

अथशुक्लयजुःशाखीयकर्मकाण्डप्रदीपप्रारम्भः ।

सन्त्यत्र परिभाषा-संस्काराः-आह्निकं-मिश्रं-अन्त्येष्टिरिति पंचप्रकरणानि ।

श्रीमद्महागणाधिपत्येनम ।

अथेदमीपत्रास्ताविकं प्रस्तूयते—

अतीन्द्रियमुनीश्वरप्रमुखमीडितं तापसैरनेकनिगमागमाखिलरहस्यसंवेदिनम् ।
विदेहजनकप्रभुप्रणतमूर्ध्वन्वाङ्घ्रिकं नुमो पवलयाजुषाघगुरुयाज्ञवल्क्यं युनिम् ॥ १ ॥

महीमण्डले प्रायो विदितमेव साभान्यजानपदैरपि शुल्यजुर्वेदीयमाध्यन्दिनवाजसनेयशाखायाः प्रवक्ता ब्रह्मविद्याविन्मुनिजनसामन्त-
चक्रवर्ती ब्रह्मिष्ठत्वसद्यशोधवलीकृतगुण्डल आचारव्यवहारादिसदाचाररहस्यप्रदीपो योगीश्वरो याज्ञवल्क्यो महर्षिरासीदिति । तस्य
पुण्यश्लोकस्य महात्मनो महर्षेः शिष्यपरम्परायां काल्यायनोऽपरनाम पारस्करइत्यभिधानः प्रसिद्धोऽलौकिककतपोवलो महामुनिरभूत् । तेन
वाजसनेयमाध्यन्दिनशाखिनां श्रौताग्नि-स्मार्ताग्निसाधनपद्धतिद्योतकानि सूत्राणि अष्टादशपरिशिष्टसूत्राणि चोपनिषद्दानि । तेषु स्मार्ताग्नि-
विषयकसूत्रं गृह्यसूत्रमित्यभिधीयते । पारस्करगृह्यसूत्रानुरोधेनैवेदानीं वाजसनेयिनां गर्माधानादियोऽशसंस्कारविधानानि प्रवर्तन्ते-
“जन्मना जायते शूद्रः संस्कारौर्द्विज उच्यते । वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैर्निपेकादिद्विजन्मनाम् । कार्यैः शरीरसंस्कारः पावनः प्रेत्य चेह च ॥”
इत्यादिना गर्माधानादिसंस्काराखैवर्णिकानां विशेषतो ब्राह्मणानां ब्रह्मवचोर्भ्युदयार्थं बुद्धिबलोल्लेखार्थायारोग्यसहितदीर्घायुष्यसिद्ध्यर्थं पुरुषार्थ-
चतुष्टयसंपादनमूलकैहिकामुष्मिकश्रेयःसुखावाप्त्या मतुजजन्मनः सार्थक्यलाभार्थं संस्काराणामत्यन्तान्तावश्यकत्वमुक्तम् ।

परमपुण्यतमभारतखण्डमण्डलेऽभ्यर्हितविभ्रान्त्ववायवजुषां न केवलसंस्कारसंस्करणैर्वाचलं कित्त्वभ्युदयनिःश्रेयसापादकान्यन्यानिचाहरहर-
नुसवनमखिलैराचरणीयानि नित्य-नैमित्तिक-काम्यादिभेदविभिन्नानि महानुभावमहर्षिर्निर्दिष्टानि तत्तच्छाखीयकर्मोण्यप्यावश्यकान्येव । तानिच

श्रुतिस्मृतिधर्मशास्त्रप्रमाणप्रमितान्येव तत्तदालोडनपूर्वकं यथावदनुष्ठितानि भवन्ति सर्वेषां श्रेयसे, न पुनरश्रद्धावल्कतृकैः पुम्भिर्यथाकथं-
चिदप्रमाणपारितानीति न तिरोहितं सुधियात् । तदर्थमेव च लोकोद्दिचीर्षोव्यसनैः परमकारुणिकैः श्रुत्यादिपाराचारपारीर्षेर्नैकशो महा-
निबन्धा लघवश्च सप्रमाणाः प्रणीता दृश्यन्ते विश्वस्मिन्नात्र । परं न ते सर्वैरपि सर्वे लग्न्याः संग्राह्याश्चेति सत्स्वपि तेषु तदलाभनिदान-
भूता आपत्तिस्तावसुस्थैवेतिकृत्वा केषांचित्कर्मकाण्डाखिलकचराणां नितरां कर्मस्वादराहुरोद्भवेऽपि तत्प्रतिपादकप्रमाणभूतनिबन्धाऽलाभा-
न्श्रेयोजनकेष्वपि नानानिधेषु कर्मसूदासते क्लियन्ति च । माध्यन्दिनशाखिनस्तु सुतराम् । विष्वग्विस्तृत्वरायामप्यस्यां शाखायां यद्दुत्र
विद्यमरणामपि तदध्येतुमहाशयानागवदथानुष्ठेयाऽखिलकर्मकाण्डनिर्वाहकः सप्रमाणकः कृत्स्नविप्रसंघसंग्राह्यश्च कोऽपि निबन्धोऽद्यत्वे
नोपलभ्यते । अतस्त्वादशो ग्रन्थः प्रणेयः प्रकाशनीयश्चेति चिरायास्मदन्तःकरणेऽङ्कुरः समासरोह घहुवारम् । परं नैःस्व्येनाहर्दिवं दुष्पूर-
संसारयात्रातिवाहनव्यापृतिपारवश्यदालसाबान्तःकरणविरूढोपि हेतुः “उत्पद्यन्ते विलीयन्ते दरिद्राणां मनोरयाः” इति प्राचीनानुभव-
सिद्धयाषयानुगुणमन्तःकरण एवैतावन्तं कालं विलीन आसीत् । निर्दिष्टापत्यादिना यत्किमप्यपि नाकरवम् ।

यद्दृचांतु तादृशाखिलकर्मकाण्डनिर्वाहकेषु सत्स्वप्यनेकशो विद्वत्प्रणीतेषु प्रमाणग्रन्थेषु स्वल्पसूत्यलभ्येन लघुनैकेनैव ग्रन्थसंग्रहेण
प्रायोऽखिलयाञ्चिकसंघस्य सर्वांशेन चारितार्थ्यं भूयादिति कतिचनवत्सरेभ्यः पूर्वं विविधप्रमाणभूतग्रन्थेभ्यो विविधकुसुमाकरान्गधुलिडाहृत-
सारसंग्रहमिव विविधान्केवलप्रयोगानपूर्वशास्त्रार्थोद्बृत्य-आह्निकाचार-संस्कार-मिश्रान्त्येष्टीति चतुःप्रकरणविभागकल्पनेन तत्रतत्र
तांस्तान्विषयान्सुव्यवस्थया संयोज्य ऋग्वेदब्रह्मकर्मसुब्रह्मसंज्ञोऽभिनवो ग्रन्थो निर्णयसागराल्यमुद्रपाल्यसंस्थायामानिह्नि । सच सर्व-
विमन्युन्दादरपात्रत्वेनाखिलसंग्राह्यत्वाद्भूयोभूयः पञ्चपोचारान्मुद्रितो मुञ्चेत चेतःपरमपि । हिरण्यकेशीयार्थमप्यन्यस्तादृश एवापूर्वो
ग्रन्थोऽङ्कितस्तेन चाङ्कयिता तज्जन्यलाभेन तत्तद्विप्रप्रदत्ताशीर्षिभिः परं मोदमुदिर आसीदात्मानं धन्यमन्यश्च ।

अथैतदुभयवर्गीयवास्तुणिकारैः सचहुमानमभीक्ष्यं प्रशंसितं धरोमण्डले सर्वान् विद्युत्प्रमग्निवन् निबन्धद्वयमालोच्याऽहमदनगरादि-
 नानापुरवासिभिः शुक्लयजुर्मोघ्यन्दिनशास्त्रीयैः सप्रश्रयानुनयं “यथा श्रीमद्भिस्तत्रभवद्भिः ससुचयात्मकनिबन्धद्वयमुद्रणेनोपकृते तेष्वेव
 माध्यन्दिनवाजसनेयार्यमपरो बहुलसंग्रहो ग्रन्थः सप्रमाणो मुद्रितश्चेत्तर्हि माध्यन्दिनमहीचन्द्रारक्तोपरि चहृषकृतं स्यादथ चानेनोपकारक-
 व्यापारेण भवतामपि महोच्छाभो भवेदिति निज्ञापितेन मुन्वापुरस्थनिर्णयसागराङ्गनालयाधिपेन श्रीमता तुकाराम जावजीइत्यभिधानेन श्रेष्ठि-
 ना, तदीयमुद्रणालयगतसंस्कृतनिबन्धशोधनाधिकृतेन विद्वाहरेण पणशीकरोपाह्ववासुदेवशास्त्रिणा च वर्षत्रयापूर्वमस्मिन्स्वीयमारिप्सितकर्मणि
 प्रेरितोऽहं कार्यथाहुल्यादवसराभावेऽपि स्वीयचिरन्तनहृच्छयस फलेग्रहिः समयोऽयमीशकृपयाऽनायासेन समापतित इति तदीयप्रार्थना
 सचहुमानमूरीकृत्य शनैः शनैस्तादृशनिबन्धगुम्भनोपकारकान्—कातीयश्रीतसूत्रम्, पारस्करयजुसूत्रम्, कर्कभाष्यम्, रेणुकारिकाः, काशीदी-
 क्षितभाष्यम्, वासुदेवीपद्धति, हरिहरभाष्यम्, गदाधरभाष्यम्, अनन्तदेव-देवयाज्ञिक-मिश्रभाष्यम्, रुद्रकल्पद्रुमं, निर्णयसिन्धुं, धर्मनौकां,
 श्रीमदेवीभागवतं, मन्त्रमहोदधिं, प्रवरमञ्जरीदिगोत्रप्रवरनिर्णयान्, उवट-महीधर-सायनाचार्यभाष्याणि, अन्त्येष्टिपद्धतिं, संन्यासपद्धतिं
 चेत्याद्यनेकप्राचीननिबन्धानालोच्य विचार्य, तद्वहिर्गुणानपि नानाविधकर्मस्वावश्यकान्कांश्चित्प्रयोगान् शास्त्रार्थाञ्चैकीकृत्य शुक्लयजुर्वेद-
 माध्यन्दिनशास्त्रीयकर्मप्रदीपनामानं परिभाषा-संस्कार-खाद्विकाचार-मिश्रान्त्येष्टीति पञ्चप्रकरणात्मक प्रत्यग्रममुं निबन्धमरीरचम् ।

अत्र निबन्धे तत्तत्प्रकरणानुगुणा अलभ्याः शास्त्रार्था महतायासेन सपाद्य यावद्बुद्धिबलं परिशोध्य परिष्कृत्य चात्र संयोजिताः सन्ति ।
 तनतनोपस्थितबहुलशास्त्रार्थसमावेशनेन संकल्पादधिकपिचण्डिलेस्मिन्ग्रन्थेऽवश्यसंग्राह्या जननशान्त्यादिप्रयोगाः सुरप्रतिष्ठाङ्गोपाङ्गविस्तरो
 निविषसुरपूजापुरश्चरणानुष्ठानाद्या चहवः प्रयोगा अवशिष्टा विद्यन्ते येऽस्मिन्प्रथमावर्तने विस्तरभियाऽलब्धावसरास्तेऽप्यस्य परिशिष्टरूपेण
 पृथगनुपदेमेवानप्येव परिपाठ्या मुद्रिताः स्युरिति परं विश्वसिमो यत्संग्रहे प्रायो याज्ञिकद्विजवर्षेऽपि सता अनेके विषयाः प्रकाशनेन सुलभीकृताः स्युः ।

अन्वये चाखिलपिदुषः सत्विनयं मामकीने नवीनेऽस्मिन् निषन्धनिबन्धनपरिकरसाहमेपि यथाकथंचिद्व्ययोगादिनिवेशनसूचीपरीभावेन कपियत्वासे लब्धग्रन्थानामप्यशुद्धिरेषुल्यादस्माद्ग्रन्थोपान्मतिमान्याबोर्भरितानि स्वलितानि चेतत्रगवतां विपश्चितां दृष्टिसरणिमापतेषु-
स्वदि निर्मलसतसूयं संशोध्य करुणाद्रष्टया मांप्रति निवेदनीयानि । येनेशातुकमया पुनरसाहनावसरलाभेऽशुद्धिसूचकविद्वन्नामनिर्देश-
पुरःसरं संशोषितानि स्युरहमपि संशोषयेयेति ।

एतन्निबन्धसंनिधिषिष्येषु सुदृढतया कृतसाहाय्यानां वेदशास्त्राचार्यारोपानां नासिकक्षेत्रस्थ नारायणदेव घनपाठी तथा पुण्यपत्तनस्थ श्रीधरशास्त्री पाहोलकर-प्रभृत्यनेकविदुषां महत उपकारानभीक्ष्णं स्मरामि । तन्मध्ये विशेषतो मुम्बापुरस्थनिर्णयसागरतः प्रचार्यमाणसं-
स्कृतग्रन्थशोधनाधिकृतेन पणशीसुरोपाह्वितद्वारलक्ष्मणशर्मसूनुना वासुदेवशक्तिणा, तथाच श्रीमच्छिवगंगापीठाधीश्वरश्रीमच्छङ्कराचा-
र्यैरेतत् “धर्मकार्यपुरंर” पदवीसमलंकृतेन गोदातटनिकटवर्तिनासिकक्षेत्रस्थेन आंगलभौमभाषाकोविदरनाद्भिल्लव्यवसायिनापि सनातन-
धर्मीयसद्विद्योत्कर्षाभिमानीना शौचे इत्युपनामकेन आवाजीशर्मणः सूनुना गोविन्दाभिषेन प्रकृतनिबन्धान्तर्गतप्रकरणानां संस्करण-
द्विषु प्रत्यनसरं सोल्कण्ठं सुष्ठु साहाय्यं दत्त्वा ममोपरि बहूपकृतं तदिदं वक्तुं नाहं समर्थोऽसि ।

गुणदोषो बुधो शुद्धिन्दुश्चेडाविश्वेश्वरः । शिरसा छाद्यते पूर्वं परं कण्ठे नियच्छति ॥ १ ॥

इति सुहुरेकदा निद्वयप्रार्थनां कृत्वा यत्किंचित्प्रस्तावः परिसमाप्यतेऽत्रेति शम् ।

विद्वत्शंभुदः वारे इत्युपनामक आत्वाजीशर्मणः सूनुः वैदिकतिलकपदसंभूषितः
अपणाशास्त्री ।

शुक्लयजुःशाखीयकर्मकाण्डप्रदीपस्थविषयक्रमः ।

- रङ्गरञ्जितमण्डलानि
 १—सर्वतोभद्रमण्डलम्
 २—द्वादशलिङ्गतोभद्रं सर्वतो-
 मंडलगर्भं (हरिहरमण्डलम्)
 ३—अष्टलिङ्गतोभद्रम्
 ४—चतुर्लिङ्गतोभद्रम्
 ५—एकलिङ्गतोभद्रम्
 ६—वारुणमण्डलम्
 केचलमण्डलानि
 ७—ग्रहमण्डलम्
 ८—गृहवास्तुमण्डलम्
 ९—प्रतिष्ठावास्तुमण्डलम्

विषयः	यत्नम्	विषयः	पद्यम्	विषयः	पद्यम्
परिभाषामकरणम् ॥ १ ॥	१	अहत्तवासोलक्षणम्	२	मङ्गलतिलकक्षणम्	३
मङ्गलमुपोद्धातश्च	१	धौतवासःप्रसारणप्रकारः	३	मङ्गलद्रव्याणि	३
परिभाषासर्वसाधारणा	१	शाणक्षौमाविनादिवस्त्रविचारः	३	उपवीतिरवबद्धशिखत्वविचारः	४
शुचित्वविचारः	१	आर्द्रवस्त्रधारणनियमः	३	क्षीमगोवालशाणादिभेदाः	४
शक्तितारतम्यम्	१	कापायवस्त्रनियमः	३	यज्ञोपवीतकरणप्रकारः	४
कर्मणिप्रतिनिधिविचारः	१	निपिद्धवस्त्राणि	३	यज्ञो. परिमाणान्तरम्	५
उपवासवसाकर्तव्यानि	१	एकवस्त्रनियमः	३	यज्ञो. कण्ठाबुद्धारणतदुपचादौ	५
स्नातस्यैषकर्मोधिकारः	२	दक्षिणबाहूद्धारस्थलानि	३	यज्ञो. धारणसंख्या	५
मङ्गलखानप्रकारः	२	एकयस्त्रलक्षणम्	३	शिखावन्धविचारः	६
सर्वमन्थकथनम्	२	नीवीलक्षणम्	३	खल्वाटत्वेनकेशभावे	६
अहत्तवासोधारणम्	२	त्रिकच्छलक्षणम्	३	शिखाभिन्नकेशवन्धः	६
		कर्ममुबर्धवस्त्राणि	३	आसनविचारः	६

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
श्रीवृषादिपेयः	६	रविप्रमाणतादर्शनां	८	सिध्यासूहृत्सिर्षयः	११	रङ्गवलीद्रव्याणि	१४
आसनोपकरणवस्तूनि	६	शोकपूर्णप्रमाणताच	८	संकलयोहविचारः	११	पञ्चगव्यम्	१४
भद्रासनप्रकारः	६	आचमनविचारः	८	प्रयोगाङ्गभूतस्यलैविशेषः	१२	पञ्चामृतम्	१४
पवित्रधारणप्रकारः	६	आचमनप्रयोगः	८	भाष्यानुगुणः संकल्पः	१२	मधुरश्रितयम्	१४
वृत्तप्रन्थिमत्सवित्रलक्षणम्	६	गौणाचमनम्	८	दक्षिणहस्तादिनियमः	१२	पञ्चपहवाः	१४
ब्रह्मप्रन्थिमत्सवित्रलक्षणम्	७	प्राणायामविचारः	९	आसनस्थितिनियमः	१२	पञ्चरत्नानि	१४
पवित्रदर्भेशिरासंख्या	७	प्राणायामेप्रणयोच्चारव्यवस्था	९	उदकोपरपशंस्थानानि	१२	सप्तमृदः	१४
पवित्रत्यागहेतवः	७	ऋषिच्छन्दोदेवतोहविचारः	९	उदकोपरपशंनिमित्तान्तराणि	१३	सप्तधान्यानि	१४
प्रन्थिविनोकेनपवित्रत्यागः	७	आर्षच्छन्दोदेवतनिर्वचनम्	९	अक्रियालक्षणम्	१३	कलशप्रमाणम्	१४
सर्षपवित्रलक्षणम्	७	मन्त्राणां ऋष्यादिव्यवस्था	९	स्वशास्त्रोपयोगावश्यकता	१३	सर्वोपध्यः	१४
अवातकामवस्तूनि	७	आर्षदेवैकलिपकत्वम्	९	प्रारब्धकर्मनभ्येऽन्ययात्वे	१३	सप्तधातवः	१५
दर्भेग्रहणकालः	७	नारायणतत्त्वादि	९	कर्मणोन्यथात्वेपुनरुद्धानकालः	१३	अष्टार्घ्यः	१५
लाज्यादर्भाः	८	संकरूपविचारः	९	पारिभाषिकपदार्थसंग्रहः	१४	यक्षकर्वमः	१५
दर्भेग्रहणम्	८	अनेकदिनसाभ्येकर्मणि	९	मन्त्रलद्रव्याणि	१४	दशान्नथूपः	१५

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
द्रव्यमानम्	१५	सनिष्ठैर्मौहोमः...	१६	कर्मोद्देशवतानामानि	१७	गर्भो गानमुद्दूतः	२०
मायाम्बोन्मानम्	१५	अप्रियमनमापनानि	१६	पायागो शुद्धिप्रकारः	१८	फचिभतुर्भेहि रजस्वलाशुद्धिः	२०
कारोदनदसात्म्	१५	महद्वेगसंगत्या	१६	द्रव्यानां शुद्धिप्रकारः	१८	गर्भोधानहोमाकरणे प्रायः	२०
कर्मो. मीमांस्यमानेन	१५	यथोपद्रव्याब्जभेमनिनिधिः	१६	कर्मसु प्राणभोजनसंख्या	१८	रजस्वलाशुद्धिविचारः	२०
पात्रमानम्	१५	अंशवेद्येमाष्वद्रव्याणि	१६	संस्कारप्रकरणम् ॥ २	११	रजस्वलयोः परस्परस्पर्श	२१
व्याप्यमानम्	१५	द्रव्याणां प्रतिनिधयः	१६	संस्कारद्वैविध्यम्	११	वर्णपरस्वेनस्पर्श	२१
मन्त्रोद्देशकारः	१५	हृत्प्राण्यतीर्थानि	१६	संस्कारफलानि	११	चाण्डालत्यादिसर्श	२१
मन्त्रोद्देशकारः	१५	द्रव्यभेदेनापुनितानम्	१६	प्रथमर्तौ निन्ध्यमासादि	११	रजस्वलादानम्	२१
मन्त्रोद्देशकारः	१५	सुगीमुद्रालक्षणम्	१६	सर्वकर्मसुवर्गगण्डांतरि	११	रुग्णायां रजस्व. ज्ञानप्रकारः	२१
मन्त्रोद्देशकारः	१५	दक्षिणाद्रव्येयत्ता	१६	कतुमत्यारुधिरलक्षणम्	११	रजसोऽज्ञाने भाण्डादिसर्श	२१
मन्त्रोद्देशकारः	१५	केनचित्परेयमितितारतम्यं	१७	प्रथमर्तौ विशिष्टाचारः	२०	उच्छिष्टप्रकालेरजसि	२१
मन्त्रोद्देशकारः	१५	रिचशाठरफलाभायः	१७	द्वितीयादिपुरजस्वलाधर्माः	२०	शान्तिरादौ अभिचक्रम्	२१
मन्त्रोद्देशकारः	१५	दक्षिणायां रीत्यनिषेधः	१७	अच्युतीन्वीसंगनिषेधः	२०	आहुतिचक्रम्	२१
कण्डनानिप्रसारः	१६	व्यङ्गाग्नानां प्रातेपरशास्त्रीयं प्राचं	१७	पतुकाळविधिः	२०	शान्तिकर्षीष्टिकलक्षणम्	२१
						महामरस्यवावश्यकता	२१

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
नारदोत्कारजोर्दशनशान्तिः	२२	कर्तृविशेषेणापवादः ...	२८	शान्तिपाठमन्त्राः	३१	परिसमूहनम्	५१
शान्तिप्रयोगानुक्रमः ...	२२	सञ्चद्रव्यस्यवर्णपरत्वेन-		गणपतिपूजनम्...	३२	उपलेपनम्	३३
आभ्युदयिकधाद्वैवता-		विनियोगः ...	२८	पुण्याहवाचनम्	३५	उद्देशनम्	३३
निर्णयः ...	२३	श्राद्धेप्रदेयधान्यपरिमाणम्	२८	अभिन्नपूजनम् ...	३९	अभ्युक्षणम्	३३
आयर्षणानांविशेषः ...	२४	अक्षरौपक्षान्तराणि ...	२८	मण्डपदेवतापूजनम्	३९	ब्रह्मलक्षणम्	३३
द्वितीयोद्वाहाद्वीस्वस्याधिकारः	२४	आमश्राद्धेति कर्तव्यता ..	२८	गौर्वीदिमातृणांपूजनम्	४०	ब्रह्मासनलक्षणम्	३३
व्युत्पन्नमृतेश्राद्धप्रकारः	२४	पिण्डदानेपक्षान्तरम् ...	२८	यसोर्धारापूजनम्	४२	प्रणीतालक्षणम्...	३३
सृष्टिकौस्तुभीयआभ्युदयि-	२५	आमेमन्त्रोद्दविचारः ..	२८	आभ्युदयिकश्राद्धम्	४२	चामसलक्षणम् ...	३३
परकीयकन्योद्वाहादौनन्दी-	२५	हेमश्राद्धविचारः ...	२९	सत्विवरणम् ...	४४	वृषैःपरिस्तरणम्	३३
दत्तककन्योद्वाहेनान्दीश्रा०	२५	हेमश्राद्धस्यापवादः ...	२९	विग्रक्षणम् ...	४५	श्रीक्षणीपात्रलक्षणम्	३३
अपिण्डकनान्दीश्राद्धम्	२६	सांकल्पिकश्राद्धविचारः...	२९	मूर्तिपूजनम् ...	४५	आज्यस्थालीलक्षणम्	५२
सपिण्डकश्राद्धप्रतिप्रसवः	२७	सांकल्पिकश्राद्धप्रयोगः ...	३०	प्रतिमाप्राणप्रतिष्ठा	४६	चक्रस्थालीलक्षणम्	५२
तर्पणेतिलनिषेधः ...	२७	रजोदर्शनशान्तिसंबलितो		महामन्त्राङ्गसूर्योद्यावाहनं...	४७	सुवलयक्षणम् ...	५२
आमश्राद्धम् ...	२७	गर्भोधानप्रयोगः ...	३१	कुशकण्डिकनिर्णयः ...	५१	स्तुरलक्षणम् ...	५२

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
आज्यलक्षणम् ...	५२	वसोर्धारा	५९	सुखप्रसवयज्ञम्	६८	निक्रमणम्	७७
आज्यप्रतिनिधयः ...	५२	अग्निपेकमन्त्राः ...	६१	सौम्यन्तीकर्म ...	६८	भूम्युपवेशनम्	७७
चरुलक्षणम् ...	५२	गर्भोधानम्	६३	जातकर्मविर्णयः	६८	अन्नप्राशनम्	७८
हविलक्षणम् ...	५२	अकरणेमायञ्चित्तम्	६३	जातकर्मप्रयोगः	६९	वर्धोपनविधिः	७९
शुभधारणप्रकारः	५२	गर्भधारणीपथम्	६४	वाल्स्यदृष्टिदोषपरिहारः	७१	चूडाकरणम्	८१
पूर्णपात्रलक्षणम्	५२	पुंसयनम्	६४	वालरोदनपरिहारयज्ञम्	७२	संस्कार्यमातरिजखलायां	८१
शर्पप्रमाणम् ...	५२	गर्भिणीधर्मोः	६५	पशुपूजनम्	७२	मण्डनमुण्डनविचारः	८१
घरलक्षणम् ...	५२	गर्भिणीपतिधर्मोः	६५	नामकरणम्	७४	एकोदरापत्यसंस्कारविचारः	८१
आयन्नाधानम् ...	५२	गर्भसृङ्खुपायः ...	६६	चतुर्णानाम्नांविचारः	७५	गङ्गलमन्थेआशौचे	८१
कुशकण्डिकाप्रयोगः	५३	गर्भरक्षणोपायः	६६	नामकरणप्रयोगः	७५	चौलप्रयोगः	८२
प्रधानहोमः ...	५५	गर्भस्नावहरोपायः	६६	पालकारोहणम् ...	७६	दत्तपुत्रविचारः	८३
श्रोमोत्तराह्नानि	५५	सीमन्तोन्नयनम्	६७	दुग्धप्राशनम्	७७	दत्तपुत्रपरिमहविधिः	८४
यलिदानम् ...	५६	अकृतसीमन्तायाःप्रसवे	६८	ताम्बूलमक्षणम्	७७	दत्तकन्याप्रतिमहविधिः...	८५
पूर्णाहुतिः ...	५८	शीघ्रप्रसवोपायः	६८	कर्णवेधः	७७	विद्यारम्भः	८५

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
अनुपनीतधर्मोः	८६	मौञ्जीलक्षणम् ...	८८	ब्रह्मचारिधर्मोः...	...	मातुलकन्यावरणविचारः	१९
उपनयनम्	८६	मेरुलावनधनप्रकारः	८८	ब्रह्मचारिधर्मलोपेप्रायः...	...	सापिण्ड्येमतान्तराणि ...	१०५
गौणकालः	८६	वृण्डलक्षणम्	८९	वेदारम्भनिर्णयः	...	कन्याविषयेसापिण्ड्यं ...	१०६
जन्ममासदिशि विचारः	८७	समिदाधाननिर्णयः	८९	वेदारम्भप्रयोगः	...	सापन्नमातुलकेसापिण्ड्यं	१०६
गुरुचलम्	८७	यज्ञोपवीतम्	८९	केशान्तः	...	विकृष्टसंवन्धः...	१०६
गलप्रहा दिनविभागश्च	८७	सावित्र्युपदेशः	८९	समावर्तनम्	...	दत्तकसापिण्ड्यम्	१०६
अनध्यायाःप्रदोषश्च	८७	अभिवादनप्रकारः	९०	प्रयोगः	...	अनुकल्पसापिण्ड्यम्	१०६
सोपपदास्त्रिधयः	८७	अतीतसंस्कारप्रायश्चित्तं	९१	अथविवाहः	...	सापिण्ड्यसंकोचस्वीकारे-	१०६
शास्ताधिपाः	८८	प्रायश्चित्तप्रयोगः...	९१	अनाश्रमिप्रायश्चित्तम्	...	पिविशेषविचारः	१०६
नेघगर्जने	८८	उपनयनप्रयोगः	९२	विवाहावसरः	...	वरवचोर्भेलककोष्टकम्...	१०७
उपनेतारः	८८	उपनयनशीर्ष्वाः	९६	कुलपरीक्षा	...	वृत्तीयांकन्यापरिणयनवि-	१०७
वटोर्वंदिका	८८	पण्डमूकाबुपनयनेविशेषः	९७	वरदोषाःकन्यादोषाश्च	...	चारःहोसिद्ध रामकृतः	१०७
वटोःपरिधानवस्त्राणि	८८	पुनरुपनयननिसिक्तानि ...	९८	सापिण्ड्यलक्षणम्	...	दीक्षितकृतःसापिण्ड्यनि०	१०९
छुष्यानिनलक्षणम्	८८	पुनरुपनयनम् ...	९८	वन्धुव्रतकथनम्	...	पुनःसापन्नमातुलकेसापि०	१०९

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
धर्मोच्यौ		कन्याविवाहकालः	११८	प्रतिकूलम्	१२४	कन्यागृहेभोजननियमः	१२६
रत्नकसापिच्छं धर्मनौपयां	११०	गुर्वर्कवलम्	११८	राष्ट्रमन्नादौ	१२४	कुम्भविवाहः	१२६
विकृतसंयन्तो धर्मोच्यौ...	११०	सिंहस्यगुरुशुक्रकलाविधिः	११८	समानसंस्कारनिर्णयः	१२४	विवाहनश्चत्राणि	१२६
यनीयसी गित्त्यव्यारया	११०	कन्यादातारः	११९	मण्डनमुण्डनविचारः	१२५	अनिष्टनक्षत्रादौदानानि	१२६
आग्नेयशुभोत्तमप्रवरनिर्णयः	११०	विवाहमासाविधिः	११९	संकटेसतिनिर्णयः	१२५	विवाहमण्डपः	१२६
माष्टुगोत्रविचारः	११३	सौरयान्त्रमिश्रमासविचारः	११९	गुरुलघुमङ्गलनिर्णयः	१२५	विवाहवेदी	१२६
मोनप्रवरयोक्तारणेरुमः	११३	धान्त्रेव्यपिमहाप्राष्टवं	११९	विवाहमध्येश्राद्धदर्शोद्विपत्ते	१२५	घादानोत्तरंवरमरणे	१२७
समानगोत्रत्वंसमानप्रवरत्वंच	११४	मिश्रमासानांमाहात्माहत्वं	१२०	सपिण्डनमासिकादिनिर्णयः	१२५	विवाहनिष्प्रयोत्तरंवरस्य-	
गोत्राणांप्रवरणांचसंख्या	११४	अप्राहामिश्रमासाः	१२१	प्रत्युद्वाहादिनिर्णयः	१२५	वैसान्तरगमने	१२७
नियमाणानुवृत्ति-सत्तानु-		विहितप्रतिपिच्छानांविचारः	१२२	विवाहेकन्यारजोवर्शने	१२५	शुक्कवानेद्यु	१२७
मृत्तिलश्रणम्	११४	वर्णपत्वेनव्यवस्था	१२२	कन्यारजोदोषेप्रायश्चित्तं	१२५	एरुदामेकचरप्राप्तौकर्तव्यं	१२७
मृत्तोप्रवररक्षानेनिर्णयः	११४	वैधादिदशदोषाः	१२३	विवाहभेदाः	१२५	परिवेषत्रादौविचारः	१२७
माष्टुगोत्रनिर्णयः	११४	घातचन्द्रविचारः	१२३	विवाहयज्ञादावाशौचप्राप्तौ	१२६	विनायकशान्तिप्रयोगः	१२७
माष्टुगोत्रविचारः	११६	आकालिकविशुल्पातादि	१२३	धर्मार्थविवाहकरणे	१२६	श्रीशान्तिविधिः	१२८

विषयः	पत्रम्	तिरयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
सुहृत्प्रतिज्ञान्तिप्रयोगः	१२८	राष्ट्रपृथोमः	१४०	अब्दपर्यन्तनियेधाः	१४८	अर्कविवाहः	१५१
मृदाहरणम्	१३१	जयाहोमः	१४०	कन्यापृथेनोजननियेधः	१४८	आह्निकाचारप्रकरणम्	१५१
यागदानविधिः	१३१	अभ्यातानहोमः	१४१	वरस्मृतभार्यत्वपरिहारः	१४८	प्रातःकर्तव्यम्	१५४
विवाहपूर्वदिनकृत्यम्	१३२	लाजहोमः	१४१	पुनर्विवाहः	१४९	प्रातःस्मरणम्	१५४
विवाहदिनकर्तव्यम्	१३२	देरिणीपूजनम्	१४४	उपेष्टायाण्याधिकाधिकारोऽनेक- भार्यस्य	१४९	ब्रह्मादिस्तुतिः	१५५
गौरीहरपूजनम्	१३२	वधूसूत्रेशः	१४५	सामोर्द्धितियविवाहनिर्णयः	१४९	पुण्यश्लोकस्मरणम्	१५५
सीमान्तपूजनम्	१३२	बन्ध्यामाष्येभार्गुरयमज्ञे	१४५	अधिवेदनीयता	१५०	वैदिकप्रातःस्मरणम्	१५६
मधुपर्कः	१३३	प्रथमाब्देवधूनिवासः	१४६	अधिवेदनीयता	१५०	प्रातर्दर्शनीयाः	१५६
वैशाखरस्यदारपरिमहर्षे	१३४	चतुर्थिकर्म	१४६	अधिवेदनेकालपरीक्षा	१५०	प्रातःस्वकरदर्शनम्	१५६
विवाहप्रयोगः	१३५	देवकोत्थापनम्	१४७	सभार्यस्यान्याविवाहेविशेषः	१५०	भूमिप्रार्थना	१५६
कन्यादानम्	१३६	द्विरगमनम्	१४७	द्वितीयपरिणयनकालः	१५०	मूत्रपुरीषोत्सर्गविधिः	१५६
कङ्कणगणपतिपूजनम्	१३८	विवाहेभार्ययासहभोजनं	१४८	कुम्भविवाहात्परिविवाहे-	१५०	दन्तधावनम्	१५६
विवाहेऽभ्यन्वाधानम्	१३९	देवकोत्थापनपर्यन्तनिषिद्ध-	१४८	पुनर्भूदोषोत्	१५०	आचमनसुत्रम्	१५७
विवाहहोमः	१३९	कर्माणि	१४८	विष्णुमूर्तिदानविषयहरम्	१५१	छत्याचमनम्	१५७

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
पुराणाचमनम् ...	१५८	संश्लेषितिकर्मनाम	१६३	प्राणायामः ...	१६३	प्रातःसंध्याप्रयोगः ...	१६५		
प्रातःस्नानविधिः ...	१५८	शौचाचाराः ...	१६१	पुण्डरीकाक्षस्मरणम् ...	१६३	सूत्रोक्तासंध्या ...	१६७		
पुराणद्वानविधिः ...	१५९	गायत्रीजपसप्तप्रधान्यं ...	१६१	संकल्पःप्रत्यपठत्यनुसारी	१६३	सूत्रोक्तात्रिकालसंध्या ...	१६८		
स्नानानुकरुपाः ...	१५९	गायत्रीवर्णविशेषः ...	१६१	मन्वाचमनम् ...	१६३	आशौचेसंध्याविचारः ...	१६९		
आग्नेयादिस्नानप्रकाराः ...	१५९	गायत्रीरूपाणि ...	१६१	मार्जनम् ...	१६३	संध्यातिक्रमेप्रायश्चित्तं ...	१६९		
स्नानफलम् ...	१५९	अग्नेदेनगायत्र्युपासना ...	१६१	अथमर्पणम् ...	१६३	संध्योपासनलोपेप्ता ...	१६९		
भस्मधारणम् ...	१६०	संध्याकालः ...	१६२	अर्थत्रयप्रदानम् ...	१६४	यज्ञोपवीतधारणेविशेषः ...	१६९		
रुद्राक्षधारणम् ...	१६०	संध्यादेशः ...	१६२	प्रदक्षिणीकरणम् ...	१६४	यज्ञोपवीतनिर्माणधारणविधी ...	१६९		
रुद्राक्षधारणसंख्या	१६०	संध्यापद्धतिः ...	१६२	सूर्योपस्थानम् ...	१६४	यज्ञोपवीतशब्दार्थः ...	१७०		
रुद्राक्षभिसञ्चरणम्	१६०	आसनोपवेशनम् ...	१६२	गायत्रीजपः ...	१६४	यज्ञोपवीतधारणविधिः ...	१७०		
त्रिकालसंध्यापद्धति-		भस्मधारणम् ...	१६२	गायत्रीजपान्तेप्रदक्षिणा	१६५	सूर्यस्थडादशनमस्काराः ...	१७१		
विचरणम् ...	१६१	त्रिपुण्ड्रधारणम् ...	१६२	विशोदेवतानमस्कारः ...	१६५	तृचाफलपनमस्कारविधिः ...	१७१		
संध्यायाः कर्मोक्तता	१६१	आचमनसंख्येकुशोपग्रहः-		गायत्रीविसर्जनम् ...	१६५	दंडस्वरूपः पाङ्कः ...	१७२		
संध्याशब्दार्थः ...	१६१	दक्षिणेपवित्रंया. ...	१६२	अभिवादनम् ...	१६५	तुलसीपूजा ...	१७२		

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
देवपूजाविधिः...	१७६	धूपारिविचारः...	१७९	स्नानसूत्रम्	१८७	प्राप्तमानम्	१९९
पश्चात्तनस्थापनचक्रं	१७६	दीपः...	१७९	नित्यस्नानम्	१८८	अन्नस्तुतिः	१९९
पुष्पादिविचारः	१७७	नैवेद्यः	१७९	मध्याह्नसंध्या	१९१	प्राणाग्निहोत्रम्	२००
मुष्पवाहकंनमस्कर्तव्यम्	१७७	फलसमर्पणम्	१७९	सूर्योपस्थानम्	१९१	भोजनप्रकारः	२००
पुण्यादीनांपुस्तकालः	१७७	प्रदक्षिणाशिवसूत्री	१७९	ब्रह्मयज्ञःकातीयानुसारी	१९३	प्रासेयता	२००
विहितनिषिद्धपुष्पाणि	१७७	नमस्कारः	१७९	तर्पणप्रयोगःकातीयः	१९४	भोजनेविशेषनियमाः	२००
शिवेनिषिद्धानि	१७७	निर्मोक्षमहिमा	१७९	पश्चमहायज्ञाः...	१९७	रात्रिभोजनेदीपनाशे	२००
विष्णोनिषिद्धानि	१७७	पूजायतनानि	१७९	चलिहरणम्	१९८	शतपदगमनम्	२००
सूर्यस्वविहितपुष्पाणि	१७८	शिवायतनम्	१७९	भोजनविचारः...	१९९	सूत्रानुसारीभोजनविधिः	२००
अथपत्राणि	१७८	शालग्रामलक्षणानि	१७९	भोजनेदिङ्निर्णयः	१९९	रमृत्यनुसारीभोजन०	२०२
शिवप्रियपुष्पाणि	१७८	विष्णोर्गन्धपुष्पादि	१८०	भोजनेवर्ज्यसन्तानि	१९९	ताम्बूलभक्षणम्	२०२
विष्णुप्रियपुष्पाणि	१७८	पूजेतिकर्तव्यता	१८०	भोजनार्हपात्राणि	१९९	सायंसंध्या	२०२
बुलसीपत्ररोपणमञ्जः	१७८	शिवपूजाप्रकारः	१८१	मण्डलप्रमाणम्...	१९९	सायंदीपादि	२०३
दुर्गायाःप्रियपुष्पाणि	१७८	देवपूजाप्रयोगः	१८२	अन्नपरिवेषणम्...	१९९	स्थापकालः	२०३

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
पञ्चाङ्ग रुद्रन्यासाः	२०४	सूर्योद्योर्वशीर्षम्	२२९	अन्यकण्डिकाः	...	सर्वथात्राह्मणालाभे	२५३
भृशुद्धिः	२०४	शैव्योद्योर्वशीर्षम्	२३०	हेमाद्रिप्रयोगः	...	मातृश्राद्धेसुवासिन्यः	२५४
भूलशुद्धिः	२०५	पुण्याञ्जलिमन्त्राः	२३१	श्राद्धपरिभाषा	...	श्राद्धेयजमानस्यत्राह्मणा-	२५७
प्राणप्रतिष्ठा	२०६	शान्तिपाठः	२३२	श्राद्धेपितरः	...	नांचनियमाः	२५७
मातृकान्यासाः	२०६	अथैनाप्या	२३६	विश्वेदेवव्यवस्था	...	शैवपूर्वःपदार्थोपक्रमः	२५८
पञ्चतन्त्रमहारुद्रन्यासाः	२०७	आशीर्गन्त्राः	२३८	ब्राह्मणनिमन्त्रणकालः	...	पित्र्येअपसव्यविधर्माः	२५८
रुद्रपूजनम्	२१२	उत्सर्जनोपाकर्मनि.	२३८	विहितत्राह्मणाः	...	शैवेपित्र्येचदर्माःकीदृशाः	२५८
अभिषेकादौरुद्रकादशि-		उत्सर्गस्थनिर्णयः	२४०	ब्राह्मणानुकल्पः	...	प्रश्नप्रतिप्रअविचारः	२५८
न्यादियकाराः	२१३	उत्सर्गोपाकर्मपद्धतिः	२४२	वर्षोविप्राः	...	संबन्धाद्युच्चारणक्रमः	२५८
रुद्राष्टाध्यायी	२१५	वृद्धानुसारिणीपद्धतिः	२४५	श्राद्धनिमन्त्रणस्य माह्यामाह-	...	गोत्रोच्चारविचारः	२५९
श्रीसूक्तम्	२२४	समादीपविधिः	२४६	विचारः	...	गोत्रस्यापरिज्ञाने	२५९
नारायणार्थर्वशीर्षम्	२२५	उत्सर्जनप्रयोगः	२४६	श्राद्धेब्राह्मणसंख्या	...	नामोच्चारणेविशेषः	२५९
शिवाथर्वशीर्षम्	२२६	ब्राह्मणध्यापठकाः	२५२	ब्राह्मणनिमन्त्रणम्	...	नाम्नामज्ञाने	२५९
गणपत्यथर्वशीर्षम्	२२८	मन्त्रशतकम्	२५२	अशक्तवैकत्राह्मणः	...	वस्वादिरूपोच्चारः	२६०

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
विभक्तिविचारः	... २६१	साम्निकनिरसिकवैश्वदेव-	...	भार्यारजोदोषे ...	२८६	सर्वतोभद्रमण्डलदेवता-	...
सव्यापसुप्रविचारः	... २६२	निर्णयः ...	२६५	मलमाससमृतश्राद्धम्	...	स्थापनम् ...	२९१
नीवीरन्ध्रविचारः	... २६२	श्राद्धप्रयोगः ...	२६६	मृततिथ्यज्ञाने ...	२८६	लिङ्गतोभद्रदेवताः	...
अग्नौकरणविचारः	... २६२	पार्वणश्राद्धप्रयोगः	...	दिनद्वयेतिथिस्तत्वे	२८७	लिङ्गतोभद्रदेवतास्थापनं	२९५
श्राद्धेषुशार्थानुसमयकाण्डा-	...	चटश्राद्धम्	२८२	एकादश्यांश्राद्धनिर्णयः	२८७	पौराणमण्डलदेवताः	२९८
नुसमयविचारः	... २६३	पिण्डदानमात्रप्रयोगः	...	प्रहणेश्राद्धनिर्णयः	२८७	शुक्लकादशीमृतोद्यापनं	३००
मकुलतिथिकृत्योरेकतशा-	...	आमश्राद्धप्रयोगः	२८३	विधवाकर्तृकश्राद्धे	२८७	कृष्णकादश्युद्यापनं	३०२
सुष्ठानविचारः	... २६३	द्विरण्यश्राद्धम्	२८४	भरणीश्राद्धम्	२८७	हरितालिकाप्रतप्तम्	३०३
श्राद्धेषुशुशुद्धस्त्रोहविचारः	... २६४	ब्रह्मार्पणविधिः...	...	दौहित्रश्राद्धम्	२८७	परशुरामजयन्तीव्रतम्	३०४
श्राद्धाद्देनिसकर्मव्यवस्था	२६४	घृतश्राद्धविधिः...	...	पण्यवतिश्राद्धनिर्णयः	२८७	संकष्टचतुर्थीव्रतम्	३०४
श्राद्धेषुपिण्डमाधान्यम्	... २६४	तीर्थश्राद्धविधिः	...	श्राद्धसंपातेनिर्णयः	२८९	शुक्लचतुर्थीविनायकव्रतम्	३०५
श्राद्धेषुमाधानाङ्गयोर्विस्मरणे	२६५	द्विषिश्राद्धविधिः	...	अथ मिश्रमकरणम् ॥ ४ ॥	...	नरपिण्यमीव्रतम्	३०५
पिण्डमात्रेणश्राद्धम्	... २६५	उपयुक्तश्राद्धनिर्णयः	...	सर्वतोभद्रकारिकाः	२९१	उपाङ्गललितान्नव्रतम्	३०६
पिण्डद्रव्याणि	... २६५	आशौचेश्राद्धप्राप्तौ	...	द्वादशलिङ्गतोभद्रम्	२९१	सुक्ताभरणसप्तमीव्रतम्	३०६

विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
अन्माष्टमीव्रतम्	३०६	आशादित्यव्रतम्	३१५	कृष्णाण्डीव्रतम्	३१५	अश्वत्थोपनयनम्	३३१
रामनवमीव्रतम्	३०८	सोमवारव्रतम्	३१५	फुल्गाण्डाष्टकफलदानम्	३२०	चलाचलदेवप्रतिष्ठा	३३२
रामनामलेखनव्रतम्	३०८	नरकव्रतोद्यापनम्	३१६	ब्रह्महाराव्रतविधिः	३२०	कलशारोपणविधिः	३३८
अदुःखनवमीव्रतम्	३०९	शिवायुष्टिव्रतम्	३१६	दशहरास्तोत्रम्	३२१	समाधयुत्सर्गः	३३८
गोपयव्रतम्	३१०	मङ्गलागौरीव्रतम्	३१६	मलमासव्रतम्	३२१	यूपप्रतिष्ठा	३४०
श्रवणद्वादशीव्रतम्	३१०	भौमवारव्रतम्	३१६	कोकिलाव्रतम्	३२२	वास्तुशान्तिः	३४४
प्रदोषव्रतम्	३११	शनिवारव्रतम्	३१७	अर्धोदयव्रतम्	३२२	गृहप्रवेशः	३५०
अनन्तचतुर्दशीव्रतम्	३११	शिवलक्ष्मणपूजाव्रतम्	३१७	समुद्रस्नानविधिः	३२३	गृहशुद्धिः	३५०
शिवरात्रिव्रतम्	३१२	विष्णुलक्ष्मणपूजाव्रतम्	३१७	पार्थिवलिङ्गोद्यापनम्	३२३	दौधायनोक्तागृहशान्तिः	३५१
वटसावित्रीव्रतम्	३१३	लक्ष्मणदक्षिणाव्रतम्	३१८	व्रतोद्यापनानुष्ठेयविधिः	३२३	पौराणवास्तुमण्डलदेवताः	३५६
कोजागरव्रतम्	३१४	लक्ष्मणव्रतम्	३१८	व्रतभङ्गेसंपूर्णताविधिः	३२४	वापीकृत्योत्सर्गविधिः	३५८
सोमवतीव्रतम्	३१४	रुद्रलक्ष्मणव्रतम्	३१८	प्रयोधोत्सवतुलसीविवाही	३२४	वारुणमण्डलदेवताः	३६४
विठोरीव्रतम्	३१४	कदलीव्रतोद्यापनम्	३१९	तुलसीविवाहः (महान्)	३२५	वारुणमण्डलप्रकारः	३६८
सूर्यव्रतम्	३१५	कर्कटीव्रतम्	३१९	मङ्गलव्रतपूजाविधिः	३२७	एकचलस्नानप्रयोगः	३७०

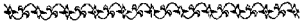
विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्	विषयः	पत्रम्
वृषोत्सर्गप्रयोगः	३७२	कार्पोसदानम्	३९०	आत्मार्थमष्टधाधानम्	...	३९८	पर्णशरदाहोत्तरंशरीरलाभे	४०२	
त्रिपिण्डीश्राद्धम्	३८१	लवणदानम्	३९०	सृताधानम्	...	३९९	पालाशविधौपर्णविभागः	४०२	
अथान्वयेष्टिप्रकरणम् ॥ ५ ॥		सप्तधान्यदानानि	३९१	आपस्वाम्यकृतनिर्णयः	...	३९९	पालाशविधिप्रयोगः	४०२	
सर्वप्रावृद्धित्तप्रयोगः	३८५	आतुरावस्थायां कर्तव्यम्	३९१	अग्नौसमारुहेनिर्णयः	...	३९९	स्मार्तसृताधानम्	४०७	
प्रत्याग्नयाः	३८५	उत्कान्तिषेनुदानम्	३९१	अग्निपुशान्तैवरणयोर्नाशे	...	३९९	निरप्रिकमरणविधिः	४०७	
निष्कलधुणम्	३८५	आहिताग्नौर्ध्वद्विहिकम्	३९१	छन्दोगानां स्त्रीमरणेविधिः	...	३९९	सहगमनविधिः	४०८	
प्राजापत्यलक्षणम्	३८६	चातुर्मास्यसमापनेविशेषः	३९२	अव्यवस्थितायाविशेषः	...	३९९	सूक्तिकामरणेविशेषः	४०९	
पथगव्यविधिः	३८७	पदार्थक्रमः	३९२	अस्थिसंचयनम्	...	४००	रजसालामरणे	४०९	
गोदानप्रयोगः	३८८	सकलेष्टौ क्रियमाणयां	३९२	कर्त्वीमास्थिप्रक्षेपः	...	४००	संकटेउदक्यासूक्तिकयोर्वि.	४०९	
वैतरणीदानम्	३८९	पशुसोमयागान्वारुहे	३९३	द्वैदान्तरेसूतौनिर्णयः	...	४००	ग्रमादेनसृतानांनिर्णयः	४०९	
दशदानानि	३८९	सूक्तिकालीनोविधिः	३९३	सृताग्निहोत्रिणः कर्तव्यता	...	४०१	गर्भिणीसूतौविधिः	४१०	
तिलपात्रदानम्	३९०	यज्ञियपात्रप्रतिपत्तिः	३९६	ब्राह्मणस्याहृिताग्नेर्विशेषः	...	४०१	ब्रह्मचारिमरणविधिः	४१०	
आग्यपात्रदानम्	३९०	पुत्रादीनां नियमाः	३९८	प्रमादसूतौप्रायश्चित्तम्	...	४०१	ब्रह्मचारिणोऽर्कविवाहः	४१०	
लोहदानम्	३९०	दाहामिनिर्णयः	३९८	आस्रामन्त्राग्नेकर्तव्यम्	...	४०१	कुष्ठिमरणविधिः	४१०	

विषयः	पन्ना	विषयः	पन्ना	विषयः	पन्ना	विषयः	पन्ना
सहस्रोत्पत्तिविशेषः	४११	अश्लिष्टाननिर्णयः	४१४	सपिण्डीप्रयोजनेवृत्ताक्रमः	४२४	पर्यङ्कशौचम्	४३८
पञ्चकमरणेविधिः	४११	नित्यकर्मप्रयोगः	४१५	पाथेयश्राद्धनिर्णयः	४२४	योगपट्टः	४३८
तत्प्रयोगः	४११	अस्थिसंभयनम्...	४१५	सहस्रोत्पत्तिप्रयोगः	४२५	ब्रह्मान्वाधानम्...	४३८
पञ्चकमरणशान्तिः	४११	तीर्थेस्थित्येपफलं (टी.)	४१७	पोढशमासिकानि	४२६	मृतयतिसंस्कारः	४३९
त्रिपादमृत्तिशान्तिः	४१२	तीर्थेस्थित्येपविधिः	४१७	प्रयोगः	४२६	एकादशैपार्वणश्राद्धम्	४४०
मृतस्यप्रथमविनकृत्यं	४१३	द्वितीयादिनविधिः	४१८	सपिण्डनप्रयोगः	४२७	द्वादशैनारायणवलिः	४४०
क्षौरनिर्णयः	४१३	दशमदिनकृत्यम्	४१९	पाथेयश्राद्धम्	४३१	यतिधर्माः	४४१
भर्तृमरणेपञ्चावपनं	४१३	एकादशाह्नैकर्तव्यम्	४२०	अयोद्धैमृत्युपशमनशान्तिः	४३१	यतिभोजनप्रकारः	४४१
नव(विषम)श्राद्धनिर्णयः	४१३	द्वयोत्सर्गविधिः	४२१	मासिकनिवृत्तिः	४३२	यतेराराधनविधिः	४४२
श्रापेआशौचान्तरप्राप्तौ	४१४	एकादशाह्नैश्राद्धानि	४२३	आतुरसंन्यासविधिः	४३२	आशौचगङ्गाधरी	४४४
अवयवपिण्डविचारः	४१४	सहस्रोत्पत्त्यविशेषः	४२४	तत्प्रयोगः	४३२	जननाशौचम्	४४४
क्रियाकर्त्तृविषयये	४१४	सपिण्डयधिकारार्थमासिका	४२४	संन्यासग्रहणविधिः	४३४	मृताशौचम्	४४४
पञ्चारजोदर्शनेआशौचे	४१४	वदकुम्भदानम्...	४२४	स्वाविनीप्रवेशः	४३६	मन्योपसंहारः	४४४
धृशाह्नमध्यदेशपाते	४१४	सपिण्डीकरणनिर्णयः	४२४	निराहोमः	४३६		

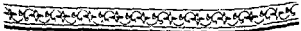
॥ इति शुक्लयजुःशालीयकर्मकाण्डप्रदीपस्थविषयक्रमः ॥

मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्
नमनामयनिनरदृति	७१	परंमृत्योअनुपरेष्टि	२९३	पुनरूर्जोनिबर्त्सव	१००	प्रातरभिद्रातरिन्त्रं	६१
नमःशम्भयायय	२०१	परित्वागिर्वणो...	१३५	पुनस्त्वदित्यारुद्रा	५९	प्रीयन्तांदैवताःसर्वाः	८०
नमःश्यानास्याशा	१३४	परीत्यभूतानि ...	२७१	पूष्णंवनिष्टुनांघाहीन्	३५३	षष्टिशुद्धन्तिवभेदेवा	१२९
नमस्तेगणपतये	२२८	पशमानःसोअवनः	१९०	पृथिविदेवजन्यो	३५२	वाहूमेवलमिन्द्रियं	६२
नमस्तेरुद्रमन्यव	१९६	पवित्रेणपुनीहिमा	६१	पृष्ठीर्मेराष्टसुवर...	६२	बृहत्सामध्वत्रधु.	१५२
नमस्तेहरसेशोचिपे	४७	पात्रकयापञ्चित	४७	प्रजापत्तयेत्वापरि	९३	बृहत्स्पतिर्ब्रह्मणो	१४१
नमोमित्रम्यवरुणस्य	३५२	पाहिनीभमएनसे	१००	प्रजापतिर्जयानि	१४०	बृहत्स्पतेअतिय ...	४८
नमोपःक्रिस्किञ्चो	२०१	पाहिनीअभेचिअ	१००	प्रजापतिर्विश्वकर्मा	१४०	बृहत्स्पतेरुद्रदिरसि	१०४
नमोयःपितरोरसाय	२७६	पितरआयुष्मन्तः	६९	प्रजापतेनत्वदेता	५०	ब्रह्मचर्यभागानित्याह	९६
नमोनुसर्पेभ्यो	५०	पितरःपितामहा	१४१	प्रतिष्ठेस्थोविश्वतो	१०४	ब्रह्मजज्ञानंप्रथमं	५०
नाभिर्मेचितं ...	६२	पितुंजुसोपंमदो	२००	प्रसूतोभक्षमकरं	३०५	ब्रह्मवैश्वत्ये ...	९६
नियर्तयाम्यायुये	८२	पितृभ्यःस्वाधायिभ्यः	२६७	प्राणदाअपानदा	४७	ब्रह्मायुष्मत्तद्ब्राह्मणै	६९
गुपदेवेदपुपदेवेद्	४७	पुत्रवतीदक्षिणतः	२३८	प्राणापानौमेतर्षय	१०३	भगप्रणेतर्भगसस्य	२७७
पञ्चनगाःसरस्वती	६१	पुनन्तुमादेवजनाः	१९०	प्राणेनाद्यमशीय	७९	भगंतेवरुणोराजा	६१
पयःपृथिव्यांपय	१८५	पुनन्तुमापितरः	१९०	प्राणैस्तेप्राणान्संद	१४७		१२८

मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्
भगायत्वाहा	...	३५३ यज्ञअयुधाम्...	...	६९ यदेतन्मण्डलंतपति	...	१९१	...
भद्रोभद्रयासचमान	...	२०१ यज्ञं पाहिविभावसो	...	१०० यदेवादेवहेडनं...	...	१९७	...
भायदावांहाप्रभायो	...	१८९ यज्ञयज्ञगच्छयज्ञ	...	६३ यद्यशोऽस्सरसा	...	१०३	...
भास्करायविचारे	...	८० यशोदेवानांप्रत्येति	...	३६६ यद्वैतद्वान्नप्रसवीयं	...	१४३	...
भुवुःसुपर्णोयज्ञो	...	८० यज्ञोपवीतंपरमं	...	९३ यन्मयुनोमध्वयं	...	१२४	...
भुवोवायवेचान्त	...	१२८ यज्ञोपवीतमसि	...	९३ यमःपृथिव्याअधि	...	१४१	...
भूरसमेचपृथिव्यै	...	१४१ यत्तेकेषुदीर्भाग्यं	...	१२८ यमायत्वाङ्गिरस्वते	...	४९	...
भूर्भुवःसुवन्नद्र	...	९३ यत्तेपवित्रमर्चिपि	...	१९० यवोसियवयास्म	...	२६९	...
भूर्त्त्वविद्ययाभि	...	१९६ यत्तेसुशीमेहृदये	...	६३ यदासागवावा...	...	१०३	...
भूःस्वाहामृत्युर्नश्य	...	१३४ यत्क्षुरेणमज्जयता	...	८२ यस्तेस्तनःशशयो	...	७१	...
मधुवासास्तयाते	...	१८९ यत्कन्धःप्रथमंजाय	...	२९३ याअकृन्तन्नवयं	...	१३५	...
ममप्रियकरयेयं	...	२७१ यदावप्रन्नाश्रायणा	...	१३५ याथाहरज्जमदग्निः	...	१०३	...
ममप्रतेतेहृदयं...	...	३५४ यदादुर्दयाइति	...	१९६ यातेभमेयज्ञिया	...	४३३	...
मरुतोगणानाम	...	२७७ यद्विजाप्रद्यविस्वप्र	...	१९७ यातेपतिमोत्रजा	...	१४७	...
मरुतोयस्वहिसुये	...	२१५ यद्विदिवायदिनकं	...	१९७ यावांकाशमधुम	...	५०	...

मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	पत्रम्
युवास्तुवासाःपरि	...	रूपेणवोरूपमभ्या	...	वायुरन्तरिक्षस्या	...	वेदोस्त्रियेनत्वं	...	७६
येतीर्यानिप्रचरति	...	रेतोमूर्त्विजह्रासि	...	वायोःपृतःपवित्रेण	...	वैश्वदेवीपुनती	...	१९०
येतेशतं चठये	...	यनस्पतेशतयत्शो	...	वायोप्रायश्चित्तो	...	व्रतमुपैख्यन्नन्तरेण	...	१९४
वेदेवादेवानां पक्षिका	...	घष५ सोमघते	...	विदलदीसरमारुण	...	व्रतेनदीक्षामामोति	...	३५३
येदेवानेवेत्सधि	...	वरुणाहस्वरुपाय	...	विआइवृहत्पिबतु	...	लोकःसरस्वत्यायां	...	४४२
येतभूयश्चरदिवं	...	वरुणोऽपामधि	...	विराजोदोहोसि	...	शण्डामर्का उपवीरः	...	७१
येनावपत्सविता	...	वर्जोऽसिमनाना	...	विवस्वन्नादिलीपते	...	शंनोदेवीरभिष्टय	...	४९
येनेन्द्रायवृहस्पतिः	...	चाक्चमआग्वायतां	...	विशन्तुभूतलेनागा	...	शन्नोभवन्तुवाजिनो	...	२४३
येभूतानामधिप	...	वाब्जआरयेस्तु	...	विश्रुतश्चक्षुरुत	...	शिरोमेभीर्येशोमुखं	...	६२
योमेदण्डः परापतान्	...	वाचादत्तामयाकन्या	...	विश्वाम्योभानाम्ना	...	शिवोनामासिस्वधि	...	८२
रथीनंबसुधेदेवि	...	वाजश्मेप्रसवश्चमे	...	विश्वेदेवाःशृणुतेमं	...	शुकेपुमेहरिमाणं	...	१७२
स्थोदणंवलगहनं	...	वाजेवाजेवतव्याजिनो	...	विश्वेदेवासआगत	...	शुक्रयोतिश्च	...	५९
रुद्रः परशूनामधि	...	वाजोतोअयमसुबा	...	विष्णुःपर्वताना	...	श्रीश्चतेलक्ष्मीश्च	...	३६७
रुद्राःमश्चुज्य	...	वामदेवायनमो	...	विष्णोरराटमसि	...	श्यामाःपिताभवत	...	२०१
रूपं देदियसो देहि	...	वाममद्यसवितः	...	चेदृतेभूमिर्हृदयं	...	संगोभिराङ्गिरसो	...	१५२

सप्तः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	सन्त्रः	पत्रम्	सन्त्रः	पत्रम्
संचेद्यस्वाप्नेप्रप्य	१३२	सयः कामयेतयद्द	१३६	सुगंनः पन्धांप्रदि	१४१	सोमश्राजातमवसे	३५४
सदस्सपतिमद्भुतं	२४३	सरस्वतिप्रदमव	१४२	सुगवोदेवाः सदना	२९२	सोमस्सत्विविरसि	३५६
सद्योजातंप्रप्यामि	२२४	सर्वपाहिशावक्तो	१००	सुचक्षाअद्दमक्षीभ्यां	१०३	सोमोवद्वन्धर्याप्य	१३९
सत्वंनोअभेवमो	५५	सर्वेदेवादेवीसुप	२३०	सुपर्णोऽसिगरुत्मान्	६४	सौभाग्यमग्निर्केदेहि	१२९
सनःःगवकदीदिवो	४७	संवर्चसापयसा...	१९६	सुमङ्गलीरियंवधूः	१४३	स्तोकानामिन्दुं...	६१
सप्ततअप्नेसमिधः	५९	सधितात्वासवाना	३५१	सुमित्रियानआप	१२८	स्योनापृथिविनोभवा	२९३
समखतुविधेदेवा	१३५	सवितप्रसवाना	१४१	सुरास्त्वामभिषिं	६२	सतवांश्चप्रघासीच	५९
ससुद्रंगच्छस्वाहा	२५४	सवित्राप्रसृतादेव्या	८२	सुवरावित्याय . .	१००	स्वस्तिनोअप्नेदिध	१४१
ससुद्रआयुष्मान्	६९	सहरव्यानिवर्तस	१००	सुपुष्णःसूर्यरश्मि	१४०	स्यादुपस्सदःपितरो	२७७
ससुद्रं वःप्रहिणोमि	१३४	सहस्वाशंसतधरं	१२८	सूर्येप्रायश्चित्ते . . .	१४६	हृविष्मतीरिमाभावो	१९०
ससुद्रस्त्वयायकया	४६	सःहितोविधिसामा	१४०	सूर्योदिवोऽधिपतिः	१४१	हृश्रमःशुचिपट्सु	१९६
ससुद्रःश्लोलाणा	१४१	साकंयश्मपपत . . .	३५२	सोमएवनोराजा	६८	हिङ्कारायस्थाहा . . .	५८
ससुद्रागिरवोनयो	१२८	सानःपूवाशिवतमा	१३९	सोमआयुष्मान् . . .	६९	हिमस्सत्वाजरायुणा	४६
ससुद्राद्दूर्मिर्मसुमान्	५९	सजोपाहन्द्रसगणो	४९	सोमओपधीना . . .	१४१	हिरण्मयेनपात्रेण	१५४
ससुद्रायत्वायाताय	६१	शिंहासनस्थांदेवेशी	१३२	सोमःप्रथमोविचिदे	१३९	हिरण्यवर्णाहिरिणी	२२४

शुभयजुर्वेदकर्मप्रदीपगतमन्त्रकोशः ।

शब्दः	पद्यम्	मन्त्रः	पद्यम्	मन्त्रः	पद्यम्	मन्त्रः	पद्यम्
अभिषेकः	१८६	अभिषेकानामधि	१४१	अभिषेकानाम्ना	३०५	अदिलैरत्नासि...	५०
अभिषेकः	१०१	अभिषेकैरिः...	४८	अभयुक्तोद्देशनाद्यजः...	२२५	अद्वयमम्यैततो	१९६
अभिषेकः	१९४	अभिषेकयुग्मा	५५	अभयप्रसक्तुते	५९	अद्यःसंभृतःप्रथिव्यै	६४
अभिषेकः	१९०	अभिषेकगम्या	३३२	अभयद्वन्द्वदक्षि	१३६	अद्यस्मात्प्रार्थयाना	१४१
अभिषेकः	९७	अभिषेकरोचिषा	४६	अभयपरीर्णयुद्धेति	१४३	अद्वैतपरिमुतो	४८
अभिषेकः	४४	अभिषेकयज्ञोत्वे	१४६	अभयगानमभिषु	१४४	अद्यागपन्धूरुचं	१०३
अभिषेकः	३५५	अभिषेकयुग्मः	९४	अभयश्चःसमान	२४८	अवहताभयुरारक्षां	२७२
अभिषेकः	१०१	अभिषेकयुग्मः	१३८	अभयतंतविसृजते	२५३	अपायमपकिरिचये	२४६
अभिषेकः	२०१	अभिषेकयुग्मः	२२४	अभयतोराष्ट्रयुतो	१४३	अपाभिवन्वयने	४६
अभिषेकः	६४	अभिषेकयुग्मः	७८	अभयतोयमोर्धरां	५९	अपाश्चसमुद्रयसं	१९०
अभिषेकः	१४१	अभिषेकयुग्मः	७६	अभेनाभाव्यान्वती	२३६	अपोदेवामनुमती	१९०
अभिषेकः	३३२	अभिषेकयुग्मः	३०५	अभिरिषोर्दिति	२९३	अपोदेवीकपस्तुज	१९०

मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्	मन्त्रः	पत्रम्
अथोप्यग्निःससिधा	२०८	अवेष्टादन्दशुकाः	३५६	आपतयेदनापरि	३५२	आलिखन्ननिमिपः	७१
अभिव्यदेव-स्रविता	२९२	अव्यजेऽपतितेऽङ्गीवे	१३१	आपःस्युष्माभिः	१३४	आह्युःशिशानोष्टुम्भः	२१६
अभिरगोतमागिरा	३०५	अशमभवरष्टुर्भय	७०	आपोऽस्मान्मातरः	६१	इडासिमैत्रावरुणी	७०
अमोहमन्निसात्यं	१४२	अश्वस्थानावालिर्व्यसो	७१	आपोदेवेयुजामथ	७१	इदमापःप्रवहत्...	६१
अग्नयेऽग्निवेऽन्नालि	२०३	अश्वधेवोनिपदनं	३३२	आपोहिष्ठागयोशुवः	१६६	इवंविष्णुर्विचक्रमे	१८९
अयंपुरोनुवदस्य	२४७	अष्टवर्षात्त्वियंकन्या	१४५	आम्रहन्म्राहणो	४९	इन्द्रदेवीर्विशो	५९
अयाशामेस्तन ...	५५	असुन्वन्त्वमयजमान	५०	आमन्द्रैरिन्द्रहरिभिः	२७८	इन्द्रस्यत्रज्ञाचार्यसि	९३
अदन्धतिमहाभागो	१४५	अनुबन्तमयजमान	२९२	आमागान्पदासा	१३४	इन्द्रस्यसूरसीन्द्रस्य	१३५
अर्ककन्यामिमांस्त्रि	१५२	अस्मेरुद्रोमेहना	५१	आमावाजस्यप्रथमो	२७७	इन्द्रोऽज्येष्ठानामग्नि	१४१
अर्कत्वंजज्ञाणात्सृष्टः	१५२	अस्यशीसूर्यार्थव	२२९	आयंगीःष्टभिरक्त	१९१	इमं देवाऽसपत्नं	४८
अयंमणं देवंकन्या	१४१	अहिरिबभोगैः ...	१८६	आयन्तुनःपितरः	२६९	इगंमेवरुणशुवी	६१
अयंमणं दृढस्वर्ति	३५१	आकृष्णेनरजसा	४८	आयातिन्द्रोवस	६१	इमंश्लनमूर्जेस्वन्तं	५९
अलंकरणमसि ...	१०४	आदित्यं गर्भेपयसा	६३	आयुःप्रदमहाभाग	८०	इमामभिस्त्रायतां	१४१
अयथ्यवितुम्पुन	१८९	आनोत्तियुद्धिःश	५०	आरोहेभमन्मानं	१४२	इमास्तुऋद्रयाभिःशुव	३४४

संख्या	पद्यम्	संज्ञः	पद्यम्	संज्ञः	पद्यम्	संज्ञः	पद्यम्	संज्ञः	पद्यम्	संज्ञः
१	२७८	इगारेवगौगम	२७८	उदीरगामवरउत्प	१९५	कृतनियसत्यनिष्प	५९	ओपधयःसंवदन्ते	३३२	
२	१४२	इमान्तानानाकषा	१४२	उडुसंमंवरुणपादा	५६	कतापाडूतधामा	१४०	ओपधीरितिमातरः	३३२	
३	१४२	इमंनानुपयूते	१४२	उडुल्यंजातवेदसं	१६७	कपयआयुधन्तः	६९	ओपधेव्यायस्व	८२	
४	९३	इमंनुकानंवरिषाथ	९३	उडुधयस्वामिप्रति	४८	कयेमजकृतांस्तोमीः	३०५	कयानश्चिप्रआसुव	४९	
५	१४०	इमिरोविश्वव्यप्य	१४०	उगत्रगमिप्रमहः	१७२	कृमिपेविष्णुस्त्वां	१४२	काण्डात्काण्डाल्यरो	१८९	
६	१०१	इयेत्योःतनापपयः	१०१	उडुयंतमसरपरि	१६७	कृजतुइशमास्वो	६८	कायस्वाहाकसौस्वा	३५५	
७	१४३	इहगायोनिशीवन्तु	१४३	उपगमद्रुपयैतसे	४६	कृतद्विपावनंनानं	१२८	कारिरेरतिसमुद्रस्य	४९	
८	५९	इहृगान्याटह्य	५९	उपयामगृहीतोसि	१९६	कृवानःरद्रुधःसमजा	३०५	कुरुंरःसकुरुंरः	७१	
९	५९	इहृभासएगाटआस	५९	उभाभ्याद्वैवसवितः	१९०	कृपतिअमेसमित्	१३५	कूर्मपित्तंचोपस्थे	६४	
१०	२२४	इमानःमर्वलियागां	२२४	उरान्तस्त्वानिषीमदि	२६९	कृपोद्वेधःप्रदिशो	९४	कैतुकृण्वन्नकेतवे	४९	
११	२२१	उपधमीमथ	२२१	उणोनषायउवफेन	८२	कृदिणितरमुमादेवी	१९७	कोऽवात्कस्माअदान्	१३६	
१२	३०५	क्यासिमैत्रावरुणो	३०५	ऊर्जवहंतीरयुतं	२७६	ऊंनद्वयुः	१४४	कोत्तामासि	९३	
१३	६३	उत्तिष्ठममगस्त्ये	६३	कृतयंवाचंप्रपथे	२२३	ओमासश्चर्पणीघृतो	४४२	गन्धद्वारांदुराधर्षी	१८५	
१४	१७२	उपगादयगातियाः	१७२	कृतंचसलंपाभी	१६६		२९२	गन्धर्वंप्रायश्चित्ते	१४७	

मन्त्रः	पत्रम्	गजः	पत्रम्	मघः	पत्रम्	मङ्गः	पत्रम्	मङ्गः	पत्रम्
गन्धर्पस्त्वाविधाकसुः	३५३	चन्द्रप्रायश्चित्ते...	१४७	तत्त्वैरेवस्वामेध...	१४४	दिवस्पतिप्रथमम्	...	६९	
गन्भीरुटडरुपाङ्ग	१३०	चन्द्रमानश्चत्राणा	१४१	तत्सवितुर्वरेण्यं	९४	दीर्घायुस्त्वमाशास्त	...	२७७	
गायत्रेणत्वाष्टदन्ता	६३	चित्तंचस्वाहा	१४०	तद्विद्म्यश्शौर्यपाया	२४८	देवाथायुष्मन्तस्ते	...	६९	
गायत्र्यस्येकपदी	१६७	चित्पतिर्मापुनाहु	६१	तनूपाअसितन्वं	७९४	देवागानुविदोगालु	...	१६७	
गुणानजमदधिता	३०५	विज्रदेयानुदगा	१६७	तमीशानंजगत...	५१	देवाहवैस्वर्गलो क	...	२२५	
गुणामितेसोभग	१४२	वित्राशसोस्वस्ति	४९	तेजोसिद्धकमसि	१६७	देवीन्द्राग्निमस्तुभ्यं	...	१३२	
गुह्यानाविभीतमा	३५३	जगन्मातर्जगढात्रि	८०	धानारसिन्द्रमवि	५०	देवीरापोअपात्रपा	...	१९०	
गौरीवन्यमिसांश्रद्धां	१५०	जयदेविजगन्मातः	८०	त्रिलोक्यासिन्धमाध	१५२	देवीवाचमजनयन्त	...	७९	
गौरीहरमदेशान	१३३	जरांगच्छपरिपत्स्व	१३५	व्यन्धकंयजामहे	४९	द्यांनलिरवीरन्तरिष्णं	...	१३२	
महाङ्गोद्धृतयो	५१	जिहामेभद्रं	६२	ज्यायुर्जमब्रमेः	६०	सौस्वान्दवातुपुधि	...	१३६	
घृणंघृतपावानः...	५०	जीयोबृहस्पतिःसूरिः	१३०	त्वंतोअमेतवदेव	५०	घृषवादियमुसुधानः	...	३३२	
घृवंमिगिदोघृत...	१८५	तत्सुदुर्बद्धितं	७७	त्वन्नोअमेवहणस्व	५५	द्वैविरूपेचरतः...	...	३५४	
घृतवतीभुवनाना	१४४	तत्सुरुपाचविच्चाहे	२२४	त्वष्टारुपाणामधि	१४१	धारिण्यशेषगूतानां	...	७८	
चत्वारिंशद्भ्रात्रयो	१९७	तत्त्रयायामिमहाणा	१८५	इधिकावगोअकारिपं	१८५	ध्रुवासिध्रुवोबंज	...	२३८	

॥ शुक्लयजुःशाखीयकर्मकाण्डप्रदीपः ॥

परिभाषाप्रकरणम् ॥ १ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमः श्रीवेदपुरुषाय ॥ मङ्गलमुपोद्घातश्च ॥ व्याप्तं यद्भुवनत्रयस्थिरचरान्तर्वस्तुजातेऽपि यत्ख्यातं पञ्चवटीकृतास्पदमिति श्रीनासिके गौतमी ॥ यत्साञ्चिध्यवज्ञादलं जनिमतां भोगापवर्गप्रदा भूर्तोऽऽस्ते समुपासहे किमपि सद्रामागिधानं महः ॥ १ ॥ प्रारम्भे कुलदेवतामपि महालक्ष्मीयुतां रेणुकां भक्ताभीष्टकरिं मतिस्मृतियशोर्थायुःपरानन्ददाम् ॥ प्रत्युद्दौघविदारणक्षममथो द्वैमातुरं शारदां सूर्यं शुक्लयजुःप्रवर्तकमृषिं श्रीयाज्ञवल्क्यं जुगः ॥ २ ॥ नत्वा कालायनर्ष्यादीन्ब्रह्मोऽयं तन्यतेऽधुना ॥ वाजिमाध्यन्दिनीशाखित्रलकर्मसमुच्चयः ॥ ३ ॥ पुराणभिलेव न साधु सर्वं नूतं गुणाढ्यं किमु नाऽदराहम् ॥ यद्यस्ति नूलेऽपि हि दोषलेशो न गृह्यते शैबलतः किमम्बु ॥ ४ ॥ ग्रन्थेषु सत्स्वपि बहु-प्रतनेषु कोऽयमाडम्बरो नवकृताविति चेद्ददामः ॥ कस्तेषु भूरिविषयः सुलभोऽखिलानां दृग्गोचरीभवति नो किमु चेद्गुणाढ्यः ॥ ५ ॥ मीमांसाधर्मशास्त्रकृतुविधিনিषुणाः प्राक्तनैर्ये निबन्धैरच्छिद्रं पारयन्ति स्वमतिविभवतस्तच्छ्लेते नैप यत्नः ॥ हीना ये प्राङ्निबन्धैरतिलघुविषयः साधितुं कर्मकाण्डमिच्छन्त्यद्वा तदर्धं विविधविधियुतो ग्रथ्यते संग्रहोऽयम् ॥ ६ ॥ क्रमोऽत्र परिभाषाय संस्काराश्चाद्विकं ततः ॥ इष्टापूर्तं ततोऽन्वेषिः संन्यासान्ता प्रयुज्यते ॥ ७ ॥

अथ परिभाषा ॥ ॥ अथात्र बध्यमाणानां सर्वेषामपि कर्मणाम् ॥ परिभाषानिम्नसिद्धेस्तदर्थो दृश्यते
 फचित् ॥ १ ॥—स्नात कुर्यात्तपवीती सर्वं कर्म पवित्रवात् ॥ आचान्त पुनराचामेतिलकी बद्धचूडक ॥ श्रद्धया कर्म कुर्वीत धीत-
 वक्षयसो भवेत् ॥ अव्यत्रोऽलङ्कृतो मौनी दम्भासूयादिवर्जित ॥ आपद्युक्तोऽपि शुद्ध सन्नेव कर्म समाचरेत् ॥ जपहोमादिषु नरमन्य
 नाकारणात्स्थयेत् ॥ अत्रुद्धिर्यस्यस्यर्थश्चेत्तदा वार्युपस्पृशेत् ॥ बुद्धिपूर्वकसस्पर्शे प्राणायामत्रय चरेदित्यादि ॥ ॥ तत्रादौ शुचित्व-
 विचारः ॥ सर्वत्र शुचि कर्म समाचरेदित्युक्तं ॥ तत्र शुचित्व तावदधिकारितावच्छेदकम् ॥ सदा कुर्याद्धर्मकार्यमापद्यपि शुचिर्नर इति
 दोषरानन्दे सप्तर्षिस्मृतेः ॥ शुतिस्स्युदित कर्म न कुर्यादशुचि क्वचिदिति प्रयोगपारिजाते भृगुक्तेश्च ॥ ॥ शक्तितर-
 तम्यम् ॥ शक्तिध्याधिकारिविशेषणम् ॥ आख्यातानामर्थं श्रुवता शक्ति सहकारिणीति न्यायात् ॥ तदभावेऽन्येन करणीयम् पाठन्यायात् ॥
 माधवीये वीधायनोऽपि—यथाकथञ्चित्तिलानि शस्यवस्थानुरूपत ॥ येनकेनापि कार्यणि नैव नित्यानि लोपयेदिति ॥ यथाकथञ्चित्
 केनचिदङ्गेन हीनानीत्यर्थं ॥ येनकेनापि स्वत परतो वेत्यर्थं ॥ नित्यानीति नैमित्तिककाम्योपलक्षणम् ॥ नैमित्तिकस्याप्यकरणे प्रत्यवायात् ॥
 समाप्ते शास्त्रार्थत्वेन प्रारब्ध काम्यमपि नित्यापत इति पाठन्यायात् ॥ आरम्भाद्वियमो दोषश्चासमाप्ती स्यात्सामान्यदर्शनाच्चेति कात्यायन-
 सूत्राच्च ॥ ॥ कर्मणि प्रतिनिधिचिारः ॥ यत्सु—काम्ये प्रतिनिधिर्नास्ति नित्ये नैमित्तिके च स इति, तदनारब्धकाम्यपरम् ।
 अन्येनाव्यसभवे न दोषः ॥ तदुक्तं माधवीये—अत्यन्तरोगयुक्तेऽङ्गे राजचोरभयादिषु ॥ गुर्वग्निदेवकृत्येषु नित्यहानौ न पापभागिति ॥
 अत्र नित्यपदेन न प्रारब्धकाम्यग्रहणं, औपदेशिकनित्यग्रहणेनैव सिद्धावातिदेशिकनित्यग्रहणे मानाभावात् ॥ उपवासवता कर्तव्यानि ॥
 उपवासोऽप्यधिकारिविशेषणम् ॥ स्नान सध्या तर्पणादि जपहोमामरार्चनम् ॥ उपवासवता कार्यं सायसन्ध्याहुतीधिनेति वाराहात् ॥

जलस्यापि नरश्रेष्ठ प्राशनाद्देपजाहते ॥ नित्यक्रिया निवर्तेत काम्यनैमित्तिकैः सहेति कालिकापुराणाच्च ॥ यस्तु—इक्षुरापः पयो मूलं फलं ताम्बूलमौषधम् ॥ गक्षयित्वापि कुर्वीत खानदानादिकाः क्रियाः इति चतुर्विंशतिमते स्मृत्यर्थसारे च इक्ष्वादिपरिगणनं तदशक्तविषयं गक्षयित्वापीत्यपिशब्दादिति ॥

स्नातस्यैव कर्माधिकारकथनम् ॥ खानमप्यधिकारितावच्छेदकम् ॥ तदुक्तम्—स्नातोऽधिकारी भवति दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ पवित्राणां तथा जाप्ये दाने च विधिचोदित इति ॥ पवित्राणि मन्त्राः । मन्त्रः पवित्रमुच्यते इति निरुक्तात् ॥ आग्नेये—खानानामपि सर्वेषां वारुणेन च मानवः ॥ कर्तुमर्हति कर्माणि विधिवत्सर्वदा द्विज इति ॥ दानहेमाद्रौ चाराहेऽपि—सुस्नातः सम्यगाचान्तः कृतसंध्यादिकक्रियः ॥ कामकोधविहीनश्च पाखण्डस्पर्शवर्जितः ॥ जितेन्द्रियः सत्यवादी सर्वकर्मसु शस्यते इति ॥ मार्कण्डेय-पुराणे—शिरस्नातस्तु कुर्वीत दैवं पित्र्यमथापि वा ॥ ग्राञ्जुलोर्दञ्जुलो वापि श्मश्रुकर्म च कारयेदिति ॥ तत्रादौ श्मश्रुकर्म ततः खानम् । अन्यथाऽशुचित्वापत्त्या पुनः खानापत्तेः ॥

अथ मङ्गलखानप्रकारः ॥ तच्च खानं मङ्गलकृत्वादौ तिलामलकादिनोद्वर्त्याभ्यङ्गखानं वा कार्यम् । आच्यकल्पस्तु रुद्रपद्धतौ परशुरामेणोक्तः—ततः खण्डहमागल्य मङ्गलखानमाचरेत् ॥ सर्वोपधीगन्धचूर्णयुक्तैः कृष्णतिलामलैः ॥ उद्वर्त्याङ्गानि तैलेन चम्पका-दिसुगन्धिना ॥ मङ्गल्ये मङ्गलखानं कुर्वीत ब्राह्मणैः सहेति ॥ अत्र सर्वशब्दस्योपधिगन्धचूर्णशब्देन कर्मधारयः ॥ सहैव दशभिः पुत्रै-र्भारं वहति गर्दभी इत्यत्र गर्दभ्या भारवाहकत्वेन पुत्राणामिव ब्राह्मणानां साहिल्यमात्रमेव न पुनस्तेषां कर्तृत्वम् ॥ अन्वत्यस्तु निर्णय-

१ शार्प्योऽयं संधिः प्राञ्जुलोर्दञ्जुल इति ।

सिन्धौ कालायनेनोक्तः—माहृत्यं वियते खानं वृद्धिपूर्वोत्सवेषु च ॥ खेहमात्रसमायुक्तं मध्याह्नात्याक्तदिष्यत इति ॥ वृहन्ना-
रदीये—शिरोम्यद्गावशिष्टेन तैलेनाह्नं न लेपयेदिति ॥ ॥ सर्वगन्धास्तु मदनरत्ने—कुङ्कुमागरुकर्पूरकस्तूरी चन्दनं तथा ॥
जालीफलमिति श्लोकाः सर्वगन्धाः सदा बुधैरिति ॥ हेमाद्रौ गारुडे—कर्पूरं चन्दनं दर्पः कुङ्कुमं च समांशकम् ॥ सर्वगन्धमिह
श्लोकं समस्तसुरबलमिति ॥ दर्पः कस्तूरी । इह खाने ॥

अहृतवाप्तोधारणम् ॥ अहृतयोः पथरीयोत्तरीयोः परिधानमप्यधिकारितावच्छेदकम् ॥ अधौते कारुयौते च परिदध्यान्न वाससी ॥
अहते तु परीदध्यात्सर्वकर्मसु संयत इति हेमाद्रौ चाराहोक्तेः ॥ पारस्करगृह्येऽपि—अहृतं वाप्तौ धौतं वाऽमौत्रेणाच्छादयीत
परिधास्या इत्ययोत्तरीयं यज्ञसा मेल्येकं चेत्यूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयीतेति ॥ अमौत्रेण अजकथौतेनेत्यर्थः ॥ ॥ अहृतवाप्तौ लक्ष-
णमुक्तं स्मृतिरत्नावल्यां नागदेवाह्निके रेणुकारिकायां च कालायनेन—ईपद्धौतं नवं श्रेतं सदृशं यन्न धारितम् ॥
अहृतं तद्विजानीयात्सर्वकर्मसु पावनमिति ॥ ईपद्धौतं रजकादिना सकृद्धौतमिति नागदेवाह्निके व्याख्यातम् ॥ कश्यपेन
त्वन्पथोक्तम्—अहृतं यन्ननिर्मुक्तं वासः श्लोकं तन्माह्निकेषु तावत्कालं न सर्वदेति ॥ अत्रैवं
व्यवस्था—विवाहादिगृहकर्मसु यन्ननिर्मुक्तमेवाहृतं श्राव्यम् । श्लोकं तन्माह्निकेषु तावत्कालमिति वदता तत्रैव तावत्कालं
तस्य शस्तत्वाभिधानात् ॥ अन्यत्र यज्ञादौ त्वीपद्धौतमिति ॥ नच यज्ञादिकमपि माह्निक्यमेवेत्याशङ्कनीयम् । विवाहोत्सवादेरे-
ह्निकसुखदस्यायुदयदस्य माह्निकत्वात् । यज्ञादेस्तु धर्मरूपाष्टफलदत्त्वेन माह्निकत्वाभावात् ॥ क्षौमे वस्तेऽहते पत्नी चेति सूत्रे
श्रीमद्भिरनन्तयाज्ञिकैरत्येवमेव व्याख्यातम् ॥ हेमाद्रौ वृद्धमनुः—स्वयंयौतेन कर्तव्या क्रिया धर्म्या विपश्चिता ॥ नतु तेजकथौतेन

नोपयुक्तेन वा कचिदिति ॥ तेजको रजकः ॥ ॥ धौतचासःप्रसारणप्रकारः ॥ व्रतहेमाद्री—प्रागग्रमुद्रगत्रं वा धौतं वासः
 प्रसारयेत् ॥ पश्चिमात्रं दक्षिणात्रं पुनः प्रक्षालनाच्छुचीति ॥ तत्रैव मार्कण्डेयः—अन्यदेव भवेद्वासः शुयनीये नराधिप ॥
 अन्यद्रव्यासु देवानामर्चयामन्यदेव हि ॥ अन्यत्र लोकयात्रायामन्यदीश्वरदर्शन इति ॥ ॥ शाणक्षौमाविकादिवस्त्रवि-
 चारः ॥ योगियाज्ञवल्क्यः—अभावे धौतवस्त्रस्य शाणक्षौमाविकानि च ॥ कुतपं योगपट्टं वा द्विवासा येन वै भवेदिति ॥
 कुतपो नेपालकम्यलः ॥ ॥ आर्द्रवस्त्रनिषेधः ॥ आपस्तम्बः—आर्द्रवासास्तु यः कुर्याजपहोमप्रतिग्रहान् ॥ सर्वं तद्राक्षसं विद्याद्-
 दिर्जानु च यत्कृतम् ॥ यजले चैवार्द्रवाससा ॥ जपो होमस्तथा दानं तत्सर्वं निष्फलं भवेदिति ॥ ॥ कापाया-
 दिनिषेधः ॥ यौधायनः—कापायवासाः कुरुते जपहोमप्रतिग्रहान् ॥ न तद्देवगमं कर्म हव्यकव्येव्यथो हविरिति शेषः ॥
 आचारादर्शं नरसिंहपुराणे—न रक्तमुत्थणं वासो न नीलं च प्रशस्यते ॥ मलाक्तं च सदा हीनं वर्जयेदम्बरं बुध इति ॥
 उत्त्रणं व्यक्तं । एतच्च रक्तविशेषणम् । नात्यन्तरक्तमित्यर्थः ॥ ॥ निषिद्धवस्त्रापघाह व्याघ्रपादः—
 कापायं कृष्णवस्त्रं वा मलिनं केशदूषितम् ॥ जीर्णं नीलं संधितं च पारक्यं मैथुने धृतम् ॥ छिन्नाग्रमुपवस्त्रं च कुत्सितं धर्मतो विडु-
 रिति ॥ अयं च निषेधः सतिसंभवे बोध्यः ॥ अतएवाह गौतमः—सतिविभवे न जीर्णमलवद्वासाः स्यान्न रक्तमुत्थणमन्यधृतं
 वासो विभ्रयादिति ॥ ॥ एकवस्त्रनिषेधः ॥ व्याघ्रपादः—नैकवस्त्रो द्विजः कुर्याद्भोजनं च सुरार्चनम् ॥ तत्सर्वमसुरेन्द्राणां
 प्रथा भागमकल्पयदिति ॥ चिष्णुपुराणे—होमे देवार्चनायासु क्रियास्वाचमने तथा ॥ नैकवस्त्रः प्रवर्तेत द्विजवाचनेकं जप इति ॥
 द्विजवाचनेके द्विजस्त्रिवाचनादौ ॥ ॥ दक्षिणवाहूद्धारस्थलानि ॥ आपस्तम्बः—देवागारे तथा श्राद्धे गवां गोष्ठे तथाऽध्वरे ॥

संध्योश्च द्वयोः साधुसंगमे गुरुसत्तिधौ ॥ अश्वगरे विवाहे च स्वाध्याये भोजने तथा ॥ उदरेदक्षिणं पाणि ब्राह्मणाना क्रियापय इति ॥ उदरेदक्षिणं पाणिमिति सव्यांसे वस्त्रं निधाय दक्षिणं बाहुमुत्तरीयाद्वहिः कुर्यादित्यर्थः ॥ ॥ एकवस्त्रलक्षणम् ॥ ज्ञाता-
तपः—सव्यादंसात्परिभ्रष्टकटिदेशधृताम्बरः ॥ एकवस्त्रं तु तं विद्याहोत्रे पित्र्ये च वर्जयेदिति ॥

नीचीलक्षणं ॥ दानहेमाद्री श्लोकगौतमः—स्नाने दाने जपे होत्रे देवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ बध्नीयान्नासुरीं कक्षां रोपकाले यथावृचि ॥ तत्रैव याज्ञवल्क्यः—परिधानाद्वहिः कक्षा निवद्धा चासुरी मता ॥ धर्मकर्मणि विद्वद्भिर्वर्जनीया प्रयत्नत इति ॥ वहिः-
कक्षा वहिर्निर्गता कक्षेत्यर्थः ॥ कक्षा पश्चादश्वत्थम् ॥ अन्तद्वयमित्यन्ये ॥ ॥ त्रिकच्छलक्षणम् ॥ संग्रहे—वामे पृष्ठे तथा नाम्नी कच्छत्रयमुदाहृतम् ॥ त्रिभिः कच्छैः परिक्षेयो विप्रो यः स शुचिर्भवेत् ॥ आदौ कच्छस्तथा नीची नामिमध्ये च वाससी ॥ नीची दक्षिणतः स्थाप्या एतत्रिकच्छलक्षणम् ॥ ॥ कर्मस्तु वर्ज्यवस्त्राणि—शयनं चाद्रुपादेन शुष्कपादेन भोजनम् ॥ नोत्तरीयमधः कुर्याद्रानिवासस्तथा दिने ॥ कटिवेष्टयं तु यद्वस्त्रं पुरीषं येन वा कृतम् ॥ मूर्ध्निभ्युनकृद्ब्रह्म धर्मकार्ये विवर्जयेदिति ॥

मद्गलतिलकलक्षणम् ॥ मद्गलतिलकथायं मद्गलिकारम्भात् कृताभ्यङ्गस्नानस्य गोपीचन्दनमस्मादेरपार्यत्वात् गन्धकुङ्कुमकेशरसिन्दू-
राद्यन्यत्वेन मद्गलिकद्रव्येण कार्यः ॥ तदुक्तमाचाररत्ने हारीतेन—अभ्यङ्गे सूतके चैव विवाहे पुत्रजननि ॥ माङ्गल्येषु च सर्वेषु न
धार्थं गोपिचन्दनमिति ॥ ॥ मद्गलद्रव्याण्यपि—रोचनं चन्दनं गन्धं—इत्यादिकात्यायनपरिगणितेभ्यो ललाटधार्येणैवात्र योज्यानि ॥
मदनपारिजाते ब्रह्माण्डपुराणे तिलकं प्रक्रम्य—[श्यामं शान्तिकरं श्रोतं रक्तं वश्यकरं तथा ॥ श्रीकरं पीतमित्याहुः श्रेतं मोक्ष-
प्रदायकम् ॥ इति कामनाभेदेन च्यवस्था कृतास्ति । तत्र श्यामं स्रगमदोदेः । रक्तं कुङ्कुमसिन्दूरदेः । पीतं गोरोचनादेरित्याचाररत्नम् ॥]

उपवीतित्ययद्विशिष्यत्वविचारः ॥ उपवीतित्वं पद्धतिखिलं चाधिकारिविशेषणम् ॥ तथाच छन्दोगपरिशिष्टे काल्या-
 यनः—सदोपनीतिना माव्यं सदा पद्धतिखिलेन च ॥ विशिलो व्युपवीतिश्च यत्करोति न तत्कृतमिति ॥ अनेन हि दधिखदिरादिवदुप-
 नीतित्वस्य पद्धतिखिलत्वस्य च ऋतुपुरूपोभयार्थत्वमवगम्यते ॥ तेन विशिलेन व्युपवीतिना च कर्मणि क्रियमाणे कर्मणोऽपि वैगुण्यं
 भवति ॥ एवंच सति ऋतुपुरूपोभयार्थापचारप्रयुक्तं प्रायश्चित्तद्वयमत्र बोध्यम् ॥ आचारादर्शो गोभिलः—दक्षिणं बाहुमुद्धृत्य शि-
 रोऽवपाय सव्येऽसे प्रतिष्ठापयति दक्षिणं कक्षमनवलम्ब्यं भवत्येवं यज्ञोपवीती भवति सव्यबाहुमुद्धृत्य शिरोवधाय दक्षिणेसे प्रतिष्ठापयति
 मय्यं कक्षमनवलम्ब्यं मन्त्रेणं प्राचीनावीती भवतीति ॥ मनुः—निवीती कण्ठसङ्घन इति ॥ हेमाद्रौ भरद्वाजः—दक्षिणं बाहुमुद्धृत्य
 चागस्कन्धे निवेशितम् ॥ यज्ञोपवीतमित्युक्तं देवकार्येषु शस्यते ॥ कण्ठावलम्बितं चैवं ब्रह्मसूत्रं यदा भवेत् ॥ तन्निवीतमिति ख्यातं
 शब्दं कर्मणि मातुषे ॥ उद्विष्ये .वामबाहौ तु दक्षिणस्कन्धमाश्रितम् ॥ प्राचीनावीतमित्युक्तं तत्सिञ्चयेज्वेव कर्मस्त्विति ॥ निगमपरि-
 शिष्टेऽपि—यामस्कन्धकक्षयोरङ्गणया यज्ञोपवीतं देवे प्राचीनावीतमितरथा पितृयज्ञे । नाभ्यां द्विकण्ठासक्तमुत्सर्गे निवीतं पृष्ठे दद्यावलम्बि
 ग्राम्यपर्मोव्यति ॥ ग्राम्यधर्मः स्त्रीसंयोग इति हेमाद्रिः ॥ यत्र निवीतप्राचीनावीतयोर्न विधिः श्रूयते तत्र सर्वत्रोपवीतित्वमेव ॥ एवंच
 यत्र देवकार्योद्देशेनोपवीतित्वं श्रूयते तत्रापि देवमुपलक्षणम् ॥ पितृमनुष्यकार्योतिरिक्तं सर्वमेव देवमित्याचारादर्शं व्याख्यातम् ॥ ॥
 गृहस्थोपवीतविचारः ॥ उपवीतं द्विधा—नवसूत्रं संस्थानविशेषश्च ॥ तत्रायं शूद्रस्य नेत्युक्तं भिताक्षरायाम् ॥ अन्त्यं शूद्रस्यापि
 भवति ॥ उपनीतिना कर्म कर्तव्यमित्यस्य सर्वकर्मशेषत्वेन शूद्रस्याप्यदृष्टार्थं कर्मण्युपवीत्यवश्यंभावात् ॥ उपवीताद्युत्तरीयवक्षेणापीति पारि-
 जातरूपतरु ॥ षण्डु गृहं .प्रकृत्य—न शिषी नोपवीती स्यान्नोचरेत्संस्कृतां गिरमिति पादं तदसच्छूद्रपरमकर्मकालपरं

नवसूत्रपरं वा ॥ यज्ञोपवीते क्षीमगोवालशाणादिभेदाः ॥ हरिहरभाष्ये देवलः—कार्पासक्षीमगोवालशाणवल्कलृणादि-
 रुम् ॥ सदा गंभतो धार्यमुपवीतं द्विजातिभिरिति ॥ गोभिलोऽपि—यज्ञोपवीतं कुरुते सूत्रं वस्त्रं वापिवा कुशरज्जुं वेति ॥
 योधायनः—ऋशं सोमं नित्त्रिवृतमानाभेरिति ॥ ऋशं कृमिकोशोत्थं ऋसरपदसूत्रादिनयम् । सौत्रं कार्पासम् । त्रिखिवृतं नवगुणं
 निसरीकृतमित्यर्थः ॥ नम वै नित्त्रिवृति श्रुतेः ॥ तत्र सूत्रं कार्पास कौशेय वा ब्राह्मणस्य ॥ तथाच मनुः—कार्पासमुपवीतं स्याद्विप्र-
 स्योर्ध्वयुतं नित्त्रिवृतं ॥ शणसूत्रमयं राज्ञो वैश्यस्यानिकमूत्रमिति ॥ यद्यु हरिहरभाष्योदाहृतं देवलवचनं तत्पूर्वासंभवे उत्तरोत्तर-
 मिथानार्थम् ॥ छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायनः—नित्त्रिवृद्ध्वयुतं कार्यं तन्तुनयमधोवृतम् ॥ नित्त्रिवृतं चोपवीतं स्यात्तस्यैको ग्रन्थिरिव्यत
 इति ॥ ऊर्ध्ववृतमाह संग्रहकारः—ऋणेन दक्षिणेनोर्ध्वं गतेन त्रिगुणीकृतम् ॥ वलितं मानवैः सूत्रं शास्त्रे ऊर्ध्ववृतं स्युतमिति ॥
 वामावृतं त्रिगुणं कृत्वा प्रदक्षिणावर्तं नवगुणं विधाय तदेव निसरं कृत्वा ग्रन्थिमोकं विदध्यात् ॥ यत्तु—यज्ञोपवीतं कुर्वति सूत्राणि
 नवतन्तः ॥ एकेन ग्रन्थिना तन्तुद्विगुणद्विगुणोऽयवेति ॥ सच द्विगुणो द्विसरस्त्रिसराऽसंभवे ज्ञेय इत्युक्तं नारायणवृत्तौ ॥
 यच्च पैठीनसिचनं—कार्पासमुपवीतं पदतन्तुं त्रिवृतं ब्राह्मणस्य क्षीमेयं राजन्यस्य आविकं वैश्यस्येति तदपि नवतन्त्वसंभवे तन्तुपदं
 विधत्ते ॥ नित्त्रिवृतं निसरमित्यर्थः ॥ अथवा नवगुणत्रिसरद्वयेन पञ्चज्जुकमित्यर्थः ॥ क्षीमेयमतसीमवन् ॥ अत्रच कुशसरगोवालादिषु न
 त्रिगुणत्रिसरादिनियमः ॥ सूत्रएव तन्नियमोपदेशात् ॥ अवघातादयस्तु श्रीहिधर्मत्वात्कार्यकारिष्वपि विधेयाः ॥ अत्र त्रिगुणत्रिसरादेर्य-
 ज्ञोपवीतान्तर्गतत्वेऽपि न तद्धर्मत्वमिति व्यक्तं नारायणवृत्तौ ॥

यज्ञोपवीतरुणप्रकारः ॥ यज्ञोपवीतरचनाप्रकारस्तु स्मृत्यर्थसारे हरिहरभाष्ये च—शुचौ देशे शुचिः सूत्रं संह-

ताङ्गुलिमूलके ॥ आवेष्ट्य पण्णवत्या तत्रिगुणीकृत्य यत्नतः ॥ अब्जिङ्गकैस्त्रिभिः सम्यक्प्रक्षाल्योर्ध्ववृत्तं च तत् ॥ अप्रदक्षिणमावृत्तं
 साधिव्या त्रिगुणीकृतम् ॥ अथः प्रदक्षिणावृत्तं समं स्यान्नवसूत्रकम् ॥ त्रिरावेष्ट्य दृढं बध्वा हरित्रलेधराजमेत् ॥ यज्ञोपवीतं परमं पवित्र-
 मिति धारयेत् ॥ सूत्रं सलोमकं चेतस्यात्ततः कृत्वा विलोमकम् ॥ सावित्र्या दशकृत्वोऽद्विर्गन्धिताभिस्तदुद्धयेत् ॥ त्रिश्छिन्नं चाप्यधोयातं
 मुक्त्वा तिस्रितुल्यजेत् ॥ अतर्ध्यायेऽपराल्हे च त्रसूत्रं न तद्भवेदिति ॥ ॥ यज्ञोपवीतस्य परिष्माणान्तरमप्युक्तं स्पृष्टसर्धसारे ॥
 यद्वेत्पुपक्रम्य छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायनः—पृष्ठवंशे च नाम्यां च धृतं यद्विन्दते कटिम् ॥ तद्धार्धमुपवीतं स्यान्नातो लम्बं
 नचोच्छ्रितमिति ॥ वामस्कन्धे कृतं नाभिपृष्ठवंशयोर्धृतं सद्यथा कटिपर्यन्तं प्राप्नोति तावत्परिमाणं कर्तव्यमित्यर्थः ॥ नातो लम्बं नचो-
 च्छ्रितमित्यस्य त्वयमर्थः—अतोऽस्मादुक्त्वात्तानादुच्छ्रितं ह्रस्वमिति यावत् ॥ अस्मिन्पक्षे न पण्णवत्या आवेष्टनं किंतु यावता उक्तमान-
 मुपवीतं संपद्यते तादृशं सूत्रमानं कल्पनीयम् ॥ अत्राह नारायणवृत्तिकृत्—एतच्च गोभिलीयानां काल्यायनानां च । अन्येषां तु—
 स्तनादूर्ध्वमधो नाभेर्न धार्धं तत्कथंचनेति देवलोक्तं प्रमाणमिति ॥ यज्ञोपवीतमानमेरिति यौधायनोक्तस्याप्येव व्यवस्था ॥

यज्ञोपवीतस्य कण्ठादुत्सारणनिषेधं प्रक्षालनार्थं च सास्त्रादिशेषेण तदपवादं चाह भृगुः—मद्यपूतं स्थितं
 काये यस्य यज्ञोपवीतकम् ॥ नोद्धरेच्च ततः प्राज्ञो य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥ सकृदुत्ताराणात्तस्य प्रायश्चित्ती भवेद्विजः ॥ तैत्तिरीयाः कठाः का-
 ष्वाश्वरका वाजसनेयिनः ॥ कण्ठादुत्तार्य सूत्रं तु कुर्युर्वै क्षालनं द्विजाः ॥ बहुचाः सामगाश्चैव ये चान्ये यजुःशाखिनः ॥ कण्ठादुत्तार्य सूत्रं
 तु पुनरर्हन्ति सत्क्रियामिति ॥ पुनःसंस्किया मन्त्रोपवीतान्तरधारणमेव ॥ अभ्यङ्गे चोदधिखाने मातापित्रोर्भूतेऽहनि ॥ कण्ठादुत्तार्य सूत्रं
 तु कुर्युर्वै क्षालनं द्विजा इति ॥ एतद्वाक्यवोधितविषयेष्वेवोक्तव्यवस्था बोध्या ॥ केचित्तु निलखानविधौ विहितयज्ञोपवीतप्रक्षालनविषये

इयं ध्यवस्येत्वाहुः । एतच्च सूक्ष्मयोपवीतं वक्ष्योपवीताभावे ज्ञेयम् ॥ तदुक्तं निगमपरिशिष्टे—वाससा यज्ञोपवीतानि कुर्यात्तदभावे
 निवृता सूत्रेण कुशमुडावालप्रतिसारारज्जुभिर्वा इति ॥ बालोत्र देवलवचनात् ॥ नारायणदृत्तौ वसिष्ठः—स्नातकानां हि नित्यं
 न्यादन्तर्वासस्त्रयोत्तरम् ॥ यज्ञोपवीते द्वे यष्टिः सोदकश्च कमण्डलुरिति ॥ हरिहरभाष्ये—ब्रह्मचारिण एकं स्वास्नातस्य द्वे घट्टनि वा ॥
 तृतीयमुत्तरीयार्थं वन्नाभावे तदिव्यत इति ॥ एतच्च वक्ष्योत्तरीयाभावे तृतीयोपवीतधारणं कर्माह्वयम् ॥ बहूनि वेति तु काम्यम् ॥
 बहूनि चायुःकामस्येति देवलोक्तेः ॥ विश्वामित्रः—यज्ञोपवीते द्वे धार्ये श्रौते स्मार्ते च कर्मणि ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थं ब्रह्माभावे
 तदिव्यत इति ॥ अत्र यद्यपि तृतीयोपवीतधारणमुत्तरीयकार्यं विधानादुत्तरीयमन्त्रेण प्रतिभाति तथापि—मन्त्रेणैव स्मृतं कर्म कर्त-
 व्यमभियानात्प्रकृते च मन्त्रस्योपवीतधारणस्यैव स्मरणीयत्वादुपवीतमन्त्रेणैव युक्तम् ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थं इत्येतावतीवानुकल्पत्वे सिद्धे
 यस्याभाव इत्युक्तिरुत्तरीयाभाव एवानुकल्पत्वार्थेति न तृतीये घृते उत्तरीयलाभे तदपि धार्यमिति केचित् । तत्रैवत्ये । एकस्यैव कदाचि-
 दनुकल्पत्वे प्राधान्ये च विरोधात् ॥ दृष्ट्वास्त्वाहुः—उत्तरीयस्य सर्वकर्मार्थत्वात्प्रतिकर्मधारणानुपपत्तेस्तदुपवीतवत्सर्वार्थं सकृदेव धार्यम् ।
 एवं तृतीयोपवीतमपि ॥ तदद्वितीकारेण कर्मविशेषारम्भोत्तरं मुख्योत्तरीयलाभेऽपि तद्वहणं पाठन्यायात् ॥ कर्मानारम्भे तु तृतीयसत्वेऽपि
 तद्वहणम् । नच तृतीयस्यागापतिः । सर्वार्थत्वेन घृतत्वात् । उत्तरीयस्य सर्वदा सत्त्वासंभवादिति युक्तमुत्पत्त्यागः ॥ शिष्टाचारोऽप्येवम् ।
 तृतीयमुत्तरीयार्थं एकं तु प्रथमाश्रमीति मदनपारिजाते पाठः ॥ पारस्करगृह्ये—एकं चेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयतीति ॥ एकव-
 सत्वेनोत्तरार्थस्योत्तरीयत्वेनोपादाने—यज्ञसाभेत्युत्तरीयमन्त्रः प्रवर्तत एव क्रियान्तरत्वात् ॥ जातूकर्ण्यः—वक्ष्योत्तरीयाभावे व्यहुलं व्यहुलं
 चतुरहुलं वा सूत्रैः परिगण्डलं कुर्यादिति ॥

शिखावन्धविचारः ॥ शिखावन्धस्तु दक्षिणपार्श्वं कार्यः ॥ तदुक्तं चतुर्विंशतिमते—मध्ये तु बहुचाश्वैव निवधीयुः
 शिखां ततः ॥ माध्यन्दिनाथ ये विप्राः पार्श्वं दक्षिणतः क्रमात् ॥ वामपार्श्वं च वधीयुर्यं विप्राः सामगायिन इति ॥ माध्यन्दिनग्रहणं
 वाजसनेयिमात्रोपलक्षणम् । यद्बु काल्यायनेन शिखावन्धस्य पुरुषार्थत्वं कर्मार्थत्वं च स्मर्यते तत्रायश्चित्तद्वयार्थमनृतवदनवन्न तु शिखा-
 वन्धद्वयं यज्ञोपवीतेऽपि भेदापत्तेरित्युक्तं प्रयोगरत्ने नारायणभट्टैः ॥ वर्धमानोऽप्येवम् ॥ एतेन प्रतिकर्म शिखावन्धः परास्तः ॥
 यद्बु कुशोपग्रहो बद्धशिखो यज्ञोपवीत्याचम्येति काल्यायनेन खानकाले शिखावन्धनमुक्तं तदैवान्मानुपाद्वा मुक्तशिखास्य बन्धनार्थं ननु
 विमुच्य बन्धनीयेत्येतदर्थमित्युक्तमाचारादर्शो ॥ शूद्रस्य त्वनियताः केशा इति बसिष्ठोक्तेः शिखाविकल्पः । सच सदसच्छूद्रविपय-
 त्वेन व्यवस्थित इति शिखावन्धेऽपि विकल्प इति शूद्राचारशिरोमणिः ॥ कर्मकौमुद्यां तु—अकर्मकाले शूद्रस्य न शिखावन्धनि-
 यम इत्युक्तम् ॥ सर्वेषां शिरसि यत्र कचिकेशसत्वे तत्रैव शिखावन्धः ॥ ॥ खलवाटत्वेन सर्वथा केशामात्रे विशेष उक्तः
 काठकपृष्णे—अथ चैत्रमादान्न शिखा स्यात्तदा कौशी शिखां ब्रह्मग्रन्थियुतां दक्षिणकर्णे निदध्यादिति ॥ ॥ शिखाभिन्नकेशा-
 नामपि कर्मकाले बन्धः ॥ तदाह दृढवसिष्ठः—मुक्तकेशैर्न कर्तव्यं प्रेतखानं विना कचिन् ॥ खानं दानं जपं होमं मुक्तकेशैर्न
 कारयेदिति ॥ नच पूर्वार्धे प्रेतखानभिन्नखान एव मुक्तकेशत्वनिषेधः । उत्तरार्धे खानपदवैयर्थ्यापत्तेः ॥ खाने तदनुवादे दानादौ
 तद्विधौ वैरूप्यापत्तेः ॥ उत्तरार्धे एव सर्वत्र मुक्तकेशत्वनिषेधे वाक्यभेदापत्तेः पूर्वार्धवैयर्थ्यापत्तेः ॥ नच प्रेतखानपर्युदासार्थं पूर्वार्धं आ-
 धपदवैयर्थ्यापातात् ॥ तेनोत्तरार्धकवाक्यतया प्रेतखानान्यकर्मसु मुक्तकेशत्वं निषिध्यत इति ॥

अथासनविचारः ॥ तत्र हेमाद्रौ कौशिकः—कुशासनं सदा पूर्णं यतीनां तु विशेषतः ॥ कुशासनोपविष्टस्य सिध्यते योग

उत्तम इति ॥ विष्णुपुराणे—कुशोपरि निविष्टेन तथा यज्ञोपवीतिना ॥ सर्वं कर्म प्रकर्तव्यमन्यथा विफलं भवेदिति ॥ कुशोपरि निविष्टेनेति कुशासनोपादानं कर्माहसिनोपलक्षणम् ॥ ॥ आसनान्याह श्राद्धकारिकायां स्मृतिकारः—शमीकादमर्यशशाङ्ग कदम्बो वारणस्याथा ॥ पत्रासनानि शन्तानि श्राद्धे देवार्चने तथेति ॥ श्राद्धे देवार्चने इति देवविध्यकर्ममात्रोपलक्षणम् ॥ ॥ प्रौढपादनिषेधः ॥ दानहेमाद्री शाङ्खायनः—दानमाचमनं होमं भोजनं देवतार्चनम् ॥ प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥ आसनारूढपादस्तु ज्ञान्वीर्षो जल्योन्मथा ॥ कृताससन्धिको यस्तु प्रौढपादः स उच्यते इति ॥ ॥ आसनोपकरणवस्तूनि ॥ व्यासः—कौशेयं कम्बलं चैव अग्निं पद्मेव च ॥ दारुवं तालपत्रं वा आसनं परिकल्पयेदिति ॥ कालिकापुराणे—चतुर्विंशत्यहुलैस्तु देव्यं काष्ठ्रासने मतम् ॥ षोडशाहुलरिम्बीर्णमुत्सेधे चतुरह्वलम् ॥ पद्माहुलं वा कुर्वाणु नोच्छ्रितं कारयेत्ततः ॥ आसने वलं द्विहस्तात्रो दीर्घं सार्धहस्तात्र विस्तृतं कार्यम् ॥ अहुलं तु तयोच्छ्रायं पूजाकर्मणि संश्रयेत् ॥ सर्वेषां तैजसानां च आसनं श्रेष्ठमुच्यते इति ॥ भद्रासनप्रकारः—कचिद्भद्रासन उपनिष्येत्यपि दृश्यते । भद्रासनशब्दश्चानर्घमण्यादिल्लचित्तनृपासनवाचकः । तस्यच सर्वेषामसुलभत्वात्तथासनाभावापत्तेर्नृपासनवधारच्छस्यं सर्वतः शोभनमासनं विधेयमिति प्रतीयते इति ॥

पवित्रधारणप्रकारः ॥ मन्त्रेण पवित्रधारणं चाधिकारितावच्छेदकम् ॥ तद्गुरुं प्रयोगपारिजाते—मन्त्रेण धारयेद्विप्रः पवित्रं सर्वकर्मसु ॥ मन्त्रं विना धृतं यत्तु पवित्रमफलं भवेत् ॥ हेमाद्रावन्त्रिः—उभान्यामेव पाणिभ्यां विप्रेर्दमपवित्रके ॥ धारणीये प्रयत्नेन ब्रह्मग्रन्थिसमन्विते ॥ ब्रह्मयज्ञे जपे चैव ब्रह्मग्रन्थिर्विधीयते ॥ भोजने धर्तुलः प्रोक्त एव धर्मो न हीयते इति ॥ ॥ दृत्तग्रन्थिसमत्पवित्रलक्षणसुरक्तं गारुडे—अर्घं प्रदक्षिणीकृत्य शिखायां संप्रवेशयेत् ॥ वैष्णवेर्नैव मार्गेण दृत्तग्रन्थौ पवित्रक इति ॥ वैष्णवो मार्गः

पश्चाद्भागः ॥ द्विगुणीकृतानां दर्भशिलानां पाशः प्रदक्षिणमर्धावेष्टने विधाय पश्चाद्भागेन यदा प्रवेदयते तदा चतुर्लो ग्रन्थिरित्यर्थः ॥
 ॥ ब्रह्मग्रन्थिमत्पदित्रलक्षणमपि तत्रैवोक्तम्—संयज्य वैष्णवं मार्गं ब्रह्ममार्गविनिःसृतम् ॥ सकृत्प्रदक्षिणीकृत्य पवित्रमभिधी-
 यते ॥ तद्ब्रह्मग्रन्थिमत्योक्तं पवित्रं वेदवादिभिरिति ॥ पवित्रकर्तुरभिमुखप्रदेशो ब्रह्ममार्गः ॥ यदा स एव पाशः प्रादक्षिण्येन समग्रवेष्टने
 विधाय पुरोभागेन प्रवेदयते तदा ब्रह्मग्रन्थिरित्यर्थः ॥ ॥ पदित्रदर्भशिल्यासंख्यापि तत्रैवोक्ता—सप्तभिर्दर्भपिञ्जलैः कुर्या-
 द्भासं पवित्रकम् ॥ पञ्चभिः क्षत्रियस्यैव चतुर्भिस्तु तथा विशः ॥ द्वाभ्यां शूद्रस्य विहितमन्तराणां तत्रैवचेति ॥ मार्कण्डेयस्तु—चतुर्भि-
 र्दर्भपिञ्जलैर्ब्राह्मणस्य पवित्रकम् ॥ एकैकन्यूनमुद्दिष्टं वर्णं वर्णं यथाक्रमम् ॥ सर्वेषां वा भवेद्द्वाभ्यां पवित्रं ग्रन्थितं नवेत्याह ॥ एतच्च संख्या-
 विधिष्टं पवित्रलक्षणं ग्रन्थिमत्पवित्रपक्षे ॥ तदभावपक्षे तु—अनन्तर्गभिर्णं साग्रं कौशं द्विदलमेवच ॥ प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्रकुत्र-
 चिदिति छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायनोक्तं लक्षणं ज्ञेयम् ॥ द्विदलमखण्डैकपत्रात्मकमित्यर्थः ॥ केचिद्धिदलं पत्रद्वयात्मकमिति व्या-
 चक्षते तत् पवित्रे कुर्यात् कुशी समावप्रशीणीयावनन्तर्गर्भौ कुशैश्छिनत्ति पवित्रेस्य इति ज्ञानपथश्रुतिकाल्यायनसूत्रकर्कदेवभा-
 ष्याथसिलग्रन्थिविरुद्धमित्युपेक्षणीयम् ॥ हारीतः—आचामेत्प्रयतो निलं पवित्रेण द्विलोतमः ॥ नैवोच्छिष्टं भवेत्तच्च युक्तशेषं तु वर्ज-
 येदिति ॥ पवित्रेण सह पवित्रयुक्तपाणिरित्यर्थः ॥ ॥ पदित्रत्यागहेतवः—येनतु पवित्रेण सह भोजनं कृतं तदेवोच्छिष्टतया त्याज्यं
 नान्यत् ॥ एतच्च ग्रन्थिरहितपवित्रविषयम् । न ब्रह्मग्रन्थिनाऽऽचामेदिति हेमाद्रावादित्यस्मरणात् ॥ एतच्च शुचैराचामतो वेदितव्यं
 प्रयत इति वचनात् ॥ अन्येतु कर्माद्वाचमनविषयमेतदित्याहुः ॥ तथाच हेमाद्रौ काल्यायनः—सपवित्रः सःर्भो वा कर्माङ्गे पितृ-
 कर्मणि ॥ अशून्यं तु करं कृत्वा सर्वत्राचमनं चरेत् ॥ नोच्छिष्टं तत्सदर्भश्च मुक्तोच्छिष्टं तु वर्जयेदिति ॥ अत्र पवित्रशब्देन ग्रन्थिमत्प-

विनमित्येके ॥ ॥ ग्रन्थिविमोकेन पवित्रत्यागः ॥ प्रयोगपारिजाते—नित्ये नैमित्तिके वापि कर्मापक्रमणे द्विजः ॥ धृतं पवित्रं कर्मान्ते ग्रन्थि सुमत्वा तु तत्पलेदिति ॥ हेमाद्रौ शातातपः—जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये पितृतर्पणे ॥ अशूर्यं तु करं कुर्यात्सु-वर्णरत्नैः कुञ्जरिति ॥ तत्रैव कश्यपः—स्नाने होमे जपे दाने स्वाध्याये पितृतर्पणे ॥ सपवित्री सदर्थो वा करौ कुर्वीत नान्यथेति ॥ उभावपि करौ सपवित्री सदर्थो वा कर्माङ्गत्वेन संपादनीयौ ॥ अत्र करयोः पवित्रवत्ता च ग्रन्थिमद्भ्यामग्रन्थिमद्भ्यां वा पवित्राभ्यामित्येकः पक्षः ॥ द्वौ दर्भो दक्षिणे हस्ते सव्ये व्रीनासने सकृदिति वचनोक्तरीत्या च सदर्थता इति द्वितीयः ॥ सव्ये पाणौ कुशान्कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् ॥ सव्यः सोपग्रहः कार्यो दक्षिणः सपवित्रक इति कात्यायनोक्तेः सव्ये पाणौ व्रीन्कुशान्दक्षिणे पवित्रं धारयेदिति तृतीयः ॥ ॥ स्वर्णपवित्रलक्षणं तत्प्रशंसाच—सर्वण्येव पवित्राणि कुशकाशमयानिच ॥ तानि हेमपवित्रस्य कलां नाहन्ति षोडशीमिति ॥ इदं च शास्त्रीयपद्युल्लारूपमापमानेन षोडशमापमितमशीतिगुलात्मकं ब्रह्मग्रन्थियुतं धार्यं न न्यूनाधिकमिति प्रमाणविदः ॥ अपातयामवस्तूनि ॥ हेमाद्रौ गृह्यपरिशिष्टे—दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा ब्राह्मणा हविरद्रव्यः ॥ अयातयामान्येतानि नियोजयानि पुनःपुनरिति ॥ यातयामत्वं अनेकत्र प्रयोगानहत्वम् ॥ अयातयामत्वं तु एकत्र विनियुक्तसाप्यनेकक्रियान्तरोपयोगयोग्यत्वम् ॥ हविर-द्रव्यमेव । नाज्यादेशोपादिति कात्यायनेनाज्यस्य शेषत्वाभावप्रतिपादनेन ,यातयामत्वाभावात्,पुनःपुनर्विनियोज्यत्वस्य तत्रैव सत्त्वात् ॥ पुरोडाशीदगादेशु शेषत्वेन पर्युपितत्वेन . च यातयामत्वासुनःपुनर्विनियोज्यत्वस्यासंभवात् कोशादावाज्यनामसु हविश्शब्दपरामर्शश्च ॥ ॥ दर्भप्रहणकालः ॥ अत्र दर्भाणामयातयामत्वं तु नभोमासीयामावास्यागृहीतदर्भविषयम् । तदाह हारीत — मासे नभसमावासा तस्यां दर्भोद्यो मतः ॥ अयातयामास्ते दर्भो नियोक्तव्याः पुनःपुनरिति ॥ नभाः श्रावणः । अमा अमावासान्तमा-

सैव बोद्धव्या । ततश्चैते उपयुक्ता अप्यपवादवर्जं क्रियान्तरेऽपि पुनःपुनरुपयोज्याः । कालान्तरगृहीतास्तु एकत्र विनियुक्ताशेषघातयाम-
 त्वात्क्रियान्तरेषु न विनियोज्याः ॥ ॥ त्याज्या दर्माः ॥ अत्रापवादमाह हेमाद्रौ लघुहारीतः—चितौ दर्माः—चितौ दर्माः पथि दर्मा ये
 दर्मा यज्ञभूमिषु ॥ स्तरणासनपिण्डेषु पद् कुशान्परिवर्जयेत् ॥ पिण्डार्थं ये धृता दर्मा येः कृतं पितृतर्पणम् ॥ भूत्रोच्छिष्टधृता ये च
 तेषां त्यागो विधीयते ॥ नीवीमध्येषु ये दर्मा ब्रह्मसूत्रे च ये कृताः ॥ पवित्रांस्तान्विजानीयाद्यथा कायस्तथा कुशा इति ॥ गृह्यपरि-
 शिष्टेऽपि—अमेध्यलिप्ता ये दर्मास्तेषां त्यागो विधीयत इति ॥

दर्भलक्षणं हेमाद्रौ कौशिकेनोक्तम्—सप्तत्राः शुभा दर्मास्तिलक्षेत्रसमुद्भवाः ॥ ते प्रशस्ता द्विजातीनां देवे पित्र्ये च कर्मणि ॥
 अप्रप्लताः स्मृता दर्माः प्रप्लतास्तु कुशाः स्मृताः ॥ सम्लाः कुतपाः प्रोक्ताश्छिन्नाग्रास्तृणसंज्ञिताः इति ॥ अप्रसूता असंजातप्रसवाः अ-
 पुष्पिता इत्यर्थः ॥ ॥ रत्निप्रमाणताच दर्माणाम्—रत्निमात्राः प्रमाणेन पितृतीर्थेन संस्तृता इति छन्दोगपरिशिष्टे काल्या-
 यनोक्तेः ॥ एतच्च पिण्डाद्यस्तरणार्थानामेव ॥ तदुक्तं वायुपुराणे—रत्निप्रमाणाः शस्ता वै पितृतीर्थेन संस्तृताः ॥ उपमूले तथा
 लूनाः प्रस्तरार्थं कुशोत्तमा इति ॥ कृतमुष्टिहस्तो रत्निः ॥ अन्धेषां तु गोकर्णप्रमाणता ॥ तदुक्तं ब्रह्मपुराणे—हरिताश्च
 सपिबूलाः स्निग्धाः पुष्टाः समा हिताः ॥ गोकर्णदीर्घास्तु कुशाः सङ्गच्छिन्नाः समूलका इति ॥ गोकर्णपरिमाणंतु दशाङ्गुलप्रमाणं प्रादे-
 शसंज्ञं । प्रादेशतालगोकर्णा इत्यग्निधानकोशप्रतिपादितम् ॥

अथाचमनविचारः ॥ आचमनं चाधिकारितावच्छेदकम् ॥ तदुक्तं मार्कण्डेयेन—देवार्चनादिकार्याणि तथा गुर्वभिवादनम् ॥
 कुर्वीत सम्यगाचम्य प्रयतोऽपि सदा द्विज इति ॥ आचान्तस्य प्रयतस्यापि कर्मरिम्भप्रयुक्तमाचमनमेनोक्तं भवति ॥ अथाचमन-

प्रयोगः ॥ बद्धशिल्प उपवीती प्राशुख उदश्चुख ऐशान्यभिमुखो वा आजानुशालितपादयुग्म आमणिवन्धं प्रक्षालितहस्तद्वयो येनके-
नापि निबद्धियासा अन्तरुवोरबीकृत्वा शुचौ देशेऽप्रसारितसमस्थितपादयुगः सुमनास्तन्मनाः प्रणतो भूमिष्ठपादोऽनासनस्यो भुक्त्वा-
सनस्योऽपि अजलस्यो जानूर्ध्वजले तिष्ठन्वा अनपावृत्तशिरःकण्ठः केशनीव्यधःकायधरणीरस्पृशन् तत्सर्ग्येतु प्रक्षालितहस्तः अजल्पन्नहसन्न-
गच्छप्रतीपादः कमप्यस्पृशन्नचलन् कचिदप्यनावर्तितेहो दिश आत्मानं चावलोकयन्नरथास्थोऽत्वरो वामहस्तास्पृष्टमोफेनमवि-
वर्णमरिसमदुर्गन्धि अबुडुदं शूद्राशुच्येकपाणयनावर्जितं वर्षधारातिरिक्तं पादप्रक्षालनशेषातिरिक्त उच्छेषं चेत्तदा भूमिक्षाविताम्रं अ-
ग्निप्रोक्षणार्थजलशेषातिरिक्त हस्तेनोलोलितं अग्रदग्रसवं प्रदरग्रसवमपि गोतृसिद्धमं अतसं रोगिणस्वसमपि अकलुपं घनाद्गुलिना गो क-
र्णकृतिना दक्षिणहस्तेन निश्चतुर्वा ब्राह्मण क्षतादिना तद्वरोधे कायेन तद्वरोधे देवेन ब्राह्मणो ह्यद्रामि क्षत्रियः कण्ठगामि वैश्यस्ता-
लुगामि जलमाचामेत् ॥ शूद्रः सर्वरेवच त्रिगुलाभ्यन्तरासिद्धमं ययोक्तमेव जलं सङ्कदाचामेत् ॥ ततः संवृतश्यावान्ताघरोष्ठं मुखमहु-
ष्ठमूलेन द्विःपरिमृज्य पाणिं प्रक्षाल्य तर्जनीमध्यमानानिकाभिस्तादृशमेव मुखमोष्ठश्मश्रुतोधःश्यावाद्गुपरि द्विरुपस्पृश्य पुनः पाणी प्रक्षाल्य
वामपाणिं पादौ शिरश्चाभ्युक्ष्य तर्जन्यहुष्टाभ्यां सोदकाभ्यां सोदकाभ्यामभिकाम्यां नासापुटे ततोऽहुष्टानाभिकाम्यां [छन्दोगश्वेतदादाव-
क्षिणी इति विशेषः] । परिसार्वनोपसर्शनेयोर्मध्ये पाण्यघःसुक्षणमिति च विशेषः ॥ ततोऽहुष्टानाभिकाम्यां श्रोत्रे । ततः कनिष्ठाहु-
ष्टाभ्यां नाभिं स्पृष्ट्वा पाणिं प्रक्षाल्य करतलेन हृदयं सर्वाङ्गुलीभिः शिर अबहुष्ट्यग्रेणांसद्वयं स्पृशेत् ॥ ततः शेषं जलं किञ्चिद्दामहस्ते देयम् ॥
इतीदमाचमनं ॥ द्विराचमनेन तु पादप्रक्षालनवर्जमत्तिलमावर्तते ॥ भोजनोपःकृमाचमने सकृदेवौष्ठसर्शः ॥ तथा द्विजातीनामपि पुन-
राचमने ओष्ठसर्शमात्रं प्रत्युपस्पृश्यात्तनः शुचिर्भवतीति गोभिलगृह्यादिति केचित् ॥ इत्याचमनप्रयोगः ॥ ॥ गौणाच्यमनम् ॥

अशक्तौ त्रिःपीत्वा हस्तौ प्रक्षाल्य मुखं प्रसृज्य खानि स्पृशेत् ॥ अत्यशक्तौ हि त्रिःपीत्वा हस्तं प्रक्षाल्य श्रोत्रं स्पृशेदिति ॥ अत्र मूलं मिताक्षरायां स्पृश्यर्थसारे आचारदर्शं आचारचिन्तामणौ च ज्ञेयम् ॥

प्राणायामविचारः ॥ प्राणायामश्चाधिकारिताविशेषणम् ॥ तदाह बृहस्पतिः—प्राणानायम्य कुर्वीत सर्वकर्मोप्यसंयतः ॥ प्राणायामैस्त्रिभिः पूतस्तत उँकारमर्हतीति ॥ ॥ प्राणायामलक्षणं छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनेनाभिहितम्—गूराद्यास्त्रिस्र एवैता महाव्याहृतयोऽव्ययाः ॥ महर्जनस्तपः सत्यं गायत्री च शिरस्तथा ॥ आपोज्योतीरसोऽसृतं ब्रह्मभूर्भुवःस्वरिति शिरः ॥ प्रतिप्रतीकं प्रणवमुच्चारयेदन्ते च शिरसः ॥ एता एतां सहानेन तथैभिर्दशभिः सह ॥ त्रिर्जपेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते इति ॥ अस्यार्थः—मुक्तिफलकत्वाद्दव्ययाः । एताः सप्त व्याहृतयः । एतां गायत्री । अनेन शिरसा सह । तथैभिर्दशभिः प्रणवैः सह । आयतप्राणो निरुद्धप्राणस्त्रिर्जपेदिति ॥ अयमेकः प्राणायाम इत्यर्थः ॥ योगियाज्ञबल्क्योऽपि—सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥ त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते इति ॥ कूर्मपुराणे ईश्वरगीतास्तु—प्राणः स्वदेहजो वायुरायामस्तन्निरोधनमिति ॥ दाल्भ्यपरिशिष्टे—ब्रह्मयज्ञो जपो होमो देवर्षिपितृकर्म च ॥ अर्णोकृत्य कृतं सर्वं न भवेत्सिद्धिकारकमिति ॥ शाठ्यायनोऽपि—दानयज्ञतपःस्वाध्यायजपप्यानसंध्योपासनप्राणायामहोमद्वैविध्यमन्त्रोच्चारणब्रह्मरम्भादीनि प्रणवमुच्चार्य प्रवर्तयेदिति ॥ अतश्च मन्त्रमात्रोच्चारणे आदारोकारः कार्य इति सर्वानुक्रमसूत्रभाष्ये ॥ केचित्तु प्रवर्तयेदिति वचनात्प्राग्भेदात्प्रवर्तयेदिति ॥ प्राणायामे प्रणवोच्चारणव्यवस्था ॥ तथाच छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—नोकुर्याद्धोममन्त्राणां पृथगादिषु कुत्रचित् ॥ अन्येषां च विकृष्टानां कालेनाचमनादिनेति ॥ अस्यार्थः—गोभिलगृह्यप्रसिद्धपडाहुतिविशालाहुतिमन्त्रेषु प्रतिमन्त्रमादौ उँकारप्रयोगं कचिदपि न कुर्यात् किंतु प्रथ-

अशक्तौ त्रिःपीत्वा हस्तौ प्रक्षाल्य मुखं प्रमृज्य खानि स्पृशेत् ॥ अत्यशक्तौ द्वि त्रिःपीत्वा हस्तं प्रक्षाल्य श्रोत्रं स्पृशेदिति ॥ अत्र मूलं मित्ताक्षरायां स्मृत्यर्थसारे आचारार्दशे आचारचिन्तामणौ च ज्ञेयम् ॥

प्राणायामचिचारः ॥ प्राणायामश्चाधिकारितविशेषणम् ॥ तदाह दृष्टमनुः—प्राणानायम्य कुर्वीत सर्वकर्माण्यसंयतः ॥ प्राणायामैस्त्रिभिः पृतस्तत ॐकारमर्हतीति ॥ ॥ प्राणायामलक्षणं छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनेनाभिहितम्—भृशघास्त्रिंशत् एवैता महाव्याहृतयोऽव्ययाः ॥ महर्जनस्तपः सत्यं गायत्री च शिरस्त्रया ॥ आपोज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्मभूर्भुवःस्वरिति शिरः ॥ प्रतिप्रतीकं प्रणवमुच्चारयेदन्ते च शिरसः ॥ एता एतां सहानेन तथैभिर्दशभिः सह ॥ त्रिजपेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते इति ॥ अस्यार्थः—मुक्तिफलकत्वादव्ययाः । एताः सप्त व्याहृतयः । एतां गायत्री । अनेन शिरसा सह । तथैभिर्दशभिः प्रणवैः सह । आयतप्राणो निरुद्धप्राणस्त्रिजपेदिति ॥ अयमेकः प्राणायाम इत्यर्थः ॥ योगिघाञ्जयत्स्वघोऽपि—सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥ त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते इति ॥ कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु—प्राणः स्वदेहजो वायुरायामस्त्रिजपेदिति ॥ दात्म्यपरिशिष्टे—ब्रह्मयज्ञो जपो होमो देवर्षिपिनूकर्म च ॥ अर्णोकृत्य कृतं सर्वं न भवेत्सिद्धिकारकमिति ॥ शाख्यायनोऽपि—दानयज्ञतपःस्वाध्यायजपध्यानसंध्योपासनप्राणायामहोमदैवविन्यमधोच्चारणब्रह्मारम्भादीनि प्रणवमुच्चार्य प्रवर्तयेदिति ॥ अतश्च मन्त्रमात्रोच्चारणे आदावोकारः कार्य इति सर्वानुक्रमसूत्रभाष्ये ॥ केचित्तु प्रवर्तयेदिति वचनात्प्राग् एव युक्तः ॥ ॥ प्राणायामे प्रणवोच्चारव्यवस्था ॥ तथाच छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—नोकुर्याद्धोममन्त्राणां पृथगादिषु कुत्रचित् ॥ अन्येषां च विकृष्टानो कालेनाचमनादिनेति ॥ अस्यार्थः—गोभिलगृह्यप्रसिद्धपडाहुतिविधयत्याहुतिमन्त्रेषु प्रतिमन्त्रमादौ ॐकारप्रयोगं कचिदपि न कुर्यात् किंतु प्रथ-

मनेन ॥ अन्येषां जपापर्यानां रुद्राध्यायादीनां मध्ये अप्रापत्ये सति आचमनादिना काले ॐकारेण सह व्यवधानेनाचमनानन्तरं पठ्यमानस्य मन्त्रस्यादावौकारप्रयोगः कर्तव्यः ॥ होममन्त्रेष्वेवं व्यवधाने ॐकारः कर्तव्य एवेति ॥ अतएव शाखान्तरीया न कुर्वन्तीत्याहुः ॥ सप्त त्रिमात्रः ॥ तादृशस्य विनियोगात् ॥ मदनरत्ने व्यासः—त्रिमात्रस्तु प्रयोक्तव्यः कर्मारम्भेषु सर्वेषु इति ॥ ॐमित्यधिकृत्य आपस्तम्बोऽपि—त्रिमात्रस्तु प्रयोक्तव्यः कर्मारम्भेषु सर्वेदेति ॥ अस्य पृथग्विधत्वान्मन्त्रेण सह न सन्धिः । पृथग्विधाने सह मन्थिनं मन्त्रीत्युपपादितं त्रिपिपाण्युपासमिति सूत्रे कर्त्तव्याध्यायैः ॥ अध्याहारस्य तु लौकिकत्वान्मन्त्रेण सह संध्यभाव इत्यपि प्रतिपादितं षडु पूर्णसमनकीलपिष्टस्य सन्त इति प्रतिमन्त्रप्रतिरूपे कर्त्तव्याध्यायैः ॥

ऋषिच्छन्दोद्देवतोहविचारः ॥ दानहेमाद्रौ मदनरत्ने च याज्ञवल्क्यः—आर्षं छन्दश्च देयत्वं विनियोगस्तथैव च ॥ वेदित्वं प्रयत्नेन ब्राह्मणेन विज्ञेयतः ॥ अविदित्वा तु यः कुर्याद्याजनाध्ययनं जपम् ॥ होममन्तर्जलादीनि तस्य चाल्यं फलं भवेदिति ॥ ब्राह्मणं न विज्ञेयत इति मदनरत्ने दानकाण्डे पाठः ॥ तथा—यश्च जानाति तत्त्वेन आर्षं छन्दश्च देवतम् ॥ विनियोगं ब्राह्मणं च मन्त्रार्थज्ञानमेव च ॥ एकैकस्य ऋषेः सोऽपि बन्धो ह्यतिविद्भवेत् ॥ एकैकस्य ऋषेः एकैकस्य मन्त्रसेत्यर्थः ॥ देवतायाश्च सायुज्यगच्छत्यत्र न सद्यः ॥ पूर्वोक्तेन प्रकारेण ऋष्यादीन्वेति यो द्विजः ॥ अधिकारो भवेत्तस्य रहस्यादिषु कर्मसु ॥ ॥ आर्षिच्छन्दोद्देवतोऽपि च यत्नम् ॥ येन पयर्षिणा दृष्ट मिद्धिः प्राप्ता च येन वै ॥ मन्त्रेण तंस्य तद्योक्तृभेषुस्तदार्पकम् ॥ अदनाच्छन्द उद्विष्ट वाससी इव चाहुतेः ॥ आत्मा संछादितो देवैर्युलोभांतेऽस्तु वै पुरा ॥ आदित्यैर्युभी रुद्रैस्तेन छन्दसि तानि वै ॥ यस्य यस्य तु मन्त्रस्य उरिष्ठा देस्ता तु या ॥ तदाकारं भवेत्तस्य देवत्वं देवतोच्यते ॥ पुराकृत्ये समुत्पन्ना मन्त्राः कर्मार्यमेव च ॥ अनेन चेदं कर्तव्य विनियोगः

स उच्यते ॥ तैरुक्तं यत्र मध्नस्य विनियोगप्रयोजनम् ॥ प्रतिष्ठानं स्तुतिश्चैव ब्राह्मणं तदिहोच्यते ॥ एवं पञ्चविधं योगं जपकाले ह्यनु-
 स्मरेत् ॥ होमे चान्तर्जले योगे स्वाध्याये योजने तथेति ॥ सर्वानुक्रमसूत्रे काल्यायनोऽपि—ऋषिदेवतच्छन्दांस्यनुक्रमिष्याम इति
 प्रकृत्याह—एतान्यनिदित्वा योऽधीतेऽनुवृत्ते जपति शुद्धोति यजते याजयते वा तस्य ब्रह्म निर्वयिं यातयामं भवत्यथान्तरा श्रगर्तं वा पद्यते
 स्थाणुं वञ्छति प्रमीयते वा पापीयान्भवत्यथ विज्ञयितानि योऽधीते तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपति हुत्वेष्टा तत्फलेन युज्यत इति ॥ अत्र
 ऋषिच्छन्दोदेयतेत्येव क्रमः स्वीकार्यः ॥ आर्षं छन्दश्च दैवत्यं विनियोगस्तथैवच ॥ वेदितव्यं प्रयत्नेन ब्राह्मणेन विशेषत इति वाक्ये वेदि-
 तव्यमिति निधिस्थानीयतव्यप्रत्ययश्रवणात् । अत्र हि ऋष्यादिज्ञानपदार्थः कर्तव्यतया विधीयते ॥ तस्मिंश्च विधीयमाने पाठानुपूर्व्याविग-
 म्यमानः क्रमोऽपि तदाश्रितो विधीयते ॥ क्रमान्तरपरिग्रहे विनिगमनाविरहात् ॥ यस्तु काल्यायनेन—ऋषिदेवतच्छन्दांस्यनुक्रमिष्याम
 इति सर्वानुक्रमसूत्रे ऋषिदेवतच्छन्दांसीति क्रम उक्तः स न ज्ञानार्थत्वेन किंतु अनुक्रमिष्याम इत्युक्तेऽनुक्रमार्थत्वेन वेदितव्य इतिवदत्र
 ऋष्यादिज्ञानकर्तव्यतायाः साक्षाद्विध्यश्रवणात् ह्यस्तकल्पययोर्मध्ये ह्यस्तविधेरेव वलीयस्त्वाच ॥ अतएव योगियाज्ञवल्क्येन—प्रजा-
 पतेर्मुंलोलन्नस्तपःसिद्धस्य वै पुरा ॥ तेनोपात्तस्तस्य प्रहार्षं च स्वयंभुवः ॥ गायत्री च भवेच्छन्दो ह्यग्निदेवतमुच्यते ॥ आदौ सर्वत्र
 युञ्जीत विनिषेच्यपि कर्मस्त्रित्यादिना श्रणवव्याहृत्यादिमन्त्राणामृषिश्छन्दोदेवता इत्यनेनैव क्रमेणार्पादिकमभिहितम् ॥ गृह्यगङ्गाधरपद्म-
 ताचपि—ऋषिमादौ प्रयुञ्जीत छन्दो मध्ये नियोजयेत् ॥ देवतामवसाने च मध्नो मध्नसिद्धय इति ॥ एतेन ऋषिदेवतच्छन्दांसीति-
 क्रमं वदन्तो देवयंजिकादयः परस्ताः ॥ आचारादर्शं योगियाज्ञवल्क्यः संध्यामधिक्रुलाघमर्षणसूक्तस्याऽपोहिष्ठेति सूक्तस्य ह्युप-
 दायाश्च ऋष्यादिकमभिधायाह—एवं ज्ञात्वा तु मन्त्राणां प्रयोगं वै द्विजोत्तमाः ॥ संध्यामुपासयेद्यद्दधयावत्त्रिवोधतेति ॥ अत्रच संध्या-

ग्रहणं कर्ममात्रोपलक्षणार्थम् । पूर्वोक्तकाल्यायनयोगियाज्ञवल्क्यवचनैकवाक्यतया तथैवावगमात् ॥ अत्र केचिदाहुः—सर्वेषामेव मन्त्राणामादावृष्यादीनि स्मृत्वा ततः संध्याप्रयोग इति । तद्वातीव युक्तम् । एवंलक्ष्मणेन ऋष्यादिस्मरणेन सह सर्वेषां मन्त्राणामानन्तर्यं न्यायगतं द्योच्यते ॥ ॐकारस्य सप्तव्याहृतीनां गायत्र्याः शिरसश्च ऋष्यादीनि स्थलान्तरे योगियाज्ञवल्क्येनाभिहितानीति कथं न तत्पूर्वभावः ॥ किंच—अथमर्पणसूक्तस्य ऋष्यादेः प्रथममभिधानात्तदेव प्रथमं स्यात् । तस्माञ्ज्ञात्वेति प्रयोगाद्दहिर्ज्ञानं प्रयोगकालसौकर्यार्थं ॥ अथवा ज्ञात्वोपासयेदिति प्रत्येकमभिसंध्यते । तेन तन्मन्त्रस्य ऋष्यादिकं तत्तन्मन्त्रप्रयोगाल्पाग्नतव्यमित्यर्थः सिध्यति ॥ अथमेव पक्षो बहुसंमतः ॥ ॥ अनेकमन्त्राणामप्येकस्मिन्सह विनियोगे ऋष्यादिव्यवस्था ॥ श्रणवव्याहृतिशिरसां च मिलितानामेव श्रणायामे विनियोगात्तेषां च मिलितानामेव ऋष्यादिकं स्मृत्वा श्रणायामः कार्यः ॥ अन्यत्रापि यत्रैकस्यां क्रियायामेकमन्त्राणां विनियोगस्तत्राप्येवमेव रुद्रजपस्त्राभिषेकादौ । एवं पञ्चविधं योगमिति ब्राह्मणान्तर्गतेन पञ्चविधत्वं प्रकरणान्तरं अधिकफलार्थं वा । आपं छन्दश्च देवत्वं विनियोगस्तथैव चेत्यादिनानास्थानेषु चतुर्णामेवाभिधानात् ॥ एवं ज्ञात्वा तु मन्त्राणामिति योगियाज्ञवल्क्येन ऋष्यादिज्ञानसैवाहृत्वाभिधानादर्धज्ञानवच्छानमेवाहं न तु ऋष्याद्युच्चारणं मानामावादसंबद्धव्यवायापत्तेश्चेत्युक्तमाचारिन्नामणौ वाचस्पतिमिश्रैः ॥ इदं च ऋष्यादिस्मरणं यत्र मन्त्रे प्रामाणिकं ततः प्राक् प्रयोग एव कर्तव्यम् ॥ ॥ आपर्षादेवैकस्मिन्कृत्यम् ॥ इदं च ऋष्यादिज्ञानं वैकल्पिकम् ॥ एताव्यविदित्वेत्युपक्रम्य तस्य त्रस्य निर्वायं यातयामं भवतीत्युक्तत्वात् ॥ अयं विज्ञायैतानि योऽधीते तस्य वीर्यवदित्युक्तेः सर्वमेतच्छन्दोदैवतमर्पं च विज्ञाय चत्किञ्चिज्जपहोमादि करोति स तस्य फलमश्नुते इत्युक्तेः श्रेति दर्शपूर्णमासपद्धतौ तद्दीक्षायां च वैधनाथमिश्राः ॥ प्राच्यग्रन्थेतु—अध्ययनाध्यापनान्तर्बलजपेऽपि नियमः । अन्यत्र पुरुषार्थता न

कर्मगुण्यमिति दर्शपूर्णमासपद्धतिवैबानाथमिश्रटीकायाम् ॥ अतएव कृष्णभट्टीये—नच सरेदपिच्छन्दः श्राद्धे वैतानिके मखे ॥ अग्निहोत्रे वैश्वदेवे विवाहादिविधौ तथेत्युक्तम् ॥

आदौ नारायणनल्यादि ॥ नारायणनतिश्रधिकारिताविशेषणम् ॥ तदुक्तं वामनपुराणे—सर्वमङ्गलमङ्गल्य वरेण्यं वरदं निभुम् ॥ नारायणं नमस्कृत्य सर्वकर्माणि कारयेदिति ॥ नारायणग्रहणं गणेशोभामहेश्वराद्युपलक्षणम् । कारयेदिति स्वार्थे णिच् ॥ नारायणष्टदेवतोच्चारणकमस्त्वग्रे प्रयोगे दर्शयिष्यते ॥

संरूपविचारः ॥ मार्कण्डेयपुराणे—संकल्प्य विधिवत्कुर्यात्त्वानदानप्रतादिकमित्युक्तम् । तत्र कृतसंध्येन कृतसकल्पत्वमप्यधिकारितावच्छेदकम् ॥ निधित्तत्वे भविष्ये—सकल्पेन विना विप्र यत्किञ्चित्कुरुते नरः ॥ फलं चाल्पाल्पकं तस्य धर्मस्यार्धक्षयो भवेदिति ॥ मंत्रस्तरप्रदीपे दक्षः—प्रातः संध्यां ततः कृत्वा संकल्पं बुध आचरेत् ॥ संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनहः सर्वकर्मसु ॥ यदन्यत्कुरुते कर्म न तस्य फलमश्नुत इति ॥ संकल्पशब्देनेद कर्माद्युक्तफलार्थमहं करिष्य इत्याकारकं मानस कर्मोच्यते ॥ तदुक्तं भट्टार्यः—संकल्पः कर्म मानसमिति ॥ ॥ अनेकदिनसाध्ये कर्मणि तिथ्याद्यूहनिर्णयः ॥ तत्र विशेषमाह देवलः—मासपक्षतिथिनां च निमित्तानां च सर्वशः ॥ उल्लेखनमकुर्वीणो न तस्य फलमागभवेदिति ॥ असौ च संकल्पः केवलमद्यार्थएव नानुसंधानरूपदृष्टफलार्थः ॥ अनुसंधानोत्तरमेव तस्य कर्तव्यत्वेन तत्फलत्वानुपपत्तेः ॥ मासपक्षतिथयः प्रयोगाधिकरणभूताः सर्वेऽपि ॥ यत्—अनेकदिनसाध्ये कर्मण्याद्यदिने सकल्पकालिनीं तिथिमधिकरणत्वेनोद्दिश्य ज्योतिषोमेनाहं यक्ष्ये इत्यादिवाक्यं प्रयुञ्जते यायजूकाः तद्युपरानामन्वयायोगादनादतीत्यमिति नीलकण्ठभट्टाः ॥ यदपि केचित्तेन रूपेण प्रयोगाद्गतया विहितानामेव मासादीनामुल्लेख इत्युच्यते ।

तदपि न ॥ अनिहितमासादिके आधानादौ मासपक्षतिथीनां ज्योतिष्टोमे एकादशीप्रतादौ च मासपक्षयोरुल्लेखामावप्रसङ्गाच्च ॥ अतो ज्योतिष्टोमादवेकादश्यादिपूर्णिमान्तानामुल्लेखः । एवमन्यत्रापीति दिष्ट ॥ अत्र केचिदाहुः—ग्रहणादिनिमित्तस्य मासपक्षतिथीनां प्रयागादेशविशेषमात्रस्योल्लेखः कार्यो नतु व्यापकानामुत्तरायणमध्यदेशादीनामिति ॥ अपरेतवाहुः—प्रयागादिषु तीर्थेषु पुण्येज्वायतनेषु चेति मात्स्यत्रयत्रयाद्या प्रयागादितीर्थनिशेषस्याहत्वं एवमार्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विन्ध्यहिमालयोरित्यादिवाक्येनार्यावर्तादिसामान्यस्याप्यहत्त्वावगमात् निमित्तानां च सर्वशःपदस्वारसाच्च सर्वपदानामुल्लेखः कार्यः ॥ नच विनैव सिद्धेर्मासपक्षतिथीनामित्यनर्थकमिति वाच्यम् । त्रिधिस्थानां कार्तिकमाषादीनामुल्लेखसिद्धावपि तदस्पृष्टसाधारणमासाहुल्लेखप्राप्त्यर्थत्वात् ॥ तेन व्यापकानां व्याप्यानां च सर्वेषामुल्लेखः कार्य इति ॥ संकल्पे च मुख्यचान्द्रमासातिरिक्तगौणमासप्रयुक्तकर्मत्वपि विन्ध्यदक्षिणे शुक्लादेशदुत्तरे कृष्णादेशान्द्रमासस्यैवोल्लेखो नतु गौणानामित्युक्तं कालतत्त्वविचेचने ॥ कर्माह्निविध्यन्यतिथेः संकल्पकालसत्त्वे तु संकल्पकालवर्तमानगतिथिमेव कर्मतिथियुक्तत्वेन रूपेणाधिकरणतयोरित्यसंकल्पः कार्यः ॥ ॥ संकल्पपोहविचारः ॥ संकल्पवाक्यं तु हेमाद्रौ आरुकाण्डे प्रदर्शितम्—ॐ इह श्रथिव्यां जम्बूद्वीपे भारतवर्षे कुमारिकाखण्डे प्रजापतिक्षेत्रे दण्डकारण्येऽमुकस्मिन्प्रदेशे इत्यादिदेशे समनुकीर्त्ये, ब्रह्मणो द्वितीये परार्धे श्वेतवाराहकले वैवस्वतमन्वन्तरेऽष्टाविंशतितमस्य कलियुगस्य प्रथमचरणे इत्यभिधाय प्रभवादि संवत्सरपञ्चकालकमवान्तरयुगमनुकीर्तयेत् ॥ तानिच युगानि द्वादशैवमाहुः—वैष्णवं प्रथमं तत्र चार्हस्पत्यमतःपरम् ॥ ऐन्द्रमाभेयमेतस्मादाहिर्बुध्न्यं च पैतृकम् ॥ वैश्वदेवं च सौम्यं च प्राजापत्यं च माश्रुतम् ॥ आश्विनं भाग्यमित्येवं युगानि द्वादशैव हीति ॥ प्रभवादिपष्टिसंवत्सरनामानि प्रसिद्धत्वात्तेहोच्यन्ते ॥ तत्रशर मंत्रान्याम्परिवत्सरोडावत्सराणुवत्सरोद्गत्सरेषु वर्तमानं युगावयवमनुकीर्त्ये वर्तमानसंवत्सरायनतुमासपक्ष तिथि-

यावन्मन्त्रयोगकरणरीन्द्रादिकालनामानि सप्तम्यन्तानि कीर्तयेत् ॥ स्मार्त्तानि रौद्रादिकालनामानि कालमाधवे दर्शितानि ।
 तथा दिवागुहूर्तरान्निगुहूर्तनामानि च विस्तरभिया न संगृहीतानि ॥ एवं देशकालाधिकरणतया सगनुकीर्त्यामुक्तफलार्थमुक्तकर्म करिष्य
 इति संकल्पः कार्यः ॥ ॥ प्रयोगाङ्गभूतस्थले विचारः ॥ अत्र कैश्चित्—मातृपूजादीनां प्रयोगवहिर्भूताङ्गत्वं वदद्भिर्दर्शपूर्णमासा-
 चारःसमाणोऽन्वारम्भणीयया यक्ष्य इति, वाजपेयेन यक्ष्यमाणो बृहस्पतिसत्वेन यक्ष्य इति संकल्पवत् करिष्यमाणामुक्तकर्माङ्गत्वेन मातृ-
 पूजादीनि करिष्य इत्येवं मातृपूजादीनां संकल्प उक्तः ॥ अन्यैस्तु—प्रयोगान्तःपातिगुणत्वं वदद्भिरमुक्तकर्म करिष्ये तदङ्गत्वेन मातृ-
 पूजादीनि करिष्य इत्येवं प्रथानसंकल्पोत्तरमेवैषां संकल्प उक्तः ॥ वस्तुनस्तु—कर्मादिषु च सर्वेषु मातरः सगणाधिपा इत्यादिवक्ष्यमा-
 णमचननियान्मातृपूजादीनां स्वस्तिवाचनान्तानां कर्मणां प्रयोगवहिर्भूताङ्गत्वमेव युक्तं प्रतिभाति ॥ अन्तएवागुक्तकर्मरिम्भनिमित्तं
 मातृपूजादीनि करिष्य इत्येवं संकल्पवाक्यं प्राञ्चः शिष्टाः प्रयुञ्जते इति ॥

अथ शारीरकभाष्यप्रतिपादितपथानुद्धृत्या संकल्पविचारः पारिजाते—जन्माद्यस्य यतः इति सूत्रे यतोवेत्यादिवि-
 पयव्याख्याने ब्रह्मणःसकाशादेव प्रपञ्चजातमुत्पन्नं यथा सृष्टःसकाशादुत्पन्नो घटः स्वोपादानं सृष्टमत्यक्त्वा जीवति, प्रलीयमानोऽपि सृष्टेव
 प्रलीयते एवं ब्रह्मणो जातं जगदपि ब्रह्माऽत्यक्त्वा जीवति प्रलीयमानं च ब्रह्मण्येव प्रलीयते इत्युक्तोत्तरशास्त्रसंदर्भेण ब्रह्मणि समन्वया-
 दिकं प्रतिपाद्य ब्रह्मार्पणबुद्धौैव कर्माणि कर्तव्यानीत्युक्तं ॥ शुल्वन्तरमपि—एष एव साधु कर्म कारयति यमूर्ध्वं निनीपते एष एवाऽ-
 साधु कर्म कारयति तं यमेभ्योऽधो निनीपत इति ॥ भणितं च भगवद्गीतायां—यत्करोषि यदश्रासि यज्जुहोषि ददासि यत् ॥
 यत्तपससि कीर्त्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ उक्तं च कूर्मपुराणेऽपि—ब्रह्मणयाथाय कर्माणि निःसङ्गः कामवर्जितः ॥ प्रसन्नैवैव कुर्वाणो

याति तत्परमं पदम् ॥ ब्रह्मणा दीयते देय ब्रह्मणा संप्रदीयते ॥ ब्रह्मैव दीयते चेति ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ नाहं कर्ता सर्वमेतद्ब्रह्मैव
 कुरुते तथा ॥ एतद्ब्रह्मार्पणं श्रोक्तृमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ प्रीणातु भगवानीश कर्मणानेन शाश्वतः ॥ करोति सततं बुद्ध्या ब्रह्मार्पणमिदं
 परम् ॥ कार्यमित्येन यत्कर्म नियतं सङ्गवर्जितम् ॥ क्रियते विदुषा कार्यं तद्भवेद्वापि मोक्षदम् ॥ अथवा यदि कर्माणि कुर्यान्नित्यान्वयपि
 द्विवचः ॥ अकृत्वा फलसन्त्याम पथ्यते तत्फलेन तु ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन त्यक्त्वा कर्माणि तत्फलम् ॥ अविद्वानपि कुर्वति कर्मणाप्रोति त-
 त्फलमिति ॥ अपिच—ब्रह्मार्पणतुल्यं कर्मकरणे फलनाहुत्स्यमपि भवति ॥ तदुक्तं व्यासेन—वासुदेवे मनो
 यस्य जपहोमार्चनाद्रियुः ॥ तस्यान्तरायो मेनेय देवेन्द्रत्वादिकं फलमिति ॥ तस्माच्चतुर्विधपुरुषार्थः सर्वोऽपि परमेश्वरश्रीत्ये भवति ॥
 वतश्च परमेश्वरश्रीत्यर्थं प्राप्तं सध्यामुपासित्ये ज्योतिष्ठोमेन यक्ष्ये इति स्वाभीष्टदेवताश्रीत्युद्देशेन सकल्प. कार्यं इत्यलमतिविस्तरेणेति ॥

दक्षिणहस्तादिनियमः ॥ छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायनः—यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुंरुद्धं नतूच्यते ॥ दक्षिणहस्तत्र विज्ञेयः
 कर्मणा पाण्य करः ॥ यत्र द्विद्विचमो न स्याज्जपहोमादिकर्मणु ॥ तिष्ठस्तत्र दिशः श्रोक्ता ऐन्द्री सौम्याऽपराजितेति ॥ ऐन्द्री पूर्वा । सौम्या
 उदीची । अपराजिता ऐशानी ॥ ॥ आसनस्थितिनियमः ॥ तिष्ठन्नासीनः प्रहो वा नियमो यत्र नेह्यः ॥ तदासीनेन कर्तव्यं न
 क्रमेण न तिष्ठतेति ॥ प्रहो नम्र ॥ ॥ उदकोपस्पर्शस्थानानि ॥ काल्यायनः—रौद्रहराक्षसमासुरपिब्यमाभिचारिक मन्त्रमुक्त्वा
 खान चालभ्योपस्पर्शेदप इति ॥ अत्र चशब्दात्तैवत्य कर्म कृत्वेति कर्कोपाध्यायानन्तदेवयाज्ञिकादयो नाध्यकारा व्याचक्षुः ॥
 हेमाद्रौ याज्ञवल्क्योऽपि—रौद्रपिब्यासुरामन्त्रास्तवा चैवाभिचारिकान् ॥ व्याहृत्यालभ्य चात्मानमप. सृष्ट्वाऽन्यदाचरेदिति ॥ छ-
 न्दोगपरिशिष्टे काल्यायनोऽपि—पिब्यमन्त्रानुद्रवणे आत्मात्मभे अवेक्षणे ॥ अथोवासासुसमुत्सर्गे प्रहासेऽनुत्तभापणे ॥ मार्जारमृक्कस्पशे

आकुप्टे क्रोधसंभवे ॥ निमित्तेष्वेपु सर्वत्र कर्म कुर्वन्नपः स्पृशेदिति ॥ अनुद्रवणं उच्चारणम् ॥ आत्मालम्भो हृदयस्पर्शः ॥ अवेषणमपि
 तस्यैव ॥ अत्र विव्यमघोच्चारणालम्भमवेषणानि यज्ञादौ विहितान्येव ग्राह्याणि न लौकिकानि ॥ प्रहासे महति हासे न स्मितमात्रे ।
 मार्जारस्पर्शो मार्जारकृतएव । स्वयं कृते तु खानस्योक्तत्वादित्युक्तमाचारादर्शो । आकुप्टे परुषभापणे । क्रोधसंभवे मानसिकोऽपि ॥
 अत्रापः स्पृशेदित्यनेनापां स्पर्शनमेव विवक्षितं नस्वाचमनम् ॥ इत्यमेव अर्तुयज्ञपितृभृतिकर्कोपाध्यायचोसुदेवगंगश्रीअन-
 न्तदेवयाज्ञिकादयो भाव्यकारा ध्याख्यातवन्तः प्रायः संप्रदायविदः पद्धतिकाराश्च ॥ ॥ उदकोपरस्पर्शो निमित्तान्तराणि ॥
 हेमाद्री बृहस्पतिः—अथोवासुसुत्सर्गे आक्रन्दे क्रोधसंभवे ॥ मार्जारमूपकस्पर्शे प्रहासेऽनृतभापणे ॥ निमित्तेष्वेपु धर्मार्थं कर्म कुर्व-
 न्नपः स्पृशेदिति ॥ अत्र सर्वेषु वार्षयेष्वपः स्पृशेदिति पाठादपःस्पर्शो जलस्पर्श एव याज्ञिकसंप्रदायाऽविरुद्धः ॥ येषु तुपस्पृशेदिति पाठ-
 स्तथोपस्पर्शनमाचमनमित्याचारादर्शो उक्तम् ॥ आपस्तम्बः—स्वप्ने क्ष्वयौ सिद्धानिकायाश्चालम्भे लोहितस्य केशानामग्नेर्गवां
 प्राक्षणस्य स्त्रियाश्चालम्भे महापथं गत्वाऽग्नेर्ध्वं चोपस्पृश्याऽप्रयतं च मनुष्यं नीवीं च परिवाथाऽप उपस्पृशेदिति ॥ क्ष्वयुः क्षुतम् । सि-
 क्षाणिका नासिकामलः । अधु नेत्रजलं । अत्रापःस्पर्शनमिति हेमाद्रिणा व्याख्यातम् ॥ तत्रैव मार्कण्डेयपुराणे—क्षुतादौ सम्य-
 गाचामेस्स्पृशेद्भार्द्रतृणादिकम् ॥ कुर्वातालम्भनं चापि दक्षिणश्रवणस्य वै ॥ यथाविभवतो ह्येतत्पूर्वालागे ततः परम् ॥ न विषमाने पूर्बत्र
 उत्तरप्राप्तिरिष्यत इति ॥ तत्रैव चसिद्धः—धुते निष्ठीविते सुप्ते परिधानेऽथुप्रातने ॥ पञ्चस्त्रेतेषु चाचामेन्द्रोत्रं वा दक्षिणं स्पृशे-
 दिति ॥ पराशरः—धुते निष्ठीविते चैव दन्तच्छिष्टे तथाऽनृते ॥ पतितानां च समापे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥ प्रभासादीनि तीर्थानि
 गन्नाथाः सरितस्तथा ॥ विप्रस्य दक्षिणे कर्णे नित्यं तिष्ठन्ति देवता इति ॥ ॥ अक्रियालक्षणम् ॥ छन्दोगपरिशिष्टे काल्या-

यनः—अक्रिया त्रिविधा शोक्ता विद्वद्भिः कर्मकारिणाम् ॥ अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चाऽयथाक्रिया इति ॥

स्वशास्त्रोपयोगावश्यकता ॥ स्वशास्त्राश्रयमुत्सृज्य परशास्त्राश्रय तु यः ॥ कर्तुमिच्छति दुर्गेधा मोचं तत्तस्य चेष्टितम् ॥
 ॥ कचिदन्यशास्त्रोक्तप्रहृणाभ्यनुज्ञा ॥ यन्नाज्ञातं स्वशास्त्रायां परोक्तमविरोधि यत् ॥ विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवदिति ॥
 यथा छन्दोगादिभिः स्वशास्त्रानुक्तमपि यदुर्वेदशास्त्रासु विहितमग्निहोत्रादिकर्म अविच्छेत्त्वादनुष्ठीयते, यद्वा स्वशास्त्रोक्तस्याङ्गाङ्गापूरकत्वेन
 स्वरूपतो वा यत् अविरोधि, यथा मनुनोक्तस्य—मेखलामजिनं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ॥ अमुं प्रास्य विनश्यानि गृहीतान्यानि
 मन्त्रदित्यस्य मन्त्राङ्गाङ्गापूरक यद्ब्रह्मान्तरे मन्त्राभिधान तद्धर्मज्ञैः कर्तव्यमेव ॥ पौराणादि तु साधारणत्वात्तत्र परव्ययमिति तदपि स्वशास्त्रो-
 क्तादधिकमनुष्ठेयमेव, यथा देवताभ्य इति मन्त्रव्रजादि ॥ यत्तु गृह्यपरिशिष्टं—यद्द्वयं वा स्वगृह्योक्त यस्य कर्म प्रकीर्तितम् ॥ तस्य
 तावति शास्त्रार्थे कृते सर्वः कृतो भवेदिति तत्साधारणानां परोक्तानां च नावश्यकमनुष्ठानमित्येवंपरं ननु स्वगृह्योक्तमात्रमेवानुष्ठेयमिति ॥
 अन्यथा गृह्यानुक्तानां साधारणानामुपदेशानर्थक्यापत्तेः शास्त्रान्तराधिकरणन्यायविरोधाच्च ॥ ॥ प्रारब्धकर्ममध्येऽन्यथात्वे
 विचारः ॥ तत्रैव—प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद्यदि नोहात्कथंचन ॥ यतस्तदन्यथागूतं ततएव समापयेदिति ॥ प्रवृत्तं प्रारब्धं कर्माऽन्यथा
 क्रमान्त्येन कुर्यात्तत्र यस्मात्प्रदार्थादिरस्य यत्कर्माऽन्यथा ज्ञातं तत एवारस्य पुनर्यथोक्तप्रकारेण कुर्यात् ॥ यथा गन्धोत्सर्गगन्धदानयोः
 क्रमान्त्येनानुष्ठाने अन्यथाकरणकाले ज्ञातयोस्तत एवारस्य पुनरनुष्ठानम् ॥ ॥ कर्मणोऽन्यथात्वे तस्य पुनरनुष्ठानकालः ॥
 तत्रैव—समाप्ते यदि जानीयान्मथैतदयथा कृतम् ॥ तावदेव पुनः कुर्याच्चावृत्तिः सर्वकर्मण इति ॥ समाप्ते अन्यथाकृते अन्यथाकरण-
 ज्ञाने सति यत्प्रदार्थान्यथाकरणं ज्ञातं तमेव यथोक्तप्रकारेण पुनः कुर्यात्तत्र तत आरम्य सर्वं कर्मकाण्डम् ॥ एतच्च पुनरनुष्ठानमभिलम्ब्ये सु-

कर्त्वे च कर्त्तव्यम् । यत्र तु विलम्बो दुष्कर्त्तव्यं वा तत्र विष्णुस्मरणमेव नावृत्तिः ॥ यथा कृतोत्सर्गस्यान्नस्य ब्राह्मणैर्भोजने पुनरन्नान्त-
 रोपादानोत्सर्गः ॥ अन्यथा ब्राह्मणोपरोधसहत्ववाधापत्तेरित्युक्तं नारायणवृत्तौ ॥ तत्रैव—प्रधानस्थाऽक्रिया यत्र साङ्गं तत्क्रियते-
 पुनः ॥ तदङ्गस्याऽक्रियायां तु नावृत्तिर्न च तत्क्रियेति ॥ यत्र प्रधानस्य कर्मणो दानादेरकरणमुत्सर्गश्च तदङ्गभूतः कृतस्तत्पुनरङ्गानुष्ठानस-
 हितं कर्त्तव्यं, अङ्गमानस्य तूत्सर्गसाकरणे कृतस्य प्रधानस्य नावृत्तिः ॥ नापि तावदङ्गमात्रकरणं किंतु तत्समाधानार्थं—अज्ञानाद्यदि वा
 मोहाद्यच्यवेताद्येषु यत् ॥ स्मरणदेव तद्विष्णोः संपूर्णं स्मादिति श्रुतिरिति याज्ञवल्क्योक्तं प्रायश्चित्तमनुष्ठेयम् ॥ एवं समाप्ते प्र-
 योगे अकरणज्ञानेऽप्येते देव समाधानमिति ॥ अन्येतु तदङ्गस्य साङ्गप्रधानाङ्गस्य चोपवीतित्वादेरकरणे न साङ्गप्रधानस्यावृत्तिः ॥ नाप्युप-
 वीतित्वादेः करणं किंतु तत्समाधानार्थं विष्णुस्मरणमेव प्रायश्चित्तमित्याहुः ॥ इति श्रीमद्विद्युद्भवसूनुवन्वन्तदेवकृते श्रीरुद्रकल्पद्रुमे
 सर्वकर्मसाधारणस्मात्तङ्गनिर्णयः ॥

अथ पारिभाषिकान्कांश्चित्पदार्थान्संग्रहीष्यामः ॥ ॥ तत्रादी मङ्गलद्रव्याणि मदनरत्ने स्कान्दे—हरिद्रा कु-
 कुम्भं चैव सिन्दूरं कज्जलं तथा ॥ कृपांसकं च ताम्बूलं माङ्गल्याभरणं शुभम् ॥ ॥ रङ्गवल्लीद्रव्याणि—रजांसि पञ्चवर्णानि मण्ड-
 लार्थं तु कारयेत् ॥ शालितण्डुलचूर्णेन शुक्लं वा यवसंभवम् ॥ रक्तं कुसुम्भसिन्दूरैर्कैकदिसमुद्भवम् ॥ हरितालोद्भवं पीतं रजनीसंभवं तु
 वा ॥ कृष्णं दग्धयवैश्चापि हरितं पीतमिश्रितम् ॥ ॥ पञ्चगव्यं स्मृतिदर्वणे—गायत्र्यादाय गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ॥ आ-
 प्यायसेति च क्षीरं दधिकान्ज्येति वै दधि ॥ तेजोसि शुकमित्याज्यं देवसत्त्वा कुशोदकम् ॥ एभिस्तु पञ्चभिर्युक्तं पञ्चगव्यमिति स्मृतम् ॥

१ कृपांसकं कज्जलम् । २ गेरियं सोनगेरु इति प्रसिद्धम् । ३ रजनी हरिद्रा ।

तच्च ताम्रपात्रे पलाशपत्रपुटे वा ताम्राया गोमूत्रं अष्टमापप्रमाणम् ॥ श्वेतगोः शकृत् चतुर्मापंच ॥ पीतगोः क्षीरं गोडशमापं ॥ नीलाया दधि द्वादशमापं ॥ कृष्ण्याया गोघृतं अष्टमापं ॥ कुशोदकं चतुर्मापम् ॥ अत्र मापः पञ्चगुञ्जाल्मको ज्ञेयः ॥ ॥ पञ्चामृतम् ॥ मदन-
रत्ने काल्यायनः—पयो दधि घृतं चैव मधु शर्करया सुतम् ॥ पञ्चामृतमिदं श्लोकं सर्वदेवप्रसादकृत् ॥ ॥ मधुरत्रितयम्—आज्यं
क्षीरं मधु तथा मधुरत्रयमुच्यते ॥ ॥ पञ्चपल्लवाः ॥ ब्राह्मे—अथथ्योदुम्बरसंक्षृत्तान्यत्रोधपल्लवाः ॥ पञ्चभङ्गा इति श्लोकाः सर्व-
कर्मसु शोभनाः ॥ पञ्चत्वचोऽप्येपामेव ॥ ॥ पञ्चरत्नानि ॥ स्मृत्यन्तरे—कनकं कुलिशं नीलं पद्मरागं च मौक्तिकम् ॥ एतानि
पञ्चरत्नानि रत्नशास्त्रविदो विदुः ॥ विष्णुधर्मोत्तरेतु—पञ्चमाणिक्यवैडूर्यपुष्परगेन्द्रनीलकम् ॥ पञ्चरत्नमिति ख्यातं नारदेन मह-
र्षिणा ॥ ॥ सप्तमृदः—अथस्थानाद्रजस्थानाद्वल्मीकात्सङ्गमाद्द्रदात् ॥ राजद्वाराच्च गोष्ठ्याच्च चूदमानीय निक्षिपेत् ॥ ॥ सप्तधा-
न्यानि पद्मत्रिंशन्मते—यवगोधूमधान्यानि तिलाः कहुंश्च सुद्रकाः ॥ श्यामाकाश्चणकाश्चैव सप्तधान्यमुदाहृतम् ॥

कलशप्रमाणं विष्णुधर्मोत्तरे—हेमराजतताम्राश्च सृण्मया लक्षणान्विताः ॥ यात्रोद्वाहप्रतिष्ठानु कुम्भाः स्युरभिषेचने ॥ पञ्चा-
शाहुलवैपुल्यमुत्सेयः पोडशाहुलः ॥ द्वादशाहुलमूलं स्यान्मुखमष्टाहुलं भवेत् ॥ पञ्चच आशाश्च पञ्चाशाः ॥ आशा दश ॥ पञ्चाधिकशतमहु-
लानि वैपुल्यमिति केचित् ॥ पञ्चदशतावान्वैपुल्यव्यास इति तु युक्तम् ॥ धातुजं मृण्मयं चापि कलशं यत्प्रतिष्ठितम् ॥ तद्व्यादेशदीर्घं च
चतुराहुतमुच्छ्रितम् ॥ सिततण्डुलपूर्णेन पात्रेण पिहितानगमिति ॥ ॥ सर्वोपध्यः—कुपुं मांसी हरिद्रे द्वे सुरा शैलेयचन्दनम् ॥ वचा-

१ मधुः पिंपरी । २ कुलिशं हीरेक । ३ कहुं काग इति राके इति च प्रसिद्धः । ४ नासी जटामासी । हरिद्रे द्वे हल्द्व य आंबीहल्द्व । सुरा मोलेल ।
शैलेयं शिलवित्त । वचा वेखंड । मुख्या भद्रमोघ इति भाषायां प्रसिद्धानि ।

वामकमुन्ता च सर्वाप्यो दश स्मृताः ॥ ॥ ससधातवः भविष्यपुराणे—सुवर्णं रजतं ताम्रमारकूटं तथैव च ॥ लोहं त्र्यु तथा
सीसं धातवः सप्त कीर्तिताः ॥ ॥ अष्टार्घ्यैः भविष्ये—आपः क्षीरं कुशाग्राणि दध्यक्षततिलास्तथा । यवाः सिद्धार्थकाश्चैव अ-
पौड्याङ्गः प्रकीर्तितः ॥ ॥ यक्षकर्दमो गारुडे—कर्पूरमगुरुश्चैव कस्तूरी चन्दनं तथा ॥ कङ्कोलं च भवेदेभिः पञ्चभिर्धक्षकर्दमः ॥
तथा—कर्पूरं चन्दनं दंपं कुङ्कुमं च समांशकम् ॥ सर्वगन्धमिति प्रोक्तं समस्तसुरवह्निभम् ॥ ॥ दशाङ्गधूपः मदनरत्ने—पद्मा-
गङ्गुलं द्विगुणो गुडश्च लोक्षा त्रयं पञ्च नैखस्य मागाः ॥ हरीतकी सर्जरसं समांशं भागैकमेकं त्रिलवं शिलाजम् ॥ घनस्य चत्वारि पुरस्य
चैको धूपो दशाङ्गः कथितो मुनीन्द्रैः ॥

अथ द्रव्यमानम् ॥ घाञ्जवल्क्यः—जालस्यैमरीचिस्यं त्रसरेणुरजः स्युतम् ॥ तेऽष्टौ लिङ्गा तु तास्त्रिस्तो राजसर्पप उच्यते ॥ १ ॥
गीरस्तु ते त्रयः पद ते यवो मध्यश्च ते त्रयः ॥ कृष्णलः पञ्च ते मापलो सुवर्णस्तु पौड्य ॥ २ ॥ पलं सुवर्णाश्चत्वारः पञ्च वापि प्रकीर्तिताः ॥
द्वे कृष्णलो रूप्यमापो धरणं पौड्यैव ते ॥ ३ ॥ शतमानं तु दशभिर्धरैः पलमेव तु ॥ निष्कं सुवर्णाश्चत्वार इति ॥ ॥ ताम्र-
स्योन्मानम् ॥ पलचतुर्थीशेन कर्षेणोन्मितः कार्षिकस्ताम्रसंयन्धी पणो भवति ॥ कर्षसंज्ञा निघण्टौ—ते पौड्याक्षः कर्पोऽस्त्री पलं कर्षचतु-
ष्टयमिति । ते पौड्यमापा अक्षः सएव कर्ष इत्यर्थः ॥ ॥ कार्पापणश्च नारदेनोक्तः—कार्पापणो दक्षिणस्यां दिशि रीव्यः प्रवर्तते ॥
पणैर्निघट्टः पूर्वस्यां पौड्यैव पणः स तु ॥ ॥ लीलावत्याम् ॥ वराटकानां दशकद्वयं यत्सा काकिणी ताश्च पणश्चतस्रः ॥ ते पौड्य
द्रम्प इहावगन्व्यो द्रम्पैस्तथा पौड्यशभिश्च निष्कः ॥ अशीतिगुहात्मकः कर्पः ॥ चत्वारः कर्पो निष्क इति सिन्धौ ॥ ॥ धान्यमानं

१ आरकूटं सोनपितल । त्र्यु कभील । २ दर्व- कस्तूरी । ३ कुङ्कुमं केशरम् । ४ लाक्षा लाज । ५ नखं नखला । ६ सर्जरसः राळ । ७ घन- नागरमोथा ।
८ पुरः पुगुल इति त्रिषिद्धः ।

भविष्ये ॥ पलद्वयं तु प्रसृतं द्वियुगं कुडवं मतम् ॥ चतुर्भिः कुड्वैः प्रुस्यः प्रस्थाञ्चत्वार आढकः ॥ आढकैस्तैश्चतुर्भिश्च द्रोणस्तु क-
थितो बुधैः ॥ कुम्भो द्रोणद्वयं शूर्पः खारी द्रोणास्तु योड्वय ॥ ॥ गोपथे—पञ्चकृष्णलको मापस्यैश्चतुःपष्टिभिः पलम् ॥ पलैर्द्वादशभिः
प्रस्यो मागधेषु प्रकीर्तितः ॥ १ ॥ आढकस्तैश्चतुर्भिश्च द्रोण- स्वाचतुराढकः ॥ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे—पलं च कुडवः प्रस्य आढको
द्रोण एव च ॥ धान्यमानेषु चोद्भव्या- क्रमशोऽमी चतुर्युगाः ॥ १ ॥ द्रोणैः योडशभिः खारी विंशत्या कुम्भ उच्यते ॥ विंशत्येत्यत्र द्रोणै-
रिति संबध्यते ॥ ॥ तथाच—कुम्भो द्रोण इति पक्षाद्विंशतिद्रोणमितः कुम्भ इति पक्षान्तरम् ॥ पलसहस्रमितः कुम्भ इति पक्षान्तरम् ॥
चाराहे—पलद्वयं तु प्रसृतं मुष्टिरिकपलं स्यूतम् ॥ अष्टमुष्टि भवेत्किञ्चित्किञ्चिदशौ तु पुष्कलम् ॥ पुष्कलानि च चत्वारि आढकः
परिकीर्तित ॥ चतुराढको भवेद्द्रोण इत्येतन्मागलक्षणम् ॥ एतत्पक्षाणां शक्तिकालाद्यपेक्षया व्यवस्था ॥

होमे मन्त्रोद्गमकारः ॥ विष्णुधर्मोत्तरे—मन्त्रेणोद्गारपूतेन स्वाहान्तेन विचक्षणः ॥ स्वाहावसाने शुद्धयाद्द्वयायन्वै मन्त्रदेवताम् ॥
मन्त्रान्ते या वह्निजाया सा तु मन्त्रस्वरूपिणी ॥ तदन्तेऽन्यां प्रयुञ्जीत सा कर्मान्नितया स्यूता ॥ आदौ द्रव्यपरिलागः पश्चाद्भोगो विधी-
यते ॥ इति देवयाज्ञिकः ॥ ॥ मन्त्रोच्चारकममाह वृहद्याज्ञवल्क्यः—वर्णः सष्टतः कार्यो नासाश्वासावधीति वा ॥ मुखश्वा-
सावधि शृण्वन्नभिपेकार्चनेषु चेति ॥ ॥ उपांशुलक्षणम्—विनाशब्दं जपो यस्तु चलञ्जिह्वाद्विजञ्छदः ॥ उपांशुं तं जपं प्राहुर्मन-
सा मानसं बुधा इति ॥ ॥ मूलमन्त्रस्वरूपम्—प्रणवादिनगोन्तं च चतुर्थ्यन्तं च सत्तम ॥ देवतायाः स्वकं नाम मूलमन्त्र उदाहृत
इति ॥ ॥ समिधां वृक्षाः—शमीपलाशान्ययोधश्लक्ष्मैकङ्कतोद्भवाः ॥ अथत्थोद्गुम्बरी भिल्वश्चन्दनः सरलस्तया ॥ शालश्च देवदारुश्च
खारिधेति यज्ञियाः ॥ ॥ समिधां लक्षणम्—मातङ्गलक्षित्य कर्णं—मित्तस्थूलतरा कश्चित् ॥ न वियुक्ता त्वया शैव न सटीका

न स्फाटिता ॥ प्रादेशमात्रादधिका न तथा स्याद्विशाखिका ॥ न सपर्णां समित्कार्या होमकर्मसु जानता ॥ प्रागग्राः समिधो ग्राह्या अख-
 र्वा नीव स्फाटिताः ॥ नेत्रं जटा मूलं च कथितं ॥ काम्येषु वश्यकर्मादी विपरीता जिघांसतः ॥ विशीर्णा विफला ह्रस्वा वका बहुशिलाः
 कृयाः ॥ दीर्घाः स्थूला घुणैर्जुष्टाः कर्मसिद्धिविनाशकाः ॥ होतव्या मधुसर्षिर्म्या दग्ना क्षीरेण संयुताः ॥ प्रादेशमात्राः समिध अशाखा
 अपलाशिनीः ॥ ॥ समित्पुष्पादीनां स्वयमाहरणम् ॥ शङ्खः—समित्युप्यकुशादीनि ग्राह्यणः स्वयमाहरेत् ॥ शूद्रानीतैः ऋय-
 ऋतैः कर्म कुर्वन्त्रजलयः ॥ ॥ कण्डनादिव्यवस्था ॥ वायुपुराणे—कण्डनं पेपणं चैव तथैवोहेखनं च यत् ॥ सकृदेव पितृणां
 साहेवानां तत्रिरुच्यते ॥ ॥ समिद्धेऽसौ होतव्यम् ॥ कात्यायनः—योऽगर्ध्विषि जुहोत्यग्री व्यङ्गारिणि च मानवः ॥ मन्दाग्निरा-
 मयावी च दरिद्रश्चैव जायते ॥ तस्मात्समिद्धे होतव्यं नासमिद्ध कथंचन ॥ ॥ अग्निधमनसाधनानि ॥ न वल्लवायुना कुर्यात्पाणि-
 शूर्पसुवादिभिः ॥ न कुर्यादग्निधमनं न कुर्याद्व्यजनादिना ॥ मुखेनैव धमेदग्निं मुखदेशाद्ब्रजजायत ॥ अन्यो बुधः सधूमे तु शुहुयाधो
 हुताग्ने ॥ यजमानो भवेदन्धः सपुत्र इति च श्रुतिः ॥ ॥ ग्रहहोमसंख्या मात्स्ये—होमादिग्रहपूजायां शतमष्टोत्तरं भवेत् ॥ अष्टा-
 र्शित्यतिरष्टौ वा यथाशक्ति विधीयत इति ॥

यथोक्तद्रव्यालाम्ने ॥ द्वाग्ने—यथोक्तवस्त्वसंपत्तौ ग्राह्यं तदनुकारि यत् ॥ यवानामिव गोधूमा व्रीहिणामिव शालयः ॥ ॥
 अनादेशे ग्राह्यद्रव्यादि ॥ आज्यं द्रव्यमनादेशे जुहोतिषु विधीयते ॥ मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ अनादेशे अविधाने
 प्रजापतिः प्राजापत्यो मन्त्रः समस्तव्याहृतय इति ॥ ॥ द्रव्याणां प्रतिनिधयः ॥ विष्णुधर्मोत्तरे—दध्यलाम्ने पयो ग्राह्यं मध्वलाम्ने
 तथा गुडः ॥ धृतप्रतिनिधिं कुर्यात्पयो वा दधि वा घृण ॥ दौघायनः—आज्यहोमेषु सर्वेषु गव्यमेव घृतं भवेत् ॥ तदभावे महिष्यास्तु

आजमाधिकमेव च ॥ तदभावे तु तैलं स्यात्तदभावे तु जैर्तिलम् ॥ तदभावे च कौसुमं तदभावे च सार्षपम् ॥ हस्तस्थयती-
 र्थानि याज्यचरम्यः—कनिष्ठादेशिन्यहुष्ठमूलान्यत्रं करसा च ॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुकमात् ॥ देशिनी तर्जनी ॥ आ-
 हुतिप्रकारः ॥ पाण्याहुतिर्द्रादशपर्वपूर्विका रसादिना चेलुचिपर्वपूर्विका ॥ देवेन तीर्थेन च ह्ययते हविः स्वन्नारिणि स्वर्निपि तत्र पा-
 वके ॥ आज्यपयआदिद्रवद्रव्याणि सुवेण जुहुयात् ॥ समिधो मूलतो द्व्यहुलं विहाय मध्यमानामिकाहुष्टुहुयात् ॥ चरुं श्राससमं पाणिनैव
 जुहुयात् ॥ आज्य सुवेणैव जुहुयात् ॥ तदभावे यज्ञियवृक्षपर्णेन ॥ पालाशस्य तु मध्यपर्णेनैव जुहुयात् ॥ ॥ द्रव्यभेदेनाहुतिमानं
 सिद्धान्तशेखरे—कर्पप्रमाणमाज्य स्यान्मधु क्षीरं च तत्समम् ॥ तण्डुलानां शुक्तिमात्रं पायस प्रयुतेः समम् ॥ कर्पमात्राणि भक्ष्याणि
 लाजा मुष्टिमिता मताः ॥ अन्नं श्राससमं ग्राह्यं शकं श्रासार्धमात्रकम् ॥ मूलानां तु त्रिभागः स्यात्कन्दानामष्टमांशकः ॥ इक्षोः पर्वप्र-
 माणं स्याद्दण्डुलद्वितय लता ॥ ग्रादेशमात्राः समिधो व्रीहीणामञ्जलेः समम् ॥ तिलसक्तुकपादीनां मृगीमुद्रा प्रमाणतः ॥ पत्रपुष्पफलादीनां
 समानाहुतिरुच्यते ॥ चन्दनश्रीखण्डकस्तूरीकुङ्कुमागरुर्कर्दमाः ॥ हरिमन्थसमाः शोक्ता गुग्गुलुर्बदरीसमः ॥ आहुतीनामिदं मानं कथित
 वेदवादिभिः ॥ हरिमन्थधणकः ॥ तिसृभिर्दूर्वाभिरैकाहुतिः ॥ कुशानामपि पत्रत्रयेणैकेति ॥ ॥ मृगीमुद्रालक्षणात्—मीलितानामिका-
 हुष्टमध्यमाहुलीयौवेयत् ॥ शोषाहुली उच्छ्रितेति मृगीमुद्रेयमीरिता ॥

अथ धनिकादिप्रदेयवृक्षिणार्थद्रव्येयत्तान्यवस्थामाह ॥ तत्रादौ धनिकादिलक्षणं वाराहे—वर्धयित्वा धनं यस्तु
 तस्माद्दासमपीह यः ॥ न त्वादेत्सग्रहपरो धनिकः स उदाहृतः ॥ पोपणीयकुडुम्बस्य निर्वाहो यावता भवेत् ॥ तावदेव सुखं यस्तु लभते
 प्रतिवार्षिकम् ॥ ऋणं यस्य तु नास्त्येव स मध्यम उदाहृतः ॥ धनं पूर्वापरं यस्य वर्तते बहुसख्यया ॥ अधिकसार्जको यः स्यात्स महा-

धन उच्यते ॥ सदाचारतो विप्रो धनार्जनपराश्रुत्वः ॥ कुमुद्वयत्वगतिकः स दरिद्र इति स्मृतः ॥ यस्य स्वादशनाभावः सदाचाररतस्य
 हि ॥ महादरिद्रः स भवेद्दासोथान्यविधर्जितः ॥ वर्धयित्वा धनं यस्तु आसं वार्षिकमर्जयेत् ॥ स वै धन्य इति श्लोकश्लेषोक्तवर्षेण यः
 पुमान् ॥ वर्षद्वयमितं आसं स हि धन्यतरः स्मृतः ॥ अधिकसार्जको यः स्वात्स धन्यतम ईरितः ॥ धनेनैव विना यस्तु आसं वार्षिक-
 मर्जयेत् ॥ स वै धीर इति श्लोक्तस्तारतम्यं च पूर्ववदिति ॥ ॥ अथैतेषु मध्ये केन कियद्देशमित्याकाहायां चाराहे लक्ष-
 नमस्कारद्वीमं प्रकृत्य—व्याहृतीनां सहस्रस्य द्वीमे शुल्कं द्विजेऽर्पयेत् ॥ मापमात्रं सुवर्णं तु लक्षहोमे शतं यवा इत्युक्तम् ॥ धनिको
 द्विगुणं दद्यान्नियुणं तु महाधनः ॥ यवार्धं तु दरिद्रेण दातव्यं पुण्यलब्धये ॥ दद्यान्महादरिद्रस्तु तदर्धं शुल्कमेवचेति ॥ मध्यमादिभिस्तु
 धनिकापेक्षया किञ्चिन्न्यूनं दरिद्रापेक्षया किञ्चिदधिकं देयमित्यर्थात्तारतम्येन कल्पनीयम् ॥ धीरेणापि दरिद्रतोऽपि न्यूनं समं वा ला-
 भानुसारेण कल्पनीयम् ॥ एतच्च सुवर्णादिद्रव्यविषयमेव नतु गवादिविषयम् ॥ सुवर्णं प्रकृत्यैव द्वैगुण्यदेरुक्तत्वात् ॥ एतत्सर्वं नित्यकर्म-
 विषयं अनुत्तरिमाणविषयं च ज्ञेयम् ॥ काम्ये कर्मणि उत्तरिमाणे तु यथावदेव देयम् ॥ ॥ वित्तशाब्ध्ये फलाभावः ॥ धनि-
 कादिस्तु दारिव्यमिति प्रत्यापयन्यथावन्न ददाति स कर्मफलं नैवाप्नोति ॥ तथाच मनुः—अगुः प्रथमकल्पस्य योऽनुकल्पेन वर्तते ॥
 स नाप्नोति फलं तस्य परत्वेति श्रुतिस्मृतिरिति ॥ ॥ पुराणान्तरेऽपि—वित्तशाब्धं नरो यस्तु धने सति करोति हि ॥ स नाप्नोति
 फलं तत्र चौर एव प्रकीर्तित इति ॥ एवं स्वल्पकालसाध्यबहुकालसाध्यकर्मसु श्रमाद्यनुरोधेन द्रव्येयत्ता कल्पनीया ॥ भारते—वेदोप-
 निषदे चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ॥ सर्वत्रैव तु चोद्विद्या भूमिर्गावोऽथ काश्वनम् ॥ ॥ दक्षिणायां रौप्यनिषेधः ॥ वैजवापः—
 शिवनेत्रोद्भवं यस्मात्तस्मात्तत्पितृबह्वभम् ॥ अमङ्गलं तद्यत्नेन देवकार्ये विवर्जयेदिति ॥

स्वशास्त्रानाम्नातं परशास्त्रीयं ब्राह्मणमित्युक्तं छन्दोगपरिशिष्टे—यद्ब्रह्मातं स्वशाखायां पारव्यमविरोधि यत् ॥ वि-
द्विजलद्वेषयमग्निहोनादिकर्मवत् ॥ ॥ कर्मभेदेन कर्माद्देवतानामानि ॥ विवाहस्याग्निर्देवता । तेन विवाहाद्ब्रह्मस्वस्तिवाच-
नाद्यन्ते कर्माद्देवताग्निः प्रीयतामिति वदेत् ॥ औपासनेऽग्निसूर्यप्रजापतयः ॥ स्थालीपाकेऽग्निः ॥ गर्भाधाने ब्रह्मा ॥ पुंसवने प्रजापतिः ॥
सीमन्ते धाता ॥ जातर्म्मणि सृष्टुः ॥ नामकर्मनिरुमणान्नाशनेषु सविता ॥ चूडयां केशिनः ॥ उपनयने इन्द्रश्रद्धामेधाः ॥ अन्ते सु-
श्रवाः ॥ पुनरुपनयनेऽग्निः ॥ समावर्तने इन्द्रः ॥ उपाकर्मणि व्रतेषु च सविता ॥ वास्तुहोमे वास्तोष्पतिरन्ते प्रजापतिः ॥ तडागादीनां
वरुणः ॥ ग्रहयज्ञे नवग्रहाः ॥ कूर्माण्डहोमे चान्द्रायणेऽभ्याधाने चान्द्रादयः ॥ अग्निष्टोमस्याग्निः ॥ अग्न्येष्विष्टिकर्मसु प्रजापतिरिति ॥ ॥
॥ कर्मभेदेनाग्निनामानि ॥ लौकिके पावको बहिः प्रथमः परिकीर्तितः ॥ अग्निस्तु मास्तो नाम गर्भाधाने प्रकीर्तितः ॥ पुंसवे पवमा-
नस्तु शोभनः शुभकर्मसु ॥ सीमन्ते महलो नाम प्ररलो जातकर्मणि ॥ पार्थिवो नामकरणे ब्राह्मणेऽन्नस्य वै शुचिः ॥ सम्यनाना तु चू-
डायां नृतादेशे ससुद्रवः ॥ गोदाने सूर्यनामा स्याद्विवाहे योजकः स्मृतः ॥ आवसथ्ये द्विजो ज्ञेयो वैश्वदेवे तु रुक्मकः ॥ प्रायश्चित्ते विट-
श्रीव पाकयज्ञेषु पावकः ॥ देवानां हव्यवाह्य पितृणां कव्यवाहनः ॥ शान्तिके वरदः प्रोक्तः पौष्टिके वलवर्धनः ॥ पूर्णाहुत्यां मृडो नाम
कोधोऽग्निश्चाभिचारिके ॥ वस्यार्थे कामदो नाम वनदाहे तु दूपकः ॥ कुशौ तु जाठरो नाम ऋग्व्यादौ सूतदाहने ॥ वह्निनामा लक्षहोमे
कोटिहोमे हुताशनः ॥ वृषोत्सर्गेऽध्वरो नाम शुचये(?)ब्राह्मणः स्मृतः ॥ समुद्रे वाडवो स्रग्भिः क्षये संवर्तकस्तथा ॥ ब्रह्मा वै गार्हपत्यश्च ईश्वरो
दक्षिणस्तथा ॥ विष्णुराहवनीयः स्यादग्निहोत्रे त्रयोऽग्नयः ॥ शाल्वैवग्निनामानि गृह्यकर्म समारभेत् ॥ इमान्यग्निनामानि सरुलसंस्कार-
शान्तिकयौष्टिकाद्यनुष्ठानेषुक्तानि तत्रतत्र योज्यानीति ॥

धात्राणां शुद्धिप्रकारः ॥ अथ संक्षेपेण पात्राणां द्रव्याणां च शुद्धिप्रकारः ॥ तत्र लेपरहितानां दारुमयाणामश्म-
 यानां च लेपविनोच्छिष्टपुरुषादिस्थानां जलेन प्रक्षालनाच्छुद्धिः । सलेपानामेतेषां सलेपोच्छिष्टादिपुरुषस्थानां तक्षणात्प्रक्षालनाच्च शुद्धिः ।
 सलेपानामेतेषां लेपविनोच्छिष्टपुरुषादिस्थानामुष्णोदकेन प्रक्षालनाच्छुद्धिः । शूर्पस्य तु तक्षणासंभवात्परित्याग एव । लेपसहितानां दारु-
 मयाणामश्मयानां च काकादिमुखावमृष्टानां तक्षणाच्छुद्धिः । लेपरहितानां तूष्णोदकेन प्रक्षालनात् । एवं मार्जारव्यतिरिक्तश्वापदमु-
 नाचमृष्टानामपि । चण्डालादिस्पर्शविण्मूत्राद्युपहृतोस्तु सर्वत्र परित्याग एव । सलेपानां सौवर्णराजतकांस्यमयताम्रमयाणां यथाक्रममुष्णो-
 दकगोत्रकृद्द्रस्मान्त्रैः शुद्धिः । सलेपानां सौवर्णराजतव्यतिरिक्तानां पात्राणां काकादिमुखावमृष्टानां शूद्रसंस्थानां च तक्षणात्प्रक्षालनाच्च
 शुद्धिः । एवं शूद्रोपयुक्तानामलेपानामपि । सौवर्णराजतानां तु दाहादुष्णोदकेन प्रक्षालनाच्च शुद्धिः । एतेषां चण्डालादिस्पर्शे विण्मूत्रा-
 द्युपहृती च पुनःकरणम् । अथवा गोभूत्रे सप्तरात्रं संस्थापनाद्दाहादुष्णोदकेन प्रक्षालनाच्च शुद्धिः । नूतनानां मृण्मयानां विनालेपमुच्छिष्ट-
 पुरुषादिस्थानां जलेन प्रक्षालनम् । आज्यलिप्तानामुच्छिष्टपुरुषादिस्थानां पुनर्दीहः । सलेपानामुच्छिष्टपुरुषादिस्थानां मूत्रपुरीषाद्युपह-
 तानां च परित्याग एव ।

द्रव्याणां शुद्धिप्रकारः ॥ कृष्णाजिनस्य लेपविनोच्छिष्टस्पर्शे गोमयोदकेन प्रक्षालनम् । सलेपोच्छिष्टस्पर्शे गौरसर्पपिष्टेर्गोमयेन
 मृदोष्णोदकेन च शुद्धिः । विण्मूत्राद्युपहृतावप्येवम् । धनाया भूमेर्विण्मूत्राद्युपहृतौ गोमयेनोपलेपनम् । ससुपिरायाः कर्षणम् । आर्द्राया
 मेष्यमृदा प्रच्छादनम् । अशुद्धायां मूत्रो न्यस्तानां प्रक्षालनम् । पुरुषवाह्यानां काष्ठशिलेष्टकानां चाण्डालादिस्थानां प्रक्षाल्यावशोपणम् ।

१ धानमयाणापि सप्तशकृतिस्तद्विज्ञान्यथ यथावकानेन संप्रहीच्यामः ।

यज्ञार्थं शूद्रादिभिराहतानां दर्भकाष्ठादीनां पवमानानुवाकेन श्रोक्षणाच्छुद्धिः । एकपुरुषाहारपरिमितानां श्रीहियवगोधूमदीना विष्णु-
 ब्राह्मणहती परित्यागः । अधिकानां तु यावत् उपहतिर्भवति तावत्एवोत्सर्गं कृत्वाऽवशिष्टानां श्रोक्षणकण्डनक्षालनानि कार्याणि । फलीकृ-
 तानां तण्डुलानां पाणिम्यां निर्मलीकरणश्रोक्षणप्रक्षालनानि । होमार्थस्य चर्वादेः केशक्रीटपतङ्गादिभिरुपघाते परित्यागएव । सर्पिपस्त्रै-
 लस्य चोच्छिष्टस्यश्च उदके तलात्रं निधयोद्धृत्योपयोजयेत् । गधुपयोदध्यादीनां तस्मात्पात्रादन्यस्मिन्पात्र उद्धृत्योपयोगः कार्यः । एतेषां
 लेपसंबन्धे परित्याग एव । परित्यागव्यतिरिक्ते सर्वत्र पवमानानुवाकश्रोक्षणस्य समुच्चयः । सर्पिरादीनां शुद्रकेशक्रीटादिभिः संसर्गे तमुद्धृत्य
 पर्यग्निकरणं ब्रह्मादिभिर्गालनं पवित्राम्यां तूष्णीमुत्पन्नं च कार्यम् । एवं काकादिभिरवघ्रातेष्वपि । विष्णुब्राह्मणपहतौ तु परित्याग एव ।
 एतन्न्यूलभूतानि वचनानि तु हेमाद्रिचिद्ज्ञानेश्वरमदनपारिजातादिषु द्रष्टव्यानि ॥

सर्वकर्मसु ब्राह्मणभोजनसंख्यामाह गदाधरः—गर्माधानादिसंस्कारे ब्राह्मणान्भोजयेद्दश ॥ शतं विवाहसंस्कारे पञ्चाशन्मे-
 खलविधौ ॥ आवसथ्ये त्रयस्त्रिंशच्छ्रीतायाने शतात्परम् ॥ अष्टकं भोजयेद्भक्त्या तत्तत्संस्कारसिद्धये ॥ आग्रयणे प्रायश्चित्ते ब्राह्मणान्दश-
 पञ्चचेति ॥ कृतं कर्म ईश्वरार्पणं कार्यमित्युक्तं बृहदारदीये ॥ विष्णुवर्षितानि कर्माणि सफलानि भवन्ति हि ॥ अनर्षितानि कर्माणि भस्म-
 नीव हुतं हविः ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं यचान्यन्मोक्षसाधनम् ॥ विष्णोः समर्पितं सर्वं सात्त्विकं फलदं भवेत् ॥ इति परिभाषाप्रकरणम् ॥

इति शुक्लयजुःशास्त्रीयकर्मकाण्डप्रदीपे परिभाषाप्रकरणम् ॥ १ ॥

अथ संस्कारप्रकरणम् ॥ २ ॥

श्रीः ॥ अथ संस्काराः कथ्यन्ते ॥ ते च द्विविधाः ब्राह्मा देवाश्च । तत्र ब्राह्मा गर्भाधानाद्याः । पाकयज्ञाद्या
 देवाः । अत्रतु ब्राह्मा गर्भाधानाद्या अनुष्ठेयरूपेणोच्यन्ते । ते च षोडश—गर्भाधानं पुंसवनं सीपन्तो जातकर्म च ॥ ना-
 मक्रिया निष्क्रमोऽन्नप्राशनं वपनक्रिया ॥ कर्णवेधो व्रतादेशो वेदारम्भक्रियाविधिः ॥ केशान्तः स्नानमुद्राहो विवाहाग्निपरिग्रहः ॥ व्रताग्नि-
 संग्रहश्चैव संस्काराः षोडश स्मृताः ॥ नवैताः कर्णवेधान्ता मन्त्रवर्जं क्रियाः स्त्रियाः ॥ विवाहो मन्त्रवत्तस्याः शूद्रस्यामन्त्रतो दश इति
 व्यासोक्ताः ॥ गृह्यकारिकायां तु—गर्भाधानं पुंसवनं सीपन्तोन्नयनं ततः ॥ जातकर्माभिधानं च निष्क्रमः प्राशनं क्रमात् ॥
 चूडोपनयनं वेदव्रतानां च चतुष्टयम् ॥ गोदानमेखलोन्मोकी विवाहः षोडश क्रिया इत्युक्ताः ॥ त्रयोदशानामाधानामधिकारी पिता
 भवेत् ॥ इतरेषां त्रयाणां स्यादधिकारी स्वयं सुतः ॥ गर्भाधानादिसंस्कारैर्विवाहान्तैः समानताम् ॥ गच्छेत्सायुज्यतां विप्रो मुनीनां च
 सलोकताम् ॥ वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैर्नियेकादीर्द्विजन्मनाम् ॥ कार्यः शरीरसंस्कारः पावनः प्रेत्य चेह चेति ॥ अत्र स ब्रह्मणा सायुज्यमा-
 प्रोतीत्यादिगौतमादिवाक्ये मूलमनुसंधेयम् ॥ कन्यकायास्तु गर्भाधानादिचौलान्ता अष्टसंस्कारा अमघकाः । विवाहस्तु पुंरुयुभयसं-
 योगे वर्णन्यायेन यथाविधि कार्यः ॥ तथाच स्मृत्यन्तरम्—स्त्रीणां चौलान्तसंस्काराः प्रकर्तव्या अमघकाः ॥ पुंस्त्रियोरुभयोर्योगो वि-
 वाहः स यथाविधीति ॥ ॥ अथ संस्कारफलानि स्मृतिसंग्रहे—नियेकाद्विकं चैनो गाभिकं चापसृज्यते ॥ क्षेत्रसंस्कारसि-
 द्दिश्च गर्भाधानफलं स्मृतम् ॥ गर्भाङ्गैश्च पुंसुतेः पुंस्त्वस्य प्रतिपादनम् ॥ पुंसुतिः पुंसवनम् ॥ निषेकफलवञ्छेयं फलं सीपन्तकर्मणः ॥

निपेक्षो गर्भाधानम् ॥ गर्भाभ्युपान्तो दोषो जातात्सर्वोऽपि नश्यति ॥ जाताज्जातकर्मानुष्ठानात् ॥ अपिशब्दस्य दोषशब्देनान्वयः ॥ आयुर्व-
चोऽभिगृह्यथ मिद्धिव्यवहारेस्तथा ॥ व्यवहृतिव्यवहारस्वस्य सिद्धिरित्यर्थः ॥ नामकर्मफल त्वेतत्समुद्दिष्ट मनीषिभिः ॥ सूर्यावलोकनादा-
युरभिगृह्यिर्भवेद्भुवा । निष्क्रमादायु श्रीगृह्यिर्भुवा मनीषिभिः ॥ अन्नाशनान्मातृगर्भे मलाशी चापि शुद्धति ॥ बलायुर्वचोवृद्धिश्च चूडा
कर्मफल स्युतम् ॥ उपनीते फल त्वेतद्द्विजतासिद्धिपूर्विका ॥ वेदाधीत्यधिकारस्य सिद्धिर्द्विषिभिरीरिति ॥ यत्र फलश्रुतिर्न श्रूयते तत्र
पैत्रिकगार्भिकेनोविनाशोऽपि फल ज्ञेयमिति ॥

तत्रादौ गर्भाधानं वक्तुं तदुपयोगि प्रथमतो निन्द्यमासादितच्छान्तिरजस्वलाघर्माद्या उच्यन्ते ॥ तत्रादौ प्रथ-
मात्तचक्रालस्य शुभागुभत्प्रविचारः ॥ धर्मनौकायाम्—आकृतौ पौषशुकोर्जमधुशुचिनगस्या अथो कृष्णसोमाराकर्कीणा
च चारा नहि शुभफलदाऽमा ३० के १२ पृष्ठ ६ ट ८ रिक्ता ४।९।१४ ॥ रानि सध्यापराह्नी प्रतिपदपि सदा पौर्णमासी विशाखा
ज्येष्ठाऽष्ठेयानिपूर्वाभरणिशिवमया कृतिका सन्मश्व ॥ १ ॥ शिवमार्द्रा ॥ कुस्थान भर्तृगेहान्यदपि गृहम् ॥ निन्द्यमित्यर्थः ॥ ॥ सर्व-
कर्मस्तु चउर्याणि—अघो वैधृति पारिषार्ध पूर्व ब्राह्म ९ नाड्योऽह ९ रस ६ शरा ५ राम ३ नाड्यः क्रमेण ॥ व्याघाते
गण्डयुगे नहि शुभफलदा शूलविष्कम्भयोश्च पात पापस्य लग्न ग्रहणयुजरत्रीलरक्ताम्बर च ॥ २ ॥ जरबीर्णम् । पापलग्नानि १।५।
८।१०।११ कृष्णपक्षे तु ४ ॥ ॥ सर्वकर्मस्तु उर्यगण्डान्तादि ॥ सार्पेन्द्रान्तिमथान्ततोऽन्धि ४ घटिक पूर्णा ५।१०।१५।३०
ततोऽब्ध्यर्षक २ कीटा ४ न्या १२ लि ८ विरामत कुशघटिक गण्डान्तपूर्वाधरम् ॥ उत्पत्तान् ॥ ॥ ऋतुमत्या रुधिरलक्षणम्—
अशगाल्पभूरिधिर कर्णं गरादष्ट नो शस्त कश्चिदुवाच सर्वघटिका वत्रादिकानामपि ॥ ३ ॥ प्रभूतदोषे यदि दृश्यते तत्सुष्य तदा शान्ति

कर्म कार्यम् ॥ विवर्जयेदेव तदेकशय्या यावद्रजोदर्शनमुत्तमेऽह्नि ॥ ४ ॥ शान्तिः स्वगृहोक्तविधानतः स्यात् ॥ ॥ प्रथमर्तौ कर्त्त-
 व्यो विशिष्टाचारः ॥ आद्यर्तुकाले पतिपुत्रवत्यः ॥ कृत्वाऽधतैरासनमत्यपूर्वं तस्मिन् तां ता उपवेश्य दद्युः ॥ ५ ॥ ताम्बूलगन्धाम-
 रणादि सर्वं स्रजं हरिद्रां कुसुमानि कुर्यात् ॥ नीराजनं वक्ष्येहे सदीपे तां वासयेद्दर्पपुरःसरं च ॥ ६ ॥ स्त्रीभ्यो दद्यादागताभ्यः स्व-
 शक्त्या युद्धापूर्वं सैन्धवं कुङ्कुमादि ॥ एतत्सर्वं चन्द्रिकोक्तं मयोक्तमाद्ये एव स्यान्न मूयः कदापि ॥ ७ ॥ सैन्धवं लवणम् ॥ चन्द्रिका
 स्थितिचन्द्रिका ॥ ॥ द्वितीयाच्युतुषु रजस्वलाधर्माः ॥ दक्षो द्वितीयाच्युतुकार्यजातमूचे च नारी रजसा प्रदुष्टा ॥ खानं प्रवासा-
 खनदन्तशोधनाभ्यक्षनं क्षेत्रदर्शनं च ॥ ८ ॥ दन्तशोधो दन्तपावनम् ॥ ताम्बूलगन्धौ मधुमांसमाल्यं स्वापं दिवा पात्रगतां च मुक्तिम् ॥
 सा वर्जयेत्खर्परभोजनं च कुर्याच्च तोयं करतः पिबेच्च ॥ ९ ॥ कार्णायसे पाणितलेऽथवा स्याद्भुजिः पृथिव्यां शयनं विधेयम् ॥ स्पर्श
 हुताशस्य च गन्धमुक्तिं विवर्जयेन्मद्यकपीठकादि ॥ १० ॥ ॥ अन्ततौ स्त्रीसङ्गनिषेधः ॥ सङ्गं न कुर्यात्प्रथमर्तुपूर्वं कृते भवेद्ब्रह्मव-
 धस्य दोषः ॥ पातिलगन्धस्य भवेदवश्यमृती तु दोषो गमने न कोऽपि ॥ ११ ॥ ॥ ऋतुकालविधिः ॥ कालस्तृतोः षोडशरात्रि-
 तुल्यस्त्रयापि युग्मासु च संविशेत् ॥ आथाश्वतसः परिवर्जनीयाः श्रीयाञ्जवत्स्यो मुनिरित्यवोचत् ॥ १२ ॥ ऋतुमृतेऽपि जगौ किल गौतमो
 निन्दितं दिनमिहापि वर्जयेत् ॥ मैथुनं हरिदिनं त्रयोदशीं सर्वदा ऋतुगतां विवर्जयेत् ॥ १३ ॥ हरिदिनमेकादशी ॥ ॥ अथ गर्भा-
 धानमुद्धृतैः ॥ पृष्ठीं गजौ पञ्चदशीं चतुर्थीं चतुर्दशीं मन्दकुजार्कवारान् ॥ हिल्वा श्रुतौ रोहिणिहस्तमित्रपौष्णानिले वारुण उत्तरासु ॥ १४ ॥
 युगाश्विनीपुष्यपुनर्वसुषु सङ्गः शुभः स्याद्भुवित्रयोश्च ॥ केचित्तु मूले परिचिन्तनीयमित्यूचिरे मूलमलं विरोधात् ॥ २ ॥ अतोऽत्र कैश्चि-
 दपि मूलपुंक्ष्यमिति भावः ॥ समासु पुत्रो विपमासु कन्यका रात्रिष्ववश्यं भवतीति शास्त्रतः ॥ तत्रापि शस्ता खलु चोत्तरोत्तरा रात्रिस्तु

दित्वा प्रथमं चतुष्टयम् ॥ ३ ॥ चतुर्थरात्रावपि सङ्गमूचे कश्चिन्मुनीन्द्रो रजसो निवृत्तिः ॥ चेत्तर्हि गच्छेन्नहि चान्यथाऽतः सर्वासु सु-
 ग्मासु सकृद्भवेत् ॥ ४ ॥ ना पुरुषः ॥ ॥ क्वचिच्चतुर्थेऽपि दिने रजस्खलाशुद्धिः ॥ देवे पित्र्ये पद्ममे शुद्धिरुक्ता स्त्रीणामारब्धं यदा
 शीतकर्म ॥ खाल्वा गोपूष्पाक्तोयेन शुद्धा घले दुर्गे पुष्पिणी यज्ञकार्ये ॥ ५ ॥ युग्मासु कश्चित्प्रतिबन्ध आयादेकादशो श्राद्धदिने न
 स स्यात् ॥ तर्हि त्वयस्य हरिवासरादौ गच्छेन्न दोषोऽस्त्यवृत्तकाल एव ॥ ६ ॥ अन्यर्तुकाले प्रथमर्तुकाले सर्वाणि पर्वाणि विवर्जयेच्च ॥
 भूता १४ एमी दर्शदिनं च पीर्णमासी च संक्रान्तिदिनं च पर्व ॥ ७ ॥ अनेकभार्यो युगपत्वधर्तो ब्रजेद्विवाहकृत्यशस्त्युतोर्वा ॥ सर्वासु
 कार्यो घृतुकालसङ्गो दोषान्वितः सादकृतौ स नूनम् ॥ ८ ॥ व्याधिं प्रवासं रिपुबन्धनं गतो दारांस्त्यजन्पर्वसु नास्ति दोषता ॥ बन्ध्यां
 च वृद्धां घृतवत्सतासुतां कन्यामसद्वृत्तयुतां सुपुत्रिणीं धनुयुत्राम् ॥ ९ ॥ वृद्धां गतरजस्काम् ॥ सुपुत्रिणीं धनुयुत्राम् ॥ ॥ अथ गर्भाधान-
 होमाञ्जकरणे प्रायश्चित्तम् ॥ प्राजापत्यधेनू होमः कृतः सात्तस्यां जातो नैव साधुत्वमायात् ॥ दत्त्वा तस्मादां सवत्सां द्विजाय
 कुर्यान्नर्तो पुंसवाख्यं च कर्म ॥ १० ॥ गर्भाधानं शुक्रगुर्वस्तुचाल्यवार्धक्ये स्यान्नयूनमासेऽधिमासे ॥ सिंहस्थेऽप्ये याम्यसंज्ञेऽयनेपि ज्ञेयं
 ह्यत्र प्राशनान्तेषु चैवम् ॥ ११ ॥ ह्यानं लृती मैथुनतः प्रकुर्यात्सुमात्र जायाऽयुतुमैथुने तु ॥ शौचं च विष्णुव्रतसमं प्रकुर्याज्जाया शुचिः
 स्याच्छयनोऽप्येव ॥ १२ ॥ ॥ अथात्र रजस्खलाशुद्धिचिन्तारः ॥ रात्रौ भवेच्चैज्जननादि तत्र रात्रेर्विभागद्वयमाद्यमेव ॥ दिनं
 तृतीयः परवासतः सादिनोदयादर्धनिशः परस्तात् ॥ १३ ॥ पूर्वं दिनं चेति चदन्ति केचित्स्रदेशमार्गेण विधेयमेतत् ॥ या स्त्री भवेद्वि-
 श्रुतितः परस्ताद्रजस्खलाऽस्त्यष्टि १७ दिनावधि स्यात् ॥ रजखला स्नानत एव शुद्धा ह्यहीन्दुत १८।१९।२० स्त्वेकदिनादि १।२।३ शुद्धा
 ॥ १४ ॥ या विध्वपस्ता १३ त्परतो रजखला सा दिग्दिनान्तं १० शुचिराह्वेन हि ॥ एकादशादिभिषु १।१।२।३ तु क्रमेण क्षेत्रका-

दिना १।२।३ शुद्धति पूर्ववत्तु-॥ १५ ॥ दिनस्य संख्या प्रथमादिनात्साद्रोगद्रजश्चेत्स्वकीह नित्यम् ॥ तदा न दोषोऽस्ति रजोनिवृत्तौ
 कर्माधिकारो नहि चान्यथा सात् ॥ १६ ॥ तथापि कालेऽशुचिरेव नारी ॥ ॥ रजस्खलयोः परस्परं स्पर्शं ॥ रजस्खलान्यां रज-
 सा युतां च ॥ स्पृशेदकामेन च कामतो वा भवेच्छुचिः स्नानत एव चाद्ये ॥ १७ ॥ शुद्धा द्वितीये खलु पञ्चगव्यसंप्राशनानादन्नविवर्ज-
 नात्सा ॥ ॥ वर्णपरत्वेन स्पर्शं शुद्धितारतम्यम् ॥ चैद्राक्षणी स्वेतरहीनवर्णा बुद्ध्या स्पृशेत्स्यात्कमतो विशुद्धा ॥ १८ ॥
 कृच्छ्रार्थतः पादविहीनकृच्छ्रतः कृच्छ्रेण हीना द्विजकामिनी स्पृशेत् ॥ बुद्धैव कृच्छ्रस्य च पादतो भवेत्सर्वा विशुद्धा खलु हीनवर्णा ॥ १९ ॥
 चैक्षत्रिया वैश्यभवापि शूद्री स्पृशेत्स्वकामेन यदा खनीचाम् ॥ त्रिरात्रमन्नस्य विवर्जनेन शुद्धा भवेच्छास्त्रविवर्णयोऽयम् ॥ २० ॥
 वैश्या च शूद्री यदि चोत्तमां स्पृशेत् बुद्धैकरात्रात्कमतस्त्रिरात्रतः ॥ शुद्धा त्वकामेन रजस्खलां स्पृशेच्छुद्धा तदा भोजनलोपमात्रतः ॥ २१ ॥
 ॥ चाण्डाल्यादिस्पर्शेऽतु ॥ अकामतश्चेद्यदि चान्यज्यादि स्पृशेत्तदा पूर्ववदेव शुद्धिः ॥ अकामतस्तु प्रथमे त्रिरात्रमुपोषणं स्याद्विदिने
 द्वितीये ॥ २२ ॥ दिने तृतीये किल चैकरात्राच्छुद्धा शुनःस्पर्शनतो द्विरात्रात् ॥ एकाहतो वा शुचितामियात्सा ह्युपोषणादित्यपि सर्वतः
 सात् ॥ २३ ॥ चाण्डालादिश्चेत्स्पृशेद्भोजने तु पञ्चात्रस्योपोषणाच्छुद्धिरुक्ता ॥ बालापलायास्तु सर्वत्र शुद्धिः स्नानाद्भुक्तिश्चोपवासस्य चेति
 ॥ २४ ॥ प्रत्याप्ताया अयोच्छिष्टयोः स्पर्शं कृच्छ्र एव च ॥ ॥ स्नानविधिश्च ॥ स्नाने नैमित्तिके प्राप्ते नारी यदि रजस्खला ॥ पात्रान्त-
 रित्तोयेन स्नानं कृत्वा व्रतं चरेत् ॥ २५ ॥ सित्तमात्रा भवेदङ्घ्रिः साङ्गोपाङ्गा कथं चन ॥ न वस्त्रपीडनं कुर्यान्त्रान्यद्वासश्च धारयेत् ॥ २६ ॥
 ॥ अथ रजस्खलास्नानम् ॥ ब्रह्मानुराधाश्चिनिसोमेषु इस्तानिलाखण्डलवासवेषु ॥ विश्वार्थमर्क्षीनिलभाद्रभेषु ब्राह्मनास्नानविधिः प्रदिष्टः
 ॥ १ ॥ ॥ रुग्णायां रजस्खलायां स्नानप्रकारः ॥ रजस्खला रोगयुता नरश्च नैमित्तिके स्नान उपागते तु ॥ स्पृशेत्स्वकीयः किल नाव-

दित्वा प्रथम चतुष्टयम् ॥ ३ ॥ चतुर्थरात्रावपि सप्तमूत्रे कश्चिन्मुनीन्द्रो रजसो निवृत्ति ॥ चेत्तर्हि गच्छेन्नहि चान्यथाऽतः सर्वासु शु-
 ग्मासु सकृद्रोगेना ॥ ४ ॥ ना पुरुषः ॥ ५ ॥ कश्चिद्यतुर्थेऽपि दिने रजस्वलाशुद्धिः ॥ देवे पित्र्ये पञ्चमे शुद्धिरुक्ता क्षीणमारब्ध यदा
 श्रोतकर्म ॥ ह्यत्वा गोमूत्राक्तोयेन शुद्धा वक्षे तुर्ये पुष्पिणी यज्ञकार्ये ॥ ६ ॥ युग्मासु कश्चित्प्रतिबन्ध आयादेकादशी श्राद्धदिने न
 स स्यात् ॥ तर्हि त्वरश्य हस्त्रासरादौ गच्छेन्न दोषोऽस्त्युत्काल एव ॥ ६ ॥ अन्यर्तुकाले प्रथमर्तुकाले सर्वाणि पर्वाणि विवर्जयेच्च ॥
 भूता १४ ग्रमी दर्शदिन च पीर्णमासी च संक्रान्तिदिन च पर्व ॥ ७ ॥ अनेकार्थो युगपत्त्वथर्तो ब्रजेद्विवाहकमगस्तृतोर्वा ॥ सर्वासु
 कार्यो घृतुकालसन्नो दोषान्तिकः सादकृतौ स नूनम् ॥ ८ ॥ व्याधिं प्रवास स्थिवन्धन गतो दारांस्स्यजन्पर्वसु नास्ति दोषता ॥ वन्ध्यां
 च वृद्धा मृतवत्सतायुता कन्यामसकृत्तयुतां सुपुत्रिणीम् ॥ ९ ॥ वृद्धा गतरजस्काम् ॥ सुपुत्रिणी बहुपुत्राम् ॥ १० ॥ अथ गर्भाधान-
 होमाऽरुरणे प्रायश्चित्तम् ॥ प्राजापलाशेन्न होम कृत स्यात्तस्या जातो नैव साधुत्वमायात् ॥ दत्त्वा तस्मादां सवत्सां द्विजाय
 सुर्यान्तर्तो पुसवाह्य च कर्म ॥ १० ॥ गर्भाधान शुक्लगुर्वन्तयाल्यवार्धक्ये स्यान्नूनमासेऽधिमामे ॥ सिंहस्थेज्ये याम्यसज्ञेऽयनेपि ज्ये
 ष्ठान प्राश्नान्तेषु चैत्रम् ॥ ११ ॥ श्राग लृतो मैथुनत प्रकुर्यात्सामान्न जायाऽनृतुमैथुने तु ॥ शौचं च विष्णुऽसम प्रकुर्यात्त्राया शुचिः
 स्याच्छयनोत्थिर्यैव ॥ १२ ॥ ॥ अथात्र रजस्वलाशुद्धिविचारः ॥ रात्रौ भवेन्नानादि तत्र रात्रेर्विभागद्वयमाद्यमेव ॥ दिन
 तृतीय परवासरः सादिनोदयार्धनिश परमात् ॥ १३ ॥ पूर्वं दिन चेति वदन्ति केचित्स्वदेशमार्गेण विधेयमेतत् ॥ या स्त्री भवेद्वि-
 शतितः परस्ताद्रजस्वलाऽत्यष्टि १७ दिनावधि सात् ॥ रजस्वला ह्यनन्त एव शुद्धा ह्यहीन्दुत १८।१९।२० स्वेकदिनादि १।२।३ शुद्धा
 ॥ १४ ॥ या विश्वपत्ता १३ तप्तो रजस्वला सा दिग्दिनान्त १० शुचिराश्विन हि ॥ एकादशदिनियु १।१।२।३ तु क्रमेण श्लोका-

दिना १।२।३ शुद्धयति पूर्वमुत्तु-॥ १५ ॥ दिनस्य संख्या प्रथमादिनात्साद्रोगद्रजश्चेत्स्ववतीह नित्यम् ॥ तदा न दोषोऽस्ति रजोनिवृत्तौ
 कर्मधिकारो नहि चान्यथा स्यात् ॥ १६ ॥ तथापि कालेऽशुचिरेव नारी ॥ ॥ रजस्वलयोः परस्परं स्पर्शो ॥ रजस्वलान्यां रज-
 सा युतां च ॥ स्पृशेदकामेन च कामतो वा भवेच्छुचिः स्नानत एव चाद्ये ॥ १७ ॥ शुद्धा द्वितीये खलु पञ्चगव्यसंभ्रानादन्नविवर्ज-
 नात्सा ॥ ॥ चर्णपरत्चेन स्पर्शं शुद्धित्तरत्तम्पम् ॥ चेद्रासणी स्नेतरहीनवर्णा शुद्धा स्पृशेत्स्यात्कमतो विशुद्धा ॥ १८ ॥
 कृच्छ्रार्धतः पादनिहीनकृच्छ्रतः कृच्छ्रेण हीना द्विजकामिनी स्पृशेत् ॥ बुद्धैव कृच्छ्रस्य च पादतो भवेत्सर्वा विशुद्धा खलु हीनवर्णा ॥ १९ ॥
 चैत्स्त्रियया वैश्यभवापि शूद्री स्पृशेत्स्वकामेन यदा स्वनीचाम् ॥ त्रिरात्रमन्नस्य विवर्जनेन शुद्धा भवेच्छास्त्रविनिर्णयोऽयम् ॥ २० ॥
 वीरया च शूद्री यदि चोत्तमां स्पृशेत् बुद्धैकरात्रात्कमतस्त्रिरात्रतः ॥ शुद्धा त्वकामेन रजस्वलां स्पृशेच्छुद्धा तदा भोजनलोपमात्रतः ॥ २१ ॥
 ॥ चाण्डालपदिस्पर्शंतु ॥ अक्तामत्तद्येद्यदि चान्यजादि स्पृशेत्तदा पूर्ववदेव शुद्धिः ॥ अकामतस्तु प्रथमे त्रिरात्रमुपोषणं स्याद्धिदिने
 द्वितीये ॥ २२ ॥ दिने तृतीये किल चैकरात्राच्छुद्धा शुनःस्पर्शनतो द्विरात्रात् ॥ एकाहतो वा शुचितामियात्सा ह्युपोषणादित्यपि सर्वतः
 स्यात् ॥ २३ ॥ चाण्डालादिश्वेत्स्पृशेद्भोजने तु पद्मनस्योपोषणाच्छुद्धिरुक्ता ॥ बालापलायास्तु सर्वत्र शुद्धिः स्नानाद्भुक्तिश्चोपवासस्य चेति
 ॥ २४ ॥ प्रत्याप्ताया अयोच्छिष्टयोः स्पर्शं कृच्छ्र एव च ॥ ॥ स्नानविधिश्च ॥ स्नाने नैमित्तिके प्राप्ते नारी यदि रजस्वला ॥ पात्रान्त-
 रित्तोयेन स्नानं कृत्वा व्रतं चरेत् ॥ २५ ॥ सित्तमाना भवेदग्निः साहोपाहा कथंचन ॥ न वस्त्रपीडनं कुर्यान्नान्यद्वासश्च धारयेत् ॥ २६ ॥
 ॥ अथ रजस्वलाजानम् ॥ ब्रह्मानुराधाभिनिसोमभेपु हस्तानिलाखण्डलवासवेपु ॥ विश्वार्यमर्क्षीनिलभाद्रभेपु वराहनास्नानविधिः प्रदिष्टः
 ॥ १ ॥ ॥ रूग्णायां रजस्वलायां स्नानप्रकारः ॥ रजस्वला रोगयुता नरश्च नैमित्तिके स्नान उपागते तु ॥ स्पृशेत्स्वकीयः किल नाव-

गाढाचम्य स्पृशेत्तौ दशवारुर्द्वारम् ॥ २ ॥ अन्ते तु वासांसि जहात्वशुद्ध आचम्य शुद्धो भवतीति शास्त्रम् ॥ स्नायात्सचैलं यदि चेद-
रोगी स्पृष्टा सचैलं जलमाविशेत्सः ॥ ३ ॥ ॥ रजसोऽज्ञाने भाण्डादिस्पर्शे ॥ यदाकदाचिद्विदिते न पुन्ये स्पृशेत भाण्डादि च या तु
नारी ॥ स्पृष्टं त्यजेत्सा तु शुचिस्त्रिरात्रात् ॥ ॥ उच्छिष्टकाले रजसितु ॥ उच्छिष्टकाले रजसा च युक्ता ॥ ४ ॥ उपवासमधो-
च्छिष्टे ऊर्ध्वोच्छिष्टे त्र्यहं क्षिपत् ॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टं भवेद्दान्तं मलोत्सर्गो द्वितीयकम् ॥ ५ ॥ इति ॥

शान्तिकहोमाद्युक्तं अग्निचक्रं चिन्तामणौ—सेका तिथिर्वारयुता कृता ४ सा शेषे शुणे ३ ऽऽ० सुष्वि वह्निवासः ॥ सौ-
ख्याय होमे, शशि १ युग्म २ शेषे प्राणार्थनाशौ दिवि मृतले च ॥ ॥ आहुतिचक्रम्—सूर्यभास्त्रिभे चान्द्रे सूर्यविच्छुक्कपङ्कवः ॥
चन्द्रारेज्यापुशिखिनो नेष्टा होमाहुतिः खले ॥ ॥ अष्टयाहुतिमन्तरापि कानिचित्कर्माणि निर्णीतानि ज्योतिर्निबन्धे—दुर्गो-
होमविधौ विवाहसमये सीपन्तपुत्रोत्सवे गर्भाधानविधौ च वास्तुसमये विष्णोः प्रतिष्ठादिषु ॥ मौखीवन्धनवैश्वदेवकरणे नैमित्तिकोपस्थितौ
होमे नित्यमेव न दोष उदितश्चक्रं च बह्वेरीति ॥ ॥ शान्तिकर्पोष्टिकलक्षणम् ॥ अस्पृष्टापनिदानकैद्विकमात्रानिष्टनिवर्तकं
पापप्रयोजकं वैधं कर्म शान्तिकम् । क्षयादिहरदागादावतिप्रसङ्गं वारयितुं निदानकान्तम् । आमुष्मिकानिष्टनिवारके तं वारयितुमैहिकेति ।
प्रायश्चित्तं वारयितुं मात्रपदं । प्रायश्चित्तं त्वामुष्मिकानिष्टनिवर्तकमपि । अभिचारप्रत्यभिचारादौ वारयितुं पापाप्रयोजकमिति । तयोः फलतो
हिंसात्वेन तदनुष्ठाने प्रायश्चित्तोक्तेश्च पापप्रयोजकत्वात् । अनिष्टनिवर्तकत्वं च शान्तिकस्य । तद्विदानपापनाशरूपसामग्रीविषटकत्वेन पुष्टि-
फलकं वैधं कर्म षोष्टिकम् ॥ इति ॥ ॥ रजोदर्शनशान्त्यादौ ग्रहमङ्गस्यावश्यकता ॥ याज्ञवल्क्यः—आदौ विनायकं
पूज्य ग्रहांश्वैव विशेषतः ॥ कर्मणां फलमाश्रीति श्रियं चाश्रीत्यनुत्तमामिति ॥ मात्स्ये—विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मसु ॥ नववे-

प्रमप्रवेशे च नारीणा प्रथमार्तवे ॥ नवग्रहमलं कृत्वा ततः कर्म समारभेदिति ॥ नारदसंहितायाम्—निन्दर्क्षतिथिवारेषु यदि पुष्यं प्रदृश्यते ॥ तत्र शान्तिं प्रकुर्वति ग्रहयज्ञपुरःसरमित्यादिवचनेषु ग्रहमलस्थावश्यकतोक्तेः देशकालकर्मैक्याच्च तन्त्रेण कर्तव्यत्वावगमात्स-ग्रहमला रजोदर्शनशान्तिः कर्तव्या ॥

अथ नारदोक्ता रजोदर्शनशान्तिः ॥ निन्दर्क्षतिथिवारेषु यदि पुष्यं प्रदृश्यते ॥ अशुभं चेद्रजः स्त्रीणां निन्द्यस्थानं च वाससी ॥ तत्र शान्तिं प्रकुर्वति ग्रहयज्ञपुरःसरम् ॥ सुमुहूर्ते तु सप्राप्ते कुर्याच्छान्तिं यथाविधि ॥ विधानं तत्र कर्तव्यमरिष्टमं विशेषतः ॥ दंपत्योः प्रातरेव स्नान्मङ्गलस्नानमुत्तमम् ॥ पञ्चमे दिवसे स्नात्वा द्वाग्यामप्यत्र मङ्गलैः ॥ तिलतैलेन शुद्धेन शुभकल्केन वा पुनः ॥ उष्णैश्च वारिभिः श्रेष्ठैः पञ्चपल्लवसयुतैः ॥ आह्निकं विधिवत्कृत्वा विधानं नूनमाचरेत् ॥ शुभाचारसमायुक्तः श्रद्धया परया युतः ॥ तिथिश्रवणकं कुर्याच्छान्तिसकल्पपूर्वकम् ॥ पुण्याहं वाचयेत्पश्चाद्वास्त्रजैर्वेदपारगैः ॥ कृत्वाम्युदयिकं श्राद्धमाचार्यं वरयेत्ततः ॥ स्यण्डिलं च ततः कृत्वा अग्निं संस्थापयेत्ततः ॥ ईशान्यां चतुरः कुम्भान्स्थापयेद्वारिपूरितान् ॥ पञ्चपल्लवसयुक्तान्सर्वौषधिसमन्वितान् ॥ पञ्चरत्नसमायुक्तान्पल्लिरूपेण साधयेत् ॥ कुम्भोपरि न्यसेत्पान शालितन्दुलपूरितम् ॥ पानोपरि न्यसेद्ब्रह्मं प्रतिकुम्भं पृथक्पृथक् ॥ सूर्यं च विन्यसेदाद्ये इन्द्रेन्द्राणी ततः परम् ॥ चतुर्थे विन्यसेद्विद्वान्प्रतिमां भुवनेश्वरीम् ॥ ततो ग्रहांश्च सपूज्य यथाविधि विधानतः ॥ सूर्यकुम्भं तु संस्थप्या सूर्यसूक्तं जपेद्विजः ॥ रुद्रैकादशिनीं चापि जपेत्तत्र समाहितः ॥ प्रधान पायसं प्रोक्तं सघृतं च सशर्करम् ॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु शतगणोत्तरं तु वा ॥ प्रलेकदेवतानां च बहुयातिलसर्पिणा ॥ आकृष्णेनेति सूर्यं च इन्द्रं भ्रातारमिन्द्रतः ॥ इन्द्राणी तु तथादित्यैराक्षेति च सुमन्वतः ॥ ईश्वरी भुवनसाध यष्टुषा श्रीश्च तेति च ॥ ग्रहहोमं ततः कृत्वा यथाविशुक्तसंख्यया ॥ वंशपात्रं समानीय रक्तवस्त्रसमन्वितम् ॥ तत्र राशिं प्रकुर्वीत

तन्तुलानां नृपोत्तम ॥ तत्रोपरि न्यसेद्धैमी कदली सूर्यदेवताम् ॥ बद्धेरुतरतो विद्वान्कदलीं स्थापयेच्छुभाम् ॥ हेमः पञ्चपलाब्धां वा पल-
 स्थापि सुलक्षणम् ॥ पलाभेन तदर्धेन तदर्धेन च वा पुनः ॥ सुलभभाब्धां सुपत्रां च कदलेन विरागिताम् ॥ दद्यात्ता विप्रवर्याय सवन्धां
 च सदक्षिणाम् ॥ अलंकृताय विदुषे श्रीत्रियाय कुटुम्बिने ॥ दानमन्त्रस्तु—सुपत्रे सुभगे देवि रग्मे भास्करवल्लभे ॥ रक्ष मां रजसो
 दोषादतिदुष्टाद्विगहितात् ॥ दानेनानेन देवेशः सविता विश्वतोमुखः ॥ प्रीतो भवतु मे सद्यो दोषं हतु दुष्करं ॥ ततोऽभियेचनं कार्यं
 दंपत्योश्च विशेषतः ॥ उचार्य वारुणान्मन्त्राञ्जलेन पञ्चपल्लवैः ॥ उद्धृत्योद्धृत्य तं सिंचेत्पुण्यमश्रैर्यथाविधि ॥ आपोहिष्टात्रिभिर्मन्त्रैः पञ्चेन्द्रैः
 पयवारुणैः ॥ भगवन्नेतदिदमारः समुद्राय पुनन्तु मा ॥ आप्याय पञ्चनद्येति शिरोमेति चतसृभिः ॥ देवसत्त्वात्रिभिश्चैवमभिर्येचेत्सुन-
 पुनः ॥ शक्रादिदेवताः सर्वा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ दंपत्योः परिधानार्थमहते वाससी पुरा ॥ कर्मणोऽन्ते विसृज्यान्यद्वासश्च परिधायते ॥
 आचार्याय ततो दद्यात्स्वर्णगोभूतिलांस्ततः ॥ ब्राह्मणेन्यस्तथाऽन्येभ्यो दक्षिणाश्च विशेषतः ॥ सदद्याद्दृद्रज्जापिने ॥ ब्रा-
 ह्मणान्भोजयेत्पथान्चर्कराघृतपायसैः ॥ यस्मिन्वाससि द्यष्टं च रजो दुष्टं भयावहम् ॥ तद्वासो यन्नतस्स्याज्यं ततः शान्तिकरं हि तत् ॥ एवं
 यः कुरुते शान्तिं नारदोक्तप्रमाणतः ॥ तदनिष्टं तु सकलं सद्य एव विनश्यति ॥ इति नारदोक्तबोधदर्शनशान्तिक्रमः ॥ ॥

अथ शान्तिप्रयोगानुक्रमः ॥ शान्तिक्रमं प्रवक्ष्यामि नारदेन यथोदितम् ॥ गणेशं पूजयेदादौ खस्त्रिपुण्याहवाचनम् ॥ मानृणां
 पूजनं कार्यं नान्दीश्राद्धमतः परम् ॥ आचार्यं वरयित्वाथ ब्रह्माण गाणपत्यकम् ॥ सादस्यं ऋत्विजश्चैव जापकान्वरयेत्ततः ॥ दिप्रक्षणं ततः
 कार्यं पञ्चगव्यं यथाविधि ॥ भूमिं संपूज्य विधिवत्तत्र संस्कारपञ्चकम् ॥ स्पण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य कलशान्स्थापयेत्कामात् ॥ मूर्त्यङ्गुत्तारणं
 प्राणप्रतिष्ठा स्थापनार्चनम् ॥ ब्रह्मदीन्स्थापित्वाय स्थापयेद्द्रुकुम्भकम् ॥ ब्रह्मासनं ततो दत्त्वा कारयेत्कुशकण्डिकात् ॥ लिङ्गोक्तैर्नामिम-

द्वैर्ष्या यथाविध्युक्तसंख्यया ॥ देवताग्रहहोमं च ग्रहपूजापुरःसरम् ॥ पूजा खिष्टं नवाहुत्यो वलिं पूर्णाहुतिं तथा ॥ स्रवाश्चादिवितोकान्तं
 होमशेषं समापयेत् ॥ श्रेयःसंपादनं पश्चाद्भिषेको विसर्जनम् ॥ विप्राशिपः प्रगृह्णीयात्तान्मिष्टाक्षेन भोजयेत् ॥ इति शान्तिप्रयोगानुक्रमः ॥
 अथाम्बुदधिकश्राद्धदेवतानिर्णयः ॥ अखिलकर्मणामाम्बुदधिकपूर्वकत्वात्तस्य च विधानप्रामाण्यपूर्वकत्वात्त्रिर्णयः
 पूर्वं क्रियते ॥ तत्र कात्यायनसूत्रम्—आम्बुदधिके प्रदक्षिणसुपचारः पूर्वाह्ण इति प्रकृत्य नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः प्रपि-
 तामहा मातामहाः प्रमातामहाः वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयन्तामिति ॥ अत्रहि पूर्वाह्नरूपकालैक्यात्प्रयोगैक्येन पद्धदैवतमाम्बुदधिकं
 श्राद्धसुक्तं । नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वाहोव्यतामिति छन्दोग-
 सूत्रे चस्मिष्टेन तथैवोक्तम् ॥ छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनेनापि—आयुष्याणि च शान्त्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः ॥ पद्भ्यः पितृ-
 भ्यस्तदनु भक्त्या श्राद्धसुपक्कमेदित्यनेन पद्धदैवतमाम्बुदधिकश्राद्धसुक्त्वा ॥ प्रागग्रेष्वथ दर्भेषु आघमामघ्य पूर्ववत् ॥ आपः क्षिपेन्मूल-
 देशेऽवनेनिध्वेति निस्तिलाः ॥ द्वितीयं च तृतीयं च मध्यदेशाग्रदेशयोः ॥ मातामहप्रभृतीस्तु एतेषामेव वामतः ॥ इत्यनेन प्रयोगैक्यं
 तत्र प्रदर्शितम् । नहि प्रयोगभेदे पित्रादीनां वामतो मातामहादीनामवनेजनं संभवति । खेन भर्त्रा समं शुक्ले माता श्राद्धं सुधासमम् ॥
 पितामही च खेनैव खेनैव प्रपितामहीति बृहस्पतिनापि स्वभर्त्रादिभिः सहैव प्राशस्त्येन मातृभ्यः श्राद्धदानमुक्तम् । न योपिद्भ्यः
 पृथग्ब्रह्मादवसानदिनाद्यते ॥ स्वभर्तृपिण्डदानाच्च तृप्तिरासां यतः स्मृतेति छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनेन मातृभ्यः पृथक्त्वेन श्राद्ध-
 प्रदानस्य प्रतिषिद्धत्वात् , पिण्डपितृयज्ञवत्स्वीभ्यश्चैत्यन्वष्टकावद्विशेषोपदेशाभावाच्च । सूत्रे विशेषोपदेशाभावेऽपि—अन्वष्टकासु वृद्धौ च ग-
 यायां च क्षयेहनि ॥ मातुःश्राद्धं पृथक्शस्तमन्यत्र पतिना सहेति स्मृत्यन्तरे विशेषोप उक्त एवेतिचेन्न । नान्दीमुखाः पितामहा इत्या-

दिसूनविरोधात् पदस्यः पितृन्व इति । प्रागग्रेष्वथ दर्शेषु इति पूर्वोक्तकाल्वायनवचनविरोधात् । कर्पूसमन्वितं सुक्त्वा तत्राद्यं श्राद्धयो-
ङ्गम् ॥ अत्याब्धिकं च शेषेषु पिण्डाः स्युः पठिति स्थितिरिति छन्दोगपरिशिष्टे काल्वायनवचनविरोधाच्च । कर्पूसमन्वित-
मन्वष्टकाश्राद्धम् । शेषेषु उक्तव्यतिरिक्तेषु श्राद्धेषु उक्तव्यतिरिक्त्वेनास्युदयिकेऽपि पदपिण्डा इत्यर्थः । तस्माद्वाजसनेयिभिः छन्दोगैश्च
पद्भैवतमैवैकप्रयोगमास्युदयिकं श्राद्धं कर्तव्यम् । यस्तु—अन्वष्टकासु वृद्धौ चेति स्थूलन्तरं तच्छाखान्तरविषयम् ॥ यानि तु—मा-
तृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात्पितृणां तदनन्तरम् ॥ ततो मातामहानां च वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्पृतमिति ॥—मातृश्राद्धं तु पूर्वेषुः कर्माहनि तु पितृ-
कम् ॥ मातामहं चोत्तरेषुर्वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्पृतमित्यादिहेमाद्र्यादिनिबन्धश्चतुःशतात्तातपगाग्र्यादिस्मृतिवाक्यैः कालभेदाद्भिन्न-
प्रयोगाणि त्रीणि श्राद्धान्युक्तानि तानि येषां सूत्र आस्युदयिके विशेषतः पार्वणत्रयविधिरस्ति पार्वणद्वयत्रयोर्विच्यभावो बालि तच्छा-
खाविषयाणि ॥ यदपि—अलाभे भिन्नकालानां नान्दीश्राद्धत्रयं बुधः ॥ पूर्वेषुर्वै प्रकुर्वीत पूर्वाल्हे मातृपूर्वकमिति दृष्टमनुवचनं
तच्छाखान्तरविषयम् । यत्रहि मात्रादित्रयविधिः कालत्रयेऽस्ति तत्रैवानुकल्पतया कालिकत्वेन विधिर्युक्तः । नहि काल्वायनसूत्रादौ
कालनये मात्रादिश्राद्धत्रयविधिरस्ति ॥ कोकिलमन्तानुसारिभिरपि पद्भैवतमेवाऽस्युदयिकश्राद्धं कर्तव्यं ॥ तत्रैकं पितृपार्वणं मातृमातामहो-
देशेनापरमिति तेषां विशेषः ॥ पुत्रिकापुत्रस्याप्येवम् । तदाह छन्दोगपरिशिष्टे काल्वायनः—मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्वपे-
स्युत्रिकासुतः ॥ द्वितीयं तु पितुस्तस्यास्तृतीयं तु पितुःपितुरिति ॥ नान्दीमुखाः पितरः पितामहा इत्यादिना भगवताचार्येण पित्रादी-
नामनुलोमक्रमो विहितः । नौपायनसूत्रे छन्दोगसूत्रे चाप्येवम् ॥ माता पितामही चैव तथैव प्रपितामही ॥ पित्रादयस्त्रयश्चैव
मातुःपित्रादयस्त्रयः ॥ एते चैवार्चनीयाः स्युः पितरोऽस्युदये द्विजैरित्याश्रयायनानामप्यनुलोमक्रमएवेति पारिजातस्मृतिकौस्तुभा-

दयः ॥ यत्तु—नान्दीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकम् ॥ नाम संकीर्तयेद्विद्वानन्यत्र पितृपूर्वकमिति वृद्धचस्तिष्ठचचनं प्रतिलोमक-
 मविधायकं तथेषां सुत्रे वृद्धिश्राद्धेऽनुलोमप्रतिलोमक्रमयोरनुपदेशः प्रतिलोमक्रमोपदेशो वास्ति तच्छालाविषयम् ॥ आथर्वणानां तु
 पिण्डपितृयज्ञदर्शश्राद्धादौ सर्वत्र प्रतिलोमक्रम एव तद्गृह्य उक्तोस्ति ॥ छन्दोगपरिशिष्टे काल्हायनः—स्वपितृभ्यः पिता दद्यात्सु-
 तसंस्कारकर्मसु ॥ पिण्डानोद्ब्रह्मनातेषां तस्याभावे तु तत्कमादिति ॥ ओद्ब्रह्मनादित्याडभिविधौ । तेन तेषां सुतानामुद्ब्राह्मं विवाहमभिव्याप्य
 पिता स्वपितृभ्यः स्वपित्रादिभ्यो मातामहादिभ्यश्च पिण्डान्दद्यात् । तदुपलक्षिताभ्युदयिकं श्राद्धं कुर्यादित्यर्थः । उद्ब्राह्मोऽत्र पूर्वोऽभिप्रेतः ।
 द्वितीये तु पितरि जीवत्यपि स्वकर्तृकत्वात् ॥ ॥ द्वितीयोद्ब्राह्मदौ स्वस्याधिकारः ॥ तथाच स्मृतिः—नान्दीश्राद्धं पिता कु-
 र्यादोषे पाणिग्रहे पुनः ॥ अत ऊर्ध्वं प्रकुर्यात् स्वयमेव तु नान्दिकमिति ॥ प्रथमविवाहे कर्तृन्तराभावे च एवाभ्युदयिकं श्राद्धं कुर्या-
 दिति प्रयोगपारिजाते । तत्राऽजीवत्यित्युक्तः स्वपित्रादीनुद्दिश्याऽभ्युदयिकं कुर्यात् ॥ तस्याभावे तु तत्कमादिति । तस्य पितुरभावे
 पितृव्याचर्यमातुलादिर्यः संस्कारं कुर्यात्स तत्कमात् पितरमारभ्य संस्कार्यस्य यः पितृणां क्रमस्तेन क्रमेण दद्यादित्यर्थः ॥ जीवदसंनि-
 हितपितृकले तु संस्कार्यस्य पितृपित्रादिभ्यो मातामहादिभ्यश्च दद्यादिति । आभ्युदयिकश्राद्धकर्तुर्मातर्येव जीवन्त्यां सृतायास्तस्याः सपत्न्याः
 सपत्नीकत्वगुणकीर्तनं । एवं पितामहीप्रपितामहोरन्यतरजीवने उभयोज्जीवनेचं । सपत्न्यभावे च न सपत्नीकत्वगुणकीर्तनम् । मातामह
 जीवति तत्पार्वणलोपः ॥ तद्बुक्तं—मातृवर्गे पितृवर्गे तथा मातामहस्य च ॥ जीवेद्यु यदि वर्गाद्यलं वर्गं तु परित्यजेदिति तदा पितृपार्व-
 णेनेवाभ्युदयिकश्राद्धसिद्धिः ॥ पितृजीवनेऽप्येवं प्रसक्ते विशेष उक्तः छन्दोगपरिशिष्टे काल्हायनेन—वृद्धौ तीर्थे च संन्यस्ते ताते
 च पतिते सति ॥ येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सुत इति ॥ अत्र वृद्धौ तीर्थेचेल्यनेकनिमित्तसमावेशे वाक्यभेदाददर्भमन्तर्वेदीति-

धृद्धितीर्थादिपदैर्जीवत्पित्रधिकारिकं श्राद्धमात्रं लक्ष्यते । येभ्यएवेति यच्छब्दोपवद्धैवकारस्य यदेव विधया करोतीतिवद्बीप्सार्थकत्वाद्येभ्यो येभ्यः पिता दद्यातेभ्यस्तेभ्यः पुत्रोऽपि दद्यादित्यर्थः । तेन जीवत्पितृकः स्वपितुः पित्रादीन्मातामहादींश्चोदिस्यान्पुदयिकं श्राद्धं कुर्यात् ॥ मृतमातामहस्यपि जीवत्पितुर्न स्वमातामहाशुद्देशः । पितृपितामहयोर्जविने तु पितामहस्य पित्रादीन् मातामहादींश्चोदिस्यान्पुदयिकं श्राद्धं कुर्यात् ॥ तत्रुक्तं विष्णुस्मृतौ—पितरि जीवत्सति यः श्राद्धं कुर्यात्स येषां पिता कुर्यात्तेषां कुर्यात्पितरि पितामहे च जीवति येषां पितामह इति । येषां पितामह इत्यत्र कुर्यात्तेषां कुर्यादित्यस्यानुपहः ॥ पित्रादीनां त्रयाणां जीवने तु पितृपार्वणलोपः । पितरि पितामहे प्रपितामहे च जीवति नैव कुर्यादिति विष्णुस्मृतेरित्युक्तं स्मृतिकौस्तुभे ॥ यस्तु कल्पनरौ हलायुधभाष्येचोक्तं—त्रयाणां जीवनेऽपि प्रपितामहस्य पित्रादीन्मातामहादींश्चोदिस्यान्पुदयिकं श्राद्धं कुर्यात् ॥ पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ त्रयो ह्यशुसुखाः क्षेते पितरः संप्रकीर्तिताः ॥ तेभ्यः पूर्वतरा येच प्रजावन्तः सुखैपिणः ॥ ते तु नान्दीमुखा नान्दी समृद्धिरिति कथ्यत इति ब्रह्मपुराणवचनस्य जीवत्पित्रादित्रिककर्तृकवृद्धिश्राद्धविषयत्वात् ॥ यस्तु—पितरि पितामहे प्रपितामहे जीवति नैव कुर्यादिति विष्णुस्मृतिवचनं तजीवत्पित्रादित्रिककर्तृकतीर्थश्राद्धादिविषयमिति । तत्र । अस्य ब्रह्मपुराणवचनस्य तत्प्रकरणपठितत्वात्प्रौष्ठपदीश्राद्धविषयस्येन-हेमाद्यादिभिर्निर्णीतत्वात् । अतस्तस्य जीवत्पित्रादित्रिककर्तृकान्युदयिकश्राद्धविषयत्वामावास्तृत्तिकौस्तुभोक्तमेव साधु ॥ ॥ व्युत्क्रम-मृते तु श्राद्धप्रकारो विष्णुस्मृतावभिहितः—यस्य पिता प्रेतः स्यात्स पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात्परं द्वाभ्यां दद्यात्स पिता पितामहश्च प्रेतौ स्यातां स ताभ्यां पिण्डं दत्त्वा पितामहपितामहाय दद्यात्स पितामहः प्रेतः स्यात्स तस्मै पिण्डं निधाय प्रपितामहात्परं द्वाभ्यां दद्यादिति ॥ अजीवत्पितृपितामहो जीवत्पितामहः पिता पितृप्रपितामहतरिपट्टनुदिस्य पितृपार्वणे- कुर्यात् । नान्दीमुखपित्ति

नान्दीयुत्पितुःपितामह नान्दीमुखपितुःप्रपितामह इदं वः पाद्यमिति प्रयोगः । एवं प्रपितामहमानजीवने पितृपितामहतत्पितामहानुद्दिश्य
 पितृपार्वणं कुर्यात् । नान्दीमुखपितः नान्दी० पितामह नां० पितुः प्रपितामह इदं व इति प्रयोगः ॥ पितृप्रपितामहयोज्ज्विनेतु पितामहं
 प्रपितामहस्य पितृपितामहौ चोद्दिश्य पितृपार्वणं कुर्यात् । नान्दीमुखपितामह नां० प्रपितामहस्य पितः इदं व इति । पितामहप्रपितामह-
 योज्ज्विने तु पितरं पितामहस्य पितामहप्रपितामहौ चोद्दिश्य तत्पार्वणं कुर्यात् ॥ नान्दी० पितः नां० पितामहस्य पितामह नां० पिता-
 महस्य प्रपितामह इदं व इति । एवमजीवन्मातामहस्य प्रमातामहजीवने नां० मातामह नां० मातामहस्य पितामह नां० मातामहस्य प्रपिता-
 मह इदं व इति प्रयोगः ॥ वृद्धप्रमातामहजीवने तु नां० मातामह नां० प्रमातामह नां० मातामहस्य प्रपितामह इदं व इति ॥ तयोरुभयो-
 र्जीवनेतु नां० मातामह नां० मातामहस्य पितामह नान्दी० माता० प्रपितामह इदं व इति ॥ इतिश्रीमद्द्विच्युद्धवात्मजानन्तदेवकृतेरुद्धक-
 स्पष्टमे आभ्युदयिकश्राद्धदेवतानिर्णयः ॥

अथाश्वलायनगृह्यपरिशिष्टानुसारेण स्मृतिकौस्तुभकृता निर्णीत आभ्युदयिकश्राद्धनिर्णयः ॥ तत्र तावत्सुत-
 संस्काराहभूतपृथ्वाश्रद्धे अजीवत्पितृमातृमातामहः पिता स्वपितृयुद्दिश्यकं पार्वणत्रयं कुर्यात् । मातर्यैव जीवन्यां तत्पार्वणलोपः तदा
 पार्वणद्वयेनेनाभ्युदयिकश्राद्धसिद्धिः । मातृमातामहजीवने पितृपार्वणेनैव तत्सिद्धिः ॥ अजीवत्पितृप्रपितामहो जीवत्पितामहः पिता पितृ-
 प्रपितामहतत्पितृनुद्दिश्य पितृपार्वणं कुर्यात् । नान्दीमुखपितुःपितामह नान्दीमुखपितुःप्रपितामह इदं वः पाद्यमिति प्रयोगः ॥
 एव प्रपितामहमानजीवने पितृपितामहतत्पितामहानुद्दिश्य पितृपार्वणं कुर्यात् । नान्दीमुखपितः नान्दीमुखपितामह नान्दीमुखपितुःप्र-
 पितामह इदं व इति प्रयोगः ॥ पितामहप्रपितामहयोज्ज्विने पितरं पितामहस्य पितामहप्रपितामहौ चोद्दिश्य तत्पार्वणं कुर्यात् । नान्दी-

मुलपितः नान्दीमुखपितामहस्य पितामह नान्दीमुखपितामहस्य प्रपितामह इदं वः पाद्यमिति प्रयोगः ॥ एवं जीवन्मातृकस्य पितामह्या एव जीवने नान्दीमुखिमातः नान्दीमुखिपितामहि नान्दीमुखिपितुःप्रपितामहि इति प्रयोगः ॥ पितामहीप्रपितामहीजीवने तु नान्दीमुखिमातः नान्दीमुखिपितामहस्य पितामहि नान्दीमुखिपितामहस्य प्रपितामहि इदं व इति । इदं च पितामहीप्रपितामहीसपत्न्योर्मृतयोर्देवतात्वसंभवे ताभ्यां सदैव पार्वणं कार्यम् । एवं मातामहपार्वणे मुख्यमातानन्नादिषु जीवतीषु तत्सपत्नीभिः सपत्नीकत्वगुणोपपत्तिः । ननु सापन्नमात्रा पार्वण-निर्वाहः परिशिष्टविरोधात् ॥ एवमजीवन्मातामहस्य प्रमातामहजीवने नान्दीमुखमातामहस्य पितामह नान्दीमुखमाता-महस्य प्रपितामह इदं व इति प्रयोगः ॥ बृद्धप्रमातामहजीवने तु नान्दीमुखप्रमातामह नान्दीमुखमातामहस्य प्रपिता-मह इदं व इति ॥ तयोरुभयोर्जीवने तु नान्दीमुखमातामह नान्दीमुखमातामहस्य पितामह नान्दीमुखमातामहस्य प्रपितामह इदं व इति ॥ अथ जीवत्पितृकोऽजीवन्मातृमातामहश्च पिता मातृमातामहपार्वणमेव सुतसंस्कारारम्भे कुर्यात् । केचित्तु सुतसंस्काराङ्गवृद्धिश्चाद्धेऽपि जीवत्पितृको मृतमातृमातामहश्च पिता येन्य एव पिता दद्यादिति वाक्यवलेन पितुः पितृपार्वणं बह्वृचपरिशिष्टवलेन च स्वमात्रादिपार्वणं समुचयेन कुर्यादित्याहुल्लज्ज । तस्मात्जीवत्पिता सुतसंस्कारेषु मातृमातामहयोः कुर्यात्तस्यां जीवन्त्यां मातामहस्यैव कुर्यादिति बह्वृचपरि-शिष्टविरोधात् । मातर्यपि जीवन्त्यां मातामहपार्वणमेव कुर्यात् । नातामह एव जीवति मातृपार्वणमेव देवरहितं कुर्यात् । मातृश्राद्धे तु युग्मैः स्याद्देवं प्राञ्जुलैः दृथागिति श्राद्धेमाद्युदाहृतवचनेन पूर्वाह्णादिकालभेदेन पार्वणत्रयानुष्ठानपक्षे पार्वणान्तरासाहित्येन क्रियमाणे मातृश्राद्ध इवोक्तविधमातृश्राद्धेऽपि तादृशे बदैवत्वयोधनात् ॥ त्रिष्वपि जीवत्सु पितुर्मातादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् । वाधकपरिशि-ष्टाऽप्रवृत्तौ पिण्युस्तोर्निःशङ्कप्रवृत्तेः । एवं खल्व द्वितीयादिविवाहाङ्गत्वेनाभ्युदयिकं कुर्वन् अजीवत्पितृकः स्वमात्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं

कुर्यात् । मातरि जीवन्त्यां तत्पार्वणलोपः । मातामहे जीवति तत्पार्वणलोपः । जीवत्पितृकस्तु मृतमातृभातामहोऽपि स्वपितुर्मात्रादीनुद्दिश्य
 पार्वणत्रयं कुर्यात् । नान्दीमुखिपितुःपितामहि नान्दीमुखिपितुःप्रपितामहीति मातृपार्वणे प्रयोगः ॥ एवं पितृगाता-
 महपार्वणयोरपि प्रयोगो बोध्यः ॥ जीवत्पितृपितामहस्तु पितामहस्य मात्रादीन् पित्रादीन् मातामहादींश्चोद्दिश्यामुदधिकं कुर्यात् तदो-
 क्तान्मध्येषु पितुरित्यस्य स्थाने पितामहस्य निर्देशः । त्रयाणां जीवनेषु पितृपार्वणलोपः । सुतसंस्कार इव स्वीयमात्राशुद्देश्यकपार्वणद्वये-
 नीवानुदधिकश्राद्धसिद्धिः । नित्यवन्नान्दीश्राद्धविधिनैव लोपशब्दसहकृतेन तत्प्रापणादिति स्मृतिकौस्तुभे ॥ ॥ अन्येत्वाहुः ॥
 त्रयाणां जीवनेऽपि प्रपितामहस्य मात्रादीन्पित्रादीन्मातामहादींश्चोद्दिश्य श्राद्धं कुर्यात् । दद्यान्निर्म्यः परेभ्यस्तु जीवेष्वत्रितयं यदीति वृद्धि-
 श्राद्धं प्रकृत्य निगमपरिशिष्टोक्तैः ॥ यस्तु—पितरि पितामहे प्रपितामहे च जीवति कुर्यादिति चिष्णुचक्षुःजीवत्पित्रादिविककर्तृ-
 कर्त्तार्यश्राद्धादिप्रियम् । एवमेव हृलायुधभाष्ये कल्पतरौच ॥ एवं प्रथमविवाहेऽपि कर्त्तन्तरामावे पारिजातोत्करीत्या वर एव ना-
 न्दीश्राद्धं कुर्वन्नजीवत्पितृकः स्वपित्रादीनुद्दिश्य, जीवत्पितृकादिस्तु पितुःपितामहादेवीं पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् । तत्राऽजीवत्पि-
 तृकस्य न सस्येति संबन्धकीर्तनम् । संबन्धकत्वमहिम्नैव पित्रादिषु विशेषसिद्धेः । अद्यप्यर्थतत्कीर्तनस्य नान्दीश्राद्धे नियेधात् । अत-
 एव परकीयपित्राशुद्देश्यकवृद्धिश्राद्धविशेषलभार्थस्य पितुरित्यादेः संबन्धकीर्तनस्य न निषेधः । यदा पितृव्यमातुलादिः कन्याविवाहं
 कुमारस्योपनयनपुनीतस्य प्रथमविवाहं वा कुर्यात्तदा संस्कार्यस्याजीवत्पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् । सोदरज्येष्ठप्रातुः प्रयोगे न वि-
 शेषः । तदीयपित्रादीनां संस्कार्यपित्रादिभिरभेदात् । सापबज्येष्ठस्तु मातृपार्वणे नान्दीमुखिसंस्कार्यस्य मातः पितामहि प्रपितामहि इति प्रयोगं
 कुर्यात् । पितृव्यादिस्तु सर्वपार्वणेषु संस्कार्यस्येति सविशेषप्रयोगं कुर्यात् । संस्कार्यस्य जीवत्पितृकत्वे संस्कार्येपितुः पित्रादीनुद्दिश्य

पार्श्वेणत्रय कुर्यात् । तस्य सस्कार्यपितृवर्षान्तितृकत्वे तदीयमानानादीन्मातामहादींश्चोद्दिश्य पार्श्वेणत्रय कुर्यात् । मानादिविभननिमित्तो वि-
शेषः पूर्ववद्वोधयः । मुख्यस्य यथाप्राप्तकार्येऽनुष्यकवृक्षाणां प्रवृत्त्यौचित्यात् ॥ ॥ परकीयकन्योद्वाहादौ विचारः ॥ एवं—आत्मी-
कृत्य सुवर्षेण परकीयां तु कन्यकां ॥ धर्म्येण विधिना दातुः समयोऽपि युज्यत इति स्कान्दवचनात्—अनाथां कन्यकां दत्त्वा स-
दृशे याऽधिके वरे ॥ द्विगुण फलमाप्नोति कन्यादाने यदीरितम् ॥ इति वचनाद्वा केनापि हेतुना कन्यां दातुमशक्नुवता दानाधिकारिणा
त्व कन्यादान कुर्वति प्रार्थनाद्वा यः परकीयां कन्यां दातुमिच्छति सोऽपि सस्कार्यकन्यायाः पित्रादीनुद्दिश्य तस्या जीवत्पितृकत्वे तदी-
यमानाद्युरेस्यकर्षणानुष्ठान यथासमव कुर्यात् ॥ ॥ दत्तककन्योद्वाहे नान्दीधिचारः ॥ दत्तककन्यायास्तु विवाहं कुर्वन् प्रतिप्र-
हीता स्वपित्रादीनुद्दिश्यैव पितृवन्नान्दीश्राद्ध कुर्यात् । दत्तककन्याया असभवे शक्नाच निराकृता दत्तकनिर्णये स्मृतिकौस्तुभे । दत्त-
कपुत्रस्तु यदि लन्धनीजिरिकथस्तदोभौ पितरौ पितामहौ प्रपितामहौ चोद्दिश्य कुर्यात् । एव मातृपार्श्वे मातामहपार्श्वे च बोध्यम् ॥
यदितु भीजिरिकथग्रहणेऽधिकार्यन्तरसभवात्—गोनरिक्थे जनयितुर्न मजेदन्निमः सुत इति शास्त्रादलब्धतद्विकथस्तदा प्रतियुद्दीतृकुलसं-
द्धपित्राद्युरेस्यकमेव कुर्यात् ॥ पिण्डदो रिकथहारी च पूर्वीभावे परःपर इति पिण्डदानरिक्थग्रहणसाहचर्यस्यौत्सर्गिकत्वात् ॥ एवंचाऽने-
कसस्कार्यविषयानेकसस्काराणा सहानुष्ठान यत्र न निषिद्ध तदङ्गभूताभ्युदयिकश्राद्धदेवतानामभेदश्च । तत्र—गणशः क्रियमाणानामेक
स्यान्मातृपूजनम् ॥ वृद्धिश्राद्ध च तत्र स्याद्वोमस्तु स्यात्पृथक्पृथगिति स्मृत्यर्थेसारवचनानुसारितत्रानुष्ठान बोध्यम् ॥ इति कल्पद्रुमे-
आभ्युदयिकश्राद्धदेवतानिर्णयः ॥

अपिण्डकं नान्दीश्राद्धम् ॥ उक्तं सपिण्डमाभ्युदयिकश्राद्धं । तत्प्रसङ्गादिदानीं क्वचित्पिण्डदाननिवेधोऽभि-

धीयते । स्मृतिरत्नाचल्यां स्मृत्यन्तरे—विवाहगौळीचन्धोर्ष्वं वर्षार्धं वर्षमेव वा ॥ पिण्डान्सपिण्डा नो दद्युः सपिण्डीकरणं वि-
 नेति ॥ तत्रैव—विवाहग्रतचूडासु वर्षमर्धं तदर्धकम् ॥ पिण्डदानं न कर्तव्यं ज्ञातीनाद्युद्धिमिच्छतेति ॥ तथा तत्रैव—वृद्धिमात्रे
 तथाऽन्यत्र पिण्डदाननिराक्रियेति । काष्णजिनिरपि—मौळीचन्धाद्विवाहाच्च वर्षार्धं वर्षमेव वा । पिण्डान्सपिण्डा नो दद्युः सपि-
 ण्डीकरणं विनेति । अत्र सपिण्डीकरणग्रहणं तत्पूर्वभावितानां प्रेतश्राद्धानामुपलक्षणार्थम् ॥ विपक्षे निन्दापि श्रूयते—वृद्धौ पिण्डा-
 न्विनिर्वाप्य पुनः पिण्डान्ददाति यः ॥ गोत्रवृद्धिविधाती स्यान्नरकं प्रतिपद्यत इति ॥ ॥ सपिण्डकश्राद्धप्रतिप्रसवः ॥ एवं
 सर्वत्र निषेधे प्राप्ते ऋचिदपवादमाह बृहस्पतिः—महालये गयाश्राद्धे मातापित्रोः क्षयेऽहनि ॥ कृतोद्वाहोऽपि कुर्वीत पिण्डनिर्व-
 पणं सुत इति ॥ महालयशब्देनात्र कालविशेषो देशविशेषश्चेत्युभयमपि गृह्यते विशेषाश्रवणादिति स्मृतिरत्नाचलीकारः । अपिश-
 द्वाकृतोपनयनादिर्योद्धव्यः ॥ दिवोदासीये बृहस्पतिः—तीर्थे संवत्सरे प्रेते पितृयागे महालये ॥ पिण्डदानं प्रकुर्वीत युगादिभरणी
 उभे इति ॥ स्मृतिरत्नाचल्याम्—पित्रोः क्षयाहे यज्ञे च पितृयज्ञे महालये ॥ गयायां पिण्डदानस्य न कदाचिन्निराक्रियेति ॥ यज्ञः
 सोमयागः । पितृयज्ञश्चातुर्मास्थान्तर्गता पित्र्येष्टिः पिण्डपितृयज्ञश्च । वचनमन्तरेण पिण्डदाननिवृत्तिर्नास्तीत्यभिहितं । विनावचनं पिण्डदा-
 नाकरणे श्रुतिषु उच्यते—पिण्डैर्विना नहि श्राद्धमपवादाहते क्वचित् ॥ पेशाचमन्यथा तत्साद्विधिने कृते कृतमिति ॥ ॥

तर्पणे तिलनिषेधः ॥ प्रसङ्गात्तर्पणे क्वचित्तिलनिषेधोऽप्यभिधीयते । तत्र मरीचिः—विवाहे चोपनयने चौले सति
 यथान्तमम् ॥ वर्षमर्धं तदर्धं च नेत्याहुस्तिलतर्पणमिति ॥ वृद्धौ सत्यां च तन्मासि नेत्याहुस्तिलतर्पणमिति स्थल्यर्थसारः ॥ गार्ग्यः—
 भानी भीमे त्रयोदश्यां नन्दाभृगुमघासु च ॥ पिण्डदानं सुदा खानं न कुर्यात्तिलतर्पणमिति ॥ मरीचिः—सप्तम्यां रविवारे च गृहे

जन्मदिने तथा ॥ मृत्युपुनकलनार्थी न कुर्यात्तिलतर्पणम् ॥ पञ्चयोरुभयो राजन्सप्तम्यां निशि सध्यो ॥ विद्यापुनकलनार्थी तिलान्सप्तसु तर्जयेदिति ॥ स्कान्दे काशीगण्डे—रौ शुके त्रयोदश्यां सप्तम्यां निशि सध्यो ॥ श्रेयोर्थी ब्राह्मणो जातु न कुर्यात्तिलतर्पणमिति ॥ अथ च तर्पणे तिलप्रतिषेधो वाजसनेयिभिन्नपरः । ततोऽपसव्य तिलमिश्रमिति कात्यायनीयस्तानसूत्रे तिलमिश्रमित्यनेनेव तिलग्राहो—एकैकस्य तिलैर्मिश्रास्त्रीस्त्रीन्द्वाजलाञ्जलीनिति सूत्रे पुनस्तद्ग्रहणं सृष्ट्युक्तप्रतिषिद्धदिनेष्वपि तर्पणे तिलनिवृत्तिर्मागृदित्येतदर्थमिति हरिहरादिभिर्व्याख्यातत्वात् ॥ कटाः कृष्णाश्च जायाला ये च वाजसनेयिन ॥ सत्तिल तर्पणं कुर्युर्निषिद्धेषु दिनेष्वपीति मरीचिवचनात् । ऋष्वजाचालयोर्वाजसनेयिगणान्त पतित्वाद्वाजसनेयिग्रहणेनैव तदुपादाने सिद्धे पुनस्तदुपादानमत्यादरार्थम् । अथ च तिलतर्पणे प्रतिग्रसनं शुद्धतिलत्रिपयः ॥ श्रेयोर्थी ब्राह्मणो जातु न कुर्यात्तिलतर्पणमिति तिलान्प्रतिषिध्य तत्रैवाग्रे—यदि कुर्यात्ततः कुर्यान्नुद्धैरेव तिलैः कृतीति स्कान्दपुराणात् ॥ ॥ तीर्थतर्पणेऽपि तिलनिषेधो न प्रवर्तते—तीर्थे तिथिविशेषे च गयायां प्रेतपक्षके ॥ निषिद्धेऽपि दिने कुर्यात्तर्पण तिलमिश्रितमिति त्रिष्टयलीसेतौ वचनात् ॥

अथामश्राद्धम्—आमश्राद्ध प्रकर्तव्यं वृद्धो नान्दीमुखे सदा ॥ पाकेन वा वह्निःशाले सोदनं बदर दधीति श्राद्धकाशिकायां याज्ञवल्क्येन वृद्धावपि पाक्षिकामश्राद्धविधानात्—आपपनञ्चौ तीर्थे च प्रवासे पुत्रजन्मनि ॥ आमश्राद्धं प्रकुर्वीत भार्यारजसि सक्रमे इति त्रिष्टयलीसेतौ कात्यायनेन चापदि पुत्रजन्मनि चामश्राद्धविधानात्तदिह निरूप्यते ॥ तत्र हेमाद्रौ पराशरस्मृतिविष्णुपुराणवराहपुराणेषु—असमर्थोऽन्नदानस्य धान्यमाम स्वशक्तिः ॥ प्रदद्यात्तु द्विजादिभ्यः स्वल्पामपि च दक्षिणामिति ॥ अस्यायमर्थे—पक्वान्नाभाते श्राद्धयोग्यान्नप्रकृतिभूतं यवगोधूमतण्डुलादिधान्यमेव त्रिधान्देवान्पितृभ्योऽहिस्य पक्वान्नवत्यक्त्वा निमज्जितद्विजेभ्य-

समर्पयेत् ॥ तत्र धान्यस्य साक्षादनदनीयत्वाद्भोजनाभावे तत्संबन्धिनी धर्मा लुप्तप्रयोजना अपोशनादयो लुप्यन्ते । तदुक्तम्—वृषि-
प्रश्रोऽवगाहश्च लुपप्रश्रो यथासुखम् ॥ आमश्चाद्धे भवेन्नैतदपोशानं च पञ्चममिति ॥ अवगाहोऽहुष्टनिवेशनम् । अस्यत इत्याशः ।
धान्यप्रिशेषणेन चाशशब्देनैतत्सूच्यते यत्सस्थानं गत्वा तैर्ब्राह्मणैस्तद्धान्यमशनयोग्यं कृत्वा भोक्तव्यं नतु कार्यान्तरे विनियोक्तव्यमिति ।
अन्यथाऽऽशमित्यनर्थकं स्यात् ॥ अस्य कर्तृविशेषेऽपवाद्माह व्यासः—हिरण्यमामं श्राद्धीयं लब्धं यत्क्षत्रियादितः ॥ यथेष्टं
निनियोज्यं स्वाच्छुषीयाद्ब्राह्मणः स्वयमिति ॥ क्षत्रियादितः क्षत्रियवैश्यमूर्धावसिक्तादिभ्यः ॥ अत्र यद्यपि यथेष्टं विनियोज्यमिति सामान्ये-
नोक्तं तथापि श्राद्धादौ न विनियोज्यम् । देवतोद्देशेन त्यक्तस्य पुनर्देवतान्तरोद्देशेन त्यागस्यायुक्तत्वात् । अतो लौकिके भोजनक्रियादौ
वाऽऽलौकिकेऽपि श्रुतिस्यूतिविहिते दक्षिणादानादौ नित्यनैमित्तिके विनियोज्यमित्यवगन्तव्यम् ॥ लब्धद्रव्यस्य चर्णपरत्वेन चिनि-
योगः ॥ ब्राह्मणानु लब्धं स्वयमेवेति नियम्यते । अत्र यावत्प्रतिगृहीतं तावत्स्वयमेव भोज्यमिति नियमो न मन्तव्यः किंतु वृषिप-
र्यन्तं स्वयं भुक्त्वाऽऽन्यस्य श्राद्धशेषोचितता प्रतिपत्तिः कर्तव्येति निश्चेतव्यम् ॥ शूद्रानु प्रतिगृहीतं कस्मिंश्चिदपि नित्यनैमित्तिके न विनि-
योज्यं किंतु स्वकीये परकीये वा भोजन एवोपयोज्यमित्युक्तं हेमाद्रौ पट्टञ्चिदान्तम्—आमं शूद्रस्य यत्किंचिच्छ्राद्धिकं प्रतिगृह्यते ॥
तत्सर्वं भोजनायालं नित्ये नैमित्तिके नचेति ॥ ॥ अत्र श्राद्धे प्रदेयधान्यपरिमाणमाह व्यासः—आमं ददंस्तु कौन्तेय दद्या-
दामं चतुर्गुणमिति । चतुर्गुणमित्येकैऋषाह्वणवृषिपर्यासान्नसिद्धिसमर्थाद्धान्याच्चतुर्गुणं तावत्सर्वैकस्मै ब्राह्मणाय दद्यादित्यर्थः ॥ ॥ अ-
शक्तौ पक्षान्तरमपि तेनैवोक्तम्—आमं ददद्भिः कौन्तेय आमं तद्भिर्गुणं भवेत् ॥ त्रिगुणं चतुर्गुणं वापि नत्वेकगुणमर्पयेदिति ॥
अत्रोचरोत्तरपक्षस्य गुह्यत्वम् ॥ ॥ एवमप्यशक्तौ सममप्यामं दद्यादित्युक्तं त्रिस्थलीसेतौ ॥ आमश्चाद्धेतिकर्तव्य-

माह हेमाद्री व्यासः—सिद्धान्तेन विधियः स्यादामश्राद्धेऽप्यसौ विधिः ॥ आवाहनादि सर्वं स्यात्पिण्डदानं च भारत ॥ दद्याद्यच्च द्विजातिभ्यः शृतं वा यदि वाऽशृतम् ॥ तेनाश्रौकरणं कुर्यात्पिण्डंस्तेनैव निर्वपेदिति ॥ आवाहनादीत्यादिशब्देनार्थोपि गृह्यते ॥ तथाच तत्रैव भविष्यपुराणे—आवाहनं मवेत्कार्यमर्घदानं तथैवच ॥ एष एव विधिर्यंन यत्र श्राद्धं प्रवर्तत इति ॥ हेमाद्री कूर्मपञ्चपुराणयोः—आमेन वर्तयेन्नित्यं ग्राहणो व्यसनान्वितः ॥ तेनाश्रौकरणं कुर्यात्पिण्डंस्तेनैव निर्वपेदिति ॥ त्रिस्यलीसेतौ उशाना—आमश्राद्धं यदा कुर्याद्विधिज्ञः श्राद्धदस्तदा ॥ हस्तेऽश्रौकरणं कुर्याद्ग्राहणस्य विधानत इति ॥ यत्तु—आमश्राद्धमनष्टुष्टमश्रौकरणवर्जितम् ॥ तृप्तिप्रश्नहीनं तु कर्तव्यं मानवैर्धुवमिति आह्वाकाशिकायामाचारतिलके आमश्राद्धेऽश्रौकरणनिषेधकं वचनं । यच्च—आवाहनाश्रौकरणं विकिरं पानपूरणम् ॥ तृप्तिप्रश्नं न कुर्वीत आमे हेमे कदाचनेति तत्रैव धर्मप्रदीपे आवाहनाश्रौकरणादिनिषेधकवचनं तृतीयप्राप्तिमित्तामश्राद्धविषयम् ॥ ॥ पिण्डदाने पक्षान्तरसुरं हेमाद्री पद्मत्रिंशन्मते—आमश्राद्धं यदा कुर्यात्पिण्डदानं कथं भवेत् ॥ गृहपाकात्समुद्भूतं सकुम्भिः पायसेन वा । पिण्डान्दद्याद्यथालाभं तिलैः सह विमत्सर इति ॥ अत्र गृहपाकात्सुकुण्णयसानां यथालाभं व्यवस्था ॥ यत्तु—आमेन पिण्डान्दद्याद्यो विप्रान्पक्षेन भोजयेत् ॥ एकेन कुरुते पिण्डान्विप्रेष्यामं प्रयच्छति ॥ तानुभौ मनुजौ प्रोक्तौ नरकाहो न सशय इति वचनं तदमावासाश्राद्धविषयमित्युक्तं आह्वाकाशिकायां त्रिस्यलीसेतौच ॥ ॥ चिकिरादिकमप्यामद्रव्येणैव कर्तव्यं ॥ तदाह प्रचेताः—आमश्राद्धप्रदः पिण्डंस्त्वथश्रौकरणं च यत् ॥ तदद्यात्तत्र तेनैव यत्किञ्चिद्भक्तं भवेदिति । यत्किञ्चिदन्यदपि विकिरादि तदपि ते नैव कर्तव्यमित्यर्थः ॥ ॥ आमश्राद्धे केषांश्चिन्मन्त्राणामूहोऽपि कार्यः । तदाह मरीचिः—आवाहने स्वधाकरे मन्त्रा उक्त्वा विसर्जने ॥ अन्यकर्मण्यनूष्णाः सुरामश्राद्धविधिः स्मृत इति ॥ आवाहने

पितृन्दृविपे अत्तवे इति मन्त्रे अत्तव इतिपदस्थाने स्त्रीकर्तृवे इति पदोहः । स्वधाकारे नमोवः इति मन्त्रे इपेपदस्थाने आमद्रव्याये-
 त्यूहः ॥ एतच्च वाजसनेयिभिन्नविषयं ॥ वाजसनेयिशाखास्वस्य मन्त्रस्याभावात् ॥ विसर्जने वाजेवाज इतिमन्त्रे तुसा इति क्तप्रत्ययस्थाने तुप्य-
 तेति लोट् प्रत्ययोहः कार्यः ॥ यद्यपि पूयति वा एतदचोक्षरं यदेनदूहतीति ऋच्यूहो निषिद्धस्तथापि वाचनिकोऽयमूहः । एवमिदमन्नमित्येव-
 मादाविदमामित्यूहः कार्यः । अन्यकर्मणि तु विष्णोहव्यंशरक्षेत्सादौ नोह इति वाक्यार्थः । वक्षदधिणादि आमश्राद्धेऽपि देयमेव । सि-
 द्धान्त्रेण विधिर्यः स्यादामश्राद्धेऽप्यसौ विधिरिति वचनत् ॥ इत्यामश्राद्धम् ॥

अथ हेमश्राद्धम् ॥ तत्र हेमाद्रौ व्यासः—द्रव्याभावे द्विजाभावे प्रवासे पुत्रजन्मनि ॥ हेमश्राद्धं प्रकुर्वति यस्य भार्यो रजस्व-
 लेति ॥ ॥ हेमश्राद्धस्य फचिदपवादः पट्टत्रिंशन्मते—अन्नाभावे द्विजाभावे प्रवासे पुत्रजन्मनि ॥ हेमश्राद्धं प्रकुर्वति वर्जयित्वा
 क्षयेऽहनीति ॥ इह स्थूलन्तरपुराणान्तरेषु यत्रयत्रामश्राद्धं विहितं तत्रतत्र विधीयमानं हेमश्राद्धमामद्रव्यासंभव एवेति व्याख्येयम् ॥ अत्त-
 एव मरीचिः—आमात्रस्याप्यभावे तु श्राद्धं कुर्वति बुद्धिमान् ॥ धान्याच्चतुर्गुणेनैव हिरण्येन सुरोचिपेति । एवंक्षामद्रव्यहेमोरष्टदोषदुष्टो न
 विकल्पः । अन्नप्रकृतिभूतत्वेन श्राद्धविधावन्तरङ्गस्य धान्यस्य सतिसंगवे चहिरङ्गादेःसः पूर्वमुपादानं चानुगृहीतं भवति । पुत्रजन्मनिमित्ते
 पक्वामयोरन्नयोः सद्भावेऽपि हेमश्राद्धमेवेति हेमाद्रिः ॥ अत्तएव संवर्तः—पुत्रजन्मनि कुर्वति श्राद्धं हेमैव बुद्धिमान् ॥ न पकेन न
 चामेन कल्याणान्यभिकामयन्निति ॥ धान्याच्चतुर्गुणेनैवेति । आमश्राद्धे यावदेकैकस्मै ब्राह्मणाय धान्यं दीयते तावत्तद्वर्तुणं यावता हि-
 रण्येन लभ्यते तावदेकैकस्मै ब्राह्मणाय हेमश्राद्धे हिरण्यं देयमित्यर्थः ॥ इह ये शक्तितारतम्यालोचनया आमश्राद्धे धान्यद्वैगुण्यादिपक्षाः
 प्रतिपादितास्त्वदनुसारेणैव हेमोऽपि प्रमाणभेदोऽनुक्त एवार्थाद्भवत्येते ॥ धर्मस्तथाह—आमं तु द्विगुणं प्रोक्तं हेम तद्वचतुर्गुणम् ॥ अन्ना-

भावे द्विजातीनां ब्राह्मणस्य विशेषत इति । एकैकब्राह्मणतृषिपर्वात्तान्नसमर्थं धान्यं यावता हिरण्येन लभ्यते तावतश्चतुर्गुणं हेम एकै-
कस्मै ब्राह्मणाय देयमित्यर्थः ॥ अनेन द्विगुणधान्याद्विगुणं हेम प्रदेयमित्युक्तं भवति ॥ ॥ शूद्रश्राद्धे प्रतिगृहीतं घान्यं नित्य-
नेमित्तिके न विनियोज्यमित्यभिधायोक्तं पट्टत्रिंशन्मते—हिरण्यं तत्पुनः श्राद्धे गृहीतं नैव दुष्यति ॥ तेन नित्यक्रियाः
कार्या हिरण्यं नात्रमुच्यत इति ॥ पिण्डदानप्रकारोऽपि भविष्ये—गृहपाकात्समुद्भूत सक्तुमिः पायसेन वा । पिण्डदानं प्रकुर्यात्
हेमश्राद्धे कृते सेदेति ॥ पट्टत्रिंशन्मते—नामघ्रणात्रीकरणं विक्रिरो नैव दीयते ॥ तृप्तिप्रश्नोऽपि नैवात्र कर्तव्यः केनचिद्भवेदिति ॥
अत्राहमश्राद्धयोः प्रयोगस्तु निषिद्धपदार्थवर्ष विशेषविधिविशिष्टः पूर्वोक्तएव ज्ञेयः ॥ विशेषविधिनियमयोः शेषाग्यनुज्ञानफलकत्वात् ॥
इति हेमश्राद्धम् ॥

अथ सांकल्पिकश्राद्धम्—यद्यपि दधिवदराक्षतमिश्राः पिण्डा इति सूत्रे पिण्डपदोपादानस्यापिण्डकन्युदासार्थत्वेन हेतुना संक-
ल्पश्राद्धं काल्यायनानां न भवतीत्यभिहितं प्राक्, तथापि—समग्रं यस्तु शक्नोति कर्तुं नैवेह पार्वणम् ॥ अपि संकल्पविधिना काले तस्य
विधीयत इति हेमाद्रौ संवर्तेनाराक्तं प्रति संकल्पश्राद्धविधानात् ॥ अथवा शूद्रानन्तरं पिण्डदाननिषेधं प्रकृत्य वृद्धिमात्रे तथान्यत्र
पिण्डदाननिराकियेति स्मृतिरत्वाचलीधृतवचनेन वृद्धनन्तरमाविनि वृद्धावपि पिण्डदानस्य प्रतिषिद्धत्वात्तादृशस्थले पिण्डनिषेधान्यथा-
नुपपत्त्याऽपि युक्तैः संकल्पश्राद्धानुष्ठानस्यैवौचित्येन स्वीकारात् ॥ अथवा—अनधिको यदा विप्र उच्छिन्नाग्रिथापिवा ॥ तदा वृद्धिपु
सर्वासु संकल्पश्राद्धमाचरेदिति ॥ हेमाद्रौ पट्टत्रिंशन्मते—अनधिकोच्छिन्नाग्रिकर्तुंकासु सर्वासु वृद्धिपु संकल्पश्राद्धस्यैव विहित-
त्वात् ॥ अथवा—पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् वा कुर्याद्विचक्षणः ॥ वृद्धिश्राद्धे महावाहो कुलधर्मभवेक्ष्य हीति भविष्यपचचने सपिण्डकसं-

कल्पश्राद्धयोः कुलाचारपरत्वेन विधानात्तद्विद् निरूप्यते ॥ तत्र हेमाद्रौ संवर्तः—पात्रभोज्यस्य चाक्षस्य त्यागः संकल्प उच्यते ॥
 तद्युक्तो विधिर्यस्तु यत्नेन व्यपदिश्यते ॥ तान्मात्रेण संबद्धं श्राद्धं सांकल्पमुच्यत इति ॥ भविष्ये—अग्नौकरणमर्थ्यं चावाहनं चावने-
 जनम् ॥ पिण्डश्राद्धे प्रकुर्यात् पिण्डहीने निवर्तते ॥ पिण्डनिर्वापरहितं यत्र श्राद्धं विधीयते ॥ स्ववावाचनलोपोऽस्ति विकिरस्तु न लुप्यते ॥
 अक्षयदक्षिणाश्वत्थिसीमनस्यं यथास्थितिरिति ॥ धर्मप्रदीपेऽपि—आवाहनं तथार्थं वै अग्नौकरणमेव च ॥ अक्षय्यापोऽस्य विकिरं पि-
 ण्डहीने निवर्जयेदिति ॥ तथा—नानाग्नौकरणं कुर्यान्नार्घदानं कथंचन ॥ न पिण्डकल्पना श्राद्धे विकिरान्नं न चोरसृजेदिति ॥ स्मृत्य-
 र्धसारे—त्यजेदावाहनं चार्पणमग्नौकरणमेव च ॥ पिण्डाश्च विकिराक्षय्ये श्राद्धे संकल्पसंज्ञके इति ॥ अत्रापस्तम्बसूत्रेऽपि—संकल्पं-
 श्राद्धेऽर्घानाहनाग्नौकरणपिण्डस्वधावाचनानि वर्जयेदिति ॥ पिण्डहीनश्राद्धशब्दः संकल्पश्राद्धपर्यायः । अर्थत्वाविशेषात्पादाद्यर्घोऽप्यत्र निषिद्ध-
 एतेति केचित् । कचिदावाहनसाहचर्यात्किञ्चिदग्नौकरणसाहचर्याच्च हस्तार्थं एव निषिद्धः । पादार्घस्तु भवत्येवेत्यपरे । उदाहृतवाक्येषु
 समग्रस्यावाहनस्य प्रतिषेधो नत्वावाहनसाहचर्यस्वरूपस्य ॥ तदभावे देवपितृसंबन्धामावप्रसङ्गादिति हेमाद्रिः । अन्येतु वाचनिकत्वादावाहन-
 स्यैव निषेधं मन्यन्ते नत्वावाहनमन्नमानस्य । शिष्टाचारोऽप्येवम् । विकिराक्षय्योदकदानयोर्विहितप्रतिषिद्धत्वाद्दिकल्पः ॥ स्मृतिरत्नाव-
 ल्याम्—आवाहनाग्नौकरणं विकिरं पात्रपूरणम् ॥ पिण्डहीने न कर्तव्यमेतच्छ्राद्धे चतुष्टयमिति ॥ श्राद्धकाशिकायां त्विदं वचनम-
 न्यथा पठित्वा वचनान्तरं श्राद्धान्तरविषयत्वेन व्यवस्थितमस्ति ॥ तथाहि—पिण्डहीनेऽपि कर्तव्यं विकिरं पात्रपूरणम् ॥ अग्नौकरणमर्घ-
 चेत्येतच्छ्राद्धे चतुष्टयम् ॥ वर्जने पिण्डहीनेऽपि सर्वमर्घादिकं भवेत् ॥ कुशान्स्थाप्य स्वधाकुर्यात्क्षिपेदग्नौ जलेऽपि वेति ॥ यस्तु—संकल्पं
 तु यदा कुर्यादिति वचनं तच्छ्राद्धान्तरविषयमिति ॥ अत्र स्मृतिरत्नावलीकाराः—केचित्पिण्डहीनेऽपि कर्तव्यमिति पठन्ति तद्वच-

नान्तरि रुरुद्धलादुपेक्षणीयम् ॥ तथापि ॥ अर्पं दत्त्वा न यं कुर्यात्पिण्डदानावनेजने ॥ आसुर तद्भवेच्छ्राद्ध निराशौ पितृभिर्गतेरिति ॥
 तथाभ्यन्नापि—सरुत्वा तु यदा कुर्यान्न कुर्यात्प्राणपूरणम् ॥ नावाहनाशोकरण पिण्डास्तत्र न निर्वेपेदिति । तस्मात्सत्सु पिण्डेष्ववा-
 दनादिननुष्ठयमनुष्ठेय नान्यथेत्याहुः ॥ प्रयोगरत्नकारादयोपेत्येतत्प्रतापलम्बनेन प्रयोगोपनिबन्धन कृतवन्तः शिष्टा अव्येवमाचर-
 न्तीति । अमीरुणनिषेधात् पात्रालम्बस्यापि निषेधएव । हुतशेषदानानन्तरं हि तस्य विहितत्वात् । अमृते अमृतं ब्रुहोमीति मन्त्रलि-
 ङ्गात् हुतशेषस्यैव परामर्शात् हुतशेषसस्कारोऽयमिति तदभावे पात्रालम्बभावात् इति हलायुधभाष्यात् । उष्णशुस्विष्टमन्न दद्यादित्यनेन
 पात्रालम्बोत्तरकाल परिप्रेषणविधानेन हुतशेषव्यतिरिक्तभोजनार्थोन्नसस्काराभावाच्चेति दिक् ॥

अथ संरूपश्राद्धप्रयोग उच्यते—यद्यपि नान्दीमुखः पितरं पितामहा प्रपितामहा प्रमातामहा वृद्धप्रमाताम-
 हाश्च श्रीयन्तामिति सत्यायनस्मृतौ नान्दीमुखेभ्यः पित्रादिभ्यः पूर्वोक्तेभ्यश्च स्वाहोच्यतामिति छन्दोगसूत्रे पङ्क्त्यः पितृभ्यस्तदनु-
 भवत्या श्राद्धमुपक्रमेदिति छन्दोगपरिशिष्टे कालायनेन च पार्वणद्वयात्मकमेवाभ्युदयिक श्राद्धमुक्तं तथापि बहूनामाचारात् कालायना-
 दियन्तिरुद्धेनापि पार्वणत्रयेण साकलेन विधानाभ्युदयिकश्राद्धप्रयोग उच्यते ॥ ॥ तत्रादावाग्निमता गृह्येऽमौ निर्णेजनान्ता पञ्चमहा-
 यज्ञाः कर्तव्याः ॥ निरग्निना तु प्रसवोत्थानपरिशिष्टप्रोदिविधिभिर्ग्यामुक्तेन विधिना कर्तव्याः । अस्यासभवे यज्ञपार्थपरिशिष्टोक्तेन स्मृत्य-
 न्तरोक्तेन वा साकलेन विधानेन कर्तव्याः ॥ ततो गणपतिपूजनायायुष्यजपान्तं कर्म कर्तव्यं तद्यथा ।

१ अयमाभ्युदयिकविधिपत्रं पात्रालम्बेऽप्रेतनप्रयोगेषु व्यवधानहानानात्रं संश्लेषितोऽपि तत्प्रसङ्गे यथास्थानं धीधनेऽह्यः ।

अंधजोदर्शनशान्तिसंबलितोगर्भाधानप्रयोगः ॥ श्रीः ॥ अथसर्वेषां श्रौतानां गार्वाणां स्मार्तानां च कर्मणां साधारणा-
 ज्ञानां गणेशपूजनादीनां पद्धतिरुच्यते ॥ महत्सुकर्मसु पूर्वेषुरलेपुतुतस्मिन्नहनिपूर्वाले निर्णेजनान्तपञ्चमहायज्ञान्तकृत-
 नित्यक्रियेण सपत्नीकेन संस्कार्येण यजमानेन स्वासेने प्राशुखेनोपवेशनम् ॥ पादौहस्तौचप्रक्षाल्य द्विराचमनं त्रिः प्राणा-
 नायम्य देशकालौ संकीर्त्य करिव्यमाणासुकर्माङ्गतयामङ्गलस्नानं करिष्यति संकल्प्य यथाचारं मङ्गलवाद्यधोपपुरःसरं-
 वृद्धसुवासिनीभिर्नीराजनपूर्वकं सर्वोपधीसर्वगन्धचूर्णयुक्तेन तिलामलककल्कादिना सुगन्धतैलेन चोद्धत्यस्नानं कार्यम् ॥
 इदमेव मङ्गलस्नानमित्यभिधीयते ॥ ततो द्विराचमनम् ॥ यजमानः अहतेवाससीपरिधत्ते अमौत्रधीते वा ॐ परिधास्यै इति-
 मन्त्रेण परिधाय ॥ ॐ यशसामेत्युत्तरीयं ॥ पत्नीत्वमन्नं ॥ प्रतिवखं स्मार्तविधिना द्विराचमनं ॥ पत्न्यास्तु यथोक्तम् ॥ वा-
 रणादियज्ञियदारुनिर्मितिसोत्तरच्छदे शुद्धपीठे बद्धत्रिकच्छेन यज्ञोपधीतिना दक्षिणपार्श्वे बद्धशिखेन शिखाभिन्नवद्धकेशेन-
 यजमानेन प्राशुखेनोपवेशनं तदक्षिणतः पत्न्या तदक्षिणतः संस्कार्येण च ॥ सव्ये कुशोपग्रहः ॥ करद्वये वा कुशोपग्रहः ॥
 पवित्रोपग्रहो वा ॥ स्मार्तविधिना द्विराचम्य त्रीन्प्राणायामान्कृत्वा त्रिमात्रं प्रणवसुचार्य शान्तिपाठादिजस्वा लक्ष्मीनारा-
 यणादीन्प्रणमेत् ॥ अथ शान्तिपाठमन्त्राः ॥ ॐ आनो भद्राः कर्तव्यो यन्तु वृथतो दग्धासोऽपरीता सऽजुद्धिदः ॥ दे-
 वानो यथासद्विद्वेऽसुन्नप्रायुवोरक्षितारो दिवेदिवे ॥ १ ॥ देवानां मुद्रासुमुतिर्ऋजुयुतान् देवानां ॐ रातिरुभि नो निवर्त-
 ताम् ॥ देवानां ॐ सुख्यसुर्षसेदिमाव्युन्देवानुऽआयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥ २ ॥ तान्पूर्वेषां नियुधिदाहमहेधुयम्भगम्भिमुन्नमदि-

तिन्द्रधनुस्त्रिधम् ॥ अर्धमणुम्बरुणं सोममुथितासरस्वतीनः सुभगामर्थस्करत् ॥ ३ ॥ तन्नोघातोमयो सुघातुभेपुजंत-
 न्मातापृथिवीतत्पितायीः ॥ तद्रावर्णः सोममुतोमयो सुयुक्तर्धधियानाश्रुतन्धिष्णयायुवम् ॥ ४ ॥ तमीशानुजगत्स्तुस्थु-
 पुस्पतिन्धियस्त्रिन्यमनसेहमेष्टुयम् ॥ पूषानोयथाघेदंसामसङ्घे रक्षितापुयुरदन्धः खुस्तये ॥ ५ ॥ सुस्तिनुऽइन्द्रोऽब्रुह-
 ध्रमाऽसुस्तिर्नऽपुपायिथर्वदाऽ ॥ सुस्तिनुस्तास्येऽअरिघ्नेमिऽसुस्तिनोऽब्रुहस्पतिर्हियातु ॥ ६ ॥ पूर्षदश्यामस्तुऽपृथ्नि-
 मातरऽशुभं यथावानोषिदर्थेषुजन्मयऽ ॥ अग्निजिह्वामर्षुऽसूरचक्षसोचिथेनोदुवाऽअबुसागमग्निह ॥ ७ ॥ अद्रङ्कणैभिऽ
 शृणुयामदेवाभुद्रम्पदयेमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरैक्षुष्टुवाऽंसस्तुनृभिर्व्युशेशमहिदेवहितुं यदायुः ॥ ८ ॥ शतमिष्टुश्रुदोऽ-
 अन्तिदेवायत्रानधुऽकाजसन्तुनूनाम् ॥ पुत्रासोयत्रपितरोऽभवन्तिमानोमध्वारीरिपितायुर्गन्तोः ॥ ९ ॥ अर्दितिद्यौरदि-
 तिरुन्तरिधुमर्दितिर्मुतासपितासपुत्रऽ ॥ विश्वेद्विवाऽअर्दितिऽपञ्चजनाऽअर्दितिर्जुतमर्दितिर्ज्वनित्वम् ॥ १० ॥ तम्प-
 नीभिरनुगच्छेमदेवाऽपुत्रधातृभिरुतवाहिरण्यैऽ ॥ नाकङ्कुम्णानाऽसुकृतस्यलोकेतुतीयेपुष्टेऽअधिरोचनेद्विवऽ ॥ ११ ॥
 रुचंवाचमित्यध्यायः ॥ द्यौऽगान्तिरुन्तरिक्षं गान्तिऽपृथिवीगान्तिरापुऽगान्तिरोपधयुऽशान्तिऽ ॥ घनुस्पतयुऽशान्ति-
 धिर्देवाऽ गान्तिर्नसुगान्तिऽ सपुष्टु शान्तिऽशान्तिरेवगान्तिऽसामागान्तिरेधि ॥ १ ॥ यतोयतऽसुमीहसेततोऽ-
 अर्भयङ्कुरु ॥ यज्ञऽङ्कुरुषुजाभ्योर्भयज्ञऽपुशुभ्यऽ ॥ २ ॥ सुगान्तिर्भवतु ॥ ॐ श्रीमन्महागणाधिपतये नमः ॥ लक्ष्मी-

नारायणादीन्मस्कृत्य सुमुखध्वेलादिपद्यपठनं ॥ देशकालौसंकीर्त्य ॥ ममआत्मनःश्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलावाप्तयेअस्मि-
न्पुण्याहेअस्याःममभार्यायाःप्रथमरजोदर्शनसमयेमासतिथिवारनक्षत्रयोगकरणलग्रहोरावख्यदर्शनस्थानदिनभागवर्णानांम-
ध्येयद्यद्विरुद्धफलंतत्तदोपपरिहारार्थंयुत्रपौत्रार्थंयुत्रप्राप्त्यर्थं तथाचजन्मराशेःसकाशान्नामराशेःसकाशाद्येकेचिद्विरुद्धस्था-
नस्थितकूरग्रहासैःसूचितंसूचयिव्यमाणंचयत्सर्वारिष्टंतद्विनाशार्थं सर्वदातृतीयैकादशशुभस्थानस्थितशुभफलप्राप्त्यर्थंग-
णपतिदुर्गाक्षेत्रपालादिसहितआदित्यादिनवग्रहसूर्यइंद्रइंद्राणीभुवनेश्वरीदेवताप्रीत्यर्धनारदोक्तांसग्रहमखांरजोदर्शनशान्ति
तथाअस्याःममभार्यायाः क्षेत्रगर्भयोःसंस्कारार्थं प्रतिगर्भसमुद्भवैनोनिवर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं गर्भाधानाख्यकर्म-
चतत्रेणाहंकरिष्ये ॥ तदंगत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यमत्रजपं नान्दीश्राद्धं चाहं-
करिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये ॥ [एकस्मिन्नेवदिनेशान्तिकगर्भाधानयोःकरणे पूर्वसग्रहमखां-
सकलांशान्तिकृत्वा पुनर्गगलक्षानंकृत्वागणेशपूजनादिनान्दीश्राद्धान्तंविधाय वक्ष्यमाणविधिनागर्भाधानंकार्यं ॥ अथवा
एकस्मिन्नेवदिनेशान्तिकगर्भाधानयोरौतत्रेणगणेशपूजनादिनान्दीश्राद्धान्तंविधाय तदुत्तरं शान्तिकस्यप्रधानसंकल्पं-
कृत्वा ऋत्विग्वरणाद्युत्तरांगाभिषेकान्तांशान्तिसमाप्यमङ्गलक्षानंचिधायगर्भाधानसंकल्पंविधायगर्भाधानंविधाय-
तत्रेणसमापयेत् ॥ तत्राङ्गसंकल्पेविशेषः ॥ देशकालयोःसंकीर्तनान्ते अस्याः ममभार्यायाःप्रथमरजोदर्शनसमयेकरि-
ष्यमाणयोः सग्रहमखरजोदर्शनशान्तिक्षेत्रगर्भसंस्कारकर्मगर्भाधानकर्मणोः अङ्गत्वेन- स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं

वसोर्धारापूजनं जायुष्यमत्रजपं नान्दीश्राद्धं चाहं करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्दिशन्नतासिद्धर्थं गणपतिपूजनं करिष्ये इति विशेषः ॥
 जलपूरितकल्यार्चनं ॥ ॐ तत्सर्वायाभिन्नलक्षणाधन्द्मानुसदाशास्त्रेयजमानो हुविभिर्भिः ॥ अहं इमानो वरुणो ह्यवो ध्युरु-
 न्नद्रुसमानुऽआयुः प्रमोषीः ॥ १ ॥ कलशवरुणौ गन्धाक्षतपुन्यैः संपूज्य ॥ दक्षिणहस्तेन कलशमालभ्याभिमन्त्रयेत् ॥
 कलशस्य मुले विष्णुः कण्ठेरुद्रः समाधितः ॥ मूले तस्य स्थितो ब्रह्मामध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ १ ॥ कुक्षौ तु सागराः सप्तसप्तद्वी-
 पायमुन्धरा ॥ ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥ २ ॥ अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशाम्बुसमाश्रिताः ॥ इत्यभिमन्त्र्य ॥
 ततो गद्गाघावाहनं ॥ गङ्गेच यमुने चैव गोदावरिसरस्वति ॥ नर्मदे सिंधुकावेरिजलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ॥ १ ॥ अस्मिन्कलशे-
 सर्वाणि तीर्थान्यायाहयामि ॥ पूजयामि ॥ नमस्करोमि ॥ कलशो देकेन पूजासंभारान् ॥ ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वाव-
 स्थांगतोषिवा ॥ यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं सवाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ १ ॥ इति प्रोक्षेत् ॥ १ ॥ दीपपूजनं ॥ भो दीपत्रयारूपस्त्वम-
 न्धकारनिवारक ॥ इमां मया कृतां पूजां गृह्णस्तेजः प्रवर्धय ॥ दीपायनमइति गंधाक्षतपुन्यैः संपूजयेत् ॥

अथ गणपतिपूजनम् ॥ तत्र ध्यानम् ॥ ॐ गुणानन्त्या गुणपतिं दृह्वामहे त्रियाणान्त्वांश्रियपतिं दृह्वामहे निधीनान्त्वा-
 निधिपतिं दृह्वामहे घसोममै ॥ आहर्मजानिगर्भुधमात्वमजासि गर्भुधम् ॥ श्वेताङ्गं श्वेतवल्गंसितकुमुदगणैः पूजितं श्वेतगन्धैः

क्षीराब्धीरत्नदीपैः सुरतरुचिमलेरत्नसिंहासनस्थम् ॥ दोर्भिः पाशाङ्कुशेष्टाभयधृतिविशदचन्द्रमौलिं त्रिनेत्रं व्यायेशान्त्यर्थमीशं-
 गणपतिममलं श्रीसमेतं प्रसन्नम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिबुद्धिसहितश्रीमन्महागणपते नमः महागणपतिध्यायामि ॥ ॐ सु-
 हृत्क्षीर्णपुरुषः ॥ हे हेरम्बत्वमेहो हि अम्बिकात्र्यम्बकात्मज ॥ सिद्धिबुद्धिपते त्र्यक्षलक्षलाभपितुः पितः ॥ नागास्यना-
 गहारत्वंगणराजचतुर्भुज ॥ भूपितः स्वायुधैर्विन्धैः पाशाङ्कुशपरश्वधैः ॥ आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च मम क्रतोः ॥ इहा-
 गत्यष्टहाणत्वं पूजां क्रतुं च रक्षमे ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः महागणपतिं आवाहयामि ॥ १ ॥ ॐ पुरुषपुत्रे देवं ॥ रम्यं सुशोभनं-
 दिव्यं सर्वसौख्यकरं शुभम् ॥ आसनं च मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥ ॐ भूर्भुवः ॥ आसनं स ॥ २ ॥ ॐ पुतावा नस्य ॥ उष्णो-
 दकं निर्मलं च सर्वसौगन्ध्यसंयुतम् ॥ पादप्रक्षालनार्थाय दत्तं ते प्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ भूर्भुवः ॥ पादं स ॥ ३ ॥ ॐ त्रिपादूर्ध्व ॥
 ताम्रपात्रे स्थितं तोयं गन्धपुष्पफलान्वितम् ॥ सहिरण्यं ददाम्यर्घ्यं गृहाण परमेश्वर ॥ ॐ भूर्भुवः ॥ अर्घ्यं स ॥ ४ ॥ ॐ ततो द्वि-
 राडजायत ॥ सर्वतीर्थसमायुक्तं सुगन्धिनिर्मलं जलम् ॥ दत्तमाचमनीयं ते गृहाण गणनायक ॥ ॐ भूर्भुवः ॥ आचमनीयं ॥ ५ ॥
 ॐ तस्माद्युजात्सर्वं हुतुः सम्भृतं ॥ गङ्गासरस्वतीरेवापयोष्णीनिर्मला जलैः ॥ क्षापितोसिमया देवतथाशान्तिं कुरु च मे ॥ ॐ भूर्भुवः
 स्नानं ॥ ततः पञ्चामृतस्नानम् ॥ ॐ पर्यः पृथिव्याम्पयुऽओर्षधीषुपयोऽद्विद्युन्तरिक्षेपयोधाः ॥ पर्यस्वतीः शुदिशः सन्तु मर्हस्य
 ॥ १ ॥ कामधेनुसमुद्भूतं सर्वेषां जीवनं परं ॥ पावनं यज्ञहेतुश्रपयः स्नानार्थमर्पितं ॥ १ ॥ ॐ भू ॥ पयः स्नानं स ॥ पयः स्ना-
 नांते शुद्धोदकस्नानं स ॥ ॐ दुधिकाब्धोऽअकारिपञ्चिष्णोरश्रस्यद्युजिनः ॥ सुरभिर्नो सुखाकरुत्प्रणुऽआर्षुऽपितारि-

पत् ॥ २ ॥ पयसमुसुद्धतंमपुराम्लंशत्रिप्रभं ॥ दधानीतंमयादेवस्नानार्थप्रतिगृह्यतां ॥ २ ॥ दधिस्नानान्तेशु० ॥
 ॐ वृत्तमिमिधेयुतर्पस्ययोनिर्घृतो घृतो घृतम्वस्युधाम् ॥ अनुव्युधमार्घहसुदयस्सुखाहाकृतंष्टपमघथिहुव्यम् ॥ ३ ॥ नवनी-
 तमसुत्पन्नंसंभंतोपकारकं ॥ घृतंतुभ्यंप्रदास्यामिस्नानार्थप्रतिगृह्यतां ॥ ३ ॥ ॐ भू० घृतस्नानं० ॥ घृतस्नानान्तेशु० ॥
 ॥ ॐ मधुघृषात्तऽऋतायुतेमधुशरन्त्सिन्धवः ॥ माध्वीर्नैःसुत्वोर्षधीः ॥ १ ॥ मधुनर्षमुतोपसोमधुमुत्पाथिवुदुर्जः ॥
 मधुघृषीरस्नुनःपिता ॥ २ ॥ मधुमाज्ञोषनुस्यतिर्मधुमौ२ऽअस्तुसूर्यः ॥ माध्वीर्गोवोभवन्तुनः ॥ ३ ॥ तरुयुव्यस-
 मुद्धतंसुत्पादुमधुरंमधु ॥ तेज पुष्टिकरंदिव्यंस्नानार्थप्रतिगृह्यतां ॥ ४ ॥ ॐ भू० मधुस्नानं० ॥ मधुस्नानान्तेशु० ॥
 ॐ अपाठरसुद्धयसुद्धसूर्यसन्तःसुमाहितम् ॥ अपाठरसस्ययोरसुल्लेधोऽगृह्णाम्युत्तुमसुपयामं गृहीतोसीन्द्रायत्याशुष्टं हृह्णाम्ये-
 पतेयोनिर्न्द्रायत्याशुष्टतमम् ॥ ५ ॥ इक्षुसारसमुद्धताशर्करापुष्टिकारिका ॥ मलापहारिकादिव्यास्नानार्थप्रतिगृह्यतां ॥ ५ ॥
 ॐ भू० शर्करास्नानं० ॥ शर्करास्नानान्तेशु० ॥ ततः शुद्धोदकस्नानं ॥ ३ ॥ स्नानान्तेआचमनीयं ॥ ६ ॥
 ततःपंचामृतस्नानान्नापूजनमितिशिष्टाः ॥ ततोऽभिषेकः ॥ अथोद्धर्तनस्नानं ॥ ॐ गुन्धुर्बस्त्वधिथार्धसुःपरिदधातुधिथुस्था
 रिथ्यैयजमानस्यपरिधिर्स्यमिडिडईडितः ॥ १ ॥ नानासुगन्धद्रव्यंचचन्दनंजनीयुतं ॥ उद्धर्तनंमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर
 ॥ १ ॥ ॐ नहिरिचमेगैःपर्येतिव्राहुंज्यायहेतिर्म्परिचारधमानः ॥ ह्रस्वगोधिथच्युनानिषिद्धान्युमान्युमांष्टसम्परिपातुञ्चि-

श्वर्तः ॥ २ ॥ ॐ भू० उद्धर्तनलानसं ॥ ॐ तस्माद्युशात्सर्वहुतं क्र० ॥ सर्वभूपाधिकेसौम्येलोकलज्जानिवारणे ॥ मयोपपा-
 दितेतुभ्यं वाससीप्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ भू० बहोपयत्नेसं ॥ आचमनीयंसं ॥ ॐ तस्मादधां ॥ नवभिस्तंतुभिर्युक्तं त्रिगुणं-
 देवतामयं ॥ उपवीतं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ भू० यज्ञोपवीतंसं ॥ आचमनं ॥ ॐ तं युञ्जं ॥ श्रीखण्डचन्दनं दिव्यं-
 केशरादिसमन्वितम् ॥ विलेपनं सुरश्रेष्ठचन्दनं प्रतिगृह्यतां ॥ १ ॥ ॐ भू० चन्दनंसं ॥ अक्षन्ममीमदन्तं ॥ अक्षताश्च सुरश्रेष्ठकुं-
 कुमाकाः सुशोभिताः ॥ मयानिवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर ॥ ॐ भू० अक्षतान्सं ॥ ॐ यत्पुरुषमिति पुष्पाणि ॥ सुमाल्या-
 नि सुगंधीनि माल्यादीनि वैप्रभो ॥ मया त्वानि पूजार्थं पुष्पाणि प्रतिगृह्यतां ॥ १ ॥ ॐ भू० पुष्पाणिसं ॥ काण्डात्काण्डां
 दूर्वाकुरान्सुहरितानमृतान्मङ्गलद्रदान् ॥ आनीतांस्तव पूजार्थं गृहाण गणनायक ॥ ॐ भू० दूर्वाकुरान्सं ॥ हरिद्रां कुंकुमंचैव-
 सिंदूरान्दिसमन्वितं ॥ सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं गृहाण परमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ भू० सौभाग्यद्रव्याणि ॥ ॐ अहिरिवभोगैः ॥ सुगन्धौ-
 पधित्वूर्णचनानापारिमलानि च ॥ नानासुगंधतैलानि जिघ्रशांतिप्रयच्छमे ॥ २ ॥ ॐ भू० नानापारिमलद्रव्याणिसमर्पयामि ॥
 ॐ ब्राह्मणोऽसु ॥ वनस्पतिरसोद्भूतो गन्धाढ्योगन्धउत्तमः ॥ आम्रयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां ॥ १ ॥ ॐ भू० धूपंसं ॥
 ॐ चन्द्रमामर्नसः ॥ सारज्यंच वर्त्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापह ॥ १ ॥ ॐ भू० दीपंसमर्प-
 यामि ॥ ॐ नाभ्यां आसीत् ॥ शर्कराघृतसंयुक्तं मधुरं स्वादुचोत्तमं ॥ उपहारसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥ १ ॥ ॐ भू० नैवे-
 द्यंसं ॥ ॐ भू० पानीयंसं ॥ ॐ भू० उत्तरापोशनंसं ॥ ॐ भू० हस्तप्रक्षालनंसं ॥ ॐ भू० सुखप्रक्षालनंसं ॥ ॐ भू०

चंदनेनरुोद्वर्तनंस० ॥ ॐथा फुलिर्नूर्या० ॥ इदंफलंमयादेवस्थापितंपुरतस्तव ॥ तेनमेसफलावासिर्भवेजन्मनिजन्मनि ॥ १ ॥
 ॐभू० फलंस० ॥ ॐयत्पुरुषेण० ॥ पूगफलंमहद्विव्यंनागवल्लीदलेयुतं ॥ एलादिचूर्णसंयुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यतां ॥ १ ॥ ॐभू०
 तांनूरंस० ॥ ॐसुसास्यासन्० ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमर्वाजंविभावसो० ॥ अनन्तपुण्यफलदमत.शान्तिप्रयच्छमे ॥ १ ॥ ॐभू०
 दधिणांस० ॥ तत ॐइदंहुवि० ॥ रुदलीगर्भसंतंभूतंकरूपूरंचंद्रदीपितं ॥ आरार्तिकमहंकुर्वेपश्यमेवरदोभव ॥ १ ॥ ॐभू०
 करूपूरनीराजनंस० ॥ ॐयुजेर्नयुज० ॥ नानासुगंधपुष्पाणियथाकालोद्भवानिच ॥ पुष्पांजलिर्मयादत्तोयुद्वाणपरमेश्वर
 ॥ १ ॥ ॐभू० पुष्पांजलिस० ॥ यानिकानिचपापापानिजातानातकृतानिच ॥ तानिसर्वाणिनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे ॥ १ ॥
 ॐभू० प्रदधिणांस० ॥ ॥ अथविशेषार्थः ॥ रक्षरक्षगणाध्यक्षरक्षत्रैलोक्यरक्षक ॥ भक्तानामभयंकर्तात्राताभवभयार्णवात्
 ॥ १ ॥ द्वैमातुररूपासिन्धोपाणमातुराग्रजप्रभो ॥ वरदत्वंवरंदेहिवाञ्छितंवाञ्छितार्थद ॥ २ ॥ अनेनचार्य्यदानेनफल-
 दोस्तुसदामम ॥ ॐभू० विशेषार्थस० ॥ ॥ प्रार्थना ॥ विघ्नेश्वरायवरदायसुरप्रियायलम्बोदरायसकलायजगद्धिताय ॥
 नागाननायश्रुतियज्ञविभ्रूपितायगौरीसुतायगणनाथनमोनमस्ते ॥ १ ॥ भक्तार्तिनाशनपरायगणेश्वरायसर्वेश्वरायशुभदाय-
 सुरेश्वराय ॥ विद्याधरायचिरुदायचवामनायभक्तप्रसन्नवरदायनमोनमस्ते ॥ २ ॥ नमस्तेब्रह्मरूपायविष्णुरूपायतेनमः ॥
 नमस्तेरुद्ररूपायकरिरूपायतेनम ॥ ३ ॥ विथरूपस्वरूपायनमस्तेनक्षचारिणे ॥ भक्तप्रियायदेवायनमस्तुभ्यंविनायक ॥ ४ ॥
 लम्बोदरनमस्तुभ्यंसततंमोदरुप्रिय ॥ निर्दिशंकरुमेदेवसर्वकार्येषुसर्वदा ॥ ५ ॥ त्वाविघ्नशत्रुदलेनेतिचसुन्दरेतिभक्तप्रि-

येतिमुखदेतिवरप्रदेति ॥ विद्याप्रदेत्यघहरेतिचयेखुचन्तितेभ्योगणेशवरदोभवनित्यमेव ॥ ६ ॥ अनयायूजयासिद्धिबुद्धि-
सहितःश्रीमन्महागणपतिःप्रीयताम् ॥ इतिगणपतिपूजनम् ॥

अथस्वस्तिपुण्याहवाचनं ॥ हेमाद्रिमदनरत्नदानखंडादादुदात्तं बहुचपरिशिष्टंपरशुरामकारिकाःशिश्रसमाचारंचानुसृ-
त्योच्ये ॥ आदौस्वपुरतःशुद्धायांभूसीपञ्चवर्णैस्तण्डुलैर्वाअष्टदलकरणम् ॥ महीचौरिरितिभूमिःपृष्टम् ॥ ॐमुहीधौऽपृथिवी-
र्चनऽडुमब्धुन्नभिमिधताम् ॥ पिप्पुताज्ञोभरीमभिः ॥ १ ॥ ओपधयःसमितियवान्धित्वा ॥ ॐओपधयुऽसर्मवदन्तुसो-
भेनसुहराज्ञा ॥ यसैकृणोतित्राह्मणस्तदूरोजन्पारयामसि ॥ १ ॥ आजिभ्रमितिकलशंस्थापयेत् ॥ ॐआजिभ्रकलशंमुखा-
त्वाधिशुन्त्वन्देवऽ ॥ पुनरुज्ज्वानिर्वर्तस्त्वानंऽसुहृत्तन्धुश्वोरुघारुपयस्वतीपुनुर्म्माविशताद्रुयिऽ ॥ १ ॥ चरणस्योत्तंभन-
मितिजलंपूरयेत् ॥ ॐघरुणस्योत्तंभनमसिघरुणस्यस्वर्कंभुसर्जनीस्यो वरुणस्यऽऋतुसदन्यसिघरुणस्यऽऋतुसदनमसिघरुण-
स्यऽऋतुसदनमासीद ॥ १ ॥ त्वांगंधर्वाइतिगंधान्प्रक्षिपेत् ॥ ॐत्वाङ्गंधुर्वाऽर्खनं० ॥ १ ॥ याओपधीरितिसर्वापधीः ॥
याऽओपर्धीःपूर्वीजातादेवेभ्यश्चियुगम्पुरा ॥ मनेनुबुभ्रूणामिहऽशुतन्धामानिसुसचं ॥ १ ॥ कांडात्कांडादितिद्वर्वाः ॥ ॐका-
ण्डात्काण्डात्परोहन्ती० ॥ १ ॥ अथत्येवइतिपंचपल्लवान् ॥ ॐअश्रुत्येवोनिपदनम्पुर्णवोविसुतिष्कृता ॥ गोभाजुऽइत्कि-
लासथुयत्सुनवधुपूरुपम् ॥ १ ॥ स्थोनापृथिवीतिपंचससवामृदः ॥ ॐस्थोनापृथिविनोभवान्नुक्षुरानिवेशनी ॥ यच्छनिऽ-

नर्ममुप्रथाः ॥ १ ॥ याःफलनीरितिफलं ॥ ॐयाःफल्लिनीर्याऽर्धफला० ॥ १ ॥ परियाजपतिरितिपंचरत्नानि ॥
 ॐपरियाजपतिःऋषिरुषिर्दुर्व्याज्यक्रमीत् ॥ दधुद्रत्नानिदुःशुभे ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भइतिहिरण्यं ॥ ॐहिरुण्यगुर्भःसर्म० ॥ १ ॥
 युवासुवासाइतिरत्नत्रयेणवेष्टयेत् ॥ ॐयुवासुवासाःपरिधीतआगात्सउश्रेयान्भवतिजायमानः ॥ तंधीरासःकवयउन्नयन्ति-
 स्वाभ्योमनसादेवयन्तः ॥ पूर्णादधीतिपूर्णपात्रमुपरिन्यसेत् ॥ ॐपूर्णादधिपरापतुसुपूर्णपुनुरापत ॥ बुलेबुचिक्रीणाचहुऽइपु-
 मूर्ज्जं १ शतऋतो ॥ १ ॥ तत्त्वायामीतिवरुणमायाबपूजेयेत् ॥ ॐतत्त्वायामिन्नर्लणाबन्द्मानुस्तदाशास्त्रेयजमानोहुविभिः ॥
 अर्हेडमानोवरुणेहृद्योऽप्युर्गदृमुमानुऽआयुःप्रमोपीः ॥ १ ॥ योवरुणइहागच्छइहतिष्ठ ॥ ॐभूर्भुवःस्वः वरुणायनमः वरु-
 णमावाहयामि इतिमन्त्रेणपोडशोपचारैःसंपूजेयेत् ॥ ॥ ततोगङ्गाद्यावाहनं ॥ सर्वसमुद्राःसरितस्तीर्थानिजलदानदाः ॥
 आयान्तुममशान्त्यर्थंदुरितक्षयकारकाः ॥ १ ॥ ततःकलशाभिमन्त्रणं ॥ कलशस्यमुलेविष्णुःकण्ठेरुद्रःसमाश्रितः ॥ मूले-
 तस्यस्थितोनलामध्येमानृतृगणाःस्मृताः ॥ १ ॥ कुक्षौतुसागराःसप्तसप्तद्वीपावसुन्धरा ॥ ऋग्वेदोथयजुर्वेदःसामवेदोब्रह्मथ-
 र्वणः ॥ अङ्गैश्चसहिताःसर्वंकलशान्शुसमाश्रिताः ॥ ३ ॥ ॥ प्रार्थना ॥ देवदानवसंवादेमध्यमानेमहोदधौ ॥ उत्पन्नोसित-
 दाकुम्भविद्युतोविष्णुनास्वयं ॥ १ ॥ त्वत्तोयेसर्वतीर्थीनिदेवाःसर्वेत्ययिस्थिताः ॥ त्वयितिष्ठन्तिमृतानित्ययिप्राणाःप्रति-
 ष्ठिताः ॥ २ ॥ शिवःस्वयंत्यमेवासिचिष्णुस्त्वंचप्रजापतिः ॥ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवाःसपैतृकाः ॥ त्वयितिष्ठन्तिसर्व-

पियत. कामफलप्रदाः ॥३॥ त्वत्प्रसादादिभयं कर्तुमीहे जलोद्भव ॥ सान्निध्यं कुरु मे देव प्रसन्नो भव सर्वदा ॥४॥ नमोनमस्ते-
 स्फटिकप्रभायसुश्रेतहाराय सुमङ्गलाय ॥ सुपाशहस्ताय झपासनाय जलाधिनाथाय नमोनमस्ते ॥१॥ पाशपाणेन मस्तुभ्यं पद्मि-
 नीजीवनायक ॥ पुण्याहवाचनं यावत्तावत्त्वं सन्निधो भव ॥ १ ॥ इति प्रार्थना ॥ अथ पुण्याहवाचनम् ॥ अवनिकृतजा-
 नुमण्डलः कमलसुकुलसदृशमञ्जलिशिरस्थाधाय दक्षिणेन पाणिना स्वर्णपूर्णकलशं धारयित्वा आशिपः प्रार्थयते ॥ दीर्घानागा-
 नयो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥ ॐ त्रीणि पुदाधिचक्रमेधिष्णुगुं पाऽअदाभ्यः ॥ अतो धर्मीणि ध्रुवर्यन् ॥१॥ तेनायुः प्रमा-
 णेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्त्विति भवन्तो ब्रुवन्तु इति यजमानः ॥ तेनायुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्त्विति द्विजाः ॥ ॥
 एवं सर्वत्र यजमानवचनोत्तरं ब्राह्मणाः प्रतिवचनं दद्युः ॥ ब्राह्मणानां हस्ते सुप्तो दक्षितमस्तु ॥ शिवा आपः संतु ॥ संतु शिवा आपः ॥
 सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तु सौमनस्यं ॥ अक्षतं चारिष्टं चास्तु ॥ अस्त्वक्षतमरिष्टं च ॥ गन्धाः पान्तु सौमङ्गल्यं चास्त्विति भवन्तो-
 ब्रुवन्तु ॥ गन्धा. पान्तु सौमङ्गल्यं चास्तु ॥ एवं सर्वत्र ॥ अक्षताः पान्तु आयुष्यमस्त्व ॥ अक्षताः पान्तु आयुष्यमस्तु ॥
 पुष्पाणि पान्तु सौश्रियमस्त्व ॥ पुष्पाणि पान्तु सौश्रियमस्तु ॥ ताम्बूलानि पान्तु ऐश्वर्यमस्त्व ॥ ताम्बूलानि पान्तु ऐ-
 श्वर्यमस्तु ॥ दक्षिणा. पान्तु बहुदेयं चास्त्व ॥ दक्षिणाः पान्तु बहुदेयं चास्तु ॥ दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिः श्रीर्यशो वि-
 द्याचिनयो वित्तं बहु पुत्रं चायुष्यं चास्त्विति भयंतो ब्रुवन्तु दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु ॥ श्रीर्यशो विद्याचिनयो वित्तं-

धहुप्रंचायुष्यंचास्त्रित्तिभवन्तोदुबन्तु ॥ ॥ श्रीर्यशोविद्याविनयोचित्तं बहुप्रंचायुष्यंचास्तु ॥ यंकृत्यासर्ववेदयज्ञ
 क्रियाकरणरुर्मारम्भाःशुभाःशोभनाःप्रवर्तन्ते तमहर्भोकारमादिंकृत्या ऋग्यजुःसामाशीर्यचनं बहुपिमंतं समनुज्ञातं भवद्भि-
 रुज्ञातः पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये ॥ वाच्यतां ॥ ॥ ब्राह्मणानां हस्तेष्वक्षतान्दद्यात्तैचाशिपोदद्युः ॥ ॥ ॐ भुद्रङ्कूर्णेभिः शृणु-
 यामदेवाभुद्रम्पश्येमाक्षभिर्विजन्नाः ॥ स्थिरैः सुष्टुवाहसंस्तुनृभिर्ब्यंशेमहिदेवहितं यदायुः ॥ १ ॥ देवानाम्भुद्रासुमतिर्ऋजू-
 युतान्देवानां ह्युरात्तिरुभिन्नोनिवर्तताम् ॥ देवानां ह्यसुख्यसुपसेदिमावुयन्देवानुऽआयुः प्रतितिरन्तुजीवसे ॥ २ ॥ नतद्रक्षां ह्यसि-
 नापिशुचास्तरन्ति देवानामोर्जः प्रथमुज ह्येतत् ॥ योषिभर्तिदाक्षायुण ह्यिरेण्युः स देवेषु कृणुते दीर्घमायुः समनुष्येषु कृणुते-
 दीर्घमायुः ॥ ३ ॥ दीर्घायुस्तऽओषधेयनितायसैचत्याखनान्युहम् ॥ अथोत्वन्दीर्घायुर्भूत्वाशुतर्षत्शुाधिरौहतात्
 ॥ ४ ॥ द्रविणोदाद्रविणसस्तुरस्यद्रविणोदाः सनरस्यप्रयः सत् ॥ द्रविणोदाधीरवतीमिपन्नोद्रविणोदारासते दीर्घमायुः ॥ १ ॥
 सवितापथात्तात्सवितापुरस्तात्सवितोत्तरात्तात्सविताधरात्तात् ॥ सवितानः सुवतुसर्वतात्सवितानोरासतान्दीर्घमायुः
 ॥ २ ॥ नवोनवोभवतिजायमानो ह्येकेतुः पसामेत्यग्रं ॥ भागन्देवेभ्योविदधात्यायन्त्रचंद्रमास्तिरते दीर्घमायुः ॥ ३ ॥
 उवादिविदधिणावन्तोऽअस्थुर्येऽअथदाः सहतेसूर्येण ॥ हिरण्यदाऽअमृतत्वं भजन्ते वासोदाः सोमप्रतिरन्तआयुः ॥ इत्याशी-
 र्योदः ॥ ॥ प्रतजपनियमतपःसाध्यायः क्रतुदयादमदानचिदिष्टानां सर्वेषां ब्राह्मणानां मनः समाधीयतां इतियजमानः ॥ समा-
 हितमन्मः ग्मः इत्तिद्विजाः ॥ प्रसन्नाः सः इत्तिद्विजाः ॥ ततोयजमानो ब्रूयात् ॥ ॐ शां-

तिरस्तु ॥ ॐ पुष्टिरस्तु ॥ ॐ तुष्टिरस्तु ॥ ॐ वृद्धिरस्तु ॥ ॐ अविघ्नमस्तु ॥ ॐ आरोग्यमस्तु ॥ ॐ शि-
 वं कर्मास्तु ॥ ॐ कर्मसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ धर्मसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ वेदसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ पुत्रसमृद्धिरस्तु ॥
 ॐ धनधान्यसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ इष्टसंपदस्तु ॥ १५ ॥ ॐ अरिष्टनिरसनमस्तु ॥ ॐ यत्पापं तत्र तिहतमस्तु ॥ ॐ यच्छ्रेयस्त-
 दस्तु ॥ ॐ उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः संपद्यन्तां ॥
 ॐ तिथिकरणमुद्घर्तनक्षत्रग्रहलक्षणमुद्घर्तनक्षत्रग्रहलक्षणप्रथिदेवताः प्रीयन्तां ॥
 ॐ तिथिकरणे मुद्घर्तनक्षत्रे सग्रहे सदैव ते प्रीयेतां ॥ ॐ दुर्गापाद्याल्यौ प्रीयेतां ॥ ॐ अग्निपुरोगाविश्वेदेवाः प्रीयन्तां ॥ ॐ इ-
 न्द्रपुरोगामरुद्गणाः प्रीयन्तां ॥ वसिष्ठपुरोगाऋषिगणाः प्रीयन्तां ॥ ॐ माहेश्वरीपुरोगाऽभामातरः प्रीयन्तां ॥ ॐ अरुन्ध-
 तीपुरोगा एकपल्यः प्रीयन्तां ॥ ॐ विष्णुपुरोगाः सर्वदेवाः प्रीयन्तां ॥ ॐ ब्रह्मपुरोगाः सर्ववेदाः प्रीयन्तां ॥ ॐ ब्रह्मचन्द्रा-
 क्षणाश्च प्रीयन्तां ॥ ॐ श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेतां ॥ ॐ श्रद्धामेधे प्रीयेतां ॥ ॐ भगवती काल्यायनी प्रीयतां ॥ ॐ भगवती माहेश्वरी-
 प्रीयतां ॥ ॐ भगवती ऋद्धिकरी प्रीयतां ॥ ॐ भगवती पुष्टिकरी प्रीयतां ॥ ॐ भगवती तुष्टिकरी प्रीयतां ॥ ॐ भगवन्तौ-
 विद्याविनायकौ प्रीयेतां ॥ ॐ सर्वाः कुले देवताः प्रीयन्तां ॥ ॐ सर्वाग्रामदेवताः प्रीयन्तां ॥ २१ ॥ ॐ हताश्च ब्रह्मद्विपः ॥
 ॐ हताश्च परिपन्थिनः ॥ ॐ हताश्च विघ्नकर्तारः ॥ शत्रवः पराभवंथान्तु ॥ ॐ शाम्यन्तु घोराणि ॥ ॐ शाम्यन्तु पापानि ॥

१ धात्र इष्टा कामा वैपत्यन्ताभिति विसेपपटोऽन्यशास्त्रीय ।

ॐ शाम्यन्तीतयः ॥ ६ ॥ ॐ शुभानि वर्द्धन्तां ॥ ॐ शिवा आपः सन्तु ॥ ॐ शिवा ऋतवः सन्तु ॥ ॐ शिवा अन्नयः सन्तु ॥
 ॐ शिवा आदुतयः सन्तु ॥ ॐ शिवा ओषधयः सन्तु ॥ ॐ शिवा वनस्पतयः सन्तु ॥ ॐ शिवा अतिथयः सन्तु ॥ ॐ अहो-
 रात्रेशिवे स्वातां ॥ ॐ निरुमे निकामेन ऽर्पुर्न्यो धर्पतु फलवत्यो न ऽओषधयः ऽपच्यन्ता ऽयोगक्षेमो न ऽकल्पताम् ॥ १ ॥
 ॐ निरुमे निकामेन ऽर्पुर्न्यो धर्पतु त्रपर्जन्यो धर्पतु त्रैतेन यजेन्ते फलवत्यो न ऽओषधयः ऽपच्य-
 न्ता मिति फलवत्यो वै तत्रौषधयः पच्यन्ते युत्रैतेन युजेन्ते योगक्षेमो नः कल्पता मिति योगक्षेमो वै तत्र कल्पते यत्रैतेन युज-
 न्ते तस्याद्यत्रैतेन युजेन्ते ऋसः प्रजानां योगक्षेमो भवति ॥ १ ॥ ॐ शुक्राकारकबुधदृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता
 आदित्यपुरोगाः सर्वे ग्रहाः प्रीयन्तां ॥ ॐ भगवान् नारायणः प्रीयतां ॥ ॐ भगवान् पर्जन्यः प्रीयतां ॥ ॐ भगवान् स्वामी महा-
 सेनः प्रीयतां ॥ ॐ पुण्या ह कालान्वाचयिव्ये इति यजमानः ॥ ॐ वाच्यतां ॥ इति प्रतिवचनं ॥ ब्राह्मणुयमर्ह्यचसृष्ट्युत्पा-
 दनकारकं ॥ वेददक्षोद्भ्रं नित्यं तस्युण्याहं द्रुवन्तु नः ॥ १ ॥ भो नाद्यणाः मम दृहे अद्य क्रियमाणयोः सद्यह मस्वजो दर्शनशान्ति-
 गर्भाधानकर्मणोः ॐ पुण्याहं भवंतो द्रुवन्तु ॥ एवं मन्द्रमध्योचस्वैरेः उत्तमस्वरेण वा त्रिभूयात् ॥ ॐ पुण्याहमिति विप्रास्त्रिः ।
 एवमग्रेपि ॥ ॐ पुनन्तु मा देवजुनाः पुनन्तु मर्नसाधियः ॥ पुनन्तु विश्वाभूतानि जातवेदः पुनीहि मां ॥ १ ॥ ॐ स्युः कामये-
 तमहत्प्राप्तुयामित्युदगजु ऽआर्प्यमाणपक्षे सुगुयाहे द्वादशाहसुपसद्वती भूत्वौदुम्बरे कट्टुसेचमसेवासवौषधुम्फलानीतिसम्भृत्य-
 परिसमुलपरिलिप्याग्निमुपसमाधायानुताज्युः ऽसुः ऽसुः ऽसुः कृत्यपुः ऽसानश्चेत्त्रेणमुन्थुः सन्नीयुञ्जोति ॥ १ ॥ वृथिव्यासुद्धृतायां तु य-

त्कल्याणंपुराकृतं ॥ ऋषिभिःसिद्धगन्धर्वैस्तत्कल्याणंशुभवन्तुनः ॥ १ ॥ भोत्राक्षणाः ममयुहे० ॐकल्याणंभवन्तोशुभवन्तु ॥
 ॐकल्याणं ॥ ३ ॥ ॐयथेमाँवाचङ्कल्याणीमावदानीजनेभ्यः ॥ ब्रह्मराजुन्याभ्याँशुद्रायुचार्यीयत्रुखायुचारणायच ॥ प्त्रि-
 योदेवानाँदक्षिणायैदुलुरिहर्भूयासमुयन्मेकामुँसमृच्यतासुपमादोर्नमतु ॥ १ ॥ अथाङ्कुर्योँऽप्रतिगुरोरात्सुरिमेयुजमाना
 षट्शुमेभ्योयुजमानेभ्योँसृष्टितिकल्याणसेवैतुन्मानुष्यैवाचोषदति ॥ १ ॥ सागरस्ययथादृष्टिर्महालक्ष्म्यादिभिःकृता ॥
 संपूर्णासुप्रभावाचतांचक्रुद्धिशुभवन्तुनः ॥ १ ॥ भोत्राक्षणाः ममयुहे० ॐक्रुद्धिंभवन्तोशुभवन्तु ॥ ३ ॥ ॐसुत्र-
 स्युऽक्रुद्धिरुस्यगन्मुज्योतिरुसुताँऽअभूम ॥ दिवम्पृथिव्याऽअध्यारुँहामाधिदामदेवान्त्सखज्योतिँः ॥ १ ॥ ॐतऽऽतुत्तरस्यहुविर्घो-
 नस्यजुषन्त्यायाङ्कवर्षाँऽसुामाभिगायन्तिसत्रस्यऽक्रुद्धिरितिरुद्धिमेवैतुदभ्युत्तिष्ठन्त्युत्तरवेदेवुँत्तरायाँऽश्रोणाधितरंलुक्कततरम्
 ॥ १ ॥ स्वस्तिस्तुयाऽचिनाशाख्यापुण्यकल्याणदृष्टिदा ॥ चिनायकप्रियानित्यंतांचस्वस्तिशुभवन्तुनः ॥ १ ॥ भोत्राक्षणाः०
 ममयुहेअद्यक्रियमाणाभ्याँसप्रहमखरजोदर्शनशाँतिगर्भाधानकर्मभ्याँऽऽस्वस्तिभवन्तो० ॥ ३ ॥ ॐस्वस्ति ॥ ३ ॥ ॐस्वस्तिनुऽ-
 इन्द्रोवृद्धध्रवाँऽस्वस्तिनेँऽपूपायिध्रवेदाँः ॥ स्वस्तिनुस्ताक्ष्योँऽअरिष्टनेमिँऽस्वस्तिनोबृहस्पतिर्हृधातु ॥ १ ॥ गानुब्धज्ञायगा-
 तुब्धज्ञपतयऽहृतिगतुँऽहृपेपयज्ञायेच्छतिगतुँऽव्यज्ञपतयेयोयज्ञसस्रुस्थान्देवीस्वस्तिरुसुनःस्वस्तिर्मुनिपेभ्यऽहुतिस्वस्तिनोदे-
 वशालुस्वस्तिर्माँनुव्यज्ञेत्यैवैतुदाहोँऽभ्युजिगतुभेपज्ञमित्यूध्वोँनोयव्यज्ञोदेवलोकव्यययित्युवैतुदाहशुन्नोऽअस्तुद्विपुदेशश्चतु-

पदऽइत्येतावद्वाऽइददसुर्वव्यावद्विप्राचैवचतुष्पाचतुस्माऽएवैतद्यज्ञस्वसृस्थाङ्गत्वाशुं करोतितुस्मादाहशुन्नोऽअल्लुद्विपेदेश-
 चतुष्पदे ॥ १ ॥ समुद्रमथनाज्जाताजगदानंदकारिका ॥ हरिप्रियाचमाङ्गल्यातांश्रियंचतुवन्तुनः ॥ १ ॥ भोत्राक्षणाः
 ममगृहे० ॐ श्रीरस्त्वितिभवंतोऽुवन्तु ॥ ३ ॥ ॐ अस्तुश्रीः ॥ ३ ॥ ॐ श्रीश्चतेलक्ष्मीश्चपलयावहोरात्रेप्रार्थनार्धत्राणिरू-
 पमथिनौव्याचर्म ॥ इष्यन्निपाणामुर्मऽइपाणसर्षलोकम्मऽइपाण ॥ १ ॥ तेनोहृततइजेदृक्षऽप्रार्थितिसुऽइमेव्येतुहिदा-
 क्षायणाराज्यमिवैचम्रासाराज्यमिवहवैम्राभोतियुऽएयुंविद्वानेतेनयज्ञेनयुजतेतुस्माद्वाऽपतेनयजेतस्माऽएुकैकऽएवानूचीना-
 हुंपुरोडाशोभवत्येतेनोहास्यासपुनानुपवाधाश्रीर्भवति ॥ ५ ॥ अस्मिन्पुण्याहवाचनेन्यूनातिरिक्तोयोविधिःसउपविष्टत्रा-
 क्षणानां वचनात्श्रीमहागणपतिप्रसादात्परिपूर्णोस्त्वितिभवंतोऽुवन्तु ॥ ॐ अस्तुपरिपूर्णः ॥ अनेनपुण्याहवाचनेनत्रजा-
 पतिःप्रीयतां ॥ अघामिपेकः ॥ अभिपेकेपनीवामतः ॥ तत्रमंत्राः ॥ १ ॥ देवस्यत्वासवितुऽप्रसु-
 त्रेथिनेर्गुह्यभ्याम्पुण्योहस्तोभ्याम् ॥ सरस्वत्यैवाचोयुन्दुर्बुत्रिवेदधामिदृष्टुस्यतेद्रुसात्राज्येनभिमिषिञ्चाम्यसौ ॥ २ ॥
 देवस्यत्वा० सरस्वत्यैवाचोयुन्दुर्बुत्रेणम्रेःसाम्नाज्येनभिमिषिञ्चामि ॥ ३ ॥ देवस्यत्वा० अथिनोभैपज्येनुतेजसत्रस्र-
 ष्वर्षसायानिषिञ्चामिसरस्वत्यैभैपज्येनवीर्याद्याद्वाद्यायाभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेणवलायश्रियैयशसेभिषिञ्चामि ॥ ४ ॥ वि-
 श्वानिदेवसचित्तुर्दुरितानिपरासुव ॥ वरुद्रन्तुऽआसुव ॥ ५ ॥ धामुच्छदग्निन्द्रेन्द्राबादेवोदृष्टुस्यतिः ॥ सचैतसुोवि-

श्रेयसायुज्यमप्राचन्तुनःशुभे ॥ ६ ॥ त्वर्च्यविष्टदाशुयोद्धैःपहिःशृणुधीगिरिः ॥ रक्षतोकमुतत्मना ॥ ७ ॥ अन्नपुतेन्नस्य-
 नोदेहनसीवस्यशुम्भिनः ॥ प्रथंद्दुतारन्तारियुःकर्ज्जोत्रोधेद्विद्विपदेचतुष्यदे ॥ ८ ॥ ॐपालाशंभवति ॥ तेनत्राखणो-
 भिपिंचतित्रलवैपलाशोद्वल्लणैवैनमेतदभिपिंचति ॥ १ ॥ औदुंबरंभवति ॥ तेनसोभिपिंचत्यन्नंवाऽऽर्जुदुंदुरऽऽर्जुवैसंयुव-
 द्दैपुरुपस्यसंभुवतिनैवताचदशनायतितेनोर्कसंतुसादौदुंबरेणुस्वोभिपिंचति ॥ २ ॥ नैस्यग्नोघपादंभवति ॥ तेनमित्रो-
 राजन्योभिपिंचतिपद्भिर्वैन्यग्नोघःप्युतिष्ठितोमित्रेणवैराजन्वःप्रतिष्ठितस्तुस्माद्द्वैव्यग्नोघपादेनमित्रोराजन्योभिपिंचति ॥ ३ ॥
 आश्वत्थम्भवति । तेनवैश्वोभिपिंचतिसयुदेवादोश्वत्थेतिष्ठतऽहुन्द्रोमरुतऽऽपुमन्नयतेतुसादुश्वत्थेनवैश्वोभिपिंचति
 ॥ ४ ॥ युदेवकुल्पाशुहोति । प्राणावैकुल्पाऽऽमृतसुवैप्राणाऽऽमृतेनैवैनमेतदभिपिंचति ॥ ५ ॥ सुर्वेपांघाऽऽणपघेदानाद्
 रसोयत्सामसुर्वेपांघेवैनमेतद्देदानाद्गुसेनाभिपिंचति ॥ ६ ॥ ॐधौःशान्तिरुन्तरिक्षु ॥ १ ॥ यतोयतःसुमीहसे ॥ २ ॥
 असृताभिपेकोस्तु ॥ ॥ शान्तिःशान्तिःशान्तिः ॥ सुशान्तिर्भवतु ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ स्वस्थानेउपवेशनम् ॥ ततःपुत्रवतीभिर्दृ-
 द्सुवासिनीभिर्नाराजनंकार्यं ॥ ॐअनाघृष्टापुरस्ताद्देवराधिपत्युऽआयुर्मर्मेदाःपुत्रवतीदक्षिणतुऽइन्द्रस्याधिपत्येऽजाम्मे-
 दाःसुखदापुश्चाद्देवस्यसधितुराधिपत्येचक्षुर्मर्मेदाऽऽश्रुतिरुत्तरतोद्यातुराधिपत्येरायस्योपम्ममेदाः ॥ चिद्धृतिरुपरिष्टाद्दृ-
 स्पतेराधिपत्युऽओजोमिदुषिथाभ्योमानुप्राभ्यस्पाहुिमनोरथासि ॥ १ ॥ इति ॥ इतिस्वस्तिवाचनम् ॥

अथअग्निष्ठापूजनं ॥ तत्रायंक्रमः ॥ अविघ्नोमण्डपश्चैवमानवृणांपूजनंसंस्कृतं ॥ चैश्वदेवंचसोर्द्धारानान्दीश्राद्धमतःपरम् ॥ १ ॥
 [तत्र पत्रन्नेत्र कर्ममु मण्डपत्रिधानं ॥ पारस्करः ॥ पद्यसु बहिःशालायां विवाहे चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन
 इति ॥ बहिःशालायुद्वाद्बहिर्नण्डपइत्यर्थः ॥ तत्रैवायं अविघ्नोमण्डपश्चैवेत्यादिक्रमः ॥ यत्र मण्डपो नास्ति तत्र अविघ्नपूजनस्य
 मण्डपमावृणां जलव्यलद्वारमानवृणांचाभावः ॥ केवलगीर्वादिमानवृणांपूजनं ॥ अत्रमण्डपपूजने शिष्टाचारएवशरणम् ।]
 ततो गोभूमादिभयान्यधूरिते हरिद्रादिरजिते मृन्मये जविष्णत्स्य कलशे मोदादिपविनायकानां प्रतिमाः कुंकुमादिना लिखित्वा
 पृथक्पृथग्गान्नाम पृथग्महवापूजयेत् ॥ तद्यथा ॥ मोदश्चैव प्रमोदश्च सुमुखो दुर्मुखस्तथा ॥ अविघ्नो विघ्नकर्ता च पडेते
 विघ्ननायकाः ॥ १ ॥ ॐ मोदाय नमः मोदंजावाहयामि ॥ १ ॥ ॐ प्रमोदाय ० प्रमोदं ० ॥ २ ॥ ॐ सुमुखाय ० सुमुखं ०
 ॥ ३ ॥ दुर्मुखाय ० दुर्मुखं ० ॥ ४ ॥ ॐ अविघ्न्याय ० अविघ्नं ॥ ५ ॥ ॐ विघ्नकर्त्रे ० विघ्नकर्तारं ० ॥ ६ ॥ मनोजूर्तिरिति-
 प्रतिष्ठाप्य ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मोदादिपविनायकाः सुप्रतिष्ठावरदाभवन्तु ॥ ॐ मोदादिपविनायकेभ्यो नम इति पोडशोप-
 चारैः संपूजयेत् ॥ अनया पूजयामोदादियविनायकाः प्रीयतां ॥ इति अविघ्नपूजनम् ॥

अथमण्डपदेवतापूजनम् ॥ ततश्चाचार्यहस्ते मुद्रोक्षितादिकं कार्यं ॥ आचार्यहस्ते शिवाजापः सन्तु ॥ सन्तु शिवाजापः ॥
 गन्थाः पान्तु सीमन्तल्यंचान्तिभिर ० ॐ गन्थाः पान्तु सीमन्तल्यंचास्तु ॥ अक्षताः पान्तु आयुष्यमस्त्विति म ॥ ॐ अक्ष-
 ताः पान्तु आयुष्यमस्त ॥ पुन्याणि पान्तु सीधियमस्त्विति म ॥ ॐ पुन्याणि पान्तु मीधियमस्तु ॥ तांबूलानि पान्तु ऐर्धियम-

स्त्वितिभ० ॥ ॐ ताम्बूलानिपान्तु ऐश्वर्यमस्तु ॥ दक्षिणाः पान्तु बहु धनमस्त्वितिभ० ॥ ॐ दक्षिणाः पान्तु बहु धनमस्तु ॥ अप्र-
 पाः पान्तु बहु धनं चास्त्वितिभ० ॥ ॐ अप्रपाः पान्तु बहु धनं चास्तु ॥ शाखादूर्वाः पान्तु शाखापलवानां वृद्धिरस्त्वितिभ० ॥ ॐ शाखा-
 दूर्वाः पान्तु शाखापलवानां वृद्धिश्चास्तु ॥ तत आचार्येण दूर्वाशम्या आदिप्रशस्तवृक्षपत्राणां रक्तसूत्रेण पञ्चधा वेष्टनं कार्यं ॥ तासां
 मण्डपमावृत्सन्ना ॥ तासां मण्डपमानृणां मेकसिन्धुपात्रे स्थापनं ॥ वस्तोः पवित्रमिति मन्त्रेण यजमानपत्न्यान्नास्वास्तु तैलारोपणं
 कार्यं ॥ ॐ वस्तोः पवित्रमसिशुतधरुँ वस्तोः पवित्रमसिसुहृत्स्वधारम् ॥ देवस्त्वसिधितानुवसोः पुवित्रेण शतघरिणसुपुत्रा-
 कर्मधुक्षः ॥ १ ॥ अहिरिवभोगैरिति शाखासुहृद्रिकुङ्कुमादिसुगन्धिद्रव्येणोद्धर्तनम् ॥ ॐ अहिरिवभोगैः ० ॥ १ ॥ निकामे-
 निकामइति उष्णोदकेन शाखाक्षपनं ॥ ॐ निकामेनिकामेनः पुर्जन्यो ० ॥ १ ॥ दधिक्राव्येण इति शाखासुदध्यक्षतासमर्पणं ॥
 ॐ दधिक्राव्योऽथकारिपं ० ॥ १ ॥ याओपधीरिति शाखाग्रहणं ॥ ॐ याऽओपधीः पूर्वाजुता ० ॥ १ ॥ ततः मण्ड-
 पशाभ्रेयस्तंभे शाखायाः स्थिरोभवेति स्थिरीकरणं ॥ ॐ स्थिरोभवेष्टी इङ्गुऽजुशुर्भवेष्टुव्युर्वन् ॥ पूशुर्भवेष्टुव्युर्वन् ॥ पू-
 रीपुयाहृणः ॥ १ ॥ एवं नैर्कत्वे वायव्ये ईशान्ये च ॥ ततः पञ्चमीं शाखां यज्ञियवृक्षसभिधोपेतां मन्त्रेण गृहीत्वा काण्डा-
 त्काण्डादिति मन्त्रेण त्रिः कण्डनं ॥ ॐ काण्डात्काण्डात्पुरोहन्ती ० इति सकृन्मन्त्रेण द्विस्तूर्ष्णी ॥ ततो मण्डपमध्ये स्तम्भो-
 परिस्थापयेत् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ नन्दिनी नलिनी मीत्रालमाचपशुवर्धिनी ॥ आयेयादिक्रमेणैव शाखास्तम्भे प्रतिष्ठिताः ॥ १ ॥
 ॐ नन्दिन्येनमः नन्दिनी आवा ० ॥ ७ ॥ ॐ नलिन्येन ० नलिनी आ ० ॥ ८ ॥ ॐ मैत्रायै ० मैत्रां आ ० ॥ ९ ॥ उमायै ०

उमांआ० ॥ १० ॥ पशुवर्धिन्यै०पशुवर्धिनींआ० ॥ ११ ॥ मनोज्ञतिरितिप्रतिष्ठाप्य सर्वासांतत्रेणपोडशोपचारैःपूजनं ॥
 ॐभृशुनःस्वः नन्दिन्यादिमण्डपमातृभ्योनमः इति आवाहनादिपोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ अनयापूजयानन्दिन्यादिमण्ड-
 पमातरःप्रीयन्तां ॥ इतिमण्डपदेवतापूजनम् ॥

अथगौर्यादिमातृणांपूजनं ॥ रक्तवस्त्रास्तृतपीठेरजस्तफटिकादिमयीपुप्रतिमासुलिखितप्रतिमासुयाअक्षतयुञ्जेषुयास-
 गणाधिपानांगौर्यादिचतुर्दशमातृणांदक्षिणोपक्रमाणांउदगपवर्गणांप्रत्यशुपक्रमाणांप्रागपवर्गणांवास्थापनं ॥ तत्रायंक्र-
 मः ॥ गौरीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाजया ॥ देवसेनास्वधास्वाहामातरोलोकमातरः ॥ १ ॥ धृतिःशुष्टिस्वधातुष्टि-
 रात्मनःकुलदेवता ॥ गणेशेनाधिकाहेतादृद्धौपूज्याथतुर्दश ॥ १ ॥ अत्रचतुर्दशपदोपादानान्मातरोलोकमातरइतिसर्वा-
 सांविशेषणं ॥ ॐगणेशायनमःगणेशंआवाहयामि ॥ १ ॥ ॐगौर्यै नमःगौरीआ० ॥ २ ॥ ॐपद्मायै न०पद्मां० ॥ ३ ॥
 ॐशच्यै न० शचीआ० ॥ ४ ॥ ॐमेधायै० मेधांआ० ॥ ५ ॥ ॐसावित्र्यै० सावित्रीं० ॥ ६ ॥ ॐविजयायै० विजयां०
 ॥ ७ ॥ ॐजयायै० जयांआ० ॥ ८ ॥ ॐदेवसेनायै० देवसेनां० ॥ ९ ॥ ॐस्वधायै न० स्वधां० ॥ १० ॥ ॐस्वाहायै० स्वाहां०
 ॥ ११ ॥ ॐधृत्स्यै० धृतिं० ॥ १२ ॥ ॐपुष्ट्यै० पुष्टिं० ॥ १३ ॥ ॐआत्मनःकुलदेवतायै० आत्मनः
 कुलदेवतां० ॥ १५ ॥ इत्यावाह्य ॥ पोडशोपचारैःसंपूज्य ॥ समख्येइतिपुष्पाञ्जलिः ॥ ॐसमख्येदेव्याधियासंदक्षिण्योरु-
 चर्क्षता ॥ मासुआयुःप्रमोषीर्भुंहंतवषीरंविंद्युतवदेचिसुंदक्षि ॥ अनयापूजयागौर्यादिमातरःप्रीयन्ताम् ॥ ॥ पश्चान्त-

रेणगौर्यादीनांपौराणमत्रैरावाहनं यथा—समीपेमातृवर्गस्य सर्वविघ्नहरंसदा ॥ त्रैलोक्यपूजितं देवगणेशं स्थापयाम्यहं ॥ १ ॥
 ॥ १ ॥ हिमाद्रितनयां देवीं वरदां भैरवप्रियाम् ॥ लम्बोदरस्य जननीं गौरीमावाहयाम्यहम् ॥ २ ॥ सुवर्णाभां पद्महस्तां चि-
 प्णोर्वक्षस्थलस्थिताम् ॥ त्रैलोक्यपूजितां देवीं पद्माभावाहयाम्यहम् ॥ ३ ॥ दिव्यरूपां विशालाक्षीं शुचिकुण्डलधारिणीम् ॥
 देवराजप्रियां भद्रां शचीमावाहयाम्यहम् ॥ ४ ॥ वैवस्वत्कृतफुल्लाब्जतुल्याभां पद्मवासिनीम् ॥ बुद्धिप्रसादिनीं सौम्यां मेधामा-
 वाहयाम्यहम् ॥ ५ ॥ जगत्सृष्टिकरीं धाम्नीं रूपेण च व्यवस्थिताम् ॥ उकाराख्यां भगवतीं सावित्रीमाह्वयाम्यहम् ॥ ६ ॥
 चिप्युरुद्राकं देवानां शरीरेषु व्यवस्थिताम् ॥ त्रैलोक्यवासिनीं देवीं विजयामाह्वयाम्यहम् ॥ ७ ॥ दैत्यरक्षःक्षयकरीं देवानाम-
 भयप्रदाम् ॥ गीर्वाणयन्दितां देवीं जयामावाहयाम्यहम् ॥ ८ ॥ मयूरवाहनां देवीं शक्तिखड्गधनुर्धराम् ॥ आवाहयेदेवसे-
 नां तारं कासुरमर्दिनीम् ॥ ९ ॥ कव्यमादाय सततं पितृभ्यो या प्रयच्छति ॥ पितृलोकार्चितां देवीं स्वधामावाहयाम्यहम् ॥
 ॥ १० ॥ हविर्गृहीत्वा सततं देवेभ्यो या प्रयच्छति ॥ वल्लिप्रिया च सा स्वाहासमागच्छतु सांभ्वरे ॥ ११ ॥ नमस्तुष्टिकरीं-
 देवीं लोकानुग्रहकर्मणि ॥ स्वकामस्य च सिद्धार्थं धृतिमावाहयाम्यहम् ॥ १२ ॥ आवाहयाम्यहं पुष्टिजगद्धिप्रविनाशिनीम् ॥
 ज्ञात्वा पुष्टिकरीं देवीं रक्षणायां च्वरे मम ॥ १३ ॥ सौम्यरूपे सुवर्णां भेविद्युज्ज्वालातिकुण्डले ॥ धर्मतुष्टिकरीं देवीं मस्मिन्य-

१ मातृणां योऽष्टपदोऽहं ॥ भूतप्राममि मं ह्यं चं याभिः स्वयादितपुरा ॥ त्रैलोक्यपूजितां देवीं मातृरावाहयाम्यहम् ॥ १२ ॥ आवाहयेद्वेलोकमातृजंगत्पाल नसस्थिताः ॥
 धामापरिकितां देवीः स्वो नैरापथने स्वया ॥ १३ ॥ इति विशेषः ॥

कीर्तिलक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिःश्रद्धाक्रियामतिः ॥ बुद्धिलज्जावपुःशान्तिस्तुष्टिःकान्तितुमातरः ॥ १ ॥ ॐकीर्त्तनमः ॥ कीर्त्त
 आनाहयामि ॥ १ ॥ ॐलक्ष्म्यै० लक्ष्मीं० ॥ २ ॥ ॐधृत्यै० धृतिं० ॥ ३ ॥ ॐमेधायै० मेधां० ॥ ४ ॥ ॐपुष्ट्यै०
 पुष्टिं० ॥ ५ ॥ श्रद्धायै० श्रद्धां० ॥ ६ ॥ क्रियायै० क्रियां० ॥ ७ ॥ ॐमल्यै० मतिं० ॥ ८ ॥ ॐबुद्ध्यै० बुद्धिं० ॥ ९ ॥
 ॐलज्जावपुपेन० लज्जावपुपं० ॥ १० ॥ ॐशान्त्यै० शान्तिं० ॥ ११ ॥ ॐतुष्ट्यै० तुष्टिं० ॥ १२ ॥ कान्त्यै० कान्तिं०
 ॥ १३ ॥ इत्यावाह्यपोडशोपचारैःसंपूज्य ॥ दाक्षिणात्यास्तुमण्डपमातृकास्थापनंरक्तवस्त्राद्यास्तृतेशूर्पकुर्वति ॥ तस्मिन्नेव-
 शूर्पेयथायकाशंकुंजुमादिनालिखितप्रतिमासुअक्षतपुडोपुवागौर्यार्थादिग्रहमातृकान्तानांस्थापनंपूजनंकुर्वन्ति ॥ अत्रशिष्टाचा-
 रण्यवशरणं इतिप्रयोगदर्पणेपद्मनाभदीक्षिताः ॥ इतिमातृकापूजनम् ॥

अथवसोर्धारापूजनं ॥ पात्रस्थेनविलीनेनसगुडेनघृतेनमरुतृणांसंनिहितकुड्यलज्जाःदक्षिणाद्युदगपवर्गाः पश्चिमादिप्राग-
 पवर्गा नात्तिनीचानचोद्भ्रिताःपद्मसप्तवावसोर्धाराःकर्तव्याः ॥ तत्रमंत्रः—ॐवसोःपुधिर्त्रमसिशुतर्धारंबसोःपुवित्रम-
 सिसुहृलधरं ॥ देवस्त्वांसयित्तापुनातुवसोःपुवित्रेणशुतर्धारेणसुध्वा ॥ १ ॥ इति ॥ ततःशिष्टाचारात् ऊर्ध्वभागेगुडेनैकी-
 करणंतत्रैवकुंजुमादिनायथाचारंविन्दुकरणेनालंकरणं ॥ तत्रमंत्रः—ॐकर्मधुक्षः ॥ इति ॥ अथघृतमातरः ॥ पृताः
 कुड्येकुंजुमाक्तेनघृतेनदक्षिणोत्तराःपूर्वाभिमुखालेख्याः ॥ श्रीश्चलक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिःप्रज्ञासरस्वती ॥ मांगल्येपुप्रपूज्यंते-
 ससैताघृतमातरः ॥ १ ॥ ॐश्रियैनमः श्रियंआचाहयामि ॥ १ ॥ ॐलक्ष्म्यै० लक्ष्मीं० ॥ २ ॥ ॐधृत्यै० धृतिं० ॥ ३ ॥

मेधायै न० मेधांजा० ॥ ४ ॥ ॐ स्वाहायै न० स्वाहांजा० ॥ ५ ॥ प्रजायै न० प्रजां जा० ॥ ६ ॥ ॐ सरस्वती नमः
सरस्वती आवाहयामि ॥ ७ ॥ इत्यावाहयसोर्धारादेवताभ्यो नमः इति संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ अत्रागच्छतभो देवाः पूजिता वि-
धि मार्गितः ॥ कुर्वतु कार्थमखिलं निर्विघ्नं न क्रतुं इदं ॥ इदं वसोर्धाराकरणं कातीयानामेव नान्येषां ॥ इति वसोर्धा-
रापूजनं ॥ ततो यजमानः स्थापितमातृकं चूर्णं स्वयं गृहीत्वा पत्न्या चाविघ्नकलशं ग्राहयित्वा पत्न्यग्रतः सन् मण्डपतो गृहमभ्येदेव-
स्याग्रतस्तत्सर्वं स्थापयेत् ॥ तद्ग्रामपार्थे दीपं निदध्यात् ॥ ॐ आयुर्व्युं चूर्णं स्वर्गं रुयस्यो पुमौ द्विदम् ॥
इदं हिरण्यमन्त्रं स्वयैत्राया विराता दुमाम् ॥ १ ॥ न तद्रक्षा० ॥ २ ॥ यदा वधं० ॥ ३ ॥ इत्यायुर्व्युं चूर्णं जपः ॥

अथाभ्युदयिकश्राद्धम् ॥ एतन्नियन्धनाः सर्वे निर्णयास्त्रयोविंशतिपुटाश्च तिस्रसं सधिस्त्रिंशतिपुटास्तएवालोचनीयाः ॥
अत्र तावत्प्रयोगोल्लिख्यते ॥ नाखणवत् आसनेषु कौशचटुनिवेशनं । ततो निमज्जनं । अद्य कर्तव्या मुककर्माङ्गश्राद्धे देवेषुः क्रि-
यतां । ॐ तथा ॥ प्राप्ततां भवन्तौ । अमुकगोत्राणां नदीमुखानां अस्त्वपितृपितामहप्रपितामहानां अमुकासुक-
शर्मणां कर्तव्या मुककर्माङ्गश्राद्धेक्षणः क्रियतां ॐ तथा ॥ प्राप्ततां भवन्तौ । अमुकगोत्राणां नदीमुखीनां
अस्त्वमातृपितामहीप्रपितामहीनां अमुक्यसुकीदेवीनां कर्तव्या मुककर्माङ्गश्राद्धेक्षणः क्रियतां । ॐ तथा ॥ प्राप्ततां-
भवन्तौ । प्राप्तवाव ॥ अमुकगोत्राणां नदीमुखानां अस्त्वमातामहशुद्धप्रमातामहानां अमुकासुकशर्मणां सपत्नीका-
नां कर्तव्यासु कर्माङ्गश्राद्धेक्षणः क्रियतां । ॐ तथा ॥ प्राप्ततां भवन्तौ । प्राप्तवाव ॥ ॐ सत्यवसु विश्वे देवाः इदं वः पाद्यं-

पादप्रक्षालनं । एपवोगन्धः । इमानिवःपुष्पाणि ॥ एपवोऽर्घः ॥ असुकासुकगोत्राः नान्दीमुखःअसत्पितृपितामहप्र-
पितामहाःअसुकासुकशर्माणःइदं वःपाद्यं पादप्रक्षालनं । इमानिवःपुष्पाणि । एपवोऽर्घः ॥ असुका-
सुकगोत्राःनान्दीमुखःअसन्मातृपितामहीप्रपितामहाःअसुक्वसुकीदाः इदं वःपाद्यं पादप्रक्षालनं । एपवोऽर्घः । इमा-
निवःपुष्पाणि । एपवोऽर्घः ॥ असुकासुकगोत्राःनान्दीमुखःअसन्मातामहप्रमातामहदृढप्रमातामहाःअसुकासुकश-
र्माणःसपत्नीकाःइदं वःपाद्यं पादप्रक्षालनं । एपवोगन्धः । इमानिवःपुष्पाणि । एपवोऽर्घः ॥ देशकालौसंकीर्त्यअसुक-
गोत्राःनान्दीमुखाःअसत्पितृपितामहप्रपितामहाः असुकासुकशर्माणः । असुकगोत्राःनान्दीमुखःअसन्मातृपितामही-
प्रपितामहाःअसुक्वसुकीदेव्यः । असुकगोत्राःनान्दीमुखाःअसन्मातामहप्रमातामहदृढप्रमातामहाःअसुकासुकशर्माणःस-
पत्नीकाः । एतानुद्दिश्यकरिष्यमाणसुककर्माङ्गतयासत्यवसूविश्वेदेवपूर्वकंसांकल्पेनविधिनाआभ्युदयिकश्राद्धंयुष्मदनुज्ञ-
याकरिष्येइतिप्रश्नः ॥ कुरुष्वइतिप्रतिप्रश्नः ॥ ॐसत्यवसूविश्वेदेवाःइदं वःआसनं ॥ असुकगोत्राःनान्दीमुखाःअसत्पितृपि-
तामहप्रपितामहाःअसुकासुकशर्माणःइदं वःआसनं ॥ असुकगोत्राःनान्दीमुखःअसन्मातृपितामहीप्रपितामहाःअसुक्वसुकी-
देव्यःइदं वःआसनं ॥ असुकगोत्राः नान्दीमुखाःअसन्मातामहप्रमातामहदृढप्रमातामहाःअसुकासुकशर्माणःसपत्नीकाः इदं
वःआसनं ॥ ततो गन्धादिदानं ॥ ॐसत्यवसूविश्वेदेवाः इदं तं गन्धाद्यर्चनं यथाविभागं वः स्वाहानमः ॥ असुकगोत्राःनान्दी-
मुखाः असत्पितृपितामहप्रपितामहाःअसुकासुकशर्माणःयथादत्तं गन्धाद्यर्चनं यथाविभागं वः स्वाहानमः ॥ असुकगोत्राःना-

न्दीमुख्यःअसन्मातृपितामहीप्रपितामहःअसुख्यमुकीदाःइदंत्तंगन्धा० ॥ असुकगोत्राःनान्दीमुखाःअसन्मातामहप्रमा-
 तामहदृढप्रमातामहाःअमुकामुकशर्माणःसपत्नीकाःइदंत्तंगन्धा० ॥ इदंज्योतिः । सुज्योतिः ॥ अन्नसंकल्पः ॥
 ॐसत्यसूविश्वेदेवा.शुग्मन्नाक्षणतृसिपर्यन्तंदास्यमानमामंअमृतरूपेणवःस्वाहानमः ॥ असुकगोत्राःनान्दीमुखाःअसत्पि-
 तृपितामहप्रपितामहाःअमुकामुकशर्माणःशुग्मन्नाक्षणतृसिपर्यन्तंदास्यमानमामंअमृतरूपेणवःस्वाहानमः ॥ असुकगोत्राः
 नान्दीमुख्यःअसन्मातृपितामहीप्रपितामहः० शुग्मन्नाक्षणतृसिपर्यन्तंदास्यमानमामंअमृत० ॥ असुकगोत्राःनान्दीमुखाः
 असन्मातामहप्रमातामहदृढप्रमातामहाः० शुग्मन्नाक्षणतृसिपर्यन्तंदास्यमानमामंअमृत० ॥ आर्महिरण्यंवा ॥ ॐसत्य-
 वसूविश्वेदेवाःप्रीयन्तां ॥ असुकगोत्रानान्दीमुखाःअसत्पितृपितामहप्रपितामहाःअमुकामुकशर्माणःप्रीयन्तां ॥ असुक-
 गोत्राःनान्दीमुख्यःअसन्मातृपितामहीप्रपितामहःअसुकगोत्रानान्दीमुखाःअसुकगोत्राःप्रीयन्तां ॥ गोत्राःनान्दीमुखाःअसन्मातामहप्रमाता-
 महदृढप्रमातामहाःअमुकामुकशर्माणःसपत्नीकाःप्रीयन्तां ॥ ॐसत्यवसूविश्वेदेवाःकृतस्याभ्युदयिकश्राद्धस्यफलप्रतिष्ठासि-
 द्दार्थद्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयिणीदक्षिणांदातुमहसुत्सुज्ये ॥ गोत्राःनान्दीमुखाःअसत्पितृपितामहप्रपितामहाः० । गो-
 त्राःनान्दीमुख्यःअसन्मातृपितामहीप्रपितामहः० । गोत्राःनान्दीमुखाःकृतस्याभ्युदयिकश्राद्धस्यफलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थ-
 द्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयिणीदक्षिणांदातुमहसुत्सुज्ये ॥ आशीर्ग्रहणं ॥ अपोरा.पितरःसन्तु ॥ सन्त्वपोराःपितरः ॥

गोत्रनोवर्धतां ॥ वर्धतांयोगोत्रं० ॥ दातारोनोऽभिवर्धन्तां ॥ अभिवर्धन्तांबोदातारः ॥ वेदाश्चनोऽभिवर्धन्तां ॥ वर्धन्तां
 वोवेदाः ॥ संततिर्नोऽभिवर्धतां ॥ वर्धतां वःसंततिः ॥ श्रद्धाचनोमाव्यगमत् ॥ माव्यगमद्दःश्रद्धा ॥ बहुदेयंचनोऽस्तु ॥
 अस्तुवोबहुदेयं ॥ ततःनान्दीश्राद्धंसंपन्नं । सुसंपन्नं ॥ असिन्नाभ्युदयिकश्राद्धेन्यूनान्तिरिक्तोयोविधिःसल्पविष्टना-
 खणवचनाद्विष्ट्युप्रसादात् श्रीनान्दीमुखदेवताप्रसादात्परिपूर्णांस्त्वितिभवन्तोऽब्रुवन्तु ॥ अस्तुपरिपूर्णः ॥ विसर्जनम् ॥
 ॐ वाजेवाजेऽवतद्वाजिनो नो धर्नेषुऽधिप्राऽअमृताऽऽकृतज्ञाः ॥ अस्यमर्च्यऽपिचतमूदयंब्वंतुसायातपुथिभिर्देवुयानैः ॥ अत्रु-
 प्रजनम् ॥ आमाचारजस्यप्रधुमोजगम्युदेमेधावापृथिवीधिरूपे ॥ आमागन्तांपितरामातरुचामासोमोअमृतत्वेनग-
 म्यात् ॥ अनेनसांकल्पविधिनाआभ्युदयिकश्राद्धेनान्दीमुखदेवताःप्रीयन्ताम् ॥ इतिआभ्युदयिकश्राद्धम् ॥

अथर्त्विग्वरणम् ॥ असिन्तसग्रहमखरजोदर्शनशान्त्याख्येकर्मणिआचार्यादिऋत्विग्वरणंकरिष्ये ॥ अमुकप्रवरान्वितअ-
 मुकगोत्रःशुक्ल्यजुर्वेदास्नायवाजिमाध्यंदिनीयशाखाध्यायीअमुकऋर्मायजमानोहं अमुकप्रवरान्वितअमुकगोत्रंशुक्ल्यजुर्वेदा-
 स्नायवाजिमाध्यंदिनीयशाखाध्यायिनंअमुकशर्माणंब्राह्मणंअसिन्तसग्रहमखरजोदर्शनशान्त्याख्येकर्मणिआचार्यत्वेनत्वांष्टुणे
 श्रुतोऽस्मीत्याचार्यः ॥ गंधादिभिःसंपूज्य प्रार्थयेत् ॥ ॐ बृहस्पतेऽअतियदुर्वोअर्होदद्धुमहिमातिक्रतुंमुज्जनेषु ॥ यद्दीदयुच्छर्व-
 सऽऽकृतप्रजातुतदुस्मासुद्रचिणन्धेहिचिन्नम् ॥१॥ आचार्यस्तुयथास्वर्गेशक्रादीनांबृहस्पतिः ॥ तथात्वंमयज्ञेसिन्नाचार्यो-

भवसुव्रत ॥ १ ॥ एवं ब्रह्माणं दृत्वा ॥ अस्मिन्त्स ० रजोदर्शनशान्त्याख्ये कर्मणि ब्रह्मत्वेन त्वामहं दृष्टे ॥ दृतोस्मि ॥ ॐ ब्रह्मयज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमुतः सुरुचोर्विनुऽर्वावः ॥ स बुभुयाऽऽपुमाऽऽस्य द्विष्ठाः सुतश्च योनिमसतश्च विवः ॥ यथा चतुर्भुवो ब्रह्मासर्धलो कपितामहः ॥ तथा त्वं मयनेत्रे सिन्धुत्वा भवद्विजोत्तम ॥ १ ॥ एवं गणपतिं सत्रं गणपत्येन त्वामहं दृष्टे ॥ दृतोस्मि ॥ ॐ गुणानां त्वागुणपति ० ॥ वाञ्छितार्थफलावाप्त्यै पूजितोसि सुरसुरैः ॥ निर्विघ्नं क्रतुसिद्धैस्त्वामहं गणपं दृष्टे ॥ १ ॥ एवं सदस्यं अस्मिन्त्सत्रं सादस्येन त्वामहं दृष्टे ॥ दृतोस्मि ॥ ॐ सदसु रूपतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य कार्भ्यम् ॥ सुनिम्मे धारमयासि पम् ॥ १ ॥ कर्मणा सुपदेष्टारं सर्वकर्मविदुत्तमं ॥ कर्मिणं वेदतत्त्वज्ञं सदस्यं त्वामहं दृष्टे ॥ १ ॥ ततश्चतुरोष्टौ वा ऋत्विजो दृष्टुयात् ॥ ऋत्विक्त्वेन त्वामहं दृष्टे इति ॥ (यज्ञादिकर्मकार्येषु ऋत्विग्शक्रमखेयथा ॥ तथा वैयज्ञकार्येऽस्मिन् ऋत्विक्त्वेन मखे भव ॥ १ ॥) ॐ श्रुतेर्नदीधामासोति दीक्षयासोति दक्षिणाम् ॥ दक्षिणाशुद्धामासोति श्रद्धयासुत्यमाप्यते ॥ १ ॥ एतार्चद्रुप्युजस्युयद्वैवर्बर्षाकृतम् ॥ तद्वेत्सर्वमासोतियज्ञेसौत्रामुणीसुते ॥ १ ॥ अधप्रार्थना ॥ ब्राह्मणाः सन्तु मे शस्ताः पापात्पान्तु समाहिताः ॥ देवानां चैव दातारः पातारः सर्वदेहिनां ॥ १ ॥ जपयज्ञैस्तथाहोमैर्दानैश्च विविधैः पुनः ॥ देवानां च ऋषीणां च त्वत्सर्थयाजकाः कृताः ॥ २ ॥ येषां देहे स्थिता वेदाः पाथयन्ति जगन्नयम् ॥ रक्षन्तु सततं ते मां जपयन्ते व्यवस्थिताः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणाञ्जंगमंतीर्धं त्रिभुल्लोकेषु विद्युतम् ॥ येषां वाक् यो देकेनेव शुभ्यन्ति मणिना जनाः ॥ ४ ॥ पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः ॥

सर्वकर्मरतानित्येदशाद्यार्थकोविदाः ॥ ५ ॥ श्रोत्रियाःसत्यवाचश्चग्रहव्यानरताःसदा ॥ यद्वाक्यामृतसंसिकाऋद्धिया-
न्तिनरद्रुमाः ॥ ६ ॥ अङ्गीकुर्वन्तुकर्मैतत्कल्पद्रुमसमाशिपः ॥ यथोक्तनियमैर्युक्तामंत्रार्थस्थिरबुद्धयः ॥ ७ ॥ यत्कृपालो-
चनात्सर्वान्कद्वयोद्बुद्धिमानुयुः ॥ अस्मिन्यागेमयापूज्याःसन्तुमेनियमान्विताः ॥ ८ ॥ अक्रोधनाःशौचपराःसततं ब्रह्मचारि-
णः ॥ ग्रहव्यानरतानित्यंप्रसन्नमनसःसदा ॥ ९ ॥ अदुष्टभाषणाःसन्तुमासन्तुपरनिन्दकाः ॥ ममापिनियमाह्वेतेभवन्तु
भवतामपि ॥ १० ॥ इतिसंप्राथ्यतान्मूयाद्यथावत्क्रियतांविधिः ॥ ११ ॥ ऋत्विजश्चयथापूर्वशक्रादीनांमखेभवन् ॥
युयंतथाभभवतऋत्विजोर्हत्सुसत्तमाः ॥ १२ ॥ अस्ययागस्यनिष्पत्तौभवन्तोभ्यर्थितामया ॥ सुप्रसन्नैःप्रकर्तव्यंशान्तिकं-
विधिपूर्वकं ॥ १३ ॥ इतिऋत्विग्वरणम् ॥ ॥ अथदिग्रक्षणं ॥ ॐरुक्षोहर्णम्बलगुहनम्बैष्णवीमिदमुहन्तम्बलगुत्किरामियम्मे
निष्ठप्रेयमुमालोनिचुखानेदमुहन्तम्बलगुत्किरामियमेसगानोचमसमानोनिचुखानेदमुहन्तम्बलगुत्किरामियम्मेसबन्धु-
र्ष्यमसबन्धुर्निचुखानेदमुहन्तम्बलगुत्किरामियम्मेसजातोचमसजातोनिचुखानोर्कृत्याङ्किरामि ॥ १ ॥ रुक्षोहणोवोबल-
गुहनः प्रोक्षामिबैष्णुवात्रक्षोहणोवोबलगुहनोवस्तृणामिबैष्णुवात्रक्षोहणोवोबलगुहनोवात्रक्षोहणौवाँबलगुह-
नाऽऽर्षदयामिबैष्णुवीरक्षोहणौवाँबलगुहनौपर्यूहामिबैष्णुवीरैष्णुवमसिबैष्णुवास्य ॥ २ ॥ रक्षसाम्भागोसिनिरस्तुर्क्ष-
दुदमुहर्क्षोभितिष्ठासीदमुहर्क्ष रक्षोर्ववाचऽदुदमुहर्क्षोर्धमन्तमोनयामि ॥ घृतेनद्यावापृथिवीप्रोर्णुवाथौवायोवेस्तोकाना-

मुप्रिराज्यस्येजुस्वाहास्वाहा हृतेऽकुर्चनभसंमारुतङ्गच्छतम् ॥ ३ ॥ रुक्षोहाश्चिथर्चर्षणिरुभियोनिमयोहते ॥ द्रोणैसुध-
 सुमार्सदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पन्तुभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः ॥ येभूताविघ्नकर्तारस्तेनश्यन्तुशिवाज्ञया ॥ १ ॥ अपक्राम-
 न्तुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशं ॥ सर्वंपामविरोधेनशान्तिकर्मसमारभे ॥ २ ॥ यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वतः ॥
 स्थानंलक्त्वानुतत्सर्वयत्रस्थंतत्रगच्छतु ॥ ३ ॥ भूतानिराधसावापियेऽत्रतिष्ठन्तिकेचन ॥ तेसर्वेष्वपगच्छन्तुशान्तिकंतुकरो-
 म्यहं ॥ ४ ॥ इतिमन्त्रैरीशानादिसर्वदिक्षुविकिरेत् ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ इतिदित्रक्षणम् ॥ ॥ अथपञ्चगव्यकरणं ॥ गाय-
 त्र्यागोमूत्रं ॥ ॐ तत्सवितुः ॥ १ ॥ गन्धद्वाराभितिगोमयं ॥ ॐ गन्धद्वारांदुरार्धर्षीनित्यपुष्टांकरीपिणीं ॥ ईश्वरीसर्व-
 भूतानांतामिहोपहृयेश्रियं ॥ २ ॥ आप्यायस्वेतिक्षीरं ॥ ॐ आप्यायस्त्वसर्गेतुतेश्चिथर्तःसोमुदृण्यम् ॥ भवावाजस्यस-
 हुषे ॥ ३ ॥ दधिक्राव्यइतिदधि ॥ ॐ दधिक्राव्यो ॥ ४ ॥ तेजोसीत्याज्यं ॥ ॐ तेजोसिदुर्कर्मस्यसृतमसिधामुनागा-
 सिप्रियन्दुयान्नामनाधृष्टन्देव्यर्जनमसि ॥ ५ ॥ देवसत्वै तिरुशोदकं ॥ ॐ देवस्यत्वासवितुः ॥ ६ ॥ ॐ इतिप्रणवेन
 यज्ञकाष्ठेनालोढ्य आपोदिष्टेतित्रिभिर्मन्त्रैः आत्मानं कर्मभूमियज्ञसंभारंश्चप्रोक्षेत् ॥ इतिपञ्चगव्यकरणं भूमिप्रोक्षणंच ॥ ॥
 ॥ अथभूमिपूजनं ॥ ॐ भूर्भुवःसुभिरुसर्दितिरसिश्चिथर्थायाधिरथसुभुवनस्यधुत्रीं ॥ पृथिवीर्व्यच्छपृथिवीन्दृहृष्टपृथिवीम्माहिद्
 सीः ॥ ॐ भूर्भुवःसःपृथिवीकूर्मानन्तदेवताभ्योनमः इतिमन्त्रेणपोढशोपचारैःपूजयेत् ॥ इतिभूमिपूजनं ॥ ॥ अथामिप्र-

तिष्ठापनं । शुभपुण्यतिथौ जस्मिन्समग्रहमखरजोदर्शनशान्त्याख्ये कर्मणि पञ्चभूसंस्कारपूर्वकं अग्निप्रतिष्ठापनं करिष्ये ॥ स्थण्डि-
 लेपञ्चभूसंस्काराः । दर्भैः परिसमुह्य गोभयेनोपलिष्य यज्ञकाष्ठेन ह्युवेण कुशैर्वाँछिल्य अनामिकांगुष्ठेनोद्धृत्य उदकेनाभ्युक्ष्य आ-
 त्माभिसुखमग्निमुपसमाधाय ॥ अग्निपूजनम् ॥ ॐ अग्निन्दुतम्पुरोदधेहव्यवाहुमुपद्युवे ॥ देवौ २ऽआसादयाद्दिह ॥ १ ॥ ॥
 अस्याहरणपात्रे साक्षतोदकं निषिच्य ॥ अग्निमुखं कृत्वा व्यायेत् ॥ ॐ चत्वारिंशद्भ्रात्रयोऽअस्य पादुद्देशीपंसुसहस्तासोऽञ्ज-
 स्त्र ॥ त्रिधाबुद्धोर्ध्वभोरोरवीतिमुहोद्देवो मर्त्याँ २ऽआविवेश ॥ १ ॥ ससहस्रश्चतुःशृङ्गः ससजिह्वो द्विशीर्षकः ॥ त्रिपात्र-
 सन्नचदनः सुखासीनः शुचिसितः ॥ १ ॥ स्वाहांतुदक्षिणे पार्श्वे देवीं वामे स्वर्धांतथा ॥ विश्वदक्षिणहस्तैस्तु शक्तिमंत्रं ब्रुवंतु वं-
 ॥ २ ॥ तोमरं व्यजनं वामे द्यूतपात्रं च धारयन् ॥ आत्माभिसुखमासीन एवं रूरो हुताशनः ॥ ३ ॥ अग्नेयैश्चानरशाण्डिल्य-
 गोत्रशाण्डिल्यासितदेवलेति त्रिप्रवरभूमिमातःवरुणपितः मेपध्वजप्राचुखममसम्मुखो भव ॥ शान्तिकेवरदनामग्निप्रति-
 ष्ठाप्य ॐ अग्निपुरुपायनमः इति मन्त्रेण नैर्ऋत्यकोणे वहिरग्निपोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ अग्निप्रज्वलितं वन्दे जातवे-
 दं हुताशनं ॥ हिरण्यवर्णमनलंसमृद्धं विश्वतोमुखं ॥ इत्यग्निप्रतिष्ठापनं ॥ अथ प्रधानदेवतास्थापनं ॥ तत्रादौ स्थण्डिलस्ये-

१ उतानेन तु हस्तेन प्रोक्षणं समुदाहृतम् ॥ तिरधालोक्षणं प्रोक्तं नीचेनाभ्युक्षणं स्मृतमित्यस्मार्तवैयनाथमिथा । २ शुभं पात्रं द्रुकास्यस्य तेनाग्निमणयेद्ब्रुव । तस्याग्नाग्ने-
 नारायेण नवेनाभिसुखेन तस्मिन्नि । स्मार्त० । ३ चिराच्छिष्टपठितमिदं ब्रह्मेभूमिमातृत्वं वरुणगितुस्त्वं च किं मूलकनविद्य ।

मुञ्चिराज्यस्येषुत्साहास्वाहाकृतेऽकुर्ध्वर्नभसंमारुतङ्गच्छतम् ॥ ३ ॥ रुद्रोहाविथर्चर्पणिरुभियोनिमयोहते ॥ द्रोणैसुध-
 स्वमार्सदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पन्तुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः ॥ येभूताविघ्नकर्तारस्तेनश्यन्तुशिवाज्ञया ॥ १ ॥ अपक्राम-
 न्तुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशं ॥ सर्वपामविरोधेनशान्तिकर्मसमारभे ॥ २ ॥ यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वतः ॥
 स्थानंस्वत्त्वानुतत्सर्षपयत्रस्थतत्रगच्छतु ॥ ३ ॥ भूतानिराक्षसावापियेऽत्रतिष्ठन्तिकेचन ॥ तेसर्वेष्यपगच्छन्तुशान्तिकंतुकरो-
 म्यहं ॥ ४ ॥ इतिमंत्रैरीशानादिसर्वदिक्षुधिकिरेत् ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ इतिदिप्रक्षणम् ॥ ॥ अथपञ्चगव्यकरणं ॥ गाय-
 त्रागोमूत्रं ॥ ॐ तत्सवितु ॥ १ ॥ गन्धद्वाराभितिगोमयं ॥ ॐ गन्धद्वारांदुराधर्षीनित्यपुष्टांकरीपिणीं ॥ ईश्वरींसर्व-
 भूतानांतामिहोपह्वयेश्रियं ॥ २ ॥ आप्यायस्वेतिक्षीरं ॥ ॐ आप्यायस्वसर्भेतुतेद्विथर्तःसोमुष्टृष्ण्यम् ॥ भवावाजस्यस-
 रुधे ॥ ३ ॥ दधिक्राव्णइतिदधि ॥ ॐ दधिक्राव्णो ॥ ४ ॥ तेजोसीत्याज्यं ॥ ॐ तेजोसिगुक्रमस्युत्तमसिधामुनामा-
 सिष्ठियन्देवानामनाष्टृन्देयुयर्जनमसि ॥ ५ ॥ देवसत्वेतिकुशोदकं ॥ ॐ देवस्यत्वासवितुः ॥ ६ ॥ ॐ इतिप्रणवेन
 यज्ञकाष्ठेनालोढ्य आपोह्येतित्रिभिर्मंत्रैः आत्मानं कर्मभूमियज्ञसंभारांश्चप्रोक्षेत् ॥ इतिपञ्चगव्यकरणं भूमिप्रोक्षणं च ॥ ॥
 ॥ अथभूमिपूजनं ॥ ॐ भूरसिभूमिरुस्यदितिरसिद्विथर्थायाचिथस्त्रुचनस्यधुत्रीं ॥ पृथिवीव्यच्छृथिवीन्दृहृष्टृथिवीम्माहिहृ
 सीः ॥ ॐ भूर्भुवःसःपृथिवीकूर्मानन्तदेवताभ्योनमः इतिमन्त्रेणपोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ इतिभूमिपूजनं ॥ ॥ अथाग्निप्र-

तिष्ठापनं । शुभमुण्यतिथौ जसिन्सद्यहमखरजोदर्शनशान्त्याख्ये कर्मणि पञ्चभूसंस्कारपूर्वकं अग्निप्रतिष्ठापनं करिष्ये ॥ स्थण्डि-
 लेपञ्चभूसंस्काराः । दमैः परिसमुह्य गोमथेनोपलिप्य यज्ञकोष्ठेन हुवेण कुशैर्वोह्निष्य अनामिकांगुष्ठेनोद्धृत्य उदकेनाभ्युक्ष्य आ-
 त्माभिसुखमग्निमुपसमाधाय ॥ अग्निपूजनम् ॥ ॐ अग्निन्दूतम्पुरोर्दधेहव्युवाहुमुपञ्चवे ॥ देवाँ २ ऽ आसादयादिह ॥ १ ॥ ॥
 अग्न्याहरणपात्रे साक्षतोदकं निपिष्य ॥ अग्निमुखं कृत्वा व्यायेत् ॥ ॐ बुत्वारिः शृङ्गात्रयोऽअस्युपादुाद्देष्टुपीपिसुसहस्रासोऽअ-
 स्य ॥ त्रिधाबुद्धोर्धुभोरोरधीतिमुहोद्देयो मर्त्यी २ ऽ आचिष्य ॥ १ ॥ सप्तहस्तश्चतुःशृङ्गः सप्तजिह्वो द्विशीर्षकः ॥ त्रिपात्र-
 सप्तवदनः सुखासीनः शुचिसितः ॥ १ ॥ स्वाहांतुदक्षिणे पात्रे देवीवामे स्वधांतथा ॥ विभ्रद्दक्षिणहस्तैस्तु शक्तिमंत्रं चतुर्भुवं
 ॥ २ ॥ तोमंरं व्यजनं वामे द्यूतपात्रं च धारयन् ॥ आत्माभिसुखमासीन एवं रूपोऽदुताशनः ॥ ३ ॥ अमेवैश्वानरश्चाण्डिल्य-
 गोत्रश्चाण्डिल्यासितदेवलेतितिप्रवरगृमिमातःवरुणपितः मेपव्वजप्राशुखममसम्मुखोभय ॥ शान्तिकेवरदनामाग्निप्रति-
 ष्ठाप्य ॐ अग्निपुरुपायनमः इति मन्त्रेण नैर्ऋत्यकोणे च हिरश्मिंपोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ अग्निप्रज्वलितं वन्दे जातवे-
 दं दुताशनं ॥ हिरण्यवर्णमनलं समृद्धं विश्वतोमुखं ॥ इत्यग्निप्रतिष्ठापनं ॥ अथ प्रधानदेवतास्थापनं ॥ तत्रादीस्थण्डिलसे-

१ उत्तानेन तु हस्तेन श्रोक्षणं समुदाहृतम् ॥ तिरध्वावोक्षणं प्रोक्तं कीचेनाभ्युक्षुण्णं स्मृतमितिसमाते वैश्वानरादिभिः । २ शुभं पार्श्वं तु कांस्यस्य तेनाग्निप्रणयेद्बुधः । तस्यामाद्ये-
 वारवैणनैनाभिसुपेनत्तमिति । स्मार्त् ० । ३ विराच्छिष्टपटितमिदं बध्नेर्भूमिमादुर्बवरुणपितृत्वं च किमुलकनविजः ।

नानेनेदश्रिणोत्तरानेपुनःकेणमहीद्यौरित्यादिपूर्णपात्रान्तंत्राष्टत्वाकलत्रचतुष्टयसंस्थाप्यतेपुतत्त्वायाामीतिमत्राष्टत्वा-
 यरुणमात्रागप्रगतोभयमर्देह्यंतंसेंपूजेत् ॥ तद्यथा ॥ ततोमहीद्यौरितिभूमिंस्पृष्ट्वा ॥ ओपधयःसमितियवान्शुत्वा ॥
 आजिमितिऋतुःक्यापयेत् ॥ त्वांगन्धर्वाइतिगन्धप्रक्षेपः ॥ याओषधीरितिसर्वा-
 षधीः ॥ हाण्डात्तृणडादितिदूर्वाः ॥ अथत्येनइतिपञ्चपल्लवान् ॥ स्योनापृथिवीतिससमृदः ॥ आपोहिष्टेतिपञ्चगव्यं ॥
 या.ऋत्विनीरितिफलं ॥ परित्राजपतिरितिपथरत्नानि ॥ हिरण्यगर्भेतिहिरण्यं ॥ युवासुवासाइतिरक्तसूत्रेणावेष्ट्य ॥ पूर्णा-
 दर्शीतिपूर्णपात्रंनिधाय ॥ तत्त्वायामीतिमन्त्रमावाह्यंपंचोपचारैःसंपूज्यसर्वेसमुद्राइतिगङ्गाद्यावाहयेत् ॥ ॥ ततः सूर्ये-
 नेन्द्राणीभुवनेशरीणांनतम.पुर्णमयी.प्रतिमा.पात्रांतस्संस्थाप्यअशुक्तारणपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांतंकुर्यात् ॥ ॥ ततःदेश-
 कालीम्यूत्सागासांयूरेन्द्रेन्द्राणिभुवनेशरीमूर्तीनांअशुक्तारणपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांकरिष्ये ॥ मूर्तीद्येतेनाभ्यज्यउपरिजलधारां
 कुर्यात् ॥ ॥ अशुक्तारणमंत्राः ॥ ॐमुमुद्रस्यत्वार्धकृयाग्नेपरिव्ययामसि ॥ पावुहोऽअसभ्यदृशिवोभय ॥ १ ॥
 क्षिमस्यत्वानुरायुणाग्नेपरिव्ययामसि ॥ पावुहोऽअसभ्यदृशिवोभय ॥ २ ॥ उपुज्जमुपवितुसेधतरनुदीच्या ॥ अग्नेषित्त-
 मुपाभसिमण्दृक्किताभिरागहिमेमत्तोयुज्जम्पापुरुर्णदृशिवद्वधि ॥ ३ ॥ अपासिदंन्यर्यनदृसमुद्रस्वनिवेदनम् ॥ अन्यास्तेऽ-
 उपस्यतेपन्हुतेतयःपावुहोऽअसभ्यदृशिवोभय ॥ ४ ॥ ओमपावकुरोचिपामुन्द्रयोदेवलिहया ॥ आदेवान्वक्षियक्षिच ॥५॥

सर्नःपाचकदीदिवोमेदेवाँरुहाचह ॥ उपयञ्जहृद्विध्वनः ॥ ६ ॥ पावुकयायश्चितर्यन्त्याकृपाक्षार्गष्टुरुचऽउपसोनभानु-
ना ॥ त्रुवृत्तयामुत्रेतर्गस्यनृणऽआयोषुणेनतत्प्राणोऽअजरः ॥ ७ ॥ नर्मस्तेहरसेशोचिपेनर्मस्तेऽअस्त्वुच्चिपे ॥ अन्याँ-
स्तेऽअस्मत्तपन्तुहेतयःपावुकोऽअस्मभ्यष्टशिवोभव ॥ ८ ॥ नृपदेवेर्दसुपदेवेर्द्वर्हिपदेवेर्द्वर्धनुसदेवेर्द्वसुच्चिदेवेद् ॥ ९ ॥ येदे-
वादेवानाँयुन्नियानुन्नियानाँसुसंवत्सरीणसुपभागमासते ॥ अहुतादोहृचिपोयुजेऽअस्मिन्स्वयंपिबन्तुमधुनोधृतस्य ॥ १० ॥
येदेवादेवेष्वधिदेवुत्वमाँयुन्येन्नर्बणःपुरऽएतारोऽअस्य ॥ येभ्योनऽऋतेपवतेधामुकिञ्चननतेदिवोनपृथिव्याऽअधिबुधु ॥ ११ ॥
प्राणुदाऽअपानुदाव्यानुदावर्चुर्दोदावर्धियोदाः ॥ अन्याँस्तेऽअस्मत्तपन्तुहेतयःपावुकोऽअस्मभ्यष्टशिवोभव ॥ १२ ॥
ततःप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ अस्यश्रीप्राणप्रतिष्ठामन्त्रस्य त्रलवियुगुरुद्राकपयः । ऋग्यजुःसामानिच्छन्दांसि । पराप्राणशक्ति-
र्देवता । आँवीजं । हींशक्तिः । कोंकीलकं । आसुखर्णप्रतिमासुसूर्येन्द्रेन्द्राणीसुवनेश्वरीणांप्राणप्रतिष्ठायांचिनियोगः ॥
ॐआँन्हीक्रोंचरंलंबंशंपसंहोँक्षंसंहसः हीँॐआँहीको ॥ आसांसूर्येन्द्रेन्द्राणीसुवनेश्वरीमूर्तीनांप्राणाइहप्राणाः ॥
पुनः पूर्ववत् ॐआँहीक्रोंचं ॥ आसांसूर्येन्द्रे ० मूर्तीनांजीवाइहस्थिताः ॥ पुनः ॐआँहीक्रोंचं ० आसांसूर्येन्द्रे ०
मूर्तीनांसर्वद्रियाणि ॥ ॐआँहीक्रोंचरं ० आसांसूर्येन्द्रेन्द्राणी ० मूर्तीनां वाचनश्चधुःश्रीत्रप्राणपादप्राणाइहैवागत्यसुखंचिरं
त्तिष्ठन्तुस्वाहा ॥ अणवस्यपञ्चदशावृत्तीःकृत्वा ॥ ॐमनोजूतिर्जुपता ० ॥ १ ॥ एष्वैप्रति ० ॥ २ ॥ सूर्येन्द्रेन्द्राणीसुवनेश्वरीदेवताः

सुप्रतिष्ठिताः रदाभयंतु इतिप्रतिष्ठाप्य ॥ ॥ दृन्नस्यासीतिनेत्रोन्मीलनं ॐ बृन्नस्यासिकुनीनकधधुर्द्वाऽर्धसिचक्षुर्मंदेहि ॥
 गंधादिपंचोपचारान्दत्त्वासंस्कारसिद्धयेपोडशप्रणवाद्युक्तीःशुर्व्यात् ॥ ॥ इतिप्राणप्रतिष्ठा ॥ ॥ अथसूर्याद्यावाहनं ॥ ॥
 ॐ आहुण्येनुरलं ॥ एतेहिपद्मासनपद्मपाणेसुरक्तसिन्दूरसमानवर्णं ॥ सप्ताथरक्ताम्बरसूर्यशीघ्रं गृहाणपूजां भगवन्नमस्ते ॥ १ ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः सूर्यइहागच्छइहतिष्ठ ॥ ॐ सूर्याय नमः सूर्येवावाहयामि ॥ ॥ अथेन्द्रध्यानं ॥ ॐ त्रुतारुमिन्द्रं म० ॥ एहो-
 हिनानाभरणप्रियेन्द्रप्राचीपतेवज्रधरामरेण ॥ ऐरावतारूढग्रचीसप्तात्रगृहाणपूजां भगवन्नमस्ते ॥ २ ॥ ॐ भू० इन्द्रइ-
 हा० ॥ ॥ अथेन्द्राणीध्यानं ॥ ॐ अदित्यैरारुत्सि० ॥ एहोहिदेवीशरिहेगवर्णेविशालपंकेरुहलोलेनेत्रे ॥ अंभोजह-
 स्तेनचिदिव्यरूपे गृहाणपूजां ममयज्ञसिद्धये ॥ ३ ॥ ॐ भू० इंद्राणिइ० ॥ ॥ अथभुवनेश्वरीध्यानं ॥ ॐ श्रीधर्तिल० ॥ एहो-
 ह्निदुर्गदुरितौघनाशिनिप्रचंडदेलौघविनाशकारिणि ॥ उभे महेशार्धशरीरधारिणि स्थिराभवत्वममयज्ञकर्मणि ॥ ४ ॥ ॐ भू०
 भुवनेश्वरिइहा० भुवनेश्वर्यै० भुवनेश्वरींवावाहयामि ॥ ॥ ततआहुण्येनेत्यादिचतुर्मन्त्रैर्नाममन्त्रैर्वासर्वाः प्रत्येकंप्रकृतत्रेणवा
 पोडशोपचारैः संपूज्यप्रार्थयेत् ॥ सूर्यप्रार्थना ॥ नमोनमस्तेसुरसेविताय सहस्रनेत्राय सुमण्डलाय ॥ सिन्दूरवर्णाय सुपङ्कजाय
 सुवर्णवज्राभरणाय तुभ्यं ॥ १ ॥ क्षमापनं ॥ सप्तसप्तिसमारूढपद्महस्तासुमङ्गल ॥ क्षमां कुरुदयालोत्वग्रहराजनमोस्तुते
 ॥ २ ॥ अथेन्द्रप्रार्थना ॥ पुरन्दरनमस्तेस्तुवज्रहस्तनमोस्तुते ॥ शचीसप्तनमस्तेस्तुभेघवाहनमोस्तुते ॥ १ ॥ क्षमा-

पनं ॥ देवराजगरूढपुरन्दरशतक्रतो ॥ शचीसखमहाबाहोवाञ्छितार्थप्रदोभव ॥ २ ॥ अथेन्द्राणीप्रार्थना ॥ त्वान-
 माग्गिरूढांशचीकमललोचनां ॥ सुरराजप्रियांदेवीधृतसंतानमञ्जरी ॥ १ ॥ क्षमापनं ॥ अम्भोजहस्तेवरदेकमलाय-
 तलोचने ॥ सुरराजप्रियेदेविप्रसीदपरमेश्वरि ॥ २ ॥ अथयुवनेश्वरीप्रार्थना ॥ नमोस्तुदेव्यैसुरपूजितायैविशालपङ्केरूढ-
 लोचनायै ॥ नगाधिराजप्रियकन्यकायैनमोस्तुतस्यैहरवल्लभायै ॥ १ ॥ क्षमापनं ॥ दुर्गेदेविमहाभागेमहोदेवप्रियेनये ॥
 नीलोत्पलमुखेवन्द्येममपीडांनिराकुरु ॥ २ ॥ इतिप्रार्थ्यं ॥ अनयापूजयाश्रीसूर्येन्द्रेन्द्राणीयुवनेश्वरीदेवताःप्रीयन्तां ॥ ॥
 यद्देवतोरतोविद्वान्कदलीस्थापयेच्छुभां ॥ हेस्तःपञ्चपलाढ्यांचपलस्यापिसुलक्षणां ॥ १ ॥ वंशपात्रेप्रतिष्ठाप्यतन्दुलानाढ-
 कोपरि ॥ कदल्यैइतिमन्त्रेणपूजयित्वाप्रणम्यच ॥ दद्यात्तांद्भिजवर्षायसर्वदोषापनुत्तये ॥ २ ॥ ॥ ततोशेरुत्तरतःप्रसा-
 रितरक्तखेवंशपात्रेआढकपरिभिततन्दुलराशिंकृत्वातदुपरिहैमीकदलीसंस्थाप्य ॥ श्रीसूर्येदेवतायैकदल्यैनमइतिमन्त्रेणपो-
 ष्ठोपचारैःसंपूजयेत् ॥ दानसमयेअस्यादानंकार्यमिति ॥ ॥ ततोऽपार्थकृतवरणोवाह्वणः सूर्याद्यावाहितमूर्तिसमी-
 पेऽपचिसूर्यकलशंस्मृद्वाविभ्राडित्यनुवाकंजपेत् अथवारूद्रैकादशनीजपेत् ॥ ॥ अथग्रहमण्डलदेवतास्थापनं ॥
 तत्रपीठमध्येवर्तुलेद्वादशाहुलेमण्डलेप्राप्तुखंसूर्यरक्तपुष्पाक्षतैरावाह्य ॥ ॐआकृष्णोनुरजसुधर्तमानोनिवेशयन्नुमृतंमर्त्यं च ॥
 हिरण्येयनसञ्चितारथेनादुबोयांतिमुवनानिपश्यन् ॥ १ ॥ ॐभू० कलिगदेशोद्भवकाश्यपगोत्ररक्तवर्णभोसूर्यइहागच्छइ-

दक्षिण ॐ सूर्याय नमः सूर्यं आवाहयामि ॥ तत आग्नेय्यां दिशि चतुरले चतुर्विंशत्यहुले मण्डले प्रत्यक्षुखं सोमं शुक्लपुष्पाक्षतैः ॥
 ॐ इमन् देवाऽऽजसपुलहसुवध्वम्महुते क्षत्राय महुते ज्यैष्ठ्याय महुते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥ इममुष्वपुत्रमुष्वपुत्रमुष्यै-
 पुत्रमुष्यैः ॥ ततो दक्षिणस्यां दिशि त्रिकोणे त्र्यहुले मण्डले दक्षिणाभिमुखं भौमं रक्तपुष्पाक्षतैः ॥ ॐ अग्निर्मूर्धा दिवः कुकुत्प-
 तिः ॥ अवंति देशो र्भवमारद्वाजगोत्ररक्तवर्णभो भौम इहा ॥ त-
 तपेशान्यां दिशि नाणाकारे चतुरहुले मण्डले उदञ्चुर्यं पीतपुष्पाक्षतैः ॥ ॐ उदञ्चुर्यस्वाग्ने प्रतिजायतु हित्वमिष्टा पुत्रे सट्टसृजे-
 धामुयं च ॥ अस्मिन्सुधस्येऽअच्युत्तरस्मिन्विधे देवाय जमानश्च सीदत ॥ ४ ॥ ॐ भू० मगधदेशो र्भव आग्नेयगोत्रपीतवर्णभो-
 युधइ० ॥ तत उत्तरस्यां दिशि खंडीर्धचतुरले पट्टाकारे पडहुले मण्डले चूहस्पतिपीतपुष्पाक्षतैः ॥ ॐ चूहस्पतेऽअति यदु-
 र्याऽअहर्द्यूमहिभाति र्भुवनेषु ॥ यद्दीदयुच्छर्वसऽऽकृतप्रजातु तदुसासुद्रविणधेहि चित्रम् ॥ ५ ॥ ॐ भू० सिंधुदे-
 शो र्भव आग्नेयगोत्रपीतवर्णभो वृहस्पतेइ० ॥ ततः पूर्वस्यां दिशि पञ्चकोणे नवाहुले मण्डले आसुरेशुं क्रंशुक्लपुष्पाक्षतैः ॥
 ॐ अन्नात्परिभुतो रसन्नार्षणाव्युपि चक्षुत्रम्प्युः सोमं मृजापतिः ॥ क्रुतेन सुत्यमिन्द्रियमिन्द्रियान्दृशुक्रमन्थसुऽइन्द्रस्येन्द्रिय-
 मिन्द्रियो मृतम्प्युः ॥ ६ ॥ ॐ भू० नोजकदेशो र्भव मार्गवगोत्रशुक्लवर्णभो युक्रइ० ॥ ततः पश्चिमायां दिशि धनुराकारे धनुले-

मण्डलेप्रस्य सुखंगनिःकृष्णसुष्पाक्षतैः ॥ ॐ शन्नोदिवीरुभिर्दृष्टुऽआपो भवन्तु पीतये ॥ ७ ॥ ॐ भू०
सौराष्ट्रदेशोद्भवकाश्यपगोत्रकृष्णवर्णभोशनैश्चरइहा० ॥ ततो नैर्ऋत्यांदिशि शर्पाकारे द्वादशाहुले मण्डले दक्षिणाभिमुखं राहु
कृष्णसुष्पाक्षतैः ॥ ॐ कयानश्चित्रऽआसुबद्धीसुदावृष्टुऽसखा ॥ कयाशचिष्ठयावृता ॥ ८ ॥ ॐ भू० राठिनापुरोद्भवपै-
ठिनसगोत्रनीलवर्णभोराहो इ० ॥ ततो वायव्यांदिशि च्चजाकारे पल्लुले मण्डले दक्षिणाभिमुखान्केतून्धूम्रसुष्पाक्षतैः ॥
ॐ केतुंकृष्णवर्णकृतेवेषे शोमर्जाऽअपुशसे ॥ समुपद्भिरजायथाऽ ॥ ९ ॥ ॐ भू० अन्तर्वेदिससुद्भवाः जैमिनिगोत्राः
धूम्रवर्णाः भोः केतवः इहागच्छत इहतिष्ठत ॥ केतुभ्योनमः केतून् आवाह० ॥ अथवा मात्स्योक्तेरादित्याभिमुखाः
सर्वे ग्रहाः ॥ ततो धिदेवतास्थापनं ग्रहदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिर्मुष्टिर्वृद्धनम् ॥ उर्वारुकमिव बन्ध-
नान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ १ ॥ सूर्यदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ भू० ईश्वर इहागच्छ इहतिष्ठ ईश्वराय नमः ईश्वरं आवाहयामि ॥
एवं सर्वत्र ॥ ॐ श्रीधृते लक्ष्मी० ॥ २ ॥ सोमदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ भू० उमे इ० उमायै० उमां आ० ॥ ॐ यदक्रन्द-
प्रथुमजायमानऽउद्यन्तसंमुद्राद्दुतवापुरीपात् ॥ इयेनस्यपुक्षाह रिणस्य ब्राह्मण्डपुस्तुसुस्महिद्यातन्तेऽअर्धन् ॥ ३ ॥ भौ-
मदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ भू० स्कन्द इहा० स्कन्दाय० स्कन्दं आ० ॥ ॐ विष्णो रुराटं मसि विष्णोऽशन्ते स्थो विष्णोऽ

१ ये तान्वावहुरनेभिर्पूजादं विदुः तव विदितने कमेव देवताः च मे कदापूजनादिति कल्पद्रुमे ।

सूरसिधिव्याधुडोमि ॥ वृष्णमसिधिव्यवेत्ता ॥ ४ ॥ बुधदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ भू० विष्णोइहा० विष्णवेनमः
 विष्णुंजा० ॥ ॐ आतलन्नासुगोत्रलवर्षसीजायतामारुष्टेरजुन्नुः शरऽइपुव्योतिव्युधीर्महारुथोजायतान्दोग्रीधेनुर्वी-
 ढानुवानुशुःससिःपुरन्ध्रयोपलिव्यूरधिष्ठाः सुमेयोरुवास्यजमानसद्युरोजायतात्रिकुमेनिकामेनःपुर्जन्योवर्षतुफल-
 वत्योनुऽओपथयःपन्वन्तान्योगक्षेमोनेःरुत्यताम् ॥ ५ ॥ गुरुदक्षिणपार्श्वं ॐ भू० ब्रह्मणेन० ब्रह्माणंआ० ॥
 ॐ भुजोपाऽइन्द्रसर्गणोसुगद्धिःसोर्मम्पिनदृष्टहागर्गसिद्धान् ॥ लुहिनत्रु २ रपुमृधोनुदुस्वाधाभयद्वणुहिद्विधतेनः ॥ ६ ॥
 शुकदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ भू० इन्द्रइहा० इन्द्राय० इन्द्रंआ० ॥ ॐ युमायुत्वाङ्गिरस्वतेपितृमतेस्वाहा ॥ स्वाहायुर्मर्मायुस्वा-
 हायुर्मर्पिने ॥ ७ ॥ शनिदक्षिणपार्श्वं ॐ भू० यमइ० यमाय० यमंआ० ॥ ॐ कार्पिरीसिसमुद्रस्युत्वाक्षित्युत्तन्नमामि ॥
 समापोऽअद्विर्गमतसमोपधीभिरोपधीः ॥ ८ ॥ राहुदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ भू० कालइ० कालाय० कालं० ॥ ॐ चि-
 त्रानसोस्युस्वितेपारमत्रीय ॥ ९ ॥ केतुदक्षिणपार्श्वं ॥ ॐ भू० चित्रगुप्तइ० चित्रगुप्ताय० चित्रगुप्तं० ॥ ॥ ततःप्र-
 त्यधिदेवतास्थापनंग्रहवामपार्श्वं ॥ ॐ अग्निन्दूतम्पुरोदधेहव्युथाहुमुपधुने ॥ देवो २ जासादयाद्विह ॥ १॥ सूर्यवामपार्श्वं ॥
 ॐ भू० अग्नेइ० अग्नये० अग्निं० ॥ ॐ जापोद्विष्ठा० ॥ २ ॥ सोमवामपार्श्वं ॥ ॐ भू० आपइहागच्छत इहतिष्ठत अञ्चो-
 नमः जपःजावा० ॥ ॐ स्योनार्धधिति० ॥ ३ ॥ वीमवामपार्श्वं ॥ ॐ भू० पृथिविइ० पृथिव्यै० पृथिवीजा० ॥ ॐ इन्द्र-

म्बिष्णुर्विचक्रनेत्रेधानिर्दधेषुदम् ॥ सन्तुष्टमस्यपादसुरे ॥ ४ ॥ बुधवामपार्श्वे ॥ ॐभू० विष्णोइहा० विष्णवे० विष्णुंआ० ॥
 ॐत्रातारुमिन्द्रमधितारुमिन्द्रदृहवेहवेसुहवुदशरुमिन्द्रम् ॥ हयामिशुकम्पुरुद्वतुमिन्द्रदृहस्तिनोमुधवाघात्विन्द्रः ॥ ५ ॥
 गुरुवामपार्श्वे ॥ ॐभू० इन्द्रइहा० इन्द्रा० इन्द्रंआ० ॥ ॐअदित्यैरालासीन्द्राण्याऽऽपुष्णीपः ॥ पूपासिद्युम्मार्थदीव्य ॥ ६ ॥
 शुक्रवामपार्श्वे ॥ ॐभू० इन्द्राणिइहा० इंद्राण्यै० इन्द्राणींआ० ॥ ॐप्रजापतेनत्वहेताइयुन्योचिश्चार्हूपाणिपरितावभूय ॥
 यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोऽअस्तुबुयऽस्यामुपतयोरयीणाम् ॥ ७ ॥ शनिवामपार्श्वे ॥ ॐभू० प्रजापतेइहा० प्रजापतये० प्रजाप-
 तिंआ० ॥ ॐनमोस्तुसर्पेभ्योयेकेचपृथिवीमनु ॥ येऽञ्जन्तरिक्षेधेद्विचितेभ्यःसर्पेभ्योनमः ॥ ८ ॥ राहुवामपार्श्वे ॐभू०
 सर्पाइहागच्छत इहतिष्ठत सर्पेभ्यो० सर्पांनूआ० ॥ ॐब्रह्मजज्ञानम्प्रथमम्पुरस्ताद्विसीमुतःसुरुचोविनऽआवः ॥ सबु-
 भ्याऽऽऽपुमाऽऽअस्यष्टिष्ठाःसुतश्चयोनिमसतश्चुधिवः ॥ ९ ॥ केलुवामपार्श्वे ॥ ॐभू० ब्रह्मणेन० ब्रह्माणंआ० ॥ ॥
 ततोयिनायकादिपञ्चदेवताश्चावाहयेत् ॥ ॥ ॐगुणानन्त्वा० ॥ १ ॥ राहोरुत्तरतः ॐभू० गणपतेइहा० गणपतये०
 गणपतिंआ० ॥ ॐअम्बेजम्बिके० ॥ २ ॥ शनेरुत्तरतः ॐभू० दुर्गे० दुर्गायै० दुर्गां० ॥ ॐआनोत्रियुञ्जिःशु-
 तिनीभिरध्वरुदसंहुखिणीभिरुपयाहियुजम् ॥ वायोऽञ्जस्मिन्सर्वनिमादयस्वयूयम्पातलुस्त्रिभिःसदानः ॥ ३ ॥ रवेरुत्तरतः
 ॐभू० वायोइहा० वायवेन० वायुंआ० ॥ ॐघृतद्वैतपावानःपिवतुवसाम्बसापावानःपिवतान्तारिक्षस्वहृविरसिक्खाहा ॥

दिग्प्रदिव्यऽआदिर्गोष्ठिदिग्ऽपुद्दिग्गोष्ठिर्गन्धः ॥ ४ ॥ राहोर्दक्षिणे ॥ ॐ भू० आकाशइहा० आकाशाय० आकाशं आ० ॥
 ॐ यात्राकशामधुमस्यधिनानुवृतावती ॥ तयायुजन्मिमिक्षताम् ॥ ५ ॥ केतुदक्षिणे ॥ ॐ भू० अश्विनौइहागच्छतं इहतिष्ठतं
 अधिभ्यां० अश्विनौजावाहयामि ॥ जघवाविनायकादयःपंचोत्तरतपवस्थाप्याइति संप्रदायः ॥ उत्तरतः क्षेत्राधिपतिं
 वास्तोष्पतिं चाग्राहयेदित्येके ॥ ॐ नृहिस्यशुमविदं ॥ १ ॥ उत्तरे ॐ भू० क्षेत्राधिपतेइ० क्षेत्राधिपतये० क्षेत्राधिप-
 तिं आ० ॥ ॐ वास्तोष्पतेप्रतिजानीहस्मान्स्वावेद्योऽजनमीवोभवानः ॥ यत्त्वेमहेप्रतितन्नोऽपुस्वशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदे
 ॥ १ ॥ उत्तरे ॐ भू० वास्तोष्पतेइ० वास्तोष्पतये० वास्तोष्पतिं आ० ॥ इतिऋतुसाहुण्यदेवताः ॥ अथप्रागादितःपीठसमन्ता-
 दिरूपालानघौदशसूर्याभिसुसानावाहयेत् ॥ ॐ त्रातारुमिन्द्रं ॥ १ ॥ पूर्वे ॐ भू० इन्द्रइ० इन्द्रं आ० ॥ ॐ त्व-
 न्नोऽअग्नेतर्देवपुत्रुभिर्मृगोर्नोरक्षतुन्नुश्वन्ध ॥ त्रातातोकस्युतनियुगवामुस्यनिगेपुद्गुरक्षमाणस्तवत्रुते ॥ २ ॥ आग्नेय्यां
 ॐ भू० अग्नेइहाग० इ० अ० अग्निं आ० ॥ ॐ युमायुत्वांगिरं ॥ ३ ॥ दक्षिणे ॐ भू० यमइ० इ० य० यमं आ० ॥ ॐ अ-
 मुन्वन्तुमर्जमानमिच्छन्तेनस्येत्यामन्विहितस्करस्य ॥ बुन्धमुसदिच्छुसातंऽइत्यानगेदिविनिर्कलेतुर्भ्यमस्तु ॥ ४ ॥ नैर्ऋ-
 त्यां ॐ भू० निर्ऋते इ० निर्ऋतये० निर्ऋतिं आ० ॥ ५ ॥ पश्चिमे ॐ भू० वरुणइ० वरुणाय० वरुणं-
 आ० ॥ ॐ जानौनियुद्धिऽश्रुतिर्नोभिरध्वरुदसंबुद्धिः ॥ ६ ॥ पायव्यां ॐ भू० वायोइहा० वा० वायुं आ० ॥ ॐ बुवदुसो-

मद्यतेतवुमनस्तुनृपुविभ्रतः ॥ पृजार्थन्तःसचेमहि ॥ ७ ॥ उत्तरेसोमइहा० सो० सोमंआ० ॥ ॐतमीशानुंजग-
तस्तुस्थुपुस्पतिन्धियञ्चिन्वमवसेह्मसहेबुयम् ॥ पूपानोयथाधेदंस्लामसङ्घेर्क्षिताप्रायुर्वधःसुस्तये ॥ ८ ॥ ईशान्यां ॐभू०
ईश्वरइ० ई० आवा० ॥ ॐअुसेशुद्रामेहनुपर्वतासोवृत्रहत्येभरहृतौसुजोर्पाः ॥ यःशठ्सतेस्तुवुतेधार्यपुत्रऽइन्द्रज्येष्ठाऽ-
अस्माँ २ अवन्युदेवा? ॥ ९ ॥ पूर्वैशानयोर्मध्येऊर्च्यायां ॐभू० ब्रह्मण्इहा० न० ब्रह्माणंआ० ॥ ॐस्योनापृथिविनो०
॥ १० ॥ निर्ऋतिपश्चिमयोर्मध्येअघःस्थायां ॐभू० अनंतइहा० अनन्ताय० अनन्तंआ० ॥ इतिदिक्पालदेवताः ॥ ॥
ॐमनोजुतिर्जु० ॥ एपवै० ॥ सूर्याद्यावाहितग्रहमण्डलदेवताः सुप्रतिष्ठिताः वरदा भवन्तु ॥ पूजामन्नस्तु ॥ ॐग्रहा-
ऽऊर्याभुतयोव्यन्तोधिप्रायमुत्तिम् ॥ तेषुँचिशिष्रियाणाम्बोहमिपुमूर्ख्युःसर्मग्रभसुपयामर्ग्यहीतोसीन्द्रायत्वायुष्टंहुहाम्ये-
पतेयोनिरिन्द्रायत्वायुष्टतमम् ॥ १ ॥ ॐभूर्भुवःस्वः सूर्यादिनवग्रहमण्डलदेवताभ्योनमः इति षोडशोपचारैःसंपूज्य
विशेषार्थदद्यात् ॥ आदित्याद्याग्रहाःसर्वेपीठेचात्रप्रतिष्ठिताः ॥ तेयुष्टंनुमयादत्तमिममर्धनमोस्तुवः ॥ १ ॥—ततःप्रार्थ-
येत् ॥ आयुर्विद्यांधनंसौख्यंयशःशौर्यंयुष्कलं ॥ पुत्रान्दत्तधनंदत्तसर्वान्कामांश्चदत्तमे ॥ १ ॥ अनयापूजया आदित्या-
दिग्रहमण्डलदेवताःश्रीयन्तां ॥ इतिग्रहस्थापनं ॥ ततईशान्यांकलशस्थापनं ॥ महीद्यौरिल्यादिप्रसन्नोभवसर्वदे-
त्यन्तं ॥ तत्रसांगरुद्रजपः ॥

अथ सूत्रभाष्यायानुसारेण कुशकण्डिकोपयोगि किञ्चिद्विद्वपते ॥ ॥ परिसमूहनं पांसूनामपसारणं । तत्र सामर्थ्यात् पांसूपसारणयोग्यैर्दशादिभिर्यावत्पांसूपसारणं भवति तावत्कार्यं ॥ प्रागुद्वेतिपरिमायतः प्राक्संख्यमुदकसंख्यं वा । एकेन दर्भेण वारत्रयमिति कारिकाकारः । त्रिभिर्वारत्रयमित्यन्ये ॥ तत्साधनान्तरानुक्तत्वात् हस्तेनैवेत्यनन्तः ॥ उपलेपनंभूमेरुद्वर्तनं । तत्र गोमयेन । स्थण्डिलं गोमयेनोपलियेति मैत्रायणीपगृह्यात् ॥ इदमपि वारत्रयं भवतीति केचित् ॥ ॥ उहेखनं लेखाकरणं । चर्द्धमानः—त्वादिरं स्पयं प्रकल्प्याय तिस्रो लेखाश्च पथ वा ॥ स्पण्डिलोहेखनं कुर्यात्सुवेण च कुशेन वेत्ति ॥ ॥ उद्धरणं पांसूनामुद्धरणं । तच्चोहेखनकमेण । अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां कर्तव्यमिति सांप्रदायिकाः ॥ ॥ अम्युक्षणं सेचनं । तत्र जलेन । अथाङ्गिरम्युक्षतीति श्रुतेः । चर्द्धमानः—उत्तानेन तु हस्तेन श्लेषणं समुदाहृतं ॥ तिरश्चावोक्षणं प्रोक्तं नीचेनाम्युक्षणं स्मृतमिति ॥ इदमपि वारत्रयं भवतीति केचित् ॥ ॥ उपसमाधानं स्थापनं ॥ ॥ त्रम्मलक्षणं । कात्यायनः—यद्वाणं वृणीति त्रिभिष्टमिति च पदार्थसतत्वोपजातावचोधेन । नहि परमात्मैव्यप्रसृतत्वावचोऽवोपयुज्यत इति कर्कः ॥ तदभावे कुशमयो ब्रह्मा । तद्भुक्तं परिशिष्टे—पद्माश्रया भवेद्ब्रह्मा तदर्धेन तु विष्टर इति ॥ ॥ ब्रह्मासनलक्षणं—आसनं ब्रह्मणः कार्यं वारणं वा विकङ्कतं ॥ हस्तमात्रं चतुःशक्तिमूलदण्डसमन्वितं ॥ द्विपङ्कतसंख्याको मूलदण्डो विकङ्कत इति ॥ ॥ प्रणीतालक्षणं । रेणुः—प्रथमाधोदकग्राही प्रणीताचमसो भवेत् ॥ चमसलक्षणं तु यज्ञपार्श्वं—चमसानां तु वक्ष्यामि दण्डाः सुश्वतुरहुलः ॥ त्र्यङ्गुलं तु भवेत्स्वतं विस्तारे चतुरङ्गुलं ॥ विशल्यङ्गुलदीर्घा चेति ॥ तुणैरग्नेः परिस्तरणं । यज्ञपार्श्वः—छिन्नायास्तृणसंज्ञका इति । वह्निपः इति शेषः । वह्निपस्तृणे तिरश्चीनिदधातीति मन्त्रात् । रेणुः—पत्रे वास्तुनि मुष्टौ च स्रग्ने दर्भवटी तथा ॥ दर्भसंख्या न विहिता विष्टरास्तरणेषु चेति ॥ ॥ प्रोक्षणीपात्र-

लक्षणं । रेणुः—वैकृतं पाणिमात्रं श्लक्षणीपात्रमुच्यते ॥ हंसवक्रप्रसेकं च त्वग्विलं चतुरङ्गलमिति ॥ ॥ आज्यस्थालीलक्षणं ।
रेणुः—आज्यस्थाली प्रकर्तव्या तैजसद्रव्यसंभवा ॥ महीमयी वा कर्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च ॥ आज्यस्थाल्याः प्रमाणं च यथाकामं तु
कारयेत् । तैजसं सुवर्णादि ॥ ॥ चरुस्थालीलक्षणं । रेणुः—सृण्मथ्यौदुम्बरी वापि चरुस्थाली प्रशस्यते ॥ तिर्यग्ूर्ध्वं समिन्मात्रा
दद्या नातिवृहन्मुली ॥ कुलालचक्रवटितमासुरं सृण्मयं स्मृतं ॥ तदेव हस्तपटितं स्याद्यादि खलु दैविकं ॥ औदुम्बरी ताग्रमयी ॥ ॥
संमार्गकुशानां उपयमनकुशानां च लक्षणं । ग्रहयज्ञकल्पवृक्ष्यां—स्रुवसंमार्जनार्थीय पञ्च वाथ त्रयोपि वा ॥ प्रादेशमा-
त्रान् यद्धीयात् संमार्गकुशसंज्ञकान् ॥ उपयमनकुशाः सप्त पञ्च वाथ त्रयोपि वा ॥ ॥ समिह्लक्षणं पवित्रलक्षणं च । यज्ञपार्श्वः—
समित्यत्रिं वेदथ त्रयं प्रादेशसंमितं ॥ ॥ सुचलक्षणं । रेणुः—अङ्गुष्ठपर्ववृत्तः स्यात् रत्निमात्रः स्रुवो भवेत् ॥ पुष्करार्धं भवेत्खातं
पिण्डकार्धं सुवस्तथा ॥ खादिरः सुवञ्चेति ॥ ॥ सुकलक्षणं । काल्यायनः—बाहुमान्यः स्रुचः पाणिमात्रपुष्करस्त्वग्धिलाह ५समुख-
प्रसेकामूलदण्डा भवन्ति ॥ ॥ आज्यलक्षणं । काल्यायनः—दृतमाज्ये लिङ्गादिति । तच्च गव्यमेव । महीनां पयोसीति मन्त्रलिङ्गात् ।
तदभावे प्रतिनिधिमाह मण्डनः—गव्याज्याभावतश्छागीमहिष्यादेर्धृतं क्रमात् ॥ तदभावे गवादीनां क्रमात् क्षीरं विधीयते ॥
तदभावे दधि ग्राह्यमलाभे तैलमिष्यत इति ॥ ॥ चरुलक्षणं । काल्यायनः—स्वशाखोक्तेन सुस्विन्नो ह्यदग्धः कठिनः शुभः ।
नचातिशयिलः पाच्यो नच वीतरसो भवेत् ॥ स्वशाखोक्तेन विधिना पाच्यः । वीतरसो गलितमण्ड इत्यर्थः ॥ ॥ हविर्लक्षणं । का-
ल्यायनः—त्रीहीन्यवान्वा हविषि प्रतीयादिति ॥ ॥ सुवधारणं । संम्रदे—अग्रमध्याच्च यन्मध्यं मूलमध्याच्च मध्यतः ॥ स्रुवं
धारयते विद्वान् इति ॥ ॥ पूर्णपात्रलक्षणं । रेणुः—यावतात्रेण भोक्तुस्तु तृप्तिः पूर्णं जायते ॥ तावता धर्मतः कुर्यात्पूर्णपात्रमिति

श्रुतिः ॥ अथवा ॥ योर्वा नीहिभिः पूर्णं शूर्पं तत्पूर्णपात्रकं ॥ शूर्पप्रमाणं तु—शूर्पं त्वरलिमात्रं स्यादैपीकं वैष्णवं तु वा ॥ लम्बं त्वरलि-
मात्रं स्यादिति ॥ अथवा । अष्टशुष्टि भवेत्किञ्चिद्विदद्यौ तु पुष्कलं ॥ पुष्कलानि च चत्वारि पूर्णपात्रं विधीयते ॥ ॥ वरलक्ष्मणं ।
रेणुः—चरोऽभिलपितं द्रव्यं साग्मूतं तदुच्यते इति ॥ ॥ तामिस्त्रासां श्रोक्षण । इति तु पश्चान्तरेण । तथाच वैच्यनाथः—प्राणी-
तवारिणा कर्कः सैरुद्देशेन याञ्जिकाः ॥ मन्त्रोच्चारणमात्रेण श्रोक्षणं केचिदूचिर इति ॥

अथाभ्यन्वाधानं ॥ तत आचार्योऽभिसमीप उपविश्यान्वाद्यात् ॥ यद्यपि यजुषां गोभिलहरिहरगदाधरादिभि-
रुक्तपात्सार्तेऽर्भुणिनाभ्यन्वाधानं तथापि प्रयोगरत्नसार्तेऽहोहाससार्तेऽगङ्गाधर्यादावभ्यन्वाधानोक्तेः प्रचुरतरशिष्टा-
चारप्राप्तत्वायात्रोच्यते ॥ ॥ देवकाली० अस्मिन्समग्रहमखरजोदर्शनशान्त्याख्येकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमभ्यन्वाधा-
नंरुच्ये ॥ दक्षिणहस्तेऽसमिद्धयमादाय ॥ तत्रादौवैकल्पिकपदार्थावधारणं ॥ पूर्वेणब्रह्मणोगमनं ॥ उत्तरतः
पात्रासादनं ॥ ॥ कांस्यमथीतात्रमयीवा आज्यस्थाली ॥ ताम्रमयीचरुस्थाली ॥ पालाश्यः समिधः ॥ प्रांचा-
वापारौ ॥ समिद्धतमआज्यभागौ ॥ पूर्णपात्रं वरोवा दक्षिणा ॥ एतान्वैकल्पिकानुपदार्थानंहंकरिव्ये ॥ अथदेवता-

१ ऐयुकारिकायां—देवतानामभिष्वाननं करोतिमूकधी ॥ इथातस्यनये-इमंपूर्वावासांशोवदतिदि ॥ उन्नेशितमिदंकीथिपो-कंभासायनादिभि ॥ ययदुकरिव्य-
न्वाये सुपात्सावायांऽम्बरोःरुडम् ॥

भिष्यान् ॥ तत्रप्रजापतिं इन्द्रं अग्निं सोमं एताः आज्येन प्रत्येकं एकैकया हुत्वा ॥ अत्र प्रधानं ॥ आदित्यादि नवग्रहान्
 अर्कादियथात्मसमिचरुतिलाज्यद्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्येण अष्टाष्टसंख्याकाभिराहुतिभिः ॥ अधिदेवताप्रत्यधिदेवताश्चैतरे-
 चद्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्येण चतुश्चतुःसंख्याकाभिराहुतिभिः ॥ विनायकादिपञ्चदेवताः क्षेत्रपालं चास्तोत्रोपतिं इन्द्रादिदशलोक-
 पालांश्चैतरेवद्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्येण द्वाभ्यां द्वाभ्यामाहुतिभ्यां चक्ष्ये ॥ पुनरत्र प्रधानं ॥ सूर्यं इन्द्रं इन्द्राणीं भुवनेश्वरीं शंकराष्ट-
 तसंमिश्रपायसतिलाज्यद्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्येण अष्टाविंशत्यष्टाविंशतिसंख्याकाभिराहुतिभिर्ब्रह्मक्ष्ये ॥ न्यूनातिरिक्तार्थघृता-
 क्ततिलद्रव्येण समस्तव्याहृतीरष्टाविंशतिसंख्याकाभिराहुतिभिर्ब्रह्मक्ष्ये ॥ शेषेण स्विष्टकृतं ॥ अग्निं वायुं सूर्यं अग्नीवरुणौ अग्नीच-
 रुणौ अग्निवरुणंसवितारं चिष्णुं विश्वान्देवान् सरुतः स्वर्कान् वरुणं आदित्यं अदितिं प्रजापतिं एता अङ्गप्रधानार्थदेवता आज्येन अ-
 सिन्सग्रहमसरजोदर्शनशान्त्याख्ये कर्मण्यहं ब्रह्मक्ष्ये ॥ इत्युक्त्वा अग्नौ समिद्धयप्रक्षेपः ॥ इति अइयन्याधानं ॥ ॥

अथ कुशकडिका ॥ ॥ अग्नेर्दक्षिणतोत्रत्वासासनमास्तीर्य । तदुपरि प्राणानुदगग्रान्वाकुशाग्निधाय । पञ्चासनानि
 त्रस्यजमानयोर्वरणार्थं ब्रह्मण उपवेशनार्थं च । प्रणीतानामालंभार्थं स्थापनार्थं चेति । अग्नेरुत्तरतोत्रत्वावरुणं । दानवाचनान्वा-
 रंभणवरवरुणत्रतप्रमाणेषु यजमानं प्रतीयात् । तत्र उदङ्मुखो यजमानः प्राङ्मुखं ब्रह्माणं दक्षिणं जान्वालभ्य । असिन्सग्रहम-
 खरजोदर्शनशान्त्याख्ये कर्मणि त्वं ब्रह्मा भव । भवामि इति प्रतिवचनं । पूर्वेणाग्निं दक्षिणातिक्रामति । ब्रह्मा आसनमीक्षते ।

नमानासनात्रैकलांनृणंनिरस्यति । अत्रोदकोपस्पर्शः । नेतिकरुदेवादयः । त्रहाआसनेअभ्यभिसुखउपविशति । उक्त-
 रत्त-प्रणीतामनं । अत्रसधीरप्रणीताप्रणयनंत्रिशेषः । चारणसुदकेनसंपूर्यस्वायेभूमौकुशोपरिनिधाय आलभ्य ब्रह्माणम-
 वैश्व प्रणीयउत्तरतोऽग्नेःन्यापनं । नान्तरेणगन्धेयुः । तृणैरग्निपरिलीर्यं पुरस्तात्प्रथमं दक्षिणतःपश्चादुत्तरतश्च । चिब्रुत्या-
 गृह्णितेरथायुक्तिः । आयुक्तिगामंतेपुप्रदक्षिणं । विनर्तनमप्रदक्षिणं । इतरथायुक्तिः । अर्थवत्पात्रासादनं । अग्नेःपश्चादु-
 त्तरतो ग । प्रांसंस्थसुदकसंस्थं ग । प्रागग्रसुदगग्रं ग । पवित्रच्छेदनादर्भाञ्चयः । पवित्रेद्वे । प्रोक्षणीपात्रं । आज्यस्थाली ।
 चरुस्थाली । संमार्गकुशाःपंच । उपयमनकुशाःसप्त । समिधस्त्रिः । सुवः । आज्यं । तण्डुलाः । पूर्णपात्रंचरोवा ।
 पवित्रच्छेदने पवित्ररुणं । प्रागग्रयोर्द्वयोर्गपरिउदगग्रानित्रीणिनिधायउपरिप्रादेशमात्रमवशेषयित्वाअधोभागेद्वयोर्मूलेन
 प्रदक्षिणीरुह्यगृहीकृहच्छेदयेत् । तानुत्तरतःप्रक्षिपेत् । प्रोक्षणीपात्रेप्रणीतोदरुमासिच्य । पवित्राम्यामुत्पवनं । ताःस्थानंत-
 योः । प्रोक्षणीनांसयहलरुणं । दक्षिणेनोर्दिगंनं । तामिन्नासांप्रोक्षणं । आज्यस्थाल्याःप्रोक्षणं । चरुस्थाल्याःप्रोक्षणं ।
 संमार्गकुशानांप्रोक्षणं । उपयमनकुशानांप्रोक्षणं । समिधांप्रोक्षणं । खनस्यप्रोक्षणं । आज्यस्यप्रोक्षणं । तण्डुलानांप्रोक्षणं ।
 पूर्णपात्रम्यप्रोक्षणं । असंचरःप्रणीतामीअन्तरेणप्रकीर्तितः । आज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वापः । सपवित्रे-

चरुपात्रे तण्डुलावापः । दैवे त्रिःशालिताजियाः सकृत्पिप्येतु तण्डुलाः । प्रणीतोदकमासिन्धुः । आज्यचर्योः सहाधिश्रयणं । अव-
 रोक्तुत्तरं हविषि । तत्र दक्षिणत आज्याधि श्रयणं ब्रह्मणः । चरोरधि श्रयणमाज्यस्योत्तरतो यजमानस्य । उल्मुकेन पर्यैत्रिकर-
 णमुभयोः । इतरथावृत्तिः । उदकोपस्पर्शः । अधिश्रितेऽस्तुवसाधो मुखसप्तपन्नं । उदकोपस्पर्शः । प्राङ्मुक्तम्य । संमार्ग-
 कुशैः स्तुवस्य संमार्जनं । मूलादारभ्य अग्रपर्यन्तं विलांतरतश्चाग्नेः । अग्रादारभ्य मूलपर्यन्तं मूलेः । प्रणीतोदकेनाभ्युक्षणं ।
 पुनः प्रत्तपन्नं । उदकोपस्पर्शः । अग्नेः पश्चिमतो दक्षिणदेशे निधानं । संमार्जनान्यर्पास्यत्युत्तरतः । उदगुद्भासयति हविश्च ।
 धिरुद्भासयति । शृतानां तु पूर्वेण । उद्भासितानां पृष्ठतः । आज्यमुद्भास्यचरोः पूर्वणानीय अग्नेरुत्तरतः संस्थाप्य चरुमुद्भास्य आ-
 ज्यस्य पश्चिमे नानीय आज्योत्तरतो निधाय अग्नेः पश्चात् स्तुवस्योत्तरत आज्यं निधाय तदुत्तरतश्चरुनिधानं । पवित्राभ्यामाज्यो-
 त्पवनं । आज्यावेक्षणं । अपद्रव्यनिरसनं । प्रोक्षणयाः प्रत्युत्पवनं । उपयमनकुशानादायसव्ये कृत्वा दक्षिणेनामौ प्रागग्रा-
 स्तिष्ठन्समिधोऽभ्याधाय प्रोक्षणयुदकशेषेण सपवित्रहस्तेनाग्नेः ईशानीमारभ्य प्रदक्षिणं पर्युक्ष्य । इतरथावृत्तिः । पवित्रयोः-
 प्रणीतासु निधानं । दक्षिणं जान्वाच्य । सोपयमनकुशं सव्यहस्तं दये निधाय जुहोति ॥ ब्रह्मणा अन्वारब्ध आचारावाज्य-
 भागौ महाव्याल्बतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यं स्वष्टकृचैतन्नित्यं सर्वत्र । कुशेनान्वारंभणं । उपविष्टहोमाः स्वाहाकारप्रदा-

नाशुहोतयः । प्रांचावाथारी । ऋजूदीर्घसंतती । अक्षरुत्तरप्रदेशपूर्वाचारः । दक्षिणप्रदेशेऽत्तराचारः । विदिशावेके ।
प्रजापतिदेवतापदमात्रमुपांशु । यस्मिन्मंद्रादयो न विज्ञायंते न स्वरो न व्यंजनं केवलमेवैष्यचालनं श्वासोचातदुपांशु ॥
ॐ प्रजापतये स्वाहा । इदं प्रजापतये नमः । ॐ इन्द्राय स्वाहा । इदमिन्द्राय नमः ॥ पाकयज्ञेष्ववत्तस्थासर्वहोमो-
पुरनाशेषप्रागनमग्निहोत्रे तदस्य पाकयज्ञस्य वेति श्रुतेः । इत्वाहुत्वापात्रान्तरे संखवान्त्समघनयति । आज्यभागी । आग्ने-
यमुत्तरपूर्वाधिं । दक्षिणपूर्वाधिसौम्यं । समिद्धतमेवा । ॐ अग्नेये स्वाहा । इदमग्नेये नमः । ॐ सोमाय स्वाहा । इदंसो-
साय नमः ॥ ततो यजमाने नद्रव्यत्यागः कार्यः । प्रधानं स्वामीफलयोगात् । सच बहुकर्तृकहोमे यथाकालं प्रत्याहु-
तित्यागश्च कर्तुमशक्यत्वात् सर्वहोमद्रव्यजातदेवताश्च मनसा ध्यात्वा . इदं यथादेवतमस्तु नमस्ते चं रूपः । इदं संपादि-
तंसमिचरुतिलाज्यादिहोमद्रव्यं यायायक्ष्यमाणो देवतात्सैतस्यै देवतायै भयापरित्यक्तं नमः । यथादेवतमस्तु ॥ हेमाद्री-
देवीपुराणे—गणाधिपतये देवाग्रप्रथमा तु वराहुतिः ॥ अन्यथा विकलं विप्रभवती ह्यनसंशय इति ॥ तत्र प्रहोमद्रव्याणि ।
अर्कः पलाशः सृदि रआपमार्गो यपिप्पलः । औदुम्बरः क्षमी दूर्वाः कुशाश्च समिधः क्रमादिति समिधः । चरुः । आज्यं । त्ति-
लाशेति चतुष्टयं । तिस्रभिर्दूर्वाभिरकाहुतिर्दूर्वाणां । पत्रत्रयेणैकाहुतिः कुशाणां । समिधः प्रादेशमात्राः पयोदधिगध्या-
ज्यान्पतरसुताः मूलतोयञ्जुलं विहाय मध्यमानामि राहुष्टेर्जुष्टुयात् ॥ चर्वादि कर्मपिशुताद्यं कं पाणिना होतव्यं । होतव्यं-

च घृताद्यक्तचक्रभक्ष्यादिकंपुनरितिमात्स्यात् । पाण्याद्भुतिप्रमाणंतु । अङ्गुलीनांद्वादशपर्याणियावत्पूर्यन्तेतावत्परिमाणपा-
 ण्याद्भुतिरितिकल्पद्रुमः । सिद्धान्तशेखरेत्वत्रंश्राससंश्राब्धमित्युक्तं । आज्यादिद्रवद्रव्यंघ्रुवेण । तथाचर्ककः । सामर्थ्यात्स्व-
 धितिर्मासेद्रवेपुस्यात्स्वप्लवेति । तिलादीतुमृगीमुद्रा । तथाचवसिष्ठः । तिलोमुद्रास्तुसंश्रोक्तामृगीहंसीचसूकरी । सूक-
 रीकरसंकोचादंसीयुक्तकनिष्ठिका । कनिष्ठातर्जनीहीनामृगीमुद्रातिलाहुती । शान्तिकर्मणिसर्वत्रमृगीहंसीशुभेउभे । अभि-
 चारेपुसर्वपुसूकरीतुप्रकीर्तिता । यवादाचपिसाप्रोक्तामृगीतुगुगुलेतयेति । यस्ययस्यग्रहस्ययायासमित् सासातस्यतस्या-
 धिदेवताप्रत्यधिदेवतानां च । ततोचिनायकादीनामिन्द्रादिदशदिक्पालानांचपालाशयःसमिधः । ग्रहान्प्रत्येकंप्रतिद्रव्यंअ-
 ष्टोत्तरशतमष्टार्थिग्रहस्यष्टौवाआहुतीनांसंख्या । यदाग्रहाणामष्टोत्तरशतंतदाअन्येभ्योऽष्टाविंशतिः । यदाग्रहाणामष्टाविंशति-
 स्तादाऽन्येभ्योऽष्टौ । यदाग्रहाणामष्टौतदाऽन्येभ्यश्चतस्रः इतिसंप्रदायः । दशांशेनेतिकेचिन् । विनायकादिक्रतुसंरक्षकदेव-
 ताभ्यग्निसिः । इन्द्रादिदशदिक्पालानांदेहे । एवंग्रहहोमसमाप्य ॥ अत्रप्रधानं सूर्यं इन्द्रं इन्द्राणीं सुवनेश्वरीं पायसेनसमृते-
 नसर्करेणतिलैः आज्येनचपूर्वोक्तमद्रैः प्रत्येकंप्रतिद्रव्यंअष्टोत्तरसहस्रमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरष्टौवाऽहुयात् ॥ ततोऽन्यूना-
 धिक्रदोपपरिहारार्थंसमसाव्याल्लतिभिःअष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरष्टौवाऽहुयात् ॥ एवंहोमंसमाप्यउत्तरांगानिकुर्यात् ॥ त-

१) शवाधरमाप्येनारदः—वप्रशाश्विप्रकूर्वातप्लवर्जोतिलाधृतः ॥ प्ररथेकाटशतंचेवगायत्र्याऽहुयात्ततः ॥ खर्णयोभूतिलान्दद्यात्सर्वदोषापनुत्तमे । इतिहोम-
 द्रव्येपिशेषः ॥

नारायणः । पूजास्तिष्टनमाहुत्यो नलिः पूर्णाहुतिस्तथा ॥ श्रेयःसंपाद्यदानंच अभिषेको विसर्जनमिति ॥ ॥ अद्यपूर्वो०
 कृतस्य कर्मणः साश्रुतासिद्धं यथापितृदेवतानां मुडाश्रेष्ठोत्तरपूजनकरिष्ये ॥ स्थापितदेवतानांगन्धादिपञ्चोपचारैः पूजनंकृ-
 त्वा ॥ अनया पूजया स्थापितदेवताः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ अग्ने नर्यसुपथारुरायेऽभुस्मान्विश्वा नि देवबुधुर्नानिबुद्धान् ॥ युयोर्युस-
 ज्जुष्टुराणमेनोभूथिष्टान्तेनमउक्किम्बिधेम ॥ मृडाशयेनमः इति गन्धादिपञ्चोपचारैः संपूज्य ॥ अनया पूजयामृडाग्निः प्रीय-
 तां ॥ ततश्चरुशेषेण सिष्टकृद्धोमः ॥ प्राञ्जहाव्याहृतिभ्यः सिष्टकृदन्यचेदाज्याद्धविः । शेषात्सिष्टकृते समवद्यति । याचद्ध-
 विरुत्तरार्धात्सिष्टकृत् । नाज्यादशेषात् । आज्यैकहविकेकर्मणि गोपादाज्यादन्ते सिष्टकृद्यागः । ततएव होमः । तत इत्यु-
 चरत इत्यर्थः । असंसृष्टामाहुतिभिः । ॐ अग्नेये सिष्टकृते स्वाहा ॥ इदमग्नेये सिष्टकृतेनमम ॥ रौद्रत्वादुदकोपस्पर्शः । रौद्रत्-
 राक्षसमापुरमाभिवरणिकं ब्रमुक्त्वा पित्र्यमात्मानंचालभ्योपस्पृशेदपः । आत्माहृदयं । चात्कर्मचकृत्वेति । ततोभूरा-
 धानवाहुतयः ॥ ॐ भूः स्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नेयेनमम ॥ ॐ भुवः स्वाहा ॥ २ ॥ इदं वायवेनमम ॥ ॐ स्वः स्वाहा ॥ ३ ॥
 इदं सूर्याय नमः ॥ ॐ तन्नोऽग्नेव रूणस्य बुद्धान्तेवस्येहोऽवययासिसीष्ठाः ॥ यजिष्ठो बह्वित्तमः शोथुचानो विश्वा द्वेर्पादसि-
 ष्टमुमुग्ध्युसत्स्वाहा ॥ ४ ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां ॥ ॐ सत्वन्नोऽग्ने बुभोर्भुवोतीनेदिष्टोऽभुस्याऽहुपसोव्युष्टौ ॥ अर्वा-
 यक्ष्णोपगुहृररणोऽग्नीहिः पृष्टीकः सुहर्वो नऽप्यधि स्वाहा ॥ ५ ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां ॥ ॐ अयाधाग्नेस नभिश्वास्तिपाश्चसत्यमि-

त्वमयाऽअसि ॥ अयानोयं जंबहास्ययानो धेहि भेजपट्टुस्वाहा ॥ ६ ॥ इदमग्नयेन ॥ ॐ ये ते शतं वरुणये सहस्रं यज्ञियाः पा-
शाविततामहान्तः ॥ तेभिर्नोऽअधसवितोत्तविष्णुर्विश्वेष्वन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा ॥ ७ ॥ इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वे-
भ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः सर्वेभ्यश्च नमम ॥ ॐ उदुत्तुमं धरुणुपाशर्मसुदवाधुमं घिमं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं द्युमदुं
गुणोऽअदितयेस्सामुस्वाहा ॥ ८ ॥ इदं वरुणाय दित्यायादितये च न ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ ९ ॥ इदं प्रजापतये नमम ॥
इति नवाहुतयः ॥ ततो वलिदानं ॥ अश्यायतनस्य समंताद्विष्णुविदिक्षुच दशदिक्पालानां मापभक्तचलयो-
देयाः ॥ अद्य पू० कृतस्य कर्मणः सांगता सिध्यर्थं दिक्पालपूर्वकं आदित्यादिग्रहमण्डलादिस्थापितदेवताभ्यो वलिदानं
करिष्ये ॥ ॐ श्रुतारुमिन्द्र ॥ १ ॥ प्राच्यां दिशि इन्द्रं साङ्गं सपरिवारं सायुधं शशक्तिकं एभिर्गन्धाद्युपचारैस्त्वामहं पूज-
यामि ॥ इन्द्राय साङ्गाय सपरिवाराय सायुधाय शशक्तिकाय इमं सदीपमापभक्तचलिसमर्पयामि ॥ भो इन्द्रदिशं रक्षवर्द्धिभक्षम-
मसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरु ॥ आयुःकर्ता क्षेमकर्ता शान्तिकर्ता पुष्टिकर्ता विनिर्भक्तो वर्देव ॥ अनेन वलिदानेन इन्द्रः-
प्रीयतां ॥ एवं सर्वत्रोहः ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्नेतव देव ॥ २ ॥ आग्नेय्यां दिशि अग्निं सांगं ० एभिर्गन्धा ० अग्नेये साङ्गा-
यसप ० भो अग्नेदिशं ० आयुःकर्ता ० अनेन वलि ० अग्निः प्रीयतां ॥ ॐ युमायुत्वांगि ० दक्षिणस्यां दिशि यमं सांगं ० एभि-
र्गन्धा ० यमायसां ० भो यमदिशं ० आयुःकर्ता ० अनेन वलिदा ० यमः प्रीयतां ॥ ॐ असुन्वन्तु मर्याजमानमिच्छ ॥ ६ ॥

नैऋत्यांदिशिनिर्ऋतिसां० एभिर्गन्धा० निर्ऋतयेसां० भोनिर्ऋतेदि० अनेनवलि० निर्ऋतिःप्री० ॥ ॐ तत्त्वार्थायाम्नि०
 ॥ ५ ॥ पश्चिमायांदिशिवरुणसां० एभिर्गन्धा० वरुणायसां० भोवरुणदिशं० आयुःकर्त्ता० अनेनवलि० वरुणःप्री० ॥
 ॐ आनोनिनु० ॥ ६ ॥ वायव्यांदिशिवायुसां० एभिर्गन्धा० वायवेसां० भोवायोदिशं० अनेनवलिदा० वायुःप्री० ॥
 ॐ नुयदृसोमनु० ॥ ७ ॥ उदीच्यांदिशिसोमसां० एभिर्गन्धा० सोमायसां० भोसोमदिशं० अनेनवलि० सोमःप्री० ॥
 ॐ तमीशानं० ॥ ८ ॥ ईशान्यांदिशिईशानसां० एभिर्गन्धा० ईशानायसां० भोईशानदिशं० अनेनवलिदानेनईशानः
 प्री० ॥ ॐ अशुसेरुद्रा० ॥ ९ ॥ पूर्वशानयोर्मध्येऋचायांदिशित्रिषाणंसाङ्गं० एभिर्गन्धा० ब्रह्मणेसां० भोब्रह्मन्दिशं०
 आयुःक० अनेनवलि० ब्रह्माप्री० ॥ ॐ स्योनापृथि० ॥ १० ॥ निर्ऋतिपश्चिमयोर्मध्येऋषःस्यायांदिशिअनन्तसाङ्गं०
 एभिर्गन्धा० अनन्तायसां० भोअनन्तदिशं० आयुःक० अनेनव० अनन्तःप्री० इतिदिक्पालवलिः ॥ ॥ ततोप्रह्वेदी-
 समीपेऽग्राणां वलिः ॥ ॐ आकृष्णेनु० ॥ १ ॥ सूर्यायसाङ्गायसपरिवारायसायुधायसशक्तिकायईश्वराशिरूपाधिप्रत्यधिदे-
 वतासद्वितायइमंसदीपमापभक्तवलिस्त० ॥ भोसूर्यइमं वलिं गृह्णाणमसकुटुम्बस्याभ्युदयंकुरु ॥ आयुःकर्त्ताक्षेमकर्ता-
 शान्तिकर्त्तापुष्टिकर्त्तावृष्टिकर्त्तानिर्विघ्नकर्त्तावरदोभव ॥ अनेनवलिदानेनसूर्यःप्री० ॥ १ ॥ ॐ इमन्देवा० ॥ २ ॥ सोमाय-
 सां० उमाभ्युरूपाधिप्रत्यधिदेवतास० ॥ भोसोमइमं व० ॥ ॐ अग्निर्मूर्द्धा० ॥ ३ ॥ भौमायसां० स्कन्दभूमिरूपाधि-

प्रत्यधिदेवतासं० भोभौमइमंबलिंशु० ॥ ३ ॥ उडुच्यस्वा० ॥ ४ ॥ बुधायसाङ्गाय० विष्णुविष्णुरूपाधिप्रत्यधिदेवतासं०
 भोबुधइमं० अनेनवलि० बुधःप्री० ॥ ५ ॥ बृहस्पतेइमं० अनेनवलि० ॥ ५ ॥ बृहस्पतेइमं० अनेनवलि० ॥ ५ ॥ बृहस्पतेइमं० अनेनवलि० ॥ ५ ॥
 भोबृहस्पतेइमं० अनेनवलि० ॥ ६ ॥ अन्नार्त्परिषु० ॥ ६ ॥ शुक्रायसां० इन्द्रेन्द्राणीरूपाधिप्रत्य-
 धिदेव० ॥ भोशुक्रइमंबलिं० अनेनवलिं० शुक्रःप्रीय० ॥ ७ ॥ शनैश्वराय सां० यमप्रजापति-
 रूपाधिप्रत्यधिदे० भोशनैश्वरइमंब० अनेनव० शनैश्वरःप्री० ॥ ८ ॥ राहवेसां० कालसर्परूपाधि-
 प्रत्यधिदे० भोराहो इमंबलिं० अनेन० राहुःप्री० ॥ ९ ॥ केतुभ्यः सांगेभ्यः० चित्रगुप्तबहुरूपाधिप्रत्य-
 धिदेवतासहितेभ्यः० भोकेतवः इमंबलिंशुकीतय० कुरुत आयुःकर्तारः पु० इदाः भवत । अने० केतवःप्रीयन्तां ॥ १० ॥
 ततःऋतुसाहुण्यदेवताभ्योवलिः ॥ ११ ॥ गुणानान्त्वा० ॥ ११ ॥ गणपतयेसां० भोगण० इमंब० अनेन० ॥ १२ ॥ अम्बुअ-
 म्बुके० ॥ १२ ॥ दुर्गायेसां० सशक्तिकायै० भोदुर्गेइ० आयुःकर्त्रीवरदा० अनेनव० दुर्गा० ॥ १३ ॥ आर्त्तानि० ॥ १३ ॥
 वायवेसां० भोवायोइमंब० अनेन० ॥ १४ ॥ आकाशायसां० भोआकाशइमं० अनेन० ॥ १५ ॥ आयावां-
 कशा० ॥ १५ ॥ अश्विभ्यांसां० भोअश्विनौ० गृहीतं कुरुतं आयुःकर्तारौ० वरदौभवेतं । अनेनव० अश्विनौप्रीयेतां ॥
 १६ ॥ वास्तोष्पते० ॥ १६ ॥ वास्तोष्पतये सां० भोवास्तोष्पते० इमंब० अनेनव० वास्तोष्पतिःप्री० ॥ १७ ॥ नहिस्पशु० ॥ १७ ॥

क्षेत्राधिपतयेसां० भोक्षेत्राधिपतेइसंबलिं० अनेन० ॥ ॥ अथवादिकपालेभ्यएकतत्रेणैकमेववलिंदद्यात् ॥ ॐप्राच्यैद्विशे-
 स्वाहार्वाच्यैद्विशेस्वाहादधिणायैद्विशेस्वाहार्वाच्यैद्विशेस्वाहाप्रतीच्यैद्विशेस्वाहार्वाच्यैद्विशेस्वाहोदीच्यैद्विशेस्वाहार्वाच्यैद्विशे-
 स्वाहोर्ध्वैर्थाद्विशेस्वाहार्वाच्यैद्विशेस्वाहार्वाच्यैद्विशेस्वाहा ॥ १ ॥ इन्द्रादिदशदिकपालेभ्यःसांगेभ्यः इइ०
 इमंसदीपमापभक्तवलिंस० भोभोइन्द्रादिदशदिकपालाःदिशंक्षतवलिंभक्षत० कुरुत आयुःकर्तारः क्षेम० अनेनचलिं०
 इन्द्रादिदशदिकपालाःप्री० ॥ एवंसर्वेभ्योग्रहेभ्यएकतत्रेणैकमेववलिंदद्यात् ॥ ॐग्रहाऽऽर्ज्या० तमस् ॥ १ ॥ आदित्यादिन-
 यग्रहदेवताभ्यःअधिप्रत्यधिदेवताविनायकादिक्षेत्रपालवालोप्यतिदेवतासहिताभ्यइमंसदीपमापभक्तवलिं० भोभोआदि०
 ग्र० देवताःअधिप्रत्यधिदे० सहिताः इमंव० आयुःकर्त्र्यः क्षेम० । अनेनच० आदित्यादिनयग्रहदेवताअधिप्रत्यधिदेवता-
 विनायकादिक्षेत्रपालवालोप्यतिदे० स० प्रीयंतां ॥ एवंमातृणामेकमेववलिंदद्यात् ॥ ॐसप्तसंख्येदे०व्या० ॥ १ ॥ गौ-
 र्यादिमातृभ्यइमंसदीपमापभक्तव० भोभोगौर्यादिमातरइमंवलिंशृङ्गीतआयुःकर्त्र्यः० अनेनचलिं० गौर्यादिमातरःप्रीय-
 न्तां ॥ प्रधानदेवताभ्यएकतत्रेणैकमेववलिंदद्यात् ॥ ॐआकृष्णे० ॥ १ ॥ व्रातारुभिद्रं० ॥ २ ॥ अदित्यैरा० ॥ ३ ॥
 श्रीधत्तेलु० ॥ ४ ॥ सूर्येन्द्रेन्द्राणीमुवनेश्वरीदेवताभ्यइमंसदीपमापभक्तवलिंस० ॥ भोभोसूर्येन्द्रेन्द्राणीमुवनेश्वरीदेवताः
 इमंवलिंशृ० ममसःकुट्टं० आयुःकर्त्र्यः क्षेम० अनेनचलिं० सूर्येन्द्रेन्द्राणीमुवनेश्वरीदे० प्रीयन्तां ॥ ॥ अथक्षेत्रपालमहा-

बलिः ॥ एकस्मिन्वंशपात्रे कुशानां स्त्रीर्यतदुपरि आहारचतुर्गुणं द्विगुणं वामापमक्तद्व्योदनं जलपात्रं च निधाय हरिद्राकुंडुमा-
 दिपताकायुतं कृत्वा ॥ अथ पू० सकलारिष्टशान्तिपूर्वकं प्रारिप्सितस्य कर्मणः साकृतासिद्धार्थं क्षेत्रपालपूजनं बलिदानं च करिष्ये ॥
 ॐ नुहिस्पशु० ॥ १ ॥ इति मंत्रेण क्षेत्रपालाय नमः इति षोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ ॐ नमो क्षेत्रपालस्त्वं भूतप्रेतगणैः
 सह ॥ पूजां बलिं गृह्णाणे मसौम्यो भवतु सर्वदा ॥ आयुरारोग्यं मे देहि निर्विघ्नं कुरु सर्वदा ॥ १ ॥ ॐ नमो भगवन् क्षेत्रपाल चि-
 त्तुरक्तवाहनसर्वभूतप्रेतपिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिष्टतदध्योदनप्रियसकुलशक्तिसहितइमांपूजां गृह्णाण अनया-
 पूजया क्षेत्रपालः प्रीयतां ॥ ततो बलिदानं ॥ क्षेत्रपालाय साङ्गाय भूतप्रेतपिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवारयु-
 ताय सायुधाय शक्तिकायसघाहनाय इमं सदीपमापमक्तवलिं समर्पयामि ॥ भो भो क्षेत्रपाल सर्वतो दिशंश्च बलिं भक्ष्यमसकुरु-
 दुम्बस्याभ्युदयं कुरु ॥ आयुःकर्ताक्षेमकर्ताशांतिकर्ता पुष्टिकर्ता तुष्टिकर्ता निर्विघ्नकर्ता वरदो भव ॥ अनेन बलिदानेन क्षेत्रपालः
 प्रीयतां ॥ पश्चादनवेक्षमाणेन दुर्वासणेन बलिं नीत्वा चतुष्पथे निक्षेपयेत् ॥ ततो यजमानस्तस्य पृष्ठतो द्वापर्यन्तं गत्वा जलं क्षिपे-
 द्दिकारेति मंत्रेण ॥ ॐ ह्रिङ्काराय स्वाहा हुहिङ्कृताय स्वाहा हुक्न्दते स्वाहा यक्कुन्दाय स्वाहा हुप्रोथते स्वाहा प्रोथाय स्वाहा गुग्न्धाय स्वा-
 हा प्रोथाय स्वाहा निर्विघ्नय स्वाहा रोषयिष्याय स्वाहा सन्दिताय स्वाहा वल्लते स्वाहा सीनाय स्वाहा शयनाय स्वाहा स्वपते स्वाहा जात्रते-
 स्वाहा कुजते स्वाहा प्रबुद्धाय स्वाहा विबुम्भमाणाय स्वाहा विचित्राय स्वाहा साह्वानाय स्वाहा रोषस्थिताय स्वाहा रयनाय स्वाहा प्रायणां-

युस्याह ॥ १ ॥ ॥ पूर्णाहुतिः ॥ यजमान-पाणिपादंप्रक्षाल्याचम्यपूर्णाहुतिहोमं कुर्यात् ॥ ॥ अथपू० कृतस्यकर्मणःसांग-
 तासिध्यर्थवसोद्धारासमन्वितंपूर्णाहुतिहोमं करिष्ये ॥ ततःपात्रान्तरेखुवेणचतुर्युहीतमाज्यंद्वादशवारंगृहीतंवायुहीत्वापा-
 न्नोपरिसमिधंघृतत्वावह्नफलताम्बूलचन्दनमाल्यादिभिरलंकृत्यगृहीत्वापात्रंक्षुगुपरिनिधायघृतयोभयपाणिभ्यांयजमानस्ति-
 धेत् ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐ सुमुद्राद्रूमिर्मधुमां उदारुदुपां शुनासमंमृतत्वमानद ॥ घृतस्यनामुगुह्यन्यदस्तिजिह्वादेवा-
 नोपुमृतस्यनाभिः ॥ १ ॥ वृषत्रामुप्रनचामाघृतस्यगसिन्युनेधरयामानमोभिः ॥ उपब्रह्माश्रणवच्छस्यमानुचतुःशृङ्गोव-
 मीद्वोरऽएतत् ॥ २ ॥ वृत्वारिशृङ्गात्रयोऽअस्यपादोबेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधावुद्धोवृषुपुमोरोरवीतिमुहोदेवोम-
 स्या २ऽआविश ॥ ३ ॥ त्रिधाहितम्पुणिभिर्गुह्यमानुक्कविद्विवासोघृतमन्वविन्दन् ॥ इन्द्रऽएकुकुसूर्युऽएककव्यजानवुना-
 देकःसुधयानिदहतधुः ॥ ४ ॥ एताऽअर्षन्तिद्व्यात्समुद्राच्छतत्रजारिपुणानानुचक्षे ॥ घृतस्यधारऽअभिचाकशामिहि-
 रुप्ययोषितुसोमर्ष्यऽआसाम् ॥ ५ ॥ सुम्यवह्नवन्तिसुरितोनधेनाऽअन्तर्हृदामनसापूयमानाः ॥ एतेऽअर्षन्त्यूर्मयोघृत-
 स्यमुगाऽईयधिपुणोरीर्षमाणाः ॥ ६ ॥ सिन्धोरिवप्राध्वनेन्युनासोघातंप्रमियःपतयन्तियुहाः ॥ घृतस्यधारऽअरुयो-
 नप्राजीकाष्ठाभिन्दन्नुर्मिभिःपिन्वमानः ॥ ७ ॥ अभिप्रवन्तुसर्नन्वयोर्षाःकल्याण्युःस्यमानासोऽअग्निम् ॥ घृतस्य-
 धारःसुभिर्षोऽनसन्तुताऽपानोहर्ष्वन्तिजातयेदाः ॥ ८ ॥ कन्याऽइवघहृतुमेतवाऽऽऽअभ्युक्षानाऽअभिचाकशीमि ॥ य-

त्रसामऽस्युत्पयत्रयुज्ञो घृतस्युधारऽआभतत्पवन्त ॥ ९ ॥ अभ्युपेतसुदृष्टिः स्रव्यमाजिमस्मासुभद्राऽद्रविणानिधत्त ॥ इम-
 व्यज्ञन्नयतदेवतानो घृतस्युधारुमधुमत्पवन्ते ॥ १० ॥ धार्मन्तेविश्वम्सुवन्मधिऽश्रितगुन्तः समुद्रेऽल्लुह्यन्तरायुषि ॥ अपाम-
 नीकिसमिथेयऽआर्थतुस्तर्मदयामुमधुमन्तन्तऽकुर्मिमम् ॥ ११ ॥ पुनस्त्वादित्यारुद्रावसवुऽसमिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणोचसुनीथ-
 युज्ञैः ॥ घृतेनुत्वन्तुन्वैवर्धयस्वसत्याः सन्तुयजमानस्युकार्माः ॥ १२ ॥ सुसर्तेऽअग्नेसुमिधऽसुसज्जिह्वाः सुसऽऋपयऽसस-
 धार्मभ्रियाणि ॥ सुसहोत्राऽसप्तधात्वायजन्तिसुसयोनीरार्पुणस्वाधुतेनुस्वाहा ॥ १३ ॥ पूर्णोद्विपरोपतु ॥ १४ ॥ अथ-
 प्रातरुद्वेत्वाहुतेपायतरुथाकामुयेतुसोस्याऽअनिरसितायैकुन्धैदव्योपहन्तिपूर्णोदर्विपुरापतसुपूर्णापुनरापत ॥ बुलेवविक्री-
 णापहाऽइपमूर्यऽशतऽकलौस्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नेवैश्वानरायसुरुद्रादित्येभ्यः शतकतवेससवतेऽअग्नेअश्वध्वनमम ॥ ॥
 ततोवसोर्द्धाराजुडयात् ॥ तत्रमत्राः ॥ ॐ सुसर्तेऽअग्नेसुमिधऽ० ॥ १ ॥ शुक्रज्योतिश्चित्रज्योतिश्चसुत्यज्यो-
 तिश्चज्योतिष्मौथ ॥ शुक्रथऽऽः क्रतुपाश्चात्यऽहृहाः ॥ २ ॥ ईदृक्ष्वान्यादृक्ष्वसुदृक्ष्वप्रतिसदृक्ष्व ॥ सितश्चसम्मितश्चसभराऽ
 ॥ ३ ॥ क्रुतथसुत्यथेधुवथधरुणथ ॥ धुर्तोर्चधियुर्तोर्चधियारुयः ॥ ४ ॥ क्रुतजिचसस्युजिचसिनुजिचसुपेणश्च ॥ अ-
 न्तिमित्रथदूरेऽअमित्रथगुणः ॥ ५ ॥ ईदृक्षासऽएत्तादक्षासऽऽकुपुर्णऽसुदक्षासिऽप्रतिसदक्षासुऽएतन ॥ मितासश्चसम्मि-
 तासोनोऽअुद्यसभरसोमरुतोयुज्ञेऽअुस्मिन् ॥ ६ ॥ स्वतर्वाश्चप्रप्रासीचसान्तपुनश्चगृहमेधीच ॥ ऋषीचीचशाकीचोष्येपि ॥ ७ ॥

इन्द्रन्देवीविशोमुरुतोनुवरमानोभवन्त्येन्द्रन्देवीविशोमुरुतोनुवत्सुानोभवन् ॥ एवमिमव्यजमानुन्देवीश्चद्विशोमानुपीथा-
 नुवत्सुानोभवन्तु ॥ ८ ॥ इन्द्रस्तनुमूर्जस्वन्तन्धयापाम्भ्रपीनमधेसरिरस्थमभ्ये ॥ उत्सक्षुपस्वमधुमन्तमर्धन्तसमुद्रियुद्धसद-
 नुमाधिदास्य ॥ ९ ॥ द्युतम्मिमिक्षेद्युतमस्यु ॥ १० ॥ ॥ ब्राह्मणं ॥ अद्युतोबुसोर्धारांजुहोति ॥ अत्रैपसुर्वोऽग्निःसुं-
 स्कृतःसुऽएपोत्रबुसुस्तस्मैदेवाऽएतांधाराभ्याएह्लस्तयैनमप्रीणस्त्राएह्लस्तयैवऽएतान्धाराभ्यागृह्णंस्तस्मादेनाम्बुसोद्धारे-
 द्याचक्षतेतुधैवास्माऽअयुमेतान्धाराभ्यगृह्णातितुयैनंप्रीणाति ॥ १ ॥ युद्धैवताम्बुसोर्धारांजुहोति ॥ अभिपेकुऽएवास्त्रै-
 पुऽएतद्धाऽएनन्देवाःसुर्वकृत्स्नुसंस्कृत्यायैनमेतैःकामैरुभिमिष्वत्येतयायुसोद्धारियातुयैनमयुमेतत्सुर्वकृत्स्नु संस्कृत्यायैनमे-
 तैःकामैरुभिमिष्वत्येतयायसोद्धारियाज्येनपञ्चगृहीतेनीदुम्बर्थाश्चुचातस्योक्तोवुन्धुः ॥ २ ॥ वैश्वानरुद्धुत्वा ॥ शिरोवैवैश्वान-
 रःशीर्ष्णावाऽअन्नमद्यतेधोगीर्षतोवाऽअभिमिष्यमानोभिमिष्यतेमारुतान्दुत्वाप्राणवैमारुताःप्राणैरुवाऽअन्नमद्यतेधोप्रा-
 णेषुवाऽअभिमिष्यमानोभिमिष्यते ॥ ३ ॥ तद्धाऽअरण्येनूच्योवाग्वाऽ ॥ अरण्येनूच्योवाचोवाऽअन्नमद्यतेधोवाचावाऽअ-
 भिमिष्यमानोभिमिष्यतेतुदेतत्सुर्वम्बुसुसुर्वेतेकामाःसैपुचसुमयीधारासुधाधीरुसवासर्पिषोवैधुमारम्भयैवेधुमाज्याहुति-
 र्द्वयतेतद्भुदेपाचसुमयीधारातुस्मादेनाम्बुसोद्धारैरित्याचक्षते ॥ ४ ॥ सुऽआहऽइदुश्चमऽइत्येनेनचत्वाप्रीणाम्यनेनचानेन-
 षत्त्वाभिमिष्याम्यनेनेत्येतद्भुयोऽश्चदुश्चमेवेहीदुश्चमऽइत्तिमापदेवैपाधाराभिम्प्रासुधादुधैतद्यजुःप्रतिपद्यते ॥ ५ ॥ एतद्धाऽएन-

न्देवाः ॥ एतेनान्नेनश्रीलेतैः कामैरभिपिञ्चयेत्तथावुसोद्धारियाधैनमेतान्कामानयाचन्ततेभ्यऽइष्टः श्रीतोत्रिपिक्तऽएतान्कामान्यायच्छन्तुथैवैनमयुमेतदेतन्नान्नेनश्रीलेतैः कामैरभिपिञ्चयेत्तथावुसोद्धारियाधैनमेतान्कामान्याचतेतुस्माऽइष्टः श्रीतोत्रिपिक्तऽएतान्कामान्प्रयच्छतिद्वौद्वौकामौसंयुनक्तयुव्यवच्छेदाथयुधाव्योमाकसौसंयुज्यादेवुन्यनेनकल्पतामिति ॥ ६ ॥ एतद्वैदेवाऽअब्रुवन् ॥ केनेमान्कामान्प्रयतिगृहीप्यामऽहुत्यात्सुनैवेत्यहुवन्त्यज्ञोवैदेवानामात्मायुञ्जऽऽएवयुजमानस्यसयदुहयज्ञेनकल्पतामित्यात्सुनामेकल्पंतामित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ द्वादशसुकल्पयति ॥ द्वादशमासाः सैवत्सरः सैवत्सरोभिर्युवानभिर्युवत्यस्यमात्रात्वावतुवैनमेतदुन्नेनप्रीणाल्यधोतावतुवैनमेतदुन्नेनाभिपिञ्चतिचतुर्दशसुकल्पयतिदशसुकल्पयतित्रयोदशसुकल्पयति ॥ ८ ॥ अथार्धेन्द्राणिब्रुहोति ॥ सर्वमेतद्युद्धेन्द्राणिसुर्वेणैवैनमेतत्प्रीणाल्यधोसुर्वेणैवैनमेतदभिपिञ्चति ॥ ९ ॥ अथशुद्धाब्रुहोति ॥ यज्ञोवैशुद्धाशुद्धाशुद्धेवैनमेतदुन्नेनप्रीणाल्यधोशुद्धेवैनमेतदुन्नेनाभिपिञ्चति ॥ १० ॥ अथैतान्यनक्रतुब्रुहोति ॥ अग्निधर्मेषुधर्मऽहुत्यैतैरेवैनमेतद्यज्ञक्रतुभिः प्रीणाल्यधोऽएतैरेवैनमेतद्यज्ञक्रतुभिरभिपिञ्चति ॥ ११ ॥ अथायुजस्तोमाब्रुहोति ॥ सुहेपुयज्ञऽऽवाचनश्रुतायावैचिभेमीतिकृतेनमेतस्यभितुएवमापुरिस्वृणीयुरितितुस्मादेतदग्निमभितःपुरिस्वृणन्तितृष्णायावैचिभेमीतिकृतेतृप्तिरितिब्राह्मणस्यैवतृप्तिमुत्तृप्येयमितितुस्मात्सुद्धस्थितेयज्ञेब्राह्मणन्तृप्यथितवैश्रूयाद्युज्जमेवैतत्तर्पयति ॥ १२ ॥ यत्कर्मणात्सरीरिचन्यहुन्त्यन्तमिहाकरम् ॥ अग्निदृष्टस्विष्टकृद्विद्वान्स्विष्टदुसुदुतं करोतुस्वाहा ॥ १३ ॥ ॥ ततल्यायुपक-

रणं ॥ श्रद्धामिधांयश.प्रज्ञाविद्यांपुष्टिश्रियंवलं ॥ तेजसायुष्यमारोग्यं देहि मे हृदयवाहन ॥ १ ॥ ॐ त्र्यायुषं जुमदमेऽकुस्यप-
स्यत्र्यायुषम् ॥ यद्देवेषु त्र्यायुषन्तन्नोऽस्तु त्र्यायुषम् ॥ भस्मनाललाटे ग्रीवायां दक्षिणेऽसे लृचित्र्यायुषमिति प्रतिमंत्रं ॥ ॥
तत् संस्रवप्राशनं ॥ पवित्राम्यां मार्जनं ॥ अग्नौ पवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ऋषणे पूर्णपात्रदानं ॥ कृतस्य कर्मण. साङ्ग-
तासिन्धुर्धनवान् इदं पूर्णपात्रं दक्षिणां तु भ्यमहं संप्रददे ॥ प्रतिशुद्धतां इति यजमानो नूयात् ॥ स यदि किंचिच्छभेत तत्प्रति-
शुद्धताद्यौ स्वादादातु पृथिवीत्वाप्रतिशुद्धात्विति सास्यनददत्. क्षीयते भूयसी च प्रतिशुद्धीता भवति ॥ ॐ द्यौस्त्वादादातु पृथि-
वीत्वाप्रतिशुद्धातु ॥ इति ब्रह्माप्रतिशुद्धाति ॥ प्रणीताचिमोक्तः ॥ ॐ आपः शिवा शिवतमा. शान्ता. शान्ततमा स्वास्ते कृण्वन्तु-
भेषजं ॥ १ ॥ ॥ तत्. श्रेय संपाद्यदानं ॥ आचार्याद्योवरणक्रमेण स्वस्वं श्रेयोदानं कुर्युः ॥ अद्येत्यादि० कृतस्य सप्रहमख-
रजोदर्शनशांसारत्यस्य कर्मण. यजमानाय श्रेयोदानं करिष्ये ॥ तत्रादौ वच. प्रतिवचनं ॥ शिवा आप. संतु ॥ सन्तु शिवा आपः ॥
सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तु सौमनस्यं ॥ अक्षतं चारिष्टं चालु ॥ अस्तु चारिष्टं चालु ॥ यत्पापं तत्प्रतिहृतमस्तु ॥ यच्छ्रेयस्त-
दस्तु ॥ भवन्नियोगेन मया अस्मिन्सप्रहमखरजोदर्शनशान्त्याख्ये कर्मणि यत्कृतं आचार्यत्वं तद्दुत्पन्नं श्रेयः तच्चुभ्यमहं संप्रददे ॥
प्रतिशुद्धतां प्रतिशुद्धामि ॥ तेन श्रेयसात्वं श्रेयसान्भव ॥ भवामीति प्रतिवचनं ॥ एवमेव ब्रह्मादयः ऋत्विजो जापकादयश्च ॥
यद्ब्रह्मादयो ऋत्विजो जापकाश्च आचार्यद्वारा श्रेयोदानं कुर्युः ॥ तद्यथा ॥ भवन्नियोगेन मया अस्मिन्सप्रहमखरजोदर्शन-
शांसारत्ये कर्मणि यत्कृतं आचार्यत्वं तद्यथा च यत्कृतं नरात्वं गाणपत्यं सादस्यं तथा च य. कृतो होम. य. कृतो जप. आ-

चार्थत्वात्ब्रह्मत्वात्गाणपत्यात्सादस्यात्होमात्जपात्थदुत्पन्नंश्रेयः तच्चुभ्यमहंसंप्रददे ॥ तेनश्रेयसात्वंश्रेयस्वान्भव ॥ भ-
 वामीतितेनवाच्यं ॥ ॥ ततआचार्यादीनांगन्धबालंकारादिभिर्वधाविभवंपूजनंकार्यं ॥ दानानिच ॥ स्वर्णगोभृत्तिला-
 न्दद्यात्सर्वदोषापनुत्तयइति ॥ ततःकदलीदानं ॥ तत्रमन्त्रः ॥ सुपत्रेसुभगेदेविरम्भेभास्करवह्मने ॥ रक्षमांरजसोदोषाहुष्ट-
 स्यास्वविगर्हितात् ॥ १ ॥ दानेनानेनमेदेवःसविताविश्वतोसुखः ॥ प्रीतोभवतुमेसद्योदोषंहरतुदुष्करं ॥ २ ॥ अनेनकदलीदाने-
 नश्रीसूर्यःप्रीयतां ॥ अथमूर्तिदानं ॥ देवदेवजगन्नाथजगतांकारणाव्यय ॥ मनोहारिन्नमस्तुभ्यंगास्करःप्रीयतामिति ॥
 इमाःसूर्यादियतस्रोमूर्तीःसकलज्ञाःसब्रह्माआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इदंग्रहमण्डलंग्रामाचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥
 अभिषेकः ॥ ततोग्रहकलशेदेवताकलशानामुदकमेकसिन्पात्रेएकीकृत्यदूर्वापंचपल्लवैरुदसुखआचार्यस्तिष्ठन्चत्वारोऋत्वि-
 जश्चसपत्नीकंयजमानंभ्रातृखसुपविष्टमभिमिच्छेयुः ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐआपोहिष्ठा० ॥ १ ॥ योर्वःशुिव० ॥ २ ॥ तस्मात्-
 अरं० ॥ ३ ॥ आपोऽञ्जसान्मातरंऽ शुन्धयन्तुघृतेर्गनोघृतप्लुःपुनन्तु ॥ विश्वःद्विरिप्रम्प्रवहन्तुदेवीरुदिदाभ्युःशुचिरा-
 पूतऽर्पमि ॥ ४ ॥ इदमापुःप्रवहतावृद्यश्चमलंशुयत् ॥ यर्चाभिदुद्रोहांवृत्तुन्यचक्षेपेऽअंभीरुणम् ॥ आपोमातस्मादेनसुःप-
 र्चमानश्चुञ्चतु ॥ ५ ॥ स्त्रोकानामिन्दुम्प्रतिश्वरुऽइन्द्रोवृषायमाणोवृषभस्त्रुरापाद् ॥ घृतपुष्यामनसामोदमानाऽस्वाहद्विवाऽअ-
 सुतोमादयन्ताम् ॥ ६ ॥ आयुत्वित्न्द्रोर्वसुऽउपनऽहुहस्तुतःसंधुमादस्तुशरः ॥ द्वावृथानस्तविषीर्यस्यपूर्वाद्यौर्नक्षत्रमभिमूर्तिपु-

व्यात् ॥७॥ आनुऽइन्द्रोद्गुरादानंऽअसावर्दभिट्टिकृदवसेयासदुग्रः ॥ ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्ब्रवाहुःसुक्तेसुमत्सुतुर्वणिःपृतन्यून
 ॥ ८ ॥ आनुऽइन्द्रोद्हरिभिर्यात्वञ्छार्धाचीनोवसिरार्धसिच ॥ तिष्ठतिब्रुञ्जीमुधवाधिरुष्णीमन्युञ्जमवुञ्जोवाजसातौ ॥ ९ ॥
 ज्ञातारुमिन्द्रं ॥ १० ॥ इमम्येयरुणध्रुधीहवसुद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ ११ ॥ तत्प्रायासि ॥ १२ ॥ त्व-
 न्नोऽअग्ने ॥ १३ ॥ सत्पन्नोऽअग्ने ॥ १४ ॥ उदुसुमर्धरणे ॥ १५ ॥ वरुणस्योचम्भ ॥ १६ ॥ ज्ञातरुत्रिम्रज्जात-
 रिन्द्रहृद्वामहेज्ञातमिन्वावरुणाप्रातरुथिना ॥ ज्ञातमर्गम्पूषणम्ब्रह्मणस्पतिम्युतःसोमसुतुरुद्रहृद्वेम ॥ १७ ॥ भगुप्रणे-
 तुर्भगुसत्वरार्धोपमेमान्धियुमुदवादर्दन्नः ॥ भगुप्रनोजनयुगोमिरश्वैर्भगुप्रनृभिर्द्वुचन्तःस्याम ॥ १८ ॥ सुमद्रार्थत्याघातायु-
 स्वाहस्रितार्थत्याघातायुस्वाहा ॥ उनाध्वव्यार्थत्याघातायुस्वाहाप्रतिध्वव्यार्थत्याघातायुस्वाहा ॥ अयुस्वर्त्वाघातायुस्वाहा-
 त्रिमिदार्थत्याघातायुस्वाहा ॥ १९ ॥ आप्यायस्व ॥ २० ॥ पचन्तुःसरस्वतीमपियन्तिसस्रोतसः ॥ सरस्वतीतुपञ्चधा-
 सोदुनेर्भवत्स्रि ॥ २१ ॥ पुनन्तुमादेवजुनाः ॥ २२ ॥ पुवित्रेणपुनीहिमाशुक्नेणदेवुदीर्घत् ॥ अग्नेक्रत्याकतून्
 ॥ २३ ॥ यत्तेपुवित्रमूर्धिव्यत्रेधिततमन्तुरा ॥ ब्रह्मतेनपुनातुमा ॥ २४ ॥ पर्वमानुःसोऽअद्यनःपुवित्रेणविचर्षणिः ॥
 यःपोलासपुनातुमा ॥ २५ ॥ उभाभ्यान्देवसवितःपुवित्रेणसुवेनच ॥ माम्पुनीहिद्विथितः ॥ २६ ॥ ध्रुवदेवीपुनतीद्विभ्या-
 प्रायसाग्निमावुःस्रहृद्व्योषीतपृष्ठाः ॥ तयोमदन्तःमधुसादेःसुषुयदम्यासिपवतयोरुषीणाम् ॥ २७ ॥ त्रिरपतिम्मर्षुनाद्युवाक्प-

तिर्म्मापुनातुदुयोमासद्वितातुनात्वच्छिद्रेणपुवित्रेणसूर्यस्वरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्रपतेपुवित्रपूतस्ययत्कामःपुनेतच्छकेयम् ॥ २८ ॥ शिरोमेध्रीर्यशोसुखन्त्वपिःकेशाञ्जमश्रुणि ॥ राजभिन्नाणोऽअमृतहसुत्रादचक्षुर्विरादश्रोत्रम् ॥ २९ ॥ त्रि-
 त्तामेभूद्रवाञ्जहोमनोमन्युःस्वराज्ञामः ॥ मोदाःप्रमोदाऽअहुलीरङ्गानिमित्रमेसहः ॥ ३० ॥ ब्राह्मेवलमिन्द्रियहृस्तौ-
 मेकर्मवीर्यम् ॥ आत्माक्षत्रसुरोमम ॥ ३१ ॥ पृष्ठीर्म्मैराष्ट्रमुदरमहसौग्रीवाञ्चश्रोणी ॥ कुरुऽअरुनीजायुनीविशोमेजा-
 निसुवर्तः ॥ ३२ ॥ नाभिर्मैद्युत्तम्बुज्ञानम्पायुर्मर्षचित्तुसत् ॥ अनन्दुन्दावाणडौमेभगुःसौभाग्युम्पसः ॥ जङ्घा-
 भ्याम्पुद्भ्यांघर्मोस्त्रिभुशिराज्जाप्रतिष्ठितः ॥ ३३ ॥ पर्यःपृथिः ॥ ३४ ॥ देवस्य० सरस्व० युन्त्रिये० म्यसौ ॥ ३५ ॥
 देवस्य० सरस्व० युन्त्रेणामेः० चामि ॥ ३६ ॥ देवस्य० अश्विनोभे० ॥ ३७ ॥ विश्वानिदेव० ॥ ३८ ॥ धामच्छदुमि०
 ॥ ३९ ॥ त्वर्जविष्ट० ॥ ४० ॥ अन्नपुते० ॥ ४१ ॥ पालाशम्भ० ॥ ४२ ॥ औदुम्बरं० ॥ ४३ ॥ नैय्यत्रोधपादं०
 ॥ ४४ ॥ आश्वत्थुं० ॥ ४५ ॥ युदेवकल्पसुहो० ॥ ४६ ॥ द्यौःशान्तिरुत्तरि० ॥ ४७ ॥ यतोयतःसु० ॥ ४८ ॥
 अधपुराणोक्तमन्त्राः ॥ सुरास्त्वामभियिचन्तुजखविष्णुगर्भधराः ॥ वासुदेवोजगन्नाथस्तथासंकर्षणोविभुः ॥ १ ॥ प्रद्युम्न-
 धानिग्दधभयन्तुविजयायते ॥ आखण्डलोभिर्भगवान्यमोवैनिर्कतितस्तथा ॥ २ ॥ वरुणःपवनश्चैवधनाध्यक्षस्तथाशिवः ॥
 ब्रह्मणासहिताःसर्वेदिक्पालाःपान्तुतेसदा ॥ ३ ॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिःश्रद्धाक्रियामतिः ॥ बुद्धिर्लज्जावपुःशान्ति-

मुष्टिः कान्तिधमातरः ॥ ४ ॥ एतास्त्वामभिपिञ्चन्तु देवपत्न्यः समागताः ॥ आदित्यश्चन्द्रमाभौ मधुजीवसितार्कजाः ॥ ५ ॥ ग्रहान्स्वामभिपिञ्चन्तुराहुः केतुश्चतर्पिताः ॥ देवदानवगन्धर्वायक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ६ ॥ ऋपयोनवोगावो देवमातर-
 पत्रच ॥ देवपत्न्योद्गुमानागादैत्याधाप्सस्तांगणाः ॥ ७ ॥ अह्नाणिसर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ औपधानि चरत्ना-
 निकालस्याववाधये ॥ ८ ॥ सरितः सागराः त्रैलोक्यीर्यानि जलदानदाः ॥ एते त्वामभिपिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये ॥ ९ ॥ सुर्वे-
 पांना ॥ १० ॥ अमृताभिपेकोस्तु ॥ एवमभिपेकानन्तरं सर्वौषधीभिरनुलिप्यशुद्धोदकेन स्नात्वा उभयोः स्नानवल्ग्यागः ॥ वस्त्र-
 ण्याचार्याय दद्यात् ॥ शुक्लमात्म्यान्मरधरोऽधृतमङ्गलतिलकः सपत्नीकोयजमानः स्वासने उपविश्या च म्याज्या च लोकां कुर्यात् ॥
 ॐ रूपेण नीरूपमुभ्यागन्तु यो चोच्चिध्वेद्वा विभजतु ॥ कृतस्य पुधात्रे तं चन्द्रदक्षिणादित्थुः पश्यन्त्युन्तरिक्षन्त्यतस्वसदुत्थैः ॥ १ ॥
 रूपदृश्यति रूपो न भूवतुदस्य रूपम्यति बुध्णाय ॥ इन्द्रो मायुभिः पुरु रूपऽईयते युक्ता ह्यसहुरयः शतादशे स्वयं वै हुरयो यम्बै-
 दना च सहस्राणि न हूनि चान्तानि च तदेतद्ब्रह्मायूर्वमनुपरमन्तरुमवाद्युमयुमात्मा ब्रह्मसुर्वानुभूरित्यनुशुसनम् ॥ १ ॥ इदं आज्य-
 पापं सदक्षिणां कंजाचार्याय तु स्य महंसं प्रदे ॥ ॥ ततो ब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ कृतस्य कर्मणः साङ्गतासिध्यर्थं यथाशक्ति-
 नाक्षणान्भोजयिष्ये ॥ तेन श्रीरुर्माद्देवताः प्रीयन्तां ॥ ॥ कर्मसाङ्गतासिध्यर्थं जाचार्याय दक्षिणां दद्यात् ॥ ऋत्विगादि-
 भ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दत्त्वा अन्येभ्यो नाखणेश्चो यथाशक्ति भूयसीं दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति दत्त्वा तेपामाशिपोऽह्नीयात् ॥

ततो देवताभिः विसर्जनं ॥ यान्तु ग्रहगणाः सर्वे स्वशक्त्या पूजिता मया ॥ इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थं पुनरागमनाय च ॥ १ ॥ ॐ उ-
 न्तिष्ठन्नखणस्पते देवुयन्तस्त्वेमहे ॥ उपुप्रयन्तु मुरुतः सुदाने वुऽइन्द्रप्राञ्चर्भवासर्चा ॥ १ ॥ गच्छगच्छसुरश्रेष्ठस्वस्थाने परमेश्वर ॥
 यत्र न ह्यादयो देवास्तत्र गच्छतु शन ॥ १ ॥ ॐ यज्ञं यज्ञं च्छुश्रुपतिं च्छुस्वाहा ॥ एतत्ते युजो यज्ञपते सुहस्ररुक्वा-
 कुः सर्ववीरुस्तर्षुपसुस्वाहा ॥ १ ॥ मासोत्तमे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ मया यत्कृतं सत्रग्रहमखरजोदर्शनशान्त्या ख्यं कर्म त-
 त्कालहीनं भक्तिहीनं श्रद्धाहीनं ब्राह्मणानां वचनात् श्रीसूर्याद्यावाहितदेवताप्रसादात्सर्वपरिपूर्णमस्त्विति भवन्तो द्युवन्तु ॥ अ-
 स्तु परिपूर्णं इति ब्राह्मणाप्रतिश्रुतः ॥ प्रमादात्कुरुतां कर्मप्रच्येदध्वरेपुयेत् ॥ स्मरणादेव तद्विष्णोः संपूर्णं स्यादिति श्रुतिः ॥ १ ॥
 यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु ॥ न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो चन्दे तमच्युतं ॥ २ ॥ ॐ विष्णवे नमो विष्णवे नमो-
 विष्णवे नमः ॥ ३ ॥ एवं यः कुरुते शान्तिनारदोक्तप्रमाणतः ॥ तदनिष्टं तु सकलं सद्य एव विनश्यतीति ॥ इति सत्रग्रहमखनारदोक्त-
 रजोदर्शनशान्तिप्रयोगः ॥ ॥ अथ गर्भाधानम् ॥ प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ देशकालौ संकीर्त्य शुभपुण्यति-
 थौ ज्ञास्याः मम भार्यायाः प्रतिगर्भसंस्कारात्तिशयद्वारा अस्यां जनिष्यमाणसर्वगर्भाणां चीजगर्भसमुद्भवै नो निवर्हणद्वारा श्रीपरमे-
 धरप्रीत्यर्धगर्भाधानाख्यं कर्माहं करिष्ये ॥ तदंगत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनमायुष्यमत्रजपं नान्दीश्रा-
 ङ्गं च करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं गणपतिपूजनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ तानि कृत्वा ॥ अत्र शिष्टाचारः ॥ ततो मङ्गलवा-
 द्यधोपपुरः सरंखकुलद्वैः दंपतीभ्यां नूतनोष्णीपादिमङ्गलवस्त्रदानं ताभ्यां परिधानं च कार्यं ततो भर्ता उदञ्चुखः सन्त्याः फलि-

नीरिति मन्त्रेण नारिकेलफलप्रदानं करोति ॥ ॐ याः फुलिनी ० ॥ सा च वज्रे प्रतिपृच्छति ॥ ततः पतिपुत्रवतीभिर्दृढसुवासिनी-
 विभिः गोधूमनारिकेलादिना विधफलप्रदानपूर्वकं आशीः प्रदानं ॥ ततो भर्ता पत्या सह आदित्यमवेक्षते ॥ ॐ आदित्यः कुम्भम्प-
 र्थमासर्मद्विषुसहस्रप्रतिमां विभुश्च रूपम् ॥ परिवृद्धिहरसामाभिर्मदुस्थाः शुतायुपङ्कणुहि द्वितीयमानः ॥ १ ॥ ततो दक्षिणेन-
 पाणिनोरुप्रसार्य प्रजास्थानं तूष्णीमभिमृश्य जपति ॥ ॐ पूषामगदुसविता मे ददातुरुद्रः कल्पयतु ललामगुम्यः पुर्वो निङ्कल्पय-
 तुत्वष्टारूपाणि पिदुशतु ॥ आसिच्चतुप्रजापतिर्धाता गर्भन्दधातुते ॥ गर्भधेहि सिनीवालिंगर्भधेहि पृथुके ॥ गर्भतेऽअधिनौ-
 देवा वाधत्तां पुंकरस्त्रजौ ॥ तेजो वै ध्यानरो दधात् ॥ अथ ब्रह्मानुमन्त्रयते ॥ ॐ ब्रह्मा गर्भन्दधातुते ॥ प्राञ्चुखो वो दक्षुखो वो पवि-
 द्यो मथेत् ॥ ॐ गुयुत्रेण त्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ ॐ त्रैष्टुभेन त्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ ॐ जागते न त्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ १ ॥ रेतो-
 मृत्रमिति चैकैश्चाचणं कुर्यात् ॥ ॐ रेतो मृत्रै विजहाति यो निम्नविशदिन्द्रियम् ॥ गर्भोजुरायुणा वृतुऽउल्वञ्जहाति जन्मना ॥
 कुतेन सुत्वनिन्द्रियैः पानं दृशुकमन्थसुऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्ययो मृतमधु ॥ १ ॥ अथास्यै दक्षिणाऽसमधि त्वदयमालभते ॥
 ॐ यत्ते सुशीनेऽदयन्दि विचन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहन्तन्मान्तद्विद्यात्पश्येमशरदः शतऽशीवेमशरदः शतऽष्टुण्यामशरदः शतम्
 ॥ १ ॥ कृतस्य कर्मणः सांगतासि च्यर्थददात्नाखणान्मोजयिष्ये ॥ तेन श्रीकर्माङ्गदेवताः प्रीयन्तां ॥ ब्राह्मणेभ्यो दक्षि-
 णादानं आशीर्ग्रहणं गारुणां चित्सर्जनं ॥ अनेन गर्भधानाख्येन कर्मणा भगवान् श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥ इति गर्भधानम् ॥

अथ गर्भाधानाकरणे प्रायश्चित्त विधानपरिजाते आम्बलायनः—गर्भाधानस्याकरणात्तस्यां जातस्तु दुष्यति ॥ अ-
 कृत्वा गां द्विले दत्त्वा कुर्यात्पुंसवनं पतिरिति ॥ केवलगर्भाधानहोमाकरणेप्रायश्चित्तं तु २० पुटेद्रष्टव्यम् ॥
 अधगर्भधारणौषधं ॥ सायदिगर्भेनदधीतत्तदा ॥ ऋतुखातायांचतुर्थेहनिपोलशरात्रिमध्येकस्मिंश्चिद्युग्मेह्निवापुष्यनक्ष-
 त्रादिनाचन्द्रमायुज्येततदह्निऋतुमतीमुपोव्यतद्रात्रौसिंहाःश्वेतपुष्यार्ष्वहत्यामूलमुत्थाप्योदपेपंपिद्वादक्षिणसांनानासिकाया-
 मासिञ्चतिमर्ता ॥ तत्रमन्त्रः ॥ ॐ इयमौषधीत्रायमाणासहमानासरस्वती ॥ अस्याऽअहंबृहत्याःपुत्रःपितुरिचनामजग्रभम्
 ॥ १ ॥ इतिगर्भधारणौषधं ॥

अथपुंसवनम् । पुरास्पन्दत इति । गर्भस्पन्दनापूर्वं भवतीत्यर्थः । मासे द्वितीये तृतीये वा । यदहःपुंससा नक्षत्रेणचन्द्रमा
 युज्येत तदहरपवास्याप्लाव्याहते चाससी परिधाप्य ॥ रेणुकारिकायां—गर्भसंस्कार एवायमिति कर्कस्य संमतिः ॥ अतस्तद्गर्भसंस्कारात्यति-
 गर्भग्रयुज्यत इति ॥ बह्वृचकारिकायामप्येवं ॥ कालातिक्रमेस्पन्दितेपि कार्यमेव । तदुक्तं कारिकायाम्—एतदेव पुरा गर्भचलनादकृतं
 यदि ॥ सीमन्तात्प्राग्विधातव्यं स्पन्दितेपि बृहस्पतिरिति ॥ निर्णयस्तिन्धौ प्रयोगपारिजाते जातूकण्यः—द्वितीये वा तृतीये वा मासि
 पुंसवनं भवेत् । व्यक्ते गर्भे भवेत्कार्यं सीमन्तेन सहाथवा ॥ पुंनक्षत्राणि तु—पुंनक्षत्राणि चैतानि पुष्यो हस्तः पुनर्वसुः । अभिजिच
 तथा पूसा अनूराधाऽश्विनी तथा ॥ निर्णयस्तिन्धौ वराहः—हस्तो मूलं श्रवणः पुनर्वसुर्दृगशिरस्तथा पुष्यः । पुंसञ्जकेषु कार्येष्वेतानि
 शुभानि धिष्ययानि ॥ गर्गांषि—पुंनामा श्रवणस्तिव्यो हस्तश्चैव पुनर्वसुः । अभिजिलोष्ठपाचैव अनुराधा तथाश्चयुगिति ॥

अपत्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालौसंकीर्त्यं शुभपुण्यतिथौ अस्यांममभार्यायां उत्पत्त्यगान-
 गर्भस्थनैजिह्वाभिर्ऋदोपपरिहारार्थंरूपताज्ञानोदयप्रतिरोधिपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरश्रीसुखनाख्यंकर्माहंकरिव्ये ॥
 तदंगत्वेनस्वस्तिपुण्याहनाचनंमातृकापूजनंचसोद्धारापूजनंचआयुष्यमन्त्रपूजनान्दीश्राद्धंचकरिव्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतासिद्ध-
 धंगणपतिपूजनंकरिव्ये ॥ इतिसंकल्प्यतानि कृत्या ॥ न्यग्रोधोवावरोहान्छुक्त्वांश्चनिशायासुपदेपंपिद्वाकुशकंटकटूसोमांश्च
 शृंगैके । न्यग्रोधोचटः । अवरोहाअधोभागाङ्कुराः । शुक्लाः ऊर्ध्वाङ्कुराश्च । कुशकण्टकंकुशमूलं । सोमांश्चसोमलताख-
 ण्डंचेत्यर्थः । पूर्ववदासेचनंहरण्यगर्भोद्भ्यःसंभृतइत्येताभ्यां । पूर्ववदिति दक्षिणस्यांनासिकायामित्यर्थः । ॐहिरण्यु-
 गुर्भे० ॥ १ ॥ अर्घ्येःसमर्थतःपृथिव्यैरसाचयुथैर्ऋतःसर्ववस्तुताम्रे ॥ तस्यत्वष्टीविदधद्रूपमेतितन्मर्त्यस्यदेवत्वसामाजा-
 नुमर्धे ॥ २ ॥ कूर्मपित्तचोपस्थेकृत्या सयदिकामयेतधीर्ववान्त्स्यादितिविंशत्यै नमभिमन्त्रयतेसुपणोसीतिप्राग्विष्णुक्रमेभ्यः
 तत्रयंत्रः ॥ ॐसुपुणोसिगुरुत्पोखिवृत्तेगिरोगायुप्रथुर्वृहद्रथंतरेपुक्षी ॥ सोमंऽआत्माच्छन्दोऽस्रज्ञानिवजूऽपुनानम ॥
 सामतेतुर्नूर्धामदेव्यन्यजायुत्रियुस्पृच्छन्धिषण्याःशुफाः ॥ सुपुणोसिगुरुत्मान्दिवङ्गच्छुखुऽपत ॥ १ ॥ कृतस्यकर्मणः सांग-

१ कूर्मपित्तमितिवदकपूर्णसराव । उपस्थ उरसंग । २ विंशत्यैविंशतिविंशत्यैरसा । ३ तमेवमभिष्टुदयजपविष्णोःप्रादृष्टिप्रममिन्त्रयतइतिश्रुतेर-
 ण्मिष्टुदयजपविष्णोःप्रादृष्टिप्रममिन्त्रयतइतिश्रुतेर-
 ण्मिष्टुदयजपविष्णोःप्रादृष्टिप्रममिन्त्रयतइतिश्रुतेर-
 ण्मिष्टुदयजपविष्णोःप्रादृष्टिप्रममिन्त्रयतइतिश्रुतेर-
 ण्मिष्टुदयजपविष्णोःप्रादृष्टिप्रममिन्त्रयतइतिश्रुतेर-

तासि० दशब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणादानंआशीर्ग्रहणंमातृणांविसर्जनं ॥ अनेनपुंसवननाख्येनकर्मणाभग-
वाचश्रीपरमेश्वरःप्रीयतां ॥ इतिपुंसवनम् ॥

अथ गर्भिणीधर्माः ॥ पाप्मे गर्भिण्यधिकारे अदितिं प्रति कश्यपः—नावस्करेपूषविशेन्गुसलोत्खलादिषु ॥ अवस्करेषु
मार्जन्यादिषु ॥ नोपस्करेतिपाठान्तरे उपस्करशब्देन शूर्पादि ज्ञेयं ॥ जलं च नावगाहेत शून्यागारं विवर्जयेत् ॥ बल्मीके नाधितिष्ठेत
नचोद्धिमना भवेत् ॥ विलिखेन्न नखैर्भूमिं नाङ्गरेण न भस्मना ॥ न शयालुः सदा तिष्ठेद्द्वायामं च विवर्जयेत् ॥ न तुपाङ्गारभस्मास्थि-
कपालेषु समाविशेत् ॥ वर्जयेत्कलहं गेहे गात्रभङ्गं तथैव च ॥ न मुक्तेकेना तिष्ठेत नाशुचिः स्यात्कदाचन ॥ न शयीतोत्तरशिरा न चैवाधः-
शिराः कचित् ॥ न वल्लहीनानोच्छिष्टानचार्द्रचरणा तथा ॥ नामङ्गल्यां बदेद्वर्णां न च हास्याधिका भवेत् ॥ कुर्याच्छुश्रूषया नित्यं पूजामा-
नृत्यतत्परा ॥ तिष्ठेत्प्रसन्नवदना सदा भर्तुर्हिते रतेति ॥ भविष्ये—संख्यायां नैव भोक्तव्यं गर्भिण्या वरवर्णिनि ॥ स्यातव्यं न च गन्तव्यं
बृक्षमूले च सर्वदा ॥ न दुर्युखी सदा तिष्ठेत्खट्वाच्छायां विवर्जयेत् ॥ सर्वोपधीभिः कोष्णेन वारिणा खानमाचरेत् ॥ ईपदुष्णं कोष्णं ॥
कृतरक्षा सुभूषा च वास्तुपूजनतत्परा ॥ दानशीला तृतीयायां पार्वत्या नक्तमाचरेत् ॥ गर्भिणी कुञ्जराश्वादिशैलहृन्पर्याधिरोहणं ॥ व्यायामं
शीघ्रगमनं शकटारोहणं त्यजेत् ॥ शोकं रक्तविमोक्षं च साहसं कुक्कुटासनं ॥ व्यायं च दिवा स्वपं रात्रौ जागरणं त्यजेत् ॥ अतिरूक्षं
तु नाशीयादत्यन्तमतिभोजनं ॥ अत्युष्णमतिशीतं च गुर्वाहारं विवर्जयेत् ॥ इतिवृत्ता भवेन्नारी विशेषेण तु गर्भिणी ॥ यश्च तस्यां भवे-
त्युतः स्थिरासुष्टुद्विसंयुतः ॥ अन्यथा गर्भपतनवाप्नोति न संशय इति ॥ मार्कण्डेयोपि—बृक्षं महीं च नाक्तामेव ग्राकारं पयोनिधि ॥
परिखां च न चाक्तामेदवला गर्भधारिणी ॥ गर्भरक्षा सदा कार्या नित्यं शौचनिषेवणात् ॥ प्रशस्तमन्नलिखनच्छलामाल्यानुलेपनादिति ॥

स्मृत्यन्तरे—सूर्यां चैत्रोष्वनीचायामारोहश्चावरोहणं ॥ गद्रीप्रतरणं चैव शकटारोहणं तथा ॥ उज्जोषधं तथा क्षारं मैथुनं सास्वाहनं ॥ इते पुंसवने चैव गर्भिणी परिवर्जयेत् ॥ गर्भग्रहणं च श्रमादिलिङ्गैर्वेदितव्यं ॥ गृहीतगर्भायाः सद्यः श्रमो र्लानिश्च जायते ॥ पिपासा आयासः सन्निधस्यन्दनं शुक्रशोणितयोरनुसन्धयो योन्याः स्फुरणं चेत्यादि ॥ अन्यच्च प्रयोगार्णवे स्मृत्यन्तरे—दानं पक्वान्नभिधायाः परिवेषणमेव च ॥ पचनं नच कर्तव्यं गर्भिण्या सर्वथैव त्विति ॥ इति गर्भिणीधर्माः ॥ ॥ अथ गर्भिणीपतिधर्माः ॥ गर्भिणीवाञ्छितं द्रव्यं तस्यै दद्याद्यथोचितं ॥ सूते चिरायुषं पुत्रमन्यथा दोषमर्हतीति ॥ याज्ञवल्क्यः—दोहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ॥ वैरुष्यं मरणं चापि तस्मात्कार्यं प्रियं स्त्रिया इति ॥ दोहद गर्भिणीप्रियं ॥ स्मृतिश्चित्तमणौ—पुंसो भार्यो गर्भिणी यस्य चैत्यास्तुलौक्षीलं क्षीरकर्माल्मनश्च ॥ गेहारम्भस्तम्भसंस्थापनं च वाधिहानं नैव कुर्याच्च यात्रानिति ॥ दक्षः—ऋतुद्रये व्यतीते तु न कुर्यान्मौधिन्यनं ॥ अश्याधानं गयाश्राद्धं वपनं च त्रिवर्जयेदिति ॥ कालविधाने—क्षौरं शयानुगमनं नखकृन्तनं च शुद्धं च चास्तुत्तरणं त्वतिदूरयानं ॥ उद्गाहनौपनयनं जलधेर्वगाहमासुःक्षयो भवति गर्भिणिकापतीनां ॥ वगाहइत्यत्र अवेत्युपसर्गावयवाकारस्य भागुरिमतेन लोपः ॥ क्षौरं वपनं ॥ तत्रात्र कर्तनस्याप्सुपलक्षणं ॥ नोदन्वतोम्भसि स्त्रायान्न च श्मश्र्वादि कर्तयेत् ॥ अन्तर्वेदयाः पतिः कुर्वन्नप्रजा भवति ध्रुवमिति ऋतुस्मरणात् ॥ यस्तु—वपनस्य निषेधेपि कर्तन वै विधीयतेइति स्मृत्यन्तरवचनं तद्गर्भिणीपतिभिद्धानां जीवत्पितृकादीनां यो वपननिषेधस्तत्र कर्तनविधानपरं ॥ संग्रहे—दहनं वपनं चैव पर्वतारोहणं तथा ॥ नावआरोहणं चैव वर्जयेद्गर्भिणीपतिरिति ॥ स्मृत्यन्तरे—गर्भिण्यामपि भार्यायां विवाहेऽप्यथवा व्रते ॥ सपितापि वपेक्षेयान् गौतम्यां सिहगे गुराविति ॥ विवाह इत्यत्र निवृत्तेपीति शेषः ॥ एवं व्रते इत्यनापि ॥ गौतम्यामिति गौतम्यसन्निहितदेशनिवृत्त्यर्थं ॥ सिहगेगुराविति तीर्थयात्रान्तरोपलक्षणं ॥ विवाहे व्रतवंधे च

गर्भिणीपतिरेव च ॥ मुण्डनं सर्वतीर्थेषु कुर्यादेवाविचारयन्निति स्मृतिदर्पणधृतसंग्रहवचनसंवादात् ॥ स्मृत्यन्तरे—सिन्धुखानं द्रुम-
 च्छेदं वपनं प्रेतवाहनं ॥ विदेशगमनं चैव न कुर्याद्गर्भिणीपतिरिति ॥ प्रेतवाहनमित्यनेन प्रेतविधानमप्युपलक्ष्यते ॥ ज्योतिर्निचन्धेगालवः—
 प्रव्यक्तगर्भीपतिरब्धियानं मृतस्य वाहं क्षुरकर्मसङ्गम् ॥ तथैव यत्नेन गयादितीर्थे यागादिकं वास्तुविधिं न कुर्यादिति ॥ आदिशब्देन व्रतो-
 धापनादि ॥ शुद्धिदर्पणे दक्षः—मुण्डनं पिण्डदानं च प्रेतकर्म तथैव च ॥ न जीवत्पितृकः कुर्याद्गर्भिणीपतिरेव चेति ॥ पिण्डदान-
 शब्देन श्राद्धमुपलक्ष्यत इति केचित् ॥ वपनप्रेतविधानापवादास्तत्रैव—क्षैरं नैमित्तिकं कुर्यान्निषेधे सत्यपि द्रुवं ॥ पित्रोः प्रेतविधानं
 च गर्भिणीपतिरेव चेति ॥ एतेन नियमाः सप्तममासादूर्ध्वं भवन्ति ॥ वपनं मेथुनं तीर्थं वर्जयेद्गर्भिणीपतिः ॥ श्राद्धं च सप्तमान्मासादूर्ध्वं
 नैव समाचरेदित्याद्याश्वलायनोक्तेः ॥ अत्र केचित्सप्तममासोत्तरं यो वपनादिनिषेधः स दोषातिशयार्थः ॥ तेन तत्पूर्वमपि
 शक्नो सत्यां वपनादिनिषेधपरिपालनमस्त्येवेत्याहुः ॥ ऊर्ध्वं नैव समाचरेति वचनात्सप्तममासात्पूर्वं कदाचिद्द्वपनादिकरणमस्तीति गम्यते ॥
 दक्षः—मासपदे व्यतीते तु न कुर्यान्मौखिवन्धनं ॥ अभ्याधानं गयाश्राद्धं वपनं च विवर्जयेदिति ॥ संस्कारदर्पणे सत्यव्रतः—
 ऋतुत्रये व्यतीते तु न कुर्यान्मौखिवन्धनं ॥ अश्याधानं गयाश्राद्धं वपनं च विवर्जयेदिति ॥ संकटवशेन शक्ताशक्तपरतया वा व्यवस्था
 यथायथं बोध्या ॥ तीर्थं तीर्थयात्रा ॥ श्राद्धं श्राद्धभोजनमिति केचित् ॥ पित्रोः क्षयाहश्राद्धादिकं तु सप्तममासादूर्ध्वमपि भवति ॥
 पित्रोः क्षयाहं दर्शं च गयाश्राद्धं महालयं ॥ ग्रहणान्वष्टकाश्राद्धे कुर्याद्गर्भवतीपतिरिति सत्यव्रतोक्तेः । एतच्च नित्यानां युगादिश्राद्धा-
 नामुपलक्षणं ॥ पिण्डयज्ञोपि भवत्येव नित्यत्वात् ॥ मुण्डनं पिण्डदानं चेत्युदाहृतदक्षवाक्ये पिण्डदानशब्देन श्राद्धमुपलक्ष्यत इति श्राद्ध-
 सैव निषेधप्राप्तौ पित्रोः क्षयाहमिति सत्यव्रतवाक्येन नित्यश्राद्धानां प्रतिप्रसवः कियते ॥ पिण्डदानेशब्देन पिण्डदानमेव निषिध्यत इति

मते पित्रोः क्षयाद्वादिश्राद्धेष्वपि पिण्डदाननिषेधः ॥ तत्र निर्वपण कार्यं तस्यामपि नृसत्तेमति ॥ आन्वष्टन्यविषय एव गर्भिणीपतित्वप्र-
युक्तो यः पिण्डदाननिषेधः प्राप्तः स नास्तीति निबन्धकारलेखनादान्वाष्टक्यव्यतिरिक्तमांवरिकारिस्थले कथं पिण्डदानप्राप्तिरिति वाच्य ॥
अपिशब्देन सावत्सरिकादीनामपि सगृहीतत्वेन तत्रापिसमवात् ॥ नच पितृशब्दस्य पिण्डनिर्वपणशब्देनान्वयात्कथमेतदिति वाच्य ॥ स-
न्निहितपदान्वयसमवे व्यवहितान्वयकल्पनस्यानुचितत्वात् ॥ सांवत्सरिकादिषु गर्भिणीपतिकर्तृकपिण्डदानाचारस्य बहुशो दृष्टत्वाच्चेति
केचित् ॥ वस्तुतस्तु एतन्मतेपि क्षयाद्वादिश्राद्धेष्वपि पिण्डनिषेधो नैवास्ति ॥ श्राद्धं च सप्तमान्मासादूर्ध्वं नैव समाचरोदित्याद्याश्वला-
सनवचनस्य श्राद्धशब्दार्थः श्राद्धभोजनपर इतिमते श्राद्धकरणस्यैतस्मादेव वचनात्प्राप्तत्वात्पित्रोः क्षयाद्वादिमिति वचनं सपिण्डकत्वविधा-
नार्थं द्रष्टव्य ॥ यथाचार व्यवस्था ॥ इति गर्भिणीपतिधर्माः ॥ ॥ अथ गर्भभृष्ट्युपायः ॥ वरी विश्वा च गन्धा च मधुक भृङ्गराद-
सम ॥ अजादुग्धेन पानं तु नार्या गर्भस्य वृद्धिकृदिति ॥ वरी शतावरी ॥ विश्वा शुण्ठी ॥ गन्धा अथगन्धा ॥ मापायां आस्कन्द इत्यु-
च्यते ॥ मधुक ज्येष्ठमधु ॥ भृङ्गराट् मापायां मारुदिति ॥ ॥ अथ गर्भरक्षोपायः शाङ्खायनगृह्ये—चतुर्थे मासि गर्भरक्षण
नक्षत्राग्निः सविदान इतिस्थालीपौकेन हुत्वाशीभ्यातइतिप्रत्यूच आज्यलेपेनाङ्गान्यवमृजेदिति ॥ ब्रह्मणाग्निःसविदानइति राक्षोघ्न ॥ अथ-
वा, स्वयालोकराक्षोघ्नसूक्तग्रहण ॥ शाङ्गांतरोक्तत्वाहौंकिरात्राविद कार्यं ॥ इतिगर्भरक्षणोपायः ॥ ॥ अथ गर्भिण्या गर्भस्रावहरो-
पायः ॥ तत्रेदं गृह्यं—यदि गर्भः त्वेदार्रेणासाः पाणिना त्रिरूर्ध्वं नाभेरुन्माष्टि ॥ पराच त्वा नार्चाच त्वष्टा वभ्रातु वच्यने ॥ स
कतुल्यपेक्ष्य दक्षमासो अवीरहेति ॥ यदि गर्भो गर्भिण्याः सत्तेदा तसा नाभेरूर्ध्वं यो देशो गर्भोवस्थितियोग्यः स स्वेन पाणिना
पराचत्वेतिमेषेण निरुन्माष्टि ऊर्ध्वापरगं समृचीतेत्यर्थः ॥ सवृद्धेन मन्त्रः ॥ यत्रैकस्मिन्द्रव्य इतिसृजात् ॥ नैमित्तिकमिदं कर्म ॥

औपधमपि ॥ पीत्वा तण्डुलीयजटा षडौ ॥ पतद्गर्भा च या नारी स्थिरगर्भा प्रजायते ॥ शर्कराय च तिलैः समांशकै-
 मांशिकेण सह भक्षितैः स्त्रियः ॥ नास्ति गर्भपतनोद्भवं भयं पापभोक्तुरिव तीर्थैतेव नमिति ॥ तण्डुलीयजटा तण्डुलजामूलं ॥ माक्षिकं
 मधु ॥ इति गर्भहावहरोपायः ॥

अथ सीमन्तोन्नयनम् ॥ पुंश्वन्नवत् ॥ प्रथमगर्भमासेष्वष्टमेवा । पुंश्वन्नवदितिवतिनायदहःपुंसानक्षत्रेण-
 चन्द्रमायुज्येततदहंरुपवास्याप्लाव्याहतेवाससीपरिधाप्येत्यतिदिश्यते । पञ्चसुबहिःशालायांविवाहेचूडाकरणउपनयने-
 केशान्तेसीमन्तोन्नयनइतिसूत्रादिदंकर्मबहिःशालायांकर्तव्यम् ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालीसंकी-
 र्ण्युपगुण्यतिथीअस्याःममभार्यायाःगर्भावयवाभिवृद्ध्यर्थेक्षेत्रगर्भयोःसंस्कारार्थं प्रतिगर्भसमुद्भवैरुनिवर्णेनवीजकोत्पत्त्य-
 नंयसोद्धारापूजनंआयुव्यमत्रजपंनान्दीश्राद्धंचकरिष्ये ॥ तदङ्गत्वेनस्वस्तिपुण्याहवाचनंअविघ्नपूजनंमण्डपस्थापनंमातृकापूज-
 क्त्या ॥ अत्रपुण्याहवाचनान्तेधाताप्रीयतामित्यूहः॥ ततोबहिःशालायांस्थण्डिलेष्वभूसंस्कारपूर्वकंमङ्गलनामाग्नेःस्थापनं॥
 ततो दक्षिणतोन्नयनास्तरणाध्याज्यभागान्तेविशेषः ॥ पात्रासादनेआज्यस्थाल्यनन्तरंचरुशाली । आज्यानन्तरंतण्डुलाः ।
 उपफलपनीयानि । तिलाः । मुद्गाः । मृदुपीठं । युग्मान्यौदुम्बरफलान्यपकान्येकस्तवकनिवद्धानि ॥ त्रीणिदर्भपिड्डुलानि ।
 ज्येष्ठीशाली ॥ वीरतरशङ्कुः आश्वत्थोचैल्वःशारेपीकोवा ॥ पूर्णचात्रं ॥ वीणागाथिनौचेति ॥ अर्थवत्प्रोक्षणं । आज्यस्था-

त्वामाज्यनिर्वापः । सपचित्रेचरुपात्रेत्रिःप्रक्षालितानांमुद्गानांप्रक्षेपः । चरुपात्रेप्रणीतोदकप्रक्षेपः । आज्यचर्वोःसहाधि-
 श्रयणं । तन्नलणोदधिणतआज्याधिश्रयणं । यजमानसचरोरधिश्रयणमाज्यस्योत्तरतः । उभयोःपर्यङ्गिकरणं । उद-
 कोपस्पर्शः । अर्धश्रितेचरीयुगपत्तिलतण्डुलप्रक्षेपः । अधिश्रितेचरीसुब्रतण्डुलप्रक्षेपः । तिलमुद्गमिश्रणंस्थाली-
 पारुणंश्रपयित्नाप्रजापतेर्हुत्या । ततश्चरुमभिघार्थं ॥ ॐप्रजापतयेस्वाहा ॥ इदंप्रजापतयेनमम ॥ ततःस्थालीपाके-
 नोत्तरार्धात्स्वष्टकम् ॥ ततो नवाहुत्यादिप्रणीताविमोकान्तं । ततःपश्चादग्नेर्मद्रपीठपविष्टायांयुग्मेनसटाळुस्रप्सेनौडुं-
 चरेणत्रिभिर्धर्मपिंडुलेलेण्याशुल्ल्याचीरतरशङ्कुनापूर्णचात्रेणर्चसीमन्तमूर्ध्निचिनयतिभूर्भुवःस्वरिति । प्रतिमहाव्यावृत्ति-
 गिर्वा । ॐभूर्भुवःस्वर्चिनयामि ॥ ॐभूर्चिनयामि ॥ ॐभूर्चिनयामि ॥ ॐभूर्चिनयामि ॥ त्रिंश्रुतमावधाति ॥
 ॐअयमूर्जावतोवृक्षऽऽऊर्जीवफलिनीभव ॥ १ ॥ अथाह्वीणागागानि नोराजानं संगायेतां योवाप्यन्योवीरतरइति ।

१ रेणुकारिकायां—आज्यनिर्वणतत । तण्डुलान्प्रक्षिपेत्स्थाल्या तिलमुद्गौश्च मिथितान् । चरु सध्वयेन्मुद्गतिलवोनं प्रधानता । अन्तराये उपेक्षीय मिश्रणस्यो
 पदेशतइति । एवंककोपाभ्यायज्यरामहृदिरगदाभरदीक्षितामांमते—सपचित्रे चरुपात्रे तण्डुलतिलमुद्गाना सहैव प्रक्षेप । २ मद्रपीठ
 यदुपीठ । तटाळुनाम अपककलानि । तेषा गल्लोनाम स्वबक गुच्छइत्यर्थः । ३ पिंडुललक्षणं यष्टपार्श्वपरिशिष्टे—अगन्तर्गमकं याम कौश द्विदलमेव च ।
 मारेणमात्र त्रिष्वेव पत्तने चत्र कुनन्वित् ॥ एतदेव द्वि पिंडुल्या लक्षण समुदाहृतमिति । ४ त्रिषु स्थानेषु क्षेत्रा श्वेणी शल्ल्याएवपक्षकण्टक । ५ मूत्रेणपूर्णं चान
 नाम मूत्रवर्तनसाधनभूतो कोहकीलखर्क । चातो । ६ सीमन्त कन्धते स्त्रीणा नेशमध्ये तु पद्धतिरिति गवाधरभाष्ये । ७ त्रिभिर्धर्मैस्ते प्रभ्यते इति निम्ब्रेणी ताम-
 नि तत्रैवेत्यर्थः । ओंभुवरादिपयक शान्प्रभाति ।

वीणागाथिनौराजानं संगायेतां इति प्रैपः । वीणागाथिनौ अन्यं वीरतरं संगायेतां इति वा प्रैपः । तौ च तं गायतः ॥ नि-
 युक्तामप्येके गाथासु पोदाहरन्ति । अस्मिन्पक्षे वीणागाथिनौ सोमं राजानं संगायेतां इति प्रैपः । तौ च सोमं राजानं गायतः ।
 स च गाथा मन्त्रः ॥ ॐ सोमऽएव नो राजे मामानुषीः प्रजाः ॥ अविमुक्तचक्रऽआसीरं स्तीरे तुभ्यं ॥ १ ॥ सीमन्तिनीयां नदी-
 मुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति गङ्गा यमुना इत्यादिप्रथमान्तं नियुक्तामप्येक इत्यत्रार्थः ससुचयपक्षे । ससुचयपक्षे ।
 वीणागाथिनौराजानं सोमं राजानं च संगायेतामिति प्रैपः । अथवा । वीणागाथिनौ अन्यं वीरतरं सोमं राजानं च संग-
 येतामिति प्रैपः ॥ तौ चोभयं गायतः ॥ ततः पतिपुत्रवतीभिर्द्वंद्वयुवासिनीभिर्यथाकुलाचारं नीराजनादिमाङ्गलिकं कार्यं ।
 ततः कृतस्य कर्मणः सांगतासिध्यर्थं स्मृत्युक्ता च दशत्राक्षणान्भोजयिष्ये ॥ तेन श्रीकर्माङ्गदेवताः प्रीयन्तां ॥ ब्राह्मणान् गन्धता-
 म्बूलादिभिः संपूज्यतेभ्यश्च दक्षिणां दत्वा तैराशिपो गृहीत्वा मातृणां चिसर्जनं अग्निं विसृज्य यस्य स्मृत्येत्यादि ॥ इति सीमन्तो-
 न्नयनम् ॥ अकृतसीमंतायाः प्रसवे सत्यव्रतः—स्त्रीयदाऽकृतसीमंता प्रसवे सुकथंचन । गृहीतपुत्राविधिवत्पुनः संस्कारम-
 र्हति । इति । अत्र भोजने प्रायश्चित्तमुक्तं पराशरमाधवीये धौम्येन—ब्रह्मौदने च सोमे च सीमंतोन्नयने तथा । जातकर्मनवश्राद्धे
 सुत्तवाचां द्रायणं चरेत् । इदं च कर्म गन्नाक्षणभोजनविषयं न त्विष्टकुटुंबादिभोजनविषयमिति सुरारिमिश्राः ॥

अथ शीघ्रप्रसवोपायः ॥ ग्रन्थान्तरे—हिमवत्सुतरे पार्श्वे शबरी नाम यक्षिणी ॥ तस्या नूपुरग्रन्देन विशल्या स्यात्तु गर्भिणी स्वाहा ॥
 इति मन्त्रेणैकविंशतिदूर्वाङ्कुरैरेकपलं तिलतैलं श्रद्धक्षिणमावर्तयन्नष्टशतं मन्त्रं जपित्वा तसैलं किंचित्पाययेच्छेषमुदरे लेपयेदिति ॥ अथ सुख-

प्रसवयश्चमप्युक्तं यश्चप्रकाशो—गजामिवेदा उडुरादशराद्धा रसर्षिपक्षा इति हि क्रमेण ॥ लिखेत्प्रसूतेः समये गृहेदं सुखेन नार्यः प्रसवन्ति शीघ्रमिति ॥ अस्वार्थः—गर्भिण्या नार्या दृष्टिगोचरे देशे समचतुरस्रं संसाध्य तस्य समात्रव कोष्टकान्कृत्वा ईशानोत्तरवायुकोष्टेषु अष्टत्रितुरोऽङ्गान्क्रमेण लिखित्वा पूर्वमध्यमपश्चिमकोष्टेषु चैकपञ्चमनवाङ्गान्क्रमेण विलिख्य आग्नेयदक्षिणनैऋतकोष्टेषुपद्मसद्वानित्यङ्गान्क्रमेण विलिखेत् ॥ इदं यत्रं प्रसूतिसमये सूतिकाग्रहे लेखनीयं एतदर्थनेन सुखेन शीघ्र नार्यः प्रसवन्ति ॥ यत्रं यया ॥

८	१	६
३	५	७
४	९	२

अथ सौव्यन्तीकर्म ॥ सौव्यन्तीमद्भिरभ्युक्ष्येजतुदरामास्यइति प्राग्यस्यैतइति । सौव्यन्तीप्रसवशूलवती । ॐ एजंतुद-
रामास्योगर्भोजुरार्युणासुह ॥ यथायम्यायुरेर्जलितियथासमूद्रऽएर्जति ॥ एवाचन्दशमास्योऽअस्रज्जुरार्युणासुह ॥ १ ॥ इति ॥
अथाऽऽरावपतनंजपति । अघरेतिजरायुविशेषः । अभिधानात् । तस्याधःपतनेपितुर्जपः । ॐ अघैतुष्टुशिशेयलडुशुनेजरा-
यत्तवे ॥ नैवमाट्टसेनपीधरिनकसिंश्चनयतमजरायुपद्यताम् ॥ १ ॥ इतिसौव्यन्तीकर्म ॥

अथ जातकर्मनिर्णयः ॥ धर्मनौकायाम्—शुत्वा पुत्रं जातमात्रं सचैलं स्यात्वा कुर्याञ्जातकर्मस्य तातः ॥ नालच्छेदात्पूर्वमे-
वायवा स्यान्नासा सुक्तं पुनिकाया अपीदम् ॥ रात्रौ शमाशोचके जालशोचके कार्यं चैतन्मातृपूजादियुक्तं ॥ श्राद्धं हेमा वाऽऽमतो वा
प्रकुर्याद्वाता शुद्धो नास्ति दोषो द्विजानाम् ॥ केचिच्छवाशोचके नैव कार्यमित्याहुस्तत्समाप्तौ विधेयम् ॥ हस्तस्वामीयुत्तरारोहिणीषु
चित्रापुण्येन्द्रधिनीस्वतीषु ॥ पुनर्वसौ चाभिलिति प्रकुर्याच्छ्रस्वये मेनयुते किलैतत् ॥ सर्वत्र कालालय एव चैतन्मुख्ये तु काले नहि
कोपि दोषः ॥ मेयपतुराधा ॥ मलास्तयाग्यायनचालयुद्धि न वर्जनीयं किल मुख्यकाले ॥ अतिक्रमे वर्जनेमेव युक्तं शुभे हि काले विद-

धीत सर्वं ॥ ये जन्मनि स्युः किल दुष्टयोगास्तच्छान्तयश्चाकरोति विचार्याः ॥ विस्तारभीत्या इह नोदितास्ता इति ॥ गदाधरभाष्या-
दावप्येवम् ॥ दुष्टर्थादिजननशान्तयोप्यग्रे संगृह्यन्ते ततोऽवगन्तव्याः ॥

अथजातकर्म ॥ पुत्रमुखं दृष्ट्वा सचैलं स्नायात् ॥ तथाचरेणुः—जाते पुत्रे सचैलं स्नात्मानं नैमित्तिकं पितुः ॥ तच्च शीतेन
रात्रौ चैदं जावालिनं वीत् ॥ दिवा च तेन तोयेन स्नायात्स्वर्णयुतेन तु ॥ इति सांख्यानः प्राहुरात्रावनलसंनिधौ ॥ इति ॥
आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यं शुभपुण्यतिथौ मया स कुमारस्य गर्भान्मुपानजनितसकलदोष-
निवर्हणायुर्मेधाभिष्टुद्धिर्वीजगर्भसमुद्भवैर्नो निवर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्माहं करिष्ये ॥ तदङ्गत्वेन स्वस्तिपुण्याह-
वाचनं मातृकापूजनं बसोर्धारापूजनं आयुष्यमत्रजपं नान्दीश्राद्धं चाहं करिष्ये । तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्धयर्थं गणपतिपू० ॥ अत्र-
रेणुः ॥ अच्छिन्ननाभ्यां कर्तव्यं श्राद्धं स्नानादनंतरं ॥ आमद्रव्येण तत्कार्यं वचनात्तु प्रजापतेः ॥ हिरण्येन भवेच्छ्राद्धमामद्रव्यं
गृहेन चेत ॥ इति व्यासवचः प्रोक्तं पक्वान्नसंनिषेधति ॥ अत्रामं द्विगुणं भोज्यं हिरण्यं च चतुर्गुणमिति ॥ तानि कृत्वा ॥ जात-
सुकुमारस्याच्छिन्नायां नाड्यां मेधाजननायुष्ये करोति ॥ तत्रादौ मेधाजननं ॥ अनामिकया सुवर्णां तर्हितयामधु घृते प्राश-
यति घृतं वा । कृत्वामधु घृते पात्र एकसिं सैजसादिक इति रेणुः । ॐ भूस्त्वयि दधामि सुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि-
भूर्भुवः स्वः सर्वत्वयि दधामि ॥ इति मन्त्रेण सङ्कृतं ॥ प्राशनं प्रतिवाक्यं स्यादपरे चैव गन्तुवन्निति रेणुः । कर्कोप्येवं । अस्मिन्पक्षे ॥
ॐ भूस्त्वयि दधामि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सर्वत्वयि दधामि ॥ ॐ स्वस्त्वयि दधामि ॥ इति मेधाजन-

नम् ॥ इदंनालं उदनात्प्राङ् न कृतं चेत्कालांतरे न भवत्येव । तस्मात्कुमारं जातं घृतवैवाग्नेप्रतिलेह्यन्ति स्नानं चानुपधापयन्तीति-
श्रुतेरिति सर्वं भाष्यकाराः ॥ आयुष्यकरणं तु कालान्तरेऽपि भवत्येव ॥ अथास्यायुष्यं करोति ॥ नाभ्यां दक्षिणे वाकर्णे जपति ।
ॐ अग्निरायुष्मान्सवनस्पतिभिरायुष्मोस्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ १ ॥ ॐ सोमऽआयुष्मान्सऽओषधीभिरायुष्मो-
स्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ २ ॥ ॐ नखायुष्मत्तद्राक्षणे रायुष्मत्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ ३ ॥ ॐ देवाऽआयुष्मन्तस्ते-
मृतेनायुष्मन्तस्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ ४ ॥ ॐ ऋषयऽआयुष्मन्तस्तेऽत्रैरायुष्मन्तस्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ ५ ॥
ॐ पितरऽआयुष्मन्तस्तेऽसपाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ ६ ॥ ॐ यज्ञऽआयुष्मान्सदक्षिणाभिरायुष्मोस्ते-
न त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ ७ ॥ ॐ समुद्रऽआयुष्मान्सखवन्तीभिरायुष्मोस्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमि ॥ ८ ॥ इति त्रिः ॥
त्रिक्रियायुपमिति च ॥ ॐ त्र्यायुषं जुमर्दमेऽकुर्यर्षस्य त्र्यायुषम् ॥ यद्देवेषु त्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तु त्र्यायुषम् ॥ इत्यायुष्यम् ॥
अथ चात्सर्वाभिमर्शनम् ॥ सद्यदिकामयेत सर्वमायुरिर्यादिति वात्सप्रेणे नमभिमृशेत् ॥ दिवस्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमामृचं
परिशिनष्टि ॥ ॐ दिवस्पृश्रिधुमन्यन्तेऽअग्निरुस्मिद्ध्रुतीयुम्परिज्जातयेदाः ॥ तृतीयमुत्सुनुमणाऽअर्जस्रुभिन्धानऽएनञरते-

१ पृथक्करणससन्मन्त्रात् २ तमोपसमीपसमीपगद्गायाधोपदतिबन्ध । तेन नाभिसमीपदक्षिणकर्णसमीपेऽप्येत्थं । २ अग्निरायुष्मानि त्वाऽभ्यसमुद्र आयुष्मान् सखवतीभि-
रायुष्मोस्तेन त्वायुपायुष्मन्तं करोमीत्यन्तएऽएनमन्त्र मन्त्रावसानबोधक इति शब्दकरणार् इति रेणुहृरिहृते । ३ इदमभिमर्शनसर्वेऽसरीरेकार्यम् । ४ एतेषामेकादश
मन्त्राणोवागमसंज्ञा ।

स्वाधीः ॥ १ ॥ विभ्रातेऽअमेत्रेघानुयाणिविभ्रातेघामुघिर्भृतापुरुत्रा ॥ विभ्रातेनामपरुमङ्गुहायद्विभ्रातमुत्सुन्यतऽआजु-
 गन्ध ॥ २ ॥ सुसुद्रेत्वाऽनुमर्णाऽअप्लुन्तर्नृचक्षाऽईधेद्विवोऽअश्रुऽऊर्ध्व ॥ तृतीयेत्वारजसितस्थिवाहूसमुपासुपस्थेमहि-
 पाअवर्धन् ॥ ३ ॥ अक्रन्ददुमिस्तनयत्रियुद्यौः क्षामुरोरिहहृरुधःसमुञ्जन् ॥ सुद्योज्ञानोधिहीमिद्धोऽअख्युदारोदसी-
 भ्रानुर्नाभालुन्तः ॥ ४ ॥ श्रीणामुद्वारोधुरणोरयीणाम्मनीपाणाम्प्रार्पणुःसोमगोपाः ॥ बसुःमूनुःसहसोऽअप्सुराजा-
 धिभ्रालयत्रऽउपसामिध्यानः ॥ ५ ॥ विश्वस्यकेतुसुर्वनस्युगर्भुऽआरोदसीऽअपृणाज्जायमानः ॥ व्रीडुञ्चिदद्रिमभिनत्परा-
 यअनायदुमिमर्धजन्तुपध्व ॥ ६ ॥ बुशिकर्पावुकोऽअरुतिःसुमेधामत्यैव्वुमिरुमृतोनिधयि ॥ इयर्तिधूमर्गरुपम्परिश्रुदुच्छु-
 क्रेणशोचिपायामिर्नक्षन् ॥ ७ ॥ इशानोरुक्मऽउव्यौव्यदौहुर्मऽकपुमार्युःश्रियेरुच्यानः ॥ अमिरुमृतोऽअमवुद्दयोभि-
 र्यदेनुन्दौरर्जनयत्सुरेताः ॥ ८ ॥ यस्तेअद्यकृणवःऋद्रशोचेपूपन्देवधृतवन्तममे ॥ प्रतन्नयप्रतुरःश्वस्योऽअच्छाभिसुमन्देव-
 र्भक्तन्यधिष्ट ॥ ९ ॥ आतम्भजसौश्रवुसेव्वमऽउकथऽउकथऽआर्भजशुस्वमनि ॥ प्रियःसूर्येऽप्ययोऽअग्राभद्रात्युज्जातेन-
 भिनदुदुञ्जनितैः ॥ १० ॥ त्वामग्नेयजमानुऽअनुधून्विश्याघसुदधिरुवार्याणि ॥ त्वयर्थासदुद्रधिणमिच्छमानावुजज्ञोम-
 न्तमुशिलोचिर्वद्युः ॥ ११ ॥ इतिवात्सप्राभिमर्शनम् ॥ अथानुप्राणनम् ॥ प्रतिदिशंपञ्चत्राक्षणानवस्थाप्यत्रूयादिममनु-
 प्राणितेति । पूर्वोऽध्यात्प्राणेति । व्यानेत्तिदक्षिणः । अपानेत्युत्तरः । उदानेत्युत्तरः । समानेतिपञ्चमउपरिष्टादेवेक्ष्यमाणो-

श्रूयात् ॥ ब्राह्मणान्कुमाराभिमुखान् अवस्थाप्येत्यर्थः । पञ्चमस्तुनैर्कल्यामित्तिरेणुः । मध्यइतिहरिहरगदाधरौ ॥ ॐ इममनुप्रा-
णित । प्राण । व्यान । अपान । उदान । समान । स्वयंवाकुर्यादनुपरिक्राममविद्यमानेषु । अनुपरिक्रामभित्तिणसुलंतं ।
तेनतांतांदिशंपरिक्रम्यपरिक्रम्येत्यर्थः । अस्मिन्क्षेत्रेइममनुप्राणितेतिप्रैपाभावः । इत्यनुप्राणनम् ॥ अथकुमारजन्मभूम्यभिग-
र्शनम् ॥ सयस्मिन्देशेजातोभवतितमभिमन्त्रयते ॥ ॐ वेदतेभूमिर्हृदयन्दिचन्द्रमसिश्रितं ॥ वेदाहन्तन्मान्तद्विद्यात्पश्येम-
शरदःशतलीपेशरदःशतदृष्टणुयामशरदःशतम् ॥ १ ॥ अथकुमाराभिमर्शनम् ॥ ॐ अश्माभयपरशुर्भवहिरण्यमखुत-
म्भय ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥ अथास्यमातरमभिमन्त्रयते ॥ ॐ इडासिमैत्रावरुणीवीरेवीरमजी-
जनथाः ॥ सात्वन्वीरवतीभवयासान्वीरवतीकरत् ॥ १ ॥ इति ॥ अथास्यैदक्षिणंस्तनंप्रक्षाल्यप्रयच्छतीमंस्तन-
मिति ॥ ॐ हुमहृस्तनुगूलीखंतंघुपांप्रपीनमभेसरिरस्युमर्ध्वं ॥ उत्संजुपस्वमर्धुमंतमर्धत्समुद्रियुं सदनुमाविशस्व ॥ १ ॥

१ इदमभिमर्शनंशिरसोत्तिकारिकाकारः । हृदयइतिजायरामः । तत्रंशरीरइतिहरिहरः । २ इदंजातकर्मदेवानामनुप्राणाप्रतिषेधादतीतकालंचेतदावथास्यायुष्यं-
करोतीत्यादिसजीवशरदःशतमित्यंतंभवयेव । तथाच शूदसंमतिः—अनुप्राणनकात्सप्राभिमर्शनानुमन्त्रणे । कालान्तरेपि कुर्वति आयुष्यकरणंत्वयेति । तथाचरेणुः—
स्वकालेन कुरुंजातकर्म देवानुप्रादयि । देवादलीकालंचेतदाजुन्वादिचंभवेत् ॥ अरमाभवेति मन्त्रोत्तमित्युपाध्यायसंमतिः । कार्यस्वकालतोषेधाजन्मनान्यकालतः ।
कुमारजातमित्येवाभाष्येभुक्तिरुदाहरेति । २ अपास्यमातरं चैवश्रीति अभिमन्त्रयेत् । आकालः प्राशुकी संस्थावीर्यतांचंपुटाञ्जलिः । उपेक्षितयुगाध्यायैरिदंमात्रभि-
मन्त्रणं । भुक्तिवारयदक्षेस्त्रीरत्नोक्तं चैवरेवंतइति ।

यस्तेस्तनइत्युत्तरमेताभ्याम् ॥ ॐ यस्तेस्तनःशशुयोयोर्मयोभूयोरंबुधाधसुविद्यःसुदत्रः ॥ येनुद्विश्वापुष्यसिद्धार्याणिस-
 रस्वत्तिसिद्धधांतवेकः ॥ १ ॥ ॐ हुमंस्तनुर्मूर्त्यं ॥ इतिमात्रभिमन्त्रणं ॥ अत्रदद्यात्सुवर्णवाभूमिगांतुरगंतथा ।
 छत्रंछांगंवल्लमांल्यंशयनंचासनंयुहं । धान्यंगुण्डंतिलान्सर्पिरन्यचास्तिगृहेवसु । आयान्तिपितरोदेवाजातेषुत्रेयुहंप्रति ।
 तस्मात्पुण्यमहःश्रोक्तंभारतेचादिपर्वणि । दानंप्रतिग्रहंनाभ्यामच्छिन्नायांतदह्निवा । कुर्यादित्याहतुःशक्कमैनु इति ॥ ततो-
 नालच्छेदनम् ॥ अष्टाङ्गुलंपरित्यज्यनालंछिन्धात्क्षुरादिनेतिरेणुः ॥ उदपात्रंशिरस्तोनिदधाति ॥ सूतिकायाःकुमार-
 स्यवाशिरःप्रदेशेखद्वाधस्ताङ्गुमौतत्पात्रंदशाहंतिष्ठति ॥ ॐ आपोदेवेषुजाग्रधयंधादेवेषुजाग्रथ ॥ एवमस्यादृसूतिकायादृस-
 पुत्रिकायांजाग्रथ ॥ १ ॥ अधसूतिकाग्रिहोमः । पञ्चभूसंस्कारपूर्वकंक्षारदेशेसूतिकाग्रिसुपसमाधाय । ओत्यानात्संधिवे-
 लयोः फलीकरणमिश्रान्सर्पपानमावावैपति शण्डामर्कैत्यादिनश्यतादितःस्वाहेति ॥ १ ॥ ॐ शण्डामर्काउपवीरःशौण्डिके-
 यऽउल्ललः ॥ मलिम्बुचोद्रोणासश्च्यवनोनश्यतादितःस्वाहा ॥ इदमभयेनमम ॥ अथवा ॥ इदंशण्डायमकार्येउपवीरायशौ-
 ण्डिकेयायउल्लल्ललयमलिम्बुचायद्रोणासायच्यवनायचनमम ॥ १ ॥ ॐ आलिखन्ननिमिषःकिम्बदन्तऽउपश्रुतिः ॥ हर्यक्षः-
 कुम्भीशत्रुःपात्रपाणिर्नृमणिर्हृत्रीमुखः ॥ सर्पपारुणश्च्यवनोनश्यतादितःस्वाहा ॥ इदमभयेनमम ॥ अथवा । इदंआलिखतेअ-

१ यस्तेस्तनः इमंस्तेस्तनमितिद्विहृदकारिकाकारंगंगाधराः । आदौइमंस्तेस्तनंपञ्चायस्तेस्तनइतिजयरामः । २ कालांतरइदंक्रमममवेच्छुतिवाक्यतः । इतिरेणुःकर्कश्यः ।
 ३ फलीकरणस्तेङ्गुलकपाः । ४ आपवनोपदेशात् । दक्षिणतोमग्रासनमास्तीर्येत्यादिक्वाहोमेतिर्कृतव्यतानभमचति ।

निमिषाय किं वदन्त्याः उपश्रुतये ह्यर्यक्षाय कुम्भेन शत्रवे पात्रपाणये नृमणये हृत्प्रीमुखाय सर्पपारुणाय च्यवनाय च नमम ॥ २ ॥
 इदं किंचिदंभ्यो नमम इत्युभयत्रवालागः ॥ संध्ययोरुभयोर्द्वे द्विनित्यहोमादनन्तरं । ओत्थानोदन्वहं कायसंध्ययोः स्यापनादिकं ।
 इतिरेणुः ॥ इति सूक्तिकाग्निहोमः ॥ इदमपि कालान्तरे नमवतिनियतकालत्वात् । दशब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ आशौचांते-
 ब्राह्मणभोजनं ॥ भूयसीदानं आशीर्घ्रहणं मातृणां विसर्जनं ॥ अत्रसाग्निक्लियादिसृत्तिकया लौकिकाग्निपक्वमेव पर्वण्यपि-
 भोक्तव्यं । तथाचरणुः—सृत्तिसंबंधिपत्त्यादिकर्मतद्धौकिकेनले । पर्वण्यपि च तत्पक्वमश्रीयाद्भैवदोषमाक् ॥ इतिजातकर्म ॥
 अथनैमित्तिकविधानम् ॥ यदि कुमार उपद्रवेत्तं जालेन प्रच्छाद्योत्तरीयेण वापितां कआधाय जपति ॥ ॐ कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कु-
 रोवालवन्धनः ॥ चेचेच्छुनकसृजनमस्तेऽअस्तुसीसरोलेपतापह्वर ॥ तत्सत्यं च देवापरमददुःसत्वं कुमारमेव वा वृणीयाः ॥ चे-
 चेच्छुनकसृजनमस्तेऽअस्तुसीसरोलेपतापह्वर ॥ तत्सत्यं च देवापरमददुःसत्वं कुमारमेव वा वृणीयाः ॥ चे-
 नमस्तेऽअस्तुसीसरोलेपतापह्वर ॥ १ ॥ अथाभिमृशति कुमारं ॥ ॐ ननामयति नरुदति नख्यति नग्लयति यत्र ययं वदामो-
 यत्र चाभिमृशामः ॥ १ ॥ इति नैमित्तिकविधानं ॥ कुमार्याश्चैतज्जातकर्मामत्रकं कार्यं ॥ रात्रौ संध्यायां ग्रहणे जाताशौचा-
 न्तरमध्येषीदं कार्यं ॥ मृताशौचमध्ये जातश्चेत्तदेवाशौचान्ते वा कार्यं ॥ पितरित्रामान्तरगतेषु पितृव्यादिगोत्रजो ज्येष्ठक्रमे-
 ण दं कुर्यात् ॥ इतिजातकर्म ॥

१ अथ योर्देवताभिः स्थान्यशोका केचिद्दीरिता इतिरेणु । २ ओत्थानात् दशदिग्भावाधीत्यर्थं । ३ तत्रच्छाद्योत्तरीयेण मास्यवालेन पास्त्रके । अकआधाय जपति नम

अथ बालस्यदुष्टदृष्टिदोषपरिहारः ॥ ॥ वामुदेवो जगन्नाथः पूतनातर्जुनो हरिः ॥ रक्षति त्वरितं बालं मुग्ध मुग्ध कुमारकं ॥

कृष्ण रक्ष शिशुं शशुगधुकेटभगमर्दन ॥ प्रातःसंगवमध्याह्नसायाह्नेषु च संध्योः ॥ महानिशि सदा रक्ष कंसा-
रिष्टनिपूदन ॥ यद्गोरजःपिशाचांश्च ग्रहान्मातृग्रहानपि ॥ बालग्रहान्विशेषेण च्छिन्धिच्छिन्धि महाभयान् ॥
त्रादित्रादि हरे नित्यं त्वद्रक्षामृषितं शिशुं ॥ इति मस्माभिर्मन्त्रैव भूपयेत्तेन भस्मना ॥ विशोर्ललाटाद्यङ्गेषु रक्षां
कुर्यापयामिधि ॥ इति प्रयोगसागरे ॥ ॥ रक्षरक्ष महादेव नीलग्रीव जटाधर ॥ ग्रहेस्तु सद्दितो रक्ष
मुग्धमुग्ध कुमारकं ॥ अयं मधं मूर्धपत्रे विलिल्य तत्पत्रं दक्षिणमुजे धामीयादिति यन्त्रोद्दारे ॥ ॥ बालरो-
दनपरिहारार्थं यत्रं मयूले—पडस्रमध्ये हींकारस्तन्मध्ये शिशोर्नाम विलिल्य पदकोणेषु ॐ लुलुवः स्वाहे-
तिमश्चपडक्षराणि विलिल्य तद्बहिर्नेमिवदृत्तद्वयं विलिल्य तद्बहिरधोमुखैरर्धचन्द्रैरावेष्टय पञ्चोपचारैः संपूज्य बालहस्ते धामीयादिति ॥

अथ पष्ठीपूजनं ॥ ॥ तद्यथा—विघ्नेशस जन्मदानां जीवन्त्याश्च प्रपूजनं ॥ जातादिपञ्चमे पष्ठे निशीथे बलिमाहरेत् ॥ १ ॥
द्वारतृतीयभागे तु पुत्तलैश्चापि कञ्जैः ॥ दक्षिणोत्तरयोर्दशे लेख्य चत्वारि पूजयेत् ॥ २ ॥ द्वारस्योर्ध्वतृतीयभागइत्यर्थः ॥ अर्चयेद्दशदिक्पाला-
नीतवादिननिःस्वनीः ॥ कृत्वा जागरणं रात्रौ गीतैश्च शान्तिपाठकैः ॥ ३ ॥ दशाहं सूक्तिकागारमायुर्वैश्च विशेषतः ॥ बहिः सधूमः
सलिलपूर्णकुंभैः प्रदीपकैः ॥ ४ ॥ मुसलादि तथा शस्त्रैर्वर्णकैश्चित्रितेन च ॥ विभूतिग्धां कुर्वीत सर्वपान्चिकिरेत्तथेति ॥ ५ ॥

अथ पष्ठीपूजा ॥ पञ्चमेपष्ठेवादिनेरात्रौकार्या ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ शुभपुण्यतिथौ अनयोःसू-

ति कापालयोरायुरोग्याभिष्टब्धसकलारिष्टशान्तिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं विधेयस्य जन्मदानां जीवन्त्यपरनाश्याः पृष्ठीदे-
 व्याः शन्यगर्भो भगवत्स्य पृष्ठजन्मं करिष्ये ॥ ॥ एतत्प्रतिमाः पीडादौक्षत्पुञ्जेषु पूर्णाफलेषु वा विनिवेश्याः ॥ जीवन्तिकादि-
 नूतनप्रतिमापुत्राण्यतिष्ठदिकार्यं ॥ सर्वासामेकतत्रेण योऽडशोपचारैः पूजनं ॥ तद्यथा ॥ आयाह्निवरदेदेविपृष्ठीदेवीतिवि-
 श्रुते ॥ त्रिभिः सहस्रं प्रमेरुक्षरानने ॥ १ ॥ मनोजूर्तिरिति प्रच्छिद्य ॥ अथ ध्यानं ॥ देवीमञ्जनसंकाशांचन्द्रार्धकृत-
 नेरारं ॥ सिंहारूढां जगद्धात्रीकौमारीभक्त्यत्सर्ला ॥ खड्गं खेटं च विभ्राणामभयं वरदां तथा ॥ तारकाहारभ्रूपाड्यां चिन्तया-
 मिनयांशुकां ॥ १ ॥ ॐ श्रीशैतिलस्मी ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विद्मेश जन्मदापृष्ठीदेवी जीवंतिकाभ्यो नमः ॥ ध्यायामि ॥
 एवं सर्वत्र ॥ आगच्छ वरदेदेविस्थाने चात्र स्थिराभव ॥ आराधयामि भक्त्या त्वारक्ष्वा लं च सूतिकां ॥ १ ॥ ॐ हिरण्यवर्णां ॥ ॐ भू-
 विमेशाय ॥ विद्मेशं जन्मदाभ्यो नमः जन्मदाद्या ॥ जीवन्त्यपरनाश्र्पृष्ठीदेव्यै नमः जीवन्त्यपरनाश्र्पृष्ठीदेवीं आ ॥
 ॐ शन्यगर्भो भगवत्यै शन्यगर्भो भगवती आ ॥ संध्यारागनिभं रक्तमासनं स्वर्णनिर्मितं ॥ गृहाण सुमुखी भूत्वारक्ष्वा लं-
 चसूतिकां ॥ ॐ तां मुञ्जावह ॥ ॐ भू ॥ विद्मेश ॥ आसनं ॥ गङ्गाजलं समानीतं सुवर्णकलशे स्थितं ॥ पाद्यं गृहाण मेवा लं-
 सूतिकां चैव पालय ॥ ॐ बुधपूर्व ॥ ॐ भू ॥ वि ॥ पाद्यं ॥ अक्षतापुष्पगन्धाढ्यमर्घ्यार्धनिर्मलं जलं ॥ गृहाण पाहि मे पुत्रं-
 मृत्तिकां भयहारिणि ॥ ॐ कुंभोऽस्मितां ॥ ॐ भू ॥ वि ॥ अर्घ्यं ॥ गृहाणा च मनीयं तु कुंभैरेलादिव्यासितं ॥ संवालां सूतिकां

पाह्निजगन्मातर्नमोस्तुते ॥ ॐ चन्द्राम्प्रभासां० ॐ भू० वि० आचमनंस० ॥ पंचासृतं गृहाणेदंपयोदधिघृतं मधु ॥ शर्करासंहितं देवि पाहि चालंसमातृकं ॥ घृते नु सीतामधुना० ॐ भू० वि० पंचासृतस्नानंस० ॥ दुकूलादिमयं देवि नानारत्नैः परिष्कृतं ॥ परिघत्स्नामलंबं च खरक्षमे सुतसूतिके ॥ ॐ उपैतुमां० ॐ भू० वि० च खंस० ॥ नानारत्नमयं दिव्यमुक्ताहारमयं शुभं ॥ गृहाण कालरात्रित्वं रक्षमे सुतसूतिके ॥ ॐ क्षुत्पिपासा० ॐ भू० वि० अलंकारान्समर्पयामि ॥ कर्पूरागरुकस्वरीकङ्कोलादिसमन्वितं ॥ चन्दनं स्त्रीकुरुत्वं मे रक्षवालं च सूतिकां ॥ ॐ गुण्युद्धारां० ॐ भू० वि० चन्दनंस० ॥ सुमाल्यानिसुगन्धीनिमालत्यादीनि वैप्रभो ॥ गृहाण वरदे देवि रक्षवालं च सूतिकां ॥ ॐ मनसुःकामु० ॐ भू० वि० पुष्पंस० ॥ हरिद्राकुङ्कुमादीनि नानापरिमलानि च ॥ गृहाण कालरात्रित्वं रक्षवालं च सूतिकां ॥ ॐ अहिरियमोगैः० ॥ ॐ भू० वि० परिमलद्रव्यंसम० ॥ वनस्पत्युद्भवं घृषुपं दिव्यं स्त्रीकुरुदेवि मे ॥ प्रसीद सुसुखी भूत्वारक्षमे सुतसूतिके ॥ ॐ कर्दमेन प्रजा० ॐ भू० वि० धूपंस० ॥ आज्यवर्तिकृतं देवि ज्योतिषां ज्योतिषंतथा ॥ जीवन्तिके गृहाणेदं रक्षमे सुतसूतिके ॥ ॐ आपुःस्रजन्तु० ॥ ॐ भू० वि० दीपंस० ॥ नैवेद्यं लेहपेयादिपूजैश्च समन्वितं ॥ सुहृदे वि गणैर्युक्त्वारक्षमे सुतसूतिके ॥ १ ॥ ॐ आर्द्रायः करिणीं० ॐ भू० वि० नैवेद्यंस० ॥ इदं फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव ॥ तेन मे परितुष्टा त्वं रक्षवालं च सूतिकां ॥ ॐ याः फुलिनी० ॥ ॐ भू० वि० फलंस० ॥ नागवल्लीदलं रस्यं पूगीफलसमन्वितं ॥ भद्रे गृहाण ताम्बूलं पाहि मे सुतसूतिके ॥ ॐ आर्द्रां म्पुष्करिणीं० ॥

ॐ भू० वि० ताम्बूलंस० ॥ हिरण्यगर्भग० प्रयच्छमे ॥ ॐ तामंभावहजातवे० नहं ॥ ॐ भू० वि० दक्षिणांस० ॥ कदली-
 गर्भसंभूतरुद्रं च प्रदीपितं ॥ आरातिकमहं कुर्वे रक्षवालंचसूतिकां ॥ ॐ इन्द्रहृविः० ॥ ॐ भू० वि० कर्पूरनीराजनंस० ॥
 नानागुण्यपुण्यागियथा कालोद्भवानिच ॥ पुण्याञ्जलिग्रहाणे मरक्षमे सुतसूतिके ॥ ॐ श्रीश्र्वतिलक्ष्मी० ॥ ॐ भू० वि० पुष्पा-
 ञ्जलिंस० ॥ यानिरूनि० ससासेतिप्रदक्षिणां० ॥ अथप्रार्थना ॥ पष्ठिदेविनमस्तुभ्यंसूतिकाग्रहशालिनि ॥ पूजितापर-
 याभक्त्यादीर्घमायुःप्रयच्छमे ॥ १ ॥ जनीजन्मसौख्यानावधिनीधनसंपदां ॥ तथाममाप्यसुंवालंपष्ठिकेरक्षतेनमः ॥ ३ ॥ यथादाशरथीरामश्चतुर्भूति-
 र्भवप्रदे ॥ त्वया संरक्षितस्तद्बालंपाहिशुभप्रदे ॥ ४ ॥ विष्णुनाभिस्थितो ब्रह्मादैलेभ्योरक्षितस्त्वया ॥ तथामेवालंकंरक्षयो-
 गनिद्रेनमोसुते ॥ ५ ॥ रक्षितोपूतनादिभ्योनन्दगोपसुतौयथा ॥ तथामेवालंकंपाहिदुर्गदिविनमोसुते ॥ ६ ॥ यथाष्ट-
 नासुरादिद्रोरक्षितोऽदितिवालकः ॥ त्वयातथामेवालोरक्षणीयोमहेश्वरि ॥ ७ ॥ यथात्वयांजनीपुत्रोऽहनुमात्रक्षितः
 विष्णुमायेनमोसुते ॥ ८ ॥ रुद्रः स्वर्गाद्यथादेविकस्यपादिसुतास्त्वया ॥ मातृत्वाहितथावालं
 अनयापूजयाविभोऽजन्मदाजीवंत्सपरनाम्नीपृष्टीदेवीशङ्खगर्भोमगवत्यः प्रीयंतां ॥ १० ॥
 सूतिरुग्रश्रेवलिगोपस्करंदयात् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ क्षेत्रस्याधिपतेदेविसर्वांरिष्टविनाशिनि ॥ बलिग्रहाणमेरुश्वधेवंसुतींच

बालकं ॥ १ ॥ इमंसोपस्करं बलिं श्रेणाधिपतिदेव्यै समर्पयामि ॥ तत आगत्य द्वारस्योभयतः कज्जलेन द्वे द्वे मातरौ लिखेत् ॥
 तत्रामानि ॥ धिपणाद्युद्धिमाता च तथा गौरी च प्रूतना ॥ आयुर्दात्र्यो भवन्त्येता अथ बालस्य मे शिवाः ॥ पञ्चोपचारैः पूज-
 येत् ॥ युवासिनीभोजनं विप्रैर्म्यथ स्याद्यताम्बूलदक्षिणादिदानं आशीर्ब्रह्मणं ॥ अत्र पञ्चमपष्ठदिनयोः पुरुषाः शल्लहस्ताः
 श्रियश्च नृत्यगीतकारिण्योऽस्यां रात्रौ जागरणं कुर्युः ॥ सूक्तिकागेहंसधूमामिदीपं शल्लमुसलां बुचिभृत्तियुतं कार्यं ॥ सर्पपांश्वस-
 र्वतोचिकिरेत् ॥ अन्यदपियथाचारं कार्यं ॥ विप्राश्च शान्तिपाठं पठेयुः ॥ तत्र सूक्तिका बालकयोरायुष्याद्यभिष्टुब्धार्थं श्रीपरमे-
 श्वरश्रील्यर्थं शान्तिपाठजपं करिष्ये इति संकल्पः ॥ इति पष्ठीपूजनं ॥

अथ नामकरणम् ॥ दशम्यामुत्थाय ब्राह्मणान्भोजयित्वा पिता नाम करोति ॥ दशम्यां रात्र्यामतीतायां एकादशे हनीत्यर्थः ॥ तथा च
 गोभिलः—दशरात्रे व्युष्टे नामकरणमिति ॥ याज्ञवल्क्यश्च—अहन्येकादशे नाम इति । एकादशे हनि नामकरणसंभवे स्थल्यन्त-
 रोक्ता द्वादशाहादिकाला ग्राह्याः । तदुक्तं कारिकायां—गुल्यकाले यदा नामधेय कर्तुं न शक्यते ॥ उक्तानामन्यतमस्मिन्दिने स्यात्तु
 गुणान्वित इति ॥ तथा च धर्मनीकायां—जन्मतो भवति नाम वासरे द्वादशे शशिविधौ ११ नयोदशे ॥ ब्राह्मणस्य नृपवैश्ययोः
 क्रमात्पोडशे च दिवसे च विंशती ॥ १ ॥ शूद्रनाम रत्न ३२ समिते दिने सर्वनामं गजचन्द्र १८ दिनेऽथवा ॥ चन्द्रभूमि ११ दिवसे
 तदि १०० छित्ते वासरे भवति वत्सराततः ॥ २ ॥ इदं नामकर्म स्वकालेऽपि कुर्यादमापातसंक्रान्तिविष्ट्यादिके न ॥ तथान्ये कुयोगेपि
 कार्यं न चेदं मलादौ तु कार्यं न दोषोस्ति कश्चित् ॥ ३ ॥ मिनादित्यमथोत्तराशतभिषक्स्वातीघनिष्ठाऽयुतश्राजेशाश्विशाशाङ्गपौष्णदिनकृत्यु-
 व्येषु राशौ स्थिरे ॥ छिद्रां ४१८।९।१४ पशुदशी १५।३० विहाय नवमी शुद्धेऽष्टमे भार्गवज्ञाचार्यामृतपादभागदिवसे नामानि कुर्या-

च्छिशोः ॥४॥ अथ श्लोकमव्याख्या संस्कारकौस्तुभे—मित्रोऽनुराधा । आदित्यं पुनर्वसुः । उत्तरेत्युत्तरात्रयं गृह्यते । त्रीण्युत्तराण्या-
दुत्तरद्विनि नामीति शास्त्रान्तरसंग्रहात् । अच्युतः श्रवणः । प्रावेशो रोहिणी । अश्वि अश्विनी । शशाङ्को मृगशिरः । पौष्णं रेवती । दिन-
कृत्स्तः । रागी शिरो घृषसिंहवृथिककुंभेषु । तेस्य एतद्यमस्यानेऽरिष्टसूचकग्रहानाकमणं शुद्धत्वं । ज्ञो बुधः । आचार्यो गुरुः । अमृतपाद-
शन्द्रः । एषां भागाख्यांशे दिग्गालनासरे प्रत्येकमन्वयः । भागदिवसमित्येकत्रद्वावः । नामानीति बहुवचनमेकस्य शिशोर्वहूनि नामानि
लायणीति ज्ञापनार्थं ॥ प्रथममाह शङ्खः—कुलेऽवतासंचद्ध पिता नाम कुर्यादिति । कुलपूज्या या देवता तत्संबद्धमित्यर्थः । यथा
कुलेऽवतानाम रेणुकायुक्त इति ॥ मीनिययेतु आवन्तं रेणुकायुक्ता इति । अस्यां व्याख्यायामनादिराचारो मूलं ॥ द्वितीयमाह गार्ग्यः—
मासनाम सुरोर्नाम दद्यादात्मस्य वै पिता ॥ कृष्योऽनन्तोऽच्युतश्चकी वैकुण्ठोय जनार्दनः ॥ उपेन्द्रो यज्ञपुरुषो वासुदेवो हरिस्तथा ॥ योगीशः
पुण्डरीकाक्षो मामनामान्यनुकमात् ॥ अत्र मार्गशीर्षादिक्रमः ॥ चैत्रादिमासनामानि वैकुण्ठोऽथ जनार्दनः ॥ उपेन्द्रो यज्ञपुरुषो वासु-
देवो हरिस्तथा ॥ योगीशः पुण्डरीकाक्षः कृष्योऽनन्तोऽच्युतस्तथा ॥ चक्रधारीति चैतानि क्रमादाहुर्मनीषिण इति मदनरजोदाहृत-
वचःसंवादत् । स्त्रीर्णां तु—कृष्या अवन्ता अच्युता चक्रिणी वैकुण्ठी जनार्दना उपेन्द्रा यज्ञपुरुषा वासुदेवी हरिः योगीशा पुण्डरीकाक्षा ।
मासाथान चान्द्रास्तेष्वेव चैत्रादिसन्धानं मुख्यत्वात् । तेच शुक्लादिकृष्यान्ता एव । तादृशचान्द्रमासस्यैव मुख्यत्वात् । ब्राह्मणेन चैतदेव
विशेषेणादरणीयम् । अमास्यापरिच्छिन्नो मासः स्याद्ब्राह्मणस्य ललितिवचनात् ॥ तृतीयं नाक्षत्रं नामाह बौधायनः—नाक्षत्रनामधेयेन
तृतीयं नामधेयं गुह्यमस्यान्यत् । अन्यथावहारिकात् ॥ तथाच शाङ्खायनः—कृत्तिकायुत्पन्नस्य अग्निशर्मैलेवं नाक्षत्राणि नामानि
मन्यन्ते । उदाहृतं च शुक्तिमाव्ये वचनं—नेश्वरदत्ता एता एताभिर्यज्ञकर्मणि ॥ यजमानस्य शाश्वतीनाम नक्षत्रजं स्युतं ॥ शर्मन्ते

ब्राह्मणस्योक्तमिति ॥ कातीया अपि देवतासंबद्धमेव नाक्षत्रनाम मन्यन्ते ॥ नक्षत्रदेवतास्तु—अग्निः प्रजापतिः सोमो रुद्रोऽदितिर्वृह-
 स्पतिः ॥ सर्पाश्च पितरश्चैव भग्नैर्वार्यमापि च ॥ सविता त्वष्टाथ वायुश्चेन्द्राग्नी मित्र एव च ॥ इन्द्रो निर्ऋतिरापो वै विश्वेदेवास्तथैव च ॥
 विष्णुर्वसवो वरुणोऽजएकपात्तथैव च ॥ अहिर्बुध्न्यस्तथा पूषाश्विनौ यम एवचेति ॥ कृत्तिकादिकमः ॥ गदाधररेणुभाख्यादौ—अवक-
 हडाल्यज्योतिःशास्त्रोक्तचकानुसारेण जन्मनक्षत्रपादप्रयुक्ताक्षरादिनाम नाक्षत्रं नाम इत्युक्तं स प्रकारः चूचेचोलाश्विनीत्यादिप्रसिद्धः ।
 एवंच नाक्षत्रनामविधाने पक्षद्वयं । अग्निशर्मा प्रजापतिशर्मा इत्येवमादि ॥ अथवा चूडामणिः चेदिपतिः चोलपतिः चोलपतिः लाटपतिरित्येवमादिर्वा ।
 स्त्रीणामप्येवं । अग्निशर्मा प्रजापतिशर्मा इत्यादिपुंवत् । चूडामणिः चेदीशा चोलेशा लोटेशेत्यादि स्त्रीप्रत्ययान्तमूलं । अभिवादाने नाक्ष-
 त्रमेव नामोच्चारणीयं । तथाच चौधायनः—नक्षत्रनामधेयेन तृतीयं नामधेयं गुह्यमस्यान्यदभिवादनीयोपनयनान्ममातापितरौ
 संविदितौ भवतो विज्ञायते द्विनामा ब्राह्मण इति । तदप्युपांशुब्राह्मणीयं । तथाच शौनकः—अभिवादननामेदमस्येत्यालोच्य चेतसा ।
 उपांशु निर्दिशेच्चैतन्न जानीयुः परे यथेति ॥ चतुर्थं व्यावहारिकं नामाह बृहस्पतिः—नामाखिलस्य व्यवहारस्य हेतुः शुभावह-
 मिति । तत्स्वरूपमाह पारस्करः—अक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदादि अन्तरन्तस्यं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यात् न तद्धितं । शर्मब्राह्म-
 णस्य वर्मशब्दत्रियस्य गुप्तेतिवैक्यस्येति । घोषवदादि । वर्गोणां प्रथमद्वितीयाः शपसहाश्च अधोपाः अन्ये घोषवन्तः तदादि कर्तव्यं । अन्त-
 रन्तस्यं । अन्तस्थाः यरलवाः ते नाम्नोन्तर्मध्ये कर्तव्या इत्यर्थः । दीर्घाभिनिष्ठानं समाप्तिरुच्यते । सा दीर्घा कर्तव्या ।
 कृतं कुर्यात् । कृदिति प्रत्ययसंज्ञा । अपरे पितामहादि कृतं वर्णयन्ति । न तद्धितं तद्धितप्रत्ययान्तं न कुर्यादित्यर्थः । शर्मशब्दः सुखवा-
 चकः । वर्मशब्दः शौर्यवाचकः । गुप्तशब्दश्चाढ्यवाचक इति ॥ कन्यायास्तु अयुजाक्षरमाकारान्तश्चिचै तद्धितं । अयुजाक्षरं अयु-

ग्माक्षरं । आकारान्तं दीर्घाकारान्तं । स्त्रिये इति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । तद्धितं तद्धितप्रत्ययान्तं । रेणुकारिकायां—आकारान्तं स्त्रियो नाम तद्धितं चायुजाक्षरम् ॥ ईकारान्तं तु शंखोक्त्या न कृतं स्यात्कुले शुभं ॥ स्त्रीणां सघोषमकूरं विस्पष्टार्थं मनोहरं ॥ माङ्गल्यं दीर्घवर्णान्त-
माशीर्षादाभिधानवदिति । न कृतमिति कृत्प्रत्ययान्तं नेत्यर्थः । सघोषमिति घोषसंज्ञकाक्षरयुक्तमित्यर्थः ॥ यथा यज्ञदाशर्मा जायन्ती
भेनेयी याहेयी गार्हकी इत्यादीनि शर्मान्तानि ॥ अत्र नामकर्मणि नाक्षत्रव्यावहारिकयोर्नाम्नोरेव शर्मान्तत्वं पूर्वोक्तवचननिचयात् न कुल-
देवताप्रयुक्तनामजन्यमासनाम्नोरिति संस्कारकौस्तुभे । ब्राह्मणान्मोजयित्वेति ब्राह्मणभोजनं श्राद्धव्यतिरेकेण । पिता नाम करोतीत्यत्र
पितृग्रहणात् अन्यत्रापि संस्कारे पितृरेव कर्तृत्वनियमोऽवगम्यते इति कर्कजयरामगदाधरेणुदीक्षितादयः ॥ रेणुकारिकायां विशेषः—
एतत्पितुरभावेऽन्यः कुलवृद्धोपि कारयेदिति । एतन्नामकरणश्राद्धार्थः ॥

अथ नामरूपणप्रयोगः ॥ आचमनं प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालीसंकीर्त्यशुभपुण्यतिथौ ममास्यकुमारस्य वी-
जगर्भसमुद्भवैनोनिचर्हणायुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थनामकरणाख्यं कर्माहं करिष्ये ॥ तदङ्गत्वेन स्वस्ति-
पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यमंत्रजपं नान्दीश्राद्धं च करिष्ये तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं गणपतिपूजनं क-
रिष्ये इति संकल्प्यतानि कृत्वा ॥ नामकरणपूर्वाङ्गत्वेन त्रीन्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ अत्र शिष्टाचारप्राप्तं नाम देवतापूजनं ॥ तद्य-
था ॥ सांसापात्रे तण्डुलान्प्रसार्य तदुपरि सुवर्णशलाकाया श्रीकुले देवताप्रयुक्तमादौ अमुकं देवताभक्त इति नाम ॥ ततो मासनाम ॥

ततोनाक्षत्रनाम ॥ ततोव्यावहारिकं नाम ॥ एवं नाम चतुष्टयं लिखित्वा ॥ अस्य कुमारस्य च ह्यायुष्यप्राप्त्यर्थं नाम देवतापू-
 जनं करिव्ये इति संकल्पः ॥ मनोज्ञं तिरिति प्रतिष्ठाप्य ॥ षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ ततः स्वदक्षिणतः मातुरुत्सक्तस्य स्थशिशोर्दक्षि-
 णकर्णे कथयति ॥ हे कुमार त्वं कुलदेवतानां सारेणुका भक्तोसि ॥ हे कुमार त्वं मासनां सारकृष्णोसि ॥ हे कुमार त्वं नाक्षत्रेण नाम्ना
 अग्निशर्मासि आत्मारामशर्मासिवा ॥ हे कुमार त्वं व्यावहारिकेण नाम्ना चन्द्रशर्मासि ॥ इति कथयित्वा ॥ ॐ मनोज्ञतिः ०
 इति मन्त्रपठनान्ते चित्रीर्नामसुप्रतिष्ठितमिति वाचयित्वा ॥ ततः कर्ता उरिधतो वद्धाजलिः सन् ॥ भोत्राक्षणाः अयं कुमारः कुलदे-
 वतानां सारेणुका भक्तः भवतः सर्वांश्चाक्षणां न भिवा दयते इति वदेत् ॥ ते च आयुष्मान् भवतुरेणुका भक्तः इति वदेयुः ॥ एवमग्रेपि ॥
 भोत्राक्षणाः मासनां सारकृष्णः भवतः ० अ भिवा दयते ॥ ते च आयुष्मान् भवतु कृष्णः ॥ भोत्राक्षणाः नाक्षत्रेण नाम्ना अग्निशर्मा-
 आत्मारामशर्मा भवतः ० अ भिवा दयते ॥ ते च आयुष्मान् भवतु कृष्णः ॥ भोत्राक्षणाः नाक्षत्रेण नाम्ना अग्निशर्मा-
 नां सारा चन्द्रशर्मा भवतः ० अ भिवा दयते ॥ आयुष्मान् भवतु राम चन्द्रशर्मा ॥ ततः शिष्टाचाराद्राक्षणा आशीर्मांश्चाप्युक्तेषु ॥
 ॐ षुटोसि येन त्वं देवदेव्यो विदोर्भयुस्तेन मर्हं विदोर्भूयाः ॥ अथास्यायुष्यं करोति ॥ दक्षिणं कूर्णमभिनिधाय द्याग्वागिति त्रि-
 रथास्यानामधेयुं करोति पुदोस्तीति तदस्यै तु दुहमेवनामुस्यादुधद्विमुद्युष्टु ह्रसः सृज्यान्तर्हितेन जातरूपेण प्राशयति भूस्त्व-
 यिदधामि भुवस्त्वयिदधामि स्वस्त्वयिदधामि भूर्भुवः स्वः सर्वं त्वयिदधामीति ॥ १ ॥ अथैनमग्निमृशति ॥ अश्माभवपरशुर्भुव-

हिरण्यमश्नुतंभन ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसुजीवशरुदःशतमिति ॥ २ ॥ अथास्यमातुरमभिमंत्रयते ॥ इडासिमैत्रावरुणी-
 पीरेधीरुमजीवनधाः ॥ सात्यंभीरुवतीभवास्मान्भीरुवतोकरदिति ॥ ३ ॥ अधैनंमात्रेप्रद्रायस्तनंयुयच्छति ॥ युक्तेस्तुनः-
 सद्ययोमयोभूयुरतघावसुविष्टःसुदुःखः ॥ येनयिश्वापुष्यसिद्धार्योणिसुरस्वतितुमिहघातवेकरिति ॥ ४ ॥ तंवाऽप्यतुमाहुः ॥
 अतिपितान्तुाभूरुतिपितामहोचताभूःपरमांवलुकाष्टांश्रापश्रियायुशसात्रस्रवचसिनयुएवंद्विदोव्राह्मणस्यपुत्रोजायतइति ॥ ५ ॥
 ततः कर्तव्यासणात्रत्या कृतसनामकरणकर्मणःसां० दशब्राह्मणान्भोजयिष्ये । तेभ्योदक्षिणांदातुमहसुत्सुज्ये ॥ अने-
 ननामकरणाख्येनकर्मणाभगवान्धीपरमेश्वरःप्रीयतां ॥ इतिनामकरणम् ॥

अथ पालकारोहणम् ॥ धर्मनौकायां—पुंसःकन्यायाः क्रमेणान निद्रा सूर्ये १२ पक्षे विश्व १३ तुल्ये दिने च । मुख्यः कालो
 नात भानामपेक्षाऽन्यस्मिन्काले तिर्यगाल्ये प्रकुर्यात् ॥ दश १० द्वादशा १२ एवा १६ कृती २२ पु प्रशस्तं शिशोः पालकारोहणं रेवतीपु ।
 करे त्वाष्ट्रयुग्मे श्रुती चाभिनीपु हृदित्यां ध्रुवे पुष्ये शोभनं सात् ॥ त्वाष्ट्रयुगं चित्रास्वाती । ध्रुवं रोहिणी उत्तरात्रयं च । भविष्ये—
 अभीष्टे पुण्यदिवसे चन्द्रताराचलान्विते । स्रुध्रुवक्षिप्रभेषु माता वा कुलयोपितः ॥ योगशायिहरिं सृत्वा प्राक्शीर्षं विन्यसेच्छिशुमिति ।
 स्रुध्रुवक्षिप्रभेषु माता वा कुलयोपितः ॥ योगशायिहरिं सृत्वा प्राक्शीर्षं विन्यसेच्छिशुमिति ।
 गशयिनचसंपूल्य सृत्त्वानत्वाच मात्रादिमुग्गाः क्षियः अलंकृतं शिशुं गीतवायधोपपुरःसरं हरिद्राकुङ्कुमादिचर्चितेपालके प्राशुशिरसं दक्षिण-
 शिरसमनिगमयेयुः । अन्यदपि चत्वार्यारतायं । इन्द्रासत्कालेऽक्रुयोगसलेपिमवति ॥ इतिपालकारोहणम् ॥ ॥ अथ इन्धमाशानम् ॥

निर्णयसिन्धोधर्मनौकायां—एकत्रिंशद्दिने चैव पयः शङ्खेन पाययेत् । अत्रप्राशननक्षत्रे दिवसोदयराशिषु ॥ संस्कारकौस्तुभे श्री-
परीये—एकत्रिंशो वासरे वा द्वितीये जन्मर्धे वा शुद्धलगेऽनुकूले । शङ्खे दुग्धं संनिदध्याच्छिंशूलां वक्रे धात्री पूज्यपूजां विधायेति ।
शते इति सप्तमी तृतीयाधे । पूज्याः कुलदेवताः विप्राश्च । नृसिंहः—पूर्वाह्नि वाध मध्याह्ने कुर्याद्रात्रिं विसर्जयेत् । योगिनीराहुद्रादि-
गुलं चैव निवर्जयेदिति । योगिन्यादिलक्षणं स्थिरचरमेदश्च ज्योतिःशास्त्रादवगन्तव्यः ॥ ॥ उक्तदिने शुभकाले गणपतिकुलदेवतांचसं-
पूज्य गौक्षीरंशङ्खेन धात्रीमाता दक्षिणशिरसं शिशुमङ्गे निधाय पाययेत् ॥ इति दुग्धप्राशनं ॥ अथ ताम्बूलभक्षणं ॥ निर्णयसि-
न्ध्यादौ—सार्धमासद्वये दद्यात्ताम्बूलं प्रथमं शिशोः ॥ कर्पूरादिकसंमिश्रं विलासाय हिताय च ॥ १ ॥ मूलार्कचित्रकरतिष्यहरीन्द्रभेषु पौष्णे
तथा शृगशिरोदितिवासवेषु ॥ अर्केन्दुजीवभृगुबोधनवासरेषु ताम्बूलभक्षणविधिर्मुनिभिः प्रदिष्टः ॥ २ ॥ इति ताम्बूलभक्षणं ॥ अथ
कर्णवेधः ॥ तत्र पाररुद्रः—अथ कर्णवेधो धर्मे तृतीये पद्मभे वा पुष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु ॥ धर्मनौकायां—मासे षष्ठे सप्तमे
वाष्टमे वा दिक्संख्याके द्वादशे वाधमासे ॥ ऊर्जे पौषे फाल्गुने चैत्रमासे शुक्लेषु सदिने कर्णवेधः ॥ हरिहरकरचित्रासौम्यपौष्णोत्तरायां-
दितिवसुषु पटालीसिंहवर्ज्ये च लगे ॥ दशमुनिरसपञ्चद्वित्रिनिशेषु शस्तस्त्रिषु हरतिथौ च श्रोत्रवेधः प्रदिष्टः ॥ विप्राच्छलाका क्रमतः
प्रशस्ता रौप्यस्य हेमो रजतस्य लौही ॥ अष्टाहुलाऽहुष्टसमा तथा तु ह्यष्टष्टमात्रं विवरं च कर्णे ॥ अहुष्टमात्रं विवरं न कर्णे यस्यास्ति
सोयं पितृकर्णगर्हं इति ॥ रेणुकारिकायां—दिनच्छिद्रच्यतीपातविष्टिवैष्वतिवर्धित इति ॥ गर्गः—कर्णवेधं प्रशंसन्ति पुष्ट्यायुःश्रीवि-
वृद्धय इति ॥ अथ प्रयोगः—आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालीस्यूत्वा शुभपुण्यतिथौश्रीप० ममास्यकुमारस्य पुष्ट्यायुः-
श्रीविष्टुद्धये कर्णवेधंकरिष्ये इतिसंकल्पः ॥ ततो गणेशपूजनादिनान्दीश्राद्धान्तं ॥ रेणुकारिकायां गदाधरभाण्ड्ये च । केचिन्नान्दी-

तत आगत्य ॥ चन्द्रार्कयोर्दिग्गीशानां दिशां च वरुणस्य च ॥ निक्षेपार्थमहं दधिते त्वारं शं तु सर्वतः ॥ अप्रमत्तं प्रमत्तं वा दिवारात्रम-
 थापि वा ॥ रक्षं तु सततं सर्वे देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ १ ॥ इति विभूतितस्य सर्वाङ्गेषु लापयेदिति नृसिंहभट्टौ ॥ अस्मिन्नेव दिने
 रात्रौ चन्द्रं चैव प्रदर्शयेत् ॥ ततो दशब्राह्मणभोजनसंकल्पः । आशीर्ब्रह्मणं । दक्षिणादानं । मातृविसर्जनं ॥ अनेन निष्क्रम-
 णाख्येन कर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां ॥ इति निष्क्रमणं ॥

अथ भूस्युपवेशनं ॥ धर्मनौकायां । ध्रुवानुराधासृगशक्रहस्ताधिनीज्यभेपञ्चममासिदस्तं ॥ निवेशनं भूमितले सुतस्य पृ-
 र्थ्वीवराहं चिधिवत्सुपुज्य ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यं शुभपुण्यतिथौ अस्य कुमारस्य भूस्यु-
 पवेशनं करिष्ये । गणेशपूजनपूर्वकं स्वस्तिवाचनं कृत्वा ॥ ततः श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं वराहपृथ्वीपूजनमहं करिष्ये इति संकल्प्य । त-
 तो गोमयोपलिसायारंगवह्मद्याद्यलंकृतायां भूसौ ॥ ॐ वराहाय नमः ॥ इति मन्त्रेण संपूज्य गंगलगीतवाद्यपुरः-
 सरं अलंकृतं शिशुं तस्यां भूमौ प्राबुद्धमुपवेशयेत् ॥ तत्र मन्त्राः ॥ रक्षेन्नवसुधेदेविसदा सर्वगतं शुभे ॥ आयुःप्रमाणं निखिलं निक्षि-
 पस्व ह्रिप्रिये ॥ १ ॥ अचिरादाद्युपस्तस्यैकेचित्परिपन्थिनः ॥ जीवितारोग्ययित्तेषु निर्दहस्वाचिरेण तान् ॥ २ ॥ धारिण्य-
 शेषभृतानां मातात्वमसि कामधुक् ॥ कुमारं पाहि मातस्त्वं ब्रह्मा तदनुमन्यतां ॥ ३ ॥ इति ॥ ततः सुवासिनीभिर्नारीराज-
 यित्वा ॥ ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा तैराशियोग्यहीत्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ अनेन उपवेशनाख्येन कर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्री-
 यतां ॥ एवं कुमार्या अपि ॥ इति भूस्युपवेशनम् ॥

अभ्राह्मप्राशनं ॥ तवपारस्करः । पृष्ठमक्षेत्रप्राशनं ॥ धर्मनौकायां—पृष्ठलं च्यतेषु मासेषु ६।७।८।९।१० सौरेष्वब्दे संपूर्णे भवेद्वादेशे वा ॥ पुंसः पृष्ठे पश्ये सप्तमे वा स्त्रीणां शस्तं भोजनं पूर्वमेव ॥ सौरेष्विति नायं नियमः । बालान्नभोजनविधौ गुरुशुक्रगौड्य-वात्यप्रयुक्तमशुभं त्वपिमासदोषः ॥ नास्त्येव सावनविधाविह मासि पृष्ठे शुभे च मासि परतः शुभचन्द्रपक्ष इति विधिरत्ने सावनमाने-नापि पृष्ठस्य मासस्य विधानादिति संस्कारकौस्तुभे ॥ रिक्तौ नन्दौ द्वादशीमाष्टमी च लक्ष्वा चामां शुक्रजीवञ्चवारे ॥ सोमे कृष्णा-शांत १० भेव प्रशस्तं जन्मोडौ चाप्यन्नसुक्तिः प्रशस्ता ॥ आदित्यतिष्यवसुसौम्यकरानिलाश्विचित्राजविष्णुवरुणोत्तरपौष्णमित्राः ॥ बाला-न्नभोजनविधौ दशमे विशुद्धे शुक्लास्तया क्षयतिथिं प्रथमं विहायेति ॥ गदाधरभाष्ये वसिष्ठः—बालान्नमुक्तौ व्रतवन्धने च राजाभिपेके खलु जन्मधिष्यं ॥ शुभं त्वनिष्टं सततं विवाहे सीमन्तयात्रादिषु मङ्गलेष्विति ॥ गर्भाधानादिका अन्नप्राशनान्ता म-लिन्युचे ॥ क्रिया अर्कणवेधाः स्युर्नान्या इत्याह शास्कर इति रेणुः ॥

अथ प्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालौसंकीर्त्यं शुभपुण्यतियौममास्यदुमारस्यगातुगर्भमङ्गल-प्राशनविशुद्धार्थं यन्नाद्यन्नस्रवर्चसतेजइन्द्रियाद्युर्वलक्षणफलसिद्धिबीजगर्भसमुद्भवैर्नोनिवर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरश्रीत्यर्थं अन्न-प्राशनार्थं कर्मकरित्ये ॥ तदङ्गत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं च सोर्धारापूजनं आयुष्यमन्नजपं नान्दीश्राद्धं च करित्ये तत्रनिर्विशार्थं गणपतिपूजनं करित्ये इति संकल्प्यतानि कृत्या ॥ ततः स्यण्डिलेषु च भृसंस्कारपूर्वकं शुचिनामानमधिप्रतिष्ठाप्य सत्तेरधिष्ठितोन्नत्वासनमास्तीर्थं त्याज्यालीपाकं श्रपयित्वा आज्यभागान्तं प्रकृतिवत् ॥ आज्यभागविध्याज्याहुतीञ्च-

होति ॥ ॐ देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ॥ सानो मन्त्रेऽपमूर्जोऽबुद्धानाधेनुर्वागसा नुपसुहुतैस्तु स्वाहा ॥ १ ॥ इदं देव्यै वाचेन ॥ वाजो नो अद्येति च द्वितीयां । चकारात्प्रथमया ऋचा सह ॥ ॐ देवीं वाच ० नुपसुहुतैस्तु ॥ वाजो नोऽअद्य प्रसुवाति दानं वाजो देवौ ऋतुभिः कल्पयाति ॥ वाजो हि मासर्वधीरअजानघिश्चाऽआशाघाजपतिर्जेयेयं स्वाहा ॥ २ ॥ इदं देव्यै वाचे वाजाय च नमम ॥ शुभया दाज्यभागान्तेस्थाल्याज्येनाहुतीपृथक् ॥ देवीं वाचमितिज्ञेयाप्रथमीतामृचं पुनः ॥ उक्त्वा स्वाहां विना वाजो नो अद्येति द्वितीयकेति ॥ ततश्चरुमभिघार्यस्थालीपाकस्य जुहोति ॥ ॐ प्राणेनान्नमशीय स्वाहा ॥ इदं प्राणाय ॥ ॐ अपानेन गन्धानशीय स्वा ० इदमपानाय ० ॥ ॐ चक्षुषारूपारूपयशीय स्वा ० इदं चक्षुषे ० ॥ ॐ श्रोत्रेण यशोशीय ० इदं श्रो ० ॥ ततः स्वष्टकृदादिप्रणीताविमो कान्तं प्रकृतिवत् ॥ देवतायुरतो भातुरुत्सङ्गे संस्थितस्य तु ॥ अलंकृतस्य दातव्यमन्नं स्वर्णादिभाजने ॥ प्राशनान्तेसर्वमन्त्रमेकतोऽधुलहस्तगृहीतसुवर्णेन अथैनं प्राशयेत्तूष्णीं हन्तेति वा ॥ हन्तकारं मनुष्या इति श्रुतेः ॥ ॐ हन्त ॥ रेणुकारिकायां—देवताम्रेथ विन्यस्य शिल्पमाण्डानिसर्वशः ॥ शस्त्राणि चैव शास्त्राणिततः पदयेत्सुलक्षणं ॥ कृतप्राशनसुत्सङ्गाद्वात्रीवालं समुत्सृजेत् ॥ कार्यतस्य परिज्ञानं जीविकाया अनन्तरं ॥ प्रथमं यत्सुशेद्वालस्ततो भाण्डं स्वयंतदा । जीविका तस्य बालस्य तेनैवेति भविष्यतीति ॥ ततो दशत्राक्षणभोजनसंकल्पः ॥ दक्षिणादानं ॥ आशीर्ग्रहणं ॥ मातृणां विसर्जनं ॥ अनेनान्नप्राशनाख्येन कर्मणा भगवान् श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां ॥ इत्यन्नप्राशनं ॥

अथ वर्धोपनयिधिः ॥ सचवर्षपर्यन्तं प्रतिमासं जन्मतिथौ कार्यः । वर्षोत्तरं प्रत्यब्दं जन्मतिथौ कार्यः ॥ इदं वर्धोपनयावद्बाल्यं पित्रादिभिः-

कार्यं । पश्चात्तुप्रतिवर्षस्वयमेवेति ॥ अत्रजन्मतिथिरौदयिकीग्राह्या । युगाद्यावर्षवृद्धिश्चसप्तमीपार्वतीप्रिया । खेरुदयमीक्षन्तिनतत्रतिथियुगमते-
तिऋत्त्यन्तत्वार्षविवचनात् । तत्रतिथिर्द्वैधेयत्रजन्मर्धयोगःसाग्राह्या । दिनद्वयेजन्मनक्षत्रयोगसत्त्वासत्वयोरीदयिकीद्विमुहूर्ताधिकग्राह्या ।
द्विमुहूर्तान्यूनत्वपूर्वा । जन्ममासाधिमासत्वेशुद्धेमासेप्रस्थाब्दिऋक्वर्षानविधिर्नत्वधिके इतिनिर्णयसिन्धुः ॥ तत्रैवदीपिकायां—कु-
तान्तकुजयोर्वारेयसजन्मतिथिर्वेत् ॥ अनृक्षयोगसंप्राप्तौविद्यमस्तस्यपदेपदे ॥ तस्यसर्वौषधीखानंगुस्देवाधिपूजनं ॥ इति । कृतान्तः शनिः ॥

अथप्रयोगः ॥ तिलतैलोद्भर्तनपूर्वकंमङ्गलखानंनवाम्बरधारणं ॥ गृहाम्यन्तरउपविश्य । आचमनं । प्राणायामः ।
पवित्रधारणं । देशकालौसंकीर्त्युभयुपयतिथौअद्यमदीयजन्मदिनेदीर्घायुप्यकागःमार्कण्डेयादीनांपूजनमहंकरिव्ये ॥
तत्रादौनिधिप्रतासिद्ध्यर्थगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंच ॥ गौर्यादिषोडशमातृणांपूजनं ॥ ततोवसोर्धारापूजनंआयुष्यमन्त्र-
जपंचकृत्वा । ततःअक्षतपुंजेषु ॐगणपतयेनमः गणपतिंआवाहयामि १ ॐदुर्गायै० दुर्गा० २ ॐकुलदेवतायै० कुलदे-
वतां० ३ ॐगुरुभ्यो० गुरुन्० ४ ॐदेवताभ्यो० देवताः० ५ अस्ये० अग्निं० ६ ॐविप्रेभ्यो० विप्रान्० ७ ॐमा-
तृभ्यो० मातृः० ८ पितृभ्यो० पितृन्० ९ ॐततोन्वग्रहाः । ॐसूर्याय० सूर्ये० १ ॐसोमाय० सोमं० २ ॐभौ-
माय० भोमं० ३ ॐबुधाय० बुधं० ४ ॐबृहस्पतये० बृहस्पतिं० ५ ॐशुक्राय० शुक्रं० ६ ॐशनैश्वराय० शनैश्वरं० ७
ॐराहये० राहुं० ८ ॐकेतुभ्यो० केतून्० ९ ॥ ततःपञ्चभूतादिनवकं ॥ ॐपञ्चभूतेभ्योनमःपञ्चभूतानि १ ॐकालायनमः-
कालं० २ ॐयुगाय० युगं० ३ ॐसंवत्सराय० संवत्सरं० ४ ॐमासाय० मासं० ५ ॐपथाय० पथं० ६ ॐअस्रजन्म-

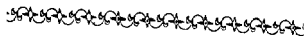
तिथयेनमः अस्रज्जन्मतिथिं० ७ ॐ अस्रज्जन्मनक्षत्राय० अस्रज्जन्मनक्षत्रं० ८ ॐ अस्रज्जन्मराशे० अस्रज्जन्मराशिं० ९
 ततःशिवाद्यष्टौ ॐ शिवायै० शिवां० १ ॐ संभूतै० संभूतिं० २ ॐ प्रीतै० प्रीतिं० ३ ॐ संतलै० संतलिं० ४ ॐ अन-
 सूयायै० अनसूयां० ५ ॐ क्ष्मायै० क्ष्मां० ६ ॐ विष्णवे० विष्णुं० ७ ॐ भद्रायै० भद्रां० ८ ॥ ततःइन्द्रादिदशदिक्पा-
 लाः ॥ ॐ इन्द्राय० इन्द्रं० १ ॐ अग्नये० अग्निं० २ ॐ अयमाय० यमं० ३ ॐ निर्ऋतये० निर्ऋतिं० ४ ॐ वरुणाय०
 वरुणं० ५ ॐ वायवे० वायुं० ६ ॐ कुबेराय० कुबेरं० ७ ॐ ईशानाय० ईशानं० ८ ॐ ब्रह्मणे० ब्रह्माणं० ९ ॐ अन-
 न्ताय० अनन्तं० १० ॥ ॐ पृथिव्यायै० पृथिव्यां० १ इत्यावाह्य गणपत्यादिपृथिकान्ताभ्योदेवताभ्योनमः
 इतिपोडशोपचारैःसंपूज्य । पृथिकोदेव्यैपुष्पाञ्जलित्रयसमर्पणं ॥ तत्रमन्त्रः । ॐ जगन्मातर्जगद्धात्रिजगदानन्दकारिणि ॥
 प्रसीदममकल्याणिनमोलुपृष्टिदेवते ॥ ततःपृथिकायैदेव्यैदध्योदनवल्लिदानं ॥ ततःप्रार्थना ॥ जयदेविजगन्मातर्जगदान-
 न्दकारिणि ॥ प्रसीदममकल्याणिनमस्तेपृष्टिदेवते ॥ त्रैलोक्येयानिमृतानिस्थावराणिचराणिच ॥ ब्रह्मविष्णुहैःसार्धर-
 धांकुर्वन्तुतानिमे ॥ रूपंदेहियशोदेहिभ्रम्रंभगवतिदेहिमे ॥ पुत्रान्देहियशोदेहिसर्वान्कामांश्चदेहिमे ॥ ततश्चन्दनेनवक्षेअ-
 ष्टदलं कृत्वा ॥ ॐ भगवन्मार्कण्डेयइहागच्छइहतिष्ठमार्कण्डेयायनमः मार्कण्डेयमावाहाहयामि १ ॥ ततःपरितः ॐ अश्वत्था-
 मनेनमः अश्वत्थामानं० १ ॐ बलयेनमः बलिं० २ ॐ प्रह्लादाय० प्रह्लादं० ३ ॐ व्यासाय० व्यासं० ४ ॐ हनुमते० हनु-
 मन्तं० ५ ॐ विभीषणाय० विभीषणं० ६ ॐ कृपाय० कृपं० ७ ॐ परशुरामाय० परशुरामं० ८ ॐ कार्तिकेयाय० का-

तिक्रियं० ९ ॐ जन्मदेवतायै० जन्मदेवतां० १० ॐ स्थानदेवतायै० स्थानदेवतां० ११ ॐ प्रत्यक्षदेवतायै० प्रत्यक्षदे-
वतां० १२ ॐ वासुदेवाय० वासुदेवं० १३ ॐ क्षेत्रपालाय० क्षेत्रपालं० १४ ॐ पञ्चभूतेभ्यो० पञ्चभूतानि० १५ ॥
इत्यावाह्योऽथोपचारैःसंपूज्यपुण्याञ्जलिसमर्पणं ॥ तत्रमन्त्रः ॥ आयुःप्रदमहाभागसोमवंशसमुद्भव ॥ महातपोमुनिश्चेष्ट
मार्कण्डेयनमोस्तुते ॥ प्रार्थना ॥ मार्कण्डेयायमुनेनमस्तेमहदायुषे ॥ चिरजीवीयथात्वंभोभविष्याभितथायुने ॥ मार्क-
ण्डेयमहाभागसप्तकल्पान्तजीवन ॥ आयुरारोग्यसिद्धयर्थमस्माकंवरदोभव ॥ नराणामायुरारोग्यैथर्यसौख्यैःसुखप्रद ॥
सौम्यमूर्तेनमस्तुभ्यंस्तुवंशवरायच ॥ महातपोमुनिश्चेष्टसप्तकल्पान्तजीवन ॥ मार्कण्डेयनमस्तुभ्यंदीर्घायुष्यंप्रयच्छमे ॥
मार्कण्डेयमहाभागप्रार्थयेत्वांकृताञ्जलिः ॥ चिरजीवीयथात्वंभोभविष्येहंतथायुने ॥ इतिसंप्रणम्यपूजानिवेदनम् ॥ प्री-
यन्तां देवताःसर्वाःपूजांशुहन्तुतामम ॥ प्रयच्छंत्वायुरारोग्यंयशःसौख्यंचसंपदः ॥ मन्त्रहीनंभक्तिहीनंक्रियाहीनंमहायुने ॥
यदार्चितंमयादेवपरिपूर्णतदस्तुमे ॥ ततस्त्रिलवपनम् ॥ ब्राह्मणायतिलदानंतण्डुलदानंघृतदानंदेयद्रव्याणिसंपूज्य ॥ कुश-
तिलजलान्यादाय अद्यमदीयजन्मदिनेदीर्घायुष्यकामः एतांस्तिलान्सोमदैवतान् एतान्सोपकरणांस्तण्डुलांश्च इदंघृतंप्रजा-
पतिदैवतंयथानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्यःदातुमहस्तृज्ये इतिदानं ॥ तत्सांगतायैदक्षिणादानंच ॥ ततोदक्षिणहस्तेरक्षावं-
धनं । तत्रद्रव्याणि युगुलंनिम्नपत्राणिसिद्धार्थाःदूर्वाःगोरोचनंआदिपदाद्द्विराकुमादिमङ्गलद्रव्यंचरक्तपट्टवक्षेवञ्चारक्षां-
वभीषात् ॥ तत स्पष्टिबलेपञ्चभूमंस्कारपूर्वकंअग्निप्रतिष्ठाप्यआज्यभागान्तंकृत्याघृताक्ताकतिलैःव्याद्धतिभिर्द्योचरशतंहोमः ॥

ततःप्रणीताचिमोकान्तं ॥ ततःपयसासर्वभूतेभ्योनमः इतिवलिदानं ॥ ततस्तिलगुडसहितदुग्धपानं । तत्रमन्त्रः—अ-
 क्षल्पर्मितंक्षीरंसतिलंगुडमिश्रितं ॥ मार्कण्डेयाद्गरंलब्ध्वापिवास्यायुष्यहेतवे ॥ इति ॥ आचम्य ॥ ॐमार्कण्डेयाय-
 नमः ॥ ॐणोभ्योनमः ॥ ॐब्राह्मणेभ्योनमः ॥ इतिप्रणम्य ॥ मार्कण्डेयक्षमस्वइतिक्षमापनंकृत्वा ॥ अथत्थामाचलि-
 व्यासोहनुमांश्चविभीषणः ॥ कृपःपरशुरामश्चससैतेचिरजीविनः ॥ ससैतांश्चसरेन्नित्यंमार्कण्डेयमथाष्टमं ॥ जीवेद्वर्षशतं
 साग्रमपमृत्युविवर्जितः ॥ इतिसरेत् ॥ ततोदृढदुषुवासिनीभिर्नीराजनंकार्यं ॥ ब्राह्मणभोजनंदक्षिणादानंआशीर्ग्रहणं ॥
 पूजितदेवतानांविसर्जनं ॥ तद्दिनेनियमाः—खण्डनंनखकेशानांमिशुनाध्वगमीतथा ॥ आमिपंकलहं हिंसावर्षदृढौविवर्ज-
 येत् ॥ मृतेजन्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मदिनेतथा ॥ अस्पृश्यस्पर्शनेचैवनलायादुष्णवारिणेति ॥ अत्रमूलंगदाधरभाष्येनि-
 र्णयसिन्ध्वादौचद्रष्टव्यं ॥ इत्यादित्यपुराणोक्तोचर्धापनप्रयोगः ॥

अथ चूडाकरणम् । तत्र पास्करः—सावत्सरिकस्य चूडाकरणं ॥ संवत्सरो जातो यस्य सः सावत्सरिकः ॥ द्वितीये वर्षे इत्यर्थः ॥
 तृतीये वा प्रतिहृते ॥ अथवा तृतीये संवत्सरे अपूर्णे चूडाकरणं कुर्यात् ॥ यथागङ्गलं वा सर्वेषां ॥ अथवा यथाकुलाचारं पञ्चमेन्दे वा
 उपनीत्या वा सह क्रियते तथा व्यवस्था ॥ धर्मनौकायां—जन्मतो भवति वापि गर्भतो द्वित्रिपञ्चमगताद्यर्षके ॥ वोपनीतिसहितं भवे-
 त्कुलाचारतः समभिदं स्त्रिया अपि ॥ श्रेष्ठं चीलं जन्मतोन्दे तृतीये ३ ससे ७ ध्व ५ ब्दे मध्यमं प्रोक्तमेतत् ॥ नेष्टं गर्भादङ्क ९ रुद्रा ११

च्छयोस्तन्मूलं सूर्यो नक्षत्रे यदा स्यात् ॥ २ ॥ तत्रापि मेपात्रयगे विशेषाच्छलं रवी चोलमथात्र शुक्रः ॥ पक्षः शुभः कृष्णदिगन्तमार्गोः
 केचिन्धुं पश्यमिहान्तमन्वे ॥ ३ ॥ जगुरित्तियेपः ॥ रिक्ता ४/१/१४ एमीपद्वरि ६/१२ दर्शपूर्णमाद्या वह्निवर्चोस्तिथयः शुभाः स्युः ॥
 भीमार्कनन्दा न शुभाः कचित्तु शन्ताश्रयोपि न्यतश्चतुर्णां ॥ ४ ॥ विप्रे रविर्मिसुतो महीपे विद्वशद्रयोर्मानुसुतः क्रमोयं ॥ हस्तद्वयं
 त्रिष्युगुं च पीष्णयुगं मृगादित्ययुगं प्रशस्तं ॥ ५ ॥ वायव्यवारुणकमानि तयोत्तराश्व तिक्तो भवन्ति क्षुरकर्म्मणि मध्यमास्ताः ॥ दैवज्ञतः
 सरुल्लग्नविशोधनादि ज्ञेयं यदा भवति गर्भयुता तु माता ॥ ६ ॥ चौलं न कार्यं त्वय पञ्चमाब्दात्पूर्वं नचोर्ध्वं नियमो भतोयं ॥ वदन्ति
 केचियदि गर्भयतः शिशोर्भ्रतिर्मांसियुतं तदापि ॥ ७ ॥ चेद्गर्भिणी पञ्चममासतोऽर्वाङ्घ्रि दोष ऊर्ध्वं स भवेदवश्यं ॥ गर्गोऽवदवस्य तु रोग-
 लन्धिसान्मूलं रोगनिशने सत् ॥ ८ ॥ संस्कार्यमातरि रजस्वलायां ॥ संस्कर्तृपत्नी यदि पुष्पिणी स्यात्संस्कारमात्रं न तदा
 प्रकुर्यात् ॥ पञ्जोत्सवी संकटके तु कुर्यात्संपूज्य लक्ष्मी विधिवद्विधिज्ञः ॥ संस्कर्ता पितुरन्यथेन्माता यदि रजस्वला ॥ पञ्चमादिदिने
 कुर्याद्विवाहादिमिधि समं ॥ १० ॥ नान्दीश्राद्धं चेन्न जातं तदा तु कुर्यात्संस्कारं न कालान्तरे स्यात् ॥ नान्दीश्राद्धं चेत्कृतं लग्नशुद्धि-
 रन्या न स्यात्तर्हि लक्ष्मीविधानं ॥ ११ ॥ मण्डनमुण्डनविचारः ॥ न मुण्डनं मण्डनतोऽर्धमन्दं गोत्रिकतायां यदि नाब्दभेदः ॥
 क्तं समार्तनकं सचौलं केद्यान्तेतानि तु मुण्डनानि ॥ १२ ॥ मण्डनं विवाहादि ॥ एकौदरापत्यसंस्कारविचारः ॥ एकौदराणां
 न समानसंस्कृति संत्यरान्तं विदधीत तरिक्ता ॥ अत्ररेणुः—एकमावृकयोरेकवत्सरे पुरुषद्वियोः ॥ न सयानक्रियां कुर्यान्मातृभेदे
 विधीयत इति । एवं न कुर्यात्किञ्च मङ्गलत्रयम् ॥ मङ्गलमध्ये आशौचे ॥ आशौचपाते यदि संकटं तदा ॥ १३ ॥ कुम्भाण्डीभिर्क-
 रिपारज्यं च दूताहरण तिस्राध्याय गां यत्सुपुलां ॥ कुर्यात्सर्वं मङ्गलं विहगेज्ये रेवोदक्ते मङ्गलं चाचरेन्न ॥ १४ ॥ चीले जाले जातकं-

मैष्यवश्यं सतापन चाचरेच्चैव कृच्छ्रं ॥ भुक्त्वा विश्रोऽन्यत्र सस्कारमात्रे शुद्धेचोपवासाह्निजेन्द्रः ॥ १५ ॥ जाते कर्मणि । सतापनं सान्तापन । सस्कारमात्रं त्विह कल्पकानाममञ्जक होमविधिः समश्च ॥ होमोऽप्यमञ्जो भवतीति केचिद्भवेन्न होमस्त्विति वृत्तिकारः ॥ १६ ॥

अथ चौलप्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यशुभपुण्यतिथौ अस्यकुमारस्यवीजगर्भसमुद्भवैर्नोनिवर्हणेनबलयुर्वर्षोभिष्टुद्धिर्ब्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंचूडाकरणारख्यं कर्मकरिष्ये ॥ तदङ्गत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनंअचिन्मपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनं वसोद्धारापूजनंआयुष्यमंत्रजपं नान्दीश्राद्धंकरिष्ये तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्यतानिकृत्वा ॥ चूडाकरणपूर्वौगतयात्रीनृनाहणान्मोजयिष्ये ॥ ततोवह्निःशालायांस्थण्डिलेपञ्चभूसंस्कारपूर्वकंसंभ्यनामोश्रेःस्थापनं ॥ ततःमाताकुमारमादायाप्लाव्याहतेवाससीपरिधाप्याङ्कआधायपश्चादग्नेरुपयिषति । ततो दक्षिणतोत्रस्रसनमास्तीर्येत्यादिचरुवर्जंआज्यमागान्तंप्रकृतिवत् ॥ तत्रविशेषः ॥ पात्रासादनानन्तरंउपकल्पनीयानि ॥ शीतोदकं ॥ उष्णोदकं ॥ नवनीतपिण्डः ॥ द्युतपिण्डोदधिपिण्डोवा ॥ त्र्येणीशलली ॥ साम्राणिसप्तविंशतिकुसतरुणानि ॥ ताम्रपरिष्कृतआयसःधुरः ॥ आनडुहगोमयपिण्डः ॥ नापितः ॥ चरश्चेति ॥ प्राशनान्तेशीतास्वप्सुष्णाआसिंचति ॥ ॐउष्णेनवायउदकेनेह्यदितेकेशान्यप ॥ १ ॥ अथात्रनवनीतपिण्डंद्युतपिण्डंदध्नोवाप्रास्यति ॥ ततआदायदक्षिणंगोदानमुन्दति ॥ ॐसवित्राप्रसूतादैव्याऽआपऽउन्दन्तुतेतनूं ॥ दीर्घायुत्वायवर्षसे ॥ ततक्षेण्याशलल्याचिनीय ॥ त्रीणिरुशतरुणान्यन्तर्दधास्योपधइति ॥ ॐयोगधेन्नायस्व ॥ १ ॥ शिवोनामेतिलोहधुरमादाय ॥ ॐशि-

योनामासिक्थधितिलोपितानमस्लेऽअलुमामाहिःसीः ॥ १ ॥ निवर्तयामीति प्रवपति । संल्लभयतीत्यर्थः ॥ ॐ निवर्तया-
 म्यायुपेक्षाघायप्रजननायरायस्योपायसुप्रजास्त्वायसुवीर्याय ॥ १ ॥ सकेशानिप्रच्छिद्य ॥ ॐ येनायपत्सचिताधुरेण-
 सोमस्वराज्ञोषरुणस्विद्वान् ॥ तेनमहाणोपपतेदमस्यायुव्यंजरदृष्टिर्वैधासत् ॥ १ ॥ आनडुहेगोमयपिण्डेप्रास्यत्यग्ने-
 रुत्तरतोभ्रियमाणे । एवंद्विरपरंतूर्ष्णी ॥ उन्दनं ॥ विनयनं ॥ त्रिकुशतरुणांतर्धानं ॥ संल्लभनीकरणं ॥ छेदनं ॥ गोमयपि-
 ण्डेप्रासनं ॥ इतरयोधोदनादि । अयपथाड्यायुपभिति ॥ पश्चिमंगोदानमुन्दति ॥ ॐ सवित्राप्रसू० वर्चसे ॥ १ ॥
 त्र्येणयाशलत्याविनीयत्रीणिगुरुशतरुणान्यन्तर्दधाति ॥ ॐ ओषधेत्रायस्व ॥ तूर्ष्णीधुरादानं । मन्त्रेणपूर्ववृहीतत्वात् ॥ एक-
 द्रव्यैरुर्पाटृत्तौसकृन्मन्त्रचनमितिश्रौतपरिभाषासूत्रात् । निवर्तयामीतिप्रवपति ॥ ॐ निवर्तयाम्यायुपेसुवीर्याय ॥ त्र्यायु-
 पभितिसकेशानिप्रच्छिद्य ॥ ॐ त्र्यायुपं० ॥ आनडुहेगोमयपिण्डेप्रास्यत्यग्नेरुत्तरतोभ्रियमाणे ॥ एवं द्विरपरंतूर्ष्णी ॥ उन्दनं
 विनयनमित्यादिपूर्ववत् ॥ अथोत्तरंगोदानमुन्दति ॥ ॐ सवित्राप्रसूता० ॥ त्र्येणयाशलत्याविनीय ॥ त्रीणिगुरुशतरुणान्य-
 न्तर्दधात्योपधइति ॥ ॐ ओषधेत्रायस्व ॥ तूर्ष्णीधुरादानं ॥ निवर्तयामीतिप्रवपति ॥ ॐ निवर्तया० ॥ अथोत्तरतोयेन-
 भूरिरितिसकेशानिप्रच्छिद्य ॥ ॐ येनभूरिधरादिवंज्योक्पथादिसूर्यं ॥ तेनेतेपामिनस्रुणजीवातवेजीवनायसुश्लोक्या-
 यस्वस्तये ॥ १ ॥ आनडुहेगोनयपिण्डेप्रास्यत्यग्नेरुत्तरतोभ्रियमाणे । एवंद्विरपरंतूर्ष्णी ॥ उन्दनंविनयनमित्यादिपूर्ववत् ।
 तत्तस्मिन् धुरेणसिंहर प्रदधिणंपरिहरति ॥ ॐ यदधुरेणमञ्जयत्तासुपेक्षसावसावपतिकेशान्छिन्धिश्चिरोमास्यायुःप्रमोषीः ॥ १ ॥

ततस्ताभिरद्भिःशिरःसमुद्यनपितायधुरंग्रयच्छति ॥ ॐअक्षण्वन्यपरिवप ॥ यथामङ्गलकेशशेषकरणमित्यस्यायमर्थः ॥
 कुलव्यवस्थयाशिक्षास्थापनं ॥ केचित्पंचशिक्षाः ॥ यस्ययथाप्रसिद्धिस्तस्यतथाशिक्षास्थापनं ॥ यथा ॥
 केशशेषततःकुर्याद्यस्मिन्नोत्रैययोचितं ॥ कुर्वन्त्येवेशिखामात्रंमङ्गलार्थमिहकचित्र ॥ कम्बुजानांयसिष्ठानांदक्षिणेकारये-
 च्छिखां ॥ द्विभागेत्रिःकश्यपानांमुण्डाश्चधुगवोमताः ॥ पञ्चचूडाआङ्गिरसपृकावाजसनेयिनामिति ॥ ततोवह्नादिना-
 अनुगुप्तमेतल्लोकेशगोममेयपिण्डगोष्ठेपल्वलउदकान्तेवा ॥ आचार्यायउपकल्पितंवरंददाति ॥ वरोभिलपितंद्रव्यं ॥
 चूडाकरणाद्गतयाविहितोयं वरःप्रतिगृह्यतामिति ॥ अतएवास्मिन्कर्मणिवरदानार्थकर्तुरन्यआचार्योप्यपेक्षित इतिनृ-
 सिंहीये ॥ पित्रादेरेवाचार्यत्वंनेतरस्येतिकर्कादयः । दशब्राह्मणभोजनं । दक्षिणादानं । आशीर्ग्रहणं । अग्नेनचूडाकरणा-
 ख्येनकर्मणाश्रीपरमेश्वरःप्रीयतां ॥ मातृणामण्डपदेवतानांचविसर्जनं ॥ स्त्रीणामपिजातकर्मादिचूडाकरणान्तास्तूर्णी-
 संस्काराःकार्याः । होमस्तुरसमञ्चकः । तथाचरेणुः—जातकर्मादिकाःस्त्रीणांचूडाकर्मान्तिकाःक्रिया ॥ तूर्णींहोमःसमञ्चः-
 स्यादितिगोभिलभापितमिति ॥ यान्नवल्क्यः—तूर्णीमेताःक्रियाःस्त्रीणांविवाहस्तुसमञ्चकइति ॥ इतिचूडाकरणं ॥

१ अत्रापरार्कः—उदस्तुलःप्राप्तुलोवाकपनं कारयेत्तुभीः । केशान्मधुलोमनखान्मुदकस्यस्थानिचापयेत् ॥ दक्षिणंकर्णमारभ्यपरमार्थपापवैचये ॥ शिखायंतं शि-
 रोव्येदिति । नवशंस्कारैःप्रथमेचूडाकर्मोपनयनादौ । प्राथम्येत्तार्थस्त्रितीयोपनयनादेः पापशंख्यइहलगेनशंमहात् । अन्तरेणुः—वशिष्टादक्षिणेभागेऽभयत्रात्रिकदशया ॥
 शिखां कुर्वन्लत्रिरसः शिक्षाभिः पञ्चभिर्गुंतं ॥ पठितः केशगंतयावागुवाश्चधुगवोमताः ॥ कुर्वन्त्येवेशिखामात्रंमङ्गलार्थमिहकचिदिति ॥

अथ दत्तपुत्रविधानं ॥ वसिष्ठः—शुक्रयोगित्तंभवः पुरुषो मातापितृनिमित्तकस्तस्य प्रदानविक्रयपरित्यागेषु मातापितरौ प्रभवतो नत्केक पुत्रं दद्यात्प्रतिशब्दीयाद्वा स हि सतानाय पूर्वेषां ननु स्त्री पुत्रं दद्यात्प्रतिशब्दीयाद्वाऽन्यत्रानुज्ञानाद्भुतुः पुत्रं परिग्रहीष्यन्वन्धूनाद्द्वयरागनि चार्वेद्य निवेशनस्य मध्ये व्याहृतिभिर्दुत्वा अदूरवान्धव वन्धुसन्निकृष्टमेव प्रतिशब्दीयात्संदेहे चोत्पन्ने दूरवान्धवं शूद्रमिव स्थापयेद्विज्ञापयेत् क्षेत्रेण बहवस्त्रायन्तामिति तस्मिन्श्रेयसिगृहीत औंस उत्पवेत चतुर्थभागभागी स्यादत्तक इति ॥ अस्यार्थः—मातापितरौ प्रभवत इति । तयोरेव दानाधिकार इत्यर्थः । तथाच पाञ्चवल्क्यः—दद्यान्माता पिता वा य स पुत्रो दत्तको भवेदिति ॥ अन्यत्रानुज्ञानाद्भुतिरिति । इदं च भर्तृसत्त्वे । अन्यथा—दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तः स्युत इतिवत्स व्यासवचोविरोधः स्यादिति कमलाकरभट्टाः ॥ तथा न ज्येष्ठ पुत्र दधादिति कौस्तुभे ॥ वन्धूनिनि आत्मपितृमातृवन्धून् । राजनि ग्रामाधीने । निवेशनं गृहं । व्याहृतिभिः व्यस्ताभिः समस्त्राभिश्च । आज्यभागान्ते आहूतिचतुष्टयं हुत्वेत्यर्थः । अदूरवान्धव वन्धुसन्निकृष्टमेव संप्रतिशब्दीयादिति । अदूरश्चासौ वान्धवश्चेत्यदूरवान्धवः । सन्निकृष्टः सपिण्ड इत्यर्थः । सान्निध्यं च द्विधा । सगोत्रतया स्वल्पपुरुषान्तरेण च । तत्र सगोत्रः स्वल्पपुरुषान्तरः सपिण्डो मुख्यः । तदभावे बहुपुरुषान्तरोऽपि सगोत्रः सपिण्डः । तदभावे असमानगोत्रः सपिण्डः । तस्याप्यभावे वन्धुसन्निकृष्टः । वन्धूनां सपिण्डानां सन्निकृष्टः सपिण्डः । स्वस्यासपिण्डः सोदक इत्यर्थोत्पर्यवस्यति । तत्रापि सन्निकर्षो द्विविधः । सगोत्रतया स्वल्पपुरुषान्तरेण च । स्वस्यासपिण्डोपि स्वसमानगोत्रः स्वल्पपुरुषान्तरः सपिण्डानां सपिण्डो मुख्यः । तदभावे बहुपुरुषान्तरापि सगोत्रः सपिण्डसपिण्डः सोदक इत्यर्थः । सपिण्डसोदकाभावे समानगोत्रः आप्तकर्विशात् प्राद्यः । तदभावे असमानगोत्रः असपिण्डोऽपि प्राद्यः । प्राज्जणानां सपिण्डेषु कर्तव्यः पुत्रसंग्रहः । तदभावेऽसपिण्डो वा अन्यत्र तु न कारयेदिति चौनः कीर्ष्यात् ॥ सदेहे

चोक्तो दूरपानं शूद्रमिष स्थापयेदिति यान्निष्ठाभिधानाच्च ॥ तत्राऽसगोनस्रपिण्डेषु दौहित्रमाग्निनेयी वर्ज्यो । एवं विरुद्धसंबन्धापत्त्या
 पुत्रपुत्रजनर्हो मातुलो न ब्राह्मः । अतएव सगोनस्रपिण्डेषु माता पितृव्यो वा न ब्राह्मः । शूद्रस्य तु दौहित्रमाग्निनेयी ब्राह्मी ।-दौहित्रो
 माग्निनेयश्च शूद्राणां विहितः सुतः । माष्यणादित्रये नास्ति माग्निनेयः सुतः कचिदिति वचनात् । अत्रापि भाग्निनेयपदं पुत्रसदृशानां
 शूरोपागुरलक्षणं । विरुद्धसंबन्धस्य समानत्वात् । विरुद्धसंबन्धश्च नियोगादिना स्वयमुत्पादनायोग्यत्वं । यथा विरुद्धसंबन्धो विवाहे
 गुणगपरिशिष्टे च दक्षितः । दंपत्योर्मियः पितृमातृनाम्यं विरुद्धसंबन्धो यथा भार्योस्वसुदुहिता पितृव्यपत्नीस्वसाचेति । अस्यार्थः । यत्र
 दंपत्योरेवपितृमातृनाम्यं-वध्या वरः पितृस्थानीयो भवति, वरस्य वा वधूर्मातृस्थानीया भवति, तादृशो विवाहो विरुद्धसंबन्धः ।
 तत्र यथानममुद्राहरणद्वयं । भार्योस्वसुदुहिता शालिरूपुत्री, पितृव्यपत्नीस्वसा पितृव्यपत्नीभगिनीचेति । तथा प्रकृते विरुद्धसंबन्धः पुत्रो
 तर्जनीय इति । यत्तो रनियोगः संभवति तादृशः कार्यं इति यावत् ॥ दत्तकश्च सजातीय एव ब्राह्मः । तत्राच मनुः—माता पिता वा
 दत्तारं यमद्भिः पुत्रमापदि । सदृशं त्रीतिसंयुक्तं स ज्ञेयो दत्तमः सुत इति । सदृशं सजातीयं । योगियाज्ञवल्क्योपि—सजातीये-
 व्ययं त्रीकान्तनेषु मया विधिरिति ॥ संदेहे चोत्पन्न इति । दूरे चान्धवो यस्यासौ यस्यासौ दूरचान्धवः अत्यन्तदेशमापावित्रकृष्टः । तादृशस्य
 परिपदे शुल्बशीलादिविषये संदेहो भवत्येव । तस्मिन्सति तं शूद्रमिष स्थापयेत् । यावन्निर्णयं न व्यवहरेदित्यर्थः । तत्र हेतुतया श्रुति-
 माह विज्ञापत इति । एकेन पुत्रेण यद्वयः पित्रादयसातव्या इलेतदर्थं पुत्रपरिग्रहः । नत्वेकत्र चद्वयः पातनीयाः । संदेहपक्षे पातन-
 म्नापि भंगवन्तस्मानं न व्यवहरेत् पाक्षिकस्मापि दोषस्य परिहार्यत्वात् । तस्मिन्दत्तके प्रतिगृहीते यथौरस उत्पद्येत तदा
 दत्तकभगुरागं लभते न समांशमिति ॥ इति वासिष्ठार्थः ॥ ॥ यद्यप्यत्रोपवासादयो धर्मा नोक्तास्तथाप्यविरोधिनस्ते सर्वशास्त्रात्र-

त्यन्यायेन शौनकाद्युक्ताथान ग्राह्याः ॥ तथाच शौनकः—अपुनो मृतपुत्रो वा पुत्रार्थं समुपोष्य च ॥ वाससी कुण्डले दत्त्वा उष्णीषं चाष्टलीपकं ॥ घन्पूनेन संभोज्य ग्राह्यार्थांश्च विद्योपतः ॥ दालुः समक्षं गत्वा तु पुनं देहीति याचयेत् । देवस्यत्वेति मन्त्रेण हस्ताभ्यां परिगृह्यच ॥ अङ्गादङ्गैल्यूचं जप्त्वा आत्राय शिशुगूर्धनीति ॥ दालुः समक्षं गत्वेति व्याहृतिर्होमोत्तरं ॥ तथाच निर्णयसिंधौ । सच होमोत्तरं जलपूर्वकं देयः । न वाप्यानेन । व्याहृतिभिर्हुत्वा प्रतिगृह्णीयादिति वसिष्ठोक्तेरिति ॥

अथ वसिष्ठोक्तोदत्तकपुत्रपरित्रहविधिः ॥ ॥ पूर्वेषुः पवित्रपाणिःसन्धःकरिव्यमाणपुत्रप्रतिग्रहपूर्वागतयोपवासंकरिव्ये इतिसंकल्पपूर्वकमुपवासं कृत्वा ॥ प्रातर्नित्यानिनिर्वर्त्य ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ देशकालौ-संकीर्त्य ॥ ममाग्रजास्त्वग्रयुक्तपैतृकऋणापाकरणयुनामनरकत्राणद्वाराश्रीपरमेश्वरश्रीत्वर्थं वसिष्ठोक्तविधिनापुत्रप्रतिग्रहं करिव्ये ॥ तदङ्गत्वेनस्वस्तिपुण्याहवाचनं आचार्यवरणं विष्णुपूजनं वधुवर्गग्राहणेभ्योऽन्नदानं च करिव्ये ॥ तत्रादौनिर्वि० गणपतिपूजनं करिव्ये ॥ गणपतिपूजनं ॥ भोग्राहणाः करिव्यमाणपुत्रप्रतिग्रहाख्यस्यकर्मणःपुण्याहं ॥ एवमग्रे । पुण्याह-वाचनान्तेआचार्यदृत्वामधुपर्कादिनासंपूज्य ॥ विष्णुंपोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ ततोवंधुवर्गग्राहणेभ्योऽन्नदानं ॥ तत्र-संकल्पः । पुत्रप्रतिग्रहपूर्वांगत्वेनग्राहणान्वंधुवर्गांधभोजयिव्ये । ततःस्यण्डिलेपञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनं ॥ ततोदक्षिणतोत्राहासनमास्तीर्येत्यादिचकवर्जमाज्यभागान्ते ॥ आज्येनव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्होमिः । ॐभूःस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ १ ॥ ॐभुवःस्वाहा ॥ इदंवायवेनमम ॥ २ ॥ ॐसःस्वाहा ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ३ ॥ ॐभूर्भुवःस्वः

स्वाहा ॥ इदं प्रजापतये नमः ॥ ४ ॥ ततो भूराधानवापुतयः ॥ स्वष्टकृदादिप्रणीताविमोकातं ॥ ततो ब्राह्मणैः सह दातुः
 समधंगच्छेत् ॥ एतस्यैषु त्रैवेहीत्याचार्यो याचेत् ॥ ततो दाता आचम्य ॥ प्राणानायम्य ॥ देशकालौसंकीर्त्य ॥ श्री-
 परमेश्वरश्रीत्यर्थेषु त्रैदानं करिष्ये ॥ इतिसंकल्प्य ॥ गणपतिसंपूज्य ॥ यथाशक्ति चंदनादिना प्रतिग्रहीतारं संपूज्य ॥ देश-
 कालौ स्मृत्वा ॥ इमं पुत्रं तवैतृकक्रयापाकरणपुत्राभनरकत्राणसिद्ध्यर्थं आत्मनश्च श्रीपरमेश्वरश्रीत्यर्थं तुभ्यमहंसंप्रददेनमम ॥
 प्रतिग्रह्णातु पुत्रं भवान् ॥ इत्युक्त्वा प्रतिग्रहीतृहस्ते साक्षतं जलं क्षिपेत् ॥ दानसांगतासिद्ध्यर्थं यथाशक्ति हिरण्यं दद्यात् ॥ ततः-
 प्रतिग्रहीता ॐ देवसत्त्वासं स्ताभ्यां प्रतिग्रह्णामि इति मंत्रेण हस्तद्वयेन प्रतिग्रह्य ॥ स्वांके उपवेश्य ॥ अंगादंगादिति शिशुं मू-
 र्धन्यवजिघ्रेत् ॥ ॐ अंगादंगात्संशतं ॥ सकृन्मंत्रेण द्विस्तूर्ष्णीं ॥ ततो वल्लकुंडलाद्यलंकृतं पुत्रं गीतवाद्यैः स्वस्ति मंत्रैश्च-
 स्वगृहमानीय ॥ पादौ प्रक्षाल्य ॥ आचम्य ॥ आचार्यदक्षिणतः स्वयं ॥ स्वदक्षिणेभार्या ॥ भार्योत्संगेषु त्रैत्युपवि-
 शेत् ॥ स्वकुलाचारोचितनामकरणं यथोक्तं कार्यम् ॥ तत आचार्यसंपूज्य ॥ धेनुवल्गादिदत्त्वा ॥ ब्राह्मणभोजनं ॥ आशीर्भ्र-
 ह्णं ॥ भूयसीदानं ॥ कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इति वसिष्ठोक्तो दत्तकपुत्रप्रतिग्रहविधिः ॥ ततः प्रागसंस्कृतस्य मातृकापूजना-
 दिजातकर्मादिसंस्कारान्कुर्यादिति ॥

अथ दत्तकन्याप्रतिग्रहः ॥ दत्तकन्याप्रतिग्रहे स्त्रीशूद्रकर्तृके दत्तपुत्रविधाने च विशेष उक्तः काल्यायनेन ॥ अत्रानुबृद्ध-
 वयसोप्यसंपदत्तपालने ॥ कुलसोद्धारणार्थं प्राब्रूवन्त्यां विवाहयेत् इति दत्तकन्याग्रहणेऽविशेषः ॥ स्त्रीशूद्रयोस्तु विशेषः ॥ पराशरेण शूद्र-

कर्वुं रुहोमोमिप्रद्वारैवो कलयाधिप्राप्त्यस्य शूद्रत्वनाथापत्तेः ॥ अतएव दातापीराणमन्त्रान् पठेत् ॥ कुलस्योद्धारणार्थाय देवाग्निद्विजसंनिधौ ॥
 वंशनिन्तरणार्थाय प्रतिशुक्लाम्यहंसुतं ॥ १ ॥ कन्याविषये उत्तरार्धे भेदः ॥ अप्रजास्त्वनिवृत्त्यर्थं कन्यासत्ताप्रपृथक्तामिति ॥ कन्याविषये संकल्पे-
 विशेषः ॥ अप्रजास्त्वनिरासार्थं मसमस्तपितृणां निरतिशयानन्दवंशोद्धारकत्वोक्तफलावाप्तये श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं एतत्कन्यायाः स्वकन्यारूपस-
 त्ताकरणं करिष्ये इति संकल्पे ऊहः ॥ अत्रेपि पुन प्रतिग्रहाहत्वेनेत्यत्र कन्यासत्ताकरणाहत्वेनेति विशेषः ॥ आचार्यो दातारं प्रति एतस्मै कन्यां देही-
 तियायां कुर्यात् ॥ ततोदानदेशकालसंकीर्तनान्ते तववंशोद्धारार्थं कन्यारूपसत्तासिद्ध्यर्थं च स्वसत्तानि वृत्तिपूर्वकं तुभ्यं एतत्कन्यानिवेदनं करिष्ये-
 इत्यहः ॥ होमोत्तर इमाकन्यांतव प्रजास्त्वनिरासार्थं त्वया सहैकविंशतिपुरुषोद्धारणार्थं आत्मनश्च युक्तयेवंशोद्धारकत्वोक्तफलावाप्तये श्रीपरमेश्वर-
 प्रीतये आत्मसत्तानि वृत्तिपूर्वकं तुभ्यं कन्यारूपसत्तामहंसंप्रददेनमम ॥ इति कन्याविषये प्रतिग्रहीतृसमीपे जलं क्षिपेन्नहस्ते ॥ कन्यारूपसत्ता-
 प्रतिशुक्ला तु भगानिति श्रदेत् ॥ अलंकारदाने च कन्यकापरिधानीयवस्त्रालंकाराणां दानमिति विशेषः ॥ अन्यत्सर्वसमानं ॥

अथ विद्यारंभः ॥ धर्मनौकायाम्—विद्यारंभः पञ्चमेन्द्रे शुभः स्वातुंभंहित्वा सौम्यसंज्ञेऽयनेकं ॥ हस्तादित्येवायुमित्रे च
 शक्रेपीत्येदं त्वेत्वाष्ट्रविष्यौ शुभः सः ॥ १ ॥ मन्दाऽऽरलं प्रांशदिनं विहारशौस्थिरेकृष्णादिगन्तमेव ॥ रिक्ताष्टमी पृथ्वनलं-
 विहारयुद्धेऽष्टमे चाक्षरस्वीकृतिः स्यात् ॥ २ ॥ अथ प्रयोगः ॥ ततः पञ्चमे वर्षे ज्योतिःशाब्धोक्त उदगयने गुरुशुक्रास्तरहिते
 शुभमासे शुक्लपक्षे शुभदिने सुसुहर्ते यजमानः शिशुना सह मङ्गलं स्नात्वाऽहते वाससीपरिधायालंकृत्य धृतमङ्गलतिलकः शुभास-
 न उपविद्याचम्यप्राणानायम्येदेशकालसंकीर्तनान्ते अस्य त्रिगोः लेखनवाचनादिविपुलविद्याज्ञानप्राप्तये विद्यारंभं करिष्ये ॥ तत्र

निर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनं करिव्ये इति संकल्प्य कृत्वा ॥ ततस्त्रंदुलाष्टदले गणेशं सरस्वतीकुलदेवतां गुरुं लक्ष्मीनारायणं चावाह्य-
क्षतपुंजे पुष्पं किरूपेण नारदं पाणिनिपंतजलिं सारं ब्यं काल्यायनं पारस्करं यारस्कं कर्षिजलं गोभिलं जैमिनिं विश्वकर्माणं आचार्यं व्यासं
चावाह ॥ स्वविद्यासूत्रं व्याकरणं भाष्यादिकं च संस्थाप्य ॥ नाममंत्रेण पौडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ सर्वविद्योत्वमाधारः
सृष्टिज्ञानप्रदायक ॥ प्रसन्नो वरदो भूत्वा देहि विद्यां सृष्टिं यश इति ॥ अनया पूजया आवाहितदेवताः प्रीयंतां ॥ ततः स्थंडि-
लेपं च भूषंस्कारपूर्वकं लौकिकार्थिप्रतिष्ठाप्य संपूज्य ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनाद्याज्यभागांतं कृत्वा ॥ आज्येनावाहितदेव-
तानामष्टाष्टसंख्याहुतीर्हुत्वा ॥ ततो महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततः संखवप्राशनं ॥ पवित्राभ्यां मार्जनं ॥
अग्नौ पवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानं ॥ प्रणीताविमोक्तः ॥ आपः शिवेति मंत्रेण विमोक्तजलेन मूर्धानमभिरपिंचेयुः ॥
एवं होमशेषं समाप्य ॥ ततो बालकआवाहितदेवताअध्यापनं गुरुं च नमस्कृत्य ॥ अध्यापनगुरोः समीपे प्रत्यक्षुखलपयविश्वर-
जतादिपाटिकायां कुङ्कुमादिकं प्रसार्य तदुपरि सुवर्णशलाकया ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीकुलदेवतायै नमः ॥
श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः ॥ ॐ नमः सिद्धं ॥ इत्यादि लिखेत् ॥ पूजनमंत्रः ॥ ॐ पुषुकानुः सरस्व-
द्गीषार्जेभिर्बुर्जिनीयती ॥ युक्ष्म्वसुध्रियार्धसुः ॥ ॐ लिखितसरस्वत्यै नमः इति मंत्रेण पौडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ गुरुः
कुमारहस्तात्रिवारं लेखनवाचनादिकं कारयेत् ॥ अनन्तरं कुमारः देवताधरं गुरुं च त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य गुरुं संपूज्य तसौ चोष्णीपं

शुभ्यशुः-
॥ ८६ ॥

समर्थनमन्कूल ॥ आचार्यगन्धादिभिः संपूज्यतस्मै अन्यत्रालणेभ्यश्च दक्षिणां दत्त्वा तैराश्रियोगृहीत्वा सुवासिन्याकुमारांनी-
राज्य ॥ देवताभिगिसृज्य ॥ अन्येभ्यस्तां मूलादिकंप्रदापयेत् ॥ इति विद्यारम्भविधिः ॥

अथाशुपनीतयर्माः ॥ धर्मनौकायां अनुपनीते कामचारादि—यावन्मौखीनन्धन कामचारभक्षी वादो भूरिदोषाय नैव ॥
दीर्घाक्षण्यापादकं गृज्जनादि शाल्य सूत्रैः कामभक्षोदितं च ॥ १ ॥ अन्नाशनान्तं शिशुसन्नकः स्याच्चौलावसानं भवतीह चालः ॥ अत्रे
कुमारो मृतवन्धनान्तमभ्युक्षणाच्छुज्जति यः शिशुः सः ॥ २ ॥ आचम्य शुद्धो भवतीह चालः स्नानाकुमारः शुचितामुपैति ॥ दुष्टैर्युतः
पातकियुतिकार्यैः सृष्ट. सृष्टेभेन्नहि चालोस्ति ॥ ३ ॥ आहवः स्नानं ॥ इदं षष्ठवर्षात्पुरा नोर्ध्वमस्ति तदा स्वर्शयोगे भवेत्स्नानमेव ॥
इदं कामचारादिके तुल्यमेव शरा ५ स्नायन्नाट्ट ११ वर्षात्पुरा तु ॥ ४ ॥ हायनं वर्षं ॥ प्रायश्चित्तं चेषरेचद्दुरुस्त्वन्मित्र वातोऽन्यूनतायां
न शापमिति ॥

अशुपनयनम् ॥ आचार्यस्य उप समीपे माणवकस्य नयनं उपनयनशब्देनोच्यते इति गदाचरः । उपनयनं च विधिना
आचार्यममीपनयनं अगिसमीपनयनं वा सावित्रीवाचनं वा अन्यदङ्ग इति स्मृत्यर्थसारे । तत्र पारस्करः—अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेत् ।
गर्भाष्टमे वा । एकादशवर्षे राजन्यं । द्वादशवर्षे वैश्यं ययामङ्गलं वा । अष्टौ वर्षाण्यतीतानि यस्य सोऽष्टवर्षं । जन्मतो नवमेऽष्टमे वा वर्षे
इत्यर्थः । एवमेकादशवर्षमित्यादौ । यथामङ्गलशब्दः शाश्वान्तरोक्तकालवाचक इति । धर्मनौकायां—विप्रादिके नाग ८ शिवा ११ कं
११ तेषु शल्यं तत्र म्यादयः कान्तिमिच्छेः ॥ अङ्के ९ य पष्ठे धनकामुकस्य विद्यार्थिनः सप्तमहायने स्यात् ॥ १ ॥ ब्रह्मवर्षसकामस्य कार्यं

विप्रस्य पञ्चमे ॥ राज्ञो यत्पार्थिवः पक्षे वैश्यस्यार्याधिभोऽष्टमे ॥ २ ॥ यः सर्वकामः खलु तस्य वषोऽष्टमे व्रतं स्यादथ केचिद्बुधुः ॥ विप्रस्य
 पक्षं नदि शोभनं स्यादयोचदन्वो निपरीतमेतत् ॥ ३ ॥ आयुस्तेजो ब्रह्मवर्चस्वितां च ह्यनावाक्षे मूरिपश्चद्विभिन्धोः ॥ वसं ८ का ९ श्वा ७
 भ्रेन्दु १० रुद्रा ११ कर्षे श्वनं मीतीचन्धनं कामिनां स्यात् ॥ ४ ॥ अक्षमिन्द्रियं ॥ अथ गौणकालः ॥ स्वकालतः स्याद्विगुणं च
 यावद्वादिक्कानामिह गौणकालः ॥ गजे ८ न्दुचन्द्रा ११ के १२ मितः स्वकालः सर्वे ततः स्युर्वपला द्विजाद्याः ॥ ५ ॥ अथर्त्तवः ॥
 विप्रं यमन्ते धितियं निदाये वैश्यं पनान्ते प्रतितं विदध्यात् ॥ अथमासाः ॥ माचादिशुक्रान्तकपञ्चमासाः साधारणा वा सकलद्वि-
 जाना ॥ ६ ॥ जन्ममासादौ मतभेदाः । मासादि जन्मोत्थमश्वत्थमेव ज्येष्ठश्च मासः खलु पूर्वगर्भे ॥ जन्मोत्थमासे मतभेदसूचे
 यो राजमान्ण्ड इति प्रसिद्धः ॥ ७ ॥ जातं दिनं दूषयते वसिष्ठो ह्यष्टौ च गर्गो नियतं दशाऽत्रिः ॥ जातस्य पक्षं किल भागुरिश्च शेषाः
 प्रशान्ताः मनु जन्ममासि ॥ ८ ॥ जन्ममासे त्रियो भे च निपरीतदले सति ॥ कार्यं महलमिल्याहुर्गर्गवशीनकाः ॥ ९ ॥ गुरुवर्षं ।
 शुद्धीरचापान्त्यगनस्तु जीवो दुष्टोपि शस्त्रः शुभनीव एषः ॥ द्वि २ पत्र ५ सप्ता ७ ऋ ९ भवै ११ थ्य तुल्यो नेष्टस्तु शेषोऽर्चनतः स
 न्तः ॥ १० ॥ गुरुपूजादि । गुरुषु ३ सा १० र्यां ६ घ १ गतः शुभः स्यात्सदर्चयाष्ट ८ व्यय १२ वन्धु ४ गः सः ॥ द्विरर्च-
 नायत्रनिष्कालयोगेऽप्यया मथी मीनगते रवी स्यात् ॥ ११ ॥ सिंहवये ५।६।७ वृषयुगे २।३ मकरे च संस्यो जीवोऽष्टमोपि नहि दुष्टफलं
 त्रयञ्चेत् ॥ शान्त्यायया शुभफलं त्रददानि सृष्टिः शान्तिः प्रयोगनिधितः सकला विधेया ॥ १२ ॥ तिथयः । शुक्ले द्वितीयासहिता तृतीया
 पञ्चमिणा पचमिणा प्रशान्ता ॥ दिग् १० द्वादशी १२ श्वाः ११ शुभदास्तु कालेऽतीते तु कामो १३ मुनि ७ कृष्णवह्निः १ ॥ १३ ॥
 भर्त्तव्यं गोग्रहाले ॥ नैमित्तिरुमनथ्यायं गौणं शंसन्ति केचन ॥ अथपक्षः ॥ मुख्ये शुक्रः शुभः पक्षः कृष्णश्चान्स्यधिकं विना ॥ १४ ॥ ज्ये-

ष्टेऽपि सूर्ये मियुने शुभं स्याद्विना वसन्त यदि चोपनीतः ॥ गलग्रहे च लपराङ्केऽपि तदोपनीतिः पुनरप्यवश्यं ॥ १५ ॥ वसन्ते गलग्रहो
 न दोषापेक्षार्थः ॥ भवेदिति शेषः ॥ ॥ गलग्रहाः दिनविभागश्च । गलग्रहाः क्लामचतुष्टयं च १३।१४।१५।३०।१ रवित्रयं ७।८।९
 कृष्णचतुर्थीकाणि ॥ त्रिधा विभक्तव्य दिनस्य चान्योऽपराङ्कसंज्ञो भवतीह भागः ॥ १६ ॥ यदोपनीतिः खलु नन्दभागे नीचेऽरिगेहे
 सति तारकेशे ॥ चरेत्पुनस्तर्ह्युपनीतिमेवानध्याययोगेऽपि चरेत्पुनः सा ॥ १७ ॥ ॥ अनध्यायाः प्रदोषश्च । युगादिमन्वादिषु चाष्टकालु
 पूर्वोत्तराग्यां सहितासु चैवं ॥ भगलनध्याय इतीह सोपपदास्वपि स्यात् ॥ ॥ सोपपदास्तिथयः । अथ ताव्रवीमि ॥ १८ ॥ सितज्येष्ठे
 द्वितीया च आश्विने दशमी म्रिता ॥ चतुर्थी द्वादशी माये एताः सोपपदाः स्थिताः ॥ १९ ॥ प्रदोषेऽपि निन्दोऽर्धरात्रौ यदा स्यात्कचि-
 त्स्वर्ग ७ कामी १३ चतुर्थ्याद्ययामे ॥ अतीते तु काले मयोर्माषवस्य तृतीया सति माषसप्तम्यपि स्यात् ॥ १९ ॥ शुभा फाल्गुने
 कृष्णपक्षे तृतीया कचिचैत्पुनः संस्कृतिस्तर्ह्यपि स्यात् ॥ अतीते तु काले मवेद्यः स एव पुनःसंस्कृती चास्ति काले नचान्यः ॥ २० ॥
 पुनःसंस्कृतिः सान्निमित्तान्त एव तदाले कृतौ पूर्वं एवास्ति कालः ॥ यदा मेखला वेदपाठार्थमेव तदाप्युक्तकाले निमित्तान्ततो न
 ॥ २१ ॥ मेखला मौखिः ॥ वेदपाठार्थं एकं वेदमधीत्य द्वितीयादिवेदाध्ययनार्थं ॥ ग्रहे रवीन्द्रोरवनिग्रकम्पे केतुर्भूमेल्कापतनादिदोषे ॥
 ऋते दशाहानि वदन्ति तज्ज्वालयोदशाहानि वदन्ति केचित् ॥ २२ ॥ ॥ संकटे—दाहे दिशां चैव धराप्रकम्पे वज्रप्रपातेऽथ विदारणे च ॥
 केतो तयोल्कांशुकणप्रपाते व्यहं न कुर्याद्भ्रतमङ्गलानि ॥ २३ ॥ वेदव्रतोपनयने स्वाध्यायाध्ययने तथा ॥ न दोषो याजुषां सोपपदास्वध्ययनेपि
 च ॥ इदमपि संकटे ॥ ॥ अथनक्षत्राणि ॥ हस्तनये पुष्यधनिष्ठयोश्च वीष्णाथिसीम्याऽदितित्रिण्युभेसु ॥ मित्रोत्तरारोहिण्युभेसु शस्तः पुनर्वसो
 नेति वदन्ति केचित् ॥ २५ ॥ विप्रस्येवेति शेषः ॥ हस्तनयादिश्रुतिमूलपूर्वा ऋचां वरिष्ठा अथ याजुषां च ॥ मैत्रार्कौष्णादितिपुष्यभै-

स्तथा मृदुधुवमौलिनिपन्धने सत् ॥ २६ ॥ हरीशर्कपुष्योत्तरावासवाद्यैः शुभं सामगानां स्वतं मौखिकर्म ॥ धनिष्ठाकर्मैत्रादितिब्विन्दुपौष्णे
 शुभं मौखिकर्मन्त्यवेदोद्भवस्य ॥ २७ ॥ आद्यं अश्विनी ॥ ॥ अथचाराः शुभदा व्रते स्युश्चन्द्रार्कवारौ किल मध्यमौ स्तः ॥
 श्रेष्ठः कुजः सामगयाहुजानां सर्वत्र शाखेशदिनं प्रशस्तं ॥ २८ ॥ अथ शाखाधिपाः । शाखाधिपाः सूरिसितौ कुजौ लभं बलं चास्य
 सदा शुभं स्यात् ॥ विभाधिनाथी गुरुभार्गवी स्तः क्षत्रे कुजेनौ च विशां च चन्द्रः ॥ २९ ॥ गुरुज्जमौमार्कदिनानि केचित्क्रमेण
 शस्तानि जशुश्चतुर्षु ॥ चतुर्षु ऋगादिषु ॥ विलग्रशुद्ध्यादि तु दैवविद्भ्यो ॥ ॥ मेघगर्जने—व्रतेहि चेद्गर्जना तदा तु ॥ ३० ॥ सुगादि-
 शन्तान्तगते रवौ तं वदन्ति कालं किल गर्जनादेः ॥ न तत्र दीपो व्रतबन्धनादावन्यत्र दोषोस्ति तु गर्जनादेः ॥ ३१ ॥ नान्दीश्राद्धं
 चैकृतं प्रातरेव मेघोद्घोषस्तर्हि ऋग्वेदिनां स्यात् ॥ मौखीबन्धे नेतरेषां भवेत्स सायं मेघोद्गर्जने वृष्टियोगे ॥ ३२ ॥ चरुं दिवैव श्रपये-
 दवश्यं पके चरौ नास्ति हि दीपजातं ॥ चरावपकेऽध्ययनस्य विघ्नं वटोर्भवेत्तत्र तु शान्तिरुक्ता ॥ ३३ ॥ नान्दीश्राद्धात्पुरा मेघगर्जने न
 घृतं भवेत् ॥ शान्तिस्त्वाकृतो ज्ञेया नोक्ता विस्तरभीतितः ॥ ३४ ॥ ॥ अथोपनेतारः ॥ पिताधिकारी श्रयमं ततः स्यात्पितामहो
 ज्येष्ठसहोदरश्च ॥ पितृव्यपृष्टावपि गोत्रजश्च ज्ञातिश्च सर्वो ह्यधिकारिवर्गः ॥ ३५ ॥ विभक्ततायांमविपक्ततायां क्रमेण पितृव्यसहोदरौ
 च ॥ पितामहानन्तरमेव योग्याविद्यं व्यवस्था कमलाकरोक्ता ॥ ३६ ॥ एतत्सर्वं क्षत्रियादेर्नहि साह्यिद्यादाने नाधिकारोस्ति तेषां ॥ विप्रो
 मौखीबन्धसंस्कारकर्ता पीरोहिलं यत्कुले यस्य चास्ति ॥ ३७ ॥ इति ॥

अथ वटोर्वेदिका ॥ प्राक्पथिमोर्ध्वं पदपद्मुक्तुदीच्ययाम्यानि पदानि पञ्च ॥ एवं गुरो ज्योतिपरबवेदिका वटोः शतायुर्मुनयो
 वदन्ति ॥ पक्षान्तरमाह—आचार्यस्य पदैः पञ्चिथतुर्भिरथवा करैः ॥ विस्तृता च वटोर्वेदी चतुर्हस्ता करोव्रता ॥ इति ॥ ॥ अथ ब-

टोः परिधानयत्राणि । पारस्करः—वासा ५सि शाणक्षौमाविकानि वासांसि वस्त्राणि यथामन्त्रं परिधानार्थं भवन्ति ॥ शणमयं शाणं । क्षौमं धुमा अतसी तद्विकारमयं । आविकं अविर्मेपस्तस्य आविकं मेयोमनिर्मितं ॥ गौतमः—सर्वेषां कार्पासं वाऽविकृतमिति ॥ वसिष्ठः—शुक्लमद्वतं वासो ब्राह्मणस्य माञ्जिष्टं क्षौमं क्षत्रियस्य पीतं कौशेयं वैश्यस्येति । फारिकायामप्येयं । कौशेयपट्टिशेष इति पारिजाते ॥ अथ कृष्णाजिनलक्षणं ॥ पारस्करः—एणेयमजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य । एणी हरिणी तस्या इदमेणेयं चर्म उत्तरीयं ब्राह्मणस्य ब्रह्मचारिणो भवति । अत्र कारिकायां प्रयोगरत्ने च विशेषः—तभ्यच्छुलं पहिलोम यद्वा स्याच्चतुरशुलं । एकखण्डं त्रिखण्डं वा धार्यं तदुपवीतवदिति ॥ रौच ५राजन्यस्य । क्षत्रियस्य ब्रह्मचारिणो रुरु-नामाण्यसत्वत्रिंशत्पलदीयं चर्म उत्तरीयं भवति ॥ आजं गव्यं वा वैश्यस्य । अजस्रेदं चर्म आजं । यद्वा गव्यं गोरिदं चर्म गव्यं वैश्यस्योत्तरीयं भवति ॥ सर्वेषां वा गव्यमसति प्रधानत्वात् । असति ययोदिते चर्मणि सर्वेषां वर्णानां गव्यं चर्म भवति । कुत एतत् । पुरुषप्रधानत्वात् गव्यस्य चर्मणः ॥ ॥ अथ मौञ्जीलक्षणम् ॥ मौञ्जीरशना ब्राह्मणस्य । मुञ्जः शरस्रान्मयी मौञ्जी मेखला ब्राह्मणस्य ब्रह्मचारिणो भवति । धनुर्व्यां राजन्यस्य । धनुर्व्यां धनुपश्चापस्य ज्या युगः मेखला क्षत्रियस्य ब्रह्मचारिणो भवति । सामर्थ्याच्च स्नायु-मयी वेणुमयी वा । इयंच निवृत्त कार्यो ज्यात्वविनाशप्रसंगात् ॥ मौर्वी वैशस्य । मुरुरिति तृणविशेषस्तन्मयी मौर्वी मेखला वैश्यस्य ब्रह्म-चारिणो भवति ॥ मुद्याभावे कुद्यारमन्तकचत्वजानाम् । मुद्याभावे ब्राह्मणस्य कुद्यारमन्तकचत्वजानां संवन्धिनी रशना भवति । कुशमयी वा अरमन्तकाल्यतृणमयी घात्वजी वा भवतीति भर्तृयज्ञव्याल्याने लभ्यते । मुद्याभावशब्दोऽत्र धनुर्व्यामौर्व्यभावोपलक्षणार्थ इति रेणुगर्गश्चरित्तराः । मुद्यापभावे वर्णक्रमेण कुद्याया ग्राह्या इति मदनपारिजाते ॥ ॥ मेखलाचन्धनप्रकारः—आचार्यस्त्रि-

गुणमेखलामादाय वटोः कटिदेशे प्रादक्षिण्येन विवेष्टयति । तृतीयवेष्टने ग्रन्थयल्लयः पञ्च सप्त वा कार्याः । तदुक्तं—त्रिवृता मेखला कार्या त्रिवारं स्वात्समावृता ॥ तद्ग्रन्थयल्लयः कार्याः पञ्च वा सप्त वा पुनः ॥ अन प्रवरसंख्यानियमः । त्र्यार्षेयस्य ग्रन्थित्रयं पञ्चार्षेयस्य पञ्च सप्तार्षेयस्य सप्तेति गर्गपद्धतौ । वृद्धाचारोऽप्येवमेव । आचार्यकर्तृकेमेखलाचन्धनं कुमारस्य मन्त्रपाठ इति वासुदेवसुरारि-
मित्त्रजयरामहरिहराः ॥ ॥ अथ दण्डलक्षणम् ॥ पालाशो ब्राह्मणस्य दण्डः । ब्राह्मणस्य ब्रह्मचारिणः पालाशो दण्डो भवति ॥ वैल्वो राजन्यस्य । वैल्वः विल्ववृक्षोद्भवो दण्डः क्षत्रियस्य ब्रह्मचारिणो भवति ॥ औदुम्बरो वैश्यस्य । वैश्यस्य ब्रह्मचारिण उदुम्बरवृक्षोद्भवो दण्डो भवति । आचार्येणानुक्तमपि दण्डमानयुक्तत्वादविरोधित्वाञ्छालान्तरीयं ग्राह्यं । तच्च । केशसंमितो ब्राह्मणस्य दण्डो ललाटसंमितः क्षत्रियस्य प्राणसंमितो वैश्यस्येति दण्ड प्रक्रम्योक्तमिति जयरामभाष्ये । इदं सूत्रं सूत्रत्वेन हरिहरभाष्ये तिष्ठति । भर्तृयज्ञक-
कौदियन्त्रेषु नोपलभ्यते अतः प्रक्षिप्तमेतदित्याभाति ॥ सर्वे वा सर्वेषाम् । अथवा सर्वे पालाशादयो दण्डाः सर्वेषां ब्राह्मणक्षत्रियविद्या-
मनियमेन भवन्ति । न प्रतिवर्णं जातिव्यवस्था भवति ॥

अथ समिदाधाननिर्णयः ॥ अथ समिदाधानयुपनयनाङ्गभूतं कर्तव्यं स्वस्वशास्त्रोक्तविधिना । एवं प्रतिदिनमपि । अग्निकार्यं च कुरीत मेधाधी तदनन्तरमिति संवर्तस्मरणत् । तदनन्तर संध्योपासनानन्तरं । एतच्च कालद्वयेऽपि कार्यमित्याह याज्ञवल्क्यः—
अग्निकार्यं ततः कुर्यात्संध्ययोरुभयोरपि ॥ केचित्सायमेवेच्छन्ति । तथाच लौगाक्षिः—सायमेवाग्निसमिन्धनमित्येक इति । मनुस्तु—
दूरादाहृत्य समिधः संनिदध्याद्विहायसि ॥ सायं प्रातश्च लुहुयात्ताभिरग्निमतन्द्रितः ॥ दूरात् अन्यपरिगृहीतदेशादित्यर्थः । विहायसि मण्डपादौ ॥ अन्यपरिगृहीतनिषेधमाह आपस्तम्बः—यथाकथञ्चित्परिगृहीतमग्निमन्यते स्तेनो हि प्रवहतीति । अत्र

विशेषः रसुल्यर्थसारे—पुरान्तमयात्प्रागुदीची दिशि गत्वा समिधमाहरेदिति । पुरास्तमयादित्यभिधानादल्लभिते नियेधः । अत-
 प्प्रापस्तनः—नान्तमिते समिद्धो गच्छति । समिन्निगमो वायुपुराणे—पालाशः समिधः कार्याः खादिर्यस्तदलाभतः ॥ शमी-
 रोहितताश्वत्यसादगानेऽर्कनेतसविति ॥ अथ यज्ञोपवीतम् ॥ कार्पासक्षौमगोवालशणवल्कतृणादिकं ॥ यथासंभवमाधार्यमु-
 पनीतं द्विजातिभिः ॥ १ ॥ शुची देशे शुचिः सूत्रं सहताहुलिमूलके ॥ आवृत्य पणवत्या तत्रिगुणीकृत्य यज्ञतः ॥ २ ॥ अब्लिङ्गकै-
 ग्निभिः साम्यकशाल्योर्ध्ववृत्तं त्रिवृत् ॥ सप्रदक्षिणमावर्त्सं सावित्र्या द्विगुणीकृतं ॥ ३ ॥ ततः प्रदक्षिणावर्त्तसमं स्यान्नवसूत्रकं ॥ त्रिरा-
 येष्ट्य द्दं कृत्वा ब्रह्मविष्ण्वीश्वरात्ममेत् ॥ ४ ॥ तत्रवतन्तुकं कार्यं ॥ सावित्र्या त्रिगुणं कुर्यान्नवसूत्रं तु तद्भवेदिति देवलोक्तैः ॥
 छन्दोगपरिशिष्टे—त्रिवृदूर्ध्ववृत्तं कार्यं तन्तुत्रयमपोवृत्तं ॥ वामावर्त्तवलितं निगुणितं कृत्वा दक्षिणावर्त्तवलितं कार्यं स एकस्तन्तुः एवं
 त्रितन्तुकमित्यर्थः ॥ काल्यायनः—दृष्टदेशे च नाग्यां च धृतं यद्विन्दते कटिं ॥ तद्धार्यमुपवीतं सान्नातिलम्बं नचोच्छ्रितं ॥ ६ ॥
 वीतं यद्वेरेकं द्वे तथेतरयोः स्युते ॥ एकमेव यतीनां स्यादिति शास्त्रस्य निश्चयः ॥ ७ ॥ पारिजाते देवलः—उप-
 मिति वा व्याहृत्या वापि धारयेत् ॥ ९ ॥ यज्ञोपवीते द्वे धार्ये श्रौते सार्त्तं च कर्मणि ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थं ब्रह्माभावे तदिष्यते ॥ १० ॥
 सावित्र्या दशकृत्वोद्भिर्नित्रिताभिस्तदुक्षेयेत् ॥ विच्छिन्नं चाप्ययोयातं भुक्त्वा निर्मितमुत्सृजेत् ॥ ११ ॥ अथ सावित्र्यु-
 पदेशः ॥ पारस्करः—अथासौ साविनीमन्वाहोत्ततोऽग्नेः प्रत्यञ्जुलायोपविष्टायोपसन्नाय समीक्षमाणाय समीक्षिताय दक्षिणतस्तिष्ठत
 आसीनाय त्रैके पञ्चोर्ध्वचंशः सर्वां च तृतीयेन सहावुवर्त्तयन् । संवत्सरेपणमासे चतर्षिः प्रत्यह्ये द्वादशाहे पडहे ऋषे वा सद्यस्त्वेव

गायत्री ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै ब्राह्मण इति श्रुतेरिति ॥ असौ ब्रह्मचारिणे । अत्रेफुत्तरतो दक्षिणतो वेति विकल्पः शाखान्तरपरः ।
 काण्यमार्घ्यदिनानां वृत्तत एव । अयहैके दक्षिणतस्तिष्ठेत आसीनायवान्वाहुर्नतथाकुर्व्यादिति श्रातपथश्रुतेरिति । उपसत्राय पादोपसं-
 ग्रहणपूर्वकं आचार्यं मज्जमानायैत्यर्थः ॥ उपसदनं नाम पादोपसंग्रहणं । तत्प्रकारः कौस्तुभे—अमुकप्रवरान्वितामुकगोत्रोऽमुकशर्मा
 भोअभिवादये इत्युक्त्वा स्वक्षिणोत्तरकर्णौ वामदक्षिणपाणिभ्यां स्पृष्ट्वा दक्षिणहस्तेन गुरोर्दक्षिणपादं वामेन वामं स्पृष्ट्वा शिरोवनमनमिति ।
 एवं गुरुषु मातापित्रादिषु च अभिवादनपूर्वकपादस्पर्शोत्पकमुपसंग्रहणं । वृद्धतरेषु तु अभिवादनमात्रं । वृद्धेषु नमस्कार इति । विल्लरश्च
 तत्रैव ज्ञेयः ॥ समीक्षमाणाय गुरुं । समीक्षिताय गुरुणा । सावित्रीं सवितृदेवत्यां । गायत्रीं गायत्रीछन्दस्कां । प्रणवव्याहृतिपूर्वां च
 तत्सवितुरिति ऋचं । तथाच गदाधरभाष्ये मदनपारिजाते लौगाक्षिः—ॐभूर्भुवःस्वरित्युक्त्वा तत्सवितुरितिसावित्रीं त्रिरन्वाह
 पञ्चोर्ध्वंशः सर्वागन्तत इति । तस्मादेतां गायत्रीमेव सावित्रीमनुब्रूयादिति श्रातपथश्रुतेः । पञ्चः प्रथमं पादंपादं । अर्धचंशः तदनु
 अर्धचंमर्धचं । वृत्तीयेन सहानुवर्तयन् तदनु वृत्तीयेन वारेण बहुना सह सर्वांमृचं आवर्तयन्पठन्तन् आचार्यो गायत्रीं सावित्रीमनुब्रू-
 यादित्यर्थः । क्षत्रियवैश्ययोरेवं । तयोरपि आचार्यस्य शुश्रूपादिशिष्यगुणतारतम्यपेक्षाः । गायत्रीप्रदानस्य विकल्पेन संवत्सरादयः कालाः
 ब्राह्मणस्य तु गायत्रीप्रदानस्य सद्यःकाल एव ॥ त्रिष्टुमश्राजन्त्यस्य राजन्त्यस्य क्षत्रियस्य त्रिष्टुमं त्रिष्टुपृच्छन्दस्कां सावित्रीं देवसवितरिति ऋचं
 अनुब्रूयात् । जगती वैश्यस्य । वैश्यस्य जगतीं जगतीछन्दस्कां सावित्रीं विश्वारूपानीति ऋचं अनुब्रूयादिति ॥ सर्वेषां वा गायत्रीं यद्वा सर्वेषां
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां गायत्रीमेव सावित्रीं तत्सवितुरिति ऋचं अनुब्रूयात् ॥ अथाभिवादनप्रकारः ॥ तत्र याज्ञवल्क्यः—
 ततोऽभिवादयेद्ब्रह्मानसावहमिति श्रुवन् ॥ ततोऽभिकार्यादनन्तरमित्यर्थः । ब्रह्मपुराणे—उत्थाय मातापितरौ पूर्वमेवाभिवादयेत् ॥ आचार्यश्च

ततो नित्यमभियायो विज्ञानता ॥ मनुः—लीकिक वैदिकं चापि तथाध्यात्मिकमेववा ॥ आददीत यतो ज्ञानं तं पूर्वमभिवादयेत् ॥ अभिवादात्परं त्रिश्रो ज्यायांसमभिसादयेत् ॥ असीनामाहमस्मीति स्वं नाम परिकीर्तयेत् ॥ विप्रैति द्विजोपलक्षणं ॥ आपस्तम्बः—स्वदक्षिणं बाहुं श्रोत्रसमं प्रसार्य द्वाङ्गणोऽभिगादयेत् उरुसमं राजन्यो मध्यसमं वैश्यो नीचैः शूद्रः प्राञ्जलिः । मनुः—भोःशब्दं कीर्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोऽभिवादेने ॥ नाम्नां स्वरूपभानो हि भोःशब्दं ऋषिभिः स्मृतः ॥ आयुष्मान्भर सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादेने ॥ अकारश्चास्य नाम्नोऽस्ते वाच्यः पूर्वाक्षरः द्युतः ॥ अकारश्चास्य नाम्नोन्ते इत्यस्यायमर्थः । अस्याभिवादकस्य नाम्नोन्ते योज्यमकारः । अकार इति स्वरमानोपलक्षणं सर्वेषां नाम्नामकारान्तत्वनियमाभावात् । स एवान्सस्वरः पूर्वाक्षरः पूर्वाणि नामगतान्यक्षराणि यस्य स तयोक्तः । एवंविधः द्युतो वाच्यः न पुनरन्य एवकारो नाम्नोन्ते वाच्य इति । तथाच वसिष्ठः—आमञ्चिते स्वरोऽन्त्योस्य द्युवत इति । आमञ्चिते कर्तव्ये अभिवादकनाम्नोन्ते यः स्वरः स द्युवते । त्रिमानो भवतीत्यर्थः । ततश्चाभिवादनप्रत्यभिवादनयोरेवं त्रयोगो भवति—अभिवादेयं चैत्रनामाहमस्मि भो इति । आयुष्मान्भवसौम्य विष्णुशर्मो ३ न इति । क्षत्रियवैश्ययोस्तु वर्मगुप्तशब्दप्रयोग इति मदनपारिजाते ॥ आत्मनाम गुरोर्नाम नामाति-कृपणस्य च ॥ आयुष्कामो न गृहीयाज्येष्ठपुनकलयोरित्यादिनिषेधस्तु अभिवादनस्थल्यतिरिक्तविषय इति विज्ञेयम् ॥ अभिवादनं च हस्तद्वयेन कार्यं । अन्यथारूपे विष्णुना दोषसंकीर्तनात् । एतदपि विद्वद्विषयम् । घतःसएवाह—अजाकर्णेन विदुषो मूर्खाणामेकपा-णिनेति । अजाकर्णेन श्रोत्रसमौ करो कृत्वा पुनःसंपुष्टिेन करद्वयेनेत्यर्थः । अजाकर्णो संपुष्टितौ यथा तथैव संपुष्टितं करद्वयमपीत्यजाकर्णौ । मनुः—यो न्वेत्यभिवादस्य विप्रः प्रत्यभिवादनं । नाभिवाचः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः ॥ यमः—अभिवादे तु यो विप्र आशिपं न प्ररञ्चति । स्मरणे जायते वृक्षः कङ्कश्लोपमेवितः ॥ ज्ञातातपः—यावण्डं पतितं ब्रालं महापातकिनं शठं । सोपानत्कं कृतघ्नं

च नाग्निदेवद्वन्द्वराज्ये ॥ धावन्त च प्रमत्त च मृतोत्सर्गकृत तथा ॥ शुब्धानमाचमनाई च नास्तिकं नाभिवादेयेत् ॥ वमन्तं बुम्भमाण
 च कुर्वन्त दन्तधावन । अव्यक्तशिरस चैव स्वात नैवाभिग्रादेयेत् ॥ बृहस्पतिः—जपयज्ञगणश्च च समित्युष्यकुशानलात् । उदपात्रार्धभै-
 श्याजदन्तं त नाभिवादेयेत् ॥ उदक्यां सुतिकां नारी भर्तृमीं ब्रह्मघतिनीं । अभिवाद्य द्विजो मोहादहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥ जमदग्निः—
 देवताप्रतिमां दृष्ट्वा यतिं दृष्ट्वा निदण्डिनं ॥ नमस्कारं न कुर्वन्नेत्यायश्चिती भवेन्नरः ॥ मनुः—अभिवादनशीलस नित्यं बृद्धोपसेविनः ।
 चत्वारि तस्य वर्धन्ते आसुः प्रज्ञा यशो बल ॥ एतच्चाभिवादनमधिकवयसामेव कार्यं । तथाच मनुः—ज्यायांसनभिवादेयेदिति ।
 रसृष्ट्यर्थेस्सारे—गुरवो माता स्तन्यधानी च पितापितामहादयो मातामहश्चाज्ञादाता भयमता यश्चोपनेता च । मन्त्रविद्योपदेष्टा च
 तेषां पठ्यश्चोपसग्राह्याः । समावृत्तेन च । बाले समवयस्के चाध्यापके गुरुनबोत् । मातुलाश्च श्वशुरांश्च यवीयांसोपि प्रत्युत्पा-
 याभिवाद्याः । उपाध्यायकृत्विजो ज्येष्ठाभ्रातरश्च सर्वेषां पत्यश्चैव । मातृवसा च सर्वणां भ्रातृभार्यां च नित्यमभिवाद्या ॥ विप्रोष्य तूप-
 सग्राह्या ज्ञातिसवन्धिपयोपितः । विप्रोष्य विप्र कुशलं पृच्छेच्छ्रमनामय । वैश्यं क्षेमसमागम्य शूद्रमारोग्यमेव च । न वाच्यो दीक्षितो
 नाप्ता यवीयानपि सर्वथा । पूज्यैस्त्वमभिभाषेत भोमवल्कर्मनामभिरिति ॥

अथ अतीतसंस्कारप्रायश्चित्तम् ॥ संस्कारा अतिपयोस्त्वकालाबैत्कथंचन ॥ इत्त्वानादिष्टकं कुर्वन्नेतुनयनादयः ॥ तथा
 भ्रमर्षांश्च—आरभ्याधानमाचौलात्कालेऽतीते तु कर्मणां । व्याहृत्याज्यं तु संस्तुत्य इत्वा कर्म यथाविधि ॥ कार्यमिति शेषः ॥ तथाच
 पारस्करः—कालातिक्रमे नियतवत् । अस्वार्थः—कालव्यतिक्रमेसति यन्नियतेषु विहितं श्रौतेषु अनाम्नातनैमित्तिकेषु यद्विहितं
 स्मार्तं तदेव भवति । तच्च प्रतिमहाव्याहृति सर्वाभिश्चतुर्थं सर्वप्रायश्चित्तमिति । कालव्यतिक्रमादन्यत्रापि त्रये उत्पन्नेसति एतेदेव भवति ।

नीमिषिकान्तराभिधानादिति कर्मः । अत्र प्रायश्चित्तमाह—एतेष्वेककलोपे तु पादकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ चोलादर्वाविप्रकुर्वति प्रायश्चित्तानन्तरम् ॥ अत्र चोलादर्वाकृ एतेषु एककलोपे पादकृच्छ्रं समाचरेदित्यन्वयः ॥ चोले त्वर्धकृच्छ्रं । तथाच—चूडाया अर्धकृच्छ्रं म्यादापदि रोमपीरितम् । अनापदि तु सर्वत्र द्विगुणं चरेदिति ॥ तत्रापि अतिक्रान्तं गर्भाधानादि प्रसवपर्यन्तं कार्यं । तथा ज्ञातरूपीदि उपनयनाध्यागार्यं । पूर्वपूर्वसंस्कारस्य उत्तरोत्तरसंस्कारात्यागौणकालः । तत्र प्रायश्चित्तं कृताकृतं ॥ प्रायश्चित्तमकृत्वा वा गौणकाले समाचरेदिति वचनात् ॥ प्रायश्चित्ते शृते पश्चादतीतमपि कर्म वै ॥ कार्यमित्येक आचार्यो नेत्यन्ये तु विपश्चित इति ॥

अथप्रयोगः ॥ अस्य कुमारस्य गर्भाधानं सुसचनसीमंतोन्नयनजातकर्मनामकरणनिष्क्रमणाऽन्नप्राशनचूडाकरणसंस्काराणां सप्तकालातिपचिदोपपरिहारेण अधिकारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरश्रीत्यर्थं अनादिष्टप्रायश्चित्तहोममहंकरिष्ये इतिसंकल्प्य ॥ स्वपिण्डलेपवायूसंस्कारपूर्वकं अभिप्रतिष्ठाप्य (अनादिष्टप्रायश्चित्तहोमे पूर्णाहुतिवदाज्यसंस्कारादिति हरिहरः । दक्षिणतो गणासनमास्तीर्यत्यादिआधारादिसिष्टकृतं तच्चतुर्दशाज्याहुतिवर्जप्रणीताविमोकान्तकुशकण्डिकाइतिकर्कमिश्रादयः) पूर्णाहुतिवदाज्यसंस्कारकरणपक्षे पात्रासादनं । आज्यं । संमार्गकुशाः पंच । ध्रुवः । उत्पवनपवित्रं । परासातमित् । इति । आज्यस्याल्यमाज्यं निकृष्य अग्रायधिश्चित्सदमैः ध्रुवं संसृज्य उद्धास्य पवित्राभ्यामुत्पूय अवेक्ष्य तिष्ठन्समिधमाधाय । ॐ भूः स्वाहा इदमभयेनमम । ॐ भुवः स्वाहा इदं वार्यवे० । ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय० । ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा इदं प्रजापतयेनमम ॥ ॐ त्वं नो जमे० इदमभीवन्तुणाभ्यां० । ॐ सत्पन्नो जमे० । इदमभीवरुणाभ्यां० । ॐ अया ध्यात्रे०

इदमग्नये० । ॐ येतेशतं० इदंवरुणाय० । ॐ उदुत्तमं० इदंवरुणाय० । अनेनअनादिष्टप्रायश्चित्तहोमेनभगवान्श्रीपरमे-
 श्वरःप्रीयतां ॥ पुनर्देशकालौसंकीर्त्युभपुण्यतिथौअस्यकुमारस्यगर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनजातकर्मनामकरणनि-
 ष्क्रमणान्नप्राशनचूडाकरणसंस्काराणांस्वस्वकालेवकरणदोषपरिहारेणाधिकारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रायश्चित्तंप्रति-
 संस्कारंपादकृच्छ्रचूडाकरणेअर्घकृच्छ्रं (बुद्धिपूर्वेत्तुप्रतिसंस्कारंकृच्छ्रं चूडायांकृच्छ्रद्वयं) रजतनिष्कपादार्यार्घगोमूल्यप्रत्या-
 न्नायेनाहमाचरिष्ये । इतिसंकल्प्यथासंकल्पंप्रत्यान्नायेनप्रायश्चित्तंकर्तव्यं । अनेनसंस्कारलोपप्रायश्चित्ताचरणेनश्रीपरमे-
 श्वरःप्रीयतां ॥ अतीतसंस्कारकरणपक्षेयथोक्तक्रमेणसंस्काराःकार्याः । तत्रगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनानंप्रायश्चित्तेनैव-
 निर्वाहः । तेषांप्रसवपर्यंतकालनियमात्पुनस्तेषामनुष्ठानं ॥ कालांतरेजातकर्मणिक्रियमाणेमेधाजननस्नानप्रदानसर्पपहोम
 उदपात्रस्थापनानामभावः । अन्नप्राशनेजीविकापरीक्षायाश्चाभावः ॥ चौलस्यउपनीत्यासहेतिपक्षेउपनीतिदिनएवानुष्ठानं-
 नपूर्वदिने । सहत्यस्यदिवसैक्येनसंनिकृष्टतरत्वात् । वृद्धाचारोप्येवम् । इतिनिर्णयसिंधुः । यदातूपनयनात्प्राक्युगपदतीतसं-
 स्काराःक्रियंतेतदामातृकापूजनंनान्दीश्राद्धंचैकमेवमपृथक्पृथक् ॥ गणशःक्रियमाणानांमातृणांपूजनंसकृत् ॥ सकृदेवभवे-
 ष्श्राद्धमादौनपृथगादिव्वितिवचनात् ॥ धर्मनौकायामपि—अतीतानिकर्माणिचेत्स्युःसहैवतदाश्राद्धमेकंनभिन्नंविदध्यात् ॥
 अतीतानिकर्माणितन्नेणकुर्यादुवाचैवमाचार्यअन्योन्यधात्रेति ॥ तथाचसंकल्पः ॥ अस्यकुमारस्यस्वस्वकालातिकान्ता-
 नामद्यक्रियमाणानांजातकर्मनामकरणनिष्क्रमणान्नप्राशनसंस्काराणांतथाचश्वःकरिव्यमाणयोःचूडाकरणोपनयनसंस्कार-

यो भद्रत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनं चूडाकरणोपनयनाङ्गत्वेन अविष्टपूजनं मण्डपस्थापनं सर्वेषां संस्काराणामङ्गत्वेन मातृकापू-
जनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यमन्नजपनान्दीश्राद्धं च तत्रेणाहं करिष्ये । सर्वेषां सद्यःकरणपक्षे श्वः पदस्य लोप इति विशेषः ॥ स्व-
स्तिवाचने भोनासणाः अस्वकुमारस्य लघ्वक्रियमाणानां जातकर्मनामकरणनिष्कर्मणा न्नप्राशनं संस्काराणां तथा च श्वः करि-
ष्यमाणयोः चूडाकरणोपनयनसंस्कारयोः पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु इत्यादि ॥ इति ब्रतीतसंस्कारप्रायश्चित्तविधिः ॥

अथोपनयनप्रयोगः ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्तयेद्युभयपुण्यतिथौ ममास्यकुमार-
सोपनेर्भृत्वाधिकारसिद्धिद्वारा श्रीं । कुञ्जवयप्रायश्चित्तं प्रतिकृच्छ्रं कार्यापणैकगोगूल्यप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्ये इति संकल्प्य
प्रायश्चित्तं यथोक्तप्रत्याम्नायेन कार्यं ॥ एवं वदुरव्याचम्य देशकालौकतीर्तनान्ते मम कामचारकामवादकामभक्षणादिदोषपरि-
हाराधिस्योपनेयतासिद्धिद्वारा श्रीं । कुञ्जवयप्रायश्चित्तं प्रतिकृच्छ्रं कार्यां ॥ तत आचार्यस्तु गायत्र्युपदेशाधिकारार्थं अयु-
त्तार्थं श्रीं जपमहं करिष्ये इति संकल्प्य कुर्यात् ॥ [पुनः अस्वकुमारस्य नाम्नास्य भव्याभिव्यक्तिद्विजत्वसिद्ध्या वेदाध्ययनाधिकारसि-
द्ध्या धर्मीप० उपनयनं करिष्ये ॥ तदङ्गत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनं अविष्टपूजनं मण्डपस्थापनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयु-
ष्यमन्नजपनान्दीश्राद्धं चकृतं ॥ तत्रादौ निर्विभ्रतासिद्धयर्थे गणपतिपूजनं क० ॥ इति संकल्प्य तानि कृत्वा ॥ स्वस्तिवाचने-
ऽङ्गः प्रीयतामित्यूहः ॥ ततः कुमारस्य ब्रह्मनुकूल्यार्थं ब्रह्मजं कृत्वा] ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र यजुसिशिरसं । शिरसश्च यजपनं भो-

१ इत्ययमङ्गिकम्—इ एतपुत्र चोत्प्रेता सीकृच्छरीव ऋष्यदेव । आचार्यो ब्रह्मादादृषं गायत्री प्रजयेत्तया ॥ इति श्वेय ।

योधाः कृत्वेनस्तिपुण्याहवाचनंचूडाकरणोपनयनाङ्गत्वेनअविभ्रपूजनमण्डपस्थापनं सर्वपांसंस्काराणामङ्गत्वेनमातृकापू-
जनवरोधारापूजनं-गायुष्यमन्त्रजपनान्दीश्राद्धंचतत्रेणाहंकरिष्ये । सर्वपांसद्यःकरणपक्षेथःपदस्यलोपइतिविशेषः ॥ स्व-
स्तिवाचने भोनाबणा. अस्कुमारस्यअद्यक्रियमाणानांजातकर्मनामकरणनिष्क्रमणान्नप्राशनसंस्काराणां तथाचथःकरि-
ष्यमाणयो.चूडाकरणोपनयनसंस्कारयो.पुण्याहंभवन्तोद्भवन्तुइत्यादि ॥ इतिअतीतसंस्कारप्रायश्चित्तविधिः ॥

अधोपनयनप्रयोगः ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्येशुभपुण्यतिथौममास्यकुमार-
सोपनेतृत्वाधिकारसिद्धिद्वाराश्री० कृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तंअतिकृच्छ्रंकार्पापैणैकगोमूल्यप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्येइतिसंकल्प्य
प्रायश्चित्तंयथोक्तप्रत्याम्नायेनकार्यं ॥ एवंचतुरप्याचम्यदेशकालोत्कीर्तनान्तेमकामचारकामवादकामभक्षणादिदोषपरि-

असानीतिमाणवकः ॥ अपोशान इत्याचार्यः ॥ अशानि इतिमाणवकः ॥ कर्मकुरु इत्याचार्यः ॥ करवाणि इति
 माणवकः ॥ मादिवासुपुष्याः इत्याचार्यः ॥ नखपानि इतिमाणवकः ॥ वाचंयच्छ इत्याचार्यः ॥ यच्छानि इतिमाणवकः ॥
 समिधमाघेहि इत्याचार्यः ॥ आदधानि इतिमाणवकः ॥ अपोशान इत्याचार्यः ॥ अशानीतिमाणवकः ॥ अधगायत्र्यु-
 पदेशः ॥ तत्रादौआचारात्कांस्यपात्रेतदुलान्प्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकया ॐकारव्याहृतिपूर्वकं गायत्रीलिखित्वा ॥ अद्यपू०
 तियौमत्रस्रवर्चससिध्यर्थवेदाध्ययनाधिकारसिध्यर्थगायत्र्युपदेशंगविहितंगायत्रीसावित्रीपूजनंकरिव्ये ॥ मनोजूतिरि-
 तिप्रतिष्ठाप्य ॥ श्रीश्वतेइतिपोडशोपचारैःपूजनं । अथासैसावित्रीमन्वाह । उत्तरतोत्रैःप्रत्यश्रुखायोपविष्टाय । उपसन्नाय ।
 उपसदनप्रकारः—अमुकप्रवरान्वितामुकगोत्रोमुकक्षर्माहंभोजगिवादेयेइत्युक्त्वास्वदक्षिणोत्तरकर्णौधामदक्षिणपाणिभ्यांस्पृ-
 द्वादक्षिणहस्तेनगुरोर्दक्षिणपादं चामेनवामंस्पृष्ट्वाशिरोवनमनंइत्युपसन्नाय । आचार्यसमीक्षमाणाय । आचार्येणसमीक्षिताय ।
 प्रणवव्याहृतिपूर्वकं प्रथमंपादशःपादशः । द्वितीयवारंअर्धचर्चशोऽर्धचर्चशः । तृतीयवारंसकलांगायत्रीमाणवकेनसहाचार्यः
 पठति ॥ ॐभूमुवुःसुःतत्सवितुर्वरेण्युभ्रगोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयोनेऽप्रचोदयात् ॥ १ ॥ आचार्यपूजनं ॥ अत्रावसरे
 नस्रचारिणः समिदाधानं ॥ दक्षिणेनपाणिनात्रिपरिसमूहति । संयुक्ष्यतीत्यर्थः । संयुक्षणं इंधनप्रक्षेपः ॥ वक्ष्यमाणमत्रैः-
 पञ्चभिः ॥ ॐअग्नेसुश्रवःसुश्रवसंमाकुरु ॥ १ ॥ यथात्वमेसुश्रवःसुश्रवाऽअसि ॥ २ ॥ ॐएवंमाहूसुश्रवःसौश्रवसं-
 कुरु ॥ ३ ॥ ॐयथात्वमेदेवानांयज्ञस्वनिधिपाऽअसि ॥ ४ ॥ ॐएवमहंमनुष्याणांवेदस्वनिधिपोभूयासम् ॥ ५ ॥

माणवकोधारयति । ॐ मित्रस्य च ध्रुवरुणम्बलीघस्तेजोयशस्विस्थचिरदृसमिद्धम् ॥ अनाहनस्यम्बसनञ्जरिणुपरीदम्बाज्यजि-
 नन्दधेहम् ॥ १ ॥ इदमेयोत्तरीयं । आचमनं ॥ अथदण्डं प्रयच्छत्याचार्यस्त्वृष्णी ॥ तंप्रतियुह्वातिमाणवकः ॥ ॐ योमे-
 दंढ.परापतद्वेदायसोधिभूम्याम् ॥ तमहम्युनराददआयुपेन्नखणेत्रस्रवर्चसाय ॥ १ ॥ दीक्षावदेकेदीर्घसत्रमुपैतीति-
 घचनात् ॥ अथास्यान्द्रिजलिनाजलिपूरयत्यापोहिष्ठेति तिसृभिः ॥ ॐ आपोहिष्ठा० ॥ योर्वःशिव० ॥ तस्माऽअरङ्ग० ॥
 माणवकस्त्वृष्णीमूर्ध्वश्रुतिक्षपति ॥ अर्धेन १० सूर्यसुदीक्षयतितचक्षुरिति । सूर्ययुदीक्षस्वइत्याचार्यस्यैप्रपः ॥ ॐ तचक्षुर्द्वैव-
 हितं० श्रुतात् ॥ १ ॥ अथास्यदक्षिणां सप्तमधिहृदयमालभते आचार्यः ॥ ॐ ममत्रतेतेहृदयन्दधामिममचित्तमनुचित्त-
 न्तेअस्तु ॥ ममवाचमेकमनाजुपस्वहृदस्पतिष्ठा नित्युनकुमहं ॥ १ ॥ अथास्यदक्षिणां हृत्संयुहीत्वाह ॥ कोनामासि ॥
 असावहंनो ३ इतिप्रत्याह ॥ असुकशर्माअहंनो ३ ॥ अर्धेनमाहजाचार्यः ॥ कस्यब्रह्मचार्यसीति ॥ माणवकःप्रत्याह । भवतः
 इति ॥ भवतइत्युच्यमानेआचार्य.पठति ॥ ॐ इंद्रस्यब्रह्मचार्यस्यप्रिराचार्यस्तयाहमाचार्यस्तवासौ असौस्थानेसंबुद्धंतमा-
 णवकस्यनामनिर्देत. ॥ असुकशर्मन् इति ॥ अर्धेनभूतेभ्यःपरिददात्याचार्यः ॥ ॐ प्रजापतयेत्वापरिददाभिदेवायत्वासचित्रे-
 परिददाम्यन्त्यस्त्वौपधीभ्य.परिददातिमद्यापृथिवीभ्यान्त्वापरिददामिविधेभ्यस्त्वादेवेभ्यःपरिददामिसर्वेभ्यस्त्वाभूतेभ्यः
 परिददाम्यरिष्यै ॥ १ ॥ प्रदक्षिणमग्निंपरीत्योपविशति आचार्यस्योत्तरतोमाणवकः ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनमास्तीर्ये-
 स्यादित्यरुवर्जप्रणीताविमोकांतंप्रकृतियत् ॥ अन्वारच्चआज्याहुतीहुत्वाप्राशनांतेऽर्धेनंसदृशास्ति ॥ ब्रह्मचार्यसीत्याचार्यः ॥

चिधुपीबालभ्यजपति ॥ ॐ चक्षुध्वमऽआप्यायतां ॥ दक्षिणश्रोत्रमालभ्यजपति ॥ ॐ श्रोत्रं चमऽआप्यायतां ॥ ततोवामं
 श्रोत्रमालभ्यजपति ॥ ॐ श्रोत्रं चमऽआप्यायतां ॥ ॐ यशोवलंबं चमऽआप्यायतां ॥ ॥ वामं-
 बाहुमालभ्यजपति ॥ ॐ यशोवलंबं ॥ मन्त्रपाठमात्रं वा ॥ ततल्लयायुपाणिकरोति ॥ भस्मनाललाटे ग्रीवायां दक्षिणेऽङ्गुलिसेहृदि च
 न्यायुपमितिमन्त्रं ॥ ॐ न्यायुपञ्जमर्दत्रेः ॥ इतिललाटे ॥ ॐ कुशपस्यत्र्यायुपम् ॥ इति ग्रीवायां ॥ ॐ यद्देवेपुत्र्या-
 युपम् ॥ इति दक्षिणेऽङ्गुलिसे ॥ ॐ तन्नौ अस्तु न्यायुपम् ॥ इति हृदि ॥ ततोभिवादनम् ॥ असुकप्रवरान्वितः असुकगोत्रः असुक-
 शर्मा अहंभो ३ वैधानर अभिवादे ॥ आयुष्मान्भवसौम्य असुकशर्मा ३ ॥ ॥ एवं सूर्यमभिवादेत् ॥ एवमाचार्योऽभिवंदनं ।
 तद्यथा-असुकप्रवरान्वितासुकगोत्रोसुकशर्माहंभो ३ आचार्य अभिवादे ॥ इत्युक्त्वा स्वदक्षिणोत्तरकर्णौ वामदक्षिणपाणि-
 भ्यां स्पृष्ट्वा दक्षिणहस्तेन गुरोर्दक्षिणपादं वामेन वामं स्पृष्ट्वा पादयोः शिरोवनमनं ॥ एवं गुरोर्वादीनप्यभिवादेत् ॥ अभिवादां-
 ध्याभिवादेत् ॥ अत्र भिक्षाचार्यचरणं ॥ भवत्पूर्वात्रासृणो भिक्षेत ॥ भवन्मध्यां राजन्यः ॥ भवदंत्यो वैश्यः ॥ तिस्रोऽप्र-
 त्याख्यायिन्यः पदद्वादशाऽपरिमितावा । सातरं ग्रथमाहर्षर्माः । अथ प्रयोगः । दंडं भिक्षापात्रं च प्रतिष्ठत्वा
 विन्ध्या आदित्यसुपस्थाय अग्निं प्रदक्षिणीकृत्य प्रथमं मातरं भिक्षेत ॐ भवति भिक्षां देहि । इति ॥ दत्तायां भिक्षायां ॐ स्व-
 स्तीति नृयात् । भिक्षां भवति देहीति क्षत्रियः । भिक्षां देहि भवतीति वैश्यः । पुरुषं प्रति तु भवन् भिक्षां देहीति प्रयोगः । तत-

इति । ततःप्रदक्षिणमग्निपर्युक्ष्यइतरथाद्युत्तिः । उन्त्थायसमिधमादधाति ॥ ॐ अग्नेयेसमिधमाहर्षमृद्दहतेजातवेदसे ॥
यथात्वमग्नेसमिधासमिध्यसऽएवमहमायुषामेधयावर्चसाप्रजयापशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनसमिन्धेजीवपुत्रोममाचार्योमेधाव्यहम-
सान्यनिराफरिण्युर्धशस्त्रीतेजस्वीब्रह्मवर्चसन्नादोभूयासऽस्वाहा ॥ १ ॥ एपातइतिवा ॐ एपातेअग्नेसमित्तयावर्धस्वचा-
प्यायस्व । वर्धिपीमहिचषयमाचव्यासिपीमहिस्वाहा ॥ एवंद्वितीयांतथातृतीयां ॥ अनयोर्मंत्रयोः । समुच्योवा ॐ अग्नेये-
समि० भूयासं एपातेअग्ने० सिपीमहिस्वाहा । एवंद्वितीयांतथातृतीयां ॥ ततउपविश्यपूर्वपरिसमूहनपर्युक्षणे ॥ ततस्तू-
ष्णीपाणीप्रतप्यसुखंचिद्युष्टे । तत्रमन्त्राः । ॐ तनूपाऽअग्नेसितुन्वन्मेपाहि ॥ १ ॥ ॐ आयुर्दाऽअग्निऽस्यायुर्मदेहि ॥ २ ॥ ॐ चक्षु-
दाऽअग्नेसिषर्चोमेदेहि ॥ ३ ॥ अग्नेयन्मेतुन्वाऽकुनन्तन्मुऽआर्षुण ॥ ४ ॥ ॐ मेधांमेदेचःसविताऽआदधातु ॥ ५ ॥ ॐ मेधांदेवी-
सरस्वतीआदधातु ॥ ६ ॥ ॐ मेधामधिर्नोदेवावाधचांपुष्करहजौ ॥ ७ ॥ इत्येतसुखमार्जनमन्त्राः ॥ अत्रशिष्टाचारप्रासाः केच-
नपदार्थालिख्यंते ॥ शिरःप्रभृतिपादांतानिसर्वीगान्यालभ्यजपति । अङ्गानिचमऽआप्यायंतं ॥ एवमग्नेपिपूर्वमालंभस्तो-
जपः हृदयमालभ्यउदकोपस्पर्शःजपति ॥ ॐ वाक्कमऽआप्यायंतं ॥ नासिकामालाभ्यजपति ॥ ॐ प्राणश्चमऽआप्यायंतं ॥

१ अग्नेरेणुः—प्रतिमन्त्र त्रिभिः कार्यतेसुप्रवक्त्रादिभिः ॥ अग्नेसुभ्रवदत्येकंयथारवंस्वादितीपकं ॥ यथारवमग्नेदेवानामन्त्रेणापितृतीयकं ॥ इतिमंत्रनयेणकाष्ठत्रयप्र-
क्षेपः तत्रमन्त्राः ॐ अग्नेऽ ३ ॥ ॐ यथावत् ० कुक्ष २ । ॐ यथावत् ० भूयासं ३ । २ तिष्ठन्समिधः सर्वत्रेतिश्रीतसूत्रेत्कारकाजुदथागेतिब्रह्महणंभ्यर्धे सत् नार्यं
रोमः किमुत्तमिदापावमितिमुच्यते । अतोब्रह्मागाभावन इतिगदाधरमाप्त्ये । प्रयोगरक्षेत्रेदरदममयइतिलानोतिष्ठितः । ३ आळभ्येतिपूर्वैकालिकपरवाप्र-
लदस्याभेस्वप्यधपणार ।

पंचाशत्संख्याकान्त्राखणान्भोजयिष्ये । नानानामगोत्रान्त्राखणान्गंधादिभिः पूजयिष्ये । तेभ्योभूयसीदक्षिणांदातुमह-
 मुत्सृज्ये ॥ अनेन उपनयनाख्येन कर्मणा भगवान्श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥ इति उपनयनप्रयोगः ॥

अथाशीर्वादः ॥ हरिः ॐ ब्रह्मचर्यमुगागमित्याह ॥ ब्रह्मणऽएवैतदात्मानञ्चिदेवयतिब्रह्मचर्यसानीत्याह ब्रह्मणऽएवैत-
 दात्मानम्पुरिददालुथैनमाह कोनुमासीति प्रजापतिर्वेकः प्राजापत्यमेवैनन्तुत्कत्वोपनयते ॥ १ ॥ अथास्यहस्तकृच्छ्राति ॥
 इन्द्रस्य ब्रह्मचर्यस्य निराचार्यसुवाहुमाचार्यसुवासाधिलेते वैश्वेदेवतेऽएताभ्यामेवैनदृश्रेष्ठाभ्याम्बुलिष्ठाभ्यान्देवता-
 भ्याम्पुरिददाति तु थाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्तिमाञ्छति नसयुऽएवैवद ॥ २ ॥ अथैनम्भूतेभ्यःपुरिददाति ॥ प्रजापतये-
 त्वापुरिददामि देवाय त्वासवित्रेऽपुरिददामीत्येते वैश्वेदेवतेऽएताभ्यामेवैनदृश्रेष्ठाभ्याम्बुर्षिष्ठाभ्यान्देवताभ्याम्पुरिददा-
 तितु थाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्तिनसयुऽएवैवद ॥ ३ ॥ अथस्त्वौपधीभ्यःपुरिददामीति ॥ त्वेनमन्ध्यश्रौपधीभ्य-
 ध्यपुरिददाति द्यावापृथिवीभ्यान्त्वापुरिददामीत्तित्वेनमाभ्यान्द्यावापृथिवीभ्याम्पुरिददातिययोरिददृसुर्वमुधिच्चिथेभ्यस्त्वा-
 भूतेभ्यःपुरिददाम्युरिष्ठांऽइति त्वेनदृसुर्वेभ्योभूतेभ्यःपुरिददालुथैतथाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्तिमाञ्छति नसयुऽएवैवद
 ॥ ४ ॥ ब्रह्मचर्यसीत्याह ॥ ब्रह्मणऽएवैनन्तत्पुरिददालुथैतथाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्तिमाञ्छति नसयुऽएवैवद
 धीर्येऽइति स्त्वैवैनन्तुदाहससिधमाधेहीतिसुमित्त्वात्मानन्तेजसा ब्रह्मचर्यसेनेत्येवैनन्तुदाहसासुपुष्याऽइति मासृथाऽइत्येवैनन्त-

आचार्यायभक्षनिवेदयित्वातेनमुंस्वइत्युक्तःस्त्रीकरोति । वास्यतोऽहःशेषंतिष्ठेदित्येके । नवाइतिविकल्पः । अहिदृसन्नर-
ण्यात्समिधऽआब्जत्सिन्नमोसायंसंध्योत्तरपूर्वत्यरिसमृद्धनादिपूर्वकमाधायञ्चयायुपकरणांतंकृत्वावाग्यमपक्षेवाचंघिसु-
जते ॥ अयमुपनयनाभिस्त्रिरात्रंधार्यः । ब्रह्मेतमग्निधारयतीत्यापस्तंबोक्तेः । यांब्रह्ममग्निरक्षणमितिगर्गपद्धतौ इति-
गदाधरः । याग्निसर्गः यावद्ब्रह्मतावदभिरक्षणांत्रिरात्रंया ॥ अतवारभ्यआब्रह्मचर्यपरिसमासेर्ब्रह्मचारिणोयमनियमाःकथ्यंते ॥
ततआचार्योब्रह्मचारिणोनियमान्श्रावयेत् ॥ अधःशायीस्यात् ॥ अक्षरालवणाशीस्यात् ॥ अधःशब्दःखट्वाव्युदासार्थः ॥
दंढधारणंकर्तव्यं ॥ अरण्यात्संप्रशीर्णाःसमिधआब्ज ॥ सायंप्रातःसंध्योपासनपूर्वकमग्निपरिचरणंकर्तव्यं ॥ स्वाध्या-
याविरोधेनगुरुश्रूपाचकर्तव्या ॥ सायंप्रातर्भिक्षाचर्याकर्तव्या ॥ मधुमांसाशनंकर्तव्यं ॥ गज्जनंकर्तव्यं ॥ उद्धृतो-
दकेनस्नायादित्यर्थः ॥ कुशासनोपरिगमुरिकाद्युपधानंकृत्वानोपविशेत् ॥ स्त्रीगमनंतन्मध्येअवस्थानंचवर्जयेत् ॥ अनृतं-
नयदेत् ॥ अदस्तादानंचौर्ध्वनकुर्यात् ॥ स्मृत्यंतरोक्तायमनियमाध्यानुष्ठेयाः ॥ अष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणिचेदब्रह्मचर्यंचरेत् ॥
द्वादशद्वारदशयाप्रतिवेदं । यावद्ब्रह्मणंवा । शयानंधेदाचार्येणाद्भूतउत्थायप्रतिश्रुयात् । आसीनध्वेत्तिष्ठन् । तिष्ठंश्चेदभि-
क्रामन् । अभिक्रामंधेदभिधावन् । सएवंवर्तमानोमुत्राद्यवसत्यमुत्राद्यवसतीति ॥ कृतस्योपनयनकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थं

१. अयमप्यत्राद्योऽहोऽरिदितिऽनोमपास्तंभ्रति । नैतिकृष्णमहीये इति वाद्वापदः ।

रोहतेषु स्वात्तु स्वात्तु रस्तादेव प्रती चैसमीक्षमाणाया नुभूयात् ॥ १४ ॥ तौ वै पच्छोन्वाह ॥ त्रयो वै प्राणाः प्राणऽउदानोऽन्यान-
 स्वाने वास्मिन्सुहृत्वा ल्या यार्द्धे र्यो द्वौ वाऽइमौ प्राणौ प्राणोदानो वेव प्राणोदानो वेधास्मिन्सुहृत्वा ल्यथ कृत्वा मेको वा अयं प्राणःऽकृत्स्न-
 ऽप्यप्राणमेवास्मिन्सुहृत्स्त्वन्दधाति ॥ १५ ॥ तुदाहुः ॥ नृन्नासणम्ब्रह्मचर्यं सुपनीयमिच्छुनुश्चेद्भो वाऽप्युभवतियो ब्रह्मचर्य-
 मुपैत्तिनेदिमुं न्नासणं विपिक्काटतसोजनुयानीति ॥ १६ ॥ तुदुवाऽजाहुः ॥ काममेव चरेद्दुर्व्यो वाऽइमाः प्रजाद्वैव्यश्चैवमानुष्य-
 श्वतायाऽइमामानुष्यः प्रजाः प्रजुननात्प्रजायन्तेच्छन्दोऽसि वैद्वैव्यः प्रजास्तानि मुखतो जनयतेतुतऽएतुऽजनयतेतुस्मादुकागमेव-
 चरेत् ॥ १७ ॥ तुदाहुः ॥ नृन्ब्रह्मचारीसन्मुध्वश्चीयादोपधीनां वाऽप्यपरमोरसोयन्मुधुनेदद्वाघस्यान्तद्दुच्छानीत्यथहस्मा-
 द्दश्वेतुकेतुरारुणेयो ब्रह्मचारीसन्मुध्वश्चैव्यैवाऽएतद्विद्व्याथैशित्यैव्यसुसतुरसोयस्येदुक्कशित्यमितियथाहवाऽऽकृचैवायुर्जुर्वा-
 सामवाभिन्व्याहरेस्तादृक्त्तुऽएवैविद्वान्ब्रह्मचारीसन्मुध्वश्चातितुस्मादुकागमेवाश्चीयात् ॥ १८ ॥ इत्येकादशेकाण्डे तृती-
 यप्रपाठके पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ॐ ब्रह्मवैसृत्ये प्रजाः प्रायच्छतुस्मै ब्रह्मचारिणभेधनप्रायच्छत्सोऽत्र वीदुःखमस्येतुस्मिन्भागऽहु-
 तिया मेवुरात्रिऽसमिधुन्नाहुराताऽहृत्तितुस्माद्याहुरात्रिम्ब्रह्मचारीसमिधुन्नाहुरत्यायुऽएवतामवद्वायवसतितुस्माद्ब्रह्मचारीस-
 मिधुन्नाहरेन्नेदुःखायुपोवद्वायवसतानीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्रं वाऽप्यऽप्युपैति ॥ यो ब्रह्मचर्यं सुपैत्तिसया सुपयन्त्समिधुमादुधाति-
 साप्रायणीयायादुस्त्रास्यन्त्सोदयनीयाथयाऽअन्तरेण सुत्र्याऽएवास्वता ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यं सुपयन् ॥ २ ॥ चतुर्धा भूतानि प्रवि-

दाहापोशानुत्सामूतयाऽआपोमृतमशानुत्येवैनन्तुदाहत्तुदेनशुभयुतोऽमृतेनपुरियुक्कतितुथाहास्यत्रलचारीनकाञ्चनुतिमाच्छं-
 तिनसयुऽप्यैपेदु ॥ ५ ॥ अयास्मेसावित्रीमुन्याह ॥ त्राहृह्रैलाभुगसैवत्सुरेन्याहुः सैवत्सुरसम्मितावैगुर्भाः प्रजायन्ते-
 जातुऽएवास्मिस्तद्वाचन्दम्भऽइति ॥ ६ ॥ अथपदसुमुसेषु ॥ पङ्क्याऽऋतुवःसैवत्सुरस्यसैवत्सुरसम्मितावैगुर्भाःप्रजायन्ते-
 जातुऽएवास्मिस्तद्वाचन्दम्भऽइति ॥ ७ ॥ अथचतुर्विंशत्ये ॥ चतुर्विंशतिवैसैवत्सुरस्यार्धमासाः सैवत्सुरसम्मितावै-
 गुर्भाःप्रजायन्तेजातुऽएवास्मिस्तद्वाचन्दम्भऽइति ॥ ८ ॥ अथद्वादशाहे ॥ द्वादशवैमासाःसैवत्सुरस्यसैवत्सुरसम्मितावै-
 गुर्भाःप्रजायन्तेजातुऽएवास्मिस्तद्वाचन्दम्भऽइति ॥ ९ ॥ अथपडहे ॥ पङ्क्याऽऋतुवःसैवत्सुरस्यसंघत्सुरसम्मितावैगुर्भाःप्र-
 जायन्तेजातुऽएवास्मिस्तद्वाचन्दम्भऽइति ॥ १० ॥ अथत्र्यहे ॥ त्रयोवाऽऋतुवःसैवत्सुरस्यसैवत्सुरसम्मितावैगुर्भाःप्रजायन्ते-
 जातुऽएवास्मिस्तद्वाचन्दम्भऽइति ॥ ११ ॥ तदपिश्लोकक्रायन्ति ॥ आचार्योर्गर्भभवतिहुस्तमाध्यायदुक्षिणम् ॥ तृतीय-
 साऽऽमुजायतेसापित्र्यासहृद्याक्षणऽइतिसद्योहत्यायुनाक्षणायानुदूयाद्वोधेयोवैनाक्षणःसद्योवाऽअशुज्ज्वयतेतुस्मात्सद्युऽएव-
 नाक्षणायानुदूयात् ॥ १२ ॥ त्राहृहेतामेके ॥ सावित्रीमनुभृमन्वाहुर्धर्गवाऽअनुष्टुमुदसिन्याचन्दम्भऽइतिनतथाकुर्याद्यो-
 देनन्तुप्रभृयादान्याऽअयमस्यवाचमदितमूकोभविष्यतीतीशरोहत्तुधैवुसासुस्मादेताकायत्रीमिवुसावित्रीमनुदूयात् ॥ १३ ॥
 अथहेरुदक्षिणतः ॥ सिष्टेयासीनाययान्याहुर्नतथाकुर्याद्योदेनन्तुप्रभृयाहुर्ल्यन्वाऽअयुगिममजीजनतबुल्लोभविष्यतीतीश्व-

रोहतेवुस्यात्तुस्मात्सुरस्तादेवप्रतीचेसमीक्षमाणायानुनूयात् ॥ १४ ॥ तत्रैपच्छोन्वाह ॥ त्रयोवैप्राणाः प्राणऽउददानोऽव्यान-
 स्तानेवासिस्तुहधालयार्द्धशोद्वीयाऽइमौप्राणौदानवेवप्राणोदानवेवासिस्तुहधालयार्द्धशोद्वीयाऽइमौप्राणौदानवेवप्राणऽऽकृत्स्न-
 ऽएवप्राणमेवासिस्तुत्कृत्स्नन्दधाति ॥ १५ ॥ तुदाहुः ॥ नृनाब्बाणुम्रक्षचुर्यमुपनीयमिथुनश्चेद्भुर्भोवाऽएवभवतियोत्रक्षचुर्य-
 मुपैतिनेदिमुंन्राब्बाणौविपिक्ताद्रेतसोजनयानीति ॥ १६ ॥ तुदुवाऽआहुः ॥ काममेवुचरेद्दुप्योवाऽइग्याःप्रजाद्वैव्यश्चैवमानुष्य-
 श्वतावाऽइमामानुष्यःप्रजाःप्रजुननात्प्रजायन्तेच्छुन्दाहसिधैद्वैव्यःप्रजास्त्वानिंमुखतोजनयतेतुतऽएतुजनयतेतुस्मादुकाममेव-
 चरेत् ॥ १७ ॥ तुदाहुः ॥ नृनाब्बाचारीसन्मुखश्चक्षीयादोपधीनांवाऽएवपरमोरुसोयन्मुधुनेदन्नाद्यस्थान्तङ्कुच्छानीत्यथहस्मा-
 हश्चेतेतरारुणेयोत्रक्षचारीसन्मुखश्चक्षीयादोपधीनांवाऽएतद्विद्यायैधिष्टयन्मुधुससुरसोयस्येदृक्शिशिष्टमितियथाहवाऽऽङ्कुचैवायुजुर्वा-
 सामवाभिव्याहुरेचादृक्तद्युऽएवुविद्धान्त्रक्षचारीसन्मुखश्चातितुस्मादुकाममेवाक्षीयात् ॥ १८ ॥ इत्येकादेशेकाण्डेवृती-
 यप्रपाठकेपञ्चमंन्राब्बाणम् ॥ ॐ नृनाब्बावैमृत्युचेप्रजाःप्रायच्छतसैत्रक्षचारिणमेवनप्रायच्छत्सोऽत्रवीदुस्तुमहमुष्येतस्मिन्भागऽहु-
 त्तियामेवरुत्रिहसमिधुद्गाहुराताऽइतितुस्माद्याहुरात्रिन्त्रक्षचारीसमिधुद्गाहुरत्यायुपऽएवतामवदायवसतितुस्माद्ब्रह्मचारीस-
 मिधमाहरेन्नेदुयुपोवदायवसानीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्र्याऽएवऽपैति ॥ योत्रक्षचुर्यमुपैतिसयासुपयुत्समिधमादुधाति-
 साप्रायणीयायाहुत्वास्तुत्सोदयनीयाधयाऽअन्तरेणसुत्र्याऽएवसात्तात्राब्बाणोत्रक्षचुर्यमुपयुन् ॥ २ ॥ चतुर्धामृताग्निप्रवि-

शति ॥ अग्निम्पद्मामृत्युम्पुदात्रार्यम्पुदात्सुन्येवास्यचतुर्थःपुद.परिशिष्यते ॥ ३ ॥ सयुद्धग्रयेसमिधमाहुरति ॥ युऽपुवा-
स्याग्नीपुदस्तुमेवतेनपुरिक्रीणातितुष्टुसंस्कृत्यात्मन्धत्सेसुऽएनमाविशति ॥ ४ ॥ अथयुदात्मानं ॥ दरिद्रीकृत्येवान्हीभू-
त्वाभिक्षतेयुऽपुवासापुल्यौपुदस्तुमेवतेनपुरिक्रीणातितुष्टुसंस्कृत्यात्मन्धत्सेसुऽएनमाविशति ॥ ५ ॥ अथयुदाचार्यवचसुहृ-
रोति ॥ युदाचार्यायकुर्मकरोत्तिपुऽपुवासाचार्यपुदस्तुमेवतेनपुरिक्रीणातितुष्टुसंस्कृत्यात्मन्धत्सेसुऽएनमाविशति ॥ ६ ॥
नहवैसात्यु ॥ भिक्षेतापहवैसात्याभिक्षाजयत्यपज्ञातीनामशानायामुपपितृणाष्टसुऽएवैविद्वान्यस्याऽएवभूमिषष्टष्ट्राप्येत-
ताभिक्षेतेत्याशुस्तुहोत्रयमितिसयद्यन्याभिमधितुन्यानुविदेदुपिस्वामेवाचार्यजायाम्भिक्षेताधोस्वाम्मातुरत्रैनष्टससम्युभि-
क्षितातीयारुमेवुम्पिद्वान्ष्टुसमेवस्त्रन्तुष्टुसुर्वेदाऽआविशन्तियुधाहवाऽअग्निःसमिद्धोरोचतऽऽपुष्टुहवैसुसात्यारोचतेयुऽए-
वुम्पिद्वान्नलचर्यचुरति ॥ ७ ॥ अष्टावष्टौकृत्यो ॥ नलवर्चसकामत्याभिपुणुयादित्याहुष्टाक्षरुवैगायत्रीब्रह्मगायत्रीब्रह्मवर्चसी-
द्वैपुभवति ॥ ८ ॥ सयुःकामयेत ॥ ब्रह्मवर्चसीसामितिघसन्तेसुऽआदधीतनुष्वेवसन्तोत्रलवर्चसीहिवुभवति ॥ ९ ॥ शतमा-
नम्भवति ॥ शतार्युर्वेपुरुषुःशतेन्द्रियुऽआयुःरेवेन्द्रियुर्वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ १० ॥ कां० ११, प्र० २, ब्रा० ६ ब्रह्मवर्चसीभव ॥

अथ पण्डमूक्ताद्यपनयनेविशेषः ॥ धर्मनीरुधरं ॥ पण्ड. कुञ्जो वानन. पशुमूकौ मत्तोन्मत्तौ धनस्तुस्त्वो जडश्च ॥ रोगार्तो
यो गहद. धोनदीन शुष्काहो यो वीन्द्रिय. स्वासनस ॥ १॥ वीन्द्रियो निरिन्द्रिय. । स्वासनस्यो गपनचलनादावसमर्थ. ॥ विकलाहश्च

एतेषां संस्काराः स्युर्यथोचितं ॥ ब्राह्मण्या ब्राह्मणाज्जातो ब्राह्मणः सु इति श्रुतेः ॥ २ ॥ मतोन्मतौ न संस्कार्यावित्तिकेचित्प्रचक्षते ॥
 कर्मस्वनधिकाराच्च पातित्य नास्ति वै तयोः ॥ ३ ॥ तदपत्यं च संस्कार्येमपरे त्वाहुरन्यथा ॥ संस्कारमब्रह्मोमादीन्करोत्याचार्य एव तु ॥ ४ ॥
 उपनेयांश्च विधिवदाचार्यः स्वसमीपतः ॥ आनीयाग्निसमीपं च सावित्रीं स्पृश्य वा जपेत् ॥ ५ ॥ कन्यास्त्रीकरणादन्यत्सर्वं विप्रेण
 कारयेत् ॥ एवमेव द्विजैर्जाती संस्कार्यौ कुण्डगोलकौ ॥ ६ ॥ संस्कार्यत्वं तयोरस्ति क्षेत्रकः श्राद्धद्रूपकः ॥ अन्यत्प्रयोगतो ज्ञेयं स्वस्व-
 शाखागुसारतः ॥ ७ ॥ इति ॥ तत्र प्रयोगे ह्योगमाचार्यः करोति ॥ उपनयनं आचार्यसमीपानयनं ॥ अग्निसमीपे वा ॥ सावित्रीवाच-
 ने वा ॥ अन्यदद्भ्यथासंभवं कार्यमिति ॥ त्रयाणां पक्षाणामन्यतमेन प्रधानसिद्धिरित्याशयः ॥ भूकवधिरादेः सावित्रीवाचनासंगवे स्पृष्ट्वा
 आचार्येण जपः कार्यः ॥ वाचकथ्येत्तर्हि मन्त्रो लिखित्वाचार्येण दर्शयितव्यः ॥ तेन मनसा चिन्तितव्यः ॥ यथा ॥ संस्कारमब्रह्मोमादी-
 न्करोत्याचार्यएव तु ॥ उपनेयांश्च विधिवदाचार्यस्य समीपतः ॥ आनीयाग्निसमीपे तु सावित्रीं स्पृश्य वाचयेदिति पारस्करवचनं ॥
 कन्यास्त्रीकरणादन्यत्सर्वं विप्रेण कारयेदिति पारिजाते ब्राह्मणे क्तः । अन्यत्समानं ॥ उपनेयस्य वासःपरिधानादिषु ये संस्कारमब्रह्मास्ती-
 नाचार्यः पठेदित्यर्थः ॥ वीथ्यायनत्स्त्रीदृशोपनयने तूष्णीं वासः परिधापयति तूष्णीं मेखलां तूष्णीमजिनं प्रतिमुञ्चति तूष्णीं दण्डं
 प्रयच्छतीति प्रकृत्य सर्वान्मथानाचार्य एव जपेदित्येक इत्याह तेषां त्रिरात्रोर्ध्वं न दीर्घव्रतं ॥ इति पण्डमूकाद्युपनयनप्रकारः ॥

अथ पुनरुपनयननिमित्तानि ॥ धर्मनीकार्यां ॥ जग्ध्वा पलाण्डं लशुनं शुनं च खरोप्रकेभाश्चमगुण्यदुग्धं ॥ सुक्त्वा तथा
 शृङ्गानगप्यवश्य चरेत्पुनःसंस्कृतितसकृच्छ्रे ॥ १ ॥ श्रुतेस्तु वार्ताश्रवणोत्तरं वा जालन्तराग्निग्रहतः कृताद्वा ॥ यदा समागच्छति जीवितः
 स योग्यः पुनःसंस्कृतिमत्यवश्यं ॥ २ ॥ प्रेतस्य शय्या प्रतिशुद्ध विप्रः सौवीरसौराष्ट्रकलिङ्गवङ्गान् ॥ प्रत्यन्तवाल्सल्लकसिन्धुदेशं गत्वा

पुनःसंस्कृतिमेव कुर्यात् ॥ ३ ॥ अजं एतरोष्ट्री महिषं वृषं च विप्रः समाकृष्य तथा स्वकीये ॥ पुरीषयूत्रे सुरयापि युक्तं संप्राश्य वस्तूपनयेद्विवर्णां ॥ ४ ॥ अन्नग्न्य निप्रः पुनरागमिष्यन्ननाशकाङ्क्षस्यति यथ्य विप्रः ॥ आचार्यतातव्यतिरेकपित्र्यकर्तो व्रती संस्कृतिमर्हतीह ॥ ५ ॥ पित्र्यं प्रेतकर्म ॥ व्रती ब्रह्मचारी ॥ विना पितुर्न्येष्टसहोदराद्य विनान्नमुच्छिष्टभुजिस्तथा च ॥ स्त्रीयुक्तमुक्तिर्गधुगापसुक्तिः श्राद्धाशनं सूतकमोजनं च ॥ ६ ॥ अनिर्देशाद्देवतिलसंधिनीनां दुग्धाशनं रोदनमप्यवश्यं ॥ तथा गणाञ्चं गणिकान्चमेव स्युर्वर्णिनो बन्धकराणि नूनं ॥ ७ ॥ तथा छत्राक-
निर्वासी पुनःसंस्कारमर्हति ॥ ८ ॥ कर्मनाशाजलस्पर्शात्करतोयाविलहनात् ॥ गण्डकीचाहु-
तरणात्पुनःसंस्कारमर्हति ॥ ९ ॥ करतोयाजलस्पर्शात्कर्मनाशाविलहनात् ॥ गौडाः पठन्ति योग्यं न खानप्राशस्त्यवाक्यतः ॥ १० ॥
करतोयायामिति शेषः ॥ यो ब्राह्मणः स्वीयमपीत्य वेदमध्येतुमिच्छेदपरं च वेदम् ॥ योग्यं पुनर्मौजिविधानमेवमूचेऽग्रणीर्यो हरदत्त-
नामा ॥ ११ ॥ नैतत्सर्वे मानयन्त्येव वाक्यं गायत्री या सर्ववेदेषु तुल्या ॥ सानूक्ता वै नोपनीतेः प्रसङ्गो वज्यं श्रेयं तद्विधिष्वपि
शाखात् ॥ १२ ॥ सानूक्ता आचार्यमुखाञ्छ्रवणानन्तरं स्वयमुक्ता ॥ दोषात्पुनःसंस्कृतिषु त्ववश्यं कृष्णादिकं देहविशोधनार्थं ॥ कृत्वा
ततः संस्कृतिकर्मं कुर्याच्छाखाद्विधिः पश्यतु सोऽत्र नोक्तः ॥ १३ ॥ निमित्तोत्तरं कालशुद्धेरेपेक्षा नचास्त्यस्य कालान्तरे सात्ववश्यं ॥
पुरा भेखलाकर्म नारीगणेऽभून्नचास्मिन्सुगे भेखलाकर्म तासां ॥ १४ ॥ इति ॥ पराशरः—अजिनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या व्रतानि
च ॥ निवर्तते द्विजातीनां पुनःसंस्कारकर्मणि ॥ इति ॥

अथ पुनरुपनयनम् ॥ तत्र यत्र प्रायश्चित्तान्तरसहितं विहितं तत्र पर्यटुपदिष्टं प्रायश्चित्तं विधिवत्कृत्वा कार्यं यथोद्देशीरपानादौ ।
यत्र तु जातकर्मादिसंस्कारासहितं विहितं तत्र निमित्तानन्तरमेव नक्षत्राद्यनालोच्य पर्यटुपदिष्टं प्रायश्चित्तं कृत्वा जातादिकौलान्तसंस्कारा-

न्कृत्वा कार्यं ॥ अन्यथोचितनक्षत्रायावश्यकं ॥ कर्ता च पितृसत्वे सएव । तदभावे पितृव्यादिः । तदभावे यः कश्चित्सपिण्डः । पुनरुप-
 नयनं यत्र चिकीर्षितं तत्रैव जातकर्मादयः संस्काराः कार्याः ॥ तत्र संकल्पः ॥ देशकालौ निर्दिश्य आसकृतौर्ध्वदेहिकस्यपुनःसंस्कारद्वारा
 श्रीपर० र्णजातकर्मादिपुनरुपनयनान्तानि कर्माणि करिष्ये इति संकल्पः ॥ सर्वोद्देशेन स्वस्तिवाचनादि । चौलेकेशवापनेरमशुवपनानन्तरमिति विशेषो
 महद्दयसः । विवाहसंकल्पं तदर्थं स्वस्तिवाचनादिकं च स्वयमेव पृथक्कुर्यात् । निमित्तान्तरे तथा संकल्पा उद्धाः । यत्र तु पुनरुपनयन-
 मात्रं प्रायश्चित्तत्वेन विहितं तत्र पर्षदुपदिष्टविधिना तदेव कार्यं । तत्राचार्यः कृच्छ्रत्रयं द्वादशसहस्रं तत्सवितुरित्यस्य जपं कुर्वीत ।
 निमित्तान्तरोपनयने संस्कार्ये एव कुर्यात् ॥ ॥ ततो ग्रामात्याभ्यामुदीच्यां वा गत्वा यत्र ग्राम्यपशुशब्दो न श्रूयते तादृशं प्रदेशं संमार्जे-
 नोपलेपनान्यां शोधयित्वा तत्र कृतनित्यक्रिय आचार्यं उपविश्य स्वदक्षिणतः संस्कार्यमुपवेश्य देशाद्युत्कीर्तनान्ते अस्य प्रत्यन्तदेशगमनजनि-
 तदोपनिरसनेन पुनःसंस्कारसिद्धिद्वारा श्रीप० पुनरुपनयनं करिष्ये इत्येवं निमित्तानुसारि संकल्पं कृत्वा तदङ्गभूतेत्यादिमण्डपदेवताप्रतिष्ठा-
 पनान्तं कुर्यात् ॥ स्वस्तिवाचनेऽग्निः प्रीयतामिति विशेषः । पुनरुपनयनेत्रिरिति बौधायनः ॥ कृतमङ्गलक्षानं संस्कार्यं भोजयित्वा
 वपनपक्षे संकल्पपूर्वकं वपनस्थाने कारयित्वा अन्यत्सर्वं निलोपनयनवत् ॥ अजिनमेखलादण्डभैक्षचर्याव्रतवर्जितं सर्वं कुर्यात् ॥ इति ॥

अथ ब्रह्मचारिधर्माः ॥ धर्मनौकायां ॥ मधुच्छिष्टमांसाञ्जनखीविहिसास्तथा शुक्रपातोपवासौ च निन्दा ॥ इनालोकनं पादुके
 वर्जयेद्दे सदा ब्रह्मचारी त्यजेद्वृत्तकाष्ठं ॥ १ ॥ छत्रादर्शौ वर्जयेत्सैलसङ्गं रोगप्रसूक्ष्णशुद्धीत सम्यक् ॥ ज्येष्ठप्रातुः सद्गुरोर्भुक्तशेषं
 तद्व्रत्तात्स्यापि मध्यादि निन्द्यं ॥ २ ॥ औषधार्थमिति शेषः ॥ गुरुवह्नुःरुद्रः स्वादन्यत्रोच्छिष्टभोजनात् ॥ कांस्यभोजनताम्बूले विषवाय-
 तिवर्णिनः ॥ ३ ॥ वर्जयेयुरिति शेषः ॥ मेखलामजिनं दण्डमुपवीतं च निलशः ॥ कौपीनं कटिसूत्रं च ब्रह्मचारी तु धारयेत् ॥ ४ ॥

अग्नीन्पनं भैक्षचर्यामघःशय्यां गुरोर्हितं ॥ कुर्यात्स्रक्षणेभतेषां प्रयोगाज्जायते रफुटं ॥ ५ ॥ इति ॥

अथ ब्रह्मचारिधर्मलोपे प्रायश्चित्तं ॥ धर्मनीकार्यां ॥ मेल्लामजिनं दण्डमुपवीतं कमण्डलुं ॥ अप्सु प्रास्य विनष्टानि
 गृहीतान्यानि मघतः ॥ १ ॥ इति ॥ योऽनातुरः सप्तदिनं न कुर्यात्क्रिश्नाधिकार्ये अवकीर्णवच ॥ तन्निकृतिः संपदि संप्रदिष्टा द्वे आहुती
 आपदि संप्रदिष्टे ॥ १ ॥ कामावकीर्ण इत्यान्यां छुह्रुयादाहुतिद्वयं ॥ उपस्थानं ततः कुर्यात्संमासिचन्वनेननु ॥ २ ॥ मन्त्राश्च निष्कृतिश्चापि
 विज्ञानेश्वरतो ह्य ॥ ज्ञेयं त्वथ सद्रूपे मानस्त्रोके शिवालये ॥ ३ ॥ शतं जपेद्वाष्टसहस्रसंख्यं स्नात्वा च संख्याऽकरणेपि देवीं ॥
 देवीं गायत्री ॥ जपेच भिक्षाऽकरणेऽष्टदिग्भि १०८ स्तुल्यां यदाऽभ्यासमुपैति कश्चित् ॥ ४ ॥ द्वैगुण्यतः संस्कृतितः पुनश्च शुद्धि-
 भेदेदभिकृतिस्तु नित्यं ॥ संख्याद्वये स्वाद्यदि वापि सायं चैब्रह्मचारी मधुमापमुक्त्वा स्यात् ॥ ५ ॥ प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रं यद्वा लक्षं
 शिवालये ॥ तंबोधिया जपेन्मन्त्रं स्त्रीसहस्रस्य चेद्यदि ॥ ६ ॥ यजेद्वै निष्कृतिं रात्रौ स्थालीपाकविधानतः ॥ मिताक्षरादिषु ज्ञेयो विस्तरस्तु
 विशेषतः ॥७॥ पञ्चोपवीतं यदि नाशनायाक्षुत्वाहुतीनां च चतुष्टयेन ॥ आज्येन मन्त्रैश्च नवं स दध्यान्मन्त्रास्तु शाखान्तर्तोऽवगम्यः ॥८॥
 मन्त्रा मानोमतपतिसज्ञाः ॥ नष्टेषु सूत्रे कुस्तेऽथ सुक्तिं विष्णुमूत्रके वा यदि तस्य शुद्धिः ॥ देव्यष्टशून्याप्रकु १००८ संजपेन प्राणस्य रोधेन
 भवेदवरयं ॥ ९ ॥ इति ॥ चौघाघनः—अत्रशौचाचमनसन्ध्यावन्दनदर्भिक्षाम्निकार्यराहिल्यशुद्धादिस्पर्शनकौपीनकटिसूत्रयज्ञोपवीतमे-
 खलादण्डाचिनत्यागदिव्याश्वापञ्चत्रधारुणपादुकापारोहणमालाधारणोद्धर्तनालेपनाङ्गजलश्रीडाद्युतयुलगीतवायाद्यभिरतिपाखण्डादिसंभा-
 षणपर्युपितभोजनादिव्यञ्जचारिजतलोपवसकलदोषपरिहारार्थव्यञ्जचारीकृच्छ्रत्रयं चरेन्महाव्याहृतिहोमचक्रुर्यादिति ॥

अथ प्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालौसंकार्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थपुर्वोक्ततलोपजनितसकल-

दोपपरिहारार्थं कृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तपूर्वकं व्याहृतिहोमं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ लौकिकाग्निं (चित्तनामानं) प्रतिष्ठाप्य । ब्रह्म-
वरणाद्याज्यभागान्तं कृत्वा प्रथमं व्यस्तासमस्ताभिश्च तस्र आज्याहुती हुत्वा ॥ ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये ० १ ॥ ॐ भूः सुवः स्वाहा
इदं वायवे ० २ ॥ ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय ० ३ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा इदं गजापतये ० ४ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा इदं वायवे त्रि-
क्षाय च महते च स्वाहा ॥ ॐ भुवो वायवे चांतरिक्षाय च महते च स्वाहा ॥ इदं वायवे त्रि-
क्षाय च महते च स्वाहा ॥ ॐ भूर्भुवः सुवश्चंद्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च
महते च स्वाहा ॥ इदं चंद्रमसे नक्षत्रेभ्यो दिग्भ्यो महते च नमम ८ ॥ ॐ पाहिनो अग्नौ नसे स्वाहा इदमग्नये ० ९ ॥ ॐ पाहिनो-
अग्ने विश्वे देसे स्वाहा इदमग्नये ० १० ॥ ॐ यज्ञं पाहिविभावसो स्वाहा इदमग्नये नमम ११ ॥ ॐ सर्वपाहि शतक्रतो स्वाहा
इदं शतक्रतये ० १२ ॥ ॐ पुनरूर्जां निवर्तस्व पुनरभ्रपायुषा ॥ पुनर्नः पाहा हृसः स्वाहा इदमग्नये ० १३ ॥ सहरुष्या निवर्त-
स्वामेपि न्यस्वधारया ॥ विश्वत्स्या विश्वतस्परि स्वाहा इदमग्नये नमम १४ ॥ पुनर्व्याहृतिभिर्हुत्वा स्विष्टकृदादिवरदानांतं-
शेषं समापयेदिति ॥ इदमत्यल्पधर्मलोपे प्रायश्चित्तं ॥ बहुधर्मलोपेतु प्रायश्चित्तविशेषपञ्चगव्यधाने शौनकेनोक्तः—तं योधि-
क्षादशवाकृच्छ्रान्कृत्वा पुनर्गतं प्रारभेतेति स्मृत्यर्थसारे । तथासंन्यासिकार्यलोपेत्वात्वाप्तसहस्रं जपः । भिक्षालोपेष्टशतं । अ-
भ्यासे द्विगुणं पुनः संस्कारश्चेत्युक्तं ॥ इति ब्रह्मचारि त्रतलोपे प्रायश्चित्तम् ॥

अथ वेदारम्भः ॥ अत्र हरिहरः—तत्र वेदमक्षचर्यं चरोदित्यनेन वेदाध्ययनाङ्गताया गृह्यचर्याचरणमुक्त ॥ वेदाध्ययनारम्भस्य कालः इतिकर्तव्यताच नोक्ता ॥ केनल समानर्तनकर्म सूत्रकारेणारब्ध वेदसमाप्य स्वायादिति ॥ तत्र वेदस्यारम्भविना समाप्तिः कर्तुमशक्येति ॥ अत उपनयनानन्तरमेववेदारम्भस्य समय इत्यवगम्यते ॥ इतिकर्तव्यताच । पुनरेतदेव व्रतादेशनविसर्गेष्विति उपाकर्महोमातिदेशाद्भूतादेशेन वेदारम्भे प्राप्नोति ॥ अतश्च—उपनीय गुरु शिष्य महाव्याहृतिपूर्वक ॥ वेदमध्यापयेदेन शौचाचारांश्च शिक्षयेदिति ॥ अत्रापि नान्दीश्राद्धविनानारभ्यते ॥ अतः कारणाज्योतिःशास्त्रोक्ते शुभे दिने कार्यं ॥ रेणुकारिकार्या—अप्रयुते हरी स स्यान्नानध्याये शुभेहनि ॥ नास्तगते जीवसिते घाले घृद्धे मल्लिमुचे ॥ पथी रिक्ता शनिं सोम गौम हिल्वोत्तरोष्ठु ॥ सगादिपञ्चधिष्ययेषु मूलाश्विन्योः करत्रये ॥ पूर्वाषु तिस्रूपेन्द्रभनये केन्द्रगेः शुभेरिति ॥ सच स्वशाखापूर्वको वेदारम्भः ॥ चसिष्ठः—पारम्पर्यागतो येषां वेदः सपरिवृद्धणः ॥ पञ्चास्र कर्म कुर्वति तच्छाखाध्ययन तथा ॥ अधीत्य शाखामालीयामन्यशाखां ततः पर ॥ स्वशाखां यः परित्यज्य शाखारण्डः स उच्यते ॥ पराशरः ॥ वेदसाध्ययन सर्वं धर्मशास्त्रस्य ष्वेव हि ॥ अज्ञानतोर्यं तर्क्यं तुपाणां कण्डनं यथा ॥ मनुः—योऽनधीत्य द्विलो वेदमन्यत्र कुर्वते श्रम ॥ स जीवन्नेन शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥ १ ॥ इति ॥ अत्र प्रतिवेदस्यारम्भण पृथक्पृथक् ॥ तत्पक्षे प्रतिवेदस्याहुतिद्वयं प्रक्षणेइत्यादिनवाहुत्यनन्तर महाव्याहृत्यादिसिष्टकृदन्ता दशाहुतीर्हुत्वा होमशेष समाप्य वेदारम्भं कृत्वा अभ्यसेत् ॥ ततः परं द्वितीयस्य नान्दीश्राद्धायारम्भः ॥ एवसर्वेन ॥ तदशक्तौ एकत्रेण नान्दीश्राद्धमेकमेवेति प्रतिवेदमाहुतिद्वयं व्रक्षणेछन्दोभ्यश्च हुत्वा अन्ते प्राजापत्यादिसाहाहुतीर्हुत्वा अनन्तरं महाव्याहृत्यादिदशाहुतय इति ॥

अपप्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ देशकालीसंकीर्त्यं शुभमुपयतिथौ असन्नक्षचारिणः स्वशाखा-

पूर्वकंचेदारम्भगहंकरिव्ये ॥ तदङ्गत्वेनस्वस्तिपुण्याहवाचनंभातृकापूजनं वसोर्द्धारापू० नान्दीश्राद्धंचकरिव्ये तत्रनिर्विघ्नार्थं
 गणपतिपूजनं करिव्ये इति संकल्प्य ॥ तानि कृत्वा ॥ ततः स्थण्डिले पञ्चभुसंस्कारपूर्वकं समुद्भवनामानमग्निप्रतिष्ठाप्य ॥ ततोद-
 क्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्यैत्यादि चरुवर्जमाज्यभागान्तं प्रकृतिवत् ॥ आज्यभागविद्वान्ज्याहुतीर्जुहोति । अन्तरिक्षाय वायव-
 इतियजुर्वेदे । पृथिव्या अग्नय इति ऋग्वेदे । दिवे सूर्यायेति सामवेदे । दिग्भ्यश्चंद्रगस इत्यथर्ववेदे । ब्रह्मणे छन्दोभ्यश्चेति सर्वत्र ।
 प्रजापतये देवेभ्यो ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदस्पतये जुमतये इति च एतदेव त्रतोदेशनविसर्गेषु ॥ ॐ अन्तरिक्षाय स्वाहा-
 इदमन्तरिक्षाय नमः ॥ ॐ वायवे ॥ इदं वायवे नमः ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वा ॥ इदं ब्रह्मणे ॥ ॐ छन्दोभ्यः स्वा ॥ इदं छन्दोभ्यो ॥
 ॐ पृथिव्यै स्वा ॥ इदं पृथिव्यै ॥ ॐ अग्नये स्वा ॥ इदमग्नये ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वा ॥ इदं ब्रह्मणे ॥ ॐ छन्दोभ्यः स्वा ॥ इदं छन्दोभ्यो ॥
 ॐ दिवे स्वा ॥ इदं दिवे ॥ ॐ सूर्याय स्वा ॥ इदं सूर्याय ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वा ॥ इदं ब्रह्मणे ॥ ॐ छन्दोभ्यः स्वा ॥ इदं छन्दोभ्यो ॥
 ॐ दिग्भ्यः स्वा ॥ इदं दिग्भ्यो नमः ॥ ॐ चन्द्रमसे स्वा ॥ इदं चन्द्र ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वा ॥ इदं ब्रह्मणे ॥ ॐ छन्दोभ्यः स्वा ॥ इदं-
 छन्दो ॥ ॐ प्रजापतये ॥ इदं प्र ॥ ॐ देवेभ्यः स्वा ॥ इदं देवे ॥ ॐ ऋषिभ्यः स्वा ॥ इदं ऋ ॥ ॐ श्रद्धायै स्वा ॥ इदं-
 श्रद्धायै ॥ ॐ मेधायै ॥ इदं मेधायै ॥ ॐ सदस्पतये ॥ इदं सद ॥ ॐ अनुमतये ॥ इदमनुम ॥ ततो नवाहुत्यादि-
 प्रणीता विमो कान्तं प्रकृतिवत् । ततः शिष्टाचारात् ब्रह्मचारिणा वेदसरस्वतीपूजनं कार्यं ॥ अद्यपू० त्रिधौ ब्रह्मवर्चससिद्धयर्थं

वेदसरस्वतीपूजनंकरिष्ये ॥ पौडशोपचारैःसंपूज्य ॥ हरिः ॐ भूर्भुवःस्वः ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं ॥ १ ॥ ॐ हुपेत्योज्ज्वत्वा-
प्रापधःस्यदेवोवःसद्यिताप्रार्थयतु श्रेष्ठतमायुकर्मणः ॐ आप्यायध्वमभ्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयुधमामावस्तेनऽ-
ईशतुमापःऽसोभुनाऽअखिनोर्षतीस्यात्तबुद्धीर्धर्मर्जमानस्यपुशुनर्पाहि ॥ १ ॥ अग्निमीळेपुरोहितंयुञ्जस्वद्विवमृत्वर्ज ॥
होतारंरतुधातमं ॥ १ ॥ इतिऋग्वेदः ॥ ॐ अमुऽआयाद्विषीतयेष्टणानोहुन्व्यर्दातये ॥ निहोतासत्सिबुर्हिषि ॥ १ ॥
इतिसामवेदः ॥ ॐ शन्नोदिवीरुभिष्टयुऽआपोभयंतुपीतये ॥ शन्न्योरुभिर्लवन्तुनः ॥ इत्यथर्ववेदः ॥ ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा ॥
इतिसाशाखाधिधियत्स्वशाखावेदंपरशाखाविधिवत्परशाखावेदंचपठेत् ॥ ब्राह्मणभोजनं ॥ मातृणां विसर्जनं ॥ इतिथेदारंभः ॥

अधेकेशांतः । तत्रपारस्करः—पौडशवर्षस्यकेशांतः । चौलोक्तोमुहूर्तः । अत्रवह्निःशाला । अस्यत्रस्रचारिणः केशां-
ताख्यंकर्माहंकरिष्ये ॥ गणपतिपूजनंस्वस्तिसुण्याहवाचनंअग्निपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंयसोर्धारापूजनंआयुष्यम-
न्नपानान्दीधादान्तंरुत्या अग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनमास्तीर्येत्सादि । आचार्यायवरदानान्तंसर्वचूडाकरण-
घत् । तत्रविशेषः ॥ उपरुल्पनीयेवरस्थानेगौः ॥ ॐ उष्णेनवायउदकेनेह्यदितेकेशरमश्रुपइत्युदकासेकेविशेषः ॥ त्रिःशुरेणशि-
रःप्रदक्षिणंपरिहरतिसंमुखंकेशांते ॥ ॐ यत्शुरेण० प्रमोपीमुखं । आचार्यायगोदानं । संवत्सरंत्रस्रचर्चयंबवपनंच । द्वाद-
शरात्रंपद्भुत्रंत्रिरात्रमन्ततः । इतिकेशान्तः । इदमेवगोदानमिति ॥

अथ समावर्तनम् ॥ पारस्करः । वेदसमाप्यस्त्रायात् ॥ ब्रह्मचर्यवाप्याचत्वारिंशकम् । द्वादशकेष्वेके । गुरुणानुज्ञातः ।
 गुर्वनुज्ञाचक्रमागतया ॥ नस्नानस्यकालान्तरमेतत् ॥ वेदलक्षणमाह—विधिविधेयस्तर्कश्च वेद इति ॥ विधिविधायकं ब्राह्मणं ॥
 विधेया मन्त्राः । तर्कोऽर्थवादः । षडङ्गमेके । षडङ्गमेके । शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषमिति षडङ्गानि । एभिः षडङ्गैः सहितं वेदम-
 धीत्यावगम्य च स्नानमिच्छन्त्येके आचार्याः ॥ नकल्पमात्रे ॥ कल्पशब्देन ग्रन्थोभिधीयते । ग्रन्थमात्रे अधीते अत्रवद्वे न स्नानमिच्छन्ति ॥
 अनुष्ठानायोग्यत्वात् ॥ कामंतु याज्ञिकस्य । तुशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । काममिच्छया । याज्ञिकस्य आर्घ्वर्यवादिपञ्चविधाकुशलस्य स्नानमि-
 च्छन्ति ॥ अयमर्थः—मन्त्रब्राह्मणात्मकं वेदमधीत्य अर्थतोऽवबुध्यच स्त्रायादित्येकः पक्षः । साङ्गं वेदमधीत्य अर्थतोऽवबुध्य च स्त्रायादित्यपरः
 पक्षः । ग्रन्थमात्रमधीत्य यज्ञविधांचाम्यस्य स्त्रायादिति तृतीयः पक्षः । यज्ञविधाकिरहेण ग्रन्थमात्रेऽधीते न स्त्रायादिति निषेधः । ततश्च
 वेदाध्ययनस्य वेदविहिताग्निहोत्रादिकर्माद्यनुष्ठानं प्रयोजनम् ॥ ॥ अथज्योतिःशास्त्रोक्तकालः ॥ धर्मनौकायाम्—व्रतोक्तमादौ
 शनिमौमवारे मध्याह्नकाले यदिवा पुरस्तात् ॥ विवाहतः पूर्वमिदं प्रशस्तं याम्यायने चापि विधेयमेतत् ॥ वौघायनः—रोहिण्यां तथोत्तरयोः
 फाल्गुन्योर्हस्ते चित्रायामैन्द्रे विशाखयोर्वा स्त्रायादिति ॥ धर्मनौकायां—कृत्वा पूर्वं ब्रह्मचारी व्रतलोपस्य निष्कृति ॥ कुर्यादिदमिदं कृत्वा
 ग्रहं पूर्वभूतस्य च । आशीचं विधिना कुर्याद्यदि पूर्वं सृतिर्नहि ॥ नाशीचं जननाशीचं नास्ति पूर्वभवस्य हीति ॥ एतच्च ब्रह्मचारिव्रत-
 लोपे प्रायश्चित्तं कृत्वा कार्यं ॥ तदाहर्बौधायनः—शौचसंध्यादर्भभिक्षाधिकार्यराहित्यकौपीनोपवीतमेखलादण्डाविनाधारणद्विवास्त्रापञ्च-
 त्रपादुकासविधारणोद्धर्तनानुलेपनाङ्गनघृततृणगीतवाधाद्यभिरतौ ब्रह्मचारी कृच्छ्रव्रतं चरेदिति ॥

अथसमावर्तनप्रयोगः ॥ आचमनम् । प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यशुभपुण्यतिथौ अत्यब्रह्मचारि-

णोयदस्थाद्याश्रमान्तप्रासिद्धाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थसमावर्तनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ तदङ्गत्वानस्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापू-
 जनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यमन्त्रजपं नान्दीश्राद्धं च करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्धयर्थं गणपतिपूजं करिष्ये इति संकल्प्य तानि
 कृत्वा ॥ अत्र पुण्याहवाचनान्ते सुध्रुवः प्रीयतामिति वदेत् ॥ उपसंगृह्य गुरुं स मिधोभ्या धाय परिश्रितसोत्तरतः कुशेषु प्राग्मे-
 पुपुरस्तात् स्थित्वा घानामुदकुंभानां पेष्वन्तरप्रथः प्रविष्टा गोल उपगोबो मयूषो मनोहा अस्खलो चिरुजस्तानुद्भूपिरिन्द्रियहातान्वि-
 जहामि । योरोचनस्तमिह शृङ्खामीत्येकसादपोयद्वीत्वातेनाभिर्पिचते तेन मामभिर्पिचामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे त्रसवर्चसायेति ॥
 ततः भो आचार्य अहं श्वास्वामि इति त्रसचारिणः प्रश्नः ॥ स्नाद्वीति गुरुः ॥ पूर्ववदुपसंगृह्य गुरुं ॥ ततः परिश्रितेषु च भूसंस्कारपूर्वकं सू-
 र्यनामानमग्निप्रतिष्ठाप्य ॥ ततो दक्षिणतो न्नखासनमास्तीर्य त्यादि चरुवर्जमाज्यमागान्तं प्रकृतवत् ॥ तत्र यिज्ञेयः ॥ पात्रासा-
 दनानन्तरं उपकल्पनीयानि ॥ संयुक्षणानि । पर्युक्षणार्थमुदकं । तिलः समिधः । हरिताः कुशाः । अष्टौ वारि कुम्भाः । द-
 धितिलाया । धौतवस्त्रं । नापितः । स्नानार्थमुदकं । औदुम्बरं कनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलं द्वादशाङ्गुलदीर्घसरलं सत्वचंदन्तधावन-
 काष्ठं ब्राह्मणस्य । दशाङ्गुलं राजन्यस्य । अष्टाङ्गुलं वैश्यस्य । उद्धर्तनद्रव्यं । स्नानार्थमुष्णोदकं । चंदनं । अहते वाससी ॥
 यज्ञोपवीते देधीणिवा । पुष्पाणि । उष्णीषं । कर्णालंकारौ । अञ्जनं । आदर्शः । छत्रं । उपानहौ । वैणवदंडः ॥ पवित्रच्छेदना-
 दिपर्युक्षणान्ते आघारात्वाज्यमागौ च जुडयात् ॥ आज्यभागानन्तरं एतदेव त्रतादेश्ननविसर्गं प्विति सूत्रोद्देशं दारं भाडुति होमः ॥

ॐ अन्तरिक्षाय स्वाहेत्यादि अनुमतये स्वाहेत्यन्तर्वेदारम्भवत् ॥ ततो नवाहुत्यादिस्विष्टकृदन्तं दशाहुतयः । संस्रवप्राशनादि-
 प्रणीताविमोक्तं । ततः परिसमूहनादित्यायुपकरणान्तं पूर्ववत्समिदाधानं ब्रह्मचारिणः ॥ ततो गोत्रनामपूर्वकं वैश्वानरादी-
 नामभिवादनं ॥ तत आचार्यस्य परिश्रितस्योत्तरतो दानासुदकुंभानां दक्षिणोत्तराणां स्थापनं ॥ समिधोभ्याधायाय परिश्रित-
 स्योत्तरतः कुशेषु प्रागग्रे पुरस्तात् स्थित्वा दानासुदकुंभानां उदक्षुखः प्रत्यक्षुखो वा उदकुंभानां पुरस्तात् प्रागग्रहरित्तकुशास्तरणं ॥
 ॐ ये अप्संतरमयः प्रथिष्टागो ह्यऽउपगो ह्यो मयूखो मनो ह्यऽअस्खलो चिरुजस्तनूद्भूपिरिन्द्रियद्वाताग्न्यिजहामि यो रोचनस्तमिहृष्ट-
 ङ्गामि ॥ इत्येकस्मादपो यद्गीत्या ततः खानकर्ता प्राक्षुखो मृत्वातेनाभिपिञ्चतेत्मानं ॥ ॐ तेन मामभिपिञ्चामि श्रियै यशसे ब्रह्म-
 णे ब्रह्मधर्चसाय ॥ १ ॥ पुनर्येष्वन्तरमय इति मन्त्रेण द्वितीयोदकुम्भादुदकमादाय ॥ ॐ येन श्रियमकृणुतां येनावमृशताऽऽसु-
 राम् ॥ येनाक्ष्यावभ्यपिञ्चतां यद्वा तदश्रिनायशः ॥ १ ॥ इत्यभिपिञ्चते ॥ पुनर्येष्वन्तरमय इत्यनेन तृतीयोदकुम्भादुद-
 कमादाय ॥ ॐ आपो हिष्ठा० चर्क्षसे ॥ १ ॥ इत्यभिपिञ्चते ॥ पुनर्येष्वन्तरमय इत्यनेन चतुर्थोदकुम्भादुदकमादाय ॥
 यो र्वऽशिय० तरः ॥ १ ॥ इत्यभिपिञ्चते ॥ पुनर्येष्वन्तरमय ॥ १ ॥ इति मन्त्रेण पञ्चमोदकुम्भादुदकमादाय ॥
 ॐ तस्याऽऽर्ग० चनः ॥ १ ॥ इत्यभिपिञ्चते ॥ त्रिभिस्तृष्णीमितरैः पुनर्येष्वन्तरमय इत्यनेन मन्त्रेण षष्ठोदकुम्भादुदक-
 मादाय तृष्णीमभिपिञ्चते । एवं सप्तमाष्टमोदकुंभोदकान्यांस्नानं ॥ तत उदुत्तममिति मेखलासुनुच्य शिरोमार्गेण ॥ ॐ उदु-
 सुगं ॥ तृष्णीदण्डं निधाय ॥ अजिनं च ॥ तृष्णीं वा सोन्यत्परिधायादित्यगुपतिष्ठते ब्रह्मचारी ॥ ॐ उद्यन् भ्राजद्युग्निद्रो म-

रुद्धिरस्थात्प्रातर्यावभिरस्थाद्दशसनिरसिदशसनिमाकुर्वाचिदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृणुरिन्द्रो मरुद्धिरस्थाद्द्विवायावभिरस्थाच्छ-
 तसनिरसिदशसनिमाकुर्वाचिदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृणुरिन्द्रो मरुद्धिरस्थात्सहस्रसन्निरसिसहस्रसनिमाकु-
 र्वाचिदन्मागमय ॥ १ ॥ ततस्त्वृष्णीदधितिलान्वाग्राश्य ॥ आचम्य । जटालोमनखान्सं हृत्यशीतोदकेन ह्लात्वा ॥ औटु-
 म्भरेण रुष्टेन दन्तान्धावेत् ॥ ॐ अद्वाद्याय व्यूहच्चटुसोमो राजाय मागमत् ॥ समे सुखं प्रमार्शयेते यशसा च भगेन च ॥ १ ॥
 उरसाद्यमङ्गलद्रव्येणोद्वर्त्यैः । उष्णोदकेन पुनः ह्लात्वा ॥ आचम्य ॥ पाणिभ्यामनुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते ॥
 ॐ प्राणापानौ मे तर्पय च धुर्मन्तर्पय श्रोत्रम्भेतर्पय ॥ १ ॥ पाण्योरवनेजनं ॥ तदुदकमञ्जलिना गृहीत्वा प्राञ्जुखः स नक्षत्रिणस्यां-
 दिशिनितिञ्चति ॥ ॐ पितरः शुन्धन् ॥ अपसव्येनेति वासुदेवः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ तूष्णीं चन्दनेनानुलिप्य जपेत् ॥ ॐ सुच-
 क्षाञ्जहमधीभ्याम्भूयासटुसुवर्चासुखेन ॥ सुशुत्कर्णाभ्यांभूयासच् ॥ १ ॥ अहंतं वासो दौतं वाऽमौत्रेणाच्छादयेत् ॥ ॐ प-
 रिधास्यै यशो घास्ये दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि ॥ शतं च जीवामिशरदः पुरुचीराय स्योपमभिसंचयिष्ये ॥ १ ॥ आचम्य ॥
 अथ यज्ञोपवीतधारणं ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्पर० ॥ ० ॥ आचम्य ॥ अथोत्तरीयं ॥ ॐ यशसा माद्यावाशुथिवीयशसेन्द्रावृ-
 त्तिपृच्छति ॥ ॐ याऽआहरज्जमदमिः श्रद्धायै कामायेन्द्रियाय ॥ ताऽअहमप्रतिशुक्लमिषशसा च भगेन च ॥ आचार्यदत्ताः सुमनसः प्र-
 ॐ यद्यशोप्सरसां मिन्द्रश्चरारविपुलं पृथु ॥ तेन सद्बधिताः सुमनसऽआचभाभिमियशोमधि ॥ १ ॥ उष्णीषेण शिरोवेष्टयेत् ॥

मिव ॥ (शुक्रियमथ्येव्यमाणः) ॥ तिलोरान्नीव्रित्तं चरेत् ॥ अमांसाशयमृण्मयपायी ॥ स्त्रीशुद्धशुक्लकृष्णशुकुनिशुनां-
 चादशनगसंभापाचर्तः ॥ शक्यद्रसूतकाद्धानिचनाद्यात् ॥ मूत्रपुरीषेष्टीवनंचातपेनकुर्यात् ॥ सूर्याद्यात्मानं नांतर्दधीत ॥
 तसेनोदकार्थान्कुर्यात् ॥ अवज्योत्तरात्रीभोजनं ॥ दीक्षितोप्यात्पादीनिकुर्यात्प्रवर्ग्यवांश्चेत् ॥

अथ क्रममासो चिवाहोऽभिधीयते ॥ तत्र तावत्तदुपयोगितया संक्षेपेण किंचिदुच्यते । आदौ अनाश्रमिप्रायश्चित्तम् ।
 तत्र दक्षः—अनाश्रमी न तिष्ठेत् दिनमेकमपि द्विजः ॥ आश्रमेण विना तिष्ठन्प्रायश्चित्तीयते यत इति ॥ प्रायश्चित्तव्यवस्था मि-
 ताक्षरायाम्—अनाश्रमी सरस्तरं प्राजापलं कृच्छ्रं चरित्वाऽऽश्रममुपेयात् द्वितीये अतिकृच्छ्रं । तृतीये कृच्छ्रतिकृच्छ्रं । अत ऊर्ध्वं
 चान्द्रायणमिति द्वारोत्तोक्तः । इलनाश्रमित्प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ अथ विवाहावसरः ॥ गुरवे तु वरं दत्त्वा ह्याधीत तदनुज्ञया ॥
 वेदमृतानि वा पारं नीत्वा ह्युभयमेव वा ॥ अविश्रुतमखचर्यो लक्षण्यां स्त्रियमुद्गहेत् ॥ अनन्यपूर्विकां कान्तामसपिण्डां यवीयसीम् ॥
 अरोपिर्णां प्रातृमतीमसमानार्पणोत्तमाम् ॥ इति याज्ञवल्क्योक्तेः समावर्तनोत्तरं विवाहावसरः ॥ ॥ तत्रादौ कुलपरीक्षा ॥
 तथाचाश्वलायनः—कुलमग्रे परीक्षेत ये मातुतः पितृतश्चेति यथोक्तं पुरस्तादिति ॥ गदाधरभाष्यादौ च यमः—कुलं च शीलं
 च वपुर्वयश्च नित्तं च विद्यां च सनायतां च ॥ एतानुणान्तत परीक्ष्य देया कन्या लुधैः शेषमचिन्तनीयम् ॥ मनुरपि—महान्त्यपि
 सद्यस्मानि गोऽजाऽविषयनधान्यतः ॥ स्त्रीसंनन्धे दद्यैतानि कुलानि परिवर्जयेत् ॥ हीनक्रियं निष्पुरुषं निरुच्छन्दो रोमशाशीसम् ॥ क्षय्याम-
 याच्यपस्मारिथिनिकुष्ठिकुलानि च ॥ हीनक्रियं विद्वित्किपारहितम् । निष्पुरुषं पुंप्रसवरहितम् । निरुच्छन्दो वेदाध्ययनरहितम् । रोमशं

सर्वाङ्गारूढरोमकम् । अर्शसमित्यादिपदैस्तत्तद्रोगवन्ति कुलान्युच्यन्ते । दारसंग्रहफलमूलसंततौ दोषानुवृत्तिपरिहाराय चैषा कुलपरीक्षो-
 च्यते । कुलानुरूपाः प्रजाः संभवन्तीति हारीतवचनात् ॥ अथ वरदोषाः कन्यादोषाश्च ॥ कात्यायनः—उन्यत्तः
 पतितः कुष्ठी पण्डश्चैव स्वगोत्रजः ॥ चक्षुःश्रोत्रविहीनश्च तथापस्मारदूषितः ॥ वरदोषाः स्यूताश्चैते कन्यादोषाः प्रकीर्तिताः ॥ तत्रैव
 नारदः—अपत्यार्थं स्त्रियः दृष्टाः स्त्री क्षेत्रं बीजवते देयं नाडवीजी क्षेत्रमर्हतीति ॥ लक्षणण्यां लक्षणविशिष्टाम् ।
 तानि लक्षणान्याह मनुः—अव्यङ्गाङ्गी सौम्यनाम्नी हंसवारणगामिनीम् ॥ तनुलोमेकेशदन्तां मृद्धङ्गीगुद्धहेत्स्त्रियमिति ॥ एतानि
 माह्वानि ॥ आम्यन्तराणितु—अष्टौ पिण्डान्कृत्वेत्याद्याश्वलायनगृह्योक्तानि ज्ञेयानि ॥ अनन्यपूर्विकामिति । अन्यपूर्विकाः सप्त-
 विधाः पुनर्भ्यः—वाचादत्ता मनोदत्ता अग्निं परियता सप्तमं पदं नीत्वा युक्ता गृहीतगर्भा प्रसूता चेति बौधायनोक्ताः । एता न विवाह्या
 इत्येतदर्थं अनन्यपूर्विकामिति विशेषणम् । प्रथमवरस्य पातित्यादिवलवहोपनिर्णयेतु आद्यानां तिसृणां परिणयनं भवतीत्यवसरे वक्ष्यामः ॥
 कान्तां—वरस्य चक्षुर्मनसोरानन्दकारिणीमिति विज्ञानेश्वरादयः तेन श्वशुरादिचक्षुरादेस्तात्कारित्वाभावेऽपि न दोषः ॥ तथाच धर्म-
 नौकायाम्—कन्यकां विद्युमुखीं सुगनेत्रां चापसंनिभभुवं दृतजङ्गाम् ॥ सुन्दरस्वरसुतां शुभदन्तामुद्धहेद्दरवरः सुतनुं ताम् ॥ २ ॥
 ज्योतिषोक्तघटितान्वितनाम्नीं भावृतातकुलतोपि च योग्याम् ॥ एवमेवं दशदोषविहीनो नोद्धेदपतितो दृढवीर्यः ॥ ३ ॥ नोद्धेदित्यत्र ना
 उद्धेदिति पदच्छेदः । ना पुरुषः ॥ ॥ सरापिण्डबलक्षणम् ॥ अरोगिणीं त्रातुमतीं समानगोवार्पहीनां वयसापि हीनाम् ॥ पितु-
 र्जनन्याश्च सपिण्डतायामुक्तं वरः पुंस्त्वपरीक्षितः सन् ॥ ४ ॥ असपिण्डां सापिण्ड्यरहिताम् । तथाच धर्मनौकायां—पुंसः स्त्रियः
 शुकर्जोऽशतोऽत्र समन्वयो वंशपरम्परासु ॥ सापिण्ड्यमाहुः किल केचिदन्ये पिण्डान्वयित्वं खलु देवैक्यात् ॥ ५ ॥ पितृव्यमातुल-

सद्योदरमातुलान्यादी नास्ति चैतदिति मा भवता तु वाच्यम् ॥ श्राद्धे यतो भवति देवगणैक्यमेयां स्त्रीणां तु पित्र्यकरणे पतिना सहै-
 क्यात् ॥ ६ ॥ सापिण्ड्यमेतदिह सप्तमपूरुषान्त गोर्ष्यं भवेत्तदपि मातृकुले पितृश्च ॥ पुत्रादिपदस्य च तातपितामहादिपदस्यैव नोपरि
 तथा हरदत्तकस्तु ॥ ७ ॥ कृत्स्नमारम्य वर्षर्वरो वा चेदष्टमस्नातकुले तदानीम् ॥ षष्ठो भवेन्मातृकुले द्वितीयादिकां वर्षू मूलत उद्बहेत्सः
 ॥ ८ ॥ नैतच्छिष्टा आद्रियन्ते ततोऽत्र मूलात्षष्ठो चाष्टमो मूलपृष्ठीय ॥ मूलात्तद्व्याष्टमी चोद्बहेत्स पक्षः श्रेयाच्चास्ति पूर्वो वरीयान् ॥९॥
 मूलान्मूलपुरुषात् ॥ आशौचेप्येवम् ॥ मातृवन्धुनयात्तातन्धुनितयतः क्रमात् ॥ पञ्चमी सप्तमी कन्या न विवाहा द्विजैः सदा ॥१०॥ ॥
 पन्धुम्रयनिरूपणम् ॥ मातुः पितृष्वसु. पुत्रा मातृमातृष्वसु. सुताः ॥ मातृमातृलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबान्धवाः ॥११॥ पितुः पितृष्वसुः
 पुत्रा. पितृमातृष्वसुः सुता. ॥ पितृमातृलपुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबान्धवाः ॥ १२ ॥ स्वमातृमूलपुरुषात्रिणोत्रान्तरिता वर्षूम् ॥ न्यूनामपि
 वरः कुर्यात्पितृमूलान्न कर्हिचित् ॥ १३ ॥ यानि यानीह वान्यानि न्यूनतां शुभतां जगुः ॥ तानि दत्तकसापन्नसंबन्धविषयाणि तु
 ॥१४॥ निप्रस क्षत्रियादीनां सापिण्ड्यविषयाणि वा ॥ अनुकल्प इति श्रान्त्या भ्रमितव्यं न सर्वथा ॥१५॥ ॥ मातुलकन्याचरण-
 विचारः ॥ कन्योद्वासा मातुलसाहुरन्त्ये वान्यान्याहुः साधकान्येव तस्य ॥ योष्य नास्तेवास्तु वा तद्युगान्ते वर्ष्यं प्राहेतद्युगे शास्त्रमेतत्
 ॥ १६ ॥ तथाच शास्त्रम् ॥ गोत्रान्मातृसपिण्ड्याच्च विवाहो गोवधस्तथा ॥ इत्यादित्यपुराणे ॥ ॥ सापिण्ड्ये मतान्तराणि ॥
 कृत्स्नमारम्य वरस्य वच्चा माता पिता पयभिकान्कनेण ॥ स्यात्सप्तमस्त्वहिं सुरेभ्य कार्या वर्षूर्वरेणैवमुवाच शास्त्रम् ॥ १७ ॥ सततिभिद्यते
 यस्मात्स कृत्स्नस्तत- क्रमात् ॥ पञ्चमी सप्तयो माता पिता सापिण्ड्यनिर्गमः ॥ १८ ॥ जगौ सुमन्तुर्दशपूरुषान्त सापिण्ड्यमस्यायमि-
 द्वाययोऽस्ति ॥ तातनये जीवति पूर्णमेतत्सितृदये जीवति चैकहीनम् ॥ १९ ॥ तातेऽष्टमान्त पुनरेव तस्मिन्मृति गते सप्तमपूरुषान्तम् ॥

अपुत्रजन्तोर्धनहारके तु दूरस्थिते सप्तमपूरुषान्तम् ॥ २० ॥ अधिकारः ॥ अग्रे परस्तात्पुरुषत्रयान्तं सापिण्ड्यमेतत्तु ॥ कन्याविषये
 सापिण्ड्यविचारः ॥ अय कन्यकासु ॥ विवाहहीनासु भवेदवश्यमाशौचकाले पुरुषत्रयान्तम् ॥ २१ ॥ इदं शावाशौचं एव ॥ कानी-
 नकन्यासु च मातृवंशे त्रिपूरुषान्तं गदितं विधिक्षेः ॥ ॥ अथ सापत्नमातृकुले सापिण्ड्यम् ॥ सापत्नमातामहवंशकेऽपि त्रिपूरुषान्तं
 गदितं परंतु ॥ २२ ॥ सर्वर्णमातामहवंशकेन विहीनमातामहवंश एतत् ॥ तस्मात्सदा सप्तमपञ्चमान्तः पक्षो वरिष्ठोऽस्त्वथ केचिदत्र
 ॥ २३ ॥ पितुः कुले सप्तमतोऽपि हीना गोत्रत्रयेणान्तरिता विवाद्या ॥ ॥ अथ विरुद्धसंबन्धः ॥ गुरोश्च शिष्यस्य च कन्यका तु
 त्याज्याऽविरुद्धापि च सर्वयत्नात् ॥ २४ ॥ सापत्नमातृभगिनी तनया च तस्याः पितृव्यपत्नियगिनी तनया च तस्याः ॥ सापत्नपुत्रस्य सुता
 च मातृष्वसुस्तया ज्येष्ठसहोदरस्य ॥ २५ ॥ भार्यास्वसा भिन्नसुता च कन्या गायत्रिकाया उपदेष्टुरेव ॥ वाचैव बन्ध्यादिकतां गता ये
 स्त्रेहेन बन्ध्यादिकतां गताश्च ॥ २६ ॥ कन्या तु तेषां न कदापि कार्यो विरुद्धसंबन्धमिमं वदन्ति ॥ एवं वदत्यत्र तु मूलमेव चिन्त्यं जगौ
 निर्णयसिन्धुकारः ॥ २७ ॥ ॥ अथ दत्तकसापिण्ड्यम् ॥ सापिण्ड्यायुक्तं खलु दत्तकस्य स्वतातवंशेऽपि च मातृवंशे ॥ तद्वद्भवे-
 त्यालकतात्मातृवंशे मायात्सप्तमपञ्चमान्तम् ॥ २८ ॥ इति सापिण्ड्यम् ॥ ॥

अथानुकरूपसापिण्ड्यम् ॥ धर्मोन्धौ—उद्धत्सत्समादूर्ध्वं तदभावे तु सप्तमीम् ॥ पञ्चमीं तदभावे तु पितृपक्षेऽप्ययं विधिः
 ॥ १-॥ सप्तमीं च तथा पृष्ठीं पञ्चमीं च तथैव च ॥ एवमुद्वाहयेत्कन्यां न दोषः शाकटायनः ॥ २ ॥ तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयो-
 रुभयोरपि ॥ विवाहयेन्मनुः प्राह पाराशर्यो यमोऽक्षिराः ॥ ३ ॥ यस्तु देशानुरूपेण कुलमार्गेण चोद्धहेत् ॥ नित्यं स व्यवहार्यः
 साधेदाचैतत्प्रतीयते ॥ ४ ॥ इत्यादिवचनानां चतुर्विंशतिमतपद्त्रिंशन्मतादिपूपलभ्यमानत्वात् सापिण्ड्यसंकोचेन विवाहस्य बहु-

देशेषु दर्शनाय । येषां रुळे देशे चातुकल्पत्वेन सापिण्ड्यसंक्रोचः परम्पराया समागतत्वेपां सापिण्ड्यसंक्रोचेन विवाहो न दोषाय ॥
 रातुलदेशरिफदेन सापिण्ड्यसंक्रोचेन विवाहे दोषो भवत्येव ॥ जनपदधर्मा ग्रामधर्माश्च तान्विवाहे प्रतीयात् ॥ येनास्य पितरो याता येन
 पाताः पितामहाः ॥ तेन यापालतां मार्गं तेन गच्छन्न दुष्यतीत्यादिवाक्यैः स्वकुलदेशाचाराविरुद्धस्यैव शाश्वस्य विवाहेऽनुसर्तव्यत्वात् ॥

अथ सापिण्ड्यसंक्रोचस्वीकारेपि कतिथी कन्या कतिथेन पुरुषेण विवाह्या कतिथेन न विवाह्येति
 व्ययस्या नोपपादिता । सापिण्ड्यदीपिकाकारादयोऽर्वाचीनास्तु—चतुर्थ्युद्धेल्कन्यां चतुर्थ्यः पञ्चमो वरः ॥ पाराशरमते
 षष्ठी पञ्चमो नतु पञ्चमीमित्यादिवचनानां समूलत्वं निधित्य अशकैः संकटे समाश्रयणीयस्य सापिण्ड्यसंक्रोचस्य व्यवस्थामूलुः ॥ तथाहि
 चतुर्थी कन्या पितृपक्षे मातृपक्षे च चतुर्थेन पञ्चमेन वा पुत्र्या विवाह्या । द्वितीयतृतीयपक्षाद्यैश्चतुर्थी नोद्धाह्या । पाराशरमते पञ्चमः षष्ठी-
 मुद्धेत् । द्वितीयतृतीयचतुर्थीदिः षष्ठी नोद्धेत् । पञ्चमः षष्ठी नोद्धेत् । मातृतः पितृतश्चापि षष्ठः षष्ठी समुद्धेहेदिति वचनान्तरात्
 षष्ठेनापि षष्ठी विवाह्या । पञ्चमपक्षमिहैः षष्ठी न विवाह्येति पर्यवसन्नम् । तथा पितृपक्षे सप्तमी मातृपक्षे षष्ठी च तृतीयार्थैः सर्वैः
 परिषेया । पितृपक्षेऽसप्तमी च मातृपक्षा तु पञ्चमीमिति व्यासस्वचनात् । उद्धेत्सप्तमाद्ध्वं तदभावे तु सप्तमीम् ॥ पञ्चमी तदभावे तु
 पितृपक्षेष्वेव विभिरिति चतुर्विंशतिमतोक्तं पितृपक्षेपि पञ्चमी तृतीयार्थैः परिषेया । तत्रापि मातृपक्षे पितृपक्षेपि पञ्चमेन पञ्चमी
 गोत्राद्या । पञ्चमो नतु पञ्चमीमिति सर्वत्र नियेधात् । तृतीयां वा चतुर्थीं वा पञ्चयोरुभयोरपीति वचनात् तृतीया विवाह्या प्रा-
 मोति सत्र व्ययस्योच्यते—मातृपक्षे तावत्तृतीया मातुलकन्या वा मातृव्यस्य कन्या वा सप्तमिति । पितृपक्षे तु तृतीया पितृव्यकन्या
 पितृव्यकन्या वा । तत्र पितृव्यकन्या सगोत्रत्वात्प्राज्या । पितृव्यसेपी मणिनी स्वस्तीयां मातुरेव च ॥ एतास्त्रिसस्तु मार्वाथं नोपपच्छेत्

यत्कन्या वा नान्यथा । तत्र स्वपितृव्यकन्या परिणेतुं न योग्या स्वसमानगोत्रत्वात् । तथा मातृव्यसुकन्यापि न परिणया तद्विषेधस्य
 पश्यमाणत्वात् । ततः स्वमातुलस वा स्वपितृव्यसुबर्वा येन कन्या परिणीयते सा मूलपुरुषात् गणने तृतीयैव । ततश्च मातुलस वा पितृ-
 धसुर्वा कन्या सैव तृतीया । मातृपक्षे पितृपक्षे च तृतीयैरेव परिणया नान्येन चतुर्योदिना सपिण्डेनेत्यविकृतो मूलग्रन्थ इति । तन्न मनो-
 हरम् । पद्मयोरुभयोर्स्त्रीत्युदाहृतवान्यांशस्य निर्विषयत्वात् । यत् पितृपक्षे तृतीया कन्या स्वपितृव्यसुकन्येति विषयदानमुक्तं तन्न साधु ।
 तृतीये संगन्धावदे चतुर्थे संगन्धावदा इति, तृष्ठां बहुमतुलसेव योपा भागस्ते पैतृव्यसेयी वयामिवेत्यादिश्रुतिस्मृतियलान्मातुलकन्यो-
 द्वादः कार्य इत्युक्त्याञ्ज यपपि पितृव्यसुकन्योद्वादः प्राप्तस्तथापि—असर्ग्यं लोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेत्तु इति निषेधाद्धचनान्तरेण तदु-
 दाहस्तापिधागाव न कार्यं इत्येवं भट्टकमलाकरादिभिः प्राचीनैर्नवीनैः सर्वैरपि पितृव्यसुकन्याविवाहस्य दूषितत्वात्कुत्राप्येतद्विवाहा-
 नुष्ठानाभावात् । येः पितृव्यसुकन्या परिणीयत इति सिद्धवदुक्तिसु येः श्राद्धे वन्ध्यासुत्रो योज्यते तेषामयं विधिरिति वद्व्यव्या ॥ किञ्च
 रायमेनेन तृतीयैरेवोक्तकन्या परिणेतुं कन्यायाः परिणयनं निषिद्धं ॥ तथाच स्मृतिः—मातुलस्य
 शुतान्मूः१ मातृगोत्रां तथैव च ॥ समानप्रवरं चैव त्वस्त्वा चान्द्रायणं चरेदिति ॥ अतएव मनुना—पैतृव्यसेयी भगिनी स्वस्तीयां मातुरे-
 वषेऽनुपक्रम्य एतास्त्रिससु भार्यायै नोपयन्तेत मुद्धिमानिति पितृव्यसुकन्यायाः परिणयनं निषिद्धं ॥ पैतृव्यसेयी पितृव्यसुः कन्या । मातु-
 र्भगिनी मातृव्यसा । मातुः स्वस्तीया मातृव्यसुकन्या न परिणयेति मनुवाक्यार्थः । तत्कयं मातुलकन्यायाः परिणयनमनुज्ञायत इति चेत्सत्यम् ।
 देशभेदेन विरोधाभावादित्युक्तत्वाज्नेकश्रुतिस्मृतिसंमत्या देशभेदेन मातुलकन्यापरिणयनं सन्पक्षप्रसाध्य पुनर्नत्वेवं तृतीयत्वाविशेषान्मा-
 तृव्यसुः कन्या परिणया सादिति चेन्मैवम् । स्वस्तीयां मातुलेव चेति तद्विषेयात् । नन्वयं निषेधो देशभेदेन व्यवस्थितः किं न सादिति

धेनैवम् । यदि कचिच्छात्र विहितं कचिन्निषिध्यते तत्र देशदिभेदेन व्यवस्था वाच्या यथा मातुलकन्यापरिणयनम् । नत्रात्र कचि-
 द्विहितत्वे सति कचिप्ल्रतिषिद्धत्वे व्यवस्थाकरणमस्वीत्युक्तं भट्टश्रीधरेण । तत्रोपक्रमशङ्काग्रन्थे मातुलकन्यया सह पितृव्यसुकन्या-
 मुदाहृत्य अनेकग्रन्थेन मातुलकन्यापरिणयनं प्रसाध्य पुनरुपसंहारे शङ्काग्रन्थे स्वस्तीयां मातुरेव चेति मनुना तद्विषेधादित्येवं हेतुरुप-
 न्यस्तः सच हेतुः पितृव्यश्रेण्यामप्यविशिष्टः, कथं मातृव्यसुकन्यैव प्रतिषिध्यते । तस्मादुपक्रमशङ्काग्रन्थान्मनूकहेतोरविशिष्टत्वादाकाशी-
 रामेश्वराचारसंवादाच्च युक्तलज्जेन त्वयापि मातृव्यमुता या इव पितृव्यसुःकन्याया अप्यवरयं निषेधो वक्तव्यः । तस्माद्भवदीयव्या-
 हयाने पक्षयोरुभयोरपीत्येतस्य निर्विषयत्वं सुस्पष्टमिति तस्य विषयदानं तावत्पक्षद्वयकन्यापेक्षितं श्राष्टं तादृशमपि कथंचिद्वक्तुं शक्यम् ।
 पस्तुतस्तु वरापेक्षितमेव पक्षद्वयं श्राष्टम् । सतिसंभवे वाक्यगतोपपदेनविवाहकर्तृसमानाधिकरणप्रधानभूतक्रियावाचकप्रत्ययान्वयस्यैव
 युक्तत्वात् । पद्ममी तदभावे तु पितृपक्षे त्वयं विधिरिति वाक्यान्तरनिदर्शनाच्च ॥ तत्प्रकारस्त्वेवम् ॥ मूलपुरुषो नारायणस्तस्य कन्या
 वा पुत्रो वा द्वितीयस्तस्य कन्या सावित्री तृतीया वधूः । यथा वरपक्षे मूलपुरुषस्त्वेक एव । तत्कन्या सरस्वती द्वितीया तत्पुत्रो देवदत्त-
 स्तृतीयः तत्पुत्रो यद्वदत्तश्चतुर्थो वरः । एतस्य पितृपक्षीया मूलपुरुषानुत्तीयोक्ता सावित्री वधूर्भवति । मातृपक्षे तु पितृपक्षवत्सर्वं परिकल्प्य
 वरपक्षे तृतीयस्थाने कन्या प्रवेशनीयेति विशेषः । एवं चतुर्थे वरे शृष्ट्यमाणे प्रकारान्तरेणापि ऊहितुं शक्यं मनीषिभिः । तस्मादुत्तरीया
 चतुर्थेन वरेण तृतीया कन्या परिणीता चेत् पक्षयोरुभयोरपीत्येतद्वाह्यान्मतीव समंजसं स्यात् नैव तृतीयवरपक्ष इति । नचानुक्तस-
 मुभयपार्थो वरः कथं संभवतीति वाच्यम् । यत्रोभयोः समो दोषः परिहारोपि वा सम इति न्यायेनोत्तरीया तृतीयवरस्याप्यनुक्तत्वात् ।
 नखनुक्तो वतो नैव संभवतीति नियमो वक्तुं शक्यते । पद्म्यादिकन्यानामपरिणयत्वप्रसङ्गात् । पद्ममी च तथा पक्षी सप्तमी च तथै-

वच ॥ पश्यमीं तदभावे त्वित्यादिशाकटायनादिवाक्यप्रतिपादितानां सप्तमीपञ्चमीतृतीयकन्यानां वरस्थानुपादाने परिणयनं स्यात् । चतुर्थीशुद्धेत्कन्यां चतुर्थः पश्यमोपि वा ॥ पाराशरमते षष्ठीं पश्यमो नतु पश्यमीम् ॥ अन्यगोत्रादन्यगोत्रां षष्ठः षष्ठीं समुद्धेदित्येताभ्यामेव वाक्याभ्यां चतुर्थीषष्ठयोः कन्यकयोः वरसमर्पणे कृते तु अवशिष्टतृतीयपश्यमसप्तमकन्यकानां वाचनिकवराभावेऽन्यथानुपपत्त्या यः कश्चिदरोऽनस्यं षकथ्यः । तत्र पश्यमो नतु पश्यमीपित्यनेन पश्यभ्याः पश्यस्य निषेधे कृतेऽवशिष्ट वरा भवन्ति । तत्रापि वाचनिकवरेतराक्षेपत्रविचारणायां वराधिस्यमेवापेक्ष्यते न कन्याधिस्यमित्यसङ्कदतुभूतशिष्टसंप्रदायः, युक्ततरश्चायं षष्ठः । प्रमादात्कन्याधिक्यविवाहे मिमांशुत्वस्यानुगूयमानत्वात् । पिण्डेहेतुभूतयोः शुक्रजोगितयोर्मध्ये शुक्रस्य प्राचल्यत् । पश्यमात्सप्तमादूर्ध्वं मातुतः पितृतस्तथेत्यादौ षरेषधया पुरुषाधिस्यस्यैव प्रतीयमानत्वात् । नचैकत्र पुरुषाधिक्येऽन्यत्रापि कथं वराधिक्यमपेक्षत इति वाच्यम् । असतिवाचके एकत्र निर्गतः शास्त्रार्थोऽन्यत्राप्यनुपपन्न इति न्यायप्रवृत्तेरिरिङ्गुलत्वादिति । तस्मान्मातुलकन्यातिरिक्ततृतीयकन्यानां चतुर्थ एव वरः संभवति न कदाचिदसि तृतीय इति । किंच प्रायोयं अन्वकर्ता श्रीधरः पश्यद्वयगततृतीयकन्यायास्तृतीय एव वर इति व्याख्याता कृत्स्नधर्मशास्त्रसदाचारयोः खपुण्यायमाणो द्वितीयो वरः स्वनिवन्धेषु पुनःपुनस्तदुदाहरणाद्भागिनेयीपरिणेता मातुलः कानडजातीयो भविष्यतीति यत्किंचिदेतद्वेत्तवन् ॥ नचात्र कन्याधिक्यपरिणयनेनापि कुलवृद्धिदर्शनात् पूर्वोक्तविधवाहुल्यहेतुरनर्थक इति वाच्यम् । गुर्वपुष्करण्यादौ वधूवरयोर्न्येष्टरुनिष्ठयोः परिणयनेन समानगोत्रापरिणयनेनापि कुलवृद्धिदर्शनात् तदनुष्ठानापत्तेः, श्रुतिस्तृप्तिसदाचारविक्रमरश्ममायकारणाचारस्य भट्टाचार्यैः दुराचारात्प्रतिपादनादेतादृशशिष्टाचारदर्शनाच्चेति सम्यक्परिभाषनीयं सुधीभिरिति । एवं चतुर्थ्याः कन्यायाभतुर्थो वरः पश्यमो वा भवति तथा तृतीयाया अपि चतुर्थो वरः पश्यमभ्येत्सम्यगेव । संकतन्तित्तुण्यकाले संप्रत्यय-

संनिहितानां नार्ढानां पुण्यतमत्ववत् सापिण्ड्यनिर्णये मूलपुरुषाद्यावाद्दप्रकपस्तावच्छ्रेय इति । विप्रकर्षे मूलपुरुषावयवयोः शुकशाणतयो-
दांससंगत्वात् । अतएव पद्ममात्ससमाद्ध्वेषिक्षया तत्पूर्वगतानां तृतीयचतुर्थीदीनामनुकल्पत्वं ग्रन्थकारैः सर्वैरस्युक्तम् ॥

ननु तृतीयायाश्चतुर्थ्यां चतुर्थो वरः पद्ममो वेत्युक्तन्यायेनैव साधिते चतुर्थीमुद्बहेत्कन्यां चतुर्थः पद्ममोऽपि वेति वचनस्य वैयर्थ्यापाता-
दिति चेन्न । तस्मान्यनियत्यत्वात् । तथाहि । न्यायेनैव कन्यायाः समसंख्याको वरस्तदुद्बुद्धो वेति प्राप्ते सत्यनेन वचनगतपूर्वाधेन एका-
दशीमुपोन्वैव द्वादशी सयुगोपयेदिति वचनान्तरप्राप्तिकादस्युपवासवदनूद्य प्राप्त्यादस्युपवासवदुत्तरार्धार्थप्रतिपादने तात्पर्यं ।
यथा चतुर्थीमुद्बहेत्कन्यां चतुर्थं इत्यनेन न्यायप्राप्तां समसंख्यां पद्ममोऽपि वेत्यनेन वराधिक्यं चानूयोत्तरार्धगतपद्ममो ननु पद्ममीमित्यन्ते-
नापयवेनैतन्मात्रांशसमसंख्यां प्रतिपिष्य पाराशरमते पृष्ठीमित्यनेनावयवेन कन्याधिक्यं च प्रतिपाद्यते तेन एतवन्मात्रसमसंख्यानिषेधः
कन्योत्कर्षश्च भवति नान्यत्रेत्यवशिष्यते । तत्रापि पाराशरमते इत्युक्त्याऽन्येषां मते नायमर्थो भवतीत्यपि निश्चीयते । तत्रोत्तरार्धगतक-
न्याधिक्यमतभेदेन विकल्पो भवति । सच व्यवस्थितः ॥ कृते तु मानवो धर्मखेतायां गौतमस्तथा । द्वापारे शङ्खलिखितौ कलौ पाराशर-
संयन्थातिरिक्तस्थले चतुर्थेन पद्ममेन वा परिणया न तृतीयेन । तथा चतुर्थ्यपि । दंपत्योः साम्यपरिणयननिषेधः पद्मयुगुलमात्रे
नान्यत्र । कन्याधिक्यं तु चतुर्थपद्ममवरोपलक्षितं पृष्ठीमात्रविषयं नान्यत्र । तदपि कलौ न युगान्तरे ॥ मीमांसासहितं यस्य धर्मशास्त्र-
मुपस्थितम् ॥ तत्रापि विमला बुद्धिस्तेनेदं परिगान्यताम् ॥ ? ॥ इति श्रीमद्भोसिगोपनामकरामभट्टकृतसापिण्ड्यसंक्षेपः ॥

अथ दीक्षितकृतः सापिण्ड्यनिर्णयः । तत्र प्रसङ्गात्पद्ममीकन्यापरिणयविषये किंचिदुच्यते ॥ आश्वलायन-

गृह्यकारिकायाम्—निदानात्पयमी नारी यदि स्यात्क्रमुताधिका । सापिण्ड्यं सर्ववर्णानां विच्छिन्नं सर्वसंमतम् ॥ १ ॥ मूलपुंसोऽ-
 एमी पृथ्वी स्त्रीनां पृष्ठी कभूवरी ॥ घृतातिघृतसापिण्ड्यौ विवाहाहो स्मृतेर्वशात् ॥ २ ॥ द्वौ पुत्रौ पूर्वजात्स्यातां तयोरपि च संततिः ॥
 पञ्चमः पञ्चमी कन्यां न तत्र वरयेद्विजः ॥ ३ ॥ द्वे कन्ये पूर्वजात्स्यातां तयोरपि च संततिः ॥ पञ्चमः पञ्चमी तत्र वरः कन्यां समुद्र-
 हेत् ॥ ४ ॥ कन्यापुत्री च संमूली पूर्वजासंततिस्रयोः ॥ पञ्चमः पञ्चमी कन्यां वरस्तत्र समुद्रहेत् ॥ ५ ॥ चतुर्थीमुद्रहेत्कन्यां
 चतुर्थः पञ्चमोऽपि वा ॥ पाराशर्यमते पृष्ठी पञ्चमो नतु पञ्चमीय ॥ १ ॥ चतुर्थो वरः चतुर्थी कन्यामुद्रहेत् ॥ पञ्चमोऽपि वा वरः चतुर्थी
 कन्यामुद्रहेत् ॥ चतुर्थः पञ्चमो वा वरः पृष्ठी कन्यामुद्रहेत् ॥ अत्र कथिदाह ॥ पञ्चमो नतु पञ्चमीमिति
 निषेधाच्चतुर्थः पञ्चमीमि कन्यामुद्रहेत् ॥ चतुर्थीमुद्रहेदित्यस्मिन्वाच्ये द्वितीयपादे चतुर्थः पञ्चमीमपीति पाठदर्शनाच्च ॥ तथा दशभिः पुरुषैः
 ल्याता इत्यारभ्य पाराशर्योऽद्विरो यम इत्यन्तसार्धत्रय उक्तास्त्वासांमपि परिणयनं कार्यं ॥ इति दीक्षितकृते प्रयोगदर्पणे सापिण्ड्यनिर्णयः ॥

अथ सापन्नमातृकुले सापिण्ड्यं ॥ धर्माब्धौ सुमन्तुः—पितृपत्न्यः सर्वा मातरस्त्रिभ्यो मातुलास्तद्भगिन्यो मातृपुत्रसारस्त-
 दुक्तिरथ भगिन्यस्तदपत्यानि भागिनियानीति ॥ अत्र लक्षणया सापन्नमातृकुले चतुःपुरुषसापिण्ड्यं विवाहनिषेधाय विधीयत इति केचित् ॥
 अपरेतु विवाहमात्रविषयत्वे मानाभावादाशौचाद्विषयकत्वस्यापि संभवात् यावदाचनिकं प्रमाणमिति न्यायेन परिगणितेष्वेव सापिण्ड्य-
 मिति वदन्ति ॥ तथाच सुमन्तुवाच्ये वास्यमेदाश्रयणेनैवं वाच्यार्थीः पर्यवसन्ति ॥ पितृपत्न्यः सर्वा मातर इति ग्रथमवाच्ये सापन्नमातरि
 मुख्यमातृवत्संनानं तद्वधे मातृवधप्रायश्चित्तं तद्रमने मातृगमनप्रायश्चित्तं चातिद्विश्यते ॥ नात्रातिक्रान्तविषये दशाहाशौचातिदेशः ।
 त्रिसात्रविधिना याथात् ॥ तद्भावात्तरे मातुला इत्यत्र मातृकुलं तद्वसुक्तमाशौचादिकं मातुलस्य स्वभगिनीसपत्न्याः कन्योद्गाहनिषेधश्च । अत्र

मातुलत्वातिदेशेऽपि न तत्पुत्राद्रियु मातुलपुत्रत्वापत्तिदेशः । तेन घन्धुत्रयस्त्वप्रसुक्तमाशौचं न । मातुलकन्यादौ विवाहविधिनियेषावपि न ॥
एवं मातुलकन्यादौ पितुर्मंगिनीत्वातिदेशाभावेन तत्पुत्रप्रत्यपि पितृष्वसत्त्वापत्तिदेशो न भवति ॥ तद्भगिन्यो मातृष्वसार इत्यत्र आशौचं
त्रिवाहनिषेधश्च मातृष्वस्युत्रे घन्धुत्रयत्वं च न ॥ सापन्नमातृष्वस्यकन्याविवाहनिषेधस्तु विरुद्धसंबन्धत्वादेव वक्ष्यते ॥ तद्बुहितरश्च
भगिन्य इत्यत्र आशौचं संमाननादिकंच ॥ सगोत्रत्वान्नात्र त्रिवाहप्रसक्तिः ॥ तदपत्यानि भागिनेयानीत्यत्र आशौचं विवाहनिषेधश्च ॥
भागिनेयत्वातिदेशेऽपि तत्कन्यासु भागिनेयीकन्यात्वातिदेशो न । यावदुक्तं प्रमाणमिति न्यायादिति दिक् ॥ तद्भगिन्यो मातृष्वसार इति
सु आकरे न पठितमिति कमलाकरभट्टाः ॥ इति सापन्नमातृकुले सापिण्ड्यं ॥

अथ दत्तारुसापिण्ड्यं ॥ धर्मनीकायां—सापिण्ड्यमुक्तं खलु दत्तकस्य स्वतातवंशेऽपि च मातृवंशे ॥ तद्भवेत्पालकतातमातृ-
वंशे मन्मात्सगमपयमान्तमिति ॥ इति दत्तकसापिण्ड्यं ॥

अथ विरुद्धसंबन्धः ॥ धर्मनीकायां—कचित्सापिण्ड्याभावेपि वचनादविवाहः ॥ विरुद्धसंबन्धो गृह्यपरिशिष्टे ॥ दंपत्यो-
र्मिथः पितृमातृसाम्ये विरुद्धसंबन्धो यथा भार्यास्वसुदुहिता पितृव्यपत्नीस्वसाचेति ॥ अस्वार्यो दत्तकमीमांसायां—यत्र दंपत्योर्वधू-
वरयोः पितृमातृसाम्यं । यथाः वरः पितृस्वानीयो भवति । वरस्य वा वधूर्मातृस्वानीया भवति । तादृशो विवाहो विरुद्धसंबन्धः ॥ तत्र
यथाक्रममुदाहरणद्वयं ॥ भार्यास्वसुदुहिता शालिकापुत्री । पितृष्वस्यपत्नीस्वसा पितृव्यपत्नीभगिनी चेति । यतो रतियोगः संभवति तादृशो
विवाहः कार्यं इति यावदिति ॥ धर्मनीकायां ॥ त्याज्या विरुद्धापि च सर्वयत्नात् ॥ सापन्नमातृभगिनी तनया च तस्याः पितृव्य-
पत्नीभगिनी तनया च तस्याः ॥ सापन्नपुत्रस्य सुता च मातृष्वसुस्तयेति ॥ तस्याः सापन्नमातृभगिन्याः । तस्याः पितृव्यपत्नीभगिन्याः

कन्या चेति । तथा मातृव्यसुः सापत्नपुत्रस्य सुताचेत्यर्थः ॥ ॥ केचिस्तु । गुरोश्च शिष्यस्य च कन्यका तु त्याज्या तथा ज्येष्ठसहो-
दरस्य ॥ भार्यास्त्वसा मित्रसुता च कन्या गायत्रिकाया उपदेष्टुरेव ॥ वाचैव धन्व्यादिकतां गता ये स्नेहेन धन्व्यादिकतां गता ये ॥
कन्या तु तेषां न कदापि कार्या विरुद्धसंवन्धमिमं वदन्ति ॥ २ ॥ एवं वदन्त्यत्र तु मूलमेव चिन्त्यं जगौ निर्णयसिंधुकारः ॥ इति
विरुद्धसंवन्धः ॥ ॥

सापिण्ड्यनिर्णयं यचीयसीमित्यस्य व्याख्या ॥ यचीयसीम्—स्वपेक्षया न्यूनवयस्कामित्यर्थः । अरोगिणीं अचिकित्सरा-
जयक्ष्मादिरोगरहिताम् ॥ भ्रातृमतीं तन्भ्रातृकायास्तु परिणयने निषेधः स्मर्यते । तथाच मनुः—यस्यास्तु न भवेच्छाता
न विज्ञाप्येत वा पिता ॥ नोपयन्धेत तां कन्यां पुत्रिकाधर्मशङ्कयेति ॥ तस्याः परिणयने तु पारस्करः—अधिरथश्शतं दुहितुमत इति ।
दुहितुमांश यस्य दुहितर एव सन्ति न पुत्राः तस्मै रथाधिकं गवां शतं दत्त्वा दुहितरं तसोद्भवेत् । प्रतिपिद्धा ह्यसौ नाम्रातृकामुपय-
न्धेदिति यचनात्तत्परिक्रयायाधिरथगोशतदानमिति कर्कः । भ्रातृमतीमिति पुत्रिकाकरणशङ्कानिवृत्त्यर्थम् । यत्र तु पुत्रिकाकरणभावनिश्चयः
तत्र भ्रातृकामप्युद्भवेदिति प्रयोगदर्पणे ॥ असमानार्पणगोत्रजाम्—ऋषेरिदं आर्पणं । गोत्रप्रवर्तकस्य मुनेर्व्यावर्तकः प्रवर इत्यर्थः ।
गोत्रं वंशपरंपरया प्रसिद्धं । आर्पणं च गोत्रं च आर्पणगोत्रे । स्वसमाने आर्पणगोत्रे यस्य सः समानार्पणगोत्रः । तस्माज्जाता या न भवति सा
असमानार्पणगोत्रजा तामित्यर्थः ॥

अथापदेयकृतो गोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ गणनायं नमस्कृत्य गणनामपुरःसरं ॥ असगोत्रसगोत्रपिप्रविवेकः प्रतायते ॥१॥ वीधाय-
नोक्तायं विभित्तमौनल्लोमात्रुपसंस्तरणापदेशात् ॥ त्रवीमि पाणिग्रहनिर्णयाय सूत्रान्तरोक्तानपि चान्यपथैः ॥ २ ॥ अथ भृगवः ॥

तत्रादी जामदश्यभृगवः ॥ वत्सा विदा भार्गवजामदस्यास्तथाष्टिपेणाः परभार्गवाख्याः ॥ गोत्रार्पसाम्यात्र मियो विवाह्याः कुर्वन्तु सर्वे
 मम सुप्रमातं ॥ ३ ॥ वत्सानां पञ्चप्रवराः—भार्गवच्यावनाप्रवानोर्वैजामदश्येति । त्रयोवा भार्गवौर्वैजामदश्येति ॥ विदानांपञ्च—भार्ग-
 वच्यावनाप्रवानोर्वैवैदेति । त्रयोवा—भार्गवौर्वैजामदश्येति ॥ आष्टिपेणानांपञ्च—भार्गवच्यावनाप्रवानाष्टिपेणानूपेति ॥ त्रयोवा—भार्गवाष्टि-
 वत्सगुह्वेखिभिः स्युः कुर्वन्तु ॥ ४ ॥ वत्सपुरोधस्योः पञ्च—भार्गवच्यावनाप्रवानवत्सपुरोधसेति ॥ वात्स्यानांत्रयः—भार्गवच्यावनाप्रवाने-
 ति ॥ अजामदश्यवत्सानां त्रयः—भार्गवच्यावनाप्रवानेति ॥ अन्येपि सूत्रान्तरगा अवाच्या ये वैजवा नैमथिताः सगोत्राः ॥ वत्सादिभिः
 पूर्वमितः प्रणीतेः कुर्वन्तु ॥ ५ ॥ अवाच्यानांत्रयः—भार्गवच्यावनावाच्येति । वैजवैमथितयोःपञ्च—भार्गवच्यावनाप्रवानवैजव-
 नैमथितेति ॥ वत्सादिचैजवान्तानां परस्परमविवाहः ॥ अथ केवलभार्गवाः ॥ यस्कोभिधा मित्रयवश्च वैन्याः सशौनकाः केवलभा-
 र्गवाख्याः ॥ संस्यं गणं भोज्य्य परैर्विवाह्याः कुर्वन्तु ॥ ६ ॥ यस्त्वानांत्रयः—भार्गववैतहृव्यसावेतसेति ॥ मित्रयूनांत्रयः—भार्गववैवो-
 दासवाध्यश्चेति ॥ एकोवा—वाध्यश्चेति ॥ वैन्यानांत्रयः—भार्गववैव्ययार्थेति ॥ शौनकानामेकः—शौनकेति ॥ गार्त्समदेति वा ॥ द्वौवा—भार्गवगा-
 र्त्समदेति ॥ त्रयो वा—भार्गवशौनहोत्रगार्त्समदेति ॥ भार्गवशौनकगार्त्समदेति वा ॥ इतिभृगुगणस्यकेवलभार्गवाः ॥ कचिन्निरुक्ताः खलु वेदवि-
 श्वज्योतिःप्रयाः शाठरमाठराथ ॥ भृगोर्गणाः—सप्त इमे निरुक्ताः कुर्वन्तु ॥ ७ ॥ वेदविश्वज्योतिपांत्रयः—भार्गववेदविश्वज्योतिपेति ॥
 शाठरमाठरयोस्त्रयः—भार्गवशाठरमाठरेति ॥ यस्कादिमाठरान्तानां केवलभार्गवाणां स्वस्वगणे अविवाहः ॥ इतरैः सर्वैर्विवाहो भवति ॥ इति
 भृगुगणाः ॥ अथाङ्गिरसः ॥ तत्रादी गौतमाङ्गिरसः ॥ आर्यासकौमण्डकवामदेवाः कारेणुपात्त्यौशेनसाः शरद्वान् ॥ स्युर्गौतमा

दीर्घतमाः सगोत्राः कुर्वन्तु० ॥ ८ ॥ अयासानां त्रयः-आङ्गिरसायास्यगौतमेति ॥ कौमण्डानां पञ्च-आङ्गिरसौतथ्यकाक्षीवतगौतमकौ-
मण्डेति ॥ वामदेवानां त्रयः-आङ्गिरसगौतमवामदेवेति ॥ कारेणुपालानां त्रयः-आङ्गिरसगौतमकारेणुपालेति ॥ औशनसानां त्रयः-आ-
ङ्गिरसौशनसगौतमेति ॥ शरदतां त्रयः-आङ्गिरसगौतमशरदतेति ॥ दीर्घतमसंपञ्च-आङ्गिरसौतथ्यकाक्षीवतगौतमदैर्घतमसेति ॥ त्रयोवा-
आङ्गिरसौतथ्यदैर्घतमसेति ॥ सूत्रान्तरे त्वौशिशसोमराजायास्यौशिशारुष्या वृद्धदुष्यकाश्च ॥ आयासपूर्वः सकुलाः पुरोकैः कुर्वन्तु० ॥ ९ ॥
औशिशानां त्रयः-आङ्गिरसौशिशकाक्षीवतेति ॥ सोमराजानां त्रयः-आङ्गिरससोमराजगौतमेति ॥ आयास्यौशिशानां पञ्च-आङ्गिरसायास्यौ-
शिशगौतमकाक्षीवतेति ॥ वृद्धदुष्यानां त्रयः-आङ्गिरसचाहृदुष्यगौतमेति ॥ सगोत्रिणोऽन्ये परस्वजाता औतथ्यराहृगणकक्षिवन्तः ॥
स्युर्गौतमैराङ्गिरसैः समग्रेः कुर्वन्तु० ॥ १० ॥ औतथ्यानां त्रयः-आङ्गिरसौतथ्यगौतमेति ॥ राहृगणानां त्रयः-आङ्गिरसराहृगणगौत-
मेति ॥ कक्षीवतां पञ्च-आङ्गिरसौचथ्यगौतमौशिशकाक्षीवतेति ॥ आयास्यादिकक्षीवदंतानां आङ्गिरसगौतमानां परस्सरमविवाहः ॥ अथ
भरदाजाङ्गिरसः ॥ अथो भरदाजमुवाङ्गिरोजा ये ते भरदाजयुताश्च गेर्गाः ॥ रौक्षीयणाख्याः कँपयः सगोत्राः कुर्वन्तु० ॥ ११ ॥ भर-
दाजानां त्रयः-आङ्गिरसचाहृदुष्यभारदाजेति ॥ गर्गणां पञ्च-आङ्गिरसचाहृदुष्यभारदाजसैन्यगार्ग्येति ॥ त्रयोवा-आङ्गिरससैन्यगार्ग्येति ॥
भारदाजसैन्यगार्ग्येति वा ॥ आङ्गिरसतैत्तिरकापिशुवेति वा ॥ रौक्षीयणानां पञ्च-आङ्गिरसचाहृदुष्यभारदाजवान्दनमातवचसेति ॥ कर्षीनां
त्रयः-आङ्गिरसआमहीयवऔरुक्षयसेति ॥ आङ्गिरसचाहृदुष्यभारदाजेति वा ॥ आङ्गिरसचाहृदुष्यभारदाजेति वा ॥ भारदाजादिकथ्यन्तानां परस्प-
रमविवाहः ॥ अथ केचलाङ्गिरसः ॥ स्युः केचला आङ्गिरसाः सगोत्राः स्वस्वे गणे हीरितविष्णुवृद्धाः ॥ रथीतेरा भुङ्क्तेर्कवसंज्ञाः कुर्वन्तु०
॥ १२ ॥ हीरितानां त्रयः-आङ्गिरसाम्बरीषयौवनाश्वेति ॥ मांधाताम्बरीषयौवनाश्वेति वा ॥ विष्णुवृद्धानां त्रयः-आङ्गिरसपौरुकुत्सत्रासदस्य-

येति ॥ रयोत्तराणां त्रयः—आग्निरसर्वैरूपराथीतरेति ॥ आह्निरसर्वैरूपपार्षदश्चेति वा ॥ सुद्रलानां त्रयः—आह्निरसभाम्यांश्वमौद्रल्येति वा ॥
 कृषानां त्रयः—आह्निरसाजमीढकाण्वेति ॥ आह्निरसघोरकाण्वेति वा ॥ हरितादिकण्वान्तानां केवलाह्निरसां स्वस्वगणे अविवाहः ॥ कचिचु
 कुत्सीदंरिताः सगोत्रा रथीतराल्यैः प्रपदश्वसंज्ञाः ॥ उक्ता अमी आह्निरसाः समस्ताः कुर्वन्तु ॥ १३ ॥ कुत्सानां त्रयः—आह्निरसमांधावृ-
 कीद्वेति ॥ एषां दत्तिरविवाहः ॥ प्रपदश्वानां त्रयः—आह्निरसपार्षदश्वैरूपेति ॥ अष्टादंष्ट्रपार्षदश्वैरूपेति वा ॥ एषां रथीतरेरविवाहः ॥
 इत्याह्निरसगणाः ॥ अथात्र त्रयः ॥ अथात्रिंशद्विष्टिरसुद्रलाख्यवाद्भूतका अत्रिगणाश्चतुर्धा ॥ गोत्रैक्यतोऽमी न मिथो विवाहाः कुर्वन्तु ॥
 १४ ॥ अपात्रीणां त्रयः—आत्रेयार्चनानसश्यावाश्चेति ॥ गविष्टिराणां त्रयः—आत्रेयार्चनानसगयाविष्टिरेति ॥ आत्रेयगविष्टिरपौर्वातिथेति
 वा ॥ सुद्रलानां त्रयः—आत्रेयार्चनानसपीर्वीतिथेति । वाहुतकानां त्रयः—आत्रेयार्चनानसवाद्भूतकेति ॥ अन्येऽत्रयः सुखिमिताः कचिचु धनं-
 जयाभातिययस्तथेव ॥ सुमङ्गला अत्रिसमानगोत्राः कुर्वन्तु ॥ १५ ॥ धनंजयानां त्रयः—आत्रेयार्चनानसधानंजयेति ॥ अतिधीनां
 त्रयः—आत्रेयार्चनानसातिथ्येति ॥ सुमङ्गलानां त्रयः—आत्रेयसौमङ्गलश्यावाश्चेति ॥ आद्यान्यादिसुमङ्गलान्तानां सर्वात्रिस्तोमानां परस्परम-
 त्रिवाहः ॥ इत्यत्रिगणाः ॥ अथ कश्यपाः ॥ अथ त्रिधा काश्यपजातवर्गस्ते नैध्रुवाः शाण्डिलेभसंज्ञाः ॥ गोत्रैक्यतोऽन्यो-
 न्यमगन्वयाः स्युः कुर्वन्तु ॥ १६ ॥ नैध्रुवाणां त्रयः—काश्यपावत्सारआसितेति वा ॥ शाण्डिलानां त्रयः—काश्यपावत्सारशाण्डिल्येति ॥
 काश्यपानत्सारदेवलेति वा ॥ काश्यपआवत्सारआसितेति वा ॥ काश्यपआसितदेवलेति वा ॥ काश्यपावत्सारशाण्डिल्येति ॥
 त्रयः—काश्यपावत्सारैरन्येति ॥ नैध्रुवादिरेभ्यन्तानां सर्वैरुश्यपानां परस्परमविवाहः ॥ इति कश्यपगणाः ॥ १७ ॥ अथ वसिष्ठाः ॥
 अपो वसिष्ठाय चतुर्भिः स्युर्वासिष्ठक्रीण्डिन्यपरोशराथ ॥ तथोपमन्युः समगोत्रजाताः कुर्वन्तु ॥ १७ ॥ वासिष्ठानामेकः

प्रवरः वासिष्ठेति ॥ कौण्डिन्यानां त्रयः-वासिष्ठमैत्रावरुणकौण्डिन्येति ॥ पराशराणां त्रयः-वासिष्ठशतपथपाराशर्येति ॥ उपमन्यूनां त्रयः-वासिष्ठेन्द्रप्रगदाभद्वस्विति ॥ सर्ववसिष्ठानां परस्परमविवाहः ॥ अथ विश्वामित्राः ॥ विश्वामित्रत इन्द्रकौशिककंठार्या लोहिता रीक्षका आजार्या अघर्षर्षणाश्च कुञ्जिका धानजयाः पूरणाः ॥ वर्णाः ॥ सर्गाः स्युर्दश कामकायनयुताः सर्वे सगोत्रा मिथः कुर्वन्तु स्मृतिर्गो मुनीश्वरसमूहाः सुप्रभात मम ॥१८॥ विश्वामित्राणां त्रयः-विश्वामित्रदेवरातौदलेति ॥ इन्द्रकौशिकानां द्वौ-विश्वामित्रेन्द्रकौशिकेति ॥ क्तानां त्रयः-विश्वामित्रकाल्याल्कीलेति ॥ रोहितानां त्रयः-विश्वामित्रएकलौहितेति ॥ रीक्षकाणां त्रयः-विश्वामित्ररीक्षकैरवनेति ॥ विश्वामित्रगाधिर्नरवनेति वा ॥ आजानां त्रयः-विश्वामित्रमाधुच्छन्दसाज्येति ॥ अघमर्षणानां त्रयः-विश्वामित्राघमर्षणकौशिकेति ॥ कुञ्जिकानां त्रयः-विश्वामित्रदेवरातौदलेति ॥ धानजयानां त्रयः-विश्वामित्रमाधुच्छन्दसायनज्येति ॥ विश्वामित्रमाधुच्छन्दसाधमर्षणेति वा ॥ पूरणानां द्वौ-विश्वामित्रयौरेति ॥ कामकायनानां त्रयः-विश्वामित्रदेवश्रवसदैवतरसेति ॥ विश्वामित्रगणाः क्वचित्तु कथकाः सौवर्णरेतो भिषाः शालद्वायनसाहुलानकुञ्जिका हेरण्यरेतोभिषाः ॥ हर्षश्वा घृतकौशिकारुण्यगुनयः कापोतरेतोभिषावेषू रोहिणका इमेपि खलु कुयुः सुप्रभातं मम ॥ १९ ॥ कथकानां त्रयः-विश्वामित्रकाथकनाथकृति ॥ सुवर्णरेतसां द्वौ-विश्वामित्रसौवर्णरेतसेति ॥ शालंकायनानां त्रयः-विश्वामित्रशालंकायनकौशिकेति ॥ साहुलानां त्रयः-विश्वामित्रसाहुलमाहुलेति ॥ अजकुञ्जिकानां त्रयः-विश्वामित्राश्मरभ्यवाहुलेति ॥ हिरण्यचेतसां द्वौ-विश्वामित्रैरण्यरेतसेति ॥ हर्षश्वादीनां त्रयः-विश्वामित्रगाधिर्नरवनेति ॥ घृतकौशिकानां द्वौ-विश्वामित्रघृतकौशिकेति ॥ कपोतरेतसां द्वौ-विश्वामित्रकपोतरेतसेति ॥ वेणूनां त्रयः-विश्वामित्रगाधिर्नरवनेति ॥ रोहिणानां त्रयः-विश्वामित्रमाधुच्छन्दसरीद्विनेति ॥ इन्द्रकौशिकादिरोहिणान्तानां सर्वेषां विश्वामित्राणां परस्परमविवाहः ॥ इति विश्वामित्रगणाः ॥ अथेध्यार्चाद्वाह्यसांवे-

वाहाः ससोमैवाहाभिंध्यञ्जवाहाः ॥ अगस्त्योऽभी सकुलाश्चतुर्धा कु० ॥ २० ॥ इध्मवाहाना त्रयः—आगस्त्यदर्ब्ब्युतेध्मवाहेति ॥ एकोवा-
 आगस्त्येति ॥ साम्भवाहानां त्रयः—आगस्त्यदर्ब्ब्युतसाम्भवाहेति ॥ सोमवाहानां त्रयः—आगस्त्यदर्ब्ब्युतसोमवाहेति ॥ यज्ञवाहानां
 ॥ २१ ॥ पाणिकानां त्रयः—आगस्त्यापेनायकपाणिकेति ॥ पौर्णमासाद्याः शुक्लहंसकाद्याः ॥ पुलस्त्यकत्वादय एकगोत्राः कु०
 आगस्त्यमाहेन्द्रमायोभुवेति ॥ इध्मवाहादिपुलस्त्यकत्वाद्यन्तानां सर्वागस्त्यानां परस्परमविवाहः ॥ इत्यगस्त्यगणाः ॥ अथ द्विगोत्राः ॥
 साकं भारद्वाजवांदनमातवचसेति ॥ कतानां त्रयः—विश्वामित्रकाल्यात्कीलेति ॥ शौक्लशैशिरिणां पञ्च—आङ्गिरसचार्य-
 लेति ॥ आङ्गिरसचार्यस्पत्यभारद्वाजशौक्लशैशिरिणां वा ॥ त्रयोवा—आङ्गिरसकाल्यात्कीलेति ॥ भारद्वाजकाल्यात्कीलेति वा ॥ कपिलानां
 कतानां शौगशैशिरिणां च भारद्वाजैर्विश्वामित्रैश्चसाकंनान्वयः ॥ नो काश्यपैः संकृतिभिर्वसिष्ठैर्लौगाक्ष्योऽभी द्विकुला विवाहाः ॥ अहर्व-
 सिष्ठा निशि कश्यपाल्याः कु० ॥ २३ ॥ लौगाक्षीणां त्रयः—काश्यपावत्सारवासिष्ठेति ॥ निशिवासिष्ठस्थानेकाश्यपः । अमीलौगाक्ष्यः
 काश्यपैः संकृतिभिर्वसिष्ठैश्चसाकंनान्वयेयुः ॥ नो देवराता जमदग्निविश्वामित्रैर्द्विगोत्राः पनसास्तु चैवम् ॥ उद्धाहभ्राजः खलु संग्रदिष्टाः
 कु० ॥ २४ ॥ देवरातानां त्रयः—विश्वामित्रदेवरातौदलेति ॥ एवमेव पनसानाम् ॥ देवरातानां पनसानां च जमदग्निभिर्विश्वामित्रैश्चसाकं
 नान्वयः ॥ सहात्रिवर्गैश्च वसिष्ठवर्गैर्लौगाक्षिभिः संकृतिभिर्विवाहाः ॥ नो जातुकर्ण्या न च वामरथ्याः कु० ॥ २५ ॥ जातुकर्ण्यानां त्रयः—
 वासिष्ठान्नेयजातुकर्ण्येति ॥ वामरथ्यानां त्रयः—आत्रेयवामरथ्ययौनिकेति ॥ जातुकर्ण्याः वामरथ्याश्चअग्निभिर्वसिष्ठैर्लौगाक्षिभिः संकृतिभि-

धसकनान्वयेयुः ॥ स्वकीयवर्गः सकलैर्वसिष्ठैर्लौगाक्षिभिः सकृत्प्रतिपूतिमापाः ॥ नोद्वाहकर्मण्यधिकारिणोऽमी कु० ॥ २६ ॥ संकृतीन
 द्रयः—आङ्गिरसगौरीवीतसां कृत्येति ॥ शात्तयगौरवीतसां कृत्येति वा ॥ पूतिमापाणां सर्वं सकृत्प्रतिवत् ॥ स्वकीयवर्गः सकलैर्वसिष्ठैर्लौगाक्षिभि-
 धसकसकृत्प्रतिपूतिमापानो विवाहाः ॥ धनं जयाख्याः सकलात्रिविधामित्रैर्न पाणिग्रहणैः स्युः ॥ द्विगोत्रिणोऽमी गदिताः समस्ताः कु०
 ॥ २७ ॥ धनजयाना द्रयः—निश्चामित्रमाधुच्छन्दसधानं जयेति ॥ धनं जयानां सकलात्रिविधामित्रैः साकनान्वयः ॥ इति द्विगोत्राः ॥ गणा-
 न्विदित्वा प्रवैः स्वयं वृद्धप्रणीतैरसगोनपूयन् ॥ गोत्राणि तेभ्योऽथ विनिर्णयं च प्रचीतु विद्वान्करसग्रहार्थं ॥ (एक एव ऋषिर्यावत्प्रव-
 रेणुवर्तते ॥ तावत्समान्योनत्सृते भृग्वद्विरोगणात् ॥ १ ॥ पशूनां त्रिषु सामान्यादविवाहस्त्रिषु द्वयोः ॥ भृग्वद्विरोगणेष्वेवं शेषेष्वेकोपि
 चारयेत् ॥ २ ॥) ॥ २८ ॥ अथ मातृगोत्रप्रवरविचारः ॥ माय्यदिनीयद्विजपुङ्गवेन गोत्रं पितुः सप्रवर विवर्ज्यम् ॥ मातृस्तु
 गोत्रं प्रवैर्धिनैव कात्यायनाख्यो मुनिरित्युवाच ॥ २९ ॥ गान्धर्वैश्चाचमुल्लैर्विवाहैर्विवाहितायास्तनयेन वर्ज्यम् ॥ गोत्रद्वयं सप्रवरं
 व्यवस्थामित्युक्तवन्तो विबुधाः समस्ताः ॥ ३० ॥ इत्यापदेवगदितं मुनिपुंगवानां सन्निर्णयं विषमगोत्रसगोत्ररूपम् ॥ नित्यं पठेदुपसि यः
 परमादरेण तस्येष्टकामनिवहाः सकला भवेयुः ॥ ३१ ॥ कृताभिरूप १६३४ संमिते शकेऽब्दराजनन्दने ॥ नभोभिधानमास्यसुं चकार
 देवन्दनः ॥ ३२ ॥ इत्यापदेवविरचितो गोत्रप्रवरनिर्णयः ॥

गोत्रप्रवरयोरुच्चारणे क्रमविशेषः ॥ श्रीमच्छुभ्रदेवतनयविश्वनाथदेवविरचिते गोत्रप्रवरनिर्णये—गोत्रप्रवरयोर्भेदे प्रथमं प्रवरा-
 दितः ॥ गोत्रं समुच्चरेद्धोता सत्यापाढवचोबलात् ॥ गोत्रसवन्ध प्रथम भेदे इति सत्यापाढवचनम् । गोत्रप्रथमप्रवरयोर्भेदे मौनसगोत्रः ।
 भार्गवैतद्द्व्यसावेतसेतिप्रवरः इत्यादिरूप गोत्रसवन्ध प्रथम प्रवरस्यादौ कुर्यादित्यर्थः ॥ अयं याज्ञिकानां संप्रदाय इति शबरख्या-

मिनः ॥ अर्थोऽयं प्रवराध्याये स्पष्ट एव प्रतीयते ॥ वरणक्रम उक्तोऽयमिष्ट्यादिविषये मयेति ॥ न चेदं सत्यापाढवचोबलात्तद्विषयमिति
 शुद्धयम् । याज्ञिकवह्नभायां कातीयगृह्यसूत्रपद्धतौ—यदा गोत्राण्यप्रवरयोरेकत्वं तदा आदौ अर्षियाणां उचारणं पश्चा-
 द्रोत्रस्य । यत्रतु तयोर्भेदस्तत्र आदौ गोत्रं पश्चात्प्रवरा इति वाक्योद्धारपुरःसरमुक्तत्वात् ॥ एवमेव श्रौतसूत्रपद्धतौ याज्ञिकवह्नभायां
 सत्रप्रकरणे एवं विवादाहावित्याद्युक्तत्वाच्च । इति गोत्रप्रवरयोर्स्वारेणे क्रमविशेषः ॥

समानगोत्रत्वं समानप्रवरत्वं च ॥ एकएव ऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वस्युते भृग्वन्निरोगणात् ॥ तथा—
 पश्चानां त्रिषु सामान्यादविवाहखिपु द्वयोः ॥ भृग्वन्निरोगणेष्वेवं शेषेष्वेकोपि वारयेत् ॥ इति ॥ ॥ गोत्राणां प्रवरणां च सं-
 ख्यामाह ॥ गोत्राणां तु सहस्राणि प्रयुतान्यर्जुदानि च ॥ ऊनपश्चादशदेवैषां प्रवरा ऋषिदर्शनात् ॥ ॥ त्रियमाणानुवृत्तिसस्ता
 नुवृत्तिलक्षणम् ॥ त्रियमाणतया वापि सत्तया वानुवर्तनं ॥ एकस्य दृश्यते यत्र तद्गोत्रं तस्य कथ्यते ॥ अस्यार्थः—त्रियमाणतया
 पत्यमानप्रवरान्तर्भवेन । यथा आद्यानां भृगूणां द्वित्रिप्रवरसाम्ये ॥ सत्तया अधिकारेण उत्पादकत्वेन वा । त्रियमाणतयानुवृत्तिः प्रवे-
 र्ण्वेव । सत्तयानुवृत्तिस्तु गोत्रेष्वेव । विल्लरस्तु गोत्रप्रवरदर्पणे श्लेषः ॥ इति त्रियमाणानुवृत्तिसत्तानुवृत्तिलक्षणं ॥

स्वगोत्रप्रवरज्ञाने निर्णयः ॥ स्वगोत्रप्रवरज्ञानविधुराणां तथैव च ॥ ब्राह्मणानामथाचार्यप्रवराणां वृत्तिः स्पृता ॥ तथैवाचार्यप्रवर-
 तुल्यैश्च प्रवरैरपि ॥ अनुद्वाहः स्पृतस्तेषां मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ आचार्यगोत्रप्रवरानभिज्ञस्तु द्विजः स्वयं ॥ दत्त्वात्मानं तु कस्मीचित्तद्गो-
 त्रप्रवरो भवेत् ॥ यद्वा स्वगोत्रप्रवरविज्ञानरहितः पुमान् ॥ जमदग्निगोत्रप्रवरैः स्वकार्यं हि समाचरेत् ॥ विवाहं च न तेनापि गोत्रेण तु
 समाचरेत् ॥ अज्ञातनिजगोत्राणायुक्तो गोत्रस्य निर्णय इति विश्वनाथदेवकृतगोत्रप्रवरनिर्णये ॥ तत्रैव—विकल्पे प्रवरणां तु निर्णयः प्रो-

च्यतेऽपुना ॥ प्रवेषु विकल्पा ये ते योद्धव्या व्यवस्थिताः ॥ संभवन्त्या व्यवस्थाया नाव्यवस्थितिरिच्यते ॥ विकल्पेषु यतस्तस्माद्भव्या-
धीयतेऽत्र तु ॥ निज वैकल्पिकं पक्षं प्राप्तं वृद्धतमक्रमात् ॥ स्मरन्ति ये नरास्त्रेषां त एव प्रवरा मताः ॥ तेषां तदनुसारेण सगोत्रत्वादि-
सभवे ॥ अनुद्वाहापनुष्येवं उद्वाहस्तदसंभव इति ॥

अथ मातृगोत्रनिर्णयः ॥ अथ मातृगोत्रे विवाहमाह मनुः—असपिण्डा च या मातुरसगोत्रा च या पितुः ॥ सा द्विजानां
प्रशस्वा स्त्री दारकर्मणि भेषुने इति । अत्र हि मातृपक्षे सापिण्ड्यमाने विवाहप्रतिषेधात् मातृगोत्रे विवाहोऽभ्यनुज्ञायते । अन्यथा अस-
गोना च या मातुरित्त्ववश्यत् । इति तदर्थः ॥ ॥ परं मातृगोत्राणि सर्वैर्वर्जनीयैव ।—मातुलस्य सुतामूढा मातृगोत्रां तथैव च ॥ स-
मानप्रवरां चैव त्यक्त्वा चान्द्रायण चरेदिति श्रुतान्तपोक्तेः । अत्र मातृगोत्रविवाहप्रतिषेधेनैव मातुलसुताविवाहप्रतिषेधसिद्धौ मातु-
लप्रदणं सन्निकृष्टतरत्वात् मातृगोत्रदोषादपि दोषगौरवव्यापनार्थमिति ॥ ॥ यद्यपि सगोत्रां मातुरप्येके नेच्छन्त्युद्वाहकर्मणि । जन्म-
नामोरनिज्ञानेऽप्युद्वाहेद विशदित इति व्यासोक्तेः । मातृगोत्रविवाहनिषेधस्य पाक्षिकत्वं । परं तत्र चाण्डालत्वादिदोषत्वातिगुरुत्वात् पा-
क्षिकदोषस्यापि परिहार्यत्वात् सर्वेषां मातृगोत्रवर्जनमिति प्रवरमज्ञपर्यामुक्तम् ॥ तथापि पाक्षिकत्वात् कैश्चिदुद्ब्रूते । परं कलिर्वर्ज्यत्वा-
त्सर्वैर्वर्जनीयैव ।—गोत्रान्मातुःसपिण्डाच्च विवाहो गोवधस्तथेति हेमाद्रिस्माधवीयादौ आदित्यपुराणे कलिर्वर्ज्ययुक्तेः ॥ ॥

ननु मातृगोत्र माथ्यंदिनीयानामपुत्रायाश्चेति सत्यापाढवचनाभ्याथ्यदिनीयानामेव मातृगोत्रवर्जनं नान्येषामिति कैश्चिदुद्ब्रूयते तत्र निर्मु-
लमेव । एतदुच्यते सत्यापाढादावदर्शनात् प्रवरमञ्जरीकारैरलिङ्गनात् महाराष्ट्रकल्पितत्वादिनि निर्णयसिद्धौ कमला-
करभट्टकल्पाच्चेति ॥ तथाच धर्मनीकायां—मातृगोत्रं वर्जनीयं समस्त्वैर्वैतदोत्रं वाजिनामेव वज्यं ॥ श्रुते कश्चित् वाजिनामेव

पर्व्यं निर्गूलं तच्चेति ॥ ॥ अत्र मातृशब्देन मुख्यैव जननी । नतु मातृत्वावच्छेदेन गौणा । तथाच निर्णयस्त्रिधौ श्राद्धप्रकरणे
 मातृशब्दो जनन्यामेव रूढ इति हेमाद्रिरित्युक्तं । मिताक्षरायां आशौचप्रकरणे पितृपत्न्यामपि मातृव्यतिरिक्ताया स्थूल्यन्तरे विशेष्यो
 दर्शितः—पितृपत्न्यां व्यपेतायां मातृवर्ज्यं द्विलोत्तमः । संवत्सरे व्यतीते तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति । अत्र पितृपत्न्यः सर्वा मातर इति
 सुगन्तुवचनेन मातृशब्दः पितृपत्नीपरश्चेत् तर्हि षट्मिन्नं षट्मानयेति वाक्यस्याप्रामाण्यवत् अस्याः स्मृतेरप्रामाण्यं स्यात् । तस्मान्मा-
 तृशब्दो जनन्यामेव रूढ इति ॥ ॥ यत्र तु मातृशब्दस्य मातर इत्यादिबहुवचनं तत्रैव मातृशब्दगतबहुत्वात् मातृत्वावच्छेदेन गौण-
 सापन्नमात्रादेर्ग्रहणं नान्यत्रेति ॥ ॥ मातृगोत्रामित्यत्र मातृगोत्रं यस्या इति एकवचनान्तेन मातृशब्देन साकं समासः । नतु मातृणा-
 मिति बहुवचनान्तेनेति । सगोत्रां मातृरप्येके । गोत्रान्मातुः सपिण्डाच्चेत्यादिस्मृतिगतैकवचनान्तमातृशब्दैकवाक्यत्वादिति ॥ ॥ मातृ-
 शब्दस्य जनन्यामेव रूढिवीजं मन्वथमुक्तावल्यां कुञ्जुकभट्टाः—माता पिता वा दद्यातां यमङ्किः पुत्रमापदि । सदृशं प्रीतिसंयुक्तं
 स ज्ञेयो दन्निमः सुत इति । मातेति । शुक्रशोणितसंभवः पुरुषो मातापितृनिमित्तकस्तस्य प्रदानविक्रयपरित्यागेषु मातापितरौ प्रभवत इति
 षस्त्रिंशत्सरणात् माता पिता वा दद्यादिति षस्त्रिंशत्सरणात् शुक्रशोणितसंभवत्वमेव मातृर्गोतृत्वे पितुः पितृत्वे च वीजं । तत्त्वं च
 जनन्यामेव न सापन्नमातरि । अतः पुत्रस्य प्रदानविक्रयपरित्यागेषु माता वा पिता वा प्रभवति नान्यः । अतएव पितृविरहितसपत्नीपुत्रस्य
 जनन्यभावे प्रदानादौ सापन्नमातुरधिकारः केनापि अन्यकारेण नोपात्त इति ॥

अपरंच । पत्नीदुहितृदौद्वित्रपितृरहितसापुत्रस्य सुतस्य मिताक्षरायां पत्नीदुहितरश्चेति वाक्येन मातृधनग्रहणाधिकार उक्तः ।
 तत्र मातृत्वावच्छेदेन सापन्नमातुरप्यधिकारः प्रतीयते । परंतु तत्र मातापित्रोर्भक्ष्ये पूर्व धनाधिकारो मातुः किंवा पितुरित्येतद्विषये वीरमि-

श्रोत्रयकारेण—सहस्र तु पितुर्माता गौरवेणातिरिच्यते । गर्भधारणपोषाभ्यां माता तस्याद्दरीयसी । एतद्वचनेन पुत्रस्य गर्भधारणपोषणे यत्र तत्र मातृत्व । तत्त्वच जगन्यामेवास्ति । अतः माता सैव ग्राह्या इति ज्ञायते । गर्भधारण पोषणं च सापन्नमातुर्न संभवति । अतः पत्नीदुहितर इति वचने पितरान्विलेनेन जनन्या एव धनग्रहणाधिकारो न सापन्नमातुः । नच तदभावे सामान्यतो मातृत्वावच्छेदेन सापन्नमातृपर्यधिकारोस्त्विति वाच्य । सकृच्छक्तस्य मातृशब्दस्य गौणमुल्यार्थकवृत्तिद्वयापत्तेः । यतु—असुताश्च पितुः पत्न्यः समानांशाः प्रकल्पिताः ॥ पितामहश्च सर्वास्त्रा मातृत्व्याः प्रकीर्तिता इति व्यासवचनात् यदि कुर्यात्समानांशानिति यो गीश्वरवचने पत्नीग्रहणात् जीवद्विभागे पत्नीभानस्य पुत्रसमानांशवत्त्व । पुत्रपत्नीपदयोः पितृपतियोगिकसवन्धार्यकतया गौणमुल्यार्थकत्वानापत्तेः । पित्रो-
 लुभं विभागे तु पुत्रकर्तृतया तत्सर्वान्धिमातृप्रतीतेर्वैल्य्यादुभयपरत्वासभावान्युग्रवतीनामेव स्वपुत्रसमांशित्वं । अपुत्राणां तु आसाञ्छाद-
 नमानभास्त्वमभिभक्तसमष्टपत्नीनामिवैत्युक्तं ॥ अनाय निष्कर्षः । पितरान्विलेन तु मातृशब्देन जननीसापन्नमातेत्युभयार्थकत्वे गौणमुल्यार्थ-
 वृत्तिद्वयापत्तेर्दुर्बलत्वात्साक्षाजानन्येव न सापन्नमातेति ॥ ॥ यतु सर्वासामेकपत्नीनामिति मनुवचनेन अनेकासां सपत्नीनां मध्ये एका चेत्पु-
 त्रिणी भवेत् तेन पुत्रेण सर्वा अपुत्रिण्योसि पुत्रिण्य इत्युक्त । तदपि तासां श्राद्धादिपारलौकिकार्थमन्यः पुत्रो दत्तको न ग्राह्य इति ताः प्रत्यु-
 पदेशः । यया अपुत्रस्य आतृपुत्रे सति अन्यः पुत्रो दत्तको न ग्राह्यः सएव ग्राह्यः तद्वत् उक्तापुत्रिणीनामपि । नत्वेनेन वचनेन पितरान्विलेन
 सापन्नमातृग्रहणं शङ्कामिति ॥ ॥ अन्यच्च निर्णयसिद्धौ मयूखादौ च । अपुत्रश्राद्धाधिकारनिर्णये पितुर्भावे माता तदभावे खुपा तदभावे
 मगिनी तनानुजाग्रजासोदरासोदरसमवाये आतृवदित्युक्त । तत्रापि सापन्नमातुरधिकारो नोक्तः ॥ ॥ अथ च । अपुत्रधनाधिकारिकम-
 निरूपकपत्नीदुहितर इति वान्ये यया आतर इति पदेन सामान्यतः सोदरासोदराणामुपस्थितौ इत्य विवेचितं सोदराणामभावे भिक्षोदरा

इति । यद्विच मातृशब्देन सापलमातुरपि ग्रहणं तदा ग्रन्थकारैर्निर्देशः कृतः स्यादेव । नतु तथास्ति । तस्मात्सापलमातुर्धनग्रहणाधिकारः
 श्राद्धायधिकारश्च नास्तीति ॥ ॥ निर्णयमिदं जननीगोत्रमेव सर्वैर्विवाहे वर्जनीयं न सापलमातुर्गोत्रमिति ॥ अयं मातृगोत्रे
 पितृगोत्रवत् नैव तावत्प्रवरचिन्तनं । प्रवरान्पितृगोत्रे तु मातृगोत्रे न चिन्तयेत् । गोत्रमेव त्यजेन्मातुरिति कात्यायनोऽथवीदिति स्मृतः ।
 तथा पितृगोत्रप्रवरसमां नोद्धेन्मातृगोत्रमात्रसमां नेति काठकमाठकशुद्धोक्तेश्च ॥ ॥ यद्यु एकस्मिन्प्रवरे तुल्ये मातृगोत्रे वरस्य च ।
 तद्युद्धाहं न कुर्वीत सा कन्या भगिनी भवेदिति वचनेन मातृगोत्रे प्रवरचिन्तनमुक्तं तत्कानीनपुत्रिकादिस्तुतविपयकमित्यन्यत्र विस्तर इति ॥ ॥
 एवं मातृगोत्रे पितृगोत्रवत् नैव तावत् समानगोत्रत्वं च । अत्र एवकारमातृशब्दयोः स्वसमभिव्याहृतपदार्थतावच्छेदकमातृगोत्रत्वाव-
 च्छिन्नान्यगोत्रसंयन्धव्यवच्छेदार्थकत्वादिति ॥ तथाचोक्तं—पथानामिति वाक्ये या व्यवस्था परिकल्प्यते । पितृगोत्रे तु सा ज्ञेया मातृगोत्रे
 न कर्हिचित् ॥ १ ॥ नामभेदाद्गोत्रभेदो मातृगोत्रे विनिश्चितः । गणैक्येपि न तद्गोत्रमेकत्वं लभते तथेति शम् । इति श्रीमन्नस्थानवा-
 सिना चारे इत्युपनाम्ना अण्णाशास्त्रिणा विरचितो मातृगोत्रनिर्णयः समाप्तः ॥

मातृगोत्रविचारे श्रीमहौगाक्षिभास्करप्रभृतिभिर्मातृगोत्रं माध्यन्दिनीयानामपुत्रायाश्चेति सत्याषाढीयं वचो निर्गूलमप्यसाधारणं मूल-
 सुररीकृत्य मातृगोत्रमुत्रसापलमातृशब्दं गोत्रं माध्यन्दिनैरेव वर्जनीयं नान्यैरित्याद्यन्तर्पं प्रपञ्चितं, तच्छास्त्रसंगतं वा नवेति विविच्यते ।
 अथ मातृगोत्रविचारः—१ अस्मिन्विचारे प्रतिपदोक्तं सर्वैर्निबन्धकृद्भिरविवादमाहृतं ज्ञातात्तपीयं वचः—तथाहि “मा-
 तुलस्य सुतामृद्धा मातृगोत्रां तथैव च । समानप्रवरां चैव गत्वा चान्द्रायणं चरेत्” इति । अत्र मातृगोत्रमिति पदं विचारविषयस्तत्र
 मातृगोत्रमित्यस्यार्थो मातामहगोत्रमिति लक्षणया स्वीकार्यः । यतोऽत्र मुख्यार्थो न संभवति । स्वगोत्राद्भ्रश्यते नारी विवाहात्सप्तमे पदे

इति वचनात्तस्याः पितृगोत्रनिवृत्तेरुक्तत्वादत एव मातृश्राद्धे तत्पितृगोत्रानुच्चारः । ननु यदि स्त्रिया विवाहादनन्तरं पितृगोत्रनिवृत्तिः पति-
गोत्रातिदेशश्च शास्त्रेण बोध्यते तर्हि मातृगोत्रपदेन तत्पतिगोत्रमर्थोऽस्त्वपितृगोत्रं ग्राह्यं ततश्च तद्गोत्रजकन्यावरणनिषेधः कुतो न स्त्रीक्रियत
इति चेन्न । असमानार्पणो न जाभित्यादिनैव तादृशकन्यावरणनिषेधस्यान्यथासिद्धत्वादस्य निषेधस्य तत्राग्रसरात् । एवं चोभयथाऽपि स्वतंत्र-
मातृगोत्राभावेन शक्यार्थवाधाहक्षणया गङ्गायां घोष इतिवन्मातृपदेन मातामहग्रहणं । तथाच मातृगोत्रामित्यनेन मातामहगोत्रामित्यस्य
स्त्रीकार उपरितनवचने । केचिच्च लक्षणया मातृगोत्रामित्यनेन मातुलगोत्रामित्यस्य ग्रहणं वदन्ति तन्मन्द्म् । गोत्रपदस्वारस्याद्गोत्रस्य पितृ-
त्वाद्युत्पत्तेर्न मातृस्तया च वरेण मातामहगोत्रजा कन्या नोद्गाह्या । तत्रवरसाग्नये तु न दोषः । गोत्रमेव त्यजेन्मातुरिति वचनात् । ननु मा-
तामहगोत्रजकन्याननिषेधेनैव मातुलकन्यावरणनिषेधे प्राप्ते पुनर्मातुलस्य सुतामिति स्थितिगतं पदद्वयमर्कचित्करमिति चेन्न ब्राह्मणवसिष्ठन्यायेन
पाषाधिक्यबोधनार्थं तस्यावश्यकत्वात् । मातामहगोत्रजकन्यावरणजन्यपातकोपक्षयाऽपि मातुलकन्यापरिणये दोषाधिक्यमिति तत्तात्पर्यम् ।

२ अतः परं मातृगोत्रामित्यत्र मातृपदेन जनन्या मातुरेव ग्रहणमुत सापत्नमातुरपीति विचार्यते । मातृगोत्रामित्यत्र मातृपदेन केवलं ज-
नन्या एव ग्रहणं शास्त्रसम्मतम् । तथाहि यदि मातृगोत्रामित्यनेन सपत्नमातुरपि गोत्रं परिहृत्यं स्यात्तर्हि मातृगोत्रामिति बहुव्रीहिसमासे
एवं विग्रहः स्यात् 'मावोः गोत्रं यस्याः । मावृणां वा गोत्रं यस्याः' इति ननु मातृगोत्र यस्या इति 'एकवचनान्तमातृपदघटितः समासः ।
मातृपदेन केवलं जननीग्रहणे तु मातृगोत्रं यस्या इत्येकवचनान्तमातृपदेनाऽपि विग्रहो घटते । तत्र 'तद्धितश्चासर्वमक्ति'रित्यत्र भगवता
पतञ्जलिना महाभाष्ये एकवचनमुत्सर्गः करिष्यते इति रादान्तवचसीव बोधितं यदेकवचनं यत्र कुत्रापि विना विशेष्यत्वं प्रयोज्यम् ।
द्विवचनपद्वचनयोस्तु प्रयत्नोऽपेक्षितः । तेन यद्यत्र सापत्नमातृगोत्रमपि वर्ज्यमिति बोधकं स्मार्तवचनान्तरं स्यात्तर्हि तादृशं प्रयत्नमुररी-

कृत्य द्विवचनबहुवचनान्ततया मातृगोत्रमिति पदं विगृह्येत स्याच्च ततः सपत्नमातृग्रहणं परं तादृशवचोरूपप्रयत्नाभावादेकवचनान्तमातृपदेन
 विग्रहो गले पतितस्ततश्चैकस्याः केवलं जनन्या एव गोत्रं वर्ज्यमिति समापत्तति । याचैका मातृपदेन बोध्यते सा जनन्येव ग्राह्या । यतः सहस्रं
 तु पितृर्माता गौरवेणातिरिच्यते । गर्भधारणयोषाभ्यां माता तस्माद्वरीयसीति वीरमित्रोदयवचसा यत्र गर्भधारणयोषणे संभवतस्तात्रैव
 माहात्म्यं बोध्यते तच्च जनन्यामेव संभवत्यतस्तद्वोत्रजावरणमेव निषेध्यं । किंच यदि मातृपदेन सर्वासां सामान्यतो ग्रहणं सर्वेषु कार्येषु
 भवेत्तर्हि पितृपत्न्यः सर्वा मातर इत्यतिदेशोऽपि श्राद्धादिषु कर्तव्यो न भवेत् । अतएव जनकमातुरपेक्षया सपत्नमातृगौणत्वाद्वाद्यमागा-
 दितु सपत्नमातृदुर्हित्राचन्ते निवेशः संघटते । किं चेदमत्र ध्येयं । यत्र सपत्नमातृग्रहणमभीष्टं निबन्धकृतां स्थितिकृतां वा तत्र ते मातर
 इति प्रयुज्यते । नन्वत्र मातृपदस्य मातृगोत्रमिति समासघटितत्वात्समासे च विभक्तीनां लुका लुप्तत्वाद्बहुवचनान्तप्रयोगो नास्तीति कथं
 ज्ञायत इति चेन्न । सगोत्रां मातुरप्येके, गोत्रान्मातुः सपिण्डाच्चेति प्रकृतप्रकरणस्यवाक्ययोर्मातुरिति एकवचनान्तमातृशब्दप्रयोगस्य जा-
 गरुकत्वात् । नन्वेवं मातृपदेन सपत्नमातृग्रहणे समानन्यायाद् दत्तकविषये प्रतिगृहीत्मातृगोत्रवर्जनमपि न स्यादिति चेन्न । दत्तकवि-
 द्विवचनं बहुवचनान्तसमासे प्रयत्नाधिक्यमपश्यते इति महाभाष्यग्रामाण्यमूलकमतुपदमेवोक्तं । तथाच जननीपितृगोत्रं वर्ज्यं न साप-
 त्तमातुः पितुरपीति ।

३ इदं मातृगोत्रवर्जनं सर्वेषामुत माध्यन्दिनीयानामेवेति विचार्यते । मातुलस्य सुताग्रुद्भेति ज्ञातातपीयचपसः सर्वशास्त्रीयानधि-
 कृत्य प्रवृत्तत्वात्सर्वैरेव मातृगोत्रं वर्ज्यम् । दोषस्यातिगुरत्वात्सर्वेषां मातृगोत्रं वर्ज्यमिति निर्णयसिन्धुगृहीतप्रवरमञ्जरीकारोक्तेः ।

निर्णयस्त्रिभुङ्गीकायां धर्मनौकायां—मातुर्गोत्रं वर्जनीयं समस्तैर्नैतद्गोत्रं वाजिनामेव वर्ज्यं निर्मूलं
तथेत्याद्युक्तेषु । ननु मातृगोत्रं माध्यान्दिनीयानामपुत्रायाश्चेति तस्यापाढोक्तेरिति तत्र तत्र गृहीतपदकदम्बकेन माध्यन्दिनीवैरेव मातृ-
गोत्र वर्ज्यं न तदितैरिति व्यवस्था साधीयसीति चेन्न । एतस्य वचनस्य सत्यापाढग्रन्थेऽदर्शनाद्व्यवस्थाया निर्मूलत्वादत एव प्रामाणि-
कमूर्धन्यः कमलाकरभट्टो निर्णयस्त्रिभुङ्गी तदिदं वचनं केनचिन्महाराष्ट्रेण कल्पितमिति निरदिशत् । किंचैतादृशं मूर्खप्रजल्पित-
मिव वाक्यं भगवान् सत्यापाढः स्मृतिसूत्राणां प्रणेता कदाचिदपि न प्रयुञ्जीयात्तथा हि 'मातृगोत्र माध्यान्दिनीयानामपुत्रायाश्चेति हि
तदीपत्वेन कल्पितं वचस्तदर्थश्च माध्यन्दिनीयैर्मातृगोत्रं वर्ज्यं या च सापलमाता अपुत्रा तस्याश्च गोत्रं वर्ज्यम् । एतादृशार्थकेऽस्मिन्
वचने यदपुत्राया इति विशेषणं तन्मातृगोत्रमिति समासघटितमातृशब्दस्यैतादृशं तु वैयाकरणैर्नाद्रियते 'सविशेषणानां दृष्टिर्न घृत्तस्य
विशेषणयोगो न' इति तत्सिद्धान्तात् । अन्यथा ऋद्धस्य राजपुरुष इति प्रयोगपत्तिरेवं च राजपुरुष इति समासघटितराजपदस्य यथा ऋ-
द्धसेति विशेषणं न संभवति । एव मातृगोत्रमिति पदघटितमातृपदस्यापुत्रायाश्चेति विशेषणं न सङ्गच्छते । किंच मातृगोत्रमित्यत्रत्य-
मातृशब्दो लक्षणया मातागहपर इति पूर्वं निदर्शितम् । ततोऽपुत्राया इति पदं कथं वा लक्षितस्य विशेषणं भवेदेवं लक्षितस्य विशेषणे
स्त्रीक्रियमाणे वृक्षगोमिमे गङ्गायां पोष इत्यपि प्रयोगः स्याद्यतो गङ्गापदेन तत्र तीरं लक्षितं तस्य च वृक्षशोभिते इत्यनेन विशेषणेन
भाष्यं परं तादृशं मीमांसकसमयेऽनादृतम् । एवच मीमांसाध्याकरणादिज्ञानविधुरेण केनचित्कल्पितमेतद्ब्रुचः सत्यापाढीयत्वेन । यद्यपि
तुष्यतु दुर्जन इति न्यायेनैतद्ब्रुचस्तस्यापाढीयेमबाधुनातुपलभ्यमानमपि स्वात्कदाचिदित्यङ्गीक्रियते तथापि तन्माध्यन्दिनीवैरन्यैर्वा शास्त्रीयै-
रस्त्रीकार्यमिति न सोमनाथभट्टसम्मतम् । तथाहि 'मीमांसाशास्त्रीयप्रामाणिकप्रवचने शास्त्रदीपिकाटीकायां मयूळमालिकायां प्रथ-

माध्यापतृतीयपादे सामान्यश्रुतिकल्पनाधिकरणे कैश्चिदितिपदव्याख्यायां सोमनाथभट्टैरेवमुदलेखि गौतमगोगिलीये छन्दोगीरेव पठ्येते
 चासिष्ठं बह्वचैः शद्धल्लिखितोक्तं वाचसनेयिभिरापस्तम्भवौधायनीये तैत्तिरीयैरिति । अत्र कस्यापि शाखीयस्यादरपदत्वेन सत्यापाढ्यच-
 सामग्रहणात्तन्माध्याण्डिनीयैरेवादरणीयमिति कथनं मोहविलसितं तेनानादरपदवीमर्हति । ननु 'तृतीये सङ्गच्छावहै चतुर्थे सङ्गच्छावहै'
 इति शतपथब्राह्मणवाक्यात्स्मार्तोऽयं मातुलकन्यामातुलगोत्रकन्यापरिणयनियेधोऽसंगत इति चेन्न । शतपथब्राह्मणोक्तवचसो लौकि-
 कार्थवाद्यदृष्टितत्वेन तादृशार्थवादकल्पितश्रुत्या प्रत्यक्षस्मृतिबाधस्यानुचितत्वात् । अलौकिकार्थवादकल्पितश्रुत्येव स्मृतिबाध इति पूर्वतच्च-
 राद्भान्तात् । केचिच्च सगोत्रां मातुरप्येके नेच्छन्त्युद्गाहकर्मणि । जन्मनाम्रोरविज्ञानेऽप्युद्गाहेदविशङ्कितः इति व्यासस्मृत्या समानोदकत्व-
 पर्यन्तमेव मातृगोत्रनियेधो न तदूर्ध्वमिति व्यवस्थापयन्ति तदसङ्गतम् । गोत्रान्मातुः सपिण्डाच्चेति कलिवर्ज्योक्तिः पूर्वोक्तव्यासचचस्रो
 युगान्तरपरत्वात् । एवंचायं निर्गलितोऽर्थः । सर्वशाखीयैरेव मातामहगोत्रजा न परिणेत्या मातृगोत्रामिल्यत्र मातृपदेन जननीमातैव ग्राह्या
 न सापन्नमातेति शम् ॥ इति पान्दोळ्यामवासिपाठकोपाभिधश्रीधरशास्त्रिविरचितो मातृगोत्रनिर्णयः समाप्तः ॥

अथ कन्याधिवाहकालः ॥ पारस्करः—विवाह उदरायन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्याः पाणि गृह्णीयात् ॥ धर्मनीका-
 याम्—पक्षात्परं पञ्चमतः परं वा वर्षाद्द्यूनां शुभदो विवाहः ॥ दशाब्दपर्यन्तमथो यदा तु पित्रादिदातुः प्रतिबन्धनादि ॥ १ ॥ नृ-
 पान्त १६ मर्कान्त १२ मपि प्रशस्तं विवाहकर्माथ सुखेन दाता ॥ दद्यान्न कन्यां यदि नेत्रचन्द्र १२ वर्षान्तमग्रे वरयेत्स्वयं सा ॥ २ ॥ नृ-
 वर्षे समे गर्भयुते विवाहः शुभो न वर्षेऽयुजि तत्र केचित् ॥ मासत्रयादूर्ध्वमसुग्भवर्षे युग्मेऽपि मासत्रयमेव यावत् ॥ ३ ॥ तावद्विवाहं
 शुभदं वदन्ति मुन्य ७ ब्दतोऽनन्तरमेव केचित् ॥ पुंसां समावर्तनतो विवाहोऽयुग्मे शुभः स्यादिति निश्चयोऽत्र ॥ ४ ॥ ॥ ब्राह्म-

णादिवर्णानां वर्णक्रमेण कन्यापरिणयनमाह पारस्करः—तिस्रो ब्राह्मणस्य वर्णानुपूर्व्येण द्वे राजन्यस्य एका वैश्यस्य स-
 वैपा० शुद्रामध्येके मन्त्रवर्जमिति । आनुपूर्व्येण क्रमेणेत्यर्थः ॥ अथ शुर्वर्कबलम् ॥ धर्मनौकायाम्—रेवेगुरोर्बन्द्रमसौ बल
 सद्बल वच्चा उभयो क्रमेण ॥ द्वी २ ष्वी ५ श ११ सप्ता ७ इ ९ गतो गुरु स्याच्छ्लोऽयनेष्टोऽन्य १२ जला ४ एम ८ स्य. ॥ १ ॥
 बान्यो १।३।६।१० बंया शल इहास्ति नेष्टो न पूजया चापकुलीरमीने ॥ नेष्टोऽपि शलस्त्वथ चातिकाले गुरुस्त्रिर्च्यः खलु चाष्ट-
 मोऽपि ॥ २ ॥ चेद्वादशान्दात्परतो विवाहः सर्वत्र श्लो गुरस्ति वच्चा. ॥ रजस्वलाया गुरुशुद्धिचिन्ता न चास्त्ययोऽष्टा ८ इ ९ दिग्-
 न्त १० वर्षो ॥ ३ ॥ गौरी तथा रोहिणिका च कन्या क्रमेण कन्याऽथ रजस्वलोर्ध्वम् ॥ शुर्वर्कयो. पद्मिनिनायकस्य चन्द्रस्य लमस्य बल
 विवाहे ॥ ४ ॥ शुभमिति शेष ॥ शान्त्यादिक त्वाकतो विलोक्य ॥ अथ सिंहस्थितगुरुशुक्रास्तादिविचारः । सिंहे गुरो
 बक्रिणि चातिचारे ॥ नष्टेपि चन्द्रे गुरुशुक्रात्यवार्षिक्यकादौ किल चाधिमासे ॥ ५ ॥ पौषे चैत्रे व्यतीपाते गुर्वादित्ये शरदपि ॥ केतु-
 द्रमे निरशेऽर्के वर्षास्वपि कदाचन ॥ ६ ॥ विवाहव्रतयात्रादि पुरहर्म्यगृहादिकम् ॥ क्षीर विद्योपविद्याश्च न कुर्याच्चतत. पुमान् ॥ ७ ॥
 सिंहस्थव्रतफलतोपि बज्र्यो गुरुस्तथा लुप्तकत्सरोपि ॥ यदातिचारात्किल पूर्वराशिं न याति सूरि. खलु लुप्तमर्षम् ॥ ८ ॥ भागीरथी-
 गौतमीमध्यदेशे सिंहे गुरो नोद्बहनादिक सत् ॥ मयास्थईव्ये किल सर्वदेशे मीने रवौ चापि न शोभन स्यात् ॥ ९ ॥ भागीरथ्युत्तरे तीरे
 गौतम्याभ्यापि दक्षिणे ॥ विवाहादिशुभ कार्ये सिंहेऽपि बृहस्पती ॥ १० ॥ ॥

अथ कन्यादानारः ॥ पिता पितामहो भ्राता ससृक्तो नत्वससृक्त ॥ पितृवशमवश्वैव मातृवशमवश्वथा ॥ १ ॥ ससृक्त उप-
 नीत ॥ जन्नी च क्रमान्भातामहमत्तुलोगोन्वा ॥ सर्वाभावे तु राजा स्यादातृकम उदाहृत ॥ २ ॥ पितैव दयादुदरप्रसृता तदन्ववो

या तदसंनिधी तु ॥ तस्याप्यभावे यदि वानुमत्या मातामहादेरधिकारतात्र ॥ ३ ॥ स्वयंवरे मातरि दातरि स्यान्नान्दीमुखं यत्स्वयमेव का-
येन् ॥ स्वयंवरे कन्यया । मातरि दातरिसत्यां मात्रा ॥ संकल्पमात्रं स्वयमेव कुर्यादन्यद्विजाड्येण तु कारयेत्सा ॥ ४ ॥ आत्राद्यभावे
किल यो वरस्तु स्वयं प्रकुर्याद्विद्वृद्धिसंज्ञम् ॥ ॥ परकीयकन्यादानविचारः ॥ कन्यां परस्य द्रविणादि दत्त्वा प्रगृह्य दद्याद्वि-
धिवद्दराय ॥ ५ ॥ परस्य असगोत्रिणः ॥ स्त्रीपत्वसंपादनतो विनात्र कृतो विवाहोऽदृष्टतां ब्रजेच ॥ जातं यदा सप्तपदीविधानमङ्गे न जा-
ते न पुनर्विवाहः ॥ ६ ॥

अथ विवाहे मासविचारः ॥ ॥ ते च मासास्त्रिविधाः । सौराब्धान्द्रा मिश्राश्चेति भेदेन ॥ तत्र मानं अत्रे वक्ष्य-
माणानि सौरचान्द्रमिश्रमतविधायकानि वचनानि ॥ तत्र ज्योतिःशास्त्रे धर्मशास्त्रे च मीनादयो मेपादयो वा द्वादशसंक्रान्तय एव सौर-
मासाः प्रसिद्धाः ॥ तत्र विवाहे सौरमासविधायकानि वचनानि ॥ प्रमिताक्षरायां ऋष्यशृङ्गः—विवाहव्रतयज्ञेषु सौरं मानं विधी-
यते । गार्ग्योपि—विवाहोत्सवयज्ञेषु सौरं मानं प्रशस्यते । दृष्टगर्गः—विवाहादौ स्युतः सौरो यज्ञादौ सावनः स्युत इति ॥ मयूखे
संस्काररत्नमालायां च गर्गः—विवाहादौ स्युतः सौरो यज्ञादौ सावनः स्युत इति ॥ इति सौरमासविधायकवचनानि ॥ ॥ अथ
चान्द्रमासाः । ते च शुक्लादयः कृष्णादयो वा चैत्रादयः फाल्गुनान्ता द्वादश मासा ज्योतिःशास्त्रे धर्मशास्त्रे च प्रसिद्धाः ॥ तत्र
विवाहे चान्द्रमासविधायकानि वचनानि ॥ प्रमिताक्षरायां चसिष्टः—उद्गाहयज्ञोपनयप्रतिष्ठा तिथिव्रतक्षीरमहोत्सवा-
पर । पर्वत्रियायास्तुष्टदप्रवेशः सर्वं हि चान्द्रेण विगृह्यते तदिति ॥ तस्यामेव नारदः—यान्नोद्गाहव्रतक्षीरतिथिवर्षशर्नियः । पर्व-
वास्तुषवासादि कृत्स्नं चान्द्रेण गृह्यत इति ॥ मयूखे संस्काररत्नमालायां च कश्यपः—उपवासव्रतोद्गाहयान्नाक्षीरोपनायनम् ।

तिथिवर्षादिस्थित चान्द्रमानेन गृह्यत इति ॥ इति चान्द्रमासविधायकवचनानि ॥ अथ मिश्रमासाः । तत्र सौरचान्द्र-
मासयोरुपयोरैक्य मिश्रमासलक्षण । तेन सकान्तिविशिष्टा ये द्वादश चान्द्रमासास्तत्रैव मिश्रमासा ज्योतिःशब्दे धर्मशास्त्रे च प्रसिद्धाः ॥
तत्र यियाहे मिश्रमासविधायकानि वचनानि ॥ प्रमिताक्षरायां—विन्ध्याद्रेर्दक्षिणे भागे चान्द्रो मासः प्रशस्यते । उदरभागे
तु विन्ध्यस सौर मानं विधीयते । अन्येषु सर्वदेशेषु मिश्र मानं प्रकल्पयेदिति ॥ ब्रह्मसिद्धान्ते च—अमावास्यापरिच्छिन्नो मासः
स्याब्राह्मणस्य तु । सकान्तिर्षणमासीम्या तथैव धर्तव्यस्ययोरिति ॥ इति मिश्रमासविधायकवचनानि ॥

अथ सौरचान्द्रमिश्रमासानां विवाहे ग्राह्याग्राह्यविवेकः ॥ तत्रादौ सौरमासानां ग्राह्याग्राह्यत्वविवेकः ॥ तद्वि-
षयकवचनानि सुहर्तृर्चिन्तामणौ विवाहप्रकरणे । मिथुनकुम्भगालिवृषाजग इति ॥ पीयूषचारार्यां कश्यपः—अजगोद्वन्द्वकुम्भालिमृग-
राशिगते रथौ । मुख्य करग्रह लम्पराशिगे न कदाचनेति ॥ १ मिथुनं प्रसिद्ध २ कुम्भः प्रसिद्धः ३ मृगः मकरः ४ अलिः वृश्चिकः ५ वृषो
दृपभ. ६ अजो भेष एते सौरा षण्मासा. विवाहे ग्राह्याः ॥ १ कर्कः प्रसिद्धः २ सिंहः प्र० ३ कन्या प्र० ४ तुला प्र० ५ धनुः प्र० ६ मीनः
प्र० एते सौरा. षण्मासा. विवाहे अग्राह्या. ॥ इति सौरमासानां विवाहे ग्राह्याग्राह्यत्वविवेकः ॥ अथ चान्द्रमासानां ग्राह्याग्रा-
ह्यत्वविवेकः ॥ तत्रादौ द्वादशचान्द्रमासानां शुभाशुभफलचोदना । हेमाद्री संस्कारकौस्तुभे रत्नमालायां च वात्स्यः—माघे
मासे भवेद्दूढा कन्या सीमायसयुता । फाल्गुनोद्य भवेत्साप्त्वी वैशाखे पुत्रिणी भवेत् । धर्मयुक्ता भवेत्प्रेषे धनिनी कार्तिके भवेत् । देवपूजा-
स्ता नित्य मासे स्यात्सोमदैवत इति ॥ धनिनी स्वातन्त्र्येण धनसम्प्राप्तवती । नित्यमित्यनेन यत्रादिशुश्रूषाभ्यामृत्तिः सूच्यते । सोमदैवतो
माघर्षादि. । ज्योतिःप्रकाशे सुहर्तृसिंधौ संस्कारोद्द्योते निर्णयसिन्धौ प्रतापनारसिन्धीये संस्कारप्रकाशे गदाध-

रभाष्ये संस्कारगणपतौ प्रयोगदर्पणे रत्नमालायां च व्यासः—माघफाल्गुनवैशाखे यदूढा मार्गशीर्षके । ज्येष्ठे चाषाढमासे च
 सुभगा वित्तसयुता ॥ श्रावणे चापि पीपे वा कन्या भाद्रपदे तथा । चैत्राश्वयुक्कार्तिकेषु याति वैधव्यतां घृणवति ॥ शीघ्रयोधे—माघे
 धनवती कन्या फाल्गुने सुभगा भवेत् । वैशाखे च तथा ज्येष्ठे पत्युरत्यन्तवलभा ॥ आपाढे कुलवृद्धिः स्यादन्ये मासाश्च वर्जिताः । मार्ग-
 शीर्षमपीच्छन्ति विवाहे केपि कोविदा इति ॥ इति द्वादशचान्द्रमासानां शुभाशुभफलचोदना ॥ ॥ नन्वत्र विवाहे आपाढस्य फलचोदनायां
 शोभनायां सत्यां मदनरत्नसंस्कारोद्द्योतसंस्कारकौस्तुभादिपरिगृहीत—माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासाः शुभप्रदाः । कार्तिको मा-
 र्गशीर्षश्च मध्यमावितरेऽधमा इति नारदवचनेन इतरान्तःपातित्वात् आपाढस्य त्वधमत्वं ध्वन्यते ॥ तत्र । संस्कारमयूखे संस्कार-
 रत्नमालायां च—माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासाः शुभप्रदाः । कार्तिको मार्गशीर्षश्च मध्यमावितरेऽधमाः ॥ न कदाचिद्दशर्क्षेषु भानो-
 राद्रांप्रवेशनात् । विवाह देवतानां च प्रतिष्ठां चोपनायनमिति ॥ अत्र यद्यपि शेषा निन्दितास्तथापि यानोरार्द्रांप्रवेशनादिति पुनःश्रुत्या
 आपाढोऽभ्यनुज्ञातः । सचाषाढः आर्द्रांप्रवेशनात्पूर्वं भवतीत्यन्तेन ग्रन्थेन आपाढस्य विवाहे अभ्यनुज्ञातत्वेन इतरान्तःपातित्वाभावादिति ॥
 किंच । आर्द्रांप्रवेशोप्यकिंचित्करः । कौस्तुभसिंघ्वादिधर्मशास्त्रग्रन्थेषु मार्तण्डादिज्योतिर्ग्रन्थेषु च आर्द्रादिप्रवेशनिषेधस्यानुक्तेः ।
 बहवः शिष्याश्च आर्द्रादिप्रवेशदोषं न मन्यन्त इति च ॥ नचापस्तम्भयूत्रे त्वापाढो निषिद्ध इति वाच्यम् । तस्यापस्तम्भमात्रपरत्वादित्याह
 सर्वं-कृतव इति । सर्वं-कृतवो विवाहस्य शैशिरौ मासौ परिहायोत्तमं च नैदाघमित्यापस्तम्बसूत्रं ॥ शैशिरौ मासौ माघफाल्गुनौ । नैदाघ
 उत्तमो मास आपाढः । एतद्वज्यं नव मासा गुल्यः कालः इति सुदर्शनभाष्ये आपण्डविलायां ब्रह्मविद्यातीर्थेश्वोक्तं ॥ प्र-
 तापनारसिंहीये संस्कारप्रकाशे—शैशिरौ मासौ माघफाल्गुनौ । नैदाघ उत्तमो मास आपाढः । एतन्मासत्रयं वर्जयित्वा सर्वं-क-

द्वय विवाहः कार्ये इति ॥ यद्यप्यत्र एते आपस्तम्बेनापाहो विवाहे निषिध्यते । तथापि-सर्वे मासा विवाहस्य शुचितपस्तपस्यवर्ज्यमित्येक इति षोडशमसूत्रं । शुभितपाहः । तथा मासः । तपसः फाल्गुनः । अत्र षोडशमसूत्रे एक इति पदेन आपस्तम्बसूत्रानुवादात् आपादादीनां निषेधस्त्वास्त्वस्यथाग्रपः नतु षोडशमसूत्रादावपि एकपदस्य शादान्तीयानुवादपरत्वेन इष्टत्वात् । यथा फलीरूपादी देवेभ्यः शुभेष्वं देवेभ्यः शुभेष्वमित्येक इत्यादि । किंचापस्तम्बीया अपि आपादादीनां निषेधं रास्युपोपावनमिति नैकान्तिकं मन्यन्ते । त्रिहितप्रतिपिद्वानामापादादीनां देशभेदादेशाचारात् व्यवस्येति तच्छाखीयप्रतापनार्षिदीयादिनिषन्धकृष्णां तत्तद्वन्धेषु स्वाभिप्रायाविष्कारात् ॥ नतु नापाहप्रभृतिचतुष्टये विवाहो नो पौये न चं मह्यसंज्ञके विधेय इति रसमाहायचनस्य का वा गतिरिति चेत् । निर्णयसिंधौ आचार्यचूडामणी गर्गराजमार्तंडौ-माहृत्येषु विवाहेषु कन्यासंवरणेषु च । दश मासाः प्रयत्नान्ते चैनर्षोपरिवर्जिताः ॥ ज्योतिर्निषन्धे पृथ्वीचन्द्रोदये मदनरत्ने संस्कारकौस्तुभे पुरुषार्थचिन्तामणौ रत्नमाहापांशु भरद्वाजः-माषफाल्गुनैशालज्येष्ठापाहसृगाभिधाः । पडेते पृजिता मासाश्चातुर्वर्ण्यस्य नित्यश्च इति ॥ अत्र विवाहपटले आपाहस्य तृतीयेऽप्ये प्रथितश्च कःप्रह इति ॥ संस्कारगणपतौ सुहृत्सर्वस्व-सौम्यायने रवौ चैत्रहीने माषारिषयके । आषाढाद्यत्रिभागे स्वाभ्यर्गशीर्षे परिग्रह इति ॥ ज्योतिर्निषन्धे-चान्द्रो देवो मातृपो वा प्राप्सो देशानुसारतः । शुचिः शुद्धराश्वन्तो प्राप्सो लोके च कार्तिकः ॥ देवधातुर्मैसान्तःपाती । मातृपोधातुर्मैसाद्दिर्भृतः ॥ सुहृत्तचिन्तामणौ विवाहप्रकरणे त्रिलोके शुभेरिति । इत्यादियचोपलादापाहनेनापादाद्यत्रिभागो ज्ञेयः ॥ अनेन च निषेधः प्रत्युच्यति एव ॥ किंच त्रिहितप्रतिपिद्वानामापादादीनां देशाचारसंभेदाच्च न्यरस्ताप्युक्ता संस्काररत्नमाहादी । सालेऽत्र तत्रकरणे षड्यते ॥ १ मासः २ फाल्गुनः ३ वैशाखः

४ ज्येष्ठः ॥ ५ आपाढः शुक्लदशम्यंतः । ६ कार्तिकः देवोत्थापनोत्तरवर्ती । ७ मार्गशीर्षः सधैते चान्द्रमासा विवाहं ग्राह्याः ॥ १ चैत्रः ।
 २ आपाढः शुक्लदशम्यन्तरवर्ती । ३ श्रावणः । ४ भाद्रपदः । ५ आश्विनः । ६ कार्तिकः देवोत्थापनात्प्राग्वर्तमानः । ७ पौषः । सधैते
 चान्द्रमासा विवाहं ग्राह्याः ॥ इति चान्द्रमासानां ग्राह्याग्राह्यविवेकः ॥

अथ मिश्रमासानां ग्राह्याग्राह्यत्वविवेकः ॥ मुहूर्तचिन्तामणौ विवाहप्रकरणे—मिथुनेपि रवौ त्रिलवे शुभेः ।
 अलिमुगाजगते करपीडनं भवति कार्तिकपौषमधुष्यपि ॥ प्रमिताक्षरायां पीयूषधारायां पुरुषार्थचिन्तामणौ रत्नमालायां
 निर्णयसिन्धौ च वसिष्ठः—पौषेपि कुर्यान्मकरस्थितेऽर्के चैत्रे भवेन्नेपगतो यदा स्यात् । प्रशस्तायापाढकृतं विवाहं वदन्ति गर्गो
 मिथुनस्थितेऽर्के इति ॥ धर्मनौकायां—आपाढमासे मिथुनस्थितेऽर्के इति ॥ विवाहपटले पीयूषधारायां चूडारत्ने च—पौषेपि
 मकरस्थेर्के चैत्रे गेपगते रवौ । आपाढे मिथुनादित्ये केप्याहुः करपीडनमिति ॥ पीयूषधारायां कश्यपः—उत्तरायणसे सूर्ये मीनं
 चैत्रं च वर्जयेदिति ॥ प्रमिताक्षरायां वसिष्ठः—दिगाधिपे मेपवृषपल्लिङ्गभृद्युग्मनक्राल्यपटर्क्षसंस्थे । माघद्वये माघवशुक्रयोश्च
 सुल्योऽथवा कार्तिकसौम्ययोश्चेति ॥ घटस्तुला । इति ग्राह्याग्राह्यमिश्रमासवचनानि ॥ ॥ तत्रादौ ग्राह्या मिश्रमासाः ॥ मेघार्क-
 विशिष्टश्चैत्रः । मिथुनार्कविशिष्टश्चापाढाघत्रिलवः । तुलार्कविशिष्टः कार्तिको देवोत्थापनोत्तरवर्ती । वृश्चिकार्कविशिष्टः कार्तिकः । वृश्चिकार्क-
 विशिष्टो मार्गशीर्षः । मकरार्कविशिष्टः पौषः । कुंभार्कविशिष्टः फाल्गुनः । मेपवृषभार्कविशिष्टो वैशाखः । वृषभमिथुनार्कविशिष्टो ज्येष्ठः ।
 मकरकुंभार्कविशिष्टो माघः । एते नव ९ मिश्रा मासा ग्राह्याः ॥ ॥ अथाग्राह्याश्च मिश्रमासाः ॥ मीनार्कविशिष्टश्चैत्रः । कर्कार्क-
 विशिष्टश्चापाढाघत्रिलवः । तुलार्कविशिष्टः कार्तिको देवोत्थापनात्प्राग्वर्ती । धन्वर्कविशिष्टः पौषः । मीना-

कर्मशिष्टः फलानुनः । कर्मनिहाकर्मशिष्टः श्रानणः । सिंहकन्याकर्मशिष्टो भाद्रपदः । कन्यातुलाकर्मशिष्टश्चाश्विनः । एते नव ९ मिश्रमासा
 अप्राप्ताः । इति मिथ्यमानानां प्राद्याप्राप्तत्वविवेकः ॥ ॥ अथ सौरचान्द्रमिश्रमासानां गौणमुख्यत्यादिविचारः । तत्र
 तावदियाहे केवलसौरमासाश्रयणं तु गौणः पक्षः । तदुक्तं पीयूषधारायां केशाचार्ये—प्रायः सौरं मानमिष्टं विवाहे
 तद्विषयं मानमाहः फलेन । तस्मात्सम्पदं तत्कलासिद्धैक्ये सौरो मासः केवलः किंचिदून इति ॥ कालतत्त्वविवेचनेपि
 सौरमासानां गौणत्वमेयोक्तं । तद्वचनं तत्रे चान्द्रनासमुख्यत्वप्रकरणे वक्ष्यते । चान्द्रमासानामेव मुख्यत्वं विवाहे । तदुक्तं
 यियाहृष्टन्दायने—यत्र मासि प्रतिपदि निधी वासरेकस्य सर्वमेपादिस्यैर्गगनगतिभिर्भूयुवःस्वःप्रवृत्तिः । एवं शैवे युगमुख्यगते भास्वति
 सात्र चागपुकः श्रेयात् परिणयमिषादिमासोस्ति तस्मादिति ॥ कालतत्त्वविवेचने । मासशब्दश्चान्द्र एव मुख्यत्वनाप्यर्मांतके । सौरसा-
 वननामत्र कृष्णादिषु यतः कुनः । मिश्रतियममूहे च गौण इति ॥ पीयूषधारायामपि । मासशब्देन चान्द्रा एव मासाः इंद्राग्नी यत्र हृयेते
 इत्याद्युक्तेरिति ॥ मिथ्यमानानां तु तद्वास्यपयोज्येचनया प्राशस्त्यार्थकत्वं । जन्माष्टमीत्रिवयादशम्यादी रोहिणीश्रवणादिवत् भाद्रपदापरप-
 श्वगनकन्याकर्मवव । तत्रद्वात्रंभ्यु प्राशस्त्यार्थेयोथकश्रेष्ठप्रशस्तादिपदानां स्पष्टनरोपादानात् । कालतत्त्वविवेचने पुरुषार्थचिंतामण्यादी च ।
 “वशुवस्तु इत्यारिना मकरासर्पदियोगेनैव प्राशस्त्याभिधानादि”त्यन्तेन ग्रन्थेन स्पष्टतरेमेव प्राशस्त्योपादानाभेति ॥ इति सौरचान्द्रमिश्र-
 मासानां गौणमुख्यत्वादिविचारः ॥ ॥ अथ चिद्विप्रमतिपिद्धानामापादादीनां सौरचान्द्रमिश्रमासानां च देशाचाराश्वेशा-
 भेदेन च व्ययस्या ॥ संस्कारकौस्तुभे—विहितप्रतिपिद्धानापादादीनां देशभेदेन व्यवस्थेति ॥ संस्काररत्नमालायां—अत्र
 स्पष्टयुक्तानां एतैकानां मामानां च परस्परतिरोधान् देशाचारात्मस्थेति ॥ यत्तापनारस्तिष्टीये संस्कारमकाशे—अत्र विहितप्रति-

पिद्धानां मासानां देशभेदात् शिष्टाचाराव व्यवस्येति ॥ ज्योतिर्निबन्धे—चान्द्रो देवो मानुषो वा ब्राह्मो देशानुसारतः । शुचिः शुक्ल-
 दशम्यन्तो ब्राह्मो लभे च कार्तिक इति ॥ त्रिकाण्डमण्डनः—चान्द्रोपि शुक्लपक्षादिः कृष्णादिरिति च द्विधा । कृष्णपक्षादिकं मासं
 नांगीकुर्यति केचन । येषीच्छन्ति न तेषामपीष्टो विध्यस्य दक्षिण इति ॥ प्रभिताक्षरायां—तापिनीकृष्णयोर्मध्ये चान्द्रो मासः प्रश-
 स्यते । अन्येषु सर्वदेशेषु सीरो व्रतनिवाहयोः ॥ तथा—विन्ध्याद्रेर्दक्षिणे मासे चान्द्रो मासः प्रशस्यते । उदरभागे तु विन्ध्यस्य सीरं
 मानं निधीयते । अन्येषु सर्वदेशेषु मिथ्र मान प्रकल्पयेदिति ॥ इति विहितप्रतिपिद्धानामापाढादीनां सौरचान्द्रमिथ्रमासानां च देशाचा-
 रादेशभेदेन च व्यवस्था ॥ अथ विहितप्रतिपिद्धानामापाढादीनां ब्राह्मणादिवर्णपरत्वेन व्यवस्था ॥ कालतत्त्वविवे-
 चने—वर्णव्यवस्थावचननिषेधेषु आचानोपनयनविवाहादिषु मासो ब्राह्मणादिभिर्दर्शात् एवोपादेय इति ॥ तत्रत्यसंग्रहकारिकापि—
 एषु चीळोपनयनादिषु । निवाहद्वयान्दादिब्रतानन्तव्रतादिषु । तृतीयाष्टमवर्षीदिघटनायामेक्षतः । गर्भजन्मान्मतिघिच्छिशत्तिथिचया-
 त्मकः । मासो ब्राह्मणान्द्र एव सीमन्ते पुसवे तथेति ॥ पुरुषार्थचिन्तामणौ रत्नमालायां—नापाढाभृति चतुष्टये विवाहो नो पौषे
 न च गणुसङ्के निषेधः । भरद्वाजः—माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठापाढाशुक्लाभिधाः । पडते पूजिता मासाश्चातुर्वर्ण्यस्य नित्यशः । अत्र वि-
 दितप्रतिपिद्धानादीनां देशभेदेन व्यवस्येति केचित् । यस्तुतस्तु—पौषेपि कुर्यान्मकरस्थितेऽर्के चैत्रे भवेन्मेघगतो यदा स्यात् । यशस्तमा-
 पाढकृत निवाह वदन्ति गर्गो मिथुनस्थितेऽर्के इति यस्मिन्नेव मकरार्कादियोगेनैव प्राशस्त्याभिधानात् । अमायास्यापरिच्छिन्नो मासः स्या-
 ब्राह्मणस्य तु । समान्तिर्षीणमासीम्यां तथैव क्षत्रयैश्चयोरिति ब्रह्मसिद्धान्तवचनात् । मकरार्कादियुक्ताः पौषचैत्रापाढाः क्षत्रियादीना-
 भव युक्ता इति बोध्यमिति ॥ इति विहितप्रतिपिद्धानामापाढादीनां वर्णपरत्वेन व्यवस्था ॥ देशपरत्वेन व्यवस्थायां सिद्धान्तः ॥

असन्देशस्य तपतीकृष्णपौर्णम्यदेशत्वात्, विन्ध्याद्रेर्दक्षिणभागप्रदेशत्वाच्च, मिश्रमतस्य सुतरामप्राप्तेः मिथुनार्कविशिष्टापाढविधिः कर्कोर्कविशिष्टापाढनिर्णयश्च नास्त्येवास्यलदेश इति ॥ एवं चास्मदेशे चान्द्रमानस्यैव प्रामाण्यात् निषिद्धानिषिद्धसंक्रान्तिसत्त्वेऽपि आपाढाद्य-
 क्तित्व एव विवाहः संन्यासिति ॥ इति देशपरत्वेन व्यवस्थायां सिद्धान्तः ॥ ॥ ब्राह्मणादिवर्णपरत्वेन व्यवस्थायां सिद्धान्तः ॥ यद्यप्यत्र पुरुषार्थचिन्तामणौ केचित्पदेन देशभेदेन व्यवस्थाया अरुचिः प्रदर्शिता । तथापि वस्तुतस्तु इत्यादिना बोध्यमित्यन्तेन
 ग्रन्थेन मकरार्कविशिष्टौषस्य मेपार्कविशिष्टौषस्य मिथुनार्कविशिष्टापाढस्य च क्षत्रियवैश्वयोरेव विधानात् तयोरेव कर्कोर्कविशिष्टापाढस्य
 प्रतिषिद्धत्वात् निषिद्धानिषिद्धसंक्रान्तिसत्त्वेऽपि ब्राह्मणानां चतुर्थवर्णस्य च केवलापाढविधानाच्च आसेतुहिमाचलं मिथुनार्कविशिष्टापाढ-
 विधिः कर्कोर्कविशिष्टापाढनिर्णयश्च क्षत्रियवैश्वयोरेव न ब्राह्मणानां चतुर्थवर्णस्य चेति । ब्राह्मणवर्णचतुर्थवर्णयोस्तु संक्रान्तीनां निष्प्र-
 योजनत्वात् निषिद्धानिषिद्धसंक्रान्तिसत्त्वेऽपि केवलापाढाद्यत्रित्व एव विवाह इति ॥ इति वर्णपरत्वेन व्यवस्थायां सिद्धान्तः ॥ ॥ एवंच
 हेनाद्रिकालमाधवकालत्वविवेचनपुरुषार्थचिन्तामण्यादिपरिगृहीतेन “अमावास्यापरिच्छिन्नो मासः स्यात् ब्राह्मणस्य तु । संक्रान्तिपूर्णे-
 मासीम्यां तथैव क्षत्रवैश्वयो”रिति ब्रह्मसिद्धान्तवचनेन ब्राह्मणानां चतुर्थवर्णस्य च विवाहे निषिद्धानिषिद्धसंक्रान्तीनां सत्त्वेऽप्यक्षतेः
 केवलापादादिमासानामेव प्रवृत्तिः ॥ यथा सौरमतानुयायिभिः चान्द्रमतेन निषिद्धेऽपि चैत्रे पौषे च (क्रमेण) मेपार्कस्य मक-
 रार्कस्य च विहितत्वेनैव चैत्रे मेपार्कं सति पौषे मकरार्कं सति च विवाहः कियते । मीनार्कं धन्वर्कं तु स्वमतेन तयोर्निषिद्धत्वात् चैत्रे
 मीनार्कं सति पौषे धन्वर्कं च सति नैव विवाहः कियते ॥ तथैव चान्द्रमतानुयायिभिरपि सौरमतेन मेपार्कमकरार्कयोर्विहि-
 तत्त्वेऽपि चैत्रपौषमासयोः स्वमतेन निषिद्धत्वात् चैत्रे सत्यपि मेपार्कं पौषे सत्यपि मकरार्कं च नैव विवाहः कियते । मीनार्कधन्वर्क-

योस्तु सौरमते वर्ज्ययोरपि स्वमतेन चैत्रपौषयोर्वर्ज्यत्वादेव नैव विवाहः क्रियत इति ॥ एवमेव तुल्यन्यायेन स्वमतेन आपा-
 दापत्रिलवस्य देवोत्थापनादनन्तरं कार्तिकस्य मार्गशीर्षस्य फाल्गुनस्य च विहितत्वादेव सौरमतेन निषिद्धेऽपि कर्कोके तुलके धन्वके मी-
 नके आपादापत्रिलवे कर्कोके सति देवोत्थापनोत्तरवर्तिकार्तिके तुलके सति मार्गशीर्षे धन्वके सति फाल्गुने मीनके सति च विवाहः
 क्रियत इति ॥ तदेतदुक्तं सर्वे विवाहदृष्ट्वावने ॥ नेष्टः पौषे सुगुञ्जि रवावाहृतश्चेत्प्रवीणेश्वरोप्यजसहचरे भास्करे सुन्द-
 रीणां । माण्डव्याधेः स्मृतशुभफलः स्यान्न किं नोपयामे मीनोपि स्यादधिकृतफलः फाल्गुनस्य प्रसंगात् ॥ १ ॥ श्यो न निन्द्यो यदि फा-
 ल्गुने स्यादजस्तु वैशाखगतो न निन्द्यः । मच्चाश्रितौ द्वावपि वर्जनीयावित्यादिवाचाभियमेव युक्तिरिति ॥ २ ॥ अजस्तु वैशाखगतो न
 निन्द्य इति तु उपनयनविषयं इति विवाहदृष्ट्वावनटीकार्यां ॥ इत्यादि वदन्ति ते इत्यादिवाचस्तेषां इत्यादिवाचां इति व्युत्पत्तिरपि
 दीकायामेव ॥ अतएवास्मद्देशे दृष्टपरम्परया सर्वैः—१ आपादापत्रिलवे कर्कोके सति, २ कार्तिके देवोत्थापनादनन्तरं—तुलके सति,
 ३ मार्गशीर्षे धन्वके सति, ४ फाल्गुने मीनके सति च, विवाहः क्रियत इति ॥ तत्रापादापत्रिलवे गोदावसुत्तरतीरादौ कार्तिके देवो-
 त्थापनादनन्तरं गुर्जरादौ विवाहः इत्यादि देशविशेषप्रवृत्तिभावे आचार एव शरणं ॥ ॥ पौषेऽपि कुर्यान्मकरस्थितेऽर्के इति वचनं अप-
 याद इत्युच्यते कैश्चित् । परं सोऽपवादो न संभवति । पूर्ववचनैर्विवाहे मासानां विधानात् पौषेऽपि कुर्यादित्यादिवचनैर्मकरार्कोदियोगेन
 प्रागस्त्यमात्राभिधानात् विषयभेदेन समानविषयाभावात् ग्रन्थकारैः सौरचान्द्रमिश्रमतबोधकवचसा देशपरतया वर्णपरतया च व्यव-
 साबोधनात्परस्परं युगपत्प्राप्त्यभावाच्च । तुल्यन्यायेन प्रतिप्रसवत्वामावोपि सुवच इति ॥ किञ्च । जन्माष्टमी विजयादशमी भाद्रपदा-
 परपञ्चादौ प्राशस्त्याभिधायका रोहिणीश्रवणकन्यार्कोदियोगा यथा निर्णये अग्रयोजकाः तद्वदिमेऽपि प्राशस्त्याभिधायका मकरार्केमेपर्क-

मिथुनाकांक्षयो योगाधान्द्रमते निर्णये त्वप्रयोजका एवेति ॥ अतएव पीयूषघारायां—चान्द्रमते पौषेपि कुर्यादिति वचन प्रागभि-
हितन्यायादुपेक्ष्यमित्यादिग्रन्थेनोपेक्षितमेवेति ॥ एवं मिथुनगोपि रवो त्रिलवे शुचेरिति सुहृतीचिन्तामणिवचनमपि मिश्रमतप्रतिपादकत्वा-
धान्द्रमतागजुरोव्येवेति शम् ॥ तदेतत्सिद्ध सकलशास्त्रार्थपर्यालोचनया यदस्मद्देशे गोदावर्या उत्तरतीरतदी आपाढमासे शुद्धप्रतिपदमा-
रम्य दशमीपर्यन्त कर्काकेपि ग्राहणाना चतुर्थवर्षस च विवाह इति ॥ कर्काकेनिषेयस्तु तापीकृष्णयोर्मध्यदेशान्यत्रदेशे वि-
न्याद्रेर्दक्षिणभागप्रदेशान्यत्रदेशे च क्षत्रियचैश्यवर्णमानपरश्च न ग्राहणपरश्चतुर्थवर्णपरश्चेति ॥—सर्वेषु मासेषु तु चासुरादिविवाह
उक्तो वरकन्यके तु ॥ ज्येष्ठे तदा ज्येष्ठविवर्जनं स्यान्न चान्यथा ज्येष्ठविवर्जनं तु ॥ १ ॥ अथ वेधादिदशादो-
षाः ॥ वेधश्च लता च तथैव पात खार्जूरवेधो दशयोगचक्रम् ॥ युतिश्च जामिनमुपग्रहश्च बाणाख्यवज्रे च दशैव दोषाः ॥ १ ॥
जीवेऽतिचारे गजनेत्रऽटघहान् लजेत् ॥ ॥ अथ घातचन्द्रविचारः ॥ विवाहादिषु घातचन्द्रः ॥ न चिन्तनीयः सतु सुद्धया-
नादिके विचिन्त्योऽस्ति वदामि त वै ॥ २ ॥ मू१ बाण५नन्द१हस्ताश्च रस६दि१०म्बहि३शैलजा. ७ ॥ वेदा४वसु८श्रिवा११दित्या-
१२पातचन्द्रा यथाक्रमम् ॥ ३ ॥ अथाकालिकविद्युत्पातादिविचारः ॥ अकालजा भवेद्युध्वेद्विद्युतीहारवृष्टयः ॥ प्रत्यर्कप-
रिखेपेन्द्रचापाग्रञ्चनयो यदि ॥ ४ ॥ दोषाप मङ्गले नूनमदोषायैव कालजा ॥ पौषादिमधुमासान्तजाता वृष्टिस्त्वकालजा ॥ ५ ॥ ग्रहणे
ग्रहयुद्धे च निर्घाते भूमिकम्पने ॥ दिवसा पञ्च सन्त्याज्या नान्दीश्राद्धे कृते सति ॥ निर्घातभूमिचलन दोषाय तु भवेन्न हि ॥ ६ ॥ उ-
त्कापातेन्द्रचापप्रचलचनजोधूमनिर्घातविद्युद्दृष्टिप्रत्यर्कदोषादिषु सकलबुधैस्त्याज्यमेवैकरामम् ॥ दुःसप्तै दुर्निमित्ते क्षशुभफलदशादुर्मनो-
भ्रान्तसुदौ चौले मौञ्जीनिचन्धे परिणयनविधौ सर्वदा त्याज्यमेव ॥ ७ ॥ केचिच्चु दिग्दाहदिन विवर्ज्ये ग्रहे रवीन्द्रोर्दिनसप्तक च ॥

मूलमने मीणि दिनाणि चाद्वुरुक्कानिपतेषि च पञ्च धूमे ॥ ८ ॥ केतूद्रमो यावदिहास्त्रि तावत्कालः शुभो नैव यदा तु वृष्टिः ॥ मन्दा
 मन्तदि न चास दोषः श्राद्धे कृते वा किञ्च वृद्धिसंज्ञे ॥ ९ ॥ दुर्निमित्तोत्तरं त्रिदिनमध्येऽल्पदृष्टौ नान्दीश्राद्धे कृते वा न दोषः ॥ ॥
 अथ प्रतिशूलम् ॥ प्रतिशूलं भुवेऽधुना ॥ वध्वा धरसापि कुले मृतिभेजन्तोर्भवेन्निश्चयतः परस्तात् ॥ न स्याद्विवाहः शुभदः ॥
 [अथ विद्याहनिश्चयश्च वैदिको लौकिको वा श्राद्धः । तत्र वैदिको वाग्दानाख्यविधिना कृतो मुख्यः । लौकिको लग्नतिथिनिश्चया-
 दिर्वरपत्न्योः शुल्कमापायन्धपूर्गीफलदानादिश्च । अत्र कुले इत्यस्य सगोत्रत्रिपुरात्मके इति विशेषणमध्याहर्तव्यं । अग्रे सगोत्रिणां तु
 त्रिपुराणतं प्रतिशूत्रमेतदित्युक्तः । अत्र सगोत्रत्रिपुरेण्युक्तेर्मातामहकुलादिव्यावृत्तिः । तथाच वरस्तरपूर्वपत्नी वरमातापितरौ वर-
 पितामहपितामहावनूडापितृध्वसाचेति पूर्वत्रिपुरूपी । वरस्त्रस्य आता पत्नीपुत्रानूढकन्यासहितः वरस्यानूढमगिनी वरस्य सुपापुत्रौ
 अनूढाकन्याच पौत्रस्त्रज्ञार्यौ चानूढा पौत्रीचेति परत्रिपुरूपी । पितृव्यतत्पत्न्यौ पितृव्यपुत्रस्तत्पत्न्यावनूढा पितृव्यकन्याचेति संतानभेदे
 त्रिपुरूपीचेति सगोत्रत्रिपुरूपी पुरुषपरिगणना । एतेषामन्यतमरणे प्रतिशूलमिति पर्यवसितोऽर्थः । अत्र आता पुत्रपौत्रादिश्यानुपनी-
 तोषि त्रिपर्षादिकस्या श्राद्धः । एवमनूढमगिन्यादेरपि त्रिपर्षाधिकत्वं युक्तं भाति । एवं वधूकुलेष्वुक्तम् । एवमेव मण्डनमुण्डनादावपि त्रि-
 पुरुषगणनोपा ॥ अत्र विशेषः]—अथ माता पिता पितृव्यश्च सद्बोदरश्च ॥ १ ॥ पितामहश्चैव पितामही च पितृव्यपत्नीसुतबन्धवश्च ॥
 अनूढितः स्वधितरोषि कथिन्युतो महाविष्णुकरो भवेत्सः ॥ २ ॥ संवत्सरानन्तरमेव कार्यो जाते विवाहः प्रतिशूलके तु ॥ पितुर्जनन्याः
 स्वसुतस्य मातुर्भ्रातुः सुतस्वैतरगोत्रजस्य ॥ ३ ॥ वर्षं तदर्थं च तदर्थमर्थं सार्धं कमासं क्रमशश्च मासम् ॥ हित्वा गणेशस्य च शान्ति-
 मादौ कृत्वा विवाहं प्रकरोतु यदा ॥ ४ ॥ अर्धं मासनयार्थं ॥ ततोऽपि कष्टे समुपस्थिते तु मासोत्तरं शान्तिपुरःसरं च ॥ करोतु

लां ॥ ॥ राष्ट्रमङ्गे पित्रोर्मृतौ वा ॥ त्वय राष्ट्रमङ्गे पित्रोर्मृतेः काल उपागते च ॥ ५ ॥ चकारेण दुर्भिक्षं गृह्यते ॥ कन्याति-
 काले समुपस्थिते वा तदा सपिण्डीकरणोत्तरं तत् ॥ शान्तिस्तु सर्वत्र सगोविणां तु त्रिपुरुषान्तं प्रतिकूलमेतत् ॥ ६ ॥ तत् लभं ॥ प्रेत-
 कर्माण्यशेषेण न खेज्जलानि कसञ्चित् ॥ चतुर्यपुरुषान्तं न चरेदाभ्युदयक्रियाम् ॥ ७ ॥ प्रेतकर्माण्यनिर्वर्त्य चरेन्नाभ्युदयक्रियां ॥ आच-
 तुर्यं ततः पुंसि पश्ये शुभदं भवेदिति ॥८॥ ॥ अथ मङ्गले मातृरजसि ॥ बध्वा वरस्य वा मातृ रजोदोषे ह्युपस्थिते ॥ विवाहो नैव
 कर्तव्यो व्रतबन्धे समीरितम् ॥ १ ॥ तथा प्रयोगपरिजाते । ज्योतिःसारे—उद्गाहव्रतचूडसु माता यदि रजस्वला ॥ तदा न
 महलं कार्यं शुद्धौ कार्यं शुभेच्छुभिः ॥ प्रारंभाल्प्राग्निवाहस्य माता यदि रजस्वला ॥ निवृत्तिस्य कर्तव्या सहत्वथुतिचोदनात् ॥ नान्दी-
 श्राद्धे कृते पश्चाद्दोग्गाता रजस्वला ॥ मौखीबन्धं न कुर्वति गार्ग्यस्य वचनं यथा ॥ प्रयोगसारावल्यां गार्ग्यः—मातृणां भोज-
 नात्पूर्वं माताऽऽस्य भवेद्यदि ॥ तदा कर्म न कुर्वीत यावद्भोजनसंगता इति ॥ पट्टञ्जिनमते—मात्रा सहैव मुखीयादूर्ध्वं माता
 रजस्वला ॥ व्रतबन्धः प्रशस्तः स्यादित्याह भगवान्यमः ॥ नान्दीश्राद्धे कृते पश्चात्कन्यामाता रजस्वला ॥ कन्यादानं पिता कुर्यादित्या-
 क्षिरसमापितं ॥ नान्दीश्राद्धे कृते यस्य भवेन्मार्ग्यं रजस्वला ॥ विवाहे नैव दोषः स्यादोषः स्यान्मौखीबन्धने ॥ आचार्यः—करोत्यन्यस्य
 चेषस्तु व्रतबन्धं विनौरसं ॥ भार्या तस्य न दोषः साहृर्विणी वा रजस्वला ॥ धर्मार्थं कुरुते विप्रो मौखीबन्धनेनैव च ॥ न दोषो
 गर्भरजसोरित्याह स्मृतिसंग्रहः ॥ अयोपनयनाहे तु गृह्णतीचोतरादय ॥ मात्रा सहैव मुखीयाद्विवाहे भार्यया सहेति ॥ तथा प्रयोगद-
 र्पणे श्रीमत्पद्मनाभदीक्षिता अथैवमेवाहुः ॥

अथ समानसंस्कारनिर्णयः ॥ एकमातृवज्योरेकवत्सरे पुरुषद्वियोः ॥ न सगानक्रियां कुर्यान्मातृभेदे विधीयते ॥ १ ॥ ऋतुव-

यस्य मध्ये चेदन्याब्दस्य प्रवेशनं ॥ तदा खेकोदरस्यापि विवाहस्तु प्रशस्यते ॥ अत्रत्यतुम्बन्देन विवाहभिन्नमेकोदरविषयं मङ्गलद्वयसन्दर्भे-
देन भवतीति ज्ञाप्यत इति कौस्तुभे ॥ एकस्योद्वाहयुग्मं न कार्यमेकदिने तथा ॥ ऋतुत्रये पुसुद्वाहाच्च कन्योद्वाहनं भवेत् ॥ २ ॥
ऋतुत्रये द्वित्रिकुमारिकाणामेकोदराणां न विवाह इष्टः ॥ एकोदराणां च सुतासुतानां विवाहमौख्यादि न शोभनं स्यात् ॥ ३ ॥ अथ
मण्डनमुण्डनचिन्तारः ॥ न मण्डनान्मुण्डनमत्र कार्य भवेद्विवाहोऽथ तु मण्डनाख्यः ॥ व्रतं समाचर्तनकं सचौलं केशान्तभेतानि तु
मुण्डनानि ॥ ४ ॥ व्रतं तु कालायन आह मण्डनमतो विषेयं ह्युभयत्र लभतः ॥ अथ संकटे ॥ विषेयमेतद्यदि वाब्दभेदतः
पुरोदितं वा श्रुतिधवासरान्ततः ॥ ५ ॥ यद्वा भवेन्मण्डपभेदतोऽखिल भिन्नोदराणां नहि मण्डपान्तरम् ॥ वेधन्तरे तद्विदधीत तत्र हि
पूर्वोदितं चैकदिनेपि शोभनम् ॥ ६ ॥ नैतन्निरिच्छं यमयोः कदापि वन्धोभेगिन्योरपि सतुपुण्ड्योः ॥ चौलं विवाहो व्रतवन्धनादि चैकत्र
कार्यं न दिनान्तरादौ ॥ ७ ॥ द्विशोभनं त्वेकगृहेपि नेष्टं शुभं तु पश्चान्नाविधिर्नैस्तु ॥ आवश्यकं शोभनगुरस्यो वा द्वारेऽथ वाचा-
र्थविभेदतो वा ॥ ८ ॥ तथा संस्कारकौस्तुभे मदनरत्ने चसिष्टः—एकोदरप्रसूतानां नाभिकार्यत्रयं भवेत् ॥ भिन्नोदरप्रसूतानां
नेतिशातातपोऽत्रवीत् ॥ १ ॥ अत्र शातातपग्रहणेन भिन्नोदरविषयाभिन्नयस्यानित्यता ज्ञाप्यत इति ॥ अथ गुरुलघुमङ्गलनि-
र्णयः ॥ गुरुमङ्गलतः पश्चात्त कुर्यात्लघुमङ्गलं ॥ नैमित्तिकं तु कर्तव्यं नैकदा मङ्गलत्रयम् ॥ ९ ॥ विवाहमध्ये आह्वदशी-
दिपाते निर्णयः ॥ विवाहमारभ्य चतुर्थमध्ये क्षयाहदशीं नहि शोभनौ स्तः ॥ सपिण्डनमासिकादिनिर्णयः ॥ विनापकर्षो
नहि मङ्गलं शुभः सपिण्डनस्यापि च मासिकानां ॥ १० ॥ प्रत्पुद्वाहादिनिर्णयः ॥ कन्याद्वयं नैकवराय दद्याद्वात्रोर्दयोश्चापि
न कन्यके द्वे ॥ कार्यं तथैवोद्वाहनं मिथो न नैकदा मुण्डनकद्वयं स्यात् ॥ ११ ॥ यज्ञदत्तसुता देवदत्तपुत्राय दीयते ॥ देवदत्तसुता
यज्ञदत्तपुत्राय दीयते ॥ १२ ॥ मिथो विवाह एवं स्यात्सर्वेषां शुभदो नहि ॥

अथ विवाहे कन्यारजोदर्शने ॥ असंस्कृता तातृष्टे रजस्वला भवेद्ब्रूथेद्दुपली मता तु सा ॥ माता पिता ज्येष्ठसहोदरश्च
 प्रवन्ति घोरं नरकं प्रयोऽपि ॥ १२ ॥ य उद्धेत्तां दुपलीपतिः स्याद्योग्यो न पित्र्ये नच यज्ञदत्तयोः ॥ अतो न कन्योद्बहने विलम्बः
 कार्यो न पित्रा दशमर्षतोत्र ॥ १३ ॥ प्रतीक्ष्य बर्षनयमप्रदत्ता रजस्वला सा प्रकरोतु नूतम् ॥ स्वयंवरं तद्दरणेपि दोषो वरस्य नास्ती-
 त्यवदन्मनुष्य ॥ १४ ॥ पितृदत्तमलंकारं न शृङ्गीयात्स्वयंवरे ॥ कन्यापित्रे वरो दद्याच्छुल्कं नैव कदाचन ॥ १५ ॥ ॥ कन्यारजो-
 दोषे प्रायश्चित्तम् ॥ कन्यामृतुमतीं शुद्धां कृत्वा निष्कृतिमात्मनः ॥ शुद्धिं च कारयित्वा तामुद्धेदानृशंस्वधीः ॥ १६ ॥ पिता
 ऋतुन्स्वपुत्र्यास्तु गणयेदादितः सुधीः ॥ दानावधि गृहे यन्नात्यालयेच रजोवतीम् ॥ १७ ॥ दद्यात्तद्दुसंख्या गाः शक्तः कन्यापिता
 यदि ॥ दातव्येकापि निःस्नेन दाने तला यथाविधि ॥ १८ ॥ दद्याद्वा ब्राह्मणेष्वन्नमतिनिःस्वः सदक्षिणम् ॥ तस्यातीततुंसंख्येषु वराय
 प्रतिपादयेत् ॥ १९ ॥ उपोष्य त्रिदिनं कन्या रात्रौ पीत्वा गवां पयः ॥ अष्टरजसे दद्यात्कन्यायै रत्नमूषणम् ॥ २० ॥ तामुद्धन्वर-
 भाषि कृष्णार्डेर्दुषाद्विशः ॥ ॥ यज्ञपार्श्वः—विवाहे वितते तत्रे होमकाल उपस्थिते ॥ कन्यामृतुमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति याज्ञिकाः
 ॥ १ ॥ द्यापयित्वा तु तां कन्यामर्चयित्वा यथाविधि ॥ युञ्जानामाहुतिं हुत्वा ततस्तत्रं प्रवर्तयेत् ॥ २ ॥ बौधायनसूत्रे—अथ यदि
 कन्योपसवमानात्रोन्नमानायां रजस्वला स्वातामनुमन्त्रयेत्—पुमांसी मित्रावदणा पुमांसावधिनानुभौ ॥ पुमानिन्द्रश्च सूर्यश्च पुमांसं संदधा-
 त्विति ॥ अथ द्वादशरात्रमलंकृत्य प्राशयेत्समगव्यमय शुद्धां कृत्वा विवहेत् ॥

अथ विवाहभेदाः ॥ अष्टौ विवाहाः किल चाश्वलायनो ब्रूतेऽय तत्र द्विवर्षिके तु षट् ॥ श्रेष्ठो भवत्युत्तसुत्तरं तथा क्षत्रस्य

चान्त्याः शुक्तिः संमिताः शुभाः ॥ १ ॥ अन्या आसुरगान्धर्वराक्षसपैशाचाः ॥ विद्वद्भ्यो राक्षसवर्जितास्ते श्रेष्ठा हि यद्वा विशि राक्षसः
 स्यात् ॥ यद्भस पैशाचमुनाच कश्चिदसंस्कृतोऽभूतनरस्य चापि ॥ २ ॥ यः प्रातिलोम्येन नरः प्रसूतस्तस्यापि पैशाचमुवाच कश्चित् ॥
 अत्यापदि धान्रियवैश्यशूद्रकाणां च पैशाचमुवाच वत्सः ॥ ३ ॥ गान्धर्वादिर्यो विवाहोऽस्ति तस्मिन्कार्यं सर्वं तोपदानादि यज्ञात् ॥ नो-
 भेद्गायोल्यं हि तस्यां भवेत्त देयान्यस्मै सा वरायैव कन्या ॥ ४ ॥ कन्याहरणोत्तरं पुनर्वाग्दानादिसप्तपद्यन्तं सर्वं कार्यं ॥ गद्यादिना या
 किल संस्कृता साल्कन्यायया नो किल संस्कृता स्यात् ॥ चेतकामयेत्सा वरमेव तं वै तस्मै प्रयच्छेद्यदि नो न तस्मै ॥ ५ ॥ ॥ अथ-
 चिवाहयज्ञादावाशौचप्राप्तौ निर्णयः ॥ दाने विवाहे कर्तव्ये च यज्ञे देशस्य विभे समुपस्थितेऽपि ॥ अशौचिता नापदि कन्यकाया
 दातुर्वरसाय न्निवाहयिष्योः ॥ ६ ॥ विवाहयिष्युर्विवाहकर्ता ॥ व्रते विवाहे हवने जपे च श्राद्धे मन्त्रे चेश्वरपूजनेपि ॥ आरम्भते सूत-
 कमेव नास्ति भवेदनारम्भित एव सर्वम् ॥ ७ ॥ आरम्भणं स्यान्मधुपर्कं एव यज्ञे विवाहे किल वृद्धिसंज्ञम् ॥ श्राद्धं च तद्व्रतसत्रयोश्च
 संकल्पनं पैनमते च पाकः ॥ ८ ॥ पैग्रमतः श्राद्धं ॥ पाकः पाकप्रोक्षणं ॥ यज्ञे विवाहे ह्युपनीतिचौले नान्दीमुखं स्वर्गं २१ दशा १०००
 दशमीः ३ ॥ दिनेश्वरेत्पूर्वमघो यदा तु नारम्भता तत्र दिनान्तरं सत् ॥ ९ ॥ सामग्रिकायाः किल सिद्धतायामाशौचकाले समुपस्थिते तु ॥
 कृष्णाण्डिसंज्ञैर्मनुभिश्च हुत्वा सपिण्डिजाभ्याय सवत्सपेनुम् ॥ १० ॥ यदेवादेवहेडनमित्यादयो गद्याः कृष्णाण्डहोमे प्रसिद्धास्ते कृष्णा-
 ण्डीसंज्ञाः ॥ दत्त्वा चरेन्माङ्गलिकं च सर्वमन्त्रादिदानं परगोत्रिहस्तात् ॥ चेद्भोजनार्धेऽशुचिताप्रवृत्तिरशौचकं सर्वमपास्य विप्राः ॥ ११ ॥
 पयगव्यं प्राशयेति चकारार्धः ॥ अशुचिताप्रवृत्तिराशौचप्राप्तिः ॥ आचान्ताः स्युश्चान्यतोयेन शुद्धा यस्मिन्नन्ने पूर्वसंकल्पिते तु ॥ दोषो
 नास्तीत्याह सूरिः सुरेज्यस्तस्माद्विप्रेर्भोजनीयं सुखेन ॥ १२ ॥ यस्मिन्मङ्गले ॥ अकृते मधुपर्के तु ऋत्विजां स्यादशौचकम् ॥ अपानु-

घानकेव्येवमिति शाश्वस निधय. ॥ १३ ॥ अथ धर्मार्यं विवाहकरणे ॥ यो द्राक्षणोद्वाहकरः स नून शैव पद गच्छति यश्च
निद्रान् ॥ अतस्कृत तातविद्दीनमर्भं सस्कारयेत्स न पुण्यसख्या ॥ १ ॥ यो विप्रसस्कारधनप्रदाता स वाजिमेघस्य फल लभेद्धि ॥
यस्तत्र मिग प्ररुतेति दुष्टसमाशु मृत्युर्नरक प्रयच्छेत् ॥ अथ कन्यागृहे भोजननिषेधः ॥ कन्यागृहे नैव सुखीत यावत्स-
तान स्यात्तैव तस्यास्ति तावत् ॥ मोहादुक्ते तद्गृहे चेद्ब्रह्मच कुम्भीपाक नास्ति तत्रावधिश्च ॥ १ ॥ वास. प्रोक्तं मङ्गले नूतन सत् भा-
र्यासाक भोजन शस्तमाहु ॥ यात्रोद्वाहे मार्गचौराकुलेपि भार्यासाक त्वेकयान प्रशस्त ॥ २ ॥ यात्रादौ स्त्रियासह भोजन एकयान च
शस्तमित्यर्थ. ॥ एतद्रहिते तु दोषोस्त्वेन । कृते चान्द्रायण चरेत् ॥ ॥

अथ कुम्भविवाहः ॥ वेधव्ययोगे विदिते वधूना निवाहमादौ विदधीत कुम्भे ॥ पश्चाद्विवाह्या विधिवद्बधूः सा विधिस्तु तस्याकर-
तोऽवधार्य. ॥१०॥ स्वर्णान्गुषिपलाना च प्रतिमा विष्णुरूपिणी ॥ तथा सह विवाहे तु पुनर्भूत्व न जायते ॥११॥ विधिस्त्वाकर्तो ज्ञेय. ॥

अथ चिवाहनक्षत्राणि ॥ पारस्करः—त्रिषु त्रिपूत्रादिषु स्वातौ मृगशिरसि रोहिण्या वा इति ॥ मूलमैत्रसृगरोद्दिणीकरैः
पीष्ण्यमारुतमघोत्तरान्विते ॥ भौमसौरिरनिवावजिते पाणिपीडनविधिविधीयते ॥११॥ ॥ अथानिष्टनक्षत्रादौ दानानि ॥ विपत्तारे गुड
दद्यात्सिपने सति कायनम् ॥ प्रत्यरे लग्न दद्याच्छ्याग दद्यान्नजन्मसु ॥ २ ॥ चन्द्रे च शह लवण च तारे त्रिथौ विरुद्धे त्वथ तण्डु-
लाध ॥ धान्य च दद्यात्करणे च धारे योगे निरुद्धे कनक प्रदेयम् ॥ ३ ॥ अथ चिवाहमण्डपः ॥ नृपारलि १६ तुल्यो भवे-
न्गण्डपो वा विवाहेऽर्के १२हस्तोऽष्टहस्तोऽथवा स्यात् ॥ अरलि. कनिष्ठान्तहस्तो निरुक्तबतुर्द्वारको मध्यवेदिर्भवेत्सः ॥ १ ॥ चित्रावि-
शाखातलास्काधिचीज्येष्ठाभरण्यौ शिवभास्वतुष्टयम् ॥ हिल्ला प्रशस्त फल्लैत्वेन्द्रिकाप्रदानक कण्डनमण्डपादिकम् ॥ २ ॥ अङ्गिनो गदि-

तमहमाचरेद्देदिकादलनकण्डनं तथा ॥ मण्डपाद्यथ चतुर्थिकं शुभे भे तिथौ च दिवसे विवाहजे ॥ ३ ॥ अथ विवाहचेदिप्र-
माणं ॥ कन्याकराशुगण्डकैर्वित्तां करोत्वां वेदी चरेन्नपवत्रिदिशोस्तु निम्नाम् ॥ सोपानकं चहिरियं किल षष्ठभागे वागे गृहाद्दहिरतीय
सर्मां सुगूपात् ॥ १ ॥ हस्तोच्छ्रितां चतुर्हस्तां चतुरस्रां समंततः ॥ स्वम्भैश्चतुर्भिः संयुक्तां विवाहे वेदिकां शुभात् ॥ २ ॥ विस्तारितां
हस्तचतुष्टयेन हस्तोच्छ्रितां मन्दिरवामभागे ॥ स्वम्भैश्चतुर्भिः कृतनिर्मिताङ्गी वेदिं विवाहे प्रवदन्ति सन्तः ॥ ३ ॥ अथवा—कन्या-
हस्तीः पत्रभिः सप्तभिर्वा वेदिं कुर्यात्कूर्मप्रष्टोन्नताङ्गीम् ॥ रम्ये हर्म्ये कारयेद्द्वामभागे जायापत्योराशिपो वाचयित्वा ॥ ४ ॥ इति ॥ ॥

अथ वाग्दानोत्तरं चरमरणे ॥ वाग्दानतश्चेद्यदि स्युमाप्तो वरो वधूः सान्यवराय देया ॥ केचित्तु कन्योद्बहितापि देया न मेथुनं चे-
त्यरुपस्य युक्तम् ॥ ४ ॥ वदन्ति तत्पूर्वयुगे प्रशस्तं कलौ तु वर्ज्यं भवतीति श्राद्धं ॥ वरो यदि स्यात्पतितोऽन्यजातिः सगोत्रपण्डादिरिदं तु तुल्यम्
॥ ५ ॥ अथ विवाहोत्तरं वरस्य देशान्तरगमने ॥ कन्यां प्रगृह्णापि वरो यदा चेदेशान्तर गच्छति तस्य मार्गम् ॥ ऋतुत्रयान्तं किल
संप्रतीक्ष्य तदुत्तरं सान्यवरं प्रकुर्यात् ॥ १ ॥ शुल्कदानेन तु ॥ दत्त्वा शुल्कं कन्यकायै वरो यः प्राप्तो स्युं कन्यका मन्यते चेत् ॥ देया
प्रादुर्बरायाथ यो वै दत्त्वा शुल्कं प्रव्रजेद्दूरमार्गम् ॥ २ ॥ मन्यते अनुगम्यते ॥ प्रतीक्ष्य मार्गं किल वत्सरान्तं वरान्तरायैव सुखेन देया ॥
विपान्तो ॥ ॥ एकदानेकवरप्राप्तौ कर्तव्यं ॥ अथो यदि कन्यका सा ह्यनेकपुंभ्यः किल संप्रदत्ता ॥ ३ ॥ अनूढतायां किल कन्यकायां
सर्वे यदैकावसरे वराश्चेत् ॥ सप्राशुयुत्तर्हि य एव पूर्वः स एव कन्यां वरयेन्न चान्यः ॥ ४ ॥ अन्येन यद्ब्रह्मघनादि दत्तं तदेव लब्ध्वा
व्रजतु स्वसन्न ॥ आद्यो विवाहावसरे वरश्चेन्न प्राशुयादन्यवरो लभेत् ॥ ५ ॥ यावन्नवोडास्ति हि तावदेव दत्तापि तां पूर्ववरो हरेत्सः ॥
श्रेयान्तरः पूर्ववराद्यदैवं दोषान्विते पूर्ववरेऽयवैवम् ॥ ६ ॥ रोगान्विताय कुलशीलविहीनपुंसेऽपस्सारिणे कुटिलवेपथराय पश्चात् ॥ लमा-

द्वाप च पत्न्युपपत्ताय दत्ता हरेदय सगोननिवाहिता च ॥ ७ ॥ पुते वतय ॥ ॥ परिवेत्नादौ विचारः ॥ ज्येष्ठे षण्डे वान्ध-
षाधिर्युक्ते मूके कार्य समवे तद्विवाह ॥ तस्याभावे तत्कनिष्ठस्य कार्यं लभ्यते शाल्भमेव वसिष्ठः ॥ ८ ॥ पितृव्यपुत्रे स्वपितुः सका-
शादन्यस्य पत्न्या तनये प्रवृत्ते ॥ सापत्न्यन्धी परिवेददोषो निवाहयज्ञानलस्त्रीकृतौ न ॥ ९ ॥ अनलस्त्रीकृतिरस्याधान ॥ कुर्यान्नान्दी-
श्राद्धमाद्ये पितृव पुनोद्वादे कन्यकाग्राम एव ॥ कुर्यात्पुनः स्वद्वितीयादिलभे नान्दीश्राद्ध यो विशेषोऽत्र सोऽग्रे ॥ १० ॥ अस्तीति श्रेयः ॥

अथ विनायकशान्तिप्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । शान्तिसूक्तजपः । देशकालौसंकीर्त्यशुभ-
पुण्यतिथी अस्यकुमारस्य उपनयनकर्मणो निर्धिर्मफलसिद्धयर्थसग्रहमखांविनायकशान्तिकरिष्ये इतिसंकल्पः । गणेशपूज-
नादिनान्दीश्राद्धान्तं कृत्या आचार्यादिवरणं । एवं चतुरःपराशरमतेष्टीवाऋत्विजो वृणुयात् ॥ चत्वारःस्वस्तिवाचका इति-
मदनरत्ने ॥ अस्ययागस्य० ॥ १ ॥ तेषां ब्रह्मादिभिः पूजनं ॥ ततः साचार्यो यजमानो रक्षोहणमित्यादिमन्त्रैः सर्पपान्धि-
कीर्यं ॥ पश्चगव्यंकृत्वा कर्मभूमिप्रोक्ष्य भूमिपूजयेत् ॥ ततः पूर्वस्थांदिशिस्थण्डिलेष्वभ्युसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठाप्य तत्पूर्वं
पञ्चवर्णैः शुक्लैर्वापिष्टैर्गव्यैस्वस्तिकंकृत्या तदुपरि आनहुं चर्मप्राग्नीवमुत्तरलोमतदभावे प्रागग्रकुशानालीर्यं तत्र श्रीपर्णीपीठमु-
त्तरच्छदंसंस्थाप्य तच्छ्रेतयत्त्रेणाच्छाद्य तच्चतुर्दिक्षु चत्वारिस्वस्तिकानि कृत्वा ते प्रागागदित एकवर्णांश्चतुरःकुम्भान् महीधौरि-

१ कन्याविवाहे—अग्नि कृत्वा रिशं नने—विनायकीपसगादी—इदियत्फलकाम्यादिपुनिसिद्धानुगुण सकल्पे जह काय । २ समग्रहमखाविनायकशान्तिकरिष्यत्वर
न्दीतिशान्तिकर्मलाकारे ।

त्यादिमन्त्रैः पूर्णपात्रान्तंचतुर्भिर्ब्राह्मणैः पृथक्पृथक् रुमत्राद्युत्तरयास्थापयेत् ॥ तत्रविशेषः ॥ संगमोदकेन पूरणं । उद्धृतासि-
 धराह्वेण कृष्णेन शतवाहुना ॥ मृत्तिकेहनेमेपापंयन्मयाहुःकृतं कृतमिति सप्तमृदः ॥ गन्धनिक्षेपचन्दनागरुकेशरकस्तूरीक-
 र्पूरगोरोचनगुगुलंनिक्षिपेदिति सर्वौपधीश्च ॥ कलशस्य मुखे विष्णुरित्यादिदेवदानवः ० इत्यन्तंपठेत् ॥ ततश्चतुर्दिक्षु चत्वार
 ऋत्विजः त्वन्नोऽअग्नेइति मन्त्रेण वरुणमावाह्यपोलशोपचारैः संपूज्य ॥ आनोभद्राः ० ॥ १ ॥ शन्नोघातः ० ॥ २ ॥ इ-
 त्यादिशान्तिमन्त्रान्पठेयुः ॥ तत आचार्योऽग्नेरीशान्यांहस्तमात्रवेदिकायां पीठे यस्त्रादौ वामहीधौ रित्यादिपूर्णपात्रान्तंकलशं
 संस्थाप्य तत्रस्वर्णमयविनायकाम्बिकामूर्त्योर्युत्तरणपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठां कृत्वा ॥ ॐ तत्सुरुपायविद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि ॥
 तन्नोदन्ती प्रचोदयात् ॥ इति विनायकं ॥ सुभगायै विद्महे कामगालिन्यै धीमहि ॥ तन्नो गौरी प्रचोदयात् ॥ इत्यम्बिकांच
 आवाहयेत् ॥ अपराकं हेमाद्रिमते त्वन्या अपि देवता उक्ता स्थापयित्वा शं प्रतिमा स्वक्षतपुञ्जेषु वा व्योगकेशं पार्वती
 भीमजं वसुदेवं अर्कं सोमं भीमं बुधं बृहस्पतिं शुक्रं शनैश्चरं राहुं केलुं वाहुलेयं विष्णुं एतानावाह्य नैवेद्यान्तैरुपचारैः
 संपूज्य ॥ विनायकादुत्तरतः ब्रह्मवेद्यां ब्रह्मावाहनं कुर्यात् ॥ अद्य पू० विनायकशान्त्यङ्गत्वेन विहितं आदित्यादिग्रहाणां स्था-
 पनं पूजनंच करिष्ये ॥ तत्र तदैशान्यांकलशं संस्थाप्य तत्र परुणं पूजयेत् ॥ अग्निसमीपमागत्य दक्षिणतो ब्रह्मासनमित्यादि चरू-
 द्वासनान्तं कुर्यात् ॥ ततः गव्याज्यलोलीकृतेन गौरसर्पपकलेनोद्वर्तितसर्वोक्तसर्वोक्तसर्वौपधीभिः सर्वगन्धैश्च लिप्तशिरसं यजमानं
 आचार्यो मन्त्रलेखधोपैर्भद्रासने उपवेशयेत् ॥ ततो यजमानः पूर्वद्वैतैश्चतुर्भिर्ऋत्विग्भिः स्वस्तिवाचनं कुर्यात् ॥ भो ब्राह्मणाः

ममयुद्देश्यकरिव्यमाणसमग्रहस्यविनायकशान्त्यारथ्यस्यकर्मणः पुण्याहंभवन्तोद्युवन्तु ॥ अस्तुपुण्याहंइतिद्विजावदेयुः ॥
 एवंकल्याणमित्यादि० ॥ ततोजीवत्पत्तियुत्राभिःसुवासिनीभिर्निराजंकार्यं तान्यश्वयजमानोवह्निकंयुक्त्वादिदद्यादित्या-
 चारः ॥ ततआचार्योयजमानदक्षिणतउदयुत्थस्तिष्ठन्पूर्वदेशस्थकलशमादाय ॥ सहस्त्राक्षंशतधारसृपिभिःपावनंकृतं ॥ तेन-
 त्वामभिपिधागमिपायमान्यःपुनन्तुते ॥ १ ॥ इतिमन्त्रेणयजमानमभिपिधेत् ॥ कुम्भमध्येकिंचिज्जलमवशेषणीयं ॥ दक्षि-
 णंकुम्भमादाय ॥ भगतेचरुणोराजाभंगंसूर्योद्ग्रहस्पतिः ॥ भगमिन्द्रश्चवायुश्चभंगंसप्तर्षयोददुः ॥ २ ॥ इतिदक्षिणकुम्भे-
 नयजमानमभिपिधेत् ॥ ततःपथिमकुम्भमादाय ॥ यत्तेकेशुदौर्भाग्यंसीमन्तेयच्चमूर्धनि ॥ ललाटेकर्णयोरक्षणोरापस्त-
 दमन्तुसर्वदा ॥ ३ ॥ इतिपथिमकुम्भेनयजमानमभिपिधेत् ॥ ततउत्तरकलशमादाय ॥ सहस्त्राक्षंशतधारमित्यादित्रिभि-
 र्मन्त्रैरभिपिधेत् ॥ ततधतुर्भिमिलितैःकुम्भैरभियेकः ॥ तत्रमन्त्राः ॥ एतद्वैपावनंनानंसहस्त्राक्षमृपिस्पृतं ॥ तेनत्वांशत-
 धारेणपायमान्यःपुनंत्विमाः ॥ शक्रादिदशदिक्पालान्नलेशकेशवादयः ॥ आपस्तेमन्तुदौर्भाग्यंशान्तिददतुसर्वदा ॥ ॐसु-
 मित्रियानऽआपऽओषधयःसन्तुदुर्मित्रियास्तस्मैसन्तुयोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्यः ॥ समुद्रागिरयोऽनद्योमुनयश्चपतित्रताः ॥
 दौर्भाग्यंमन्तुतेसर्वशान्तियच्छन्तुसर्वदा ॥ पादगुल्फोरुजङ्घास्यनितम्बोदरनाभियु ॥ स्नानोरुवाहुहस्ताग्रग्रीधास्त्रंसाङ्गस-
 न्धियु ॥ नासाललाटकर्मभ्रूकेशान्तेपुचयत्स्थितं ॥ तदापोमन्तुदौर्भाग्यंशान्तियच्छन्तुसर्वदा ॥ ततआचार्यःप्राशुलोय-
 जमानस्यधात्तिष्ठन्सव्यपाणिनाकुशान्यजमानस्यत्रिरसिप्रागग्रान्निधायसार्पणंतेलौदुम्बरसुवेणादाय ॥ ॐमितायस्वा-

हा इदंमिताय नमः ॥ ॐ संमिताय स्वाहा इदं संमिता ॥ ॐ शालाय स्वाहा इदं शालाय ॥ ॐ कटकटाय स्वाहा इदं कटक-
 टाय ॥ ॐ कूष्माण्डाय स्वा ॥ इदं कूष्माण्डाय ॥ ॐ राजपुत्राय स्वा ॥ इदं राजपुत्राय ॥ इति पडाहुतीर्मस्तके जुहुयात् ॥
 ततो शिसमीपगागल्य ॥ पवित्रेणाज्योत्पवनादिसोमाय स्वाहेत्यन्तं कुर्यात् ॥ पश्चिमौ श्रपितचरुणा जुहुयात् ॥ ॐ मिता-
 यस्वा ॥ इदं मिताय ॥ ॐ संमिताय स्वा ॥ इदं संमिताय ॥ ॐ शालाय स्वा ॥ इदं शालाय ॥ ॐ कटकटाय स्वा ॥ इदं कटक-
 टाय ॥ ॐ कूष्माण्डाय स्वा ॥ इदं कूष्माण्डाय ॥ ॐ राजपुत्राय ॥ इदं राजपुत्राय ॥ तेनैव चरुणा व्योमिकेशादीनां होमः ॥
 ॐ व्योमिकेशाय स्वा ॥ इदं व्योमिके ॥ यथामत्र लिङ्गत्यागः ॥ ॐ भीमजाय ॥ ॐ वसुदेवाय ॥ ॐ अ-
 काय ॥ ॐ सोमाय ॥ ॐ भौमाय ॥ ॐ शुक्राय ॥ ॐ बृहस्पतये ॥ ॐ बुधाय ॥ ॐ शनये ॥ ॐ सोमाय ॥
 ॐ राहवे ॥ ॐ चाहुलेयाय ॥ ॐ विष्णवे ॥ ततो यजमानेन द्रव्यत्यागः कार्यः ॥ ततो गणेशाय वराहुतिः ग्रहहोम-
 धपूर्ववत् ॥ ततः स्थापितदेवतानां पञ्चोपचारपूजा ॥ स्वष्टकृदादिप्राजापत्यान्तो होमः ॥ ततो बलिदानं पूर्ववत् ॥ क्षेत्र-
 पालवलिः ॥ शुद्धोदकेन सुस्नातो यजमानः विनायकसमीपे उपविश्य ॥ ॐ तत्पुरुपाययि ॥ तन्नोदंती ॥ १ ॥ ॐ सुभगा-
 यैवि ॥ तन्नो गौरी ॥ २ ॥ इत्यभ्यांमत्राभ्यां विनायकाम्बिकाभ्यां नमः ध्यायामीत्येवं षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ कृताकृतत-
 ण्डुलान् ॥ तिलयुक्तौदनं ॥ पक्कापक्कमत्स्थान् ॥ पक्कापक्कमांसं ॥ त्रिविधांसुरां ॥ पक्कमांसं ॥ मूलकापूपपूरिकोण्डेरं-

कक्षर [उण्डेरकाः क्षुद्रापूपास्तेषांलरमाला] दध्यन्नपायसगुडमिश्रपिष्टमोदकलडूकानिचित्रसुगन्धपुष्पकृष्माण्डफलानि-
 चैकपात्रेशुर्षेवाकृत्वा ॥ ॐ तत्पुरुषाय ० तन्नोदन्ती ० ॥ १ ॥ ॐ सुभगायै ० तन्नोगौरी ० ॥ २ ॥ विनायकाम्बिकाभ्यां-
 नमः इमंउपहारंनियेदयामि ॥ इतिनियेद्य ॥ कुकुमगन्धदूर्वासर्पसहितोदकेनाञ्जलिमापूर्य ॥ ॐ तत्पुरुषाय ० ॥ ॐ सु-
 भगायै ० ॥ २ ॥ इतिमन्त्राभ्यांविनायकाम्बिकाभ्यांइदमर्घसमर्पयामि अर्घदत्त्वा भूमौशिरःकृत्वा ॥ रूपंदेहियशोदेहि-
 भगंभगवन्देहिमे ॥ पुत्रान्देहियनंदेहिसर्वाङ्कामांश्चदेहिमे ॥ इतिविनायकं ॥ रूपंदेहियशोदेहिभगंभगवतिदेहिमे ॥
 पुत्रान्देहियनंदेहिसर्वकामांश्चदेहिमे ॥ इत्यम्बिकां चोपतिष्ठेत् ॥ सौभाग्यमम्बिकेदेहिमाग्यंरूपयशोपिच ॥ स्त्रियंपुत्रांश्च
 कामांधतथाशौर्ध्वदेहिमे ॥ गणेशमातरम्बालेयत्किंचिन्मदभीप्सितं ॥ एकनाम्नैवतद्देहिदेहिगौरिचरान्मम ॥ ततथा-
 चार्ष्यं शुर्षकुशानास्तीर्यकृताकृताद्युपहारंपूर्वोक्तंसर्वतत्रनिधायचतुष्पथेगत्वा तत्रभूमिजलेनाभ्युक्ष्यतत्रकुशानास्तीर्य मन्त्रो-
 क्तदेवताआदित्यादिमन्त्रोक्तदेवताभ्योनमःध्यायामीत्यंबपोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ तत्रशुर्षेनिधायवलिदद्यात् ॥ मन्त्रास्तु ॥
 यल्लेष्टुहन्त्विभेदेवाआदित्यावसवस्तथा ॥ मरुतश्चाथिनौरुद्राःसुपर्णाःपन्नगाग्रहाः ॥ असुरायातुधानाश्चपिशाचामात-
 रोनगाः ॥ शाकिन्योयक्षेवेतालायोगिन्यःशूलनाःशिवाः ॥ जृम्भकाःसिद्धगन्धर्वांनागाविद्याधरानगाः ॥ दिक्पालालो-
 कपालाथयेचविघ्नविनायकाः ॥ जगतांशान्तिकर्तारोन्नलाद्याश्चमहर्षयः ॥ माविभ्रामाचमेपांपमासंतुपरिपन्थिनः ॥ सौ-
 म्याभवन्तुसाधभूतप्रेताःसुखावहाः ॥ ततोयजमानोऽष्टहमागलहस्तीपादौचप्रक्षाल्याचमेत् ॥ ततःपूर्णाहुत्यादिविस-

र्जनान्तं । कर्मणःसंपूर्णतांवाचयित्वा ब्राह्मणभोजनं प्रणीताविमोकः ॥ श्रेयोदानं ॥ ततआचार्यगंधादिनापूजयेत् ॥
 ततोप्रहकलशोदकेनयजमानस्यसकुटुम्बस्यभिषेकः ॥ विनायकाम्बिकयोःपञ्चोपचारैःपूजांकृत्वा ॥ यांतुदेवेतिविसृज्य ॥
 इमेविनायकांबिकयोर्गृतीआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इदंग्रहपीठंतुभ्य० ॥ अग्निगन्धादिनासंपूज्य ॥ गच्छगच्छेतिवि-
 सूज्य ॥ कृतस्यसग्रहमखविनायकशान्त्याख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्धिर्धयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ब्राह्मणेभ्योभूय-
 सीदत्वातेभ्यध्याशिपोयुष्मीयत् ॥ इतिविनायकशान्तिप्रयोगः ॥

अथ श्रीशान्तिः ॥ बृहवसिष्ठः—प्रतिकूले तु संप्राप्ते विवाहं नैव कारयेत् ॥ अन्ते दोषविनाशाय क्षुर्याच्छान्तिमिमां
 शुभाम् ॥ श्रियेजातइति श्रियं । इदंविष्णुरिति विष्णुं । गौरीर्मिमायेति गौरीं । त्र्यम्बकमिति त्र्यम्बकं । परंसृत्योइति
 यमं च पूजयित्वा तिलाज्यं च हुनेदष्टोत्तरं शतम् ॥ ॐभूःस्वाहामृत्युर्नश्यतांलुपायैसुखंवर्धतांस्वाहा ॥ इति ॥ ततोहोमं
 समाप्याथ गोद्वयंदक्षिणामयेत् ॥ अत्रकेचिब्रह्मपूजार्थं श्रीसूक्तेनप्रतिगत्रंपायसंजुहवतितत्रमूलंमृग्यं ॥ इतिश्रीशांतिः ॥

अथ बृहस्पतिशान्तिप्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । शान्तिसूक्तजपः । देशकालौसंकीर्त्यं ॥
 अस्यकुमारस्योपनयनेबृहस्पत्यानुकूल्यसिद्धिद्वाराश्रीपरमेध्वरश्रीत्यर्थंबृहस्पतिशान्तिकरिष्ये ॥ विवाहेतु अस्याःकन्यका-
 याःकरिष्यमाणविवाहेबृहस्पत्यानुकूल्येत्यादियथानिमित्तमृहः ॥ तदङ्गत्वेनगणेशपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनं च कृत्वा
 आचार्यैरुणुयात् ॥ तत्रः सर्पपान्चिकीर्यं पंचगव्येनआपोहिष्टेत्यादिभिर्मन्त्रैः कर्मभूमिप्रोक्षणंसंभारप्रोक्षणंच ॥ ततः-

स्थण्डिलेपञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठाप्य । तदीशान्यांमहीद्यौरित्यादिविधिनाकलशसंस्थाप्यतस्मिन्पञ्चबलानिनिक्षिप्यव-
 ह्यमाणाओषधीःक्षिपेत् । यूथिकादमनमधुपुष्पाणि । पत्रभापायांपत्रजमितिप्रसिद्धं । पलाशं सर्पपान् जटामांसीं
 गुडूचीं अपामार्गं विडङ्गंशरिनीं वचांसहदेवींविष्णुकान्तांशताथरींकुष्ठमांसींहरिद्रेद्युरांशैलेयचन्दनं वचांकचोरसुस्तांचेति ।
 वरणायेष्टवकुम्भेपूर्णेपात्रंनिधायान्यर्च्य तत्राष्टदलोत्तरदलेहरिताक्षतनिर्मितदीर्घचतुरस्रपीठेकृताष्टुत्तरणप्राणप्रतिष्ठाहैमी-
 बृहस्पतिप्रतिमांस्थापयेत् । ततोमर्दक्षिणतोत्रलासनमालीर्येत्यादिआज्यभागान्तंप्रकृतवत् ॥ ततः कलशोपरिस्थापित-
 प्रतिमायांआपाहनादिपोढशोपचारैर्बृहस्पतिंपूजयेत् ॥ तत्रविशेषः ॥ पीतवलयुग्मं पीतयज्ञोपवीतंपीतंचन्दनंपीताक्ष-
 तान्चम्पकादिपीतपुष्पं विल्वमज्जाभूपृष्टतदीपंदध्योदनंनैवेद्यं दक्षिणायांपुष्परागोमाणिक्यं यथाशक्तिहेमवा । पूजान्ते-
 ष्विज्ञाभिर्वारुणीभिर्धनुम्भानुमन्त्रणं ॥ ततोद्रव्याणांत्सागः । अश्वत्थसमित्पायसाज्ययवत्रीहितिलद्रव्यैः प्रतिद्रव्यंअष्टोत्तर-
 शतंहोमः । सिष्टकृदादिप्रणीत्ताविमोफान्तंप्रकृतवत् । अग्नेःपूजनंबृहस्पतेर्गन्धादिभिःपूजनं । ततस्ताम्रपात्रेष्टुद्धोदकंप्र-
 क्षिप्यतत्रपीतानिगन्धपुष्पाणिफलंचप्रक्षिप्यार्घ्यदद्यात् ॥ गम्भीरदृढरूपाङ्गदेवेज्यसुमतेप्रभो ॥ नमस्तेवाक्पतेशान्तगृहा-
 णार्घ्येर्बृहस्पते इति ॥ ततोयजमानोबृहस्पतयेकृतकर्मापिण्डकुर्यात् ॥ भक्त्यायत्तेसुराचार्यहोमपूजादिसत्कृतं ॥ तत्त्वं
 गृह्राणशान्त्यर्घ्येर्बृहस्पतेनमोमः ॥ इति ॥ ततः प्रार्थना ॥ जीवोबृहस्पतिःसूरिराचार्योऽगुरुःकिराः ॥ वाचस्पतिर्देव-
 मन्त्रीष्टुमंकुर्यात्सदाममेति ॥ ततोविसर्जनंकृत्वार्चाचार्यप्रणम्य सर्वोपचारसंयुक्तांगोयुक्तांप्रतिमांआचार्यायदद्यादभिषेकां-

तेवा । कुम्भोदकेनाचार्यःपुत्रदारसमेतंयजमानमभियिच्य । आपोहिष्ठा० ३ तत्त्वायामि० ३ इत्यादिभिः ॥ पूर्वोक्तौ-
पधिभिरनुलिप्यशुद्धोदकेनलात्याआचम्य आचार्यायप्रतिमांकुम्भं वस्त्रं चदत्वा ब्राह्मणभोजनसंकल्प्य भूयसीदक्षिणां दत्त्वा-
आशिपोयुष्णीयात् ॥ अनेनदृष्टस्वपतिशान्त्याख्येनकर्मणापरमेश्वरःप्रीयतां ॥ इतिवृहस्पतिशान्तिः ॥

अथ मृदाहरणम् ॥ नवा९श्व७पञ्चा५भि३दिने तु पूर्वतः शुभाय कार्यं किल चाङ्कुरार्पणम् ॥ वीजोसिमे शस्तदिने शुभोदये कार्येष्वव-
श्येषु तु तद्विनेषि हि ॥ १ ॥ अस्याधानं गर्भसंस्कारमात्रं हिल्वाजातं नामकर्मापि तद्वत् ॥ कार्यं सर्ववेदमेतद्विधिस्तु द्रष्टव्यो वै भट्टनारायणोक्तौ
॥ २ ॥ जातं जातकर्म ॥ ॥ अथ वाग्दानम् ॥ शस्तं वाग्दानं चतुर्थेक्षपु५सप्त७छिद्र९श्रीखेटेपु११पूर्वे दिनेषु ॥ लडोडी वा लम-
भेडयो वराय कन्याप्राता पुष्पवस्त्रादि दद्यात् ॥ ३ ॥ लम्भे विवाहोदितलम्भे ॥ इदं वरवरणं ॥ ॥

अथ वाग्दानविधिः ॥ ज्योतिर्विदग्दिष्टेविवाह्नक्षत्रादियुतेऽशुभकालेप्रशस्तवैपैर्धुग्मत्राख्यैःपुरन्धीभिर्ज्ञोतिचान्धवैश्च
सहचरपित्रादिःगन्धाक्षतपुष्पयुग्मवस्त्राभरणफलताम्बूलादिदृष्टीत्वातूर्थमङ्गलवाद्यादिभिर्युतःकन्यागृहेआगत्यशुभवस्त्रापी-
ठासनेप्रत्यशुखउपविशेत् ॥ तद्ददासनेकन्यापिताप्राशुखउपविश्यस्ववामतःप्राशुखीकन्यामुपवेशयेत् ॥ ततोचरपित्रादिः
कन्यागृहस्तेफलताम्बूलादिदद्यात् ॥ स्वपुरतःगणपतिं कलशंचसंस्थाप्य श्रीगणपत्यादिस्मरणपूर्वकंदेशकालसंकीर्तनान्तेकरि-
व्यमाणकन्याविवाहाङ्गभूतंवाग्दानमहंकरिव्येइतिकन्यापितुःसंकल्पः ॥ करिव्यमाणपुत्रविवाहाङ्गभूतंकन्यानिरीक्षणंपूज-
नंचकरिव्येइतिचरपितुःसंकल्पः ॥ तदङ्गविहितंगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिव्येइतिउभाभ्यांसंकल्पंकृत्वागणपतिवरुण-

पूजनकार्यं ॥ शिवाभाषःसन्तु० ॥ ततोवरपित्रादिः अमुकगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रवरान्वितायअमुकप्रपौत्रायअमुकपौत्राय
 अमुकपुत्रायअमुकशर्मणेराय ॥ अमुकगोत्रोत्पन्नां अमुकप्रवरान्वितांअमुकपौत्रींअमुकपौत्रींअमुकपुत्रींअमुकपुत्रींअमुकीनाम्नीमि-
 मांकन्यांभार्यात्वेनष्टुणीमहे इतिकन्यापितरंप्रतिश्रयात् ॥ ततोदात्ताभार्यासुबद्धन्धनुर्मतिगृहीत्वायथोक्तमनूधाननूद्यवाच-
 णीव्यमितिवदेत् ॥ एवंपुनर्दिःप्रसुज्य प्रदास्यामीत्तित्रिरुचैर्वेदेत् ॥ ततोवरपित्रादिःकन्यानिरीक्षणपूर्वकंकुङ्कुमाक्षत-
 वरसुगमभूपणत्तान्मूलादिभिःकन्यांस्थानेपूजेयत्संप्रदायागतमन्त्रैः ॥ ततोदातावराचार्यपूजनपूर्वकंप्रत्यक्षुखोपविष्टंवरपि-
 तरंगन्धत्तान्मूलादिभिःपूजयेत् ॥ सचवरपितादातुराचार्यपूजनपूर्वकंप्रत्यक्षुखोपविष्टंदातारंपूजयेत् ॥ तौचस्वस्मान्या-
 न्यथाचारंदापयित्वाशुद्धीयतां ॥ ततःकन्यादाताहरिद्राखण्डयुतपत्रदृष्टपूगीफलानिगन्धाक्षतसहितानिजाचारादृही-
 त्वाअमुकगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रवरायअमुकशर्मणःप्रपौत्रायअमुकशर्मणःपौत्रायअमुकशर्मणःपुत्रायअमुकशर्मणेराय अमुक-
 गोत्रांअमुकप्रवरान्वितांअमुकप्रपौत्रींअमुकपुत्रींअमुकपुत्रींअमुकपुत्रींइमांकन्यांज्योतिर्विदादिष्टमुद्धतंदास्येइतिवाचासंप्र-
 ददेइत्युक्त्वा ॥ अब्यङ्गेऽपतितेऽह्नीवेदशदोषविवर्जिते ॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्निद्विजसंनिधौ ॥ १ ॥ इति-
 चोक्त्यायदावभ्रज्जितिमन्त्रेणहरिद्राखण्डपूगफलानिवरपित्रादिवस्त्रप्रांतेवध्याग्निं चन्दनेनार्चयेत् ॥ ततोवरपितापूर्ववत्ह-
 रिद्राखण्डयुतपूगफलानिष्टुत्वा अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवराममुकवरविषयेभवन्तोनिश्चिताभवन्तु ॥ इतिदातृवत्प्र-
 ण्तेपूर्ववन्मन्त्रेणवध्याग्निं चन्दनेनार्चयेत् ॥ इत्याचारप्राप्तं ॥ ततोदाता ॥ चाचादत्तामयाकन्यापुत्रार्थंस्वीकृतात्वया ॥

कन्यावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुखीभव ॥ इतिवरपितरंप्रतिपठेत् ॥ सचवरपिता ॥ वाचादत्ताव्याकन्यापुत्रार्थस्वीकृ-
 तामया ॥ वरावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुखीभव ॥ इतिकन्यापितरंप्रतिपठेत् ॥ आत्रादौस्वीकर्तेरि आत्रार्थमित्याचूहः-
 कर्तव्यः ॥ ततोत्राक्षणाः ॥ शिवाथापःसन्तु ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ दीर्घमायुःश्रेयःशान्तिःपुष्टिस्तु-
 ष्टिचास्तु ॥ एतद्दःसत्यमस्तु ॥ इत्युक्त्वाग्रन्विद्वद्योपरिअभिषेकंकुर्युः ॥ ततोदातापात्रस्थसिततन्दुलपुञ्जोपरिशचीमावा-
 हकन्याहस्तेनसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ देवीन्द्राणिनमस्तुभ्यंदेवेन्द्रप्रियभामिनि ॥ विवाहंभाग्यमारोग्यंपुत्रलाभंचदेहिमे ॥ इति-
 शचींप्रार्थयेत् ॥ वायनसंकल्पः ॥ ततःसुवासिनीभिर्नाराजनादिमाङ्गलिकंकार्यं ॥ विप्राश्चगन्धतान्मूलादिभिःपूजिताः-
 आशीर्भन्नासौभाग्यपदान्तान्पठेद्युः ॥ तेच ॥ कुलायिनीष्टु० सौभगाय ॥ द्वांसालेरवीरन्तरिक्षुंमाहिंसीऽपृथिव्या-
 संभच ॥ अयं हि त्वास्वधित्स्लेतिजानऽग्रणिनार्यमहुतेसौभगाय ॥ संचेध्यस्वस्त्रिग्रचवोधयैनुमुच्यतिष्टमहुतेसौभगाय ॥
 धृष्टस्तेसधितर्षुंधैनुं संशितंचित्संतरां संशितंशिशधि ॥ बुर्धनंमहुतेसौभगाय ॥ इति ॥ तत आशिपोष्टुष्ठी-
 यात् ॥ भूयसीसंकल्पः ॥ गणपतिवरुणधिसर्जनम् ॥ इतिवैवायनसूत्रमहेशभद्रिप्रयोगदर्पणानुसारेणमुख्यब्राह्मविवा-
 हांगभूतोच्चारदागप्रयोगः ॥

विवाहपूर्वदिनकृत्यं ॥ ततोविवाहदिनात्पूर्वतृतीयपद्यनवमरहितान्यतमशुभदिनेविवाहनक्षत्रादियुतेवधूवरयोस्तैलह-
 द्दिारोपणंगोधूमपूजनंचकार्यं ॥ ततोविवाहदिनात्पूर्वदिनेकन्यापितावरपिताचसपत्नीकःकन्यापुत्रार्थ्यांसहमङ्गलहाना-

शुत्तरं । आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यअस्त्रअशुभशर्मणःममपुत्रस्यश्वःकरिव्यमाणविवाहाङ्ग-
भूतं [इतिरपक्षे ॥ अस्त्राः अशुकीनाश्याः ममकन्यकायाः श्वःकरिव्यमाणविवाहाङ्गभूतं इतिकन्यापक्षे] स्वस्तिपुण्याह-
वाचनंअविष्णुपूजनंमण्डपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्धारापूजनं आयुष्यमंत्रजपनान्दीश्राद्धंचाद्यकरिव्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नार्थ-
गणपतिपूजनंकरिव्येइतिसंकल्प्यकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनान्तंप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ ग्रहानुकूलतासिद्धार्थ-
ग्रहमरकरणंडभयपक्षेसमानं ॥ इत्येवविवाहचिदात्पूर्वैस्सर्वकुर्व्यादिति ॥ अथवासर्वमेतद्विवाहदिनेकुर्व्यात् ॥ ॥ प्रधा-
नसंकल्पस्तु । वरपक्षेअग्निस्थापनसमयेवरकर्तृकोदारपरिग्रहसंकल्पः । कन्यापक्षे कन्यादानसमयेकन्यादातृकर्तृकः कन्या-
दानसंकल्पः । वरपित्रादेस्तुवचनात्तद्गनान्दीश्राद्धमात्रकर्तृत्वमिति ॥ ॥ रेणुकारिकासु ॥ उक्तेकालेविवाहाङ्गकुर्व्या-
न्नान्दीमुखंपिता ॥ देशान्तरेविवाहधेत्तत्रगत्वाभवेदिदं । नगण्डपादिकंकर्मवरस्यश्राद्धमन्तरिति ॥ ॥

अथविवाहदिनकर्तव्यमुच्यते ॥ तत्रादौघटीस्थापनं ॥ तत्रयथाचारंघटीस्थापनपूजनाद्युत्तरंप्रार्थना ॥ मुख्यंत्वमसियन्त्रा-
णामितिधात्रापुुराकृतं ॥ भवभावायदंपत्योःकालसाधनकारणं ॥ इति ॥ ॥ अथ गौरीहरपूजनं ॥ ततःकन्यामाता-
सुधास्तिमुकुटोच्चारणकुंभेनचन्दनेनवाधिलिख्यतद्रेभूमौरङ्गबहिर्विरच्यतत्रकोणचतुष्टयेस्थापितकलशश्रेणीनामध्येसू-
त्रवेष्टितत्पदंनिधायतदुपरिअग्रभागेउपलंनिधायतत्रयत्तन्दुलपुञ्जेवाअन्योन्यालिङ्गितगौरीहरयोःप्रतिमांसुवर्णरीप्यादि-
निर्मितांकालायनीमहालक्ष्मीशचीभिःसहपूजयेत् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ सिंहासनस्थान्देवेशीसर्वालंकारसंयुतां ॥ पीताम्बरधरं-

देवं चन्द्रार्धकृतशेखरं ॥ करेणाथसुधापूर्णकलशं दक्षिणेन तु ॥ वरदं चाभयं धामेनाश्लिष्य च तनुप्रिया मिति ॥ ध्यानमन्त्रः ॥
 गौरीहरमहेशानसर्वमङ्गलदायक ॥ पूजांगुहाणदेवेश सर्वदामङ्गलंकुरु ॥ इति पूजामन्त्रः ॥ कन्यादेहप्रमाणेन सप्तविंशति-
 तनुभिः ॥ कृतवर्तिकया दीपं प्रज्वाल्य तैलपूरितं ॥ इति ॥ सुवासिनी ब्राह्मणाभ्यो जयेत् ॥ ततो धूर्गङ्गलसुखाताह-
 पदत्रेपरिहितासने पीतवस्त्रं परिधाय कुङ्कुममाल्यादिभिर्भूषिता उपविश्य कुङ्कुममाल्याक्षताः पुनः पुनः गौरीहरोपरि उभाभ्यां
 हस्ताभ्यां प्रक्षिपेत् ॥ इति ॥ अथ शिष्टाचाराद्भस्मपूजनम् ॥ अथ कन्यादाता आचम्य देशकालौ संकीर्त्य
 करिष्यमाणकन्याविवाहांगत्वेन वरस्य सीमान्तपूजनं करिष्ये इति संकल्प्य गणपतिवरुणपूजनं ॥ ततो वरस्य पादप्रक्षालनं ॥
 ॐ विराजो दोहोसि ॥ भेदे मन्त्राद्युक्तिः ॥ वरस्योदकोपस्पर्शः ॥ गंधवह्वादिना वराचार्यपूजनं ततो ज्येष्ठजामातृपूजनं ॥
 ततो वरस्य पूजनं चन्दनं ॐ सुचक्षुः अहमक्षिभ्यां ॥ अक्षता ॐ अनाधुष्टा ॥ उष्णीपादिवस्त्रदानं ॥ ॐ युवासुवासा ॥
 ॐ परिधास्यै ॐ यज्ञसामा ॥ पुष्पमालाबंधनं ॐ याजहरत् ॐ यद्यशोऽप्सरस्ता ॥ वसोः पवित्रमसीतितैलारोपणं ॥ तैलं-
 मस्तके क्षिपेत् ॥ ततो वरहस्तेनारिकेलफलदानं ॥ ॐ ऋतवस्थ ॥ अक्षीयमाणाः ॥ सुसुहृर्तमस्तु ॥ ब्राह्मणान्गन्धादिना संपू-
 ज्य भूयसीदानं गणपतिवरुणविसर्जनं आशीर्वाहणं ॥ अनेन सीमान्तपूजनेन श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥ इति ॥ ततो यथाचा-
 रं दुग्धगण्डूपत्यागादि कुलदेवतावन्दनं यिप्रपितृमात्रादिवन्दनं च कृत्वा स्वस्तिन इन्द्र इति कनिकददिति च ब्राह्मणैः सह-
 पठन्पदातिर्वारुणो वावधूर्गङ्गत्वा सुवासिनीभिर्यथाचारं संपूर्णकुम्भनीराजनादिना कुतमङ्गलो वधूर्गङ्गप्रविशेत् ॥ ॥

अथ मधुपर्कः ॥ वराय दाता मधुपर्कमाचरेद्भरस्य शास्त्रामिभिना जयन्तः ॥ लकीयशास्त्राविधिनेव चाचरेजगाद चैव नहि तच्च स-
गतम् ॥ १ ॥ रात्राण५०दर्भेर्भवेतीह धाता तदर्ध२५दर्भेरिह विष्टः स्यात् ॥ स्वसूनतः स्यान्मधुपर्ककर्म पटीनिवेशादि तु देवत्रिद्वयः
॥ २ ॥ धाता मन्वा ॥ भुक्त्वा हरेत्रा मधुपर्ककाले गायत्रिका चापि वधूस्तथैव ॥ प्रत्यञ्जुलस्ता हरिदिञ्जुलस्य स्यात्तद्विधिर्गृह्यविधान-
तस्तु ॥ ३ ॥ ना वरः ॥ मुक्त्वेति मधुपर्के एवोपहारादी न दोषः ॥ हरिदिक् पूर्वोदिक् ॥

अथमधुपर्कप्र० ॥ पढ्यर्थाभवन्ति आचार्यकृत्वैवाहोरात्राप्रियः स्वातकइति ॥ प्रतिसंवत्सरानर्हयेयुः । वक्ष्यमाणास्तद्वृ-
त्तिवजः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं० ॥ शान्तिसूक्तपठनं । देशकालौसंकीर्त्य शुभपुण्यतिथौ कन्यार्थिनंगृहा-
गतंवरंमधुपर्कैणार्चयिष्ये ॥ नासनमाहार्याह आसनस्यपश्चात्प्राञ्चुलमवस्थितंवरंप्रति ॥ ॐसाधुभवानास्तामर्चयिष्यामो-
भवंतं ॥ ॐअर्चय ॥ इतिवरः ॥ अर्चयेत्प्रतिप्रैप्राहृतंप्राञ्चुलोवरइतिरेणुः ॥ अन्यस्त्रिभिःप्राहचिष्टरादीनि । प्रति-
ष्टब्तामितियजमानः । प्रतिष्टब्हार्मीतिवरःसर्वत्र । चिष्टरोचिष्टरोचिष्टरः ॥ प्रतिष्टब्हतां ॥ प्रतिष्टब्हामि ॥ चिष्टरंतूष्णी-
वरःप्रतिष्टब्आसनेउदगप्रनिधाय ॥ ॐवर्ष्मोस्सिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ॥ इमंतमभितिष्ठामियोमाकश्चाभिदासति
॥ १ ॥ इत्येनमभ्युपविशति ॥ पादार्थमुदंरुंपादार्थमुदंरुंपादार्थमुदंरुं प्रतिष्टब्हतां ॥ प्रतिष्टब्हामि ॥ तदुदंरुंवरःप्र-
तिष्टब्ह ॥ ॐविराजोदोहोसिविराजोदोहमशीयमपिपाद्यायैविराजोदोहः ॥ १ ॥ इतिदक्षिणंपादंस्वयंप्रक्षाल्य ॥ अने-
नैवमन्त्रेणवामंप्रक्षालयति । सव्यंपादंप्रक्षाल्यदक्षिणंप्रक्षालयति त्राक्षणध्वेदक्षिणंप्रथमं ॥ आचमनं ॥ पूर्ववद्वितीयो-

विष्टरः ॥ विष्टरोविष्टरोविष्टरः ॥ प्रतिगृह्यतां ॥ प्रतिगृह्यामि ॥ द्वितीयंविष्टरंवरःप्रतिगृह्य ॥ आसनस्याधस्तादुदगग्रंनि-
 धाय ॥ ॐध्वर्म्मोस्मि० इत्यनेनमन्त्रेणतस्योपरिपादौकरोति ॥ अर्धोऽर्धोऽर्धः प्रतिगृह्यतां ॥ प्रतिगृह्यामि ॥ ॐआपः
 स्थयुष्माभिःसर्वान्कामानवासवानि इतिप्रतिगृह्याति ॥ तामूर्ध्नाअभिवंध्यागुदग्वानिनयन्नभिमन्त्रयते ॥ ॐसमुद्रंबः
 प्रहिणोमिस्वांयोनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टाजस्याकंबीरामापरसेचिमत्पयः ॥ १ ॥ इति ॥ आचमनीययुदकमाचमनी-
 ययुदकमाचमनीययुदकं ॥ प्रतिगृह्यतां ॥ प्रतिगृह्यामि । वरस्तूष्णीप्रतिगृह्य ॥ ॐआमागन्यशसासठ्सृजवर्चसा ॥
 तम्मार्कुरप्रियम्प्रजानामधिपतिम्पशूनामरिष्टितनूनाम् ॥ १ ॥ इत्याचामति ॥ ततोद्विराचमनं ॥ मधुपर्कोमधुपर्को-
 मधुपर्कः ॥ प्रतिगृह्यतां ॥ इतिनिवेदितंमधुपर्कं ॥ दधिमधुघृतमपिद्वितंकांसेकांसेन किंचिदुद्बाटितंदातृहस्त-
 स्थंवरः ॥ मित्रस्यत्वेतिप्रतीक्षते ॥ ॐमित्रस्यत्वाचक्षुपाप्रतीक्षे ॥ इति ॥ देवस्यत्वेतिप्रतिगृह्याति ॥ ॐदेवस्यत्वा०
 प्रतिगृह्यामि ॥ इति ॥ सव्येपाणौकृत्वापिधानंनिष्कास्यदक्षिणस्थानामिकयात्रिःप्रयौति ॥ ॐनमःश्यावास्यायात्राशने-
 यत्तऽआयिद्धंतचेनिष्कृन्तामि ॥ १ ॥ इति ॥ अनामिकांगुष्ठेनैव ॥ ॐयन्मधुनोमधव्यम्परमठ्ठरूपमद्वाधम् ॥ तेनाहम्मधुनोमध-
 निरुक्षणंच ॥ तस्यत्रिःप्राश्नाति ॥ अनामिकांगुष्ठेनैव ॥ प्रतिप्रयवणंमंत्राभ्यासः ॥ प्रतिप्रयवणंमंत्राभ्यासः
 व्येनपरमेणरूपेणानाचेनपरमोमधव्योन्नादोसानि ॥ १ ॥ इति ॥ प्रतिप्राशनंमंत्रावृत्तिः ॥ मधुपर्कंचसोमेचनोच्छिष्टंम-
 नुरज्वीदिति ॥ मधुमतीभिर्वाप्रतृचं ॥ पुत्रायांतेवासिनेवोत्तरतऽआसीनायोच्छिष्टंदद्यात्सर्ववाप्राश्नीयात्प्राग्वासंचरेनि-

नयेत् ॥ आचम्य ॥ प्राणान्संमृशति ॥ ॐ वाङ्माऽआस्येत्सु ॥ इतिमुखंकरत्रेणस्पृशेत् ॥ ॐ नसोर्मंप्राणोत्सु ॥ इतितर्जन्यं-
 युष्ठाभ्यां नासारंभद्रयंस्पृशेत् ॥ ॐ अक्षणेर्मंचक्षुरत्सु ॥ इतिअनामिकांगुष्ठाभ्यांचक्षुर्द्वयंयुगपत् ॥ ॐ कर्णयोर्मेश्रोत्रमत्सु ॥
 इतिमध्यमांगुष्ठाभ्यांदाक्षिणरुर्णं ॥ अर्नेनैवमत्रेणवामकर्णं ॥ ॐ बाह्वोर्मैवलमत्सु ॥ इतिकरात्रेणदक्षिणवाहुं ॥ एवंवामवाहुं ॥
 ॐ ऊर्मैऽओजोत्सु ॥ इतियुगपद्वेलेनोरु ॥ ॐ अरिष्टानिमेद्धानितनूत्सन्वामेसहसंतु इति शिरःप्रभृतिपादांतानिसर्वांगानि-
 उभाभ्यांदस्ताभ्यामालभते ॥ आचान्तोदकःशसमादायगौरित्तित्रिःप्राह ॥ गौर्गौरित्तिजमानः । उत्सृज्यतामित्तिरः ।
 ॐ मातारुद्राणान्दुहितायसूनादृस्वसादित्यानाममृतस्यनाभिः ॥ प्रनुवोचंचिकितुपेजनायमागामनागामदितिवधिष्ठ ॥ म-
 मयायुष्यचपाप्माहृतः ॥ ॐ उत्सृजततृणान्यत्स्वित्तिश्रूयात् ॥ १ ॥ ॐ मित्यंतमुपांशु उत्सृजतेत्याद्युचैः ॥ अत्रशिष्टाचा-
 रपरिप्रासाःकेचनपदार्थाल्लियंते ॥ ॐ युचक्षां इतिगंपान् ॥ ॐ अनाद्युष्टेत्सक्षतान् ॥ ॐ परिधास्यैइत्यनेनपरिधानी-
 यंयत्नं ॥ ॐ यज्ञोपवीतं इतियज्ञोपवीतद्वयं ॥ ॐ यशसामेत्युत्तरीयं ॥ ॐ वाऽअहरत् ० इति पुष्पमालाग्रहणं ॥
 अथावबभूतेपुष्पमालां ॥ ॐ दद्यशोप्सरं ॥ अथालंकारं ॥ ॐ अलंकरणं इतिप्रथमंदक्षिणकर्णे ॥ ततोनेनैववामे ॥
 ततोवरोधियाह्वयेघांगत्याशुभासनउपविश्य । आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालौसंकीर्त्यं ॥ शुभपुण्य-
 त्तिर्षोधर्मार्थिकामप्रजासिध्यर्थेदारपरिग्रहणंकरिव्ये तत्रपंचभूतंस्कारपूर्वकंयोजकनामाग्निप्रतिष्ठापनं ॥ ततोयुहाभ्यंतरतो

गत्वाप्राञ्चुर्लीकन्यामवस्थाप्यप्रत्यञ्चुखोवरस्तिष्ठेत् ॥ प्रत्यञ्चुखीकन्याप्राञ्चुखोवरइतितुगदाधरभाष्ये ॥ बधूवरांतराले अवि-
 धुरसुदृढसहस्रयः पुरुषा उदग्दशमंतः पटं धारयेयुः ॥ तत्रैवज्ञानंगलस्पृतीनांपठनं कुर्युः ॥ विशेषका उच्चारणीयाः ॥
 सुमुहूर्ते ॐ प्रतिष्ठइत्युचैः शब्दंकुर्युः ॥ चधूः करधृतपुष्पम्रथितवरणमालांवरकंठे समर्पयेत् ॥ उदकसंस्थंधृतांतः पटनिः-
 सरणं कार्यं ॥ तत आचार्यादिद्विजगणः प्रतिष्ठामंत्रब्राह्मणंचपठेत् ॥ ॐ मनोजुतिर्जुपतामा० ॥ १ ॥ ब्राह्मणं ॥ ॐ मनो-
 जृतिर्जुप० ॥ १ ॥ पुप्यैप्रभूर्नाम० ॥ १ ॥ पुप्यैविविभूर्नाम० ॥ २ ॥ पुप्यैविव्यष्टिर्नाम० ॥ ३ ॥ पुप्यैविविष्टुतिर्नाम०
 ॥ ४ ॥ पुप्यैविव्यावृत्तिर्नाम० ॥ ५ ॥ पुप्याऽऽर्जुस्वानाम० ॥ ६ ॥ पुप्यैपयस्वानाम० ॥ ७ ॥ पुप्यैविव्रह्मवर्बसी०
 ॥ ८ ॥ पुप्याऽऽतिव्याधी० ॥ ९ ॥ पुप्यैदीर्घोनाम० ॥ १० ॥ पुप्यैहृष्टिर्नाम० ॥ ११ ॥ पुप्यैप्रतिष्ठानाम० ॥ १२ ॥
 दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ ततोवरः प्राञ्चुखः कन्याप्रत्यञ्चुखीचोपविशेत् ॥ कुमार्यावासः परिधानं ॥ ॐ जराङ्गच्छपरि-
 धत्स्ववासोभवाकृष्टीनामभिशस्तिपावा ॥ शतञ्चजीवशरदः सुवर्चारयिचपुत्राननुसंब्ययस्वायुष्मतीदम्परिधत्स्ववासः ॥ १ ॥
 इति मन्त्रपाठोवरस्य ॥ अथोत्तरीयम् ॥ ॐ याऽऽकृन्तन्नयं याऽऽतन्वत ॥ याधेदेवीस्तन्तूनभितोततन्य ॥ तास्त्वादे
 वीर्जरसेसंब्ययस्वायुष्मतीदम्परिधत्स्ववासः ॥ १ ॥ अथैंगंसमंजयति ॥ कन्यापितापरस्परंसमंजैथामिति प्रेपयति ॥
 अत्रेणुः । परस्परंसमंजैधांतौ तस्यांगच्छतस्ततः ॥ समंजं त्विति मंत्रेण धातुरंशुगतौ भवेदिति ॥ ॐ समन्जन्तुविश्वेदेवाः समा-

पोद्बदयानिनौ ॥ सम्मातरिश्वासन्धाताससुदेष्ट्रीदधातुनौ ॥ १ ॥ ततआचारप्रासंघधूकण्ठेमांगल्यतंतुबंधनं ॥ तत्रमन्त्रः ॥
मांगल्यतंतुनानेनमजीवनहेतुना ॥ कंठेवद्वाभिसुभगेत्वंजीवशदांशतं ॥ १ ॥ ॐयदावभन्दाक्षायुणाहिरण्यःशुतानी-
कायसुमनुस्वर्मानाः ॥ तन्मुऽआयभामिशुतशारदुयायुष्माञ्जुरददृष्टिर्यथासम् ॥ इति ॥ ततोद्विजाःपरित्वागिर्बणोगिरऽ-
इत्यनुवाकेनजुपाणोऽअमुराज्यस्येवतुस्वाहेत्यनेनवधूवराचच्छिन्नचतुर्विंशतितंतुभिर्द्विगुणीकृतसूत्रेणकंठेशानादिवेष्टयेत् य-
थाचारं ॥ अयंदेशाचारः ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐपरित्वागिर्बणोगिरऽइमाभवन्तुविश्वतः ॥ वृद्धायुमनुदृढयो जुष्टाभवन्तुजुष्टयः
॥ १ ॥ इन्द्रस्यस्यूरुसीन्द्रस्यप्रुवोसि ॥ २ ॥ विश्वरसिप्रवाहणो बहिरसिहव्युवाहनः ॥ श्रात्रोसिप्रच्ये-
तास्तुधोसिपुथर्वेदाऽजुशिनसि ॥ ३ ॥ जुशिनसिकुचिर्द्वारिरसिचम्भारिरुस्यूरसिदुर्वस्वाञ्छ्वरसिमाञ्जोलीयःसुम्नाड-
सिकूशानुःपरिपद्योसिपर्वमानो नभोसिध्रुतर्कामृष्टोसिहव्यसूदनऽऋतधामासिस्त्वज्योतिः ॥ ४ ॥ समुष्टोसिष्विश्वव्यचाऽ-
जुजोस्वेकषुदाहिरसिध्रुधोषार्गस्येन्द्रयसिसुष्टोस्युतस्यद्वारोमामासन्तामिभवन्नामद्वपतेप्रमातिरस्वस्तिमेसिान्पुथिदेवयाने
भूयान्मित्रस्वमा ॥ ५ ॥ मित्रस्वमाचधुपेध्वरध्वमर्धयःसर्गराःसगरास्यसर्गेणनाद्वारोद्वेणानीकेनपुतमात्रयःपिपुतमा-
त्रयोगोपायतमानभोपोस्तुमामादिदृष्टसिष्ट ॥ ६ ॥ ज्योतिरसिष्विथरूपम्बिधेपाण्डुवानोद्वलुमिष्ट ॥ त्वष्टसोमतनूकृञ्चो-
द्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यऽजुख्यन्तासिष्वरूथदृस्वाहाजुपाणोअमुराज्यस्येवतुस्वाहा ॥ ७ ॥

अधकन्यादानसंकल्पः ॥ देशकालौनिर्दिश्य शुभपुण्यतिथौअखिन्पुण्याहेअस्याःअमुकीनास्याः ममकन्यकायाः
 अनेनवरेणधर्मप्रजयाउभयोर्वेशयोर्वेशवृद्धयर्थं तथाचममसमस्तपिवृणांनिरतिशयानन्दब्रह्मलोकावास्यादिकन्यादानकल्पो-
 क्तफलावासयेअनेनवरेणअस्यांकन्यकार्या उत्पादयिव्यमाणसंतत्यादशपूर्वाण्मां चएकविंशतिपुरुषानुद्धतुं ब्राह्मवि-
 बाह्विधिनाश्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतयेकन्यादानमहंकरिव्येइतिसाक्षतकुशजलेनसंकल्प्य बधूवरपुरतो नृतनंकांस्यापात्रंनि-
 धाय चरहते ॥ शिवाआपःसन्तु ॥ सन्तुशिवाऽआपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यं ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥
 अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ यत्पांपरोगःअशुभंकल्याणंतदूरेप्रतिहतमस्तु ॥ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ दीर्घमायुःशान्तिःपुष्टिस्तुष्टि-
 ध्यास्तु ॥ ततोवरस्यगोत्रोचारः ॥ सर्वत्रोचारोभवेत्तातपूर्वःकन्यादानेस्याद्विलोमानुत्तीयं ॥ ऋक्शाखीयाद्यन्यशाखा-
 मुनांदीक्षाद्वेष्यंचेतिशाखंत्रचीति ॥ अमुकगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःप्रपौत्राय अमुकगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमु-
 कशर्मणःपौत्राय अमुकगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपुत्राय अमुकगोत्रायअमुकप्रवरायशुक्लयजुर्वेदान्नायवाजिमाध्यं-
 दिनीयशाखाप्यायिनेअमुकशर्मणेवराय ॥ ततःकन्यायाश्चगोत्रोचारः ॥ अमुकगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःप्रपौत्री ॥

१ रेणुकारिकायाम्—अधिकारीह्यपत्नीको दंपत्योह्यविष्टयोः । जलेशितिशुलीं दद्यात्प्राप्तुदाय प्रयोगतः ॥ अन्यशाखास्तु वाक्येषु प्रतिकुलेषु सख्यपि ॥
 निलस्य धुतिमूलस्य शिष्टाचारस्य दर्शनात् ॥ सुगन्धूह्यगधुतेः पद्माद्रैपरीत्यादितः धुतेः ॥ अभिप्रायान्विचारेवं विधिरैवः स्फुटीकृत इति ॥ प्रयोगदर्पणे—सर्वत्र
 प्राशुतो दाता प्रतिप्राही उदस्तुतः ॥ एष एव विधिर्निलो कन्यादाने विपर्ययः ॥ इति ॥

अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपौत्री ॥ अमुकगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःमम पुत्रीअमुकगोत्रांअमुकप्रवरा-
 कृष्यानाङ्गीर्हमां इत्येकःपर्यायः ॥ एवमेवपुनःपर्यायद्वयमुक्त्वा ॥ वरस्वगोत्रोच्चारदिकोदादितिकामस्तुत्यंतं एकःपर्यायः ॥
 एवमेवपुनः पर्यायद्वयमिति संप्रदायो वा ॥ कन्यांयथाशक्तिसालं कृतांउपकल्पितोपस्करसहितांप्रजापतिदैवतांपुराणो-
 क्तशतगुणीकृतज्योतिषोमातिरात्रफलप्राप्तिकामःभार्यात्वेनतुभ्यमहंसंप्रदे ॥ इत्युक्त्वाअविच्छिन्नभार्यापातितजलय-
 ट्वासकुशाक्षतजलंकन्यादक्षिणहस्तंवरदक्षिणहस्तेदद्यात् ॥ ततो वरः तादृक्षांसंपृशन् प्रतिशृण्वति ॥ तत्रमंत्रः ॥
 ॐ द्यौस्त्वाददातुशुधिवीत्वाप्रतिशृण्वतु ॥ कृतैतत्कन्यादानसांगतासिच्यर्थेइमांयथाशक्तिदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रदे ॥ नमम ॥
 ॐ स्वस्तीतिवरः ॥ ततोदाताभाजनगोभूदासीमहिषीगजाथयाहनगृहशय्यावखालंकारादियथाविश्वंसंकल्पपूर्वकंदद्यात् ॥
 ततःकन्यापितापठति ॥ यस्त्वयार्पमर्धरितव्यःसोनयासह ॥ धर्मचार्येचकामेचत्वयेयंनतिचरितव्या ॥ नातिचरामी-
 तिवरोन्मयात् ॥ कोदादितिकामस्तुतिःपठेत् ॥ ॐ कोदात्कर्साऽअदात्कामोदात्कामायादात् ॥ कामोदात्ताकामःऽप्र-
 तिभ्रहीताकामितर्त्ते ॥ १ ॥ अधयुदन्यद्ददातिकामेनैवतुद्दतीदम्मेव्यमुत्रासदितितुःप्रत्येतिकोदात्कृष्णाऽअदात्कामो-
 दात्कामायादात् ॥ कागोदात्ताकामुऽप्रतिभ्रहीताकामेत्ते ॥ १ ॥ ॐ सयुःकामुयेतमहत्प्राप्तुयामित्युदुगयनुऽआपृथु-
 माणपथेषुण्याहेद्वाद्दशाहमुपसद्भूतीभूत्वौदुम्बरेकट्टेषुचमेषेवासयुःपथुम्फलानीतिसम्भूयपरिसम्भूयपरिलिव्यामिमुपसमाधा-

याद्यत्ताज्यदुसंस्कृत्यपुहुसानक्षेत्रेणमुन्धसुसन्नीयञ्जुहोति ॥ १ ॥ आचन्तोदेवास्त्वयिजातवेदस्तिर्युञ्चोद्यन्तिपुरुषस्यकामान् ॥
 तेभ्योहुन्मागधेयञ्जुहोमितेभातुसाऽक्रामेस्तुर्षयन्तुस्वाहा ॥ २ ॥ यातिरधीनिपुद्यसे ऽह्वविधरणीऽहति ॥ तान्त्वाद्य-
 तुस्यधारयायजेसुहुदराधनीमहऽस्वाहा ॥ प्रजापतेनत्वेतान्यन्यऽहुतिवृतीयाञ्जुहोति ॥ ३ ॥ ज्येष्ठायस्वाहाश्रेष्ठायस्वा-
 हेति ॥ अग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिप्राणायस्वाहाष्टसिप्तार्थेस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिषुाचेस्वाहाप्रतिष्ठा-
 येस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिषुपेस्वाहासम्पदेस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिश्रोत्रायस्वाहायुतनायस्वाहे-
 त्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिमुनेसेस्वाहाहाप्रजात्यैस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिरेतसेस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्वव-
 मुवनयति ॥ ४ ॥ भूतायस्वाहेति अग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिभविष्यतेस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिधि-
 श्रायस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिसव्यैयस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयति ॥ ५ ॥ पृथिव्यैस्वाहेति ॥ अग्नी-
 हुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयत्यन्तुरिक्षायस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिदिवेस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिद्वि-
 रभ्यःस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिब्रह्मणेस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिक्षत्रायस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववम-
 वनयति ॥ ६ ॥ भूःस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिभुवऽस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयतिस्वऽस्वाहेत्यग्नीहुत्वा-
 मुन्धेसऽह्ववमुवनयतिभूर्भुवऽस्वऽस्वाहेत्यग्नीहुत्वामुन्धेसऽह्ववमुवनयति ॥ ७ ॥ अग्नेयैस्वाहेति ॥ अग्नीहुत्वामुन्धेसऽह-

क्षत्रमुचनयति सोमाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामुन्धे सष्टक्षत्रमुचनयति त्रियै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा-
 मुन्धे सष्टक्षत्रमुचनयति लक्ष्म्ये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामुन्धे सष्टक्षत्रमुचनयति सुरस्वत्ये स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वामुन्धे सष्टक्षत्रमुचनयति विधेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामुन्धे सष्टक्षत्रमुचनयति प्रजापतये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामुन्धे सष्ट-
 क्षत्रमुचनयति ॥ ८ ॥ अधेनमभिभृशति ॥ धूमसिज्वलदसिपूर्णमसिप्रस्राद्युमस्येकसग्नमसिद्धिदुत्तमसिद्धिद्वियमाण-
 मत्युद्रीयमानगसिध्राघितुमसिप्रत्याश्राचितमस्याद्रसन्दीसमसिद्धिभूरसिप्रभूरसिज्योतिरस्यन्नमसिनिधनमसिलुबर्गोसीति
 ॥ ९ ॥ अधेनमुद्यच्छति ॥ आमोस्थामदृहितुमयि ॥ सुहिराजेशानोधिपतिः सुमाराजेशानोधिपतिः कुरोत्विति
 ॥ १० ॥ अधेनमाचामति ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं मुधुद्याताऽऽकृतायते मुधुधरन्ति सिन्धवः ॥ माध्वीर्नः सन्त्योपधीः भूः-
 स्वाहा ॥ ११ ॥ भुर्गोदिवुस्यधीमहि ॥ मुधुनुक्छुतोपसोममुमत्यार्थिवदृजः ॥ मुधुद्यौरस्तुनः पिताभूवः स्वाहा
 ॥ १२ ॥ धियो योनः प्रचोदयाव ॥ मुधुमात्रोबुनस्यतिर्मुधुमौ २ ॥ अस्तुसूर्यः ॥ माध्वीर्गोयो भवन्तुनः ॥
 स्वः स्वाहेति सर्वाश्वाविनीमन्याहसुर्वाश्चमुधुमतीः सर्वाश्चव्याब्दतीरहुमेदेदृसुर्वभूयासम्भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यन्ततऽआचम्य-
 प्रधान्यपाणीजघुनेनामिन्श्राग्धिराः संविशति ॥ १३ ॥ प्रातरादित्यमुपतिष्ठते ॥ दिशामेकपुण्डरीकमस्य हुम्मनुव्या-
 णामेकपुण्डरीकम्भूयासमितियुधेतमेत्यजघुनेनामिमसीनो बद्धशुजपति ॥ १४ ॥ तद्दृष्टुमुद्गालकऽआरुणिर्ब्रौजसने-

श्रायथाज्ञवल्क्यायान्तेवासिनऽऽउक्त्वोवाचापियऽऽनऽऽशुक्केस्थाणौनिपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाःप्ररोहेयुः पुलशानीति ॥ १५ ॥
 एतमुहैववाजसनेयोथाज्ञवल्क्यो ॥ मधुकुयपेङ्गवायान्तेवासिनऽऽउक्त्वोवाचापियएनऽऽशुक्केस्थाणौनिपिञ्चेज्जायेरञ्छा-
 खाऽऽप्ररोहेयुऽऽपुलाशानीति ॥ १६ ॥ एतमुहैवमधुकऽऽपैङ्गवध्वायमागवित्तयेन्तेवासिनऽऽउक्त्वोवाचापियएनऽऽशुक्केस्था-
 णौनिपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाऽऽप्ररोहेयुऽऽपुलाशानीति ॥ १७ ॥ एतमुहैवचूडोभागवित्तिऽऽ जानकुयऽऽआयस्थूणायान्तेवा-
 सिनऽऽउक्त्वोवाचापियएनऽऽशुक्केस्थाणौनिपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाऽऽप्ररोहेयुऽऽपुलाशानीति ॥ १८ ॥ एतमुहैवजानकिराय-
 स्थूणऽऽ सत्यकामायजाचालायान्तेवासिनऽऽउक्त्वोवाचापियएनऽऽशुक्केस्थाणौनिपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाऽऽप्ररोहेयुऽऽपुलाशानी-
 ति ॥ १९ ॥ एतमुहैवसत्यकामोजावालान्तेवासिभ्यऽऽउक्त्वोवाचापियएनऽऽशुक्केस्थाणौनिपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाऽऽप्ररोहे-
 युऽऽपुलाशानीतितमेतन्नापुत्रायवान्तेवासिनेवाभूयात् ॥ २० ॥ चतुरौदुम्बरोभवत्यौदुम्बरश्चमसऽऽऔदुम्बरऽऽल्लुवऽऽऔदु-
 म्बरऽऽदुष्मऔदुम्बर्याऽऽउपमन्थिन्या ॥ २१ ॥ दुशग्राम्याणिघ्नान्यान्यनिभवन्ति ॥ इतिहियुवास्तिलमापाऽऽअणुप्रियङ्गुगो-
 धूमाधमसूरार्थखुल्वाश्चखलुकुलाध्यतान्त्सार्धुम्पिद्वादशमधुनाघृतेनोपसिञ्चत्युज्यस्यजुहोति ॥ २२ ॥ सर्वेषांवाऽऽएपवे०
 ॥ १ ॥ (काण्डं १४ प्र० ७ ब्रा० ५) सुवर्णाभियेकोस्तु ॥ ततोदातावरप्रार्थयेत् ॥ कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेवि-
 पार्थयोः ॥ कन्येमेपृष्ठतोभूयास्त्वदानान्मोक्षमाप्नुयात् ॥ १ ॥ कन्यालक्षणसंपन्नांकनकारणैर्युतां ॥ दास्यामिन्नक्षणे

तुभ्यं ब्रह्मलोकजिगीषया ॥ २ ॥ पृथिव्यादिमहद्भूताः साक्षिणः सर्वदेवताः ॥ इमां कन्यां प्रदास्यामि पितृणां ताराणाय च
 ॥ ३ ॥ गगनं शकुले जातापो पिता परसराष्टकं ॥ तव विप्रमया दत्ता पुत्रपौत्रप्रवर्द्धिनी ॥ ४ ॥ गौरी कन्यायामिमां विप्रयथाश-
 क्तिभिर्भूषितां ॥ गोत्राय शर्मणे तुभ्यं दत्तां विप्रसमाश्रय ॥ ५ ॥ आश्रयामीति वरः ॥ इति कन्यादानविधिः ॥ ॥ अथाचार-
 प्राप्तं कंकणगणपतिपूजनं ॥ कंकणप्रकारः ॥ यद्भूवरयोः परित्वेत्यनुवाकेन वेष्टितान्कण्डेशस्थान्त्रतन्त्रतन्त्रधोनिष्कास्यत्रिव-
 लीकृत्य हरिद्राकाङ्कृत्याते पुकणायुतश्चिह्नहरिद्राखण्डं च्यातत्कंकणं यद्भूवामहसो यदावभ्रन्निति मन्त्रेण वरोचभीयात् ॥ कटि-
 प्रदेशस्थान्स्तन्तून्तूर्ध्वनिष्कास्यतादृशकंकणं कृत्वा तेनैव मन्त्रेण चरदक्षिणहस्ते वधूर्वभीयात् ॥ वरः शुभपुण्यतिथौ विवाहाङ्गभूतं
 कंकणगणपतिपूजनं करिष्ये ॥ तदृत्वा ॥ वन्धनं कन्यकापूरुवरपूर्वविमोचनं ॥ ॐ अथावधं ० इति कंकणबंधनं ॥ तत-
 आम्नपूजनं वसोः पवित्रमसीति मन्त्रेण ॥ ततो वरः पित्रा प्रत्तामादाय दृष्ट्वा निष्कामति ॥ ततो वरः पित्रा जनकेन प्रत्तां सं-
 कल्प्य दत्तां वधूं आदाय प्रतिग्रहविधिना दृष्ट्वा पश्चात्तां हस्ते धृत्वा निष्कामति दृष्ट्वा मन्मण्डपे अग्निसमीपं गच्छेदित्यर्थः ॥
 ॐ यदैपिमनसा दूरं दिदौ नुपचमानो वा ॥ हिरण्यपर्णो विकर्णः सत्वामन्मनसां करोतु ॥ असाविति वधूनामग्रहणं ॥ मंत्र-
 पाठो वरस्य ॥ निष्कमणप्रभृत्युदकुम्भदृक्स्थन्धे कृत्वा दक्षिणतो मूर्ध्नि गतः स्थितो भवति उत्तरत एके पां इति विकल्पः ॥ अ-
 भिपेकपर्यन्तं ॥ अथैतौ समीक्ष्यति कन्यापिता परस्परं समीक्षे धामिति त्रैपेण ॥ ॐ अधो रचक्षुरपत्तिभ्ये धिश्चिवापद्युभ्यः सु-

मनाःसुवर्चाः ॥ धीरसूदवकामास्योनाशन्नोभवद्विपदेशचतुष्पदे ॥ सोमःप्रथमोविविदेगन्धर्वोविविदउत्तरः ॥ तृतीयो-
मिष्टेपतिस्तुरीयस्तेमनुव्यजाः ॥ सोमोददद्गन्धर्वायगन्धर्वोदददग्नेये ॥ रथिचपुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथोऽइमां ॥ सानःपूपा-
श्रियतमामेस्यसानऽऊरुऽउशतीविहर ॥ यस्यासुशन्तःप्रहरामशेषयस्यासुकामावहवोनिविश्यै ॥ १ ॥ ॥ एभिर्मैत्रैःपर-
स्परंस्मीक्षतः ॥ ततोवरोदक्षिणपादेनबधूर्वामपादेनेचेदीमारुह्य ॥ प्रदक्षिणमग्निंपर्याणीयैकेपश्चादग्नेस्तेजनींकटंवादक्षि-
णपादेनप्रष्टुत्योपचिश्ति ॥ एकेआचार्याःप्रदक्षिणमग्निंपर्याणीयकन्यावल्लपरिधानादिकुर्वन्ति । तेजनीतृणपूलकः । कटः
प्रसिद्धएव । तयोरन्यतरंदक्षिणपादेनपरिक्रम्यैकस्मिन्कुशास्तृतेआसनउपविशत्तिवरः । तदक्षिणतोवधूः ॥

अथविवाहेऽध्यन्वाधानम् ॥ करिव्यमाणविवाहहोमेदेवतापरिग्रहार्थमग्न्यन्वाधानारुखंकर्मकरिष्ये ॥ समिद्धयभादाय
तत्रादौवैकल्पिकपदार्थोवधारणम् ॥ अग्नेर्दक्षिणतत्तरतोवाउदकुंमधूरु । पूर्वणब्रह्मणोगमनंअपरेणवा । उत्तरेणपात्रासाद-
नंपश्चिमतोवा । ताम्रमयीआज्यस्थालीतैजसीवा । पालाशयःसमिधःअन्ययन्त्रियदृशोद्भवावा । प्रांवावाधारौविदिवस्थीवा ।
समिद्धतमेआज्यमागौआग्नेयमुत्तरपूर्वार्धेदक्षिणपूर्वार्धेसौम्यंवा । राष्ट्रभृद्धोमः । जयाहोमः । अर्थातानहोमः । सुगं-
नःपन्थामित्युत्तरंपरंसृत्यावितिहोमः प्राशनान्तेवा । अग्नेःप्रागनडुह्याजिनास्तरणमुदग्वा । पूर्णपात्रंदक्षिणावरोवा ।
द्वादशरात्रेब्रह्मचर्यैपद्मप्रांत्रिरात्रंवा । एतान्वैकल्पिकपदार्थानस्मिन्कर्मण्यहंकरिष्ये ॥ ॥ अथदेवताभिध्यानं ॥ प्रजा-
पतिं इन्द्रं अग्निं सोमं एता आधाराज्यभागदेवताआज्येन ॥ ॥ अग्निं वायुं सूर्यं अग्नीवरुणौ अग्नीवरुणौ अग्निं वरुणं

सवितारं विष्णुं विश्वान्देवान् मरुतः स्वर्कान् वरुणं एताः सर्वप्रायश्चित्ते देवता आज्येन ॥ ऋतासाहं ऋतधामानं
अग्निं गन्धर्वं ओषधीः अप्सरसः सुदः १ संहितं विश्वसामानं सूर्यं गन्धर्वं मरीचीः अप्सरसः आयुवः २ सुपुम्णं सूर्यरश्मिं
चन्द्रमसं गन्धर्वं नक्षत्राणि अप्सरसः भेकुरीः ३ इषिरं विश्वव्यचसं वातं गन्धर्वं अपः अप्सरसः ऊर्जः ४ मुज्युं सुपर्णं
यज्ञं गन्धर्वं दक्षिणाः अप्सरसः तावाः ५ प्रजापतिं विश्वकर्माणं मनः गन्धर्वं ऋक्सामानि अप्सरसः ष्टीः ६ एता राष्ट्रष्ट-
देवता आज्येन ॥ चित्तं चित्तं आकृतिं विज्ञातं विज्ञातिं मनः शकरीः दर्शं पौर्णमासं बृहत् रथंतरं प्रजापतिं
एता जयादेवता आज्येन ॥ अग्निभूतानामधिपतिं इन्द्रं ज्येष्ठानामधिपतिं यमं पृथिव्याधिपतिं वायुमन्तरिक्षस्या-
धिपतिं सूर्यदेवोधिपतिं चन्द्रमसं नक्षत्राणामधिपतिं बृहस्पतिं ब्रह्मणोधिपतिं मित्रं सत्यानामधिपतिं वरुणमपामधिपतिं
समुद्रं लोत्सानामधिपतिं अन्नसाम्राज्यानामधिपतिं सोममोषधीनामधिपतिं सवितारं प्रसवानामधिपतिं रुद्रं पशूनामधि-
पतिं त्वष्टारं रूपाणामधिपतिं विष्णुं पर्वतानामधिपतिं मरुतोगणानामधिपतिन् पिष्टृन् पितामहान् परान् अवरान् त-
तान् ततामहान् एता अभ्यातान् देवता आज्येन ॥ ॥ त्रिरग्निं वैवस्वतं सृत्युं आज्येन ॥ अथ कन्यादेवताभिध्यानं ॥
त्रिरग्निं सकृद्भर्गं शमीपलाशमिश्रैर्लजैः अस्मिन्निवाहकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ अथ वरः ॥ प्रजापतिं अग्निं स्विष्टकृतं जा-
ज्येन ॥ एता अङ्गप्रधानार्थादेवता अस्मिन्वैवाहिके कर्मणि सद्यो हं यक्ष्ये इत्युक्त्वा अग्नौ सभिधौ प्रक्षिपेदिति ॥

ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि च रुजं पवित्रयोः प्रणीतासु निधानांतं प्रकृतिवत् । तत्र उपकल्पनीयानि ॥ कु-

मार्याभ्राता ॥ शूर्प ॥ शमीपलाशमिश्रालाजाः ॥ अश्माहपदुपलं ॥ उदकुंभः ॥ दृढपुरुषः ॥ रोहितमान-
 बुद्धं चर्म ॥ आचार्यायवरद्रव्यमिति ॥ पवित्रच्छेदनादिपर्युक्षणं ते अन्वारब्ध आधारावाज्यभागीमहाव्याहृतयः सर्वप्राय-
 धित्तं । सर्वप्रायधित्तप्राजापत्यान्तरमेतदावापस्थानं विवाहे । राष्ट्रभृत इत्थं जयाभ्यातानां श्वजानन् । येन कर्मणे च्छेदिति-
 यचनात् सुडुयान् ॥ तद्यथा ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ॥ ॐ इन्द्राय स्वाहा इदं मिन्द्राय ॥ ॐ अश्व-
 ये स्वा ॥ इदम ॥ ॐ सोमाय स्वा ॥ इदं सो ॥ ॥ अथ भूराद्याः प्रायश्चित्ताष्टाश्रुतयः ॥ ॐ भूः स्वाहा इदमग्नेये ॥ ॐ भुवः-
 स्वा ॥ इदं वायवे ॥ ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्या ॥ ॐ त्वन्नो अग्ने ॥ ॐ सत्वन्नो अग्ने ॥ ॐ इदमग्नीवरु ॥ ॥
 ॐ अयाधामे ॥ इदमग्नेये ॥ ॐ येतशतं ॥ इदं वरुणाय सवित्रे ॥ ॐ उदुत्तमं ॥ इदं वरुणाय दित्यायादितये ॥ इदं
 सर्वप्रायधित्ताख्यं ॥ ॥ अथ राष्ट्रसृद्धोमः ॥ ॐ ऋतापाहुतर्धामाग्निर्गन्धुर्वः सनः ॥ इदं मन्त्रबलक्षत्रम्पातुतसैस्वाहावाद ॥
 इदं सृतासाहे ऋतघाम्ने अग्नेये गन्धर्वाय नमः ॥ ॐ ऋतापाहुतर्धामाग्निर्गन्धुर्वलस्यौपधयोऽप्सुरसो सुदोनामुताभ्युः स्वाहा ॥
 इदं मोपधीभ्योऽप्सरोभ्योऽसुब्धो नमः ॥ ॐ सुदुहितो विथसां मासूर्यो गन्धुर्वः सनः ॥ इदं मन्त्रबलक्षत्रम्पातुतसैस्वाहावाद ॥ इदं-
 सद्दुहिताय विथसासे सूर्याय गन्धर्वाय नमः ॥ ॐ सुदुहितो विथसां मासूर्यो गन्धुर्वलस्य मरीचयोऽप्सुरसः ॥ आयुवो नामुताभ्युः-
 स्वाहा ॥ इदं मरीचिभ्योऽप्सरोभ्य आसुभ्यो नमः ॥ ॐ सुपुम्णाः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धुर्वः सनः ॥ इदं मन्त्रबलक्षत्रम्पातुतसैस्वाहावाद ॥

इदं सुपुण्याय सूर्यरश्मिश्चन्द्रमसे गन्धर्वाय न० ॥ ॐ सुपुण्येः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमसे गन्धर्वस्तस्युर्ध्वस्तस्युर्ध्वत्राण्यप्सरसो भेकुः योनामुता-
 न्युः स्वाहा ॥ इदं नक्षत्रेभ्योऽपसरोभ्यो भेकुः रिभ्यो न० ॥ ॐ इति पुरोहिथव्यं चाघातो गन्धर्वः स नऽहुदम्बक्षत्रम्पातुतस्यै स्वा-
 हा घाद् ॥ इदमिपिराय विथव्यचसेयाताय गन्धर्वाय न० ॥ ॐ इति पुरोहिथव्यं चाघातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसुऽऊञ्जोनामुता-
 न्युः स्वाहा ॥ इदमञ्जोऽपसरोभ्यऽऊञ्जोभ्यो नमः ॥ ॐ भूज्युः सुपुर्णोयज्ञो गन्धर्वः स नऽहुदम्बक्षत्रम्पातुतस्यै स्वाहा घाद् ॥
 इदं भूज्यवे सुपुर्णाय ज्ञाय गन्धर्वाय न० ॥ ॐ भूज्युः सुपुर्णोयज्ञो गन्धर्वस्तस्युर्ध्वस्तस्युर्ध्वत्राण्यप्सरसस्तायानामुताभ्युः स्वाहा ॥ इ-
 दं दक्षिणान्योऽपसरोभ्यस्तावाभ्यो न० ॥ ॐ प्रजापतिर्विथर्वः स नऽहुदम्बक्षत्रम्पातुतस्यै स्वाहा घाद् ॥ इदं-
 प्रजापतये विथर्वः स नऽहुदम्बक्षत्रम्पातुतस्यै स्वाहा घाद् ॥ ॐ प्रजापतिर्विथर्वः स नऽहुदम्बक्षत्रम्पातुतस्यै स्वाहा घाद् ॥ इदं-
 स्वाहा ॥ इदमृक्सामेभ्योऽपसरोभ्यऽपिभ्यो नमः ॥ ॐ प्रजापतिर्विथर्वः स नऽहुदम्बक्षत्रम्पातुतस्यै स्वाहा घाद् ॥ इदं-
 चिथस्वा० इदं चित्त्येन० ॥ ॐ आकृतं च स्वाहा ॥ इदं आकृत्येन० ॥ ॐ विज्ञातं-
 च स्वा० इदं विज्ञाताय न० ॥ विज्ञातिथस्वा० इदं विज्ञात्येन० ॥ ॐ मनश्च स्वा० इदं मनसे० ॥ ॐ शकरीश्च स्वा० इदं श-
 करीभ्यो न० ॥ ॐ दर्शश्च स्वा० इदं दर्शाय० ॥ ॐ पौर्णमासश्च स्वा० इदं पौर्णमासाय न० ॥ ॐ बृहचस्वा० इदं बृहते न० ॥
 ॐ रथं तं च स्वा० इदं रथं तराय० ॥ ॐ प्रजापतिर्जयानिन्द्राय च्छुद्रुप्रः पृतनाजयेषु ॥ तस्यै धिशः समनमन्तसर्वाः-

सऽऽम्रःसऽइहृद्व्योचभूवस्वाहा ॥ इदं प्रजापतये नमः ॥ अथाभ्यातानहोमः ॥ ॐ अग्निर्भूतानामधिपतिः समाव-
त्सिन्वन्नखण्यसिन्ध्वेस्वामाशिव्यस्याम्पुरोधायामसिन्ध्वसिन्ध्वेस्वाहा ॥ इदमग्नेर्भूतानामधिपतये नमः ॥
एवमभ्यातानहोमे प्रत्याहुतौ समावत्वसिन्ध्वेस्वामिन्ध्वेस्वामानं ॥ ॐ इन्द्रो ज्येष्ठानामधिपतिः समावत्वसिन्ध्वेस्वामिन्ध्वेस्वामि-
न्ध्वेस्वामाशिव्यस्याम्पुरोधायामसिन्ध्वसिन्ध्वेस्वाहा ॥ इदमिन्द्राय ज्येष्ठानामधिपतये नमः ॥ ॐ यमः पृथि-
व्याऽअधिपतिः समाव ॥ इदं यमाय पृथिव्याऽअधिपतये नमः ॥ ॐ वायुरन्तरिक्षस्याधिपतिः स ॥ स्वाहा ॥ इदं वाय-
वेन्तरिक्षस्याधिपतये नमः ॥ ॐ सूर्यो दिवोधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं सूर्याय दिवोधिपतये नमः ॥ ॐ चन्द्रमानक्षत्राणा-
मधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं चन्द्रमसे नक्षत्राणामधिपतये नमः ॥ ॐ बृहस्पतिर्ब्रह्मणोधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं बृहस्प-
तये ब्रह्मणोधिपतये नमः ॥ ॐ मित्रः सत्यानामधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं मित्राय सत्यानामधिपतये नमः ॥ ॐ वरुणो याम-
धिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं वरुणाय यामधिपतये नमः ॥ ॐ समुद्रः ह्येतानामधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं समुद्राय ह्ये-
त्यानामधिपतये नमः ॥ ॐ अन्नं सप्तानामधिपति तन्मावत्वसि ॥ स्वाहा ॥ इदमन्नाय सप्तानामधिपतिने नमः ॥
ॐ सोमऽऽपोपधीनामधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं सोमायौपधीनामधिपतये नमः ॥ ॐ सविता प्रसवानामधिपतिः स ॥
स्वाहा ॥ इदं सवित्रे प्रसवानामधिपतये नमः ॥ ॐ रुद्रः पशूनामधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं रुद्राय पशूनामधिपतये नमः ॥
उदकोपस्पर्शः ॥ ॐ त्वष्टारूपाणामधिपतिः समा ॥ स्वाहा ॥ इदं त्वष्टारूपाणामधिपतये नमः ॥ ॐ विष्णुः पर्वतानाम-

धिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंविष्ववेपर्वतानामधिपतयेन० ॥ ॐ मरुतो गणानामधिपतयस्तेभावन्त्वसि० स्वाहा ॥ इदं-
 मरुयोगणानामधिपतिभ्योन० ॥ ॐ पितरःपितामहाःपरेवरेततास्ततामहाः ॥ इहृमावन्त्वसिन्नन्न० स्वाहा ॥ इदंपि-
 तृभ्यःपितामहेभ्यःपरेभ्योवरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यश्चनमम ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ एतेष्टादशमद्वाअभ्यातानसन्नकाः ॥ ॥
 अधामिरित्यादिपंचकं ॥ ॐ अग्निरेतुप्रथमोदेवतानाहृसोसैप्रजासुंचतुमृत्युपाशात् ॥ तदयदूराजावरुणोनुमन्यतांयथेयहृ-
 स्त्रीपौत्रमपन्नरोदात्स्वाहा ॥ इदममये० ॥ ॐ इमामग्निस्त्रायतांगार्हपत्यःप्रजामसैनयतुदीर्घमायुः ॥ अशून्योपस्थार्जी-
 वतामक्षुमातापौत्रमानंदमभिविबुध्यतामियहृस्वाहा ॥ इदममयेन० ॥ ॐ स्वस्तिनोऽअग्नेदिवआगृथिव्याधिथानिधे-
 ह्ययथायजत्र ॥ यदस्यांमयिदिविजातंप्रशस्तंतदस्मासुद्रविणंधेद्विचित्रहृस्वाहा ॥ इदममये० ॥ ॐ सुगंनःपंथांप्रदिशन्नऽए-
 द्विज्योतिष्मद्वेष्टजंरंनऽआयुः ॥ अपेतुमृत्युरमृतंमऽआगाद्वैवसतो नोऽअभयंकृणोतुस्वाहा ॥ इदं वैवस्वतायन० ॥ बध्व-
 क्ष्योर्वस्त्रपटंप्रक्षिप्यतूर्ष्णी ॥ ॐ परंमृत्योऽअनुपरेद्विपंथांयस्तेऽअन्यद्वतरोदेवयानात् ॥ चक्षुष्मतेऽशृण्वतेतेत्रवीग्निमानः
 प्रजाहृरीरिपोमोतवीरान्त्स्वाहा ॥ इदंमृत्यवेनमम० ॥ परंमृत्यवित्तिचैके प्राशनांते ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ ॥ अथलाजहोमः ॥
 कुमार्याभ्राताशमीपलाशमिश्रान्लाजानंजलिनांजलावावपति ॥ तान्नुहोतिसंष्टृहतेनतिष्ठतीवधूः ॥ ॐ अर्यमणंदेवंकन्याऽ-

१ रेणुः । अन्नोत्रानुरमावेसाह्रापवोहातिरेववेति ॥ २ रेणुः । यधूवाताऽजर्हीवस्त्राडाजानंअलिनानपेद ॥ तिष्ठंलास्त्रिष्टातावसाष्टहीतांजलिनेवसा ॥ छुदो-
 लयंमणंदेवसिवाद्यंकिभिरेवतान् ॥ अत्रलिस्त्रिभिःप्राचवांश्राक्षुआमप्रतिमंनरः ॥ प्रागापरयेनतीर्थेनदेयेनंधेतिमद्रुकाः इति ॥

अग्निमयक्षत ॥ सन्नोऽअर्यमादेवः प्रेतोसुंचतुमापतेः स्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ इयन्नार्जुपश्रुतेलाजानावपंतिका ॥
 आयुष्मानस्तुमेपतिरेधन्तांज्ञातयोममस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ इमान्लाजानावपाम्यमौसमृद्धिकरणंतव ॥ ममस्तु-
 भ्यचसंबनंतदभिरनुमन्यतामियद्स्वाहा ॥ इदमग्नयेनम० ॥ इत्यनेनमंत्रेणांजलिस्थान्सर्वांछाजाञ्जुहोति ॥ मंत्रत्रयं
 कन्ययावाचयतिवरः ॥ अथास्यैदक्षिणदृष्टस्तुत्तानंयरोरुक्लान्तिसांगुष्ठं ॥ ॐ गृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याजरद-
 ष्टिर्यथासः ॥ भगोऽअर्यमासवितापुरंधिर्मंभंतवादुर्गाहंपत्यायदेवाः ॥ अमोहमस्मिस्तात्वदूसात्वमस्त्वमोऽअहं ॥ सामा-
 हमस्मिऽऋक्त्वंद्यौरहंपृथिधीत्यं ॥ तायेद्विविक्त्वावहैसहरेतोदधावहै ॥ प्रजांप्रजनयावहैपुत्रान्विन्यावहैवहन् ॥ तेसं-
 तुजरदष्टयःसंप्रियौरोचिष्णुसुमनस्त्वमानौ ॥ पश्येमशरदःशतधीवेमशरदःशतदृष्टुण्यामशरदःशतम् ॥ १ ॥ इतिहस्तप्रह-
 णीधरस्वमंत्राः ॥ अथैनामश्मानमारोहयत्युत्तरतोभेर्दक्षिणपादेन ॥ चरोवध्वासहाशेरुत्तरतोगत्वा बध्वादक्षिणंकरंस्वचाम-
 करेणदायस्वदक्षिणपाणिनाचधूदक्षिणपादमादायप्रागायातांष्टपदमारोहयत्येनामित्यर्थः ॥ ॐ आरोहेमश्मानमश्मेवत्वदृ-
 स्थिराभव ॥ अभितिष्ठतन्त्यतोववाधस्वपृतनायतः ॥ १ ॥ अयदृष्टपदारूढायांवरोगाथांगायाति ॥ ॐ सरस्वतिप्रेदमच
 सुभगेषाजिनीवति ॥ यान्त्याधिश्चस्वभूतस्वप्रजायामस्याप्रतः ॥ यस्वांभूतदृष्टसमभवद्यस्यास्विथभिदंजगत् ॥ तामद्यगा-
 थांगास्यामियात्रीणासुत्तमंयशः ॥ १ ॥ वरःपुनर्दक्षिणकरणतद्दक्षिणंकरंगृहीत्वाग्निंप्रदक्षिणंत्रबाभ्योरंतरेणपरिक्रामतः ॥
 ॐ तुभ्यमग्नेपर्यवहन्त्सूर्यापहद्युनासह ॥ पुनःपतिभ्योजायांदाऽग्नेप्रजयासह ॥ १ ॥ इतरथावृत्तिः ॥ एवंद्विरवरंलाजादि

चतुर्थं धूपं कुट्ट्यासर्वाद्याजानाचपति ॥ ॐ भगायस्वाहा इदं भगाय नमः ॥ इति मंत्रं कन्यायाचायतिवरः ॥ ततः समा-
चारात्पूर्णां हिस्तत्र दण्डमन्व्यारोहणं परिक्रमणं च ॥ नेत्रधाद्युक्तिः ॥ त्रिःपरिणीतां प्राजापत्यं दुत्वा ॥ ॐ प्रजाप-
तये स्वाहा इदं प्रजापतये नमः ॥ अथैनामुदीचीदुससपदानि प्रक्रामयति ॥ वामपादेन दक्षिणपादं नतिक्रामयति यथास्था-
त्तथा ॥ ॐ एकमिपे विष्णुस्त्वानयतु ॥ इति वरेणोक्तस्य मंत्रस्य त्विधूर्दक्षिणं पादमुदग्दधाति ॥ तदनंतरं वामपादं ॥
प्रथमं च ॥ ॐ द्वेऽर्ज्वे विष्णुस्त्वानयतु इति द्वितीयं ॥ ॐ त्रीणिरायस्योपायविष्णुस्त्वानयतु ॥ इति तृतीयं ॥
ॐ चत्वारिमायो भवाय विष्णुस्त्वानयतु इति चतुर्थं ॥ ॐ पंचपशुभ्यो विष्णुस्त्वानयतु ॥ इति पंचमं ॥ ॐ षड्भ्यो विष्णु-
स्त्वानयतु इति षष्ठं ॥ ॐ सखे ससपदा भवसामामनुव्रता भव विष्णुस्त्वानयतु ॥ इति सप्तमं ॥ केचित्प्रतिपदं कन्यया एकैकः
प्रतिज्ञानं त्रः पठनीयः ॥ तेच यथा ॥ मिथ्यन्नव्यं जनादीनि काले संपादयेत्तव ॥ आज्ञासंपादिनी तुभ्यं कन्याचैकपदेन वीत् ॥ १ ॥
शुचिश्चक्षारभूपाहं वाङ्मनः कायकर्मणा ॥ नाहं परतरंगं च्छेद्वितीये सात्रवीदिदम् ॥ २ ॥ सुखदुःखादिकर्माणि भो श्वेऽहं-
चत्वया सह ॥ मनसा तीव्रशुद्धाहं तृतीये सात्रवीदिदं ॥ ३ ॥ यज्ञादीनि च कर्माणि श्रौतस्मार्तक्रमणतु ॥ त्वया सह प्रकु-
र्वेऽहं तुरीये सात्रवीदिदम् ॥ ४ ॥ गार्हस्थ्ये च सहायाहं सुखदुःखानुवर्तिनी ॥ वंशद्विंशतिरव्यामिपंचमेसात्रवीदिदम् ॥ ५ ॥
दुःखं चैव सदारिद्र्यं सुखं चैव सुशोभनं ॥ सुखदुःखेष्वहं मित्रं पठेव सात्रवीदिदम् ॥ ६ ॥ पतिस्त्वं च तथा स्वाामी मंहं देवैः सम-
र्पितः ॥ वंदनीयः स दामधंस खे ससपदा भव ॥ ७ ॥ इति कन्यामन्त्राः ॥ इति सप्तपदीक्रमणं ॥ निष्क्रमणप्रश्नस्तुदकु-

ततःसंस्त्रयप्राशनादिप्रणीताविमोकांतं ॥ आचार्याययरंददाति । गौत्राक्षणस्यवरः । ग्रामोराजन्यस्य । अथोवैश्वस्य । द्वि-
धाविवाहश्चेत्अस्त्रिमितेषुवंदर्शयति । रात्रौविवाहश्चेद्द्वरदानानंतरम् । शुक्मीक्षस्य ॥ ॐ शुक्मसिंधुवंत्वापइयामिधुवैधि-
पोष्येमयिमक्ष्मत्त्यादात् ॥ वृहस्पतिर्मयापत्याप्रजावतीसंजीवशरदःशतम् ॥ सायद्यपिनपर्येत्तदापश्यामीत्येवंब्रूयात् ॥
त्रिरात्रमक्षरारालवणांशिनोस्याताम् ॥ अधःशयीयाताम् ॥ द्वादशरात्रंपद्धरात्रंत्रिरात्रम-
न्ततः ॥ त्रिरात्रपक्षेप्याश्रीयमाणेचतुर्थीकर्मोत्तरकालंपंचम्यादिरात्रावभिगमनंकर्तव्यं । कुतएतत् । चतुर्थीकर्मण्यकृतेभार्या-
त्वनोत्पद्यतेविवाहैकदेशत्वाचतुर्थीकर्मणःइति ॥ रेणुः—एकपात्रेसहाश्रीतकेचित्तत्प्रथमेहनि ॥ पयोवज्यहविव्यान्नमि-
त्यवोचन्निधिक्रमः ॥ १ ॥ अजक्षमक्षिधारणंभवेद्विवाहहोमतः ॥ ततोद्दिनासहस्रजेत्प्रयाणकालतोवरः ॥ २ ॥ कथं-
चिद्दिनाशनंभवेत्स्वयोनिनिर्दितः ॥ तत्राश्विननुगमननिमित्तमनादिष्टप्रायश्चित्तं ॥ अथाशीर्वादः ॥ ॐ युहुवैतुद्वाज-
प्रसवीयंजुहोत्येताहदेयताःसुताऽएतेनसेवेनयेनैतुत्सोप्युमाणोभुवतितुऽएवैतुत्प्रीणातितुऽअस्माऽइष्टाःप्रीताऽएतुऽसव-
मुनुमन्यंतेतुभिःसुराजानोराज्यमुनुमन्यंतेसुराजाभवति ॥ १ ॥ (काण्ड ९ प्रपाठक ३ ब्राह्मण २
मन्त्र ५) ॥ अथातोरामुभूतोऽब्रुहोति ॥ राजानोर्वैराष्ट्रभूतस्त्रेहिराष्ट्राणिविभ्रत्येताहदेयताःसुताऽएतेनसेवेनयेनैतुत्सो-
प्युमाणोभुवतितुऽएवैतुत्प्रीणातितुऽअस्माऽइष्टाःप्रीताऽएतुऽसवमुनुमन्यंतेतुभिःसुराजानोराज्यमुनुम-
न्यंतेसुराजाभवति ॥ २ ॥ (काण्ड ९ प्र० ३ ब्रा० ३ म० १) ॥ अधरथशीर्षुहोति ॥ एषवैसुसयुऽएतुद्वे-

तत्स्युतेयसैतमेतादेवताःसबुमनुमुन्यंतेयाभिरनुमतःस्युतेयुसैवैराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ ३ ॥ (कां०
 ९ प्र० ३ ब्रा० ३ मं० १३) ॥ तत्त्वैदेवस्वामेव ॥ ऽएतानिहृवीदृपिनिर्धेदेताहदेवताःसुताऽएतेनसेबुनेयैनेतुत्सो-
 प्यमाणोभुवत्तिताऽएवैतुप्रीणातिताऽअस्माऽइष्टाःप्रीताऽएतुऽसवमुनुमुन्यंतेताभिरनुमतःस्युतेयुसैवैराजानोराज्यमनुमु-
 न्यंतेसराजाभवति ॥ ४ ॥ (कां० ९ प्र० ३ ब्रा० ५ मं० १२) ॥ अथराजानमभिधुत्याग्नीजुहोति ॥ एषवैसुसवुऽएतु-
 द्वैतत्स्युतेयुमसैतुमेतादेवताःसबुमनुमुन्यंतेयाभिरनुमतःस्युतेयुसैवैराजानोराज्यमनुमुन्यंतेसराजाभवति ॥ ५ ॥ (कां० ९
 प्र० ४ ब्रा० १ मं० ८) ॥ दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ वंशाभिष्टद्धिरस्तु ॥ इत्याशीर्वादः ॥ सुवासिन्योत्रनीराजनंक्षुः ॥
 मार्कंडेयवदायुष्मान्भवइतिवरदक्षिणकर्णे । साचित्रीवत्सौभाग्यवतीभव इतिवधूवामकर्णकथयेयुः ॥ यथाशक्तित्राह्वण-
 भोजनसंकल्पः ॥ कर्मधरार्पणंक्षुः ॥ इतिचिवाहः ॥ ॥ कारिकायां ॥ लाजहोमंमंत्रत्रयंसूर्यस्यावेक्षणेसकृत् ॥ भगाय-
 चैकमंत्रंचकन्यापठतिपंचकं ॥ ध्रुवदर्शनकालेचपष्ठधैवउदाहृतइति ॥ कन्यावस्त्रपरिधानेतथाचैवोत्तरीयके ॥ तथास-
 मीक्षाकालेचपितुर्निष्क्रमणेशुद्धात् ॥ अश्मन्यारोहणेचैवहस्तग्राहेतथैवच ॥ सप्तपदांतथाचैववधूमूर्ध्व्यभिषेचने ॥ हृद-
 यालंभनेचैवतथैवचाभिमंत्रणे ॥ हृदपुरुषेकमेणैवएतान्मंत्रान्वरःपठेत् ॥ इति ॥ ॥ अथऐरिणीपूजा ॥ आचमनं ।
 प्राणायामः ॥ शुभपुण्यतिथौभयाचतुर्भिरहोभिर्निष्पादितस्य कन्याविवाहाख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थं शुक्तिस्मृति-
 पुराणोक्तफलावासेयकन्यादानसंपूर्णफलावासेयधूवरयोःबह्नायुष्यप्राप्त्यर्थंवंशाभिष्टद्धयर्थंश्रीउमामहेश्वरप्रीतयेचवरमात्रेण-

रिणीप्रदानंकरिष्ये ॥ गणपतिपूजनं ॥ ऐरिणीपूजनं ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ अंबकं० ततःश्रीश्वते० ॥ ऐरि-
 ष्युमामहेश्वरान्ध्यानमःइतिपोडशापचारैःसंपूज्यआचार्यपूजनंग्रामाचार्यपूजनंच ॥ ऐरिणीप्रार्थना ॥ ऐरिणित्वमुमादेवी-
 महेशोगिरिजापतिः ॥ अतस्त्वांपूजयिष्यामिऐरिणीसर्वकामदां ॥ सबलांचसदीपांचशूर्पैःपोडशभिर्युताम् ॥ वरमात्रे
 प्रदास्यामिकन्यादानस्वसिद्धये ॥ ऐरिण्याख्यंशपात्रंपकान्नैःपरिपूरितं ॥ करकैलद्रसंख्याकैःसुवर्णपरिपूरितैः ॥ एताव-
 दैरिणीरूपंकर्तव्यंप्रीतिवर्धनं ॥ चंशोचंशकरःश्रेष्ठोचंशोचंशसमुद्भवः ॥ वंशपात्रमिदंदानंवंशशृद्धिकरंपरं ॥ वंशाना-
 मुचमंदानमतःशांतिप्रयच्छमे ॥ महद्रेणुमयंपात्रंनानापकान्नपूरितं ॥ सबलफलतांबूलंदंपत्योर्वंशवर्धनं ॥ वंशपात्राणि-
 सर्वाणिमयासंपादितानि ॥ उमाकांतायदास्यामिममवंशाभिवृद्धये ॥ यावच्चन्द्रधसूर्यश्यावत्तिष्ठतिमेदिनी ॥ तावद्धि-
 चंशशृद्धितंबंदेहिमेशंकरप्रिये ॥ अनयापूजयाऐरिणीस्वरूपिणोऽमामहेश्वरप्रीयेतां ॥ वरमातृहस्तेशिवाभापःसंतु ॥ सं-
 तुशिवाभापः ॥ सोमनस्वमस्तु ॥ अल्लुसोमनस्यं ॥ अक्षतंचारिष्टंचालु ॥ अस्त्वक्षतम० ॥ यत्पापंरोगःअशुभंअक-
 ल्याणंतद्वृत्प्रतिहतमस्तु ॥ इदंऐरिणीवंशपात्रंसदक्षिणांकंवरमात्रेणुभ्यमहंसंप्रददेनमम ॥ ततोवरगोत्रजादीचंगंधवस्त्रादि-
 भिःसंपूज्य ॥ प्रार्थयेत् ॥ यच्छक्त्याविहितंस्वगृह्णकथितैर्मन्त्रैश्चपौराणिकैर्दानंवल्लजलान्नचंदनदलांधंवाचतुर्भिर्दिनैः ॥
 दंपत्योर्ममंशशृद्धिमनषांदत्तामुमाशंकरौन्यूनंतत्कृपयाखिलसफलतांयातुद्विजानानंतेः ॥ १ ॥ ततोवधूगोत्रजाः ॥ ऐरि-
 णीवंशपात्रंशृद्धीत्वावरगोत्रजादीनांशिरसिचार्येषुः ॥ तत्रमद्यः ॥ ॐध्रुतेवतीसुवर्नानामभिश्रियोर्वीपृथ्वीमंधुडुचेसुपे-

शसा ॥ धार्याशुचिधीधरुणस्युधर्मणाविष्कभितेऽअजरेभूरिरतसा ॥ १ ॥ ततःकन्यानिवेदनम् ॥ अष्टवर्षात्त्वियंकन्या
 पुत्रवत्पालितामया ॥ इदानींतवपुत्रायदत्ताखेहेनपाल्यतां ॥ १ ॥ इतिवरपितुरुत्सङ्गेदद्यात् ॥ पुनरुत्थाप्य ॥ अस्मदा-
 दियुद्धन्धुंस्स्यक्त्याथातिमद्दृष्टम् ॥ अतिखेहेनवैमातःकन्यामिपरिपाल्य ॥ २ ॥ इतिवरमातुरुत्सङ्गेदद्यात् ॥ अष्ट-
 वर्षात्त्वियंकन्यातवविप्रसहायिनी ॥ खदेशेपरदेशेवापरिपाल्याकुलोचितं ॥ इतिवरस्योत्सङ्गेदद्यात् ॥ इतिकन्यानिवेदनम् ॥
 ब्राह्मणभोजनसंकल्पः ब्रा. पू. दक्षिणा अनेन उमामहेधरीप्रीयेतां इतिपेरिणी ॥ ततःपूर्ववदाभ्रपूजनं ॥ अत्रावसरेवञ्चावसि-
 ष्ठारुन्धतीपूजनं ॥ श्रीधतेइतिमन्त्रेणवसिष्ठारुन्धतीभ्यांनमःइति पञ्चोपचारैःसंपूज्य ॥ पूजान्तेगन्धपुष्पफलहिरण्योपेत-
 मर्घदद्यात् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ अरुन्धतिमहाभागेवसिष्ठप्रियवादिनि ॥ सौभाग्यंसंततिदेहिगृहाणार्घनमोस्तुते ॥ १ ॥ इत्य-
 र्घदत्त्वाप्रार्थयेत् ॥ अरुन्धतिमहाभागेवसिष्ठप्रियवल्लभे ॥ सौभाग्यंसंततिदेहिगृहाणार्घनमोस्तुते ॥ १ ॥ इत्य-
 ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातैराशिपोरुद्धीयात् ॥ इत्यैरिणीपूजनंप्रदानंच ॥

अथ वधुप्रवेशः ॥ वधुप्रवेशः प्रथमे तथैव शुभप्रदः पञ्चमकेथ वाह्नि ॥ द्वितीयेके वाथ चतुर्थऽके वा पष्टे वियोगामयदुःखदः
 स्यात् ॥ तथासंग्रहे—विवाहमारम्य वधुप्रवेशो युग्मे त्रिषो षोडशवासरान्तात् ॥ ऊर्ध्वं ततोब्देऽयुषि पञ्चगान्तादतः परस्तास्त्रियमो नचास्ति ॥
 अयुग्मे तृतीयं सप्तत्वा युग्मे षष्ठ विवर्जयेत् ॥ प्राप्तकाले व्यतीपातवैधृती संक्रमं तथा ॥ उपरागं श्राद्धदिनं वर्जयित्वा शुभेषुभिः ॥
 दृस्तिहभदीये—आरम्योद्वाहद्विवसाल्पष्टे वाप्यष्टमे दिने । वधुप्रवेशः संपत्यै दशमेऽथ समे दिने ॥ पष्टेऽष्टमे वा दशमे दिने वा

मिनाहमारस्य वधूप्रवेशः । पद्माङ्गशुद्धिदिनं विनापि विधासप्तदशरेपि शस्त इति वसिष्ठोक्तेः ॥ वधूप्रवेशः प्रथमे तृतीये शुभप्रदः पद्मके तथाहि । द्वितीये वा पष्ठे वियोगमयदुःखदः स्यादिति अज्ञातवक्तृकल्लोकाखितं पूर्वोक्तनारदवचनविरुद्धत्वाच्चादत्तव्यमिति ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तदिवसे शुभकाले तथैव च । रात्रौ वधूप्रवेशः स्याद्विवा नैव कदाचनेति ॥ रेणुः---इदं वधूप्रवेशेन त्रिविक्रमादिसूरयः ॥ चतुर्थकर्मणः पुरा वदन्ति सौम्यवासर इति ॥

अथप्रयोगः ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तशुभकाले वरःपित्रादत्तांवधूपृथ्वीत्वायानेऽपचिश्यमङ्गलवाद्यधोपपुरःसरंमङ्गलगीतपठनपरैःपुरन्ध्रीजनैराचार्यादिविप्रीः आनोभद्राःस्वस्तिनऽइन्द्रेतिसुमङ्गलसूक्तपठनपरैश्चसहस्वगृहमागत्यगृहमध्येशुभासनेप्राबुद्धजपविदयस्सदक्षिणतःवधुगुणवेश्य देशकालौसंकीर्त्यनवधूपृथ्वप्रवेशांगभूतं स्वस्तिगुण्याहवाचनं महालक्ष्मीपूजनंचकरिष्ये ॥ आदौगणपतिपूजनंक० इति संकल्पंकृत्वा ॥ भोत्राक्षणाःकृतस्वनवधूपृथ्वप्रवेशशाख्यस्वकर्मणःपुण्याहमित्यादि यथाचारंतदुलेपुइष्टनामविलिख्यमनोजृत्तिरितिप्रतिष्ठाप्यश्रीधत्तेइतिमन्त्रेणपोऽशोपचारैर्लक्ष्मीसंपूज्य ॥ आचार्यपूजनंत्रामाचार्यपूजनं ॥ ततःशिष्टाचारादधूरुण्ठेऽनुवर्णादिसुक्ताहारंवध्वावधूरीदुग्धंप्राशयेत् ॥ ततोवरेणलक्ष्मीपादावादायगृहमागतोहं इतिवक्तव्यं ॥ तथैवध्वासौवर्णपादावादायगृहमागताहंइतिवक्तव्यं ॥ कुलेदेवतादर्शनादिकंकार्यं ॥ पूर्ववद्वसिष्ठारुंधतीपूजनं ॥ ब्राह्मणानुंधादिभिःसंपूज्यभूयसीदानंआशीर्वाहनं ॥ अन्यथाकुलाचारंकुर्यात् ॥ इतिवधूप्रवेशः ॥

अथध्वागृहगमनेमन्त्रेऽर्धाक्षरं प्रापश्चित्तम् ॥ अथवधूपितृगृहाद्रस्यवध्वाविवादाग्निनाचसहस्वगृहगमनेरयानेनक्रियमा-

षोऽक्षभेदनं यच्छमोक्षणं युगादिभेदनं स्यात्तदनिष्टशमनं प्रायश्चित्तं विहितं सूत्रकृताराज्ञोक्षभेदेन द्विविधोक्षयानविपर्ययसेऽन्यसांवाव्यापत्तौ स्त्रियाश्चो-
 द्बहनेतेवाग्निमुपसमाधायेत्यादि ॥ कारिकाकारः ॥ ततोवधूप्रवेशनं वरालयेपितुर्गृह्यात् ॥ भवेद्विवाहभेविधौ शुभग्रहैः समीक्षिते ॥ १ ॥ अजस्र-
 मग्निधारणं भेद्विवाहदोमतः ॥ तदग्निनासहजैस्त्रयाणकालतोवरः ॥ कथंचिदग्निनाशनं भवेत्स्वयोनिरिर्हतिः ॥ २ ॥ ततोऽन्नभोगेपजं भवेद्यथो-
 क्तमस्योपतः ॥ कधूर्वरौरेयेद्यवाहयादिकेऽधिरोहतः ॥ ३ ॥ प्रयाणकालतस्त्वयोरथाक्षभेदनं भवेत् ॥ रथसंबंधमोक्षणं हयादिकेविपर्यात् ॥ ४ ॥
 भवेदनिष्टभेववासुगादिकं निमित्ततः ॥ प्रायश्चित्तभेदेऽत्राप्यागूर्वकल्पपूर्विका ॥ ५ ॥ प्रायश्चित्तं करिव्येहंततोवैवाहिकेऽनले ॥ स्थापयेत्सं-
 स्मृतेशेऽस्मरेद्वैकल्पिकानय ॥ ६ ॥ इत्याहुक्तम् ॥

तत्रप्रयोगः ॥ शुचिर्वरआचमनं प्राणायामत्रयंकृत्वा अक्षादिभेदनिमित्तं प्रायश्चित्तं कर्तुं तदंगतया पुण्याहवाचनं मातृका-
 पूजनं वसोर्धारा पूजनमायुष्यमंत्रजपं नां दीश्राद्धं च करिव्ये आदौ निर्विघ्नार्थं गणेशपूजनं करिव्ये इति संकल्प्य कृत्वा शुचिदेशे पंचभू-
 संस्कारान्कृत्वा विवाहाग्निस्थापयित्वा ॥ पुनराचमनप्राणायामदेशकालकीर्तनांतरथाक्षभेदनिमित्तं प्रायश्चित्तमहं करिव्ये ॥
 तत्रपूर्वेषु ब्रह्मणोगमनमित्यादिप्राकृतं ॥ पूर्णपात्रस्थाने धुर्यौदक्षिणा इति वैकल्पिकानहं करिव्ये ॥ ब्रह्मवरणाद्यासादने वरधुर्यौ-
 पर्युक्षणातेऽनन्वारब्धः सुवेण इहरतिरिहरमध्वमिहृतिरिहलधृतिः स्वाहा इदमग्नये ० । उपसृ ० अयन् राय ० धरत्स्वाहा
 इदमग्नये ० ततआघाराद्याः स्विष्टकृदंता ब्रह्मान्वारब्धोऽनुहुयात् संखवप्राशनं ॥ पवि ० नम् ॥ पवि ० त्तिः । ब्रह्मन्निमौ धुर्यौ प्रति-
 गृह्यताम् ॥ ब्रह्माप्रतिगृह्यामि ॥ प्रणीताविमोकः ॥ ततोऽन्यद्रथादियानमुपकल्प्य तत्रवरः प्रतिक्षेत्रे प्रतिष्ठाः गोपुप्रत्यंगे पुयज्ञे १

आत्वाद्दार्पणं० चाचलिः । विश्वस्त्वा० अशत् २ चधृमुत्तिध्रुव्योपवेशयेत् परंसे-
नामिस्थापनंतत्रेत्तिचिशेषः ॥ एतत्कर्मोगभूतब्राह्मणभोजनं कर्तव्यं । प्रायश्चित्तिरियं संज्ञा कर्मणोऽस्य बुधैः स्मृता ॥ तेनैमि-
त्तिकृत्वायनादीध्रादंभवेदिह ॥ इतिषण्चाष्टहगमनेरधाक्षभङ्गप्रायश्चित्तम् ॥

अथप्रथमानन्दे ययुनिवासः—उद्योतिर्निबन्धे ॥ उद्वाहात्प्रथमे शुची यदि वसेद्भृत्तुष्टे कन्यका हन्यात्तलजनी क्षये निजतनुं
ज्येष्ठे पतिज्येष्ठकं ॥ पीपे च अशुरं पतिं च मलिने चैत्रे स्वनित्रालये तिष्ठन्ती वितरं निहन्ति न भयं तेषामभावे भवेत् ॥ इति प्रथमानन्दे-
ययुनिवासः ॥

अथचतुर्थीकर्म ॥ तत्रपारस्करः ॥ चतुर्थ्यामपररात्रे । विवाहमारभ्य चतुर्थेहनि अपररात्रे इत्यर्थः ॥ रेणुः—एष्टाभ्यंतर-
तस्तत्सादप्यंगत्वात्तमंडपे ॥ स्नात्येतदाचरेत्कर्मत्येवंकाल्वायनोऽन्नवीत् ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालौ-
संकीर्त्यशुभपुण्यतिथौ श्रीपर० विवाहांगभूतं चतुर्थीकर्माहंकरिष्ये ॥ तत्रएष्टाभ्यंतरतः स्थण्डिलेष्वभ्युसंस्कारपूर्वकं वैवा-
हिकमिमुपसमाधाय ॥ ततोदक्षिणतोन्नखासनमास्तीर्यतत्रस्नोपवेशनं । दक्षिणतोन्नखाणमुपवेश्योत्तरतउदपात्रंप्रतिष्ठाप्य ।
ततःप्रणीताप्रणयनादिस्वालीपाकं श्रपयित्वाज्यभागविष्ट्राज्याहुतीर्हुहोति- ॥ ॐ अग्नेप्रायश्चित्तेत्वं देवानां प्रायश्चित्ति-
रसिन्नाक्षणस्त्वानाथकामऽउपधाचामियास्यैपतिधीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदमग्नेयनमम ॥ ॐ वायोप्रायश्चित्तेत्वं-
देवानां प्रायश्चित्तिरसिन्नाक्षणस्त्वानाथकामऽउपधाचामियास्यैप्रजाधीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंवायवेन० ॥ ॐसूर्ये

प्रायश्चित्तेत्यन्देवानाम्प्रायश्चित्तिरसिन्नाक्षणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैपशुघ्नीतनूत्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंसूर्याय-
 नमः ॥ ॐ चंद्रप्रायश्चित्तेवंदेवानांप्रायश्चित्तिरसिन्नाक्षणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैगृह्णीतनूत्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥
 इदं चंद्रायनः ॥ ॐ गंधर्वाय प्रायश्चित्तेवंदेवानाम्प्रायश्चित्तिरसिन्नाक्षणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैयशोघ्नीतनूत्तामस्यै-
 नाशयस्वाहा ॥ इदं गंधर्वाय नमः ॥ ततः स्यालीपाकमभिषार्य स्यालीपाकस्य जुहोति ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ इदं प्र० ॥
 शुत्वाशुत्वेतासामदुतानाशुद्रपात्रे सल्लघान्समवनयति । ततः सिष्टकृदादिप्रणीताविमोकांतं प्रकृतिवत् ॥ प्राशनंते तत्
 पत्तांमूर्धन्यभिषिञ्चति । तत इति उदपात्रादुदकं गृहीत्वा पंचपल्लवैरभिषिञ्चति चरः । ॐ याते पतिघ्नीप्रजाम्नीपशुघ्नीगृह्णी-
 यशोघ्नीनिदितातनूज्वरघ्नीततऽण्नां करोमिसाजीर्यत्वं मया सहासौ ॥ असाविति द्वितीयांतं वञ्चानामगृह्णाति । वेणीनाम्नी-
 मिति ॥ अथेनालं स्यालीपाकं प्राशयति ॥ ॐ प्राणैस्ते प्राणात्सन्दधाम्यस्थिभिस्स्थीनिमादृसेर्मादृसेर्मादृसानित्वचात्वचम् ॥ १ ॥
 अयं यथुसंस्कार एव । अतश्चरोरुपयाते अन्यचरोरुत्पादनमिति । वधुः शुद्धर्थमाचामेत् । तस्मादेवं विच्छ्रोत्रियस्य सदारेण नो-
 पनासमिच्छेदुत्सेवं वित्परो भवति । तामुद्दृष्टयधर्तुं प्रवेदानं । शिष्टाचारं कुर्यात् ॥ यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनसंस्कारः ॥ भूय-
 स्तीदानं आशीर्षिदणं ॥ इति चतुर्थी कर्मप्रयोगः ॥

अथ देवकोत्थापनं ॥ तत्र फालः ॥ समे च दिवसे सुर्योर्दिवकोत्थापनं बुधः ॥ पष्ठं च विषमं नेष्टं मुक्त्वा पंचमसप्तमौ ॥ १ ॥
 मंडपोद्भासनं चार्थसमेवाविषमदिने ॥ समे पष्ठदिनं वर्ज्यं विषमदिने त्रिनवंत्यजेदिति ॥ २ ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्र-

धारणं । देवकालौसंकीर्त्यममृष्टहंपदसुपदसुमासेपुशोभनप्रात्यर्थस्थापितदेवतानांउत्थापनमंडपोद्वासनं स्वस्तिपुण्याहवा-
चनंचकरिव्येनिर्विघ्नतासिद्धयर्थगणपतिपूजनंकरित्वे इति संकल्प्य कृत्वा ॥ स्वस्तिवाचनेभोब्राह्मणाः मयाक्रियमा-
णयोः देवकोत्थापनमंडपोद्वासनाख्यकर्मणोःपुण्याहंभवंतोबुवंतु ॥ ॐपुण्याहं ॥ एवंकल्याणंक्रद्धिंस्वस्तिश्रीरिति ॥
ततः स्थापितदेवतानांपंचोपरैरुत्तरपूजनंकार्यं ॥ ततोविसर्जनं ॥ ॐउत्तिष्ठब्रह्मणस्प० ॥ यान्तुमातृगणाःसर्व-
स्वशक्त्यापूजितामया ॥ इष्टकामप्रसिद्धयर्थेपुनरागमनायच ॥ १ ॥ इतिचिसृज्यमण्डपमध्येआनीयआम्रशाखानांवे-
ष्टनान्यनुच्यवंशपात्रेत्तत्सर्वनिधायसाक्षतंजलंप्रक्षिप्य । ततोवहिःशालामारभ्यगृह्णाभ्यंतरतःस्थापितस्यलपर्यंतंशूर्पेण
त्रिवारंजलधारांपातेयत् ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐस्वस्तिनंद्रोबृद्धश्रवाः० १ ॐद्यौःशांति० २ ॐयतोयतः० ३ इति ॥
मातृपक्षैःसपत्नीकंयजमानमभिमिष्य शूर्पस्थमातृपक्षवान्गृहोपरिशुचौदेशेनिक्षिप्य ॥ ईशानकोणप्रदेशेमण्डपवितानं
विमुच्य ॥ ततःसूत्रवेष्टितेद्वेष्टुगीफलेआचार्योऽगृहीत्वायजमानायआशिर्पदद्यात् ॥ ततोयजमानः ॥ भोब्राह्मणाः अस्म-
द्वेष्ट्रेपदसुपदसुमासेपुशोभनानिसंत्थितिभवंतोबुवंतु ॥ संतुशोभनानीत्याचार्यः ॥ इतित्रिरुक्त्वान्नाब्रह्मणभोजनसंकल्पः ।
ब्राह्मणान्गन्धादिभिःपूजयेत्सूयसीचदद्यात् ॥ इतिदेवकोत्थापनम् ॥

अथ द्विरागमनम् ॥ मीढाराशुदिनोत्तरादितिगुरुब्रह्मानुराधाभिनीशुके भास्करवायुविष्णुवरुणत्वष्ट्रे प्रशस्ते तित्यौ ॥ कु-
म्भाजालिगते रवी शुभकरे श्राद्धोदये मार्गसे जीवन्नास्कुजितादिने नववध्वेऽम्भप्रवेशे शुभम् ॥ १ ॥ माघपाशुनत्रैशाये शुक्लपक्षे

शुभेदिने ॥ शुर्वादित्यविशुद्धौ स्यान्नित्यं पत्नीद्विरागमः ॥ २ ॥ द्विरागमनेऽधिमासविष्णुशयनमासौ समवत्सराः प्रतिशुक्लादिदोषो-
 ऽस्तादिदोषाश्च वर्ज्याः ॥ द्विरागमोपि यदि विवाहमारम्य षोडशदिनमध्ये क्रियते तदा प्रतिशुक्लादिदोषोऽस्तादिदोषश्च नास्ति ॥
 यथा—द्विरागमः षोडशवासरांतरेकादशाहे समवासरेषु ॥ नचात्र ऋक्षं न तिथिर्न योगो न वारशुद्ध्यादि विचारणीयम् ॥ के-
 वलाङ्गिरसेकेवलभृगुभरद्वाजवसिष्ठकश्यपात्रिबत्सगोत्राणां प्रतिशुक्लदोषो न ॥ रेवत्यश्विनीभरणीकृत्तिकाघचरणेषु चन्द्रेसति शुक्लसान्ध-
 त्वात्प्रतिशुक्लदोषो न ॥ हुभिक्षे देशविष्टवे विवाहे तीर्थगमने एकनगरप्रापयोश्च प्रतिशुक्लदोषो न ॥ इति द्विरागमः ॥ ॥ विवाहे
 भार्ययासह भोजनमाहाङ्गिराः—ब्राह्मण्यासह षोडशीयादुच्छिष्टं वा कदाचन ॥ तत्र दोषं न मन्यन्ते सर्वे एव मनीषिणः ॥ १ ॥
 अश्लीयातामेकपात्रे विवाहेषु बधूवरी ॥ तत्र दोषं न मन्यन्ते आचारभ्रेपसमवमिति ॥ संग्रहे—एकासनं चैकशय्यामेकपात्रे च भोजनं ॥
 एकत्र मङ्गलस्नानमेकयानाधिरोहणं ॥ कुर्वन्विवाहे एतानि भवेद्विप्रो न दोषमागिति ॥ ॥ अधाभ्युदधिकश्राद्धोत्तरं देवको-
 त्थापनपर्यन्तं निषिद्धकर्माणि गार्ग्यः—नान्दीश्राद्धे कृते पश्चादाधन्मातृविसर्जनं ॥ दर्शश्राद्धं क्षयश्राद्धं स्नानं शीतोदकेन च ॥
 अपसव्यं स्वधाकारं नित्यश्राद्धं तथैवच ॥ ब्रह्मयज्ञं चाभ्ययनं नदीसीमान्तलङ्घनं ॥ उपवासव्रतं चैव श्राद्धभोजनमेव च ॥ नैव कुर्युः
 सपिण्डाश्च मण्डपोद्वासनावधि ॥ १ ॥ अत्र चतुःपुर्यं सापिण्ड्यं ॥ आचतुर्थं नैव कुर्युः पंचमे शुभदं भवेदितिवाक्यात् ॥ मार्तण्डेऽपि
 आतुर्यादितिवाक्याच्च इति संस्कारस्तुक्ताबल्याम् ॥ अत्र नित्यश्राद्धनिषेधेन तत्कार्यविहितपितृयज्ञनिषेधसिद्धेः स्वधाकारग्रहणं तत्स-
 हितवैश्वदेवनिषेधार्थं ॥ आचारसंवादलाभाच्चेति बहव इत्युक्तं स्मृतिकौस्तुभे ॥ निरधिकविषयोऽयं वैश्वदेवविषयः न साम्निकविषयः ॥
 कुर्यात्पत्रगहायज्ञान्नित्यशः सूतकं विनेतिवाक्यात् इतिशिवप्रसादकृते प्रयोगदीपे संस्कारस्तुक्ताबल्यां च । तथान्यच्च । अभ्यङ्गे सूतके

रात्री विवाहे पुत्रजन्मनि ॥ मातृत्वेषु च सर्वेषु न धार्य गोपिचन्दनं ॥ १ ॥ इति द्विरागमनादि ॥

अथ मातृत्विसर्जनानन्तरं अब्दपर्यन्तं निषेधमाह चसिद्धः—छानं सचैलं तिलमिश्रकर्म श्रेतातुयानं कलशप्रदानं ॥ अपूर्वतीर्यामरदर्शनं च विवर्जयेन्मङ्गलतोऽब्दनेकं ॥ १ ॥ पितृणामुद्देशेन कलशदानमित्यर्थः ॥ तीर्थे संवत्सरे श्रेते पितृयज्ञे महालये ॥ कृतोद्वाहोऽपि कुर्वीत पिण्डनिर्वपणं संदेति ॥ गालपद्म विवाहादौ व्रतप्रारम्भेऽपि च ॥ जीर्णभाण्डादि न त्याज्यं गृह-संमार्जनं तथेति ॥ ॥ इमंशुकरणे—ऊर्ध्वं विवाहात्पुत्रस्य तथाच व्रतबन्धनात् ॥ आत्मनो मुहुरं चैव वर्षं वर्षार्धमेव च ॥ त्रिमासं वा त्रि-पक्षं वा न कुर्वीत कदाचनेति ॥ ॥ अथ कन्यागृहे भोजननिषेधः ॥ भविष्ये—अप्रजायां तु कन्यार्यां न सुखीत कदाचन ॥ दीहित्रस्य सुखं दद्यात् किमर्थमनुशोचति ॥ न सुखीतेत्यत्र कन्यागृहे इति शेषः ॥ अपराके आदित्यपुराणे—अप्रजायां तु कन्यायां नाधीयात्कन्यकागृहे ॥ ब्राह्मादिविधिना कन्यां दत्त्वाश्रीयात्कदाचन ॥ अथ सुखीत मोहाचेरस याति नरकं ध्रुवमिति ॥ ब्राह्मविवाहविधिना दातुं योग्यां कन्यां दत्त्वा कदापि तस्याः गृहे नैवाधीयादित्यर्थः ॥ शाकलकारिकास्वपि—दुहित्रन्नं न सुखीयाद्यावत्तस्या भवेत्सुतः ॥ अन्यथा यस्तु सुखीत दानं तस्य वृथा भवेत् । कन्यायास्त्वप्रसूताया यो सुनत्तयन्नमाश्रदात् ॥ अर्घं स केवलं सुक्ते प्राजापत्येन शुष्यतीति ॥

अथचरस्यमृतभार्यत्वपरिहारोपायः—तदुकं बृहथाज्ञवल्क्येन ॥ परिवृतत्वपापेनमृतभार्यत्वमाश्रुयात् ॥ तदोपरिद्वारार्थंप्राजाप-त्ययंतया ॥ चांद्रायणव्यचैकेअनेकेद्विगुणंचरेत् ॥ एकेकभार्यामरणेइंद्रायधितं ॥ अनेकेअनेकभार्यामरणेतुप्तत्रायधितंद्विगुणंचरेदि-त्यर्थः ॥ गणेशपूजेदादौपुण्याहंवाचयेद्भिनीः ॥ दुर्गाप्रविष्णुप्रतिमाःस्थापयेत्पूजयेत्ततः ॥ त्रिभिस्तुदेवताप्रीत्यैहुनेदद्याधिकमयुतं ॥ आहुति चरुणाज्येनप्रतिद्वयेर्षंसंस्थया ॥ दुर्गाप्रविष्णुभैरवपुनःपुनरितीरितइति ॥

अधप्रयोगः ॥ सुदिनेसुखातोयजमानआसनेउपविश्याचम्यग्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेगममृतभर्यत्वदोपनिरास-
 द्वाराधीपरशेधरप्रीत्यर्थवक्ष्यमाणप्रकारेणअष्टाधिकायुतसंख्ययाचर्वाज्यहवनंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतार्थगणपतिपूजनं
 स्वस्तियुष्याहवाचनंआचार्यादिवरणंदिग्क्षणंपञ्चगव्यकरणंभूमिपूजनंअग्निस्थापनंकलशानांस्थापनंदुर्गाग्निचिष्णुदेवतानां
 स्थापनंपूजनंचकरिष्येइतिक्रमेणकृत्वा ॥ अम्बेअम्बिकेइतिदुर्गा ॥ त्वन्नोअग्नेतचदेवेति अग्निं ॥ इदं-
 विष्णुरित्तिविष्णुं ॥ ततोदक्षिणतोत्रिंशत्तिसनादिपवित्रयोःप्रणीतासुनिधानांतंकृत्वान्वाद्ध्यत् ॥ तद्यथा ॥ तत्रप्रजापति-
 इंद्रंअग्निसोमंपृताःआधाराज्यभागदेवताःएकैकयाहुत्याआज्येनअत्रप्रधानंदुर्गाअग्निंविष्णुंचस्वस्वमंत्रेणअष्टपष्टितमाधिक-
 पौलशशतसंख्ययाचरुहोमंतथाचपुनरत्रप्रधानंदेवतानांसस्वमंत्रेणपूर्वोक्तसंख्ययाआज्यहोमंशेषेणस्विष्टकृतंअग्निवायुंसूर्यंअ-
 ग्नीवरुणैअग्नीवरुणौपुनरग्निंवरुणंसचितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतःस्वर्कान्चरुणंआदित्यंअदितिंप्रजापतिंपृदादेवताआज्येनै-
 कैकयाहुत्याअस्मिन्कर्मण्यहंयक्ष्ये ॥ इत्यन्वाधानं ॥ त्यागकालेअष्टोत्तरायुतसंख्याहुतिपर्यासंचर्वाज्यद्रव्यंयथामंत्रलिङ्गं-
 दुर्गायैअत्रयेविष्णयेचनममेतित्यागंक्षुर्त्यात् ॥ प्रथमंगणेशायचराहुतिंदत्त्वाअन्वाधानोक्तरीत्याहवनंकार्यं ॥ पूजास्विष्टेति
 क्रमेणहोमशेषंसमाप्यदशविप्रान्भोजयेदिति ॥ हवनाहुतिक्रमोयथा ॥ आज्यमागतेपूर्वअम्बेअम्बिकेइतिमंत्रेणदुर्गायिचर्वा
 हुतयः १६६८ ॥ त्वन्नोऽअग्नेइतिअश्वयेचर्वाहुतयः १६६८ ॥ इदंविष्णुरित्तिविष्णवेचर्वाहुतयः १६६८ अनंतरंअम्बेदुर्गा०

आज्याहुतयः १६६८ ॥ त्वत्तो० अग्नये आज्याहुतयः १६६८ ॥ इदं० विष्णवे आज्याहुतयः १६६८ ॥ एवमेव प्रकारेण सर्वगुह्यतयः १०००८ अष्टोत्तराशुता भवन्ति ॥ अथ वा कस्यचिद्ब्राह्मणस्य विवाहं कुर्यात् ॥ इति मृतभार्यत्वपरिहारोपायः ॥

अथ पुनर्विवाहः ॥ विवाहकाले यदि जन्मलप्रलम्बो ह्येवमप्रहदोपयुक्तं ॥ आशौचकालाद्यशुभान्विते वा पुनर्विवाहः किल तत्र कार्यः ॥ सुराग्निनी व्याधियुतातिधूर्ता वन्ध्याऽथ्यनाशाऽप्रियवादिनी च ॥ सुताप्रसूभर्तृदुहा मृतप्रजा विवर्जनीया पुरुषेण पत्नी ॥ सुता कन्या ॥ वन्ध्याष्टमे, वा दशमं विवर्ज्या वर्षे सुतासुः शिव ११ सूर्ययो १२ श्व ॥ पञ्चेन्दुवर्षे दशमे सुतप्रजा सुदुष्टशब्दा तु तदेव युज्यते ॥ दुष्टशब्दा अप्रियमपिली ॥ यः कामकामी नयनाभिरामां रामां द्वितीयां परिवोढुमिच्छेत् ॥ तां तोपयित्वा घनतः क्षमश्चेदुद्गाहयेत्स्त्रीमपरां सुखेन ॥ तां प्रथमां ॥ श्रीयवदां प्रीतिकरीं सुदक्षां पुत्रप्रसूं त्यक्तुमुपक्रमेद्यः ॥ स स्वतृतीयांशघनं हि तस्यै दद्याच्च निःस्वो मरणं प्रकुर्यात् ॥ सक्ता पत्नी रोषिता निर्गमेचेत्सा रोद्धव्या पालनीया कुले स्वे ॥ ब्रह्माद्यन्नायं च तस्यै प्रदयादित्यं हेमाद्रिनिचन्धो मयीति ॥ ॥ अनेकभार्यस्य कर्मणि ज्येष्ठायै एवाधिकारः ॥ योऽनेकभार्योऽखिलशस्तकर्म स्वर्णया साकमिह प्रकुर्यात् ॥ यद्वयः सवर्णा यदि पूर्वया तत्सुकर्म कुर्यान्नतु तां विना सत् ॥ शस्तकर्म पुण्याहवाचनाग्रिहोत्रादि ॥ इति पुनर्विवाहः ॥

अथ सांप्रद्वितीयविवाहेऽग्निनिर्णयः ॥ छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायनः—सदारो न्यानुनदोरान्कथंचित्कारणान्तरात् ॥ य इच्छेदग्निमान्कलुं क होमोऽस्य विधीयते ॥ स्वेमात्रेव भवेच्छोमो लौकिके न कदाचन ॥ गद्याहितान्नेः स्वं कर्म लौकिकेऽग्नौ विधीयत इति । प्रायश्चित्ताध्याये देवपद्धतौ च—भार्यायां विद्यमानायां द्वितीयागुद्वेदहेद्यदि ॥ तदा वैवाहिकं कर्म कुर्यादाब्रह्मवाग्निमानित्वादि यत् तच्छन्दोगविपरम् ॥ कातीयानां तु पयसु बहिःशालायां विवाहे इत्यादिसूत्रे बहिःशालाविधिर्नैव लौकिकोऽग्निरर्थे सिद्धत्वाद्ब्रह्मवाहादयश्चागृह्या-

त्रिविपया इति कर्कभाष्यात्तद्वितीयादिविवाहे च वैवाह्ये सति लौकिक इति गंगाधरभाष्याच्च लौकिकामावेव होमः नावसथ्ये इति ।
 विस्तरस्तु रुद्रकल्पद्रुमादौ द्रष्टव्यः ॥

अथ भार्यायां विद्यमानानायां द्वितीयविवाहेऽधिवेदनीयतामाह याज्ञवल्क्यः—सुरापी व्याधिता धूर्ता वन्ध्याथैष्यप्रियं-
 वदा ॥ स्त्रीप्रसूथाधिवेत्तव्या रुन्तरं कारयेदिति ॥ अधिवेदने कालप्रतीक्षामाह मनुः ॥ वन्ध्याष्टमेऽधिवेत्तव्या दशमे तु
 सप्तप्रजा ॥ एकादेशे स्त्रीजननी सद्यस्त्वप्रियवादिनीति ॥ विवाहान्तरे विशेषः—एकामुत्क्रम्य कामार्थमन्यां लब्धुं य इच्छति ॥
 समर्थस्तोपयित्वाथैः पूर्वोढामपरां वहेत् ॥ याज्ञवल्क्यः—आज्ञासंपादिनी दक्षां वीरसूं प्रियवादिनी ॥ त्यजन्दायतृतीयांशमद्रव्यो
 मरणं क्षियः ॥ सधनो धनतृतीयांशमधनोऽशनाच्छादनात्मकमरणं च दद्यादित्यर्थः ॥ अथ स्त्रीनिधने द्वितीयपरिणयन-
 कालमाह सिधौ—प्रमदायुतिवासरदितः पुनरुद्वाहविधिर्वस्य च ॥ विपमे परिवत्सरे शुभो युगुले चापि मृतिप्रदो भवेदिति ॥

अथ कुंभविवाहः ॥ अयं विपयोगेऽसमुत्पन्नकन्यावैधव्ययोगहरः ॥ तत्र विपयोगस्त्रिविधः—सूर्यमौमाकिंकारेषु तिथि-
 मद्राशतामिथम् ॥ आष्टेपाकृत्तिकानागे तत्र जाता विपाङ्गना ॥ जनुर्लये रिपुक्षेत्रसंस्थितः पापलेचरः ॥ द्विसाम्यमपि योगेऽस्मिन्संजाता
 विपकन्यका ॥ लभे शनैश्चरो यस्याः सुतेऽर्किर्नवमे कुजः ॥ विशाल्या सापि नोद्वाह्या त्रिविधा विपकन्यका ॥ तद्दोषपरिहारो-
 पायः—सावित्र्यादिव्रतं कृत्वा वैधव्यविनिवृत्तये ॥ अश्वत्थादिभिरुद्वाह्या दयात्तां चिरजीविने इति ॥ अन्यच्च—वालवैधव्ययोगे तु
 कुम्भद्रुप्रतिमादिभिः ॥ कृत्वा लयं ततः पथात्कन्योद्वाह्येति चापरे ॥ कुम्भः प्रसिद्धः ॥ द्रुप्रतिमेति खर्णमयाश्वत्थद्रुमप्रतिमा ॥ तैः सद्वा-
 नूढाकन्योद्वाह्या ॥ अत्र पुनर्भूदोषो न ॥ उक्तंच विधानखण्डे—खर्णद्रुपिप्पलानां च प्रतिमा विष्णुरूपिणी ॥ तथा सह विवाहे

तु पुनर्मूलं न जायते ॥ सूर्यारुणसंवादे—विवाहात्पूर्वकाले तु चन्द्रताराचलान्विते ॥ कुम्भं संस्थाप्य विधिवत्तत्र द्रुप्रतिमां यजेत् ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा तदग्रे कन्यकां नयेत् ॥ विवाहोक्तेन मन्त्रेण कुम्भेन सह चोद्धेत् ॥ सूत्रेण वेष्टयेत्पश्चाद्दशतन्तुविधानतः ॥ कुङ्कुमालंकृतं देहं तयोरेकान्तमन्दिरे ॥ ततः कुम्भं च निःसार्य प्रभज्य सलिलाशये ॥ ततोऽभिषेचनं कुर्यात्पद्मपद्मववारिभिः ॥ ततोऽलंकारपद्मार्द्यां वराय प्रतिपादयेदिति ॥

अथप्रयोगः ॥ कर्ताविष्णुमंदिरेगत्वाजासनेप्राशुख्यउपविश्य ॥ आचमनादिदेशकालकीर्तनात्ते अस्याःसमकन्यायाःनक्षत्रादियोगेनमहयोगेनपुनर्भूदोपाभावेनचविपाख्ययोगसंभववैधव्यारिष्टपरिहारार्थंश्रीपर० कुम्भविवाहंकरिष्ये ॥ तत्रादौगणपतिपूजनादिनांदीश्राद्धान्तंश्रुत्वाचार्यं वृत्वा ॥ ततस्त्रण्डुलाष्टदलेमहीधौरित्यादिक्रमेणकलशंप्रतिष्ठाप्यपूर्यपूर्णपात्रंनिघातयन्नयुग्मेनसंवेष्टयत्तत्रवरुणसंपूज्य ॥ तत्राभ्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठापूर्वकंखर्गमयविष्णुरूपाश्चतुष्टयमप्रतिमांप्रतिष्ठाप्यपोहशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ वरुणाङ्गस्वरूपायजीवनानांसमाश्रय ॥ पतिंजीवयकन्यायायाश्चिरंपुत्रसुखंशुरु ॥ देहि-विष्णोचरंदेवकन्यांपालयदुःखतदिति ॥ ततोमधुपर्कवल्बालंकारार्पणं ॥ अन्तःपटंकन्याकुम्भमांतरालेधृतत्वामङ्गलपद्याष्टकं पठित्वा औप्रतिष्ठेत्सन्तःपटंनिःसार्य कन्यायैवस्त्रोपचक्रमङ्गलतंतुवन्धनसमीक्षणान्तंमन्त्रपठनेनदत्त्वा ॥ दशाचरंअधस्तादुपरिचकुम्भंकन्यांचपरित्त्वेत्यनुवाकेनसूत्रंसंवेष्ट्य कुम्भस्थविष्णवेकन्यांसमर्पयेत् ॥ मन्त्रस्तु ॥ गौरिकन्यामिमांश्छक्षणांयथाश्चक्रिचिगृपितां ॥ दद्यामिष्णवेतु न्यंसौभाग्यंदेहि सर्वदा ॥ १ ॥ विष्णुरूपिणेश्चतयकुंभायेमांकन्यांश्रीरूपिणींसंप्रदेदेइतिसम-

र्पयेत् ॥ ततोवेष्टितसद्ग्राहकंभनिःसार्यजलेप्रभज्य ॥ ततआचार्यःशुद्धजलेनऐन्द्रधारुणपावमानीयमन्त्रैःपल्लवेनकन्यामभि-
 पिन्ध्यशुद्धवाससीपरिधाप्यवैवाह्यवस्त्रादिकंसर्वमाचार्यायदद्यात् ॥ अनघाद्याहमस्मीतित्रिवारंकन्यावेदेत् ॥ एवमस्त्विति
 द्विजोत्रयात् ॥ आचार्यायचरंदत्वात्स्मादाशिपोयुहीत्वाकर्मथरायार्पयेत् ॥ इतिकुंभविवाहः ॥ अथ विष्णुमूर्ति-
 दानं बालवैधव्यहरं ॥ तत्प्रकारो नारदेनोक्तः—ब्राह्मणं साधुमामद्भ्य संपूज्य विविधाहर्षणैः ॥ तस्मै दद्याद्विधानेन वि-
 ष्णोर्भृतिचतुर्भुजां ॥ शुद्धवर्णसुवर्णेन पल्लैकां च सुलक्षणां ॥ तदर्धेनतदर्धेनचित्तशक्त्यनुसारतः ॥ निर्भितां रुचिरां शह-
 गदाचक्राब्जसंयुतां ॥ दधानां चाससी पीते कुमुदोत्पलमालिकां ॥ सदक्षिणां च तां दद्यान्मन्त्रमेतमुदीरयेदिति ॥ प्रयो-
 गस्तु ॥ देशकालकीर्तनांतमवैधव्यारिष्टनिरसनार्थंअखंडसौभाग्यप्राप्तयेचविष्णुप्रतिमादानंकरिष्ये ॥ ताम्रपात्रंतंडुले-
 रापूर्यतदुपरिस्वर्णमयीकृताशुत्तारणप्राणप्रतिष्ठांविष्णुप्रतिमांचतुर्भुजायुधान्वितांप्रतिष्ठाप्यपोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ पू-
 जाकालेपीतांचरादिवस्त्राणिकुंडलाद्यलंकारान् कुरुदादिपुष्पमालाश्चार्पयित्वाप्रणमेत् ॥ भगवन्कमलाकान्तसर्वमंगलदा-
 यक । हत्वासर्वाण्यरिष्टानिसौभाग्यंचाभियर्षय ॥ १ ॥ इतिसंप्राप्त्यं ॥ प्रतिगृहीतारंब्राह्मणंसंपूज्यार्चितप्रतिमांसोपस्क-
 रांदद्यात् ॥ दानमन्त्रस्तु ॥ यन्मयाप्राच्यजनुपिधंत्यापतिसमागमं ॥ विपोपविपशस्त्राद्यैर्हृतोवातिसुरक्त्या ॥ प्राप्य-
 मानंमहाघोरंयशःसौख्यघनापहं ॥ वैधव्याद्यतिदुःखौघंनाशयसुखलब्धये ॥ बहुसौभाग्यदात्रीचमहाविष्णोरिमांतनुं ॥
 सौपर्णीप्रतिमांसत्त्यातुभ्यंसंप्रददेद्विज ॥ १ ॥ इमांमयार्चितांविष्णुप्रतिमांसोपस्करोवैधव्यारिष्टनिरासार्थंअखंडसौभा-

न्यप्राप्तये च अमुकशर्मणे ब्राह्मणापतुभ्यमहंसंप्रदेहतिदत्त्वा ॥ यथाशक्तिसुवर्णदक्षिणां दत्त्वा तस्मादाशिषोऽग्रहीत्वा ॥ कन्याअनथाद्याहमस्मोतित्रियेदत् ॥ एवमस्त्वितिप्रोक्तं गृहीत्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ इति विष्णुप्रतिमादानम् ॥

अर्कविवाहः ॥ धर्मोद्यौ-तृतीया मानुषीकन्या नोद्वाह्या म्रियते हि सा ॥ विधवा वा भवेत्तस्मात्तृतीयेऽर्कं समुद्धेत् ॥ संग्रहे—चतुर्थादिचिवाहार्यं तृतीयेऽर्कं समुद्धेत् ॥ आदित्यदिवसे वापि हस्तर्धे वा शनैश्चरे ॥ शुभेदिने वा पूर्वाह्णे कुर्यादर्कविवाहकम् ॥ इति ॥ अथप्रयोगः ॥ तत्रक्रियमाणविवाहात्प्राक्चतुष्टयदिनाधिकव्यवहितेरविवारेशनिवारिवाहस्तनक्षत्रेशुभदिवसेप्राप्ताभ्यामुदीच्यांचासुष्पफलद्युतमर्कगत्वा तस्याधस्ताद्भ्रागोस्त्रिंशद्विलंबिरच्य ॥ अर्कस्य पश्चिमत उपविश्य । आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देवकालौलंकीर्त्यममृततीयमानुषीविवाहजन्यदोषपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं तृतीयमर्कविवाहकरिष्ये ॥ तदंगत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यमंत्रजपनां दीश्राद्धं आचार्यवरणं च करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनं क० ॥ नां दीश्राद्धं हेन्नाकर्तव्यं ॥ नां दीश्राद्धांतं कृत्वा आचार्यप्रार्थनं—कन्यापितायासूर्यो देवानां च राजापतिः ॥ तथा त्वर्कप्रदानार्थं माचार्यं त्वं कुरु प्रभो ॥ आचार्यस्तु यथा ० ॥ यावत्कर्म समाप्येत तावत्स्वं संनिधो भव ॥ तत आचार्यो वरं स्वशास्त्रायामधुपकंणार्चयेत् ॥ शुभपुण्यतिथौ अर्कविवाहार्थं मागतं वरं मधुपकंणार्चयेत् ॥ ॐ सा-

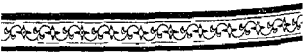
१ मरिचीवस्त्रिनी यपसो कस्तुरी योपरि गवसितद्याश्च दीपमस्तु ॥ लिंगी दामिनी योपमन्वे इत्यन्दिदेकपासह कर्तव्यं विधानं तद्वकं येति लिख्य ॥ इति विधानमालासाम् ॥

पुत्रवता० तं ॥ ॐ अर्चय ॥ इत्यादिअलंकरणमसिभूयोलंकरणंभूयादित्यलंकुर्यात् ॥ ततोवरः अर्कस्यपुरतःस्थित्वा ॥
 त्रिलोक्यासिन्सताध्याययासहितोखे ॥ तृतीयोद्वाहजंदोषनिवारयसुखंकुरु ॥ इत्यर्कप्रार्थ्य ॥ आकृष्णेनेति मन्त्रेणछाया
 सहितसूर्यमर्कंआवाहयेत् ॥ ॐआकृष्णेनरजसा० पश्यन् ॥ ॐभूर्भुवःस्वःछायासहितसूर्यायनमःछायासहितसूर्यमाचा-
 हयामि ॥ ततार्कथेतयत्त्रेणचावेष्टव्यपोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ तत्रनैवेद्यंगुडौदनः ॥ आपोहिष्टेतित्रिभिर्मंत्रैरभिपि-
 च्यप्रदक्षिणीशुर्वन्प्रार्थयेत् ॥ ममप्रीतिकरायेयंमयास्पृष्टापुरातनी ॥ अर्कजात्रलक्षणास्पृष्टास्माकंपरिरक्षतु ॥ इतिप्रदक्षि-
 णीशुर्वन्जपेत् ॥ नमस्तेमंगलेदेविनमःसचितुरात्मजे ॥ त्राहिमांकृपयादेविपत्नीत्वंमइहागता ॥ कातीयानांवेद्यांअग्नि-
 प्रतिष्ठापूर्वकंचिवाहउच्यतेअतःकारणादत्रउत्तरदिग्भागेसंपादितेस्वंडिलेपञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठाप्यततःप्रत्यशुखोवर-
 सिष्ठन्नर्कप्रार्थयेत् ॥ अर्कत्वंत्रलक्षणास्पृष्टःसर्वप्राणिहितायच ॥ वृक्षाणामादिभूतस्त्वंदेवानांप्रीतिवर्धनः ॥ तृतीयोद्वाहजंदो-
 पसृत्युंचाशुविनाशय ॥ इतिप्रार्थना ॥ ततःअंतःपटंघृत्वाद्विजैर्मंगलाष्टकानिपठितन्थानि ॥ तदेवलभ्रान्तंअंतःपटमुदग-
 पसार्यअर्कस्योपरिअक्षतान्क्षिपेत् । ततःप्राशुखोर्कसमीपेतिष्ठेत् ॥ देशकालीसंकीर्त्यशुभपुण्यतिथौतृतीयोद्वाहानिष्टदोपप-
 रिहारद्वाराश्रीसवितृसूर्यनारायणप्रीत्यर्घ्यत्राह्यविवाहविधिनाआर्किकन्यादानमहंकरिष्ये ॥ वरहस्तेशिवाआपःसन्तु० तृती-
 योद्वाहजंदोपपरिहारोऽस्तु ॥ वरस्यगोत्रोच्चारः ॥ भारद्वाजगोत्रस्य आंगिरसचारुस्पत्यभारद्वाजेतित्रिप्रवरस्यरुद्रदत्तश-
 र्मणःप्रपौत्रायविष्णुदत्तशर्मणःपौत्रायन्नलदत्तशर्मणःपुत्राययज्ञेशशर्मणेवराय ॥ काश्यपवत्सारनैश्रुवेतित्रि-

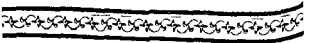
प्रवरस्य आदित्यस्य प्रपौत्री सवितुः पौत्री सूर्यस्य पुत्री आर्कानां मीमांसकान्यां सूर्यदेवत्यां श्रीसवितुसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं लमुकशा-
 स्थाचार्यायिनेतुभ्यंभार्यात्वेनाहंसंप्रददे ॥ इत्युक्त्वा सकुशजलं वरहस्तेक्षिपेत् ॥ ॐ अर्ककन्यामिमां विप्रयथाशक्तिविभू-
 षितां ॥ गोत्राय शर्मणेतुभ्यं दत्तां विप्रसमाश्रय ॥ इति दानमन्त्रः ॥ कृताकदानसांगतासिद्धयर्थं इमां दक्षिणां तु भ्यनहं-
 संप्रददे ॥ स्वस्तीति वरोद्भूयात् ॥ ततो वरः अर्कोपरिगंधाक्षतपुप्युतोदकपूर्णोत्थीनं जलीन्दद्यात् ॥ तत्र मन्त्राः ॥ ॐ यज्ञो मे-
 कामः समृद्धतां ॥ ॐ धर्मो मे कामः समृद्धतां ॥ ॐ यशो मे कामः समृद्धतां ॥ इत्यञ्जलिदानं ॥ ततो गायत्र्यापरित्वेत्यादि-
 नायापद्याहृतासूत्रेणार्कमावेष्टयेत् ॥ तत्सूत्रं पुनः पंचगुणं कृत्वा अर्कस्य दक्षिणस्कंधं बृहत्सामेति मन्त्रेण यदावभृत्ति मन्त्रेण
 चारक्षार्धं च भीयात् ॥ ॐ बृहत्सामधत्र बृहद्वृष्ण्यं त्रिष्टुभोजः शुभितमुग्रधीरं ॥ इन्द्रस्तोमेन पंचदशेन मध्यमिदं वातेन सगरेण-
 रक्ष ॥ ॐ यदावभृत् ॥ इति वा ॥ ततोऽर्कस्य दिक्षु विद्विषु च अष्टौ कुंभान्संस्थाप्य वस्त्रेण त्रिसूत्रेण चावेष्ट्य बृहद्वृष्ण्यं त्रिष्टुभोजं घातं तः क्षिप्या-
 तेषु नाम्ना महाविष्णुमावाह्यपोडशोपचारैः पूजयेत् । दक्षिणतोत्रहासनास्तरणादिपर्युक्षणं ॥ ॐ प्रजापते ये स्वाहा ० ।
 ॐ इंद्राय स्वा ० । ॐ अग्नये स्वा ० ॥ ॐ सोमाय स्वा ० ॥ आज्यभागंते ॥ संगोभिरित्यस्यां गिरसो बृहस्पतिश्चिष्टुष् अर्कवि-
 याहांगभृताज्यहोमे विनियोगः ॥ ॐ संगोभिरांगिरसो नक्षमाणो भगं बृहदेर्युगं निनाय ॥ जनेमित्रो नदंपती अनक्ति बृहस्प-
 ते बुजयुगं रिरं बुजौ स्वाहा ॥ इदं बृहस्पतेयनमम ॥ यस्यैवेत्यस्वनामदेवो भिश्चिष्टुष् अर्कविवाहांगभृताज्यहोमे विनि ० ॥
 ॐ यस्यैत्याकाममाययं सप्राब्जामहे ॥ तमस्वभ्यं कामं दत्त्वा येदं दृष्टं पिवस्वाहा ॥ इदमग्नये नमम ॥ ततोऽव्यस्य सन-

मन्व्याहृतिभिः ॥ ॐ भूः स्वाहा इदमघयेन ॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे ॥ ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः-
 स्वाहा इदं प्रजापतये ॥ ततो भूराद्याः प्राजापत्यं तानवा इतयः ॥ ततः स्विष्टकृत् ॥ संस्रवप्राशनं ॥ पवित्राभ्यां मार्जनं ॥
 अमोपवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानं ॥ कृतस्य अर्कविवाहाख्यस्य कर्मणः सांगतासिद्धयर्थं ब्रह्मन्निदं पूर्णपात्रं दक्षिणा-
 त्पेन तुभ्यमहंसं प्रददे ॥ प्रणीताविमोकः ॥ ॐ आपः शिवाः ॥ अर्थां कप्रदक्षिणीकृत्यप्रार्थयेत् ॥ मया कृतमिदं कर्म स्थाव-
 रेषु जरायुणा ॥ अर्कापत्यानि नो देहितत्सर्वं क्षंतुमर्हसि ॥ इति संप्रार्थ्य ॥ ऋचं वाचमितिशांति सूक्तं जप्त्वा आचार्याय गोगुग्म-
 दानं ॥ ततो दशाष्टौ वान्राक्षणान्भोजयेत् ॥ भूयसीसंकल्पः ॥ उपस्करणं सर्वमाचार्याय दद्यात् ॥ ॐ भेषु महाविष्णुसंपू-
 ज्यचिखजेत् ॥ अग्निचिसर्जनं ॥ अनेन यथाज्ञानेन कृतेन अर्कविवाहेने श्रीसचित्सूर्यनारायणः प्रीयताम् ॥ तेन तृतीयमात्रुपी-
 विवाहजन्यदोषापनोदो भवतु ॥ यस्य स्मृत्या ० नमः ३ ॥ सधुपर्ककाले स्वधृततच छाणिगुरवे दत्त्वा अन्यानि धारयेत् ॥ इति
 प्रयोगदर्पणघर्माग्निर्णयसिन्ध्वनुसारेणार्कविवाहः ॥ इति शुक्लयजुःशाखीयकर्मकांडप्रदीपे संस्कारप्रकरणं समाप्तं ॥

॥ इति शुक्लयजुःशाखीयकर्मकाण्डप्रदीपेसंस्कारप्रकरणम् ॥

अथाह्निकाचारप्रकरणम् ॥ ३ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथसंस्कारप्रकरणोत्तरंक्रमप्राप्तमाह्निकाचारप्रकरणमारभ्यते ॥ तत्र प्रातःकर्तव्यमाहदक्षः—प्रा-
तरुथायकर्तव्यंयद्विजेनदिनेदिने । तत्सर्वसंप्रवक्ष्यामिद्विजानामुपकारकम् ॥ उदयास्तमयंयावन्नविप्रःक्षणिकोभवेत् । नि-
त्यनेमिच्छिकैर्मुक्तःकाम्यैश्चान्यैरगर्हितैरिति ॥ आंथलायनः—अधोच्यतेयहस्थस्यनित्यकर्मयथाविधि ॥ यत्कृत्यानृण्यमा-
प्नोतिदेवातिपञ्चाच्यमानुपात् ॥ अथात्रनाह्यमुहूर्तादास्वापंकर्माण्युच्यन्ते ॥ ग्राह्योमुहूर्तश्चद्वेधा-अन्ययामात्मकोरात्रेरुपान्त्य-
मुहूर्तध । मनुः—त्राह्यमुहूर्तबुध्येतधर्मार्थौचानुचिन्तयेत् ॥ कायकेशांधतन्मूलान्वेदतत्त्वार्थमेवच ॥ इति ॥ वेदस्यतत्त्वार्थ
ब्रह्मकर्मात्मकमित्यर्थः ॥ अत्रस्मरणीयमाहव्यासः—

प्रातःस्मरणम् ॥ तत्रादौभारतसावित्रीपाठः—महर्षिर्भगवान्ब्यासः कृत्वेमां संहितां पुरा ॥ श्लोकैश्चतुर्भिर्धर्मोत्तमा पुत्र-
मध्यापयच्छुक्रं ॥ १ ॥ मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ॥ संसारेष्वनुभूतानि यान्ति यास्यन्ति चापरे ॥ २ ॥ हर्षस्थानसहस्राणि
मयस्थानशतानि च ॥ दिवसेदिवसे मूढमाचिन्ति न पण्डितं ॥ ३ ॥ ऊर्ध्वाहादुर्विरौम्येप नच कश्चिच्छृणोति मे ॥ धर्मदर्थश्च कामश्च
स किमप्यं न सेव्यते ॥४॥ न जानु कामान्न भयात्र लोभाद्धर्मं त्यजेज्जीवितस्यापि हेतोः ॥ धर्मो नित्यः सुखदुःखे त्वनित्ये जीवो नित्यो हेतुरस्य

१ अस्य लक्षणं चिष्णुपुराणे—रात्रेः पथिमयामस्य मुहूर्तो मृष्टलीयकः । स ज्ञान इति विज्ञेयो विहितः स प्रबोधने ॥ पश्चरम उषःकालः सप्तपथारुणोदयः ।
अष्टपथ भवेत्प्रातस्वतः सूर्योदयः स्वतः ॥ इति ।

स्वनिलः ॥ ५ ॥ इमां भारतसाधिवीं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ स भारतफलं प्राप्य परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ६ ॥ यो गोशतं कनकशृङ्ग-
मयं ददाति विश्राय वेदविदुषे च बहुश्रुताय ॥ पुण्यां च भारतकथां शृणुयाच्च नित्यं तुल्यं फलं भवति तस्य च तस्य चैव ॥ ७ ॥ ॥ यत्रैव
॥ प्रातःस्मरणे विशेषः ॥ प्रातरारम्य सायान्तं सायान्ताश्रातरेव च ॥ यत्करोमि जगन्नाथ तदस्तु तव पूजनम् ॥ १ ॥ यत्रैव
यत्रैव मनो मदीयं तत्रैव तत्रैव तत्रैव यत्रैव शिरो मदीयं तत्रैव तत्रैव पदद्वयं ते ॥ २ ॥ स्वल्पदसरसिजसेवाहीनं दीनं
सदा पराधीनं ॥ तारय तारय कृपया भवभयभीतं परेषु परिपाहि ॥ ३ ॥ महादेव महादेव महादेवेति यो वदेत् ॥ एकेनैव भवेन्मोक्षो
द्वाभ्यां शंभुर्ऋणी भवेत् ॥ ४ ॥ महादेव महादेव महादेवेति वादिनम् ॥ वत्सं गौरिव गौरीशो धावन्तमनु धावति ॥ ५ ॥
अथ भानोःश्लोकाः सद्धर्मचिन्तामणौ ॥ १ ॥ प्रातःस्मरामिखलुतत्सवितुर्वरेण्यंरूपंहिमण्डलमृचोऽथतनुयैर्जूषि ॥ सामानियस्यकि-
रणाःप्रभवादिहेतुंमबाहरात्मकमलक्ष्यमचिन्त्यरूपम् ॥ १ ॥ श्रान्तर्नमामि तरणिं तनुवाञ्छनोभिर्बलेन्द्रपूर्वकसुरैर्नुतमर्चितं च ॥ वृष्टिप्रमोचन-
विनिग्रहेहेतुमृतमैलोक्यपालनपरंत्रिगुणालोक्यं च ॥ २ ॥ प्रातर्भजामिसवितारमनन्तशक्तिपापौघञ्जुभयरोगहरंपरं च ॥ तंसर्वलोककलना-
त्मकस्रालमूर्तिगोकण्डधन्यनविमोचनमादिदेवम् ॥ ३ ॥ श्लोकत्रयमिदंभानोःप्रातःपठेत्तुयः ॥ ससर्वव्याधिनिर्मुक्तःपरंसुखमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥
॥ अथविघ्नेशस्यसंक्षिप्तं ॥ प्रातःस्मरामिगणत्रयमनाथचन्द्रसिन्दूरपूरपरिशोभितगण्डयुग्मम् ॥ उदण्डविघ्नपरिखण्डनचण्डण्डमाख-
ण्डलादिसुरनायकवृन्दवन्यम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामिचतुराननबन्धमानमिच्छानुकूलमखिलचक्रवंददानम् ॥ तंतुन्दिलंहरिसनप्रिययज्ञसूत्रंपुत्रं
निताचतुरंशिवयोःशिवाय ॥ २ ॥ प्रातर्भजाम्यभयदंखलुमक्त्योक्तावानलंगणविभुंवरकुञ्जराख्यम् ॥ अज्ञानकाननविनाशनहव्यवाहमु-
स्साहवर्षनमहंमुत्तमीभरस्य ॥ ३ ॥ श्लोकत्रयमिदंपुण्यं सदासाम्राज्यदायकम् ॥ प्रातस्स्थापयसततयःपठेत्प्रयतःपुमान् ॥ ४ ॥ ॥ अथ

देव्याः स० चि० ॥ प्रातःस्मरामिशरदिन्दुकोड्यलाभांसद्रजवत्सकलकुण्डलहारशोभाय ॥ दिव्यायुधोजितसुनीलसहस्रहस्तारक्तोत्पलाभच-
 रणां भवतीं परेशाम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामिमहिपासुरचण्डमुण्डशुम्भासुरप्रमुखैद्वैत्यविनाशदक्षाम् ॥ ब्रह्मेन्द्ररुद्रमुनिमोहनशीललीलांचण्डीं सम-
 स्तदुरभृतिभनेकरूपाम् ॥ २ ॥ प्रातर्भजामिभजतामखिलार्थदात्रीं धार्त्रीं स मस्तजगतांदुरितापहत्रीम् ॥ संसारबन्धनविमोचनद्वेतुभूतां मां यां-
 परांसमधिगन्धपरस्यविष्णोः ॥ ३ ॥ श्लोकत्रयमिदं देव्याश्चण्डिकायाः पठेन्नरः ॥ सर्वान्कामानवासोतिविष्णुलोके महीयते ॥ ४ ॥
 अथ शिचस्य स० चि० ॥ प्रातःस्मरामिभवभीतिहरं सुरेशं गङ्गाधरं धृपमवाहनमग्निकेशम् ॥ खट्वाङ्गशूलवरदाभयहस्तामीशं संसाररोगह-
 र्मौपथमद्वितीयम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामिगिरिशं गिरिजार्धदेहं सर्गस्थितिप्रलयकारणमादिदेवम् ॥ विश्वेश्वरं विजितविश्वमनोभिरामं संसाररोग०
 ॥ २ ॥ प्रातर्भजामिशिवमेकमनन्तमाद्येवदान्तेवेद्यमनंपुरुषं महांतम् ॥ नामादिभेदरहितं पण्डभावाच्चून्यं संसार० ॥ ३ ॥ प्रातःसमुत्थाय-
 शिवं विचिन्त्य श्लोकत्रययेऽनुदिनं पठन्ति ॥ तेषुः खजातं बहुजन्मसंचितं हित्वा पदं यान्ति तदेव शंभोः ॥ ४ ॥ अथ विष्णोराचारम-
 यूखे ॥ प्रातःस्मरामिभवभीतिमहातिशान्त्यै नारायणं रुड्वाहनमञ्जनाभम् ॥ ग्राहामिभूतवरवारणमुक्तिद्वेतुंचकायुधंतरुणवारिजपत्र-
 नेत्रम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामिमनसावचसाचमूर्ध्नीपादारविन्दसुगुलंपरमस्युंसः ॥ नारायणस्नानकर्णवतारणस्यपारायणप्रवणविप्रपरायणस्य
 ॥ २ ॥ प्रातर्भजामिभजतामभयं करंतं श्रवसर्वजन्मकृतपापमयापहृत् ॥ यो ग्राहकपतिताग्निजेन्द्रघोरशोकप्रणाशमकरोद्धृतशङ्खचक्रः
 ॥ ३ ॥ श्लोकत्रयमिदं विष्णोः प्रातःकाले पठेत्तु यः ॥ लोकत्रयपुरुल्लस्यै दद्यादात्मपदं हरिः ॥ ४ ॥ अथ रामचन्द्रस्य आह्निक-
 कर्मप्रकाशे ॥ प्रातःस्मरामि रघुनाथमुखारविन्दं गन्दस्मितं सुदुलभापि विशालमालम् ॥ कर्णविलम्बिचलकुण्डलशोभिगण्डं कर्णान्तिदी-
 पं नयनं नयनाभिरामम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामि रघुनाथकरारविन्दं रक्षोगणाय भयदं वरदं निजैम्यः ॥ यद्राजसंसदिदिविभज्यमहेशचापं सीताकरत्रयह-

णमङ्गलमापसद्यः ॥ २ ॥ प्रातर्भजागिरिधुनाथपदारविन्दपद्माङ्कुशादिशुभोखिसुखावहंभे ॥ योगीन्द्रमानसमधुव्रतसेव्यमानंशापापहंसपदि-
गौतमधर्मपद्म्याः ॥ ३ ॥ प्रातर्वंदाभिवचसारधुनाथनामधामदोषहारिसकलेशमलंकरोति ॥ यत्पार्वतीस्वपतिनासहभोक्तुकामाप्रीत्यासह-
सहरिनामसंजयाप ॥ ४ ॥ प्रातःश्रेयधुतिनुतांरधुनाथमूर्तिनीलाम्बुदोत्पलसितेतररत्ननीलाम् ॥ आमुक्तमौक्तिकविशेषविभूषणाढ्यांभ्येयां-
समस्वमुनिभिर्जनमुक्तिहेतुम् ॥ ५ ॥ यःश्लोकपञ्चकमिदंअथतःपठेत्तुनित्यंभ्रातसमयेपुरुषःप्रबुद्धः ॥ श्रीरामकिंकरजनेपुसएवमुख्योभूत्वा-
प्रयातिहरिलोकमनन्यलभ्यम् ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मादिस्तुतिः ॥ ॥ ब्रह्मापुरारिखिपुरान्तकारीभानुःशशीभूमिसुतोबुधश्च ॥ गुरुश्चशुक्रः-
शनिराहुकेतव कुर्वन्तुसर्वेममुप्रभातम् ॥ १ ॥ भृगुर्वसिष्ठःऋतुरङ्गिराश्वमनुःपुलहश्चगौतमः ॥ रैभ्योमरीचिश्चयवनश्चदक्षःकुर्वन्तु०
॥ २ ॥ तनल्कुमारःसनकःसनन्दनःसनातनोऽप्यासुरिपिङ्गलोच ॥ सप्तस्वराःसप्तसातलानिकुर्वन्तु० ॥ ३ ॥ सप्तार्णवाःसप्तकुलाचलाश्च-
सर्वपयोद्वीपवृत्तानिसप्त ॥ भूरादिकृत्वाभुवनानिसप्तकुर्वन्तु० ॥ ४ ॥ पृथ्वीसगन्धासप्तसातयापःस्पर्शीचयायुर्बलनःसतेजाः ॥ नभःसशब्द-
मदतासहैवकुर्वन्तु० ॥ ५ ॥ इत्यंप्रभातेपरंपवित्रंपठेत्स्मरेद्वाग्धुयाचतद्वत् ॥ दुःस्वप्ननाशस्त्रिहसुप्रभातंमेवेच्चनित्यंभगवत्प्रसादात् ॥ ६ ॥
पुण्यश्लोकस्मरणं ॥ वैन्यंपृथुहैहयमर्जुनंचशाकुंतलेयंभर्तनलंच ॥ रामंचयोवैस्सरतिप्रभातेतस्यार्थलाभोविजयश्चहस्ते ॥ १ ॥ बलिर्वि-
भीषणोभीष्मःअर्ह्यादोनारदोध्रुवः ॥ पदेतैवैष्णवाःप्रोक्ताःस्मरणंपापनाशनम् ॥ २ ॥ अश्वत्थामाचलिव्यसोहनुसांश्चविभीषणः ॥ कृपःपर-
शुरामश्चसत्तैचिरजीविनः ॥ ३ ॥ सप्तैतान्संस्मरेन्नित्यंमार्कण्डेयमथाष्टमम् ॥ जीवेद्दुर्गतंसाग्रमपमृत्युविवर्जितः ॥ ४ ॥ अहल्याद्रौपदी-
सीतातारामन्दोदरीतया ॥ पद्मकंनास्मरेन्नित्यंमहापातकनाशनम् ॥ ५ ॥ कर्कोटकस्यनागस्यदमयन्त्यानलस्यच ॥ ऋतुपर्णस्यराजर्षेःकीर्तने-
कलिनश्चनम् ॥ ६ ॥ धर्मोन्निवर्धतिमुधिष्ठिरकीर्तनेनपापंप्रणश्यतिचूकोदरकीर्तनेन ॥ शत्रुर्विनश्यतिधनंजयकीर्तनेनमाद्रीसुतीकथयतानभव-

न्तिरोमा. ॥ ७ ॥ पुण्यश्लोकोनलोराजापुण्यश्लोकोयुधिष्ठिरः ॥ पुण्यश्लोकाचवैदेहीपुण्यश्लोकोजनार्दन. ॥ ८ ॥ विश्वेशमाधववडुण्डिहदण्ड-
पाणिचमैवम् ॥ वन्देकाशीगुहाङ्गामवानीमणिकर्णिकाम् ॥ ९ ॥ इत्यादिपौराणश्लोकान्पठित्वा प्रातरभिमिल्यादिमन्त्रान्पठेत् ॥

हरिः ॐ प्रातरुचिंप्रातरिन्द्रं हृवामहे प्रातर्मुत्राचरुणाप्रातरुचिना । प्रातर्भगंपूषणं ब्रह्मणस्पतिप्रातः सोममुतरुद्रं हृवेम
॥ १ ॥ प्रातर्जितुं भगं मुग्रं हृवेमवयं पूत्रमदितुर्योविधुता ॥ आभ्रश्चिधंसन्यमानस्तुरश्चिद्राजश्चिधं भगं भुक्षीत्याह ॥ २ ॥
भगुप्रणेतु भगुसत्वरघोमगेमांघियुमुदं वाददन्न ॥ भगुप्रणोजनयुगोभिरश्चैभगुप्रचृभिर्नूवन्तं स्यात् ॥ ३ ॥ उतेदानीं भग-
वंतं स्यामोत्तमपितृत्ववुत्तमध्ये अहो ॥ उतोदितामघवन्सूर्यस्ववुयंदेवानो ह्यसुमुतौ स्यात् ॥ ४ ॥ भगं ऽपुवभगयो ऽअस्तु-
देवास्तेनयुयं भगवंतं स्यात् ॥ तंत्वां भगुसर्बुं ऽहज्जोहिवीतिसनो भगपुरऽपुता भवेह ॥ ५ ॥ समध्वरायोपसोनमंतदधिक्रा-
चेवुच्युचयेपुदायं । अर्वाचीनं बसुचिदुं भगं नोरथमिवाश्वावाजिनऽवाचं हंतु ॥ ६ ॥ अर्थावुतीर्गं मतीर्नऽडुपासो वीखतीऽ-
सदं सुच्छन्तुमुद्रा ॥ घृतं दुहानाविश्वतुऽप्रपीतायूयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ७ ॥ इति प्रातः स्मरणं संपूर्णम् ॥

प्रातर्दर्शनीयाः । नागदेवः—श्रोत्रिय सुभगां गां च वह्निगमिचितं तथा । प्रातरुत्थाय यः पश्येदापश्यः स प्रमुच्यते ॥ भार-
द्वाजमयूराणा चापस नकुलस च । प्रभाते दर्शनं श्रेष्ठं वामपृष्ठे विशेषतः ॥ ॥ अथ दर्शनानार्हानाह—पापिष्ठं दुर्भगं चान्यं
नभस्त्वृत्तनासिकम् । प्रातरुत्थाय यः पश्येत्कलेरुपलक्षणम् ॥ भस्मात्कं कर्पफलं काकमाजोरमूपकान् । ह्लीबं च गर्दमं चैव न पश्ये-
त्प्रातेवहि ॥ ॥ प्रातः स्वकरदर्शनं आचारदीपे—कराग्निं वसते लक्ष्मीः करमध्ये सरस्वती । करमूले स्थितो ब्रह्मा प्रभाते करदर्शे-

नम् ॥ ॥ भूमिप्रार्थना मदनपारिजाते—समुद्रवसने देवि पर्वतस्लनमण्डिते । विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादस्पर्श क्षमस्व मे ॥ त्वं देव्यादिवराहेण रसायाः स्नानमिच्छता । उद्धृतासि नमस्तुभ्यं पाप्मानं मे प्रणाशय ॥ इति ॥

मूत्रपुरीषोत्सर्गविधिः ॥ पारस्करः—तिष्ठन्न मूत्रपुरीषे कुर्यात् । स्वयंप्रशीर्णेन काष्ठेनगुदंप्रमृजीत । विकृतवासोनाच्छादयीत । मूत्रपुरीषेष्ठीवनंचातपेनकुर्यादिति । ततःशतःसमुत्थायकुर्याद्विष्णुमूत्रमेवच ॥ वैश्वदेव्यामिषुविक्षेपमतीत्याभ्यधिकंभुवः ॥ इति ॥ तत्र पूर्वोक्तमाद्येमुहूर्तेउत्थापाचम्यदृष्टदेवतांनमस्कृत्यप्रातःस्मरणंविधायरविगुरुंचनमस्कृत्य ग्रामाद्ब्रह्मिर्नैऋत्यामिषुक्षेपालयेशुद्धसृत्तिकांससिकतांजलपात्रंचादाय कीटादिरहितस्वत्संगत्वाद्भुजलपात्रेनिधाय अयश्चिथैरनाद्रैस्तृणैर्भूमिमाच्छाद्यप्रावृत्तशिराःपृष्ठतःकण्ठलम्बितयज्ञोपवीतोयद्येकवस्त्रभेदक्षिणकर्णेनिहितयज्ञोपवीतोमीनीघ्राणास्येपिधायदिवोदञ्चुखोरात्रौदक्षिणामुखोमूत्रपुरीषेउत्सृज्य लोष्टादिनागुदंपरिमृज्यगृहीतशिश्रउत्थाय पूर्वगृहीतभुजलपात्रेगृहीत्वाद्रोमलकमात्रमृज्जलैर्द्विवारंलिङ्गशौचंकृत्वार्थंप्रयतितदर्थावैश्वदेवैश्चिवारमपानंशौच्य पुनर्वैलेरेवलिङ्गगुदेप्रक्षाल्यशुद्धसृत्तिकैकवारंहस्तंप्रक्षाल्य शुद्धभूमिमागत्थान्यमृज्जलैर्दशवारंवाभकरंप्रक्षाल्य ततःकरद्वयंसप्तवारंतावद्विरेवमृज्जलैःप्रक्षाल्यवामदक्षिणपादौ प्रलेकंश्रिःप्रक्षाल्यान्यजलेनद्वादशगण्डूपान्वाभभागेकृत्वालजलपानत्रिःपर्युक्ष्यजलविन्दून्चलेनिक्षिप्योपवीतीद्विराचामेत् ॥ मूत्रमात्रोत्सर्गंतुपूर्वदेकवारंलिङ्गंप्रक्षाल्यवामकरंश्रिःप्रक्षाल्य करद्वयंद्विःप्रक्षाल्यैकयामृदापादौप्रक्षाल्यगण्डूपचपृष्ठयंविधायार्चामेत् ॥ उक्तशौचाकरणेप्रायश्चित्तं स्पृत्तिरत्नावल्यां ॥ गायत्र्यष्टशतंचैवप्राणायामत्रयंतया इति ॥ जपेदितिशेषः ॥ इतिमूत्रपुरीषोत्सर्गविधिः ॥

दन्तधावनम् ॥ पारस्करः—औदुम्बरेणदन्तान्धावेत—अन्नाधायव्यूहश्च ५ सोमोराजाऽयमागमत् । समेमुखंप्रमाश्वर्त्येतयवसाचभगे-
नयेति ॥ अग्निः ॥ मुखेपर्युषितेनिलंभवलप्रयतो नरः ॥ तदाद्रैकाष्ठंशुक्लंवाभक्षयेदन्तथायने ॥ उत्थायनेत्रेप्रश्चाल्यशुचिर्भूत्वासमाहितः ॥

परिजप्यचमश्रेणभक्षयेदन्तधावनं ॥ शुचिर्भूत्वाविण्मूत्रोत्सर्गेणशुचिर्भूत्वेत्यर्थः ॥ प्रतिपस्पृशप्रथमीनवम्येकादशीचतुर्दशीपञ्चदशीसंक्रान्तिव्यती-
पातनतोपवासश्चाद्धदिनाकर्मशुकमंददिननिपिद्धदिनातिरिक्तदिनेषु ब्राह्मणोद्वादशाह्णलप्रमाणेनदशाह्णलप्रमाणेनवा कनिष्ठाह्णलिवत्स्यूलेन
तितिण्यादिविहितवृक्षोद्धवेनचूर्णीकृताश्रेणप्रक्षालितेनशुष्केणाश्रेणवा ॥ आयुर्वलयशोवर्चःप्रजाःपशुत्वसूनिच ॥ ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वनोदे-
हिवनस्पते ॥ इतिमंत्रेणाभिमन्त्रितेनकाष्ठेन-मुसदुर्गन्धिनाशायदन्तानांचविशुद्धये ॥ घृवनायचगात्राणांकुर्वेहंदन्तधावनं ॥ इतिभक्तमुक्त्वा
दन्तान्संशोधयजतादिनिमित्तयाजिह्वोल्लेखिन्यापर्णादिनावाजिह्वामुल्लिख्यद्वादशगण्डूपांश्चकृत्वा ॐकारंगायत्रीचस्पृत्वाशिखांचधीयात् ॥इति॥

आचमनसूत्रम् ॥ अथातआचमनविधिंव्याख्यामःप्राञ्जुखउदञ्जुखोवाभूत्वायद्धशिखोयज्ञोपवीतिरंतर्जातुःशुचौदेशेप्रमूलेरुदकैराचा-
मतिगतद्विज्ञोष्ठेनगविरलाह्णलिभिर्नितिष्ठन्नचहसन्नापिकेनबुद्बुदयुतब्रह्मतीर्धेनन्निःपिबेद्धिःप्रस्पृज्यद्विराचमनीयं । ब्राह्मणस्यदक्षिणहस्तेपञ्चतीर्थी-
निमवन्ति अह्णमूलेब्रह्मतीर्थकनिष्ठिकांगुलिमूलेप्रजापतितीर्थतर्जन्यंगुष्ठमध्येपैतृकतीर्थअंगुल्यग्रेदैवतीर्थमध्येऽधितीर्थमित्येतानितीर्थानि । प्रथमं-
यस्त्वितिनेनऋग्वेदःप्रीणातिद्वितीयंयस्त्वितिनेयजुर्वेदःप्रीणातिचतुर्थंयस्त्वितिनेसाग्वेदःप्रीणातिचतुर्थंयस्त्वितिनेनार्यवेदेतिहासपुराणा-
निप्रीणतियदह्णलिन्यःस्रवतितेननागयश्चकुचेराःसर्वेदेवाःसर्वेदेवाःप्रीणान्तिपितरस्तेनप्रीणन्तियत्पादाभ्युक्षणंकरोतिपितरस्तेनप्रीणन्तियन्मुखमुपस्पृशत्यभिलेनप्री-
णातियच्चूदयमुपस्पृशत्यत्मातेनप्रीणातियच्छिरउपस्पृशतिरुद्रस्तेनप्रीणातियद्ब्राह्णउपस्पृशतिविष्णुस्तेनप्रीणातिमध्यमानामिकथामुखं तर्जन्य-
दृष्टेननासिकामनामिकाह्णनेचक्षुःश्रोत्रेकनिष्ठिकाह्णनेनभिहस्ततलेनहृदयंसर्वाभिरह्णलीभिःशिरोश्रेणवाहृतस्मात्सर्वदेवमयोब्राह्मणोदेहेनेत्या-
हभगवान्काल्यायनोभगवान्काल्यायनः ॥ इत्याचमनसूत्रम् ॥

अथश्रुत्याचमनम् ॥ ॐतत्सवितुर्वरेण्यं पिबेत् ॥ ॐमगोदिवस्यधीमहि पिबेत् ॥ ॐधियो योनःप्रचोदयात् पिबेत् ॥
 ॐआपोहिष्ठामयोभुवः सव्यहस्तंस्पृशेत् ॥ ॐतानर्जुदधातन दक्षिणहस्तंस्पृशेत् ॥ ॐमहेरणायचक्षसे अङ्गुष्ठानामिकाभ्यांदक्षिणगण्डं ॥
 ॐयोवःशिवतगोरसः धामगण्डं ॥ ॐतस्यभाजयतेहनः अङ्गुष्ठमूलेनोर्ध्वोष्ठं ॥ ॐउग्रतीरिवमातरः अधरोष्ठं ॥ ॐतस्माअरंगमामवः
 दक्षिणकरं ॥ ॐयस्यक्षयायनिन्यप धामकरं ॥ ॐआपोजनयथाचनः पादौ ॥ ॐभूःपादयोः ॥ ॐस्वःगुले ॥
 ॐमहःअङ्गुष्ठतर्जनीभ्यांदक्षिणनासापुटे ॥ ॐजनःतथैववामनासापुटे ॥ ॐतपःअङ्गुष्ठानामिकाभ्यांदक्षिणनेत्रे ॥ ॐस्सत्यं तथैववामनेत्रे ॥
 ॐअङ्गुष्ठाभ्यांदक्षिणकर्णं ॥ ॐआपोन्योतीरसोमृतं तथैववामकर्णं ॥ ॐब्रह्म कनिष्ठाङ्गुष्ठाभ्यांनार्भिस्पृशेत् ॥ ॐभूर्भुवःखरोम् पाणितलेनहृदयं
 स्पृशेत् ॥ पुनरंकारेणशिरःस्पृशेत् ॥ ॐशिरसि इति ॥ ॥ अथवा ॥ देव्याः पादैर्ब्रिभिःपीत्वाअङ्गुष्ठैर्नवभिःस्पृशेत् ॥ सप्तव्याहृति-
 भिर्बैवपायन्यासशिरैःस्पृशेदिति ॥ तद्यथा ॥ ॐतत्सवितुर्वरेण्यंपिबेत् ॥ ॐमगोदिवस्यधीमहि पि० ॥ धियो योनःप्रचोदयात् पि० ॥
 आपोहिष्ठामयोभुवः सव्यहस्तं ॥ तानर्जुदधातन दक्षिणहस्तं ॥ महेरणायचक्षसे अङ्गुष्ठमूलेनदक्षिणगण्डं ॥ योवःशिवतमोरसः तेनैववाम-
 गण्डं ॥ तस्यभाजयतेहनः अङ्गुष्ठमूलेनोर्ध्वोर्धोष्ठं ॥ उग्रतीरिवमातरः इतिकरी ॥ तस्माअरंगमामवः इति दक्षिणपादं ॥ यस्यक्षयाय-
 जिन्वप धामपादं ॥ आपोजनयथाचनःशिरः ॥ भूः तर्जन्यङ्गुष्ठाभ्यां दक्षिणनासापुटे ॥ भुवः तान्यांवामनासापुटे ॥ स्वः अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां

१ अध्याचमनम् । घृक्षपटासारः—कृत्वापशोचंप्रस्तात्पपादौहस्तांबभृक्षः । निदक्षिस्वकृष्टस्त्रिजआचमनंनरेत् ॥ तस्यत्रैविध्यमाह—आचमनंविधा-
 प्रोक्तंश्रीत-स्सार्त-मुत्तानतः । मस्यक्षारिकेऽङ्गुष्ठोपेसचमनंदिजः ॥ सव्यायादमेकालेबभृशुतेराचमनंस्पृशत् ॥ शोभाचारितथायानिस्पृशत्पृथीचक्षणे ॥ पुराणाचम-
 नंङ्गुष्ठोष्ठाभ्यां-केतवाशिनः ॥ इति ॥

दक्षिणनेत्रे ॥ मद्दःवामनेत्रे ॥ जनःकनिष्ठिकाहुष्ठाभ्यां दक्षिणकर्णे ॥ तपः वामकर्णे ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं सवोऽह-
 लिभिः हृदयं ॥ मर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ वामधाहुं ॥ आपोज्योतीरसो मृतं तथैव भ्रूमध्यं ॥ ब्रह्मगुरुर्व-
 स्वो भू शिरसि ॥ इति वागसनेयिनां श्रोताचमनविधिः ॥ ॥ अथ स्मार्तौ चमनम् ॥ अन्तर्जानुकरः शुचौ देशे शुचिजलं करे गृहीत्वा
 गुक्ताहुष्ठकनिष्ठः कृतवामकरतर्जनीस्पर्शो ग्राहणेतीर्थेन निःशब्दं त्रिस्तुष्णीं अप आचम्य । अहुष्ठमूलेन मुखं द्विरुच्यते । जलेनेति सर्वत्र । संहता-
 भिरुपगुहलीभिर्गुह्यं । तर्जन्यहुष्ठाभ्यां नासिकां । अहुष्ठानामिकाभ्यां चक्षुषी । अहुष्ठानामिकाभ्यां श्रोत्रे । कनिष्ठिकाहुष्ठाभ्यां नाभिं । पाणित-
 लेन हृदयं । उदकोपस्पर्शः । सर्वाभिरहुलीभिः शिरः । अहुल्यग्रैर्वाहुद्वयं । इति याज्ञवल्क्यस्य तिष्ठन्दोगपरिशिष्टानुसारी स्मार्तौ चमनविधिः ॥
 ॥ ॥ अथ पुराणोचमनम् ॥ शुचौ देशे दर्भपाणिर्भूमिष्ठपादोन्तर्जानुहस्तः प्राशुख उदरसुखो वोपविश्य संहताहुलिनानुक्ताहुष्ठकनिष्ठिकेन

१ प्रशास्य हस्तौ गोरवाचयच्छोर्द्वौ स्तुततः ॥ संहताहुष्ठमूलेन द्विः प्रसृज्यततो मुखम् ॥ धृत्वा करान् वामिगुशेत् संहताहुलिभिर्जलम् ॥ अन्तर्जानुकरः शुचौ देशे
 धरेत् ॥ अहुल्यग्रैर्वाहुद्वयं मुपस्पृशेत् ॥ मध्येमध्ये जलं स्पृश्यात् स्तुतौ नासादि काङ्कमात् ॥ अहुष्ठेन प्रदेक्षिन्यात् प्राणपथादुपस्पृशेत् । अहुष्ठानामिकाभ्यां च-
 शुः धोमेष्टुपस्पृशेत् ॥ अहुष्ठोपकनिष्ठाभ्यां नाभिपथादुपस्पृशेत् ॥ तलेन हृदयं स्पृश्यात् अहुलीभिः शिरस्तथा ॥ अहुलीभिर्दक्षिणाभिर्वाहुमूलेन हृदयं स्पृशेत् ॥ अनेन विधिना त्रिःकु-
 वादाचमनं उदात्तम् ॥ २ केशवादिभिः पीत्वा द्वान्याप्रक्षालयेत् कटी ॥ द्वाभ्यां नोष्ठीनुसंयुज्याद्वाभ्यामुन्मार्जयत्तथा ॥ एकेन हस्ते प्रक्षालय पादाद्यपि तर्धकतः ॥ संप्रोक्षे-
 केन मूर्धनं ततः संकर्वणादिभिः ॥ आसनासाक्षिकर्णाधनाभिः ककुभुजान् स्पृशेत् ॥ एवमाचमनं कृत्वा साक्षात्प्राणायामो भवेति ॥ श्राद्धः—तर्जन्यहुष्ठयोगेन स्पृशेत् प्राणायाम-
 द्रयम् । अहुष्ठानामिकाभ्यां चक्षुःश्रोत्रं पुनः ॥ कनिष्ठां गुण्योर्नाभिर्हृदयं च तलेनैव ॥ सर्वाभिरुत्ततः शीर्षं वाहुं वामेण संस्पृशेत् ॥ कूर्मपुराणे—स्वाहान्तं प्राश्रयेद्दम्भु
 नमोन्तरारसं वेदय ॥ स्वानन्दे—प्रणयेन मोग्द्वेन अद्विराजानि संस्पृशेत् ॥ इति ॥ संयुज्यन्तः केशवादिनामभिरित्यादिप्रणवपूर्वनमोन्तरेति च विचार्य १७१ मङ्कम् ॥

यामेनान्तरब्धेनपाणिनाशुद्धजलंशुद्धीत्वात्रास्रतीर्थेनत्रिःशिवेत् ॥ ॐ नारायणस्यस्वाहा ॥ ॐ माधवायस्वाहा ॥
 गोविन्दायनमः विष्णवेनमः इन्द्रिन्द्राभ्यांकारोप्रक्षाल्य ॥ मधुसूदनायनमः त्रिविक्रमायनमः इतिद्वाभ्यां बहुशुभूलैर्नोष्टीसंपृज्य ॥ वामनायनमः
 श्रीधरायनमः इतिद्वाभ्यामुत्तुम्भार्ज्यं ॥ हृषीकेशायनमः वामकरंप्रोक्ष्य ॥ पद्मनाभायनमः पादौसंप्रोक्ष्य ॥ दामोदरायनमः मूर्धानं ॥
 संपर्णायनमः संहतमभ्यमाह्वलित्रयेणस्यं ॥ वासुदेवायनमः प्रद्युम्नायनमः द्वाभ्यां बहुशुभूलैर्नोष्टीसंपृज्य ॥ अनिरुद्धायनमः पुरुषोत्तमा-
 यनमः बहुशुभूनामिकाभ्यांचक्षुषी ॥ तथैव अघोक्षजायनमः नारसिंहायनमः श्रोत्रे ॥ अभ्युतायनमः कनिष्ठिकाहुष्टाभ्यांनभिं ॥
 जनार्दनायनमः पाणितलेन हृदयं ॥ उपेन्द्रायनमः शीर्षं ॥ हरयेनमः श्रीकृष्णायनमः अंग्रेण बाहूस्प्रशेत् ॥ इति ॥ अथक्तावसरामावेच
 निभिःपीत्वाहस्तीप्रक्षाल्यश्रोत्रंस्प्रशेत् ॥ इतिसंक्षिप्ताचमनप्रकारः ॥

प्रातःस्नानविधिः ॥ शिखावन्धनं ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ प्रार्थना ॥ नमामिगङ्गेतवपादपङ्कजंसुरासुरैर्वन्दि-
 तदिव्यरूपं ॥ मुक्तिं च मुक्तिं च ददासि नित्यं भावानुसारेण सदानराणां ॥ १ ॥ यागतिर्योगयुक्तानां मुनीनामूर्ध्वरेतसां ॥
 सागतिः सर्वजन्तूनां गीतमीतीरवासिनां ॥ २ ॥ त्वं राजा सर्वतीर्थानां त्वमेव जगतः पिता ॥ याचितं तीर्थं मे देहि तीर्थरा-
 जनमोक्षुते ॥ ३ ॥ ॥ अर्थ्याः ॥ ब्रह्माद्रिशिखरोत्पन्ने त्रिकण्टकचिराजिते ॥ गौतमप्रार्थिते गङ्गेयुष्टाणां ध्वनमोक्षुते ॥ १ ॥
 नमो गङ्गे महारागङ्गे महोदेवस्य वल्लभे ॥ बहूते त्वां महादेवो गोदावरिनमोक्षुते ॥ २ ॥ त्र्यम्बकस्य जटोद्भूते गौतमस्याघनाशि-
 नि ॥ सप्तधासागरं यान्ति गोदावरिनमोक्षुते ॥ ३ ॥ अरुणावरुणयोर्मध्ये यत्र प्राची सरस्वती ॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च

सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४ ॥ रेवातीरेतपः कुर्यान्मरणं जाह्नवीतटे ॥ दानं दद्यात्कुरुक्षेत्रे तत्र अथ गौतमीतटे ॥ ५ ॥ ॥ संकल्पः ॥
इह प्रुथिव्यां जम्बूद्वीपे भारतखण्डे दण्डकारण्ये गोदावर्याः दक्षिणे तीरे रामक्षेत्रे रामाश्रमे श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोरा-
ज्ञाय प्रवर्तमानस्य आद्यब्रह्मणो द्वितीये परार्धे श्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलियुगे प्रथमचरणे वीद्वाव-
तारे शालिवाहनशाके अस्मिन् प्रवर्तमाने अमुकनाम्निसंवत्सरे अयुकायने अमुकतौ अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे
अमुकदिचसनक्षत्रे योगे करणे अमुकराशिस्थिते चंद्रे अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषे पुत्रग्रहे पुत्रयायथं स्थान-
स्थिते पुत्रसत्सु एवं गुणविशेषणवति देशे काले च ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुरोणोक्तफलप्राप्त्यर्थं कायिकवाचिकमानसिकसांसर्गिका-
द्यनेपपापक्षयार्थं शरीरशुद्ध्यर्थं गोदावरीतीर्थं स्नानमहं करिष्ये ॥ आपो जस्मानिति ज्ञात्वा ॥ ॐ आपोऽबुस्मान्मातरः शुन्ध-
यन्तु घृतेर्न नो घृतुषुः पुनन्तु ॥ विश्वं छिद्रिं ग्रंथुवहन्ति दुर्वीः ॥ १ ॥ उदिदाभ्य इत्युन्मज्य ॥ ॐ उदिदाभ्युः शुचिरा-
पूतर्षभि ॥ २ ॥ नन्दिनी नलिनी सीतामालती च मलापहा ॥ विष्णुपादाब्जसंभूता गङ्गा त्रिपथगामिनी ॥ भागीरथी भोगवती
जाह्नवी त्रिदशेधरी ॥ द्वादशैतानि नामानि स्नानकाले सदापठेत् ॥ गोदावरिनमस्तु भ्यं नमस्ते पापहारिणि ॥ अनुज्ञां देहि मे-
मातः शुद्धज्ञानं करोम्यहं ॥ ३ ॥ पापोहं पापकर्माहं पापात्मा पापापसंभवः ॥ त्राहि मामं कृपया गोदे सर्वपापहरा भव ॥ इति सा-
मान्यो नित्यस्नानविधिः ॥

पुराणस्नानविधिः ॥ पादौ—नीर्मल्यं भावशुद्धिश्च विनास्नानं न जायते । तस्मान्मनोविशुद्धयर्थं स्नानमादौ विधीयते ॥ अनुष्ठूतै-
रुद्धूतैर्वी बलैःस्नानं समाचरेत् । तीर्थप्रकल्पयेद्विद्वान्मूलमश्रेणमथवित् ॥ अन्नमोनारायणायैतिमूलयत्रउदाहृतः । दर्शपाणिस्तुविधिनाद्या-
चान्तःप्रपतःशुचिः ॥ चतुर्हस्तसमायुक्तंचतुरस्रं समन्ततः । प्रकल्प्यावाहयेद्भक्तोभिर्मन्त्रैर्बैचक्षणः ॥ विष्णोःपादप्रसूतासिवैष्णवीविष्णु-
पूजिता । पाहिनस्त्वेनसप्तस्मादावनन्मरणान्तक्रात् ॥ तिस्रःकोट्योऽर्धकोटीचतीर्थानांकासुरप्रवीत् । दिनिशुव्यन्तरिक्षेचतानितेसन्तु
जाह्ववि ॥ नन्दिनीत्येतेनामदेवेषुनल्लिनीतिच । वृन्दाशुखीचसुभगाविश्वकायाशिवसिता ॥ विद्याधरीसुप्रसन्नातयालोकप्रसाधनी ।
क्षेम्याचजाह्ववीशैवशान्ताशान्तिप्रदायिनी ॥ एतानिपुण्यनामानिस्नानकालेप्रकीर्तयेत् । भवेत्सन्निहितातसगद्गात्रिपयगामिनी ॥ सप्तवारा-
भिजसेनकरसंपुटयोजितम् । सृष्टिकुर्यान्नलंभूयस्त्रिचतुःपंचसप्तवा ॥ स्नानं कुर्यान्मृदातद्वदामव्यचविधानतः । अथक्रान्तेरयक्रान्तेविष्णुकान्ते-
वसुंधरे । सृष्टिकेहरमेपापंपन्मयादुष्कृतं कृतम् ॥ उद्धृतासिबराहेणकृष्णेनशतवाहुना । आरुह्यममगात्राणिसर्वेषापंपव्यपोहय ॥ नमस्तेसर्वे-
लोकानांप्रववारणिसुव्रते । इति ॥

स्नानानुकल्पाः ॥ यो गियाह्वयः—कालदोपादसामर्थ्यान्नशक्तोति यदाशु । तदास्थत्वाद्दुषिम्यस्तुमत्रैर्दंष्टुमार्जनम् ॥
शनं आपस्तुहपदाश्रयोद्विष्टायमर्षणम् । एतैश्चतुर्भिर्बैस्तुयत्रस्नानमुदाहृतम् ॥ जायालिः—अशिरस्कंभवेत्स्नानंस्नानाशक्तौतुक्-
मिणाय । आर्द्रेणवाससावापिगार्जेन्दैहिकंविदुः ॥ ॥ आग्नेयादिस्नानप्रकाराः । हारीतः—अग्नेयंभस्नास्नानमद्वि-

१ अनेचस्नानविधिः सर्वेशासिताधारणः सर्ववर्णसाधारणश्च सर्वेषामाणाभारदात् पुराणोक्तकरुणेशुर्वाधिकारप्रवणान् । अनद्योतवेदंप्रतिचायमेवस्नानविधि-
मसाहति ।

वोरुणमुच्यते । आपोहिष्ठेतिचन्वाहं वायव्यंगोरजःस्मृतम् ॥ यत्तुसातपवर्षेणखानंदिव्यमिहोच्यते । एतैस्तुमन्त्रतःस्नात्वातीर्थानांफल-
माप्नुयात् ॥ इति ॥ स्पर्शास्पर्शाद्यनेकेखानहेतवआकर्तोज्ञेयाः विस्तरभियानेह संगृहीताः ॥ स्नानफलंयोगियाज्ञवत्त्वयः—
अगम्यागमनास्तेयात्पोम्यश्चप्रतिग्रहात् । रहसाचरितात्पापान्मुच्यतेखानमाचरन्निति ॥

भस्मधारणम् ॥ अथातोभस्मत्रिणुङ्घारणविधिव्याख्यास्यामः सद्योजातंप्रपद्यामि० धामदेवायनमो० अधोरेभ्योऽयधोरेभ्यो०
तत्पुरुपायद्विग्रहे० ईशानःसर्वविद्यानां० इति पद्मभिर्गन्धुभिर्निर्याजवसथ्यान्यतरत् संभवेभस्मपरिगृह्यसव्येकृत्वादक्षिणेनाऽपिधाय ॐअग्नि-
रितिभस्म वायुरितिभस्म जलमितिभस्म स्थलमितिभस्म सर्वेह्वाइदंभस्म मनइत्येतानिचक्षूह्पिभस्मानीतित्रिरभिमन्त्र्य
ॐआपोज्योतीरसोमृतंमृच्छभूर्भुवःस्वरोमितितस्मिन्नपआसिच्य । ॐमानस्तोके० इतिसंक्षुभ्य । ॐईशानःसर्वविद्यानां० इतिशिरउद्धृत्य ।
ॐतत्पुरुपाय० इतिगुहं । ॐअधोरेभ्य० इतिहृदयं । ॐधामदेवाय० इतिगुहं । ॐसद्योजातं० इतिपादौ । ॐइतिप्रणवेनसर्वाङ्गानि ।
यासप्रथमारेखासागार्हपलध्याकारोजोभूर्लोकश्वात्माक्रियाशक्तिर्गवेदःप्रातःसवनंमहादेवोदेवता । यासद्वितीयारेखासाचदक्षिणाशिरुकारः
सत्यमन्तरिक्षमन्तरात्मेच्छाशक्तिर्यत्सर्वेदोमाध्यंदिनं सवनंमहेश्वरोदेवता । यासत्तृतीयारेखासाहवनीयोमकारस्तमोद्यौः परमात्माज्ञानशक्तिः
सामवेदस्तृतीयं सवनं शिवोदेवताइतिध्यायन् ॐत्र्यम्बकयजामहे इति ध्यायुपमिति द्वाभ्यामृग्भ्यामध्यमाहुलीभिरनुलोमं शिरोललाट-
वक्षःस्कन्धेषुतिर्यक्तित्तोरेखाःप्रकुर्यात् मध्यरेखांघिलोमामहुष्टेनकृत्वानुलोमनामातर्जनीभ्यां रेखाद्वयंवातिस्रोरेखाएवचकुर्वीतनोद्धृतं ।
नेत्रयुग्मप्रमाणास्ताः । रुद्रजपहोमार्चनेपुअन्यत्रापिचैतन्नित्यं । शांभवंव्रतमेतत्सर्वेषुवेदेषुवेदवादिभिरुक्तं । तत्समाचरेन्मुगुधुरपुगर्भवाय ॥ इति ॥

१ फाल्गुनेऽतिदृष्ट्याग्निः तेनज्ञानजनयितव्यरोमसभावनायामाहाव्यज्ञानकुर्यात् । अत्रेशोवज्रपरिधानादिविस्तरःपूर्वंपरिभाषायामालोचनीयः ।

रुद्राक्षधारणम् ॥ तत्र—विविक्तदेशेषुसुखासनस्थःशुचिःसमग्रीवशिरःशरीरः । अत्याश्रमस्थः सकलेन्द्रियाणिरुच्यभक्त्या-
स्वरुरंगम्य । धत्याश्रमेपाशुपतदीक्षायांवर्तमानःअत्याश्रमस्तद्द्वयार्थः । ह्युण्डरी केंविकजंविशुद्धंविचिन्त्य मध्येविशदंविशोकं ।
तयादिमध्यान्तविहीनमेकंविशुचिदानन्दमरूपमद्वृतं । उमासहायंपरमेश्वरंपुत्रिलोचनंभीलकण्ठप्रशान्तं ॥ इति बृहजापालोपनिषदु-
क्तप्रकारेणोमासहायंशिवंध्यात्वा । अंध्यंबकंयत्नामहे० इत्यनेन शैवपडक्षरेणवा परीक्षितरुद्राणांप्रतिष्ठासन्नयोरन्यतरेण धारणम् ।
रुद्राक्षधारणंपुण्यंकेनवासदृशंभवेत् । महाव्रतमिदंश्राहर्मुनयस्तत्त्वदर्शिनः । इत्युपक्रम्य—सहस्रधारयेद्यस्तुरुद्राक्षाणांप्लुतव्रतः । तंनम-
न्तिपुरासर्वेषुयादृशस्तथैवसः । अभावेतुसहस्रस्यथाहोःपोडशपोडश । एकंशिखायांकारयोर्द्वादशद्वादशैवहि । द्वात्रिंशत्कण्ठदेशेतुचत्वा-
रिशबमस्तके । एकैककर्णयोःपदपद्वद्वक्षस्यष्टोत्तरंशतं । योधारयतिरुद्राक्षान्रुद्रवत्सोपिपूज्यते । मुक्ताप्रवालस्कटिकरूप्यवैडूर्यकाञ्चनैः ।
समेतान्धारयेद्यस्तुरुद्राक्षान्सशिवोभवेत् । केवलान्वापिरुद्राक्षान्यथालागंविभर्तियः । तंनस्पृशन्तिपापान्तितामांसीवविभाषसुं । इति ॥ ॥
रुद्राक्षधारणसंस्थामाहयोपदेवः—रुद्राक्षान्कण्ठदेशेदशनपरिमितान्यस्तकेविंशतीद्वेपदपदकर्णप्रदेशेकरशुगलकुतेद्वादशद्वादशैव । बाहोरिंदोः
कलाभिर्मन्यनसुगकृतेएकमेकंशिखायांशुक्षस्यष्टाधिकंयःकलयतिशतकंसखयंनीलकण्ठः । इतिरुद्राक्षधारणं ॥ अथ रुद्राक्षाभि-
मक्षणम् ॥ विनामन्त्रेणयोषतेरुद्राक्षान्शुविमानवः । सयातिनरकेशोरंयायदिन्द्राश्वतुदंश । इतिस्कान्दात् अंनमइतिप्रत्येकं अष्टो-
त्तरशतंजपित्वाशिवायनमइतिप्रक्षाल्यरुद्राक्षान्धारयेत् इतिनिर्णयसिन्धौ । पंचाशतंपञ्चगव्यंस्नानकालेप्रयोजयेत् । रुद्राक्षस्यप्रतिष्ठायां
मंत्रंपञ्चाक्षरंतथा । त्रैपग्वक्त्वादिमंत्रंयथायथातत्रप्रयोजयेत् ॥ इतिरुद्राक्षाभिमक्षणम् ॥

अथ त्रिकालसंध्यापद्धतिविवरणम् ॥ आचारमयूखे—अथ संध्यायन्दनं ॥ तस्यच नित्यत्वमाह म-
 रीचिः—संध्या येन न विज्ञाता संध्या येनामुपासिता । जीवमानो भवेच्छूद्रो यतः श्वा चाभिजायते इति । अहरहःसंध्यामुपासीतेति
 श्रुतिश्च ॥ तत्रैव शुचित्वसंपादनेन कर्माङ्गतामाह दक्षः—संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनहः सर्वकर्मसु । यदन्यत्कुरुते कर्म न
 तस्य फलभागभवेदिति ॥ कर्मप्रदीपे कात्यायनः—अनहः कर्मणां विप्रः संध्याहीनो यतः स्पृत इति ॥ ॥ संध्यायाः कर्माङ्गता ।
 अङ्गता च प्रातःसंध्याया एवेतिकथित् ॥ युक्तंतु—वचनान्तरप्राप्तत्संध्याकालोत्तरभावितत्कर्माङ्गता संध्यात्रयस्याप्यविशेषात् ॥
 अत्रिः—संध्यात्रयं तु कर्तव्यं द्विजेनात्मविदा संदेति ॥ कर्मप्रदीपे कात्यायनः—एतत्संध्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं यत्र तिष्ठति ।
 यस्य नास्त्यादरस्त्वत्र न स ब्राह्मण उच्यते ॥ संध्यालोपाच चकितः खानशीलश्च यः सदा । तं दोषा नोपसर्पन्ति गरुत्मन्तमिषोरगा
 इति ॥ ॥ संध्याशब्दार्थः तत्रैव—अत्र संध्यापदं संध्यासु कर्तव्यत्वात्—संधिरूपकालप्राप्तेः तत्प्रख्यतया कर्मनाम दर्शपूर्ण-
 मासादिवत् ॥ तत्र—कर्मोपासनाख्यं ध्यानं ॥ तदेवच प्रधानं ॥ संध्यामुपासते ये तु सततं संसितव्रताः । विधूतपापास्ते यान्ति
 प्रबालिकं सनातनं इति फलसंबन्धात् । अतो रणे अर्जुनादिभिर्जङ्घ्वसामर्थात् सूर्योपासनमात्रं प्रधानमकारीति ॥ भारते—ते तथैव
 महाराज दंशिता रणमूर्धनि । संध्यागतं सहस्रांशुमादित्यमुपतस्थिर इति ॥ तथाच तैत्तिरीये—उद्यन्तमस्तंयन्तमादित्यमभिध्यायं
 कुर्वन्मास्रणो विद्वान्सकलं भद्रमश्रुते असावादित्यो ब्रह्मैव सन् ब्रह्माथ्येति य एवं वेदेति । कुर्वन् गायत्रीजपं । मद्रं ईप्सितं फलं ।
 ब्रह्मैवेत्यादि अज्ञानाव्रीवतां प्राप्सो येन ध्यानेन ब्रह्माश्रोतीत्यर्थः ॥ ॥ संध्येति कर्मनाम ॥ व्यासः—संध्येति सूर्यगं ब्रह्म संधानाद-
 विभागतः । ब्रह्मायैः सकलैर्भूतैः स्वाम्भान्तैः सबिदाल्मनः ॥ तस्य दासोऽहमस्मीति सोहमस्मीति वा मतिः । भवेदुपासकस्येति ह्येवं

बहुविदो विदुः ॥ आदित्यस्यैव कालभेदेन नामान्याह स एव—गायत्रीनाम पूषाङ्गे सावित्री मध्यमे दिने । सरस्वती च
 सायाङ्गे सैव संध्या त्रिषु स्मृतेति ॥ संधिकालोपास्यत्वात्संध्येति माधवः । सम्यगर्थेयत्वात्संध्येति नृसिंहः । उभयथा ध्येयः
 सूर्य एव ॥ ॥ शौचाचाराः याज्ञवल्क्यस्मृतौ—त्रिःश्राश्रयापो द्विरुन्मूज्य खान्यद्भिः समुपस्पृशेत् । अद्रिस्तु प्रकृतिस्थामिहो-
 नाभिः फेनशुद्धैः ॥ दत्कण्ठतालुगामिस्तु यथासख्यं द्विजातयः । शुद्धेरान् स्त्री च शूद्रश्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः । ज्ञानमन्दैवतैर्मन्त्रैर्भार्जनं
 प्राणसंयमः । सूर्यस्य चाप्युपस्थानं गायत्र्याः प्रत्यहं जपः ॥ प्राणानायम्य संग्रोक्ष्य तृचेनान्दैवतेन तु । जपत्रासीत सावित्रीं प्रत्यगातार-
 कोदयात् ॥ संध्यां प्राक्प्रतरेवंहि तिष्ठेदासूर्यदर्शनात् । ततोऽग्निवादेयदृष्टानसावहनिमिति श्रुवन् ॥ इति ॥ ॥ अत्र मिताक्षरा—
 अहोरात्रयोः संधौ या क्रिया विधीयते सा संध्या तत्राहः संपूर्णादित्यगण्डलदर्शनयोग्यः कालः । तद्विपरीता रात्रिरिति । मनुः—
 पूर्वा संध्यां जपंस्तिष्ठेत्सावित्रीमार्कदर्शनात् । पश्चिमां तु समासीनः सम्यगृक्षविभावेनात् ॥ पूर्वा संध्यां जपंस्तिष्ठन्नैशमेनो व्यपोहति ।
 पश्चिमां तु समासीनो गलं हन्ति दिवाकृतं ॥ न तिष्ठति तु यः पूर्वा नोपास्ते यश्च पश्चिमां । स शूद्रवद्दहिष्कार्यः सर्वस्माद्विज-
 कर्मणः ॥ ॥ गायत्रीजपस्य प्राधान्यं । अत्र मनुस्मृतिटीका—अत्र च फलवत्वाजपः प्रधानं । स्थानासने त्वङ्गे ।
 फलवत्संनिधौ अफलं तदङ्गमिति न्यायात् । संध्योर्वेदविद्विशो वेदपुण्येन युज्यते । सहस्रकृत्वस्त्वभ्यस्य इति च पूर्वं जपात्फलमुक्तं ।
 मेधातिथिस्तु स्थानासनयोरेव प्राधान्यमाह ॥ ॥ गायत्रीवर्णविशेषः स्मृत्यन्तरे—गायत्री तु भवेद्रक्ता सावित्री शुक्ल-
 यणिका । सरस्वती तथा कृष्णा उपासा वर्णभेदत इति ॥ ॥ गायत्रीरूपाणि तत्रैव—गायत्री ब्रह्मरूपा तु सावित्री रुद्ररूपिणी ।
 सरस्वती विष्णुरूपा उपासा रूपभेदत इति ॥ ॥ अभेदेन गायत्र्युपासना । व्यासः—न भिलां प्रतिपद्येत गायत्री ब्रह्मणा

सह । सोहमस्मीत्युपासीत विधिना येनकेनचिदिति ॥ माध्यंदिनीयेशोपनिषच्च—हिरण्यमेयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखं । योऽसावादित्ये पुरुषः सोसावहं ॥ इति ॥ तत्रैव—प्रतिग्रहान्नदोपात्तु पातकाहुपपातकात् । गायत्री प्रोच्यते यस्माद्वायन्तं त्रायते यतः ॥ सवितृद्योतनात्सैव सावित्री परिकीर्तिता । जगतः प्रसवित्री वा वायूपत्वात्सरस्वती ॥ व्यासोक्तौ गायत्रीपदस्य मन्त्रे प्रयोगस्तु प्रतिपाद्यादित्येन सहाभेदोपचारादिति नृसिंहः ॥ स्पृश्यन्तरे—गायत्री चिन्तयेद्यस्तु हृत्पत्रे समुपस्थितां । धर्माधर्मविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिमिति ॥ संध्याकालः ॥ आचारमयूखे धर्मसारे—उत्तमा तारकोपेता मध्यमा लुप्ततारका । अधमा सूर्यसहिता प्रतःसंध्या त्रिधा मता ॥ उत्तमा सूर्यसहिता मध्यमा लुप्तभास्करा । अधमा तारकोपेता सायंसंध्या त्रिधा मतेति ॥ अग्निस्मृतौ—संध्याकालः प्रागुदयाद्विप्रस्य द्विगुहूर्तकः । क्षत्रियस्य तदर्धं स्यात्तदर्धं स्याद्विशोष्युत ॥ तथैवास्त्वमिते तेषां वैश्यादीनामयं क्रम इति ॥ वृक्षः—राज्यन्तयामनाडी द्वे संध्याकालोऽयमुच्यते । दर्शनाद्रविरेखायास्तदन्तो मुनिभिः स्मृतः ॥ अध्यर्धयामादासायं संध्या माध्याह्निकीष्यते इति ॥ संध्यादेवास्तत्रैव व्यासः—गृहे त्वेकगुणा संध्या गोष्ठे दशगुणा स्मृता । शतसाहस्रिका नद्यामनन्ता विष्णुसनिची ॥ बद्धिःसंध्या दशगुणा गर्तप्रस्रवणेषु च । ख्याते तीर्थे शतगुणा ब्रह्मन्ता जाह्नवीजले ॥ ज्ञानान्तपः—अनृतं मद्यगन्धं च दिवामैथुनमेव च । पुनाति वृषलसान्न बहिःसंध्या ह्युपासितेति ॥ विहरणलोपप्रसंगेन बहिर्गमने अवकाशभावे—संध्यात्रयं तु कर्तव्यं द्विजेनात्मविदा सदा । उभे संध्ये तु कर्तव्ये ब्राह्मणस्तु गृहेऽप्यपि ॥

अथ संध्यापद्धतिः ॥ तत्रादौ १ शिलाचन्धनं ॥ स्नानस्तुत्रं ॥ कुशोपग्रहो बद्धशिखी निलयं यज्ञोपवीतीति ॥ कर्मप्रदीपे कात्यायनः—सदोपवीतिना भाव्यं सदा बद्धशिखेन च । त्रिशिखो ब्युपवीतश्च यस्करोति न तस्करमिति ॥ तत्र चन्धने मद्यस्तु वक्ष्यते—

रक्षार्थं तु शिक्षाग्रंथि रूर्ध्वकेशीति मंत्रत इति ॥ इदं पुरुषार्थं क्लृप्तं चेति रुद्रकल्पद्रुमे ॥ २ ॥ आसनोपवेशनं ॥ कर्ममदीपे कात्या-
 यनः—तिष्ठन्नासीनः ब्रह्मो वा नियमो यत्र नेदृशः । तदासीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठता इति ॥ आसनानि परिभाषायां आचारमयूखे
 वा द्रष्टव्यानि ॥ ॥ आसनोपवेशनमन्त्रः । आचारमयूखे न्यासः—धृष्यव्या मेरुष्टं तु ऋषिरित्यभिधीयते । सुतलं छन्द
 इत्यहुः कूर्मो वै देवता स्मृता ॥ मेरोरारोहणे तस्य विनियोगः प्रकीर्तित इति ॥ ऋषिच्छन्दोदैवतविनियोगानां ज्ञानमात्रं न तु प्रयोगकाले
 उच्चारणवश्यकता इति रुद्रकल्पद्रुमे परिभाषायां द्रष्टव्यं ॥ ३ ॥ भस्मधारणं ॥ तत्र प्रथमप्रयोगः बृहज्जावालोपनिषदि—अथ
 जनको ह वै देहो याज्ञवल्क्यमुपसमेत्योवाच भगवन् त्रिपुण्ड्रं नो ब्रूहीति सहोवाच सद्योजातादिपञ्चमण्डलमन्त्रैः परिपृष्ट्वाग्निरिति भस्मेत्यभिमतमय
 मानलोक इति समुद्भूत्य न्यायुपमिति जलेन संसृज्य न्यम्बकमिति शिरोललाटवक्षःस्कन्धेषु धृत्वा पूतो भवति मोक्षी भवति शतरुद्रेण
 यत्फलमवाप्नोति तत्फलमश्नुते स एष भस्मज्योतिरिति वै याज्ञवल्क्य इति ॥ द्वितीयप्रयोगस्त्वाचारमयूखे ॥ पुलस्त्यः—
 अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैः शुद्धं भस्माभिमन्त्रितं । शिवमन्त्रेण तद्द्वार्यं मन्त्रेणाष्टाक्षरेण वा ॥ गायत्र्या वाथ देवर्षे मन्त्रेण प्रणवेन वा ॥
 स्मृतिरन्नायल्यां—ललाटे हृदये नाभौ गलांसे नाभिसंधिषु । षष्ठदेशे शिरस्त्रेण स्थानेष्वेतेषु धारयेदिति ॥ त्रिपुण्ड्रलक्षणं
 काशीस्वपडे—ध्रुवोर्मध्यं समान्य यावदन्तो भवेद्भ्रुवोः । मध्यमानामिकाहुल्योर्मध्ये तु त्रितिलोमतः ॥ अद्भुष्टेन कृता रेखा त्रिपुण्ड्रः
 सोऽभिधीयते ॥ इति ॥ कात्यायनः—मध्याहुलित्रयेणैव स्वदक्षिणकरस्य च त्रिपुण्ड्रं धारयेद्विद्वान्सर्वकिल्बिपनाशनमिति ॥ आचमनं ॥
 सन्धेकुशोपग्रहः ॥ दक्षिणे पवित्रधारणं ॥ तथाच कर्मप्रदीपे—सन्धे पाणौ कुशान्कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियां । ह्रस्वाः
 प्रचरणीयाः स्युः कुशा दीर्घास्तु षड्विधः ॥ दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः संध्यादिकर्मसु । सन्धेः सोपग्रहः कार्यो दक्षिणः सपवित्रक इति ॥

आचारमयूखे अगस्त्यसंश्रितायां—केशवाधैक्षिभिः पीत्वा द्वाभ्यां प्रक्षालयेत्करी । द्वाभ्यामोष्ठी तु संमृज्य द्वाभ्यामुन्मार्जनं तथा ॥
 एकेन द्रव्ये प्रक्षाल्य पादावपि तथैकतः । संप्रोक्ष्यैकेन मूर्धानं ततः संकर्षणादिभिः ॥ आस्यं नासाक्षिकर्णौ च नाभ्युरः कं भुजौ स्पृशेत् ।
 एवमायमनं कृत्वा साक्षाच्चारणो भवेत् ॥ अत्रैतानि केशवादिचतुर्विंशतिनामानि चतुर्थ्यन्तानि नमोन्तानि प्रथमैकवचनान्तानि बो-
 धार्याणि ॥ केचिपु संबुध्यन्तान्युच्चारयन्ति । तत्रापि हरिपद विष्णुपदं चाक्षिमक्तिकगुच्चारयन्ति तत्साधूनेव प्रयुञ्जीतेति वचनाच्चिन्त्य-
 मिति ॥ अत्राचारमयूखे सर्वसाधारणतया आचमनं श्रूतं स्मार्तं पौराणमिति त्रिप्रकारयुक्तं । कर्मविशेषपरत्वेन आचमनविशेषस्य
 व्यपत्त्या नोपात्ता । इतरेभ्यः कर्तृभिः सोपात्ता । श्रौतकर्मसु श्रौतमाचमनं । संध्यादिस्मार्तकर्मसु स्मार्तं । एतस्मादन्यत्र पौराणमिति ॥
 महानामाचारात् अस्मिन्प्रयोगे पौराणमङ्गीकृतं । सूत्रोक्तसंध्यायां स्मार्तमाचमनं प्रदर्शितं ॥ मनोमनः वाक्वागित्यादिना इन्द्रियस्प-
 र्शसु कुत्रापि निषन्धादी नोपलभ्यते । एवमग्रे सुगित्रिया इति जलादानं दुर्मित्रिया इति जलप्रक्षेपश्च । खानकर्माङ्गं वर्तते ॥ ५ ॥
 प्राणायामः ॥ प्राणायामस्य आचमनोत्तरकालीनत्वं । आचम्य त्रिरायम्यासूनिति कातीयखानसूत्रात् ॥ प्राणायाम-
 लक्षणं कर्मप्रदीपे गूरायास्त्रिस्र एवैता महाभ्याहृतयोऽव्ययाः । महर्जनस्तपःसत्य गायत्री च शिरस्तथा ॥ आपोज्योतीरसोऽमृतं
 प्रहर्गुर्भुवःस्वरिति शिरः । प्रतिप्रतीकं प्रणवगुच्चारयेदन्ते च शिरसः । एता एतां सहानेन तथैव दशभिः सह । त्रिर्जपेदायतप्राणः
 प्राणायामः स उच्यते इति ॥ ६ ॥ पुण्डरीकाक्षस्मरणं ॥ मदनपारिजाते संवर्तः—अथाचम्य कुशैर्युक्त आसने समुप-
 स्थितः । करसंपुटकं कृत्वा संध्यां नित्यं समारभेत् ॥ नत्वाथ पुण्डरीकाक्षमुपात्तापप्रशान्तये । ब्रह्मवर्चसकामार्थं प्रातःसंध्यामुपास्महे ॥
 इत्थं कृत्वा तु संकल्पमिति ॥ ७ ॥ संकल्पः ग्रन्थपद्धत्यनुसारी ॥ ८ ॥ मन्त्राचमनं ॥ धर्मसिन्धौ । कातीयानां

संख्याप्रयोगे—षट्कस्तु संकल्पान्ते सूर्यभेति मन्त्राचमनं कृत्वा आपोद्विष्टेति तिसृभिः प्रतिपादमार्जनान्ते अपमर्षणं कार्यं । ननु मार्जनद्वयं कार्यमित्याहुति ॥ मार्जनद्वयं तु सूर्यभेतिमन्त्राचमनात्त्राक् आपोद्विष्टेति तिसृभिरकं मार्जनं ॥ सूर्यभेति मन्त्राचमनो-
त्तरं द्वितीयं आपोद्विष्टेति तिसृभिरपरं मार्जनं ॥ इत्येवं मार्जनद्वयं ॥ प्रथमं मार्जनं ऋग्विधानाशुक्तं । द्वितीयं मार्जनं काल्यायनोक्तं ॥
सूर्यभेत्याचमनमन्त्रस्तु आश्वलायनशुद्धपरिशिष्टोक्तः । एवं आपः पुनन्वित्वयं मध्याह्नसंध्यायामाचमनमन्त्रः । सायंसंध्यायां अग्निधमे-
त्याचमनमन्त्रश्च आश्वलायनशुद्धपरिशिष्टोक्तएवेति ॥ इदं मन्त्राचमनं शाखान्तरीयमपि ॥ हरिहरमाष्ये त्रियल्लसुतकृतखानगाष्ये
नागदेवादिके संध्यामन्त्रार्थभाष्ये प्राचीनपद्धतियु च आर्त्तं ॥ १९ मार्जनं ॥ कर्मप्रदीपे—शिरसो मार्जनं कुर्यात्त्र्यैः सो-
दकपिण्डुभिः । प्रणवो भूर्भुवःस्रश्च सावित्री च तृतीयका ॥ अर्द्धैवत्यं तृचं चैव चतुर्थमिति मार्जनं इति ॥ आचारमन्युखे प्रजा-
पतिः—ऋगन्ते मार्जनं कुर्यात्पादान्ते वा समाहितः । अर्धचोन्तेऽथवा कुर्याच्छिथानां मतमीदृशमिति ॥ मार्जनस्य मन्त्राचम-
नोत्तरकालीनस्यं तु आचारमन्युखे—मन्त्राचमनमुक्त्वा अथ द्वितीयं मार्जनं । काल्यायनः—प्रणवोभूरित्यादिना उक्तं ॥ ॥
१० अपमर्षणं ॥ कर्मप्रदीपे—करेणोद्धृत्य सलिलं प्राणमासज्य तत्र च । जपेदनायतासुर्वा त्रिःसंकृद्वाचमर्षणमिति ॥ अघमर्षण-
मन्त्रः खानसूत्रे—अन्तर्जलेऽथमर्षणं त्रिराचरयेत् हुपदादिवेलादि ॥ अघमर्षणं ऋतांचसत्यंचेत्येतत्सूक्तं इति हरिहरमाष्ये त्रियल्लसुत-
कृतमाष्ये च ॥ ऋतंचेति अर्थसूक्तं ऋक्संहितायां तैत्तिरीयसंहितायां च पठितं । तत्र भेदस्तु ततोराध्यजायतेतिऋक्पाठः । ततोरात्रिर-
जायतेति तैत्तिरीयपाठः । तत्रकोवाप्राण इति संशये—कातीयैराश्वलायनीयमघमर्षणसूक्तं ग्राह्यं ननु तैत्तिरीयं घाश्वबल्क्येनोदीर्णत्वादिति
अद्वैतनिर्णये निर्णोतं ॥ आचारमन्युखे—ऋतंचेति तृचंवापि हुपदांवाजपेदचं । हुपदाच वाजसनेयके । ऊंहुपदादि० भैजस इति ॥

आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टे—तदुदकमवीक्षमाणो वामतो भुवि तीव्रपातेन क्षित्वा तं पाप्मानं वज्रहस्तं सहस्रधा दलितं भावयेदिति ॥
 आ० म० कातीयमार्जनेोत्तरं अघमर्षणस्योक्तत्वादघमर्षणस्य मार्जनेोत्तरकालीनता ॥ ११ आचम्य । इदमाचमनं पापपुरुषनिरसन-
 हेतुकं शिष्टेः क्रियते तच्च नियन्धादौ कापि नोपलभ्यते ॥ १२ अर्घ्यत्रयप्रदानं ॥ अर्घ्यत्रयप्रदानं—उत्थायाकं प्रति प्रोद्देशिकेनाञ्ज-
 लिनान्मस इति ॥ गृह्यपरिशिष्टे—अथाचम्य दर्भपाणिः पूर्णमुदकाञ्जलिमादित्याभिमुखः स्थित्वा प्रणवव्याहृतिपूर्व्या सावित्र्या विनि-
 येदयमुत्क्षिपेत्तदेवार्घ्यनिवेदनमिति ॥ अथेत्सपमर्षणानन्तरं । पाठक्रममादिति ॥ आचारमयूखे—अर्घ्यदानं तच्च अङ्गं । न प्रधानं ।
 फलसंयन्धाभावादिति तत्रैव संग्रहे—मुक्तहस्तेन दातव्यं गुद्रां तत्र न कारयेत् । तर्जन्यङ्गुष्ठयोगे तु राक्षसी मुद्रिका स्मृता ॥ राक्षसी
 मुद्रिकाप्येण तत्तोयं रुधिरं भवेत् ॥ जलेष्वर्घ्यं प्रदातव्यं जलामावे शुचिस्थले । संग्रोह्य वारिणा सम्यक्ततोऽर्घ्यं तु प्रदापयेदिति ॥
 सायणुपनिष्यार्घ्यदानं षट्चपरं तैत्तिरीयपरं च ॥ अस्माकं तु संध्यात्रयेपि तिष्ठतैवार्घ्यदानं । उत्थायाकं प्रतिप्रोद्देशेत् । एतत्संध्यात्रयं प्रोक्त-
 मिति कर्मप्रदीपे काल्यपनवचनमिति ॥ एवं संध्यात्रयार्घ्यदाने गायत्रीमन्त्र एव ॥ मध्याह्नसंध्यार्घ्यदाने मन्त्रान्तरं शाखान्तरपरमिति
 मदनपारिजाते ॥ मध्याह्नार्घ्यसंध्याभ्याम्—एकं तु शखनाशाय द्वितीयं हयनाशने । राक्षसानां वधार्थैकं दद्यादर्घ्यत्रयं बुध इति ॥
 मदनपारिजाते फक्षपः—विशुक्त्वोव्यो महावीर्यो मन्देहानाम राक्षसाः । कृष्णातिदारुणा घोराः सूर्यमिच्छन्ति खादितुं ॥ ततो
 देवगणाः सर्वे क्रपयथ तपोधनाः । उपासते तदा संध्यां प्रक्षिपन्त्युदकाञ्जलिं ॥ दधन्ते तेन ते दैत्या वज्रीभूतेन वारिणा । एतस्मा-
 त्कारणादिभ्याः संध्यां नित्यमुपासत इति ॥ अर्घ्यदानोत्तरं दक्षिणासाचक्षुःश्रोत्रस्पर्शः कियते तत्र मूलं नोपलभामहे ॥ १३ प्रद-
 क्षिणीकरणं ॥ प्रदक्षिणं परिभ्रमन्स्वपरितो जलं ग्रामयेत् ॥ मदनपारिजाते श्रुतिः—यत्प्रदक्षिणं प्रकल्पन्ति तेन पाप्मानमव-

धुन्वन्तीति ॥ कर्मप्रदीपे—रक्षयेद्धारिणात्मानं परिधिष्य समंतत इति ॥ आचारमयूखे गृह्यपरिशिष्टे—अर्घ्यदानोत्तरं—असावा-
द्विलोमक्षेति प्रदक्षिणं परिभ्रमन्परिधिष्या उपस्पृश्येति ॥ १४ सूर्योपस्थानं ॥ मदनपारिजाते व्यासः—संध्यात्रयेष्वेकमेव
उपस्थानं प्रचक्षते । उदयमुदुलं चित्रं तच्चक्षुस्त्रिष्टेद्विवाकरमिति ॥ स्नानस्तूत्रे—पुष्याप्यम्बुमिश्राण्यूर्ध्वं प्रक्षिप्योर्ध्वं बाहुः सूर्यमुदीक्षु
दयमुदुलं चित्रं तच्चक्षुरिति ॥ हरिहरभाष्ये त्रिमहसुतभाष्ये संध्याभाष्ये नागदेवाह्निकेभ्येवमेवोपस्थानं ॥ कर्मप्रदीपे—उत्थायार्कं प्रति
श्रोत्रे त्रिकेनाब्जतिनाम्भसः । उदयगृह्येनाय चोपतिष्ठेदनन्तरं ॥ संध्याद्वयेप्युपस्थानमेतदाहुर्मनीषिणः । मध्येत्वह् उपर्यस्य विभ्राडादीच्छया
जपेत् ॥ तदसंसक्तपाष्णिर्वा एकादधर्षपादपि । कुर्यात्कृताब्जलिर्वापि ऊर्ध्वं बाहुरथापि वा ॥ यत्र स्यात्कृच्छ्रमूयस्त्वं श्रेयसोपि मनीषिणः ।
भूयस्त्वं भुवते तत्र कृच्छ्रं श्रेयो ह्यवाप्यत इति ॥ एतेन मदनपारिजाते आचारमयूखे च गायत्रीजपोत्तरं उपस्थानमुक्तं । प्रातश्च मित्रस्य
च० १ देवस्त्वास० २ उत्थायष्ट० ३ वसवस्त्वा० ४ इति मन्त्रचतुष्टयमुक्तं । सार्यं इयं मे० १ तत्त्वायामि० २ त्वंनो० ३ सत्वंनो० ४
इति धरुणमन्त्रचतुष्टयं चोक्तं तत्सर्वं षड्चर्षीघापनादिशास्त्रान्तरपरं तत्सूत्रे तयोक्तत्वादिति ॥ १५ गायत्रीजपः ॥ तत्रादौ पङ्क्त-
न्यासाः आचारमयूखे गृह्यपरिशिष्टे—पद्भिस्तदङ्गमर्षैर्यथाङ्गमालानिन्यस्यात्मानं तद्द्रूपं भावयेत् । तद्यथा—तत्सवितुर्हृदयायनम इति
हृदये । वरेण्यं शिरसे स्वादेति शिरसि । मर्गो देवस्य शिखरैव पडिति शिखायां । धीमहि कवचाय हृमिति उरसि । धियो यो नो नेत्रत्रयाय वीषडिति
नेत्रतले तु न्यसाय प्रचोदयात् अन्नाय फडिति करतले चमिति ॥ पङ्क्तन्यासः कार्पणविकाकार्यो न्यासविधेरवैदिकत्वादिति गृह्यपरिशिष्टे स्पष्टं ।
एतेनाऽधुरन्यासपादन्यासादीनां मुद्रादिविधेः शापविमोचनविधेश्च ताश्चिक्त्वेनाऽवैदिकत्वाद्नावश्यकत्वं वेदित्तव्यं इति धर्मसिन्धौ ॥
हरिहरभाष्यादावनास्तं ॥ तथाच गृह्यपरिशिष्टं—एषोक्तन्यास एवमप्येके नेच्छन्ति स हि विधिरवैदिक इति ॥ ॥ गायत्र्या-

बाहूनं भदनपरिजातं—अथ जपः । तत्र व्यासः—तेजोसीतिभेषेण गायत्राभावाद्द्वयः । उपस्थाय तुरीयेण नमस्कृत्य जपेच्च
 तमिति ॥ गायत्री त्र्यक्षरेति गायत्रीहृदयानुसारेण ध्यानं पद्धतौ । एवं मध्याह्नसंध्यायां सावित्रीमिति ध्यानं सायंसंध्यायां वृद्धां सर-
 स्वतीमितिध्यानं च गायत्रीहृदयानुसारेण ज्ञेयं ॥ इदं संध्यात्रयावाहनं भदनपरिजाते । तत्रागच्छवरदे इति आश्वलायनगृह्यपरि-
 शिष्टे । युक्ताविष्टमेति पद्धतौ ॥ ॥ गायत्रीजपः ॥ याज्ञवल्क्यः—जपन्नासीत सावित्री प्रत्यगातारकोदयात् । संध्यां प्राक्प्रातरेवं हि
 तिष्ठेदासूर्यदर्शनात् ॥ मनुः—पूर्वां संध्यां जपंस्तिष्ठेत्सावित्रीमार्कदर्शनात् । पश्चिमां तु समासीनः सम्यग्दक्षविभावनात् ॥ कर्मप्रदीपे—
 तिष्ठेदोदयनात्पूर्वां मध्यमांमपि शक्तिः । आसीनोद्दूहमाचान्त्यां संध्यां पूर्वादिकां जपेत् ॥ आचारमयूखे गृह्यपरिशिष्टे—मन्वार्थ-
 मनुसंदधानः प्रणवव्याहृतिपूर्विकां सावित्री जपेदिति ॥ आचारमयूखे भगवान्—सायं प्रातश्च मध्याह्ने सावित्रीं वाग्यतो जपेत् ।
 सदसपरमां देवीं शतमध्यां दशावरात् ॥ गायत्री संस्मरेद्धीमान्दृदि वा सूर्यमण्डले । मनःसंतोषणं शौचं मौनं मन्वार्थचिन्तनं ॥ अब्य-
 प्रत्यमनिर्वेदो जपसंपत्तिहेतवः ॥ तत्रैव व्यासः—अष्टोत्तरशतं नित्यमष्टाविंशतिमेव वा । विधिना दशकं वापि त्रिकालेषु जपेद्बुधः ॥
 यिश्वाभिन्नः—उत्तमं मानसं जप्यमुपांशु मध्यमं विदुः । अधमं वाचिकं प्राहुः सर्वमश्रेयु वै द्विजाः ॥ वृद्धमनुः—वक्षेणाच्छाद्य तु
 करं दक्षिणं यः सदा जपेत् । तस्य तत्सफलं जप्यं तद्धीनमफलं स्पृशत् ॥ गौतमः—गच्छतस्तिष्ठतो वापि स्वेच्छया कर्म कुर्वतः । अशु-
 रेषु विनासंल्यां तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ धौधायनः—नाभेरथः संस्पर्शं कर्गसंयुक्तो बर्जयेदिति । हारीतः—रजतेन्द्राक्षकैर्माला
 तपेयाहृत्पर्वभिः । शुस्तं स्याच्छुद्धमणिभिः प्रवालैश्च सहस्रकं । स्फटिकैर्दशसाहस्रं मौक्तिकैर्लक्षमुच्यते । पद्माक्षैर्दशलक्षं तु सौवर्णैः कोटि-
 रुच्यते । कुण्डप्रन्ध्या च वद्राक्षैर्लक्षमुच्यते ॥ प्रजापतिः—अष्टोत्तरशतं कुर्याच्चतुःपञ्चाशिकां तथा । सदा विद्यतिकां वापि ततो नैवाधिका

मता ॥ अनामिकाद्विष्वदिकनिष्ठादीन्यनुकयात् । तर्जनीमूलपर्यन्ता करमाला प्रकीर्तिता ॥ १६ गायत्रीजपान्ते प्रदक्षिणा मदनपरिजाने—विश्वतश्शुभ्रिति मधेण जपान्ते भास्करं द्विजः । कुर्यात्प्रदक्षिणां चैवं उपविश्यासने ततः ॥ इति ॥ ॥ १७ गायत्रीजपनिघेदनं ॥ मदनपरिजाते—देवागातुविदोमत्रेण कुर्यान्नपविसर्जनम् । प्रातःसंध्याद्गन्तूनेन गायत्र्या जपितेन च ॥ यथासंख्येन जपेन मन्ना मे प्रीयतां रक्विः ॥ १८ दिशास्तषेधताः संध्यां च नमस्कुर्यात् ॥ आचारमयूखे गृह्यपरिशिष्टे—प्रदक्षिणं दिशः साधिपानत्वाऽप्य संध्यायै सावित्र्यै गायत्र्यै सरस्वत्यै सर्वाभ्यो देवताभ्यश्च नमस्कुर्येति ॥ धर्मसिंधौ—अत्र ऋक्शा-लोकवद्विष्वन्द्वं केपिष्कुर्वन्तीति ॥ मदनपरिजाते इदं दिग्बन्दनं नोपात्तं ॥ १९ गायत्रीविसर्जनं ॥ आचारमयूखे गृह्य-परिशिष्टे—तत उत्तमे शिखरे देवि भूम्यां पर्वतमूर्धनि ॥ ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञता गच्छ देवि यथासुखमिति संध्यां विसृज्येति ॥ यदक्षर-मित्यादयः श्लोकाः प्राचीनपद्धतौ ॥ उत्तमे शिखरे देवि० आ० गृ० प० । तै० आ० प्र० १० अ० ३६ । तत्र नमःसवित्रे इति आदि-त्वहृदयस्यः ॥ २० अभिवादनं ॥ याज्ञवल्क्यः—ततोऽभिवादेयदृद्धानसावहृमिति द्रुवन् । ततः गायत्रीजपोत्तरं । अभिवादनं नाम गोमोचारापूर्वकं पादोपसंग्रहः इति हरिहरभाष्यादौ ॥ समापनं ॥ कर्मोपक्रमात् कर्मणः समाप्तिः । आरब्धस्यान्तगामित्वात् । यस्यस्तुल्यादि कर्मणः संपूर्णताकरणम् ॥ आचारमयूखे गृह्यपरिशिष्टे—आसत्यलोकात्पातालादालोका-लोकपर्वतात् । ये सन्ति ब्राह्मणा देवास्तेभ्यो नित्यं नमोनमः ॥ इति नमस्कृत्य भूमिपुसंग्रहोति ॥ इतिस्युक्तत्रिकालसंध्यापद्धतिविवरणं ॥ अथ प्रातःसंध्याप्रयोगः ॥ शिखावन्धनं । ॐ ऊर्ध्वकेशिविरूपाक्षिमांसशोणितभोजने ॥ तिष्ठेद्विशिखाबंधेचासुं-डेचापराजिते ॥ १ ॥ आसनोपवेशनं ॥ ॐ पृथिव्यत्वाधुतालोकादेवित्वं विष्णुनाधुता । त्वंचधारयमां देविपवित्रं चास-

नंरुरु ॥ १ ॥ भस्मधारणं ॥ भस्मग्रहणं । अभिरितिभस्म वायुरितिभस्म जलमितिभस्म स्थलमितिभस्म
 व्योमितिभस्म सर्वेष्वहवाइदंभस्म मनइतेतानिऋपिभस्मानि ॥ १ ॥ धारणं ॥ ॐत्र्यम्बकंयजामहेसुगुन्धिपुष्टि-
 पर्षने । उष्योरुऋमिषुवन्धनान्मृत्योर्मुक्षीयुमासृतात् ॥ २ ॥ ललाटे १ हृदये २ नाभौ ३ कण्ठे ४ स्कन्धयोः ५
 पादुसंधिषु ६ शृष्टे ७ शिरसिच ८ ॥ आचमनं ॥ सव्येकुशोपग्रहः ॥ दक्षिणेपवित्रधारणं ॥ ॐकेशवायनमः १
 ॐनारायणायनमः २ ॐमाधवायनमः ३ त्रिभिराचम्य ॥ ॐगोर्विदायनमः ४ ॐचिष्णवेनमः ५ द्वाभ्यांहस्तौप्रक्षा-
 त्स्य ॥ ॐमधुसूदनायनमः ६ ॐत्रिक्रमायनमः ७ द्वाभ्यामोष्ठौसंमृज्य ॥ ॐवामनायनमः ८ ॐश्रीधरायनमः
 ९ द्वाभ्यामोष्ठाभ्युन्मृज्य ॥ ॐहृषीकेशायनमः १० हस्तंप्रक्षाल्य ॥ ॐपद्मनाभायनमः ११ पादौप्रक्षाल्य ॥ ॐदामो-
 दरायनमः १२ शिरःप्रोक्षेत् ॥ ॐसंकर्पणायनमः १३ सुखं ॥ ॐवासुदेवायनमः १४ ॐप्रद्युम्नायनमः १५ द्वा-
 भ्यांनासिके ॥ ॐअनिरुद्धायनमः १६ ॐपुरुपोत्तमायनमः १७ द्वाभ्यांचक्षुषी ॥ ॐअधोक्षजायनमः १८ ॐनार-
 सिदायनमः १९ द्वाभ्यांश्रोत्रे ॥ ॐअच्युतायनमः २० नाभिं ॥ ॐजनार्दनायनमः २१ हृदयं ॥ उद० ॥ ॐउपेन्द्रा-
 यनमः २२ शिरः ॥ ॐहृदयेनमः २३ ॐश्रीकृष्णायनमः २४ द्वाभ्यांवाह ॥ सर्वत्रसजलंस्पृशेत् ॥ प्राणायामः ॥
 ॐभूः ॐभुवः ॐस्वः ॐमहः ॐजनः ॐतपः ॐसत्यं ॐतत्सच्चित्तुर्वरेण्युंभर्गोदिवसंधीमहि । धियोयोनःप्रच्योद-
 यात् ॥ ॐआपोज्योतीरसोऽमृतंनसमूर्धुवःस्वरोऽम् ॥ एवंत्रिः ॥ पुण्डरीकाक्षसरणं ॥ अपवित्रःपवित्रोवासर्वाविस्थां

गतोपिवा । यः सरेत्पुण्डरीकाधंसवाह्वाभ्यन्तरः शुचिः ॥ ॐपुण्डरीकाध्यायनमः ॥ संकल्पः ॥ समउपाच्छदुरितक्षयार्थं
 श्रीपरमेश्वरीत्सर्धपरब्रह्माचासयेप्रातःसंध्योपासनमहंकरिव्ये ॥ मन्नाचमनं ॥ ॐसूर्यधमामन्युश्वमन्युपतयध्वमन्युकृ-
 तेभ्यः पापेभ्योरक्षन्तां । यद्रात्र्यापापमकार्षं । मनसावाचाहस्ताभ्यां । पञ्चामुदरेणशिखा । रात्रिस्तदवलुम्पतु । यत्कि-
 चदुरितंमयि । इदमहंमाममृतयोनौत्सूर्यज्योतिपिजुहोमिस्वाहा ॥ आचम्य ॥ ॥ सोदकैःकुशैःशिरसिभार्जनं । पादान्ते-
 अर्धचान्तेऋगन्तेषा ॥ ॐ १ भूर्भुवःस्वः २ तत्सवितु० दयात् ॥ ॐआपोहिष्ठास्योसुवः । तान्ऽकुर्जेदधातन । सुहे-
 रणायुचर्क्षते ? ॥ योवः शिवर्तमोरत्सः । तत्संभाजयतेहर्नः । वृशुतीरिवंमातरः २ ॥ तस्माअरंगमामवः । यस्युक्ष-
 योयुजित्वथ । आपोऽनुनर्यथाचनः ३ ॥ अथमर्पणं ॥ दक्षिणकरेजलमादाय । तस्मिन्नासिकामासज्य । प्राणाद्भिरुच्य-
 अनिरुच्यवा । त्रिःसकृद्वा । द्रुपदांजपेत् ॥ अथमर्पणंअथर्चवा ॥ ॐद्रुपदादिवमुमुचानःस्त्रिन्नःद्वातोमलादिव । पृतंपु-
 वित्रेणैवाज्युमार्षःशुन्धन्तु मैनसः ॥ १ ॥ ऋतंचसत्संबाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत । ततोरात्र्यजायतततःसमुद्रोअर्णवः
 ॥१॥ समुद्रादर्णवादिधिसंबत्सरोजजायत ॥ अहोरात्राणिविदधद्विभ्यस्यमिपतोवशी ॥२॥ सूर्योचन्द्रमसौघातायथापूर्वम-
 कल्पयत् । दिवंचपृथिवींचान्तरिक्षमथोखः ॥ ३ ॥ तज्जलमनवलोक्यवामभागेभूमौभसाक्षिपेत् ॥ आचम्य ॥ अर्घ्यदानं
 ॥ ३ ॥ प्राशुस्वस्तिष्ठन् ॥ ॐभूर्भुवःस्वः ॥ तत्सवितु० यत् ॥ १ ॥ प्रातःसंध्यात्रयस्वरूपिणेश्रीसवित्रेसूर्यनारायणायइदम-

र्घ्यंदत्संनमः ॥ प्रदक्षिणंपरिभ्रमन् स्वपरितोजलंभ्रामयेत् ॥ ॐ असावादित्योन्नतः ॥ १ आचम्य ॥ सूर्योपस्थानं ॥
 ऊर्चवाङ्कःसूर्यसुदीक्षन् ॥ ॐ उद्धृतं तमसुस्पतिस्तुः पश्यन्तु उत्तरं । देवे देवत्रासूर्यमगन्मुज्योतिरुत्तमं १ ॥ उदुत्यंजातवेदसं-
 देवंप्रहन्तिकेतवः । दृशेचिभ्रायुसूर्यं २ ॥ चित्रंदेयानुसुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्युवरुणस्यामेः । आप्राद्यावापृथिवीऽअन्त-
 रिक्षुं सूर्यंऽआत्माजगतसुस्थुर्पथ ३ ॥ तच्चक्षुर्देवहितंपुरस्ताच्छुक्रमुचरत् । पश्येमशुर्दःशुतंजीवेमशुर्दःशुतं शृणु-
 यामशुर्दःशुतंप्रब्रवामशुर्दःशुतमदीनाःस्यामशुर्दःशुतंभूर्यश्चशुर्दःशुतात् ४ ॥ गायत्रीपङ्गंन्यासाः ॥ ॐ तत्सर्विपुर्दे-
 दयायनमः ॥ ऋदये ॥ ॐ वरेण्युंशिरसेस्वाहा ॥ शिरसि ॥ ॐ भर्गो देवस्य शिखायैवपद ॥ शिखायां ॥ ॐ धीमहि कवचा-
 यदुं ॥ ऋदये ॥ ॐ धियोयो नःनेत्रत्रयायवौपद ॥ नेत्रललाटेषु ॥ ॐ प्रब्रुवोदयात् अस्त्रायफद ॥ करतले ॥ गायत्र्या-
 धाहनं ॥ ॐ तेजोसिशुक्रमस्यसुतमसिधामुनामासिप्रियं देवानामनोघृष्टे देव्युयर्जनमसि १ ॥ गायत्रीश्रयक्षरंवालांसाक्षसू-
 त्रकमण्डलुं । रक्तवर्णाचतुर्हस्तांहंसवाहनसंस्थितां ॥ ऋग्वेदेनकृतोत्सङ्गांसर्वेदेवनमस्कृतां । ब्रह्मार्णवीं ब्रह्मदेवत्यां ब्रह्मलोक-
 नियसिनीं ॥ आवाहयाम्यहं देवीमायान्तीं सूर्यमण्डलात् । आगच्छवरदेदेविश्रयक्षरे ब्रह्मवादिनि । गायत्रिछन्दसांमातृ-
 क्षशेनेनमोस्तुते ॥ गायत्र्या उपस्थानं ॥ ॐ गायत्र्यस्येकपदी द्विपुदी त्रिपुदी चतुष्पद्युपदसिनुद्विपुचसे । नुमस्तेतुरीयावद-
 र्शितायपद्मायपटोरजसेसुावदमाप्त्रापत् १ ॥ ध्यानं ॥ सुक्ताविद्भुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुद्बैखीक्षणैर्मुक्ताविन्दुसरोजवद्भु-

कुटांतत्त्वार्षवर्णात्मिकां । गायत्रीवरदाभयाङ्कशकरांपात्रं कपालं शिरः शङ्खं चक्रमथारविन्दयुगलं हस्तैर्वहन्ती भजे १ ॥ गायत्रीजपः ॥ प्रातः प्राशुखस्तिष्ठन्नौ नीमन्त्रार्थमनुचिन्तयन्नेकाप्रचित्तः सत्रगायत्रीजपंकुर्यादा मण्डलदर्शनात् ॥ अष्टोत्तरशतमष्टाचिन्तित्तिदशचारंवा ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धियो नो ज्ञानमर्ध्वमाक्षिणीकृत्य ॥ ॐ विभ्रतश्चक्षुरुतश्चिन्तित्तिमुखोऽपि भ्रतोऽपादुरुतश्चिन्तित्ति ॥ संयुङ्क्ष्यां धर्मस्य तिस्रसं पतत्रैर्ध्यावाभूर्मीजुनर्यन्दुबर्कः ॥ १ ॥ एकं चक्रं रथेयस्य दिव्यं कनकभृषितं । समो भयतु प्रीतः पद्मदस्तो दिवाकरः १ ॥ उपविश्य ॥ जपनिवेदनं ॥ ॐ देवा गातु विदो गालुं वित्वा गालु भित् । मनसस्पत-
 हुमं देपयुञ्जं स्वाहुवातेधाः १ ॥ अनेन प्रातः संख्याप्रधानभूतेन अमुकसंख्याकेन कृतेन गायत्रीजपाख्येन कर्मणा भगवान्ब्रह्म-
 स्वरूपी धीसवितासूर्यनारायणः प्रीयताम् ॥ दिशस्तद्देवताः संख्यां च नमस्कुर्यात् ॥ ॐ प्राच्यै दिशे नमः ॐ इन्द्राय नमः १
 ॐ आग्नेय्यै दिशे नमः ॐ अग्नेये नमः २ ॐ दक्षिणायै दिशे नमः ॐ यमाय नमः ३ ॐ नैर्ऋत्यै दिशे नमः ॐ निर्ऋतये नमः ४
 ॐ पश्चिमायै दिशे नमः ॐ वरुणाय नमः ५ ॐ वायव्यै दिशे नमः ॐ वायवे नमः ६ ॐ उदीच्यै दिशे नमः ॐ सोमाय नमः ७
 ॐ ईशान्यै दिशे नमः ॐ ईशानाय नमः ८ ॐ ऊर्ध्वायै दिशे नमः ॐ ब्रह्मणे नमः ९ ॐ अव्ययै दिशे नमः ॐ अनन्ताय नमः १०
 ॐ संख्यायै नमः ॐ सावित्र्यै नमः ॐ गायत्र्यै नमः ॐ सरस्वत्यै नमः ॐ सर्वाभ्यो देवताभ्यो नमः ॥ गायत्री विसर्जनं ॥ यद्-
 क्षरपदप्रष्टं माप्राहीनंत वा भवत् ॥ तत्सर्वं क्षम्यतां देवि प्रसीद परमेधरि १ ॥ विसर्गविन्दुमात्राध्वपदादाक्षराणि च । न्यु-

नानिचारिक्तानिक्षमस्वपरमेश्वरि २ ॥ नमःसवित्रेजगदेकचक्षुपेजगत्प्रसूतिस्थितिनाशहृत्वे । त्रयीमयायंत्रिगुणात्म-
 धारिणेविरञ्चिनारायणशंकरात्मने ३ ॥ उत्तमेशिखरेजाताभूम्यांपर्वतमूर्धनि । ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञातागच्छदेवियथासुखं
 ४ ॥ विसर्जितावेदमातर्द्विजानांपापनासिनि । सर्वकामप्रदेनिलेगच्छदेविनमोस्तुते ॥ ५ ॥ अश्विवादनं ॥ काश्यप १
 आवत्सार २ नैधुवे ३ तिप्रिवरान्वितकाश्यपगोत्रोत्पन्नःशुक्लयजुर्वेदास्त्रायवाजिमाध्यन्दिनीयशाखाच्यायीवामदेवश-
 मीब्रह्मचारीअहंभो ३ नैश्वानरअभिवादयामि ॥ भो ३ सूर्येअभि० ॥ भो ३ आचार्येअभि० ॥ समापनं ॥ अनेनप्रातः
 संध्याब्देनकर्मणाभगवान्ब्रह्मस्वरूपीश्रीसवितासूर्यनारायणःप्रीयताम् ॥ ॐतत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ यस्यस्मृत्याचनानामो-
 त्तस्यातपोयज्ञक्रियादिषु ॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योचन्देतमच्युतम् १ ॥ ॐअच्युतायनमः ॥ ॐगयायैनमः ॥ ॐगदाध-
 रायनमः ॥ ॐगुण्डरीकाक्षायनमः ॥ ॐविष्णवेनमः ३॥ भूस्युपसंग्रहः ॥ आसत्यलोकात्पातालाढालोकालोकपर्वतात् ।
 मेसन्तिब्राह्मणादेवास्तेभ्योनित्यंनमोनमः १ ॥ नमस्कृत्य ॥ द्विराचामेत् ॥ इतिप्रातःसंध्या ॥

अथ सूत्रोक्तासंध्या ॥ कर्मप्रदीपे द्वितीये त्रपाठके प्रथमः सण्डः काल्यायनः—अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि संध्योपासनकं विधिं ।
 अनर्हः कर्मणां विप्रः संध्यादीनो यतः स्मृतः ॥१॥ सव्ये पाणी कुर्यान्कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियां । ह्रस्वाः प्रचरणीयाः स्युः कुशा दीर्घास्तु
 घर्हिपः ॥ २ ॥ दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः संध्यादिकर्मणि । सव्यः सोपग्रहः कार्या दक्षिणः सपवित्रकः ॥ ३ ॥ रक्षयेद्द्वारिणात्मानं परि-
 क्षिप्य समंततः । शिरसो मार्जनं कुर्यात्कुशैः सोदकविन्दुभिः ॥ ४ ॥ प्रणवो भूर्भुवःस्वश्च सान्वित्रीच तृतीयका । अन्देवलं तृचं चैव

चतुर्धमिति मार्जनं ॥ ५ ॥ भूपात्सिद्ध एवेता महाव्याहृतयोऽव्ययाः । महर्जनस्तपःसत्यं गायत्री च शिरस्तथा ॥ ६ ॥ आपोज्योतीर-
सोऽमृतं प्रद्युम्बुवः स्वरिति शिरः । प्रतिप्रतीकं प्रणवमुद्यारयेदन्ते च शिरसः ॥ ७ ॥ एता एतां सहानेन तथैव दशभिः सह । त्रिजेपेदा-
यतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ ८ ॥ करेणोच्यते तत्र च । जपेदनायतासुर्वा निः सकृद्वाधमर्षणं ॥ ९ ॥ उत्था-
याकं प्रतिप्रोद्वेषिकेणाञ्जलिनाम्भसः । उच्चिन्नमृगद्वयेनाथ घोपतिष्ठेदन्तरं ॥ १० ॥ संध्याद्वयेप्युपस्थानमेतदाहुर्मनीषिणः । मध्येत्वद्ध
उपर्यस्य निम्नाऽदीच्छया जपेत् ॥ ११ ॥ तदसंसकपाधिर्णवा एकपादर्धपादपि । कुर्यात्कृताञ्जलिर्वपि ऊर्ध्वबाहुरथापिवा ॥ १२ ॥ यत्र
सात्कृन्नभूयस्त्वं श्रेयसोपि मनीषिणः । मूयस्त्वं भुवते तत्र कृच्छ्राच्छ्रेयो ह्यवाच्यते ॥ १३ ॥ तिष्ठेदोदयनात्पूर्वं मध्यमामपि शक्तिः ।
भासीनोद्गमयात्स्यां संख्यां पूर्वोदिकां जपेत् ॥ १४ ॥ एतत्संध्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं यत्र तिष्ठति । यस्य नास्त्यादरस्तत्र न स ब्राह्मण
उच्यते ॥ १५ ॥ संख्यालोपाच चर्कितः स्नानशीलश्च यः सदा । तं दोषा नोपसर्पन्ति गरुत्मन्तविवोरगाः ॥ १६ ॥ इति ॥ स्मार्तांचमनं ॥
कार्मन्वरीपे प्रथममपाठके । १ स्वण्डे काल्वायनः—निःप्राश्यापो द्विरन्युज्य मुलभेतान्युपस्थयेत् । आसनासाक्षिकर्णांश्च नाभि-
पक्षः शिरोसकान् ॥ संहताभिरुच्यङ्गुलीभिरासमेवमुपस्थयेत् । अङ्गुष्ठानामिकान्यांच चक्षुःश्रोत्रं पुनःपुनः । कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभि हृदयं तु
तलेनरे । सर्वाभिसु शिरः पश्चाद्बाहू चाग्नेय संस्थयेदिति ॥ इति सूत्रोक्तत्रिकालसंध्यापद्धतिविवरणं ॥

अथ सूत्रोक्तत्रिकालसंध्या ॥ तूर्णीशिखावन्धः । तूर्णीमासनोपवेशनं । भस्मधारणं । भस्मनाज्यायुपमितिललाटे ॥
ॐ त्र्यायुपंजुसर्दभेः । श्रीरायौ । ॐ कुर्यर्षस्यत्र्यायुपं । दक्षिणेंडसे । ॐ यदेवेपुंज्यायुपं । तद्विच । ॐ तन्नोअस्तुत्र्यायुपं ।
स्मार्तांचमनं ॥ तत्रादौसन्वेकुर्योपपट्टः । दक्षिणेपत्रिधधारणं । तूर्णीत्रिराचम्य । द्विमुखमुन्सृज्य । अज्ञान्यालभेत ।

संयुक्ताभिस्त्रिभिरङ्गुलीभिर्मुखं । तर्जन्यङ्गुष्ठाभ्यांनार्सिके । अङ्गुष्ठानामिकाभ्यांचक्षुषी । अङ्गुष्ठानामिकाभ्यांश्रोत्रे ।
 कनिष्ठाङ्गुष्ठाभ्यांनाभिं । करतलेनहृदयं । सार्वाभिरङ्गुलिभिःशिरः । अङ्गुल्यग्रैर्भुजौ ॥ इतिस्मार्ताचमनं ॥ प्रदक्षिणंपरि-
 भ्रमन्स्वपरितत्पूर्णाजलंभ्रामयेत् ॥ सोदकैःकुशैःशिरसि मार्जनं । ॐ १ भूर्भुवःस्वः २ तत्संचितुं ० यात् ३ आपोहिष्ठां
 योर्ध-शुचं ० तस्माअं० ४ ॥ प्राणायामः ॥ ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्संचितुं ० यात् ॥
 ॐ आपोज्योतीं ० स्वरोरम् ॥ अधमर्पणम् ॥ दक्षिणेजलमादायतस्त्रिनासिकामासज्यप्राणान्निरुध्यानिरुध्वया त्रिःसकृद्वा
 हृपदांजेपेत् ॥ ॐ हृपुदादिवमुचुनःस्त्रिन्न-ह्लातोमलादिव । पूतंपुत्रिणेवाज्युमार्पःशुन्धन्तुमैर्नसः १ ॥ तज्जलमनवलो-
 क्यवामभागेभ्रूमोरभसाक्षिपेत् ॥ अर्घ्यत्रयदानं ॥ उत्थायार्कंप्रतिप्रोहेत् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः । ॐ तत्संचितुं ० यात् ॥ श्रीस-
 वित्रेसूर्यनारायणायैदमर्घ्यदत्तंनम इतित्रिः ॥ ३ ॥ मध्याह्नसंध्यायांतुसजलगुप्पैर्ध्वदानंत्रिरिति विशेषः ॥ सूर्योपस्थानं ॥
 ॐ उह्वयं १ उदुत्सं ० २ चित्रं दे० ३ तचक्षुं ० ४ मध्याह्नसंध्यायांतुशक्तौसत्यांश्च्ययागायत्र्याचयथाशक्तिविभ्राडित्यनु-
 वाक—१७ पुरुपसूक्त—१६ शिवसंकल्प—६ मण्डलब्राह्मणे—२२ रित्युपस्थाय । आदित्यंप्रदक्षिणीकृत्य । नमस्कुर्वीदि-
 त्ति विशेषः ॥ यथाशक्तिगायत्रीजपः । यस्यस्मृत्येत्यादि ॥ विष्णवेनमः ३ ॥ इतिसूत्रोक्तात्रिकालसंध्या ॥

आशीचेसंध्याविचारः ॥ आचारमयूखे भरद्वाजः—सूतके मृतके वापि प्राणायामममन्नकम् । तथा मार्जनमंत्रांस्तु मन-
 सोचार्यं मार्जयेत् ॥ गायत्री सम्यगुच्चार्यं सूर्यायार्घ्यं निवेदेयेत् । मार्जनं तु नवा कार्यमुपस्थानं न चैव हीति ॥ गायत्र्यपि दशवार

जपे याद-आतनभाशुधिः कान्ठे निष्ठानि जपेदशेष्यान्धलायनोक्तेः । आपन्न आपद्रस्तः । अशुचिराशौचवान् ॥ अह्वान्तरेष्वसामर्थ्येपि
 अर्घ्यप्रक्षेप आरयकः । जलाभासे मदाभासे घन्ने वशुचागनि । उभयोः संधयो. काले स्वसा वार्थ्यमुखजेदित्यन्निरस्मृतेः ।
 अशुचौ आशौच इत्यर्थः ॥ श्रीकृष्णपण्डितधिरचित्तत्तिरीयसंन्याभाष्ये जमदग्निः—राष्ट्रभङ्गे नृपकोधे रोगार्ते सूत-
 केऽपि च । संध्यासन्दिग्धतिर्न दोषान् कथंचनेति ॥ ॥ संध्याकालातिक्रमे प्रायश्चित्तं अग्निहोत्रिनारायणधिरचि-
 तायां कर्मानुगायां संरत्ताररत्नाचक्षर्यां—संध्याकाले व्यतिकान्ते जप कृत्वा पुनर्मनः । ऋचंवाचंतृचं जप्त्वा ततः संध्यां समा-
 रंरेत् ॥ इदत्तु आचार्यसंन्या कायानुसोधने नन्दन्वयेति ॥ ॥ संध्योपासनलोपे तु तत्रैव—संध्याभिकार्यलोपे तु गायत्र्यष्टसह-
 स्रक । सास्येष्वर्थेक्षरणे शतमष्टोत्तरं जपेदिति ॥ मदनपारिजाते अकूनसंध्यस्य सूर्योदये सति प्रायश्चित्तं स्मर्यते—
 आदिलोभुदियापान संध्योपास्तिसुर्वतः । स्वात्वा प्राणास्त्रिराम्य गायत्र्यष्टशतं जपेदिति ॥ धर्मसिंधौ—संध्यात्रये कालातिक्रमे
 प्रायश्चित्ताथभेकमर्थमधिकं दत्त्वा रामी प्रदरपर्यन्तं दिनोक्तकर्माणि कुर्यात् । ब्रह्मयज्ञं सौरं च यज्ञयेत् ॥ ॥ सर्वथा संध्यालोपे
 प्रसिद्धमैकोपसागः । असुतमष्टोत्तरसहस्रं वा गायत्रीजपः । अशक्तौ प्रतिबंध्यालोपे शतगायत्रीजपः । ब्रह्मं व्यहं लोपे तदावृत्तिः ।
 ततः परं कृच्छ्रादिकं यमिति ॥

यज्ञोपवीतधारणे विशेषः श्रुतौ—दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽवधते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतं संधीतं मा-
 नुष्यमिति ॥ मनुः—उद्धृते दक्षिणे पाणापुपवीत्युच्यते द्विजः । संध्ये प्राचीनावीती स्वात्रिवीती कण्ठसंजने इति ॥ यज्ञोपवीत-
 निर्माणधारणविधी र्वाध्यापनसूत्रे—अपातो यज्ञोपवीतक्रियां ध्याव्यासासामः । प्राक्शनेन तत्कन्यया वा कृतं यज्ञमानीय । भूरिति,

प्रथमां पण्णवनि भिनोति । सुव इति द्वितीयां । स्वरिति तृतीयां । मित्वा पलाशपत्रे संस्थाप्य । आपोहिष्टेति तिसृभिः हिरण्यवर्णाः
 शुचय इनि चतसृभिः पवमान-सुवर्जन इत्यनुवाकेन सात्रिण्याचाभिपिच्य । वामहस्ते कृत्वा । त्रिःसंताड्य । भूरभिचेत्येतैस्त्रिभिर्बलितं
 कृत्वा । गूर्भुव-स्वथन्द्रमसंचेत्येतेन अन्धि कृत्वा । ॐकारमग्निनागान्यमपिट्टप्रजापतिवायुसूर्यविश्वान्देवान् नवतन्तुषु क्रमेण विन्यस्य
 संपूजयेत् । देवस्यत्वेत्युपवीतमादाय । उद्भवतमससरीत्यादित्याय दर्शयित्वा । यज्ञोपवीत परम पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् । आयु-
 व्यमध्यं प्रतिगुम्य शुभ्र यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ इति धारयेत् । इत्याहभगवान्चौधायनइति ॥ ॥ एतावत्कर्तुमुमशक्तौदेबलः—ग्रा-
 नात्रिप्क्रम्य सख्याय पण्णवत्यङ्गुलीषु तत् । तावच्चिगुणित सूत्रं प्रक्षाल्याब्जिलङ्गकैस्त्रिभिः ॥ देवागारेऽथवा गोष्ठे नयां वान्यत्र वा शुचौ ।
 सात्रिण्या त्रिष्टुतं कुर्यान्नचतन्तु तु तद्भवेत् ॥ कार्पासं त्रिष्टुतं श्लक्ष्ण निदध्याद्द्वामहस्तके । सावित्र्या दशकृत्वोद्धिर्मन्त्रिताभिल्लदुक्षयेत् ॥ हरि-
 मशेथेरग्यध प्रणम्य परिपूज्य च । यज्ञोपवीतमिति वा व्याहृत्या वापि धारयेत् ॥ इति । उक्षयेदिति स्वार्थे णिच् । तूष्णीमेवोर्ध्ववृत्त्वा-
 दिलक्ष्णत्रिशिष्ट यज्ञोपवीत निर्माय । सात्रिण्या आपोहिष्ठादिगिर्मन्त्रिताभिरद्धिर्दशवारं सात्रिण्यैवाग्युक्ष्य । यज्ञोपवीतपरममित्तमन्त्रेण व्याहृ-
 तिभिर्गो धारयेदिति ॥ स्मृत्यर्णवे—यज्ञोपवीतेनोपव्यवाभि दीर्घायुत्वायसुप्रजास्त्वाथसर्वेषांवेदानामधिपत्याय यज्ञसेवब्रह्मवर्च-
 साय । इति यज्ञोपवीतधारणे मघ्नउक्तः ॥ ॥ यज्ञोपवीतशब्दार्थः । स्मृत्तिसारे—यज्ञाख्यः परमात्मा य उच्यते चैव होतृभिः ।
 उपवीतं ततोत्सेद तस्माद्यज्ञोपवीतक्रमिति ॥ स्मृत्तिप्रकाशे—ज्ञातृनिज्ञेयोरैक्यमविजानन्दिज्ञोत्तमः । न लजेदात्मनः सूत्रं ब्राह्मं ब्रह्म-
 भिनर्मित ॥ सिष्टथुरेकव्याभ्रे समासीनः शिवः स्वयं । दृष्ट्वा गुणमयी मायां सूत्ररूपमिवाकरोत् ॥ तयोस्तदात्मक विष्णुं सृष्ट्वा पाल दिवौ-
 कर्मा । स्वय ब्रह्मागवत्कृष्टो रुद्रश्चास्य धायय सः ॥ ज्ञानात्मकेन हरिणा ब्रह्मात्मकेन तत्सूत्रमुपवीतत्वाद्ब्रह्मसूत्रमितिस्मृत ॥

यज्ञेन चोपवीतत्वाद्यज्ञसूर्यं विदुर्बुधाः । तदाज्ञया वृतत्वाच्च ब्रह्मणा ब्रह्मसूत्रकं ॥ तावन्नोकास्त्रयो वेदास्त्रयो वेदास्त्रयोऽत्रयः । शिवयष्टास्त्रयो-
 र्णास्त्रियुस्तूत्रं समाश्रयेत् ॥ सद्बन्धिमाश्रयंस्तारक्षिमात्रो नादसंयुतः ॥ तद्बन्धुगं च सावित्री वेदमाता शिवाज्ञया ॥ एवं द्वादशदैवत्यं
 ब्रह्मसूत्रं द्विजन्मनां । ब्रह्मज्ञे कल्पयामास वेदाद्वर्णिगामनुत्तमम् ॥ भवन्ति ब्राह्मणा नाम वेदाहर्षाश्च त्रयस्त्रिह । यावत्प्रभृति वामांसे ब्रह्म-
 सूत्रं द्विजस्य तत् । गुरुः प्रतिष्ठापयति काले प्रभृति संयतः ॥ तावत्प्रभृति तस्यैव पिताऽचार्यः स उच्यते । माता च तस्य सावित्री द्वि-
 तीया जन्म चोच्यते ॥ आकटेस्तत्त्वमाणं स्यादीर्षं सूत्रं तयास्थितं ॥ आयुर्हरत्यतिहस्यमतिदीर्घं तपोहरं ॥ सिद्धार्थफलमानेन स्थूलं त्यादुप-
 वीतकं । यशोहरमतिस्थूलमतिसूक्ष्मं धनापहं ॥ पवित्रं परमं शुद्धमासुष्यं च शुभावहं ॥ औजस्यं ब्रह्मवर्चसं ब्रह्मसूत्रं तयोदितं ॥ यज्ञोप-
 वीतं परमं पवित्रं विभूषणं धाढ्यलक्षणं च । पद्मासनस्थेन पितामहेन उत्पादितं मङ्गलसूत्रमेतत् ॥ यज्ञोपवीतस्योत्पत्तिं जानाति ब्राह्मणो
 न चेत् । स वै वहनि भाराय पुस्तकानि यथा वृषः ॥ इति ॥

यज्ञोपवीतधारणाविधिः ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ देशकालौसंकीर्त्यं । श्रौतस्मार्तनित्यकर्मानुष्ठानवेदाध्ययनद्वि-
 जत्वसिद्धार्थयज्ञोपवीतधारणमहंकरिष्ये ॥ यज्ञोपवीतप्रक्षालनं ॥ ॐ आपोहिष्ठा० १ योवःशिव० २ तस्माधरं० ३ ॥
 वामहस्तोनिधाय ॥ दशवारंगायत्र्याद्भिःसंप्रोक्ष्य । ॐ विष्णवे नमः ॐ ब्रह्मणे नमः ॐ रुद्राय नमः इति संपूज्य । नमस्कृत्य ।
 दधिषंवाहुमुद्धृत्यसंब्यंसेधारयेत् ॥ ॐ यज्ञोपवीतं परमंपवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजंपुरस्तात् । आयुष्यमभ्यंप्रतिमुच्च शुभ्रं य-

ज्ञोपवीतंबलमस्तुतेजः १ ॥ द्विराचमनं ॥ जीर्णयज्ञोपवीतविसर्जनं ॥ अनेनयज्ञोपवीतधारणेन श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां ॥ इति यज्ञोपवीतधारणविधिः ॥

अथसूर्यस्यद्वादशनमस्काराः ॥ आचमनादिदेशकालोत्कीर्तनाति ममआयुरारोग्यैश्वर्यप्राप्त्यर्थंश्रीसूर्यनारायणप्रीत्यर्थंद्वादशनमस्काराख्यंकर्मकरिव्ये ॥ ध्यानं ॥ ध्येयःसदासवितृमण्डलमध्यवर्तीनारायणःसरसिजासनसंनिविष्टः । केयूर-
वान्मकरकुण्डलवान्किरीटीहारीहिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः १ ॥ १ ॐमित्रायनमः । २ ॐरवयेनमः । ३ ॐसूर्यायनमः । ४ ॐभानवेनमः । ५ ॐखगायनमः । ६ ॐपूष्णेनमः । ७ ॐहिरण्यगर्भायनमः । ८ ॐमरीचयेनमः । ९ ॐआदि-
त्यायनमः । १० ॐसवित्रेनमः । ११ ॐअर्कायनमः ॥ १२ ॐभास्करायनमः ॥ ॐमित्ररविसूर्यभानुखगपूपहिरण्य-
गर्भमरीच्यादित्यसचित्रर्कमास्करेभ्योनमः ॥ चिन्तातनयोदेवःकर्मसाक्षीसुरेश्वरः । सप्ताश्वःसप्तर्ज्जुश्वअरुणोमेप्रसी-
दतु १ ॥ ॐकर्मसाक्षिणेअरुणायनमः ॥ आदित्यस्यनमस्कारंयेकुर्वन्तिदिनेदिने । जन्मान्तरसहस्रेषुदारिद्र्यंनोपजायते ॥
अनेनद्वादशनमस्काराख्येनकर्मणाभगवान्श्रीसूर्यनारायणःप्रीयतां ॥ तीर्थप्राशनं ॥ अकालमृत्युहरणंसर्वव्याधिविना-
शनं । सूर्यपादोदकंतीर्थजठरेधारयाम्यहं ॥ इतिसूर्यस्यद्वादशनमस्काराः ॥

अथतृचाकल्पनमस्कारविधिः ॥ आचमनादि एवंगुणविशेषणवतिदेशकालेचश्रीसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं तृचाकल्पनम-
स्काराख्यंकर्मकरिव्ये ॥ ध्येयःसदा० इत्यादिश्रीसूर्यंध्यात्वा ॥ ॐहां उद्यद्ब्रुधभिन्त्रमहःहां । ॐमित्रायनमः । १ । ॐहीं

आरोहृत्तृत्तरांदिचं ही ॐरचयेनमः । २ । ॐहूं हृद्रोगंमर्मसूर्यं हूं ॐसूर्यायनमः । ३ । ॐहैं हरिमाणंचनाशय हें ॐभा-
 नयेनमः । ४ । ॐहौं शुकेपुमेहरिमाणं हौं ॐखगायनमः । ५ । ॐहःरोपुणाकासुदध्मसि हः ॐपूणेनमः । ६ । ॐहां अ-
 धोहारिद्रुवेपुमे हां ॐहिरण्यगर्भायनमः । ७ । ॐहांहरिमाणंनिदध्मसि हीं ॐमरीचयेनमः । ८ । ॐहूं उदंगादुयमा-
 दित्सः हूं ॐआदित्सायनमः । ९ । ॐहें विथेनुसहसासुह हें ॐसचित्रेनमः । १० । ॐहौं द्विपंतंमधैरुन्धयन् हौं ॐअ-
 कायनमः । ११ । ॐहः मोअहंदिपुतेरंधं हः ॐभास्करायनमः । १२ । ॐहांहीं उचञ्चमित्रमहआरोहृत्तृत्तरांदिचं
 हांही ॐमित्ररविभ्यांनमः । १३ । ॐहूं हृद्रोगंमर्मसूर्यंहरिमाणंचनाशय हूं ॐसूर्यभानुभ्यांनमः । १४ । ॐहौंहः
 शुकेपुमेहरिमाणंरोपुणाकासुदध्मसि हौंहः ॐखगपूपभ्यांनमः । १५ । ॐहांही अथोहारिद्रुवेपुमेहरिमाणंनिदध्मसि हांहीं
 ॐहिरण्यगर्भमरीचिभ्यांनमः । १६ । ॐहूं उदंगादुयमादित्योविथेनुसहसासुह हूं ॐआदित्यसवितृभ्यांनमः । १७ ।
 ॐहौंहः द्विपंतुमधैरुन्धयन्मोऽअहंदिपुतेरंधं हौंहः ॐअर्कभास्कराभ्यांनमः । १८ । ॐहांहींहूं उचञ्चमित्रमहआ-
 रोहृत्तृत्तरांदिचं । हृद्रोगंमर्मसूर्यंहरिमाणंचनाशय हांहींहूं ॐमित्ररविसूर्यभानुभ्यो नमः । १९ । ॐहौंहःहांहीं शुकेपु-
 मेहरिमाणंरोपुणाकासुदध्मसि । अथोहारिद्रुवेपुमेहरिमाणंनिदध्मसि हौंहःहांहीं ॐखगपूपहिरण्यगर्भमरीचिभ्यो नमः
 । २० । ॐहूंहौंहः उदंगादुयमादित्योविथेनुसहसासुह । द्विपंतंमधैरुन्धयन्मोऽअहंदिपुतेरंधं हूं हूं हौं हः ॐआदि-

त्यसवित्रर्कभास्करेभ्योनमः । २१ । ॐ हांहींहूंहैंहौंहः हांहींहूंहैंहौंहः हांहींहूंहैंहौंहः । उद्यन्नद्यभिन्नमहआरोहृच्छुत्तरुदिवं । हृद्रोगंमर्मसू-
 र्थहरिमाणंचनाशय ॥ शुकेपुमेहरिमाणरोपुणाकासुदध्मसि । अथोहारिद्रुवेपुमेहरिमाणुंनिदध्मसि ॥ उदंगादुयमद्विलो-
 विर्थेनुसईसासुह । द्विपन्तुंमधंरुधयुन्मोऽअहंद्विपुतेरंधं हांहींहूंहैंहौंहः हांहींहूंहैंहौंहः मित्ररविस्वर्यभानुखगपूपहिरण्यगर्भ-
 मरीच्यादित्यसवित्रर्कभास्करेभ्योनमः । २२ । एवमेव । २३ । १ । २४ । आदित्यस्यनमस्कारंयेकुर्वन्तिदिनेदिने । जन्मान्त-
 रसहस्रेपुदारिद्र्यंनोपजायते ॥ १ ॥ अनेकतृचाकल्पविधिनैकादृत्तिनमस्कारारख्येनकर्मणाश्रीसूर्यनारायणःप्रीयताम् ॥

अथहंसकल्पः ॥ आदित्यस्यनमस्कारंयेकुर्वन्तिदिनेदिने ॥ जन्मान्तरसहस्रेपुदारिद्र्यंनोपजायते ॥ १ ॥ आरोग्यंभा-
 स्करादिच्छेच्छ्रियमिच्छेच्छुताशनात् ॥ ज्ञानंमहेधरादिच्छेन्मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात् ॥ २ ॥ बह्वल्पंवास्वगृहोक्तंयस्यकर्म-
 प्रचोदितं ॥ तस्यतावत्तिशास्त्रार्थकृतेसर्वकृतंभवेत् ॥ ३ ॥ अथमाध्यंदिनीयानांहंऽसमद्वेणोक्तः श्रीसूर्यार्घ्यंप्रदानविधि-
 रुच्यते ॥ । अधप्रयोगः ॥ सुसुखैक० ॥ शुभपुण्यतिथौहरिहरब्रह्मत्रिगूर्तिस्यरूपश्रीसचित्सूर्यनारायणप्रीत्यर्थं ममशरी-
 रेऽत्पन्नोत्पत्स्यमानमहारोगनिखिलांगवेदनानिरासार्थंक्षिप्रारोग्यदीर्घायुःप्राप्त्यर्थंहंसकल्पोक्तविधिनापादार्थंचैकचंनत्रिरा-
 दृत्तेनअशुकादृत्तिसंख्ययातिलरक्तन्दुलयचदूर्वादर्भरक्तपुष्परक्तचन्दनमिश्रितोदकेनताम्राध्वपात्रेणसूर्यार्घ्यंप्रदानंकरिष्ये ॥
 तदङ्गणपतिपूजनंकरिष्ये ॥ तथाभृशुद्धादिकंशरीरशुद्धार्थंपुरुषसूक्तन्यासांश्चकरिष्ये ॥ अथहंसकल्पशापमोचनार्थंयथा-

शक्तिगायत्रीजपमहकं ॥ अथन्यासः ॥ ह्रं स इति मन्त्रस्ववामदेवक्रपिः जगतीच्छन्दः श्रीसूर्योदिततासूर्यार्घ्यप्रदानेन म-
 स्कारेन्यासेचविनियोगः ॥ ॐ ह्रं स इति मन्त्रस्ववामदेवक्रपिः त्रिसि ॥ ॐ जगतीच्छन्दः सुखे ॥ ॐ सर्वरोगापहर्ता जग-
 दात्मासूर्योदितता हृदये ॥ ॐ ज्ञानं श्रेत्रं रूपं तत्वं हां हीं हूं हें हौं हः इति वीजानि नाभौ ॥ ॐ हां हीं-
 हूं हें हः हां हीं हूं हें हौं हः ऋतं धृत् ॐ हां हीं हूं हें हौं हः हां हीं हूं हें हौं हः मित्ररवि सूर्यभा नुखगपूपहिरण्य-
 गर्भमरीच्यादित्यसवित्रर्कभास्करेभ्योनमः सर्वाङ्गे ॥ ॐ हां ॐ ह्रं सः शुचिपत् ॐ हां ॐ मित्राय नमः अ-
 मुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ हीं ॐ वसु रन्तरिक्षसत् ॐ हीं ॐ खये नमः तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ हीं ॐ होत विदुपत् ॐ हूं ॐ सूर्याय-
 नमः मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ हें ॐ अतिथिदुरोणसत् ॐ हूं ॐ भानवे नमः अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ हां ॐ नूपत् ॐ हां
 ॐ शगाय नमः कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ हः ॐ वरुसत् ॐ हः ॐ पूष्णे नमः करतलकरपुष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ हृदयादिन्यासः ॥
 ॐ हां ॐ ऋतुसत् ॐ हां ॐ हिरण्यगर्भाय नमः हृदयाय नमः ॥ ॐ हीं ॐ व्योमुसत् ॐ हीं ॐ मरीचेय नमः शिरसे स्वाहा ॥
 ॐ हूं ॐ अजागोजाः ॐ हूं ॐ आदित्याय नमः शिखायै वपद् ॥ ॐ हें ॐ ऋक्तुजा अद्रिजाः ॐ हूं ॐ सवित्रे नमः कवचाय हुं ॥
 ॐ हां ॐ ऋतुसत् ॐ हां ॐ अर्काय नमः नेत्रत्रयाय वीपद् ॥ ॐ हः ॐ बृहत् ॐ हः ॐ मास्कराय नमः अस्त्राय फद् ॥ अथ ध्या-
 नम् ॥ ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसंनिविष्टः ॥ केयूरवान्मकरकुण्डलवान्किरीटीहारी हिर-

षमयवपुर्धृतशहचक्रः ॥ १ ॥ सशहचक्रंरविमंडलेस्थितंकुशेशयाक्रान्तमनन्तमच्युतम् ॥ भजामिबुद्ध्यातपनीयमूर्तिसुरो-
 त्तमंचित्रविभूषणोज्वलम् ॥ २ ॥ इतिध्यानम् ॥ ततोवामभागेकलशपूजनं ॥ वरुणोपरिसप्तसुद्राप्रदर्शनम् ॥ ततःप्र-
 क्षालितेऽर्घपात्रे ॐहृदयायनमः इतिमंत्रेणगन्धपुष्पंनिक्षिप्यप्रणवेनजलेनार्घ्यतदर्थ्यपात्रस्थजलंकिंचित्कलशेनिक्षिप्यशेष-
 जलेनपूजाद्रव्याणियागभूमिमात्मानंचप्रोक्ष्य ॥ ततःशहचक्रपूजनं ॥ ततोयत्रपूजनं ॥ रक्तचन्दनेनाष्टदलंविहित्व्य ॥
 ॐनमोभगवत्तेसर्वाभरणसंपन्नायत्रिगुणात्मधारिणेश्रीसूर्यायनमः ॥ भोसूर्यसपरिवारअस्मिन्पात्रेआवाहितोभव ॥ स्या-
 पितोभव ॥ संनिधोभव ॥ संनिरुद्धोभव ॥ अचगुण्ठितोभव ॥ अखेणसंरक्षितोभव ॥ धेनुमुद्रयाअमृतीकृतोभव ॥
 योसौपरात्परोदेवःश्रीसूर्यःपरमेश्वरः ॥ यज्ञदेशमिहायातुपूजार्थंसूर्यमण्डलात् ॥ ॐश्रीसूर्यायनमःध्यायामि ॥ अथ-
 षोडशोपचारपूजनं ॥ ॐहां ॐहुं ॐसशुचिपत् ॐहां ॐमित्रायनमः आवाहयामि ॥ ॐहीं ॐवसुरन्तरिक्षसत् ॐहीं
 ॐरवेयनमः आसनार्थंअक्षतान् ॥ ॐहूं ॐहोतृवेदिपत् ॐहूं ॐसूर्यायनमःपाद्यंस ॥ ॐहूं ॐअतिथिर्दुरोणसत्
 ॐहूं ॐभानवेनमः अर्घ्यंस ॥ ॐहीं ॐनृपत् ॐहीं ॐखगायनमःआचमनीयं ॥ ॐहः ॐवसुरसत् ॐहः ॐपूष्पो-
 नमःमलापकर्षलानं ॥ अथपञ्चामृतलानं ॥ ॐहां ॐऋतुसत् ॐहां ॐहिरण्यगर्भायनमपयःस्नानं ॥ ॐहीं ॐव्यो-
 मुसत् ॐहीं ॐमरीचयेनमः दधिलानं ॥ ॐहूं ॐअनुजागोजाः ॐहूं ॐआदित्यायनमःधृतलानं ॥ ॐहूं ॐऋतुजाअ-
 द्विजाः ॐहूं ॐसवित्रेनमःमधुलानं ॥ ॐहीं ॐऋतुं ॐहीं ॐअर्कायनमः शर्करालानं ॥ ॐहः ॐबृहत् ॐहः

ॐ मास्कराय नमः शुद्धोदकस्नानं ॥ ॐ हांहीं ॐ हुं ॐ सः शुचिपद्मसुरन्तरिक्षसत् ॐ हांहीं ॐ मित्ररविभ्यां नमः आचम-
 नीयं ॥ पद्मोपचारैः संपूज्य पुरुषसूक्तेनाभियेकं कुर्यात् ॥ ॐ हूं ॐ होतविद्विपदतिथिद्रोणसत् ॐ हूं ॐ सूर्यभानुभ्यां
 नमः वखंसं ॥ ॐ हांहीं ॐ नृपद्वरसत् ॐ हांहीं ॐ खगपूषभ्यां नमः उपवीतं ॥ ॐ हांहीं ॐ ऋतुसद्योमुसत् ॐ हांहीं
 ॐ हिरण्यगर्भसरीचिभ्यां नमः चन्दनं ॥ ॐ हूं ॐ अन्नागोजां ऋतुजां धृज्जिजाः ॐ हूं ॐ आदित्यसवितृभ्यां नमः अक्ष-
 तान् ॥ ॐ हांहीं ॐ ऋतुं वृहत् ॐ हांहीं ॐ अर्कभास्कराभ्यां नमः पुष्पंसं ॥ अथाङ्गपूजा ॥ ॐ आदित्याय नमः पादौ पूज-
 यामि ॥ ॐ सवित्रे नमः जेहंपू ॥ ॐ सूर्याय ॐ जानुनीपू ॥ ॐ भानवे नमः ऊरूपू ॥ ॐ पूष्ये नमः कटिपू ॥ ॐ गभ-
 स्तिने नमः नाभिपू ॥ ॐ मातृण्डाय नमः हृदयपू ॥ ॐ जगच्चक्षुषे नमः कण्ठपू ॥ ॐ तिमिरनाशकाय ॐ मुखपू ॥ ॐ जा-
 तवेदसे नमः नेत्रपू ॥ ॐ तेजोरूपाय नमः शिरःपूजयामि ॥ इत्यङ्गपूजा ॥ अथद्वादशदलेषु ॥ ॐ मित्राय नमः ॥ ॐ रवये-
 नमः ॥ ॐ सूर्याय ॥ ॐ भानवे ॥ ॐ खगाय ॥ ॐ पूष्ये ॥ ॐ हिरण्यगर्भाय ॥ ॐ मरीचये ॥ ॐ आदित्या-
 य ॥ ॐ सवित्रे ॥ ॐ अर्काय ॥ ॐ मास्कराय ॥ ॐ ततः अष्टदलेषु ॥ ॐ मार्तण्डाय ॥ ॐ भानवे नमः ॥ ॐ आदि-
 त्याय ॥ ॐ हंसाय ॥ ॐ तपनाय ॥ ॐ सूर्याय ॥ ॐ दिवाकराय ॥ ॐ भास्कराय ॥ ॐ ततो मध्ये ॥ ॐ मासाधि-
 पते नमः ॥ ततः अष्टदिक्षु ॥ ॐ इन्द्राय नमः ॥ ॐ अग्नये ॥ ॐ यमाय ॥ ॐ निऋते ॥ ॐ वरुणाय ॥ ॐ वायवे ॥
 ॐ सोमाय ॥ ॐ ईशानाय ॥ ॐ अथचतुर्दशदिक्षु ॥ ॐ ऋग्वेदाय ॥ ॐ यजुर्वेदाय ॥ ॐ सामवेदाय ॥ ॐ अथर्ववेदाय ॥

दाय० ॥ स्थापितदेवताः पञ्चोपचारैः पूजयेत् ॥ ॐ हांहीं हूं ॐ हुं सः शुचिपद्मसुरंतरिक्षसद्भोताधिद्विपदतिथिर्दुरोणसत्
 ॐ हांहीं हूं ॐ मित्ररविसूर्यभानुभ्योनमः धूपं० ॥ ॐ हांहीं हः हांहीं ॐ नृपद्रुसहसुसब्योमुसत् ॐ हांहीं हः हांहीं ॐ खगपूपहि-
 रण्यगर्भमरीचिभ्योनमः दीपं स० ॥ ॐ हूं हूं हांहीं हः ॐ बुबागोजाऋतुजाअष्टिजाऋतुवृद्धत् ॐ हूं हूं हांहीं हः ॐ आदित्यसंयित्रक-
 भास्करेभ्योनमः नैवेद्यं स० ॥ नैवेद्यानन्तरं आचमनीयं स० ॥ ॐ हांहीं हूं हः हांहीं हूं हः ॐ हुं सः शुचिपद्मसुं वृहत्
 ॐ हांहीं हूं हः हांहीं हूं हः ॐ मित्ररविसूर्यभानुखगपूपहिरण्यगर्भमरीच्योदित्यसंयित्रकभास्करेभ्योनमः पूगीफलता-
 ताम्बूलं स० ॥ ॐ हांहीं हः हांहीं हः ॐ हांहीं हः हांहीं हः ॐ मित्ररवि० भास्करेभ्योनमः दक्षिणां स० ॥
 ॐ हांहीं हः हांहीं हः ॐ मित्ररवि० भास्करेभ्योनमः नाराजनीपं० ॥ पुनः तथैव ॥ मन्त्रपुष्पाञ्जलिसं० ॥ नमस्करोमि ॥
 ततः सूर्योपस्थानं ॥ ॐ अग्निमीळेनमस्तुभ्यमिपेत्योर्जेस्वरूपिणे ॥ अन्नआयाहिवीतस्त्वनमस्तेऽयोतिरिपां पते ॥ १ ॥ हिम-
 न्नायतमोन्नाथरक्षोन्नायचैव नमः ॥ कृतघ्नशायदेवाय तस्मै सूर्यात्मने नमः ॥ २ ॥ कालात्मा सर्वभूतात्मा वेदात्मा विश्वतो-
 मुखः ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिसंसारभयनाशनः ॥ दारिद्र्यव्यसनध्वंसी श्रीमान्पालुदिवाकरः ॥ ४ ॥ अथ प्रार्थना ॥
 ॐ नमः सूर्याय शशांताय सगुणाया दिहेतवे ॥ निवेदयामि चात्मानं त्वंगतिः परमं मम ॥ १ ॥ नमः सवित्रे जगदेकचक्षुषे जगत्प्र-
 सृतिस्थितिनाशहेतवे ॥ त्रयीमया यत्रिगुणात्मधारिणे विरिचिनारायणशंकरात्मने ॥ २ ॥ उदये नक्षणे रूपां मध्याह्ने तु महेश्वरः ॥

अस्तमानेस्वयंविष्णुसमृत्तिस्तुतिदिवाकरः ॥ ३ ॥ इतिप्रार्थना ॥ ततःसूर्यगायत्रीजपः ॥ ॐभास्करायविश्वेहंसहृदुतिक-
रायधीमहि ॥ तन्नोआदित्यःप्रचोदयात् ॥ अथसूर्यगायत्र्यर्घ्यः ॐआदित्यायनमः अर्घ्यंसमर्प-
यामि ॥ ॐसूर्यायनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ततः अरुणार्घ्यः ॥ ॐचिनतातनयोदेवः सर्वसाक्षीसुरेश्वरः ॥ सप्ताथः तत्सरस्तु-
थअरुणोमेप्रसीदतु ॥ अरुणायनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ॐएहिस्वयंसहस्रांशोतेजोराशेजगत्पते ॥ अनुकंपयमांभक्त्यागृहा-
णार्घ्यंनमोलुते ॥ अरुणायनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ततोऽर्घ्यप्रदानं ॥ ततस्त्वाप्रपात्रैरक्तचन्द्रनयवरक्तगुलुतिलदूर्वादर्भ-
रक्तपुष्पत्रिल्यमिश्रितोदकं अर्घ्यपात्रेगृहीत्वाअचनिकृतजानुमण्डलः अर्घ्यदानंकुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ हृं॑सइतिमन्त्रस्यवाम-
देवऋषिः जगतीच्छन्दः श्रीसूर्येदिवता अर्घ्यदानेविनियोगः ॥ ॐहां ॐहुं॑सःशुचिपत् ॐहां ॐमित्रायनमः इदमर्घ्यं
समर्पयामि ॥ १ ॥ ॐहीं ॐवसु॑रन्तरिक्षसत् ॐहं ॐरवयेनमः इदमर्घ्यंस० ॥ २ ॥ ॐहूं ॐहोत॑षेदुपत् ॐहूं ॐसू-
र्यायनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ३ ॥ ॐहूं ॐअतिथि॑र्दुरोणसत् ॐहं ॐभानेनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ४ ॥ ॐहां ॐनृप॑त् ॐहां
ॐख॑गायनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ५ ॥ ॐहः ॐव॑रुसत् ॐहः ॐपू॑णेनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ६ ॥ ॐहां ॐऋ॑तुसत् ॐहां
ॐहिर॑ण्यगर्भायनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ७ ॥ ॐहीं ॐव्यो॑मुसत् ॐहीं ॐमरी॑चयेनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ८ ॥ ॐहूं ॐअ॒बागो॑जाः
ॐहूं ॐआ॒दित्या॑यनमः इदमर्घ्यंस० ॥ ९ ॥ ॐहूं ॐऋ॑तुजा॒र्षद्वि॑जाः ॐहं ॐस॒वित्रे॑नमः इदमर्घ्यंस० ॥ १० ॥ ॐहां ॐऋ॑तु-

तम् ॐ हां ॐ अर्काय नमः इदमर्घ्यं ॥ ११ ॥ ॐ हः ॐ बृहत् ॐ हः ॐ भास्कराय नमः इदमर्घ्यं ॥ १२ ॥ ॐ हां हीं
 ॐ हुं ॐ सः शुचिपद्मसुरन्तरिक्षसत् ॐ हां हीं ॐ मित्ररविभ्यां नमः इदमर्घ्यं ॥ १३ ॥ ॐ हूं हूं ॐ होतवेद्विपदतिथिर्दुरोण-
 सत् ॐ हूं हूं ॐ सूर्यमानुभ्यां नमः इदमर्घ्यं ॥ १४ ॥ ॐ हां हः ॐ नृपद्वरसत् ॐ हां हः ॐ खगपूभ्यां नमः इदमर्घ्यं ॥ १५ ॥
 ॐ हां हीं ॐ ऋतुसद्योसुसत् ॐ हां हीं ॐ हिरण्यगर्भसरीचिभ्यां नमः इदमर्घ्यं ॥ १६ ॥ ॐ हूं हूं ॐ अबागोजाऋतुजाव-
 द्रिजाः ॐ हूं हूं ॐ आदित्यसवितृभ्यां नमः इदमर्घ्यं ॥ १७ ॥ ॐ हां हः ॐ ऋतुं बृहत् ॐ हां हः ॐ आदित्यसवितृभ्यां नमः
 इदमर्घ्यं ॥ १८ ॥ ॐ हां हीं हूं हूं ॐ हुं ॐ सः शुचिपद्मसुरन्तरिक्षसद्योतवेद्विपदतिथिर्दुरोणसत् ॐ हां हीं हूं हूं ॐ मित्ररविसु-
 र्भानुभ्यो नमः इदमर्घ्यं ॥ १९ ॥ ॐ हां हः हां हीं ॐ नृपद्वरसत् ॐ हां हः हां हीं ॐ खगपूषद्विरण्यगर्भसरीचि-
 भ्यो नमः इदमर्घ्यं ॥ २० ॥ ॐ हूं हूं हूं हः ॐ अबागोजाऋतुजावद्रिजाऋतुं बृहत् ॐ हूं हूं हूं हः ॐ आदित्यसवितृकैमा-
 स्करेभ्यो नमः इदमर्घ्यं ॥ २१ ॥ ॐ हां हीं हूं हूं हः हां हीं हूं हूं हः ॐ हुं ॐ सः शुचिपत् ॐ बृहत् ॐ हां हीं हूं हूं हः हां हीं हूं हूं
 हां हः ॐ मित्ररविसूर्यभानुखगपूषद्विरण्यगर्भसरीच्यादित्यसवितृकैमास्करेभ्यो नमः इदमर्घ्यं ॥ २२ ॥ ॐ हां ॐ हः हां ॐ हः
 ॐ हुं ॐ सः शुं ॐ बृहत् ॐ हां ॐ हः हां ॐ हः ॐ मित्ररवि ॐ भास्करेभ्यो नमः इदमर्घ्यं ॥ २३ ॥ ॐ हां ॐ हः हां ॐ हः ॐ हुं ॐ सः
 शुं ॐ बृहत् ॐ हां ॐ हः हां ॐ हः ॐ मित्ररवि ॐ भास्करेभ्यो नमः इदमर्घ्यं ॥ २४ ॥ एकावृत्तिं द्विगुणीकृत्वा ततोर्ध्ववत्साथा-

इदंपाद्यं गृहाणत्वंतुलसिंसंप्रसीदने ॥ पाद्यं ॥ सर्वतीर्थमयाकारे सर्वगर्भनिषेविते । इदमर्थं गृहाणत्वंदेविदेत्यान्तकेप्रिये ॥ अर्घ्यं ॥ सर्वलो-
 कस्वरभार्ग्यसदासंनिधिकारिणि । गृहाणत्वुलसिंप्रीत्याइदमाचमनीयकं ॥ आचमनीयं ॥ गङ्गादिभ्योनदीभ्यश्चसमानीतमिदंजलं । स्नाना-
 र्थंतुलसिस्वच्छंप्रीत्यासंप्रतिगृह्यतां ॥ स्नानं ॥ क्षीरोदमथनोद्भूतंचन्द्रलक्ष्मीसहोदरे । गृह्यतांपरिधानार्थमिदंलक्ष्मीसहोदरे ॥ वस्त्रं ॥ श्रीग-
 न्धंकुङ्कुमंदिब्यं कर्पूरगरुसंयुतं । कल्पिततेमहादेविप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यतां ॥ गन्धं ॥ नीलोत्पलसुकुह्वारमालत्यादीनिशोभने । पद्मानिगन्धव-
 न्त्याद्येषुष्पाणिप्रतिगृह्यतां ॥ पुष्पं ॥ धूपं गृहाणदेवेशिमनोहारिसुगुगुलं । आज्यमिश्रंचतुलसिभक्त्याभीष्टप्रदायिनि ॥ धूपं ॥ अज्ञानति-
 मिरांधस्सज्ञानदीपप्रदायिनि । त्वयाश्रीतुलसिंप्रीत्यादीपोयंप्रतिगृह्यतां ॥ दीपं ॥ नमस्तेजगतांनधेप्राणिनांप्रियदर्शने । यथाशक्तिभया-
 दत्संवेद्यंप्रतिगृह्यतां ॥ नैवेद्यं ॥ नमोभगवतिश्रेष्ठेनारायणिजगन्मये । तुलसित्वरयादेविपानीयंप्रतिगृह्यतां ॥ पानीयं ॥ अगृतेऽगृतसंगू-
 तेतुलसामृतरूपिणि । कर्पूरादिसमायुक्तंताम्बूलंप्रतिगृह्यतां ॥ तांबूलं ॥ दक्षिणेदक्षिणकरेस्वभक्तानांप्रियंकरे । करोमितेसदाभक्त्याविष्णु-
 कान्तेप्रदक्षिणां ॥ प्रदक्षिणां ॥ नमोनमोजगद्वाञ्छैजगदाद्यैर्नमोनमः । नमोऽनमोजगद्भूयैर्नमस्तेपरमेश्वरि ॥ नमस्कारं ॥ प्रसीदममदेवेशि-
 कृपयापरमेश्वरि । अभीष्टफलसिद्ध्यर्थंकरुणांकरुमेसदा ॥ प्रार्थना ॥ इतितुलसीपूजासमाप्ता ॥

अथदेवपूजानिर्णयः ॥ कूर्मपुराणे—ब्रह्माणं शंकरं सूर्यं तथैव मधुसूदनम् । अन्यांश्चाभिमतान्देवान्भक्त्या त्वक्रोधनो नरः ।
 स्वमचैरर्चयेन्नित्यं पत्नैः पुण्यैस्तथाम्बुभिः ॥ नृसिंहपुराणे—जलदेवं नमस्कृत्य ततो गच्छेद्दृढं बुधः । पौरुषेण च सूक्तेन ततो विष्णुं
 समर्चयेदिति ॥ महाभारते—कलौ कलिमलव्यंसं सर्वपापहरं हरिम् । येऽर्चयन्ति नरा नित्यं तेऽपि वन्द्या यथा हरिः ॥ इति ।
 मथा वैदिकाः नागमद्या वा । अतएव ब्राह्मे—ओंकारादिसमायुक्तं नमस्कारान्तसंयुतम् । स्नानम सर्वस्त्वानां मत्र इत्यभिधीयते ॥

योगविधिकल्पनं तेन चैककालत्वावगतेः—वैश्वदेवी कृत्वा राजापत्येश्वरन्तीतिवत्सर्वपापमावाहनं ततः स्थापनमिति पदार्थानुसमयएव ।
 सतु मुद्ध्ये पुष्पाञ्जल्यन्तां पूजां कृत्वाऋदेवतायाः पूजायां कार्यं इति दिक् ॥ ॥ पुष्पादिचिचारः भविष्यत्पुराणे—पुष्पैररण्य-
 सम्युक्ते, पत्रैर्वा गिरिसंभवेः । अपर्युषितनिश्छिद्रेः प्रोक्षितैर्जन्तुवर्जितैः ॥ आत्मारामोद्भवैर्वापि भक्त्या संपूजयेत्सुरान् । कृमिकीटावपन्नानि
 शीर्णपर्युषितानि च ॥ स्वयं पतितपुष्पाणि लज्जेदुपहतानि च । उपहतानि मलादिभिः । मुकुलेर्नार्चयेद्देवमपकं न निवेदयेत् ॥ फलं च
 कृमिनिच्छं च प्रयत्नात्तद्विजयेत् ॥ अलाभे तु सुपुष्पाणां पत्राण्यपि निवेदयेत् । पत्राणामप्यलाभे तु फलान्यपि निवेदयेत् ॥ फलानाम-
 प्यलाभे तु तृणगुल्मीपथीरपि । ओषधीनामलाभे तु भक्त्या भवति पूजितः । प्रत्येकमुक्तपुष्पेण दशसौवर्णिक फलम् । क्षजापि नृपशार्दूल
 तदेव द्विगुण भवेत् ॥ चिष्णुधर्मोत्सरे—धर्मोर्जितैर्धनक्रीतैर्यः कुर्यात्केशवार्चनम् । उद्धरिव्यत्यसंदेहं सप्तपूर्वास्तथा परानिति । इद
 मिप्रातिरिक्तपरस्म् । समित्युष्पकुशादीनि ब्राह्मणः स्वयमाहरेत् । शूद्रानीतैः कर्म कुर्वन्पतत्यथ इति भविष्ये ब्राह्मणग्रहणादिति
 प्रावृचरणाः । लक्षपुष्पार्चनादौ तु ऋयनीतमपि देयमिति मन्त्रकोशकारः ॥ ॥ पुष्पादिवहन् न नमस्कार्यः । समित्युष्पकुशा-
 दीनि वहन्तं नाभिवादयेत् । तद्धारी चैव नान्यान्दि निर्माल्यं तद्भवेत्तयोः ॥ तथा—देवोपरि धृतं थच यामहस्ते धृतं च यत् । देवता-
 स्वत्त यद्धन्ति पुष्प निर्माल्यतां गतमिति ॥ निलपूजार्थं परोपवनादेरपि ब्राह्मं । नच तच्चौर्यं—देवतार्थं च कुसुममस्त्येयं मनुब्रवीदिति
 वचनात् ॥ पूजार्थं पुष्पादि न याचेत्—याचितैः पत्रपुष्पाद्यैर्यः करोति गमार्चनमिति चाराहे तस्यापराधिपु गणितत्वात् ॥ ॥ पुष्पा-
 दीनां पर्युषितकालेघत्ता—आ० म० भविष्यत्पुराणे—अहं तिष्ठते जाती करवीरमहर्निशम् । तुलस्यां विस्वपत्रे च जल-
 जेषु च सर्वथः ॥ न पर्युषितदोषोक्ति मालाकारग्रहेषु च ॥ ॥ देवपरत्वेन विहितनिषिद्धपुष्पाणि ॥ शुद्धराणि कदम्बानि

रात्री देयानि भास्करे । कनकानि कदम्बानि रात्री देयानि शक्रे । दिवा चान्यानि पुष्पाणि दिवा रात्री च महिम्ना ॥ तत्रैव—जाती
शमी कुशा कुङ्कुमलिकाकरवीरजम् । नागपुन्नागकाशोकरक्तनीलोत्पलानि च । चम्पक बकुल चैव पद्म नित्य पवित्रकम् । एतानि
सर्वदेवाना विहितानि समानि च ॥ कङ्कु कुम्बक । नागो नागकेसर । पाटला च शमीपत्र दुर्गायास्तु हिताहितम् । त्रिहित प्रतिपिद्ध
चेत्यर्थ । कुन्द पलाशकुसुम दूर्वा च शिवपूर्जने । कुमुद कुङ्कुम द्रोण तगर सूर्यपूजने । विहितनिपिद्धमित्यर्थ । कुङ्कुमत्र पुष्प ।
अवक कर्णिकारस्तु फिकिरातो हरेस्त्रया । क्रिकिराल पीताग्रक । तिलक मालती बाणस्तुलसी सृङ्गराजकम् । तमाल शिवदुर्गार्थ
निपिद्ध विहित भवेत् । बाण करसला इति प्रसिद्ध । जय काश श्वेतपद्म श्वेतमन्दारक तथा । दुर्गायाश्चैव विष्णोश्च निपिद्ध वि-
हित भवेत् । जया जयन्ती । अगस्तिरतिमुक्तश्च तिरिठ च हरे हरी । अपामार्गस्य पुष्प च दुर्गायाश्च हिताहितम् । अतिमुक्तो माधवी-
लता । तिरिठ लोभ । धसूर शिशपापुष्प मन्दारध्यापराशिता । सूर्यविष्णवोर्न विहित दमन शिवसूर्ययो ॥ ॥ शिवे निपिद्धानि—
केतकी चातिमुक्तश्च कुन्दो बृथो मदन्तिका । शिरीषसर्जवन्धूककुसुमानि विवर्जयेत् ॥ अङ्गोल पत्रकुसुम करजेन्द्रतरुऋवम् । शिवे
विवर्जयेत्कुन्दमुन्मत्त च तथा हरी । देवीनागर्कमन्दारौ सूर्यस्य तगर तथेति । विष्णुः—अर्कनियेधो दुर्गोत्तरविषय । दुर्गापूजाधि-
कारे करवीरार्कपुष्पैरित्युक्त्वात् ॥ ॥ विष्णौ निपिद्धानि । विष्णुः—नोऽग्रगन्धीनि पुष्पाणि नच कण्टकित तथा । कण्टकितमपि
शुक्ल सुगन्धि दद्यात् । न रक्त । कुङ्कुमज जलञ्च च रक्तगपि दद्यात् । अजलजमपि पाटलादि सध्याकरवीरपारिभद्रशमीपत्रपलाशाशोक-
कुशावर्जं न दद्यात् ॥ विष्णुधर्मोत्सरे—कुटजशाल्मलीपुष्पशैरीषक्रकचचक्रुष्णपुष्पार्कं च विष्णौ निपिद्धम् ॥ नृसिंहपुराणे—
मालायोग्यताराहिले सति निर्माल्य भवतीत्युक्त । तुलसीचन्दनादीना च न निर्माल्यतेत्युक्त । तेन प्रातः कालेष्वपवयने च दोष ॥ ॥

सूर्यस्य विहितानि भविष्यत्पुराणे—मालती महिषा धैव दूर्वाकाशोऽतिमुक्तकः । पाटलाकरवीराणि जपा जयन्तिरेव च ॥ च-
 म्पको रेतकः कन्दो वाणो वर्षरमहिका । अशोककर्णिकारी च तथैवाप्याटरूपकः ॥ स्रतपत्राणां चान्यानि बकुलं च विशेषतः । अग-
 स्त्रिकिशुकी तद्वत्पुजार्थं भास्करस्य च ॥ विहितानीतिशेषः ॥ अथ पद्म्याणि—बिल्वपत्र शमीपत्रं शृङ्गाराजस्य पत्रकं । तमालपत्रं च
 हरेः सधस्तुष्टिकार रवेः ॥ तुलसीकालतुलसी तथा रक्तं च चन्दनं । केतकीपत्रकुसुमं सदैव तपनप्रियं ॥ ॥ शिचप्रियपुष्पाणि—
 करवीरको धकशैव अकं उन्मत्तकस्तथा । पाटला बृहती चैव तथाच गिरिकर्णिका ॥ तथा काशस्य पुष्पाणि मन्दारध्यापराजिता । शमी-
 पुष्पाणि चान्यानि कुञ्जकं शाखिनी तथा ॥ अपामार्गस्तथा पद्म शमीपत्र सरोचकं । चम्पकोशीरतगरं तथा वै नागकेसरं ॥ पुंनागं कि-
 क्रिरात च द्रोणपुष्प तथा शुभं ॥ शिशपोदुम्बरशैव जपा मही तथैव च । पुष्पाणि यज्ञवृक्षस्य तथा विल्वं प्रियं शिथे ॥ कुङ्कुमस्य
 च पुष्पाणि तथा वैकटतस्य च । नीलं च कुमुदं चैव तथा रक्तोत्पलानि च ॥ सुरभीणि च सर्वाणि स्थलजान्यौकजानि च । गृह्यामि
 शिरसा देनि यो मे भक्त्या निवेदयेत् ॥ शाखिनी भयूरशिखा । नीलोत्पलसहस्रस्य यो मालां सप्रयच्छति । शिवाय विधिवद्भक्त्या तस्य
 पुण्यफलं शृणु ॥ कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च । वसेच्छिवपुरे श्रीमान् शिवतुल्यपराक्रमः ॥ अर्ककरवीरधत्तुरादिपुष्प-
 दानफलं शिवलोकप्राप्तिः ॥ शिचधर्मं—तस्मात्पुष्पप्रदानेन लिङ्गेषु प्रतिमासु च । अशीतिवर्षकोटीनां दुर्गतिं न नरो व्रजेत् ॥ शु-
 ष्काण्यपि च पत्राणि श्रीवृक्षस्य सदैव हि । प्रदातव्यानीति शेषः । भविष्ये—धत्तूरकैश्च यो लिङ्गं सकृत्पूजयते नरः । स गोदानफलं
 प्राप्य शिवलोकं महीयते ॥ ॥ चिप्योः प्रियपुष्पाणि नारसिंहपुराणे—महिकामालतीजातीकेतक्यशोकचम्पकैः । पुंना-
 गनागधकुलैः पद्मकैरुत्पलादिभिः ॥ एतैरन्यैश्च कुसुमैः प्रशस्त पूजनं हरेः ॥ चामनपुराणे—जाती शताढ्या सुमना कुन्दं चाम्बुपुट-

स्तथा । पाणं च चम्पकाशोकं करवीरं च वृथिका ॥ पारिमद्रं पाटला च बकुलं गिरिशालिनी । तिलकं जासुवनजं वीतजं तगरं त्वषि ॥
 एतानि हि प्रशस्तानि कुमुमान्यन्तुतार्चने । सुरसीणि तथान्यानि वर्जयित्वा तु केतकी ॥ केतकीं घञ्चूरमिति केचित् । वनकेतकील्पपरे ।
 शताक्ष्वाञ्शोक इति प्रसिद्धः । गुमनाः सुवर्णजातिः । अम्बुपुटकः कणिकारः । जासुवनजं जषा । गिरिशालिनी श्वेतकुटजं ॥ अथ प
 द्याणि—अपामार्गश प्रथमं भृङ्गराजमतःपरम् । तस्माच्च खदिरं श्रेष्ठं ततोपि कुशपत्रकं ॥ तस्माद्मनकं श्रेष्ठं ततो विल्वस्य पत्रकं ।
 पित्तपत्रमादपि हरेस्तुलसीपत्रमुत्तमं ॥ एतेषां तु यथालाभं पर्वर्यश्चार्चयेद्भरिं । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ नरसिंह-
 पुराणे—कृष्णमूर्धनि विन्यस्ता तुलसीपत्रमञ्जरी । सुवर्णकोटिपुण्यानां पुण्यं यच्छल्यतोऽधिकं ॥ तुलसीरीपणमञ्चः—महाप्रसाद-
 जननी सर्वसीभाग्यवर्धिनी । आपिब्याधिहरा नित्यं तुलसि त्वं नमोस्तु ते ॥ द्रोणपुण्ये तथैकस्मिन्साधकाय निवेदिते । दश दत्त्वा सुव-
 र्णानि तस्फुलं लभते नरः ॥ अगस्त्रिकुमुर्मदेवं योऽर्चयेच्च जनार्दनम् । दर्शनात्तस्य देवर्षे नरकान्कोनु यासति ॥ द्रोणपुण्यं खादिरं च
 शभी विल्वं चकं तथा । चकं बकुलं । नथावर्तं करवीरं तथा श्वेतं च किशुकं ॥ कुशपुण्यं तमालं च चम्पकाशोककेतकी ।
 विसंभ्यं श्वेतजा तु या ॥ कुन्दं च शतपुण्यं च महिका जातिपुण्यकं । पूर्वपूर्वसहस्रेभ्योऽधिकं स्यादुत्तरोत्तरं ॥ जातीपुण्यसहस्रेण यच्छे-
 न्मालां सुशोभनां । विष्णवे विधिवद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च । चसेद्विष्णुपुरे श्रीमान्विष्णु-
 तुल्यपराकलः ॥ मञ्जरी सहकारस्य केशवोपरि नारद । यच्छन्ति ये महात्मानो गोकोटिफलभागिनः ॥ तिलपात्रप्रदानस्य फलं प्राप्नोत्यसं-
 शयं ॥ पुरंधिः पूर्वदेशे पहरति प्रसिद्धा ॥ ॥ दुर्गायाः त्रिधनुष्प्याणि देवीपुराणे—शृणु शुक्र प्रवक्ष्यामि पुष्पाध्यायं समासतः ।
 ऋतुजालोद्भवः पुर्वमूर्त्तिकाजातिपुष्पकैः । सितरक्तैस्त्रया पुष्पैः पमैश्च पाण्डुरैस्त्रया । किशुकैस्त्रयैश्चैव किंकिरातैः सचम्पकैः ॥ बकुलै-

श्वेव मन्दारैः कुन्दपुष्पीस्त्रिरीटकेः । करवीरार्कपुष्पैश्च शंशिपेथापराजितैः ॥ सितरक्तैस्तथा पीतैः कृष्णैश्चैव चतुर्विधैः । धतूरकादिपुष्पैश्च
 पन्थुकागस्त्रिसंभवैः ॥ मदनैः सिन्धुवारैश्च सुरगिरमरुचकैस्तथा । लताभिर्ब्रह्मशृङ्गस्य दूर्वाकुन्दैः सुशोभनैः ॥ मखरीभिः कुशानां च विल्व-
 पत्रैः सुशोभनैः । रक्तान्वितैस्तथा सर्वजलजैः सलसंभवैः ॥ पत्रैः पुष्पैर्यधान्याय सर्वौषधिमयैः शुभैः । धान्यानां सर्वपत्रैश्च पुष्पैश्चैव प्रपू-
 जयेत् ॥ विल्वपत्रैः पूजने राजसूयफलं । करवीरस्रजा-अग्निष्टोमफलं । बकुलस्रजा धाजपेयफलं । द्रोणस्रजा राजसूयफलं । एवमन्यदपि ॥
 इति पुष्पपत्रादिविचारः ॥ ॥ अथ धूपादि भविष्ये—देवदारुसमेतं च सर्जशीवासकुन्दुरं । श्रीफलं चाज्यमिश्रं च दरघ्वाभ्रोति
 पातं गतिं ॥ सर्जः शालरसः । श्रीवासः सरलद्रवः । कुन्दुरुः शैलेयमिति स्मार्तः । सलकीनिर्यास इति दामोदरः । एभ्यः सौगन्धिकं
 पूं पद्मसदृशगुणोत्तरं । अगरं शतसाहस्रं द्विगुणं वा सिताहुलं ॥ गुरगुलं धृतसंयुक्तं साक्षाद्ब्रह्माति शंकरः । दीपः तथा—तैलेनापि हि
 यो दद्याद्भूतभावेन मानवः । तेन दीपप्रदानेन शिववद्राजते भुवि ॥ ॥ नैचेद्यः नन्दिकेश्वरे—अथ भक्त्या शिवः पूज्यो नैवेद्य-
 गुपकल्पयेत् । यद्यदेवात्मनः श्रेयस्तदीशाय प्रकल्पयेत् ॥ भविष्ये तु—शालितण्डुलप्रशं तु कुर्यादन्नं सुसंस्कृतम् । शिवाय तु चरुं दद्या-
 द्दुर्दस्यं समाहितः ॥ शीवसर्वस्त्रे स्कान्दे—एकमाप्रफलं पकं यः शंभोर्विनिवेदयेत् । वर्षणामयुतं भोगैः शिवलोके महीयते ॥
 एकं मोचाफलं पकं यः शिवाय निवेदयेत् । सर्वभक्ष्यमहाभोगैः शिवलोके महीयते ॥ मोचा कदली ॥ प्रदक्षिणा शिवाय—लिङ्ग-
 वेदी भवेदेवी लिङ्गं साक्षान्महेश्वरः । तयोः संपूजनात्स्यातां देवी देवश्च पूजितौ ॥ सव्यं ब्रजेततोऽसव्यं प्रणालं नैव लक्षयेत् । एकी-
 भूतमना रुद्रे यः कुर्यान्नः प्रदक्षिणं । छिद्यस्तेन भवेद्बन्धिनं तस्य पुनरुद्भवः ॥ नमस्कारः भविष्ये—आनुभ्यां चैव पाणिभ्यां शिर-
 सा च विचक्षणः । कृत्वा प्रणामं देवेशे सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ लिङ्गपुराणे—गन्धधूपनमस्कारैर्मुखवाद्यैश्च सर्वशः । यो मामर्चयेते

तत्र तस्य तुष्याम्पदं सदा ॥ ॥ निर्माल्यमहिमा स्कान्दे—निर्माल्यं यो हि भद्रतया शिरसा धारयिष्यति । अशुचिभिर्भग्नपर्यादो नरः पाप्ममन्वितः । नरके पच्यते पारे तिर्यग्योनी च संगेवत् ॥ ब्रह्महापि शुचिर्भूत्वा निर्माल्यं यस्तु धारयेत् । तस्य पापं महच्छीघ्रं नाशयिष्ये मदान्तैः ॥ शुचिः स्नानादिनेत्यर्थः ॥ घट्टुचपरिशिष्टे—अग्राह्यं शिवनिर्माल्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् । शालग्रामशिला-स्पर्शोत्सवं यानि पवित्रताम् ॥ इति ॥

अथ पूजायत्नानि ॥ अग्निपुराणे—अस्वप्नौ हृदये सुखे स्थण्डिले प्रतिमासु च । पदस्त्रेतेषु हरेः सम्यगर्चनं मुनिभिः स्मृतं ॥ स्कान्दे—कामासक्तोऽथवा क्रुद्धः शालग्रामशिलार्चनात् । भक्त्या वा यदि वाऽभक्त्या कलौ मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ वैवस्वतभयं नास्ति तथाच कलिकालजं । यः कथां कुर्वते विष्णोः शालग्रामशिलाग्रतः ॥ शालग्रामशिलायास्तु प्रतिष्ठा नैव विद्यते । महापूजां तु कृत्वादौ पूजयेत्सां ततो शुभ इति ॥ ॥ शिवापत्तनं भारते—सदा ते यजते यस्तु श्रद्धया मुनिपुंगव । लिङ्गे वा स्थण्डिले वापि शंकरं विधिपूर्वक ॥ युगदोषं विनिर्जित्य रुद्रलोके प्रमोदत इति ॥ अविष्ये—धाणलिङ्गानि राजेन्द्र ल्यातानि भुवनत्रये । न प्रतिष्ठा न संस्कारस्तेषामावाहनं तथेति ॥ हेमाद्रौ—शास्त्रेणैवोत्सुदेवस्तु नृपैः संकर्षणस्तथा । प्रद्युम्नः पूज्यते वैश्वेयैरनिरुद्धस्तु शूद्रजैरिति ॥ विष्णु-धर्मोत्तरे—पद्मवक्रो वासुदेवः पद्भिः प्रद्युम्नकः स्मृतः । संकर्षणः सप्तवक्रोऽनिरुद्ध एकादशैः स्मृतः ॥ चत्वारो ब्राह्मणैः पूज्यास्त्रयो रावन्यजातिभिः । वैश्वेदोऽथैव संपूज्यौ तथैकः शूद्रजातिभिरिति ॥ स्मृत्यन्तरे—एकमूर्तिर्न पूज्यैव पृथिणा मूर्तिभिश्छेता । अनेक-मूर्तिसंपन्नः सर्वान्कामानवाप्नुयादिति तत्काम्यपूजापरं त्रैवर्णिकपरं वा शूद्रसैक्यविधानात् । यद्यपि—शालग्रामाः समाः पूज्या विपया न

कदाचन । समेषु द्वितयं नेष्टं विषमेण्वेकमेहीति, तत्र पादत्रयं विप्रपरं, तत्राप्याथार्थं—चत्वारो ब्राह्मणैः पूज्या इत्यसौवार्थमनुवदति ।
 तृतीयपादस्तु—अनेकश्रुतिसंपन्न इत्यनेकताप्राप्तौ द्वयोर्निषेधकः । अन्त्यपादस्तु शुद्धपरः ॥ यस्तु विष्णुधर्मोत्तरे—शालग्रामशिलां चापि
 चक्राङ्कितशिलां तथा । ब्राह्मणः पूजयेन्नित्यं क्षत्रियादिर्न पूजयेदिति, तत् क्षत्रियादिरादिर्यसेति मध्यमपदलोपि बहुव्रीहियोगेण तद्गुणसं-
 विशान्बहुव्रीहिणा शुद्धपरं । तथाचापस्तम्भः—ब्रणवोच्चारणाच्च शालग्रामशिलार्चनात् । ब्राह्मणीगमनाच्चापि शुद्धश्चाण्डालतां व्रजेत् ।
 एतदपि शुद्धस्य सर्वसहितपूजानिषेधार्थं ।—ब्राह्मणस्यैव पूज्योऽहं शुचेरप्यशुचेरपि । स्त्रीशुद्धकरसंस्पर्शो वज्रस्पर्शाधिको ममेति लेङ्गोक्तः—
 स्त्रीणामनुपनीतानां शुद्धाणां च नराधिप । स्पर्शने नाधिकारोस्ति विष्णोर्वा शंकरस्य चेति—शुद्धो वाऽनुपनीतो वा स्त्री चापि पतितोऽथवा ।
 केशवं वा शिव चापि स्पृष्ट्वा नरकमश्नुते इति बृहन्नारदीयाच्च भट्टचरणाः । तत् स्त्रीशुद्धयोः साक्षान्पूजननिषेधकमिति युक्तं । अतएव
 पादो—ब्राह्मणक्षत्रवैश्यानां त्रयाणां मुनिसत्त्वम । अधिकारः स्युतः सद्भिः शालग्रामशिलार्चने ॥ स्त्रीशुद्धपतितादीनां पण्डादीनां विकर्मणां ।
 नैवाधिकारो विज्ञेयः शालग्रामशिलार्चने ॥ दीक्षायुक्तैस्तथा शुद्धैर्मद्यपानविवर्जितैः । कर्तव्यं ब्राह्मणद्वारा-शालग्रामशिलार्चनमिति ॥ चर्म-
 त्कारचिन्तामणौ—नाच्यौ गृहेऽश्मजा श्रुतिथतुरङ्गुलतोऽधिका । न वितस्त्वधिका पातुसंभवा श्रेय इच्छतेति ॥ ॥ तत्रैव—द्वारका-
 शैलसंभूतं यस्तोय पिबते कलौ । पापानि तस्य नश्यन्ति शतजन्मार्जितान्यपि ॥ धृते शिरसि पीते च सर्वोस्तुष्यन्ति देवताः । प्रायश्चित्तं
 हि पापानां कलौ पादोदकं हरेरिति । शिलैव शैलं स्वार्थेऽण् । द्वारकाशिलातोयपानविधेः सापि शालग्रामेण सह पूज्येति केचित् ।
 ततोयपानमात्रं पूजायां तु मानमात्र इत्यपरे ॥ ॥ अथ विष्णोर्गन्धघुष्पादि । कलौ यच्छन्ति ये विष्णोस्तुलसीकाष्ठचन्दनं ।
 विष्णुप्रीतिकरं मर्सी उत्तरां यान्ति ते भुवं ॥ योऽर्चयेन्मालतीपुष्पैर्न भूयस्त्वपनो भवेत् । अहो मुग्धास्ते नष्टास्ते पतिताः कलिकन्दरे ॥

येनांचितो हरिर्भक्त्या कमलैरसितैः सितैरिति । पाद्मे—कार्तिके केतकीपुष्पं येन दत्तं हरेः कलौ । दीपदानं च देवैर्षे तारितं तेन वै कुलमिति ॥ अन्यच्च । केतकीटादिविद्वानि निशिपशुंषितानि च । स्वयं पतितपुष्पाणि त्वजेत्परहृतान्यपि ॥ इति ॥

अथ पूजेतिकर्तव्यता । आग्नेयपुराणे—अर्चनं संश्रवक्ष्यामि विष्णोरमिततेजसः । यद्वृत्त्वा मुनयः सर्वे परं निर्वाणमाश्रुतुः ॥ मिना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया । पूजितोपि महादेवो न तस्य स्यात्फलप्रदः । तस्मान्मृदापि कर्तव्यं ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ॥ आगुष्टभस्य सूक्तस्य त्रिपुष्टयन्तस्य देवता । पुरुषो यो जगद्दीजं ऋषिर्नारायणः स्मृतः ॥ प्रथमां त्रिन्यसेद्भामे द्वितीयां दक्षिणे करे । तृतीयां वामपादे च चतुर्थीं दक्षिणे न्यसेत् ॥ पञ्चमीं वामजानीं च षष्ठीं वै दक्षिणे न्यसेत् । सप्तमीं वामकट्यां तु अष्टमीं दक्षिणे तथा ॥ नवमीं नाभिमध्ये तु दशमीं हृदये तथा । एकादशीं कण्ठमध्ये द्वादशीं वामचाहुके ॥ त्रयोदशीं दक्षिणे तु तथैवास्त्रे चतुर्दशीं । अश्विनीः पद्मदशी चैव त्रिन्यसेन्मूर्ध्नि षोडशीं ॥ यथा देहे तथा देवे न्यासं कृत्वा यथाविधि । न्यासेन तु भवेत्सोपि स्वयमेव जनार्दनः ॥ एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चात्पूजां समाचरेत् ॥ पूर्व्यावाहयेदेवं आसनं तु द्वितीयया । पाद्यं तृतीयया तद्वच्चतुर्थ्योर्ध्वं प्रद्रापयेत् ॥ पञ्चम्या-चमनं दद्यात्पृष्ठया स्नानं समाचरेत् । सप्तम्या तु ततो वासोऽप्यष्टम्या चोपवीतकं ॥ नवम्या चन्दनं दद्याद्दशम्या पुष्पमेव च । एकादश्या तथा धूपं द्वादश्या दीपमेव हि ॥ नैवद्यं तु त्रयोदश्या नमस्कारे चतुर्दशी । प्रदक्षिणे पञ्चदशी वर्जने षोडशी तथा ॥ वर्जने विसर्जने । स्नाने वक्षे च नैवेद्ये दद्यादाचमनीयकं । पुनः षोडशभिर्भैर्दद्यात्पुष्पाणि षोडश ॥ हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाक्षस्य चाहुतीः ॥ तत्र सर्वं जपेद्भूयः पौरुषं सूक्तेमेव च । षण्मासात्सिद्धिमाप्नोति क्षेमेमेव समर्पयन्निति ॥ यत्तु भागवते—उद्भासावहने न स्तः स्त्रियायामुद्धवार्चने । अश्विनीयां विकल्पः स्यात्खण्डिते च संवेद्यमिति ॥ यदपि स्कान्दे—शालिग्रामार्चने नैव आवाहनविसर्जने । शालग्रामे हि भगवान्स-

सुभूतः सदा हरिरिति आवाहनविसर्जने निषिद्धे ॥ तत्र तदचोविनियोगो मन्त्रराजविधौ—आवाहनऋचा दद्यात्पूर्वं पुष्पाञ्जलिं हरेः । तस्यैवोन्मुसताप्राप्त्यै यागे चोद्धासने ऋचा ॥ अन्ते पुष्पाञ्जलिं दद्यादागसंपूर्तिसिद्धय इति ॥ तत्रैव—प्रतिमापट्टयन्नाणां नित्यं स्नानं न कारयेत् । कारयेत्सर्वदिवसे यथामलनिवारणमिति । वस्त्रमपि न प्रत्यहं नियमेन नूतनमेव समर्पणीयं—वस्त्रमभ्युक्षणाच्छुद्धोद्वेदपरं तु दिने दिने इति तत्त्वसागरोक्तेः । अपरं पुष्पादि । तत्रैव—यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठन्ति देवताः । न निर्गाल्यं भवेत्तावत्स्वर्णरूप्यविभूषणमिति ॥ इति पूजेतिकर्तव्यता ॥

अथ शिवपूजाप्रकारः । धौघायनः—अथातो महादेवस्याहरहः परिचर्याविविं व्याख्यास्यामः । स्नात्वा शुचौ देशे गोमयेनोपलिप्य प्रतिकृतिं कृत्वाऽक्षतपुष्पैर्यथाशालाभमर्चयेत् । सहपुष्पोदकेन महादेवमावाहयेत् । ॐ भूर्महादेवमावाहयामि । ॐ भुवःमहादेवमावाहयामि । ॐ स्वःमहादेवमावाहयामि । इत्यावाह्य । आयातु भगवान्महादेव इत्यथ स्वागतेनाभिनन्दति स्वागतममुना स्वागत भगवते महादेवाय तत्स्वासनं कुरुमास्तां भगवान्महादेव इत्यत्र कूर्चं ददाति भगवतोऽयं कूर्चो दर्भमयस्त्रिष्टुद्धरितः सुवर्णस्तं लुपस्वेति । अत्र स्थानानि कल्पयन्ति । अग्रतो ब्रह्मणे कल्पयामि । दक्षिणतः स्कन्दाय कल्पयामि विनायकाय कल्पयामि । पश्चिमतः स्थूलाय कल्पयामि । उत्तरत उमायै कल्पयामि । नन्दिकेश्वराय कल्पयामीति कल्पयित्वाय सावित्र्या पात्रमभिमन्त्र्य प्रक्षाल्य त्रिरपः पवित्रमध्यआनीय सहपवित्रेणादित्य दर्शयेत् ॐमित्युतमितिसानं ॐस्वरिति रुद्रेण पादं दद्यात् प्रणवेनार्धं अथ व्याहृतिभिर्निर्गाल्य व्यपोहोत्तरतश्चण्डायनमः इत्यथैव स्नापयित्वा आपोहिष्ठामयोसुव इति तिस्रभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतसृभिः पवमानः सुवर्जन इत्यनेनानुवाकेन स्नापयित्वाऽङ्घ्रिस्तर्पयति भवं देवं तर्पयामि शर्वं देव तर्पयामि ईशानं देवं तर्पयामि पशुपतिं

देवं तर्पयामि रुद्रं देवं तर्पयामि उग्रं देवं तर्पयामि भीमं देवं तर्पयामि महान्तं देवं तर्पयामीति तर्पयित्वाऽथैतानि षड्वायज्ञोपवीतान्या-
चगनीयान्युदकेन व्याहृतिभिर्दत्त्वा व्याहृतिभिः प्रदक्षिणमुदकं परिषिच्य नमस्तेरुद्र मन्यव इति गन्धं दद्यात् सहस्राणि सहस्रश इति
पुष्पं दद्यात् ईशानं त्वा भुवनानामधिष्ठियं इतिचाक्षतान्दद्यात् सावित्र्या धूपं उदीप्यत्येति दीपं देवस्यत्वासवितुः प्रसवेऽखिनोर्वाहुभ्यां
भगवते महादेवाय जुष्टं चरुं निवेदयामीति नैवेद्यं अथाष्टभिर्नामधेयैरष्टौ पुष्याणि दद्यात् भवायदेवायनमः शर्वायदेवायनम ईशानाय
देवायनमः पशुपतयेदेवायनमो रुद्रायदेवायनम उग्रायदेवायनमो भीमायदेवायनमो महतेदेवायनमो ब्रह्मणेनमो विष्णवेनमः स्कन्दा-
यनमः पिताकायनमः शूरायनमो महाकालायनमो नन्दिकेश्वरायनम इति चरुयेणाष्टभिर्नामधेयैरष्टाहुतीर्जुहोति भवायदेवायस्वाहेत्यष्टा-
भिर्हुत्वाऽथ शिष्टैर्गन्धमात्यैर्ब्राह्मणानलंकृत्याधेनमृग्यजुःसामभिः स्तुवन्ति सहस्राणिसहस्रश इत्यनुवाकंजपित्वा अन्यांश्च रौद्रान्मन्त्रान्यथा-
शक्त्या एकैकं मूर्ध्नेवःस्वर्गदरौ भगवते महादेवाय च रुद्रस्योद्वासकाले ॐमहादेवमुद्रासयामीति रुद्रमुद्रास्य । प्रयतुभगवानीशः सर्वलो-
कनमस्तुतः । अनेन हविषा वृष्टः पुनरागमनाय च । पुनः संदर्शनाय चेति प्रतिमास्थानेषु अप्स्यग्रावावाहनविसर्जनवर्जं समानमन्यत् महत्स-
स्त्ययनमाचक्षत इत्याह्मगनान्वीधायन इति ॥ कौर्मै—न विष्ववाराधनासुष्यं विद्यते कर्म वैदिकं । तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमा-
राधयेद्भूमिं ॥ अथवा देवमीशानं भगवन्तं सनातनं । आराधयेन्महादेवं भावपूतो महेश्वरं ॥ मन्त्रेण रुद्रशायत्र्या प्रणवेनाथवा पुनः ।
रुद्रशायत्री तस्वरुपायविग्रह इत्याया । ईशानेनाथवा रुद्रं त्र्यम्बकेन समाहितः । पुष्यैः पत्रैरथाद्भिर्वा चन्दनाद्यैर्महेश्वरं । तयोन्नमःशिवा-
येति मन्त्रेणानेन पूजयेत् ॥ नमस्तुर्नान्महादेवं ऋतंसत्यमितीश्वरं । निवेदयित चात्मानं यो ब्रह्माणमितीश्वरे ॥ प्रदक्षिणं द्विजः कुर्यात्पञ्चम-
क्षाणि वा जपेत् । ध्यायीत देवमीशानं व्योममध्यगतं शिचमिति ॥

अथ पार्थिवपूजा । नन्दपुराणे—आयुष्मान्बलवान्श्रीमान्ब्रह्मन्धनवान्सुखी । वरमिष्टं लभेच्छिन्नं पार्थिवं यः समर्चयेत् ॥
 तस्मात्तु पार्थिवं लिङ्गं ज्ञेयं सर्वार्थसाधकं ॥ भविष्ये—शुक्रस्मृतौः शक्रस्त्रिण्डं ताम्रकांसमयं तथा । कृत्वा लिङ्गं सकृत्पूज्य वसेत्क-
 ल्पायुषं दिवि ॥ राज्यवित्तप्रदं लिङ्गं स्फाटिकं सर्वकामदं । नर्मदागिरिजं श्रेष्ठमन्यदपिहि लिङ्गवत् ॥ कृत्वा पूज्य विभ्रेन्द्र लक्ष्मसे चे-
 दितं फलं । लिङ्गवलिङ्गाकारं ॥ त्रिधित्तत्वे—अक्षादल्पपरिमाणं न लिङ्गं कुत्रचिन्नरः । कुर्वीताद्भुष्टतो ह्रस्वं न कदाचित्समाचरेत् ॥
 अष्टष्टतस्तद्गृह्यत्सर्वप्रथितः । अङ्गुष्ठाङ्गुलिमानं तु यत्रयत्रोपदिश्यते । तत्रतत्रवृहत्सर्वप्रथित्यभिर्भिर्जुंयात्सदेति ॥ छन्दोगपरिशिष्टात् ॥
 शिबधर्म—सहस्रमर्षयेलिङ्गं निरयं स न गच्छति । रुद्रलोकमवाप्नोति युक्त्वा भोगाननुत्तमान् ॥ तथा—वायुकानि च लिङ्गानि
 पार्थिवानि च कारयेत् । सहस्रपूजनात्सोपि लभते वाञ्छितं फलं ॥ देवीपुराणे—शुदाहरणसंघट्टप्रतिष्ठाह्वानमेवच । स्वपनं पूजनं चैव
 विसर्जनमतः परं ॥ हरो महेश्वरश्चैव शूलपाणिः पिनाकधृक् । पशुपतिः शिवश्चैव महादेव इति क्रमात् ॥ ॥ अत्रानुष्ठानम् ॥ ॐह-
 रायनम् इति शुदाहरणं । ॐमहेश्वरायनम् इति संघट्टनं । ॐशूलपाणे इह सुप्रतिष्ठितो भवेति प्रतिष्ठा । ध्यायेन्नित्यंमहेशमिति ध्यात्वा ।
 पिनाकधृगिहागच्छेत्यावाह । ॐपशुपतयेनम् इति स्वपनं । एवं पाद्यं । ॐनमः शिवायनमइति एवमर्थादिना पूजयेत् । विसर्जनात्पूर्वं
 भविष्योत्तरपुराणोक्तं स्वभावप्रसिद्धैशान्यादिषु अष्टदिक्षु वामावर्तेन पूजनं ॐशर्वाय क्षितिमूर्तयेनमः । ॐशुक्राय जलमूर्तयेनमः । ॐरुद्राय
 अग्निमूर्तयेनमः । ॐउग्राय वायुमूर्तयेनमः । ॐभीमाय आकाशमूर्तयेनमः । ॐपशुपतये यजमानमूर्तयेनमः । ॐमहादेवाय सोममूर्तये
 नमः । ॐईशानाय सूर्यमूर्तयेनमः । मूर्तयोऽष्टौ शिवसैताः पूर्वोदिक्रमयोगतः । आग्नेयन्तः प्रयोऽप्यास्तु वेधां लिङ्गे शिवं यजेत् । ततः ।
 ॐमहादेव क्षमसेति संहारमुद्रया विसर्जयेदिति ॥

ततः पुरुषसूक्तेनप्रतिमंत्रंपोडशशुष्पसर्मर्षणं ॥ ततःस्थंडिलेपंचभृशंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठाप्य ॥ दक्षिणतोत्रह्नासनमास्ती-
 र्थेत्यादिचरुंश्रपयित्वा ॥ आज्यभ्रागांतं कृत्वापुरुषसूक्तेनप्रतिमंत्रंपोडशचर्वाहुतीर्हुत्वा ॥ स्थिष्टकृदादिप्रणीताविमोकान्तं-
 कुर्यात् ॥ ततःपुरुषसूक्तजपः ॥ अनयापूजयाविष्णवादिदेवताःप्रियंतां ॥ यस्यस्सृत्येत्यादि ॥ इतिवैदिकपूजा ॥
 अथदेवपूजा ॥ तत्रायंवैदिकतात्रिकपौराणेतित्रिविधमिश्रपूजाप्रयोगः ॥ उदयात्पूर्वेनिर्मात्यमपसार्य यथाकालंपूजा-
 रम्भः ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ द्यौःशान्तिः ॥ यतोयतःसु० ॥ सुशान्तिर्भवतु ॥ ॐलक्ष्मीनारायणाभ्यां
 नमः । उमामहेश्वराभ्यांनमः । वाणीहिरण्यगर्भाभ्यांनमः । शचीपुरन्दराभ्यांनमः । मातापितृचरणेभ्योनमः । इष्टदे-
 वताभ्योनमः । कुलदेवताभ्योनमः । ग्रामदेवताभ्योनमः । स्थानदेवताभ्योनमः । वासुदेवताभ्योनमः । गुरुभ्योनमः ।
 सर्वेभ्योब्राह्मणेभ्योनमोनमः । सिद्धिबुद्धिसहिताय श्रीमन्महागणाधिपतयेनमः ॥ पुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्त्वितिभ-
 वन्तोद्युवन्तु ॥ पुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्तु ॥ सुमुखश्चैकदन्तश्चकपिलोगजकर्णकः । लम्बोदरश्चविकटोचिन्ननाशोगणा-
 धिपः १ ॥ धूम्रकेतुर्गणतथ्यक्षोभालचन्द्रोगजाननः । द्वादशैतानिनामानियःपठेच्छृणुयादपि २ ॥ विद्यारम्भेविवाहे
 चप्रवेशेनिर्गमेतथा । संग्रामेसंकटेचैवविघ्नस्तस्यनजायते ३ ॥ शुक्लाम्बरधरंदेवंशशिवर्णंचतुर्भुजं । प्रसन्नवदनंच्यायेत्स-

१ देवाचेवमपि प्रातर्होमोत्तरं चतुर्थभागे तदस्यशोचरं वा कार्यं—विधायदेवतापूजाप्रातर्होमादन्तरं । कुर्मोतिदेवतापूजाजपयज्ञादनन्तरमितिकालद्वय ।

र्वचिन्नोपशान्तये ४ ॥ अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थपूजितोयःसुरासुरैः । सर्वचिन्नहरत्नसौगण्यधिपतयेनमः ५ ॥ सर्वगङ्गल-
 माहृत्येशिवेसर्वार्थसाधिके । शरण्येऽयम्ब्रह्मेगौरिनारायणिनमोऽस्तुते ६ ॥ सर्वदासर्वकार्येषुनास्तितेपाममङ्गलं । चेपां
 हृदिस्योभगयान्मङ्गलायतनंहरिः ७ ॥ तदेवलमंसुदिनंतदेयतारावलंचन्द्रचलंतदेव । विद्यावलंदैववलंतदेवलक्ष्मीपतेतद्वि-
 युगंस्वराग्नि ८ ॥ लाभस्तेषांजयस्तेषांकृतस्तेषांपराजयः । येषामिन्दीवरक्ष्यामोहृदयस्थोजनार्दनः ९ ॥ यत्रयोगेश्वरः
 कृष्णोयत्रपार्थोधनुर्धरः । तत्रश्रीविजयोमृतिर्धुवानीतिर्मतिर्मम १० ॥ सर्वेभ्यश्चकार्येषुत्रयस्त्रिभुवनेश्वराः । देवादि-
 शान्तुनःसिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ११ ॥ ॐ चिष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ॥ संकल्पः ॥ ॐ इहृद्युधिव्यामित्यादि (प्रातःस्नानसंक-
 ल्पयत्) देशकालीनिर्दिश्य ॥ तिथिर्विष्णुस्तथाचारो नक्षत्रं चिष्णुरेवच । योगश्चकरणंचैवसर्वेचिष्णुमयंजगत् ॥ एवंगुण-
 विशेषणयतिदेशकालेच मग आत्मनःश्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं ममसकुटुम्बस्वसपरिचारस्य आधिदैविकाधिभौ-
 तिकाध्यात्मिकत्रिविधतापशमनपूर्वकंधेमस्थिताऽऽशुरारोग्यपुत्रपौत्रादिसंततिसंपत्तिसकलमनईप्सितकामनासिद्ध्यर्थं श्री-
 विष्णुशिवगणेशसूर्याम्बिकाप्रमुखदेवतानां यथामिलितैरावाहनादियोऽशोपचारैःपूजनमहंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नता-
 सिद्ध्यर्थंगणपतिस्मरणंक० ॥ ॐ गुणानांत्वा० धम् ॥ चक्रतुण्डमहाकायकोटिसूर्यसमग्रम ॥ निर्विघ्नंकुरुमेदेवसर्वकार्येषु
 सर्वदा ॥ शरीश्रुद्धिद्वारापूजाधिकारसिद्ध्यर्थंपुरुषसूक्त्यासाः निर्दिष्टधैदिकपूजावत् ॥ आदीस्वदेहे ॥ तथैवपश्चाद्देवशरीरे ॥

कलशेवरुणपूजनं ॥ ॐ तत्सर्वायामि० प्रगोपीः ॥ पाशपाणेनमस्तुभ्यंपद्मिनीजीवनायक । देवतापूजनंयावत्तावत्त्वंसं-
 निधौभव ॥ वरुणायनमः वरुणमावाहयामि ॥ गन्धाक्षतपुष्पैःसंपूज्य ॥ गन्धाद्यावाहनं ॥ सर्वसमुद्राःसरितस्तीर्थानिजल-
 दानदाः । आयान्तुदेवपूजार्थंदुरितक्षयकारकाः १ ॥ कलशस्यमुखेविष्णुःकण्ठेरुद्रःसमाश्रितः । गूलेतत्रस्थितोब्रह्मा-
 मध्येमातृगणाःस्मृताः २ ॥ कुक्षौतुसागराःसप्तसप्तद्वीपावस्तुधरा । ऋग्वेदोथयजुर्वेदःसामवेदोह्यथर्वणः ३ ॥ अङ्गे-
 शसहिताःसर्वकलशाम्बुसमाश्रिताः ४ ॥ धेनुमुद्रयाअमृतीकृतोभव ॥ कलशोदकेनकर्मभूमिंपूजासंभारान् आत्मानं च
 संप्रोक्षेत् ॥ शतघण्टाराधनं ॥ ॐ पाञ्चजन्यायविभ्रहेपावमानायधीमहि । तन्नःशहःप्रचोदयात् ॥ शह्चन्द्रार्कैदेवत्यं
 कुक्षौवरुणदेवतं । पृष्ठेप्रजापतिश्चैवअग्नेगङ्गासरस्वती ॥ त्वंपुरासागरोत्पन्नोविष्णुनाविधृतःकरे । नमितःसर्वदेवैश्चपाञ्च-
 जन्यनमोस्तुते ॥ आगमार्थंतुदेवानांगमनार्थंतुरक्षसां । कुरुघण्टेमहानादं देवताह्लादकारणं ॥ शह्घण्टाभ्यांनमःगन्धा-
 क्षतपुष्पैःसंपूज्य ॥ शह्शह्शह्मुद्रांप्रदर्श्य घण्टायांगरुडमुद्रांप्रदर्श्य । शह्शोदकेनपूजासंभारानात्मानंच
 प्रोक्षेत् ॥ ॥ ॐ सुहृत्शशीर्पुत्यावाहनं ॥ शालग्रामादौप्रतिष्ठितमूर्त्यांदावावाहनाभावात्पुष्पाञ्जल्यर्पणं ॥ ॐ ह्रुदंविष्णु०
 पांसुरे ॥ शान्ताकारं गुजगशयनंपद्मनाभंसुरेशं विश्वाधारंगगनसदृशमेघवर्णंशुभाङ्गं ॥ लक्ष्मीकान्तंकमलनयनंयोगिभिर्ध्या-

१ वामागुष्ठं व सपृष्ठं दक्षिणेन व मुष्टिना । कृ कोतान ततो मुष्टिमहृष्टं तु असारकेत् ॥ वामागुष्ठं ल्यल्लथाश्लिष्टा सयुक्ता सुप्रसारिता । दक्षिणागुष्ठं ससृष्टाश्लेयैवा-
 शहमुद्रिका ॥ २ मिथस्तर्जनिर्केशिष्ठेऽश्लिष्टा वगुष्ठकौतथा । मध्यमानामिके व ह्रीं पक्षाविव धिचालयेत् । एपागरुडमुद्रास्माद्रिष्णो सतोपनर्धिनी ।

र्वविप्रोपशान्तये ४ ॥ अभीप्सितार्थसिद्धयर्थपूजितोयःसुरासुरैः । सर्वविघ्नहरस्तस्मीगणाधिपतेयनमः ५ ॥ सर्वमङ्गल-
 माकृत्येशिवेसर्वार्थसाधिके । शरण्येभ्यश्चकेशोरिनारायणिनमोऽस्तुते ६ ॥ सर्वदासर्वकार्यपुनास्तितेपामगङ्गलं । येषां
 हृदिस्योभगवान्मङ्गलायतनंहरिः ७ ॥ तदेवलमंसुदिनतदेवतारावलंचन्द्रवलंतदेव । विद्यावलंतदेववलंतदेवलक्ष्मीपतेतेद्वि-
 युगंस्मरामि ८ ॥ लाभस्तेषांजयस्तेषांकुतस्तेषांपराजयः । येषामिन्दीवरश्यामोहृदयस्थोजनार्दनः ९ ॥ यत्रयोगेश्वरः
 कृष्णोयत्रपार्थोधनुर्धरः । तत्रथीर्विजयोभृतिर्धुवानीतिर्मतिर्मम १० ॥ सर्वेव्यारब्धकार्येषुत्रयस्त्रिमुखनेश्वराः । देवादि-
 शन्तुनःसिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ११ ॥ ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ॥ संकल्पः ॥ ॐ इहपृथिव्यामित्यादि (प्रातःस्नानसंक-
 ल्पवत्) देवकालौनिर्दिश्य ॥ तिथिविष्णुस्तथाचारो नक्षत्रविष्णुरेवच । योगश्चकरणंचैवसर्वविष्णुमयंजगत् ॥ एवंगुण-
 विशेषणवतिदेशकालेच मम आत्मनःश्रुतिस्मृतितपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं ममसकुटुम्बस्वस्थसपरिचारस्य आधिदैविकाधिसौ-
 तिकाध्यात्मिकत्रिविधतापशमनपूर्वकंधेमस्थिताऽऽयुरारोग्यपुत्रपौत्रादिसंततिसंपत्तिसकलमनईप्सितकामनासिद्धयर्थं श्री-
 विष्णुशिवगणेशसूर्याम्बिकाप्रमुखदेवतानां यथाभिलितैरावाहनादिपोडशोपचारैःपूजनमहंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नता-
 सिद्धयर्थेगणपतिसरणंक० ॥ ॐ गुणानांत्वा० घंम् ॥ चक्रतुण्डमहाकायकोटिसूर्यसमप्रम ॥ निर्विघ्नंकुलमेदेवसर्वकार्येषु
 सर्वदा ॥ शरीरशुद्धिद्वारापूजाधिकारसिद्धयर्थंपुरुषसूक्तन्यासाः निर्दिष्टवैदिकपूजावत् ॥ आदौखंडेहे ॥ तथैवपश्चाद्देवशरीरे ॥

कलशैवरुणपूजनं ॥ ॐ तत्सर्वायामि० प्रमोषीः ॥ पाशपाणेनमस्तुभ्यंपद्मिनीजीवनायक । देवतापूजनंयावत्तावत्स्वंसं-
 निधौभव ॥ वरुणाथनमः वरुणमावाहयामि ॥ गन्धाक्षतपुष्पैःसंपूज्य ॥ गन्धाद्यावाहनं ॥ सर्वसमुद्राःसरितस्तीर्थानिजल-
 दानदाः । आयान्तुदेवपूजार्थंदुरितक्षयकारकाः १ ॥ कलशस्यमुखेविष्णुःकण्ठेरुद्रःसमाश्रितः । मूलेतत्रस्थितोब्रह्मा-
 मध्येमातृगणाःस्यूताः २ ॥ कुक्षौतुसागराःसप्तसप्तद्वीपावसुन्धरा । ऋग्वेदोथयजुर्वेदःसामवेदोह्यथर्वणः ३ ॥ अङ्गै-
 श्वसहिताःसर्वकलशाम्बुसमाश्रिताः ४ ॥ धेनुमुद्रयाअमृतीकृतोभव ॥ कलशोदेकेनकर्मभूमिंपूजासंभारान् आत्मानं च
 संप्रोक्षेत् ॥ शङ्खघण्टाराधनं ॥ ॐ पाञ्चजन्यायविभ्रहेपावमानायधीमहि । तन्नःशङ्खःप्रचोदयात् ॥ शङ्खंचन्द्रार्कदेवत्यं
 कुक्षौवरुणदेवतं । पृष्ठेप्रजापतिश्चैवअग्नेगङ्गासस्वती ॥ त्वंपुरासागरोत्पन्नोविष्णुनाविधृतःकरे । नमितःसर्वदेवैश्चपाञ्च-
 जन्यनमोस्तुते ॥ आगमार्थंतुदेवानांगमनार्थंतुरक्षसां । कुरुघण्टेमहानादं देवताह्लादकारणं ॥ शङ्खघण्टाभ्यांनमःगन्धा-
 क्षतपुष्पैःसंपूज्य ॥ शङ्खेशङ्खमुद्रांप्रदर्श्य घण्टायांगरुडमुद्रांप्रदर्श्य । शङ्खोदेकेनपूजासंभारानात्मानंच
 प्रोक्षेत् ॥ ॥ ॐ सुहृत्क्षीपुंस्त्यावाहनं ॥ शालग्रामादीप्रतिष्ठितमूर्त्योदावावाहनाभावात्पुष्पाञ्जल्यर्पणं ॥ ॐ हुदंविष्णु०
 पांसुरे ॥ शान्ताकारंसुजगशयनंपद्मनाभंसुरेशं विश्वाधारंगगनसहस्रमेघवर्णंशुभाङ्गं ॥ लक्ष्मीकान्तंकमलनयनंयोगिभिर्ध्या-

१ यामाहुः ४ चरुण दक्षिणेन ४ मुष्टिना । ४ बोसान ततो मुष्टिगृह ४ प्रसारयेत् ॥ यामाहुः ५ चरुण दक्षिणेन ५ मुष्टिना सुप्रसारिता । दक्षिणाहुः ४ चरुणदक्षिणेपा-
 शसुरिका ॥ २ विष्वक्त्रंनिकेच्छिद्यचक्रुर्नैतथा । मध्यमानामिके इदौ पक्षाविव विचालयेत् । एवागुरुः ५ मुद्रास्माद्विष्णो सतोवर्धनी ।

र्वचिभ्योपदान्तये ४ ॥ अभीप्सितार्थसिद्धयर्थयुजितोयःपुरासुरैः । सर्वविघ्नहरस्तस्मैगणाधिपतयेनमः ५ ॥ सर्वमङ्गल-
 माङ्गल्येशिवेसर्वार्थसाधिके । शरण्येऽयम्वकेगौरिनारायणिनमोऽस्तुते ६ ॥ सर्वदासर्वकार्येषुनासितेषाममङ्गलं । चेपां
 हृदिस्योभगवान्मङ्गलायतनंहरिः ७ ॥ तदेवलङ्गसुदिनतदेवतारावलचन्द्रवलतदेव । विद्यावलदैववलतदेवलश्मीपतेतेद्वि-
 युगं सरामि ८ ॥ लाभस्तेषांजयस्तेषांकुतस्तेषांपराजयः । येषामिन्दीवरत्रयामोहृदयस्योजनार्दनः ९ ॥ यत्रयोगेश्वरः
 कृष्णोयत्रपार्थोधनुर्धरः । तत्रश्रीर्विजयोऽमृतिर्धुवानीतिर्मतिर्मम १० ॥ सर्वेज्वारब्धकार्येषुत्रयस्त्रिभुवनेश्वराः । देवादि-
 शन्तुनःसिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ११ ॥ ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ॥ संकल्पः ॥ ॐ इहृष्टिव्यामित्यादि (प्रातःज्ञानसंक-
 ल्पयत्) देशकालौनिर्दिश्य ॥ तिथिर्विष्णुस्तथावारोनक्षत्रंविष्णुरेवच । योगश्चकरणंचैवसर्वविष्णुमयंजगत् ॥ एवंगुण-
 विशेषणवतिदेशकालेच मम आत्मनःश्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं ममसकुटुम्बस्वसपरिवारस्य आधिदैविकाधिभौ-
 तिकाध्यात्मिकात्रिविधतापक्षमनपूर्वकंधेमस्थिताऽऽयुरारोग्यपुत्रपौत्रादिसंततिसंपत्तिसकलमनईप्सितकामनासिद्धयर्थं श्री-
 विष्णुशिवगणेशसूर्याम्बिकाप्रमुखदेवतानां यथाभिलितैरावाहनादिपोडशोपचारैःपूजनमहंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नता-
 सिद्धयर्थगणपतिसरणंक० ॥ ॐ गुणानांत्वा० धम् ॥ ब्रह्मण्डमहाकायकोटिसूर्यसमप्रम ॥ निर्विघ्नंकरुभेदेवसर्वकार्येषु
 सर्वदा ॥ शरीत्युद्धिद्वारापूजाधिकारसिद्धयर्थेषुपुरुषसूक्तन्यासाः निर्दिष्टधैदिकपूजावत् ॥ आदौसंदेहे ॥ तथैवपश्चाद्देवशरीरे ॥

कलशेवरुणपूजनं ॥ ॐ तत्सर्व्यायाम्नि० प्रमोषीः ॥ पाशपाणेनमस्तुभ्यंपमिनीजीवनायक । देवतापूजनंयावत्तावत्स्वंसं-
 निधौभव ॥ वरुणायनमः वरुणमावाहयामि ॥ गन्धाक्षतपुष्पैःसंपूज्य ॥ गन्धाद्यावाहनं ॥ सर्वसमुद्राःसरितस्तीर्थानिजल-
 दानदाः । आयान्तुदेवपूजार्थंदुरितक्षयकारकाः १ ॥ कलशस्यमुखेविष्णुःकण्ठेरुद्रःसमाश्रितः । मूलेतत्रस्थितोब्रह्मा-
 मध्येमातृगणाःस्थिताः २ ॥ कुक्षौतुसागराःससससद्वीपावसुन्धरा । ऋग्भेदोथयजुर्वेदःसामवेदोह्यथर्वणः ३ ॥ अङ्गै-
 श्वसहिताःसर्वकलशाम्बुसमाश्रिताः ४ ॥ धेनुमुद्रयाअमृतीकृतोभव ॥ कलशोदकेनकर्मभूमिंपूजासंभारान् आत्मानं च
 संप्रोक्षेत् ॥ शङ्खघण्टाराधनं ॥ ॐ पाञ्चजन्यायविद्महेपावमानायधीमहि । तन्नःशङ्खःप्रचोदयात् ॥ शङ्खंचन्द्रार्कदेवत्यं
 कुक्षौवरुणदैवतं । पृष्टेप्रजापतिश्चैवअग्नेगङ्गासस्वती ॥ त्वंपुरासागरोत्पन्नोविष्णुनाविधृतुःकरे । नमितःसर्वदेवैश्चपाञ्च-
 जन्यनमोस्तुते ॥ आगमार्थंतुदेवानांगमनार्थंतुरक्षसां । कुरुघण्टेमहानादं देवताहादकारणं ॥ शङ्खघण्टाभ्यांनमःगन्धा-
 क्षतपुष्पैःसंपूज्य ॥ शङ्खेशङ्खमुद्रांप्रदर्श्यं घण्टायांगरुडमुद्रांप्रदर्श्यं । शङ्खोदकेनपूजासंभारानात्मानंच
 प्रोक्षेत् ॥ ॥ ॐ सुहृत्क्षीर्पुंस्यावाहनं ॥ शालग्रामादौप्रतिष्ठितमूर्त्यांदावावाहनाभावात्पुष्पाञ्जल्यर्पणं ॥ ॐ हुदंविष्णु०
 पांसुरे ॥ शान्ताकारंमुजगशयनंपद्मनाभंसुरेशं विश्वाधारंगगनसदृशमेघवर्णंशुभाङ्गं ॥ लक्ष्मीकान्तंकमलनयनंयोगिभिर्ध्या-

१ यामाहुषु सु सद्यस दक्षिणेन तु मुष्टिना । कृत्वास्तान ततो मुष्टिमहृष्टं तु प्रसारयेत् ॥ यामाहुषुस्तथाऽच्छिष्टा सयुष्वा सुप्रसारिता । दक्षिणाहुषुस्युष्टांशेयैवा-
 बहसुदिका ॥ २ शिष्यस्तर्जनिकेच्छिष्टावहृष्टरौतया । मन्थमानामिके इदौ पक्षाविध विचालयेत् । एषागरुडमुद्रास्याद्विष्णो सतोपचर्धिनी ।

नगम्यं वन्दे विष्णुं भवपहरं सर्वलोकैरुनाथम् १ ॥ ॐ त्र्यम्बकं यजा० तत् ॥ ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रा-
वतंसं ब्रह्मरूपो ज्वलाङ्गं पद्ममृगचरामीति हस्तं प्रसन्नं । पद्मासीनं समन्तात्स्तुतममरणैर्व्याघ्रकृत्तित्वसानं विश्वाद्यं विश्ववन्द्यं
निसिलभपहरं पद्मपद्मं त्रिनेत्रं २ ॥ ॐ गुणानां त्वा० गर्भधम् ॥ श्रेताङ्गं श्रेतयङ्गं सित्तकुसुमगणैः पूजितं श्वेतगन्धैः क्षीरा-
न्धीरत्नदीपैः सुरनरतिलकरं बालसिंहासनस्थं । दोर्भिः पाशाङ्कुशाजाभयवरमनसं चन्द्रगौलिं त्रिनेत्रं ध्यायेच्छान्त्यर्थमीशं गण-
पतिममलं श्रीसमेतं प्रसन्नं ३ ॥ ॐ आकृष्ये नुरजसा० पश्यन् ॥ ध्येयः सदासवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजास-
नसंनिविष्टः । फेयूरवान्मकरकुण्डलवान्किरीटी हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ४ ॥ ॐ अम्बुअम्बिके० सिनीम् ॥ इया-
मार्द्धीशशिखेक्षरां निजकरैर्दानं चरकोत्पलं रत्नाढ्यं कलशं परं भयहरं संविभ्रतीं शार्धतीं । मुक्ताहारलसत्पयोधरनतानेत्रत्रयोच्छा-
सिनीं संध्यायेत्सुरपूजितां हरयधूरकारविन्दस्थिताम् ॥ आगच्छ भगवन्देवस्थाने चात्र स्थिरो भव । यावत्पूजाकरिष्ये हंता व-
त्संनिधो भव १ ॥ धीविष्णुशिवगणेशसूर्याम्बिकाप्रमुखाराध्यदेवताभ्यो नमः आवाहयामि ध्यायामि ॥ ॐ पुरुषपुत्रेदमि-
त्यासनं ॥ सिंहाङ्कितं रत्नपीठं नानारत्नोपशोभितं । अनेकशक्तिसंयुक्तमासनं प्रतिगृह्यताम् ॥ आसनं समर्पयामि ॥ ॐ एता-
यानस्येति पाद्यं । पाटलोशीरकंपूरसुरभिस्लादुशीतलं । तोयमेतत्सुखस्पर्शपाद्यं वै प्रतिगृह्यतां ॥ पाद्यं स० ॥ ॐ त्रिपा-
दूर्ध्वत्सर्पः ॥ अर्घ्यं गृह्याण देवरागन्धपुष्पाक्षतैः सह । पुण्यदंशहस्तोयाकं मया तुभ्यं निवेदितं ॥ अर्घ्यं स० ॥ ॐ ततो वि-
राडिरयाचमनीयं ॥ गङ्गादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनया हतं । तोयमाचमनीयाधिदेवेश प्रतिगृह्यतां ॥ आचमनीयं स० ॥

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतमिति खानं ॥ गङ्गाचयमुनाचैव गोदावरीसरस्वती । तापीपयोष्णीरेवाचताभ्यः खानार्धमा-
 हृतं ॥ खानीयंस० ॥ पंचामृतखानं ॥ पयःप्रथिव्यामिति पयःखानं ॥ ॐ पर्यःप्रथिव्यांपयुओपधीपुपयोदीव्युन्तरि-
 क्षेपयोधाः । पर्यस्वतीःप्रदिशःसन्तुमणं ॥ १ ॥ देवैस्तुवन्दिताधेनुःसर्वपापप्रणाशिनी । तत्क्षीरमाहृतं देवखानार्धप्रतिगृ-
 ह्यतां ॥ इति पयःखानं ॥ दधिक्राब्ण इति दधिखानं ॥ ॐ द्रुधिक्राब्णोऽअकारिपंजिष्णोरश्वस्यबुजिनः । सुरभिणोसुखा-
 करुत्प्रणुआर्युं पितारिपत् ॥ चन्द्रमण्डलसंकाशं सर्वदेवप्रियंदधि । खानार्धतेप्रयच्छामिप्रीतोभवसुरप्रिय ॥ इति दधि-
 खानं ॥ घृतंमिमिक्षइति घृतखानं ॥ ॐ घृतंमिमिक्षेघृतमस्ययोनिर्घृतेश्रितोघृतम्वस्युधाम् । अनुबुधमार्बहमादयस्सुखा-
 हाकृतंष्टपभवक्षिहुव्यं ॥ आज्यंसुराणामाहारआज्यंयज्ञेप्रतिष्ठितं । आज्यंपवित्रंपरमं खानार्धप्रतिगृह्यतां ॥ इति घृतखानं ॥
 मधुवाताइति मधुखानं ॥ ॐ मधुवाताः क्रतायुतेमर्धुक्षरन्तुसिन्धवः । माध्वीर्निःसुन्त्वोपधीः ॥ मधुनर्कसुतोपसोमधु-
 मृतपार्थिव्यं रजः । मधुधौरस्तुनःपिता ॥ मर्धुमाज्ञोवतुस्पतिर्मर्धुमारै अस्तुसूर्यः । माध्वीर्गावोभवन्तुनः ॥ ३ ॥ माधिकं-
 परमं दिव्यंसुखादुमधुरंमधु । तेजःपुष्टिकरं देवखानार्धप्रतिगृह्यतां ॥ इति मधुखानं ॥ अपांरसमितिशर्कराखानं ॥
 ॐ अपांरसमुर्बयसुष्टस्युं सन्तं सुमाहितं । अपांरसस्ययोरसस्तं वो गृह्णाम्युत्तममुंपयामर्गृहीतोसीन्द्राथत्वानुर्गृह्णाम्ये-
 पतेयोनिन्द्रायत्वानुर्गृह्यतां ॥ इधुरससमुद्भूताशर्करायुष्टिकारिका । मलापहारिका दिव्याखानार्धप्रतिगृह्यतां ॥ शर्करा-

स्नानं० ॥ पद्मासृतंमयानीतंपयोदधिघृतंमधु । शर्कराभिःसमायुक्तंस्नानार्थंप्रतियहतां ॥ पद्मासृतस्नानं० ॥ गन्धद्वाराभित्तिगन्धोदकस्नानं ॥ ॐगन्धद्वारांदुराघुर्पीनित्यपुष्टांकरूपिणीं । ईश्वरीसर्वभूतानांतामिहोपह्वयेथियं ॥ मलयाचलसंभूतचन्दनागरुवासितं । तोयमेतत्सुखस्पर्शं स्नानार्थंप्रतियहतां ॥ गन्धोदकस्नानं ॥ आपोहिष्टेतिमित्यभिःशुद्धोदकस्नानं ॥ चंदनं । अक्षतान् । पुष्पाणि । धूपं । दीपं । नैवेद्यं । ताम्बूलं । दक्षिणां । मन्त्रपुष्पाञ्जलिचसमर्पयामि ॥ अनयापद्मासृतस्नानाङ्गपञ्चोपचारपूजयाश्रीअमुकदेवताप्रीयतां ॥ ॥ ततः शङ्खोदकेनमहाभिषेकः (अत्रयथासंभवं पुरुषसूक्तं । रुद्रः । गणपत्यथर्वशीर्षं । सूर्यार्थर्वशिरः । हिरण्यसूक्तं । सुर्वेयांब्रा एषु० पितृति । ॐशान्तिः ३ । असृताभिषेकोस्तु । सकलरिष्टोपद्रवशान्तिरस्तु ॥ स्नानान्तेऽर्चमनीयंस० ॥ ॐतस्माद्युज्ञात्सर्वहुतुकचुइतिचह्वं । सूक्ष्मतन्तुमयंबह्वंकार्पासेनविनिर्मितं । मयोपपादितंतुभ्यंवासश्चंप्रतियहतां । बहंस० । आचमनीयं० ॥ ॐतस्मादर्थेत्युपवीतं । नवभिस्रान्तुभिर्युक्तं त्रिगुणंदेवतामयं । उपवीतंमयादत्तंघृहाणपरमेश्वर ॥ यज्ञोपवीतंस० ॥ आचमनीयं ॥ ॐतंयुञ्जमिस्तिगन्धान् ॥ श्रीस्वण्डंचन्दनंदिव्यंगन्धाढ्यंसुमनोहरं । विलेपनंसुरश्रेष्ठचन्दनं प्रतियहतां ॥ चन्दनंस० ॥ ॐस्वर्णपुर्णुःस्वाहस्वर्णार्कःस्वाहस्वर्णशुकःस्वाहस्वर्णज्योतिःस्वाहस्वर्णसूर्यःस्वाहा ॥ अनेकरत्नचिंतसर्वाभरणभूषितं । गृहाण-

१ स्नाने शूरे च दोषे च षण्णदिर्नोदमाचरेत् ॥ २ स्नानेवलेचनेवेयदवादाचमनीयकम् ॥

भूपणं देव इष्टसिद्धिचदेहिमे ॥ अलंकारान् ॥ ॐ अक्षन्नमीमदन्तु ह्यर्चयिष्यामि धूपत । अस्तोपतु स्वर्धानवो विद्या न विष्टया सुती-
 योजान्यिन्द्रतेहरी ॥ अक्षताधसुरश्चेष्टकुङ्कुमाक्ताः सुशोभिताः । मयानिबेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर ॥ अक्षतान्स ॥
 ॐ अहिरिवयोगैः पर्यतिवृणुं ज्याय ह्येति परित्यज्यमानः । हस्तप्रोविश्याद्युनर्निविद्यान्पुमान्मां सुपरिपातु विश्वतः ॥
 हरिद्रा ॥ हरिद्रापीतवर्णा च सर्वसौभाग्यदायिनी । तया त्वांपूजयिष्यामि सौभाग्ये देहि सर्वदा ॥ कुङ्कुमं ॥ कुङ्कुमं-
 फान्तिदं दिव्यं कामिनीकामसंभवं । कुङ्कुमेनाविंते देविसर्वसिद्धिप्रदायव ॥ परिमलद्रव्याणि ॥ कण्ठस्रत्रं ताडपत्रं हरि-
 द्राकुङ्कुमाजनं । सिन्दूरादिप्रद्रास्यामि सौभाग्ये देहि मेऽव्यये ॥ अवीरं । हरिद्रां कुङ्कुमं चैव सिन्दूरं कज्जलान्वितं । सौ-
 भाग्यद्रव्यसंयुक्तं गृहाण परमेश्वर ॥ परिमलद्रव्याणि सौभाग्यद्रव्याणि च स ॥ ॐ यत्पुरुं बुव्यदं धुरिति पुष्पाणि । मा-
 त्यादीनि सुगन्धीनि मालत्यादीनि वै प्रभो । मया गृह्णतां निपुण्याणि गृह्णतां परमेश्वर ॥ करवीरादि कुसुमैश्च म्पकैर्वकुलैः शुभैः ।
 शतपत्रैश्च कलारैश्च परमेश्वरं ॥ यथा लामं पुण्याणिस ॥ ॐ इदं विष्णुर्विचं । तुलसीहेमरूपां चरलरूपां च मञ्जरीं । भव-
 मोक्षप्रदां तु न्यमर्षयामि हरे प्रियां ॥ तुलसीदलानिस ॥ ॐ नमो विल्मिने च कबुचिने च नमः । ॐ नमः पुण्यायिष्या ॥
 त्रिदलं त्रिगुणाकारं त्रिनेत्रं च त्रियायुधं । त्रिजन्मपापसंहारमेकवित्त्वं शिवायुषम् ॥ विल्वपत्राणिस ॥ ॐ कण्डात्का-
 ण्डात् ॥ त्वं इदं ऽमृतसंपन्नं शतमूलशताङ्कुरे ॥ शतं नाशय पापानि दीर्घायुष्यं च देहि मे ॥ इवाङ्कुरान्स ॥ शमीशमयते-
 पापं शमीशुभ्रिनाशिनी । अर्जुनस्य धनुर्घोरारामस्य त्रियवादिनि ॥ शमीपत्राणिस ॥ ॐ त्राङ्गुणोऽस्येति धूपः । धनस्पति-

रसोद्भूतो गन्धाद्योगन्धवत्तमः । आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ धूपंसमं ॥ ॐ चुन्द्रसुामनसो ज्ञातवृत्ति-
 दीपः । साज्यं सुवर्तिसंयुक्तं रक्षिना योजितं तथा । दीपं गृह्णाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहं ॥ भक्त्या दीपं प्रयच्छामि देवाय-
 परमात्मने । प्रादिमानं काराद्बोरादीपोऽयं प्रतिगृह्यतां ॥ दीपंसमं ॥ ॐ नार्था आसीदिति नैवेद्यं ॥ नैवेद्यं गृह्यतां देवभ-
 किंमेव च लङ्कुरु । ईप्सितं नैवेद्यं देहि परत्र च परांगतिं ॥ पूर्वपोशनं ॥ प्राणायस्वाहा अपानाय० व्यानाय० उदानाय०
 समावाय० ५ मध्येपानीयं । उत्तरपोशनं । हस्तप्रक्षालनं । मुखप्रक्षालनं । आचमनीयं । करोद्धर्तनार्थं चन्दनं ॥
 ॐ नर्म.पुर्णार्थेतिताम्बूलं । पूर्णफलं महद्विन्ध्यां गवह्नीदलैर्युतं । कर्पूरैः लासमायुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यतां ॥ ताम्बूलंसं ॥
 ॐ हिरण्यगुर्भंतिदक्षिणां ॥ हिरण्यगर्भं गभस्सं हेमवीजं विभावसोः । अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिप्रयच्छमे ॥ दक्षिणांसं ॥
 ॐ याफुलिनीतिफलं ॥ इदं फलं मया देवस्थापितं पुरतस्तव । तेन मे सुफला वासिर्भूयाज्जन्मनिजन्मनि ॥ फलंसं ॥
 आरातिभ्यं ॥ ॐ हुदं हविः प्र० ॐ अग्निर्दुवता ॥ निर्गुणसगुणा० त्वथवती० सुखकर्ता० दुर्गदुर्घट० पचायतनार्तिः०
 करुणापारायारा० कर्पूरमन्त्रः । कदलीगर्भसंभूतं कर्पूरं च प्रदीपितं । आरातिभ्यं महं कुर्वे पश्य मे वरदो मय । कर्पूरपूरेण म-
 नो हरेण सुर्वेण पात्रोदरसंस्थितेन । प्रदीपभासासहसंगतेन नीराजने जगदीश कुर्वे ॥ कर्पूरगौरं करुणावतारं संसारसारं भुज-
 गेन्द्रधारं । सदावसन्तं हृदयारविन्दं भवं भवानीसहितं नमामि ॥ आरातिभ्यंसमं ॥ ॐ यत्पुरुषेणेति नमस्कारः ॥ ल-
 क्ष्मीपते त्वयां गिरिजापते त्वांगणे धरत्वां च दिवाकरत्वां । भोजम्बिके त्वां प्रणमामि भक्त्या दयाद्रैः श्वासतंतं समीक्षमां ॥ उरसा-

शिरसादृश्यामनसावचसातथा । पद्भ्यांकराभ्यांजानुभ्यांप्रणामोऽष्टाङ्ग उच्यते ॥ नमस्कारंसं० ॥ ॐ सुसास्यासन्नितिप्रद-
 क्षिणा ॥ यानिकानिचपापानिजन्मान्तरकृतानिच । तानितानिधिनश्यन्तिप्रदक्षिणपदेपदे ॥ प्रदक्षिणांसं० ॥ ॐ युजे-
 नयुजं० इतिपुष्पाञ्जलिः ॥ पुष्पाञ्जलिमिन्देवनानापुष्पमनोहरं । प्रसीदानेनदेवेशशुद्धोभवसुरेश्वर ॥ इति पुष्पाञ्जलिः ॥
 पुनःपोडशभिर्मन्त्रैर्देव्यात्पुष्पाणिपोडश । हुत्वापोडशभिर्मन्त्रैःपोडशाद्भस्त्रायाडुतीः ॥ ततः स्थण्डिलेष्वभूस्कारपूर्वकमभि-
 प्रतिष्ठाप्य ॥ दक्षिणतोऽस्त्रासनमास्तीर्येत्यादिकंश्रपयित्वा आज्यभागान्तंकृत्यापुरुषसूक्तेनप्रतिमन्त्रंपोडशचर्वाहुतीहुत्वा-
 ततःपुरुषसूक्तेनपुनःसुत्वा ॥ क्षमापनं ॥ अन्यथाशरणंनस्त्रित्वमेवशरणंसम । तस्मात्कारुण्यमायेनक्षमस्य परमेश्वर ॥
 मन्त्रहीनंक्रियाहीनं शक्तिहीनं जनार्दन । यत्पूजितंमयादेवपरिपूर्णतदस्तुमे ॥ आवाहनंनजानामिनजानामितवार्चनं । पू-
 जांशिवनजानामिधम्यतांपरमेश्वर ॥ गतंपापंगतंदुःखंगतंदारिद्र्यमेवच । आगतासुखसंपत्तिःपुण्याश्चतवदर्शनात् ॥ अप-
 राधसहस्राणिक्रियन्तेहर्निशंमया । दासोऽयमित्तिमांमत्वाक्षमस्वपरमेश्वर ॥ आयुर्विधांधनंसौख्यंयशःशौर्यंचपुष्कलं । पुत्रा-
 न्देह्निचनंदेहिसर्वांन्कामांधदेहिमे ॥ इतिप्रार्थना ॥ अथपार्षदपूजाविष्णोः ॥ धिष्वक्सेनोद्धवाऋराःसनकाद्याःशुकादयः ।
 महाविष्णुप्रसादंवैसर्वेणुहन्तुवैष्णवाः ॥ शिवस्य ॥ बाणरावणचण्डीरानन्दिश्चक्रिटादयः । सदाशिवप्रसादंतेसर्वेणुहन्तुशां-
 भवाः ॥ गणेशस्य ॥ गणेशोगालदोगार्थोमुद्गलश्चसुधाकरः । गणेशस्यप्रसादंतेसर्वेणुहन्तुगाणयाः ॥ सूर्यस्य ॥ माठरःपि-
 ङ्गलोदण्डश्चण्डांशोःपारिपार्थेकरः । प्रभाकरप्रसादंतेसर्वेणुहन्तुपार्षदाः ॥ देव्याः ॥ शक्तिरुच्छिष्टचाण्डालीगणेशःसवि-

ताशशी । मदादेवीप्रसादंतेसर्वंशुपापदाः ॥ पार्षददेवताभ्योनमःगन्धाक्षतपुष्पाणिसमर्पयामि । नमस्करोभि ॥ श-
क्षभ्रामणं ॥ गृहमध्येस्थितंतोयंभ्रामितंकेशयोपरि । अङ्गलभ्रंमनुष्याणांत्रहहत्यांब्यपोहति ॥ शङ्खजलंप्रपूर्यगन्धपुष्पैःसं-
पूज्यंदेवोपरिभ्रामयन् तदुदकेनस्वात्मानंमार्जयेत् ॥ अनयापूजयाश्रीविष्णवाद्यार्चाहितदेवताःप्रीयन्ताम् ॥ यस्यस्मृत्या-
चनामोत्तयातपःपूजाक्रियादिषु । न्यूनसंपूर्णतांयातिसद्योवन्देतमच्युतं ॥ विष्णवेनमोविष्णवेनमः ॥ तीर्थ-
ग्रहणं ॥ अकालमृत्युहरणंसर्वव्याधिविनाशनं । विष्णुपादोदकंपीत्वाशिरसाधारयाम्यहं ॥ विप्रपादोदकंपीत्वाविष्णु-
पादोदकंपिचेत् ॥ प्रदक्षिणापरिसंख्या ॥ एकाचण्ड्यारवेःसप्ततिलःकार्योविनायके । हरेश्चतस्रःकर्तव्याःशिवस्यार्धप्रद-
क्षिणा ॥ वृषंचण्डंशुपंचैवसोमसूत्रंपुनर्दृषं । चण्डंचसोमसूत्रंचपुनर्धण्डंपुनर्दृषं ॥ अपसव्यंयतीनां तुसव्यंतुब्रह्मचारिणां ।
सव्यापसव्यंशुद्धिणामेवंशभोःप्रदक्षिणा ॥ आभ्येसव्यंग्रजेत्ततोऽपसव्यंप्रणालंनैवलक्षयेत् ॥ बहुचपरिशिष्टे-एकांविनायके-
कुर्याद्विसूर्यतिसईश्वरे । चतस्रःकेशवेकुर्यात्तससाश्वत्थेप्रदक्षिणाइति ॥ इतिदेवपूजासमाप्ता ॥

अथखानसूत्रम् ॥ अथातोतिलखानंनघादौमृद्भोमयकुरातिलमुगनसआहृत्योदकान्तंगत्वाशुचौदेशेस्थाप्यप्रक्षाल्यपाणिपादंशुशोप-
ग्रहोपशुश्रित्वा यज्ञोपवीत्याचम्योरुं*हीतितोयमामभ्यावर्तयेत्तेशतमितिसुमित्रियानइत्यपोखलिनदायदुर्मित्रियाइतिद्वेष्यप्रतिनिषिञ्चेत्कटिब-
स्तूरुनपेचरणीकरो*शुदानिश्चिःप्रक्षाल्याचम्यनमसोदकमालेभेदङ्गनिगृहेदविष्णुरितिसूर्याभिमुखोनिमजेदापोअस्मानितिज्ञात्वोदिदाभ्यइत्यु-
न्मन्यनिगज्योन्मभ्याचम्यगोमयेनविलिम्बेन्मानस्तोकइति ॥ ततोऽभिभिबेदिमंमेवशुणेतितचतस्रभिर्गोपउडुत्तमंमुञ्चन्त्यवभृथेल्यन्तेचैतन्निम-

ज्योन्मज्याचम्यदर्भैः पात्रयेदापो ह्यिष्टेतिष्ठभिरिदमापो हविष्मतीर्देवीरापइतिद्वाभ्यामपोदेचाहुपदादिवशंनोदेवीरपा ५ रसमपोदेवीः पुनन्तुमेतिनव-
 भिधित्वतिर्भूलोद्गारेणव्याहृतिभिर्गायत्र्या चादावन्ते चान्तर्जलेषमर्षणनिरावर्तयेद्दुपदादिवशंनोरितिवाच्यचेप्राणायामंवासशिरसमोभितिरावि-
 ष्णोर्वास्मरणं ॥ १ ॥ उत्तीर्यथैतेवाससीपरिधायसुदोरूकरौप्रक्षाल्याचम्यत्रिरायम्यासुपुष्पाण्यम्बुमिश्राण्यूर्ध्वप्रक्षिधोर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षशु-
 द्ध्यपुडुलं चित्रदेवानामितितच्छ्रुरितिगायत्र्याचयथाशक्तिविभ्राडित्यनुवाकपुरुषसूक्तेशिवसंकल्पमण्डलब्राह्मणैरित्युपस्थायादित्यंप्रदक्षिणीकृत्य
 नमस्कृत्योपविशेर्भेपुदर्भेपाणिः स्वाध्यायं चयथाशक्त्यादावारभ्यवेदं ॥ २ ॥ ततस्तर्पयेद्ब्रह्माणंपूर्वविष्णु ५ रुद्रं प्रजापतिदेवांश्छन्दा ५ सिवेदा-
 नृषीन्पुराणाचार्यान्गन्धर्वांनितराचार्यान्संवत्सरं चसावयवर्देवीरप्सरसो देवानुगात्रागान्सागरान्पर्वतान्सरितोमनुष्यान्यश्चान्श्चा ५ सिपिशाचान्सु-
 पर्णाङ्गूतानिपशून्वनस्पतीनोपधीर्भूतग्रामश्चतुर्विधस्तुप्यतामिलोकंकारपूर्वततोनिवीतीमनुष्यान्सनक ५ सनन्दन ५ सनातनं कपिलमासुरिबोद्धुपञ्च-
 शिष्यंततोपसव्यतिलमिश्रं कल्पवाडनल ५ सोमंयममर्यमणमग्निष्यात्तान्सोमपोचर्हिपदोयभांश्चेक यमायधर्मराजायसृत्यवेचान्तकायवैवस्वताय-
 कालायसर्वभूतक्षयायौदुम्बरायदधायनीलायपरमेष्ठिनेचुकोदरायचित्रायचित्रगुसायवैनमइत्येकैकस्यतिलैर्भिःश्रांक्षींस्त्रीन्दद्याजलाजलीन् ॥ पाव-
 क्षीत्रकृतं पापं तद्विषादेवनश्यतीतिजीवस्त्रिपृकोव्येतानन्यांश्चेतरोदीरतामद्भिरसआयन्तुगऽऊर्जवहन्तीपितृभ्योयेचेहृमभुवाताऽइतिव्यर्चयन्त्र-
 सिन्धेसृष्यध्वमितिप्रिर्नमोवड्युक्त्वामातामहानां चैवगुरुशिष्यत्विज्जातिबान्धवानतर्पितादेहाद्गुधिरं पिबन्तीतिवासो निष्पीड्याचम्यब्राह्मवैष्णव-
 रीद्रसावित्रमैत्रावसुणैस्तस्मिन्मैत्रैरर्चयेद्दशमस्यह ५ सइत्युपस्थाप्यप्रदक्षिणीकृत्यदिशश्चदेवताश्चनमस्कृत्योपविश्यब्रह्माग्निपृथिव्योपधीर्वाग्वाच-
 स्पतिर्विष्णुर्महर्ष्योऽङ्गोपांपतयेवसुणायनमइतिसंबर्चयेत्सिमुखंविष्टेदेवागातुविदइतिविसर्जयेत्पएवखानविधिः ॥ इति-
 खानसूत्रम् ॥

अथ नित्यखानम् ॥ अथातो नित्यखानं ॥ नद्यादौ मृद्गोमयकुशतिलसुगनसआहृत्य (अस्मापामार्गदूर्वायवगन्धांध्र) (पञ्च-
गव्यंवा) उदकान्तंगत्वा ॥ शुचौदेशेऽथ्याप्य ॥ प्रक्षाल्यपाणिपादं ॥ कुशोपग्रहोवद्धशिखीयज्ञोपवीती ॥ आचम्य ॥ प्राणा-
नायम्य ॥ पवित्रधारणं ॥ प्रार्थना ॥ त्वंराजासर्वतीर्थानांत्वमेवजगतःपिता ॥ याचितंतीर्थमेदेहिसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥
उत्तिष्ठन्तुमहद्भूतायेकेचिद्भूमिपालकाः ॥ भूतानामविरोधेश्चैतन्मन्त्रं कर्मसमारभे ॥ तीक्ष्णदंष्ट्रमहाकायकल्पान्तदहनोपम ॥
भिरवाय नमस्तुभ्यमनुज्ञांदातुमर्हसि ॥ आपस्त्यमसिदेवेशज्योतिषांपतिरेवच ॥ पापनाशयमेदेववाब्धनःकायकर्मजम् ॥
अर्पाः ॥ ब्रह्माद्रिशिखरोत्पन्नोत्रिकण्टकधिराजिते ॥ गौतमप्रार्थितेगणेश्वरार्थ्येनमोस्तुते ॥ १ ॥ नमोगणेश्वरमहागणेश्वरमहा-
देवस्वबलभे ॥ यहतेत्वंमहादेवोदोगोदावरिनमोस्तुते ॥ २ ॥ त्र्यम्बकस्यजटोद्भूतेगौतमस्याधनाशिनि ॥ सप्तधासागरं-
यान्तिगोदावरिनमोस्तुते ॥ ३ ॥ तपनारंस्तुत्पन्नैतपनेपापनाशिनि ॥ धर्मद्रवेतिविल्यातेपापंमेहृरगौतमि ॥ ४ ॥
अरुणायरुणयोर्मध्येयत्रप्राचीसरस्वती ॥ तत्रलात्वाचपीत्वाचगोदावरिनमोस्तुते ॥ ५ ॥ देशकालौसंकीर्त्यश्रुतिस्मृतिपु-
राणोक्तफलाप्त्यर्थकायिकवाचिकमानसिकसांसर्गिकचतुर्विधाशेषपापक्षयार्थं(अच्ययोत्सर्गोपाकर्मनिमित्तंगण)खानम-
हंकरिष्ये ॥ उरुर्हृदीतितोयमामड्य ॥ ॐ उरुर्हृदिराजुावरुणशुकारसूर्यायुषंधामन्त्रेत्वाऽडे ॥ अपटुपादाप्रतिधातवे
कुरुताप्युक्ताहृदयाचिर्धधत् ॥ नमोवरुणायामिष्ठितोवरुणस्युपाशः ॥ आचतयेद्येतेऽतमिति ॥ ॐ येतेऽतंवरुण-
धेसहसंयज्ञियाःपाशाविततानहान्तः ॥ तेभिर्नोअद्यसवितोतविष्णुर्विधेभुञ्चन्तुमरुतःस्वकीः ॥ सुमित्रियानइत्यपोजलि-

नादाय ॥ ॐ सुमित्रियानुआपुओर्पधयःसन्तु ॥ दुर्मित्रियाइतिद्वेष्यप्रतिनिर्पिचेत् ॥ ॐ दुर्मित्रियास्तसैसन्तुयुयोस्मान्द्वे-
ष्टियंचवुयंष्टिभः ॥ कटिंबस्तूरुजंघेचरणीकरोमृदात्रिखिःप्रक्षाल्य ॥ आचम्य ॥ नमस्योदकं ॥ ॐ गोदावरीनमः ॥
आलभेदङ्गानिमृदेदंविष्णुरिति ॥ मृत्तिकाग्रहणं । सव्यहस्तेसंपुटंकृत्वा । ॐ अथक्रान्तेरथक्रान्तेविष्णुक्रान्तेवसुंधरे ।
उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना । मृत्तिकेब्रह्मपूतासिकाश्यपेनाभिवन्दिते । मृत्तिकेहरमेपांपयन्मयादुक्कृतंकृतं । त्व-
याहृतेनपांपेनगच्छामिपरमांगतिं ॥ ॐ हुदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिर्दधेपुदं । समूढमस्थपांशुसुरे ॥ आपोअस्मानिति-
क्षात्वा ॥ सूर्याभिमुखोनिमज्जेत् ॥ ॐ आपोअस्मान्मातरःशुन्धयन्तुघृतेननोघृतप्लुष्टुनन्तु । विश्वेदं हिरिप्रं प्रवहन्ति-
द्वेधीः ॥ उदिदाभ्यइत्युन्मज्ज्य ॥ ॐ उदिदाभ्यःशुचिरापुतार्मि ॥ निमज्ज्येन्मज्ज्य ॥ आचम्य ॥ गोमयेनविलिम्पे-
न्मानस्तोकइति । ॐ अग्रमग्रंचरन्तीनामोपधीनांवेनेवेने । तासासृपभपलीनांपवित्रंकायशोधनं ॥ तन्मेरोगांधशोकांध ।
पापंमेहरगोमय ॥ ॐ मानस्तोकेतर्नयेमानुआर्युस्त्रिमानुगोपुमानोअर्थपुरीरिपः । मानोव्रीराबुद्रभुमिनोवधीर्दुविष्मन्तुःस-
दुमित्वाह्वामहे ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ भस्त्रानं ॥ सर्वंपामेवदेवानांपूज्योरुद्रोधिदेवता । तस्मात्पवित्रंभस्मेवतेनस्नानम
घापहं ॥ ॐ अग्निरितिभस्म । वायुरितिभस्म । जलमितिभस्म । स्थलमितिभस्म । व्योमेतिभस्म । सर्वं हृदाइ-
दंभस्म । मनइत्येतानिचध्वं पिभस्मानि ॥ ॐ त्र्यायुपंजुमर्दमेऽकुर्यर्पस्त्र्यायुपं । यद्वेपुत्र्यायुपंतत्रोऽअस्तुत्र्या-

मुपं ॥ आचम्य । ततोऽभिषिचेदिमंवरुणेतिचतसृभिर्मापउत्तमंमुञ्चन्त्यवश्वधेति ॥ अन्तेचैतत् ॥ ॐइयंमैवरुण-
श्रुधीहचमुद्याचमृडय । त्वामवस्युरार्चके ॥ १ ॥ तत्त्वायामिन्द्रहणावन्दमानस्तदाशास्त्रियजमानोहृविभिः । अहेडमा-
नोवरुणहृवोध्युरंशुसमानुआयुःप्रमोषीः ॥ २ ॥ त्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वान्द्वेषस्युहृडोअर्चयासिसीष्ठाः । यजिष्ठोवाहित-
मुःशोच्यचानोयिश्वादेपाश्चसिप्रभुमुग्ध्युसात् ॥ ३ ॥ सत्वन्नोअग्नेबुभोभयोतीनेदिष्टोअस्याडुपसोव्युष्टी । अवयक्ष्वनोव-
रुणश्चरराणोधीदिसृङ्काकृसुहयोनपथि ॥ ४ ॥ मापोमीपधीहिश्चसीद्वान्नोधास्रोरानुस्ततोवरुणनोमुञ्च । युदाहुरभ्याइत्वि-
रुणेशिशपांमहेततोवरुणनोमुञ्च ॥ ५ ॥ उदुत्तमंवरुणपार्श्वमुसदवर्धुमंविमच्युमश्च्रधाय । अथाव्ययमादित्यञ्जतेतवाना-
गसोअदितयेस्याम ॥ ६ ॥ सूचन्तुमाशपुश्यादधोवरुण्युदुत । अथोयुमस्युपङ्गीशात्सर्वस्वाहवकिल्बिवात् ॥ ७ ॥ अर्च-
श्चधनिचुम्पुणनिचेरुरसिनिचुम्पुणः । अर्चदेवैर्द्वैवर्कृतुमेनोयासिपुमयुमर्त्यैर्गर्कृतंपुरुताब्णोदेवरिपस्पाहि ॥ ८ ॥ निमज्ज्यो-
न्मज्ज्य ॥ आचम्य ॥ (अपायमित्यपामार्गःपाचनंत्रिः ॥ ॐअपायमपुकिल्बिपुमपंकृत्यामपुरपः) । अपर्मागुत्वमुसादप-
दुःष्यस्यश्चसुव ॥ परित्स्वज्यआचम्य ॥ काण्डात्काण्डादितिदूर्वाभिन्निः ॥ ॐकाण्डात्काण्डात्सुरोहन्तीपरुपःपरुस्परि ।
एवानोर्दुप्रतनुहृत्क्षेणशतेनच ॥ परित्स्वज्य । आचम्य) ॥ दर्भःपावयेदापोहृष्टेतिस्मभिरिदमापोहृविष्मतीर्दवीरापइ-
तिद्वाभ्यामपोदेवाहुपदादिवशन्नोदेवीरपाश्चरसमपोदेवीःपुनस्तुमेतिनचभिश्चित्पतिमंति ॐकारेणव्याहृतिभिर्गायत्र्याचा-

दावन्तेच ॥ ॐ पुनातु । ॐ भूः पुनातु । ॐ भुवः पुनातु । ॐ स्वः पुनातु । ॐ तत्सवि० यात् ॥ ॐ आपोहिष्ठाग्नेयो भुवस्तान् कुर्जे-
 दधातन । मुहेरणायुचक्षसे । १ ॥ चोर्वः शिवर्तमोरसुस्तस्य भाजयतेहर्नः । उशुतीरिवमातरः । २ ॥ तस्माअरुक्मामबोयस्य-
 क्षयायुजिन्वथ । आपोजुनयथाचनः । ३ ॥ इदमापुः प्रचहतायुधंचमलंचयत् । यर्चाभिदुद्रोहानृतंयचशेषेअभीरुणम् ॥
 आपोमातस्त्रादेर्नसुः पर्वमानध्युञ्चतु । ४ ॥ हुविष्मतीरिमा आपो हुविष्मा देवविवासति । हुविष्मान्देवोअध्वरोहुविष्मा दे
 अस्तुसूर्यः । ५ ॥ देवीरापोअपान्नपुद्योर्वकुर्मिह्विष्यइन्द्रियावाग्मुदिन्तमः । तंदेवेभ्योदेवुत्रादत्तशुकुपेभ्योयेपांआगस्थ-
 स्वाह्य । ६ ॥ कार्पिरसिसमुद्रस्यत्वाधित्याउन्नयामि । समापोअङ्गिरग्मतसमोपधीभिरोपधीः । ७ ॥ अपोदेवामधुमती-
 ररभ्यर्जसतीराजुसुधितानाः । याभिर्मित्रावरुणावुभ्यपिञ्चन्यामिन्द्रमर्नयुन्नत्यरातीः । ८ ॥ द्रुपदादिबभुसुयानइ-
 स्त्रिन्नइन्नातोमलादिव । पूतंपुवित्रेणैवाज्युमारपः शुन्धन्तुमैनसः । ९ ॥ शन्नोदेवीरुमिष्टयुआपोभवन्तुपीतये । शंयोरभि-
 र्ववन्तुनः । १० ॥ अपांरसमुद्धयसुदुसूर्येसन्तदुसुमाहितम् । अपांरसस्थयोरसुस्तंवेरुक्काम्युत्तमधुपयामर्हतीसीन्द्रा-
 यत्याजुर्ह्यलाम्येपतेयोनिरिन्द्रायत्याजुर्दत्तमम् । ११ ॥ अपोदेवीरुपसजुमधुमतीरुध्मायप्रजाभ्यः । तासांमास्थाना-
 दुर्जिहतागोपथयदस्युपिप्पुलाह । १२ ॥ पुनन्तुमापितरः सोम्यासदुपुनन्तुमापितामुहादुपुनन्तुप्रपितामहाः । पुवित्रेणश-
 तायुपा । पुनन्तुमापितामुहादुपुनन्तुप्रपितामहाः । पुवित्रेणशतायुपाविश्रुमायुर्धुक्ष्वै । १३ ॥ अमुआयुर्धुपिपवसुआ-

सुमोर्जमिर्पचनः । आरेवाधसदुच्छुनां । १४ ॥ पुनन्तुमादेवजुनाह्पुनन्तुमनसार्थः । पुनन्तुविधाभूतान्निजातवेदह-
 पुनीहिमा । १५ ॥ पवित्रेणपुनीहिमाशुक्नेणदेवुदीर्घत् । अमेकत्वाक्तु रैरनु । १६ ॥ यत्तेपुवित्रमुर्चिव्यश्रेवित्तमन्तरा ।
 प्रहृतेनपुनातुमा । १७ ॥ पर्वमानुहसोअथर्नःपुवित्रेणचिचर्पणिः । यशपोतुसपुनातुमा । १८ ॥ उमान्यादिवसवितःपु-
 वित्रेणसुवेनच । मांसुनीहिविधत्तः । १९ ॥ वैश्वेदेवीपुनुतीदेव्यागाद्यस्त्रामिमाचुह्यलुन्वोवीतीतपृष्ठाः । तयामदन्तःसध-
 मादेपुयय र्स्त्रामिपतयोर्खीणाम् । २० ॥ ॐचित्पतिर्मापुनातुद्यावपतिर्मापुनातुदेवोमासव्रितापुनात्वच्छिद्रेणपुचित्रै-
 णसर्वैस्सुरदिमभिः । तस्यतेपचित्रपतेपुचित्रपृतस्ययत्कामःपुनेतच्छक्रेयम् । २१ ॥ ॐपुनातु । ॐभूःपुनातु ।
 ॐभुवःपुनातु । ॐस्यःपुनातु । ॐतत्सवि० यात् ॥ दर्भान्परित्यज्य ॥ आचम्य ॥ पुनरिमंमेइत्यष्टभिः ॥ ॐहुमंमे० १
 तत्त्वायाम्नि० २ त्वन्नोअग्ने० ३ सत्वन्नो अग्ने० ४ मापोमौपथी० ५ उर्दुत्तुमं० ६ मुञ्चन्तुमा० ७ अर्चम्यथ० ॥ आचम्य-
 (पंचगव्यस्नानं॥ गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकम्॥ पञ्चगव्यमितिप्रोक्तंसर्वपापप्रणाशनम् ॥ यत्त्वगस्थिगतंपापंदेहेति-
 छतिनामके ॥ स्नानाचपञ्चगव्यस्यहल्यग्निर्विन्धनम् ॥ आचम्य ॥) नन्दिनीनलिनीसीतामालतीचमलापहा ॥ विष्णुपा-
 दाबसंभूतागङ्गात्रिपथगामिनी ॥ भागीरथीभोगवतीजाह्नवीत्रिदशेश्वरी । द्वादशैतानिनामानिस्नानकालेसदापठेत् ॥ गो-
 दाचरिनमस्तुभ्यंनमस्तेपापहरिणि ॥ अनुज्ञांदेहिमेमातःशुद्धस्नानंकरोम्यहम् ॥ पापोहंपापकर्माहंपापात्मापापसंभवः ॥

त्राहिमांकृपयागोदेसर्वपापहराभव ॥ अन्तर्जलेषमर्षणं त्रिराचर्तयेत् द्रुपदादिवायंगौर्वीत्र्यर्चंप्राणायामं वासशिरसमोमिति-
 धाविष्णोर्वास्मरणम् ॥ सशिराः प्रणायामः अशिरा वा ॥ ॐ विष्णवे नमः ॥ शक्त्यपेक्षया इमे विकल्पाः ॥ ॥ क्रुतं च-
 सुलं च्याभीद्धात्तत्पुसोर्ध्वजायत । ततोरार्द्र्यजायतुतर्तः समुद्रोर्ध्वः ॥ समुद्रोर्ध्वं वा दधिं संवत्सरोर्ध्वं जायत । अहोरुत्रा-
 णि चिदध्दिश्चस्यमिपुतोयुशी ॥ सूर्याचन्द्रमसौ धाताय धापूर्वमकल्पयत् । दिव्यं च पृथिवीं चान्तरिक्षमधोस्वः ॥ ३ ॥
 ॐ ह्रुपदादिवसुसुत्रानः स्विन्नल्लुतोमलादिव । पूतंपुत्रेणैवाज्युमार्षः शुन्धन्तुमैर्नसः ॥ १ ॥ ॐ आयंगौः पृथिरकृमीदस-
 दन्मातरंपुरः । पितरंचप्रयन्स्वः ॥ १ ॥ अन्तर्धरतिरोचुनास्यप्राणादंपानुती । व्यस्यन्महिपोदिवम् ॥ २ ॥ त्रिंशद्धाम-
 चिराजतिवाक्पतुक्कायधीयते । प्रलिवस्त्रोरहुद्युभिः ॥ ३ ॥ उत्तीर्य ॥ धातवाससीपरिधाय ॥ मृदोरूकरौ प्रक्षालयेत् ॥

अथ मध्याह्नसंध्या ॥ शिक्षावन्धनादिभूयुपसंग्रहान्तं सर्वप्रातःसंध्योपासनयत् ॥ तत्रसंकल्पमन्त्राचमनार्घ्यउपस्था-
 नआवाहनध्यानजपनिवेदनसमापनेपुविशेषः ॥ संकल्पः ॥ ममउपात्तदुरितक्षयार्थं रुद्रावासे मध्याह्नसंध्योपासनमहंक-
 रित्ये ॥ मन्त्राचमनं ॥ ॐ आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथ्वीपृतापुनातुमां । पुनन्तु नक्षणस्पतिर्नक्षपृतापुनातुमां ॥ यदुच्छिष्टम-
 भोज्यं यद्वाद्दुश्चरितं मम । सर्वं पुनन्तु मामपोऽसतां च प्रतिग्रहं स्थाह ॥ अर्घ्यदानं ॥ पुष्पभिश्चोदकाञ्जलिमादाय सूर्याभि-
 मुस्वस्तिष्ठन् गायत्र्या एकमर्घ्यं दद्यात् ॥ मध्याह्नसंध्यारुद्ररूपिणे श्रीसवि० दत्तं नमः ॥ १ ॥ उपस्थानं ॥ ऊर्ध्ववाहुः सूर्य-

मुदीक्षन् ॥ उदयं १ उदुस्यं २ चित्रंदे ३ तवधुर्दे ४ ॐ भूर्भुवःस्वः तत्सवितु ० यात् ५ शक्तौसत्यांश्च्युया ॥ यथा-
शक्तिप्राडित्यनुवाकः १७ पुरुषसूक्त १६ शिवसंकल्प ६ मण्डलब्राह्मणै २२ रित्युपस्थाय ॥ आदित्यप्रदधिणीकृत्यन-
मस्तुत्य ॥ आवाहनं ॥ साचित्रांयुवतीशुक्रांशुह्रवस्त्रांत्रिलोचनां । त्रिशुलिनींष्टुपारूढांचन्द्रलेखाविभृपितां ॥ यजुर्वेद-
श्रुतीतसगांरुद्राणांरुद्रदेवतां । कैलासविहितावासायायान्तीसूर्यमण्डलात् ॥ वरदांत्र्यक्षरांसाक्षोद्देवीमावाहयाम्यहं ॥
आगच्छवरदेदेवित्र्यक्षरेब्रह्मवादिनि । सावित्रीलन्दसांमातरुद्रयोनेनमोस्तुते ॥ गायत्रीजपः ॥ सूर्याभिमुखस्तिष्ठन्लदये-
दधिणहस्तंनिधाययथाशक्तिजपंकुर्यात् ॥ निवेदनं ॥ अनेनमध्याह्नसंध्याप्रधानभूतेन अमुकसंत्य ० भगवान् रुद्रस्वरू-
पीधीसपि ० ताम् ॥ समापनं ॥ अनेनमध्याह्नसंध्योपासनाख्येनकर्मणाभगवान् रुद्रस्वरूपीसचि ० ताम् ॥ इतिमध्याह्नसंध्या ॥

अथसूर्योपस्थानं ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । इहपृथिव्यामित्यादि एवंगुणविशेषणवतिदेशेकालेचम-
मात्मनः ध्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं श्रीसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं सूर्योपस्थानमहंकरिष्ये ॥ गायत्र्यापुष्पाण्यम्बुमिश्रा-
ण्यूर्ध्वदिश्वार्जुर्नवाहः सूर्यमुदीक्षन् उदयमुदुस्यंचित्रंतचक्षुरितिगायत्र्याचयथाशक्तिविआडित्यनुयाकपुरुषसूक्तशिवसंक-
त्यमण्डलब्राह्मणैरुपतिष्ठेत् ॥ ॐ उदुस्यंतमसु ० १ ॐ उदुस्यंज्जातवेदसं ० २ । ॐ चित्रंदेवानु ० ३ । ॐ तवधुर्देवहितं ०

४ । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धियो रमन् । ॐ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ १६ इति पुरुषसूक्तं ७ । ॐ यज्जाग्रतोद्गूरु ० ६
इति शिवसंकल्पः ८ । गण्डलनाक्षणं । ॐ युदेतन्मण्डलं तु पतितुन्महदुक्थं ताऽऽक्चः सुऽऽक्रञ्चौ लोकोथयुदेतदचिद्द्विप्येत-
न्मद्यान्नतं तु निस्सामानिसामाँ लोकोथयुऽएपुऽएतुयिन्मण्डले पुरुषेऽसौ भिस्त्रानियुज्जुँ पिसयुजुपाँ लोको ॥ १ ॥ सैपा-
न्नय्येव विद्यातपतितुँ दैतदप्युचिद्वा * सऽआहुस्त्रयीवाऽएपुविद्यातपतीति वागैव तत्पश्यन्तीवदति । २ ॥ सुऽएपुऽएयुस्यत्यु-
ऽएपुऽएतुस्मिन्मण्डले पुरुषोथैतुदमृतं सुदेतुदचिद्द्विप्येतुस्मान्मृत्युर्नुम्रियते मृतुँ दहन्तस्त्सामादुनुदश्यते मृतुँ हान्ते ॥ ३ ॥ 'तुदेपश्चो-
कोभवति' — अन्तरंमृत्योरमृतमित्युचरुँ ह्येतन्मृत्योरमृतं मृत्यावमृतमाहितमित्येतुस्मिन्दिपुरुषऽएतन्मण्डलमृत्तित्थितं तु प-
तिमृत्युर्द्विवस्वन्तं वसऽइत्यसौ वाऽआदित्यो द्विवस्वानेपुद्बहोरात्रे द्विवस्वेतुमेपुवस्तेसर्द्धुतोबेनेनपुरिवृतोमृत्योरामादिवस्वतो-
सेतुस्मिन्दिमण्डलऽएतुस्यपुरुषस्यात्मैतुदेपश्चोकोभवति । ४ ॥ तयोर्वाऽएतुर्योरुमयोरैतुस्यचाग्निपऽएतुस्यचपुरुषस्यैत-
न्मण्डलं प्रतिष्ठातुस्मान्महदुक्थमपूरुसौ नुशऽसेन्नेदेताँ प्रतिष्ठाँ चिनुदाऽइत्येताँ ह्यसुप्रतिष्ठाँ चिन्तेऽजोमहदुक्थं पुरसौ शऽसति-
तुस्मादुक्थशसंभूयिष्ठं पुरिचक्षते प्रतिष्ठाँ चिन्नोहिभ्रुवतीत्यधिदेवतम् । ५ ॥ 'अथाधिवसन्म' युदेतन्मण्डलं तु पत्ययऽसुर-
कसोथयुदेतुदचिद्द्विप्येतऽइदं तु त्युक्करपर्णमुपोखेताऽआपः पुक्करपर्णमथयुऽएपुऽएतुस्मिन्मण्डले पुरुषोयुमेवसोयुदृष्टिर-
प्सुयः पुरुषस्तुदेतुदेवैतुअयुऽसंस्कृत्येहोपथत्तेतुघञुस्यैव नुशः स्यामर्द्धमुक्तामतिदेतमुप्येतियुऽएपतुपतितुस्मादभिनुदि-

येतपुरिदन्तुममुत्रमेपुतदाभुवतीत्युऽएवापियज्ञम् । ६ ॥ 'अथाध्यात्मम्' युदेतन्मुण्डलंतुपतियुश्चैपरुक्मऽइदंतुच्छुक्लुम-
धत्रुधयेदंतुदचिह्नैप्यतेयुवेतत्पुःरुरपर्णमिदंतुःकृष्णमक्षत्रधयुऽएतुसिन्मुण्डलेपुरुयोयुश्चैपुहिरण्मयः३पुरुपोयुमेवसुयो-
युंदक्षिणेक्षणपुरुपः । ७ ॥ सुऽएपुऽएपुलोःकृष्णतुमिपसुर्षोऽगिरभिसम्पद्येततुस्यंतुन्मिथुनंयोयुदुसुव्येक्षणपुरुपोऽइमुहैतुदात्स-
नोयुन्मिथुनंपदावेसदुमिथुनेनाथसुर्षोऽथरुत्क्षः३कृत्स्नतायेतद्यत्तैद्भुवनोद्वन्द्वदृष्टिमिथुनंप्रजुननंतुसाहृद्वेःलोःकृष्णेऽपुपधीयेते-
तुआहुद्राभ्यांद्वाभ्यांचित्तिप्रणयन्ति । ८ ॥ सुऽएपुऽएवेन्द्रः३ । योयंदक्षिणेक्षणपुरुपोथेयुमिन्द्राणीताभ्यादेवाऽएतांविशु-
तिसुर्वज्रासिकांतुस्माच्चायायाजन्तेनाधीयाद्द्वीर्क्ययुन्वाऽस्माज्जायतेवीर्क्यवन्तमुहसुाजनयतियस्याऽअन्तेनाश्रुति । ९ ॥
तुदेतुदेयुप्रतुदुराजुक्-भुोमनुष्याणामनुत्तमांगोपायन्तितुस्माहुतेपुर्षीर्क्यवाजायतेमृतवत्कापुयसा३सुक्षिप्रश्येनंजनयति
। १० ॥ तीर्द्धदयस्याकाशंप्रत्येत्स्यामिथुनीभवतस्तौयदामिथुनस्यान्तंगुच्छतोयदैतत्पुरुपः३सुपितितसुथाहैवेदुम्मानुपुसमि-
थुनस्यान्तंगुत्वांसंयिदुऽइषभुवत्येवदुहैवैतुदसंयिदुऽइषभवतिदुवृक्षेत्तुन्मिथुनंपरमोक्षेपुऽआनन्दः३ । ११ ॥ तुस्मादेवंवि-
त्सप्यात् ॥ लोक्पः३द्वैतेऽएयतुदेवुतेमिथुनेनप्रियेणधाम्नासुमर्द्धयतितुस्माहुत्सुपन्तंयुरेवनुधो धयेन्नदेतेदेवुतेमिथुनीभुवनस्यौ-
दिनुसान्नीतितुस्माहुतेतुत्सुपुपुदुःश्लेष्मणमिचमृसंभयत्येतेऽएयतुदेवुतेऽएयतुदेवुतेऽसिचतस्तुसाद्वैतसुऽइददुसुर्वदुसंभवतियुदिदंकिंच
। १२ ॥ सुऽएपुऽएपुमुत्सुः३ ॥ सुऽएपुणुत्सिन्मुण्डलेपुरुपोयुथायंदक्षिणेक्षणपुरुपस्तुस्यद्वैतुस्यद्वयेपादावुतित्त्वतीतीद्वैत-

दाञ्चिद्योत्कामतिसुयुदोत्कामत्यथैतत्पुरुपोत्रियेतत्स्मादुहैतत्येतमाहुराञ्छेद्यस्येति । १३ ॥ एपुऽपवुप्राणः । एपु-
 हीमाःसुर्षाःप्रजाःप्रणयतितुस्यंतेप्राणाःस्वाःसुयदास्वुपित्यथेनेतेप्राणाःस्वाऽअपियन्तितुस्मात्स्वाप्ययुःस्वाप्ययोहवैत
 स्वप्नऽइत्याचक्षतपरोक्षन्परोक्षकामाहिदेवाः । १४ ॥ सऽएतैःसुसंनकुसचनुर्बेदनमनसासुक्कल्पयतिनुवाद्यान्नस्वरसंवि-
 जानातिनुप्राणेनगन्धंघ्रिजानातिनुष्णुपापुश्यतिनुश्रोत्रेणशृणोत्यंतुंक्षेतेतद्वापीताभयन्तिसुऽएपऽएकःसन्प्रजासुवहुधा-
 व्यापिपस्वस्मादुकासतोलोकम्पृणालुवर्गमिमनुषिभवत्यथयदेकऽएवतुस्मादुका । १५ ॥ तदाहुः । ५एकोमृत्युर्वहुबऽऽइ-
 त्येकश्चवहुयश्चेतिहमृत्याद्यदुहासावमृत्रतेनकोथयुदिहप्रजासुवहुधाव्यापिपस्तेनोवहुवः । १६ ॥ तदाहुः । ५अन्तिकेसु-
 त्पुद्गराऽइत्यन्तिकेचदूरश्चेतिहमृत्याद्यदुहासुमिहाव्यात्मतेनान्तिकेथयदसावमृत्रतेनोदरे । १७ ॥ तुदेपःश्लोकोभवति । अ-
 न्नमालुपथितोरसानां संक्षरेमृतऽइतियुदतन्मण्डलंतुपतितदन्नमथयऽएपऽएतुस्मिन्मण्डलेपुरुषःसोत्तासुऽएतुस्मिन्नप-
 थितोभातीत्यधिदेवतम् । १८ ॥ 'अथाच्यात्मम्'—इदमेवशरीरमन्नमथयोयंदक्षिणक्षन्पुरुषःसोत्तासुऽएतुस्मिन्नपथि-
 तोभाति । १९ ॥ तुमेतमग्निरित्यध्वर्युवऽउपासते । युञ्जुरित्येपुहीदऽसुर्बुधुनुक्तिसामेतिच्छन्दोगाऽएतुस्मिन्हीदऽसुर्वःस-
 मानुष्यमितिबहुचाऽएपुहीदऽसुर्वसुर्धापुयतियातुरितियातुयिदऽएतुनुहीदऽसुर्बुधुयतुंघिपमितिसर्षपाःसर्षपाऽइतिसर्षवि-
 दऽऊर्गित्तिद्वारयिरितिमनुष्यामायेत्यसुराःस्वधेतिपितरोदेवजनऽइतिदेवजनविदोरूपमितिगन्धर्वागन्धऽइत्यप्सरसस्तंयु-
 धाययोपासतंतुदेवुभवतितुंक्षेनानभूत्वावतितुस्मादेनेमेवचित्सुर्बुधैतुद्भवतिसुर्वहुहैनमेतुद्धृत्वाऽवति ॥ २०

सुऽएषुपुत्रीष्टुतोभिः ॥ ऋगुंकायजुरेकासामिकातथाद्वाज्ञात्रुचोपदुधातिरुक्मुऽएयतुस्याऽआयुतनमुथयांयुजुपापुहपऽएवतु-
म्माऽआयुतनमुथयांमासापुष्करपर्णुमेवतुस्याऽआयुतनमेवुंश्रीष्टकः ॥ २१ ॥ तेषाऽएतेऽउभे ॥ ऽएपुचरुक्मुऽएतुचपुष्क-
रपर्णुमेतंपुरुपमुपीतऽउभेमृस्तामेपुजुगुपीतएवुंकेष्टकः ॥ २२ ॥ सुऽएपुऽएतुस्मिन्मुण्डलेपुरुपो-
मुभायुंरक्षिणेधनुर्गुपेऽएबंविदऽआत्माभवतिमुयुदैवंविदस्मौलोकौत्रैत्युधेतुमेयात्मानमभिसुंभवतिसोमूतोभवति-
द्युत्युगंस्यात्माभुरति ॥ २३ ॥ इतिमण्डलब्राह्मणं । आदित्यंप्रदक्षिणीकृत्य ॥ ॐन्विधुतंघृष्टु० देवऽएकैः ॥ १ ॥ नम-
स्कृत्य ॥ ॐनमःसचित्रेज० शंकरात्मने ॥ १ ॥ उपविशेत् ॥ अनेनसूर्योपस्थानाख्येनकर्मणाभगवान्श्रीसूर्यनारायणःप्री-
यतां । इतिसूर्योपस्थानम् ॥

अपहृतातीपसूत्रानुगारिब्रह्मयज्ञः ॥ उपविशेद्भेपुदर्भपाणिः स्वाध्यायंचयथाशक्त्यादावारभ्यवेदं ॥ आचमनं । प्राणा-
यामः । पचित्रधारणं ॥ एवंगुणपितोपणवतिदेशकालेचश्रीपरमेधश्रीलक्ष्मेशश्रीपञ्चकृष्णयज्ञेनाहंयक्ष्ये । इपेत्यादिलंब्रह्मान्तं-
विवस्तानपरयत् । सर्वाणिच्छन्दांसिगायत्र्यादीनि । सर्वाण्यजामेव्यः । सर्वाणियजूंऽपियायव्यानि । सर्वाणिसामानिसौ-
राणि । सर्वाणिब्राह्मणानिसौराणि । ब्रह्मयज्ञारम्भेविनियोगः ॥ ब्रह्मयज्ञारंभेयथाविधित्वात्वात्सर्वंपद्रवनाशनंछन्दःपुरुरूपं-
शरीरेत्यसत् ॥ ॐतिर्यग्बिलायचमसायोर्ज्वबुभायछन्दःपुरुरायनमःमुखे । ॐगौतमभरद्वाजाभ्यांनमःनेत्रयोः । ॐवि-
भाभिन्नमदग्निभ्यांनमःश्रोत्रयोः । ॐवसिष्ठकश्यपाभ्यांनमःनासिकयोः । ॐअघ्नयेनमःवाचि । वाक्स्थानंब्दयं । उदको-

पस्पर्शीः । ॐ गायत्र्यै छन्दसे नमः । ॐ अन्नये नमः । शिरसि । ॐ उष्णिहे छन्दसे नमः । ॐ सवित्रे नमः । श्रीवायां । ॐ बृहत्सै छन्द-
 से नमः । ॐ बृहस्पतये नमः । अनूके । अनूकः षष्ठवंशः । ॐ बृहद्रथन्तराय छन्दसे नमः । ॐ द्यावापृथिवीभ्यां नमः । वाहोः । ॐ-
 त्रिष्टुभे छन्दसे नमः । ॐ इन्द्राय नमः । मध्ये । मध्यसुदरं । ॐ जगत्सै छन्दसे नमः । ॐ आदित्याय नमः । श्रोणयोः । ॐ अतिच्छ-
 न्दसे छन्दसे नमः । ॐ प्रजापतये नमः । लिङ्गे । ॐ यज्ञाय त्रियाय छन्दसे नमः । ॐ वैश्वानराय नमः । गुदे । उदकोः । ॐ अनुष्टु-
 भे छन्दसे नमः । ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । ऊर्ध्वोः । ॐ पृथ्व्यै छन्दसे नमः । ॐ मरुद्भ्यो नमः । जानुनोः । ॐ द्विपदायै छन्दसे-
 नमः । ॐ विष्णवे नमः । पादयोः । ॐ चिच्छन्दसे छन्दसे नमः । ॐ वायवे नमः । प्राणेषु । प्राणाः वायोः संचारस्थानं नासिका ।
 ॐ न्यूनाक्षराय छन्दसे नमः । ॐ अञ्जो नमः । सर्वाङ्गेषु ॥ एवञ्च सर्वाङ्गेषु योजयित्वा चेदमवः संपद्यते । शापानुग्रहसमर्थो भ-
 वति । ब्राह्मतेजश्च यर्धते । न कुतश्चिद्भयं विन्दते । ऋजो यजुर्मयः साममथ लेजो मयोऽसृत्तमयः संभूय ब्रह्मैवाभ्येति ॥ ॐ भूर्भु-
 वः सुः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धियो रमन् ॥ ॐ इत्येत्थोर्जत्वावायवस्थेद्वेवोर्चः । सविता आर्पयतु श्रेष्ठतमायुर्कर्मणऽ आप्यो यच्च मभ्या इन्द्राय भागं प्र-
 जावती रन्मीवा अयुक्षमा मार्यस्ते न ईशतु माघर्शं सोऽष्टुवा अस्मिन्नोर्पतौ स्यात्तु वृद्धी र्यर्जमानस्य शुश्रूप्सि ॥ १ ॥ वसोऽपु विव्रम् ॥
 धिरण्मये नृपात्रेण । सुत्यस्यापि हि तं सुखं ॥ यो सार्वभृतेषु रुरुं ॥ २ ॥ ॐ खं ब्रह्म ॥ ब्रतुगुपै ख्यं ब्रह्मन्तरेणाह वनीयं च-
 ग्राहं पत्यं च प्राङ्क्षिपु ब्रपु पस्पृशति । तद्यद्दपु लपस्पृशत्येव्यो वैपुरुषो यद्वृत्तं बुदसितेन पूतिरन्तरतो मेध्यावाजापो मेधयो भू-
 त्याग्रतमुपायानीति पवित्रं वाजापऽपवित्रपूतो ब्रतमुपायानीति तस्माद्वाअपु पस्पृशति ॥ १ ॥ सोऽग्निमेवाभीधमा णो ब्रतमु-

धेति ॥ ॐ प्राग्धीपुत्राद्दामुरिवासिनः प्राग्धीपुत्रजासुरायणादासुरायणादासुरायणः आसुरेरासुरिर्याज्ञवल्क्याद्याज्ञवल्क्युडहालकाट्टहाल-
कोरुणादुरुणपुपेरोरुपेनेगिः कुशेः कुश्रिर्वाजश्चसोवाजश्चवाजिह्वावाञ्चाध्योगोऽसिताद्वापिगणादुसि-
तोवायगणोऽरितात्कुश्यपाद्धरितः कुश्यपः शिल्पात्कुश्यपाच्छिल्पः कुश्यपः कुश्यपाद्भुवेः कुश्यपोनेष्टुविर्वाचोवागम्भि-
ष्याः आम्भिष्यदित्यादादित्यानीमानिशुक्रानियुजूऽपिवाजसेनेयनाज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते २ ॥ ॐ अग्निमीळेपुरोहितंयुञ्ज-
क्ष्वेचमुत्पिज ॥ दोतारंरतुघातं ॥ ॐ अमुआयाहिवीतेयैगुणानोहृव्यदातये ॥ निहोतासत्सिचुहिंपि ॥ ॐ शन्नोद्वीर-
भिष्टयुआपोभवंतुर्पुतेय ॥ शंयोरुभिल्ववन्तुनः ॥ चतुर्वदानन्तरं अङ्गानिपठेत् ॥ अथशिक्षांप्रवक्ष्यामि । अथातोऽधिका-
रः फलयुक्तानिकर्मणि । अथातोऽष्टस्वस्थालीपाकानां कर्म । गौः । ग्मा । समाप्तायः समाप्तातः । मयरस-
तजमनलगसंमितं । पञ्चसंवत्सरमयंयुगाध्यक्षं । अथातोऽथर्मजिज्ञासा । अथातोऽथर्मजिज्ञासा । योगीश्वरंयाज्ञवल्क्यं ।
नारायणंनमस्कृत्य । इतिविद्यातपोयोनिरयोनिर्विष्णुरीडितः । वाग्यज्ञेनार्चितोदेवः प्रीयतां चजनादेनः ॥ अनेनब्रह्मय-
ज्ञार्येनकर्मणाभगवान्प्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ यस्यस्तृत्या० ॥ अच्युताय० । विष्णवेनमः ३ ॥ इति-
कातीयसूत्रानुसारीनक्षयज्ञः ॥

अथकार्तीयसूत्रानुसारीतर्पणप्रयोगः । आचमनं । प्राणायामः । पथित्रधारणं । एवंगुणविशेषणवृत्तिदेशकालेचश्री-
परमेश्वरप्रार्थनार्थतर्पणमहंकरिष्ये ॥ ततस्त्वर्षयेत् देवतीर्थेन । सकुशजलेनेतिसर्वत्र ॥ ॐ ब्रह्मानुव्यतां १ । ॐ विष्णुस्तृ-

ॐ रुद्रस्तृप्यन्तां ३ उदको० । ॐ प्रजापतिस्तृप्यन्तां ४ । ॐ देवास्तृप्यन्तां ५ । ॐ छन्दांस्तृप्यन्तां ६ ।
 ॐ वेदास्तृप्यन्तां ७ । ॐ ऋषयस्तृप्यन्तां ८ । ॐ पुराणाचार्यास्तृप्यन्तां ९ । ॐ गन्धर्वास्तृप्यन्तां १० । ॐ इतरा-
 चार्यास्तृप्यन्तां ११ । ॐ संवत्सरः साषयवस्तृप्यन्तां १२ । ॐ देव्यस्तृप्यन्तां १३ । ॐ अप्सरसस्तृप्यन्तां १४ । ॐ देवा-
 नुगास्तृप्यन्तां १५ । ॐ नागास्तृप्यन्तां १६ । ॐ सागरास्तृप्यन्तां १७ । ॐ पर्वतास्तृप्यन्तां १८ । ॐ सरितस्तृप्यन्तां
 १९ । ॐ मनुष्यास्तृप्यन्तां २० । ॐ यक्षास्तृप्यन्तां २१ । ॐ रक्षांस्तृप्यन्तां २२ । उदको० । ॐ पिशाचास्तृ-
 प्यन्तां २३ । ॐ सुपर्णास्तृप्यन्तां २४ । ॐ भूतानितृप्यन्तां २५ । ॐ पशवस्तृप्यन्तां २६ । ॐ वनस्पतयस्तृप्यन्तां २७ ।
 ॐ ओषधयस्तृप्यन्तां २८ ॥ ॐ भूतग्रामधतुर्विधस्तृप्यन्तां २९ ॥ ततोनिधीतीमनुष्यान् यवमिश्रं उदञ्चुखेन प्रा-
 रिस्तु० ५ । ॐ वोढुस्तु० ६ । ॐ पञ्चशिखस्तु० ७ ॥ ततोपसव्यं दक्षिणाभिमुखेन पितृतीर्थेन एकैकस्य तिलैर्मिश्रांस्त्रींस्त्री-
 न्दद्याज्जलाञ्जलीन् ॥ ॐ कव्यवाहनस्तु० १ । ॐ सोमस्तु० २ । ॐ अर्यमास्तु० ३ । ॐ अग्निष्वात्ता-
 पितरस्तृप्यन्तां ५ । ॐ सोमपाः पितरस्तृप्यन्तां ६ । ॐ वहिषदः पितरस्तृप्यन्तां ७ ॥ यमांश्चैके ॥ ॐ यमायनमः १ ।
 ॐ धर्मराजायनमः २ । ॐ मृत्युवेनमः ३ । ॐ अन्तकायनमः ४ । ॐ वैश्वसतायनमः ५ । ॐ कालायनमः ६ । ॐ सर्वभूत-
 क्षयायनमः ७ । ॐ औदुम्बरायनमः ८ । ॐ दभायनमः ९ । ॐ नीलायनमः १० । ॐ परमेष्ठिनेनमः ११ । ॐ चृकोद-

रायनमः १२ । ॐ चित्रायनमः १३ । ॐ चित्रगुप्तायनमः १४ ॥ जीवत्पितृकोऽप्येतान् ॥ अन्यांश्चेतरः ॥ गोत्रोच्चारः--
ताताम्वात्रितयं सपत्नजननी मतामहादित्रयं सखि स्त्रीतनयादि तातजननीस्वभ्रातरः सखियः । ताताम्वात्मभगिन्यप-
धवयुग्जायापिता सहुरुः शिव्याहाः पितरो महालयविधौ तीर्थे तथा तर्पणे ॥ १ ॥ तर्पणेप्रथमाप्रोक्ता ॥ अमुकस-
गोत्रः अस्त्पिता अमुकदामवसुरूपस्तृप्यतां । इदंजलं तस्मैस्वधानमः । अस्त्पितामहः रुद्ररूपस्तृ० । अस्त्प्रपिता-
महः आदित्यरूपस्तृ० । अमुकसगोत्रा अस्मन्माता अमुकीदावसुररूपातृप्यतां । इदंजलं तस्मैस्वधानमः । अस्त्पितामही-
रुद्ररूपातृ० । अस्त्प्रपितामही आदित्यरूपातृ० । अस्त्तापत्नमातावसुररूपातृ० ॥ उदीरतामङ्गिरसआयन्तुनकजवहन्ती-
पितृभ्योयेचेहमधुवाताहतित्र्यर्चं जपन् प्रसिंचेत् ॥ तृप्यध्वमितितिः ॥ ॐ उदीरतामवर्गुऽउत्परसुडन्मध्युमाऽपितरः सो-
म्यासः । असुंयईसुरदुकाःकृतज्ञानोयन्तुपितरोद्वेषु ॥ १ ॥ अङ्गिरसोनऽपितरोनचग्वाऽअथर्षाणोऽथर्गवऽसोम्यासः ।
तेषांयुपऽसुंमतीयुजियानामपिभुद्रेसौमनुसेस्याम ॥ २ ॥ आर्यन्तुनऽपितरः सोम्यासोऽग्निव्यात्ताः पुथिभिर्देवयानैः । अस्मिन्य-
नेस्वधयामदुन्तोधिदुवतुतेवन्त्वस्मान् ॥ ३ ॥ कर्जुवहन्तीरुमूर्तधृतंपर्यः कीलालंपरिसुतं ॥ स्वधास्यतर्पयतमेपितृन् ॥ ४ ॥
पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमः पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमुः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमः ॥ अक्षन्पि-
तरोमीमदन्तपितरोतीवृपन्तपितरुऽपितरुऽशुधध्वं ५ ॥ येषुहपितरोयेचुनेहयांश्चद्विभया २ उचुनप्रविभ ॥ त्वंवेरथ्य-
न्तिजेजातेवेदः स्वधाभिर्युजऽसुकृतंजुपस्य ६ ॥ मधुवातां० ७ । मधुनक्तं० ८ । मधुमाज्ञो० ९ ॥ तृप्यध्वं ३ ॥ ॐ नमो-

वऽपितरोरसायुनमौचऽपितरुऽशोपायुनमौचःपितरोऽजीवायु नमौचऽपितरुऽस्वधायुनमौचऽपितरोऽघोरायुनमौचःपितरोऽमुन्य-
 येनमौचऽपितरुऽपितरोऽनमौचः ॥ १ ॥ मातामहानां चैवं ॥ द्वितीयगोत्रः अस्मन्मातामहः । अस्मत्प्रमातामहः । अस्मद्-
 द्भ्रमातामहः । अस्मन्मातामही । अस्मद्भ्रमातामही । अस्मत्पत्नी । अस्मत्पत्नी । अस्मत्पत्नी । अस्मद्द्विहिता ।
 अस्मत्पितृव्यः । अस्मन्मातुलगिनी । अस्मत्पितृभगिनी । अस्मद्भ्रगिनी । अस्मद्भ्रगिनी । अस्मद्भ्रगिनी । अस्मद्भ्रगिनी ।
 अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः । अस्मद्भ्रगुः ।
 मातामहादयः ॥ अतीतकुलकोटीनांससद्वीपनिवासिनां । आत्रह्यभुवनाहोकादिदमस्तुतिलोदकं ॥ येषान्धवावन्धवाये-
 येन्यजन्मनिचान्धवाः । तेसर्वं तृप्तिमायान्तुगयादत्तेनवारिणा ॥ येषां सत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः । तेऽप्यन्तु-
 मयादत्तं वल्लनिष्पीडनोदकं ॥ यासोनिष्पीड्य । आचम्य । ब्राह्मवैष्णवरौद्रसावित्रमैत्रवारुणैस्तद्विद्वैरर्चयेत् ॥ ऊँयेत्तैपु-
 चित्रमुर्चिष्यश्रेष्ठितमन्तुरा । त्रलुतेर्नपुनातुमा ॥ ब्रह्मणेनमः ब्रह्माणं पूजयामि ॥ १ ॥ ऊँ इदं विष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपुदं ॥
 समृद्धमस्यपांशुरे ॥ विष्णवे० विष्णुं पू० ॥ २ ॥ ऊँ नर्मस्तोरुद्रमुन्यर्षतुतोतुइषवेनमः । ब्राह्मभ्यामुततेनमः ॥ रुद्राय० रुद्रं-
 पू० ॥ ३ ॥ ऊँ तत्सविष्टु० यात् ॥ सवित्रे० सवितारं पू० ॥ ४ ॥ ऊँ मित्रस्य चर्पणीधृतोवोदुवस्यसन्नुसि ॥ शुभ्रं चित्रश्रव-
 स्तमं ॥ मित्राय० मित्रं पू० ॥ ५ ॥ ऊँ यद्वाहुरुद्रयाऽइतिषकुलेतिशर्पाहृततोपरुणनोभुञ्च । चरुणाय० चरुणं पू० ॥ ६ ॥
 अष्टश्रं हं स इत्युपस्थाय ॥ ऊँ हं सऽशुचिपद्मसुरन्तरिक्षसद्भोतवेष्टिपदतिधिर्दुसेणसत् ॥ नृपइरुसर्चतुसर्धोमुसदुब्बागो-

जाः ऋतुजाः अद्रिजाः ऋतुद्रुहत् ॥ २ ॥ ॐ अहंश्रमस्यकेतवो विरश्मयोजनु २ अनु ॥ आजन्तोऽभययोयथा ॥ उपयुयामयं-
 हीतोसिसूरीयत्वाभ्राजायुपेतुयोनिः सूर्यभ्राजिष्ठभ्राजिष्ठस्त्वंदेवेष्वसिभ्राजिष्ठोहंमनुष्येषुभूयासं ॥ १ ॥
 प्रदक्षिणीकृत्य ॥ दिशधेदेवताधनमस्कृत्य । ॐ प्राच्यैदिशेनमः ॥ १ ॥ ॐ इन्द्रायनमः ॥ १ ॥ ॐ आग्नेयैदिशेनमः ॥ ॐ
 अभयेनमः ॥ २ ॥ ॐ दक्षिणस्यैदिशेनमः ॥ ३ ॥ ॐ निर्ऋतस्यैदिशेनमः ॥ ४ ॥ ॐ निर्ऋतस्यैदिशेनमः ॥ ४ ॥
 ॐ पश्चिमार्थैदिशेनमः ॥ ५ ॥ ॐ वरुणायनमः ॥ ५ ॥ ॐ वायव्यैदिशेनमः ॥ ६ ॥ ॐ उदीच्यैदिशेनमः ॥
 ॐ सोमायनमः ॥ ७ ॥ ॐ ईशान्यैदिशेनमः ॥ ८ ॥ ॐ ऊर्वायैदिशेनमः ॥ ९ ॥ ॐ ब्रह्मणेनमः ॥ ९ ॥
 ॐ अवाच्यैदिशेनमः ॥ १० ॥ ॐ अनन्तायनमः ॥ १० ॥ ॐ उपविश्यत्रह्णाग्निपृथिव्योपधिवाग्वाचस्पतिविष्णवेमहद्भ्योऽन्नोपांपतये
 (वरुणायनमइतिसर्वत्र ॥ उदकदानसहितोनमस्कारः सर्वत्र) ॥ ११ ॥ ॐ ब्रह्मणेनमः ॥ ११ ॥ ॐ अभयेनमः ॥ १२ ॥ ॐ पृथिव्यैनमः
 ॥ १३ ॥ ॐ ओपधिभ्योनमः ॥ १४ ॥ ॐ वाचेनमः ॥ १५ ॥ ॐ वाचस्पतयेनमः ॥ १६ ॥ ॐ विष्णवेनमः ॥ १७ ॥ ॐ महद्भ्योनमः ॥ १८ ॥
 ॐ अन्नोपधिभ्योनमः ॥ १९ ॥ ॐ अपांपतयेनमः ॥ २० ॥ ॐ वरुणायनमः ॥ २१ ॥ ॐ सर्वसेतिसुखं विमृष्टे ॥ ॐ संवर्चसुपयसुसांसंतु-
 भिर्यन्महिमनसुसंश्लिषेन ॥ त्वष्टासुद्रोचिर्दधातुरायोनुमार्ष्टुन्वोयद्विलिष्टं ॥ १ ॥ देवागातुविदइतिविसर्जयेत् ॥
 ॐ देवागातुविदोगातुवित्वागुतुमित ॥ मनसस्पतहुमंदेवयुजं स्वाहावातेधाः ॥ एषलानविधिरेपलानविधिः ॥ अने-
 नतर्पणास्त्येनकभणाभगवान्श्रीपरसेभरः प्रीयतां ॥ ॐ तत्सद्र ॥ विष्णवेनमः ३ ॥ इत्तिकातीयाऽनुसारीतर्पणप्रयोगः ॥

अधपञ्चमहायज्ञाः । तत्रादौ वैश्वदेवः ॥ वैश्वदेवादन्नादुद्धृत्य । द्युतेनाभिधारणं । कृष्माण्डीभिरुद्धृतान्नप्रोक्षणं । ॐ येद्दे-
 वादेवहेडं देवांसश्चकृमावुयं ॥ अग्निमूर्तास्मादेनसोविथान्मुञ्चत्व ॐ हंसः ॥ १ ॥ यदिदिव्रायद्दिनस्तुमेना ॐ सिचकृमावुयं ॥
 वायुमूर्तास्मादेनसोविथान्मुञ्चत्व ॐ हंसः २ ॥ यद्विजाग्रघटिखमुऽपना ॐ सिचकृमावुयं ॥ सूर्योमातस्यादेनसोविथान्मुञ्च-
 त्व ॐ हंसः ॥ ३ ॥ इति ॥ आचमनं । प्राणायामः । सव्येकुशोपग्रहः । दक्षिणेपवित्रधारणं । देशकालीसंकीर्त्यएवंगुणविशे-
 षणवतिदेशकालेच ममपञ्चसूनाजनितपापक्षयपूर्वकनित्यकर्मानुष्ठानसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थपञ्चमहायज्ञैरहंयक्ष्ये ।
 इतिसंकल्प्य । पञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनं । दमैःपरिसमुह्य । गोमयेनोपलिप्य । यज्ञकाष्ठेनोच्छिख्य । अनामि-
 काङ्घ्रिणेनोद्धृत्य । उदकेनाभ्युक्ष्य अग्निसुपसमाधाय । चत्वारिशृङ्गेत्यग्निध्यायेत् ॥ ॐ चत्वारिशृङ्गात्रयोऽअस्युपादुहेऽग्नि-
 र्पंससहस्त्रासोऽअस्य ॥ त्रिधाबुद्धोर्दृपुभोरैरवीतिमुहोदेवोमर्त्या २ आधिवेत् ॥ १ ॥ एषोहदेवइत्यावाहनं ॥ ॐ एषोहदेवः-
 शुदिशोनुसर्वा ६ पूर्वोहजातः ६ सऽऽगर्भेऽअन्तः ॥ सएवजातः सर्जनिव्यर्माणः ६ प्रत्यङ्जनास्तिष्ठतिसुर्वतोमुखः ॥ १ ॥ अग्नेनये-
 त्तिपञ्चोपचारैः पूजनं । ॐ अग्नेनयसुपधारुयेऽस्मान्विथानिदेववुयुर्नानिचिद्दान् ॥ युयोधुस्मञ्जुष्टुराणमेतुभृयिष्ठांतेनमउ-
 क्तिविधेम १ ॥ ॐ पावकनाम्नैश्चानरायनमः इदमनुलेपनं । इमानिपुष्पाणि । अयंधूपः । अयंदीपः । इदंनैवेद्यं । ॐ मु-
 खंयःसर्वदेवानांहव्यमुकल्प्यसुकथा । पिष्टृणांचनमस्तस्मैविष्णवेपावकात्मने ॥ इतिनमस्कारः । प्रदक्षिणमग्नेःपर्युक्षणं ।

इतरथावृत्तिः । दक्षिणंजान्वाच्य । देवतीर्थेन । सुसमिद्धेभौजुद्युयात् ॥ इदं प्रजापतयेनमम ॥ १ ॥
 ॐ भूः स्वाहा । इदमग्नयेनमम ॥ २ ॥ ॐ भुवः स्वाहा । इदं वायवेनमम ॥ ३ ॥ ॐ स्वः स्वाहा । इदं सूर्यायनमम ॥ ४ ॥ ॐ देव-
 कृतुस्यैर्नसोवुयर्जनमसिस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ५ ॥ ॐ मन्युकृतुस्यैर्नसोवुयर्जनमसिस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ६ ॥ ॐ पि-
 तृकृतुस्यैर्नसोवुयर्जनमसिस्वाहा ॥ ७ ॥ आत्मकृतुस्यैर्नसोवुयर्जनमुसिस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ८ ॥ ॐ एने-
 सपनसोवुयर्जनमसिस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ९ ॥ ॐ यचाहमेनोविद्वाँरेधुकारुयचाधिद्वाँरेस्तस्युसर्बुस्यैर्नसोवुयर्जनमसि-
 स्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ १० ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ इदं प्रजापतयेनमम ॥ ११ ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा ॥ इदमग्नये-
 स्विष्टकृतेनमम ॥ १२ ॥ इत्ययं द्वादशशुद्धिहोमो देवयज्ञः ॥ ॐ धात्रेणमः । इदं धात्रेणमम १ ॥ ॐ विधात्रेणमः । इदं विधा-
 त्रेणमम ॥ २ ॥ इति दक्षिणोत्तरयोर्द्वारशाखयोः ॥ ॐ धायवेणमः । इदं धायवेणमम ६ ॥ इति प्रागादिप्रतिदिशं ॥ ॐ प्राच्यै-
 दिशेणमः । इदं प्राच्यैदिशेणमम ७ ॥ ॐ दक्षिणायैदिशेणमः । इदं दक्षिणायैदिशेणमम ८ ॥ ॐ प्रतीच्यैदिशेणमः । इदं प्र-
 तीच्यैदिशेणमम ९ ॥ ॐ उदीच्यैदिशेणमम १० ॥ इति प्रागादिप्रतिदिशं ॥ ॐ ब्रह्मणेणमः । इदं-
 ब्रह्मणेणमम ११ ॥ ॐ अन्तरिक्षायणमम १२ ॥ ॐ सूर्यायणमम १३ ॥ इति त्रयं
 प्राक्संशंमभ्येदयात् ॥ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमम १४ ॥ ॐ विश्वेभ्यो भूतेभ्यो नमः । इदं वि-

श्रेण्योभूतेभ्योनमम १५ ॥ इतिद्वयंतेपायुत्तरतः ॥ ॐ उपसेनमः । इदमुपसेनम १६ ॥ ॐ भूतानांचपतयेनमः ।
 इदंभूतानांचपतयेनमम १७ ॥ इतिद्वयंतयोरुत्तरतः ॥ इत्यंसप्तदशबलिर्भूतयज्ञः ॥ ततोऽपसन्धंकृत्वा । दक्षिणाभि-
 मुत्सोभूत्वा । सव्यंजान्वाच्य । ॐ पितृभ्यः स्वधानम १८ ॥ इतिब्रह्मादिवलित्रयस्यदक्षिणतः
 पितृतीर्थेनदद्यात् ॥ सव्यं ॥ उदकोपरस्पर्शः ॥ इत्ययंपितृयज्ञः ॥ तत्पात्रंनिर्णिज्य । तत्रिर्णजनोदकं । ॐ यक्ष्मेतत्तेनि-
 र्णजनंमः । इदंयक्ष्मणेनमम १९ ॥ इतिब्रह्मादिवलित्रयस्यउत्तरापरस्यांदिशिनिनयेत् ॥ ततोऽनित्यश्राद्धं ॥ ततोब्रह्म-
 यज्ञः ॥ ततःकण्ठेकृत्वा । आसचतुष्टयपर्यासमन्नगुद्धृत्यब्राह्मणायउदकपूर्वदद्यात् ॥ ॐ हन्ततेऽन्नं २० ॥ पुनरुदकदानं ॥
 इतिमनुष्ययज्ञः ॥ हन्तकारानन्तरंदेयतानैवेद्यं ॥ ततोऽगोऽप्रासः ॥ सुरभिवैष्णवीमातानित्यंविष्णुपदेस्थिता । गोऽप्रासो-
 द्विमयादत्तःसुरभेप्रतियुह्यतां ॥ इदंगोभ्योनमम ॥ ततःकाकादिवलीन्वह्निर्दद्यात् ॥ ऐन्द्रवारुणवायव्याभ्यावैनैर्ऋ-
 तास्तथा । वायसाःप्रतियुह्यन्तुभूमौपिण्डंमयापितं ॥ १ ॥ इदंवायसेभ्योनमम ॥ श्वानीद्वौऽयामशबलौवैवस्वतकुलोद्भवौ ॥
 ताभ्यांपिण्डंप्रयच्छामिस्यातामेतावद्विंसकौ ॥ २ ॥ इदंश्वभ्यांनमम ॥ देवामनुष्याःपशवोव्यांसिसिद्धाश्वयक्षोरगदैत्य-
 संघाः । प्रेताःपिशाचास्तरवःसमस्तायेचान्निच्छन्तिमयाद्यदत्तं ॥ ३ ॥ इदंदेवादिभ्योनमम ॥ पिपीलिकाःकीटपतङ्गि-
 काद्यातुसुक्षिताःकर्मनिबन्धबद्धाः । तृत्पर्यमन्नंहिमयाप्रदत्तंतेपामिदंतेसुदिताभवन्तु ॥ ४ ॥ इदंपिपीलिकादिभ्योनमम ॥

॥१९८॥

ॐ विघ्नोन्निवृत्तये नमः २	ॐ प्राच्यैदिके नमः ७	ॐ धात्रे नमः १	ॐ वायवे नमः ४
ॐ उदीच्यै नमः १०	ॐ सूर्याय नमः १३	ॐ दक्षिणायै ८	ॐ हन्तते ०
ॐ वायवे नमः ६	ॐ अन्तरिक्षाय नमः १२	ॐ ब्रह्मणे नमः ११	ॐ इदं सनकादिभ्यो नमः २०
ॐ उदीच्यै नमः १०	ॐ विश्वेभ्यो भूते १५	ॐ विश्वेभ्यो देवे १४	
ॐ यक्ष्मि- तत्ते १९	ॐ भूतानां च प० १७	ॐ उपसे नमः १६	

ततः पादौ प्रक्षाल्य । आचम्य । शालां प्रविश्य ।
त्र्यायुपमिति भस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षिणेऽ-
सेहदिकप्रतिमन्त्रे ॥ ॐ त्र्यायुपंजुमर्दमे ॥ ॐ-
फुरयपे स्वत्र्यायुपं ॥ ॐ ये हे वैपुत्र्यायुपं ॥ ॐ त-
नोऽगस्तु त्र्यायुपं १ ॥ यथाह नतिधीन्नालादी-
थसंभोज्य स्वयं मुञ्जीतेति ॥ ॥ अकृते वै ध-
देवे तु भिक्षुके गृहमागते । उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं
भिक्षुकं तु विसर्जयेत् १ ॥ इति पञ्चमहायज्ञ-
प्रयोगः ॥

निष्ठास्तु अग्नेः पश्चात् स्वाग्रतः उदके चतु-
रस्रं मण्डलं कृत्वा तदुपरि भूतयज्ञादिवलिदानं
कुर्वन्ति ॥ तद्यथा—

अथभोजनविचारः । वृहद्विष्णुः—स्वात्वा यथावद्भुत्वा च देवर्षिपितृतर्पणं । कृतेजाप्ये हुतेवह्नौ शुद्धवक्षसमन्वितः ॥ प्र-
 शस्तपाणिपादस्तु सुखीत प्रयतो गृही ॥ मनुः—सायंप्रातर्द्विजातीनामशनं श्रुतिनोदितं । नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमो विधिः ॥
 काल्यायनः—द्विरन्नं शुनिभिः प्रोक्तं विप्राणामप्रवासिनां । नित्यमह्नि तमस्विन्यां सार्धप्रहरयामतः ॥ भोजने दिङ्मिमः । दे-
 वलः—उपलिप्ते शुची देशे पादौ प्रक्षाल्य वाग्यतः । ग्राशुखोऽन्नं तु सुखीत शुचिः पीठमधिष्ठितः ॥ मनुः—आयुष्यं प्राशुखो मुक्ते
 यशस्वी दक्षिणामुखः । श्रियं प्रत्यशुखो मुक्ते ऋणं मुक्ते उदशुखः ॥ पुत्रवांस्तु गृहे नित्यं नाश्रीयादुत्तरामुखः । सोमवारे तथाभ्यङ्गं
 वर्जयेत्तु सदा बुधः ॥ प्रयोगपारिजाते—पितरौ जीवमानौ चेन्नाश्रीयाद्दक्षिणामुखः । तयोस्तु जीवतोरैकस्त्वथैव नियमः स्मृतः ॥ अ-
 निशं मातृहीनानां यशसं दक्षिणामुखं ॥ भोजने वर्ज्यासनानि । प्रचेताः—गोशकृन्मृगमयं भिन्नं तथा पालाशपत्रयोः । लोहवद्धं
 तथैवार्कं वर्जयेदासनं बुधः ॥ भोजनार्हपात्राणि । पैठीनसिः—सौवर्णं राजते ताम्रे पद्मपालाशपत्रयोः । भाजने भोजने चैव
 विराघं फलमश्नुते ॥ पालाशपद्मपत्रेषु गृही भोजनमाचरेत् ॥ आह्निककारिकास्तु—ब्रह्मपत्रेषु यो मुक्ते मासमेकं निरंतरं । चान्द्रा-
 यणसमं पुण्यं कृतस्यापि चतुर्गुणं ॥ भोजने वर्ज्यपात्राणि । व्यासः—मृगमये पर्णपृष्ठे वा आयसे ताम्रभाजने । नाश्रीयादपि
 चेद्भुंक्ते नरकं सोऽधिगच्छति ॥ पैठीनसिः—वटार्काश्वत्थपत्रेषु कुम्भीतिन्दुकजेषु च । श्रीकामो नतु सुखीत कोविदारकरजयोः ॥
 प्रचेताः—ताम्बूलाम्बुजने चैव कांस्यपात्रे च भोजनं । यतिश्च ब्रह्मचारी च विधवा च विवर्जयेत् ॥ अत्रिः—आयसेन तु पात्रेण
 यदन्नमुपदीयते । तदन्नमपवित्रं स्वात्प्राज्यं चै सर्वकर्मणि ॥ लघुव्याससंहितायां—यो मुक्ते वैष्टितशिरा यश्च मुक्ते विदिशुखः ।
 सोपानत्कथ यो मुक्ते सर्वं विधातदासुरं ॥ नार्धरात्रे न मध्याह्ने नाजीर्णे नार्द्रवक्षश्च ॥ नच भिन्नासनगतो न शयानः स्थितोपि वा ॥

नोपानत्पादुही घापि नच संवित्तन्नवि ॥ तथा—पादुकास्यो न भुञ्जीत पथेके संस्यितोपि वा । श्वचाण्डालादिदृष्टो वा भोजनं परिवर्जयेत् ॥ मण्डलप्रमाणं प्राणपुराणे—उपलिप्ते समे स्थाने शुची छत्रे प्रकल्पिते । चतुर्मुखं त्रिकोणं च धर्तुलं चार्धचन्द्रकं ॥ कर्तव्यमातृपुत्र्येण मास्यणादिषु मण्डलं ॥ वितस्त्रिभानं चतुरस्रं वा कोणैश्चतुर्भिर्विदधीत मण्डलं । प्राणाग्रिहोत्रार्थमिदं समुक्तं महातुभायेन च द्वास्त्रिणं ॥ द्वादशाहुलमानं तु त्रितीनां योगिनां सदा । चतुरस्रं त्रिधातव्यं त्रिकोणं प्रेतकर्मणि ॥ हस्तौ पादौ मुखं पात्रं मण्डलं धार्द्रपभक्तः । प्रदुर्व्योद्भोजनं राजन्यदृष्ट्याधमतत्परः । देवे कायेऽथवा पैव्ये उक्तवान्कमलापतिः ॥ अन्नपरिधेयपणं स्मृत्यन्तरे—शाकदी-पुरतः स्याथ्य भक्ष्यभोज्यं च यामतः । अन्नं मध्ये प्रतिघ्राप्य दक्षिणे घृतपायसं ॥ ओदने परमात्रे च आव्यपात्रं यदि स्थितं । तदाग्न्यं च भयंघ्रक्तं तदन्नं मांसमुच्यते ॥ मनुः—दर्व्यां देयं शूतान्नं च समस्तं व्यञ्जनादिकं । अपक्वं खेहपक्वं च नतु दर्व्यां कदाचन ॥ पैठीनसिः—लवणं व्यंजनं चैव घृतं तैलं तथैव च । लेह्यं पेयं च त्रिविधं हस्तदत्तं न भक्षयेत् ॥ शातातपः—हस्तदत्तानि चास्त्रानि शलाशं लवणं तथा । वर्जनीयं प्रयत्नेन मास्येन विशेषतः ॥ अत्रिः—घृतं वा यदि वा तैलं ब्राह्मणो नखनिःशृतं । न भुञ्जीत न दद्यात् भुञ्जता पादं समाचरेत् ॥ घ्रासमानं विश्वाभित्रकल्पे—कुटुटाण्डप्रमाणं तु घ्रासमानं विधीयत इति ॥ पङ्क्तिवारणे गोभिलः—एकपंत्युपनिष्ठानां दुष्कृतं यदुरात्मनः । सर्वेषां तत्समं तेषां यावत्पङ्क्तिर्न भिद्यते ॥ पराशरः—एकपंत्युपविष्टानां त्रिपापां सहभोजने । यद्येकोपि स्वजेत्यान्नं शेषमन्नं न भोजयेत् ॥ अतएव—अग्निना मसना चैव स्तम्भेन सलिलेन वा ॥ द्वारेण चैव मार्गेण पल्लिमेदो बुधैः स्मृतः ॥ अन्नस्तुतिर्प्राञ्छे—अन्नं दद्यात्प्राञ्छे प्राञ्छलिं कारयेत्ततः । अस्माकं नित्यमस्त्वेतदिति भक्त्याप वन्दयेत् ॥ मनुः—चिनाद्भुविचलीन्दृष्ट्यादलिहीनं न भोजयेत् । तत्र स्थाने कारस्पर्थे न भोक्तव्यं कदाचन ॥ अन्यच्च—अष्ट-

तोपस्तरणमसि स्वाहेत्यपः पिबेत् । करेण सलिले विष्णुं ध्यात्वा ब्रह्म विभेदपः ॥ प्राणाग्निहोत्रं छुहुयाच्छेषं शुक्लं द्विजोत्तमः । स्वाहान्ताः
 प्रणवाद्याश्च नाम्ना मन्त्राः प्रकीर्तिताः ॥ जिह्वया च असेदन्नं दन्तान्तैस्तन्न संस्पृशेत् । अनिन्द्यं भक्षयेदन्नं वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन् । पञ्च-
 प्रासान्महागौर्नं प्राणाद्यांश्च समाचरेत् ॥ प्राणाग्निहोत्रं चिश्वाग्निहोत्रं चक्ष्यामि सर्वयज्ञेषु दुर्लभं । यज्ज्ञात्वा मुच्यते
 जन्तुर्वन्मष्ट्युजरादिभिः ॥ विधिना मुच्यते येन मुच्यते स ऋणत्रयात् । कुलान्मुद्धरते विप्रो नरकादेकर्विशति ॥ सर्वयज्ञफलप्राप्तिः सर्व-
 लोकेषु गच्छति । हृत्पुण्डरीकमरणिं मनोन्मथनसंज्ञकं । वायुरड्वा मयेदभिमात्माध्वर्युः प्रकीर्तितः ॥ भोजनप्रकारः । पुलस्त्यः—
 अश्रीयात्तन्मना मूत्वा पूर्वं तु मधुरान्नकं । लवणान्म्लौ तथा मध्ये कडु तिक्तादिकं ततः ॥ विष्णुपुराणे—प्राग्रवं पुरुषोऽश्रीयान्मध्ये
 च कठिनाशनः । अन्ते पुनर्द्रवाशी तु बलारोग्येर्न मुञ्चति ॥ जठरं पूरयेदर्धमन्नैर्भागं जलस्य च । वायोः संचारणार्थाय चतुर्थमवशेष-
 येत् ॥ आसेयत्ता । आपस्तम्बः—अष्टौ प्रासा मुनेर्भक्ष्याः षोडशारण्यवासिनः । द्वात्रिंशत्तु गृहस्थस्य द्वाभितं ब्रह्मचारिणः ॥ भो-
 जने विशेषनियमाः—वामहस्ते जलं धृत्वा मणिवन्धे निधाय च । सुखमानः पिबन्वारि नोच्छिष्टं मनुरन्नवीत् ॥ यः पुनर्भोजनं
 कुर्वन्नश्नन्तं संस्पृशेद्विजः । ततस्तेन न भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ व्यासः—विषसाशी भवेन्नित्यं नित्यं चासूतभोजनः ।
 विषसे युक्तशेषं तु यज्ञशिशुं तथाभृतम् ॥ पञ्चार्द्रौ भोजनं कुर्यात्प्राशुखो मौनमाश्रितः । हस्ती पादौ तथैवास्मेषु पञ्चार्द्रता मता ॥
 बृहस्पतिः—न स्पृशेद्दामहस्तेन सुखानोऽन्नं कदाचन । न पादौ न शिरो बस्ति न पदा भाजनं स्पृशेत् ॥ बौधायनः—भोजनं
 हृदयं दानमुपहारः प्रतिग्रहः । बहिर्जानु न कार्याणि तद्ब्रदाचमनं स्पृतम् ॥ बृहस्पतिः—धृतपात्रस्तु मुञ्जीत पश्च प्रासान्महासुने ।
 शेषमुद्धृत्य भोक्तव्यं पिब्यर्थं ननु चोद्धरेत् ॥ रात्रिभोजने दीपनाशे—चूर्णां भोजनकाले तु यदि दीपो विनश्यति । तदन्नं पा-

णिना स्थष्टा साग्निनी मनसा जपेत् ॥ पुनर्दांप ततो लब्ध्वा शेषं सुर्जीत कामतः । अन्यदन्नं न भोक्तव्यं सुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
शतपदगमनं—भोजनान्ते शतपदं गत्वा ताम्बूलगक्षणं । शयनं वामकुक्षौ चेद्भैषज्ये किं प्रयोजनं ॥ धन्वन्तरिः—सुक्त्वा राज-
वदासीत यान्दत्तुमो गतः । ततः शतपदं गत्वा वायुपार्श्वे तु संविशेत् ॥ नारदः—निर्माल्य तुलसीपत्रं मक्षयद्भोजनोत्तरं । शुद्धो
भवति तत्काल एनं सर्वं विधीयते ॥ मनुः—तामूले च फले चैव भुक्ते खेहानुलेपने । दन्तलग्नस्य संस्पर्शे नोच्छिष्टं मनुस्ववीत् ॥
नारदः—अगस्त्यं कुम्भकर्णं च शनिं च वडवानलम् । आहारपचनार्थाय स्मरेद्भीमं च पद्मगं ॥ आतापी मारितो येन
वातापी च निपातितः । समुद्रः शोषितो येन स मेऽगस्त्यः प्रसीदतु ॥ इत्युक्त्वा तु खहस्तेन परिमार्ज्यं निजोदरं । अनायासप्रदा-
यीनि कुर्यात्कर्मोष्णतन्द्रितः ॥

अथ सूत्रानुसारी भोजनविधिः ॥ अथातः श्रुतिस्मृतीनुसृत्यभोजनविधिंभ्याख्यास्यामः ॥ आचान्तः । धृतोत्तरीय-
वयः । धृतश्रीखण्डगन्धपुण्ड्रः । भोजनशालामागत्य । गोमयेनोपलिप्य शुचौदेशेविहितपीठाधिष्ठितः । नित्यंप्राशुखः ।
नदधिणामुखः । नप्रत्यशुखः । नचिदिशुखः । धीकामधेत्प्रत्यशुखः । सत्यकामश्चेदुदशुखः । यशस्कामश्चेद्दधिणामुखः ।
जीवन्मातृकवर्जं । इक्षुपादास्तेषु पञ्चसार्द्रः । नीवारचूर्णैर्गौरमृदाभस्मनोदकेनवामण्डलं कुर्यात् । चतुष्कोणं ब्राह्म-
णस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य मण्डलाकृतिर्वैश्यस्याभ्युक्षणं शूद्रस्य—यथाचक्रायुधोविष्णुर्बैलोक्यंपरिरक्षति ॥ एवंमण्डल-
चार्यैस्सर्वभृतानिरक्षतु । इति । तत्रभूमौनिहितपात्रेनेपरिधिषे । ॐषितुंनुलोपमुद्दोघमार्माणुतविषीम् ॥ यत्सत्रितोव्योज-

सावुत्रं विर्षयमुदर्यत् ॥ १ ॥ इत्यन्नं संस्तुत्य ॥ ॐ मानस्त्रोकेतनयेमानुआयुपमानो गोपुमानो अश्वपुरीरिपः ॥ मानो वीरा ब्रुद्रभा-
 मिनो वधीर्हुविष्मन्तुः सदुमि त्त्वाहवामहे ॥ १ ॥ नमो वः किरिकेभ्यो द्विवानां हृदयेभ्यो नमो विचिन्वुत्केभ्यो नमो विक्षिणुत्केभ्यो-
 नम आनिर्हुतेभ्यः ॥ २ ॥ नमः शंभुवार्यचमयोभुवार्यचनमः शंकरार्यचमयस्करार्यचनमः शिवाय च शिवतराय च ॥ ३ ॥ इत्यभिमन्त्र्य-
 प्रोक्षयेत् ॥ ॐ सत्यं त्वत्तं न परिपिञ्चामि ॥ इति प्रातः ॥ ऋतं त्वासत्येन परिपिञ्चामि ॥ इति सायं ॥ ॐ तेजोसिशुक्रमस्य सृत्तमसि ॥ १ ॥
 इत्यन्नमभिमृश्य ॥ ॐ शुभ्रिरेखिजन्मना ज्ञातवैदाघृतं मे च क्षुरसृत्तं मआसन् ॥ ॐ कर्त्तुधातुरजसो विमानो जस्यो युर्मोहु विरस्मि-
 नाम ॥ १ ॥ इत्यात्मानमग्निं च्यात्वा ॥ ॐ भूपतये स्वाहा नमः ॥ ॐ भुवनपतये स्वाहा नमः ॥ ॐ भूतानां पतये स्वाहा नमः ॥ इति ॥
 ॐ चित्राय स्वाहा नमः ॥ ॐ चित्रगुप्ताय स्वाहा नमः ॥ ॐ सर्वेभ्यो भूतेभ्यः स्वाहा नमः ॥ इति वा । दिवा प्रणवादि कैः स्वाहा-
 नमो न्तेर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं वलीन्हरेत् ॥ ॐ अन्तर्धरसि भूतेषु गुहायां विश्रतो मुखः ॥ त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं वपद्कारस्त्वमोकार-
 स्त्वं चिष्णोः परमं पदम् ॥ ॐ असृतोपस्तरणमसि स्वाहा । इति विष्णुमन्त्रमभिव्यायन्नाचम्यान्नमसृत्तं ध्यायन् मौनी हस्तचा-
 पल्यादिरहितो मुखेपञ्चप्राणादुतीर्जुहोति ॥ अद्भुष्टप्रदेशिनीमन्त्रमभिः प्रथमा ॐ प्राणाय स्वाहा । अद्भुष्टमन्त्रमभ्यामि-
 काभिः द्वितीया ॐ अपानाय स्वाहा । अद्भुष्टानामिकाकनिष्ठिकाभिः तृतीया ॐ व्यानाय स्वाहा । कनिष्ठिकातर्जन्य-
 ष्ठैः चतुर्थी ॐ समानाय स्वाहा । सर्वाभिरद्भुलीभिः साद्भुष्टाभिः पञ्चमी ॐ उदानाय स्वाहा ॥ इति क्रमं याज्ञवल्क्यो म-

न्यते । उदानायस्थाद्देतिशीनकौधायनौ । याज्ञवल्क्योदितक्रमोवाजसनेयिनाम् । दन्तैर्नोपस्पृशेत् जिह्वयाग्रसेत् । अ-
 शुष्टानामिकाग्राहानैताआहुतयदतिहारीतव्याख्यातारः । सर्वाभिरेताइतिवौधायनः ॥ मौनंल्यक्त्वा प्राग्द्रवरूपमश्री-
 यान्मभ्येकठिनमन्तेपुनर्द्रवारीस्यान्मधुरपूर्वं लवणाम्लौगभ्ये कटुतिक्तादीनपश्चाद्यथासुखंमुञ्जीत । भुजानोवामहस्तेनान्नं
 नस्पृशेन्नपादौनशिरोनवस्तिनपराभोजनंस्पृशेद्वेधंथारुचिमुक्त्वा मुक्तशेषमन्नमादाय ॥—मञ्जुकोच्छिष्टशेषेयमुञ्जतेपि-
 तरोयमाः । तेषामन्नंमयादत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ इतिपितृतीर्थेनदत्त्वा । ॐअमृतापिधानमसिखाहा । इति हस्तगृहीता-
 नामपामर्षीत्वाधैभूमौनिक्षिपेत् ॥ रौरेपृथनिलयेपद्मार्धुदनिवासिनाम् ॥ अर्धिनांॐसर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥
 इति । तस्माद्देशादपसृत्यगण्डूपशलाकादिभिसर्जनीवर्जमास्वॐशोधयेत् ॥ नभार्यादर्शनेक्षीयान्नभार्ययासहनसंध्योर्न-
 मभ्यांकेनार्धरात्रेनायज्ञोपवीतीनार्द्रशिरानार्द्रथासानैकथासानशयानोनताग्रभाजनेनभिन्नेनराजतसौवर्णशङ्खस्फटिककांस्य-
 भाजनवर्जं नलौहेनमृन्मयेनसंधिसंस्थितेनमुविनपाणौनसर्वभोजीस्यात्किञ्चिद्व्यंज्यपरित्यजेदन्यत्रघृतपायसदधिसक्तुप-
 लभधुभ्यः । साध्याचान्तो दक्षिणपादाङ्गुष्ठेपाणिनिःलावयेत् । अङ्गुष्ठमात्रःपुरुषोअङ्गुष्ठंचसमाश्रितः । ईशःसर्वस्यज-
 गतःप्रभुःप्रीणातुविश्वसुक् । इति । ॐशुत्राऽपिताभयतयूयमापोभुस्माकंमुन्तरुदरेसुशेर्वाः । ताऽभुस्वार्थमयुक्ष्माऽअन-
 मीवाऽअनांगसुःसर्दंतुर्दुर्बीऽ ॥ इतिनाभिमालभेत । अमृताइत्यतःप्राक्—अगस्त्यैवैनेतयंचशनिंचवडयानलम् । आहा-
 रपरिणामार्धंस्मरेद्गामंचपञ्चमम् ॥ इत्युदरमालभ्य—शर्यातिंचसुकन्यांचव्यवनंशुक्रमशिनौ । भोजनान्तेस्मरेन्नित्यंतस्य

चक्षुर्नदीयते ॥ इतिस्मृत्या सुखशुद्धिकुर्यात् । नमोभगवतेवाजसनेयाययाज्ञवल्क्यायनमोभगवतेवाजसनेयाययाज्ञव-
ल्क्याय ॥ इतिकारीयभोजनसूत्रानुसारीभोजनविधिःपरिसमाप्तः ॥

अथस्मृत्यनुसारीभोजनविधिः । भूमौउदकेनचतुरक्षमण्डलकरणं । ॐयथाचक्रधरोविष्णुल्लोक्यंपरिरक्षति । एवं-
मण्डलधार्यंतत्सर्वभूतानिरक्षतु ॥ तदुपरिपात्रनिधानं । तत्रपरिविष्टमन्नमभिमन्त्र्य । ॐभूर्भुवःस्वः । तत्सचितुर्वरेण्यं०
यात् । प्रोक्षेत् ॥ ॐसत्यंत्वर्तेनपरिपिचामि । इतिदिवा । ॐऋतंत्वासत्येनपरिपिचामि । इति रात्रौ । दिवैवत्रीन्वली-
न्दद्यात् । ॐभूपतयेस्वाहानमः १ । ॐभुवनपतयेस्वाहानमः २ । ॐभूतानांपतयेस्वाहानमः ३ । ॐअन्तश्चरतिभूतेषु-
गुहायांविश्रतोमुखः । त्वंब्रह्मत्वंयज्ञस्त्वंधपदकारस्त्वमोङ्कारस्त्वंविष्णोःपरमंपदं ॥ ॐअमृतोपस्तरणमसिस्वाहा । इत्या-
चम्य । यामेनपात्रमालम्ब्यवाग्यतःसन्मुखेपक्षप्राणाहुतीर्जुहोति । ॐप्राणायस्वाहा १ । ॐअपानायस्वाहा ॥ ॐव्या-
नायस्वाहा । ॐसमानायस्वाहा । ॐउदानायस्वाहा । शिखासुक्तिकृत्वा । यथारुचिसुजीत ॥ ॥ अथसुक्तशेषमन्न-
मादाय ॥ मञ्जुक्तोच्छिद्यशेषेषुअतेपितरोधमाः । तेषामन्नमयादत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु । इतिपितृतीर्थेनदत्त्वा । ॐअमृ-
तापिधानमसिस्वाहा । इतिहस्तसृहीतानामपामर्धपीत्वा । अर्धंभूमौनिक्षिपेत् ॥ रौत्रेषूयनिलयेपद्मार्बुदनिवासिनां ।
अर्धिनां०सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ शिखांबध्या । तस्माद्देशादपसृत्य । मुखंशोधयेत् । द्वादशगण्डूपांस्त्यक्त्वा ।
आचम्य । दक्षिणपादाद्दक्षेपाणिनिःस्वाचयेत् । अहृष्टमात्रःपुरुषः० इति । ॐश्रुत्राःप्रीता० इतिनाभिमालम्ब्य ॥ अग-

स्त्रीनेतयं० इत्युदरमालम्ब्य । दार्यातिचमुकन्यांच इति स्मृत्या । ताम्बूलेनसुखशुद्धिकुर्यात् ॥ इतिस्मृत्युक्तःसंधिस-
भोजनविधिः ॥ इतोपापदस्त्रपाठप्रचनपुराणश्रवणदेवदर्शनादिनासदाचार्यकालयापनम् ॥

ताम्बूलभक्षणं । मार्कण्डेयः—भूयोव्याचम्य कर्तेव्यं ततस्ताम्बूलभक्षणं । वसिष्ठः—सुपूगं च सुपत्रं च चूर्णेन च समन्वितं ।
अदत्या द्विवदेव्यस्ताम्बूलं यजेयेद्दुःखः । एकपूगं मुखागेम्यं द्विपूगं निष्फलं भवेत् । अतिश्रेष्ठं त्रिपूगं च ह्यधिकं नैव दुष्यति । पर्णमूले
भोज्याधिः पर्णमै पापसंभवः । जीर्णपर्णं क्षिपदायुः शिरा बुद्धिविनाशिनी । तस्मादग्रं च मूलं च शिरां चैव विशेषतः । जीर्णपर्णं वर्ज-
यित्वा ताम्बूलं भक्षयेद्दुःख इति ॥ भोजनोत्तरकृत्यं । दक्षः—इतिहासपुराणाधिः पष्टसप्तमकौ नेयेत् । अष्टमे लोकयात्रा तु
षट्ःसंध्या ततः पुनः ॥ यमः—खेरलमयात्पूर्वं घटिकैका यदा भवेत् । सायंसंध्यामुपासाय कुर्याद्धोमं च पूर्ववत् ॥

अथसायंसंध्या ॥ सिखावन्धनादिभूम्युपसंग्रहान्तंसर्वप्रातःसंध्योपासनवत् ॥ संकल्पमन्त्राचमनअर्घ्यउपस्थानआ-
वाहनध्यानजपनिवेदनसमापनेपुत्रिशेषः ॥ संकल्पः ॥ ममउपात्तदुरितक्षयार्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविष्णवावासेसायंसं-
ध्योपासनमहंकरिष्ये ॥ मन्त्राचमनं ॥ ॐअग्निधमामन्युध्वमन्युपतयध्वमन्युकृतेभ्यः ॥ पापेभ्योरक्षन्तां । यदह्वापापम-
कार्यं । मनसावाचाहस्तान्यां । पञ्चामुदरेणशिवा । अहस्तदवदुम्पतु । पत्किचदुरितंमयि । इदमहंमाममृतयोनौसत्ये-
ज्योतिषिबुद्धोमिसाहा ॥ अर्घ्यदानं ॥ पधिमामिमुखस्तिष्ठन् गायत्र्याअर्घ्यत्रयंदद्यात् ॥ उपस्थानं ॥ अञ्जलिंवध्याति-
ष्ठन्नोपस्थानंपूर्ववत् ॥ आवाहनं ॥ वृद्धांसरस्वतीकृष्णांकृष्णांशुक्रांचतुर्भुजां । शङ्खचक्रगदापद्महस्तांगरुडवाहनां ॥ साम-

वेदकृतोत्सङ्गाविष्णुर्वाविष्णुर्देयतां । चदर्थाश्रमघासांतामायान्तीसूर्यमण्डलात् ॥ चरदांश्र्यक्षरांसाक्षाद्देवीभावाह्वयाम्यहं ॥
 आगच्छचरदेदेवित्र्यक्षरेविष्णुवादिनि । सरस्वतिच्छन्दोमातर्विष्णुयोनेनमोस्तुते ॥ जपः ॥ पश्चिमाभिमुखोपविश्यनासा-
 म्नेदक्षिणहस्तनिधाय आनक्षत्रदर्शनार्जयेत् ॥ निवेदनं ॥ अनेनसायंसंख्याप्रधानभूतेन अमुकसंख्याकेनगा० भगवान्वि-
 ष्णुस्वरूपीसचितासू०ताम् ॥ समापनं ॥ अनेनसायंसंख्योपासनाख्येनकर्मणाभगवान्विष्णुस्वरूपीश्रीसचितासूर्यनाराय-
 णःप्रीयतां ॥ इतिसायंसंख्या ॥

सायंदीपादि ॥ गरीचिः—रेवस्त्रं समारभ्य याचत्सूर्योदयो भवेत् । यस्य तिष्ठद्गृहे दीपस्तस्य नास्ति दरिद्रता ॥
 आयुर्दः प्राप्नुवो दीपो धनदः स्यादुदञ्जुखः । प्रत्यसुखो दुःखदोऽसौ ह्यनिदो दक्षिणामुखः ॥ कार्पासवर्तिका प्रोक्ता
 दीपकृत्येषु सर्वदा । नचैव स्थापयेदीपं साक्षाद्भूसौ कदाचन ॥ कोशजं रोगजं चखं वर्तिकार्यं न योजयेत् । न मिश्री-
 कृत्य दद्यात्तु दीपं खेहे घृतादिकमिति ॥ दीपप्रार्थना—दीपज्योतिः परब्रह्म दीपज्योतिर्जनार्दनः । दीपो हरतु मे पापं
 संध्यादीप नमोस्तु ते ॥ शुभं करोतु कल्याणमारोग्यसुखसंपदः । शत्रुद्विचिनाशं च दीपज्योतिर्नमोस्तु ते ॥ इति । दीप-
 निर्वापणं—दीपनिर्वापणात्पुंसः कृन्माण्डच्छेदनात्स्त्रियः । अचिरेणैव कालेन वंशनाशो भवेद्भुवम् ॥ ॥ पञ्चोपचार-
 र्देयपूजांआरातिक्रम्यचकृत्वा रामरक्षासहस्रनामादिपाठंकृत्वा रात्रिभोजनादि निर्वर्तयेत् ॥

अथस्वापकाठः ॥ गार्ग्यः—शुचिदेशं विविकं तु गोमयेनोपलेपयेत् । वैदिकैर्गारुडैर्मन्त्रैरभिमन्त्र्य स्वपेत्ततः ॥ वि-

प्युराणे—रात्रिसूक्तं जपेत्स्मृत्या देवांश्च सुखशायिनः । नमस्कृत्याव्ययं विष्णुं समाधिस्थः स्वपेत्तिथि ॥ सुखशायि-
नआहृगोभिलः—अगस्तिर्मापयथैव शुचुकुन्दो महासुनिः । कपिलो मुनिरास्तीकः पञ्चैते सुखशायिन इति ॥ स्वापे-
शिरोनियमः—प्राच्यां दिशि शिरः शलं याम्यायामथवा नृप । तथैव स्वपतः पुंसो विपरीतं तु रोगदम्भिति ॥
गार्ग्यः—सद्येष्टे प्राक्शिराः शेते श्वाशुर्ये दक्षिणाशिराः । प्रत्यक्षिराः प्रवासे तु न कदाचिदुदक्षिरा इति ॥ मङ्गल्यं
पूर्णकुम्भं तु शिरस्त्वाने निधापयेत् । आयौतशुष्कपादस्तु स्वाचान्तः शयने शुचौ ॥ अभीष्टदेवतां स्मृत्वा संविशेन्म-
ङ्गलञ्चनौ । रात्रिसूक्तं जपेद्रात्री रात्रिक्षामो भवेन्नरः ॥ क्षामः शान्तः । तथा—पूर्वरात्रे व्यतीते तु स गच्छेद्रतिम-
न्दिरं । पादौ ब्रह्मालयेत्पूर्वं पश्चाच्छय्यां समाविशेत् ॥ धौतवस्त्रं च ताम्बूलं संयोगं च शुभावहं ॥ स्त्रीकृत्यं—भर्तुः
पादौ नमस्कृत्य पश्चाच्छय्यां समाविशेदिति ॥ पुंसो रतिः—संस्मृत्य परमात्मानं पत्नीजंघे प्रसारयेत् । योनिं स्पृष्ट्वा
जपेत्सूक्तं विष्णुर्योनिं प्रजापतेः । रेतः सिञ्चेत्ततो योन्यां तस्माद्भ्रं विभर्ति सेति ॥ याज्ञवल्क्यः—पोडशर्तुर्निशाः स्त्रीणां
तस्मिन्पुग्मासु संविशेत् । नक्षत्रार्थेव पर्वाण्याद्याधतलस्तु वर्जयेत् । यथाकामी भवेद्वापि स्त्रीणां चरमनुस्मरन्निति ॥
मनुः—तासामाद्याधतलस्तु निन्दितैकादशी तथा । त्रयोदशी च शेषास्तु प्रशस्ता दश रात्रयः । अमावास्याष्टमी चैव पौर्ण-
मासी चतुर्दशी । नक्षत्रचारी भवेन्नित्यमप्यृतौ स्नातको द्विज इति ॥ शयनेचर्ज्यस्थानानि । मार्कण्डेयः—शुन्यालये श्मशाने
च परशुष्टे चतुष्पथे । महादेवगृहे चापि भावुचर्मनि न स्वपेत् ॥ न यक्षाणामायतने स्कन्दस्थायतने तथा । कुलच्छायासु

च तथा शर्करालोष्टपांसुषु ॥ न स्वपेच तथा दर्भे विना दीक्षां कथंचन । धान्यगाधनाथप्राणा गुरुणा च तथापर ॥
नाकाशे सर्वतः शून्ये न च चैत्यद्रुमे तथेति ॥ निषिद्धशय्या विष्णुपुराणे—न चिद्यालां न चा भर्मा नासर्मा मलिनां
तथा । नच दन्तमयीं शय्यामधितिष्ठेदनास्तृतां ॥ न्तु जन्तुमयीमिति कचित्पाठः ॥ दन्तमयीं मृतहस्तिदन्तमयीं ।
निद्रासमये तु—निद्रासमयमासाद्य ताम्बूलं वदनात्थजेत् । पर्यङ्काल्प्रमदां भालात्पुण्ड्रं पुष्पाणि मस्तकादिति ॥ आ-
ह्निकफलम्—नान्यो विमुक्तये पन्था मुक्त्वाऽऽश्रमविधिं स्वकम् । तस्मात्कर्माणि कुर्वन्ति तुष्टये परमेष्ठिन इति ॥
इत्याह्निकाचारदिक् ॥

अथ पञ्चाङ्गरुद्रन्यासाः ॥ तत्रादौ भृशुद्धिभूतशुद्धिप्राणप्रतिष्ठाऽन्तर्मातृकावह्निर्मातृकान्यासाः । अत्र सर्वत्रमूलेदेवीभाग-
यतेमन्त्रमहोदधौकल्पद्रुमेचद्रष्टव्यं ॥ तत्रभृशुद्ध्यादीनांतात्रिकेण्वेवमन्त्रेषु पूजाजपादियोग्यताजनकत्वं । नवैदि-
कमन्त्रेषु । वैदिकप्रमाणाभावात् । अतोभृशुद्ध्यादीनांवैदिकेण्वनावश्यकत्वमितिकल्पद्रुमः ॥ ॥ आचमनं । प्राणाधामः ।
देशकालौसंकीर्त्यैवंगुणविशेषणवतिदेशेकालेच अशेषपापक्षयकामः धर्मार्थकाममोक्षानामन्यतमकामोधाश्रीपरमेश्वर-
प्रीत्यर्थंअमुकरुद्रजपंहोमंअभियेकंवाकरिष्ये । तदङ्गत्वेनभृशुद्धिभूतशुद्धिप्राणप्रतिष्ठान्तर्मातृकावह्निर्मातृकान्यासान्पञ्चा-
ङ्गमहारुद्रन्यासांश्चकरिष्येइतिसंकल्पःकार्यः ॥

अथभृशुद्धिः । तत्रादौद्वारपूजा । गृहद्वारमथागत्यद्वारपूजांसमाचरेत् ॥ ॐअस्त्रायफद् । इत्यभिमन्त्रितेनजलेनद्वारं

संप्रोक्ष्य । ऊर्ध्वं । ऊँगंगणेशायनमः । दक्षिणे । ऊँमंसहालक्ष्म्यैनमः । वामे । ऊँसंसरस्वतैनमः । पुनर्दक्षिणे । ऊँवि-
विज्ञायनमः । ऊँगंगक्ष्णायैनमः । पुनर्वामे । ऊँक्षेत्रपालायनमः । ऊँसंस्वःसिन्धुधेवनमः । ऊँयं-
यसुनायैममः । पुनर्दक्षिणे । ऊँधंधात्रेनमः । पुनर्दक्षिणे । ऊँशंशङ्खनिधयेनमः । पुनर्वामे । ऊँपं-
पद्मनिधयेनमः । ततः । ऊँद्वांद्धारपालेभ्योनमः । इतिसर्वत्रगन्धाक्षतपुष्पैःसंपूजयेत् ॥ इतिद्धारपूजा ॥ द्वारपूजांविधाये-
त्यंप्रविश्यार्चनमन्दिरं ॥ आसनोपवेशनं ॥ पृथित्वयेतिमन्त्रस्मरुष्टुक्कपिः सुतल्लन्दः कुमंदिचताआसनेचिनियोगः ।
ऊँपृथित्वयाधृतालोकादेवित्वंविष्णुनाधृता । त्वंचधारयमांदेवि पवित्रं कुरु चासनं ॥ ऊँविश्रक्त्यैनमः ।
ऊँमायाशक्त्यैनमः । ऊँकूर्मासनायनमः । ऊँयोगासनायनमः । ऊँअनन्तासनायनमः । ऊँविमलासनायनमः ।
ऊँपरमसुखासनायनमः । ऊँआत्मासनायनमः । इतिपुण्यादिनाआत्मनआसनदानं । उपविश्य ॥ शिखा-
वन्धनं ॥ ऊर्ध्वकेशि विरूपाधिमांसशोणितभोजने । तिष्ठदेविशिखावन्धेशिखावन्धकरोम्यहं ॥ इति शिखांबन्धा ॥
भूतोत्सादनं ॥ ऊँअपसर्पन्तुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः । येभूताविघ्नकर्तारस्तेनश्यन्तुशिवान्नया ॥ अपक्रामन्तुभूतानि
पिशाचाःसर्वतोदिशं । सर्वपामचिरोधेनन्नल्लक्षकर्मसमारसे ॥ इतिमन्त्रान्ध्यांवामपादेन त्रिवारंभूमिताडनं ॥ भूरसीति-
मन्त्रस्यप्रजापतिर्ऋषिः प्रस्तारपक्लिश्छन्दः स्वयमातृष्णादेवता भृशुद्धौविनियोगः । भूमौह्रस्वंदत्त्वाभूरसीतिमन्त्रजपः ।
ऊँभूरिसुभूमिरुषदिदितिरसिषुधयोपुचिर्बसुसुर्वेनस्वधुर्वा ॥ पृथिवीयेच्छृष्टिधीर्दृष्ट्वाष्टुष्टिधीमादिःसीः ॥१॥ इतिगू-

तोत्सादनमेवभृशुद्धिः ॥ अधनमस्काराः ॥ ॐ गंगेशायनमः । ॐ शुभ्रमुपस्थायाम् । ॐ चतुःशतप-
 रगुरुभ्योनमः । ॐ इष्टदेवतायैनमः । योभूतानामितिमन्त्रस्यकौण्डिन्यऋषिःपङ्क्तिःशुद्धः नारायणोदेवताभैरवनमस्का-
 रेचि० । ॐ योभूतानामधिपतिर्यसिंहोकाऽअर्धिश्रितः । यईशेमहतोमुहार्देस्तेनयुक्त्वामित्वामुहंमयियुक्त्वामित्वामुहं ॥
 धेन्नाधिपतयेभैरवायनमः ॥ इतिनमस्काराः ॥ ततःप्राणायामः ॥ प्राणानायम्यतारेणपूरकुम्भकरेचकैः । द्वात्रिंशताचतुः-
 पष्ट्याक्रमात्पोडशसंख्यया ॥ तारःप्रणवः । प्रणवेनप्राणायामः । ॐ ३२ द्वात्रिंशद्द्वारंपूरकं ॥ ॐ ६४ चतुःपष्टिवारंकु-
 म्भकं । ॐ पोडशवारंरेचकं ॥ इतिप्राणायामः ॥ दिग्बन्धः ॥ ॐ तीक्ष्णदंष्ट्रमहाकायकल्पान्तदहनोपम । भैरवायनम-
 स्तुभ्यमनुज्ञांदातुमर्हसि ॥ सर्वभूतनिवारकायशार्द्राद्यसशरायसुदर्शनायाखराजायडुंफदस्वाहा । अनेनतालत्रयंकृत्वा स्व-
 स्वपरितःसर्वदिक्षु अन्नमुद्राप्रदर्शनं । इतिदिग्बन्धः ॥ इतिभृशुद्धिः ॥

अथभृतशुद्धिः ॥ देवार्चोयोग्यताप्राप्त्यैभृतशुद्धिसमाचरेत् । मूलाधारस्थितादेवीकुण्डलीपरदेवतां ॥ विसतन्तुनिभां
 विद्युत्प्रभांभ्यायेत्समाहितः । मूलाधारतउत्थाप्यसंगतां हृदयाम्भुजे ॥ सुमुष्णामार्गमाश्रित्याऽऽदायजीवंहृदम्बुजात् । प्र-
 दीपकलिकाकारान्नखरन्भ्रगतांस्मरेत् ॥ जीवंब्रह्मणिसंयोज्यहंसमन्त्रेणसाधकः ॥ ॐ हंसःसोहं ॥ अधभृतोपसंहारः ॥
 पादादिब्रह्मरन्भ्रान्तंस्थितंभृतगणंस्मरेत् ॥ स्वर्णवीजाकृतिभिर्युक्तद्विधिरुच्यते ॥ पादादिजानुपर्यन्तंचतुष्कोणंसवत्रकं ।
 लंवीजाढवंस्वर्णवर्णंस्मरेदधनिमण्डलं ॥ जान्वाधानाभिचन्द्रार्धनिभंपद्मद्वयाङ्कितं । वंवीजयुक्तंथेताभमम्भसोमण्डलंस्व-

रेत् ॥ नाभेर्हृदयपर्यन्तत्रिकोणस्वस्तिकासनं । रंवीजेनयुतरंक्षरेत्पावकमण्डलं ॥ त्वदोश्रूमध्यपर्यन्तंघृतंघृतंघृतंघृतंघृतं
 ङ्घृतं । रंवीजयुक्तंघृत्नाभंनभस्वन्मण्डलंस्वरेत् ॥ आत्रब्रह्मन्श्रूमध्यघृत्तंस्वच्छंमनोहरं । हंवीजयुक्तमाकाशमण्डलंप्रिय-
 चिन्तयेत् ॥ एवंभूतानिसंचिन्त्यप्रत्येकंप्रचिलापयेत् । सुवंजलेजलचहौवाह्निवायौनभस्यसुं । विलाप्यखलमंकारेमहत्तत्त्वे-
 प्यहंकृतिं ॥ महान्तंप्रकृतौमायामात्मनिप्रचिलापयेत् । शुद्धःसचिन्मयोभूत्वाचिन्तयेत्पापपूरुषं ॥ वामकुक्षिस्थितंकृष्ण-
 मद्भृष्टपरिमाणकं । विप्रहृत्स्यशिरोयुक्तंकनकस्तेयवाहुकं । मदिरापानहृदयंगुरुतल्पकटीयुतं । पापसंयोगपह्नुद्वसुपपात-
 करोमकं ॥ स्वक्वचर्मधरंदुष्टमधोचक्रंयुतुःसहं । वायुवीजंस्मरन्वायुसंपूर्थेनंविशोपयेत् ॥ पूरकं । वं १६ इतिपोडशवारंज-
 पेत् । वह्निवीजंस्मरन्नित्यंनिर्देहेत्पापपूरुषं ॥ कुम्भकं । रं ६४ इतिचतुःषष्टिवारंजपेत् । वायुवीजेनतद्द्रक्षांचहिर्निष्काश्य
 यन्नतः ॥ रेचकं । यं ३२ इतिद्वात्रिंशद्वारंजपेत् ॥ सुधावीजेनदेहोत्थंभस्मसंस्लावयेत्सुधीः ॥ वं १६ इतिपोडशवारंज-
 पेत् ॥ विशुद्धयुकुलाकारंजपन्वीजंविहायसः । मूर्धादिपादपर्यन्तान्यान्यानिरचयेत्सुधीः ॥ हं १६ इतिपोडशवारंजपेत् ॥
 आकाशादीनिभूतानिपुनरुत्पादयेचितः । अखण्डंभ्रमपञ्चास्यःप्रेरकःपुरुषस्ततः ॥ प्रकृतिर्महत्प्रकृतेस्ततोहंत्रिगुणात्मकः ॥
 ततआकाशः ॥ आकाशाद्वायुः । वायोरग्निः । अग्नेरपः । अन्नःपृथिवी । पृथिव्याओपधयः । ओपधीभ्योऽन्नं । अ-
 न्नाद्रेतः । रेतसःपुरुषः । तवाप्यपुरुषोऽन्नरसमयः ॥ सोहंमन्त्रेणचात्मानमानयेद्बुद्धयाम्भुजे ॥ ऊंहंसःसोहं । कुण्डलीं
 जीवमादायपरसक्तात्सुधामयं । संस्थाप्यहृदयाम्भोजिमूलाधारगंतंस्वरेत् ॥ इतिश्रुतशुद्धिः ॥

अधप्राणप्रतिष्ठा ॥ भूतशुद्धिविधायैंप्राणस्थापनमाचरेत् ॥ अस्यश्रीप्राणप्रतिष्ठाग्रन्थस्य ब्रह्मविष्णुरुद्राग्रपयः ऋग्य-
 जुःसामानिच्छन्दोसि प्राणशक्तिर्देवता आंवीजं ह्रीं शक्तिः क्रौंकीलकं प्राणप्रतिष्ठायांविनियोगः ॥ ऋग्यादिन्यासाः ॥
 ॐ ब्रह्मविष्णुरुद्रेभ्यः क्रपिभ्यो नमः । शिरसि । ॐ ऋग्यजुःसामभ्यश्छन्दोभ्यो नमः । मुखे । ॐ प्राणशक्त्यै देवतायै नमः ।
 हृदये । उदको ० । ॐ आँवीजाय नमः । गुह्ये । ॐ ह्रीं शक्तये नमः । पादयोः । ॐ क्रौंकीलकाय नमः । सर्वाङ्गे । इति ऋ-
 ग्यादिन्यासः ॥ अथ क्रवर्गादिपञ्चन्यासाः ॥ ॐ हं कं खं घं गं । आकाशवाय्वग्निमसिलिलगृथिव्यात्मने हृदयाय नमः ।
 इति हृदये । उद० । ॐ जं चं छं झं जं । शब्दस्पर्शरूपरसगन्धात्मने शिरसे स्वाहा । इति शिरसि । ॐ णं टं ठं ढं । श्रो-
 त्रत्वश्चक्षुर्जिह्वाप्राणात्मने शिखायै वषट् । इति शिखायां । ॐ नं तं थं धं दं । वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने कवचाय हुं ।
 इति कवचे । ॐ मं पं फं भं चं । चक्रव्यादानगमनानंदात्मने नेत्रत्रयाय वीषट् । इति नेत्रत्रये । ॐ शं यं रं वं लं हं पं लं सं क्षं ।
 शुद्धिमनोदंकारचित्तात्मने अस्त्राय फट् । इत्यखे । इति कवर्गादिपञ्चन्यासाः ॥ अधवीजन्यासाः ॥ नाभेरारभ्यापा-
 दान्तं । आं इति पाशवीजं । हृदयादारभ्य नाभ्यन्तं । ह्रीं इति शक्तिवीजं । मस्तकादारभ्य हृदयान्तं । क्रौं इत्यङ्कुशवीजे
 न्यसेत् । इति वीजन्यासाः ॥ अधदशहृदयन्यासाः ॥ ॐ यं त्वगात्मने नमः १ । ॐ रं असुगात्मने नमः २ । ॐ लं मांसात्म-
 ने नमः ३ । ॐ वं मेदात्माने नमः ४ । ॐ शं अस्थ्यात्मने नमः ५ । ॐ पं मज्जात्मने नमः ६ । ॐ सं शुक्रात्मने नमः ७ ।
 ॐ ह्रीं ओज्जात्मने नमः ८ । ॐ हं प्राणात्मने नमः ९ । ॐ सं जीवात्मने नमः १० इति हृदये न्यसेत् । उद० । इति दश-

हृदयन्यासा. ॥ ॐ यं रं लं वं शं पं सं हं लं क्षं । इतिमस्तकाद्रिपादान्तं व्यापकं कुर्यात् ॥ ॐ मण्डकादिपरतत्वान्तदेवता-
भ्योनमः । ॐ ज्यादिपीठशक्तिभ्योनमः । ॐ आं हीं क्रां पीठाय नमः । इति नत्वा ॥ एवं देहमये पीठे ध्यायेत् हेचीममुद्रां ॥
अथ ध्यानं ॥ रक्ताम्भोधिस्यपोतोलसदरुणसरोजाधिरूढाकराब्जे. पाशंकोदण्डमिध्मद्रवमथगुणमप्यङ्कुशंपञ्चवान् । वि-
भ्राणासुकपालं त्रिनयनलसितापीनवक्षोरुहाढ्यादेवीवालाकवर्णाभवतु सुखकरी प्राणशक्तिः परानः ॥ इति ध्यानं ॥ ध्या-
यन् हृदिकरं धृत्या त्रिजपेत्तन्मनुसुधीः ॥ प्राणप्रतिष्ठामन्त्रः ॥ ॐ ओं ह्रीं क्रां यै र् रं लुं व्रं शूं सै सुः ह्रीं ॐ हूं सः
२० मम प्राणा इह प्राणा. ॥ ॐ आं० सः २० मम जीव इस्थितः ॥ ॐ आं० सः २० मम सर्वेन्द्रियाणि ॥ ॐ आं० सः २०
मम वाचान्धक्षुः श्रोत्रजिह्वाग्राणप्राणा इहागत्य सुखं चिरं तिष्ठन्तु स्वाहा २८ । ॐ धूं सूं हूं सुः ह्रीं ॐ ॥ १३८ एवमष्टात्रिं-
शदधिकशतार्धरं प्राणप्रतिष्ठामन्त्रं त्रिजपेत्तन्मनुसुधीः ॥ उद० ॥ प्रणवस्य पञ्चदशावृत्तीः कृत्वा ॥ अनेन म-
मास्य देहस्य जातकर्मादिपञ्चदशसंस्काराः संपद्यन्तां । अयं देहः सर्वकर्मारम्भयोग्यो जात इति भावयेत् । इति प्राणप्रतिष्ठा ॥

अथ मातृकान्यासाः ॥ एवं प्राणान् प्रतिष्ठाप्य मातृकान्यासमाचरेत् । अकाराद्याः क्षकारान्तावर्णाः प्रोक्तास्तु मातृकाः ॥
आदौ मातृकार्णैः प्राणायामत्रयं । षोडशस्वरैः पूरकः । कादिभिर्मान्तैर्वर्णैः कुम्भकः । यादिभिः क्षान्तैर्वर्णैरेचकः ॥ ॐ अं-
ओं ईं ईं उं ऊं ऋं ॠं लं ऌं एं ऐं ओं औं अं अः १६ । इति पूरकं ॥ ॐ कं खं गं घं ङं । चं ङं जं झं ञं । टं ठं डं ढं णं । तं थं
दं धं नं । पं फं बं भं मं । इति कुम्भकं ॥ ॐ यं रं लं वं शं पं सं हं क्षं । इति रेचकं । इति पञ्चाशन्मातृकाः ५० ॥ यथापर्वत-

धातूनांदोषान्दहतिपावकः । एवमन्तर्गतंप्राणायामेनदहते ॥ अस्यश्रीमातृकासरस्वतीमंत्रस्य ब्रह्माक्षरपिः गायत्री-
 छन्दः मातृकासरस्वतीदेवता हलोवीजानि स्वराःशक्तयः अखिलावासेन्यासेविनियोगः ॥ ऋष्यादिन्यासाः ॥ ॐ ब्र-
 ह्मणेऋषयेनमः । शिरसि । ॐ गायत्र्यै छन्दसेनमः । मुखे । ॐ मातृकासरस्वत्यै देवतायै नमः । त्दये । उद० । ॐ हृत्स्यो-
 चीजेभ्योनमः । गुह्ये । ॐ स्वरेभ्यःशक्तिभ्योनमः । पादयोः । इतिक्रप्यादिन्यासाः ॥ अथकादिवर्गपङ्क्त्यासाः ॥
 ॐ अं कं खं गं घं ङं आं । हृदयाय नमः । उद० । ॐ इं चं छं जं झं अं ईं । शिरसेस्वाहा । ॐ उं टं ठं ढं णं ऊं । शिखायै-
 वपद् । ॐ एं तं थं दं धं नं ऐं । कवचाय हुं । ॐ ओं पं फं बं भं मं औं । नेत्रत्रयाय वौपद् । ॐ अं यं रं लं वं शं पं सं हं क्षं अः ।
 अस्त्राय फद् ॥ इतिकादिवर्गपङ्क्त्यासाः । अथध्यानं ॥ पञ्चाशल्लिपिभिर्विभक्तमुखदोःपन्मध्यवक्षस्थलांभासन्मौलि-
 निवद्धचन्द्रशकलामापीनतुङ्गस्तनी । सुद्रामक्षगुणंसुधाढ्यकलशंविद्यांचहस्ताम्बुजैर्विभ्राणां विशदप्रभां त्रिनयनां चारदेवता-
 माश्रये ॥ इतिध्यानं । ॐ सकलपीठदेवताभ्योनमः । ॐ सकलपीठशक्तिभ्योनमः । ॐ मातृकायोगपीठाय नमः । इति-
 गन्धाक्षतपुष्पैःसंपूज्य ॥ ॥ अथान्तर्मातृकान्यासाः ॥ ॐ अं आं इं ईं उं ऊं कं ऋं लृं एं ऐं ओं औं अं अः नमः १६ । इति-
 इतिकण्ठेपोडशदलकमले । ॐ कं खं गं घं ङं चं छं जं झं अं टं ठं नमः १२ । इतिहृदये द्वादशदलकमले । उद० । ॐ ङं ङं
 णं तं थं दं धं नं पं फं नमः १० । इतिनाभौदशदलकमले । ॐ वं भं मं यं रं लं नमः ६ । इतिलिङ्गेपद्दलकमले । ॐ वं शं पं
 सं ४ । इतिगुदेचतुर्दलकमले । ॐ हं क्षं २ । इतिश्रूमध्येद्विदलकमले ॥ अथध्यानं । आधारेलिङ्गनाभिप्रकटितहृदये

ताडुमूलेललाटेईपत्रेपोडशारेद्विदशदशदलेद्वादशार्धचतुष्के । वासान्ते बालमन्धे डफकटसहितेकण्ठदेशेस्वराणां हं क्षं त-
त्वार्थयुक्तंसकलदलगतवर्णरूपनमामि ॥ इति अन्तर्मातृकान्यासाः ॥ अथचहिर्मातृकान्यासाः ॥ सवत्रादावाकारः ॥
ॐ अंनमःललाटे १ आंनमःमुखदृत्ते २ इंनमः दक्षिणेनेत्रे ३ ईंनमः वामनेत्रे ४ उं नमः दक्षिणकर्णे ५ ऊं नमः वामकर्णे
६ ऋं नमः दक्षिणनासापुटे ७ ॠं नमः वामनासापुटे ८ लं नमः दक्षिणगण्डे ९ लं नमः वामगण्डे १० एंनमः ऊर्ध्वोष्ठे
११ एंनमः अधरोष्ठे १२ ओंनमः ऊर्ध्वदन्तपङ्क्तौ १३ औंनमः अधोदन्तपङ्क्तौ १४ अं नमः मूर्ध्नि १५ अः नमः आस्ये १६
कं नमः दक्षिणबाहुमूले १७ खं नमः दक्षिणकूर्परे १८ गं नमः दक्षिणमणिबन्धे १९ घं नमः दक्षिणहस्ताङ्गुलिमूले २०
ङं नमः दक्षिणहस्ताङ्गुल्यग्रे २१ चं नमः वामबाहुमूले २२ छं नमः वामकूर्परे २३ जं नमः वाममणिबन्धे २४ झं नमः वा-
महस्ताङ्गुलिमूले २५ ञं नमः वामहस्ताङ्गुल्यग्रे २६ टं नमः दक्षिणपादमूले २७ ठं नमः दक्षिणजानुनि २८ डं नमः दक्षि-
णगुल्फयोः २९ ढं नमः दक्षिणपादाङ्गुलिमूले ३० णं नमः दक्षिणपादाङ्गुल्यग्रे ३१ तं नमः वामपादमूले ३२ धं नमः वाम-
जानुनि ३३ दं नमः वामगुल्फयोः ३४ धं नमः वामपादाङ्गुलिमूले ३५ नं नमः वामपादाङ्गुल्यग्रे ३६ पं नमः दक्षिणपार्श्वे
३७ फं नमः वामपार्श्वे ३८ वं नमः पृष्ठे ३९ भं नमः नाभौ ४० मं नमः उदरे ४१ यं नमः हृदये ४२ । उद० । रं नमः द-
क्षिणांसे ४३ लं नमः कङ्कुदि ४४ वं नमः वामांसे ४५ शं नमः हृदयादिदक्षिणहस्तान्तं ४६ पं नमः हृदयादिवामहस्तान्तं
४७ सं नमः हृदयादिदक्षिणपादान्तं ४८ हं नमः हृदयादिवामपादान्तं ४९ क्षं नमः हृदयादिमुखान्तं ५० ॥ अत्र चिन्दु-

सुकत्वमधराणांवीर्ययोजनार्थमितिसंप्रदायः ॥ इतिबहिर्मातृकान्यासाः ॥ इतिमातृकान्यासः ॥

अथपञ्चाङ्गमहारुद्रन्यासाः ॥ तेचानादेशेबहुष्टानामिकाभ्यांकार्याः । आदेशेतुयथादेशं । तत्रादौछन्दःपुरुपन्यासः । सचकृताकृतः । करणेऽभ्युदयः । अकरणेनैवगुण्यं । एवमग्रे ॥ ॐतिर्यग्विलायचमसायोर्ध्वबुभायछन्दःपुरुपायनमः । शिरसि । ॐगीतमभरद्वाजाभ्यांनमः । नेत्रयोः । ॐविधाभित्रजमदग्निभ्यांनमः । श्रोत्रयोः । भेदेमत्रादृत्तिःसर्वत्र । ॐवसिष्ठकदपपाभ्यांनमः । नासिकयोः । ॐअत्रयेनमः । वाचि । वाक्स्थानंहृदयं । उद० । ॐगायत्र्यैछन्दसेनमः । ॐअग्नेयनमः । शिरसि । ॐउष्णिहेछन्दसेनमः । ॐसवित्रेनमः । ॐसवित्रेनमः । वृहस्पतयेनमः । अत्रुक्ते । अनूकःषुष्ठयंशः । ॐवृहद्रथंतराभ्यांछन्दोभ्यांनमः । ॐद्यावापृथिवीभ्यांनमः । चाहोः । ॐत्रिष्टुभेछन्दसेनमः । ॐइन्द्रायनमः । मध्ये । मध्यसुदरं । ॐजगत्त्र्यैछन्दसेनमः । ॐआदित्यायनमः । श्रोणयोः । ॐअतिच्छन्दसेछन्दसेनमः । ॐप्रजापतयेनमः । लिङ्गे । ॐयज्ञायज्ञियायछन्दसेनमः । ॐवैश्वानरायनमः । गुदे । ॐअनुष्टुभेछन्दसेनमः । ॐविश्वेभ्योदेवेभ्योनमः । ऊर्वाः । ॐपङ्कवैछन्दसेनमः । ॐमरुद्भ्योनमः । जानुनोः । ॐद्विपदायैछन्दसेनमः । ॐविष्णवेनमः । पादयोः । ॐविच्छन्दसेछन्दसेनमः । ॐवायवेनमः । प्राणेषु । प्राणा वायोःसंचारस्थानं नासिका । ॐन्यूनाधरायछन्दसेनमः । ॐअन्धोनमः । सर्वाङ्गेषु ॥ इतित्रिष्वयत्रौकश्छन्दःपुरुपन्यासः ॥ अथपुरधरणंकृताकृतं ॥ ॐकारस्त्रिष्वयत्रौकश्छन्दः परमात्माअभिर्देवता । महाव्याहतीनांप्रजापतिर्ऋषिः यथाक्रमं देवीगायत्री-

देव्युष्णिग्द्रव्यागायत्रीलन्दांसि । यथाक्रमं अग्निर्वायुःसूर्योदेवताः । चत्वारिंशद्भाइतिमन्त्रस्य प्रजापतिकर्कपिः साध्या-
 याक्रमयः त्रिष्टुप्छन्दः मन्त्रोक्तक्रमरूपोयज्ञपुरोदेवता । सशिरसोजातवेदसइतिमन्त्रस्यकश्यपऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः अ-
 ग्निर्जातवेदादेवता । सर्वपांशुरधरणेष्विनियोगः ॥ ॐभूर्भुवःस्वः । चत्वारिंशद्भा० आधिवेश १ ॥ जातवेदसेसुनवामसो-
 ममरतीयतोनिदद्यातिवेदः ॥ सनःपर्षदतिदुर्गाणिचिथानायेवसिन्धुंदुरितात्यग्निः २ ॥ अक्षरंब्रह्मसदनंवेदानांशिर-
 उत्तमं । जातवेदश्छन्दसांमातृब्रह्मभूर्भुवःस्वरोम् ३ ॥ अक्षरमितिशिरः ॥ इत्येतेपांगन्त्राणांसकृत्तपएवात्रपुरश्चरणं ॥ ॥
 अथ पञ्चाङ्गमहारुद्रन्यासाः ॥ तत्रादौपञ्चाङ्गन्यासः प्रथमः ॥ मनोजृत्तिरितिहृदये १ ॥ मनोजृत्तिरितिमन्त्रस्य आङ्गिर-
 सोदृष्टस्पतिकर्कपिः यलुः विधेदेवादेवताः हृदयेन्यासेधि० ॥ ॐमनोजृत्तिर्षु० प्रतिष्ठ १ ॥ मन्त्रान्ते । हृदयायनमः ।
 उद० । हृदयंस्पृष्ट्यामन्त्रंस्वरंजपेत् । एवमग्नेपिसर्वत्र । अचोध्यग्निरिति शिरसि २ ॥ अचोध्यग्निरितिमन्त्रस्यबुधगविष्टि-
 राष्टपीत्रिष्टुप्छन्दः अग्निदेवता शिरसिन्यासेधि० ॥ ॐअचोध्यग्निःसमिधाजनानांप्रतिधेनुभिवायुतीसुपासं । युद्धाईवुप्र-
 युयामुच्चिर्दानाःप्रभुनवःसिललेनाकुमच्छं २ ॥ मन्त्रान्तेशिरसेस्वाहा ॥ मूर्धानमितिशिखायां ३ ॥ मूर्धानमितिमन्त्रस्य
 भरद्वाजऋषिःत्रिष्टुप्छन्दःवैश्वानरोभिर्देवताशिखायान्यासेधि० । ॐमूर्धानंदि० जनयन्तेदुवाः ३ ॥ मन्त्रान्ते शिखायै-
 यपद ॥ मर्मीणितइतिकवचे ४ । मर्मीणितइतिमन्त्रस्यअप्रतिरथऋषिःत्रिष्टुप्छन्दः लिङ्गोक्तेसोमवरुणौदेवतेकवचन्या-
 सेधि० । ॐमर्मीणितेष० मंदन्तु ४ ॥ मन्त्रान्तेकवचायण्डं ॥ मानस्तोकइत्यक्षे ५ ॥ मानस्तोकइतिमन्त्रस्यकुरुसऋषिः

जगतीच्छन्दः एकोरुद्रोदेवता अस्त्रन्यासेवि० । ॐमानस्तोके० हवामहे ५ ॥ अस्त्रान्ते अस्त्रायफट् । इत्यस्त्रे । इति-
पञ्चाङ्गन्यासःप्रथमः ॥ १ ॥ ॥ अथदिग्बन्धसहितःशिखाद्यस्त्रान्तएकोनविंशत्यङ्गन्यासोद्वितीयः ॥ यातेरुद्रइतिशि-
खायां । यातेरुद्रइतिमन्त्रस्य परमेष्ठीऋषिः अनुष्टुप्छन्दः एकोरुद्रोदेवताशिखायांन्यासेवि० । ॐयातेरुद्रशिवा० चाक-
शीहिं १ ॥ अस्त्रिन्महतीति शिरसि ॥ अस्त्रिन्महत्स्यर्णवइति मन्त्रस्यपरमेष्ठीऋषिः अनुष्टुप्छन्दः एकोरुद्रोदेवताशिरसि-
न्यासेवि० । ॐअस्त्रिन्मह० तन्मसि २ ॥ असंख्यातासहस्राणीतिललाटे ॥ असंख्यातासहस्राणीतिमन्त्रस्य परमेष्ठी-
ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः बहयोरुद्रोदेवताललाटेन्यासेवि० ॥ ॐअसंख्यातासु० तन्मसि ३ ॥ त्र्यम्बकमितिद्वौनेत्रयोः ॥ तर्ज-
नीमध्यमाभ्यां । त्र्यम्बकमितिद्वयोर्मन्त्रयोः क्रमेणथसिष्ठः प्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः रुद्रोदेवतानेत्रयोर्न्यासेवि० ।
त्र्यम्बकंयजा० सृतात् १ ॥ ॐत्र्यम्बकंयजा० मामुतः २ ॥ ४ ॥ मानस्तोकइतिनासिकायां । मानस्तोकइतिमन्त्रस्य
कुत्सऋषिः जगतीच्छन्दः एकोरुद्रोदेवतानासिकायांन्यासेवि० । ॐमानस्तोके० हवामहे ५ ॥ अथतत्पञ्चनुरितिगुले ।
अथतत्पञ्चनुरितिमन्त्रस्यपरमेष्ठीऋषिः अनुष्टुप्छन्दः एकोरुद्रोदेवतागुलेन्यासेवि० । ॐअवुतत्पु० सुमनाभव ६ ॥ नी-
लम्रीवाद्दोफंटे । नीलम्रीवाइतिद्वयोर्मन्त्रयोःपरमेष्ठीऋषिः अनुष्टुप्छन्दः बहयोरुद्रोदेवताः कण्ठन्यासेवि० । ॐनीलम्री-
वाऽशि० तन्मसि १ ॥ ॐनीलम्रीवाऽशि० तन्मसि २ ॥ ७ ॥ नमस्तआयुधायेतिप्रकोष्ठयोः ॥ नमस्तआयुधायेतिम-
न्त्रस्यपरमेष्ठीऋषिः अनुष्टुप्छन्दः एकोरुद्रोदेवताप्रकोष्ठयोर्न्यासेविनि० । ॐनमस्तआयु० धन्वने ८ ॥ मणिवन्ध्यादुपरि-

भागः कूर्परादधोभागः प्रकोष्ठः ॥ येतीर्थानीति हस्तवोः । येतीर्थानीति मन्त्रस्य परमेष्ठीऋषिः अनुष्टुप्छन्दः बह्वयोरुद्रादेवता
हस्तपोन्यासेवि० । ॐ येतीर्थानि शु० तन्मसि ९ ॥ नमोवःकिरिकेभ्यइति हृदये ॥ नमोवःकिरिकेभ्यइति मन्त्रस्य परमे-
ष्ठीऋषिः यजुः बह्वयोरुद्रादेवता हृदये न्यासेवि० । ॐ नमोवःकिरि० आनिर्हुतेभ्यः १० ॥ उद० ॥ नमो हिरण्यवाहयइति-
नाभौ । नमो हिरण्यवाहयइति मन्त्रस्य परमेष्ठीऋषिः यजुः बह्वयोरुद्रादेवतानाभौ न्यासेवि० । ॐ नमो हिरण्यवाहवे० नमः ११ ॥
इमारुद्रायेतिगुह्ये । इमारुद्रायेति मन्त्रस्य कुरत्सऋषिः जगतीछन्दः एकोरुद्रोदेवता ऊर्वोन्यासेवि० ।
१२ ॥ मानोमहान्तमित्यूषोः ॥ मानोमहान्तमितमन्त्रस्य कुत्सऋषिः जगतीछन्दः एकोरुद्रोदेवता ऊर्वोन्यासेवि० ।
ॐ मानोमुहान्त० रीरिपः १३ ॥ एतइतिजानुनोः ॥ एतइति मन्त्रस्य प्रजापतिऋषिः यजुः रुद्रोदेवता जानुनोन्या-
सेवि० । ॐ एतैरुद्र० पुशुः १४ ॥ अवरुद्रमितिजइयोः ॥ अवरुद्रमितिमन्त्रस्य प्रजापतिऋषिः पङ्क्तिः छन्दः रुद्रोदेवता
जइयोन्यासेवि० । ॐ अवरुद्रम० ययात् १५ ॥ अथवोचदितिकवचे ॥ अथवोचदिति मन्त्रस्य परमेष्ठीऋषिः पङ्क्तिः छन्दः
एकोरुद्रोदेवता कवचन्यासेवि० । ॐ अथवोच० परासुव १६ ॥ नमोविल्मिने इत्युपकवचे ॥ नमोविल्मिनइति मन्त्रस्य
परमेष्ठीऋषिः यजुः बह्वयोरुद्रादेवताः उपकवचे न्यासेवि० । ॐ नमोविल्मिने० यच १७ ॥ कवचाद्विपरीतकवचमुपकवचं ।
कवचोपरिकवचमुपकवचमितिवा ॥ नमोलुनीलश्रीवायेति तृतीयनेत्रे ॥ नमोलुनीलश्रीवायेति मन्त्रस्य परमेष्ठीऋषिः अनु-
ष्टुप्छन्दः एकोरुद्रोदेवता तृतीयनेत्रे न्यासेवि० ॥ मुष्टितोचिसुक्तयामध्यमयातृतीयनेत्रे ॥ ॐ नमोस्तुनीलश्रीवाय० करु-

त्तमः १८ ॥ प्रमुञ्चधन्वनइत्यखे । प्रमुञ्चधन्वनइतिमन्त्रस्यपरमेष्ठीऋपिः अनुष्टुप्छन्दः एकोरुद्रोदेवता अखेन्यासेवि० ।
 ॐ प्रमुञ्चधन्वनु० षप १९ ॥ यएतावन्तश्चेतिदिग्बन्धः । यएतावन्तश्चेतिदिग्बन्धः । यएतावन्तश्चेतिदिग्बन्धः । यएतावन्तश्चेतिदिग्बन्धः ।
 वताः दिग्बन्धनेवि० ॥ ॐ यएतावन्तश्च० तन्मसि २० ॥ इतिदिक्षुविदिक्षुचपरस्परं तर्जन्यहुष्टायास्फोटनेनदिग्बन्धः ।
 इतिदिग्बन्धसहितःशिखाद्यह्वान्तएकोनविंशत्यङ्गन्यासोद्वितीयः ॥ २ ॥ ॥ अथदशार्णन्यासस्तृतीयः ॥ ॐ नःमूर्ध्नि १ ।
 ॐ नमःनासिकायां २ । ॐ मीनमःललाटे ३ । ॐ भ्रंनमःसुखे ४ । ॐ गंगमनःकण्ठे ५ । ॐ वंनमःहृदये ६ । उद० । ॐ तं-
 नमःदक्षिणकरे ७ । ॐ रंनमः वामकरे ८ । ॐ द्रानमःनाभौ ९ ॥ ॐ यंनमःपादयोः १० ॥ इतिदशार्णन्यासस्तृतीयः
 ॥ ३ ॥ ॥ पादादिमूर्धान्तःपञ्चानुवाकन्यासःकृताकृतः ॥ सद्योजातमितिपादयोः । सद्योजातमितिमन्त्रस्यसद्योजातऋपिः
 त्रिष्टुप्छन्दःब्रह्मादेवतापादयोन्यासेवि० । कनिष्ठिकाहुष्टेनपादयोः ॥ ऋद्धिःसिद्धिर्धृतिलक्ष्मीर्मेधाकान्तिःस्वधाप्रभा ।
 सद्योजातकलाक्षेताअष्टौचपरिकीर्तिताः १ ॥ ॐ सद्योजातं प्र० यनमः १ ॥ वामदेवायेतिगुह्ये । वामदेवायेतिमन्त्रस्यवामदे-
 वऋपिः जगतीछन्दः विष्णुर्देवतागुह्येन्यासेवि० । अनामिकाहुष्टेनोरुमध्ये ॥ रजोरक्षरतिःपाल्याकामासंजीविनीप्रिया ।
 बुद्धिःक्रियाचयात्रीचभ्रामिणीमोहिनीज्वरा ॥ वामदेवकलाक्षेताख्योदशवरानने २ ॥ ॐ वामदेवाय० न्मनायनमः २ ॥
 अघोरेभ्यइतिब्दये । अघोरेभ्यइतिमन्त्रस्यअघोरऋपिःअनुष्टुप्छन्दः रुद्रोदेवताब्दयेन्यासेविनियोगः मध्यमाहुष्टेनहृदये ॥
 तमोमोहाक्षमानिद्रान्याधिर्गृत्युःशुधातृपा । अघोरस्यकलाक्षेताअष्टौचपरिकीर्तिताः ३ ॥ ॐ अघोरेभ्यो० रूपेभ्यः ३ ॥

तत्पुरुषोपायेतिमुखे । तत्पुरुषपायेतिमन्त्रस्यतरुपुरुषः कपिः गायत्रीछन्दः रुद्रोदेवतासुखेन्यासेवि० । तर्जन्यहुष्टेनचक्रे ॥
 निरुत्तिथप्रतिष्ठाचविद्याशान्तिस्तर्वयच । तत्पुरुषकलाबोताधतलधनसंशय. ४ ॥ ॐतत्पुरुषायवि० द्यात् ४ ॥ ईशान
 इतिमूर्ध्नि ॥ ईशानइतिमन्त्रस्यईशानऋषिः अनुष्टुप्छन्दः ईशानोदेवतामूर्ध्निन्यासेवि० । लिङ्गद्रुद्रयागूर्ध्नि ॥ शशिनीचा-
 ङ्गदाब्दशमरीर्चाज्यरलिनीतथा ॥ ईशानस्यकन्याःपद्मनिखनपदानुगाः ५ ॥ ईशानःसर्व० शिवोम् ६ ॥ इतिपादादि-
 मूर्धान्त.पद्मानुवाकन्यासः ॥ ॥ हंसहंसेतियोग्याङ्गसोनामसदाशिवः । एवंन्यासविधिंकृत्वाततःसंपुटमारभेत् ॥ १ ॥
 अपसंपुटीरुरणंचतुर्थान्यासः ॥ ४ ॥ ॥ पुटिताञ्जलिप्रदर्शनसंपुटीकरणं ॥ त्रातारमितिप्राच्यां ॥ त्रातारमितिमन्त्रस्य
 गर्गऋषि. त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता प्राच्यांसंपुटीकरणेनमस्कारेचविनियोगः ॥ ॐत्रातारुमिन्द्रं० ध्रात्विन्द्रं० १ ॥ प्राच्यां
 ॐइन्द्रायनमः १ ॥ तंनोअसइत्याग्नेव्यां । तंनोअसइतिमन्त्रस्य हिरण्यस्तूपथाङ्गिरसऋषिः जगतीछन्दः अग्निदेवता आ-
 ग्न्यांसंपुटीकरणे नमस्कारेवि० ॥ ॐरंनोअग्ने० सार्वभृते । आग्नेव्यां । ॐअग्नेयेनमः २ ॥ सुगंनःपन्थामितिदक्षिणस्यां ।
 सुगंन.पन्थामितिमन्त्रस्यत्रजापतिऋषिः त्रिष्टुप्छन्दःधैवस्वतोदेवतादक्षिणस्यांसंपुटीकरणेनमस्कारेवि० ॥ ॐसुगंनुःपन्था०
 कृणोतु । दक्षिणस्यां ॐयमायनमः ३ ॥ असुन्वन्तमितिनैऋत्यां ॥ असुन्वन्तमितिमन्त्रस्यत्रजापतिऋषिःत्रिष्टुप्छन्दःनैऋ-
 त्तिंदेवतानैऋत्यांसंपुटीकरणेनमस्कारेवि० ॐअसुन्वन्तुम० तुभ्यमस्तु ॥ नैऋत्यांनैऋतयेनमः ४ ॥ तत्त्वायामीतिप्र-
 तीच्यां । तत्त्वायामीतिमन्त्रस्यशुन.शेषऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः वरुणोदेवतापद्मिग्यासंपुटीकरणेनमस्कारेचवि० । ॐतत्त्वा-

शान्ति० प्रमोषी? ॥ प्रतीच्यां । ॐ बरुणाय नमः ५ ॥ आनो नित्युद्धिरिति वायव्यां । आनो नित्युद्धिरिति मन्त्रस्य वसिष्ठ ऋषिः
 त्रिष्टुप् छन्दः वायुर्देवता वायव्यां संपुटीकरणेन मस्कारे च वि० । ॐ आनो नि० सदाने? ॥ वायव्यां । ॐ वायवे नमः
 ६ ॥ वयं सोमेत्युदीच्यां । वयं सोमेति मन्त्रस्य वन्धुर्ऋषिः गायत्री छन्दः सोमो देवता उदीच्यां संपुटीकरणे-
 न मस्कारे च वि० । ॐ वयं सोम० महि ॥ उदीच्यां । ॐ सोमाय नमः ७ ॥ तमीशानमितीशान्यां । तमीशानमि-
 तिमन्त्रस्य गौतम ऋषिः जगती छन्दः विश्वेदेवा देवताः ईशान्यां संपुटीकरणेन मस्कारे च वि० । ॐ तमीशानं जगत० सुस्तये ॥
 ईशान्यां । ॐ ईशानाय नमः ८ ॥ अस्मै रुद्रा इत्यूर्वायां । अस्मै रुद्रा इति मन्त्रस्य प्रगाथ ऋषिः त्रिष्टुप् छन्दः ब्रह्मा देवता ऊर्वा-
 यां संपुटीकरणेन मस्कारे च वि० । ॐ अस्मै रुद्रा० देवा? ॥ ऊर्वायां । ॐ ब्रह्मणे नमः ९ ॥ स्योनापृथिवीत्यवाच्यां । स्यो-
 नापृथिवीति मन्त्रस्य मेधातिथिर्ऋषिः गायत्री छन्दः पृथिवी देवता अवाच्यां संपुटीकरणेन मस्कारे च वि० ॥ ॐ स्योनापृथिवी०
 प्रथा? ॥ अवाच्यां । ॐ अनन्ताय नमः १० ॥ एवमात्मनि रौद्रीकरणं कृत्वा त्वगस्थिगतैः पापैः प्रमुच्यते । सर्वभूतेष्वपराजि-
 तो भवति ॥ यक्षरक्षोगन्धर्वभूते प्रेतपिशाचब्रह्मराक्षसयमदूतशाकिनीडकिनी सर्पश्चापदतस्कराद्युपद्रवाः सर्वेष्वलन्तं पश्य-
 न्तु मारंश्चन्तु ॥ इति संपुटीकरणाल्ख्यश्वतुर्धो न्यासः ॥ ४ ॥ ॥ अथे देवयाज्ञिकोक्तो नामन्यासः कृताकृतः ॥ ॐ रुद्राय नमः त्रि-
 रसि १ । ॐ चन्द्रशेखराय नमः ललाटे २ । ॐ त्रिलोचनाय नमः नेत्रयोः ३ । ॐ मैरवाय नमः श्रोत्रयोः ४ । ॐ शंकराय-
 नमः घ्राणे ५ । ॐ पशुपतये नमः मुखे ६ । ॐ नीलम्रीवाय नमः कण्ठे ७ । ॐ व्यापकाय नमः हृदये ८ । उद० । ॐ गङ्गा-

धरायनमः करयोः ९ । ॐ शिवायनमः नाभौ १० । ॐ वामदेवायनमः गुह्ये ११ । ॐ त्र्यम्बकायनमः जङ्घयोः १२ ॥
 ॐ सर्वज्ञायनमः पादयोः १३ । ॐ शिवायनमः सर्वत्र ॥ इति देवयात्रिकोक्तो नामन्यासः ॥ अथ षडङ्गन्यासः पञ्चमः ५ ॥
 यज्जामत इति पण्णांशिवसंकल्पऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः मनोदेवता हृद्यन्यासेवि ० ॥ सुष्टिचिनिर्गता ह्रुद्यौ हृद्ये कृत्वा ॥ ॐ यज्जा-
 मत इति षड्चो जपेत् ६ ॥ मन्त्रान्ते । ॐ हृदयायनमः १ ॥ सहस्रशीर्षेति षोडशर्चो नारायणः पुरुषऋषिः आद्यानां पञ्चद-
 शानामनुष्टुप्छन्दः अन्त्यायास्त्रिष्टुप्छन्दः जगद्बीजं पुरुषो देवता शिरसिन्यासेवि ० ॥ सुष्टिचिनिर्गता ह्रुद्यौ निलजनी शिरसि
 कृत्वा । ॐ सुहृदक्षशीर्षेति षोडशर्चो जपेत् १६ । मन्त्रान्ते । ॐ शिरसेस्वाहा २ ॥ अन्धः संभृत इति षड्चस्योत्तरनारायणस्य
 नारायणः पुरुषऋषिः आद्यानां तिसृणां त्रिष्टुप्छन्दः चतुर्थपञ्चमयोरनुष्टुप्छन्दः अन्त्यायास्त्रिष्टुप्छन्दः आदित्यो देवता शिखा-
 यांन्यासेवि ० ॥ सुष्टिपुदौ करो कृत्वा बहुधावधः प्रसक्ताप्रौकनिष्ठिकां चोर्ध्वतः शिखायां कृत्वा । ॐ अन्धः संभृत इति षड्चो ज-
 पेत् ६ ॥ मन्त्रान्ते । ॐ शिखायै षड् ३ ॥ आशुः शिशान इति सप्तदशानामप्रतिरथऋषिः आद्यानां द्वादशानां त्रिष्टुप्छन्दः
 इन्द्रो देवता अवसुष्टे त्र्यनुष्टुप्छन्दः इषुर्देवता । श्रेते त्र्यनुष्टुप्छन्दः योद्वा देवता । असौ येति त्रिष्टुप्छन्दः मरुतो देवता । यत्र वा-
 णा इति पङ्क्तिश्छन्दः लिङ्गोक्ता इन्द्रवृहस्पत्यदित्यो देवताः । मर्माणित इति त्रिष्टुप्छन्दः लिङ्गोक्ते सोमवरुणौ देवते । कवचेन्या-
 सेवि ० ॥ बहुधा प्रसक्ताप्रौतजन्यौ च त्रिकोणवत्कृत्वा मूर्ध्नि पश्चान्मुखं कृत्वा उभयपार्श्वतः करौ हृदयं नयन्सन् । ॐ आशुः शि-
 शान इति सप्तदशर्चो जपेत् १७ । मन्त्रान्ते । ॐ कवचाय हुं ४ ॥ धिभ्राडित्यस्य विभ्रादसौ र्यऋषिः जगती छन्दः । उदुत्यमिति तिस्र-

णांप्रस्कण्वऋपिः गायत्रीछन्दः । चतुर्णांसूर्योदेवता । तंप्रब्रथेत्स्यकश्यपआवत्सारऋपिःजगतीछन्दःविश्वेदेवादेवता । अयं-
 येनइत्यस्येवऋपिः त्रिष्टुप्छन्दःसोमोदेवता । चित्रमित्यस्यकुत्सऋपिः त्रिष्टुप्छन्दः । आनइत्यस्यागस्त्यऋपिःत्रिष्टुप्छन्दः ।
 यदधेत्यस्यश्रुतकक्षसुतकक्षाष्टपीगायत्रीछन्दः । तरणिरित्यस्य प्रस्कण्वऋपिःगायत्रीछन्दः । तत्सूर्यस्येतिद्वयोः कुत्सऋ-
 पिःत्रिष्टुप्छन्दः । वणमहानितिद्वयोर्जमदग्निऋपिः आद्यस्यबृहतीछन्दः उत्तरस्यसतोबृहतीछन्दः । श्रायन्तइत्यस्यनृमेधा-
 ऋपिः बृहतीछन्दः । अद्यादेवाइत्यस्यकुत्सऋपिः त्रिष्टुप्छन्दः । चित्रमित्यादीनामद्यादेवाइत्यन्तानांदेशानांसूर्योदेवता ।
 आकृष्णेनेत्यस्यहिरण्यरत्नूपआङ्गिरसऋपिः त्रिष्टुप्छन्दःसवितादेवता । नेत्रत्रयेन्यासेविनियोगः । नेत्रोन्मुखंहस्तंकृत्वा-
 सक्ताहृष्टकनिष्ठिकांचकृत्वामध्यमांकिंचित्प्रसार्यइतराहुलीरपश्यन् । ॐविभ्राह्महृ० इत्यादिसप्तदशर्चोजपेत् १७ । म-
 त्रान्ते । ॐनेत्रत्रयायवौपद् ५ ॥ नमस्तइतिचतुर्दशानांपरमेष्ठीप्रजापतिर्देवाचाऋषयः मानइतिद्वयोःकुत्सऋपिः । आ-
 द्यानुवाकेप्रथमागायत्रीतिसोऽनुष्टुभःतिलःपङ्क्तयःससानुष्टुभःद्वेजगत्वी सर्वासामेकरुद्रोदेवता अखेन्यासेवि० । ॐनम-
 स्तेरु० इत्यादिपोडशर्चोजपेत् १६ । मत्रान्ते । ॐअखायफद् । इतिपरस्परंतालंकुर्वन्नखंन्यमेत् ६ । नमस्तइतिसकलाध्या-
 योवाऽखं ६६ । इतिपडङ्गन्यासःपञ्चमः ५ ॥ एतइतियोनिमुद्राप्रदर्शनं । ऋष्यादिकंपूर्ववत् । योनिमुद्राप्रदर्शनेवि० ।
 ॐएतैरुद्र०पुशुः १ । इतियोनिमुद्राप्रदर्शनं ॥ तल्लक्षणंमहार्णवे । मध्यमेकुटिलेकृत्वातर्जन्युपरिसंस्थिते । अनामिका-
 मध्यगतेतर्धैवहिकनिष्ठिके १ ॥ सर्वाएकत्रसंयोज्याअहृष्टपरिपीडिताः । एषातुप्रथमायुद्रायोनिमुद्रेतिसंज्ञितेति २ ॥ ॥

अथात्मनःश्रीरुद्ररूपेणध्यानम् ॥ पञ्चास्यसौम्यमात्मानंसर्वाभरणभूषितं । सुगलाञ्छनसूर्धानंशुद्धस्फटिकसंनिभं १ ॥
 फणासहस्रायिस्फूर्जदुरेन्दुरोपवीतिनं । सप्तार्चिर्विज्वलज्वालजटाजूटकिरीटिनं २ ॥ सहस्रकरविभ्राजत्खट्वाङ्गेनविभूषितं ।
 ब्रह्माण्डसण्डधरकान्तकपालवरधारिणं ३ ॥ देदीप्यमानंचन्द्रार्कज्वलदग्नित्रिनेत्रिणं । त्रैलोक्यद्युत्तिकृद्भ्रास्वत्स्कन्धकपा-
 लमालिनं ४ ॥ दीप्तनक्षत्रमालावदक्षमालाधरंद्विजः । निःशेषवारिसंपूर्णकमण्डलुकरंविभुं ५ ॥ जगदाधैर्यकृत्नादंमुञ्चन्
 लमरुधारिणं । केयूरचढनगेन्द्रमूर्धमणिविराजितं ६ ॥ धर्मराज्यक्तनिर्गच्छद्रंभीरारावन्नुरं । सहेमपट्टनीलाभव्यात्रच-
 मंत्तरीयकं ७ ॥ विद्युलताप्रभागङ्गाभातमूर्धसुरार्चितं । समलभुवनाधारधरणिमात्मनिस्थितं ८ ॥ त्रैलोक्यवनितामू-
 र्धनतदेहार्धिपार्वतिं । लक्षसूर्यप्रभाभास्त्रैलोक्यकृतपांडुरं ९ ॥ अमृतभुतहृष्टाङ्गदिव्यभोगसमाकुलं । दिग्देवतासमा-
 युक्तंसुरासुरनमस्कृतं १० ॥ नित्यंशाश्वतमव्यक्तंन्यपिनंदनंशुवं । द्विजोभ्यात्वेवमात्मानंसम्यद्युद्रस्वरूपिणं ११ ॥ संप्र-
 ध्वस्तान्तरायःसन्ततोयजनमारभेत् १२ ॥ यजनंपूजनं ॥ इत्यात्मनःश्रीरुद्ररूपेणध्यानं ॥ अथगौरीध्यानं ॥ गौ-
 रीचतुर्भुजांचण्डीत्रिनेत्रांसुकुटोज्ज्वलां । पद्मदर्पणहस्तांचवरदाभयहस्तां १ ॥ दिव्यवक्षपरीधानांदिव्यालंकारभूषितां ।
 प्रसन्नवदनांध्यायेच्छिवोत्सङ्गेचवामतः २ ॥ गणाधिपंचोत्तरतोध्यात्वात्वास्कन्दंनियोजयेत् । द्वारदेशेतुचण्डार्कनन्दिसृङ्गि-
 किरीटिनः ३ ॥ इतिपञ्चाङ्गरुद्रन्यासाः ॥ इतिशुक्लयजुःशास्त्रीयकर्मकाण्डप्रदीपे आह्निकाचारप्रकरणेभूशुद्धिभूतशुद्धिप्राण-
 प्रतिष्ठान्तर्गतृकाचर्हिर्गीतृकान्यासाः पञ्चाङ्गमहारुद्रन्यासाश्च समाप्ताः ॥

अथरुद्रपूजनं ॥ दर्पणं—१ नमस्तइत्यावाहनं ॥ २ चतुःस्रक्तिरित्यासनं ॥ ३ नमःस्रुत्यायेतिपाद्यं ॥ ४ नमःशंभ-
वायैत्यर्घ्यं ॥ ५ त्र्यम्बकमित्याचमनीयं ॥ ६ मानस्तोकइतिलानं ॥ ७ नमोहिरण्यवाहवइत्यन्नं ॥ ८ नमोवःकिरि-
केभ्यइत्युपवीतं ॥ ९ नमःश्वभ्यइतिगन्धाः ॥ १० नमःपार्यायचेतिपुष्पाणि ॥ ११ नमःकपर्दिनेचेतिधूपः ॥ १२ नम-
आशवंचेतिदीपः ॥ १३ नमोज्येष्ठायचेतिनैवेद्यं ॥ १४ नमस्तक्ष्म्यइतिताम्बूलं ॥ १५ नमःश्वभ्यइतिदक्षिणाः ॥

अथाभिषेकादौरुद्रैकादशिन्यादिप्रकाराः ॥ इतिदर्पणोक्तारुद्रपूजा ॥

५ चेति । रूपंसकृदावर्तनं । रुद्रीएकादशिनी । रुद्रोलघुरुद्रः । महारुद्राऽतिरुद्रौप्रसिद्धौ । तदुक्तंमहाकल्पेनन्दिकेश्वरश-
तानन्दसंवादे—शृणुष्वमीमहाप्राज्ञरुद्रभेदान्वदामिते । रुद्राःपञ्चविधाःप्रोक्तादेशिकैरुचरोत्तरम् ॥ साङ्गस्तवाद्योरूपका-
रुयःसशीर्षोरुद्रान्यते । एकादशगुणैस्तद्वत्रुद्रीसंज्ञोद्वितीयकः ॥ एकादशभिरैताभिस्तृतीयोलघुरुद्रकः । त्र्येकादश-
भिःप्रोक्तोमहारुद्रश्चतुर्थकः ॥ पञ्चमःस्यान्महारुद्रैकादशभिरंतिमः । अतिरुद्रःसमाख्यातःसर्वेभ्योऽष्टोत्तमोत्तमः ॥ इति ॥
अथरुद्रस्यपडज्ञानि ॥ तदुक्तंमहाकल्पेनन्दिकेश्वरशतानन्दसंवादे—शिवंसंकल्पंद्दयंसूक्तंस्यात्पौरुपंशिरः । प्राहुर्नारायणंचै-
वशिखांतस्योत्तराभिधम् ॥ आशुःशिशानःकवचंनेत्रंविभ्राड्बृहत्स्मृतम् । शतरुद्रीयमखंस्यात्पडङ्गमईरितः । इति ॥

१ शिवसंकल्पेदेकेनपुत्रेणशिवानाम् ।

सप्तदशर्चमप्रतिरथं कनचं ॥ आशुः शिशान इति द्वादशर्चमप्रतिरथं मिल्याहुस्त्रस्माद्ब्रह्माप्रतिरथं जपत्याशुः शिशानो वृषभो न भीम इ-
 तेताभिर्द्वाभिर्द्वादशमवन्तीति थुतेरिति रुद्रसूत्रे । रुद्रकल्पद्रुमे अप्रतिरथं आशुः शिशान इति द्वादशर्चमेव निर्णीतं । सर्वांनुक्रम-
 णिकायामपि आशुरैन्द्रीद्वादशत्रिष्टुभोऽप्रतिरथ इति आशुः शिशान इति द्वादशर्चस्याप्रतिरथसंज्ञा उक्ता । कर्कचार्यास्तु श्रा-
 द्दसूत्रभाष्ये पित्र्यमन्नानुरूपसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च षषित्राणीत्यत्राप्रतिरथं आशुः शिशान इति सप्तदशेति व्याख्यातवन्तः ।
 आहवनीये प्रणीयमाने अप्रतिरथस्य द्वादशसुर्वन्नितिकात्यायनसूत्रेण सप्तदशर्चस्यैवाप्रतिरथेति संज्ञापपृथ्या अवसीयते । यदि-
 द्वादशर्चस्यैवाप्रतिरथसंज्ञास्यात् । तदाप्रतिरथमिति द्वितीयैव सूत्रितास्यादित्यभिप्रायस्तेषाम् । युक्तंचैतत् । रुद्रजपादौ
 वर्माप्रतिरथंतस्य चिभ्राद्द्वादशलोकानमित्यत्र सप्तदशर्चस्यैव शिष्टानां पाठात् इति तस्मिन् रुद्रान्जपित्वाप्रतिरथं राक्षोघ्नं च सूक्त-
 मित्यस्मिन्सूत्रे दीक्षितकामदेवकृतभाष्ये । एवंचाप्रतिरथस्याशुः शिशान इति सप्तदशैव क्रमः । नद्वादशत्यर्थः । रौ-
 द्राग्र्यायस्य आद्योनुवाकः षोडशर्च एव शतरुद्रियमित्येके । सकलो रुद्राध्याय एव शतरुद्रियमित्यपरे च । इत्यस्माद्भविष्ये पक्ष-
 द्वयं । पञ्चाङ्गानितैत्तिरीयाणां षडङ्गानिनियमेन वाजसनेयिनां इति पञ्चाङ्गानां षडङ्गानां च व्यवस्थितो विकल्पः ॥ ॥ रुद्र-
 पाठक्रममाह तत्रैव महाकल्पे नन्दिकेश्वरशतानन्दसंवादे—पूर्वमङ्गानि संजप्य रुद्राध्यायंततो जपेत् । तिसृणां महाव्याहृती-
 नां रुद्रस्य चाद्राधिति चत्वारोन्ते चैवमित्यदौ प्रणवाः । अष्टप्रणवयुक्तं रुद्रं स कृञ्जपेत् । रौद्राध्यायं रुद्रमित्याचक्षत इति
 रुद्रसूत्रम् ॥ तदन्तत्सप्तमत्रां ध्रुवपञ्चममहच्छिः । उग्रधेतियजुर्मंत्रं जटा महाजपेदिति । सप्तमत्रानितिकाणवाभि-

प्रायं । तेषां संहितायां सप्तकण्डकानामेव समाप्तानात् । माध्यंदिनानां तु वयं सोमेत्यष्टर्च एव ॥ परशुरामः— लिङ्गो-
 क्ता देवताश्चास्य उग्रधृतिरयं यञ्चुः । विनियोगो जटाजाप्येकेचित्ससजपन्त्युचः । इति । तेन उग्रधृतिमन्त्रत्रयं सप्तमन्त्रावा-
 जटा इति पक्षद्वयं । तत्र देवयाज्ञिकादिभिस्तु—साङ्गस्त्वाद्योरूपकाख्यः सशीर्षोरुद्र उच्यते इत्यादिपूर्वोक्तवाक्येषु हेमाद्रिमहा-
 र्णवादिनिबन्धेषु जटाजपविध्यदर्शनाज्जटाजपोनोपात्तः । तेन जटाजपः कृताकृत इत्युक्तं । एवं वयं सोमेति महच्छिरोजपो-
 पि कृताकृतः । क्वचिद्विहितत्वेन क्वचिचा विहितत्वेनेति । अतश्च अनयोर्जपात्फलाधिक्यं न तु तदकरणे रुद्रवैगुण्यं । गुणाविशे-
 पे फलविशेष इति काल्यायनोक्तेरिति ॥ एवं—नमकं चमकं चैव पौरुषं सूक्तमेव च । नित्यं त्रयं प्रयुञ्जानो ब्रह्मलोकं महीयते ॥ इ-
 तिकाशीर्षीक्षितपद्धतौ चमकजपोप्युक्तः । परंतद्ब्रह्मचरं स्वतंत्रफलार्थतयानमकादित्रिकप्रयोगविधानपरम् । साङ्गस्त्वाद्योरू-
 पकाख्यः सशीर्षोरुद्र उच्यते । इत्यादिपूर्वोक्ताद्वैधमकजपस्य विधानाभावात् । बृहत्पराशरादावप्यनभिधानाच्च वा-
 जसनेयिनां चमकजपो वैकल्पिक एवेत्युक्तं । एवं च चमकजपोपि कृताकृतः । तत्र चमकजपकरणपक्षे महच्छिरोजपानन्तरं च-
 मकजपः कार्य इति देवयाज्ञिकादयः । केचित्तु चमकजपपक्षे न महच्छिरोजपः । महच्छिरोजपपक्षे तु न चमकजपः । नमकज-
 पान्ते उभयोर्विधानात् । पौर्वापर्यनियमेतयोः प्रमाणाभावाच्च । अतएव ये महच्छिरोजपमाचरन्ति ते चमकजपमाचरन्ति ।
 ये तु चमकजपमाचरन्ति ते महच्छिरोजपमाचरन्तीत्याहुः । इदमेव युक्ततरमिति । अन्ते क्वचं वाचमिति सकलः शान्त्यध्यायः—
 सर्वत्र । धौः शान्तिरिति कण्डिकाजपोवा । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः शान्तिरिति त्रिरुच्चारणं वा ॥ तथा च सकृदावर्तनस्वरूपम् ।

साङ्गस्वाधोरूपकार्त्यःसशीर्षेरुद्रउच्यत इति । तथाचशिवसंकल्पं हृदयं ६ । पौरुषंसूक्तंशिरः १६ । अञ्चःसंभृतः
 शिल्पा ६ । आशुःशिशानःकवचं १७ । विभ्रादेनेत्रत्रयं १७ । रौद्राध्यायस्य प्रथमोनुवाकः १६ । रौद्राध्यायःसकलोवा
 अत्रं ६६ । इतिपठद्धानि । तदनन्तरंसकलो रौद्राध्यायःसकृत् ॥ सच । ॐभूः ॐभुवः ॐस्वः ॐनमस्तेरुद्रं
 जम्भदध्मः ६६ ॐभूः ॐभुवः ॐस्वः ॐइत्यष्टप्रणवयुक्तः । ययं सोमेतिमहच्छिरोवा ८ । वाजश्चमे २९
 इत्यष्टावनुवाकावा । उग्रधेतितिलः ३ सप्त ७ वेतिजटाजपोवा । ऋचंवाचमितिशान्त्यध्यायः २४ । द्यौःशान्तिरितिक-
 षिडफावा । ॐशान्तिःशान्तिरितित्रिरुचारणंवा ॥ इतिरूपकापरपर्यायसकृदावर्तनस्वरूपम् ॥ ॥ अथरुद्रैकादशिनी-
 विचारःप्रयोगदर्पणे—एकादशोर्ध्वरूपाणित्वङ्गनिचसकृज्जपेत् । अङ्गान्यादीशिरश्चान्तेरुद्रैकादशिनीस्मृता ॥ अङ्गानि-
 शिपसंकल्पादीनिशतरुद्रियपर्यन्तानिपठद्धानिजस्वाएकादशवारंऊर्ध्वरूपसंज्ञंरुद्राध्यायंसकलंजत्वाअन्तेवयं सोमेत्यनु-
 वाकरूपंशिरोयदाज्यतेतदासारुद्रीप्रसिद्धाभवति ॥ केचित्तु—साङ्गमाद्यंजपेदुद्रंकेवलानिनवान्तरे । साङ्गसशीर्षकंचा-
 न्त्यंनिरङ्गमितिकेचनेति । अत्रादावन्तेसाङ्गजपपक्षेचप्रधानभूतस्वरुद्रस्यएकादशाष्टतथोनजाताइतिरुद्राणांसमाप्तिविनाअ-
 न्तरायुनःपठद्गन्यासस्तत्रनकिंचित्प्रमाणंपश्यामः ॥ तस्मादेकादशोर्ध्वरूपाणीतिप्रथमःपक्षःसाधुरिति ॥ शान्तिकम-
 लाकरे—यचुकातीयाःकाण्वाध्वपरशुरामीयंपठन्ति—साङ्गमाद्यंजपेदुद्रंकेवलानिनवान्तरे । साङ्गसशीर्षकंचान्त्यंनिरङ्ग-
 मितिकेचनेति । अन्त्यंरूपंपठित्वाङ्गानीतिकेचित् । अग्न्येतुंसंपुटेमानामावात् प्रथमाद्यत्तिसिवादाचङ्गानिततोस्ततो ययं ९९

सोमस्यष्टादशःशीर्षं उग्रधेतिसप्तजटापाठश्चेत्याहुस्तद्वचनाभावात्त्रिभूलगन्धपरंपरामात्रमित्युपेक्ष्यमिति ॥ अथरूद्रैकादशि-
 न्यांप्रतिरूद्रंवाजश्वमइत्यष्टानुवाकानामेकादशधाकृतानां एकमेकंजपेत् इति । तद्यथा—आद्येपठितेरूद्रेवाजश्वमइतिच-
 तस्रः ४ । द्वितीयेसत्यंचेतिचतस्रः ४ । तृतीयेऊर्कचेतिचतस्रः ४ । तुरीयेअश्माचेतिस्रः ३ । पञ्चमेअग्निश्चेतिअर्धेन्द्र-
 संज्ञाः ३ इतिपञ्चानुवाकाः । षष्ठेअंशुश्चेतिग्रहसंज्ञाः ३ । सप्तमेअग्निश्चमेघर्मश्चभेइतियज्ञक्रतुसंज्ञे २ । अष्टमे एकाचेति
 अयुग्मस्तोमसंज्ञा १ । नवमेचतस्रश्चमइतियुग्मस्तोमसंज्ञा १ । दशमेव्यविश्चमइतिवयःसंज्ञे २ । एकादशेशवाजायस्वाहे-
 तिनामग्रहकल्पसंज्ञे २ । इतित्रयोनुवाकाविभक्ताः । एवमष्टानुवाकानांएकादशधाविभागः श्रुत्युक्तोपिचिपयान्तराभावा-
 धयनचिपयकण्डयेतिबोध्यं ॥ अतएवशान्तिकमलाकरे—‘तत्तंनुविभागेष्वनुवाकत्वाभावाद्गमकानुवाकेष्वेकादशानामनु-
 वाकानामेकमेकंवाजपे’दितिबौधायनसूत्रेइमाद्यादावनुवाकानुपंगाद्यान्यस्यैवमत्रस्याभ्यासेनसंख्यापूरणवदित्युक्तं ॥ एवंच अष्टानुमकावर्तनेपुक्रमेण-
 सामिधेनीवृद्धौस्तोगवृद्धौप्रयाजवृद्धौचअन्यस्यैवमत्रस्याभ्यासेनसंख्यापूरणवदित्युक्तं ॥ एवंच अष्टानुमकावर्तनेपुक्रमेण-
 चमकानां अष्टानुवाकाः । नवमदशमैकादशेषु अष्टमस्यैवानुवाकस्यावृत्तिः । एवमेकादशानुवाकाइत्यर्थः । तथाचआद्येप-
 ठितेरूद्रेवाजश्वमे ४ द्वितीयेसत्यंचमे ४ तृतीयेऊर्कचमे ४ चतुर्थेअश्माचमे ३ पञ्चमेअग्निश्चमइन्द्रश्चमे ३ षष्ठेअंशुश्चमे ५
 सप्तमेएकाचमे ४ अष्टमेवाजायस्वाहा २ नवमेवाजायस्वाहा २ दशमेवाजायस्वाहा २ एकादशेशवाजायस्वाहा २ एवमे-

कादशानुवाकाः । अन्यत्सर्वपूर्वोक्तसदृशावर्तनवत् ॥ ॥ अथलयुरुद्रस्वरूपं ॥ रुद्रैकादशित्वेपासर्वकामफलप्रदा ।
एकादशगुणासैवरुद्रइत्यभिधीयते ॥ रुद्रोलयुरुद्रइत्यर्थः ॥ इतिलयुरुद्रस्वरूपं ॥ अथमहारुद्रस्वरूपं ॥ रुद्रैकाद-
शगुणोमहानित्यभिधीयते । रुद्रो लयुरुद्रः एकादशगुणितोमहारुद्रः ॥ इतिमहारुद्रस्वरूपं ॥ ॥ अथातिरुद्रस्वरूपं ॥
महानेकादशगुणस्त्वतिरुद्रइदोव्यते ॥ महान्महारुद्रः एकादशगुणः अतिरुद्रइत्यर्थः ॥ रुद्रकल्पद्रुमेचास्मिन् रुद्रभेदानि-
रूपिताः । चिदुपानन्तदेयेनेतेनतुष्यतुर्गकरः ॥ इति ॥

अथरुद्राष्टाध्यायी ॥ अथशिवसंफलंबद्वयंप्रथमोऽध्यायः ॥ ॐयज्जाग्रतोद्द्रुमुदैतिदेवुन्तदुसुस्यतधैवैति । दुरुंगुम-
व्योतिपाभ्योतिरेकुन्तन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥ १ ॥ येनकर्मण्युपसोमनीपिणोयुक्तेकृण्वन्तिद्विदयेषुधीराः । यद-
पूर्वयुधमुन्तःश्रुजानांतन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥ २ ॥ यत्यज्ञानमुतचेतोधृतिश्रुयज्योतिरुन्तरुष्टुतम्प्रजासु । यस्यान्नऽ-
कृतेकिञ्चनकर्मक्रियतेतन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥ ३ ॥ येनेदम्भूतम्भुवनम्भुव्यत्यपरिगृहीतमुष्टेनसधैम् । येनेयुञ्ज-
स्तायतेसुसहोत्तातन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥ ४ ॥ यस्मिद्भुवःसामयजुःपियस्मिन्प्रतिष्ठितारथनुभाविबोराः । यस्मिंश्चि-
त्तदुसर्वमोतम्प्रजानान्तन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥ ५ ॥ सुषारुथिरश्रुथीनिवयन्मनुष्यान्नेनीयतेभीष्टीभिर्द्वौजिनऽव । कुल-
तिप्रुन्यदंजिरअविप्रुन्तन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥ ६ ॥ इतिरुद्रेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ अथपौरुषसंस्कृतिरोद्विती-

योऽध्यायः ॥ ॐ ॥ सुहृत्क्षत्रीयुर्गुरुपःसहस्राक्षःसहस्रपात् । सभूमिर्दुसुधतस्पृत्वात्यतिष्ठदशाङ्गलम् ॥ १ ॥ पुरुषपु-
 वेददसर्पुयद्गुतयभ्रान्यम् । इतामृतत्वस्थेशानोयदनेनतिरोहति ॥ २ ॥ पुतावर्नस्यमहिमतोज्ज्वार्याश्चपुरुषः ।
 पादोस्त्रिचिध्वाभूतानिचिपादस्त्रामृतन्दिचि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्वऽडद्वैतुरुषःपादोस्त्रेहार्भवत्पुनः । ततोचिव्युब्ज्यका-
 मत्साथानानशुनेऽञ्जभि ॥ ४ ॥ ततोचिरार्द्धजायतचिराजोऽअधिपुरुषः । सजातोऽअत्यरिच्यतपुश्चाञ्जुमिमथोपुरः ॥ ५ ॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वेदुतःसमर्थतम्पृदुज्यम् । पुरुक्षोश्चक्रियायव्यानारुण्यान्याम्याश्चि ॥ ६ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वेदुतःस-
 मानिजशिरे । छन्दोसिजशिरेतस्माद्यज्ञुत्तस्मादजायत ॥ ७ ॥ तस्मादध्याऽअजायन्तेयेकेचोभुयादतः । गावोहज-
 शिरेतस्मात्तस्माज्जाताऽअजावयः ॥ ८ ॥ तंयज्ञमृद्धिपिप्रौधन्पुरुषस्त्रातमग्मतः । तेनद्वेवाऽअयजन्तस्माद्याऽअकपयश्चये
 ॥ ९ ॥ यत्पुरुषंव्यदयुःकलिधाव्यकल्पयन् । सुखकिर्मस्यासीत्किम्वाहकिमूरूपादाऽउच्येते ॥ १० ॥ ब्राह्मणोस्त्रमु-
 ख्मासीद्वाहराजन्त्यकृतः । कुरुतदस्यदृश्यःपुत्र्याःशूद्रोऽअजायत ॥ ११ ॥ सुन्द्रमामनसोजातश्चक्षोःसूर्योऽजायत ।
 ब्राह्मणोस्त्रमु- २ ऽअकल्पयन् ॥ १२ ॥ नाम्याऽआसीदन्तरिक्षदृशीर्णोद्यौःसमवर्तत । पुत्र्याम्भूमिर्दिशिःश्रो-
 त्रिः ॥ १३ ॥ यत्पुरुषेणहविषदियायज्ञमर्तन्वत । वसन्तोऽस्यासीदाज्यंक्षीष्मऽइध्मःशरक्षु-
 ॥ १४ ॥ सुसास्यासन्परिधयुस्त्रिःसप्तसुमिर्धःकृताः । देवायद्यज्ञन्तन्मानाऽअवभृन्पुरुषम्पुष्टम् ॥ १५ ॥ युजेन-

युत्रमयजन्तुदेवात्त्वानिधिमार्गिप्रयुमान्यासन् । तेहुनाकंमहिमानंःसचन्तुयत्रपूर्वसाध्याःसन्तिदेवाः ॥ १६ ॥ इतिरुद्रे-
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ अथोत्तरनारायणंशिखावृतीयोऽध्यायः ॥ ॐ अथःसम्भृतःपृथिव्यैरसांचिविश्वकर्मणुः-
 समयजुताम्रे । तस्यत्त्वष्टाधिदधद्रूपमेतितन्मत्स्यैस्त्वत्त्वमाजानुमत्रे ॥ १ ॥ वेदाहमेतत्पुरुषमुहान्तमादित्यवर्णुन्तमसः-
 परत्वात् । तमेवविदित्वातिमृत्युर्मतिनान्यःपन्थाधिद्युतेर्यनाय ॥ २ ॥ प्रजापतिश्चरतिर्गैःऽअन्तरजायमानोबहुधाधि-
 जायते । तस्योनिम्परिपश्यन्तिधीरास्तस्मिन्हतस्थुर्भुवनानिचिश्वा ॥ ३ ॥ योदेवेभ्यःआतपतियोदेवानाम्पुरोहितः ।
 पूर्णयोदेवेभ्योज्ञातो नमोऽरुचायुत्राबीये ॥ ४ ॥ रुचश्चाबजुनयन्तोदेवाअयुतदद्युवन् । यस्त्यैवमन्त्राब्रणोविद्याचस्यदेवाऽ-
 असन्तरे ॥ ५ ॥ श्रीश्वेतैलुस्मीश्वरपत्न्यावहोरात्रेपार्श्वेनक्षत्राणिरूपमुश्विनौव्यात्तम् । हृष्णद्विपाणामुम्मःऽहपाणसर्व-
 लोकम्मःऽहपाण ॥ ६ ॥ इतिरुद्रेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ अथाप्रतिरंधंससदशर्चकवचंचतुर्थोऽध्यायः ॥ ॐ ॥
 आद्युःशिशानोषुभोनभूमोर्धनापुनःक्षोभंनधर्षणीनाम् । सुक्कन्दनोनिमिपर्षकवीरःशुतःसुसोऽअजयत्साकमिन्द्रः-
 ॥ १ ॥ सुक्कन्दनेनानिमिषेणजिष्णुनायुक्त्कारेणदुश्च्यवनेनघृष्णुना । तदिन्द्रेणजयतुत्तर्षहृद्भ्युर्धोनरऽइषुहस्तेनघृष्णा ॥ २ ॥
 सऽइषुहस्तेःसनिपुङ्गिभिर्बुधशीसःक्षष्टासयुधुऽइन्द्रोऽगुणेन । सुक्कसृजित्सोमपावाऽइषुर्बुधन्वुप्रतिहिताभिरस्ता ॥ ३ ॥
 चर्हस्तेपतिदीयारर्षेनरक्षोद्यामिन्नौ २ ऽअपुवाधमानः । युमुक्कन्तसेनाःप्रमृणोयुधाजयन्नुस्साकंमेघ्यवितारथानाम् ॥ ४ ॥

बहुविज्ञायस्थविरुःप्रधीरुःसहस्वान्याजीसहमानऽउग्रः । अभिधीरोऽभिसेत्वासहोऽजाजैत्रमिन्दुरधुमातिष्ठगोचित् ॥ ५ ॥
 गोत्रभिर्द्वेऽविद्वं ब्रजवाहुऽजयन्तमज्यप्रमृणन्तुमोजसा । इमदसजाताऽअनुवीरयच्छुभिन्द्रऽसखायोऽअनुसदरंभव्यम् ॥ ६ ॥
 अभिगोत्राणिसहसागाहमानोदुयोद्यीरःश्रुतमभ्युरिन्द्रः । दुश्च्यवनःपृथक्नापाड्युद्धुरोऽस्माकुऽसेनाऽअचतुप्रयुत्सु ॥ ७ ॥ इन्द्र-
 आसाज्ञेताद्यहस्पतिर्दक्षिणायज्ञःपुरपतुसोमः । देवसेनानामभिलतीनाजयन्तीनाम्नुरुतौयन्त्यग्रम् ॥ ८ ॥ इन्द्रस्यवृष्णो
 वरुणस्युरार्जऽआदित्यानाम्नुरुताऽशर्द्धुग्रम् । मुहार्मनसाम्मुधनच्युवानाहोपोदेवानाजयन्तामुदस्थात् ॥ ९ ॥ उर्द्धययमघच-
 न्नायुग्रान्युत्सर्वनाम्नामृकानाम्मनाऽसि । उर्द्धब्रह्म्याजित्वांघाबिनाऽयुद्रथानाजयन्तायन्तुघोपाः ॥ १० ॥ अस्माकुसिन्द्रः
 समृतेपुच्युजेन्नुसाकुंयाइपुस्ताजयन्तु । अस्माकंघोराऽउत्तरेभवन्त्युस्माँरऽउदेवाऽअवताहर्वेषु ॥ ११ ॥ अमीपाञ्चितम्प्रति-
 लोभयन्तीयहृणाणाकौब्यन्वेपरेहि । अभिप्रहिनिर्देहदुष्टुशोकैरुन्धेनामित्रासमेसासचन्ताम् ॥ १२ ॥ अर्कसृष्टापरापतेशरव्ये-
 त्रहसदृधिते । गच्छामिअब्रपथस्युसामीप्याङ्कनोच्छिषः ॥ १३ ॥ प्रेतजयतानरुऽइन्द्रोवुःशर्मयच्छु । उग्रार्कःसन्तुवाह-
 योनाघृव्यायथासथ ॥ १४ ॥ असीयासेनोगरुतःपरेपामभ्यैतिनुऽओजसास्पद्धमाना । तान्हूहृततमसापद्मतेनुयथामीअभ्यो-
 अन्व्यत्रजानन् ॥ १५ ॥ यत्रव्राणाःसुम्पतन्तिकुमाराधिंशिखाइव । तन्नइन्द्रोद्यहस्पतिरदितिःशर्मयच्छुविश्वाहाशर्मयच्छु
 ॥ १६ ॥ मर्माणितेचर्मणाच्छादयामिसोमस्त्वाराजामृतेनानुवस्ताम् । उरोर्बरीयोवकणसोऽकृणोतुजयन्तुन्त्वाऽनुदेवावामदन्तु

॥१७॥ ॥ इति स्तेचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ विभ्राडितिसप्तदशर्चोऽनुवाकोनेत्रत्रयंपंचमोऽध्यायः ॥३॥ ॥ विभ्राड्वुहृत्पिचतुसा-
 म्यमभ्यायुर्दधेद्यज्ञपत्तायविहितम् । घातञ्जलोयोऽभिरक्षतिस्मनाप्रजाऽपुपोपपुरुधाधिराजति ॥१॥ उदुत्स्यञ्जातवेदसन्देचे
 धहन्तिकेतर्य- । इशेविध्यायुसूर्यम् ॥२॥ येनापावकुचक्षसासुरण्यन्तञ्जतोऽअनु । त्वंवरुणपश्यसि ॥३॥ देव्यावभव्युऽआ-
 गतुर्दुरेणसूर्येत्यचा । मङ्गायुजऽसमजाधे । तम्प्रत्कथापुर्व्वुर्थाविश्वथेमथाल्येष्ठ-
 तातिम्बहिपदं सुविदंम् । प्रतीचीनंबुजनन्दोहसेधुनिमाशुअथन्तुमनुयासुबद्धसे ॥५॥ अयंघेनश्चोदयत्पृथ्विगर्भोज्ज्योति-
 र्वरापूरजसोषिमाने । इममपांसेसङ्गेसूर्यसुशिशुत्रधियामृतिर्भरिहन्ति ॥६॥ चित्रन्देवानामुदगादनीकचक्षुर्मित्रस्यब-
 र्णस्यामोऽ । आप्राद्यात्राशुधिर्वीअन्तरिक्षदृसूर्येआत्माजगतस्वर्युषध ॥७॥ आनुइडाभिर्षिदथेसुशुस्तिश्विश्चानरऽसविता
 इयपतु । अप्रियथायुवानोमत्सधानोधिभ्यङ्गोदभिपित्येमनीपा ॥८॥ यदुद्यकचधृत्रहृद्भुदगाअभिसूर्ये । सघृन्तदिन्द्रतेवने
 ॥९॥ तुरणीर्षिभ्यदशतोऽज्योतिष्कृदसिसूर्ये । विश्वमाभसिरोचुनम् ॥१०॥ तत्सूर्यस्यदेवत्वन्महित्वम्मुध्याकत्तोवितेतुऽ-
 सअभार । युदेदयुक्कृरितःसुधस्यादाद्राष्ट्रीषासखनुतेसिमसै ॥११॥ तन्मित्रस्युवरुणस्याभिचक्षेसूर्योरूपदृणुतेद्योरुपस्ये ।
 अनुन्तमुष्यदुर्दशदस्युपाजःकृष्णामन्यदुरितुऽसम्भरन्ति ॥१२॥ वणमुहो २ अंसिसूर्युवडादित्यमुहो २ अंसि । मुहस्तेसुतोमहि-
 मापनस्यतेडादेवमुहो २ अंसि ॥१३॥ वदेसूर्युध्रवसामुहो २ अंसिसुत्रादेवमुहो २ अंसि । मुहहादेवानामसुर्वुःपुरोहितोश्चिमु-

ज्योतिरदाभ्यम् ॥ १४ ॥ श्रायन्तऽइवसूर्यैर्विश्वेदिन्द्रस्यभक्षत । वसूनिजातेजनमानोजसुप्रतिभागज्ञदीपिधिम ॥ १५ ॥
अथादेवावदित्तासूर्यस्यनिरऽहंसऽपिपृतानिर्वृथात् । तन्नोसिन्त्रोवरुणोमामहन्तामदितिऽसिन्धुः-प्रथिवीवृत्तद्यौः ॥ १६ ॥
आकृष्णेनुरजसावर्त्तमानोनिवेशयन्नृथतुम्मत्स्यैश्च । हिरण्ययेनसवितारथेनादेवोयातिसुवनानिपश्यन् ॥ १७ ॥ इतिरुद्रेपंचमो-
ऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ नमस्तदितिषोडशर्चोऽनुवाकःसकलाध्यायोवाऽखंपद्योऽध्यायः ॥ ॐ ॥ नमस्तेरुद्रमुच्यव्यऽनुतोतुऽइप-
थेनमः । द्वादुभ्यामुत्तेनमः ॥ १ ॥ यातेरुद्रशिवानुरूपोरापापकाशिनी । तयानखुब्धुवाशन्तमयागिरिशन्तुभिर्चाक-
शीहि ॥ २ ॥ यामिषुक्रिरिशन्तुहस्त्रैविमुर्व्यस्त्रे । शिवाङ्गिरिब्रुताङ्कुरुमादिऽसुऽपुरुप्रुअयत् ॥ ३ ॥ शिवेनुवचसात्यागिरिशा-
च्छीषदागसि । यथानुऽसर्षुमिजगदयुधमऽसुमनाजसत् ॥ ४ ॥ अर्धबोचदधिवृक्ताप्रथुमोदैव्योऽसिपक् । अर्धाश्चसर्षाश्चम्भ-
यन्सर्षाश्चयातुघात्र्योघुराचीऽपरासुव ॥ ५ ॥ असौयस्त्रात्रोऽअरुणतुतवृष्टुऽसुमुक्कलः । येचैनद्रुद्राअभितोद्विधुश्रि-
ताऽसहस्रशोवैपाऽहेर्दईमहे ॥ ६ ॥ असौयोवुसर्षतिनीलंग्रीवोविलोहितः । तुतैर्नगोपाअदश्रुन्नदश्रुदहार्सुऽसहद्योर्ष-
डयातिनः ॥ ७ ॥ नमोस्तुनीलंग्रीवायसहस्राक्षार्यमीड्ये । अधोयेअस्यसत्वानोहन्तेभ्योकरुन्नमः ॥ ८ ॥ प्रसुञ्चधन्व-
तुस्त्वमुभयोरारुर्भ्योज्ज्व्याम् । याश्चित्स्वहर्षवुऽपराताभर्गवेष ॥ ९ ॥ विज्यन्धनुः-कपर्दिनोविशत्योवाणवोऽरुत ।
अनेशन्नस्ययाऽहर्षवआसुरस्वानिपकुधिः ॥ १० ॥ यातेहेतिमीडुष्टमहस्त्रैवभूवृतेधनुः । तयासाञ्चिश्चतुस्त्वमयुधमयापरि-

भुज ॥ ११ ॥ परित्यक्तवर्चनो हेतिरसाद्युणकुचिश्चतः । अयोयईपुधिस्तवारे असन्निधेहितम् ॥ १२ ॥ अवृतत्यधनुष्वहसह-
स्त्राधशतपुधे । निशरीर्यशल्यानामुखाशिवोर्नःसुमनाभव ॥ १३ ॥ नमस्तु आर्यधुयानाततायधृष्णवै । उभाम्यामुतेतेनमो
बुधुभ्यान्तबुधवर्चने ॥ १४ ॥ मानोमहान्तमैतमानोअर्भकमानुऽउक्षन्तमुतमानजक्षितम् । मानौघधीऽपितरस्मोतमा-
तरस्मानःप्रियास्तुच्योरुद्रीरिपः ॥ १५ ॥ मानस्तोकेतनयेमानुऽआर्युपिमानोगोपुमानोअथैशुरीरिपः । मानौघीराचुद्रमा-
गिनोपधीर्हृविष्मन्तऽसदृमित्वाहवामहे ॥ १६ ॥ इतिरुद्रेयोडशर्चोऽनुवाकः ॥ नमोहिरण्यवाहये । सेनान्येद्विशाञ्जपत्-
येनमोनमोपुक्षेभ्योहिरिकेशेभ्यऽपशूनास्पतयेनमोनमःशुष्पिअरायुस्त्रिषोमतेपधीनास्पतयेनमोहिरिकेशायोयवृत्तिने
पुष्टानास्पतयेनमोनमोचभ्रुदाय ॥ १७ ॥ नमोवभ्रुदाय । व्युधिनेद्वानास्पतयेनमोनमोअवस्यहेत्यैजगतास्पतयेनमो-
नमोरुद्रायतलायिनेक्षेत्राणास्पतयेनमोनमःसूतायाहन्त्येधनानास्पतयेनमोनमोरोहिताय ॥ १८ ॥ नमोरोहिताय ।
स्युपतयेषुक्षाणास्पतयेनमोनमोसुयुन्तयेधारिवस्कृतायोपधीनास्पतयेनमोनमोत्रिणेषाण्युक्तक्षणास्पतयेनमोनमउ-
धेधीपायाकुरुदयेतेपत्नीनास्पतयेनमोनमःकृत्वायुतया ॥ १९ ॥ नमःकृत्वायुतया । धार्वतेसत्त्वंनास्पतयेनमोनमऽस-
हानानापनिव्युधिर्नआव्युधिर्नीनास्पतयेनमोनमोनिपुक्षिणककुभायस्तेनानास्पतयेनमोनमोनिचुरेवपरित्वराधारण्याना-
स्पतयेनमोनमोवर्चते ॥ २० ॥ नमोवर्चते । परिवर्चतेस्त्रायूनास्पतयेनमोनमोनिपुक्षिणऽइपुधिमतेतस्कराणास्पतये

ह्रस्वाय । चवामुनायचनमोदुहतेचुषपीयसेचनमोदुद्धायचमुदधेचनमोद्व्यायचप्रथमायचनमभाशे ॥ ३० ॥ नमोआ-
 श्वे । चाजिरायचनमोद्वीड्यायचशीभ्यायचनमोदुक्त्यायचवावस्त्र्यायचनमोनाद्वेयार्यचद्वीप्यायच ॥ ३१ ॥ नमोज्ज्ये-
 ष्ठाय । चकनिष्ठायचनमोदुर्जुजायचापरुजायचनमोमर्द्धमायचापगुल्मायचबुद्ध्यायचनमोसोभ्याय ॥ ३२ ॥
 नमोसोभ्याय । चप्रतिसुर्यायचनमोयाम्नायचक्षेत्र्यायचनमोश्लोक्यायचागसाभ्यायचनमोदुर्वुर्यायचखल्यायचनमोव-
 ह्याय ॥ ३३ ॥ नमोवह्याय । चुकक्ष्यायचनमोदुश्चवार्यचप्रतिश्रवार्यचनमोदुआशुर्षणायचाशुरंधायचनमोदुशरायचाव-
 भेदिनेचनमोदुलिम्बे ॥ ३४ ॥ नमोदुलिम्बे । चकवृचिनेचनमोदुष्वसिणेचवरुथिनेचनमोदुश्रुतायचश्रुतसेनायचनमोदु-
 न्दुभ्यायचाहनभ्यायचनमोदुधृष्याय ॥ ३५ ॥ नमोदुधृष्याय । चप्रमृश्यायचनमोनिपुङ्गिणेचेपुङ्गिमेतेचनमोस्त्रीक्षणेपेचायुधि-
 नेचनमोदुस्वायुधायचसुधर्दनेच ॥ ३६ ॥ नमोःस्त्याय । चुपत्थ्यायचनमोदुकाठ्यायचनीप्यायचनमोदुकुल्यायचसरस्या-
 यचनमोनाद्वेयार्यचधैशुन्तायचनमोदुकृष्याय ॥ ३७ ॥ नमोदुकृष्याय । चाधुद्व्यायचनमोदुधीद्व्यायचातेप्यायचनमोमे-
 प्यायचविद्युत्यायचनमोदुधर्व्यायचावृष्यायचनमोदुवाल्याय ॥ ३८ ॥ नमोवाल्याय । चरेप्यायचनमोदुवास्त्र्यायचवास्तु-
 पायचनमोदुसोमायचरुद्रायचनमोदुस्त्रायचारुणायचनमोदुशुक्ले ॥ ३९ ॥ नमोदुशुक्ले । चपशुपतेयचनमोदुदुग्नायचमी-
 मायचनमोदुप्रेषुधायचदेवुधायचनमोदुत्रेचुहनीयसेचनमोदुबुधेश्चोहरेकेशेभ्योनमस्तुाराय ॥ ४० ॥ नमोदुशम्भुवाय ।

चमयोभुवायं चूनमः शङ्कराय चमयस्कराय चूनमः शिवाय च शिवतराय च ॥ ४१ ॥ नमः पायाय । चावायुय चूनमः प्रत-
 रणाय चोत्तरणाय चूनमः स्तीर्याय च कुल्याय चूनमः शल्याय चूनमः सिकुस्थाय ॥ ४२ ॥ नमः सिकुस्थाय । च-
 प्रवाह्याय चूनमः किंशिलाय च क्षयणाय चूनमः कपुर्दिने च पुलस्तये चूनमः इरिण्याय च प्रपुश्याय चूनमोऽब्रज्याय ॥ ४३ ॥
 नमोऽब्रज्याय । चगोष्ठ्याय चूनमस्तल्याय च गेह्याय चूनमोऽहदुश्याय च निवेप्याय चूनमः काठ्याय च गह्वरे धार्य चूनमः शुश्व्या-
 य ॥ ४४ ॥ नमः शुश्व्याय । चहरिल्याय चूनमः पाण्डुसव्याय च रज्जुश्याय चूनमोऽलोप्याय चोच्छ्रियाय चूनमः सुकव्याय च-
 चूनमः इपुठुभ्यां चूनमः पुर्णाय ॥ ४५ ॥ नमः पुर्णाय । चपर्णशुदाय चूनमः उड्डुरमाणाय चाभिग्नते चूनमः आखिदुते च प्रखिदुते-
 निहितेभ्यः ॥ ४६ ॥ द्रापुऽअन्धसस्पते द्रिदुनीललोहित । आसाम्प्रजानं निपास्यथूनास्माभेमोरोऽभोर्चनुः किञ्च नाम-
 मत् ॥ ४७ ॥ इमारुद्राय । तुवसे कपुर्दिने क्षयद्वाराय प्रभरामहे मतीः । यथाशमसंदिपदे च तृप्पदे विध्वम्पुष्टनामऽअस्मि-
 नोरुद्रस्य हेतिर्भूणकुपरेत्वेपस्य दुर्मतिरघायोः । शिवारुतस्य भेषु जीतयानो गृह्णोवसे ॥ ४९ ॥ परि-
 शिवतमशिवोर्नः सुमना भव । पुरमेवृक्षऽआयुधत्रिधाय कृत्त्रिंशत्सन्तुऽआचरपिनकिम्बिद्विद्विदागहि ॥ ५० ॥ मीडिष्टम-
 ॥ ५१ ॥ धिकिरिद्विद्वि-

लोहितनमसोऽस्तु भगवः । यास्तेसहस्रहृदुतयोव्यमुसात्रिवपन्तुता? ॥ ५२ ॥ सहस्राणिसहस्रशोवाहोस्तवहेतवः ।
 तासामीदानोभगवःपरचीनामुखाकृधि ॥ ५३ ॥ असह्यातासहस्राणियेरुद्राऽअधिभूम्याम् । तेषां सहस्रयोजनेवु-
 धर्वा नितम्भसि ॥ ५४ ॥ अस्मिन्महत्पुण्ड्रित्तरेक्षिभवाऽअधि । तेषां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ५५ ॥ नील-
 म्रीवाःशितिकण्ठादिबहुद्राऽउपश्रिताः । तेषां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ५६ ॥ नीलम्रीवाःशितिकण्ठाःशु-
 र्णाअधःक्षमाचुराः । तेषां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ५७ ॥ येष्टुक्षेपु । शुष्पिअरुनीलम्रीवाधिलोहिताः ।
 तेषां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ५८ ॥ येभूतानामधिपतयोविशुखासःकपर्दिनः । तेषां सहस्रयोजनेवुध-
 र्वा नितम्भसि ॥ ५९ ॥ येपुथाम्पधिरक्षयऽएल्लुवुदाआपुयुधः । तेषां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ६० ॥ येती-
 धानि । प्रचरन्तिस्त्रुकाहस्तानिपुद्भिर्णः । तेषां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ६१ ॥ येत्नेपु । ध्रुविष्वन्तिपुत्रेपु-
 पिबलोजनान् । तेषां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ६२ ॥ यऽणुतावन्तश्चभूर्याःसश्चदिशोरुद्राधितस्थिरे । ते-
 पां सहस्रयोजनेवुधर्वा नितम्भसि ॥ ६३ ॥ नमोस्तु । रुद्रभ्योयेद्विवियेषां पुर्षमिषवः । तेभ्योदशुप्राचीर्दशदक्षिणादशप्रती-
 चीर्दशोर्दशीर्दशोर्द्वीः । तेभ्योनमोअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्दिन्मोयधनुदेष्टित्तमेषालम्भैर्दध्मः ॥ ६४ ॥ नमोस्तु ।
 रुद्रभ्योयेन्त्तरिधिषेपांघातुऽहर्षवः । तेभ्योदशुप्राचीर्दशदक्षिणादशप्रतीचीर्दशोर्दशीर्दशोर्द्वीः । तेभ्योनमोऽअस्तुतेनो-

वन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्दिष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेपाजम्भेदश्मः ॥ ६५ ॥ नमोस्तु । रुद्रेभ्योयेपृथिव्यांयेपुमन्नमिपवः । तेभ्योद-
 श्म्राचीर्दशदक्षिणादर्शत्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्द्वीः । तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्दिष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेपाज-
 म्भेदश्मः ॥ ६६ ॥ इतिरुद्रेपष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ वयं सोमेतिमहच्छिरःसप्तमोऽध्यायोवैकल्पिकः ॥ ६७ ॥ वृयद्वसोमन्वृते-
 तनुमनस्तनूपुचिभ्रतः । प्रजावन्तःसचेमहि ॥ १ ॥ एतै । रुद्रभागःसुहखलाम्बिकयुतक्षुपसुस्वाहैपतेरुद्रभागऽआबुख्लेपुशुः
 ॥ २ ॥ अर्वरुद्रमदीमुखवदेवंत्र्यम्बकम् । यथानोवस्यसुस्करुद्यथानुःश्रेयसुस्करुद्यथानोव्यवसाययात् ॥ ३ ॥ भेषुजर्मसि ।
 भेषुजम्भेध्यापुरुपायभेषुजम् । सुखम्भेषुपायसेव्यै ॥ ४ ॥ त्र्यम्बकंयजामहेसुगुन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । उर्वारुकमिववन्धना-
 ञ्मृत्योर्मुक्षीयुमासृतात् । त्र्यम्बकंयजामहेसुगुन्धिर्मर्षतिवेदनम् । उर्वारुकमिववन्धनाद्वितोमुक्षीयुमासृतः ॥ ५ ॥ एतत्ते ।
 रुद्रावुसन्तेनपूरोगूर्जवतोतीहि । अर्वततधन्वापिनाकावसुःकृत्तिवासाऽअहिःसन्नऽशिवोतीहि ॥ ६ ॥ त्र्यायुपञ्चमदमेऽ-
 कुर्यपस्यत्र्यायुपम् । यद्देवेपुत्र्यायुपन्तन्नोऽअस्तुत्र्यायुपम् ॥ ७ ॥ शिवोनामसिस्वर्धितिलेपितानमस्तेऽअस्तुमामाहिःसीः ।
 निवर्त्त्याम्यायुपुन्नाद्यायमृजननायरायस्पोपायसुप्रजास्त्वार्यसुवीर्याय ॥ ८ ॥ इतिरुद्रेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ उग्रश्चेतिजटाऽ-
 ध्यायोवैकल्पिकः ॥ ६७ ॥ उग्रश्च । श्रीमच्छ्वान्तश्चुनिश्च । सासुह्याभियुग्वाचबिधिपुःस्वाहा ॥ १ ॥ अग्निद्वदेवेना-
 शनिद्वदयाम्रेणपशुपतिरुत्खलद्वयेनगुंवयुक्ता । शर्बुम्मतस्त्राभ्यागीशानम्भ्युनामहादेवमन्तःपशोव्येनोग्रन्दुवन्निष्ठुनाध-

सिद्धदनुःशिक्षीनिकोश्याभ्याम् ॥२॥ उग्रलोहितेन । मित्रदृसौग्रयेन रुद्रन्दौर्ग्रलेनेन्द्रप्रक्रीडेन मुरुतो वलेन सुखान्मुमुदा ।
भ्रवस्युक्कण्ठ्यं रुद्रस्यान्तःप्राद्वर्षम्महादेवस्य कृच्छुर्बस्य वनिष्टः पशुपतेः पुरीतत् ॥ ३ ॥ लोमभ्युऽस्वाहा । लोमभ्युऽस्वाहा ।
त्वचेस्वाहा । त्वचेस्वाहा । लोहितायस्वाहा । लोहितायस्वाहा । मेदोभ्युऽस्वाहा । मेदोभ्युऽस्वाहा । मांसेभ्युऽस्वाहा । मांसेभ्युऽस्वाहा ।
स्नायुभ्युऽस्वाहा । स्नायुभ्युऽस्वाहा । स्नायुभ्युऽस्वाहा । मज्जाभ्युऽस्वाहा । मज्जाभ्युऽस्वाहा । रेतसेस्वाहा । पायवेस्वाहा ॥ ४ ॥
आयासायस्वाहा । प्रायासायस्वाहा । संयासायस्वाहा । चियासायस्वाहा । घ्रासायस्वाहा । शुचेस्वाहा । शोचतेस्वाहा । शोचमानायस्वा-
हा । शोकायस्वाहा ॥ ५ ॥ तपसेस्वाहा । तप्यतेस्वाहा । हातव्यमानायस्वाहा । तुसायस्वाहा । धुर्म्नायस्वाहा । निष्कृत्येस्वाहा । प्रायश्चि-
त्येस्वाहा । भेषुजायस्वाहा ॥ ६ ॥ ध्रुमायस्वाहा । न्तकायस्वाहा । मृत्युवेस्वाहा । ब्रह्मणेस्वाहा । ब्रह्महृत्यायस्वाहा । विश्वेभ्यो देवेभ्युऽस्वा-
हा । घावापृथिवीभ्यांस्वाहा ॥ ७ ॥ इति रुद्रेजटाऽध्यायः ॥ ८ ॥ वाजश्चमेत्यष्टानुवाकाः सप्तमोऽध्यायो वैकल्पिकः ॥ ३० ॥
वाजश्च । मेप्रसवश्च । मेप्रयतिश्च । मेप्रसितिश्च । मेधीतिश्च । मेऋतुश्च । मेस्वरश्च । मेऋकश्च । मेऋवश्च । मेऋमिः । मेऋज्योतिश्च । मेऋस्वश्च-
मेऋशेर्नकल्पन्ताम् १ । प्राणश्च । मेपानश्च । मेऋव्यानश्च । मेऋसुश्च । मेऋचित्तर्चम् । अधीतश्च । मेवाक्च । मेऋमनश्च । मेऋचक्षुश्च । मेऋदक्ष-
श्च । मेऋवल्च । मेऋयेर्नकल्पन्ताम् ॥ २ ॥ ओजश्च । मेसहश्च । मेऋमऽभ्यात्माच । मेऋतुश्च । मेऋशर्मच । मेऋवर्मच । मेऋज्ञानिच । मेऋपुरुः । पि-
च । मेऋशरीराणिच । मेऋमुऽआयुश्च । मेऋजुराच । मेऋयेर्नकल्पन्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्यश्च । मुऽआधिपत्यश्च । मेऋभ्युश्च । मेऋमश्च । मेऋमेऋम्भ-

श्रमेजेमाचमेमहिगाचमेघरिमाचमेप्रथिमाचमेवर्षिमाचमेद्राधिमाचमेबुद्धश्चमेवृद्धिश्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ ४ ॥ सत्यञ्च ।
 मेध्रद्वारचमेजगयमेघनञ्चमेघिश्चश्चमेमहश्चमेक्रीडाचमेमोदश्चमेजातञ्चमेजनिप्यमाणञ्चमेसुक्तञ्चमेसुकृतञ्चमेयुजेनकल्पन्ताम्
 ॥ ५ ॥ ऋतञ्च । मेघूर्तञ्चमेयुक्षमञ्चमेनामयचमेजीवातुश्चमेदीर्घायुत्वञ्चमेनसिञ्चमेभयश्चमेसुखञ्चमेिशयनञ्चमेसूपाश्चमेसु-
 दिनञ्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ युन्ताच । मेघूर्ताचमेक्षेमश्चमेघृतिश्चमेविश्चञ्चमेमहश्चमेसुंविचमेज्ञाञ्चमेसूश्चमेप्रसूश्च-
 मेसीरञ्चमेलयश्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शंचमेमयश्चमेप्रियञ्चमेनुकामश्चमेकार्गश्चमेसौमनुसश्चमेभगश्चमेद्रविणञ्चमेमु-
 द्रञ्चमेधैर्यश्चमेषसीयश्चमेयशश्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ ८ ॥ ऊर्क । मेसून्तताचमेपयश्चमेरतश्चमेघृतञ्चमेमधुचमेसविधश्च-
 मेसर्पीतिश्चमेकूपिश्चमेबुष्टिश्चमेजैत्रश्चमुऽओद्दिद्यञ्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ ९ ॥ रुयिश्च । मेरार्यश्चमेपुष्टञ्चमेपुष्टिश्चमेचि-
 मुचमेप्रमुचमेपूर्णञ्चमेपूर्णतरञ्चमेकुयञ्चमेक्षितञ्चमेन्नञ्चमेधुचमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ १० ॥ चित्तञ्च । मेवेद्यश्चमेभूतञ्चमे-
 भविप्यचमेसुगचमेसुपुश्चमऽऋद्धञ्चमुऽऋद्धिश्चमेह्रूसञ्चमेह्रूसिश्चमेसुमतिश्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ ११ ॥ व्द्री-
 ह्यश्च । मेयवाश्चमेमापाश्चमेतिलोश्चमेमुद्राश्चमेखल्वाश्चमेप्रियङ्गवश्चमेमणवश्चमेश्यामाकाश्चमेनीचाराश्चमेगोधूर्माश्चमे-
 मुसुराश्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ १२ ॥ अश्माच । मेमृत्तिकाचमेगिरयश्चमेपर्वताश्चमेसिकताश्चमेघनरूपतयश्चमेहिरण्य-
 च्चमेर्यश्चमेद्यामचमेलोहचमेसीसञ्चमेत्रपुचमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ १३ ॥ अग्निश्च । मुऽआर्पश्चमेघ्नीरुधश्चमुऽओपधय

अमंकृष्टपुन्याश्वमेकृष्टपुन्याश्वमिग्नान्याश्वमिपुशर्वआरुण्याश्वमेष्टित्तर्चमेष्टित्तिश्वमेभूतर्चमेभूतिश्वमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १४ ॥
 घसुच । मेघसतिश्वमेकर्मचमेशक्तिश्वमेर्षश्वमऽएर्मश्वमऽइत्याचमेगतिश्वमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १५ ॥ अग्निश्च । मुऽइ-
 न्द्रश्वमेसोमश्वमऽइन्द्रश्वमेसधिताचमुऽइन्द्रश्वमेसरस्वतीचमुऽइन्द्रश्वमेपूयार्चमुऽइन्द्रश्वमेवृहस्पतिश्वमऽइन्द्रश्वमेयज्ञेनक-
 ल्पन्ताम् ॥ १६ ॥ मित्रश्च । मुऽइन्द्रश्वमेवरेणश्वमऽइन्द्रश्वमेघ्राताचमुऽइन्द्रश्वमेत्वष्टाचमुऽइन्द्रश्वमेगुरुत्तश्वमऽइन्द्रश्वमे-
 पिथेचनेदेवाऽइन्द्रश्वमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १७ ॥ पृथिवीच । मुऽइन्द्रश्वमेन्तरिक्षश्वमऽइन्द्रश्वमेद्यौश्वमऽइन्द्रश्वमेसमा-
 श्वमऽइन्द्रश्वमेनर्धत्राणिचमुऽइन्द्रश्वमेदिशश्वमऽइन्द्रश्वमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १८ ॥ अहृशुश्च । मेरुश्मिश्वमेदाम्यश्वमेधिप-
 त्तिश्वमउपांशुश्वमेभन्तर्पामश्वमऽएन्द्रयायुवश्वमेमैत्रावरुणश्वमऽआश्विनश्वमेप्रतिप्रस्थानश्वमेशुकश्वमेसुन्धीचमेयज्ञेनक-
 ल्पन्ताम् ॥ १९ ॥ आश्रयुणश्च । मेधैधदेवश्वमेष्टुवश्वमेवैथानुरुश्वमऽएन्दुग्राश्वमेमहावैश्वदेवश्वमेमरुत्वृतीयाश्वमेनि-
 क्केवल्यश्वमेसावित्रश्वमेसारस्तुतश्वमेपात्नीवृत्तश्वमेदरियोलुनश्वमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २० ॥ रुचश्च । मेचमुसाश्वमेचा-
 युब्ध्यानिचमेद्रोणकलुशश्वमिग्रावाणश्वमेधिपवर्णेचमेपूरुचमऽआधयुनीचश्वमेवदिश्वमेवृहिश्वमेवभूथश्वमेस्वगाकारश्वमे-
 यज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २१ ॥ अग्निश्च । मेघुर्मश्वमेर्कश्वमेस्यर्षश्वमेग्राणश्वमेधश्वमेधश्वमेष्टुथिचीचमेदितिश्वमेदितिश्वमेद्यौ-
 श्वमेहुलेयुऽशर्कल्योदिसश्वमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २२ ॥ वृत्तश्च । मऽऋत्तवश्वमेतर्पश्वमेसंवत्सुरश्वमेहोरुत्रिऽर्कवर्षष्टीवेवृह-

द्रथ तुरचमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ २३ ॥ एकाच । मेलिहश्चमेतिहश्चमेपञ्चमेसुसचमेसुसचमेनवचमेमुनवचमुऽएक-
 दशचमुऽएकदशचमेत्रयोदशचमेपञ्चदशचमेसुसदशचमेनवदशचमेनवदशचमुएकविंश-
 शतिश्चमुऽएकविंशतिश्चमेत्रयोविंशतिश्चमुपञ्चविंशतिश्चमेसुसविंशतिश्चमेसुस-
 विंशतिश्चमेनवविंशतिश्चमुऽएकत्रिंशचमुऽएकत्रिंशचमुत्रयत्रिंशचमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ २४ ॥ चत-
 सश्च । मुष्टीचमेष्टीचमेद्वादशचमेद्वादशचमेपोडशचमेपोडशचमेविंशतिश्चमेचतुर्विंशति-
 श्चमेष्टाविंशतिश्चमेष्टाविंशतिश्चमेद्वादत्रिंशचमेद्वादत्रिंशचमेपञ्चत्रिंशचमेचत्वारिंशचमेचत्वारिंशचमे-
 चतुश्चत्वारिंशचमेचतुश्चत्वारिंशचमेष्टाचत्वारिंशचमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ २५ ॥ त्र्यविंश्च । मेत्र्युवीचमेदित्युवादचमेदि-
 त्योहीचमेपञ्चाविंश्चमेत्रिवृत्सश्चमेत्रिवृत्साचमेतुर्युवादचमेतुर्योहीचमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ २६ ॥ पृष्टुवादच । मेप-
 ष्टीहीचमेऽबुधाचमेबुशाचमेऽऋपुमश्चमेघेहचमेनुङ्गौश्चमेघेनुश्चमेयुजेनकल्पन्ताम् ॥ २७ ॥ बाजायुखाहा । प्रसुवायुखाहा-
 णिजायुखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहा-
 हान्त्यायभौवुनायुखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहाऽऋतवेखाहा-
 त्याप्रजानान्त्वाधिपत्याय ॥ २८ ॥ आयुर्युजेन । कल्पताम्प्राणोयुजेनकल्पताच्चक्षुर्वुजेनकल्पताश्चोत्रयुजेनकल्पताम्बाग्युजे-

॥ ५ ॥ द्युमं दुवायुनमो ज्येष्ठा युनमः श्रेष्ठा युनमो रुद्रा युनमः काला युनमः कलचिकरणा युनमो चलयुनमो-
 चलयुनमो धना युनमः सर्वभूतदमना युनमो मनोर्मना युनमः ॥ ६ ॥ अघोरेभ्यो धोरोरेभ्यो घोरोरतरेभ्यः । सर्वभ्युः सर्व-
 शर्वेभ्यो नमस्तैः अस्तुरुद्ररूपेभ्यः ॥ ७ ॥ तत्पुरुपायविग्रहे महादेवाय धीमहि । तन्नो रुद्रः प्रचोदयान् ॥ ८ ॥ ईशानुः सर्व-
 विद्यानामीश्वरुः सर्वभूतानाम् । ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणो धिपतिर्ब्रह्माशिवो मे अस्तु सदा शिवोम् ॥ ९ ॥ इति पंचमब्रह्ममंत्राः ॥

श्रीसूक्तम् ॥ हिरण्यवर्णामिति पञ्चदशार्चस्य सूक्तस्य ॥ आनन्दकर्मचिह्नितेन्द्रियताः कृपयः ॥ आद्यास्त्रितो नुष्टुभः ॥
 चतुर्थी वृहती ॥ पञ्चमी पष्ठ्यौ त्रिष्टुभौ ॥ ततोष्टाय नुष्टुभः ॥ अन्त्या प्रस्तारपङ्क्तिः ॥ श्रीदेवता ॥ जपे विनियोगः ॥
 ॐ ॥ हिरण्यवर्णां हरिणीसुवर्णैरज्रतर्जनां ॥ चुन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं ज्ञाते वेदो मुआर्षह ॥ तां मुआर्षह जातयेदो लक्ष्मीमनप-
 गाभिनीं ॥ यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामधुं पुरुषानुहं ॥ अथ पूनारं धमध्यां हुस्तिनादप्रचोधिनीं ॥ श्रियं देवीमुपह्वये श्रीमां देवीजु-
 पतां ॥ क्वांसोस्तितां हिरण्यशुक्रां माद्रां ज्वलन्तीं तूसां तुर्पयन्तीं ॥ प्रभे स्थितां पुन्नवर्णां तामिहोपह्वये श्रियं ॥ चुन्द्रां प्रभासां-
 युशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देव्यष्टया सुदारां ॥ तां पुस्मिनीं मूर्तीं शरणमुहं प्रपद्येऽलक्ष्मीं नश्यता त्वां वृणे ॥ १ ॥ आदित्यवर्णे तपु-
 सोधिज्जातो यनुस्पतिसर्ववृक्षो धबुल्वः ॥ तस्य फलो नितपुसा नुदन्तु मायां तारायाश्च शुभाद्या अलक्ष्मीः ॥ उपैतु मां देवसुखः की-
 र्तिधुमणिना सुह ॥ प्रादुर्भूतो सुतपुः स्मिन्कीर्तिर्भृष्टिदुदात्तमे ॥ क्षुतिपुसा मलं ज्येष्ठा मलक्ष्मीनां शयुाम्यहं ॥ अभृत्तिमसं स-

द्विचसर्वोनिर्णदसेगृहात् ॥ गन्धद्वाराद्वाराधुर्पात्रित्यपुष्टांकरीपिणीं ॥ ईश्वरीसर्वभूतानुंतामिहोपह्वयेश्रियं ॥ मर्नसुःकाम-
 माकृतिवाचःसुत्यमंशीमहि ॥ प्रथुनारूपमन्नस्वमयिश्चीःश्रयतांयशः ॥ २ ॥ कर्दमेनप्रजाभूतामयिसंभवकर्म ॥ श्रियंवा-
 सयंभेकुलेमातरंपद्ममालिनीं ॥ आर्पःसुजन्तुखिग्धनिचिह्नीतवसुमेरुहे ॥ निचदुर्वीमातरंश्रियंवासासयंभेकुले ॥ आर्द्रांयुःक-
 रिणींयुष्टिसुवर्णहिममालिनीं ॥ सूर्यांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोमुआर्चह ॥ आर्द्रांपुष्करिणींपुष्टिंपिङ्गलांपद्ममालिनीं ॥ च-
 न्द्रांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोमुआर्चह ॥ तांमुआर्चहजातवेदोलक्ष्मीमर्नपगामिनीं ॥ यस्यांहिरण्यंप्रभृतंगावोदुःखास्योश्चान्-
 विन्देयंपुरुषानुदं ॥ ३ ॥ यःशुचिःप्रयतोभूत्वानुदुयादुयादज्युमन्वहं ॥ सूक्तंपुचदशचैचश्रीकार्गःसततंजपेत् ॥ (पुद्गानुनेप-
 द्मकुरुपुद्गाधीपद्मसंभवे ॥ तन्मेभुजसिपद्माक्षियेनुसौख्यंलभाम्यहं ॥ अथुदायैगोदुयैधुनदयिसुहाधने ॥ धर्नमेलभंतांदे-
 विसुर्वकामांश्चदेहिमे ॥ पद्मानुनेपद्मविपद्मपुत्रेपद्मप्रियेपद्मदलायतुाधि ॥ विश्वप्रियेविश्वमनोनुकूलेत्वत्पादपुद्गंमयिसंनि-
 धत्सव ॥ पुत्रपौत्रार्धनंधान्यंहुस्त्यश्चादिगुवेरंथं ॥ प्रजानांभर्षसीमाताआयुर्गमन्तंकुरोतुमे ॥ धर्नमग्निधनंवायुर्धनुंसूर्योधनुंवसुः ॥
 धनुग्निन्द्रोदुहुरुस्पतिर्वरुणंधनुमस्रुते ॥ वैर्नतेयसोमंपिवसोमंपिवसुवृष्टा ॥ सोमंधर्नस्यसोमिनोगब्धंदातुसोमिनः ॥ नक्तो-
 धोनर्चमात्स्यंनुलोभोनाशुभामतिः ॥ भवन्तिकृत्पुण्युनांभुक्तानांश्रीसूक्तंजुपेत् ॥ सरसिजनिलयेसरोजहृलेधवलतरांशु-
 कगुन्धमाल्यशोभे ॥ भगवतिहरिषुहर्भेमनोशेत्रिगुवनभूतिकरिप्रसीदसुहं ॥ विष्णुपुर्बीक्षमांदेवींमाधवींमाधुवप्रियां ॥

लक्ष्मीप्रियत्तरीदेवीनुमाम्यन्युत्तवर्द्धभां ॥ मुह्यलुक्ष्मीचविष्णुपुत्रीचधीमहि ॥ तन्नोलक्ष्मीःप्रचोदयात् ॥ श्रीवर्चस्व-
 मार्युष्यमारोग्यमार्विद्यात्तशोभमानंमहीयते ॥ धान्यंधनंपुंशुंशुभ्रुंशुभ्रुंशुतसंबत्सुरंदीर्घमायुः ॥ इतिश्रीसूक्तं ॥

नारायणार्थशीर्षम् ॥ ॐ अथपुरुषोह्वेनारायणोऽकामयत्प्रजाःसृजेयेति । नारायणात्प्राणोजायते । मनःसर्वेन्द्र-
 याणिच । खंवायुर्ज्योतिरापःपृथिवीविश्वस्यधारिणी । नारायणाद्ब्रह्माजायते । नारायणाद्विष्णुर्जायते । नारायणाद्भुद्रो-
 जायते । नारायणादिन्द्रोजायते । नारायणात्प्रजापतिःप्रजायते । नारायणाद्द्वादशादित्यारुद्रावसवःसर्वाणिछन्दांसि ।
 नारायणाद्देवाःसमुत्पद्यन्ते । नारायणात्प्रवर्तन्ते । नारायणेप्रलीयन्ते । अथादित्योनारायणः । ब्रह्मानारायणः । शिवश्च-
 नारायणः । शक्रश्चनारायणः । कालश्चनारायणः । दिशश्चनारायणः । ऊर्ध्वश्चनारायणः । अधश्चनारायणः । अन्तर्वह्नि-
 श्चनारायणः । नारायणएववेदःसर्वयद्भूतंयच्चभाव्यम् । निष्कलोनिरञ्जनोनिर्विकल्पोनिराख्यातःशुद्धोदेवएकोनारायणो-
 नद्वितीयोऽस्त्रिकथित् । यएवंवेद । सविष्णुरेवभवतिसविष्णुरेवभवति । ॐ मिल्यत्रेव्याहरेत् । नमइतिपश्चात् । नारायणा-
 येत्युपरिष्ठात् । ॐ मिलेकाक्षरम् । नमइतिद्वेअक्षरे । नारायणयेतिपञ्चाक्षराणि । एतद्वैनारायणस्याष्टाक्षरंपदं । योह्वेनारा-
 यणस्याष्टाक्षरंपदमध्येति । अनुपन्नतःसर्वमायुरेति । चिन्देतेप्रजांरायस्पोपगौपस्यंततोऽमृतत्वमश्नुतेततोऽमृतत्वमश्नुतइति । प्र-
 त्सगानन्दंनक्षपुरंप्रणवस्वरूपं । अकारउकारोमकारइति । तानेकधासंयोज्यतदेवतदोमिति । यमुक्त्वाऽमुच्यतेयोगीजन्म-

संसारबन्धनात् । ॐ नमोनारायणायोतिमत्रोपासकः वैकुण्ठभुवनं गच्छति । तदिदं परमं पुण्डरीकं विज्ञानघनं । तस्मात्तद्धि-
दाभमात्रं । ब्रह्मण्यो देवकीपुत्रो ब्रह्मण्यो मधुसूदनः । सर्वभूतस्थमेकं वै नारायणम् । कारणरूपं परब्रह्मकम् ॥ ॥ एतदथर्व-
शीर्ष्योऽधीते । सायमधीयानो दिवसकृतं पापनाशयति । प्रातरधीयानो रात्रिकृतं पापनाशयति । सायंप्रातः प्रयुजानो ज-
पापो भवति । मध्यं दिनमादित्याभिमुखोऽधीयानः सद्यः पञ्चमहापातकोपपातकेभ्यो मुच्यते । सर्वत्रेदपारायणपुण्यं लभते ।
श्रीनारायणसायुज्यमवाप्नोति । यएवं वेद । इत्युपनिषत् ॥ इति नारायणार्थशीर्षम् ॥

शिवार्थशीर्षम् ॥ ॐ देवाह वै स्वर्गलोकमायं स्ते रुद्रमपृच्छन् को भवानिति ॥ सोऽब्रवीदहमेकः प्रथममासोऽहोर्तामि च भ-
विष्यामि च नान्यः कश्चिन्मत्तोऽन्यतिरिक्तइति । सोऽन्तरादन्तरं प्राविशत्सोऽहं नित्यानित्योऽन्यत्काव्यक्तो-
ब्रह्मान्नाहं प्राञ्चः प्रत्यक्षोऽहं क्षिणाच्च उदञ्चोऽहमधश्चोर्ध्वथाहं दिशश्च प्रतिदिशश्चाहं पुमानपुमान्स्त्रियश्चाहं सावित्र्यहं गायत्र्य-
हं त्रिष्टुब्जगत्पृचाहं छन्दोऽहं सत्योऽहं गार्हपत्यो दक्षिणाधिराह वनीयो हं गौरहं गौर्यहं मृगहं यजुरहं सामाह मथर्वी गिरसोऽ-
हं ज्येष्ठोऽहं श्रेष्ठोऽहं वरिष्ठोऽहमापोऽहं तेजोऽहं गुह्योऽहमरण्योऽहमक्षरमहं पुष्करमहं पवित्रमहमुग्रं च वलिश्च पुरस्ताज्जोतिरित्य-
हमेव सर्वं भ्यो मा मेव सर्वैः समायो मां वेदसं देवान् वेदसर्वाश्च वेदान्सांगानपि ब्रह्मनाहोणैश्च गांगोभिर्नाहोणान् ब्रह्मणेन हविर्हवि-
पा आयुरायुपासत्यं सत्येन धर्मं धर्मतर्पयामि स्वेन तेजसा । ततो ह वै ते देवारुद्रमपृच्छन् ते देवारुद्रमध्यायन् ते-
देवा ऊर्ध्ववाहवोरुद्रं स्तुवन्ति १ ॥ ॐ यो वै रुद्रः स भगवान् न्यश्च ब्रह्मा तस्मै वै नमो नमः १ ॥ यो वै रुद्रः स भगवान् न्यश्च विष्णुस्त-

सैवेनगोनमः २ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथस्कंदस्तस्यै० ३ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथेन्द्रस्तस्यैवेनमो० ४ ॥ योवैरुद्रःस-
 भगवान्यथाग्निस्तस्यै० ५ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथवायुस्तस्यैवेनमो० ६ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथसूर्यस्तस्यैवेनमो० ७ ॥
 योवैरुद्रःसभगवान्यथसोमस्तस्यैवेनमो० ८ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्येऽष्टौग्रहास्तस्यैवेनमो० ९ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्ये-
 चाष्टौप्रतिग्रहास्तस्यै० १० ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथभूस्तस्यैवेनमो० ११ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथभुवस्तस्यै० १२ ॥
 योवैरुद्रःसभगवान्यथस्वस्तस्यैवेनमो० १३ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथमहस्तस्यै० १४ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्याचपृथिवी-
 तस्यै० १५ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथान्तरिक्षंतस्यैवेनमो० १६ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्याचद्यौस्तस्यै० १७ ॥ योवैरुद्रः-
 सभगवान्याधापस्तस्यै० १८ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचतेजस्तस्यै० १९ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथकालस्तस्यै० २० ॥
 योवैरुद्रःसभगवान्यध्वयमस्तस्यै० २१ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यथमृत्युस्तस्यै० २२ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचासृते-
 तस्यै० २३ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचाकाशस्तस्यै० २४ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचविशंतस्यै० २५ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यच-
 स्थूलंतस्यै० २६ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचसुक्ष्मंतस्यै० २७ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचशुक्लंतस्यै० २८ ॥ योवैरुद्रःसभग-
 वान्यचकृष्णंतस्यै० २९ ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचकृत्लंतस्यै० ३० ॥ योवैरुद्रःसभगवान्यचसत्यंतस्यै० ३१ ॥ योवै-
 रुद्रःसभगवान्यचसर्वंतस्यै० ३२ ॥ २ ॥ भूस्तेआदिर्मध्यंभुवस्तेस्वस्तेऽग्नीर्षीविश्वरूपोऽसिन्नक्षैकस्त्वंद्विधात्रिधादृष्टिस्त्वंशां-
 तिस्त्वंपुष्टिस्त्वंशुभतमहुंतदत्तमदत्तंसर्वमसर्वविश्वमविश्वंभुवस्त्वंकृतमकृतंपरमपरंपरायणंचत्वं । अपामसोमममृताजभृग्मागन्मज्यो-

तिरचिदामदेवान् । किंनूनमसान्कृणवदरतिःकिमुधूर्तिरसृतमर्त्यस्य । सोमसूर्यपुरस्तात्सूक्ष्मः पुरुषः । सर्वजगद्धितंवा-
पृतदक्षरं प्राजापत्यं सौम्यं सूक्ष्मं पुरुषं प्राह्वमद्राह्वणभार्यभावेन सौम्यं सौम्येन सूक्ष्मं सूक्ष्मेण वायव्येन अत्र सतितस्यै महाप्रा-
सायवैनमोनमः । हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणाः प्रतिष्ठिताः । हृदित्वमसियोनित्यं तिस्रो मात्राः परलुसाः । तस्योत्तरतः-
शिरोदक्षिणतः पादौ यत्तरतः सर्वाकारः सप्रणवः यः प्रणवः स सर्वव्यापी यः सर्वव्यापी सोऽन्तः योऽन्तस्तत्तत् चारं यत्ता-
रं तच्छुक्लं यच्छुक्लं तत्सूक्ष्मं यत्सूक्ष्मं तद्वैद्युतं यद्वैद्युतं तत्परं ब्रह्म यत्परं ब्रह्म स एकः य एकः स रुद्रः सर्वज्ञानः सर्वज्ञानः स भगवाच्-
महेश्वरः ॥ ३ ॥ अथ कस्मादुच्यते ओंकारः यस्मादुचार्यमाण एव प्राणानूर्ध्वमुत्क्रामयति तस्मादुच्यते ओंकारः । अथ कस्मा-
दुच्यते प्रणवः यस्मादुचार्यमाण एव क्रग्यञ्चुः सामाथर्वागिरसं ब्रह्म ब्राह्मणेभ्यः प्रणामयति नामयति च तस्मादुच्यते प्रणवः । अथ-
कस्मादुच्यते सर्वव्यापी यस्मादुचार्यमाण एव यथाक्षेहेन पल्लविं प्लविशति तस्मात्प्रोतमनुप्राप्तो व्यतिपत्कश्च तस्मादुच्यते सर्व-
व्यापी । अथ कस्मादुच्यतेऽन्तः यस्मादुचार्यमाण एव तिर्यगूर्ध्वमधस्ताच्चास्यांतो नोपलभ्यते तस्मादुच्यतेऽन्तः । अथ कस्मा-
दुच्यते तारं यस्मादुचार्यमाण एव गर्भजन्मव्याधिजरा मरणसंसारमहाभयाचारयति त्रायते च तस्मादुच्यते तारं । अथ कस्मादु-
च्यते शुक्लं यस्मादुचार्यमाण एव हृदं ते हृदं तस्मादुच्यते शुक्लं । अथ कस्मादुच्यते सूक्ष्मं यस्मादुचार्यमाण एव सूक्ष्मो भूत्वा श-
रीराण्यधिष्ठति सर्वाणि चांगान्यभिमृशति तस्मादुच्यते सूक्ष्मं । अथ कस्मादुच्यते वैद्युतं यस्मादुचार्यमाण एव व्यकेम हृत्तितम-
सिद्योत्तयति तस्मादुच्यते वैद्युतं । अथ कस्मादुच्यते परं ब्रह्म यस्मात्परमपरं परायणं च शुद्धं हृत्साष्टं हृत्तितस्मादुच्यते परं ब्रह्म ।

अथकस्मादुच्यते एक. यः सर्वान्प्राणान्संगक्ष्यसंभक्षणेनाज. संसृजति विसृजति तीर्थमेकेव्रजंति तीर्थमेकेदक्षिणाः प्रत्यंचलदंच-
प्रांचोऽभिन्नजंलैकेतेपांसर्वेपामिहसंगतिः साकंसएकोऽभूदंतश्चरति प्रजानांतस्मादुच्यते एकः । अथकस्मादुच्यते रुद्रः यस्माद्द-
पिभिर्नान्यैर्भक्तैर्दुत्तमस्वरूपमुपलभ्यते तस्मादुच्यते रुद्रः । अथकस्मादुच्यते ईशानः यः सर्वान्देवानीशते ईशानीभिर्जननीभि-
श्चशक्तिभिः । अभित्याश्चरणोनुमोदुग्धाइयधेनवः । ईशानमस्यजगतः स्वर्दशमीशानमिंद्रतस्थुपइतितस्मादुच्यते ईशानः ।
अथकस्मादुच्यते भगवान्महेश्वरः यस्माद्भक्तान्जानेन भजत्यनुष्टुप्तिचवाचंसंसृजति विसृजति च सर्वांन्भावान्परित्यज्यात्म-
ज्ञानेन योगैश्वर्येण महतिमहीयते तस्मादुच्यते भगवान्महेश्वरः । तदेतद्द्रुद्रचरितम् ॥४॥ एषोह देवः प्रदिशोऽनुसर्वाः पूर्वोह-
जातः स उगर्भंतः । स एव जातः स जनिच्यमाण. प्रत्यङ्जनास्तिष्ठतिसर्वतोमुखः । एकोरुद्रेन द्वितीयायतस्यैयइमाल्लोकानी-
शतईशानीभिः । प्रत्यङ्जनास्तिष्ठतिचांतकाले संसृज्यविधाभुवनानिगोसा । योयोर्नियोनिमधितिष्ठत्येकोयेनेदंसर्वविचर-
तिसर्वम् । तमीशानं वरदं देवमीड्यनिवाय्येमांशांतिमलंतमेति । क्षमां हित्वा ह्येतुजालस्यमूलं बुद्ध्यासंचितं स्थापयित्वा तु रुद्रे ।
रुद्रमेकं त्वामाहुः शश्वतं वै पुराणमिपमूर्जणपशवोऽनुनामयंतं मृत्युपाशान् । तदेतेनात्मन्नेतेनार्धचतुर्थेन मात्रेण शांतिं संसृजति-
पशुपाशविमोक्षणयासाप्रथमामात्रानक्षदेवत्सारकावर्णेन यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेद्ब्रह्मपदं । यासाद्वितीयामात्राविष्णुदेव-
त्साकृष्णवर्णेन यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेद्द्वैष्णवपदं । यासातृतीयामात्राईशानदेवत्साकपिलावर्णेन यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छे-
द्वैशानंपदं । यासार्धचतुर्थीमात्रासर्वदेवत्साऽन्यकीभृताखंविचरति शुद्धास्फटिकसंनिभावर्णेन यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेत्प-

दमनामयम् । तदेतदुपासीतमुनयोवाग्दंतिनतस्यग्रहणमथंपंथाविहितउत्तरेणयेनदेवायांतियेनपितरोयेनऋपयःपरमपरं-
परायणंचेति । बालाग्रमात्रंहृदयस्यमध्येविश्वंदेवंजातरूपंबरेण्यं । तमात्मसंयत्तुपश्यंतिधीरास्तेपांशांतिर्भवतिनेतरेपां ।
यस्मिन्न्रकोधंयांचतृष्णांक्षमांचाक्षमांहित्वाहेतुजालसमूलं । बुद्ध्यासंचितंस्थापयित्वातुरेरेरुमेकत्वमाहुः । रुद्रोद्विशाश्व-
तेनचैयुराणेनेपमूर्जेणतपसानियंताग्निरितिभस्मवायुरितिभस्मजलमितिभस्मव्योमेतिभस्मसर्वं हृवाहंदंभस्म-
मनयतानिचक्षूंषियस्मादत्रतमिदंपाशुपतंयद्भस्मनांगानिसंसृशेत्तस्माद्भस्मतेदेतत्पाशुपतंपशुपाशविमोक्षणाय ॥ ५ ॥ यो-
ऽग्नौरुद्रोयोऽप्संतर्योपधीर्धीरुधआचिवेश । यद्गमाविश्वामुवनानिचछेपेतसैरुद्रायनमोऽस्त्वमये । योरुद्रोऽग्नौयोरोरुद्रोऽ-
प्संतर्योरोरुद्रोपधीर्धीरुधआचिवेश । योरुद्रइमाविश्वामुवनानिचछेपेतसैरुद्रायवैनमोनमः । योरुद्रोऽप्सुयोरुद्रओपधीपु-
योरुद्रोवनस्पतिपु । येनरुद्रेणजगद्धूर्ध्वधारितंपृथिवीद्विधात्रिधाधर्ताधारितानागायंतैरिक्षेतसैरुद्रायवैनमोनमः । मूर्धा-
नमस्यसंसेव्याप्यधर्वात्कदयंचयत् । मस्तिष्काद्धूर्ध्वप्रैरयत्यवमानोऽधिशीर्षतः । तद्वाअथर्षणःशिरोदेवकोशःसमुज्जितः ।
तत्प्राणोऽग्निरक्षतिशिरोऽतमथोमनः । नचदिवोदेवजनेनगुप्तानचांतरिक्षाणिनचभूमयइमाः । यस्मिन्निदंसर्वमोत्प्रोतं-
तस्मादन्यन्नपरंकिंचनास्ति । नतस्मात्पूर्वैनपरंतदस्तिनभूतंनोतभयंयदासीत् । सहस्रपादेकमूर्धाव्यासंसएवेदमावरीचर्ति-
भूतं । अक्षरात्संजायतेकालःकालाद्द्व्यापकउच्यते । व्यापकोद्विभगवानरुद्रोभोगायमानोयदाशेतेरुद्रस्तदासंहार्यतेप्रजाः ।
उच्यसितेतमोभवतितमसापोऽप्संगुल्यामथितंशिशिरेशिशिरेमथ्यमानंफेनंभवतिफेनादंडंभवत्यंडाद्ब्रह्माभवतिब्रह्मणोवा-

युःघायोरोंकारः ओंकारात्सवित्रीसावित्र्यागायत्रीगायत्र्यालोकाभवंति । अर्चयंतितपःसत्यंमधुरक्षंतियद्धुवं । एतद्धिपरसं-
तपः । आपोज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्मभृश्वःस्वरं नमइति ॥६॥ ॥ यद्दमधर्वशिरोत्राखणोऽधीते । अश्रोत्रियःश्रोत्रियो भवति ।
अनुपनीत उपनीतो भवति । सोऽग्निपूतो भवति । सवायुपूतो भवति । ससूर्यपूतो भवति । ससोमपूतो भवति । ससत्यपूतो भव-
ति । ससर्वदेवंत्नो भवति । ससर्ववैद्वेषु ध्यातो भवति । ससर्व्यपुत्रीर्थं पुद्गातो भवति । तेन सर्वैः ऋतुभिरिष्टं भवति । गायत्र्याः-
पष्टिसहस्राणि जप्तानि भवंति । प्रणवानामयुतं जसं भवति । सचक्षुषापंक्तिपुनाति । आससमात्सुरुपयुगान्पुनातीत्याह्म-
गवानधर्वशिरःसृष्ट्जत्वैवयुचिःसपूतःकर्मण्यो भवति । द्वितीयं जन्वागणाधिपत्यमवाप्नोति । तृतीयं जन्वैवमेवानुप्रविश-
त्योसत्यमोसत्यमोसत्यं ॥ इत्यधर्ववेदशिवादधर्वशीर्षम् ॥

गणपत्यधर्वशीर्षम् ॥ ॐ नमस्ते गणपतये । त्वमेव प्रत्यक्षं तत्त्वमसि । त्वमेव केवलं कर्तासि । त्वमेव केवलं धर्तासि । त्व-
मेव केवलं दृष्टासि । त्वमेव सर्वं खल्विदं ब्रह्मासि । त्वं साक्षाद्ब्रह्मासि नित्यं ॥ १ ॥ ऋतं वच्मि । सत्यं वच्मि ॥ २ ॥ अ-
वर्णो । अवक्कारं । अवश्रोतारं । अवदत्तारं । अवधातारं । अवानूचानमवशिष्यं । अवपश्चात्तात् । अवपुरस्तात् । अ-
चोचरात्तात् । अवदधिषात्तात् । अवचोर्षात्तात् । अवाधरात्तात् । सर्वतो मां पाद्विपाद्विहसमंतात् ॥ ३ ॥ त्वं ब्रह्मय-
स्त्वं चिन्मयः । त्वमानंदमयस्त्वं ब्रह्ममयः । त्वं सच्चिदानंदं द्वितीयोसि । त्वं प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वं ज्ञानमयो विज्ञानमयोसि
॥ ४ ॥ सर्वजगदिदं त्वत्तो जायते । सर्वजगदिदं त्वत्तस्तिष्ठति । सर्वजगदिदं त्वचि लयमेव्यति । सर्वजगदिदं त्वचि प्रत्येति ।

त्वंभूमिरापोनलोनिलोनमः । त्वंचत्वारिवाङ्मपदानि ॥ ५ ॥ त्वंगुणत्रयातीतः । त्वंकालत्रयातीतः ।
 त्वंमूलाधारस्थितोसिनिलं ॥ त्वंशक्तित्रयात्मकः । त्वांयोगिनोऽध्यायंतिनिलं । त्वंब्रह्मात्वंविष्णुस्त्वंद्रस्त्वमिन्द्रस्त्वमग्नि-
 स्त्वंवायुस्त्वंसूर्यस्त्वंचंद्रमास्त्वंब्रह्मभूर्भुवःस्वरोम् ॥ ६ ॥ गणादिपूर्वमुच्चार्यवर्णादितदनंतरं । अनुस्वारःपरतरः । अर्धेदु-
 लसितं । तारेणरुद्धं । एतत्तवमनुस्वरूपं । गकारःपूर्वरूपं । अनुस्वारश्चांत्यरूपं । विंदुरुत्तररूपं ।
 नादःसंधानं । संहितासंधिः । सैपागणेशविद्या । गणकऋषिः । निचुद्गायत्रीछंदः । गणपतिर्देवता । ॐगंगणपतये-
 नमः ॥ ७ ॥ एकदंतायविद्महेवक्रतुंढायधीमहि । तन्नोदंतिःप्रचोदयात् ॥ ८ ॥ एकदंतंचतुर्दंस्तंपाशमंकुशधारिणम् ।
 रदंचवरदंहस्तैर्विभ्राणंमूपकञ्चवजम् । रक्तंलंबोदरंशूर्पकर्णकंरक्तवाससं । रक्तगंधानुलिप्तांगंरक्तपुष्पैःसुपूजितम् । भक्तानु-
 कंपिनंदंजगत्कारणमच्युतं । आचिभूतंचसुष्ठ्वादीप्रकृतेःपुरुपात्परं । एवंध्यायतियोनित्संसयोगीयोगिनांवरः ॥ ९ ॥
 नमोत्रातपतयेनमोगणपतयेनमःप्रमथपतयेनमस्तेअस्तुलंबोदरायैकदंतायविद्मनाशिनेशिवसुतायश्रीवरदमूर्तयेनमः ॥ १० ॥
 एतदथर्वशीर्षयोधीते । सन्नलभूयायकल्पते । ससर्वतःसुखमेधते । ससर्वचिद्वैर्नवाध्यते । संपंचमहापापात्प्रमुच्यते ।
 सायमधीयानोदिवसकृतंपापंनाशयति । प्रातरधीयानोरात्रिकृतंपापंनाशयति । सायंप्रातःप्रयुंजानोअपापोभवति । सर्व-
 व्राधीयानोपविभ्नोभवति । घर्मार्थकाममोक्षंचविंदति । इदमथर्वशीर्षमशिव्यायनदेयं । योयदिमोहादास्यत्तिसपापीयान्-
 भवति । सहस्रावर्तंनान् यंयंकाममधीते तंतमनेनसाधयेत् ॥ ११ ॥ अनेनगणपतिमभिषिंचति सबाग्मीभवति । च-

तुष्ट्यामनधन्जपति सविद्यावान्भवति । इत्यधर्वणवाक्यं । ब्रह्मद्याचरणंविद्यात्तचित्तेतिकदाचनेति ॥ १२ ॥ योयुर्वो-
 कुर्त्यजति सैनधरणोपमोभवति । योत्वाजैर्यजति सयशोवानूभवति । ससेधापात्तुभवति । योभोदरसहस्तेणयजति सयार्च्छि-
 तफलमवाप्नोति । यःसाज्यतमिन्द्रिर्यजति तसर्वंलभते । अष्टौब्राह्मणाग्रसम्यक्प्राहयित्वा सूर्यचर्चस्वीभवति ।
 सूर्यप्रहेनदानद्यांप्रतिमासत्रिधौवाजस्वा सिद्धमत्रोभवति । महाविद्यात्प्रयुच्यते । महादोषात्प्रयुच्यते । महापापात्प्रशु-
 च्यते । ससर्वकिञ्चति ससर्वविद्रवतिपर्ववेद । इत्युपनिषत् ॥ १३ ॥ इतिगणपत्यधर्वशीर्षसमाप्तम् ॥

सूर्याधर्वशीर्षम् ॥ ॐऽस्यधीसूर्याधर्वशीर्षस्य । ब्रह्माहपिः । आदित्योदेयता । गायत्रीलंघः । हंसाद्यभिचारायण-
 युक्तंवीजं । हलेद्यानाक्तिः । द्विपदादितसर्गसंयुक्तंकीलकं । परार्धेकगमोक्षार्धेजपेविनियोगः । पद्मस्यारारूढधीजेनपङ्क-
 रक्तंबुजसंस्थितंसताश्रयिर्नदिरण्यवर्णेचतुर्भुजंपद्मद्वयाभयवरददक्षंकालचक्रप्रणेतारंचधीसूर्यनारायणंपद्यध्वेदसर्वनात्त-
 णः ॥ ॐभुः । ॐभुवः । ॐस्वः । ॐमहः । ॐजनः । ॐतपः । ॐसत्यं । ॐतत्सद्यितुं । परोरजसेसाधदोग् ।
 ॐआपोज्योतीरसोऽमृतंमल्लभुर्वुवःसुवरोग् । सूर्यंआत्माजगतस्वारथुपथ । सूर्याग्निश्ल्विमाग्निभूतानिजायते । सूर्याद्य-
 ज्ञाःपर्जन्योऽन्नमात्मा । नमस्तेआदित्याय । त्वमेवकेवलंकर्त्तासि । त्वमेवप्रत्याक्षंधिष्णुरसि । त्वमेवप्रत्याक्षंधंन्यासि । त्वमे-
 वप्रत्यक्षंरुद्रोऽसि । त्वमेवप्रत्याक्षसृगसि । त्वमेवप्रत्याक्षंधंयजुरसि । त्वमेवप्रत्याक्षंधंतामासि । त्वमेवप्रत्याक्षंधमभर्षासि । त्वमेव-
 सर्वंरुद्रोऽसि । आदित्याद्वायुर्जायते । आदित्याद्वायुर्जायते । आदित्याद्वायुर्जायते । आदित्याद्वायुर्जायते । आदित्या-

द्वयोर्मदिशोजायंते । आदित्याद्देवाजायंते । आदित्योवापएतन्मंडलंतपति । असावादित्योब्रह्म ।
 आदित्योऽन्तःकरणमनोबुद्धिचित्ताहंकाराः । आदित्योवैव्यानसमानोदानापानप्राणाः । आदित्योवैश्रोत्रत्वक्चक्षुरसना-
 नासाः । आदित्योवैवाक्पाणिपादोपस्थपायूनि । आदित्योवैशब्दस्पर्शरूपरसगंधाः । आदित्योवैवचनादानगमनानंदवि-
 सर्गाः । आनंदमयोज्ञानमयोविज्ञानमयआदित्यः । नमोमित्रायभानवेसृत्योर्मापाह्विभ्राजिष्णवेविश्वेदेतवेनमः । सूर्योऽनो-
 दिवस्पानुवातोअंतरिक्षात् । अग्निर्नःपार्थिवेभ्यः । सूर्याद्भवतिभृतानि । सूर्येणपालितानितु । सूर्येणप्राप्नुयंति । यःसूर्यः-
 सोऽहमेवच । चक्षुर्नंदिवःसविता । चक्षुर्नउतपर्वतः । आदित्यायविश्वेसहस्रकरायधीमहि । तन्नः-
 सूर्यःप्रचोदयात् । सवितापश्चात्तात् । सवितोत्तरात्तात् । सविताधरात्तात् । सवितानःसुचतुसर्वता-
 तिम । सवितानोरासतांदीर्घमायुः ॥ ॥ ओमित्येकाक्षरंब्रह्म । दृणिरितिद्वेअक्षरे । सूर्यइत्यक्षरद्वयम् । आदित्यइति-
 त्रीण्यक्षराणि । एतद्वैसूर्यस्याष्टाक्षरंमनुंयःसदाहरद्वर्जपतिसोऽब्रह्मण्योऽब्रह्मणोभवति । सूर्याभिमुखंजत्वामहाव्याधिभया-
 त्प्रसुच्यते । अलक्ष्मीर्नश्यति । अभक्ष्यभक्षणात्पूतोभवति । अपेयपानात्पूतोभवति । अगम्यागमनात्पूतोभवति । ब्राह्म-
 संभाषणात्पूतोभवति । मध्याह्नेसूर्याभिमुखःपठेत् । सद्यःपंचमहापापात्प्रमुच्यते । सैपासावित्रीविद्यानकस्यचित्प्रशंसत् ।
 यएतन्महाभागःप्रातःपठतिसभाग्यवान्जायते । पशुन्विदतिवेदार्थेऽलभते । त्रिकालंजस्वाक्रतुशतफलंप्राप्नोति । हस्तादि-
 त्सेजपतिसमदासृत्युंतरति । यएवंवेद । इत्युपनिषत् ॥ इतिसूर्यार्थवर्षीर्षसमाप्तम् ॥

देव्यर्षयशीर्षम् ॥ ॐ सर्वदेवादेवीसुपतस्तुःकासित्वंमहादेवीति । सात्रवीदहं ब्रह्मस्वरूपिणी । मत्तःप्रकृतिपुरुपात्मकं
 जगत् । शून्यं चाशून्यं च । अहमानंदानानंदौ अहं विज्ञानाज्ञाने अहं ब्रह्मा ब्रह्मणी द्वे ब्रह्मणी चेदित्ये । इति चार्थवर्णीश्रुतिः । अ-
 हंपंचसूतानि । अहंपंचतन्मात्राणि । अहमखिलं जगत् । वेदोहमवेदोहं । विद्याहमविद्याहम् । अजाहमनजाहं । अधश्चो-
 र्ध्वं च तिर्यक्चाहं । अहं रुद्रे निर्बसुभिश्चरामि । अहमादित्यैरुत विथदेवैः । अहं मित्रावरुणाद्युभौ विभर्मि । अहं मिंद्राग्नीअह-
 मश्विनाउभौ । अहं सोमं त्वष्टारंपूषणं भगंदधामि । अहं विष्णुमुरुकमं । ब्रह्माणमुत्प्रजापतिंदधामि । अहं दधामिन्द्रविणश्-
 हविष्मते सुप्राण्येयजमानाय सुव्रते । अहं रराज्ञीसंगमनीवसुनांचिकितुपीप्रथमायज्ञियानां । अहं सुवेपितरमस्यमूर्धन्म-
 मयोनिरप्स्वंतः समुद्रे । यएवं वेदसदैवीं संपदमामोति । ते देवा अश्रुवन् । नमो दैव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः । नमः प्रक-
 ल्यै भद्रायै नियताः प्रणताः सताम् । तामभिषर्णां तपसा ज्वलंतीं चैरोचनीं कर्मफलेषु युष्टाम् । दुर्गादेवीं शरणं प्रदद्यामहेऽसुरा-
 ज्ञादायै त्र्यंते नमः । देवीं वाचमजगयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशयोवंदति । सानोमंद्रेषमूर्जे दुहानाधेनुर्वागस्मानुपसुहृतेतु ॥
 कालरात्रीं ब्रह्मलुतां वैष्णवीं स्कंदमातरम् । सरस्वतीमदितिंदक्षदुहितरं नमामः पावनां शिवाम् । महालक्ष्म्यै च विद्महे सर्वेश-
 वत्यै च धीमहि । तन्नो देवी प्रचोदयात् । अदितिर्ब्रह्मजनिषट्क्षयादुहितात् च । तां देवा अन्यजायंत भद्रा अमृतबंधवः ॥ कामे-
 योनिः कमलावत्रपाणिर्गुहाहं सामातलिश्चात्रमिन्द्रः । पुनर्गुहासकलाभाययाचापृथक्केशविश्वमातादिविद्याः ॥ एपात्म-
 शक्तिः । एपाविथमोहिनीपाशांशुशशधनुर्वाणधरा । एपाश्रीमहाविद्या । यएवं वेद सशोकं तरति । नमस्ते भगवति मातर-

स्मान्पाहिसर्वतः । सैपावैष्णव्यष्टीवसवः सैवैकादशरुद्राः सैपाद्वादशादित्याः सैपाविश्वेदेवाःसोमपाअसोमपाथ सैपाया-
 तुधानाअसुरारधांसिपिशाचयक्षसिद्धाः सैपासत्वज्रलमांसि सैपात्रलविष्णुरुद्ररूपिणी सैपाप्रजापतीद्रमनवः सैपाग्रहन-
 क्षत्रज्योतिष्कलाकाष्ठादिविश्वरूपिणीतामहंश्रणौमिनित्यम् । पापापहारिणीदेवीसुक्तिमुक्तिप्रदायिनी । अनंतांविजयांशु-
 द्हांशरण्यांसर्वदांशिवाम् ॥ वियदाकारसंयुक्तंतीतिहोत्रसमन्वितम् ॥ अर्धेदुलसितंदेव्याबीजंसर्वार्थसाधकम् ॥ एवमेका-
 क्षरंमंत्रयतयःशुद्धचेतसः । ध्यायंतिपरमानंदमयाज्ञानांबुराशयः ॥ वाङ्मयात्रब्रह्मभूस्तस्मात्पृथक्प्रसमन्वितम् । सूर्योचाम-
 श्रोत्रविंदुसंयुक्ताष्टतृतीयकम् ॥ नारायणेनसंमिश्रोवायुश्चाधारयुक्तयः । विचेनवार्णकोणस्यमहानानंददायकः । हृत्सुड-
 रीकमध्यस्थांप्रातःसूर्यसमप्रभाम् । पाशांकुशधरांसौम्यांवरदाभयहस्तकाम् ॥ त्रिनेत्रारक्तवसनांभक्तकामदुहंभजे । भजा-
 मित्वांमहादेविमहाभयविनाशिनि ॥ महादारिद्र्यशमनिमहाकारुण्यरूपिणि । यस्याःस्वरूपंब्रह्मादयोनजानंतितस्मादु-
 च्यतेअज्ञेया । यस्याजंतोनलभ्यतेतस्मादुच्यतेअनंता । यस्यालक्ष्मंनोपलक्ष्यतेतस्मादुच्यतेअलक्षा । यस्याजननंनोपलक्ष्यते
 तस्मादुच्यतेअजा । एकैवसर्वत्रयर्ततेतस्मादुच्यतेएका । एकैवविश्वरूपिणीतस्मादुच्यतेऽनेका । अतएवोच्यतेऽज्ञेयानंत-
 लक्ष्यजैकानेका । मन्त्राणांमातृकादेवीशब्दानांज्ञानरूपिणी । ज्ञानानांचिन्मयातीताश्चून्यानांश्चून्यसाक्षिणी ॥ यस्याःपर-
 तरंगास्तिसैपादुर्गाप्रकीर्तिता । तांदुर्गादुर्गमांदेवींदुराचारविघातिनीम् ॥ नमामिभवभीतोऽहंसंसारार्णवतारिणीम् ॥ ॥
 इदमधर्वशीर्षयोऽधीते । संपंचाधर्वशीर्षफलमाप्नोति । इदमधर्वशीर्षज्ञात्वायोर्चांस्थापयति । शतलक्षंप्रजसापिनार्चाशु-

तृथिव्यैसुद्रपर्यन्तायाएकराळिति ॥ तदव्येपश्लोकोभिगीतोमरुतःपरिवेष्टारोमरुत्तस्वावसन्पृहे । आविक्षितस्यकाम-
 प्रेर्धिंशेदेवाःसभासदइति ॥ १७ ॐ चिश्चतथष्टु० देवऽएकः ॥ १७—१९ ॥ इतिपुष्पाञ्जलिमन्त्राः ॥

अधर्शांतिपाठः ॥ ॐ ॥ रुक्षोहर्णचलगुहर्णवैष्णवीसिदमुहंतंषलगुत्किराग्नियंमेनिष्टयोर्यमुमात्स्योनिचुखानेदमुहंतं-
 षलगुत्किराग्नियंमेसमानोयमसमानोनिचुखानेदमुहंतंषलगुत्किराग्नियंमेसर्वधुर्यमसर्वधुर्निचखानेदमुहंतंषलगुत्किरा-
 ग्नियंमेसजुतोयमसजातोनिचुखानोत्कृत्यांकिराभि ॥ १ ॥ रुक्षोहर्णोवोषलगुहनःप्रोक्षामिवैष्णुवात्रक्षोहर्णोवोषलगुहनो-
 षनयामिवैष्णुवात्रक्षोहर्णोवोषलगुहनोषस्तृणामिवैष्णुवात्रक्षोहर्णोवांचलगुहनोषदधामिवैष्णुवीरक्षोहर्णोवांचलगुहनोप-
 र्युहामिवैष्णुवीचैष्णुवर्मसिवैष्णुवास्थ ॥ २ ॥ रक्षसांमागोसिनिरस्तुदुर्धहृदमुहृदक्षोभित्तिष्णामीदमुहृदक्षोववाधऽदसु-
 हृदरक्षोधुमतमोनयामि ॥ घृतेर्नद्यावापृथिवीप्रोर्णुबाथ्रांयायोवेस्त्रोकानामुशिराज्यस्येवतुस्वाहास्वाहाकृतेकुर्व्वर्नमसंमारु-
 तंर्गच्छतं ॥ ३ ॥ रुक्षोहाद्विश्वर्चर्षणिरुभियोनिमयोहते ॥ द्रोणैसुधस्यमासदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पतुतेभूतायेभूताभूमिसं-
 स्थिताः ॥ येभूताविम्रकर्तारस्तेनश्यंतुशिवाज्ञया ॥ ५ ॥ अपक्रामंतुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशं ॥ सर्वपामथिरोधेनब्र-
 ह्मकर्मसमारभे ॥ ६ ॥ गुणानांत्वागुणर्षत्तिदृह्वामहेप्रियाणांत्वाग्निर्षत्तिदृह्वामहेनिधीनांत्वानिधिर्षत्तिदृह्वामहेबसो-
 मम ॥ आहर्मजानिगर्भुधमात्वमजासिगर्भुधं ॥ ७ ॥ श्रीधर्तिलक्ष्मीधुपह्यावहोरुत्रेपुार्धेनक्षत्राणिरूपमुश्रिनीव्यात्तम् ॥

इष्यंनिपाणागुंनइपाणसवर्द्धोःरुमइयाण ॥ ८ ॥ आकृष्णेनुरजसायर्तमानोनिवेश्यद्यद्यमृतंमसैच ॥ हिरण्ययेनसवितारथे-
 नादुयोयतिशुर्वनातिपद्यन् ॥ ९ ॥ इमंदेवाऽअसपुनऽसुवध्वंगमहुतेक्षत्रायमहुतेज्येष्ठबायमहुतेजानराज्यायेंद्रस्वेंद्रियाय ॥
 इमममुर्व्यपुत्रममुर्वमस्येष्विगऽपुषयोमीराजासोमोस्माकंत्राक्षिणानाऽराजा ॥ १० ॥ अग्निर्मर्धाद्वियऽकुरुत्पतिःऽष्टशि-
 ऽव्याशयं ॥ अपाऽरतोऽसिजिन्यति ॥ ११ ॥ उदुव्यस्वाम्रेप्रतिजागृहित्वमिष्टापूतंसऽसृजेधामयंच ॥ अस्मिन्सुधस्येऽअ-
 ध्युत्तरस्मिन्विधेद्विवायजमानधसीदत ॥ १२ ॥ दृढस्पतेऽतियदुर्योऽअर्हाद्वुमहिभातिकर्तुमुज्जनेषु ॥ यद्दीदयुच्यव-
 सःरुतप्रजातुतदुस्यासुद्रविणंधेद्विचित्रं ॥ १३ ॥ अन्नात्परिखुतोरसुंनर्बणाव्युपिचत्क्षत्रंपयुऽसोमंमृजापतिः ॥ ऋतेनस-
 त्यमिद्वियंघिपानंऽशुःरुमंधंसइंद्रस्येद्वियमिदंपयोमृतंमधु ॥ १४ ॥ शन्नोद्विवीरुभिष्टयुआपोमयंतुपीतये ॥ शंयोरुभिलयं-
 तुनः ॥ १५ ॥ कयानधित्रआमुःरदूतीसुदाद्वृष्टऽसखा ॥ १६ ॥ केतुकृण्वन्नकेतुवेषोमर्याऽअपे-
 शते ॥ समुपद्रिरजायथाः ॥ १७ ॥ इयंकंयजामहेसुगंधिपुष्टिवर्धनं ॥ उष्टोरुकमिवुबंधनान्मृत्योमुधीयुमामृतात् १८ ॥
 पुजोपाऽइंद्रसुर्गणोमरुद्विऽसोमंपिवष्टुद्रहार्यरुष्टिद्वान् ॥ जुह्वितत्रंपुमधेनुदुस्वाधामयंकृणुद्विद्विथतौनः ॥ १९ ॥ द्वा-
 तारुभिद्रमवितारुमिद्वुद्वृहवैहवेसुहवुद्वृगुरुभिद्रम ॥ ह्यमिशुकंपुरुहूतमिद्रंऽसुस्तिनोमुधवाघ्रात्विद्रः ॥ २० ॥ त्वन्नो-
 अमेतवैदवपुष्युभिर्मुषो नोरेधतुन्नुधबंध ॥ द्वातालोऽकस्तुतनयिगवाऽमुस्यनिमेषुऽरक्षमाणस्तथद्रुते ॥ २१ ॥ युमायुत्वांगिर-

स्वतंपितृमतेस्वाहा ॥ स्वाहाघुर्मायुस्वाहाघुर्मःपित्रे ॥ २२ ॥ असुन्वंतुमयंजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विहिहितस्करस्य ॥
 अन्यमुस्मादिच्छसातदुल्यानमेदिचिनिर्कृतेतुभ्यमस्तु ॥ २३ ॥ तत्त्वायागमित्रक्षणाबंधमानस्वदाशस्त्रेयजमानोहुचिभिः- ॥
 अदंडमानोषरणेद्वयोऽयुरंदशसुमानुआयुःप्रमोषीः ॥ २४ ॥ आनोनिशुद्धिःश्रुतिनीभिरच्युरदसहृद्विणिभिरुपयाहियुजं ॥
 पायोश्रिणान्तसर्पेनमादयस्वयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ २५ ॥ द्रुयदसोममुतेतवमनस्तनूनुपुचिभ्रतः ॥ प्रजाबंधतःसचेमहि ॥
 ॥ २६ ॥ तमीशानुंजगत्तस्तुस्थुपुस्पत्तिधियंजिन्यमवसेहमहेवुयं ॥ पूयानोयथावेदसामसद्वृधेरक्षितापायुरदब्धःस्वस्तये ॥
 ॥ २७ ॥ असुरद्रामेदृगुपर्वतासोद्युदत्येभरहतीसुजोर्पाः ॥ यःशंसतेस्तुवृतेधायिपुत्रइंद्रज्येष्ठाऽभुस्माइऽर्धवंतुदेवाः ॥
 ॥ २८ ॥ स्योनार्थधिविनोभवान्दक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानुःशर्मसुप्रधाः ॥ २९ ॥ आनोभुद्राःकृतवोयंतुध्विश्रितोदब्धा-
 सोऽपरितासऽनुद्धिदः ॥ देवानोयथासदुग्निद्वृधेअसन्नप्रायुबोरक्षितारोद्विदेदिचे ॥ ३० ॥ देवानांभुद्रासुमुक्तिःकृज्युताद्वे-
 देषुयंभगंमित्रमदिदंदिक्षमस्त्रिधम् ॥ देवानांदुसुख्यमुर्षेदिमाह्वयंदेवानुआयुःप्रतिरंतुजीवसे ॥ ३१ ॥ तान्पूष्ययानिविदाहम-
 र्वातुभेषुजंतन्मातार्थधिवीतपिताद्यौः ॥ अर्यमणंषरणदसोर्ममुश्चिनासरस्वतीनःसुभगामयस्करत् ॥ ३२ ॥ तन्नोवातोमयोशु-
 तस्तुस्थुपुस्पत्तिधियंजिन्यमवसेहमहेवुयं ॥ तद्भारवाणःसोमुसुतोमयोसुबलदधिनाश्रणुतंधिष्ण्यायुवं ॥ ३३ ॥ तमीशानुंजग-
 तस्तुस्थुपुस्पत्तिधियंजिन्यमवसेहमहेवुयं ॥ पूयानोयथावेदसामसद्वृधेरक्षितापायुरदब्धःस्वस्तये ॥ ३४ ॥ स्यस्तिनुऽइंद्रो-

बुद्धश्रयाऽस्वस्तिर्नःपूपाविश्ववेदाः ॥ स्वस्तिनुस्ताश्रयोऽअरिष्टनेमिऽस्वस्तिनोबृहस्पतिर्दधातु ॥ ३५ ॥ घृपदश्चामरुतुऽपृ-
 श्चिमातरऽशुभुंयार्थानाधिदयेपुजर्मयऽ ॥ अग्निजिह्वामनघुऽसूरचक्षसोविश्वेनोद्वेयाऽअबुसागमश्चिह ॥ ३६ ॥ भुद्रंकेण-
 निःशृणुयामदेवाभुद्रंपस्येमाक्षभिर्भयजत्राः ॥ स्थिरैरंगैःसुष्टुवाऽंसस्तनूभिर्न्युशेमहिदेवहितुंयदायुः ॥ ३७ ॥ श्रुतमिच्छुश-
 रणेऽंतिदेवायत्रानद्यक्राजुरसंतनूनां ॥ पुत्रासुोयत्रपितरोभवन्तिमानोसुध्यारीरिपुतायुगतोऽ ॥ ३८ ॥ अदितिद्यौरदि-
 तिरुत्तरिक्षमदितिर्मातासपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिःपंचुजनाऽअदितिर्जातमदितिर्जनित्वं ॥ ३९ ॥ ऋचुंघाचुंप्र-
 पद्येमनोयजुऽप्रपद्येसामप्राणंप्रपद्येचक्षुऽश्रोत्रंप्रपद्ये ॥ वागोर्जःसहोजोमयिप्राणापानौ ॥ ४० ॥ यन्मेच्छिद्रंचक्षुपोहृदय-
 स्वमनसावातितृणं बृहस्पतिर्मेतर्दधातु ॥ शंनोमवतुसुर्वेनस्वयस्पतिः ॥ ४१ ॥ भृशुवुःस्वःतत्संचितुर्वैरेण्युंभर्गोदिवस्य
 धीमहि ॥ भियुयोर्नःप्रचोदयात् ॥ ४२ ॥ कयानश्चित्रआसुंबद्वृतीसुंदावृष्टुऽसखा ॥ कयाशचिष्ठयाघृता ॥ ४३ ॥ क-
 स्त्वांसुत्योमदानुंमदृहिष्टोमत्सुदंधसः ॥ इढाचिद्वारुजेघसु ॥ ४४ ॥ अभीषुणुऽसखीनामयिताज्रित्ठुणां ॥ श्रुतंभवा-
 स्युतिभिः ॥ ४५ ॥ कयात्वंनकुत्याभिप्रमंसेषुपत्र ॥ कयास्तोतृभ्युआभर ॥ ४६ ॥ इंद्रुाचिथस्यराजति ॥ शंनोवस्तु-
 द्विपदशंचहुष्यदे ॥ ४७ ॥ शन्नोमित्रःशंवरुणःशन्नोभवत्पर्युमा ॥ शन्नुदंद्रोबृहस्पतिःशन्नोचिष्युंरुरुकुमः ॥ ४८ ॥ शन्नो-
 घातःपयताऽंशन्नस्तपतुस्स्यः ॥ शनुःकनिक्कदेवःपुर्जन्योऽभुभिर्वपतु ॥ ४९ ॥ अर्धातिशंभवंतनुःशट्टरात्रीऽप्रतिधी-

यताम् ॥ ५० ॥ शन्नंऽइंद्राम्नीभचतामयोभिः शन्नंऽइंद्रावरुणारुतहंभ्या ॥ शन्नंइंद्रापुणुणाघाजसातौशमिंद्रासोमासुविता
 युशंयोऽ ॥ ५१ ॥ शन्नोद्विबीरुभिर्दयुऽआपोभवंतुपीतये ॥ शंयोरुभिर्द्वचंतुनः ॥ ५२ ॥ स्योनार्पृथिवीनोभावात्क्षुरानि-
 वेदशनी ॥ यच्छानिःशर्मसुप्रथाः ॥ ५३ ॥ आपोद्विष्टामयोसुवस्तानंरुजैर्दधातन ॥ महेरणायुचक्षसे ॥ ५४ ॥ योर्बः-
 श्चिवत्तमोरसुस्वस्वभाजयतेहर्नः ॥ उशुतीरिवमातरः ॥ ५५ ॥ तस्माऽअरगमामयोयसुक्षयययुजिन्वथ ॥ आपोजुनयथा-
 चनः ॥ ५६ ॥ द्यौःशांतिरुतरिक्षुःशांतिः-पृथिवीशांतिर्विधेदेवाऽशांतिर्ब्रह्मशांतिःसर्द्धुःशांतिःशांतिरेवशांतिःसामाशां-
 तिरिधि ॥ ५७ ॥ इतेऽइंद्रामामित्रस्यमाचक्षुपासर्वाणिभूतानिसर्माधताम् ॥ मित्रस्याहंचक्षुपासर्वाणिभूतानिसर्माधि ॥
 मित्रस्यचक्षुपासर्माधामहे ॥ ५८ ॥ इतेऽइंद्रमा ॥ ज्योक्तेःसुंदशिवीज्यासुंज्योक्तेःसुंदशिवीज्यासं ॥ ५९ ॥ नमस्तेहरसेशोचिषे-
 नमस्तेऽअस्त्वुचिषे ॥ अन्योक्तेऽअस्त्वुचिषे-पावकोऽअस्त्वुचिषे ॥ ६० ॥ नमस्तेअस्तुद्विद्युतेनमस्तेस्वनयिन्नेव ॥
 नमस्तेभगवन्नस्तुयतःस्वःसुमीहसे ॥ ६१ ॥ यतोयतःसुमीहसेततोऽनोअभयंकुरु ॥ शन्नः-कुरुप्रजाभ्योभयंनःपुशुभ्यः ॥ ६२ ॥
 सुमित्रियानुऽआपुऽओर्षधयःसंतुदुर्मित्रियास्त्वसौसंतुयोस्यान्नेष्टियंचवुयंष्टिष्मः ॥ ६३ ॥ तचक्षुर्दुवहंतंपुरस्ताच्छुक्रसुचरत् ॥
 परशेमशुर्दःशतंजीवेमशुर्दःशतंशृणुयामशुर्दःशतंग्रयामशुर्दःशतमदीनाःश्यामशुर्दःशतंभूर्यश्चशुर्दःशुतात् ॥
 ॥ ६३ ॥ अमिधाअसिभुर्वनमसियुंतासिधुर्ता ॥ सत्वमुमिधैश्यानुर्दुर्षप्रथसंगच्छस्वाहाकृतः ॥ ६४ ॥ स्वगात्वद्वेभ्यःप्रजाप-

तयेनब्रह्मन्ध्रंरस्वामिदेवैर्भ्यःप्रजापतयेतेनराध्यासम् ॥ तन्वधानदेवेभ्यःप्रजापतयेतेनराभुहि ॥ ६५ ॥ प्रजापतयेत्युष्टुप्रो-
 क्षामीष्टामिभ्यांत्वाजुष्टुप्रोक्षामिबिभ्यश्चरत्वादेवेभ्योऽजुष्टुप्रोक्षामिसर्वेभ्यस्त्वादेवेभ्योऽजुष्टुप्रोक्षामि ॥
 योअर्चंतंजिर्वां०सतितमस्मभीतिघरुणःपुरोयती-पुरःश्वा ॥ ६६ ॥ अग्नयेस्वाहा । सोमायुस्वाहापांसोदोयुस्वाहासवित्रेस्वाहा-
 प्रायवेस्वाहाधिष्णवेस्वाहेन्द्रायुस्वाहाइहस्पतयेस्वाहामित्रायुस्वाहाधरुणायुस्वाहा ॥ ६७ ॥ हिकुरायुस्वाहाहिकृतायुस्वाहाकं-
 दतेस्वाहाचक्रंदायुस्वाहाप्रोधतेस्वाहाप्रप्रोधायुस्वाहागिधायुस्वाहानिविष्टायुस्वाहोपविष्टायुस्वाहासंदितायुस्वा-
 हाबलतेस्वाहासीनायुस्वाहाशयानायुस्वाहास्वपतेस्वाहाजामतेस्वाहाकृजतेस्वाहाप्रवृद्धायुस्वाहाविजृम्भमाणायुस्वाहाविद्य-
 तायुस्वाहासहानायुस्वाहोपस्थितायुस्वाहायनायुस्वाहाप्रायणायुस्वाहा ॥ ६८ ॥ यतेस्वाहाधायतेस्वाहाहोष्ट्रवायुस्वाहो-
 ष्ट्रतायुस्वाहाशकारायुस्वाहाश्रुतायुस्वाहानिपणायुस्वाहोत्थितायुस्वाहाजुवायुस्वाहावलयुस्वाहाद्विवर्तमानायुस्वाहावि-
 द्यतायुस्वाहाविध्वन्यायुस्वाहाचिर्धृतायुस्वाहाश्रुथुपमाणायुस्वाहेक्षमाणायुस्वाहेक्षितायुस्वाहा व्रीक्षितायु-
 स्वाहानिनेपायुस्वाहायदत्तिसुस्वाहायत्पित्तसुस्वाहायन्मूत्रंकरोत्तिसुस्वाहाकुर्वुतेस्वाहाकृतायुस्वाहा ॥ ६९ ॥
 आशुःशिशानोरूपभोनभीमोर्धनायुनःक्षोभणश्चर्पणीनां ॥ सुंक्रदंनोनिमिपपकधीरःशुतदृसेनाअजयत्साकमिद्रः ॥ ७० ॥
 सुंक्रदंनानिमिपेणंत्विष्णुनांयुत्कारेणदुश्च्येननधूष्णुना ॥ तदिद्रेणजयतुतत्सहज्वंयुधोनरुदइषुहस्तेनधूष्णा ॥ ७१ ॥ स-

प्रपुष्टस्तेऽसनिपुंगिभिर्बुंशीसंखट्टासयुधुदंद्रोऽशुणेन ॥ सुहृसृष्टजित्सोऽमुपाचाऽशुभ्युप्रधन्वाप्रतिहिताभिरस्ता ॥ ७२ ॥
 दृष्टस्पतेपरिदीयारधेनरक्षोहामिन्नाईऽअपुवार्धमानः ॥ प्रमुजन्सेनाऽप्रमृणोयुधाजयद्वस्माकमेष्यवितारथानां ॥ ७३ ॥
 मल्लयिज्ञायस्वविदुःप्रवीरुऽसदस्मान्ब्रुज्जीसहमानदुप्रः ॥ अग्निवीरोऽभिसत्त्वासहो जात्रिभिर्दुरथमातिष्ठगोवित् ॥ ७४ ॥
 गोशुभिर्दंशोषिदंयन्नवाहुंजयं तुमज्मप्रमृणंतुमोजंसा ॥ ह्रमहसंजाताऽनुवीरयध्वमिर्दंष्टसखायोऽअनुसहरमध्वम् ॥ ७५ ॥
 अभिगोत्राणिसहसागाहमानोदुयोवीरुऽशतमन्युरिद्रः ॥ दुश्शुव्रनऽपृतनुपाळयुध्योऽस्माकुहसेनाऽवतुप्रयुरसु ॥ ७६ ॥ इन्द्र-
 आसांनेताऽवृष्टस्पतिर्दधिणायुजःपुरर्षतुसोमः ॥ देवसेनानामभिभंजतीनांजयंतीनांमुरुतोऽयंत्यत्र ॥ ७७ ॥ इन्द्रस्युद्वप्योव-
 र्णस्युराज्ञादित्यानांमुरताऽशयं तुमम् ॥ महामनसांभुवनव्युवानुंघोपैर्देवानांजयंतुसुदंस्थात् ॥ ७८ ॥ उद्धर्षयमघ-
 यज्ञायुधान्युत्सत्वर्नामामुकानांमनादृसि ॥ उद्धर्षयान्युजिनुंघान्युद्रधानांजयतांयंतुघोर्पाः ॥ ७९ ॥ अस्माकुमिदुः-
 सधृतेषुध्वजेषुस्पाकुंघाहर्षवुस्ताजयंतु ॥ अस्माकंश्रीराजसरेभवंत्वुस्माईऽडदेवाऽवताहर्षेषु ॥ ८० ॥ अग्नीषोऽयिचिसंप्रति-
 षोमयंतीऽयहाणांन्येषुपेरेदि ॥ अभिप्रेहिनिर्दहद्वस्तुशोकैर्दधेनुमित्रास्त्वमसासचन्तां ॥ ८१ ॥ अर्धसृष्टापरौपतुशरब्धे-
 षसंघसिंते ॥ गच्छामिज्ञान्प्रपेद्यस्तुमागीपुांकंचुनोच्छिषः ॥ ८२ ॥ प्रेतुाजयंतानरुदंद्रोऽवुऽशर्मियच्छतु ॥ तुम्रावःसंतुधा-
 हर्षेनाधुप्यायथासंध ॥ ८३ ॥ अतोयासेनामरुतुःपैरपामुभ्यैतिनुओजंसुास्पर्धमाना ॥ तांगूहृततमुसांर्षद्वुतेनुअधुामी-

अन्योऽन्यज्ज्वानन् ॥ ८४ ॥ यत्रवाणाःसुंपतंतिकुमाराविशिखाहव ॥ तन्नहंद्रोष्टुहुरूपतिरदितिःशर्मयच्छतुचिथाहाश-
 मीयच्छतु ॥ ८५ ॥ मर्माणितेघर्मणाद्यामिसोमस्त्वाराजामतेनानुवस्तां ॥ उरोर्वरीयोवरुणस्तेकृणोतुजयंतुत्वानुदेवा-
 मंदंतु ॥ ८६ ॥ नमोल्लसुर्वभ्योकेचपृथिवीमनु ॥ येऽंतरिक्षयेदिवितेभ्यःसुर्वभ्योनमः ॥ ८७ ॥ याइपवोयातुधाना-
 न्नायेवावनुस्पतीर्ऋतु ॥ येवावटेपुशेलेतेभ्यःसुर्वभ्योनमः ॥ ८८ ॥ येवामीरोचुनेदिवोयेवासूर्यस्वरश्मिषु ॥ येषाम्पु-
 सरस्कृतंतेभ्यःसुर्वभ्योनमः ॥ ८९ ॥ यद्देवादेवुहेर्दनुं देवासश्चकृमात्रयं ॥ अग्निर्मातस्मादेनसोधिश्चान्मुंचत्वद्दृहसः ॥ ९० ॥
 यद्विदियायद्विनक्तुमेनां॑सिचकृमात्रयं ॥ व्रायुर्मातस्मादेनसोधिश्चान्मुंचत्वद्दृहसः ॥ ९० ॥ यद्विजाग्रद्यद्विस्वसुपर्णां॑-
 सिचकृमात्रयं ॥ सूर्योमातस्मादेनसोधिश्चान्मुंचत्वद्दृहसः ॥ ९२ ॥ देवस्यत्वासवितुःप्रसुवेथिनोर्बुद्भिभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यां ।
 सरस्वत्यैद्याचोर्गुंतुर्गुत्रियेदधामिष्टुहुरूपतेष्टुस्राज्ञाज्येनाभिर्षिचाम्यसौ ॥ ९३ ॥ देवस्यत्वासवितुःप्रसुवेथिनोर्बुद्भिभ्यांपू-
 णोहस्ताभ्यां । सरस्वत्यैबुत्रोर्गुंतुर्गुत्रेणाग्नेःसभ्राज्येनाभिर्षिचामि ॥ ९४ ॥ देवस्यत्वासवितुःप्रसुवेथिनोर्बुद्भिभ्यांपूष्णो-
 हस्ताभ्यां । अथिनोर्भैर्षज्येनेर्जसेनह्यवचुंसायुभिर्षिचामि । सरस्वत्यैर्षज्येनवृीर्यायान्नाद्यायुभिर्षिचामीर्द्रक्षेन्द्रियेण-
 वलायश्चियैयसंसेभिर्षिचामि ॥ ९५ ॥ अग्निर्देवताघातेदिवत्तासूर्येद्वित्रताचंद्रमद्विस्तावसवोदेवतरुद्रादेरताद्वित्यादेवता-
 मुरुतोदिवतुविभेद्देवादेवलाष्टुहुरूपतिर्देवतेन्द्रोदेवताघरुणोदेवता ॥ ९६ ॥ द्वीर्षीयुंस्ताओपधेखनितायसैचत्याखनाम्यु-

हम् ॥ अयोत्वंदीर्घार्थुर्भूत्वाशुतर्वलेशाचिरोहतात् ॥ ९७ ॥

अथैनाप्याप्रारंभः ॥ कां० ७ प्र० २ ब्रा० ३ मं० ४५ अथैनाप्यानवतीभ्यामभिसृशति ॥ इदुमेवैतद्वैतःसिक्कमा-
प्याययत्तितुस्माद्योनौरेतःसिक्कमाप्यायतेसीमीभ्यांप्राणोवैसोमःप्राणंतद्वैतसिद्धधातितुस्माद्वैतःसिक्कं प्राणमभिसंभवतिपू-
येद्युत्तेप्राणात्संभ्रुं देपो देवान् सूरदोहाः प्राणो वैसोमः प्राणः सूरदोहाः ॥ १ ॥ आप्यायस्वसुमेतुते ॥ विद्युतः सोमवृष्णय-
मित्तिरेतोवैद्युष्णयमाप्यायस्वसुमेतुतेसंघृतः सोमरेतहलेतद्भवावृजस्वसंगथऽइत्युद्धं वैवृजोभवान्नस्यसंगथऽइत्येतत्संतेपुयाऽ-
सिसुमुयंतुवाजाऽइत्तिरुसोवैपयोद्धंवाजाः संतेरुसाः सुमुजंतुवृजानीत्येतत्संब्रूष्णयान्यभिमत्तिपुहाऽइत्तिसद्वृताऽसिपाप्मासुह-
ऽइत्येतुराप्यायमानोऽअमृतायसोमेत्तिप्रजात्यांतु रमृतं रधातितुस्मात्युजातिरमृतादिविश्रवाऽइत्युत्तमुनिधिष्वेत्तिचंद्रमावा-
अस्यदिविश्रवउत्तमऽसुखेनममुष्मिळोकेऽश्रावयतिह्याभ्यामुप्याययतिगायत्र्याचत्रिष्टुभाचतुस्योकोवंबुः ॥ २ ॥ अथा-
तःसंपदेव ॥ युतहोलेगेष्टकालपदुधाति पडुचेननिवपत्तिह्याभ्यामुप्याययत्तितद्वादशह्यादशमासाःसंवत्सरुःसंघत्सुरो-
भिर्युपानभिर्युपिलस्यमुत्रालावतुद्भवति ॥ ३ ॥ कां० १२ प्र० ४ ब्रा० २ मं० २३-३१ अथसामगायति ॥
क्षयं नैसामधत्रेणै नै नमेतदग्निर्विचत्ययोसाम्राज्यं वैसामसाम्राज्यं नैवैनऽसाम्राज्यं गमयति सुर्वेषांवापपुत्रे रानाऽरुसोयत्सामसु-
र्पुपासै नै नमेतद्देवानाऽरुसेनाभिरिचति ॥ ४ ॥ बृहत्यांवाअसुवादित्युःधियां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितस्तप-

तिवृहत्यामेधेनमेतुच्छ्रियुंमुत्तिष्ठामांश्रुतिष्ठापयति ॥ ५ ॥ ऐन्द्रांश्रुहृत्यांगायाति ॥ ऐन्द्रोबुष्णपुयज्ञोयुत्सौत्राणींद्रायतन-
 ऽप्युपत्तर्हिद्योयुजतेसुऽपुवेनमेतदायतनेभियिचति ॥ ६ ॥ अययुस्मात्सहृशानानिन्नाभैतैर्वसामभिर्देवाऽइंद्रमिंद्रि-
 यायधीर्यायसुमदयंस्तुथोऽपुवेतुमृत्यिजोयुजमानभैतैरेवसामभिरिंद्रियायधीर्यायसुहृदयंतिसहृश्वसेविश्रुवसेसत्युश्रवसेश्रुवस-
 इतिसामानिभचंत्येन्वेधेनमेतुछोकुपुश्राचयसिचुनुर्निधनंभवतिचुतस्त्रोवेदिशःसुर्वासुवैनमेतुद्विक्षुप्रतिष्ठापयतिसुर्वेनिधुनसु-
 प्राययंतिसंविदानाऽपुवास्मिच्छुंपंदधति ॥ ७ ॥ तुदाइयुदेतत्सामगीयतेयुक्तेतुस्यसाम्नाऽउक्थंकाप्रतिष्ठाव्युद्धृदि-
 तद्युतस्तुतमुननुशस्तमिति ॥ ८ ॥ त्रयादेवाऽपुकादशुत्येतद्वाऽएतुस्यसाम्नाऽउक्थमेपुप्रतिष्ठा ॥ ९ ॥ अथोत्रया-
 देवाऽपुकादशेति ॥ त्रयस्त्रिंशंश्रुहृहोतित्रयाहिदेवापुकादशत्रयस्त्रिंशःसुराधसऽइतित्रयस्त्रिंशःश्रुहृशःदेवाबुहस्पतिपुरो-
 हिताऽइतिब्रह्मैवृहस्पतिर्ब्रह्मपुरोहिताऽइत्येवैतदाहदेवुस्यसधितुःसयऽइतिदेवेनसचित्राप्रसृताऽइत्येवैतदाहदेवादेवेवंतु-
 मेतिदेवाबेतुदेवैरभियिचति ॥ १० ॥ प्रथमाद्वितीयैरिति ॥ प्रथमाबेतुद्वितीयैरभियिचंतुद्वितीयास्मृतीयैरितिद्वितीया-
 धेतुंतीयैरभियिचंतितृतीयाःसत्येनेतितृतीयाबेतुहृसत्येनाभियिचंतिसत्युयज्ञेनेतिसत्युहृबेतुयज्ञेनाभियिचंतियज्ञोयजुभि-
 रितियज्ञोबेतुयजुभिरभियिचतियजुहृपिबेतदसामभिरभियिचंतिसामान्युनिभरितिसामान्निबेतुसृग्भि-
 रभियिचंत्युचःपुरोनुवाक्याभिरित्युचोबेतुपुरोनुवाक्याभिरभियिचंतपुरोनुवाक्यायाज्याभिरित्तिपुरोनुवाक्याबेतुयाज्या-

भिरभिषिचंति यज्याव्यावपद्गैरिति यज्याखेतुं वपद्गैरभिषिचंति वपद्गैराऽऽहुतिभिः इति वपद्गैराऽऽहुतिभिः इति वपद्गैरभिषिचं-
 त्याहुतयोभिक्रामान्तु मर्दयंतु भूः स्वाहेति तु देनेमेताभिर्देवताभिः परोवरुमभिषिच्यथास्माऽऽहुतिभिः सुवर्षान्कामान्तु मर्द-
 यंत्यथर्त्विक्षपहवुमिष्याभक्षयत्यृत्योवाकत्यिजक्तुवैतुदपहवुमिच्छते ॥ ११ ॥ सुभक्षयति ॥ लोमानिप्रयतिर्मुमत्यु-
 ऽऽनतिरुगतिः ॥ माःसुंमऽऽपनतिर्बस्वस्थिमञ्जामऽऽनतिरिति प्रेववाऽएपुलोकांधेदेवताध्वधिशतियुःसौत्रामुण्याभि-
 पिच्यतेतुदेतुदवांतरामात्मानमुपह्वयतेतुयाकृत्स्नऽएवसुर्वतनूःसांगःसुंभवति ॥ १२ ॥ कां० २ प्र० ३ ब्रा० २ मं० २२
 त्रित्रायसोखस्तिपारुमशीयेति ॥ त्रिरेतुञ्जपतिरुत्रिवैचित्रावसुःसाहीयुःसंगृह्येवचित्राणि वसतितुसुान्नारकुचिचंद्रदश-
 ऽप्लेनहस्रवाऽऽकृपयः ॥ १३ ॥ कां० १ प्र० ६ ब्रा० १ मं० ८ तद्वाऽअशुयऽहुतिक्रियतेभिर्बैसुदेवस्तुसैतुनिनामा-
 निशर्षऽहुतियथाप्राच्याऽऽख्यतेभवऽहुतियथावाहीकाःपशुनांपुतीरुद्रोभिरितितान्यस्याशांतान्येतेतराणिनामान्यभिरि-
 त्तमोराहृगणोविद्वांचकारसुाहजनकंबुदेहंप्रत्युत्ससादताहृहंगञ्जिद्राक्षणेवृन्वियेपतासुहयाज्ञवल्क्येविवेदसुहोवाचसहुसं-
 भोयान्नवल्क्यदत्तोयस्मिन्वयंत्युयिमित्रविदामन्युविदामेतिविदुतेमित्रद्वाराद्रुमस्यभवत्युपुनर्द्व्युंजयतिसुर्वमुयुरेतियुऽएवं-
 विद्वानेतयेष्वायुजतेयोवैतुदेववेद ॥ १५ ॥ कां० ४ प्र० १ ब्रा० १ मं० १७ तस्मादेतद्विषणाम्यनूक्तं ॥ चत्वारि-

धामपुरमितापदानितानि विदुर्नाहणायेमनीपिणः ॥ गूढात्रीणि निहितानंगयंति तुरीयं वाचो मनुष्या च द्रुतीति ॥ १६ ॥
 कां० ११ प्र० ४ ब्रा० १ मं० १ अयातः स्वाध्यायप्रशङ्गा ॥ प्रिये स्वाध्यायप्रवचने भवतो युक्तमना भवत्युपराधीनो-
 हारहरधान्तसादयते सुखदुःखपितिपरमचिक्त्सुकऽआत्मनो भवतीं त्रियसंयमश्चैकारामुताचप्रज्ञावृद्धिर्युगोलोकपंक्तिऽप्रज्ञानु-
 द्दमानाचतुरोधुर्मान्नाहणमभिनिष्पादयति ज्ञाहण्यं प्रतिरूपचर्यायुशोलोकपंक्तिलोकः पुष्यमानश्चतुर्भिर्धुर्मैत्राबाणं सुनत्तय-
 र्जयाचदुर्नेन चाज्येयुतया चावच्युतया च ॥ १७ ॥ कां० प्र० ७ ब्रा० ४ मं० १६ सलुदीक्षते ॥ स्वयंभूरसि श्रेष्ठोररिम-
 रित्येपवै श्रेष्ठोररिमर्थत्सूर्यस्तस्मादाह स्वयंभूरसि श्रेष्ठोररिस्मरिति बुर्चोदाऽअसिषचं मिदेही तित्वेवाहुं नवीमीति हस्माह याज्ञव-
 ल्क्यस्तु जेवुर्नाबाणेनेष्टुर्व्यंयुर्ब्रह्मवर्चसीत्यादित्युतो हस्माहौपोदितेयुएपवावमुं बंगुदास्वतिगोदागुमेदेहीत्येवंयंकुमंकासुय-
 तेतोस्मैकुमः सुसृजते ॥ १८ ॥ कां० १० प्र० ६ ब्रा० ३ मं० ३७ एपायुऽआसीज्जीवेयं प्रजुमिस्थाच्छ्रियं गच्छेयमि-
 तितद्युत्पयुनाशास्तेतच्छ्रियमाशाले श्रीर्हिपशुस्तुदेत्वाभ्यामेवेतुदाहीभ्यां हसुर्वमासंतुसाह्वाऽएतेऽअत्र ह्वाऽआशिपोक्रियते
 ॥ १९ ॥ कां० १० प्र० ४ ब्रा० २ मं० १६ तुदेपश्लोको भवति ॥ विद्यया तदुरोहं हितियुत्रकुमाः पुरागताः ॥ नतुत्र-
 द्दधिणा युंति नाचिद्वाऽसस्तपस्विनऽदुतिर्नृद्वत्लोकं कुक्षिणाभिर्नतुपसानेवं विदुश्चतुऽएवं विदाहृद्वैवसुलोकः ॥ २० ॥ कां० १
 प्र० २ ब्रा० २ मं० ६ तुदेतुद्व्याभ्युक्तं ॥ विभक्तारहृद्वयामेष्टुसोश्चिन्नुसराधसऽ ॥ सवितारं च चक्षसमिति तुदेतत्सुर्व-

मायुर्दीर्घमनंतद्विदुमाहुर्दीर्घतऽआयुरस्तुसर्वमायुर्दीर्घेपुतेलोकऽएतुचेस्त्युतिहेयत्तत्पुत्र्यंतीष्टागवदति ॥ २१ ॥
का० १ प्र० ४ ब्रा० ८ मं० ९ अधवदुशुः ॥ समानमासांजीवीपुत्रास्तुंजीवीपुत्रोमांङ्ककायनेमांङ्ककायनिमांङ्कयान्मां-
ङ्कयःकोत्सात्कोत्सोमाहिरथेमाहिरिथर्द्युमकक्षायणाद्दामकक्षायणोवात्साद्वात्सःशांडिल्याच्छांडिल्यःकुश्रेऽकुश्रिर्यज्ञानच-
सोराजस्तंवायनाचज्ञेवचाराजस्तंवायनस्तुरात्कावपेयाचुरऽकावपेयऽप्रजापतेऽप्रजापतिर्ब्रह्मणोब्रह्मस्वयंभुव्रह्मणेनमः ॥ २२ ॥
सर्वपां० ॥ २३ ॥ ब्राह्मणं ॥ १ ॥

आशीर्मन्त्राः ॥ षेडोसिजेनुत्वंदेवदेवेभ्योविदोर्भयुस्तेनुमक्षेवेदोर्भूयाऽ ॥ अथास्यायुष्युं करोतिदक्षिणंकुर्णमभिनिघ्राय-
वाग्वागितित्रिरुथास्यनामधेयुं करोतिषेदोसीतितुदस्येतुहृत्त्वमेयुनामुस्यादुधदधिमुद्युतदुसुदुसुल्युनंतदहितेनजातरूपेणप्रा-
शयतिभूस्त्वयिदधामिगुथस्त्वयिदधामिस्त्वयिदधामिभूभूवऽस्वऽसुर्वत्वयिदधामी ॥ १ ॥ त्यथैनमभिभृशत्युश्मामवप-
रशुर्भवहिरण्यमश्नुतंभव ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरुदऽशतमि ॥ २ ॥ त्यथास्यमातरमभिमंत्रयत ॥ हुडासिमंत्रा-
वरुणीवीरेवीरमजीजनथाऽ ॥ सात्वंवीरुवतीभवयास्मान्वीरुवतोकरदि ॥ ३ ॥ त्यथैनंमात्रेप्रद्वायस्तनंप्रयच्छतियस्तेस्तनऽश-
शयोद्योगयोभूंयूरलघुाघसुविद्युऽसुदुन्नऽ ॥ येनविश्वापुष्यसिवायर्वाणिसुरस्वतितुमिहध्यातवेकरिति ॥ ४ ॥ तंवाऽएत-
माहु ॥ रित्तिपितावताभूरुत्तिपितामभूरपरमांवतुकाष्ठांप्रापश्चियायुशसाम्ब्रह्मवर्चसेनयुऽएवंविदोर्ब्राह्मणस्यपुत्रोजा-

यते ॥ ५ ॥ ॥ अथवा ॥ पूत्रयतीदक्षिणतऽइंद्रुसाधिपत्येमुजाम्भेदाः ॥ पुत्रवतीदक्षिणतऽइतिनात्रतिरोहितमिवास्ती-
न्द्रस्याधिपत्यऽइतीन्द्रुमेवास्याऽअधिपतिःकुरोतिनाष्ट्राणादुरुक्षसामुपहृत्यप्रग्रामेदाऽइतिप्रजुमेवुपश्रुनात्मन्धत्तेतुयोहपुत्री-
पशुमुान्भवति ॥ दातंभव० मातगन्धत्ते ॥ १ ॥ ॥ भुवासिध्रुवोयंयजमानोसिन्नायतनेप्रजयापुशुभिर्भूयात् ॥ १ ॥
अपेनमभिपद्यवाययसिध्रुवासिध्रुवोयंयजमानोसिन्नायतनेप्रजयाभृदितिपशुभिरितिवंयंकमं कामयेतसैकामःससृच्यते-
दातंभवतिदातायुर्पुुरुपःशतंद्रियआयुर्वेद्वियंवीर्यमात्मन्धत्ते ॥ १ ॥ ॥ इत्याशीर्मन्त्राः ॥

अथोत्सर्गोपाकर्मनिर्णयः ॥ कदादसाम्रष्टेतनुशिखरिणीदृश्यतिशिशोर्विडीनाःस्वःसत्यंनियतमवधेयंतदखिलैः ॥ इतिवस्यहोपानुचितं-
निभृतालापजनितंस्मितंषिभ्रेवोजगदवतुगोवर्धनपरः ॥ १ ॥ अथोत्सर्गोपाकरणनिर्णयः ॥ तथाचकात्यायनः—अथातोध्यायो-
पाकर्मव्याख्यासते । अत्राद्येत्ययमधिकारवाची । ननुमङ्कलानन्तरारम्भप्रश्नकात्स्न्येष्वयोग्येति कोशेन्यत्रापि चाधिकारवाचिताया अथश-
ब्देऽदृष्टत्वेन कथमिहायशब्दोऽधिकारपरइति चेत्सत्यं । तथाप्यथैपज्योतिरिति प्रमुखवाक्यपटकाथशब्दस्याधिकारपरताया एवसिद्धान्तितयासि-
द्धान्त्यनुयायिनामस्माकमीदृशाधोपवर्णेने न कापिशितिवेतरति ॥ नचशक्तिग्राहकमानतामनुभवतो निरुक्तकोशादेरुपलम्भादस्तुसंप्रत्ययशब्दभा-
नन्तर्गवाचीतिवाच्यम् । प्रकृतेऽथशब्दस्यानन्तर्गवाचित्वेपाठनहिषैवाऽनन्तर्गलोभेनपौनरुक्त्यापत्तेः । अतःशब्दस्तुहेत्वर्थकः । तथाच
यतोऽयातःपश्यमहापञ्चाइत्यनेनपूर्वमुपक्रान्तेपुपचमुमहापञ्चेपुपचमोदस्यञ्चोनिगमनिष्ठवर्णप्रत्ययानुकूलकण्ठताल्वाघमिघातलक्षणः । यद्यथु-

तिजपः प्रोक्तो वक्ष्येऽस्य इति प्रभृति तत्त्वस्वरूपाविर्भावकवचो निकरात् । अतोऽध्ययनशब्देनाध्यायस्त्वस्योपाकर्णोपाकरणं कर्तव्यमित्यर्थः ।
 छन्दसामध्ययनस्योपाकर्णोत्तरकालिकत्वं तु मन्यादीनामपिसंमतं । यत्तच्छब्दास्त्युपाकृत्याधीयतेत्यादितदुत्तयुपलम्भः ॥ नन्वेतावताहिविज्ञा-
 तमध्यायोपाकर्णोऽवश्यविधेयत्वम् । तथाप्युप्यानुष्ठानावच्छेदककालस्याविशानेदुर्घटानुष्ठानतैवसादितिसमालोच्यतन्निर्यानुगुणं वक्ति ॥
 ओषधीनां प्रादुर्भावश्रवणेन श्रावण्यापौर्णमास्या ५ श्रावणसर्पचर्मी ५ हस्तेनवा । ओषधीनां प्रादुर्भावइतिससमीयं । गोपुदुष्टमानास्वागतइत्यादा-
 विवसमानकालिकत्वं । तदर्थः पौर्णमास्यन्वयी । ईश्यावच्छेदकत्वं चाकेवलससम्यर्थः । श्रवणेनेत्यत्र साहिल्यचृतीयार्थः । सहयुक्तेऽप्रधान इति-
 पाणिन्युक्तेः एतस्वाप्यन्वयः पौर्णमास्यामेव । तथाचोपधिप्रादुर्भावस्य समकालिकी अवच्छेदिकावाश्रवणपौर्णमासी । अध्यायोपाकर्णोऽनुष्ठा-
 नावच्छेदकतपाकालएकः सिद्धः ॥ द्वितीयं कालमाह—श्रावणस्येति षष्ठ्यर्थः संबन्धित्वं पञ्चम्यामन्वेति । तदन्वयिसाहिल्येहस्तेनेत्यत्रचृती-
 यार्थः । तथाचहस्तनक्षत्रसाहिल्यशालिनीश्रावणपञ्चमीद्वितीयः कालइत्यर्थः ॥ एवं चोपाकर्णोऽनुष्ठानस्य श्रवणभश्रावणपौर्णमास्यधिकरणकत्व-
 हस्तयुक्तश्रावणपञ्चम्यधिकरणत्वेवैकलिपिकइतिसिद्धम् ॥ अत्रयाज्ञवल्क्योपि—अध्यायानामुपाकर्णश्रावण्यांश्रवणेनवा ॥ हस्तेनोपधि-
 भावेवापञ्चम्यांश्रावणस्यत्विति ॥ वसिष्ठः—अथातः स्वाध्यायोपाकर्णश्रावण्यांश्रीष्टपद्यांवाप्युपाकृत्यथा-
 विधि ॥ युक्तरछन्दांसधीयीतमासान्विप्रोर्षपञ्चमानिति । अर्षः पञ्चमोयेपाते । सार्धं शतुरोमासानित्यर्थः । यदापुनःश्रावण्यांश्रीष्टपद्यांवाशुक्रास्तम-
 यादिप्रतिबंधस्तदापाढ्यां कर्तव्यं ॥ तदुक्तं हर्मपुराणे—श्रावणस्य तु मासस्य पौर्णमासां द्विजोत्तमाः । आपाढ्यांश्रीष्टपद्यांवावेदोपाकरणं स्पृत-
 मिति ॥ केचित्तु सूत्रवाक्यतात्पर्यविषयीभूतं कालचतुष्टयमित्यामन्ति । तद्यथा—अहनीतिससम्यंतमध्याह्नस्य श्रवणेन युक्तेऽहनीतियोजनीयं ।
 एवमुत्तरतोपि हस्तेन युक्तेऽहनीति ॥ अथवाश्रवणशब्दाच्चसम्यर्थेन प्रत्ययः । तथाचश्रवणयुक्तमहरेकः कालः सिद्धः । अतएवेतरपौर्णमासी-

व्यावर्तकतया श्रावण्यामिति पीर्णमासी विशेषमर्थं न द्रवति । अन्यथा श्रावणसाहित्यरूपार्थप्रतिपादकेन तृतीयांतश्रवणपदेन तस्य पीनरुत्तयापत्तेः श्रावणीपीर्णमासी द्वितीयः कालः ॥ श्रावणपंचमीतृतीयभतुर्षोद्विहस्तयुतं दिनं श्रावणसेत्सेवगादिष्टाश्रित्वारः सूत्रकृता । एषु विकल्पेनोपाकरणमनुष्ठेयमिति ॥ अत्रेवं मीमांसा—एतदकृतत्वप्यायोपाकरणानुष्ठानावच्छेदककालतया सामान्यतः पीर्णमासीसंज्ञगुर्गुणः पूर्वोद्धापराल्हाद्यात्मरुसामय विशेषमावेदयांचकुः ॥ अथकिमिदमुपाकर्म पीर्णमास्यां पूर्वोद्धेऽनुष्ठेयमुतापराद्धेइति चेन्न केचिद्विपश्चितः पूर्वोद्धेएव तदनुष्ठेयमिति व्ययस्थापयति । तथा हि सिद्धान्तिमीराद्धांतितोद्विनिखिलदैवकर्मोनुष्ठानावच्छेदकतया पूर्वोद्धेएव कालः । अतएव कर्माचार्याश्चतुर्थ्यामपरत्रेभ्यन्तरात् इत्येतत्सूत्रव्याख्यानारसरेविवाहशेषत्वात्वात्पि पूर्वोद्धेकाले तन्निषेधायापरात्रग्रहणमादरायांचकुः । कर्मचेददैविकमेव । तदत्राविशेषादितरदैवकर्मस्विपूर्वोद्धेएव प्रातइति ॥ किंच पीर्णमास्यामपिसमय विशेषविधायकानेकविधचचनोपलम्भात्सामान्यतः पीर्णमासीमात्रबोधकश्रावणश्रावणपीर्णमासी पूर्वोद्धेकालएव तत्कर्मोनुष्ठानार्हइत्यर्थवोधकमितिसुवचम् । पुरोडाशंचतुर्धा करोतीति वत्सामान्यशास्त्रस्वविशेषविधायकवचनपलादिशेषार्थपरतायाः सर्वसंगतत्वात् । ब्राह्मणभोजयेत्तत्र पितृनुद्दिश्य देवताइति बृहत्त्वचेतस उक्तः । एवं दीपिकापि । अस्य तु विधेः पूर्वोद्धेकालः स्थितइति ॥ अविष्योत्तरपुराणे च—संश्रुते श्रावणस्यांते पीर्णमास्यां दिनोदये ॥ स्नानं कुर्वीत मतिमान्श्रुतिस्मृतिविधानतः ॥ ततो देवागृपीभेवतर्षयेत्सामंभसा ॥ उपाकर्मोद्विचैवोक्तस्पृणार्णचैव तर्षणम् ॥ कुर्वीत ब्राह्मणैः सार्धं वेदानुद्दिश्य शक्तिइति ॥ अत्र दिनोदयशब्दः पूर्वोद्धेतात्पर्यकोशेयः । दैवकर्मणि पीर्णोद्धेकतिथीनां प्राशस्त्यात् । तदुक्तम्—पीर्णोद्धेकास्तुतिथयो देवकार्येफलप्रदाइति । तदिहैवंविधान्येनैकानि प्रमाणान्युपलभ्यन्ते । एतावता सिद्धमुपाकर्मणः पीर्णोद्धेकत्वम् ॥ नन्विदं वचनान्तरविकरुदम् । उपाकर्मोपराल्हेष्ट्यादुत्सर्गः प्रातरेव त्वित्यादिवचोभिरुपाकर्मणोपलक्षकालारच्छिद्यानुष्ठानकत्वस्यैव प्रतिपादनादिति चेत् । नैवम् । एतच्छास्त्रस्य सामगविषयत्वात् ।

सामगविपये हि दिनस्य देहाविभागं चतुर्धा विभागं चावलम्ब्य विधेयनिधेयवाशाखं प्रवर्तते । अतएव चतुर्धा विभागपक्षस्तु प्रकरणवशात् गोभिल-
 स्थस्युक्तकर्मनिशेषे द्रष्टव्य इति माधवाचार्यैरप्यवोचि ॥ तत्र द्वेयाविभागः प्राग्दर्शितो गोभिलेन । यथा । आवर्तनात्पूर्वोद्धोद्धपराल्खतः पर-
 इति । एवं चतुर्धा विभागपक्षोपि । सयथा—पूर्वाह्निः प्रहरः सार्धमध्याह्निः प्रहरं तथा ॥ आतृतीयात्पराह्निः स्यात्सायाह्निश्चततः पर इति ॥ एवं चै-
 तसान्यविपयतया विरोधविरहात् ॥ काल्यायनसूत्रानुसारिणा विपये तु दिनस्य त्रेधापंचधा वा विभागमनुसरदेवशाखं प्रवर्तते । तत्रापि श्रुति-
 स्थितिपुष्टप्रचारतयापंचधा विभागो हि मुख्यः अन्ये नु कल्पा इति व्यवस्थापयतां माधवहेमाद्रिप्रमुखानामपि जरात्रिचन्धकृतां चानुमततया पञ्चधा वि-
 भागपक्षएव गरीयस्त्वमनुभवति । एवं च पञ्चधा विभागपक्षे मुहूर्तत्रयात्मा प्रातः कालएव मुख्यः पूर्वाह्नि इति सिद्धम् ॥ पूर्वाह्निवैदेवानामिति श्रुत्या-
 देवेकर्मणि पूर्वाह्निसेव विहितत्वेनैतस्यैव मुख्यकर्मकालताऽवसीयते ॥ यस्मिन्काले तु यत्कर्म तत्कालव्यापिनीति धिरिति स्मरणादेतस्यैव कर्मतया-
 पूर्वाह्निव्याप्तिलिप्सानुरोधादवश्यमुत्तरदिनं स्वीक्रियते चापि ॥ नच पर्वण्यौदयिके कुर्युः श्रावणतैत्तिरीयका इति बहूच परिशिष्टघटकतैत्तिरीयकप-
 दस्याजहत्स्वार्थलक्षणया यजुर्वेदिमानपरतयामदनरत्नकारादिसंमततया याजुपमानस्यैवौदयिकपर्वणः प्रास्थ्यापर्वणश्चौदयिकत्वं पारिभाषिकमावेद-
 यतां श्रवणे श्रावणपर्वेत्यादिव च सामवसरलाभेनाहर्द्वये पूर्वाह्निव्याप्तौ संगवात्परतो व्याप्तिगुणेन पूर्वदिने च विधेयकर्मणो तुष्ठानावच्छेदवचनमिति-
 वाच्यं । निरुक्तपरिशिष्टघटकतैत्तिरीयकपदस्य यजुर्वेदिमात्रपरताया इतरनिचन्धकृदनुमततया तच्छालस्यतैत्तिरीयकविपयएव प्रशस्तसंचारत्वात् ॥
 यस्तु दिनद्वये पूर्वाह्निव्याप्तौ केदेशस्यैवापूर्वेवेति व्यवस्थामादर्शयतो हेमाद्रिननुमतमिति तत्तदभिसंधिमजानतां वचोनश्रद्धेयम् । यतस्ते-
 श्राणी दुर्गनचमीदूर्वाचैव हुताशनी ॥ पूर्वविद्धाप्रकर्तव्येति वचनं तन्मूलभूतमामनन्ति ॥ वचनेमेतत्तु ब्रह्मवित्रश्रवणकर्मोद्दिदेककर्मपरमिति हे-
 माद्याशय इति सर्वे निबन्धकृतो वदन्ति । तस्मात्तदाशयापरिज्ञानविजृम्भितत्वाद्भते विश्वसनीयवचना इति दिक् ॥ इत्युपाकर्मकरणकालनिर्णयः ॥

उपोत्सर्गस्यनिर्णयः ॥ तथाचसूत्रम्—पौषसरोहिण्यामध्यमायांवाऽष्टकायामध्यायागुत्सृजेत् ॥ गव्य-
माष्टकापिपण्येव तत्राप्यप्यायोत्सर्गः ॥ अर्धपष्ठान्मासानधीत्योत्सृजेद्युः । उपाकृतानिछन्दसिअर्धसप्तमान्वाअधीत्योत्सृजेद्युः । उपाकर्मदि-
नेवोत्सर्गः । पुष्येत्सर्वनक्षत्राद्युपाकर्मदिनेऽथचेतिहेमाद्रौखादिरगृह्यवचनात् ॥ उत्सर्गश्चछन्दसां । अह्नानिपुनरधीयीतेव । तथाच-
माज्ञाबल्ययः—पौषमाससरोहिण्यामाष्टकायामयापिवा ॥ जलान्तेछन्दसांकुर्यादुत्सर्गविधिवद्दहिरिति ॥ उत्सर्गोपिपूर्वाह्नि एव । दैवकर्म-
त्यदेव ॥ मनुः—पुष्येत्सर्वनक्षत्राद्युपाकर्मतदामाधसेतिव्यवस्थितोविकल्पः ॥ माघशुक्लवाप्रोसेपूर्वाह्निप्रथमेदनीति ॥ यदाश्रावण्यामुपाकर्मतदापुष्यमासस्य-
शुक्लप्रतिपदिपूर्वाह्नि । यदाश्रीष्ठपदागुपाकर्मतदामाधसेतिव्यवस्थितोविकल्पः ॥ उत्सृष्टस्यापिपुनरध्ययनं प्रागुपाकरणात्कालविशेषंविदधाति ॥
मनुः—अतःप्रोत्सर्गंमिशुक्लेतुनियत.पठेत् ॥ अह्नानिचरहस्यचकृष्णपक्षेषुवैपठेदिति ॥ कर्मपुराणेपि—छन्दांसर्वमतोभ्यस्यशुक्लपक्षेषु-
वैद्विजः ॥ येदाह्नानिपुराणानिकृष्णपक्षेषुमानवदति ॥ उपाकरणोत्सर्गनेप्रशंसति ॥ कात्यायनः—अत्यन्दंयदुपाकर्मसोत्सर्गविधिवद्द्विजैः ॥
क्रियतेछन्दसांतेनपुनराप्यायनभवेत् ॥ अयातयामिश्छन्दोभिर्वत्कर्मक्रियतेद्विजैः ॥ क्रीडमगैरभिसदातत्तेपासिद्धिकारकमिति ॥ एतेनये-
केरहोत्सर्गमेवाचरन्तितेपरस्ताः ॥ ननूपाकरणंअक्षचारिधर्मः—उपाकृत्याधीयीतेतितस्यग्रहणाध्ययनाद्भ्रूल्वप्रतीतेः । ग्रहणाध्ययनंचन्द्राचा-
रिण्येव । येदमधीत्यक्षयादितिप्राचीनत्वान्नाममात् । अतःकथमिदंरहस्यधर्मत्वेनोच्यते । नापंदोषः । गृह्यस्यापिग्रहणाध्ययनाधिकार-
संभवात् ॥ अतएवागुत्सृचौशौनकाह—समावृत्तोत्रक्षचारिकल्पेनयमान्यायमितरेजायोपेतद्विति ॥ अस्वार्थः—येननियमविशेषेणयु-
क्तोमक्षचार्यधीतेनेवनियमेनसमावृत्तोप्यधीयीत । समावृत्तादितरेष्वक्षचारिण्युपधान्यायंस्वत्रिध्युक्तप्रकारेणाधीयीत् यथाजायोपेतोऽह-
स्योविमस्रप्रतिवृत्तिपमोपेतोधीयीतेति ॥ नचसमावृत्तगृहस्ययोर्भेदग्राह्याध्ययनाधिकारेवेदमधीत्यक्षयादितिभिरुच्येतेति । नशकनीयं । तस्य-

वचनस्यविधास्नातकविषयत्वात् । अतएववेदव्रतानियापारं नीत्वाऽप्युभयमेवेतिपक्षद्वयोपन्यासोदञ्चितः । उपाकरणस्यगृहस्थधर्मत्वावगमेमनु-
 याज्ञवल्क्यस्यूलोऽगृहस्थधर्मप्रकरणेपाठोऽप्युगृहीतोभवति । उपाकरणस्येतिकर्तव्यताकार्णोऽग्निनादर्शिता—उपाकर्मणिचोत्स-
 र्गेयथाकालंसेमेत्यच । ऋषीन्दर्भमयान्कृत्वापूजयेत्तर्पयेत्तदिति । बीधायनोपि—गौतमादीन्ऋषीन्ससकृत्वादर्भमयान्पुनः ॥ पूजयित्वाय-
 थाशक्तितर्पयेद्दशमुद्धरन्निति ॥ ॥ नन्वत्रसाधिकनिरमिका उपाकर्मकुर्वीन् उतकेवलंसाभिकाएवेतिविचारे । तत्राद्येपुत्राथैवपुत्रकर्मोचा-
 र्यप्रभृतयः साभिकाएवोपाकर्मण्यधिकारिणइत्याहुः । तथाचतःआहुः—छन्दांस्त्युपाकृत्याधीयीत । एवंसत्यध्ययनप्रवृत्तस्यैतद्भवति । अत-
 एवाग्निमतोऽध्यापनंभवति । नह्यनग्निमान् शक्नोत्यधिसाभ्यं कर्मकर्तुमिति ॥ तथाच छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायनः—नस्वेऽभावन्त्य-
 द्दोमःस्यान्मुक्त्वैकांसमिदाहुतिं । स्वगर्भसत्क्रियार्थंश्चथावन्नासौप्रजायतइति ॥ अनेनावसथ्येऽग्नाडुपाकर्मभवतीतिगम्यते । अतोऽध्यापयतो
 विनिरग्नेः साधेरप्यनध्यापयतोनाधिकारः ॥ ननु होमश्चावसथ्यामिसाथ्यत्वान्माऽस्तु केवलोत्सर्गएवाध्यायानामस्तु तथाचारदर्शनादिति-
 चेन्न । सन्नियोगशिष्टानांसहवाप्रवृत्तिः सहवानिवृत्तिरितिन्यायात् । अधीत्योत्सर्जेयुरितिपारस्करोक्तेः । अतएव काल्यायनेनोक्तोपा-
 करणोत्सर्जनप्रशंसापरंवाक्यंसंगच्छते । अन्यथाव्यर्थस्यात् । किंच । केवलोत्सर्गचरणेषुपाकर्मकरणेप्रायश्चित्तहेमाद्भुक्तंप्रायश्चित्तम-
 पिनसंगच्छते । तदेवाह—अकृत्वाश्रद्धाचारीवाद्द्विजोवावेदसंमतं । एवंश्रावणकंहोमं त्यक्त्वायदिहवर्तते । तलत्रयींनतीकृत्वागृहस्थोपिद्वयं
 चरेत् । कृत्वैतद्द्वार्षिकंश्रोक्तंशुद्धिसामोतिपूर्वजः । मत्स्यबंद्यस्यजेत्कर्मश्रावण्याख्यंपवित्रजं । पतितःसतुविज्ञेयःसर्वधर्मवह्निष्कृतइति । त-
 स्मान्नान्यतरकर्मण्यधिकारइतिराक्षांतः ॥ यद्यपि लौकिकक्रियाकरणकनिरभिकर्तृकोपाकरणपक्षमूलभूतविरहोपि तथापि गर्गपद्धतिकार-
 रास्तु—तदधिकरणकतत्कर्तृकोपाकरणमप्याहुः । तत्पक्षाश्रयणं गौणमपि अकरणान्मंदकरणंवरमिति न्यायमाश्रित्याथातो धर्मजिज्ञासेत्यादि-

पृष्ठोद्विचिधिधानोक्तास्यापनपूर्वंकुर्यादुपाकरणं ॥ तथाच कात्यायनः—अथातोषर्मजिज्ञासाकेशातादूर्ध्वमित्यादिनाऽनधिकोवा-
 प्रवासीनबचारीनेत्यतेनाधिकारिणोरूप्यतद्विधिमाह—पंचसंस्कारपूर्वकाधिरितिग्रामाग्निमाहृत्येत्यादि । अग्निप्रतिष्ठापनंकरिष्येइतिपूर्वसंक-
 त्पपधादग्निहरण । तत्रेत्थं । अन्वमिरितिग्रामाग्निमाहृत्य ॥ अन्वमिरुपसा० ततथ । १ । पृष्ठोद्विचीत्यधिष्ठाप्य । ॐपृष्ठोदि०नक्तं
 । १ । मिथिथसावित्रेःप्रज्वालय । सवितृत्विङ्गकऋग्भिस्त्रिष्टुभिःप्रज्वालयेत् ॥ ॐस्ता५सवि०ताम् । १ । तत्स०यात् । २ । त्विश्वा-
 निदे०मुव । ३ । ततस्त्रसिन्यस्यमाणप्रकारेणोपाकर्मकुर्यादित्यलम् ॥ ॥ यद्यप्याचार्येणोपाकर्माहृतयाखानंनोक्तं । तथापि—उपाकर्म-
 णिचोत्सर्गोर्जोदोषेनविपतइतिगार्ग्योक्तेःखानमप्यावश्यकं ॥ उत्सर्गंपि उदकान्तेगमनेनचखानमुपलक्ष्यतइतिउदकान्तंगत्वेतिसूत्रस्य-
 फर्तादिभाष्योक्तेः खानमावश्यकं ॥ ॥ मध्याह्नसंध्यादिकंतुन । उत्सर्गोपाकर्मणोःपूर्वाह्निकालीनत्वात् मध्याह्नसंध्यादीनांमध्या-
 ह्नकालीनत्वेनकालाभावात् अकालेकृतमप्यकृतमितिन्यायाच्च ॥ ॥ तथैवोभयांगतयाऋषीणांपूजनमावश्यकं । उपाकर्मणिकर्तव्यस्युपीणां
 चैवपूजनमितिहेमाद्रौ भविष्योक्तेः । उपाकर्मणिचोत्सर्गोपथाकालसमेत्यच । ऋषीन्दर्भमयानुकूलापूजयेत्तर्पयेत्तइतिकार्ष्णाजिन्युक्तेः ।
 गौतमादीन्ऋषीन्सकृत्त्वादर्भमयान्पुनः । पूजयित्वायथाशक्तिर्पेद्वंशुद्धरत्नित्तिचौधायनोक्तेश्च ॥ श्रवणानुपदेशात् तद्भूतोपादा-
 नात् आवसथ्येयवानांपूर्वभर्जनेनधानासपादनं ॥ एवंनिरग्रेरपि पूर्वं लौकिकधिमर्जितयानासपादनं ॥ उपाकर्मणिदेवताऽभिधानं ।
 सूत्रकारभाष्यकारैरनुक्तत्वात् । स्मार्तगद्गाधरपद्धतिकारैर्लिखितं । तद्यमूलभूतस्तस्याद्यभावाद्दुपेक्ष्यम् ॥ चैकल्पिकपदार्यावि-
 धारणतुभवसेन । अवधार्यद्विवैकल्पिकेकर्मणिप्रवृत्तिन्यायेतिकर्कभाष्यात् ॥ इत्युत्सर्जनोपाकरणनिर्णयः ॥

अथसूत्रानुसारिणीउत्सर्गोपाकर्मपद्धतिः ॥ प्रथमप्रयोगे
 पाकर्मनिमित्तंगणलानमहंकरिव्ये ॥ इतिसंकल्पेविशेषः ॥ न
 मध्याह्नसंध्यादिकं ॥ तेषांस्वकालाभावात् ॥ ॥ अथो-
 त्सर्गपद्धतिः ॥ सूत्रानुक्तवान्न ऋषिपूजनं ॥ उदकान्तंगत्वा ॥ देशकालौसंकीर्त्य ॥ सशिव्योऽहंछन्दसांयातयामत्वनि-
 दृत्तिपूर्वकं पुनराप्यायनार्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं उत्सर्गाख्यं कर्म करिव्ये ॥ ॥ अग्निर्देवांश्छन्दांश्चिदानुपीन्पुराणा-
 चार्यान्गन्धर्वांनितराचार्यान्त्संवत्सरं च सावयवं पितृनाचार्यान्त्स्वींश्चतर्षयेयुः ॥ ॥ आचार्यसहिताःशिव्याः ॥ ॐदे-
 वास्तृष्यताम् १ छंदांश्चितुः २ वेदास्तुः ३ ऋषयस्तुः ४ पुराणाचार्यास्तुः ५ गंधर्वास्तुः ६ इतराचार्यास्तुः ७
 संवत्सरःसावयवस्तुः ८ पितरस्तृष्यः ९ । उदः । आचार्यास्तुः १० । ततःप्राचीनावीतिनोदक्षिणाभिमुखान्स्ति-
 मिश्रं । नामगोत्रोच्चारपूर्वकं । स्वपितृपितामहप्रपितामहहर्तृर्षणं ॥ जीवत्पितृकाश्चपितुःपितृतर्षणंकुर्युः ॥ सावित्रीचतुर-
 नुडुत्य ॥ तत्संचितुः चोदयात् ॥ विरताःस्मृतिप्रभूयुः ॥ विरताःस्य ॥ क्षपणं. प्रवचनंपूर्ववत् ॥ क्षपणमनध्यायोलोम-
 नखानामनिकृन्तनंच ॥ प्रवचनं मद्भ्रान्नाक्षणयोरध्यायादीनांपठनमुपाकर्मवत् ॥ ॐइपेत्या० १ ॐईशाघास्यम्० ४०॥
 ब्रह्ममुपैष्यन्० १ श्वेतकेतुर्हवाऽआरुण्यः १००॥ अथेमासृचंजपन्ति ॥ ॐउभाकवीयुवायोनोधर्मःपरापतत् ॥ परिस-
 ख्यस्यधर्मिणोविसंख्यानिचिसृजामहे ॥ १ ॥ त्रिरात्रंसहोष्यविप्रतिष्ठेन् ॥ ततस्त्रिरात्रादूर्ध्वं शुक्लपक्षेच्छन्दसामध्ययनं
 कृष्णपक्षेचञ्जानां ॥ ततःपुनरुदपप्रमासान् । अर्धसप्तमान्वाधीत्य । एवमेवोत्सर्गविधाय ॥ उभाकवीति ऋचं जप्त्वा ।

त्रिरात्रमेकत्रायस्यैथष्टं पृथग्गच्छेद्युः ॥ ततःपुनरुपाकरणकाले उत्सृष्टान्वेदानुपाकृत्याध्ययनं याचदुत्सर्गमिति ॥ अ-
नेनउत्सर्गैर्येनकर्मणा० ताम् ॥ ॥ इतिस्त्रानुसारिणीउत्सर्गपद्धतिः ॥ ॥ ॥ ॥

अथसूत्रानुसारिण्युपाकर्मद्वयपतिः ॥ अथातोऽध्यायोपाकर्म ॥ ओषधीनांम्रादुर्भवेध्रवणेनश्रावणयांपौर्णमास्यांश्राव-
णस्यपंचमींहेहस्तेनवा ॥ शालामौसादिदंकर्मगुरुश्राद्धेकृतेसति ॥ अग्निपश्चादुपविशेच्छिव्यांश्चाग्निसमीपतः ॥ तिथ्या-
दिकल्पितंकालंस्मृत्यासंकल्पमुचरेत् ॥ आचम्य ॥ प्राणानायम्य ॥ देशकालीसंकीर्त्य ॥ श्रीपरमेश्वरश्रीलार्थंअध्यायोपाक-
र्मैर्यंकर्मकरिव्ये ॥ तदङ्गत्वेनपञ्चभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनं ॥ [॥ अन्वाधानम् ॥ शुभपुण्यतिथौ अस्मिन्न-
ध्यायोपाकर्मारेयेकर्मणिवैकल्पिकपदार्थावधारणैर्देवताभिध्यानंकरिव्ये ॥ समिद्धयमादाय पूर्वैणब्रह्मणोगमनं उत्तरेणपा-
त्रासादनं ताम्रमयी-आज्यस्थाली पालाशःसमिधः श्राचावाधारौ समिद्धतमेआज्यभागौ । चतुर्णविदानांतत्रेणो-
पाकरण तिलहोम-सावित्र्या पूर्णपात्रंदधिणा त्रिरात्रंनखलोमाऽनिकृंतनं एतान्यैकल्पिकपदार्थानहंकरिव्ये ॥ अथदे-
वताभिध्यानम् ॥ प्रजापतिं इन्द्रं अग्निं सोमं एताआधाराज्यभागदेवता आज्येनएकैकयाहुत्या ॥ अन्तरिक्षं १
वासुं २ ब्रह्माणं ३ छन्दांसि ४ ॥ पृथिवी १ अग्निं २ ब्रह्माणं ३ छन्दांसि ४ ॥ दिवं १ सूर्यं २
नब्राणं ३ छन्दांसि ४ ॥ दिशः १ चन्द्रमसं २ नब्राणं ३ छन्दांसि ४ ॥ प्रजापतिं १ देवान् २ ऋषीन्
३ श्रद्धां-४ मेधां ५ सदसस्पतिं ६ अनुमतिं ७ एता-प्रधानैर्देवताआज्येनएकैकयाहुत्या ॥ पुनरत्रप्रधानं ॥

सदसस्पतिं धानाभिखिवारं सवितारं औदुम्बरीभिर्नवभिः समिद्धिः ॥ पुनः सवितारं तिलैः ॥ शेषेणाग्निं खिष्टकृतं ॥
अग्निं चायुं सूर्यं अग्नीवरुणौ अग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान्देवान् मरुतः स्वर्कान् वरुणं आदित्यं
अदितिं प्रजापतिं एता अङ्गप्रधानदेवता आज्येन एकैक्याहुत्यासद्यो ह्यक्षये इत्युक्त्वाऽग्नीसमिद्धयप्रक्षेपः ॥] ब्रह्मवरणा-
द्याज्यभागान्ते विशेषः ॥ अस्मिन्नुपाकमीर्येकर्मणित्वं ब्रह्माभव ॥ इति ब्रह्मवरणं ॥ आसादने विशेषोयनेह स्याचरुपात्र-
कम् ॥ आज्योत्तरं च सिद्धानां धानानां सादनोक्षणे ॥ धानाभ्रष्टायवाः प्रोक्तालाजालुग्रीहयः स्मृताः ॥ अयोपकल्पये-
दाद्रोः सपात्राः समिधोनव ॥ औदुम्बरीः प्रतिव्यक्तघृतं तत्राञ्जनीयकम् ॥ धानादधिच भक्षाय वार्याकः पर्फलंतिलाः ॥
आज्यभागाविष्टाज्याहुतीर्भुहोति ॥ अन्तरिक्षाय वायवे इति यजुर्वेदे ॥ पृथिव्या अग्नय इति ऋग्वेदे ॥ दिवे सूर्यायेति साम-
वेदे ॥ दिग्भ्यश्चन्द्रमस इति सामवेदे ॥ ब्रह्मणे छन्दोभ्यश्चेति सर्वात्र ॥ प्रजापतये देवेभ्य ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदसस्पत-
येऽनुगतये इति च ॥ एतदेव ब्रतादेशनविसर्गेषु ॥ ॐ अन्तरिक्षाय स्वाहा इदमंतरिक्षाय नमः ॥ ॐ वायवे स्वाहा इदं वा-
यवे ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ॥ ॐ छन्दोभ्यः स्वाहा इदं छन्दोभ्यो ॥ ४ ॥ ॐ पृथिव्यै स्वाहा इदं पृथिव्यै ॥
ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॥ ॐ ब्रह्मणे ० इदं ब्रह्मणे ० ॥ ॐ छन्दोभ्यः ० इदं छन्दोभ्यो ० ॥ ४ ॥ ॐ दिवे स्वाहा इदं दिवे ० ॥
ॐ सूर्याय स्वाहा इदं सूर्याय ० ॥ ॐ ब्रह्मणे ० इदं ब्रह्मणे ० ॥ ॐ छन्दोभ्यः ० इदं छन्दोभ्यो ० ॥ ४ ॥ ॐ दिग्भ्यः स्वाहा इदं-
दिग्भ्यो ० ॥ ॐ चन्द्रमसे स्वाहा इदं चन्द्रमसे ० ॥ ॐ ब्रह्मणे ० इदं ब्रह्मणे ० ॥ ॐ छन्दोभ्यः ० इदं छन्दोभ्यो ० ॥ ४ ॥ ॐ प्र-

जापतेयस्वाहा इदं प्रजापतये० ॥ ॐ देवेभ्यः स्वाहा इदं देवेभ्यो० ॥ ॐ ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यो० ॥ ॐ श्रद्धायै-
स्वाहा इदं श्रद्धायै० ॥ ॐ मेधायै स्वाहा इदं मेधायै० ॥ ॐ सदसस्पतये स्वाहा इदं सदसस्पतये० ॥ ॐ अनुमतये स्वाहा इ-
दनुमतये० ॥ ७ ॥ सदसस्पतिमित्यक्षतधानास्त्रिः सर्वे नुपटे युद्धत्वाद्दुस्त्वयि स्त्रिस्तत्रः समिध आदधु राद्राः सपलाशा-
दृताक्ताः सावित्र्या ॥ ब्रह्मचारिणश्च पूर्वकल्पेन ॥ ततो धानाभिधारणं ॥ सुवेणावदाय ॥ ॐ सर्वसुस्पतिमद्भुतं प्रियमि-
न्द्रस्य काम्यम् ॥ सुनिम्रे धाम्ययासि पुं स्वाहा ॥ इदं सदसस्पतये० ॥ इमं मंत्रं गुरुरुणापठ्यमानं शिष्या अपि सहानुपठेयुः ॥
तत उपकल्पिताज्येन समिधाचार्यहस्तेन गृहीत्वा प्राञ्चुस्त्रिस्तंभः ॥ ॐ तत्संविदुः ॥ यात्स्वाहा इदं संविद्रे० ॥ एकां समि-
धमादधुः एवं द्वितीयां तृतीयां च ॥ ततः सर्वे उपविशेयुः ॥ एवं द्विरपरं धानाहोमः समिदाधानं च ॥ शन्नो भवन्त्वित्यक्षत-
धाना अखादयन्तः प्राञ्चीयुः ॥ तत्रिस्तत्रः ॥ ॐ शन्नो भवन्तु शुभ्रजिनो हवे पुदुवतातासितद्रवः सुर्काः ॥ जुम्भयन्तो हिंष्टुकुं-
रक्षां सिंसनेभ्युस्सर्धुयवृन्नमीवा ६ ॥ दधिक्राव्ण इति दधिभक्षयेयुः ॥ ॐ दधिक्राव्णो अकारिपंज्जिणोरथस्य वुजिनः ॥ सु-
दुभिर्नो सुर्वाकरुत्प्रणु आचूँपितारिपत् ॥ द्विराचमनं ॥ सयाचन्तं गणमिच्छेत्तावतसितलानाकर्पफलेकेन जुहुयात्सावित्र्या-
शुक्रज्योतिरित्यनुवाकेन वा ॥ ॐ तत्संविदुः ॥ यात्स्वाहा इदं संविद्रे० ॥ शुक्रज्योतिः सप्त इत्यनुवाकसूत्रम् ॥ ॐ शुक्रज्यो-
तिश्चित्रज्योतिश्च सुलज्योतिश्च ज्योतिर्माध्व ॥ शुक्रश्च क्रतुपाध्वार्यं हा ६ ॥ १ ॥ ईदब्धो न्याहृच्च सुदृच्चुप्रतिसह-

द्युच ॥ मितश्रुसंमितश्रुसभराऽ ॥ २ ॥ ऋतश्चसत्यश्चभ्रुवश्चधकुणश्च ॥ धृतांचधिधृतांचधिधारुयः ॥ ३ ॥ इन्द्रजिब-
 सत्यजिबसेनुजिबसूपेर्णश्च ॥ अन्तमित्रधद्वरेर्भमित्रधगुणः ॥ ४ ॥ ईदक्षासएतादक्षासकुपुणःसदक्षासऽ प्रतिसदक्षास-
 षर्तन ॥ मितार्सधुसम्मितासोनोअधसभरसोमरुतोयुवेअस्मिन् ॥ ५ ॥ स्वतर्वांश्चप्रघुासीर्चसान्तपुत्रश्चयदहमेधीच ॥
 क्रीडीर्चशुाकीचोञ्जेपी ॥ ६ ॥ इन्द्रुदेवीर्धिशोमरुतोनुवत्मानोभवुन्यथेन्द्रुदेवीर्धिशोमरुतोनुवत्मानोभवन् ॥ एवमिमंय-
 जमानुंदेवीधुविशोमानुपीध्वानुवत्मानोभवंतुसाहा ॥ ७ ॥ इदंमरुद्भ्योनमम ॥ ततोधानाभ्यःस्विष्टकृत् ॥
 ॐभूःस्वाहेत्सादिप्रणीताविमोकान्तं ॥ प्राशनान्तेप्रत्यक्षुखेभ्यउपविष्टेभ्यः ॥ ॐकारमुक्त्वात्रिध्वसाचित्रीमध्यायादीन्प्र-
 ब्रूयात् ॥ अग्न्युत्तरेणकुक्षेषु ॥ मन्त्रब्राह्मणयोः ॥ ॐ३म् ॥ तत्संवितुर्धरेण्युंभगोदिवस्यधीमहि ॥ धियोयोर्नःप्रचोदयात्
 ॥ १ ॥ तत्संवितुर्व० ॥ २ ॥ तत्संवितुर्व० ॥ ३ ॥ इयेत्वा १ कृष्णोसि २ सुमिधुग्निं ३ एदंश्च ४ अग्नेस्तुनूः ५ दे-
 वस्यत्वा ६ प्राचस्पतये ७ उषुयामयदहीतोसि ८ देवसवितः ९ अपोदेवाः १० युञ्जानःप्रधुमं ११ दृशानोरुक्मः १२
 मयियच्छामि १३ भ्रुवर्धित्तिर्भ्रुवयोनिः १४ अर्भेज्जितान् १५ नर्मस्ते १६ अश्वमूर्ध्नी १७ वाजश्च १८ स्वादीन्त्वा १९
 क्षत्रस्थयोनिः २० इगंभे २१ तेजोसि २२ क्षिरुण्युगर्भःसम् २३ अर्धस्तूपुरः २४ शार्दूलद्भिः २५ अग्निश्च २६ समा-
 स्त्वा २७ होतायक्षत् २८ समिद्धोअञ्जन् २९ देवसवितः ३० सुहस्रशीर्षुपुरुषः ३१ तदेव ३२ अस्याजरांसः ३३ य-

ज्ञाप्रतः ३४ अपेतः ३५ ऋचुंवार्षं ३६ देवस्यत्वा ३७ देवस्यत्वा ३८ स्वाहाप्राणेभ्यः ३९ ईशावुत्स्यं ४० प्रतुमुपैष्यन् १
 सविक्रुयान्येवान्यतरुपदुधाति २ सवैष्वुचःसंमर्ष्टि ३ हिंक्रुत्यान्वाह ४ सवैप्रवरायाश्रावयति ५ ऋतेवोहवैदेवेपुय-
 नेभागमीपिरे ६ सवैपर्णशासुयाघत्सान्पाकरोति ७ मुनवेहवैप्रातः ८ सयन्नाह ९ ॥१॥ सयद्वाइतुधेतुधश्चसंभुरति १० उहू-
 त्याहयनीयंपूर्णांछतिजुहोति ११ सूर्योहवाअग्निहोत्रम् १२ अथहुतेभिहोत्रउपतिष्ठते १३ प्रजापतिहैवाइदमुग्रएकएवास
 १४ महाहविषिपाह्वेदेवाद्यंजम्बुः १५ ॥२॥ देवयजनंजोषते १६ दुक्षिणेनाहयनीयंम्राञ्चीनयीवेकृष्णाजिनेउपस्तृणाति १७
 समुपदान्यनुनिकामति १८ शिरोवैयज्ञस्यातिथ्यंवाहूप्रायणीयोदयनीयो १९ तद्युपपुब्रुर्च्योषिष्ठस्थूणाराजोभुवति
 २० उदुरसेवास्सुदः २१ अग्निमादत्ते २२ तद्यत्रैतत्सृष्टोहोताहोतृपुदनउपविशति २३ प्रजापतिवैप्रजाःससृजानोरि-
 चानुइवामन्यत २४ ॥३॥ प्राणोहवाअस्योपांशुः २५ बुध्नीहवाअस्यशुक्रामंथिनौ २६ भक्षयित्वासमुपहृताःसइत्युबत्वो-
 त्तिष्ठति २७ मुनोहवाअस्यसचिता २८ आदित्येनचरुणोदयनीयेनप्रचरति २९ प्रजापतिर्वापपयदंशुः ३० ॥४॥ देवाश्चवा-
 असुराश्च ३१ अथखुलुंचाज्यविलापनीचाद्याय ३२ अरुणयोर्द्वीसमारोह ३३ केशवस्यपुरुषस्य ३४ आग्नेयोष्टाकपालःपुरो-
 डाशोभवति ३५ ॥५॥ असद्वाइदमुग्रआसीत् ३६ प्रजापतिरग्निरुपाण्युभ्यथ्यायत् ३७ एतद्देवाअद्यवन् ३८ अथैनमुतःसु-
 नत्येव ३९ पर्णकपायुनिष्पकाएताआपोभवन्ति ४० भूयांऽसिहवींऽपिभवंति ४१ रुक्मंप्रतिमुच्यविचरति ४२ यनी-

बाह्येतामिद्विभ्रदित्याहुः ४३ ॥ ६ ॥ गार्हपत्यं चेष्यन्पलाशशाख्याव्युद्धति ४४ अथातो नैऋतीरेहरंति ४५ चित्तोगार्हपत्योभ-
 वति ४६ आत्मन्नमिद्विह्वीते चेष्यन् ४७ कर्ममुपदधाति ४८ ॥ ७ ॥ प्राणभ्रतलुपदधाति ४९ द्वितीयां चित्तिमुपदधाति ५० तृती-
 यां चित्तिमुपदधाति ५१ चतुर्थीं चित्तिमुपदधाति ५२ पंचमीं चित्तिमुपदधाति ५३ नाकसुदलुपदधाति ५४ ऋतुव्यालुप-
 दधाति ५५ अथातः शतरुद्वियं जुहोति ५६ उपवसथीये हन्नात रुदित आदित्ये ५७ अथातो वैश्वानरं जुहोति ५८ अथातो रा-
 प्रुधतो जुहोति ५९ अथातः पयो व्रततायै ६० ॥ ९ ॥ अग्निरेपुपुरस्ताचीयते ६१ प्रजापतिः स्वर्गलोकमजिगात्सत् ६२ प्राणो-
 गायत्री ६३ प्रजापतिं धित्सलं ६४ तुसवाएतुस्याग्नेः ६५ अथ हैतेरुणे ६६ ॥ १० ॥ संवत्सरो वैयज्ञः प्रजापतिः ६७ त्रिह्वैपु-
 रुपोजायते ६८ ब्राह्मवाएतुस्यामिहोत्रस्यामिहोत्री ६९ उद्दालको ह्यरुणिः ७० उर्ध्वशीहाप्सराः ७१ भृगुह्वैव्यारुणिः ७२
 पशुबंधेनयजते ७३ तद्यथाहवै ७४ ॥ ११ ॥ अयं वैयज्ञो यो यं पुवते ७५ समुद्रं वा एते प्रतरन्ति ७६ युद्धालाके ७७ दीर्घसन्नु-
 ंहवाएतलुपयन्ति ७८ तदाह्वर्यदेपुदीर्घसुत्री ७९ सोमो वैराजायज्ञः प्रजापतिः ८० विश्वरूपं वैत्वाष्टमिन्द्रो हन्
 ८१ इन्द्रस्ववैयुत्र ८२ एतस्माद्ध्वेयज्ञात्पुरुषो जायते ८३ ॥ १२ ॥ ब्रह्मौदनं पचति ८४ प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत ८५
 प्रजापतेरुश्वथत् ८६ प्रजापतिरकामयत् ८७ अथ प्रातर्गुंतमस्य ८८ पुरुषो हनारायणो कामयत् ८९ ब्रह्मवैस्यं भृतपोतप्यत
 ९० अथासैसशां कुर्वति ९१ ॥ १३ ॥ देवाह्वैसत्रं निवेदुः ९२ अथातो रोहिणौ जुहोति ९३ सवैतृतीये हन् ९४ ॥ प्रवर्ग्यः ॥

इत्याहप्राजापत्याः ९५ इतवालाकिर्दानूचानोगुर्ग्यास ९६ जनकोहृष्टदेहः ९७ जनकुं हृष्टदेहं युश्वल्क्योजगाम ९८
 पूर्णमदुःपूर्णमिदं ९९ श्वेतुरेकुर्हवा आरण्येयुः १०० ॥ ऋषिसुखानिवहृचानाम् ॥ अग्निमीळिपुरोहितम् ॥ त्वमग्नेद्युभिः ॥
 सोमस्यमातवसं ॥ त्वंसग्नेसदम् ॥ अवोध्यसिःसमिधा ॥ त्वंसग्नेप्रथमः ॥ अग्निनरोदीधितिभिः ॥ माचिदन्यद्विशं-
 सत ॥ स्वादिष्टयामदिष्टया ॥ अग्नेष्टुहृष्टुपसाम् ॥ पर्वाणिळन्दोगानाम् ॥ अग्नायायतेषुतेसचा ॥
 उचतेजातमन्धसः ॥ याद्याचइन्द्रतेशतं ॥ इन्द्रं नरोनेमधिताहवते ॥ हुवेवाचा ॥ उन्नयामि ॥ सूक्तान्याथवणानाम् ॥
 शंनोदेवीरभिष्टये ॥ ओग्नेयं ॥ ऐन्द्रं ॥ पावमानं ॥ आर्कं ॥ इन्द्रं ॥ सूर्यं ॥ महानाम्नी ॥ सर्वेजपन्ति ॥ सहनोस्तु-
 सहनोपतुसहनइदंपीर्यवदस्तुमह ॥ इन्द्रस्तद्देदयेनयथानविद्विपामहे ॥ त्रिरात्रं नाधीयीरन् ॥ लोमनखानामनिकृंतनम् ॥
 एकंप्रायुत्सर्गात् ॥ अनेनउपाकर्मास्येनकर्मणाभगवान्श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥ यस्यस्तृत्या० ॥ इतियहसुत्रकर्करेणुहरि-
 हरगङ्गाधीवासुदेव्यनुसारेणोपाकर्मप्रयोगः ॥

अपष्टुद्धाचारानुसारिणीअध्यायोत्सर्गांपाकर्मपद्धतिः ॥ तथाच ॥ गदाधरभाष्ये वृद्धाचारकारिकायांवि-
 द्वापः ॥ पीपसरोहिण्याश्वेवाष्टकांश्राथमथ्यमाम् ॥ उदकान्तंससाद्यवेदसोत्सर्जनं वहिः ॥ स्नातव्यंविधिवत्तत्रस्थापयेदव्यरून्वती ॥
 प्रवरांभततोपीमान्कुर्यात्तेषांप्रतिष्ठितम् ॥ इमावेवेतियजुषानामान्येषांविनिर्दिशेत् ॥ अद्विस्तान्स्थापयेत्तत्रसप्तपयइत्युचा ॥ अर्घस्ते-
 भ्यःप्रदातव्यः पूजनचन्दनादिभिः ॥ नैवेद्यैर्विभिः पूज्यावेदस्सहितमिच्छता ॥ ऋषीणांप्रीतयेद्द्याडुपवीतान्यनेकशः ॥ प्रणम्यचमुनी-

न्मत्तपापश्चात्तर्पणमाचरेत् ॥ देवाश्छन्दसि वेदाश्च ऋषयश्च सनातनाः ॥ तथा ॥ पुराणाचार्यान्गन्धर्वां नितराचार्यांस्तथैव च ॥ अहोरात्रा-
 ण्यर्धमासासासान्ततव एव च ॥ संवत्सरो वयवैः सार्धमयं पुरश्चपञ्चभिः ॥ मन्त्रैर्द्वाग्भ्यां गूर्धेतिमा छन्दस्ति सप्त एव च ॥ एवं षोडशभिर्मन्त्रैः सप्त-
 ऋषय इत्येकया ॥ चतुर्भिस्त्रयैर्द्वैरिमा मेवेत्यनेन च ॥ सावित्रीपाठयेच्छिष्यांश्चतुःकृत्वो गुरुः स्वयम् ॥ विरताः स्मेतिपठेयुस्ते प्रणवं योजये-
 त्कविः ॥ सावित्रीत्रिः समुच्चार्य अध्ययायांश्च प्रपाठकान् ॥ शतस्थानान्यनुसृत्य कण्डिकाश्च तथांतिमाः ॥ अन्तिमाः फक्कि कात्रूयादमिमीळेपुरो-
 हितम् ॥ इत्येत्वेत्यमवायाहिंशं नो देवीरभिष्टये ॥ सहनोस्त्विति मञ्चं च पश्चाद्भुभाकवीति च ॥ इति ॥ ॥

अथ सभादीपविधिः ॥ देशकालौ स्मृतत्वा ममेह जन्मनि जन्मांतरे च दीर्घायुः सुपुत्र श्रीसुखसौभाग्यैर्द्विका मुष्मिकफलप्राप्त-
 यैर्धैव्यदोपनाशार्धसर्वकर्मण्यपि उत्कृष्टपुण्यप्राप्त्यर्थं साङ्गलक्ष्मीघाञ्छितफलसर्वमनोरथप्राप्तये सभादीपोक्तानेकफलप्राप्ति-
 कामाहं ब्रह्मविष्णुरुद्रग्रीत्यर्थं ब्राह्मणसभायां ब्राह्मणाय सभादीपदानं करिष्ये ॥ भो दीपत्रय रूपस्त्वं ज्योतिषां प्रभुरव्ययः ॥ आ-
 रोग्यं देहि पुत्रांश्च वैधव्यं प्रयच्छ मे ॥ श्रावणे मास्युपाकर्माण्यारब्धे विप्रसंसदि ॥ ब्रीहितण्डुलपिष्टस्वकिंचित्पक्षकनिर्मितं ॥
 धृतवर्त्यमिसंयुक्तं यिमलेकां सभाजने ॥ सपादतन्दुलप्रस्थं पूरितं सुप्रतिष्ठितं ॥ अवैधव्यं सुपुत्रत्वं दीर्घायुः श्रीसुखासये ॥ स-
 भादीपं प्रदास्ये हंतुभ्यं विप्रसदक्षिणं ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च ग्रीयन्तां दीपदानतः ॥ ममाभीष्टप्रदाः संतु मे वेसिन्वा भवांतरे ॥ स-
 सर्वकामप्रवृत्तानां दीपदानप्रतोषितः ॥ श्रावण्यां श्रावणर्धे च सभायामग्निसंनिधौ ॥ सभादीपं प्रदास्ये हमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥
 देवस्य त्वा० स्वस्त्यस्तु० ॥ इति सभादीपदानं ॥

अथप्रयोगः ॥ प्रथमप्रयोगेमातृश्राद्धं ॥ स्नानविधिःपूर्वोक्तएव ॥ तत्रविशेषः ॥ अध्यायोत्सर्गोपाकर्मनिमित्तगण-
स्नानमदंकरिव्ये इतितंफल्यः ॥ गोमयस्नानोत्तरंभस्नानं ॥ सर्वपानेवदेवानांपूज्योरुद्रोऽधिदेवता ॥ तस्मात्पवित्रंभ-
सेयतेनस्नानमयापदं ॥ १ ॥ ॐअग्निरितिभस्म वायुरितिभस्म जलमितिभस्म स्थलमितिभस्म व्योमेतिभस्म सर्वेऽंह-
याऽहंभस्ममनइत्येतानिऋपिभस्मानि ॥ १ ॥ ॐत्र्यायुपञ्च० त्र्यायुपम् ॥ १ ॥ इतिभस्मस्नानं ॥ इयन्मइत्यष्टाभिःप्र-
थमाभिपेकीत्तरं ॥ अपाथमित्यपामार्गैःपावनंत्रिः ॥ ॐअपाथमपुनिकित्विपुमर्पकृत्यामपुरर्पः ॥ अपामार्गुत्वमुसदपदुः-
व्यम्यंऽसुप ॥ १ ॥ आचम्य ॥ काण्डात्काण्डादितिदूर्वाभिस्त्रिः ॥ ॐकाण्डात्काण्डात्पु० शुतेर्नच ॥ १ ॥ पुनरि-
यम्भइत्यष्टागिरुत्तराभिपेकीत्तरं ॥ पञ्चगव्यस्नानं ॥ गोमृत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकं ॥ पञ्चगव्यमितिप्रोक्तंसर्वपा-
पप्रणाशनं ॥ १ ॥ यत्त्वगस्थिगतंपापंदेहेतिष्ठतिमामके ॥ स्नानाच(प्राशनात्)पञ्चगव्यस्यदहत्वमिदिरियेन्धनं ॥ १ ॥ आ-
चम्य ॥ नन्दिनीनलिनीसीतामालतीचमलापहा ॥ विष्णुपादाब्जसंभृतागङ्गात्रिपथगामिनी ॥ भागीरथीभोगवतीजा-
ह्वीविदशेधरी ॥ द्वादशैतानिनामानिस्नानकालेसदापठेत् ॥ गोदावरिनमस्तुभ्यंनमस्तेपापहारिणि ॥ अञ्जुजांदेहिमे-
मातःकुदस्नानंकरोम्यदं ॥ पापोऽहंपा०भव ॥ इतिविशेषः ॥ ततोमध्याह्नसंध्या ॥ सूर्योपस्थानं ॥ ब्रह्मयज्ञः ॥ तर्प-
णंच ॥ अथऋषिपूजनं ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यं ॥ श्रीपरमेश्वरश्रीत्यर्थं अ-
ध्यायोत्सर्गोपाकर्मनिमित्तं ऋषिपूजनंकरिव्ये ॥ गणपतिपूजनं ॥ वरुणपूजनं ॥ शङ्खचण्डिकापूजनं ॥ पुरुषसूक्तन्यासाः ॥

दर्भवटवःसर्वेऋषयः ॥ ऋषीणांपौराणनामक्रमः ॥ कश्यपोऽथभरद्वाजोअन्निरागौतमोमुनिः ॥ चत्सःपराशरश्चैवमा-
 ण्डव्याऋषयःस्मृताइति ॥ ॐकश्यपायनमः कश्यपं आवाहयामि १ भरद्वाजाय भरद्वाजं० २ अन्निरसे० अन्नि-
 रसं० ३ गौतमाय० गौतमं० ४ वत्साय० वत्सं० ५ पराशराय० पराशरं० ६ माण्डव्याय० माण्डव्यं० ७ ॥ स्वर्षिभ्यो०
 स्वर्षीन्० ॥ अधवा ब्राह्मणोक्तःक्रमः ॥ ॐगोतमाय० गोतमं० १ भरद्वाजाय० भरद्वाजं० २ विश्वामित्राय० विश्वा-
 मित्रं० ३ जमदग्नेये० जमदग्निं० ४ वसिष्ठाय० वसिष्ठं० ५ कश्यपाय० कश्यपं० ६ अत्रये० अत्रिं० ७ अरुन्धत्येनमः
 अरुन्धतीं० ८ स्वर्षिभ्यो० स्वर्षीन्० ॥ प्रतिष्ठा ॥ ॐमनोजुतिर्जु० प्रतिष्ठ ॥ १ ॥ एषवैश्र० प्रतिष्ठितंभवति ॥ १ ॥
 ॐसुसऋषयःप्रति०हेवौ ॥ १ ॥ इदंघिष्णु०सुरे ॥ ॐमृशुचःसःअरुन्धतीसहितःससर्षेयःस्वर्षेयश्चमुप्रतिष्ठिताचरदाभ-
 वंतु ॥ एवमासनादिपोऽशोपचरैःपूजनं ॥ अनयापूजयाअरुन्धतीसहिताःससर्षेयःस्वर्षेयश्चप्रीयंतां ॥ ऋषीणांप्रीत्यर्थंस-
 दक्षिणंयज्ञोपवीतदानं ॥ इतिऋषिपूजनं ॥ ॥ अधोत्सर्गः ॥ अधीतानां अध्येव्यमाणानांच अध्यायानां स्थानविच्छे-
 दाक्रोशधोपणदन्तचिद्यतिदुर्वृत्तिदुष्टोच्चारित्तवर्णानां पूर्वसवर्णाद्यङ्गलोपलम्बितचिद्यतोच्चारित्तवर्णानां श्लिष्टास्पष्टवर्णविघट्ट-
 नादिभिःपाठने श्रुतीनां यद्यातयामत्वं तत्परिहारार्थं अष्टत्रिंशदनध्यायाध्ययने रथ्यासंचरतः शूद्रस्य शृण्वतोऽध्ययने
 म्लेच्छान्त्यजादेः शृण्वतोऽध्ययने अशुचिदेशेऽध्ययने आत्मनोऽशुचित्वेऽध्ययने अक्षरस्वरानुस्वारपदच्छेदकण्डिकाव्यञ्ज-
 नह्रस्वदीर्घश्रुतकण्ठतालुमूर्द्धन्यौष्वदन्त्यनासिकानुनासिकरेफजिह्वामूलीयोपध्मानीयोदात्तानुदात्तस्वरितादीनांव्यत्ययेनो-

वारे मायुर्याधरव्यक्तिकिहीनत्वाधनेकप्रत्यवायपरिहारपूर्वकं सर्वस्येददससमीर्यत्वसंपादनद्वारायथावत्फलप्राप्त्यर्थं श्रीपर-
 मेश्वरीत्यर्थं सशिव्योऽध्यायोत्सर्गोपाकर्माख्येकर्मणी अहंकरिव्ये ॥ तत्रसशिव्योऽहं छन्दसांयातयामत्वनिवृत्तिपूर्वकंपु-
 नराप्यायनार्थंश्रीपरमेश्वरीत्यर्थं अध्यायोत्सर्गाख्येकर्मकरिव्ये ॥ ॥ उदकान्तंगत्वाऽद्भिर्देवाँच्छन्दाँसिवेदानृपीन्पुरा-
 णाचार्यान्गन्धर्वानितराचार्यान्संवत्सरं चसावयवंपितृनाचार्यान्त्वांधतर्पेयुः ॥ यवमिश्रं । अञ्जलिना । ईशानदिब्रुवाः ॥
 ॐ देवास्तृप्यन्ताम् १ ॐ छन्दाँसितृ ० २ वेदास्तृ ० ३ ऋषयस्तृ ० ४ पुराणाचार्यास्तृ ० ५ गन्धर्वास्तृ ० ६ इतराचा-
 र्यास्तृ ० ७ अहोरात्राणितृ ० ८ अर्द्धमासास्तृ ० ९ मासास्तृ ० १० ऋतवस्तृ ० ११ संवत्सरःसावयवस्तृ ० १२ पित-
 रस्तृ ० १३ आचार्यास्तृ ० १४ ॥ ततस्त्रिलमिश्रं प्राचीनावीतिनोदक्षिणामुखाः ॥ नामगोत्रोच्चारपूर्वकं स्वपितृतर्पणं ॥
 जीवत्पितृकास्तृपितुःपित्रादीनांतर्पणं दुयुः ॥ सव्यं ॥ आचम्य ॥ ॥ अथमन्त्रतर्पणं ॥ ॐ अयम्पुरोमुवस्तस्यप्राणोभौ-
 वायुनोर्यसुन्तः प्राणायुनोर्गायत्रीवासुन्तीगायत्र्यैगायत्रज्ञायुत्रादृपाँशुर्गुपाँशुश्चिद्द्विद्द्वितोरथन्तरंबसिष्टकपिः प्रजाप-
 त्तिर्हीतयात्वयाप्राणं यत्कामिप्रजाभ्यः ॥ १ ॥ अयं दक्षिणा । विश्वकंर्मुतस्यमनोविश्वकंर्मुण्मृण्मोमानुसखिष्टुवम्रैष्मीत्रिष्टुभः-
 सारँ स्वरादन्तर्यामोन्तर्यामात्पञ्चदशशः पञ्चदशशः पञ्चदशशः पञ्चदशशः पञ्चदशशः पञ्चदशशः पञ्चदशशः ॥ २ ॥
 अयंपुधादिभव्यं ब्राह्मस्य चर्धुर्बभ्रव्यचुसंघुर्पाधाक्षुष्युजगतीपुर्षीजगत्याऽऽकृषसंघुर्बभ्रव्यमाच्छुक्रः शुक्रात्ससदुशः ससदुशा-

३ ॥ इदमुत्तरात्स्वस्तस्य श्रोत्रं सौवर्णं शूरच्छीञ्चुनु-
 द्दुपशारुद्वानुदुभेडमैडान्मन्थीमन्थिनपकविः शार्पकविः शार्द्वराजं विश्वामित्रकपिः प्रजापतिर्यहीतयात्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्र-
 जाभ्यः ॥ ४ ॥ इयमुपरिमृत्तिसस्यैषा ब्रह्मस्यैहमुन्तो ब्राह्म्यः पुक्लिहमुन्तीपुंत्तयेनिधनवच्चिधनवतआमयुणऽआमयुणात्रि-
 णवत्रयस्त्रिंशौत्रिणवत्रयस्त्रिंशोशाभ्यांशाकरैवतेविथकमुंत्तपिः प्रजापतिर्यहीतयात्वया वाचं गृह्णामि प्रजाभ्योलोकंता-
 इन्द्रम् ॥ ५ ॥ मूर्द्धावर्यः प्रजापतिश्छन्दः क्षत्रं भयोमयन्दुंछन्दो विष्टुंभो घयोऽधिपतिरछन्दो विथकमुंत्तपिः परमेष्ठीछन्दो-
 वुस्तो घयो विष्टुंछन्दो वृष्णिर्वयो विष्टुंछन्दः पुरुषो वयस्तुन्द्रंछन्दो व्याघ्रो घयोनाद्युंछन्दः सिंहो घयच्छदिरछन्दः पशु-
 धाद्वयो बृहतीच्छन्दः पुष्यः कुकुपुच्छन्दः सप्तो बृहतीछन्दः ॥ ६ ॥ अनुद्धान्वर्यः पुक्लिहछन्दो धेनुर्वयोजगती-
 छन्दुष्यविर्वयस्त्रिष्टुपुच्छन्दो दित्युवाङ्घ्रयो विरादच्छन्दः पञ्चाविर्वयो गायत्रीछन्दस्त्रिवत्सो वर्यस्त्रिष्णक्छन्दस्सुर्वुवाङ्घ्रयोऽनुष्टुप्छ-
 न्दोलोकंता इन्द्रम् ॥ ७ ॥ माछन्दः प्रमाछन्दः प्रतिमाछन्दोऽअष्टीवयुश्छन्दः पुक्लिहछन्दः पुष्णिक्छन्दो बृहतीछन्दोऽनु-
 ष्टुपुच्छन्दो विरादच्छन्दो गायत्रीछन्दस्त्रिष्टुपुच्छन्दो जगतीछन्दः ॥ ८ ॥ पृथिवीछन्दोऽन्तरिक्षुंछन्दो यौश्छन्दः समाच्छन्दो नक्ष-
 त्राणिछन्दो वाक्छन्दो मनुश्छन्दः कुपिरछन्दो हिरण्यंछन्दो गौरुछन्दो जाछन्दोऽध्वश्छन्दः ॥ ९ ॥ अग्निर्देवता ॥ वातो देवता-
 सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता रुद्रा देवता इन्द्रा देवता इत्येवता गुरुतो देवता विश्वे देवता इवता इवता इवता इवता

॥ १० ॥ सुस्रुक्पर्णुः ॥ प्रतिहिताशरीरेस्सर्क्षंतिस्सदमंत्रमादम् ॥ सुसापुःस्वर्षतोऽलोकर्मीयुस्तत्रजाप्लतोअस्वमजौ-
सस्रुसदैन्यदेवौ ॥ ११ ॥ मन्त्रोक्ताऋषयस्तृप्यन्ताम् ॥

अथत्वारीवंशः ॥ कां० १० प्र० ४ आ० ८ मं० ९ ॥ अथषष्टंशः ॥ समानुमासाक्षीवीपुत्रात्साक्षीवीपुत्रो-
माण्डूकायनेर्माण्डूकायनिन्मूर्माण्डव्यान्माण्डव्यःकौत्सात्कौत्सोमाहित्येर्माहित्यर्षामकक्षायणाद्दामकक्षायणोघ्रात्साद्वा-
त्स्यःशाण्डिल्याच्छाण्डिल्यःकुश्रेःकुशिर्यज्ञवचसोराजसंब्रायनाश्रुज्ञवचाराजसंब्रायनस्तुरात्कावयेयासुरःकावपेयःप्रजापतेः-
प्रजापतिर्ब्रह्मणोब्रह्मस्यंबुब्रह्मणेनमः ॥ १ ॥ वंशोक्ताऋषयस्तृप्यतां ॥

कां० १४ प्र० ४ आ० ५ मं० २०।२।२२। अथषष्टंशः ॥ तदिदंषष्टंशोर्षणाख्याच्छौर्षणाख्योर्गौतमादौतमोद्या-
त्साद्वात्स्योघ्रात्साचपाराशर्ष्याःसृाकृलाचभुगारद्वाजाचभुगारद्वाजऽओदवाहेश्शुशुडिल्याचशाण्डिल्योवैजवापा-
द्यर्गौतमाद्यर्गौतमोवैजवापायनाचषष्टपुरेयःशाण्डिल्याचरौहिणायनाचरौहिणायनःशौनकाद्यात्रेयाचरेभ्युचरु-
भ्यःपौतिमाव्यायणाचकौण्डिन्यायनाचकौण्डिन्यःकौण्डिन्यात्कौण्डिन्यःकौण्डिन्यात्कौण्डिन्यःकौण्डिन्याचाग्निवे-
द्याच ॥ १ ॥ आग्निवेद्यःसुतवात् ॥ सुतवःपुराशर्ष्यात्पाराशर्ष्योऽज्ञातृकण्योभुगारद्वाजाद्भुगारद्वाजोभारद्वाजा-
चासुरायणाचगौतमाद्यर्गौतमोभुगारद्वाजाद्भुगारद्वाजोवैजवापायनुवैजवापायनःकौशिकायनिर्धृतकौशिकाद्भुत-

पृथ्वीपुत्राद्यात्सीमाण्डवीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्पाराशरीपुत्रो गार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रः पाराशरीकौण्डिनी-
 पुत्रो गार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रो गार्गीपुत्रो गार्गीपुत्रो गार्गीपुत्रो गार्गीपुत्रो गार्गीपुत्रो गार्गीपुत्रो गार्गीपुत्रो गार्गीपु-
 त्रो भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः शूनिकीपुत्राच्छूनिकीपुत्रः ॥ १ ॥ काश्यपीवालक्यामाठरीपुत्रात् ॥
 काश्यपीवालक्यामाठरीपुत्रः कौत्सीपुत्रात्कौत्सीपुत्रो बौधीपुत्रः शालंकायनीपुत्राच्छालंकायनीपुत्रो द्वार्षगणीपु-
 त्राद्द्वार्षगणीपुत्रो गौतमीपुत्राद्गौतमीपुत्रो त्रैयीपुत्राद्त्रैयीपुत्रो गौतमीपुत्रो गौतमीपुत्रो गौतमीपुत्रो गौतमीपु-
 त्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्पाराशरीपुत्रो धार्करीपुत्राद्धार्करीपुत्रः शार्ङ्गीपुत्राच्छार्ङ्गी-
 पुत्रः सांकृतीपुत्रात्सांकृतीपुत्रः ॥ २ ॥ आलंबीपुत्रात् ॥ आलंबीपुत्रश्चालंबायनीपुत्राद्दालंबायनीपुत्रो ज्ञायन्तीपुत्राज्ञाय-
 न्तीपुत्रो माण्डूकायनीपुत्रान्माण्डूकायनीपुत्रो माण्डूकीपुत्रः शांडिलीपुत्राच्छांडिलीपुत्रो राधीतरिपुत्राद्दुराधी-
 तरीपुत्रः क्लीञ्चिकीपुत्राभ्यां क्लीञ्चिकीपुत्रो वैदश्यतीपुत्रो भाद्रकीपुत्राद्भाद्रकीपुत्रः प्राचीनयोगीपुत्रात्प्राचीनयो-
 गीपुत्रः साजीवीपुत्रात्साजीवीपुत्रः कार्शकेयीपुत्रात्कार्शकेयीपुत्रः ॥ ३ ॥ प्राक्षीपुत्राद्वासुरा-
 यणाद्वासुरायणऽवासुरेरासुरियां सिल्वस्थाघान्वल्वयुऽउददालकोऽरुणादुरुणुपवेशेऽरुपवेशेऽरुपवेशेऽरुपवेशेऽरु-
 सोषाजश्रुबाजिज्ञायतोद्युष्योगाजिहावान्वाध्योगोऽसिताद्धार्षगणोऽहरितात्कश्यपाद्हरितः कश्यपः शि-

ल्पात्कुर्यात्तिल्यःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापः
 पिपाजसनेयेनयाज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥ ४ ॥ वंशोक्ताःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापः
 मेवुगोतमभरद्वाजी ॥ अयुगेवगोतमोऽयंभुद्राजुइमुवेवविथामित्रजसदसीअयमेवविथामित्रोयंजमदधिरिसावेववृसिष्ठक
 इयपुययुमेववृसिष्ठोयंकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापःकुर्यापः
 ॥ १ ॥ ॥ वंशोक्ताःकुर्यापःकुर्यापः ॥ इतिमंत्रतर्पणं ॥ साचित्रीचतुरनुद्वय ॥ तत्संचितुःद्वयत् ॥ ४ ॥ चिरताः
 खेतिप्रवृद्धः ॥ चिरताःस ॥ प्रवचनंपूर्ववत् ॥ मन्त्राब्जणयोरध्यायादीनांपठनशुपाकर्मवत् ॥ ॥ प्रणवपूर्वकंसाचि-
 नीत्रिर्जपेत् ॥ ॐ तत्संचितुः ॥ ३ ॥ इत्येत्वा १ कृष्णोसि २ सुमिधुभि ३ एदम् ४ अमेस्तुः ५ देवस्यत्वा ६ द्याचस्पतये ७
 तुपुयामर्दहीतोसि ८ देवसचितः ९ अपोदेवाः १० सुञ्जानःप्रथुमं ११ इशानोरुक्मः १२ मथियृहामि १३ ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः
 १४ अग्नेज्जातान् १५ नर्मले १६ अस्मन्बृजम् १७ वार्जध १८ स्वाह्वीत्वा १९ क्षत्रस्ययोनिः २० इमम्भे २१ तेजोसि २२
 हिरण्यगुर्भःसम् २३ अर्थस्तपुरः २४ शार्दन्दुद्धिः २५ अग्निध्वं २६ समास्त्वा २७ होतायक्षत् २८ समिद्धोऽञ्जन् २९
 देवसचितः ३० सुहृत्सशीर्षोपुरुषः ३१ तदेव ३२ अस्याजरासः ३३ यजात्रतः ३४ अपेतः ३५ क्रतुम्वाचम् ३६
 देवस्यत्वा ३७ देवस्यत्वा ३८ स्वाहाप्राणेभ्यः ३९ इशावासायम् ४० ॥ ॥ इतिचत्वारिंशन्मन्त्राध्यायादयः ॥

अथत्राक्षिणाच्यायादयः ॥ इतुमुपैष्यन् १ सवैकपालान्येवान्यतरुपदुधाति २ सवैखुचःसम्माष्टिं ३ द्विकृत्यान्वाह ४
 सवैप्रवरायाश्रावयति ५ ऋतुबोहवैदेयेपुयज्ञभागमीपिरे ६ सवैपर्णशाखुयाचत्सानपुाकरोति ७ मुनवेह्वैप्रातः ८ सयन्नाह ९
 ॥ १ ॥ सयद्युह्वेतुश्चसंभुरति १० उद्धृत्याहवनीयंपूर्णाहुतिस्तुहोति ११ सूर्योह्ववाजग्निहोत्रम् १२ अथहुतेग्निहोत्र-
 उपतिष्ठते १३ प्रजापतिर्हवाइदमुग्रएकएवास १४ महाहविपाहवैदेवाधुंजसः १५ ॥ २ ॥ देवयुजंजोपयंते १६
 दुक्षिणेनाहवनीयंप्राचीनत्रीवेकृष्णाजिनेउपस्तृणाति १७ सप्तपदान्यनुनिक्तामति १८ शिरोवैयज्ञस्यातिथ्यंवाहूग्रायणी-
 योदयनीयौ १९ तद्युण्णुपूर्वाच्योद्विष्वस्थूणाराजोभुवति २० उदुरमेवाससुदः २१ अत्रिमादत्ते २२ तद्युत्रैतत्सृष्टो-
 होताहोतृपुदनउपविशति २३ प्रजापतिर्ब्रह्मज्जाःससृजानोरिचानुइवामन्यत २४ ॥ ३ ॥ प्राणोहवाजस्योपांशुः २५
 त्र्यष्टुपीहवाअस्यशुक्रामंथिनौ २६ भक्षयित्वासमुपहृताःसहुत्युक्त्वोत्तिष्ठति २७ मुनोहवाजस्यसविता २८ आदित्ये-
 नचरुणोदयनीयेनम्रचरति २९ प्रजापतिर्बृहस्पयुदंशुः ३० ॥ ४ ॥ देवाश्चवाऽअसुराश्च ३१ अथसुत्रुश्चाज्यविला-
 पनीश्चाद्वाय ३२ अणुयोरग्नीसमारोह ३३ केशवस्यपुरुषस्य ३४ आग्नेयोष्टाकपालःपुरोडाशोभवति ३५ ॥ ५ ॥
 असह्नाइदमुग्रऽआसीत् ३६ प्रजापतिरग्निरूपान्युभ्यध्यायत् ३७ एतद्देवाऽअष्टवन् ३८ अथैनमतःखनत्येव ३९
 पर्णकपायुनिष्पकाऽएताऽआपोभवन्ति ४० भूयांंसिहवींंपिभवन्ति ४१ रुचसुंप्रतिमुच्यचिभर्ति ४२ घनीवाग्ने-

तामिषिभ्रदित्याहुः ४३ ॥ ६ ॥ गार्हपत्यं चेष्वन्यपलाशशाधुयाव्युद्दहति ४४ अध्यातो नैऋतीरेहरति ४५ चितोगार्ह-
 पत्यो भवति ४६ आत्सुन्नमिंश्रिच्छीते चेष्यन् ४७ कूर्ममुपदधाति ४८ ॥ ७ ॥ प्राणभूत उपदधाति ४९ द्वितीयां चिति-
 मुपदधाति ५० तृतीयां चितिमुपदधाति ५१ चतुर्थीं चितिमुपदधाति ५२ पञ्चमीं चितिमुपदधाति ५३ नाक-
 मुद उपदधाति ५४ क्रतुव्या उपदधाति ५५ ॥ ८ ॥ अध्यातः शतरुद्रियं जुहोति ५६ उपवसथीं युहन्प्रातरुदित-
 ऽआदित्ये ५७ अध्यातो वैश्वानरं जुहोति ५८ अध्यातो राद्रुमुतो जुहोति ५९ अध्यातः पयोत्रतुतायै ६० ॥ ९ ॥
 अग्निरेपुरस्ताचीयते ६१ प्रजापतिः स्वर्गलोकमजिगात्सत् ६२ प्राणो गायत्री ६३ प्रजापतिं विश्वस्तं ६४ तस्य-
 या एतस्याग्नेः ६५ अधर्हृतेरुणे ६६ ॥ १० ॥ संबत्सरो वैयज्ञः प्रजापतिः ६७ सिर्ह्वै पुरुषो जायते ६८ व्याघ्रवा-
 ष्णुस्यामिदोत्रस्यामिहोत्री ६९ उट्टालको ह्यारुणिः ७० उर्व्वशीहाप्सराः ७१ भृगुर्ह्वै यष्टारुणिः ७२ पशुबंधेन यजते ७३
 तद्व्याधवै ७४ ॥ ११ ॥ अयं वै यज्ञो यो यम्पुषते ७५ समुद्रं व्यापते प्रतरन्ति ७६ युद्धालाके ७७ दीर्घसत्रं ह्यवाप्त उप-
 पयंति ७८ तदाहुर्व्युदेपुदीर्घसुत्री ७९ सोमो चैराजायज्ञः प्रजापतिः ८० विश्वरूपं वै त्वाद्भूमिद्रोहन् ८१ इंद्रस्यै च युत्र ८२
 ष्णुस्याह्वै यज्ञात्पुरुषो जायते ८३ ॥ १२ ॥ ब्रह्मौदनमुपचति ८४ प्रजापतिं देवैर्भ्यो यज्ञान्वयादिशत् ८५ प्रजापतेरुक्ष-
 यत् ८६ प्रजापतिरकामयत ८७ अधुप्रातर्गुंतिमस्य ८८ पुरुषो हनारायणो कामयत ८९ ब्रह्मवैस्वयं मुतपो तप्यत ९० अ-

धासीसाशानुं कुर्वन्ति ९१ ॥ १३ ॥ देवाहवैसत्रत्रिपेदुः ९२ अथातोरोहिणीञ्जुहोति ९३ सवितृतीयेहन् ९४ ॥ प्रवर्ष्यः ॥
 इयाहप्रजापत्याः ९५ दसवालाकिर्हानूचानो गार्ग्यआस ९६ जनकोहवैदेहः ९७ जनकुंहेह्वैदेहंयुञ्जवल्क्यो जगाम ९८
 पूर्णमदुःपूर्णमिदं ९९ श्वेतुकेतुर्हवाआरुणोयुः १०० ॥ १४ ॥ इतिशतंत्राक्षणाध्यायादयः ॥

अथत्राक्षणप्रपाठकाः ॥ ॥ इतुसुपैष्यन् १ चतुर्द्धाविहितोहवाऽअग्नेश्विरास २ तेवाआर्द्रोऽस्युः ३ सुखुचोत्तरमा-
 धारुमाधारयिष्यन् ४ यज्ञेनवैदेवाः ५ यज्ञेनवैदेवादिबसुपोदकामन् ६ सवैस्त्रुचौव्यूहति ७ ॥ १ ॥ सयद्वाइतुश्चेतुश्चसं-
 म्ररति १ वुरुणोहैनद्राज्युकामआदधे २ युत्रैप्रजापतिःप्रजाःससृजे ३ प्रजापतिर्हवाएतेनुग्रयज्ञेनेजे ४ महाहविषाह-
 वैदेवावृत्रअष्टुः ५ ॥ २ ॥ देवयुजनंजोपयंते १ ब्राचंयच्छति २ नीडिकृष्णाजिनमास्त्वृणाति ३ तद्यएपुपूर्वाध्वीवृषिष्ठा-
 स्थूणाराजोभुवति ४ धिञ्जामानोहैवास्वयिष्ण्याः ५ प्राशंकृत्वाम्रुत्तिमुञ्चति ६ सोत्युपयजति ७ ॥ ३ ॥ प्राणोहवाअ-
 स्योपांशुः १ आत्माहवाअस्याग्रयणः २ ह्यंतिव्याएतद्यज्ञं ३ सवाऽअवम्रुथमभ्युवैति ४ तद्यत्रैतुह्वादशाहेनुव्यूहच्छन्दसा-
 युजते ५ ॥ ४ ॥ देवाश्चधाऽअसुराश्च १ वाहस्पत्युनचरुणाप्रचरति २ सवाऽअपःसुम्भरति ३ मैत्रावरुण्यापयुस्ययाप्रुच-
 रति ४ ॥ ५ ॥ असद्वाऽइदमप्रऽआसीत् १ प्रजापत्यञ्जुरकाआलभन्ते २ प्रदीसाऽएतेभुयोभवन्ति ३ तुसाऽएतुस्याअ-
 पाढांपूर्वाङ्करोति ४ रुक्मुम्प्रतिमुच्यविभर्ति ५ ॥ ६ ॥ गार्हपत्यंचेच्युन्पलाशशाखुयाव्यूहति १ अथदर्भस्तं वसुपदधाति २

आत्मज्ञप्तिं गृहीतेचेभ्युन् ३ कूर्ममुपदधाति ४ ॥ ७ ॥ प्राणभूतऽऽपदधाति १ अथ विश्वज्योतिषमुपदधाति २ अथातो-
 न्वाष्टुम् ३ गार्हपत्यमुपदधाति ४ ॥ ८ ॥ अघातःशतरुद्रियञ्जुहोति १ प्रत्येत्याग्निं प्रहरिष्यन् २ अथैतान्यन्नक्रतूञ्जु-
 होति ३ अथप्रातःप्रातरनुवांकुमुपाकरिष्युन् ४ ॥ ९ ॥ अग्निरेवपुरस्ताचीयते १ अघातश्चयनस्त्विव २ संवत्सरोवै प्रज्जाप-
 त्तिरग्निः ३ नेववाइदमग्नेसदासीन्नेवसदासीव् ४ ॥ १० ॥ संवत्सरोवैयज्ञः प्रज्जापतिः १ अपिहवाऽऽप्तुर्हि २ प्रज्जापति-
 वं प्रज्जाः सृजमानोतप्यत ३ अघातःस्वाध्यायप्रशङ्गसा ४ ॥ ११ ॥ अयं वै यज्ञो यो यम्पुवते १ पुरुषं ह नारायणम् प्रज्जापति-
 रखाच २ सोमो वै रुरजायज्ञः प्रज्जापतिः ३ प्रज्जापतिर्यज्ञमसृजत ४ ॥ १२ ॥ ब्रह्मो दनुम्पचति १ नियुक्तेषु पशुषु २ प्रमु-
 ष्याथन्दुधिणेनबुदिम् ३ पुरुषोहनारायणो कामयतु ४ ॥ १३ ॥ देवाहवैसत्रं निपेदुः १ सयत्रैताऽहोतान्वाह २ ॥ प्र. ॥
 इत्याह प्राजापत्याः १ रसवालाकिर्दानूचानो गार्ग्यऽआस २ अथ दैनम्सुज्युल्लासायनिःपप्रच्छ ३ जनकुण्डं ह वै देहं यान्नवल्कयो-
 जगाम ४ भूमिरन्तरिक्षन्धौरिति ५ ॥ १४ ॥ इति अष्टपष्टिप्रपाठकाः ॥ ६८ ॥

अथमत्रशतानि ॥ ॥ इपेर्त्वा १ परिते २ अग्नेनर्य ३ उपुयामर्हतीतोसिसुशर्म्मसि ४ प्रथमा । सोमस्यत्विषिः ५
 परस्याऽअधि ६ अनुषावः ७ राक्षसि ८ नमोहिरण्यवाहवे ९ इन्द्रेणम् १० इयोते ११ अन्नात्परिच्युतः १२ अश्विना-
 तेजसा १३ पृथिव्यैसाहा १४ प्रजापतयेच १५ तेऽर्बख १६ तर्नूनपात्पथः १७ अयमिह १८ अर्जुनः १९ इयुस्यत्रे ७५

एवमेकोनविंशतिशतानिपंचससत्यधिकानि ॥ १९०७५ ॥ अथनातपथशतानि ॥ इतुसुपैव्यन् १ तद्युदेवंपि
 नृष्टि २ अध्राज्यलित्याभ्याम्पत्रिन्त्राम्यां ३ बृहद्योचायविध्येति ४ ब्रह्मनाट्टरातोस्याम् ५ अग्निर्वैदेवानामद्धातमाम् ६
 तद्युधायोर्नोरुतःसिद्धेत् ७ ताम्यैश्राशंतेषु ८ अथघेदंपुलीषिल्लंशयति ९ अयम्यैवज्ञोयोयम्पुवते १० अथयुदस्तमेति ११
 रेवतीरुमञ्चमिति १२ सव्याऽआग्नेयोष्टाकपालःपुरोडाशोभवति १३ तद्येसुोमेनेजानाः १४ अथोत्तरेणशालाम्पुरिश्रय-
 न्ति १५ ॥ अथोहिसति १६ सायुचभृःपिंगाक्षीसोमकृयणीस्यात् १७ तेदेवाः १८ प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते १९ सा-
 हकद्रूरुवाच २० देवाहवैयज्ञान्तन्वानाः २१ अधपार्थुनवासिनावाश्रुयौति २२ सुजुहोतिशृणोत्वग्निः समिधाहुवम्मइति
 २३ इयुह्वयाऽउपाह्वयुः २४ तुरयासुवेवुध्रुवऽआयुः २५ युत्रद्यावापृथिव्यदृशस्यते २६ सऽआज्यस्योपस्तीर्यद्विश्वरोवद्य-
 त्ति २७ हुन्द्रोह्वयुपोडशी २८ तुसान्द्वादशगुर्भाः २९ तद्येहसपुराबाजेपुयेनयुजते ३० अथद्विशोनृवीक्षमाणोजपति ३१
 सयुदीक्षते ३२ अधैतमग्निपेकुंकृप्यविपाणुयानुविमृष्टे ३३ पुडेवोत्तरेचरुवः ३४ अथोऽआहुः ३५ अमावास्यायान्दीक्षते ३६
 अथस्यपदेजुहोति ३७ अधिनान्धूपयति ३८ तुमुपरिनाभिविभर्ति ३९ अथोखाञ्चिचपति ४० चतस्रःसीतायुजुपाकृपति
 ४१ तुग्रत्सुधंयुन्तम् ४२ अपाह्नुम्मन्त्सीद्वेति ४३ तुस्यमुनोवैश्वकर्मणमिति ४४ तुदैपुमध्यमास्वयमातृण्णा ४५ एका-
 दशभिरस्तुपतेति ४६ ताव्याऽएताः ४७ अथस्वयमातृणमुपदधाति ४८ अथोत्तराहुर्नप्राक् ४९ सयःसुवैश्वानरुः ५०

शालेऽअसूर्यरुचः ५१ नामकृत्वार्धेनमुपतिष्ठते ५२ यायाऽइयम्बुदिःसप्तविधस्य ५३ अग्रमेवाकाशोजः ५४ सो-
यमात्सुत्रेधाविहितुऽप्य ५५ अधषट्शः ५६ अधयामेतामाहुतिःशुद्धोति ५७ अधयुदबुवाक्यामनूच्य ५८ ब्रह्मचार्यसी-
त्याह ५९ सयुत्पयुर्धेनयजते ६० द्योतिहोवाच ६१ अधयुत्रस्वकद्रष्ट्यात् ६२ अधयुदिप्रभृतः ६३ सुर्वेऽआश्विनो-
भवन्ति ६४ प्रजापतिर्यजुमसृजत ६५ किन्वायुपनम्मददिति ६६ अधुयोस्वनिष्कःप्रतिशुक्लोभवति ६७ एतेनर्होद्भ्रोतो-
द्देवापःशीनकः ६८ चतस्रःसीतायुञ्जुपाकृपति ६९ अधोत्तरतःसिकतातुपकीर्णाभवन्ति ७० अथरीद्विणोऽबुद्धोति ७१
तेरेबुऽअबुवन् ७२ तानियदुगृह्णाति ७३ योभोत्तिष्ठन् ७४ कतमुऽआत्सेति ७५ अर्थहनम्मनुष्याऽऊचुः ७६ अधयामिच्छे-
द्भर्भन्दीतीति २४ इतिसप्तसहस्राणि पञ्चतयतुर्धेशलधिकानि ७६२४ शतपथशतानि ॥

अथांलकंडिकाः ॥ अधवृत्तम्बिसृजते १ सयुस्मिन्हूर्तावसुँलोकमेति २ अधनिग्राम्याभ्योग्रहान्विगृह्णते ३ अधय-
हृपतिःसुन्नखण्यामाह्वयति ४ तायाऽएताः ५ तानिदुशभवन्ति ६ ताऽएताऽअङ्गुलयः ७ मध्यमेबृत्तीयाचितिः ८ सुहो-
वाच ९ अधषट्शः १० तुस्याऽउद्देतुदवाच ११ सवाऽएपुऽआत्मैयत्सौत्रामुणी १२ मर्यादायाऽएबुलोष्टुमादस्य १३
प्राक्षीणुनाद्वापुरियासिनः १४ ॥ अथांलफकिंकाः ॥ एयुवृत्तम्बिसृजते १ परमाहुतिःकुच्छतीति २ तुसाद्धोतृच-
मसात् ३ तुस्मिन्त्समुपहयुमिद्वासमिधोभ्यादधाति ४ द्वादशवाद्युपोदुशवाद्दक्षिणाभवन्ति ५ यावानमिर्धुवत्वस्यमात्रात्ता-

वचुर्भवति ६ तुस्मात्समानुसम्बन्धनाः ७ तुस्मादिमेप्राणाऽऽपु रिष्टादुसलन्नाः ८ सम्बाहुनेनुवर्धिजो लोकाइति ९ ब्रह्मणो
 ब्रह्मस्वयम्भुन्नखणेनमः १० कैशिनीरेवेमाऽअप्येतर्हिप्रज्जजायन्ते ११ तुस्मादिस्मावात्मानमभितोबाहू १२ तुस्यादुहै
 तुज्जीवाश्चपितुरधनसुन्दश्यन्ते १३ आदित्यानीमानिशुक्लानियुजुऽपिषाजसनेयेनयाज्ञवल्क्येनारुष्यायुन्ते १४ ॥ ॥
 तुदेतुइत्याभ्युक्तन्नमूपाश्रान्तुंयदवन्तिदेवाइतिनुहैवैषुविदुषःकिञ्चननमूपाश्रान्तुंभवति तुधोहास्येतत्सर्वन्देवाऽअवन्ति ॥
 ॥ १ ॥ ॐ अग्निमीळेपुरो० धातमम् ॥ १ ॥ ॐ इपेत्योर्जित्वा० पृश्नर्पाहि ॥ २ ॥ ॐ अग्नऽआयाहिवी० च-
 हिपि ॥ ३ ॥ ॐ शन्नोदेवी० खवन्तुनः ॥ ४ ॥ ॐ सहनोऽसहनोवतुसहनइदम्बीर्यवदस्तुन्नह ॥ इन्द्रस्तोद्रेदयेनयथा-
 नचिद्धिपामहे ॥ १ ॥ अथेमामृचंजपन्त्युभाकथीति ॥ ॐ उभाकवीयुवायोनोधर्मःपरापतत् ॥ परिसख्यस्यधर्मिणो
 विसस्यानिविसृजामहे ॥ १ ॥ ॥ ततो गंधाद्युपचारैर्ऋषीणामुत्तरपूजनं ॥ विसर्जनं ॥ ॐ उत्तिष्ठन्नह० सचा ॥ १ ॥
 यान्तुऋपिगणाःसर्वे० गमनायच ॥ १ ॥ ॐ ऋषीणांजलेह्लावनं ॥ ॐ सुमुद्रंऽऽस्वाहाहान्तरिक्षंऽऽस्वाहाहृद्वेवुसं वितारंऽऽस्वा-
 हासिन्नावरुणौगच्छस्वाहाहोरुरात्रेगच्छस्वाहाहृदं दृसिगच्छस्वाहाघावापृथिवीगच्छस्वाहायज्ञंऽऽस्वाहासामं गच्छस्वाहादिव्यन्नभो-
 गच्छस्वाहाभिस्रैधानुंरंगच्छस्वाहामनोमिहृदिद्यच्छदिवन्तेधूमोगच्छुखुर्ज्योतिःपृथिवीम्भसुनार्युणस्वाहा ॥ १ ॥ त्रिरात्रन्ना-
 धीयीत् ॥ ह्येनखानानामनिकृन्तनम् ॥ त्रिरात्रं स होष्यचिप्रतिष्ठेरत् ॥ - ॥ अनेनअध्यायोत्सर्गाख्येनकर्मणाभगवा-

नृश्रीपरमेधरःप्रीयताम् ॥ ततअध्यायोपाकर्म ॥ इतिदृष्टाचारानुसारिणीअध्यायोत्सर्गोपाकर्मपद्धतिः ॥

अधेहेमाद्रिप्रयोगः ॥ स्वस्तिश्रीमत्समस्तजगदुत्पत्तिस्थितिप्रलयकारणस्य रक्षाशिक्षाविचक्षणस्य प्रणतपारिजातस्य अशेष-
पपराक्रमस्य श्रीविष्णोः आज्ञयाप्रवर्तमानस्य श्रीमदन्तर्वीर्यस्यादिनारायणस्य अचिन्त्यापरिमितशक्त्याधियमाणस्य म-
हाजलौघमध्ये परिभ्रममाणानागनेककोटिव्रह्माण्डानामेकतमेऽव्यक्तमहदहङ्कारपृथिव्यसेजोवाध्याकाशाद्यावरणैराद्युतेऽ-
शिन्महति ब्रह्माण्डखण्डयोर्मध्येआधारशक्तिश्रीमदादिवाराहदंष्ट्राप्रचिराजिते कूर्मानन्तवासुफितक्षकुलिककर्कोटकप-
द्ममहापद्मशहाद्यष्टमहानौर्गप्रियमाणे ऐरावतपुण्डरीकवामनकुमुदाञ्जनपुष्पदन्तसार्वभौमसुभ्रतीकाष्टदिग्गजप्रतिष्ठिताना-
मतलचितलमुतलतलातलरसातलमहातलाताललोकानामुपरिभागे भूर्लोकभुवर्लोकस्वर्लोकमहर्लोकजनौलोकतपोलोक-
सत्यलोकार्यसलोकानामधोभागे चक्रवालशैलमहावलयनागमध्यवर्तिनो महाकालमहाफणिराजशेषस्य सहस्रफणानां
मणिमण्डलमण्डितेष्टदिग्दन्तिशुण्डोत्तम्भिते अमरावत्यशोकवतीभोगवतीसिद्धवतीगान्धर्ववतीकाञ्चयन्त्यलकावतीय-
शोवतीतिपुण्यपुरीप्रतिष्ठिते इन्द्राग्निमनिर्कृतिवरुणवायुकुबेरेशानाष्टदिकपालप्रतिष्ठिते वरशुधाधरोमपाप्रभञ्जनल-
प्रत्यूषप्रभासाख्याष्टचसुभिर्धिराजिते हरत्र्यम्बकरुद्रसुगन्ध्याधापराजितकपालीभैरवशम्भुकपर्दिदृषाकपिवटुरूपार्यैका-
दशरुद्रैःसंशोभिते रुद्रोपेन्द्रसधितृधातृत्वर्धमेन्द्रशानभगमित्रपुषारख्यद्वादशादित्यप्रकाशिते यमनियमासनप्राणायामप्र-

त्याहाराध्यानसमाध्यष्टान्कनितवसिष्ठवालखिल्यविश्वामित्रदक्षकाल्यायनकौण्डिन्यगौतमाङ्गिरसपाराशर्यव्यासवा-
 ल्मीकशुकशौनकभरद्वाजसनकसनन्दनसनातनसनत्कुमारनारदादिबुल्यमुनिभिःपवित्रिते लोकालोकाचलवलयिते लव-
 णेशुरससुरासर्पिर्दधिक्षीरोदकयुक्तसर्षणपरिहृते जम्बूद्वीपशाल्मलिकुशक्रौञ्चशाकपुष्कराल्यसद्वीपयुते इन्द्रकांस्यता-
 म्रगभस्तिनागसौम्यगन्धर्वचारणभारतेतिनवखण्डमण्डिते सुवर्णगिरिकर्णिकोपेतमहासरोरुहाकारपञ्चाशत्कोटियोजनवि-
 स्तीर्णभूमण्डले अयोध्यामथुरामायाकाशीकाञ्चवन्तिकाद्वारावतीतिसप्तपुरीप्रतिष्ठिते महाभुक्तिप्रदस्थले शालग्रामशम्भल-
 नन्दिग्रामेतिग्रामत्रयविराजिते चम्पकारण्यवदरिकारण्यदण्डकारण्यदुंदारण्यधर्मारण्यपद्मारण्यगुह्यारण्यजम्बुकारण्य-
 विन्ध्यारण्यद्राक्षारण्यनहुपारण्यकाम्यकारण्यद्वैतारण्यनैमिषारण्यदीनामध्ये सुमेरुनिपथकूटशुभ्रकूटश्रीकूटहेमकूटरजत-
 कूटचित्रकूटत्रिकूटकिष्किन्धश्चेत्ताद्रिकूटहिमविन्ध्याचलानां हरिवर्षकिम्पुरुषवर्षयोश्चदक्षिणे नवसहस्रयोजनविस्तीर्णभर-
 तखण्डे मलयाचलसद्वाचलविन्ध्याचलानामुत्तरेणखर्णप्रस्थचण्डप्रस्थसूक्तिकावन्तकरमणकमहारमणकपाञ्चजन्यसिंहल-
 लङ्काऽशोकचलकावतीसिद्धवतीगान्धर्ववल्गादिपुण्यपुरीचिराजिते नवखण्डोपद्वीपमण्डिते दक्षिणावस्थितरेणुकाद्वयसू-
 करकाशीकाञ्चीकालिकालवटेश्वरकालञ्जरमहाकालेतिनवोत्तरयुते द्वादशज्योतिर्लिङ्गगङ्गागोदा(गौतमी)धिप्रायमुना-
 सरस्वतीनर्मदातापीपयोष्णीचन्द्रभागाकावेरीमन्दाकिनीप्रवराकृष्णावेण्याभीमरथीतुङ्गभद्रामलापहाकृतमालाताम्रपर्णीचि-
 शालाक्षीवल्लुलाचर्मण्वतीवेत्रवतीभोगावतीविशोकाकाशिकीगण्डकीवासिष्ठीप्रमदाविश्वामित्रीफल्गुनीचित्रकाश्यपीसर-

यूसर्घपापदाहिणीकरतोयाप्रणीतावप्रावक्रगामिनीसुवर्णरेखाशोणाभवनाशिनीशीम्रगाकुशवर्तिनीब्रह्मानन्दामहितनयेत्यने-
 कपुण्यनदीभिर्विलसिते ब्रह्मपुत्रसिन्धुनदादिपरमपवित्रजलविराजिते हिमवन्मेरुगोवर्धनक्रौञ्चिचित्रकूटहेमकूटमहेन्द्रमलय-
 सखेन्द्रकीलपारियात्राद्यनेकपर्वतसमन्विते मतङ्गमाल्यकिष्किन्धक्यश्चङ्गेतिमहानगसमन्विते अङ्गवङ्गकलिङ्गकाश्मीर-
 काम्बोजसौवीरसौराष्ट्रमहाराष्ट्रमगधनेपालकेरलचोलपाञ्चालगौडमालवमलयसिंहलद्रविडकर्नाटकललाटकरहाटवरहाट-
 पानाटपाण्ड्यनिपधमागधान्ध्रदशार्णवमोजकुलगान्धारविदर्भदिदेहवाहीकवर्षकैकेयकोसलविराटशूरसेनकोङ्कणकैकट-
 मत्स्यमद्रपारसिकखर्जूरयावनम्लेञ्जजालन्धरेति सिद्धवत्यन्यदेशविशेषमापाभूमिपालविचित्रिते इलाहृतकुरुभद्राथकेलु-
 मालकिम्पुरपरमणकहिरण्मयादिनववर्षाणांमध्येभरतखण्डे बहुलचम्पकपाटलाबाजुन्नागजातिकरवीररसालकहारेकेत-
 क्यदिनानाविधकुसुमस्तवकविराजिते कोकन्तहिरण्यद्युङ्गकुञ्जार्जुन्दमणिकर्णिवटशालग्रामसूकरमथुरागयानिक्रमणलो-
 ह्यार्गलपोतस्वामिप्रभासवदरीतिचतुर्दशगुह्यविलसिते जम्बुद्वीपे कुरुक्षेत्रादिसमभूमध्यरेखायाःपश्चिमदिग्भागे कुलमे-
 रोर्दक्षिणदिग्भागे विन्ध्यस्यदक्षिणेदेशे श्रीशैलस्यवायव्यदेशे कृष्णावैष्णयोर्मध्यदेशे मत्स्यकूर्मवराहनृसिंहवामनपरशुराम-
 रामकृष्णबुद्धकल्कीतिदशावताराणांमध्ये वौद्धायतारे गङ्गादिसरिद्धिःपाविते एवं नवसहस्रयोजनविस्तीर्णभारतवर्षे नि-
 श्चिलजनपावनपरमभागवतोत्तमशीनकादिनिवासिते नैमिषारण्ये आर्यावर्तान्तर्गतब्रह्मावर्तैकदेशेसूर्यान्वयभूद्भृत्प्रतिष्ठिते
 श्रीमन्नारायणनाभिकमलोद्भूतसकलजगत्स्रष्टुः परार्द्धद्वयजीविनो ब्रह्मणोद्वितीयेपरार्धे एकपञ्चाशत्तमेवर्षे प्रथममासेप्रथ-

मपक्षे प्रथमदिवसे अहोद्वितीयेयामे तृतीयेसुहृते रथन्तरादिद्वात्रिंशत्कल्पानांमध्ये अष्टमेधेतवाराहकल्पे स्वायम्भुवादि-
मन्वन्तराणांमध्ये सप्तमेवैवस्वतमन्वन्तरे कृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञकानांचतुर्णोयुगानांमध्येवर्तमाने अष्टाविंशतितमेकलियुगे
तत्प्रथमेविभागे श्रीमन्नृपविक्रमाकांठ् श्रीमन्नृपशालीवाहनाद्वायथासंख्यागमेनचान्द्रसावनसौरनाक्षत्रादिप्रकारेणागता-
नांप्रभवादिपष्टिसंवत्सराणांमध्ये अमुकनाक्षिसंवत्सरे उत्तरगोलावलम्बिनिश्रीमार्तण्डमण्डले अमुकतौ अमुकमासे अमुक-
पक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुकराशिस्थेचन्द्रे अमुकस्थेसूर्ये अमुकस्थितेदेवगुरौ
शेषेपुत्रहृदुयथायथास्थानस्थितेषुसत्सु एवंगुणविशेषणविशिष्टदेशेकालेच अमुकशर्मणो मम इहजन्मनिजन्मान्तरेवावा-
ल्ययौवनवार्धक्यावस्थासु वाक्पाणिपादपायूपस्थत्राणरसनाचक्षुःस्पर्शनश्रोत्रमनोभिधरित—ज्ञाताज्ञातकामाकाममहा-
पातकोपपातकादिसञ्चितानांपापानां ब्रह्महननसुरापानसुवर्णस्तेयुगरुतल्पगमनतत्संसर्गरूपमहापातकानांबुद्धिपूर्वकाणां
मनोवाकायकृतानां बहुकालाभ्यस्तानांपपातकानांच स्पृष्टास्पृष्टसङ्घरीकरणमलिनीकरणापात्रीकरणजातिभ्रंशकरणविधि
ताकरणकर्मलोपजनितानां रसविक्रयकन्याविक्रयहयविक्रयगोचिक्रयखरोप्रविक्रयदासीविक्रयअजादिपशुविक्रयस्वयहवि-
क्रयनीलीविक्रयअक्रेयविक्रयपण्यविक्रयजलचरादिजन्तुविक्रयस्थलचरादिविक्रयखेचरादिविक्रयसम्भूतानां निरर्थकवृक्ष-
च्छेदनकरणानपाकरणब्रह्मस्वापहरणदेवस्वापहरणराजस्वापहरणपरद्रव्यापहरणतैलादिद्रव्यापहरणफलादिहरणलोहादिहर-
णनानावस्तुहरणरूपाणां ब्राह्मणनिन्दागुरुनिन्दावेदनिन्दाशास्त्रनिन्दापरनिन्दाभक्ष्यभक्षणाभोज्यभोजनाचोप्यचोपणालेख

लेहनापेयपानास्पृश्यस्पर्शनाश्राव्यश्रवणाहिंस्यहिंसनावन्दनचिन्त्यचिन्तनायाज्ययाजनापूज्यपूजनरूपाणां माल्टृपि-
 नृतिरस्कारबीपुरुषप्रीतिभेदनपरस्त्रीगमनविषवागमनवेश्यागमनदासीगमनचाण्डालादिहीनजातिगमनगुदगमनरजस्व-
 लागमनपश्चादिगमनरूपाणां कूटसाक्षित्वपैशुन्यवादिमिथ्यापवादस्लेच्छसम्भाषणनसंक्षेपकरणत्रबद्धसिहरणदृत्तिच्छेदनप-
 रदृत्तिहरणरूपाणां मिश्रवञ्चनगुरुर्यञ्जनस्वामिवञ्चनासत्यभाषणगर्भपातनपथिताम्बूलचर्वणहीनजातिसेवनपरोन्नभोजनग-
 णात्तभोजनलशुनपलाण्डुलअनभक्षणतालदृक्षफलभक्षणोच्छिष्टभक्षणमार्जारोच्छिष्टभक्षणपर्युपितान्नभक्षणरूपाणां यङ्किभे-
 दकरणधूर्णहिंसापशुहिंसापालहिंसाधनेकाहिंसोद्भूतानां शौचत्यागखानत्यागसन्ध्यात्यागीपासनामित्यागवैश्वदेवत्यागरू-
 पाणां निषिद्धाचरणकुआमवासत्रबद्धोद्गुरुद्रोहपितृमातृद्रोहपरनिन्दात्मस्तुतिदुष्टप्रतिश्रद्धुर्जनसंसर्गरूपाणां गोयानवृ-
 पभयानसहिषीयानगर्दभयानोद्भयानाजयानभृत्याभरणस्वप्राप्त्यागगोत्रत्यागकुलत्यागदूरस्थमञ्जणविप्राशाभेदनाचन्दिता-
 शीर्षादम्रहणपतितसम्भाषणरूपाणां पतितजनपङ्क्तिभोजनाहःसङ्गमद्युयामनोरथादिपापानां तथा—महापापोपपापाभ्यां
 नानायोनियुयत्कृतम् । बालभावेनयत्पापं क्षुप्तुर्द्वेषयत्कृतम् ॥ आत्मार्थैवैवयत्पापंपरार्थैवैवयत्कृतम् । तीर्थेषुचैवयत्पापं
 गुर्वयशाशुतंचयत् ॥ रागद्वेषादिजनितंफामक्रोधेनयत्कृतम् ॥ हिंसानिद्रादिजंपापंभेददृष्ट्वाचयन्मया ॥ देहाभिमानजं
 पापंसर्वदायन्मयाकृतम् । भूतंभवंचयत्पापंयविष्यंचैवगौतमि ॥ शुष्कमाद्रंचयत्पापंजानताजानताकृतम् । महदुचुच-
 यत्पापंतन्मेनाशयजाह्ववि ॥ ब्रह्महामघपःस्नेयीतथैवगुरुतल्पगः । महापापानिचत्वारितत्संसर्गतिपञ्चमः ॥ अतिपातक-

मन्यन्तश्च्युनसुपपातकम् । गोवधोव्रात्यतास्तेयं क्रुणानां चानपक्रिया ॥ अनाहिताभितापण्यविक्रयः परिवेदनम् । इन्ध-
नार्थेद्भुगच्छेदः स्त्रीहिंसोपधिजीवनम् ॥ हिंसायात्राविधानंचसृतकाध्यापनंतथा । प्रथमाश्रममारभ्ययत्किंचित्किंचित्त्वियं
कृतम् ॥ कृमिकीटादिह्ननंयत्किंचित्प्राणिहिंसनम् । मातापित्रोरशुश्रूषपातद्वाक्याकरणंतथा ॥ अपृष्यपूजनंचैवपूजयानां
चव्यतिक्रमः । अनाश्रमस्थताभ्यादिदेवाशुश्रूषणंतथा ॥ परकार्यापहरणंपट्टव्योपजीवनम् । ततोऽज्ञानकृतंवापिकायि-
कंयाचिकंतथा ॥ मानसंत्रिचिंधंप्रायश्चित्तैरनाशितम् । तस्मादेशेपपापेभ्यस्त्राहित्रैलोक्यपावनि ॥ निःपापोऽस्स्यधुना-
देविप्रसादात्तवनान्यथा ॥ प्रकीर्णपातकानां एतत्कालपर्यन्तंसच्चितानांलघुस्थूलसूक्ष्माणंचनिःशेषपरिहारार्थं दशावरा-
न्दशापरान् आत्मनासहितान् एकविंशतिपुरुषानुद्धतुं ब्रह्मलोकावधि पञ्चाशत्कोटियोजनविस्तीर्णंऽस्मिन्भूमण्डले गंगा-
वालुकाभिःसप्तर्षिमण्डलपर्यन्तंकृतराशेर्वर्षसहस्रावसाने एकैकवाङ्मूलापकर्षक्रमेण सर्वराश्यपकर्षसंभितकालपर्यन्तं ब्रह्म-
सायुज्यताप्राप्त्यर्थं देवक्रपिपितृवृसिद्धाराश्रीपरमेधरग्रीत्यर्थं गोदाबाननमहंकरिव्ये ॥ इतिद्वेमाद्रिप्रयोगः ॥

अथश्राद्धपरिभाषा । तत्रमहालयश्राद्धकालः—अपरपक्षेश्राद्धं कुर्वीत । ऊर्ध्ववाचतुर्थ्याः । शाकेनापिनापरपक्षमतिक्रमेत् ।
मासिमासिबोधनमिति श्रुतेः ॥ ॥ श्राद्धाधिकारिणः ॥ १ मातापित्रोरसःपुत्रः । उपनीतपौत्रसत्त्वेपिअनुपनीतपुत्रस्यैवाधिकारः । पुत्र-
श्चनजन्मतोऽधिकारीकितुवर्षेतरपूर्णत्रिवर्षसकृतचूडसस्वधोचारणमात्रेऽधिकारो नवैदिकमन्त्रोच्चारणेपि ॥
धैरसपुर्णानां बहुत्वैज्येष्ठपृष्वाधिकारी । ज्येष्ठसामावेअसन्निधानेपातित्यादिनाधिकाराभावेवाज्येष्ठानुजः । यदुज्येष्ठसन्निधौकनिष्ठोऽधिकारी-

नतुमध्यमाइतितन्निर्मूल ॥ २ पुत्राभावेऽपौत्रः । ३ पौत्राभावेऽप्रपौत्रः । ४ प्रपौत्राभावेऽप्रपौत्रः । ५ दत्तकागवैसपत्नीपुत्रः । ६ दत्तकागवैसपत्नीपुत्रः । ७ पत्न्यभावेऽविभक्तससोदरः । ८ आतृत-
 स्युत्रसत्वेऽकनिष्ठश्चात्रैव । आतृतस्युत्रसत्वेऽसोदरोऽप्राता । तदभावेऽसोदरश्चातृतपुत्रः । विभक्तस्यतुदुहिता ।
 तत्रोद्बानूडसगत्रायैऽज्जैव । ८ दुहितुरभावेऽद्वीहित्रः । तत्रद्वीहित्रश्चातृतपुत्रसत्वे विभक्तस्यद्वीहित्रः । ९ तदभावेऽपिता ।
 १० पितुरभावेऽमाता । ११ मात्रभावेऽसुपुत्रा । १२ स्वसुरभावेऽमागिनैयः । १३ स्वसुरभावेऽमागिनैयः । १४ भागिनैयागवैऽपितृव्यतत्पुत्रादयः-
 सपिण्डाः । १५ सपिण्डाभावेऽसोदकाः । १६ सोदकाभावेऽगोत्रजाः । १७ गोत्रजाभावेऽमातामहागतुलतस्युत्रादयोऽमातृसपिण्डाः । १८ मा-
 तृसपिण्डाभावेऽसपितृव्यस्यपुत्राः । १९ तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः । २० तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः । २१ तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः ।
 २२ तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः । २३ तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः । २४ तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः । २५ तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः ।
 २६ तदभावेऽपितुःपितृव्यस्यपुत्राः । २७ सिध्याभावेऽऋत्विक् । २८ ऋत्विगभावेऽआचार्यः । २९ तदभावेऽजामाताऽश्वशुरस्य । श्वशुरोऽजामातुः । ३० त-
 दभावेऽसखा । ३१ सख्युरभावेऽयःकश्चिद्धनहारी । सचविप्रोऽविप्रस्य । ३२ तदभावेऽयःकश्चिद्धनहारी ॥ अत्रसर्वत्राभावः असन्निधिर्नाशोवा ।
 तत्रपत्न्यादेःसपिण्डनाधिकारेऽपुत्रनाराण्यभावः । सपिण्डनात्वाक् असन्निधिरभावश्चेति । अत्रसर्वत्रमूलनिर्णयसिध्वादौ ॥ इतिश्राद्धाधिका-
 रिणः ॥ ॥ श्राद्धेऽपितरः । घोषदेवः—ताताम्नाश्रितयं सप्तजननी मातामहादित्रयं सखि स्त्रीतनयादि तातजननीस्वभ्रातरः सखियः ॥
 ताताम्नात्मभगिन्यपत्यघयुक् जायापिता सद्गुरुः शिष्याणाः पितरो महालयविधौ तीर्थे तथा तर्पणे ॥ १ ॥ अस्यार्थः—तातत्रयी
 पितृत्रयी । अम्नात्रयी मातृत्रयी । सप्तजननी सापन्नमाता । अत्रविशेषः । स्मृत्तिदर्पणगालघः—अनेकांमातरोयस्यश्राद्धेऽचापरपक्षिके ॥

अर्धदानं पृथक्पुत्रीं हि पण्डमे कंतु निर्धेयेदिति ॥ सापन्नमातुरेकोद्विष्टपार्षणवा । उभयविधवचनात् । मातामहत्रयंसपत्नीकं । पृथग्चामातामही-
 त्रयं । उभयविधवचनात् । स्त्रीपत्नी । तनयः पुत्रः । आदिशब्दाद्बुद्धिता । तातभ्राता पितृव्यः । जननीभ्राता मातुलः । स्वभ्राता स्वसोदरः ।
 पूते त्रयः सपत्नीकाः । सस्त्रियइत्यत्र तस्त्रियइत्यपि पाठांतरं । तदातेषां स्त्रियः । पितृव्यस्त्री । मातुलानी । स्वभ्रातृजायाचेति । तातभगिनी-
 पितृव्यसा । मातृभगिनीमातृव्यसा ॥ आत्मभगिनीस्वससा । सापत्यासधवाच । तेनसापत्यासधवाइतिप्रयोगः । एतासुसतीपुनतद्भर्त्रादे-
 र्दानं । द्वारलोपात् । जायापिताश्वशुरः । शशूरप्यत्रोपलक्ष्यते । गुरुः । उपनीयतुयः शिष्यंचेदमभ्यापयेद्गुरुरिति । शिष्यः । स्वशिष्यमि-
 च्छन्नाहर्तुवन्त्वानामनुद्धया । आचार्यस्वसेदन्तेकृत्वाकालंसुनिश्चितं । आचार्यः शिक्षयेदेनं स्वगृहेदत्तभोजनमित्यन्तेवासिलक्षणं । शिष्यस्त-
 सुत्योत्रियाधीति । आसौहितकर्ता मित्रादिः । एतेपितरः महालयेतीर्थतर्पणेचज्ञेयाः ॥ आन्दिक्कादिपुतुनमातामहाः । कर्पूसमन्वितंमुक्त्वातथा-
 थंश्राद्धपोडशं । प्रत्यान्दिक्कचशेषेषुपिण्डाः स्युः पडित्तिस्थितिरितिच्छन्दोगपरिशिष्टेकाल्यायनोक्तेः । कर्पूसमन्वितंसपिण्डनं ॥ इति पितरः ॥ ॥
 श्राद्धभेदेनविश्वेदेवव्यवस्थामाहश्राद्धः—इष्टिश्राद्धेऋतुर्दक्षः संकीर्त्तौ वैश्वदेविके । नान्दीमुखेसत्यवसूकाम्येचधुरिलोचनौ । पुरूस्वा-
 र्द्वीचैवपार्षणेसमुदाहृतौ । नैमित्तिकेकामकालावेवंसर्वत्रकीर्त्तयेत् ॥ धुरिलोचनावितिपाठः । आदित्यपुराणे—अपिकन्यागतेसूर्येकाम्ये-
 चधुरिलोचनौ ॥ कन्यागतइतिकन्यासंकान्तिनिमित्तकेश्राद्धेइतिकेचित् । तदातुमहालयेपुरूरवार्षेवावेव । श्रा. म. कन्यागतंसूर्यनिमि-
 तीकृत्यविहितेमाद्रपदापरपक्षइतिहेमाद्रिः ॥ ॥ अथब्राह्मणनिमग्नकालः—यदहःसंपद्येततद्दर्शब्राह्मणानामद्वय । पूर्वेषुवाइत्यवधा-
 रणा । पूर्वेषुरेवेत्यर्थः । नैथुनप्रतिषेधान्यथातुपपत्तेः ॥ ॥ अथचिह्नितान्ब्राह्मणाः । स्नातकान् । त्रयः स्नातकामवन्तिविद्यास्नातकोन्न-
 तस्नातकोविद्याव्रतस्नातकश्चेति । अयंचवपत्नीकविप्रनिमग्नप्रतिषेधेप्रतिप्रसवः । एकैयतीन् । मार्कण्डेयः—भिक्षार्थभागतान्वापिकाले-

संयमिनोपतीन् । भोजयेत्प्रणतपिस्तुप्रसादोपतमानसइति । यतिस्तुत्रिदण्डी । एकदण्डिनांश्राद्धेनिरस्तत्वात् । इतिगदाधरभाष्यं ।
 एहत्यान्साध्या । साधूनिति विशेषणं । साधूनक्षीणदोषानित्यर्थः । तथाचविष्णुपुराणं—साधवःक्षीणदोषास्तुइति । पुराणसमु-
 द्घये—एहत्याःकुलसंपन्नाःप्रत्याताःकुलगोत्रतः । स्वदारनिरतान्शान्तविज्ञेयाःपङ्क्तिपावनाइतिगदाधरभाष्यं । श्रोत्रियान् । श्रो-
 त्रियलक्षणमाहदेवलः—एकशाखांसकल्पांचपङ्क्तिरङ्गैरधीत्य । पट्टकर्मनिरतोविप्रःश्रोत्रियोनामधर्मवित् ॥ कल्पग्रहणमादरार्थम् ।
 तथाहि—जन्मनाब्राह्मणोज्ञेयःसंस्कारैर्द्विजउच्यते । विषयायातिविप्रत्वंत्रिभिःश्रोत्रियउच्यतइतिगदाधरभाष्यं । बृहदान् । ज्ञानतपो-
 वयोबृहदानित्यर्थः । अनवघात् पितृमातृवंशद्वयविशुद्धान् । स्वयमपिलोकापवादरहितान् । स्वकर्मस्थान् स्वजा-
 तिनिरहितकर्मेतांश्चेत्यर्थः । एवंबुल्यंकल्पदर्शयित्वा ॥ अथानुकल्पदर्शयति । अभावेषिशिव्यान्स्वाचारान् । शिष्यान्ब्रह्मचारिणः ।
 स्वाचारान्अग्निपरिचरणगुरुशुश्रूषायभिरतान् । तेषांचएकान्ननिषेधेपिवाचनिकंश्राद्धभोजनम् । तथाचठ्यासः—अनिन्द्यामन्नितश्राद्धे-
 विप्रोद्याहुरणोदितः । एकाग्रमविरोधेनव्रतानांप्रथमाश्रमी । अग्निः—ऋत्विक्पुत्रादयोद्धेतेसकुल्याधाद्याह्मणाद्विजाः । वैश्वदेवेनियोक्तव्याय-
 धेतेगुणवत्तराइतिगदाधरभाष्यं । इत्यनुकल्पः ॥ अथचर्चर्चाः । द्विर्नशुक्रुविक्रिबन्धावदन्तविद्भ्रजजननव्याधितव्यंगिश्वित्रिकुष्ठिकुनखि-
 वर्जइति । द्विर्नमःदुश्कर्मा । सचजन्मान्तेरुत्तल्पगः अथवा—यस्यवेदश्चेदीचविच्छिद्येतेत्रिपूरुषं । द्विर्नमःसतुविज्ञेयःश्राद्धकर्मणिनिन्दितइति ।
 शुक्रःअतिगौरोमण्डलकुष्ठीवा । विक्रियोदन्तुरः । तथाचमनुः—यस्यैवाधरोष्ठाभ्यांजायतेदशानानलिः । विक्रियःसतुविज्ञेयोवाह्मणःपङ्क्ति-
 दूपवदति । श्यावदन्तः स्वभावात्कृष्णदन्तः । विद्धश्वननःछिन्नलिङ्गवर्मा दाक्षिणात्येप्रसिद्धः । व्याधितोव्याधियुक्तः । व्यङ्गःहीनाङ्गः अधि-
 काहःविरुद्धाहसंस्थितश्चेति । अतः कुञ्जवक्रमुखहस्तपादादीनांचप्रतिषेधः । श्विथीश्चेत्कुटी कुष्ठगलिताङ्गः । कुनखीकुत्सितनखः । इति-

पञ्चोपवर्ज्यब्राह्मणाः ॥ अथअक्षय्यवृत्तिकरागुणवत्तराब्राह्मणाः । मन्त्राध्यायिनः । पूताः । शाखाध्यायी । पङ्कवित् ।
 ज्येष्ठसामगः । गायत्रीसारमात्रोपि । पञ्चाग्निः । स्नातकः । त्रिणाचिकेतः । त्रिसुपर्णी । द्रोणपाठकः । ब्राह्मोढागुत्रः । वागी-
 श्वरः । याज्ञिकश्च । एतेश्राद्धेकर्मणिअवश्यंनियोज्याः । एतेपांनियोजनेनपिटुणामक्षय्यवृत्तिरित्यर्थः । अभावेष्वेकैवेदविदंपत्किंमूर्धनिनि-
 युज्यात् । आसहस्रात्पत्किंपुनतीतिवचनात् । पञ्चाग्निःगार्हपत्याहवनीयदक्षिणाग्निसंथावसंध्याभिमान् । त्रिणाचिकेतःयजुर्वेदभागःतद्रतं
 चतुर्भयंयुधतीयश्चकरोतिसोपितधोगात्रिणाचिकेतः । त्रिगणुःऋग्वेदैकदेशःतदधीतितद्रतंचरतियःसत्रिमधुः । त्रिसुपर्णीअध्वर्युवेदभागस्य
 अर्थतोग्रन्थस्याध्येता । द्रोणपाठकोधर्मशास्त्रपाठकः । वागीश्वरोविद्वान् । इति ॥ प्रसंगाद्विशेषतस्तृप्तिसिकरंद्रव्यमाह । संवत्स-
 रंतुगव्येनपयसापायेसेनवा ॥ आर्द्धनिमच्छणस्यग्राह्याग्राह्यचिचारः । अनिन्येनामधितोनापक्रामेत् । अनिन्योलोकापवादर-
 हितः । तेनश्राद्धार्धनिमन्त्रितोविप्रोनव्यतिकर्मकुयीदित्यर्थः । मनुरतिक्रमेदोपमाह—केतितस्तुयथान्यायंहव्यकथ्येद्विजोत्तमः । क-
 थंचिदप्यतिक्रामन्पापःसूक्ततांम्रजेदिति । नकेवलंब्राह्मणस्यव्यतिक्रमेदोपः । किंतुयजमानस्यापिब्राह्मणव्यतिक्रमेदोपः । तथाहियमः—
 आमस्यब्राह्मणंयस्तुयथान्यायंनपूजेत् । अतिकृच्छ्रासुघोरासुतिर्यग्योनिपुजायतइति ॥ आर्द्धेब्राह्मणानांसंखपाउपवेशनंच ।
 स्नातानुशीनाचांतान्प्राञ्चुखानुपवेश्यदेवेयुगमान्यथाशक्ति ॥ खानमाचमनंचस्मृतिप्राप्तमेवासुवदतिनकर्माग्लेनेतिकर्कः । अयुग्मान्यथा
 शक्तिपिन्यएकैकस्योदञ्चुखान् । अयंप्रथमःपक्षः । द्वौवाद्वैत्रीन्पिन्येइतिद्वितीयःपक्षः । एकैकमुभयत्रवेतिपक्षांतरं । सात(महानामप्येवम् ।
 तथाचयावंतोदैवेपिन्येचपितृभ्यःसातामहेभ्योपितावंतएव । एतदोषेपक्षे । तंत्रंवावैश्वदेविकं । विश्वेदेवास्त्रेणवा । यएवपितृभ्योमाताग-
 देभ्योपितएव । इतरपक्षद्वयेचसर्वतंत्रेणिति । यथदिविकास्तथापितृसंबंधिनोपि । सचायमन्यःपक्षः ॥

अथप्राणनिमंत्रणं ॥ तत्रश्राद्धदिनात्पूर्वमुःसायन्तनकृत्वोत्तरंविहितप्रतिपिद्यामघणीयवाद्याण
 गृहगुणानामुदसुउपविश्यकृत्सायाशनंदिनंशुउमुपवेश्य शःकर्नव्येथापरपशिकपितृपितामहप्रपिता
 महश्राद्धान्तेश्चदेवेतामामघयेइत्येवंचतुःश्रुतियथाशक्तियुगान्वाक्षणानामघयेत् । द्विजोप्यप्रतिवन्द्येसति
 अनिन्द्यनामप्रितोनापन्नमेत् । सतितुप्रतिवन्द्येउपक्रमणेनद्रोषः । आमन्त्रितधामश्राद्धान्नंनप्रतिगृह्णीयात् ।
 आमन्त्रितश्राद्धकर्नोर्भुग्नप्रतिपेपः । एवंमातामहप्रमातामहदृष्टप्रमातामहश्राद्धान्तेश्चदेवेप्राख्यानमघयेत् ।
 अथप्राचीनादीतीदक्षिणाभिमुखउपविश्योदसुखंदिजमुपवेश्य शःकर्नव्येथापरपशिकपितृश्राद्धेत्वामामघये
 इत्येवंविप्रश्रुतियथाशक्तियुगान् वाक्षणानामघयेत् । एवंपितामहश्राद्धेप्रपितामहश्राद्धेचमातामहश्राद्धे
 प्रमातामहश्राद्धेदृष्टप्रमातामहश्राद्धेएवमेववाक्षणानामघयेत् । अत्रदेवेपिच्येचयावन्तोवाक्षणामातामहेभ्यो-
 पितवतनतावन्तएव ॥ गृहत्संख्याकत्राख्यणासंभवे । द्वीपितामहप्रपितामहश्राद्धान्तेश्चदेवे ।
 द्वीचमातामहादिश्राद्धान्तेश्चदेवे । नयाणामपिपित्वादीनांसुवन्धिनःसाधारणांक्षीनामघयेत् । एकैक-
 शेतिविशेषेणस्वास्मिन्पक्षेभगवतातुकत्वात् । पित्रादीनांत्रयाणांत्रयोपिपित्राःसाधारणाः मातामहानांचिवं ॥
 तत्रायंप्रयोगः । पितृपितामहप्रपितामहश्राद्धेत्वामामघयइत्येवंत्रीन्वाक्षणानामघयेत् । एवमेवमाताम-
 हानां ॥ केचित्तुपितृश्राद्धेत्वामित्येकंपितामहश्राद्धेत्वामित्येकंप्रपितामहश्राद्धेत्वामित्येकंदत्वेवंत्रीन्वाक्षणाना-

१	प्राथमकल्पिकनाख्यसंख्या	
	विश्वामित्रदेवे	८
	विश्वामित्रे	९
	पितामहस्थाने	९
	प्रपितामहस्थाने	९
	एवं	३५
	पूर्वमाख्यानहादी	३५
	सर्वसंभूय	७०
२	द्वितीयेकत्वेविप्रसंख्या	
	विश्वामित्रदेवे	५
	विश्वामित्रे	३
	पितामहस्थाने	३
	प्रपितामहस्थाने	३
	एवं	१३
	एवं मातामहादी	१३
	सर्वसंभूय	२६

मघ्नन्ति । मातामहानांचैवं ॥ एवमस्मिन्पक्षेदशात्राह्वयः ॥ तर्वावैश्वदेविकं ॥
 यावेवपितृभ्योवैश्वदेविकीब्राह्मणीमातामह्योपितावेव ॥ तत्रैवंप्रयोगः ॥ पितृपितामह-
 प्रपितामहमातामहप्रमातामहदृष्टप्रभातामहश्राद्धाह्नैवैश्वदेवत्वामितिहावेव ॥ अस्मिन्पक्षे-
 ष्टौचिप्राः ॥ एतदसंभवेयथाद्वैविकंतवं । एवंपितृमातामहानांच । यएवपितृभ्यो-
 ब्राह्मणामातामहेभ्योपितएवेत्यर्थः ॥ तत्रैत्थंप्रयोगः ॥ त्रिष्वपिब्राह्मणेषुपितृपितामहप्रपि-
 तामहमातामहप्रमातामहदृष्टप्रमातामहश्राद्धेत्वामिति ॥ अस्मिन्पक्षेपंचत्राह्वयः ॥
 एकैरुपित्रादिकंप्रतिएकैकविप्रपक्षेतुनायंतद्वपक्षः । असंभवात् ॥ एतदसंभवेपिपित्रादिसं-
 बन्ध्येकोद्वैविकः । एकश्चदेवोमातामहादिसंबन्धी । एकःपित्रादिश्राद्धे । एकश्चमातामहा-
 दिश्राद्धे ॥ एवंचत्वारः ॥ अत्रैश्वदेविकतत्रपक्षेत्र्यः ॥ एतस्मात्संभवेपितृमातामह-
 देवार्थएकः । एकश्चपितृमातामहार्थे ॥ एवंद्वौ ॥ निमञ्चितस्यविप्रस्यप्रतिश्राद्धादि-
 निषेधः ॥ आमञ्चितोवान्यदन्नंप्रतिगृणीयात् । अन्यदन्नंआमाञ्चसिद्धंवा । भोजनात्प्राक्-
 भोजनोत्तरैत्यर्थः । यथाहृद्वैवलः—पूर्वनिमञ्चितोन्यस्यथदिकुर्यात्प्रतिश्राद्धम् । मुक्ताहा-
 रोपिवासुक्तेसुकृतंतस्मनइयति । व्यासः—मुक्तेश्राद्धंतुयोन्यसनरोन्येननिमञ्चितः । देवे-
 वाप्यथापित्र्येसतुनिष्कृष्यतेखरीः । यमोपि—आमञ्चितश्चयोविप्रोभोक्तुमन्यत्रगच्छति ।

३	तृतीयेकव्येविप्रसंख्या पित्रादिश्राद्धे २ पित्रादित्रयस्थाने ३ एव ५ मातामहाभाभेवं ५ सर्वसंभूय १०	६ अस्मिन्पक्षे पित्रादित्रयव्ये १ पित्रादित्रये १ इति षोडश एवं मातामहावै २ संभूय ७
४	देवतत्रेसि शेषकव्ये पितृमातामहद्वे २ पित्रादित्रये ३ मातामहादित्रये ३ एव समुविता ८	७ अस्मिन्पक्षे पित्राशुभयद्वे १ पित्रादित्रये १ मातामहावित्रये १ संभूयैव २
५	अस्मिन्पक्षे पितृमातामहद्वे २ पितृ ३ महामहद्वे ३ संभूयैवं ५	८ अस्मिन्पक्षे पित्राशुभयद्वे १ पितृमातामहद्वये १ संभूयैव २

नरकाणांशतंगलाचांडोषेभिजायते इतिगदाधरदीक्षिताः । आद्धेअत्यशक्तौहिमाद्रौदेवलः—एकेनापिहिविप्रेणपरुपिण्डंश्राद्धमा-
चरेत् । पडर्थान्दापयेत्तत्रपडस्योदघातयाहविः ॥ गौभिलः—यद्येकभोजयेच्छ्राद्धेच्छन्दोगतत्रभोजयेत् । ऋचोयजूविसामानित्रितयंतत्र
विद्यते ॥ चतुर्विंशतिमते—एकस्मिन्श्राद्धेसर्वानाचार्यादीस्तुपूजयेत् इति ॥ अत्रैवैश्वदेवेविशेषमाहृतत्रैवचसिष्ठः—
यद्येकभोजयेच्छ्राद्धेदेवंतत्रकथंभवेत् । अत्रंपात्रेसमुद्धृतसर्वस्यप्रकृतस्यच । देवतायतनेकृत्वाततःश्राद्धंसमाचरेत् । प्रासेदशौतदंस्तुदद्याद्वा
मक्षचारिणेइति ॥ अत्रैकयिप्रेसांनिर्विशेषमाहृच्छचीचन्द्रोदयेप्रचेताः—एकस्मिन्श्राद्धेदेवसांशेरश्रिर्भवेत्सदा । अनयोःकु-
शमुष्टिःसाच्छ्राद्धकर्मणिःसर्वतः ॥ सर्वथायिप्रालाभेतत्रैवहमाद्रौसत्यन्नतः—निधायदर्भनिचयमासनेषुसमाहितः । त्रैपातुप्रेपसं-
सुकंसर्वश्राद्धंप्रकल्पयेत् ॥ चटश्राद्धपदकःश्राद्धार्थोयमेव । अस्यप्रयोगोश्रेय्येव्यक्तीकृतएवेतिनात्रविस्तरःक्रियते ॥ दर्भनियमान्प्रकृत्यका-
त्यापनः—यज्ञवास्तुनिमुष्टीयस्तान्मेदर्भचटौतथा । दर्भसंस्थानविहितविष्टास्तरणेपुच ॥ इति ॥ मातृश्राद्धेतुविप्रालाभेस्तु-
वासिन्योपिभोजनीयाइत्याहापरांकेदृष्टव्यसिष्ठः—मातृश्राद्धेतुविप्रालाभेपूजयेदपि । पतिपुत्रान्विताभव्यायोपितोष्टीकुलोक्त-
वाइति । अथवित्तियुद्धिश्राद्धविषयम् ॥ आद्धेयजमानस्यव्राह्मणानांचनियमाः ॥ तदहःशुचिरक्रोधनोऽल्वरितोऽग्रगतःसत्य-
वादीसादृचमैधुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेत् । आवाहनादिवाग्यतओपास्पर्शनात् । आमन्त्रिताश्चिवं ॥ इतिनियमाः ॥ देवपूर्वःपदार्थो-
पक्रमः ॥ देवपूर्वश्श्राद्धं । मयुजाज्ञवल्क्याभ्यांनिमग्नणादिपदार्थजातंसर्वदेवपूर्वमुक्तं । विसर्जनंतुपितृपूर्वमिति । सूत्रकारमतेदेवपूर्वश्श्राद्ध-
भित्तिसूत्रात्निमग्नणादिविसर्जनान्तंपदार्थजातमखिलंदेवपूर्वमवति ॥ विध्यैअपसंख्यादिधर्माः ॥ पिण्डपितृयज्ञवदुपचारः । तेनप्राची-
नाधीक्षिता, दक्षिणाभिमुखता, वामबाहुनिपातः, पितृतीर्थ, अप्रदक्षिणता, दक्षिणापवर्गता, दर्भानांदक्षिणाप्रताचेत्सादयःपितृकथनाः ॥ ॥

देवेस्त्वप्यादिधर्माः ॥ अर्थाद्वैश्वदेविक्रान्ताखणोपचारे यज्ञोपवीतिता, उदशुखता, दक्षिणजानुनिपातः, देवतीर्थ, प्रदक्षिणता, उदगपवर्गता, दर्भाणांप्रागप्रताचेत्यादयोदेविक्रमज्ञियाः ॥ ॥ देवेपिन्यैचदर्भाःकीटशादेयाः ॥ पिब्येद्विगुणादर्भाः ॥ अर्थाद्वैश्वदेवेऋजवः ॥ ॥ दानं कर्षं देयं ॥ पवित्रपाणिर्दद्यादासीनः सर्वत्र । सर्वत्र देवेपिन्येच ॥ ॥ प्रश्नप्रतिप्रश्नविचारः ॥ प्रश्नेषुपक्लिमूर्धन्यं पृच्छतिसर्वान्वा । आद्यपक्षेसामर्थ्यात्तस्यैवप्रतिप्रश्नः । द्वितीयपक्षेसर्वपांप्रतिप्रश्नः ॥ ॥ अथसंबन्धाद्युच्चारणक्रमनिर्णयः ॥ संबन्धाद्युच्चारणेक्रमविशेषनिर्णयः । आह्लाकाशिकायां—संबन्धंप्रथमं वृथान्नामगोनमतःपरं ॥ रूपततोविजानीयादेपधर्मःसनातनइति । तत्रैव—सूतनामसमुच्चार्यतस्यगोनगुदीरयेदिति । तत्रैवचतुहस्पतिः—आसनेचार्धदानेचपिण्डदानेऽवनेजने ॥ संबन्धनामगोत्राणियथाहमनुकीर्तयेदिति ॥ हेमाद्रौभृगुस्तुसंबन्धाद्युच्चारणेक्रमनियमन्यथाह । गोनसंबन्धनामानिपितृकर्मणि कीर्तयेदिति । तत्रैववध्यासोपि—गोत्रसंबन्धनामानिपितृणागनुकीर्तयन् । एकैकस्यतुविप्रस्यअर्थपात्रंनिश्चिपेदिति । अतःसंबन्धाद्युच्चारणेक्रमविशेषनिर्णयमेविकल्पः ॥ तत्रापि । गोत्राथस्यस्यधाकारिस्त्वर्षयेदनुपूर्वमइतिहेमाद्रौयोगियाज्ञवल्क्योक्तेः । तस्यचवाजसनेयिगुरुत्वाद्वाजसनेयिभिर्योगियाज्ञवल्क्योक्तकमानुसारीभृगवागुक्तमगएवगोत्राद्युच्चारणेसमाश्रयणीयइत्यनन्तदेवाः ॥ रामवाजपेयिढांडुवैधनाथमिश्रगदाधरदीक्षितप्रभृतिभिरयमेवपक्षउररीकृतइति ॥ ॥ गोत्रशब्दोच्चारणंतुसकारेणसमन्वितंकार्यं । आह्लाकाशिकायां—सकारेणहिवक्तव्यं गोत्रसर्वत्रधीमता ॥ सकारःकुतपोज्ञेयस्त्वस्माद्यज्ञेनसर्वदेति ॥ ॥ गोत्रस्यापरिज्ञानेनिर्णयसिंधौ—गोनस्यत्वपरिज्ञानिकाश्यपंगोत्रमुच्यते ॥ यस्मादाहधुतिःसर्वाःप्रजाःकस्यपसंभवाइति ॥ ॥ नामोच्चारणेचिशेषमाह ॥ हेमाद्रौचीधायनः—धर्मान्तंवाह्यणस्योक्तवर्मान्तंक्षत्रियस्यतु ॥ गुप्तांतंचैववैश्यस्यदासांतंशूद्रजन्मनइति ॥ श्रीणांदान्तंनामज्ञेयं । दान्तंनामस्त्रीणामितिगोभिलोक्तेः । केचिद्देवीशब्दान्तमाहुः । अन्येतुदेवीदाइति

द्वयोः सन्नुवायमाहुः ॥ नाशामज्ञानेतु । आश्वलायनः । यदिनामान्यविद्वांसस्तपितामहप्रपितामहेतिब्रूयादिति ॥ चस्वा-
दिरूपोचारक्रमः । श्राद्धकाशिकायां—वसूद्रस्तथादित्य पित्रादित्रितयेऽकमात् ॥ मातामहादिमात्रादित्रितयेऽस्मृतिमहतीति ॥ ॥
नामोचारस्यलानि । कालायनः । असावित्यपनोदइति । काशिकायां—आसनेऽवाहनेपाद्येऽन्नदानेऽवनेजने ॥ अक्षय्येऽपिण्डादानेच
नामोत्रेऽप्रकीर्तयेदिति ॥ ॥ अथदिभक्तिविचारः ॥ हेमाद्रौनारायणः—विभक्तिमित्युक्तं किंचिद्दीयतेऽपि तद्वैवते ॥ तत्सर्वसफल
श्रेयनिपरीतनिरर्थकमिति ॥ तत्रतर्पणप्रथमा । सर्वस्व सावयवस्तृप्यतामिति सूनात् ॥ व्यासः—प्रथमतर्पणेऽपि प्रोक्तासंबुद्धिमपरेऽनु-
रिति ॥ संबुद्धिस्तुशाब्दान्तरपर ॥ काशिकायां—आगच्छणे प्रतिज्ञायामक्षय्येदक्षिणात्रियो ॥ सपूर्णपृच्छासनयोः पृष्ठीकुर्यात्सर्वेऽवहीति ॥
चन्द्रिकास्मृत्यर्थसारयोश्चनारदीये—अक्षय्यासनयोः पृष्ठीद्वितीयावाहनेतथा ॥ अन्नदानेचतुर्थीस्याच्छेषाः संबुद्धयः स्मृताइति च ॥ ॥
सूत्रानुगास्तु—आवाहनेऽद्वितीया । विश्वादेवानावाहयिव्यइति पितृनावाहयिष्यइत्यावाहनेद्वितीयानिर्देशात् ॥ अर्धदानेऽसंबुद्धिः ॥
असावैपतेर्षइत्यर्षदानेऽसंबुद्धिर्निर्देशात् ॥ अक्षय्येऽपिण्डदानेऽपुनरक्षणेऽनेचसंबुद्धिः । उदपानेणावनेजयत्यपसव्य < सव्येनवोद्धरणसामर्थ्या-
दसाववनेनिश्चेतियजमानस्यपितृप्रभृतिर्नीति । यथावक्तृपिण्डान्ददात्यसावेतत्तइति । अक्षय्यपूर्ववदिति चतत्सूत्रेऽसंबुद्धिर्निर्देशात् ॥
अक्षय्योदकदानेऽपि ॥ नान्दीमुखा पितरः श्रीयतामित्याभ्युदयिकसूत्रेऽपि पृष्ठायाऽक्षय्योदकदानस्यनिर्दिष्टत्वाच्चोदकेनेहापितयैवप्राप्ते-
प्रथमायाविभक्तेर्निर्देशात् । तथाचचुद्धिश्चाद्वंममृत्त्यच्छन्दोगपरिशिष्टेऽष्टकाल्यायनः—अक्षय्योदकदानतु अर्धदानवद्विष्यते । पृष्ठीव
नियतकुर्यान्नचतुर्ध्याकदाचनेति । आभ्युदयिकेऽनन्दीमुखा पितरः श्रीयतामित्यक्षय्यस्थानइति सूत्रेण प्रथमाविभक्तिविधानेन पृष्ठायाऽनियतयो-
गात्तस्याः प्रकृतावेवनिवेशौचित्यादिति ॥ अन्नदानेचतुर्थी ॥ अन्नचासावेतत्तइत्युद्दिश्यभोजयेदितिशाब्दान्तरात् ॥ आभ्युदयिके

सर्वत्रप्रथमा ॥ नान्दीमुखाःपितरःपितामहाःप्रितामहाःप्रमातामहाःप्रमातामहाश्चप्रीयन्तामिदानीमुखाःपितरःप्रीयन्तामि-
 त्यक्षयस्थानेइत्यत्रप्रथमान्तप्रयोगदर्शनादिहापितथैवप्राप्तोतितथापिपुनःप्रथमाविभक्तिप्रयोगदर्शनंसर्वत्रप्रथमान्तएवप्रयोगोयथास्यादित्येवमर्थः ।
 तदुक्तंसंग्रहे—शुभायप्रथमातेनवृद्धौसंकल्पमाचरेदिति ॥ ॥ अथस्वव्यापसव्यविचारः ॥ तत्रचतुर्विधकर्म । देवसंवन्धिदेवं । पितृ-
 संवन्धिपित्र्यं । उभयसंबंधादुभयात्मकं । देवपितृसंवन्धरहितंलौकिकंकेचि । तत्रदेवंसव्येन । उपवीतिनइतिसूत्रात् । पितृसव्येन ।
 पिण्डपितृयज्ञवदुपचारःपितृयज्ञइतिसूत्रात् । उभयात्मकमपसव्येन । विप्रतिपिद्धप्रधानाप्रधानधर्मसमवायात्प्रधानधर्मसवलीयस्त्वात् ॥
 लौकिकंसव्येनेति । नीविवन्धश्चापसव्येन । पितृदेवत्याचैनीविरिति श्रुतेः । आयन्तुनइतिजपोप्यपसव्येन । आवाहनस्यजपान्तत्वात् । अत-
 एवतीर्थश्राद्धादौआवाहननिवृत्तेरायन्तुनइतिजपोपिनिवर्तते । गन्धपुष्पादिदानंपितृभ्यस्त्वपसव्येन । अशीकरणहोमस्त्व-
 पसव्येन । पिण्डपितृयज्ञवद्धुत्वेतिसूत्रात् । अक्षय्योदकदानंचापसव्येन । तत्सूत्रस्यकर्मभाष्यात् । दक्षिणादानंपितृभ्यंतदपसव्येन । तथाच
 पारस्करः । हिरण्यंविश्वेभ्योदेवेभ्योरजतंपितृभ्यइति । अपसव्यंतत्रापीतिचेति । तत्रापिपितृदक्षिणादानेपीत्यर्थः । आमावाजसेत्यनुब्रजनंभ्रद-
 क्षिणीकरणंचापसव्येन । उभयसंबन्धेनप्रधानधर्मसवलीयस्त्वात् । इति । सिन्धुवादीतु—सूक्तोत्रजपमुक्त्वापिण्डघ्राणंचदक्षिणां ।
 विसर्जनसौमनस्यमाशिर्षांप्रार्थनांतथा ॥ विप्रदक्षिणांचैवस्वस्तिवाचनकंविना । आह्वानात्स्वागतान्तंचविनाचपरिवेपणं । पितृमन्यत्प्रक-
 र्त्तव्यंप्राचीनावीतिनासदेतिजमदत्रिरिति ॥ ॥ अथनीवीवन्धविचारः । नीवीवन्धश्चपिण्डपितृयज्ञेविहितः । तथाचतत्सूत्रं—नी-
 वीविक्ष ५ स्यनमोवइत्यंजलिकरोतीति विसंसनोपदेशात्पूर्वमेवनीवीमत्परिधानमितिकर्कः । पिण्डपितृयज्ञवदुपचारःपितृभ्यइत्यतिदेशादापरप-
 क्षिकादीसर्वंप्रासः ॥ सचनीवीवन्धःपित्र्येकर्मणिदक्षिणतःकार्यः । आभ्युदयिकेवामतथाकार्यः । तदुक्तं आह्वकाशिकायां—

दशसंगोपननीवीसाचाग्रभानुपीस्यता । पितृणांक्षिणेपार्श्वेनिपरीताचदेविके ॥ दृष्ट्याज्ञवल्क्यः—दक्षिणेकटिदेशेतुतिलैःसहकुशत्रयं इति । तथाचश्रुतिः—दक्षिणतद्दहीयंनीविरिति । एतच्छ्रुतिभाष्यकारोपि । नाभेर्दक्षिणतएवनीवीस्थानमिति । यस्तुकालीयवचनं—नीवीकार्यादशशश्रुतिर्वाङ्कुशैःसदा । पितृकर्मणिचैवोक्तावेदेवेदाङ्गवेदिविभिरितितदाभ्युदयिकविषयः । इतिनीवीवन्धविचारः ॥ ॥ ॥

अथामौकरणविचारः ॥ गदाधरभाष्ये—सचायमौकरणहोमःसाग्निनाऽवसव्येऽग्नीकर्तव्यः । तथाचयाज्ञवल्क्यः—कर्मस्मार्तविवाहाहोमौकुर्वतप्रत्यहंरुही । दारकालाहृतेवापिश्रौतवैतानिकामिषु ॥ इति ॥ स्मार्तमत्रश्राद्धं । तदङ्गभूतोमौकरणहोमभावसथ्येऽमौभवति । नचप्रकृतिपिकृतिभावेनास्यश्रौतत्वं । कार्यातिदेशात् । स्वरूपातिदेशेतुअवहननफलीकरणपूर्वकचर्वादिप्रवृत्तिरपिस्यात् । कार्यातिदेशेतुपुनरितिकर्तव्यतामात्रमेवप्राश्रुयात् । अतःस्मार्तत्वादावसथ्येऽमावेवहोमः । आहितमिस्तुछुदुयादक्षिणाग्नौसमाहितइतियन्मार्कण्डेयेनोक्तंत्सर्वाधानपक्षेचेदित्यं । आहृत्यदक्षिणाग्निंतुहोमार्थेवैप्रयत्नतः ॥ अथार्थलीकिकंवापिछुदुयात्कर्मसिद्धयइतिवायुपुराणीयमपि औपयसथ्याहरणपक्षेचेदित्यं । अथ्यमावेतुविप्रस्यपाणवेवोपपादयेत् । योह्यग्निःसद्विजोविप्रैर्मन्त्रदर्शीभिरुच्यत इति । छन्दोगपरिशिष्टेकाल्यायनः—पित्र्येयःपंक्तिर्द्विन्यस्तस्यपाणावन्नमिमान् ॥ ह्रुत्वामन्नवदन्येपांतुष्णीपात्रेषुनिक्षिपेदिति । तत्राथ्यमावविचारः । काञ्चिकायां—अथ्यभावःपञ्चविधः । प्रागभावः १ प्रथ्वंसाभावः २ सन्निधानाभावः ३ अधिकाराभावः ४ अत्यन्ताभाव ५ भेति । तत्रविवाहाहात्यर्थेप्रागभावः १ तदूर्ध्वमाहितस्याग्नेःप्रमादादिनानांशुनराधानात्पूर्वप्रथ्वंसाभावः २ देशश्रंशादिनाअरणिसमारोपणादौसन्निधानाभावः ३ अशुचिद्रव्यादिश्रेष्ठेऽमौप्रायश्चित्तंविनाऽधिकाराभावः ४ नैष्ठिकमन्त्रचर्येच्छप्रभावेनात्यंताभावः ५ तत्राग्नेप्रागभावेऽत्यन्ताभावेचाथ्यभावादेवाग्नीहोमाभावः । प्रथ्वंसाभावाधिकाराभावयोरौक्ताविकल्पकमेवश्राद्धं । तत्रनामौकरणं । अर-

णिसमारोपणादिनासन्निधानाभावेत्वाद्यशक्यत्वाद्देसाग्निभिरपिद्विजहस्तएवाग्नीकरणमिति । तथारूढ्यासः—त्यक्ताग्नेःपार्वणनास्तिनैकोद्विष्टस-
 पिण्डनं । अत्यक्ताग्नेस्तुपिडोक्तस्मात्संकल्प्यभोजयेत् । आलसेननास्तिक्वादिनावायोभिल्यजतितस्यैकोद्विष्टपार्वणसपिण्डीकरणादिसर्वश्राद्धे-
 ध्वनधिकारः । अतःसंकल्प्यभोजयेत् । तच्छ्रितिरिक्तसाग्नेसन्निधानेपिसांगपिण्डश्राद्धेऽधिकारइत्यर्थः । ततश्चहस्तेऽग्नीकरणमितिसंकल्पयेत् ।
 सांकल्पंचयदाकुर्यान्नकुर्यात्पात्रपूरणं ॥ नावाहनंनाग्नीकरणंपिण्डांश्चैनदापयेत् । सांकल्पंतुयदाश्राद्धंनकुर्यात्पात्रपूरणं । विकिरश्चनदातव्य
 इतिस्पष्टमिहोदितमिति । तस्मान्नलौकिकाग्नाधिसिद्धं । हस्तेऽग्नीकरणंकुर्यादग्नीवासाग्निकोद्विजः ॥ नपेतुयज्ञियोहोमोलोकिकेत्तौविधीयत-
 इति ॥ ॥ द्विजाभावे । मत्स्यपुराणे—अग्न्यभावेतुविप्रस्यपाणौवाथजलेपिवा । अजकर्णेऽश्वकर्णेवागोष्टेवाथश्रिवांतिकइति ।
 जलेपिवेतितीर्थश्राद्धविषयं । तद्यदापांसमीपेस्याच्छ्राद्धज्ञेयोविधिस्रदेतिकात्यायनोक्तः । निर्जलेअजकर्णादी ॥ ॥ यानितु—देवविप्रकर-
 नग्नि कृत्वाम्नीकरणंद्विजः ॥ अपत्नीकोयदाविप्रःश्राद्धंकुर्वीतपार्वणं ॥ पितृविप्रैरनुज्ञातोविश्वेदेवेपुहृयते । विधुरोदैविकेकुयाच्छेपंपितृभ्येनिवेदये-
 दित्यादीनिवचनानिशाखांतरविषयाणि । अग्नीकरणस्यापसव्यादिपितृभ्यर्मेणविधानादैवेतद्धर्मानुपपत्तेः ॥ ॥ अग्नीकरणहोमस्त्व-
 पसव्येनैव—पिण्डपितृयज्ञवद्भुत्वेतिसर्वातिदेशात् । तथाचबृहदारण्यक्यः—छन्दोगाशुह्युःसव्येनापसव्येनयाजुपाइति । सव्यंतुछन्दो-
 गपरमेवेतिस्सिन्ध्वादी ॥ ॥ पाणिहोमपक्षेअनुज्ञावचनेनस्तः । प्रतिकृतित्वात् । इतिगदाधरदीक्षिताः ॥ अत्रैकेअपसव्येनामौकरि-
 व्यइतिपृच्छेदित्याहुस्तत्र । सव्येनैवतुष्टुप्राज्ञमपसव्येनहोमयेत् । पितृपंक्तिपुगृह्ण्यस्तास्यपाणावनमिमान्इतिपैठिनसिवचनादितिकाशिका-
 काराः ॥ पिण्डपितृयज्ञवदुपचारःपितृभ्येनपिण्डपितृयज्ञातिदेशात्पिण्डपितृयज्ञवद्भुत्वेत्यत्रपुनःपिण्डपितृयज्ञग्रहणंपरिस्तरादिपदार्थनि-
 वृत्त्यर्थद्रष्टव्यं । होममात्रस्यातिदेशः इतिकर्कगदाधरभाष्यादी ॥ आद्धेपदार्थानुसमयकाण्डानुसमयविचारः । गदाधर-

भाष्ये श्राद्धयुगेकाण्डासु समयः पदार्थानुसमयो वेतिसंशयतुल्यसमवाये सामान्यपूर्वमानुपूर्वयोगादिति परिभाषितत्वात् श्राद्धेऽपित्रादिपदत्वात्
 एकत्रयुगेऽपि तत्रैतन्निमित्तप्रणयः पदार्थाः कृता भवन्ति । अन्यथा एकैकस्य पित्रादेः सर्वस्य परिसमाप्तौ द्वितीयोपक्रमे क्रममङ्गः स्यात् । प्रथमस्य
 विसर्जनद्वितीयस्यामत्रणं आपद्येत । तथा सति आनुपूर्वीमङ्गः स्यात्तत्र चेष्टे । तस्मादेकैकपदार्थजातसर्वोपांनिर्वाहद्वितीयादीन्निर्वाहयेत् । एवं-
 बभुभिः पदार्थैर्व्यवधानं भवति तत्र न दोषाय । न हि सजातीयैर्व्यवधानं भवति । तस्मात्सर्वेषां निमित्तप्रणयः एवमावाहनमपि आवाहनात्किरणजप-
 सगुदाय रूपं । तत्रैको द्विष्टीर्थे नित्येसां कल्पिकश्राद्धेषु आवाहननिवृत्तौ त्रयमपि निवर्तते । कात्यायनस्य पदार्थानुसमय एवाभिमतः ॥ देवावा-
 हनानन्तरं पित्रावाहनं कालायायनेनैवोक्तं । किंच एकैकस्मिन्नपि आसिञ्जतीति सर्वपात्रेषु जलप्रक्षेपावगमात् । अनन्तरं एकैकस्मिन्नेव तिलानावपती-
 तिविधानात् । अतः पदार्थानां क्रमानुरोधात् पदार्थानुसमय एव । तथैव निमित्तप्रणय इति । एवं बर्धेऽपि पदार्थानुसमयेनार्थपात्रपूरणं कुर्यात् ।
 अर्घ्यपात्रपूरणं तिलप्रक्षेपान्तमेकः पदार्थः । पित्रादीनां पात्राणां तु पदार्थानुसमय एव । तत्र अर्घ्यपात्राणि तु देवतासंख्यान्येव न तु ब्राह्मणसंख्यानि ।
 तेनैव श्रद्धेविके एकैकदेवतासंख्येन एकमेव अर्घ्यपात्रं दैवमिति । यज्ञचलन्व्ययोपि—यथैरन्ववकीर्योथभाजने सपवित्रके । शंनो देव्यापयः क्षिस्वाय-
 वोसीति यवांस्तयेत्येकमेव पात्रं दैवमित्याह । भाजनइतिसप्तम्येकवचनम् । एवमेव स्मृतिरन्वाचल्यांमदनन्तरे च—पित्रादिपुत्रिविकत्वे वि-
 प्रयहुत्वेऽप्येकैरुस्यैकेन ददातीति वचनात्पठेवार्थपात्राणि इति ॥ इतिकर्तव्यपदार्थदीपिका ॥ अथ प्रकृतिकृतिकृतिविचारः । आपर-
 धिकश्राद्धं प्रकृतिः । तत्रैव सकलधर्माज्ञानात् । तदितराणि विकृतितः ॥ प्रकृतिकृत्योरेकतत्रानुष्ठानविचारः—माताम-
 हानामप्येवं इत्यतिदेशात्प्रीक्षीन्पिण्डानवनेज्यदद्यादित्यादिस्वस्त्रकारप्रस्थानाच्च प्रकृतिकृत्योरेकतत्रानुष्ठाने प्रकृतिकृत्योरेकतत्रानुष्ठाने एव-
 मश्रयोदकदानेषु । पित्रादिमातामहादिसंबन्धिसर्वनिप्रहस्येकतत्रेणाश्रयोदकं दद्यात् । अश्रयोदकं दद्यादिति सुत्रे तत्र तथा अभावस्तत्र-

ताथेति विशेषस्यानभिहितत्वात्प्रकृतिप्राप्तायाः नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्यक्षयस्थाने इत्यनेन विकृतावाभ्युदयिके अक्षय्योदके तत्र तायाः प्र-
 कृतिप्राप्तायाः सूत्रकृताभिहितत्वात्प्रकृतावपितं त्रैतैवावसीयते । प्रकृतिवद्विकृतिरिति न्यायात् । यत्तु छन्दोपरिशिष्टे—अर्षेक्षय्योदके चैवे-
 तिवक्षय्योदके तत्र ताभावप्रतिपादकं काल्यायनवचनं तच्छन्दोगविषयं । एवं स्वधावाचनेऽपि सूत्रकृता तत्र ताया उक्तत्वात् स्वधावाचनमत्रेऽपि त्रा-
 दीनां पण्णांसं कीर्तनाद्विकृताक्षय्योदके च पितृशब्दस्य सपिण्डीकरणान्तसंस्कारैः पितृभावपदानां सर्वेषां प्रकाशनसामर्थ्याच्च न पितामहादिशब्दानां पृ-
 थगुच्चारणं । प्राकृताक्षय्योदके तु तादृशमत्र पितृशब्दयोरभावात्पितृनादीन्मातामहादीनुच्चार्य दत्तं श्राद्धमक्षय्यमस्त्वित्युक्तः प्रयोगः ॥ इतिकर्मा-
 नुगपदार्थदीपिकायाम् ॥ ॥ आन्द्रेऽपितृशब्दस्य ऊहचिच्चारः—तत्र प्रकृतिभूतपितृश्राद्धे एकवचनान्तःपितृशब्दो जनकपरः । बहुव-
 चनान्तःपितामहादिपदसमभिव्याहृतश्च । तत्र पितामहादिपदसमभिव्याहृतो बहुवचनान्तःपितृशब्दस्तु सपिण्डीकरणं तसंस्कारजन्यपितृभावाप-
 तिरूपः । तस्य पिनादिपुमातामहादिपुमातृभ्रानृपितृव्यादिपुचतुल्यत्वात् नोद्यते । तेन अपितृनावाहयिष्य इति आवाहनश्रमः सकृदेव । उद्यन्त-
 स्त्वेत्यादिमत्रपाठोऽपि सकृदेव । एवमन्यत्रापि । अपिच—विप्रानेकत्वेऽपि न प्रतिविप्रमावाहनाद्युक्तिः । सकृदावाहनेनैवानेकवाह्यणाधिष्ठानेदे-
 वताध्यासनसंभवात् । आवाहनादूर्ध्वं तु प्रतिवाह्यणदेवताध्यासनादुपाधिभेदे न देवताभेदात्संनिपत्योपकारकमर्थ्यादिकं प्रतिविप्रमावर्तनीयं । वि-
 श्वेदेवाः शृणुतेमित्यादिमत्रजपस्तु आवाहनोत्तरकालेऽपि क्रियमाणो नावर्तते । सकृजपेनैवेत्येतज्जपसाध्यादिष्टसिद्धेः ॥ एवं पितृर्धपात्रपूरणेति-
 लप्रश्नेऽपनेतिलोसीति मन्त्रे स्वाहाकारान्तएवमत्रः न स्वधापदोहः । प्रकृतिरवात् । प्रकृतत्वसमेतार्थत्वेन मन्त्रस्य विकृतावपिनोहः । अथवा साधनसा-
 मर्थ्यादिव सर्वत्र स्वाहाकारान्तएवमत्रः यथाकर्मापवर्गोऽसमिदाधानादौ इति एवं पित्र्यपानालं मेऽपुथि वीति मन्त्रे न स्वधापदोहः । इतिकर्मानुगपदा-
 र्थदीपिकायाम् । आह्वदिने नित्यकर्मनिर्वर्तनव्यवस्था ॥ आह्वकाशिकायां वृद्धया ज्ञवत्कथः—क्षये ह निसमासाधसखात्वा-

विधिपूर्वकम् । स्नानसंख्याप्रकृतिनित्यकर्मनकारयेत् ॥ जपहोमन्तथादानतर्पणदेवतार्चनम् । क्षयेहनिस्मासाद्यनकुयत्पूर्वमेवहि ॥ सामगाया-
 जुपाःपूर्ववृत्तान्तिमे । नित्यकर्माणि कुर्वन्तश्चाद्वैकर्मणिसर्वदा ॥ अतोवाप्यार्थव्यवस्थयासामयजुःशशिनांपूर्वनित्यकर्म । षष्ठ्यानां प-
 श्यादिति व्यवस्था ॥ ॥ आद्धेपिण्डप्रार्थान्यं ॥ अपरपक्षे आद्धं कुर्वति । आद्धमितिकर्मणो नाम धेयं द्रव्यगुणादावप्रसिद्धेः । तच्च समुदाय-
 स्यसंनिधानविशेषात्प्राजसूयवत् । स्पृतेष्वश्राद्धमनेनसुक्तमिति । पिण्डदानप्रार्थान्ये हि सुव्यर्थानुपपत्तिः । कार्यत्वाविशेषाच्च । तस्मात्समु-
 दायनामधेयमिति । एवं प्राज्ञ उच्यते । पिण्डदानसैव श्राद्धमिति नाम धेयं प्रवृत्तेस्तादर्थ्यात् । तत्कृतः । सृष्टेः । अपिनः सकुलेभूयाद्योनोद-
 द्यान्नयोदशीम् । पायसमधुसपिन्ध्वीवर्षासुचमघासुचेतिप्रार्थनापिण्डदानविषयेषु । तत्रहितेपदिवतात्वमसावेतत्तेन्नमितिसद्यवर्णाह्निहाव । पि-
 ण्डपितृयज्ञवदुपचारइतिवचनात्प्राप्तेः । नभोजनसातदर्थता । तस्यसाक्षाद्ब्राह्मणाभिसंयन्धात् । पित्रर्थत्वे च प्रमाणाभावात् । स्पृत्यन्तराच्चा-
 सहपिण्डक्रियायांतु कृतायामसधर्मतः । अनयैवावृताकार्यपिण्डनिर्वपणंसुतेरितिपिण्डनिर्वपणस्यैवेतिकर्तव्यतां दर्शयति नब्राह्मणभोजनादेः ।
 तथाचरमृत्यन्तरेऽप्युक्तम्—सएवद्याह्निपिण्डोपिन्ध्वेपिन्ध्वेमातामहायचेतिस्त्रञ्जकारप्रस्थानाच्च । मासिमासिवोशनमिति श्रुतेः । अन्वर्थसं-
 ज्ञाकरणान्नकोदित्यमिति । सर्वप्रार्थान्ये हि नैक उद्दिश्यते । आभ्युदये च तथा दर्शनात् । पिण्डाणोरूपमास्यायेवाअन्नमदन्तितदिति । नचपितृणा-
 मदनंसंभवति । तस्मादनेनप्रकारेणपितृरूपेणदेवानां देवतात्वमुच्यते । तच्चदेवतात्वंपिण्डदानकालेसंभवति नभोजनइत्युक्तम् । तथा—अनि-
 क्षातुपितृश्राद्धेनकुयत्कर्मवैदिकमिति । दर्शयतिचयथाकथंचिद्ब्राह्मणभोजनम् यथैकंभोजयेच्छ्राद्धेइति, एकएवयदाविप्रइतिच । ब्राह्मणभोज-
 नासंभवेपिगयादौपिण्डदानमावदर्शनात् । तत्तद्विषयान्नोपिदर्शयतिपिण्डदानकालेपिण्डाहस्तोत्थानम् । भीष्मस्यददतःपिण्डान्हस्तोत्थानंतु
 धन्तनोरिति । यत्पुनरुक्तंसंनिधानविशेषादिति तन्नैवम् । विशेषेणैवश्राद्धप्रतिपादितवान्येभ्यः सकाशात् । तस्मा-

त्पिण्डदानस्यप्राधान्यं तदङ्गमितरत् । यन्नोक्तंश्राद्धमनेनमुक्तमितदुपचारधृत्याश्राद्धार्थंनेमुजिर्वर्ततइति । यद्यप्युक्तंकार्यत्वाविशेषात् तत्रापि
 करोतिरविरुद्धः । प्रधानतुकार्यमङ्गानिचेति । यदप्युच्यतेपिण्डपितृयज्ञवदुपचारःपिच्येइति तदपिपितृनिमित्तयागुणबृत्त्याब्राह्मणाव्यपदिश्यन्ते
 तस्मादसमुदायशब्दत्वम् । चिन्तायाःप्रयोजनंपिण्डदानाकरणेभ्यावृत्तिः ॥ ॥ श्राद्धेप्रधानाङ्गयोर्विस्मरणेप्रायश्चित्तपूर्वपुनःकर्त-
 व्याकर्तव्यकरणकारणविचारः । श्राद्धेपिण्डदानंप्रधानं । अन्यत्सर्वनिमञ्चनादिविसर्जनान्तदङ्गं । तेनयदानिमञ्चनादिविसर्जनान्तं
 सर्वकृतंपिण्डदानंतुनकृतं तदाआदितःसकलंश्राद्धपुनःकार्यं । यदातुपिण्डदानंकृतंअङ्गंतुनकृतंतदासमाप्तेःप्राक्अनादिष्टहोमपूर्वकंविष्णुस्मरणपू-
 र्वकवातदङ्गमेवकार्यं । यदातुप्राक्समाप्तेःपिण्डदानंइदंतदङ्गंवामयानकृतमितिज्ञातंतदाऽनादिष्टहोमंहरिस्मरणंवाकृत्वापिण्डदानंतदङ्गंवाकार्यं ।
 समाप्तेरूर्ध्वमङ्गाकरणेज्ञातेतुविष्णुस्मरणमेवप्रायश्चित्तं इतिकर्तानुगपदार्थदीपिका ॥ ॥ अधपिण्डदानमात्रविचारः ॥ श्राद्धशब्दा-
 भिधेयमाह छन्दोगपरिशिष्टेकात्यायनः—प्राधान्यंपिण्डदानस्यकेचिदाहुर्मनीपिणः ॥ गयादौपिण्डमात्रस्यदीयमानस्यदर्शनात् ॥
 भोजनस्यप्रधानत्वंवदन्त्यन्येमहर्षयः ॥ ब्राह्मणानांपरीक्षायांगहायज्ञप्रदर्शनात् ॥ प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेपुसमुच्यइति । अत्रकेचित्पदेन
 वाजसेनियनोयाजुपाएवोच्यन्ते । नपुनस्तैत्तिरीयाः । अथैतन्मनुःश्राद्धशब्दंकर्मप्रोवाचपितरोदेवताःब्राह्मणस्त्वाहवनीयार्थइत्यादिकेनापस्तं-
 बसूत्रेणतेपांभोजनस्यैवप्राधान्याभिधानात् । अन्यपदेगबहूचाः । छन्दोगानांतुभोजनपिण्डदानयोसुभयोःसमुच्चयःप्रधानमिति । इयमेव-
 व्यवस्थाऽभिहिता काशिकायां धर्मप्रदीपे—यजुपापिण्डदानंचवहृचांद्विजतर्षणं । श्राद्धशब्दाभिधेयंस्याहुभयंसामवेदिनामिति । विस्तर-
 तस्तुपिण्डदानप्राधान्यंकेर्कभाष्येनिरूपितंतत्रागेवोक्तमस्ति । एवंचकातीयानांश्राद्धशब्दाभिधेयेपिण्डदानमेवप्रधानं । अन्यत्सर्वनिमञ्चनादि-
 विसर्जनान्तंतदङ्गमेव । तच्चसाहोपाह्वमनुष्ठेयमर्थमुख्यःकल्पः । साहोपाह्वकर्तुमशकौतु । यथाश्रौतेकर्मणि सकलेष्टिकर्तुमशकौ आज्यंसंस्कृत्यचतु-

गृह्णति नान्येन याज्यापुरोमुवाक्याभ्यां प्रधानदेवतामांहुयते तथाऽत्र प्रधानं पिण्डदानमात्रं कार्यं । तथा चोक्तं देवयाज्ञिकभाष्ये—इष्ट्याहु-
त्सोर्धिकत्सोऽत्र शक्ताशक्तव्यवस्थयेति । तथात्र सर्वश्राद्धाशक्तोकेचलपिण्डदानमाह देवलः—पिण्डमात्रप्रदातव्यमभावेद्रव्यविप्रयोः । श्राद्धाऽ-
हनिहुसंप्राप्तेभवेन्निरशनोपिवेति । तत्र पिण्डदानसप्राधान्यात्पिण्डदानाकरणेपुनरावृत्तिः । अज्ञाकरणे तु न । प्रधानस्याक्रियायत्र साङ्गतत्क्रियते पुन-
रिति ष्टोदोषपरिशिष्टे काल्यायनोक्तेः ॥ ॥ अथ पिण्डद्रव्याणि । देवीपुराणे—सत्तुभिः पिण्डदानं च संयाचैः पायसेन वा ॥ कर्तव्यसृपि-
भिः प्रोक्तं पिण्याकेनैहुदेन वा ॥ गुडेन वेति पाठः । संयाचो गोधूमविकारः । पिण्याकस्तिलकल्कः । ऐहुदं तापसतरुफलमिति ॥ ॥ अथ श्राद्धदि-
ने सप्तामिकनिरमिकचैश्वदेच निर्णयः ॥ निर्णयसिंधौ—कातीयानां तु श्रौतस्मार्तामिमतामादावेकैव पाकेनेतिकर्कः । अन्येषामंतइति ।
तथाप्यज्ञपार्ष्वपरिशिष्टे—यदाश्राद्धपितृभ्यथादातुमिच्छत्यनग्निमान् । वैश्वदेवं ततः कुर्यान्नियुते श्राद्धकर्मणि ॥ १ ॥ अकृत्वपैतुकं श्राद्धं वैश्व-
देवं करोति यः ॥ अकृतं तत्र वेच्छ्राद्धं पितृणां नोपतिष्ठते ॥ २ ॥ वैश्वदेवं पुराकृत्वा श्राद्धं तच्छेपपाकतः ॥ कुर्यादेवाग्निमान् विप्रो ह्येषधर्मः सनातनः ॥ ३ ॥
इति ॥ ॥ एवं वृद्धिश्राद्धेऽपि श्रौतस्मार्तामिमतामादी अन्येषामंते । हेमाद्रिणापि—शेषमन्नमनुज्ञाप्य वैश्वदेवक्रियांततः । श्राद्धानिश्राद्धशेषे-
ण वैश्वदेवं समाचरोदिति चतुर्विंशतिमताज्ञादीश्राद्धेऽप्येते वैश्वदेवउक्तः । एवं बहुचानामपितृत्यालोचनात्नां दीश्राद्धेऽप्येते वैश्वदेवः । यत्तु—आदी-
युद्धीक्षये चांते मध्ये श्राद्धे तु पार्वणं ॥ एकोदशेऽपि नियुते वैश्वदेवो विधीयत इति आशाकेशांस्त्रायनपरिशिष्टतद्योषां परिशिष्टतद्विषयमन्यविषयवाज्ञेयं ।
कामदेवदीक्षितैरथातोषर्भमिज्ञासेति परिशिष्टभाष्ये आदौ वृद्धाविति वाक्यसखशास्त्रायामनाज्ञातत्वाच्छांतरधियपमित्युक्तं । च सिष्टोपि—
वैश्वदेवमकृत्वैव श्राद्धं कुर्याद नमिकः । लौकिका मीहुतं शेषेऽपि पितृणां नोपतिष्ठतइति ॥ एतेन निरमिककाण्वानां श्राद्धात्प्राग्वैश्वदेवाचरणं निर्मूलं ॥ ॥
इति सापिकनिरमिकचैश्वदेवकालनिर्णयः ॥ ॥ सच वैश्वदेवो निर्णेजनांतः । ततो नित्यश्राद्धं । ततः साधिकश्चेद्द्रव्यज्ञः । तदनंतरं हंतकारः ।

ततो देवतानैवेद्यं । नैवद्यैश्च देवशेषेण पृथक्पाकेन वाहृतकारानन्तरं कुर्यात् । तथा च परिशिष्टं—तेमनवैश्वदेवहुतशेषेण पृथगज्ञेन वा-
 कुर्यान्नास्वशेषेण वैश्वदेवं कुर्यादिति । एवं नैवेद्यं । घञ्चुव्यासवचनं—नैवद्यार्थं पृथग्भाङ्गेऽन्नात्पक्षीपचेदथ । वैश्वदेवार्थं गन्यस्मिन्नव्यञ्जना-
 नि पृथक् पृथक् ॥ एकस्मिन्वाप्यशक्त्येत्पूर्वविष्णुनिवदनं ॥ वैश्वदेवं ततः शिष्टाभ्यासस्य वचनं यथेति । तच्छाखांतरविषयं । अतः काल्यायनमता-
 नुसारिणां पुरातनार्थः स्वशास्त्रासंग्रहादिभिः कृतेः प्रावल्याद्धृतकारानन्तरं नैवेद्यं कुर्यादिति रामाग्निहोत्रिश्चिचित्श्राद्धकल्पे । ततो गोत्रासादि । ततः-
 अतिथिभोजनं । ततः स्वयंभुंजीत । इति प्रसंगेन देवतानैवेद्यं निर्णयश्च समाप्तः ॥ ॥ अन्ये विषयास्त्वन्यतो ज्ञेयाः । विस्तरमियानेहोच्यं तदिति ।
 इति श्राद्धपरिभाषा समाप्ता ॥ ॥

अथ श्राद्धप्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । ॐपुत्रिस्थो वैष्णव्यौ० देशकालकीर्तनं ॥ अपसव्यं
 अमुकसगोत्राणां अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानां अमुकासुकशर्मणां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां । गोत्राणां अस्मन्मातृपिता-
 महीप्रपितामहीनां अमुक्यसुकीदानां वसुरुद्रा० । गोत्रायाः अस्मत्सापत्न्याः वसुरुद्रायाः । द्वितीयगो-
 त्राणां अस्मन्मातामहप्रमातामहदृढप्रमातामहानां अ० शर्मणां वसुरु० । अस्मन्मातामहीप्रमातामहीदृढप्रमातामहीनां अ०-
 दानां वसुरु० । गोत्रायाः अस्मत्पत्न्याः अमुकीदेव्याः वसुरुद्रायाः । गोत्रस्य अस्मत्पत्न्यस्य अ० शर्मणः वसुरुद्रस्य । गोत्रायाः अ-
 स्मद्द्विपुत्रः अमुकीदायाः वसुरुद्रायाः । गोत्रस्य अस्मत्पितृव्यस्य अ० शर्मणः सपत्नीकस्य ससुतस्य वसुरु० । गोत्रस्य अस्मन्मातुलस्य
 अ० शर्मणः सपत्नी० वसुरु० । गोत्रस्य अस्मद्भ्रातुः अ० सपत्नीकस्य ससुतस्य वसुरु० । गोत्रायाः अस्मत्पितृभगिन्याः अमुकीदायाः स-

भर्तृकापाःधसु० । गोत्रापाःअस्मन्मातृभगिन्याःअमुकीदायाःसभर्तृकायाःससुता०वसु० । गोत्रायाअसङ्गगिन्याःअमुकी-
 दायाःसम०धसु० । गोत्रस्यअसन्धृशुरस्यअ०शर्मणःवसु० । गोत्रायाःअसन्धृश्वाःअमु०वसु० । गोत्रस्यअसद्दुरोःअ०शर्मणः
 यसु० । गोत्रस्यअस्मिन्धिव्यस्यअमु०धसु० । गोत्रस्य असदासस्यअ०शर्मणःसप०यसुरूपस्यकन्यागतेसवितरिसङ्कन्महालयप-
 रपक्षिकश्राद्धंपार्यणैकोदिष्टयिधिनसद्यःकरिष्ये । कुरुष्व । तदङ्गब्राह्मणनिमन्त्रणंकरिष्ये । कुरुष्व ॥ धूरिलोचन-
 संज्ञरुगानांयिधेपांदेवानांस्थानेत्वामहमामन्त्रये । आमन्त्रितोसि ॥ अपसव्यं । गोत्राणांअमु०शर्मणां ये । आमन्त्रितोसि ॥
 सव्यं ॥ ब्राह्मणान्ब्रह्मिणीकृत्यप्रार्थयेत् ॥ समस्तसंपत्समयासिंहतयःसमुत्थितापत्कुलधूमकेतवः ॥ अपारसेसारससुद्र-
 सेतवःपुनन्तुमांत्राक्षणपादपांसवः ॥ आपद्धनच्यांतसहस्रभानपःसमीहितार्थोपेणकामधेनवः ॥ समस्ततीर्थोत्रुपवित्रमृत-
 योरधंतुमांत्राक्षणपादपांसयः ॥ विप्रौधदर्शनात्क्षिप्रंक्षीयन्तेपापराशयः ॥ चन्दनान्मङ्गलावासिर्चनार्चनादच्युतंपदसु ॥ आ-
 धिव्याधिहरंनृणांडुःखदारिद्र्यनाशनम् । श्रीसुष्टिकीर्तिदंबन्देविप्रश्रीपादपङ्कजम् ॥ अक्रोधनैःशौचपरैःसततंत्रह्यचारिभिः ॥
 भवितव्यंभवद्भिर्धमयाचश्राद्धकारिणा ॥ सर्वायासविनिर्मुक्तैःकामक्रोधविधयर्जितैः ॥ भवद्भिःपितृकार्यंचसंपाद्यंमेप्रसी-
 दत ॥ आनसन्नितिमन्त्रजपोब्राह्मणानां आत्रहन्० ॥ १ ॥ कल्पताम् ॥ श्राद्धांगभृतं मंडलाद्यर्चनंकरिष्ये ॥ कुरुष्व ॥

१ रामवज्रपिपदतोद्देमादाः—आमन्त्रितोत्रोपरोमेःश्रीमातीनश्चुत्पिपिगः । कयानइतिशुभविश्राद्धंशुक्लानलिष्यते । २ ङोङ्गुमिथपद्धतीरानवाजपेविपद्ध-
 तीः—अं इतोयादुनात्रेषुयोर्द्वैधाद्दकर्मणि । यजुर्वेदाधितायासाकालानवनवचोयथा ॥ तर्जवमस्सपुण्ये—गोमयेनोपलिप्तायांगोमृतेणतुमंडलं । अक्षताभिःसपु-
 ध्याभिसा ६०५व्यावस्यवत् ॥ तर्जव—एदस्सचोसरेभगिङ्कवंदोमयमंडकम् ॥ अद्विरेणोमंडककरणमितिरामवज्रपेविपद्धती ॥

मंडलस्यदेवताभ्योनमःचंदनंअक्षताःपुष्पाणि । मंडलदेवताभ्योनमोनमः ॥ तिष्ठन्सन्पृच्छेत्तत्तिष्ठंतं ॥ देवाःस्वागतं ॥ सुस्वा-
 गतं ॥ ब्राह्मणानुंपेयस्यस्वयंचोपचिदश्रय । देवाःइदंवःपाद्यं ॥ सुपाद्यं ॥ ॐ शंनोदेवीरुभिर्ष्टयुआपोभवंतुषीतये ॥ शंयोरुभि-
 र्क्षवंतुनदं ॥ देवपादयोः ॥ गंधाः । सुगंधाः । अक्षताः । अक्षताः । पुष्पं । सुपुष्पं । ॐ सुहृस्वशीर्षीपुर्कृषःसहस्राक्षःसह-
 र्षपात् ॥ सभूमिंॐसुर्वतस्पृत्वात्थतिष्ठद्दशांगुलम् ॥ धूरिलोचनसंज्ञकाविश्वेदेवाः एपवःपादार्घ्यःसंपद्यतां । अस्तुपादार्घ्यः ॥
 अपसव्यं । पितरःस्वागतं । सुस्वागतं । पितरःइदंवःपाद्यं । सुपाद्यं । शंनोदेवीरुभिः ॥ पितृपादयोःगंधाः । सुगंधाः ॥ अक्षताः ।
 स्वक्षताः ॥ पुष्पं । सुपुष्पं ॥ पितृभ्यःस्वधुयिभ्यःस्वधानमःपितामहेभ्यःस्वधुयिभ्यःस्वधानमःप्रपितामहेभ्यःस्वधा-
 यिभ्यःस्वधानमः ॥ अर्क्षन्पितरोमीमदंतपितरोतीवृपंतपितरुःपितरुःशुंधध्वं ॥ गोत्राःअस्मत्पितृपितामहप्रपितामहाःअसु-
 कामुकशर्माणःवसुरुद्रादित्यस्वरूपाःएपवःपादार्घ्यःसंपद्यतां ॥ अस्तुपादार्घ्यः ॥ गोत्राःअस्मन्मातृपितामहीप्रपितामहःअसु-
 क्यमुकीवाःवसुरुद्रादित्यस्वरूपाःएप० ॥ गोत्रेअसत्सापलमातःअमुकीदेवसुरूपेएप० ॥ द्वितीयगोत्राःअस्मन्मातामहप्रमा-
 तामहदुद्धप्रमातामहाःशर्मणःवसु०पाःएप० ॥ गोत्राःअस्मन्मातामहीदुद्धप्रमातामहःअ०दाःवसु०पाःएप० ॥

१ धादृगणपती—धादृयज्ञेविवाहेचदोषामामागयेयुरी । तिष्ठन्प्रक्षालनकुर्यान्निराशा पितरोगता ॥ पादप्रक्षालनकुर्यान्नतिष्ठस्तुकदाचन । इति ॥ २ धादृकाशि
 काया—आसनायाहनेपायेअन्नदानेतिष्ठोवके । अक्षय्येपिददानेबनमगोत्रेप्रसीतयेत् ॥ मनु—अहिमंडलभूमौशुगोनगुचरयेयदि । अकृततद्वचैर्द्वैपितृणामोपति-
 ष्ठति ॥ इति ॥ अन्नव्यवस्था—हागताार्थगोत्रादिनिषेध । पादाद्यंतुषिषि इति ॥

गोत्रेअस्मत्पत्न्यत्रिअ०दे०वसु०एप० ॥ गोत्रअस्मत्तनयअसु०वसु०एप० ॥ गोत्रेअस्मद्दहितःअसुकीदेवसु०एप० ॥ गोत्रअस्म-
त्पितृव्यअसुकवसु०एप० ॥ गोत्रअस्मन्मातुलअसु०वसु०एप० ॥ गोत्रअस्मद्भ्रातःअसु०वसु०एप० ॥ गोत्रेअस्मत्पितृभगिनि-
असु०वसु०एप० ॥ गोत्रेअस्मन्मातृभगिनिअसु०वसु०एप० ॥ गोत्रेअस्मदात्मभगिनिअसु०वसु०एप० ॥ गोत्र-
असु०एप० ॥ गोत्रेअस्मद्भ्रूःअसु०वसु०एप० ॥ गोत्रअस्मद्दुरोअसु०वसु०एप० ॥ गोत्रअस्मच्छिव्यअसु०वसु०एप० ॥ गोत्र-
अस्मदासअसु०वसु०एप० ॥ सव्यं ॥ पूर्याभिमुखोभूत्वाचंदनम् ॥ आपःशिवाःशिवतमाःशांताःशांतमास्तास्तेकृण्वंतुभेषजं ॥
पवित्रत्यागः ॥ तानाचमय्यस्वयंचाम्य ॥ आचमनंप्राणायामःपवित्रधारणं ॥ धूरिलोचनसंज्ञकाविश्वेदेवाःॐभूर्भुवःस्वःइ-
दमासननाथतां । आसीनाःसः ॥ समाध्वं । सुसमासहे ॥ अपसव्यं ॥ पितरः ॐभूर्भुवःस्वः । इदमासनमास्यतां ॥
आसीनाःसः ॥ समाध्वं । सुसमासहे ॥ सव्यं ॥ तिलोदककैरणंपुनंतुमेतिनवभिः ॥ ॐपुनंतुमापितरः—सोभ्यासः—पुनं-

१ गेदुपद्धती—आद्वारेभेवसानेचपादशौचेतथावने ॥ त्रिकिरिणि०इदनेचपदुत्तुचाचमनंसमृतम् ॥ तथा—मंडलापूर्वतोदेवाःपितृविप्रास्त्रयोत्तरे ॥ दाताकरोति-
यंशानेआचमनंसव्याधिधि ॥ इति ॥ विपरीतंतुततोबंधानमूनसममवेत् ॥ इति ॥ तत्रेवापसव्यं—विप्रपादोदकस्थानेकुर्यादाचमनंद्विजः ॥ कपिरतद्भवेतोयंत्रिशाःपित-
रोगताः ॥ इति ॥ श्राद्धगणपती—कुरुंराचनतापूर्वविप्रस्वाचमनंशृते । श्राद्धगणपती—वैकव्यावीचयेदोर्हलाज्याविप्रीप्रिधाकने ॥ २ श्राद्धगणपती कात्या-
यन—सन्नेनवासनंरत्वादिशिवेदशिवंकरम् ॥ ३ भूर्भुवःस्वःरित्पुनरवासात्तेपूषेयवेत् इति । ३ अर्थप्रसङ्ग्ययाद्रव्योपकल्पनंइति कात्यायनवचनात् कर्मपात्रादि-
कल्पनेनदोषइतिगेदुपद्धतीरामवाजयेविपद्धतीच ॥ तत्रैव—आपोदानंकरत्वंतुपानस्वंचतिलोदकम् ॥ श्रानमूनसमंशेयंपुनःपूरत्तयेदि ॥ पुनंतुमेत्यादयोर्वैदिकमंत्रा-
स्तुकिट्टकंप्रदायदिव ।

तुमापितामहाः पुनंतुप्रपितामहाः ॥ पुवित्रेणशुतायुषा ॥ पुनंतुमापितामहाः पुनंतुप्रपितामहाः पुवित्रेणशुतायुषाविश्वमायु-
 र्भुञ्जते ॥ १ ॥ अमुआयुद्रुषिपचसुआसुवोर्जुमिपंचनः ॥ आरेवोधसुदुच्छुनीम् ॥ २ ॥ पुनंतुमादेवजुनाः पुनंतुमनेसु-
 धियः ॥ पुनंतुविधाभूतान्निजातयेदः पुनीहिमा ॥ ३ ॥ पुवित्रेणपुनीहिमाशुक्रेणदेवदीर्यत् ॥ अमुकत्वुक्कतुर्रन्तु ॥ ४ ॥
 यत्तेपुवित्रमृचिप्यमेधिततमंतरा ॥ ब्रह्मतेनपुनातुमा ॥ ५ ॥ पर्वमानुःसोअधनः पुवित्रेणविचर्पणिः ॥ यःपोतासपुनातुमा
 ॥ ६ ॥ जुभाभ्यादेवसचितः पुवित्रेणसुवेनच ॥ मांपुनीहिद्विधितः ॥ ७ ॥ दैत्यदेवीपुनतीदेव्यागाद्यस्यामिमाबुद्धयस्तु-
 न्योधीतपृष्ठाः ॥ तयामदंतःसधुमादेःपुबुयःसामुपत्तयोरुषीणाम् ॥ ८ ॥ चित्पतिर्मापुनातुवाक्पतिर्मापुनातुदेवोर्मास-
 वितार्पुनात्वच्छिद्रेणपुवित्रेणसूर्यस्वरुद्रिमभिः ॥ तस्यतेपवित्रपतेपुवित्रपुतस्ययत्कामः पुनेतच्छक्यम् ॥ ९ ॥ कुसमूलेस्थि-
 तोत्रस्त्राकुशमध्येजनार्दनः ॥ कुशात्रशंकरंविद्यात्रयोदेवाः कुशेस्थिताः ॥ तुलसीशतपत्राणिशंकराजस्तथैवच ॥ मालती-
 मोगरंचैवपितृणांदत्तमक्षयम् ॥ तिलोसिसोमदेवत्योगोसवेदेवनिर्मितः ॥ प्रलग्निःपृक्तः स्वधयापिपूंछोकान्त्रीणाहि-
 नःस्वाहा ॥ यवोसियुष्यासंद्रेपोयवयारतीः ॥ गंधपुष्पफलहिरण्यानितूष्णीक्षिपेत् ॥ पुष्कराद्यानितीर्थानिगंगाद्याः-
 सरितस्तथा ॥ आगच्छंतुपवित्राणिश्राद्धकालेसदामम ॥ अपवित्रःपवित्रोवासर्ववस्थांगतोपिवा ॥ यःस्मेरुपुंडरीकाक्षं
 सवाह्याभ्यंतरःशुचिः ॥ तिलारथंतवसुरान्दर्भारथंतुराक्षसान् ॥ पक्तैश्चोत्रियोरक्षेदतिथिः सर्वरक्षकः ॥ इतिद्वारि-

तिलकुशप्रक्षेपः ॥ निहन्मिसंयदमेभ्यवद्भवेद्वृताध्वसर्वेसुरदानवामया ॥ यक्षाश्चक्षांसिपिशाचगुह्यकाहृतामयायातुधानाध्वसर्वं ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ श्राचीनावीती ॥ नीवीबंधनं ॥ सव्यं ॥ विष्णु० ॥ ३ ॥ अप० ॥ श्राद्धंपार्वणैकोद्दिष्टविधिनविधेदेवंपूर्वकंयुष्मदनुज्ञयाअन्नेनहविपासद्यःकरिष्ये ॥ कुरुष्व ॥ श्राद्धभूमौगयाभ्यात्वाध्यात्वादेवंगदाधरम् ॥ यक्षादीधिपितृन्ध्यात्वाततःश्राद्धंप्रवर्तये ॥ प्रवर्तय ॥ देवंताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच ॥ नमःस्वाहायैस्वघायैनित्यमेवममोनमः ॥ अग्निंवात्ताःपितृगणाःप्राचीरक्षंतुमेदिशम् ॥ तथावर्हिपदःपांतुयाम्यायेपितरस्तथा ॥ प्रतीचीमाजपास्तद्दुदीचीमपिसोमपाः ॥ ऊर्ध्वतस्त्वयमारक्षेत्कव्यवालनलोप्यघः ॥ रक्षोभृतपिशाचेभ्यस्तथैवासुरदोपतः ॥ सर्वतथाधिपलेपांयमोरक्षांफरोतुमे ॥ वायुभृतपितृणांचनृसिर्मयतिशाश्वती ॥ यद्दंश्राद्धकालेतुकुर्याद्वैपितृयंजरम् ॥ अक्षयंतद्भवेच्छ्राद्धंपितृभिःपरिरक्ष्यते ॥ अस्तुफालपाकश्चद्वासंपत्तिसिद्धिः ॥ अस्तु ॥ सव्यं ॥ शंभोदेवीतिमंत्रेणजलंयुहीत्याशंनोद्विधी०तुन० ॥ जलाभिमन्त्रणं ॥ अथैवादेवेहेडंनंदंवासश्चकृमावुयम् ॥ अग्निर्मातस्मादेनसोविधांमुंचुत्वद्दृहस० ॥ १ ॥ यद्विद्विवायदिनक्रमेनादृसिचकृमावुयम् ॥ वायुर्मातस्मादेनसोविधांमुंचुत्वद्दृहस० ॥ २ ॥ यद्विजाशुघटिसमुपनादृसिचकृमा-

१ इतिश्राद्धगदाधरपद्धती । २ अथमभिमन्त्रणपत्र । ३ देवपूर्वकश्राद्धेतिहातीयश्राद्धसूत्रात् । ४ श्राद्धभूमौगयाभ्यानं श्राद्धगणपतानुक्तं निर्बन्धनपत्रेमादौमद्यादेव । ५ अपसव्येनवायंमन्त्रजपःनिवारद्वेतिहेडुपद्धती । ६ अथैदिरक्षंश्राद्धगदाधरमाद्यैश्राद्धगणपतीच । ७ जलप्रहारेडयंमन्त्र शिष्टवप्रदायात् । ८ श्राद्धगणपतीकात्यायन.—कृष्णारामकर्मणकुप्यातोसाभिमन्त्रणं । अथानिमोक्षयेदेवतेनश्राद्धमाचरेत् इति ॥

घृण्यम् ॥ सूर्योऽमातस्त्रादेनसोविश्वाऽनुचुत्वृहसह ॥ ३ ॥ अपसव्यं । क्षुद्रदृष्टिनिपतनादिदोषद्वूपितःपाकःपूतोभवत् ॥
 पाकप्रोक्षणंविधिवदत्तु ॥ अस्तुविधिवत् ॥ सव्यं ॥ धूरिलोचन०यानो ॐभूर्भुवःस्वःईदमासनं ॥ स्वासनं ॥
 अत्रास्यतां ॥ धर्मोऽस्मिच्चिराजाम्रतिष्ठितः ॥ आपः । स्वापः ॥ देवेक्षणःक्रियतां ॥ ॐतथा ॥ प्राप्नोतुभवान् ।
 प्राप्नवानि ॥ हस्तप्रक्षालनंदत्याविष्टरार्थेयचकुशानादाय ॥ अयंयोविष्टरः । सुविष्टरः ॥ योत्राणांपितृपिता-
 महादीनां० । पित्र्येक्षणःक्रियतां ॥ ॐतथा । प्राप्नोतुभवान् । प्राप्नवानि । हस्तप्रक्षालनंदत्वा । विष्टरार्थे-
 तिलकुशानादाय । अयंयोविष्टरः । सुविष्टरः । सव्यं ॥ धूरिलोचनसंज्ञकान्विश्वादेवान्भवत्सुजावाहयिन्ये ॥
 आवाहय ॥ विश्वेदेवासुआर्गतंशृणुतामंहुमाह्वर्बम् ॥ षंदंबुर्हिर्निपीदत् ॥ प्रदधिणंयवानवकीर्ये ॥ विश्वेदेवाहंशृणुतेमहंह-
 र्बम्मेयेअंतरिक्षेयत्पुच्छविष्ट ॥ येअग्निजिह्वावुतवुयजत्राश्रासद्युःसिन्धुर्हिर्पिमादयध्वम् ॥ इतिजपेत् ॥ आगच्छंतुसहा-
 भागाविश्वेदेवामहावलाः ॥ येअत्रविहिताःश्राद्धेसायधानाभयंतुते ॥ भवामः ॥ अपसव्यं । गोत्रंअस्मत्पितरंअभुक्शर्मा-

१ निर्णयसिर्षादिमाद्रीवाङ्म—आसनेऽवासनदद्याद्वामेवादक्षिणेयिका । विष्यकर्मलिकाभेत्तदेदद्यात्तुदक्षिणे ॥ प्रचैता—आसनेऽवासनंदत्याजतुपाणीकदाचन ।
 धर्मोऽस्मिन्नभ्यंरेण्यद्विदुस्तेतुसाङ्कुशान् ॥ धर्मोऽस्मिन्नशिराजाम्रतिष्ठित इतिमन्त्र ॥ गालव—दर्मानादायहस्ताभ्यागृहीतनादक्षिणेकरे । देवेक्षण क्रियतातु निरेष्टुष्टक-
 रंतत ॥ अंतयेतिहिजाङ्गुसुखेप्राप्तोतुभवानिति ॥ कर्तोभूयात्ततोविप्र प्राप्नवानीतिवेवदेत् ॥ रामवारेयिपदतीकास्वायन—विष्टरार्थेकुशान्दद्याद्विप्राणापादमूलत ।
 इति । देवानासयवाद्गोदतिकारुकेच ॥ हस्तप्रक्षालनंतुश्राद्धेसायधानपदती ॥ २ षंदंबुर्हिर्निपीदत् इति—इष्टिभ्राद्धेऽक्तुर्देव-सखीनादीमुखेयम् । निमित्तिकेकालकामीका-
 म्येचधूरिलोचनौ ॥ पुरुरवार्वैवधैवपात्रेणैसमुदाहती । उत्पत्तिनामत्रैतेपानविदुर्मैदिजातयः । अयमुत्तरणीयसं-श्लोक-श्रद्धासमन्वितेः ॥ आगच्छंतुमहाभाग० इति ॥

पुंशसुरूपं भयत्सु आवाहयिष्ये । आवाहय । एवं पितामहं प्रपितामहं च तथा ॥ गोत्रांलसन्मातरं अयुकीदां इत्यादिपितामहं प्र-
पितामहं ॥ तथा द्वि० मातामहं ३ मातामहं ३ दुशंतं स्त्वुनिधीमशुशंतुः समिधीमहि ॥ दुशशुशुत आर्बहपितृवृन्दुविपुअचंचे ॥
अप्रदक्षिणां तिलानवकीर्य ॥ एकोद्विष्टेनावाहनं ॥ आर्यंतुनः पितरः सोम्यासो गिन्यात्ताः पुथिभिर्देवयानैः ६ । अस्मिन्यज्ञेषु धया-
मदंतो धिद्वुवंतु वंतु स्मान् ॥ सखरं मन्त्रजपः ॥ यन्नियदृक्षचमसेपुपवित्रांतं हिते न्वेकैकस्मिन्नपजासिंचतिसौवर्णराजतौ दुंबर-
सङ्गमणिसयातां पात्राणामन्यतमेपुयानियाविद्यंते ॥ पत्रपुटेपुबा ॥ शंनो देवीति ॥ ॐ शंनो देवीरुभिष्ट्यु आपो भयंतु पीतये ॥
शंनो रुरुभिस्तवंतुनः ॥ अपसव्यं ॥ शंनो देवी० ॥ सव्यं ॥ यवोसियुवस्यासो ह्येपोयुवयुराती ६ ॥ इति देवपात्रेययात्रिक्षिप्य ।
अपसव्यं ॥ एकैकस्मिन्नयतिलानावपतितिलोसीति ॐ तिलोसिसोमदेवत्योगोसवो देवनिर्मितः ॥ प्रब्रमद्भिः पृक्तः स्वधया-
पितृन्लोकान्प्रीणाहिनः स्वाहा ॥ प्रतिपात्रं सर्वत्रमन्त्राद्युत्तिः ॥ गंधपुष्पैः प्रच्छाद्य देवार्घ्यपात्रेसंपन्ने । सुसंपन्ने ॥ अप-
सव्यं ॥ पित्रर्ष्यपात्राणिसंपन्नानि । सुसंपन्नानि ॥ सव्यं ॥ एकैकस्यैकेकेन ददातिसपवित्रेषु हस्तेषु यादिव्या इति । देवे-
भ्योनमः ॥ यादिव्या आपः पयसा संवभृदुर्व्या आंतरिक्षाऽउत्तपार्थिवीर्याः । हिरण्यवर्णाय त्रिधा स्नानजापः शिवाः शस्योनाः

१ यवित्रमन्त्राणां छन्दो गपसिचिष्टे—अनतर्गभिनतामत्रर्कसद्विदलमेव ॥ प्रादेवामानविश्रयपणिनयनकुनपिदिति । चतुर्पितृसिमते—द्वेदे शलाके देवानातिष्ठस्वस्तु पा-
देमे ॥ एकोद्विष्टेनावाहनं सोम्यासो गिन्यात्ताः पुथिभिर्देवयानैः ६ इति मदाधरभाष्ये । २ अत्रयवप्रदेशे पणनाशकत्वनकारणान् । सूतभाष्यमते तु सर्वं न देवेपि त्र्येपि तिलाएव नयथा ।

सुहृदाभवंतु ॥ धृरीलोचनसंज्ञकाविश्वेदेवाःएपवोधेः ॥ अस्त्वधेः ॥ अपसव्यं । पितृभ्योनमः । ॐयादिव्या० ॥ असु-
 कगोत्रअस्मत्पितःअमुकशर्मन्वसुरूपएपतेर्धः । अस्त्वर्धः । गोत्रअस्मत्पितामहअमु०रुद्र०एप० ॥ अस्त्व० ॥ गोत्रअ-
 स्मत्प्रपितामहअमु०आदित्यरूपएप० ॥ गोत्रेअसन्मातःअसुकीदेवसुरूपेएप० ॥ गोत्रेअस्मत्पितामहिअमु०रुद्र०एप० ॥
 गोत्रेअस्मत्प्रपितामहिअमु०आदित्य०एप० ॥ गोत्रेअस्मत्सापत्नमातःअमु०वसु०एप० ॥ द्वि०मातामह०प्रमातामह०
 वृद्धमातामह०एप० ॥ द्वि०गोत्रेमातामहि०प्रमातामहि०दृद्धप्रमातामहि०एप० ॥ एवंपत्नि । तनय । दुहितः । पि-
 तृव्य । मातुल । भ्रातः । पितृभगिनि । मातृभगिनि । आत्मभगिनि । श्वशुर । श्वश्रुः । गुरो । शिव्य । आस शर्मन् ।
 वसुरूपएपतेर्धः । अस्त्वर्धः ॥ प्रथमेपात्रेसदृशवान्समवनीयपितृभ्यःस्थानमसीतिन्युबंपात्रंनिदधाति ॥ ॐपितृभ्यः-
 स्थानमसि ॥ तत्पात्रंगंधतिलयवपुन्यैःसंपूज्यतदुपरिकुशपत्रत्रयंनिधाय ॥ सव्यं ॥ पूर्वाभिसुखीभूत्वा ॥ ॐआपःशिवाःशि-
 वतमाःशांताःशांततमास्तास्तेकृण्वंतुमेपजं ॥ इतिंसुखंविमृष्टे ॥ अत्रगंधपुष्पधूपदीपवाससांचप्रदानं ॥ धूरिलोचनसंज्ञका-

१ धारुणपती काल्यायन — कृत्वा-यु-जतिर्लैर्युक्कदक्षिणामपवित्रकम् ॥ पितृपाननिदध्यात्तुदेवपितृभ्योऽथमभ्यत ॥ न्युञ्जपानस्यमध्येचतिष्ठतिपितर ददा ॥ तस्मा
 र्दधादिभिस्त्रयपूजयैस्तुयथाविधि । २ पुराणेविशेष — आसिच्यप्रथमेपात्रेसर्वपात्रस्यसदृशवान् । ताभिरङ्गिसुखसिंचेत्पुनमभीप्सति । चतुर्विंशतिमते—सदृशवा-प्र-
 थमेपात्रेनिर्णयादिसुखसदृशोदितिधारुणदाधरभाष्ये । एकोपदतिएकोद्विद्विधिसूत्रस्वकर्कभाष्य । एकाधभक्त्यात्पानमेकभक्तिगम्यते । अत प्रथमशब्दानुपपत्ते
 पितृभ्य स्थानमसीत्यस्यानुपपत्तवारसदृशवबहुत्वाभावात्पानानन्यु-तेति । धारुणदाधरभाष्यादावप्येवम् । अतौनेकोद्विधार्थपानस्वसदृशवप्रक्षेप । ३ सव्येनदेवान्

देवाः अर्धविगंधाः सुगंधाः । इंदुपुष्पसुपुष्पं । इंदुतुलसीदलंसुतु० । एषवोधूपः सुधूपः । एषवोदीपः सुदीपः । फलार्थे-
 पूगफलं सुफलं । अनुलेपनार्थं गोपीचंदनं सुचंदनं । धारणार्थं यज्ञोपवीतं सुपवीतं । आच्छादनार्थं किंचिद्यावहारिकद्रव्यं
 स्वाच्छादनीयम् । शेषोपचारार्थं इमौकुशौ अक्षुपवित्रं । इंददत्तगंधाद्यर्चनदेवेभ्यः स्वाहासंपद्यतानमम ॥ अपसव्यं ॥
 गो० पितरः गंधाः तिलाक्षताः पुष्पाणि तुलसीपत्रं धूपः दीपः पूगफलं गोपीचंदनं यज्ञोपवीतं आच्छादनार्थं किंचि-
 द्यावहारिकद्रव्यं शेषोपचारार्थं इमेकुशाः सन्तुशेषोपचाराः ॥ इंददत्तगंधाद्यर्चनंपितृभ्यः स्वाहासंपद्यतानमम ॥ सव्यं ॥

प्रचंद्रं धूपपादिभिस्तथा । अपसव्येन पिशादीनर्चयेच्छ्राद्धकर्मणि । ढोंडुरामादिरक्तखिल्व्येवम् । आच्छादयती—तुलसीगंधमाज्ञायपितरस्तुष्टमानसाः । प्रयांति गच्छा-
 स्त्वास्तपदेवकपाणिनः ॥ वायुपुराणे—ओकेप्रैष्ठतमंतर्बेमाहमनथापियद्विषयं । सर्वपितृभ्यो दातव्यं तदेवाश्रद्धयमिच्छता । आच्छादयतीशिकायाम्—चंदनामरुकरुं कु-
 मंपदाहंतथा । कस्तूरिकावयोगंधाः पितृणां शुद्धिकारकाः ॥ कर्पूरकंकनोपंतं सुगंधिहरिचंदनं । देविकेवयथापिकेवंगंधदाने प्रसस्तस्यत इति । सायणीये—तुलसीशतपत्राणि-
 चंगणानस्यर्चय । मालतीनोपरैर्वैवपितृणां दत्तमस्यम् ॥ ढोंडुपद्वतीविष्णुः—आक्षेप्यः प्रशस्ताः स्युर्मन्त्रिकोश्चेत्पुत्रिकाः । जलोद्भवानिसर्वापि कुंकुमानिचंचंपकम् ॥
 मधुना दत्तं बुधो गुरुगुलोर्धूपएव । धीलंङ्गकरुदरश्च सरलायादिदापयेत् । घृतेन दीपो दातव्यस्तिलैकेन वा पुनः । यज्ञोपवीतं यो दद्याच्छ्राद्धे चोत्तु धर्मवित् । पावनं-
 सर्वविप्राणामदातवस्तत्तत्फलम् ॥ आच्छादयंतं च शुभं वदति । बलानां चैव मूलं च वा दद्यात्तिस्रमूलार्थं धारे । अत्रगंधधुपेति सूत्रे च कारोऽनुकसमुच्यार्थः । तेन सत्यासंपत्तौ
 सूत्रोक्त्यः पदार्थेभ्यो न्यदपि दातव्यम् । धर्मोन्वी—अगस्त्यैर्द्वंगणानं च तुलसीकमलं तथा । चंपकं तिलपुष्पं च दूर्वांश्च पितृबलाः । विद्विताप्रतिदिच्छा च तुलसीपिलपूजने ।
 शुद्धमरिः किंघलदेयं वस्त्रांकरिणि । जलोद्भवककुमुदीमेमन्त्रिकाचतुपुष्पकैः । अतिमुक्तधतगरेः शंख्याः पितरस्सदा । ज्वातीपुष्पेर्मिप्रपूजाकृत्यास्तिलचंचं पुन इति ॥

यस्यस्युत्या० ॥ विष्णवेनमः ॥ ३ ॥ आचमनं ॥ तिलकोद्धरणं । मंडलादिप्रासादनंकरिष्ये ॥ कुरुष्व ॥ सव्यं ॥
 देवानांकरद्युद्धिः ॥ येतीर्थानिप्रचरंतिसूकारहस्तानिपुंभिर्नः ॥ तेषांदृसदृसद्योजुनेसुधन्वांनितन्मसि ॥ अपस० ॥ पितृ-
 णांकरद्युद्धिः ॥ येतीर्था० ॥ प्रथमादक्षिणारेखाद्वितीयाचामतोन्वसेत् ॥ तृतीयाचात्रमांगेतुमेतन्कुरुदक्षिणे ॥ ॐपुरी-
 र्त्नभूतानिपुरीत्यलोकान्पुरीत्यसर्वांश्चदिशोदिशश्च ॥ उपुस्थार्यथमजामृतस्युत्तमानमभिसंविवेश ॥ १ ॥ परिद्यार्वापु-
 थिर्वीसुद्यद्भुत्वापरिलोकान्परिदिशुंपरिस्वः ॥ ऋतस्युतंतुवितंतंविद्युत्तदंपश्युत्तदंभयुत्तदासीत् ॥ यथाचक्रधरोविष्णुर्लै-
 लोक्कथंपरिरथति ॥ एवंमंडलमसैतत्सर्वभूतानिरक्षतु ॥ १ ॥ ॐपरिद्यार्वापुंदासीत्

१ नीवारपूर्वंगारस्युदाभस्यनोदयेनपार्श्वलडुर्भोत् । चतुष्कोणप्राक्कोणस्वत्रिकोणक्षत्रियस्वामंडलाकृतिंवर्यस्वामंडुक्षुण्णशुद्धस्व—यथाचक्रधरोविष्णुर्लोकान्परिरक्षति ।
 एवंमंडलमसैतत्सर्वभूतानिरक्षतु । इति कातीयभोजनसूत्रम् । यथाचक्रैति । पक्षिचारणमन्त्रसूत्रोक्तम् । परीत्यादिनं नद्वयं शिष्टसंप्रदायात् । आङ्गणपतीश्राद्धसमुचये—
 भर्तृत्वाङ्गस्मनयोदाप्रारण्यैवाप्रदक्षिणं । समाप्तान्भृतेकुशोत्पितृणापक्षिचारणम् ॥ प्रारण्येसारतोमस्मन्योदात्तुप्रदक्षिणम् । ईशान्येतुत्तमासास्यादेवानापक्षिचा-
 रणम् ॥ तत्रैवमारसे—अकृत्वाभस्ममर्यादाय कुशोत्पितृणापक्षिचारणम् । आसुरतद्वैच्युर्देविष्णुणानोपतिष्ठति । इतितुभाश्वलायनविषयं तच्छ्राद्धविधासुकःवात्तदति-
 शब्दोक्षितकृतदर्शश्राद्धप्रयोगे । वाजसनेयिनादुपूर्वकरद्युद्धिपक्षारवक्षिचारणं । तदुक्तंश्राद्धसमुचये—पूर्वकृतवातुमर्यादाहस्ताद्योचंदातिथिः । निराशाह्वनगच्छंति
 देवता पितृभिः सह । इति यजुःशाख्यविययम् । इति संवदोक्षितकृतदर्शश्राद्धप्रयोगे एव । अंशुमिप्रपद्धतौ रामजेपेविपद्धतौ च एवमेव ॥ २ येतीर्थानि ति मंनः शिष्ट
 सामदत्वात् ।

॥ २ ॥ यथाचक्र०रधतु ॥ उद्धृत्यपृताकमंनंपृच्छत्यशौकरिष्यइति ॥ गायत्रीमंत्रेणप्रोक्ष्य ॥ ॐमधुघाता० ॥ ३ ॥ अ-
पस० । भवदनुज्ञयाविप्रपाणावभौकरणकरिष्ये ॥ कुरुव्य ॥ कुरुव्येत्यनुज्ञातः । पिंडपितृयज्ञवद्धृत्वा ॥ पातितवामजानुः ॥
ॐअमयेकव्यवाहनायसाहा । इदममयेकव्यवाहनायनमम ॥ ॐसोमायपितृमतेस्वाहा । इदंसोमायपितृमतेनमम ॥
सव्यं ॥ पात्राभिघारणमाज्यशेषेण ॥ ॐमूर्धानंदिवोअरुतिर्पृथिव्यावैधानुरसृतआज्ञातमुद्रिम्य ॥ कुविट्सुम्राजुमतिथिं-
जनानामुसन्नापात्रंजनयंतदेवाः ॥ इतशेषंदत्वापात्रमालभ्यजपति । पृथिवितेपात्रंद्यौष्विधानंन्वाह्यणस्यमुखेअमृतेअमृ-
तंजुहोमिस्वाहेति ॥ शेषंदेवायदातव्यंपितृभ्यस्तादंगंतरम् ॥ गायत्र्यासंप्रोक्ष्य ॥ पृथिवितेपात्रंद्यौष्विधानंन्वाह्यणस्यमुखे-
अमृतेअमृतंजुहोमिस्वाहा ॥ वैष्णव्यर्चायजुपावांगुष्ठमंत्रेऽवगाह्य ॥ ॐइदविष्णुर्विचक्रमेत्रेधुधानिदधेपुदम् ॥ समृढमस्यपाठ-

१ स्त्रीणांयद्वाण्यांनार्माकरणनाशिर । मङ्गपुराणेविष्ठाधिकद्विषाततमे २२० श्यावेध्रादकल्पंचतुर्थे श्लोक । स्त्रीनिर्वर्णावर् इदंनिंप्राणाममुवासानात् । अमनकविधि-
पूर्ववदियागधियान । बह्विद्यागोर्माकरणे ॥ २ दाल्यामन —आर्माकरणस्याधिंविमधुसूक्तजपेत्तत । शेषेपात्रयेमाभिषार्थभाजनानिबिशीषयेत् । इतिश्राद्धका-
शिकायाम् । मधुसूक्तं मधुराताइति कृत्स्नयमेवैत्वयित्तंनव । ३ अयंमन किष्टकप्रदायात् । ४ भाद्रगणपतीज्योत्स्नाहपुराणे—इक्षिण्तुकरंकरत्वाबाधोपरिनिषाययेत् ।
देवपात्रमभाल-कष्टिबधेवायमुषरेत् ॥ दक्षिणोभरिवायचरितुपात्रस्यतभनम् ॥ प्रचेता —उत्तानंदक्षिणेसव्येनीचपानानुपरष्टशेव । स्वस्तिकेनपितृन्देवानपथशोभं प्र-
क्षारयेत् इति । ५ नार्माकरणमिति एकीरिष्यन्नात् एकीरिष्यन्नात् एकीरिष्यन्नात् एकीरिष्यन्नात् इतिह्यलुप्युगदाधरभाष्यादी । अतएवकोरिष्ये नहुतशेष-

दानपात्रानंभष ।

सुरे ॥ ॐ विष्णो हृव्यं रक्ष ॥ इतिवा ॥ अपस० ॥ इदं विष्णु० सुरे० ॥ ॐ विष्णो हृव्यं रक्ष इतिवा ।
अपहृता इति तिला न्विकीर्य ॥ ॐ अर्पहृताऽअसुरारक्षाऽसि वेद्विपदः ॥ सव्यं ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ उष्णं ॥ खिष्टमन्नं दद्या-
च्छक्त्या वा ॥ अन्नसंकल्पः ॥ गायत्री मन्त्रेण प्रोक्ष्य ॥ धूरिलोचनसंज्ञका विश्वेदेवाः एतद्गोत्रं दत्तं दास्यमानं च ब्राह्मणस्य सुखे-
आतृसेऽमृत रूपेण स्वाहासंपद्यतानमम ॥ इदं धूरिलोचनसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो दत्तं दास्यमानं च नमम ॥ अपसव्यं ॥
गोत्राः अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहाः अमुका मुकशर्मणः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः ॥ गोत्राः असन्मातृपितामहीप्रपितामहाः-
अमुक्यमुकिदाः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः ॥ गोत्रे सापन्नं ॥ एतद्गोत्रं ० द्यतानमम ॥ इदं गोत्रेभ्यः अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहे-
भ्यः अमुकामुकशर्मभ्यः वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः ॥ गोत्राभ्यः असन्मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यः अमुक्यमुकिदाभ्यः वसुरु-
द्रादित्यस्वरूपाभ्यः ॥ गोत्रावै असत्सापन्नमात्रे अमुकिदावै वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः ॥ गोत्राभ्यः असन्मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यः वसुरु-
महप्रमातामहदृढप्रमातामहाः अमु० शर्मणः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः ॥ गोत्राः असन्मातामहप्रमातामहीदृढप्रमातामहाः
अमुक्यमुकिदाः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः एतद्गोत्रं ० ॥ इदं गोत्रेभ्यः असन्मातामहप्रमातामहदृढमातामहेभ्यः अमुकामुकश-
र्मभ्यः वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः ॥ गोत्राभ्यः असन्मातामहीप्रमातामहीदृढप्रमातामहीभ्यः अमुक्यमुकिदाभ्यः वसुरुद्रादि-
त्यस्वरूपाभ्यः दत्तं ॥ गोत्रे असत्पत्न्यि अमुकिदे वसुरुद्रे ॥ गोत्रे असत्तनय अमुकशर्मन् वसुरुद्रे ॥ गोत्रे असद्विहितः अमुकिदे-
वसुरुद्रे ॥ गोत्रे असत्पितृव्य अमुकशर्मन् सपत्नीकससुतवसुरुद्र ॥ गोत्रे असन्मातुल अमुकशर्मन् सपत्नीकससुतवसुरुद्र ॥

॥ २ ॥ यथाचक्र० रक्षतु ॥ उद्धृत्यघृताक्तमंत्रं पृच्छत्यथौकरिव्यइति ॥ गायत्रीमंत्रेण प्रोक्ष्य ॥ ॐ मधुवाता० ॥ ३ ॥ अपस० । भवदनुजया विप्रपाणाय मौकरणं करिव्ये ॥ कुरुन् ॥ कुरुन्वेत्यनुज्ञातः । पिंडपितृयज्ञवद्धृत्वा ॥ पातितवामजानुः ॥ ॐ अग्नयेकव्ययाहनाय स्वाहा । इदमग्नयेकव्यवाहनाय नमम ॥ ॐ सोमाय पितृमते स्वाहा । इदंसोमाय पितृमते नमम ॥ ॐ अग्नयेकव्ययाहनाय स्वाहा ॥ पात्राभिपारणमाज्यशेषेण ॥ ॐ मूर्धानंदिवो अरुतिं पृथिव्या वै धानु रमुत आजुतमग्निम् ॥ कुचिदुसुम्राजुमतिंधि-जनानामासजापात्रं जनयंत देवाः ॥ हुतशेषं दत्वा पात्रमांलभ्यजपति । पृथिविते पात्रं द्यौष्पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतं तं जुहोमि स्वाहेति ॥ शेषं देवाय दातव्यं पितृभ्यस्तदन्तरम् ॥ गायत्र्या संप्रोक्ष्य ॥ पृथिविते पात्रं द्यौष्पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतं तं जुहोमि स्वाहा ॥ वैष्णव्यर्चाय जुपावांगुप्रमन्त्रेऽथ गाय ॥ ॐ हुदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पुदम् ॥ समृद्धमस्य पादु-

१ श्रीगणेशदाणाचार्योऽकारणनास्ति । मद्रपुराणो विंशतिः कृत्स्नतमे २२० । वायेऽथाद्वकल्पे चतुर्थं श्लोक । श्रीभिवर्गेणो वरे इदं विंशत्याणामनुशासनात् । अमं न कविस्त्रि-पूर्ववद्विनाय विर्वाजन । बह्विद्यागोमीकरणं ॥ २ । कात्यायन — भार्गवरणसांनेरैवमपुसूक्तजपेत् । शेषेण उच्येनाभिषार्यं भाजनानि विभो घयेत् । इति धादका-धिकवायम् । मयुक्ते मयुजाता इति क्वचन्यमेवेत्यतित्तत्र । ३ अयमत्र सिष्टसप्रदायात् । ४ धादगणपती गङ्गाऽपुराणे — दक्षिणतु करं कृत्वा वामोपरि लिषापयेत् । देवताप्रभात-व्यष्टिर्विषे पादपुञ्जरेत् ॥ दक्षिणोपरि विषामच पितृवातस्यै नमः ॥ प्रचेता — उत्तानदक्षिणे सव्ये नीचपानाण्युपस्तुयेत् । स्वस्तिकेन पितृभ्यो नमः । ईप्र-दुपयेत् इति । ५ नार्गवरणमिति एकोऽपि दत्ताण्डकोटिरेवार्गवरणमिति घ्यात् । हुतशेषाभावेन पात्राकंभाभात् इति हलानुपुगदावरभाभ्यादी । वातश्च एकोऽपि देव नहुतशेषप-दानपात्रात्मकश्च ।

सुरे ॥ ॐ विष्णो हृद्व्यं रक्ष ॥ इति वा ॥ अपस ० ॥ पृथिविते ० स्वाहा ॥ इदं विष्णु ० सुरे ० ॥ ॐ विष्णो हृद्व्यं रक्षदतिवा ।
 अपदता इति तिलान्विकीर्य ॥ ॐ अपहृताऽअसुरारक्षाऽसिचैद्विपदः ॥ सव्यं ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ उष्णं स्विष्टमन्नं दद्या-
 च्छतयावा ॥ अन्नसंकल्पः ॥ गायत्रीमन्त्रेण प्रोक्ष्य ॥ धूरिलोचनसंज्ञकाविधेदेवाः एतद्गोत्रं दत्तं दास्यमानं च ब्राह्मणस्य सुखे-
 आनृसंः अमृतरूपेण स्वाहासंपद्यतां नमः । इदं धूरिलोचनसंज्ञकेभ्यो विधेभ्यो देव्यो दत्तं दास्यमानं च नमः ॥ अपसव्यं ॥
 गोत्राः अस्तिपतृपितामहप्रपितामहाः अमुकामुकशर्मणः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः ॥ गोत्राः अस्मन्मातृपितामहीप्रपितामहाः-
 अमुक्यमुकिदाः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः ॥ गोत्रेसापत्न्यं एतद्गोत्रं ० द्यतां नमः ॥ इदं गोत्रेभ्यः अस्तिपतृपितामहप्रपितामहे-
 भ्यः अमुकामुकशर्मभ्यः वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः ॥ गोत्राभ्यः अस्मन्मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यः अमुक्यमुकिदाभ्यः वसुरु-
 द्रादित्यस्वरूपाभ्यः ॥ गोत्रायै अस्त्सापत्नमात्रे अमुकिदायै वसुरुद्रायै दत्तं दास्यमानं च नमः ॥ द्वितीयगोत्राः अस्मन्माता-
 महप्रमातामहश्च प्रमातामहाः अमुशर्मणः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः ॥ गोत्राः अस्मन्मातामहीप्रमातामहीश्च प्रमातामहाः
 अमुक्यमुकिदाः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः एतद्गोत्रं ० ॥ इदं गोत्रेभ्यः अस्मन्मातामहश्च प्रमातामहश्च दत्तं दास्यमानं च नमः ॥ अमुकामुकश-
 र्मभ्यः वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः ॥ गोत्राभ्यः अस्मन्मातामहीप्रमातामहीश्च प्रमातामहीभ्यः अमुक्यमुकिदाभ्यः वसुरुद्रादि-
 त्यस्वरूपाभ्यः दत्तं ० ॥ गोत्रे अस्त्पत्न्या अमुकिदेवसुरूपे ॥ गोत्रे अस्त्तनय अमुकशर्मन्वसुरूपे ॥ गोत्रे अस्मदुहितः अमुकिदे-
 वसुरूपे ॥ गोत्रे अस्तिपतृव्य अमुकशर्मन्सपत्नीकसप्ततवसुरूपे ॥ गोत्रे अस्मन्मातृल अमुकशर्मन्सपत्नीकसप्ततवसुरूपे ॥

गोत्रअस्मद्धातःअमुकशर्मनूसपत्नीकससुतवसुरूप ॥ गोत्रेअस्मत्पितृभृगिनिअमुकिदेसभर्तृकेससुतेवसुरूपे ॥ गोत्रेअस्म-
 न्मातृभृगिनिअमुकिदेसभर्तृकेससुतेवसुरूपे ॥ गोत्रेअस्मद्भृगिनिअमुकिदेसभर्तृकेससुतेवसुरूपे ॥ गोत्रअस्मच्छशुरअमुक-
 शर्मनवसुरूप ॥ गोत्रेअस्मच्छशुःअमुकिदेवसुरूपे ॥ गोत्रअस्मद्दुरोअमुकशर्मनवसुरूप ॥ गोत्रअस्मच्छिष्यअमुकशर्मनवसु-
 रूप ॥ गोत्रअस्मदासअमुकशर्मनवसुरूप ॥ एतद्धोत्रं० ॥ इदंगोत्रायैअस्मत्पत्न्यैअमुकिदायैवसु० ॥ गोत्रायअस्मत्तनया-
 यअमुकशर्मणेवसुरूपाय ॥ गोत्रायैअस्मद्द्विभ्रैअमुकिदायैवसुरूपायै ॥ गोत्रायअस्मत्पितृव्यायअमुकशर्मणेसप०ससु०वसु-
 रूपाय ॥ गोत्रायअस्मन्मातुलायअमुकशर्मणेसप०ससु०वसुरूपाय ॥ गोत्रायअस्मद्भात्रेअमुकशर्मणेसप०ससु०वसुरूपाय ॥
 गोत्रायैअस्मत्पितृभृगिन्यैअमुकिदायैसभ०ससु०वसुरूपायै ॥ गोत्रायैअस्मन्मातृभृगिन्यैअमुकिदायैसभ०ससु०वसुरूपायै ॥
 गोत्रायैअस्मद्भृगिन्यैअमुकिदायैसभर्तृकायैससुतायैवसुरूपायै ॥ गोत्रायअस्मच्छशुरायअमुकशर्मणेवसुरूपाय ॥ गोत्रायै-
 अस्मच्छश्वेअमुकिदायैवसुरूपायै ॥ गोत्रायअस्मद्दुरेअमुकशर्मणेसप०ससु०वसुरूपाय ॥ गोत्रायअस्मच्छिष्यायअमुकश-
 र्मणेवसुरूपाय ॥ गोत्रायअस्मदासायअमुकशर्मणेवसुरूपाययदत्तंदास्वमानंचनमम ॥ सव्यं ॥ ब्रह्मार्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्मागौत्र-
 क्षणाहुतम् ॥ ब्रह्मपतेनयंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ हरिर्दाता हरिर्भोक्ता हरिर्ब्रह्मजातिः ॥ हरिर्विप्रशरीरस्थो मुक्तेभ्यो-
 जयते हरिः ॥ चतुर्भिधचतुर्भिधद्वाभ्यां सभे विष्णुः प्रसीदतु ॥ ॐ तत्स० ॥ सव्यापसव्या-

भ्यांसकृत्सकृदपोदत्वा ॥ अपस० ॥ एकोविष्णुर्महद्भूतंपृथग्भूतान्यनेकशः ॥ त्रीँलोकान्याप्यभृतात्मासुंक्तेविश्वभुग-
 व्ययः ॥ अनेनममपितुःकन्यागतेसवितरिसकृन्महालयापरपक्षश्चाद्धीयत्राक्षणभोजनेनममपित्रादिसमस्तपितृस्वरूपीजना-
 र्दनोवासुदेवःप्रीयतां ॥ सव्यं ॥ ॐ तत्स० ॥ ईशानविष्णुकमलासनकार्तिकेयवह्नित्रयार्करजनीशरणेश्वरा-
 णाम् ॥ कौंचामरेंद्रकलशोद्भवकश्यपानांपादानमामिसततंपितृसुक्तिहेतोः ॥ सव्यं ॥ ॐ ये देवासो० भ्वं० ॥ देवाःअ-
 मृतंभुज्यतां ॥ नमोदेवेभ्यः ॥ अपसव्यं ॥ येचेदपितरो० जुपस ॥ स्वधापितृभ्यः । पितरःअमृतंजुपभ्यं ॥ सव्यं ॥
 श्रद्धायांप्राणेनजुहोमि ॥ ॐ प्राणायस्वाहा ॥ १ ॥ अपानायस्वाहा ॥ २ ॥ व्यानायस्वाहा ॥ ३ ॥ समानायस्वाहा ॥ ४ ॥
 उदानायस्वाहा ॥ ५ ॥ सन्यापसव्याभ्यांसकृत्सकृदपोदत्वा ॥ अश्रत्सुजपेष्वाहतिपूर्वागायत्रीं सप्रणवां ससकृत्त्रिवीरा-
 क्षोत्रीःपिन्ध्यमंत्रान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानिचयवित्राणि ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःतत्सवितु० सकृत्त्रिवी । राक्षोभ्यःकृणुष्वपाजे-
 त्तिपंचर्चःअग्निघ्नैतियजुर्वर्जं । अशयेकव्यवाहनायेत्यादयःषड्पिन्ध्यमन्त्राःइतिकर्कभाष्ये । उदीरतामवरइत्याद्यास्त्रयोदश-
 र्चःपिन्ध्यमन्त्राइतिगदाधरभाष्येरामवाजपेयिपदतीर्ढोडुमिश्रपदतौवैद्यनाथमिश्रपदतीश्राद्धगणपतौच । पुरुषसूक्तं । सहस्र-
 शीर्षेत्यादिपोडशर्चः । अप्रतिरथं आशुःशिशानइतिद्वादशससदशवा । अन्यानिचयवित्राणि । पितृसंहितासुरावंतमित्या-

१ धादृकाशिन्यासाख्यायन — नैदेवासवयचेहमनद्रगमुदीरयेत् । मन्त्रान्तेतुततीर्ढूयादसुतेमुज्वतामिति । तत्रैयस्वश्चैश्वरसमादि—अपोशानमथादत्वाबारिधारा
 पदैदुप । नमोदेवेभ्यइतिचससमैगोदसुखोद्विज् । अपस०मपितृभ्यस्तुष्टभारावदेत्स्वधा इति ॥

दिपंचदशर्चः ॥ पिंडब्राह्मणंप्रजापतिर्विभूतानीत्यादीतिरामबाजपेयिपद्धतौ ॥ रुद्रप्रभृत्यादीनीतिकर्कभाव्ये । मत्स्यपुराणे-
 न्नक्षत्रिष्ववर्कद्राणांस्तोत्राणिविधिधानिच । इंद्रस्यसोमसूक्तानिपावनानिचशक्ति इति ॥ प्रार्थना ॥ अपेक्षितंयाचित-
 व्यंत्याज्यं चैवानपेक्षितम् ॥ उपविश्यमुखेनैवभोक्तव्यंस्वस्थमानसैः ॥ विद्यतेशाकपाकानोरुच्यतेतेनमुज्यतां । अरुच्यं
 तत्परित्याज्यंसंकोचंनेयकारयेत् । यथासुखंलुपध्वं । जुषामहे ॥ तृप्तान्ज्ञात्वाज्ञंप्रकीर्यं ॥ अपसव्यं ॥ असंस्कारप्रपन्नानां
 त्सागिनांकुलद्रोपिणाम् ॥ उच्छिष्टभागंधेयानादभंपुविकिरासनम् ॥ अग्निदग्धाश्वयेजीवायेव्यदग्धाःकुलेमम ॥ भूमौदत्तेन-
 पिंडेनतृप्तायांतुपरांगतिम् ॥ येअग्निदग्धायेऽनग्निदग्धाअसत्कुलप्रसूताःतेभ्यःअयंविकिरपिंडःस्वधानमः ॥ गोदाचर्यादत्तो-
 द्दु ॥ सव्यं ॥ पथित्रत्सागः ॥ पाणिपादंप्रक्षाल्य ॥ आचम्य ॥ पथित्रधारणं ॥ सव्यापसव्याभ्यांसकृत्सकृदपोदत्वा ॥ पूर्ववद्गा-
 यत्रीजपित्वा ॥ मधुमतीर्मधुमध्वित्च ॐ मधुमुयःस्वःतत्संचितुं ॥ ॐ मधुवातां ३ मधुमधुमधु ॥ तृप्तास्येतिपृच्छतितृ-
 साःस्मरन्नुजातःशेषमन्नमनुज्ञाप्य ॥ धूरिलोचनसंज्ञकविश्वेदेवाः तृप्ताःस्य । तृप्ताःस्य ॥ अपस० ॥ पितरःतृप्ताःस्य । तृप्ताः-
 स्मः ॥ सव्यं ॥ शेषमन्नंकिंकियतां ॥ इष्टैःसहसुज्यताम् ॥ सर्वमन्नभेकतोद्धृत्योच्छिष्टसमीपेदर्भपुत्रीक्षीन्पिंडानचनेज्यदद्यात् ॥
 अपसव्यं ॥ दक्षिणेनोद्विस्वत्यपहतांइति ॥ ॐ अपहत्वावसुरारक्षाद्दुसिचेदुपदः ॥ सव्यं ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ अपसव्यं ॥

१ अयंमंत्र दोडुपुनर्नभादगपयतीम् । २ एकतोन्नुरयेतिछांदोग-उपनिषदिस्त्रिधादगपतिः । ३ रेपाकारंअग्निपाव्यंअग्निरेवंमन्त्रादृष्टिः । मन्त्राड-
 पुराणे—सव्योपासःसव्यापानिन्वाङ्मोदुसेसनंपुषः । मन्त्रेणापिक्वधोपिचक्रिते तुमर्हीद्विजदति ।

उदपात्रेणावनेजयत्यपसव्यं सव्येनयोद्धरणसामर्थ्यादसावचनिक्षेपितयजमानस्यपितृप्रभृतित्रीन् असुकसगोत्रअसत्पितः-
असुकशर्मन्वसुरूपअवनेनिक्ष्व ॥ गोत्रअसत्पितामहअसुकशर्मन्रुद्ररूपअव ॥ गोत्रअसत्प्रपितामहअसुकशर्मन्आदित्यरू-
पअव ॥ गोत्रेअसन्मातःअसुकिदेवसुरूपेअव ॥ गोत्रेअसत्पितामहिअसुकिदेरुद्ररूपेअव ॥ गोत्रअसत्प्रपिताम-
हिअसुकिदेआदित्यरूपेअव ॥ गोत्रेअसत्सापलमातःअसुकिदेवसुरूपेअव ॥ द्वि०गोत्रअसन्मातामहअसुकशर्मन्आदि-
त्यरूपअव ॥ द्वि०गोत्रअसत्प्रमातामहअसुकशर्मन्रुद्ररूपअव ॥ द्वि०गोत्रअसत्प्रमातामहिअसुकिदेरुद्ररूपेअव ॥ द्वि०
गोत्रेअसद्दुप्रमातामहिअसुकिदेआदित्यरूपेअव ॥ द्वि०गोत्रेअसत्प्रमातामहिअसुकिदेरुद्ररूपेअव ॥ द्वि०
गोत्रेअसद्दुप्रमातामहिअसुकिदेवसुरूपेअव ॥ गोत्रेअसत्प्रमातामहिअसुकिदेरुद्ररूपेअव ॥ गोत्रअसत्तनयअसुकश-
र्मन्वसुरूपअव ॥ गोत्रेअसद्दुहितःअसुकिदेवसुरूपेअव ॥ गोत्रअसत्पितृव्यअसुकशर्मन्सप०ससुत०वसुअव ॥
गोत्रअसन्मातुलअसुकशर्मन्सप०ससुतवसु०अव ॥ गोत्रअसद्भ्रातःअसुकशर्मन्सप०ससुतवसु०अव ॥ गोत्रेअसत्पितृ-
भगिनिअसुकिदेसभ०वसु०अव ॥ गोत्रेअसन्मातृभगिनिअसुकिदेसभ०ससुतेवसु०अव ॥ गोत्रेअसद्भगिनिअसुकि-
देसभर्तृकेससुतेवसुरूपेअव ॥ गोत्रअसच्छृशुरअसुकशर्मन्ससुतवसुरूपअव ॥ गोत्रेअसच्छृश्रुःअसुकिदेवसुरूपेअव ॥
गोत्रअसच्छिष्यअसुकशर्मन्वसुरूपअव ॥ गोत्रअसदासअसुकशर्मन्सप०ससु०वसुरूपअव ॥ उपमूलं सकृदा-
च्छिन्नानिलेखायांकृत्वायथावनिक्तं पिंडान्दत्वात्सावेतत्तइति ॥ गोत्रअसत्पितःअसुकशर्मन्वसुरूपपुत्रत्तेनं स्वधा ॥

इदंगोत्रायअस्मत्पित्रेअमुकशर्मणेवसुरूपायअयंपिंडः स्वधानमः गोदावयीदत्तोस्तु ॥ गोत्रजस्र्तिपितामहअमुकशर्म-
 नूरुद्ररूपएतत्तेन्नैस्वधा ॥ इदंगोत्रायअस्मत्पितामहायअमुकशर्मणेरुद्ररूपायअयंपिंडःस्वधा० ॥ गोत्रजस्र्तिपिता-
 महअमुकशर्मन्आदित्यरूपएतेन्नैस्वधा ॥ इदंगोत्रायअस्मत्प्रपितामहायअमुकशर्मणेआदित्यरूपायअयंपिंडःस्वधा० ॥
 गोत्रेअस्मन्मातःअमुकिदेवरुद्ररूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मन्मात्रेअमुकिदायैवसुरूपायैअयंपिंडःस्वधा० ॥ गोत्रेअस्मत्पि-
 तामहिअमुकिदेवरुद्ररूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मत्पितामहैअमुकिदायैरुद्ररूपायैअयंपिंडःस्वधा० ॥ गोत्रेअस्मत्प्रपिता-
 महिअमकिदेआदित्यरूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मत्प्रपितामहैआदित्यरूपायैअयंपिंडःस्वधा० ॥ गोत्रेअस्मत्सापत्नमातःअ-
 मुकिदेवसुरूपेएतत्ते० ॥ इदंगोत्रायैअस्मत्सापत्नमात्रेअमुकिदायैअयंपिंडःस्वधा० ॥ द्वि०गोत्रजस्र्तिपितामहअमुकशर्मन्वसु-
 रूपेएतत्ते० ॥ इदंगोत्रायैअस्मन्मातामहायअमुकशर्मणेवसुरूपायअयंपिंडःस्वधा० ॥ द्वि०गोत्रजस्र्तिपितामहअमुकशर्मन्
 रुद्ररूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मत्प्रमातामहायअमुकशर्मणेरुद्ररूपायअयंपिंडः० ॥ द्वि०गोत्रजस्र्तिपितामहअमुकश-
 र्मन्आदित्यरूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मद्द्वप्रमातामहायअमुकशर्मणेआदित्यरूपायअयंपिंडः० ॥ द्वि०गोत्रेअस्मन्माता-
 महिअमुकिदेवसुरूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मन्मातामहैअमुकिदायैवसुरूपायैअयंपिंडः० ॥ द्वि०गोत्रेअस्मत्प्रमातामहि-
 अमुकिदेवरुद्ररूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मत्प्रमातामहैअमुकिदायैरुद्ररूपायैअयंपिंडः० ॥ द्वि०गोत्रेअस्मद्द्वप्रमातामहि-
 अमुकिदेआदित्यरूपेएत० ॥ इदंगोत्रायैअस्मद्द्वप्रमातामहैअमुकिदायैआदित्यरूपायैअयंपिंडः० ॥ गोत्रेअस्मत्पत्निअमुकि-

देवसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्रायै अस्मत्पद्वयै अमुकिदौ यवसुरूपायै अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मत्तनय अमुकशर्मन्वसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्रायै अ-
 इदं गोत्राय अस्मत्तनयाय अमुकशर्मणे वसुरूपाय अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मद्द्विः अमुकिदेवसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्रायै अ-
 स्मद्द्विः अमुकिदायै अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मत्पितृव्य अमुकशर्मन्सपत्नीकससुतवसुरूपेष्ट० ॥ गोत्राय अस्मत्पितृव्याय-
 अमुकशर्मणे सपत्नीकाय ससुताय वसुरूपाय अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मन्मातुल अमुकशर्मन्सपत्नीकससुतवसुरूपेष्ट० ॥ इदं गो-
 त्राय अस्मन्मातुलाय अमुकशर्मणे सपत्नीकाय ससुताय वसुरूपाय अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मद्भ्रातः अमुकशर्मन्सपत्नीकससुतव-
 सुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्राय अस्मद्भ्रात्रे अमुकशर्मणे सपत्नीकाय ससुताय वसुरूपाय अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मत्पितृभगिनि अ-
 मुकिदेसभर्तृके ससुते वसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्रायै अस्मत्पितृभगिन्यै अमुकिदायै सभर्तृकायै ससुतायै अयं पिंडः० ॥
 गोत्रे अस्मन्मातृभगिनि अमुकिदेसभर्तृके ससुते वसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्रायै अस्मन्मातृभगिन्यै अमुकिदायै सभर्तृकायै ससुता-
 यै वसुरूपायै अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मद्भगिनि अमुकिदेसभर्तृके ससुते वसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्रायै अस्मद्भगिन्यै अमुकिदायै-
 सभर्तृकायै ससुतायै वसुरूपायै अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मद्भ्रातृ अमुकशर्मन्वसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्राय अस्मद्भ्रातृशराय अमु-
 कशर्मणे वसुरूपाय अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मद्भ्रातृ अमुकिदेवसुरूपेष्ट० ॥ इदं गोत्रायै अस्मद्भ्रातृ अमुकिदायै वसुरूपा-
 यै अयं पिंडः० ॥ गोत्रे अस्मद्भ्रातृ अमुकशर्मन्सपत्नीकससुतवसुरूपेष्ट० ॥ गोत्राय अस्मद्भ्रातृ अमुकशर्मन्सपत्नीकाय ससुताय वसुरू-

पायअयंपिंडः० ॥ गोत्रअस्मच्छिव्यअमुकशर्मन्वसुरूपत्ते० ॥ गोत्रायअस्मच्छिव्यायअमुकशर्मणेवसुरूपायअयं-
पिंडः० ॥ गोत्रअस्मदासअमुकशर्मन्वसुरूपत्ते० ॥ गोत्रायअस्मदासायअमुकशर्मणेवसुरूपायअयंपिंडःस्वधानमःगो-
दाययौदत्तोस्तु ॥ पितृवंशस्तुतयेचमानुवंशेतयैवच ॥ गुरुशशुरवंधूनायैचान्येवांधवामृताः ॥ येमेकुलेलुप्तपिंडाः-
पुत्रदारविधर्जिताः ॥ क्रियालोपगताश्चैवजासंधाःपंगवस्तथा ॥ चिरूपाजामगर्भाश्चज्ञाताज्ञाताःकुलेमम ॥ तेषांपिंडो-
मयादत्तोबध्दय्यमुपत्तिष्ठतु ॥ १ ॥ आत्रहणोयेपितृवंशजातामातुस्तथावंशमयामदीयाः । कुलद्वयेस्मिन्ममदासमृतासृत्या-
स्तथैवाधितसेवकाश्च ॥ मित्राणिशिव्याःपशवश्चवृक्षाःस्पृष्टाश्चदृष्टाश्चकृतोपकाराः ॥ जन्मांतरेयेमसंगताश्चतेभ्यःस्वधा-
पिंडमहंददाभि ॥ २ ॥ असिपत्रवनेघोरेकुंभीपाकेचयेगताः ॥ तेषामुद्धरणार्थायइमंपिंडंददाम्ब्यहम् ॥ ३ ॥ उच्छि-
न्नकुलवंशानांयेपांदाताकुलेनहि ॥ धर्मपिंडोमयादत्तोबध्दय्यमुपत्तिष्ठतु ॥ ४ ॥ हस्तलेपभाजःपितरःप्रीयंतां ॥ इत्तिप्र-
पितामहपिंडांतिकेदभोग्रेपुलेपभुग्भ्यःकिंचिद्वत्वापितृपिंडसमीपेदर्भमूलेपुकरायर्षेणं ॥ अत्रपितरइत्युक्त्वा ॥ ॐअत्रपि-

१ त्रिसालीकोत्वादीतीर्थभादेपितृवसेति श्लोकेमन्त्रेणप्रथमःपिंडः । आत्रहणोयदतिश्लोकद्वयेनेयमंशेणद्वितीयः पिंडः । महालयेतुचत्वारः सिंहा-
इतवात् । २ महालयभादेधर्मपिंडेतिर्धोक्तापिचनानुपलंभेपितोर्ध्वश्रद्धेतिस्वलीसेवादर्भमपिंडदानविशुपलेन तातांवात्रितयभिलादिदेवताविपयेतीर्थश्राद्धसाहश्याद-
द्यानिधर्मपिंडदानमिथि किंश्रुतादतः । ३ आर्द्राविप्रामिर्दाबालेभ्यश्चेतिकिरेकृते । पिंडाङ्गुप्यार्थयित्वाचसिधुज्यजाक्षणोक्तथा । शास्त्रास्मिच्छ्रद्धकर्तानुस्रपतेष्वेतेपुंसस्तु ।
इतीशंभकारः । येनपिंडनिर्वाणानंतरत्वंभावतेनात्पूर्वत्वाच्चमनेनविद्यतेकिंतुगंगायादिदानात्तत्कलमपिपिंडदानप्रयोगं समाप्याचमनंक्रियतइतिश्राद्धदेमादीश्राद्धाचमनविपये ।
४ श्राद्धकारशिल्कायो । इदानीलेपभागिभ्यः पिंडानामहं वरा ॥ प्रतिशतितेचयोदद्यात्सुप्ति पंचदश्याश्चिकी ॥ दर्भमूलेकरायर्षेणमितिचि ॥

तरोमादयश्चंयथाभ्रागमारुपायध्वं । अप्रदक्षिणमावृत्य । उदङ्हास्तआतमनात् । प्रदक्षिणमावृत्यामीमदंतेतिजपति ॥
 ॐ अमीमदंतपितरोयथाभ्रागमारुपायीपत ॥ पूर्ववदवनेज्य ॥ नीधींवल्लडस्य ॥ नमोवइतिपडंजलीन्करोति ॥ ॐ नमो-
 वऽपितरोरसायु १ नमोवऽपितरुऽशोपायु २ नमोवऽपितरोजीवायु ३ नमोवऽपितरुऽखुधायै ४ नमोवऽपितरोघोरायु ५ नमोवऽ-
 पितरोमुन्यवेनमोवऽपितरुऽपितरोनमोवऽऽ ६ ॥ गृहान्नऽपितरोदत्तसुतोवऽपितरोदेप्सु ॥ एतद्वइत्य-
 पास्यतिसूत्राणिप्रतिपिंडमूर्णादशावागयस्युत्तरेयजमानलोमानिवा । ॐ एतद्वऽपितरोवासऽऽ ॥ त्रीणित्रीणिसूत्राणिप्र-
 त्तिपिंडंदाति ॥ पिंडमूलेपूज्जमित्यपोनिर्विचति । ॐ ऊर्ज्वहंतीरुमृतंघृतंपर्यऽकीलालंपरिसुतं । सुधास्यतुर्पर्यतमेपिवृन् ॥
 सव्यं ॥ कुलाभिवृद्धार्थंपिंडेषुपितृपूजनंकरिष्ये ॥ पिंडसंस्थाःपितरःचंदनंस्वधानमः ॥ पिंडसंस्थाःपितरःतिलान्नयवाक्ष-
 तान्स्वधानमः ॥ पिंडं पुष्पाणि ० ॥ पिंडं तुलसी ० ॥ पिंडं धूपं ॥ पिंडं दीपं ० ॥ पिंडं नैवेद्यं ० ॥ पिंडं पूगीफलं-
 तांबूलं ॥ पिंडं दक्षिणां ० ॥ गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलदक्षिणाद्यर्चनविधेःस्वर्चितमस्तु ॥ अस्तुस्वर्चितम् ॥ आच-
 मनं ॥ आचान्तेपूदकंपुष्पाण्यक्षताक्षय्योदकंचदद्यात् । देवब्राह्मणहस्ते । शिवाआपःसंतु संतुशिवाआपः ॥ सौमनस्यमस्तु

१ काण्वानाहुविशेषः । नमोव पितर शुष्माय १ नमोव पितरस्वपसे २ नमोव पितरोयज्ञीवंस्तली ३ नमोव पितरोरसाय ४ नमोव पितरोघोरायमन्यवे ५
 स्वधायैव-पितरोनमः ६ एतद्वइत्यपास्यतिसूत्राणि ॥ ॐ एतद्व पितरोवासोएहाव पितरोदत्त ॥ उदायुपेसुदधानं ॥ ॐ उदायुपासायुपोरपर्जन्यस्वधामभिः ॥ उदास्था-
 मस्तुर्ताडानु ॥ कर्ज्जमित्यपोनिर्विचति ॥ ॐ ऊर्ज्वहं विवृन् ॥ इति ॥

अस्तुसौमनस्यं ॥ अक्षतंचारिष्टंचालु अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ घृरिलोचनसंज्ञकानां विश्वेषां देवानां यद्दत्तं कन्यागतं सवितरिसकृ-
न्महालयापरपथिकश्राद्धीयमन्नमुदकं तदक्षय्यमस्तु ॥ अस्त्वक्षय्यं ॥ अपसव्यं ॥ पितृब्राह्मणहस्तो शिवा आपः संतु संतु शिवा-
आपः ॥ सौमनस्यमस्तु अस्तुसौमनस्यं ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ गोत्राणां अस्मत्पितृपितामहप्रपिताम-
हानां अमुकामुकर्गमणां वसुद्रादित्यस्वरूपां इत्यादिसंकल्पोक्तवत्पृथ्वा सर्वात्रिर्दिरथ्यद्दत्तं कन्यागतं सवितरिसकृन्महालया-
परपथिकश्राद्धीयमन्नमुदकं तदक्षय्यमस्तु ॥ अस्त्वक्षय्यं ॥ सव्यं ॥ अधोराः पितरः संतु ॥ संत्वधोराः पितरः ॥ गोत्रं नो व-
र्धतां ॥ वर्धतां वो गोत्रं ॥ दातारो नो भिर्बर्धतां ॥ अभिर्बर्धतां वो दातारः ॥ वेदाः बर्धतां ॥ बर्धतां वो वेदाः ॥ संततिर्वर्धतां ॥
वर्धतां वः संततिः ॥ श्रद्धाचनो माव्यगमत् ॥ माव्यगमद्दः श्रद्धा ॥ बहुद्वयंचनोस्तु अस्तु यो बहुद्वयं ॥ अन्नंचनो बहुभवेत् ॥
भवतु वो बहन्नं ॥ अतिधीधलमेनहि ॥ लभतां वो तिथयः ॥ याचितारश्चनः संतु ॥ माचयाचिन्मकंचन ॥ एता आशिपः-
सत्याः संतु ॥ संत्येताः सत्या आशिपः ॥ इत्याशिपः प्रतिगृह्य ॥ अपसव्यं ॥ पित्रादिपिंडपक्लेः पश्चिमतः पित्रादिपिंडपक्ले-
समीपभूमौ स्वधावाचनीयान्तसंपविद्यान्कुशानात्तीर्य ॥ स्वधां वाचयिष्य इति पृच्छति ॥ ॐ स्वधां वाचयिष्ये ॥ चित्रैर्वाच्य-
तामित्यनुज्ञातः ॥ ॐ वाच्यतां ॥ ॐ पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो दृढप्रमातामहे-
भ्यश्च स्वधोच्यताम् ॥ इमं मंत्रं पठेत् ॥ चित्रैरस्तु स्वधेः सुच्यमाने ॥ ॐ अस्तु स्वधा ॥ स्वधावाचनीयेष्वपो निषिंचत्यूर्जमिति ॥

१ गुरुः गुरुचरणीदमासीत् २ तुष्टयं देसादौ कृत्विवायामधिकमुक्तमस्ति ३ २ स्वधावाचनीयान्तसंपविद्यान्कुशानात् ४ ३ सप्तविंशान् स्वामाशिक्षयं ॥

ॐ ऊर्जे बहतीरुमृतं घृतं पर्यः कीलालं परिखृतम् । सुधास्थतुर्पर्यतमेपितृन् ॥ न्युजं पात्रमुत्तानं कृत्वा ॥ यथाशक्तिदक्षिणां-
 दद्याद्ब्राह्मणेभ्यः । अस्य श्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं । सव्यं । देवानां सुवर्णं । अपसव्यं । पितॄणां रजतं । तदभावे किं-
 चिद्यावहारिकं द्रव्यं ॥ श्राद्धभुक्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणाः पांतु । पांतु दक्षिणाः ॥ सप्तव्याधादशार्णेपुसृगाः कालं जरेगिरौ ॥
 चक्रवाकाः शरद्धीपे हंसाः सरसिमानसे ॥ तेषु पिजाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणाचेदपारगाः ॥ प्रस्थितादीर्घमध्वानं यूयं किमवसीदथ ॥
 शमीपत्रप्रमाणेन पिंडं दद्याद्द्रयाशिशरे ॥ उद्धरेत्ससगोत्राणां कुलमेकोत्तरं शतं ॥ सव्यं ॥ आत्मा लंकारः ॥ ततो नमस्कारः ॥
 अथ युदेवु प्रजुमिच्छेत्तेन पितृभ्यः कणुं जायेते तुच्छेभ्य एतत्करोति युदेपां सुंतलाऽव्यवच्छिन्नान् राजा भुवति । सुप्रजाभव ॥
 गोत्राद्गोत्रस्याभिष्टद्धिरस्तु ॥ अपसव्यं ॥ अयोध्यामथुरामायाकाशीकांचीअवंतिका । पुरीद्वारावतीज्ञेयाः सप्तैतामोक्ष-
 दायिकाः ॥ फल्युतीर्थे नरः खात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ॥ आत्मानं तारयेद्यस्तु दशपूर्वा नन्दशापरान् ॥ पंचक्रोशंगयाक्षेत्रं क्रो-
 शमेकंगयाशिरः ॥ यत्र यत्र खरे त्रित्यं पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥ स्थाल्यामवधाय ॥ ॐ तद्विष्णोः पुरुमंपुदं ० त्तम् ॥ १ ॥
 ॐ तद्विष्णोः ० र्थत्पुरुमंपुदम् ॥ २ ॥ सव्यं ॥ अवजिमति । अपसव्यं ॥ संचरमभ्युक्ष्य । सव्यं ॥ विश्वेदेवाः प्रीयंतामिति देवे

१ दक्षिणादानोत्तरं सप्तव्याधा इति षडैति षड्गणपती । इमे लोकाहरिनं सस्याः । २ वायवोयमिदं ॥ ३ सप्तमोऽनाणिष्ठ । पितृ २४ मतात् २० भास्यं १६
 भगिनी १२ इद्विता ११ तथा ॥ पितृ १० मारुध्वसा ८ रैव सप्तमोऽनाणिविदुरिति ॥ एषा गोत्राणामेकोत्तरकृतं कुलं पुण्यद्वयार्थः । सत्त्वानि विविधासिः पुण्यद्वयैकादशा-
 दशा ॥ अथ विविच गोत्राणां कुलमेकोत्तरं शतं ॥ सर्वानि चतुर्विंशतिः । सेचद्वादशपूर्वाद्वादशपरः । एवमप्येपि ॥

वाचयित्वा ॥ ॐ विधेदेवाः प्रीयंतामिति श्रुदिभूतं वृत ॥ ॐ विधेदेवाः प्रीयंतां । धाजेवाजेवतेति विसृज्य ॥ ॐ धालेवा-
 धेघत्तवाजिनो नो धनेनेपुचिप्राअमृताः कृतज्ञाः । अस्वमर्घ्यः पिवतमादयध्वं नुसायोतपुथिभिर्देवयानैः ॥ उत्तिष्ठंतु पितरः । स-
 न्येन विधेदेवैः सह ॥ अपसव्यं । आमावाजस्येत्यनुब्रज्य ॥ ॐ आमावाजस्यप्रसुवोर्जगम्युदिमेधावापृथिवीविथरूपे ॥
 आगंगंतां पितरामातराचामासोमोअमृतत्वेनगम्यात् ॥ प्रदक्षिणीकृत्यलपविशेत् तिलोदकं लवत्या दर्भपवित्रं विसृज्य ॥
 सव्यं ॥ स्वादुंपुं सईः पितरौघयोधाः कुच्छ्रितुः शर्कीऽर्धतो गभीराः ॥ चित्रसेनाइषुवल्लाअमृधाः सुतोवीराऽऽरुवो-
 प्रातसाहाः ॥ ब्राह्मणासुः पितरुः सोम्यासः शिवेनोद्यावापृथिवीऽर्धनेहसा ॥ पूषानः पातुदुरितादृताष्टपोरक्षामाकिर्नोअपशङ्-
 सईरात् ॥ दीर्घायुत्वमाशात्तइतिसायागुत्रोत्तरदेचयज्यातुदिहुप्रत्यक्षं दीर्घायुत्वम् ॥ आयुः प्रजांधनं विद्यां स्वर्गमोक्षसु-
 खानि च ॥ प्रयच्छंतु तथाराज्यं पितातुभ्यं पितामहः ॥ यंकुमंकामयते सोसैकामः सुसृज्यते ॥ समस्तपितृणां प्रसादोस्तु स-
 मस्तपितृप्रसादाद्धनकनकसमृद्धिरस्तु । तथास्तु ॥ अद्यमेसफलं जन्मभवरपादाञ्जवंदनात् ॥ अद्यमेवंशजाः सर्वयातावोऽनु-
 ब्रह्मदिवम् ॥ यत्तुशाकादिदानेनेकेक्षितायूमीदृशाः ॥ तत्केशजातं चित्तापुत्रिस्मृत्यक्षंतुमईध ॥ वसिष्ठवामदेवसदृशाब्रा-
 ह्मणाः ॥ सूर्यपिराणसद्यं पर्व ॥ मयायत्कृतं समस्तपितृनुदिश्यकन्यागतेसचितरिसकृन्महालयापरपक्षिकश्राद्धं तन्मध्येआ-

१ इत्यनुपशब्दो किरणमशब्दात् । २ इतराम्प्राक्केचिष्यद्धती ।

सनभाजनद्रव्यदक्षिणान्यूनातिरिक्तविधेः परिपूर्णतास्त्वितिभवंतोऽब्रुवन्तु । अस्तुपरिपूर्णता ॐ आंमुंद्रैरिंद्रहृरिभिर्युधिभिर्यूर-
 रोमुभिः ॥ मात्वाकेचिन्नियमुन्विन्नपाथिनोतिघन्वेयुतादँ ॥ इह्नि ॥ एवेदिंद्रं द्रुपं वज्रवाहुं वसिष्ठासोऽभ्युर्चत्युक्तेः ॥ सनः-
 स्तुतोऽपीर्यद्धातुगोमधूर्यंपातस्तुस्त्रिभिःसर्दानः ॥ ॐ इमुवेवुगोतमभरद्वाजावयुमेवगोतमोयुंभरद्वाजुइमुवेवुचिश्चामित्रज-
 मदमीअयुमेवुविश्चामित्रोयुंजमुदश्चिरिमुवेवुवसिष्ठकश्यपुवयुमेचष्टसिष्ठोयुं कश्युपोवुगेवुत्रिर्वाचाब्रुन्नगद्यतेतिह्वैनुमैतद्य-
 द्भुत्रिरुतिसुर्वस्यात्ताभवतिसुर्वमस्युन्नंभवतियुएवंबुद ॥ तेषांबुऽउभयुतोनुमस्काराअन्येन्यतरुतो नमस्काराअन्येतेहतेघोरुत-
 राऽअशांततरायुऽउभयुतो नमस्काराऽउभयुतएवेनानेतुच्चज्ञेननमस्कारेणशमयति ॥ अनेनकन्यागतेसचितरिसकृन्महाल्या-
 परपक्षिकश्राद्धयज्ञेनसमस्तपितृस्वरूपीजनार्दनोवासुदेवःप्रीयतांनमम ॥ यस्यस्मृत्या० ॥ इतिमहालयश्राद्धप्रयोगः ॥

अथकातीयसूत्रोक्तःपार्वणश्राद्धप्रयोगः ॥ आचमनं । प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं । अपसव्यं । दक्षिणेनीवीबंधः ।
 देशकालीसंकीर्त्यं । गोत्राणांअस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानांअमुकामुकशर्मणांसपत्नीकानांवसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां । द्वि-
 तीयगोत्राणांअसन्मातामहप्रमातामहदृद्धप्रमातामहानांअमुकामुकशर्मणांसपत्नीकानांवसुरुद्रादित्यस्वरूपाणांदशश्राद्धंपा-
 र्वणेनविधिनासद्यःकरिष्येइतिसंकल्पः ॥ तत्रादौवैकल्पिकपदार्थावधारणंदेवताभिध्यानंच । युरमाअयुग्माद्विजाः ।

तत्रद्वौहीदेवे । त्रयल्लयःपित्र्येचिप्राः । तंत्रेणद्धौदेवेएकैकःपित्र्येइतिवा । प्रक्षेपुपंक्तिमूर्धन्यःसर्वेवा । औदुंवराणि-
पत्रपुटान्यर्घ्यपात्राणिवा । वैष्णव्यर्चा । यजुषावाऽङ्गेगुष्टावगाहनं । उष्णस्वस्विष्टस्यान्नस्यदानं शक्त्यावा । गाय-
त्र्यास्त्रिःसकृद्वाजपः । जाचांतेपुपिंडदानमनाचांतेपुवा । सूत्राणांदानं । ऋणांदेशानांवा । पृतानैकल्पिकपदार्था-
न्अस्मिन्कर्मणिकरिष्ये ॥ अघदेयताभिध्यानं । अघिकव्यवाहनंचरुणा । सोमंपितृमंतंचरुणा । असात् पितरं-
सपत्नीकं अस्मत्प्रितामहंसपत्नीकं अस्मत्प्रितामहंसपत्नीकं अस्मत्प्रमातामहंसपत्नीकं अस्मत्प्रमातामहंसपत्नीकं
अस्मद्बृद्धप्रमातामहंसपत्नीकं अस्मिन्कर्मणिचरुपिंडैरहंयक्ष्ये । स्वार्थमासनत्रयं । तत्रैकंश्रेथेदेवब्राह्मणसमीपे । अपरं-
पित्र्यन्नालणसमीपे । तृतीयमन्यत्रोपवेशनार्थं । उपग्रहकुशाः । आमंत्रितब्राह्मणसंख्यान्यासनानि देवानांपश्चिमतउद-
रसंस्थानि ॥ पितृणांदक्षिणतउदरसंस्थानि । अथपात्रासादनं । आसनास्तरणदर्भाः । अवकिरणतिलाः । देव-
तासंख्यान्यर्घ्यपात्राणि । अर्घ्यपवित्राणिच । तत्रद्वेद्वेपवित्रेदेवे त्रीणित्रीणिपिड्ये । अर्घ्यार्थंआपः । अर्घ्यार्थंस्तिलाः ।
चंदनं । पुष्पाणि । धूपः । दीपः । वासांसित्तन्निष्कंधया ॥ अघौकरणात्तपात्रं । आज्यं । अवकिरणतिलाः ।
उत्तरापोशनापः । कुशाः । पिंडान्नपात्रं । अघनेजनोदपात्रं । उपमूलसकृदाच्छिन्नानि । पिंडसंख्यानित्रीणित्री-
णिसूत्राणि । ऋणांदेशावा । वयस्युत्तरेयजमानलोमानिवा । निषेकापः । उदकं । पुष्पाणि । अक्षताः । अक्षय्योदकं ।
स्वधावाचनीयाःसाम्राःकुशाः । आपः । दक्षिणाचेति ॥ इतिपात्रासादनम् ॥ आसनेपुदमीनास्तीर्य । पुरुर्वार्द्रयौचि-

श्वेदेवाः इदमासनमास्यतां । आसीनाःस्रः । अपसव्यं । पितरःइदमासनमास्यतां । आसीनाःस्रः । सव्यं विश्वान्देवान्-
 आवाहयिन्येइतिपृच्छति । आवाहयइत्यनुज्ञातः । ॐविश्वेदेवासुआगतशृणुतामहमं हवम् । इत्यावाह्य ।
 प्रदक्षिणंविप्रपुरतःतूर्ण्णितिलानवकीर्यं । जपति । ॐविश्वेदेवाःशृणुतेमं हवमेअंतरिक्षेयउपुद्यचिष्ठ ॥ येअग्निजिह्वा-
 इतध्यायर्जत्राआसद्यासिन्धुहिपिमादयध्वम् ॥ अपसव्यं । पितृन्आवाहयिन्येइतिपृच्छति । आवाहयइत्यनुज्ञातः ।
 ॐउशंतस्त्वानिधीमब्रुशंतुःसमिधीमहि । उशंतुशुतआवहपितृन्धुविपुअतंवे ॥ इत्यनयावाह्य । अग्रदक्षिणंविप्रपुरतस्तूर्-
 ण्णितिलानवकीर्यं । आंयंतुनइतिजपित्वा । ॐआर्यंतुनःपितरःसोम्यासोमिष्वुत्ताःपृथिभिर्देवुयानैः ॥ अस्मिन्युजेखु-
 धयामदंतोपिध्रुवंतुतेवत्प्रस्मान् ॥ आवाहनादिवाग्यतओपस्पर्शनात् । आमंत्रिताश्चैवं । विहितेतरानुदीरणंवाग्यमनं ।
 भोजनोत्तरकालंन्नाह्येभ्यःसकृत्सकृदुदकदानमुपस्पर्शनंच । वाग्यमलोपैवैष्णवमन्त्रजपोविष्णुस्मरणंवाप्रायश्चित्तं । सव्यं ।
 यज्ञियदृक्षचमसेपुपवित्रांतहितेज्वैकैकसिद्धपजासिंचतिशंनोदेवीरिति । सौवर्णराजतौदुंबरखड्गमणिमयानांपात्राणामन्य-
 तमेपुयानिवाविद्यंतेपत्रपुटेपुवा । अर्घ्यपात्रपूर्णंतिलप्रक्षेपांतं एकःपदार्थः । तत्रपदार्थानुसमयेनप्रथमंवैश्वदेविकार्घ्यपात्र-
 पूर्णं । पित्रर्घ्यपात्रपूर्णंतुपदार्थावयवेन । वैश्वदेविकविप्रपुरतःप्रागग्रं एकमेवार्घ्यपात्रमासाद्य । तस्मिन्प्रागग्रंपवित्रंनिधाय ।
 ॐशंनोदेवीरुभिष्टयुजापोभवंतुपीतये । शंयोरुभिर्द्वंद्वंतुनः ॥ इत्यपआसिच्य । एकैकसिद्धेवतिलानाचपतितिलोसीति ।

ॐ तिलोसिसोमदैवयोगोसचोदेवनिर्मितः । प्रलमद्भिःपुक्तःस्वधयापिनृन्लोकान्प्रीणाद्दिनःस्वाहा ॥ अपसव्यं । पित्रादि-
 विप्रपुरःप्रदेगेदक्षिणाग्राणिदक्षिणसंस्थान्यर्षपात्राण्यासाद्य तेभ्यःप्राच्यांमातामहाद्यर्षपात्राणितथैवासाद्य अर्घपात्रेपुत्री-
 णित्रीणिदक्षिणाग्राणिपवित्राण्यासादयेत् ॥ ॐ शंतेद्वी० इतिपितृतीर्थनएकैकस्मिन्नपआसिंचति । प्रतिपात्रंमन्नाद्यृत्तिः ।
 एकैरुशिज्ञेवतिलानावपति । ॐ तिलोसिसोम०स्वाहा । अत्रस्वाहाकारंतएवमन्त्रो नस्वधापदोहःप्रकृतित्वात् । प्रकृताव-
 समयेतत्वेनमन्त्रस्यविकृतावपिनोहः । अथवाआम्नानत्तामर्थादेवसर्वत्रस्वाहाकारंतएवमन्त्रः । यथाकर्मापवर्गसमिदाधा-
 नादी ॥ प्रतिपक्षेपंमन्नाद्यृत्तिः । सव्यं । एकैकस्यैकैकेनददातिसपवित्रेपुहस्तेपुयादिव्याइति । अर्घपात्रस्थेपवित्रेवैथदेविकाद्य-
 धिप्रकरेप्रागग्नेनिधाय अर्घपात्रंचादाय । ॐ यादिव्याआपःपयसासंबभूयांआंतरिक्षाउतपार्धवीर्याः । हिरण्यवर्णायशि-
 यास्तानआपःशिवाःशृत्स्योनाःसुह्रवाभवंतु ॥ पुरुर्वार्द्रवीविधेदेवाःएपवोर्घः । इतिसपवित्रहस्तेतत्पात्रस्थितंतउदकंकंचि-
 त्त्रिनीयतद्वस्वात्तेपवित्रेआदायतदधिष्ठानभृतद्वितीयधिप्रकरेनिवेशययादिव्याइतिमन्त्रेणअर्घपात्रस्थितोदकंकंचिच्चिन्नयेत् ।
 एवंएकदेवतासंबंधेनवावंतोनाह्यणास्तावतांसपवित्रेपुहस्तेपुयादिव्याइतिमन्त्रादृत्त्यातत्पात्रगतोर्घः प्रतिपाद्यः । विप्रकत्वे-
 तुसकलंअर्घोदकंप्रकस्यैवकरेनिनयेदिति । अपसव्यं । पित्रर्घपात्रस्थितानिपवित्राणिपित्रधिष्ठानभूतविप्रकरेदक्षिणाग्राणिनि-
 शेषस्यअर्घपात्रंचादाय । ॐ यादिव्याआप० भवंतु । अमुकसगोत्रअस्मत्पितःअमुकशर्मन्सपत्नीकवसुरूपएपतेर्घः इत्यर्घदानं ।

एवमग्रे । अमुकसं० अस्मत्पितामह० । अस्मत्प्रपितामह० । अस्मत्प्रमातामह । अस्मद्दृष्टप्रमातामह ॥ एपते-
 र्चः । अस्त्वर्चः ॥ विप्रैकत्वपक्षेतुष्कश्चिन्नेवविप्रकरेप्रतिपात्रं एकैकं पुरुषं उद्दिश्य दद्यात् । प्रथमेपात्रे सत्संखवान्समवनीय । ॐ पि-
 तुभ्यः स्थानमसीति न्युञ्जं पात्रं निदधाति । प्रथमं पात्रं पितृपात्रं । संखवाः पित्रादिपात्रसंखवा अवादयः । पितृन्नाखणवामपार्श्व-
 अद्वरे असंचप्रदेशे । तत्पात्रं आदधिणादानान्नोद्धरेन्नचालयेत् ॥ सव्यं ॥ अन्नगंधपुष्पधूपदीपवाससांचप्रदानं । अत्रेत्यस्मिन्नव-
 सरे । गंधादीनिपदार्थजातानि दैवपूर्वसर्वं पुत्राखणेपुसंनिधाय्य । पुरुर्यार्द्रवौ विश्वेदेवाः इमानि गंधपुष्पधूपदीपवासांसिचो नमः
 इत्युक्त्वा संकल्पजले देवविप्रपुरतो भूमौ प्रक्षिपेत् ॥ अपसव्यं । अमुकसगोत्र अस्मत्पितः अमुकशर्मन्सपत्नीकचसुरूप इमानि-
 गंधपुष्पधूपदीपवासांसि ते स्वधानमः इत्युचार्य संकल्पजले चिप्रपुरतः प्रक्षिपेत् । एवमग्रे । विप्रैकत्वपक्षेतुष्कश्चिन्नेवविप्रकंभाताम-
 ह्वादित्रिकंच पूर्ववदुचार्यं । इमानि गंधपुष्पधूपदीपवासांसि चः स्वधानम इति विशेषः । ततो द्विजाललाटे चंदनेन कर्त्तव्यं पुंङ्गुयुः ।
 तिर्यक्पुंङ्गुधारणस्य प्रतिपिद्धत्वात् । पुष्पमालापिशिखायामेव धार्या । कंठेशिरसि च मालाधारणस्य प्रतिपिद्धत्वात् । सव्यं ॥
 कुशतिलाद्यपसारणं । आखणानां अत्रेभोजनस्थाने नीवारचूर्णैर्गौरमृदाभखनाजलेन वा सर्षपैश्च देवेपिच्ये चतुरखमंडलकरणं ।
 तदुपरि भोजनपात्रासादनं ॥ अमौ करणाज्ञपात्रे वैश्वेदेवाद्भ्रातृत्वपृच्छत्वमौ करिष्ये इति ॥ अपसव्यं ॥ भव-
 दनुज्ञया चिप्रपाणाचमौ करणं करिष्ये । कुरुनेत्सनुज्ञातः पिंडपितृयज्ञं वद्धुत्वा । आहुतिपर्यासमन्नं पाणिनैवादाय । पितृप-
 ङ्क्तिर्मूर्धन्यपाणीसुकुञ्जे । ॐ अथयेकव्यवाहनाय स्वाहा । इदमथयेकव्यवाहनाय नमः ॥ ॐ सोमाय पितृमते स्वाहा । इदं-

सोमायपितृमतेनम ॥ इत्याहुतिद्वयं दद्यात् ॥ तूर्ण्यीमाज्येनपात्राण्यभिघार्यसव्यापसव्येनहुतशेषं दत्त्वा ॥ सव्यं ॥ पात्र-
मालभ्यजपति ॥ ॐ षृधितेपात्रं द्यौष्विधानं त्राक्षणस्य सुखे अयुते अमृतं शुद्धोमिस्साहा । वैष्णव्यचार्याय जुपावाहुष्ठमन्त्रे-
पयास्य । ॐ हुदं विष्णुर्विचक्रमेनेघानिर्दधे पुदम् । समृद्धमस्य पाण्डुरे ॥ ॐ विष्णो हव्यं रक्षेति वा ॥ अपसव्यं ॥ ॐ षृ-
धितेपात्रं स्वाहा । ॐ हुदं विष्णुं सुरे । अप्रदक्षिणमपहता इति तिलान्विकीर्य पितृत्राक्षणाग्रतः ।
ॐ अर्पदत्ता असुररक्षां सिषेद्विपदः ॥ सव्यं । उदकोपस्पर्शः । उष्णं स्विष्टमन्नं दद्यात् । शक्तया वा । दक्षिणेन पाणिना-
कुशकुसुमतिलजलान्यादाय । वामपाणिना पात्रमालभ्य । पुरुरवार्यौ विश्वेदेवाः एतद्वोन्नदं तं दास्यमानं च त्राक्षणस्य सुखे-
आतृसेः अमृतरूपेण स्थाहा संपद्यतां नमम ॥ इति पात्रपुरतः संकल्पजलं भूमौ प्रक्षिपेत् । अपसव्यं ॥ अमुकसगोत्रगस्तपितः-
अमुकशर्मन्वसुरूप एतत्तेन्नदं तं दास्यमानं च त्राक्षणस्य सुखे आतृसेः अमृतरूपेण स्वधासंपद्यतां नमम ॥ एवमत्रेपि ॥ सव्यं ॥
समाचाराद्ब्रह्मार्पणमित्यादि पठेत् ॥ ततो वित्रैः पर्युक्षणादिप्राणाहुतं ताः सर्वेऽपि स्मृतिविहितभोजननियमाविधेयाः । के-
षलं भूमौ बलिहरणे चनकार्यं तत्र मदादोपध्रवणात् इति हेमाद्रिस्मृतिरत्नावल्यादयः । श्राद्धकाशिकाकारसुत्रैश्च देविकैर्बलिह-
रणं कार्यमेव तेषां विहितत्वादित्याह । अपेक्षितं पाचितव्यमिति प्रार्थना ॥ अश्रत्सु जपे ब्याहृतिपूर्वागायत्रीं सप्रणवाणं सकृ-
त्रिर्गाराधोमीः पित्र्यमन्त्रान् पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च यत्राणि जपित्वा । तृप्तान्वात्वा ॥ अपसव्यं पितृपंक्तिमूर्ध-

न्यपुरतः अन्नप्रकीर्यं । सव्यं ॥ आचम्य । सव्यापसव्येनसकृत्सकृदपोदत्वा ततःसर्वेषांवाग्विसर्गःयजमानस्यच ॥ पूर्व-
चद्वायत्रीजपित्वा । मधुघातेतितृचः मधुमधुमधुइतिच । ततःसव्यापसव्येनतृसाःस्यइतिष्टुच्छति । तृसाःस्यइत्यनुज्ञातः
शेषमन्नमनुज्ञाप्य । शेषमन्नकिंक्रियतां । इष्टैःसहस्रज्यतां ॥ विडान्नपात्रेसर्वमन्त्रमेकतलञ्चुत्योच्छिष्टसमीपेदर्भेषुत्रींस्त्री-
न्विडानवनेज्यदद्यात् ॥ आचंतेवित्येके ॥ अपसव्यं ॥ दक्षिणेनोहिलत्यपहताइति । कुशैः । ॐअपहता० । सव्यं ।
उदकोपस्पर्शः । अपसव्यं । उदपात्रेणावनेजयत्यपसव्यं२सव्येनचोद्धरणसामर्थ्यादसाववनेनिक्षेपितयजमानस्यपितृप्रभृ-
तींस्त्रीन् ॥ अमुकसगोत्रअस्मत्पितःअमुकशर्मन्सपत्नीकवसुरूपअवनेनिक्ष्व । एवमग्नेपि ॥ उपमूलं२सकृदाच्छिन्नानिले-
खायांकृत्वायथावनिक्तंविडान्ददाल्यसावेतत्तइति ॥ अमुकसगोत्रअस्मत्पितःअमुकशर्मन्सपत्नीकवसुरूपएतत्तेन्न२स्वधा ।
इदंगोत्रायअस्मत्पित्रेअमुकशर्मणेसपत्नीकायवसुरूपायनमम । एवमग्ने० ॥ हस्तलेपभाजःपितरःप्रीयतां । इतिपिं-
ढाधारदर्भमूलेषुहस्तावर्षणेनलेपोन्मार्जनं । ततःकरप्रक्षालनं । सव्यं । आचम्य । अपसव्यं । अत्रपितरदत्तयुक्त्वा ।
ॐअत्रपितरो० ॥ अप्रदक्षिणमाष्टत्यउदङ्घ्रास्त्रातमनात् । प्रदक्षिणमाष्टत्यामीमदंतेतिजपति । ॐअमीमदंत० ॥
अचनेज्यपूर्ववत् । नीवींविष्व२स्यनमोवद्वलंजलिकरोति । ॐनमोवःपितरोरसायु १ ॐनमोवःपितरुःशोषायु २
ॐनमोवःपितरोज्जीयायु ३ ॐनमोवःपितरःसुधायै ४ ॐनमोवःपितरोषोरायु ५ ॐ नमोवःपितरोमुन्युक्ते नमोवःपितरुः-

सव्यं । कृताञ्जलिः शिपः प्रार्थयेत् । अघोराः पितरः संतु । संतु इति प्रतिवचनं । गोघ्नो वर्धतां । वर्धतां इति प्रतिवचनं । दाता-
 रो नो भियर्धतां । वेदाः संततिरेव च । श्रद्धाचनो माव्यगमद्वुदेयं च नोस्तु । अस्तिवति प्रतिवचनं ॥ इत्याशिपः प्रतिश्लु । पित्रादि-
 पिडपंक्तैः पधिमतः पिण्डपंक्तिः समीपे भूमौ स्वधावाचनीयान्सपवित्रान्कुरानास्तीर्य । स्वधांवाचयिष्य इति पृच्छति । वाच्यता-
 मित्यनुज्ञातः । ॐ पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधोच्यतां । ॐ अ-
 नुस्रथा । अस्तु स्वधेत्युच्यमाने स्वधावाचनीयेऽप्येव निषिचत्युज्जमिति ॥ ॐ ऊर्जुवर्द्धती ॥ उत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति द-
 क्षिणां दद्याद्ब्राह्मणेभ्यः । सव्यापसव्येन दक्षिणादानं । अस्य श्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं इमां दक्षिणां तु भ्यमंहं सप्रददे । स्याल्यां-
 पिण्डानवधाय ॥ सव्येनावजिघ्रति । विश्वेदेवाः प्रीयंतामिति देवेवाचयित्वा । ॐ त्रिश्वेदेवाः प्रीयंतामिति श्रुहि (भूतं भूत) ।
 ॐ विश्वेदेवाः प्रीयंतां । ततः शिष्टाचागतवृषिष्ठवामदेवसदृशान्ब्रह्मणाः अद्य अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ मया यत्कृतं पा-
 र्धणश्राद्धं तन्गर्भ्येयव्यनं अयथातिरिक्तं च तत्सर्वं परिपूर्णमस्त्विति भवंतो वृवंतु । अस्तु परिपूर्णं । ततो वाजे वाजेव तेति मद्ब्राह्म-
 र्याकुशाग्रेणैश्वदेविकान् ब्राह्मणान् विसृज्य । अपसव्यं पितृब्राह्मणांश्च तथैव विसर्जयेत् । आमावाजसेस्यनुव्रज्य । ॐ आमा-
 वाजस्य ० । गम्यात् ० । ब्राह्मणान् दक्षिणीकृत्य । सव्यं । उपविशेत् ॥ अनेनास्मत्पितुः पार्वणदर्शश्राद्धाख्येन कर्मणा भगवा-
 न्पितृस्वरूपी जनार्दनो वासुदेवः प्रीयतां ॥ इति कातीयसूत्रकर्मभाष्यकर्तानुगपदार्धदीपिकानुसारी पार्वणश्राद्धप्रयोगः ॥

अधचटश्राद्धम् ॥ सर्वथा ब्राह्मणालाभे तु दर्भचट्टन् ब्राह्मणस्थाने परिकल्प्यथास्थानं निवेद्य निमन्त्रणादिविसर्जनां तंप्रे-

पानुम्रैपसंयुक्तं सकलं श्राद्धं यथाविधिकार्यम् ॥ इयांस्तु विशेषः ॥ ननियमश्रावणं तस्य दृष्टार्थत्वात् ॥ अनुम्रैपाः स्वयं कार्यः ॥
 द्रुतशेषांगुष्ठाचगाहनं द्रुतशेषसंस्कारत्वात् ॥ परिचिष्टान्नं त्रालक्षणाय वेधादेयं अस्तु वातदभावे प्रक्षेपणीयं । नाचांते पूद-
 कादिदानं । नाशिपां प्रतिग्रहणं । म्रैपानुम्रैपरूपत्वे पितृप्रतिग्रहणस्य त्राक्षणसकाशादेवोचितत्वात् ॥ नदक्षिणादानं ।
 त्राक्षणोद्देशेन विहितत्वात् । देवतोद्देशपक्षे तु भवत्येव दक्षिणादानम् । अस्मिन्पक्षे अन्नस्य दक्षिणाया अपि श्राद्धान्नभोजनकर्त-
 रिवाक्ये प्रतिपत्तिः । दक्षिणादाने देवतोद्देशपक्षः शाखांतरपरः । दर्भवद्भूनां प्राक्षुलोदशुखतादर्भप्रस्य सुखकल्पनयान्ने-
 या इति श्राद्धखंडे हेमाद्रौ ढोंढुमिश्रपद्धतौ च स्पष्टं । दर्भवद्भुनिर्माणे च दर्भसंख्या नियमः । तदुक्तं दोगपरिशिष्टे कात्यायनेन ॥
 यज्ञवास्तुनिगुष्ठां च सर्वे दर्भवदौ तथा । दर्भसंख्या न विहित्वा चिष्टा चिष्टास्वरणे पुचेति ॥ दर्भचटौ तथेति क्वचित्पाठः ॥ पंचाशता-
 भवे द्रक्षात् दर्भेन तु चिष्ट इति परिशिष्टे त्राल-विष्टरादौ दर्भसंख्या उक्ता इति अतश्च दर्भसंख्यायाः संभवासंभवाभ्यां व्यवस्थितो चिक-
 ल्प इति नारायणपद्धतौ ॥ इति अनन्तदेवविरचितरुद्रकल्पद्रुमे चटश्राद्धप्रयोगः ॥

अथ पिण्डदानमात्रप्रयोगः ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ अपसव्यं । दक्षिणाभिमुखता ॥ दक्षिणे नीची-
 वंधः ॥ देशकालौ संकीर्त्य । अमुकसगोत्राणामित्यादि । अमुकश्राद्धं अन्नपिंडं हंकरिव्ये ॥ पात्रासादनं ॥ उल्लेखनकुरुशः ।

१ देवीपुराणे धात्वात्कार्त्त । पिण्डदानं द्रुतं च्छंतिपितृणां तिनल्लभमिति पिण्डदानमात्रं प्रयुक्तं ॥ विष्णुपुराणे । अर्कवृत्तिसंवाक्यं य पिण्डानो निर्विष्यतीति पिण्डदान-
 मानमुक्तं ॥

अचनेजनोदरुपात्रं । उपमूलसकृदाच्छिन्नानिवर्हीषि । पिंडान्नपात्रं । पिंडहविः । पिंडसंह्यानित्रीणित्रीणिसूत्राणि ।
 चंदनं । पुष्पाणि । धूपः । दीपः । नैवेद्यं । तांबूलं । दक्षिणा । निषेकापश्च । इतिपात्रासादनं । अपहताइतिदक्षिणाग्र-
 लेखाकरणं । ॐअर्पह०पदः । सव्यं । उद० । उदपात्रेणाचनेजयति । असावचनेनिक्षेति । पितृप्रभृतीन् । अमुकसगो-
 त्रेत्यादिअचनेनिक्ष्य । उपमूलं सकृदाच्छिन्नानिलेखायांकृत्वायथावनिक्तंपिंडान्दाससाधेतत्तइति । अमुकसगोत्रेत्यादि-
 एतत्तेऽन्नं स्वधा ॥ इदंपित्रेनमम ॥ इदंपितामहायनमम ॥ इदंपितामहाय० ॥ पितृपिंडाधारदर्भमूलेषुप्रपितामहा-
 दूर्ध्वेलेपमुग्भ्योहस्तावर्षणेनलेपोन्मार्जनं । हस्तलेपभाजःपितरःप्रीयंतां ॥ अत्रपितरइत्युक्त्वा ॥ ॐअत्रपि०यच्चम् ॥
 उदङ्गास्तगातमनात् ॥ आहृत्य ॥ अमीमदंतेतिजपति । ॐअमीमदं०पत ॥ अचनेज्यपूर्ववत् ॥ नीवींविखलं०स्य । नमो-
 वइत्यंजलिकरोति ॥ ॐनमोऽवःपितरोरसांयु १ शोषायु २ जीवायु ३ सुधायै ४ घोरायु ५ मुन्येयु ६ गृहान्नइतिजपति ॥
 ॐगृहान्नःपि०म् ॥ एतद्दइत्यपास्यति सूत्राणिप्रतिपिंडं । ऊर्णादशावा । वयस्युत्तरेयजमानलोमानिवा ॥ ॐएतद्दःपि-
 रोपासुः ॥ प्रतिपिंडमंत्राद्युक्तिः ॥ आचारात्पिंडेषुपिटृपूजनं ॥ सव्यं । ममकुला० नंकरिष्ये ॥ पिंडेषुपितृभ्योनमः ।
 इदंचंदनं । इमानिपुष्पाणि । अगस्त्यंभृंगराजंचतुलसीशतपत्रिका । तिलाश्चतिलपुष्पंचपडेटेतेपितृवल्गभाः ॥ १ ॥ अयं-
 धूपः । अयंदीपः । इदंनैवेद्यं । इदंतांबूलं । इयंदक्षिणाचेति । अनयापूजयापितरःप्रीयंतां ॥ अपसव्यं । ऊर्जमित्यपोनि-

पिबति ॥ ॐ ऊर्ज्वहं० पितृन् ॥ आत्मालंकारः । पिंडेऽपि पितृन् नमस्कृत्य । अथयुदेव० भवति ॥ सुप्रजाभव ॥ गोत्रस्या-
भिष्टद्विरस्तु ॥ अपसव्यं । अयोध्यामवधाय ॥ सव्यं । अवजिघ्रति ॥ अनेन अन्नपिंडैः अमुकश्रा-
द्धयज्ञाख्येन कर्मणा भगवान् पितृस्वरूपी जनार्दनो वा० ताम् ॥ इति पिण्डदानमात्रप्रयोगः ॥ श्रा-
द्धकर्मणः सादृष्यार्थं श्राद्धाद्यभोजनमिति ॥

अथ आमश्राद्धप्रयोगः ॥ तत्र मासिकसंवत्सरिकसर्पिडीकरणया श्राद्धमहालयाष्टकान्वष्टकार्पूर्वेषुः श्राद्धानि आम-
श्राद्धविधानानभवन्ति ॥ आमश्राद्धविधेर्निषेधात् ॥ हिरण्यश्राद्धविधिनपिनभवन्ति । आमाभावे हिरण्यविधानात् ॥
आपत्तो प्रवासे तीर्थजनमौभार्योरजसि इत्येवमादिनिमित्ते पूर्वोक्तभिन्नानि दर्शयुद्धि श्राद्धग्रहणश्राद्धादीनि श्राद्धानि आमेन वि-
धिना कार्यणि ॥ आमामावे हिरण्यविधिना ॥ आमश्राद्धं द्विलैः पूर्वोक्तैः कार्यैश्चंद्रैरपराद्धे ॥ सिद्धान्तेन विधिर्यः सादामश्राद्धेऽप्य-
सौविधिरिति ॥ ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यं ॥ गोत्राणां पितृपिता० स्वरूपाणां अमु-
कश्राद्धं आमश्राद्धविधिना करिव्ये ॥ कुरुव्य ॥ तदंगं ब्राह्मणनिमज्जनं करिव्ये इत्यादि० विप्रश्रीपादपंकजमित्यंतं ॥ (आमहै-
मेतथानित्येनां दीश्राद्धे तथैव च ॥ व्यतीपातादिकेश्राद्धे नियमान्परिवर्जयेदिति निर्णयसिंधुः) ॥ श्राद्धांगभूतं मंडला-
द्यर्चनं करिव्ये ॥ गोत्राणां० श्राद्धं विधेदेवपू० आमेन हविपासद्यः करिव्ये ॥ पितृभिः परिरक्ष्यत इत्यंतं ॥ अस्तुकाल आम-
श्राद्धसंपत्तिसिद्धिः ॥ अस्तु ॥ सव्यं ॥ संनो देवीति मन्त्रेण जलं दृष्टीत्वेत्यादि० ॥ सव्यं ॥ गायत्री मंत्रपठनं ॥ अपसव्यं ॥

आमप्रोक्षणं विधिवत् ॥ अस्तु विधिवत् ॥ इत्यादि ॥ अयं यो विष्टरः सुविष्टर इत्यंतं ॥ अपसन्धं ॥ गोत्रं पितरं भवत्सु आ-
 चा ॥ उशंतस्त्वा ० पितृन्हु विपुस्वीकर्तवे ॥ इत्यूहः ॥ भस्ममंडलांतं ॥ पितृपात्रे अमौकरणं ॥ (आमश्राद्धप्रदः पिंडांस्त-
 धामीकरणं च यत् ॥ तद्दद्यात्तत्र तेनैव यत्किञ्चिच्छ्राद्धिकं भवेत् ॥ यत्किञ्चित् अन्यदपि विचिकिरादितदपितै नैव कर्तव्यमित्यर्थः
 इति ०) । नृसिप्रश्नो वगाहश्च जुपप्रश्नो यथा सुखं ॥ आमश्राद्धे भवेन्नैतदपोशानं चंपंचमं ॥ साशिककर्तृकामश्राद्धे न्राक्षण-
 हस्तेमौकरणं नामी । आमश्राद्धं यदा कुर्याद्विधिज्ञः श्राद्धदः सदा ॥ हस्तेमौकरणं कुर्याद्ब्राह्मणस्य विधानतः ॥ एतत्साम्नेः ।
 निरग्नेः सदा तत्सत्यात् । इति निर्णयसिंघायुक्तत्वात् ॥ अन्नाचतुर्गुणं द्विगुणं समं वा तत्तदा गंपात्रे सुसंस्थाप्य ॥ पुरु ० देवाः ए-
 तद्दामं दत्तं त्रा ० दत्तं नमम ॥ अनेन अमुकश्राद्धीयब्राह्मणामदानेन पितृ ० प्रीयतां ॥ (अयनाभावादशस्तुजपोपिन) ॥
 असंस्कारेत्यादिविसर्जनांतं ॥ तत्र शेषमन्नं कि ० सुज्यतामस्य लोपः ॥ पिंडदाने एतत्ते आमं सुखधा इति प्रयोगः ॥ वाजे-
 वाजेय ० मादयध्वं तूष्यतर्यात्पुथिभिर्देवयुनैः ॥ इत्यूहः ॥ शेषं प्रकृतिवत् ॥ (पिंडदाने पक्षांतरमपि ॥ गृहपाकात्समु-
 दृत्यसकुभिः पायसेन वा ॥ पिंडान्दद्यात्थालाभं तिलैः सह विमत्सरः ॥ इति निर्ण ०) आमनेन पिंडान्दद्याद्यो विप्रान्पक्केन-
 भोजयेत् ॥ पक्केन कुरुते पिंडान्चिन्विमं प्रयच्छति ॥ ताडुर्भौमजुर्भौमौक्तौ नरकाहौ न संशयः ॥ इति वचनं तु अमावास्या-
 श्राद्धविषयं । इति रुद्र ० ॥ इति सपिंडक आमश्राद्धप्रयोगः ॥

अधिहिरण्यश्राद्धम् ॥ हिरण्यश्राद्धनिर्णयः प्रायः आमश्राद्धनिर्णोतवदेव । पुत्रजन्मनिमित्ते पकामयोरज्ञयोः सद्भावे-

पिष्टेमश्राद्धमेवेतिहेमाद्रिः । अतएवसंवर्तः—पुत्रजन्मनिकुर्वीतश्राद्धहेतैवबुद्धिमान् ॥ नपकेननचामेनकल्याणान्यभिकाम-
यन्निति ॥ अत्रविशेषः॥शक्तितारतम्येनचतुर्गुणहेतुवितरणम् ॥ ॥ आचमनं । प्राणायामः । पवित्रधारणं । देशकालौ-
संकीर्त्यं । गोत्राणांअस्तिपृषिता०स्वरूपाणांअमुकश्राद्धेअश्राद्धविधिनाकरिव्ये ॥ कुरुष्व ॥ तदंगंत्राह्वणनिमंत्रणंक-
रिव्यइत्यादि०चित्रश्रीपादपंकजमित्यंतं ॥ श्राद्धांगभूतमंडलाद्यर्चनंकरिव्ये ॥ गोत्राणां०श्राद्धविश्वेदेवपूर्वकंहिरण्येनहविपा-
सद्यःकरिव्ये ॥ पितृभिःपरिरक्ष्यतइत्यंतं ॥ अतुहेअश्राद्धसंपत्तिसिद्धिः ॥ अतु ॥ सव्यं ॥ शंनोदेवीतिमंत्रेणजलंयृहीत्ये-
त्यादि० ॥ सव्यं ॥ गायत्रीमंत्रपठनं ॥ असपव्यं ॥ हिरण्यप्रोध्णंविधिवदस्तु ॥ अस्तुविधिवदस्तुइत्यादि ॥ अयंवोवि-
ष्टरःसुचिष्टरःइत्यंतं ॥ अपसव्यं ॥ गोत्रंअस्तिपतरंभवत्सुआधाहयिव्ये । आधाहय ॥ उयंतस्तुया०पितृन्हुविपेस्वीकर्तवे ॥
इत्यृहः ॥ असमंडलांतं ॥ पितृपात्रेअमौकरणं ॥ (वृत्तिप्रभोवगाहश्चतुप्रभोयथासुखं ॥ आमश्राद्धेभवेन्नैतदपोशानंच-
पंचमं ॥ साम्निककर्तृकस्त्रिन्त्राह्वणहस्त्रेभौकरणंनामौ । इतिनिर्णय०) अत्राचतुर्गुणहेमपात्रेपुसंस्थाप्य ॥ पुरु०देवाः-
एतद्वोहिरण्यंदत्तंत्रा०दत्तंनमम ॥ अनेनअमुकश्राद्धीयत्राह्वणहेमदानेनपितृपिता०प्रीयंतां ॥ अशनाभायादक्षस्तुजपोन ॥
असंस्कारेत्यादिविसर्जनांतं ॥ तत्रशेषमंत्रंकिंकियतांइष्टैःसहमुज्यतामित्यस्यलोपः ॥ पिंडदानेएतचेहमस्यधाइतिप्रयोगः ॥
पिंडदानेपक्षान्तरमपि ॥ एहपाकात्समुद्धृत्यसक्तुभिःपायसेनया । पिंडान्दद्याद्यथालामंतिलैःसहविमत्सरः ॥ वाजेवाजे-
वत०इत्तिमत्रेमुादयंच्वंतुष्यतयोतपुथिभिर्देवयानैरित्यूहः ॥ शेषंप्रकृतिवत् ॥ इत्तिसपिंडकेहमश्राद्धप्रयोगः ॥

अथसांस्कृत्यिकश्राद्धविधिः ॥ [अथाशक्तविषेसांकल्पविधिनादर्शश्राद्धप्रयोगः ॥ उक्तापराङ्मथेयाधिकारं कृतनि-
त्यक्रियस्त्रिलतर्पणविधाय देशकालौसंकीर्त्ये प्राचीनावीती पितृवर्गसपत्नीकंभातामहवर्गसपत्नीकंचपृथ्वंतमुच्चार्य ष्टे-
पां० दर्शश्राद्धसंकल्पेनविधिनाकरिव्यहृतिसंकल्पपूर्ववद्विप्रनिमंत्रणंकृत्वापादौप्रक्षाल्याचम्यपूर्ववदुपवेश्यासनंदत्वाआ-
वाहनार्थ्यदानवर्जमाच्छादनांतमर्भ्यं च अमौकरणवर्जमन्नत्यागांतं ॥ ब्राह्मणाः वलिदानवर्जं गुंजीयुः ॥ भोजनानेतृसिप्रशंक्रु-
त्वामधुमतीः श्रावयित्वा अक्षत्रमीमदं तेतिचसंपन्नमितिषुद्धा शेषमन्नं किंकियतामित्याद्युच्छिष्टभागभ्योन्नंदापयित्वा आचां-
तेषुविप्रेषुतांबूलदक्षिणां वत्वा स्वधोच्यतामितिविसृज्यथयाचनंकृत्वायस्यसृत्येत्यादि ॥ नात्रोच्छिष्टपिंडविकिरपिंडदा-
नादि ॥ इत्थमपिकरणाशक्तौसंकल्पमात्रंकृत्वाभ्यर्च्यन्नत्यागमात्रंकृत्वाभुक्तवत्सुतांबूलंदक्षिणांचदत्त्वानमस्कुर्वीत् ॥
इत्तिसंधिसप्रयोगः ॥ दर्शश्राद्धप्रयोगोयंसंकल्पनविधानतः ॥ अकारितोरोरुद्रेण नृसिंहस्तेन तुष्यतु ॥]

अथब्रह्मर्षणश्राद्धविधिः ॥ अथश्राद्धसंजयौब्रह्मर्षणविधिः ॥ अत्यशक्तौब्रह्मर्षणविधिनाश्राद्धं कुर्वीत् ॥ तदुक्तं
पद्मपुराणे-ब्रह्मर्षणेनविधिनाकुर्याद्ब्रह्मर्षणविधिः ॥ निमंत्र्यब्राह्मणान्छत्तयाद्वावेकंवायथाविधि । पादप्रक्षालनं कृत्वा-
पीठादाहुपवेश्यच ॥ परिविष्यत्यजेदन्नं ब्रह्मर्षणविधानतः ॥ इति ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ अथाशक्तिब्राह्मणान्निमंत्र्य
संकल्पेपितृनुद्दिश्य ष्टेपांतृह्यर्थममुकश्राद्धंसदैवं ब्रह्मर्षणेनविधिनासद्यः करिष्ये । इत्युक्त्वा ॥ विप्राणांपादप्रक्षालनं-
कृत्वापीठेषूपवेश्य अध्वर्यावाहनवर्जैदेवपितृपूजांविधायान्नंपरिविष्यसावित्र्याप्रोक्ष्य विधेभ्योदेवेभ्यइदमन्नममृतरूपंपरिवे-

क्ष्यमाणंचातृसेः स्वाहाहव्यंनमम इत्येवंतत्तन्नामाद्युच्चारणपूर्वकंपितृभ्योनिवेदेयत् ॥ कव्यंनममेतिमंत्रशेषः ॥ ततोब्रह्मा-
र्पणं ब्रह्मदिवि० समाधिनाइत्यादिपितृस्वरूपीजना० ग्रीयतामित्यंतं संकल्पवाक्यमुच्चार्य भुक्तवन्न्योयथाशक्तितांबूलं दक्षिणां-
चदत्त्वा संकल्पात्सिद्धिरस्त्वितिभवंतोऽनुवंत्वितिवाचयित्वाकर्मईश्वरार्पणंकृत्वावैश्वदेयादिभोजनांतंपूर्णवदिति ॥ इतिश्रा-
द्धमंजरीब्रह्मार्पणचिधिनाश्राद्धम् ॥

अथघृतश्राद्धविधिः ॥ उक्तापररह्णेतिलत्तर्पणंविधाय ॥ देश० ऋणत्रयविमुक्त्यर्थं ममपित्राद्यासांतातानुद्दिश्यका-
श्यादितीर्थयात्राकर्तुंकामसदंगत्वेनचिहितंसमस्तपितृनुद्दिश्यघृतश्राद्धंकरिष्ये इतिसंकल्प्य ॥ क्षणादिअर्घ्यावाहनवर्ज-
आच्छादनांतंविधाय अमौकरणवर्जपात्रघनीभूतंघृतप्राधान्येन भक्ष्यभोज्यादिकंव्यंजनत्वेनपरिवेषणंकृत्वेत्यादिसर्वती-
र्थश्राद्धवद्विधाय वैश्वदेवादिकंकृत्वा वंधूंसंभोज्य कार्पाटिकवेपंधृतवाम्रामं प्रदक्षिणीकृत्य क्रोशमात्रंगत्वा
तत्रपाकंविधाय सर्वसादनात्किंचिद्भास्वसमवदायघृताक्तमग्नौप्रक्षेपरूपवैश्वदेवंकृत्वा पूर्वानीतश्राद्धशेषस्यघृतेनसहभोजनंकु-
र्यात् ॥ इतिपाकयज्ञप्रकाशे यात्रारंभेघृतश्राद्धप्रयोगः ॥

अथतीर्थश्राद्धंविधिः ॥ काश्यादितीर्थप्राप्यस्नानादिविधायआदौतिलत्तर्पणंकृत्वादेशकालौसंकीर्त्य पित्राद्यासां-

१ तीर्थश्राद्धंशेषः । २ अप्यंमावाहनकेवद्विज्याद्युत्तमिजेयानम् । धिकरुत्सुस्तिप्रभवंतीर्थभोदोविवर्जयेत् । भविष्ये—आवाहनंविष्टादिघृतनेत्रेपानविष्यते । इति ।
कर्मस्त्विकंपयनेदृष्टोपकारिविचार भास्वणपरीक्षास्नानास्तीतिवधापरभान्नेनित्यल्लेखयेत्वाव ।

तान्महालययदुयार्यं अमुकतीर्थंश्राद्धंकरिव्यइतिसंकल्प्य ॥ क्षेत्रनियासिनो ब्राह्मणान् वैश्वदेवार्थं पित्रार्थं च महालयवस्त्रि-
मंभ्य ॥ अर्थावाहनांगुष्ठनिवेशनवृत्तिसिद्धिप्रश्नचिकित्सिर्जनवर्जमहालयश्राद्धवत्सर्वकुर्यात् ॥ अत्राशौकरणासाभेरभिसंनिधाने-
अत्रापेव । अग्निसंनिधानेतुहस्तएवाशौकरणं । इतिश्राद्धकाशिकायांसांमेस्तीर्थंश्राद्धेऽशौकरणव्यवस्थाचिस्तरतःप्रपंचिता ॥
पिंडांतुतीर्थजलेएवक्षिपेत् ॥ इतितीर्थंश्राद्धप्रयोगः ॥ निर्णयसिंधौयद्यु तत्रैवमात्स्ये—अग्न्यभावेतुविप्रस्यपाणौवाथजले-
पिवा । अजकर्णंऽश्वकर्णंवागोष्ठेवाथशिलांतकइतितत्तीर्थंश्राद्धविषयं—तद्यदापांसमीपेस्याच्छ्राद्धेजेयोविधिस्तदा इति तत्रै-
वकात्यायनोक्तेः ॥ निर्जले अजकर्णादी ॥

अथदधिश्राद्धविधिः ॥ यात्रांकृत्वाश्राद्धप्रवेशश्राद्धंकृत्वापूर्ववत्सर्वकुर्यात् ॥ तत्रविशेषः ॥ देशंतान् ममैतेपांपि-
त्रायासांतानुद्दिश्यकाश्यादितीर्थयात्राप्रत्यागमननिमित्तंघृतश्राद्धवद्दधिश्राद्धंकरिव्ये ॥ इतिविशेषः ॥ केचिद्दधिश्राद्ध-
मित्यपेक्षयातत्रैवोहःकर्तव्यः ॥ इतिदधिश्राद्धविधिः ॥

अथोपयुक्तः श्राद्धनिर्णयः । निर्णयतत्त्वे—श्राद्धकर्तुंभोक्तौराशौचप्राप्तौ—निमंत्रणस्वीकरणोत्तरंचेदाशौचिनः स्युः
किलगृमिदेवाः ॥ कर्ताचतत्याकविधौनिवृत्तेत्वाशौचवांश्वेन्नहिदूषणाय ॥ १ ॥ आशौचेश्राद्धप्राप्तौ—आशौचांतःश्राद्धदिनेतदंतदिन-
एववा । श्राद्धतदग्रिमामागमेवमृच्चुर्गर्हपयः ॥ १ ॥ इदं मासिकसांवत्सरिकविषयं । निर्णयसिंधौ मरीचिः—श्राद्धविशेषमुत्पन्ने

व्यविज्ञातेष्टतेहनि ॥ एकादश्यांतु कर्तव्यं कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ विशेषतः शुक्लैकादश्यामपि ॥ आशौचेतरविषेएतदितिमाधवपृथ्वीचंद्रोदयो ॥
यस्यचन्द्रिः—तदहश्चेत्प्रदुष्येतकेनचित्सतकादिना ॥ सतकान्तं कुर्यात्पुनस्तदहरेवचेति तत्पूर्वकालाभावेज्ञेयं । एतदशब्दिकेतरश्राद्धपरं ।
यच्चंदेवलः—एकोरिष्टेसंप्राप्तेयदिविद्यः प्रजायते ॥ मासेन्यस्मिस्त्रिथौतस्मिन्श्राद्धं कुर्यात्प्रयत्नतइति तदपिमासिकपरमितिमदनरत्ने हे-
माद्रौ च । इदमपिपूर्वकालसंभवे ॥ व्याध्यादोविस्मरणेचैवज्ञेयं । धर्माच्छौ—मासिकं चोदकुम्भं च यद्यदंतरितं भवेत् ॥ तत्तदुत्तरसातं-
व्यादनुष्ठेयं प्रचक्षतइति ॥ श्राद्धचिंतामणौ ज्योतिषे—प्रतिसांवत्सरश्राद्धनाशौचात्पतितंयत् ॥ मलमासेपितृकार्येभितिभागुरिभा-
षितं । आशौचान्त्यदिनत्वेननिमित्तत्वादित्यर्थः ॥ धर्माच्छौ—दशादीनांतुपञ्चमहायज्ञादिवह्नोपएव ॥ नाशौचान्तेकर्तव्यत्वं । ना-
षिप्रपयश्चितं । आशौचंविनादशादीनांलोपेषुपवासादिरूपं प्रायश्चित्तमेव न तु कालान्तरेयुष्टानमिति । अन्दपूर्तिश्राद्धस्यदश्यादिवह्नोप
एव तस्य मासिकाब्दिकथादेभ्योभिन्नत्वात् । आशौचातिक्रान्तानां मासिकाब्दिकेतरश्राद्धानां आशौचान्तेकर्तव्यतानिषेधात् । वर्षान्त्यदिने
संवत्सरविमोक्षश्राद्धं पार्वणविधिनाकार्यं । इदमेवाब्दपूर्तिश्राद्धमित्युच्यते । इदमूनाब्दिकान्तपोडशश्राद्धेभ्योभिन्नमेव । अतएवास्यप्रेतश्राद्ध-
त्वाभावात्तद्विभ्रान्नापिनापकर्षंइति धर्मसिन्धूत्केरिति ॥ भार्यारजोदोषे—कर्तुः पत्नीचेद्रजःसंयुतान्यपार्कैरेवश्राद्धमुक्तंमृताहे । पाका-
भावेत्वन्यतथाथसैवकर्त्तव्येत्पद्यमेहृद्येवकुर्यात् । तथा मयूखादौ—विदेशगोवावियताग्निकोवारब्दखलायामपिधर्मपढ्यां । श्राद्धं
मृताहेविदधीतपार्कैर्नाग्नेनेह्मान्तुपबमेहि ॥ १ ॥ श्राद्धेहनिंतुसंप्राप्तेयस्यभार्यारजःखला । तेनश्राद्धंनकर्तव्यंकर्तव्यपद्भ्यमेऽहनि ॥ इतितुस-
कुन्महालयविषयं ॥ ॥ अधमलमासमृतनिर्णयः । क्षयश्राद्धद्विधांमलेमासिचायंमलान्तर्द्वितीयादिकंशुद्धमासे । मलान्तर्मृतानांसऽएवा-
पिकथेत्सदातत्रयान्यप्रतच्छुद्धमासि ॥ १ ॥ मृततित्थयज्ञाने—मृतिप्रयाणश्रुतिमासतिथ्योःप्रत्याब्दिकंपूर्वगणेरंस्यात् । दिनेत्त्वबुद्धेकिल-

तत्रमासेदशैकादशिकातथैव ॥ १ ॥ मासेनबुद्धेशुचिभाद्रमार्गमाघेषुबुद्धेदिवसेविधेयं ॥ द्वयोरपिज्ञानविहीनताचेतन्मार्गमाघासितपञ्च-
दश्यां ॥ २ ॥ ॥ दिनद्वयेतिथिसत्वेनिर्णयः—एकोद्विष्टेतिथिःस्यात्कुतुपवदनतोयासुहूर्तद्वयस्था तादृशुल्याद्युसुमेप्रथमदिनगताथो-
जयोगेधिकत्वात् ॥ पूर्वाप्रत्याब्दिकादौमुनिभिरभिहितायाधिकस्यापराह्णे तुल्याचेत्बुद्धयेप्राङ्नयदिदिनयुगेसर्वसायाह्गगाथा ॥ १ ॥ सर्वसा-
याह्गगानाम्नातत्रोक्तापरैवहि ॥ ॥ अथैकादश्यां आब्दनिर्णयः । नौकायां—भवेत्पितुःश्राद्धदिनंतदातुश्राद्धंयथोक्तंसकलंविद-
ध्यात् ॥ स्वयंद्विजास्वादितमन्नमेवावघ्रायकुर्यादुपवासमेव ॥ १ ॥ वदंतिकेचिद्धरिवासरेतुश्राद्धंनकुर्यादपरोद्धिकुर्यात् ॥ न तन्मतंचारुयतस्त-
यात्वेभाद्रापरेषोडशकत्वघातः ॥ २ ॥ तथाचपौषेहरिवासरेतुमन्वादिपैत्र्यंविफलं तथाच ॥ अज्ञातमेवास्तिदिनंचमृत्योःश्राद्धंतदेकादशिव्रासे-
स्यात् ॥ ३ ॥ इदं च शास्त्रं विफलं च तस्माच्छ्राद्धं विदध्याद्धरिवासरेपि ॥ त्रयीतिवाक्यं स्मृतिचन्द्रिकास्थं श्राद्धं न कुर्यादिति न ब्रवीति
॥ ४ ॥ किं तद्विवेधंविदधीतसर्वस्वर्यं न युज्यते न भोजयेच्च ॥ बृतेनताढ्यंस्मृतिचन्द्रिकास्थंचोन्ययादोपगणोबहुःस्यात् ॥ ५ ॥ वाक्यं
च—अज्ञाश्रितानिपापानितद्भोक्तुर्दातुरेव च ॥ गजन्तिपितरस्वसनरकेशाश्रुतीःसमाः ॥ ६ ॥ निषेधकोयोलघुनारदीयेश्राद्धस्यपिब्येतरतास्ति-
तस्य ॥ इति ॥ ॥ अथ ग्रहणश्राद्धनिर्णयः । नौकायां—प्रत्याब्दिकंचेद्ग्रहणेतदानीपित्रोःसपिण्डस्य तदैव कुर्यात् ॥ अत्रेनयामेनहिर-
ण्यकेनवितानुसारेणसुतादिरत्र ॥ १ ॥ ॥ विधवाकर्तृकमहालयश्राद्धे देवताविशेषः पुरुषार्थचिन्तामणौ । संग्रहे—चत्वारि-
पार्षणानीहविधवायाः सदैवहि ॥ स्वभर्तृश्वशुरादीनां मातापित्रोस्तथैवहि ॥ ततोमातामहानांचश्राद्धदानमुपक्रमेत् ॥ इति ॥ स्वभर्तृप्रभृति-
निम्नः स्वपितृभ्यस्तथैवच ॥ विधवाकारयेच्छ्राद्धं सर्वकालमतन्द्रिता इति ॥ स्मृतिरज्ञावत्यांतु पार्षणद्वयमेवोक्तं ॥ इतिविधवाकर्तृक-
महालयदेवताः ॥ ॥ अथ भरणीश्राद्धं ॥ पुरुषार्थचिन्तामणौ—महालयपक्षांतगतभरण्यांश्राद्धे फलमुक्तं मात्स्ये—

गर्णीपितृपक्षेयामहतीपरिकीर्तिता ॥ तस्यांश्राद्धं कृतयेनसगयाश्राद्धकृद्भवेदिति ॥ इदं पिण्डरहितं कार्यं ॥ अयनद्वितये श्राद्धं विपुवद्वितये-
 तथा ॥ गर्णीषु च कुर्वति पिण्डनिर्वापणं नहीति पुलस्त्यवचनात् ॥ इति ॥ अथ दौहित्रश्राद्धं ॥ पुरुषार्थचिन्तामणौ—
 अथाश्विनशुक्लप्रतिपदि शिष्टचारादौहित्रो मातामहश्राद्धं कुर्यात् ॥ जातमात्रोपि दौहित्रो विधमानेऽपि मातुले ॥ कुर्यान्मातामहश्राद्धं प्रतिपद्याधि-
 नेसिते इति ॥ प्रतिपद्याधिने शुक्लदौहित्रस्त्वेकपार्वणं ॥ श्राद्धमातामहं कुर्यात्सपितासंगे सिते । जातमात्रोपि दौहित्रो जीवत्यपि च मातुले ॥
 प्रातःसंगवयोर्मध्ये याश्चतुर्प्रतिपद्भवेत् ॥ इति शिष्टाचारानुगुणामियुक्तवाक्येभ्यः । अत्र सपितेति विशेषणानीवत्पितृकण्ववाधिकारी ॥ अतश्च
 पिण्डरहितं संगवे कुर्यात् ॥ इदं पार्वणत्वादपराह्येसपिण्डकंकुर्यादिति केपांचितुक्त्तरुदाहृतवाक्यनिरुद्धेति दिक् ॥ इति दौहित्रश्राद्धं ॥ ॥
 अथ पण्यवन्ति श्राद्धानि ॥ अमा १२ सुग ४ मनु १४ क्रान्ति १२ दृति १३ पात १३ महालयः १६ ॥ अष्टका ४ ऽन्वष्टका ४
 पूर्वद्युः ४ श्राद्धैर्नवतिश्च पद ९६ ॥ १॥ अस्त्यार्थः— १ अमाः प्रतिमासं सर्वाः कृष्णपक्षान्तिमास्तिथयोद्वादश ॥ १२ ॥ इदममा-
 श्राद्धं सपिण्डकं । पार्वणविधिः । पुरुरवारद्वौ विश्वेदेवाः । पितृत्रयी मातामहत्रयी चेति पार्वणद्वयं सपत्नीकं ॥ अपराहः कालः १ इदं
 मलमासेपिकार्यं ॥ २ युगादयश्चतस्रः ॥ ४ ॥ माघे पञ्चदशी कृष्णा नभसे च त्रयोदशी ॥ तृतीया माघवे शुक्ला नवम्यूर्ध्वेयु-
 गादय इति ॥ अस्त्यार्थः— माघकृष्णामावासा ३० माद्रपदकृष्णत्रयोदशी १३ वैशाखशुक्लतृतीया ३ कार्तिकशुक्लनवमी ९ । इदं यु-
 गदिश्राद्धं अपिण्डकं । सांक्त्यविधिः । पुरुरवारद्वौ विश्वेदेवाः ॥ पितृपार्वणं मातामहपार्वणं चेति पार्वणद्वयं सपत्नीकं । शुक्लपक्षगानां
 पूर्वाह्निः कालः । तत्रासंगेऽपराहः । पूर्वाह्नोऽत्र द्वेषाविभक्तदिनपूर्वभागः । तत्रैव श्राद्धादिविधानात् । कृष्णपक्षगानामपराहः कालः ।
 अपराहोत्र पंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागः । इदं मलमासेपिकार्यं ॥ ३ मन्वाद्ययश्चतुर्दश ॥ १४ ॥ तिथ्यमी नृ तिथिर्ब्रह्मिथ्याशे कृष्णे-

भोनलोग्रहः ॥ तिथ्यर्कोनाशिवोश्वोमातिथीमन्वाद्ययोमधोरिति ॥ अस्यार्थः—तिथिःपूर्णिमा । अग्निस्तृतीया । नेति वैशाले नास्ती-
 ल्यर्थः । आशा दशमी । कृष्णभः कृष्णाष्टमी । अनलस्तृतीया । ग्रहो नवमी । अर्को द्वादशी । नेतिमार्गशीर्षे नास्तीत्यर्थः । शिव एकादशी ।
 अश्वःसप्तमी । मघोश्चैत्रादारभ्य एतेमन्वाद्य इत्यर्थः ॥ १ चैत्रशुक्लतृतीया ३ । २ चैत्रशुक्लतृतीया १५ । ३ ज्येष्ठशुक्लपौर्णिमा १५ । ४ आ-
 पादशुक्लदशमी १० । ५ आपादशुक्लपौर्णिमा १५ । ६ श्रावणकृष्णाष्टमी ८ । ७ भाद्रपदशुक्लतृतीया ३ । ८ आश्विनशुक्लनवमी ९ । ९ आ-
 कार्तिकशुक्लद्वादशी १२ । १० कार्तिकशुक्लपौर्णिमा १५ । ११ पौषशुक्लैकादशी ११ । १२ भाषशुक्लसप्तमी ७ । १३ फाल्गुनशुक्लपौर्णिमा १५ ।
 १४ फाल्गुनकृष्णमावासा ३० । मन्वादिश्राद्धमपिण्डकं । सांकल्पविधिः । पुरुर्वार्द्रवैविश्वेदेवाः । पितृपार्वणंमातामहपार्वणं चेतिपा-
 र्वणद्वयंसपत्नीकं ॥ शुरुपक्षगानां पूर्वीहः । कृष्णपक्षगानामपराह्ण इत्यादिः सर्वोनिर्णयोर्युगादिनिर्णयवद्बोध्यः ॥ इदं मलमासेपिकार्यं ॥ ॥
 ४ संक्रांतयोद्वादश ॥ १२ ॥ ताथ्येपादयः प्रसिद्धाः ॥ संक्रान्तिश्राद्धमपिण्डकं । सांकल्पविधिः । पुरुर्वार्द्रवैविश्वेदेवाः । पितृ-
 पार्वणंमातामहपार्वणं चेतिपार्वणद्वयं सपत्नीकं । तत्संक्रान्तिनिर्णयोक्तपर्वकाठः । असंक्रान्तत्वेनमलमासेश्राद्धसंभवः ॥ ॥ ५ वैधृत-
 यस्त्रयोदश ॥ १३ ॥ ६ व्यतीपात्तास्त्रयोदश ॥ १३ ॥ वैधृतिश्राद्धं व्यतीपातश्राद्धं चापिण्डकं । सांकल्पविधिः । पुरुर्वार्द्रवैविश्वेदेवाः ।
 पितृपार्वणं मातामहपार्वणं चेतिपार्वणद्वयं सपत्नीकं । कुतुपः कालः । दिनद्वयेसत्वेअसत्वेचपरदिनगतौ । मलमासेपिकार्यं ॥ ॥ ७ महालयः-
 पौडश ॥ १६ ॥ तेच भाद्रपदापरपक्षः श्रौष्ठपद्यासह आश्विनशुक्लप्रतिपदासह तिथिद्वय्याश्रयणेनवेति ॥ इदं महालयश्राद्धं सपिण्डकं । पा-
 र्वणैकोद्विष्टविधिः । धूरिलोचनौविश्वेदेवाः ॥ पित्रादिसर्वपितृगणः । अपराह्णः कालः ॥ इदं मलमासे न कार्यं ॥ ८ अथाष्टकाः ॥ ४ ॥ अष्टका-
 अष्टमी । ताथ्यतस्रः । ४ । तथाचपारस्करः—ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्त्रिोष्टकाः । ऐन्द्रीवैश्वेदेवीप्राजापत्यापित्र्याचेति । अपूपमा २ सशकै-

यथासंख्यं । प्रथमाष्टकापक्षाष्टम्यां । माघ्यावर्षं च तुरीयाशाकाष्टकेति । अत्रहायणी भार्गवीर्वीर्णमासी । एवं पौषी माघी च । पक्षाष्टम्यां कृष्णाष्टम्यां । माघ्यावर्षे माद्रपदापरपक्षाष्टम्यां । एतेनमाघ्यावर्षे श्रौष्ठपचाअपरपक्षइत्याश्वलायनोक्तेः । इतितदर्थः । १ मार्गशीर्षकृष्णाष्टमी ८ । २ पौषकृष्णाष्टमी ८ । ३ माघकृष्णाष्टमी ८ । ४ माद्रपदकृष्णाष्टमी ८ । अष्टकाश्राद्धं सपिण्डकं । पार्वणविधिः । कामकालीविश्वेदेवाः । अष्टम्यां कामकालकावितिसापणीयेशंखोक्तेः । पितृपार्वणं मातामहपार्वणं चेति पार्वणद्वयं सपत्नीकं । अष्टकाश्राद्धं करिष्ये इतिसंकल्पः सर्वत्र । अपराह्णः कालः । दिनद्वयेव्यास्यव्यास्यादौ दर्शवन्निर्ययः । मलमासेन कार्यं ॥ ११ ॥ अन्वष्टका अष्टम्युत्तरदिने नवमी । ताभ्यतस्तः । मार्गशीर्षकृष्णनवमी १ पौषकृष्णनवमी २ माघकृष्णनवमी ३ माद्रपदकृष्णनवमी ४ ॥ अन्वष्टक्यश्राद्धं सपिण्डकं । पार्वणविधिः । पुरुरवारद्वीविश्वेदेवाः । मातृपार्वणं । मातृपार्वणं । सपत्नीकमातामहपार्वणं चेति पार्वणत्रयं । अन्वष्टकासु नवभिः पिण्डैः श्राद्धमुदाहृतं । पित्रादिसानुमन्व्यं च ततो मातामहान्तकमिति काल्यायनोक्तेः । पिण्डपितृयज्ञवत् स्त्रीम्यश्चेति पारस्करोक्तेः । स्त्रीभ्यश्चेति मातृपार्वणं । चकारः पिण्डपितृयज्ञवदित्सेनेन प्राप्तैः पितृपितामहप्रपितामहैः सहसमुच्चयार्थः । अत्रसामान्योपि स्त्रीशब्दः-पित्रादिसत्रियानाम्नात्रादिष्ववसीयते इति घैदानाथभिः ॥ पितरो यत्र पूज्यन्ते तत्र मातामहा अपीति स्पृतेश्च । (मातृयजनंस्वन्वष्टकास्वादित) इति तु शाखांतरपरं । यच्च छन्दोगपरिशिष्टे काल्यायनः—कर्षुसमन्वितं मुक्त्वा तथायं श्राद्धपोडशं । प्रत्याब्धिकं च शेषेषु पिण्डाः स्युः पडिति स्थितिरिति । कर्षुसमन्वितमन्वष्टकाश्राद्धं । तदपिच्छंदोगपरं । श्वोऽन्वष्टकासुसर्वासामिति पारस्करोक्तेः । पूर्वेषुरन्वष्टक्यश्राद्धकालस्तु अष्टम्यनुरोधेन । नत्वपराह्वय्यास्यपेक्षेति । इदं मलमासे न कार्यं । इदं च जीवत्पितृकेणापि सपिण्डकार्यं । यद्यपि जीवत्पितृकस्य चतस्रोन्वष्टकाअवश्यकर्तव्याः । तथाप्यशक्तस्य माद्रपदापरपक्षगतत्वावश्यक्ये । अत्रस्वमात्तरीजीबन्त्यामपिसपत्न्या-

तुम्योदधात् । सर्वासामेवमातृणां श्राद्धं कन्यागतरेवौ ॥ नवम्यां हि प्रदातव्यं द्रव्यलव्वरायतइत्यत्रसर्वांसामित्युक्तेः । तन्मरणेसंसितस्यैता-
भ्यश्चदद्यादित्युक्तंजीवत्विपसृकनिर्णये । जीवन्मातृकोव्यत्रसपत्नमातुः पार्वणं कुर्यात् । अन्वष्टम्यं च यन्मातुर्गयाश्राद्धं महालये । पितृपत्नीषु
यन्श्राद्धं सर्वं पार्वणवद्भवेदितिश्राद्धदीपकलिकायां मन्त्रैः । अत्रमर्तुमरणोत्तरं पूर्वमृतमातृश्राद्धं न कार्यमिति केचिदाहुः । पठन्ति च-
श्राद्धं नवम्यां कुर्यात्तन्मृतेभर्तरिलुप्यतइति तदेतन्निर्मूलत्वान्भूर्ब्रह्मप्रतारणामात्रं । श्राद्धदीपकलिकायां ब्राह्मे—पितृमातृकुलोत्पन्ना
याः काश्चित्तु मृताः प्रियः ॥ श्राद्धार्हो मातरो ज्ञेयाः श्राद्धं तत्र प्रदीयत इति ॥ अत्र देशाचाराद्व्यवस्था ॥ इदं चानुपनीतेनापि कार्यं ।
अत्र मातुःश्राद्धे तु समाप्ते द्वाह्वणैः सहभोजनं ॥ सुवासिन्यैप्रदातव्यमितिशास्तातपोववीदिति । भर्तुरग्रेमृतानारीसहदाहेनवासृता ॥ तस्याः
स्थानेनिसुंजीतविप्रैःसहसुवासिनीमित्युक्तेर्विप्रैःसह सुवासिन्योपिभोजनीयाः । ताभ्यश्चालंकारादेयाः । इदं च मातरिविद्यमानायां न भव-
तीतिगंगाधरः कारिकाकारश्च । मातर्यविद्यमानायामन्वष्टक्यमिदंभवेदिति । अत्राद्याक्तावनुकल्पमाहाश्वलायनः—अनङ्घ्रो-
यवसमाहरेदग्निनावाकश्चमुपोपेदेपामेष्टकेतिनत्वेवानष्टकःस्यादिति । हेमाद्रौ पिनासहः—अमावास्याव्यतीपातपौर्णिमासष्टकासु च ॥
विद्वान्श्राद्धमकुर्वाणोनरकंप्रतिपद्यत इति ॥ अथ पूर्वैश्चुःश्राद्धानि ॥४॥ अष्टमोपूर्वदिनकर्तव्यानि । तान्यपि चत्वारि । अष्टकानुरोधत् ।
१ मार्गशीर्षकृष्णसप्तमी ७ । २ पौषकृष्णसप्तमी ७ । ३ माघकृष्णसप्तमी ७ । ४ भाद्रपदकृष्णसप्तमी ७ । इदं पूर्वैःश्राद्धं सपिण्डकं ।
पार्वणविधिः । पुरुरवारैवौविश्वेदेयाः । पितृपार्वणं मातामहपार्वणं चेति पार्वणद्वयं सप्तमीकं । श्राद्धकालस्तु अष्टम्यनुरोधेन । नत्वपरा-
ह्मपेक्षेति । इदं मलगामे नकार्यं । इतिपणवतिश्राद्धानि ॥

अथ श्राद्धसंपात्तेनिर्णयः । कालाधनः—कर्मणांयुगपद्भावस्तत्र फल-कर्म-देश-काल-द्रव्य-देवता-सामान्ये । तद्भेदेभेदः ।

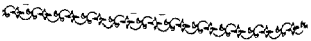
इति । तत्र युगादीना मन्वादीनां मन्वादीनां महालयस्य च । वैधृतिव्यतीयातयोश्च । परस्परं संपातेन । असंभवात् । माघकृष्णा-
भावासायां युगाथमाश्राद्धयोर्नतत्रं । कर्मसामान्याभावात् । भाद्रपदकृष्णत्रयोदश्यां युगादिमहालयश्राद्धयोर्नतत्रं । कर्मसामान्याभावाद्देवता-
सामान्याभावाच्च । फाल्गुनकृष्णामावासायां मन्वाद्योर्नतत्रं । कर्मसामान्याभावात् । संक्रान्तीनां वैधृतीनां । संक्रान्तीनां व्यतीपा-
तानां च न तत्रे । कालसामान्याभावात् । कुतुबकाले संक्रान्तिकालसत्त्वे तु तत्रमेव । भाद्रपदाभावासायां दर्शमहालययोर्नतत्रं । देव-
तासामान्याभावात् । भाद्रपदकृष्णाष्टम्यामष्टकामहालययोर्नतत्रं । देवतासामान्याभावात् । भाद्रपदकृष्णनवम्यां अन्वष्टकामहालययोः
भाद्रपदकृष्णसप्तम्यां पूर्वैद्युश्राद्धमहालययोश्च न तत्रं । देवतासामान्याभावात् । कालसामान्याभावाच्च । संक्रान्ति-वैधृति-व्यतीपातानां
असामहालयाष्टकान्वष्टकापूर्वैद्युःश्राद्धानां च न तत्रं । क्वचित्कर्मसामान्याभावात् क्वचिदेवतासामान्याभावात् । क्वचिदेवतासामान्याभावाच्चैति-
षण्वतिसंपातनिर्णयः ॥ एवमन्यत्र । तथाच निर्णयसिंघौ—दर्शे च मासिकवार्षिकादिश्राद्धश्राप्तौ कालादर्शं विशेषउक्तः—नित्यस्य
चोदकुम्भस्य नित्यमासिकयोरपि । दर्शस्य चोदकुम्भस्यदर्शमासिकयोरपि । नित्यस्य चाब्दिकस्यापि दार्शिकान्दिकयोरपि । युगाद्याब्दिकयो-
श्चैवमन्वाद्याब्दिकयोस्तथा । प्रत्याब्दिकस्य चालभ्ययोगेषु विहितस्य च । संपाते देवताभेदाच्छ्राद्धयुग्मं समाचरेदिति । निमित्तानियतश्चात्रपूर्वा-
नुष्ठानकारणमिति । निर्णयदीपे—नष्टचन्द्रेयदाकालेक्षयार्हदिदिवसोभवेत् । वैश्वदेवं क्षयश्राद्धं कुर्यात्प्राग्दर्शकर्मणः । दर्शमहालययोःसं-
पातपूर्वमहालयस्ततोदर्शइति । दर्शवार्षिकमहालययोःप्राप्तौ पूर्ववार्षिकं ततोमहालयस्ततोदर्शइति त्रयंपाकभेदेन ॥ पित्रोर्मृतितथैकत्वेमरण-
क्रमेण दर्शे वर्गद्वयात्तत्रेणश्राद्धं कुर्यात् । पौर्णमासीजान्तेतुषुर्ष्वेकंकुर्यादिति हेमाद्रिः । माघवाद्यस्य सर्वत्रपितृपूर्वभिक्षप्रयोगमाहुः ॥
पार्श्वेकोद्विष्टयोःसंपाते । पार्श्वेणत्वभिनिर्वस्य एकोद्विष्टं समाचरेदिति जायवलिः । गृहदाहादिना युगपन्मरणेतुभृगुः—एककालेगतासूनां

बहूनामथादयोः । तत्रेण श्रपणं कृत्वाकुर्याच्छ्राद्धं पृथक्पृथक् । पूर्वकस्य मृतस्यादौ द्वितीयस्य ततः कुर्यात्सञ्चिपाते-
 ध्वयंक्रमः । ऋष्यश्रुंगः—भवेद्यदिसर्पिडानां युगपन्मरणं कञ्चित् । संवन्धासत्तिमालोच्यकमान्छ्राद्धं समाचरेत् । गार्कडे—एकेनैव हि पा-
 केनश्राद्धानिकुरुतग्रहि । विकिरंत्वेकतः कुर्यात्पिण्डान्दद्यात् पृथक्पृथक् । अत्रिः—बहूनामथाद्वाभ्यां श्राद्धं चेत्स्यात्समेहनि । तत्रेणश्र-
 पणं कृत्वा पृथक् श्राद्धानि कारयेत् । पुलस्त्यः—महालयेगयाश्राद्धेगतासुनांश्चयेहनि । तत्रेणश्रपणं कृत्वा श्राद्धं कुर्यात्पृथक्पृथक् । इदं
 च पृथक्पाकेन भिन्नश्राद्धाशक्तौ ॥ पृथक्पाकेनसंवन्धासत्याश्राद्धभेदस्तुमुख्यः पक्षः । एकत्रैवदिने श्राद्धद्वयं प्राप्तं यदा तदा । चरेदेवपुरा-
 वर्षोत्पितृमांतुधयस्तुतः । एकस्मिन्यः करोत्यद्विद्वयोः श्राद्धं यदाद्विजः । तदापूर्वमृतस्यादौ कृत्वास्वात्तायथाविधि । पश्चात्पश्चान्मृतस्यैव
 पृथक्पाकेः समाचरेत् । नेकस्मिन्दिवसे श्राद्धं त्रयाणां कुत्रचिद्विजः । एकः कुर्यात्त्रयाप्राप्ते अन्योभ्रातासमाचरेत् । भ्रातर्यविधमानेतुतत्परे-
 द्विसमाचरेत् । अन्यथाश्राद्धहंतास्याच्छ्राद्धसंकरकृद्भवेत् । इत्याम्बलायनोक्तैरितिपृथ्वीचन्द्रः । कात्यायनस्तु—द्वे बहूनिभित्तानि-
 जापरत्रेकवासरे । नैमित्तिकानिकार्याणि निमित्तोत्पत्यनुक्रमात् । जायालिः—श्राद्धं कृत्वा तु तस्यैव पुनः श्राद्धं न तद्धिने । नैमि-
 त्तिकं तु कर्तव्यं निमित्तानुक्रमोदयमिति । इतिश्राद्धसंपातेर्णयः ॥ इतिश्राद्धप्रकरणम् ॥

इति शुक्यजुःशालीयकर्मकाण्डप्रदीपेआहिकाचारप्रकरणम् ॥

अथत्रतोद्यापनप्रतिष्ठादिमिश्रप्रकरणम् ॥ ४ ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ एवंसपरिकरमाह्निकाचारंश्राद्धकाण्डं चोक्तवाकमायातंविधिधत्रतोद्यापनसुरप्रतिष्ठाशान्तिकादियुतमिष्टापूर्तप्रकरणमारभ्यते । तत्रादावखिलत्रतोद्यापनप्रतिष्ठादिध्यायस्यकाःसर्वतोभद्रलिङ्गतोभद्रादिकारिकास्तत्रस्थाप्यवह्नादिमण्डलदेवताथक्रमेणोपकल्प्यन्ते—

अथ सर्वतोभद्रकारिकाः ॥ प्रागुदीच्यायतारेखाः कुर्यादेकोनविंशति ॥ खण्डेन्दुस्त्रिपदःकोणे शृङ्खलापञ्चभिःपदैः ॥ १ ॥ एकादशपदावह्नीभद्रंतुनवभिःपदैः ॥ चतुर्विंशत्पदावापीपरिधिर्विंशतिःपदैः ॥ २ ॥ मध्येपोडशभिःकोष्टैःपद्ममण्डलं स्यूतं ॥ श्वेतेन्दुःशृङ्खलाकृष्णावह्नीनीलेनपूरयेत् ॥ ३ ॥ भद्राकृष्णासितावापीपरिधिःपीतवर्णकैः ॥ बाह्योत्तरदलैःश्वेताकर्णिकापीतवर्णका ॥ ४ ॥ परिध्यावेष्टितंपद्मबाह्योसत्वंरजस्तमः ॥ तन्मध्येस्वापयेदवान्मखाधांथसुरेश्वरान् ॥ ५ ॥ इतिसर्वतोभद्रप्रमाणं ॥ अथ द्वादशलिङ्गतोभद्रप्रमाणं ॥ प्रागुदीच्यांगतारेखाःकुर्याद्विंशतिस्तथा ॥ खण्डेन्दुस्त्रिपदाकोणेपद्मगृह्णला ॥ १ ॥ त्रयोदशपदावह्नीचतुर्भिर्भद्रमेवच ॥ कृष्णधान्येनरुद्रःस्वाह्निङ्गंसावद्यभिःपदैः ॥ २ ॥ उभयोर्लिङ्गयोर्मध्येवाय्वेकादशभिःपदैः ॥ ३ ॥ पदानिपरिशेषाणितण्डुलैर्नैवपूरयेत् ॥ परिधिश्चतुर्विंशत्यापदैरक्तंचमच्यतः ॥ ४ ॥ तन्मध्येपरिधिःपीतापदानितस्यपोडश ॥ कमलंछापत्रंस्यात्तन्मध्येनवभिःपदैः ॥ ५ ॥ मण्डलंद्वादशलिङ्गंसाहस्रतालिङ्गोद्भवं तथा ॥ शिवत्रते समुद्दिष्टं सर्वसिद्धिकरपरं ॥ ६ ॥ इतिलिङ्गतोभद्रप्रमाणं ॥ अन्यानिच एकलिङ्गतोभद्रं चतुर्लिङ्गतोभद्रमष्टलिङ्गतोभद्रंहरिहरमण्डलात्मकमर्षुर्द्वादशलिङ्गतोभद्रादीनिकचिक्चिदुपमुक्तान्युपन्यसनीयान्यपिग्रन्थविस्तरमयान्नोपन्यस्तानिकित्त्वारंगेमण्डलसंप्रदहः कियते तेषामूलवचनकारिकादिज्ञातमाकरान्तरतोवगन्तव्यम् ॥

अथसर्वतोभद्रमण्डलदेवतास्थापनम् ॥ आचमनादिदेशकालीस्पृत्वा अमुककर्माङ्गत्वेनसर्वतोभद्रमण्डलदेवतास्थापनं
 पूजनंचाहंकरिष्ये ॥ मध्यकर्णिकायाम् ॥ ब्रह्मजज्ञानमितिमन्नस्यप्रजापतिर्ऋषिःत्रिष्टुपच्छन्दः आदित्योदेवताब्रह्मस्थापने चि-
 नियोगः ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं प्रथुमंपुरस्ताद्विहीमत् ॥ सवृष्ट्याऽपुमाअस्यविष्टा ॥ सुतश्चयोनिमसंतश्चिर्वि-
 ॥ १ ॥ मन्त्रान्तेब्रह्माणंजावाहयामिस्थापयामि इति ब्रह्माणंमध्येस्थापयेत् ॥ एवंसर्वत्र ॥ ततउदीचीमारभ्यवायु-
 कोणपर्यन्तं कुबेरादीन्वायुपर्यन्तानष्टौ लोकपालान्स्थापयेत् ॥ उत्तरेवाप्यां ॥ वयं सोमेत्यस्यवन्धुर्ऋषिः गायत्रीच्छन्दः
 सोमोदेवता सोमस्थापनेचिनियोगः ॥ ॐ वयं सोमं व्रतेतवुमनस्तनून्पुविभ्रतः ॥ प्रजावन्तं ऽसचेमहि ॥ २ ॥ सोमाय-
 नमःसोमंआ ॥ ईशान्यां खण्डेन्दौ ॥ तमीशानमित्यस्यगोतमऋषिः जगतीच्छन्दः विश्वेदेवादेवता ईशानस्थापनेचि ॥ ॐ त-
 मीशानं जगतस्तस्युपुस्पतिंधियञ्जिन्यमवसेहमहेबुधं ॥ पूयानो यथावधेर्दसामसंहृधेरीक्षितापुयुरदब्धः स्वस्तये ॥ ३ ॥ ईशा-
 नायनमः ईशानमा ॥ पूर्ववाप्यां ॥ वातारिमितिमन्नस्यगर्गऋषिःत्रिष्टुपच्छन्दः इन्द्रोदेवता इन्द्रस्थापनेचि ॥ ॐ व्राता-
 रुमिन्द्रमवितारुमिन्द्रं ॥ हवेहवेसुहवुं शूरुमिन्द्रं ॥ हयामिन्द्रकंपुं रुहुतामिन्द्रं ॥ स्वस्तिनोमुववाधुत्वित्तिन्द्रः ॥ ४ ॥ इन्द्राय ॥
 आंग्र्यां खण्डेन्दौ ॥ त्वंनोअन्नइतिमन्नस्यआंगिरसहिरण्यस्तूपऋषिः जगतीच्छन्दः अग्निदेवता अग्निस्थापनेचि ॥ त्वंनोअग्ने-
 तर्पदेवपुष्टुभिर्मुषेनोरक्षतुन्वुधवन्ध ॥ व्रातालोकस्यतनयुगर्वामुसनिमेपुं ररक्षमाणस्तवभृते ॥ ५ ॥ अग्नयेनमः ॥

दक्षिणेवाप्यां ॥ यमायत्वेतिमन्त्रसदध्यङ्कार्यवर्णऋपिः त्रीणियजूपिआद्यस्यमनामांवातोअंसयोर्धर्मादेवतायमस्थापने-
 वि० ॥ ॐद्युमायुत्वाङ्गिरस्यतेपितृमतेस्वाहा ॥ स्वाहाधुर्मायुस्वाहाघुर्मःपित्रे ॥ ६ ॥ यमायनमःयमं० ॥ नैर्कल्यांखण्डेन्दौ ॥
 असुन्वन्तमित्यस्यप्रजापतिर्ऋपिःत्रिष्टुप्छन्दःनिकर्तितदेवतानिकर्तितस्थापनेवि० ॥ ॐअसुन्वन्तुमर्यजमानमिच्छस्तेनस्ते-
 स्यामन्दिहितस्करस्य ॥ अन्यसुसर्दिच्छसातहृत्यानमोदेविनिकर्ततेतुभ्यमस्तु ॥ ७ ॥ निकर्तयेनमः० ॥ पश्चिमेवाप्यां ॥ तत्त्वा-
 यामीतिमन्त्रस्यगुप्तःशेषऋपिःत्रिष्टुप्छन्दःवरुणोदेवतावरुणस्थापनेवि० ॥ ॐतत्त्वामियामिन्नखण्डावन्दमानुस्तदाशास्तेयजमा-
 नोहृचिभिः ॥ अहेडमानोधरणेहवोभ्युरुशःसमानुआयुःप्रमोषीः ॥ ८ ॥ वरुणायनमः० ॥ वायव्यांखण्डेन्दौ ॥ आनोनियु-
 द्धिरितिमन्त्रस्यवसिष्ठऋपिःत्रिष्टुप्छन्दःवायुर्देवतावायुस्थापनेवि० ॥ ॐआनोनियुद्धिःश्रुतिनीभिरध्वरःसहृस्विणीभिरुप-
 याहियुजं ॥ वार्योभुस्मिन्सर्वनेमादयस्वयूयंपतस्तुस्तिभिःसदर्शनः ॥ ९ ॥ वार्यवेनमः० ॥ वायुसोममध्येभद्रे ॥ सुगावोदे-
 वाइतिमन्त्रस्यप्रजापतिर्ऋपिःत्रिष्टुप्छन्दःदेवादेवताःवसुस्थापनेवि० ॥ ॐसुगावोदेवाःसदर्नाऽअकर्मजआजुर्गमेदःसर्व-
 नंजुपुणाः ॥ भरमाणाघर्हमानाहुवीःप्युखेर्धत्तवसयोवसूनि ॥ १० ॥ अष्टवसुभ्योनमःअष्टवसूनावा० ॥ सोमे-
 शानमध्येभद्रे ॥ रुद्राःसःसुज्येत्यस्यप्रजापतिर्ऋपिःअनुष्टुप्छन्दःरुद्रोदेवतारुद्रस्थापनेवि० ॥ ॐरुद्राःसुज्येत्प्रथिवीवृ-
 द्धज्योतिःसमीधरे ॥ तेषांमानुजसुइच्छुक्रोद्देवेपुरोचते ॥ ११ ॥ एकादशभ्योरुद्रेभ्योनमःएकादशरुद्राना० ॥ उदकोप० ॥

ईगानेन्द्रमध्येभद्रे ॥ यज्ञोदेवानामित्यस्यकुत्सऋषिःयजुरंतंत्रिष्टुपच्छन्दःआदित्योदेवताआदित्यस्थापनेवि० ॥ ॐयुज्ञोदे-
वानांप्रत्वेतिसुसमादित्यासोभर्षतामृडयन्तः॥आवोर्वाचीसुमुतिर्षट्श्यादुच्छ्रोश्चिघावर्षिवोचितुरासदादित्येभ्यस्त्वा ॥ १२ ॥
द्वादशादित्येभ्योनमःद्वादशादित्याना० ॥ इन्द्राग्निमध्येभद्रे ॥ यावांशेत्यस्यमेधातिथिर्ऋषिःयजुरंतंगायत्रीछन्दःअ-
धिनोदेवतेअधिनोःस्थापनेवि० ॥ ॐयावांकशामधुमुत्यधिनानासूवृतावती ॥ तयायुर्जनिमिक्षतं ॥ १३ ॥ अग्निभ्यां-
नमःअधिनावावा० ॥ अग्नियममध्येभद्रे ॥ ओमासध्वर्षणीधृतइत्यस्यमधुच्छन्दाऋषिःगायत्रीछन्दःविश्वेदेवादेवताः वि-
श्वेदेवस्थापनेवि० ॥ ॐओमासध्वर्षणीधृतोविश्वेदेवासुआर्गत ॥ द्वाधाच्छंसोद्वाशुर्षसूतं ॥ १४ ॥ विश्वेभ्योदेवेभ्यो-
नमःविश्वान्देवानावा० ॥ यमनिर्ऋतिमध्येभद्रे ॥ अभित्यंदेवमित्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःअष्टिच्छन्दःसवितादेवता य-
क्षस्थापनेवि० ॥ ॐअभित्यंदेवच्छंसितारंसोण्योःकुचिक्रतुमर्चामित्यस्यवत्शरब्रधामभिम्रियंमुतिकुविं ॥ ऊर्ध्वायस्या-
मलिर्भाअदियुत्सर्वीमनिहिरण्यपाणिरमिनीतसुकर्तुःकृपास्वः ॥ १५ ॥ यक्षेभ्योनमः यक्षानावा० ॥ निर्ऋतिवरु-
णमध्येभद्रे ॥ नमोस्तुसर्पेभ्य इत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छन्दःसर्पादेवताःसर्पस्थापनेवि० ॥ ॐनमोस्तुसर्पेभ्योयेकच-
ष्टुड्वीमनु ॥ येबुन्तरिक्षेयेद्विवितेभ्यःसुर्षेभ्योनमः ॥ १६ ॥ सर्पेभ्योनमः सर्पानावाह० ॥ तत्रैव ॥ ॐभृतेभ्योनमः-
भूतानावाहयामि ॥ १७ ॥ वरुणायुमध्येभद्रे ॥ ऋतापादित्यस्येदेवाऋषयःयजुर्षि गन्धर्वाप्सरोदेवतागन्धर्वाप्सरःस्थाप-

नेचि० ॥ ॐ क्रुत्तापाट्टतर्धामाग्निर्गंधर्वस्तस्यौषधयोप्सरसोऽसुदोनाम ॥ सनहुदं ब्रह्मक्षत्रंपातुतस्यैस्वाहावाद्ताभ्युः ॥ १८ ॥
 गन्धर्वाप्सरसोऽभ्यो नमः गन्धर्वाप्सरसआ० ॥ ब्रह्मसोममध्यवाप्यां ॥ यदक्रन्देलस्यजमदग्निदीर्घतमाष्टपीत्रिष्टुप्लन्दः
 अश्वोदेवतास्कन्दस्थापनेचि० ॥ ॐ यदक्रन्दः प्रथुमंजार्थमानुद्यन्त्समुद्राद्दुतवुपुरीपात् ॥ इत्येनस्यपुक्षाहृरिणस्यवाह-
 ऽर्षपुस्तुल्यं महिज्जातैर्तैर्वन् ॥ १९ ॥ स्कन्दायनमः स्कन्दमावा० ॥ तत्रैवनाममन्त्रेण ॥ ॐ नन्दिनेनमः ।
 नन्दिनेना० ॥ २० ॥ ॐ ईधरायन० ईधरमा० ॥ २१ ॥ ॐ शूलायनमः शूलमावा० ॥ २२ ॥ ॐ महा-
 कालायनमः महाकालमावा० ॥ २३ ॥ ब्रह्मेशानमध्येवल्लीपु ॥ अदितिर्घोरित्यस्यगोतमऋषिः त्रिष्टुप्लन्दः विश्वेदेवा-
 देवताः दक्षादिसप्तकस्थापनेचि० ॥ ॐ अदितिर्घोरदितिरुन्तरिक्षुमदितिर्मातासपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाजदितिः पञ्चज-
 न्नाअदितिर्जातमदितिर्जनित्वं ॥ २४ ॥ दक्षादिसप्तकायनमः दक्षादिसप्तकमावा० ॥ ब्रह्मन्द्रमध्येवाप्यां ॥ अम्बेअम्बिक-
 इत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्लन्दः अश्वोदेवतादुर्गास्थापनेचि० ॥ ॐ अम्बेअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चन ॥ ससस्य-
 शुक्रः सुभद्रिकां काम्पीलवुसिनी ॥ २५ ॥ दुर्गायनमः दुर्गामावा० ॥ तत्रैव ॥ इदं विष्णुरित्यस्यमेधातिथिर्ऋषिः गायत्री-
 छन्दः विष्णुर्देवताविष्णुस्थापनेचि० ॥ ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमेत्रे धानिर्देवपुदं ॥ समूढमसपादं सुरे ॥ २६ ॥ विष्ण-
 येनमः विष्णुमा० ॥ ब्रह्माग्निमध्येवल्लीपु ॥ पितृभ्य इत्यस्य प्रजापलयश्चिसरस्वात्यऋषयः सप्तयजूषि पितरोदेवताः स्व-
 धास्थापनेचि० ॥ ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमुः प्रपितामहेभ्यः स्वधानमुः स्वधायिभ्यः स्वधायिभ्यः स्व-

धानमः ॥ अक्षन्पितरोमीमदन्तपितरोतीतृपन्तपितरुःपितरुःशुन्धध्वं ॥ २७ ॥ स्वधायेनमः स्वधामावा ॥ ब्रह्मयम-
मध्यवाप्यां ॥ परंमृत्योइत्यस्यसंकमुकऋपिःत्रिष्टुप्छन्दःमृत्युर्देवतामृत्युस्थापनेवि ॥ ॐपरंमृत्योअनुपैरैहिपन्ध्यांयस्ते-
अन्यइतरोदेवयानात् ॥ चक्षुष्मतेद्युष्वेतेत्रयीमिमान्प्रजांशरीरिपोमोतधीरान् ॥ २८ ॥ मृत्यवेनमःमृत्युमावा ॥
ब्रह्मनिक्रंतिमध्येवहीषु ॥ गणानांत्वैत्यस्यत्रजापतिक्रिपिः चत्वारियजूपि गणपतिर्देवतागणपतिस्थापनेवि ॥ ॐगुणानां-
त्वागुणपतिंहवामहे ॥ २९ ॥ गणपतयेनमःगणपतिमा ॥ ब्रह्मवरुणमध्येवाप्यां ॥ शंनोदेवीरित्यस्यदध्यङ्कुःधर्वेण-
ऋपिःगायत्रीछन्दःआपोदेवताअप्स्थापनेवि ॥ ॐशंनोदेवीरुभिष्टयुआपोभवन्तुषीतये ॥ शंयोरुभिर्हवन्तुनः ॥ ३० ॥
अन्नो नमःअपआ ॥ ब्रह्मवायुमध्येवहीषु ॥ मरुतोयस्यैत्यस्यगोतमऋपिःगायत्रीछन्दःमरुतोदेवताःमरुस्थापनेवि ॥
ॐमरुतोयस्युद्दिधयेषुधादिवोविमहसद ॥ ससुगोपातमोजनः ॥ ३१ ॥ मरुन्न्योनमःमरुतआवा ॥ ब्रह्मणःपादमूलक-
णिंकाधः ॥ स्योनापृथिवीलस्यमेधातिथिऋपिःगायत्रीछन्दःपृथ्वीदेवतापृथ्वीस्थापनेवि ॥ ॐस्योनापृथिविनोभवानृ-
क्षुरानुिवेशनी ॥ यच्छानुःशर्मसुप्रथाः ॥ ३२ ॥ पृथिव्येनमःपृथ्वीमावा ॥ तत्रैव ॥ पञ्चनद्यइत्यस्यआदित्ययाज्ञवल्क्याद्युषी
अनुष्टुप्छन्दःसरस्वतीनदीदेवतागङ्गादिनदीस्थापनेवि ॥ पञ्चनुद्युःसरस्वतीमपियन्तिसहोतसा ॥ सरस्वतीतुर्पंचुधासोदु-
शेर्भवत्सुरित् ॥ ३३ ॥ गङ्गादिनदीन्न्योनमःगङ्गादिनदीरावा ॥ तत्रैव ॥ इमंमइत्यस्यशुनःशेषऋपिःगायत्रीछन्दःवरु-
णोदेवतासप्तसागरस्थापनेवि ॥ ॐइमंमेवरुणश्रुधीहर्वमुधाचमृडय ॥ त्वामंबुस्युराचके ॥ ३४ ॥ सप्तसागरेन्न्योनमः-

सप्तसागरानावाह० ॥ ततोनाम्नाकर्णिकोपरि ॥ ॐमेखेनमःमेरुमाया० ॥ ३५ ॥ बाह्यपरिधौसोमादिसमीपे ॥ ॐग-
दायैनमःगदामावा० ॥ ३६ ॥ ईशानान्तिके ॥ ॐत्रिशूलायनमःत्रिशूलमावा० ॥ ३७ ॥ इन्द्रान्तिके ॥ ॐधव्राय-
नमःवज्रमावा० ॥ ३८ ॥ अग्निसमीपे ॥ ॐशक्तयेनमःशक्तिमावा० ॥ ३९ ॥ यमान्तिके ॥ ॐदण्डायनमःदण्ड-
मावा० ॥ ४० ॥ निर्ऋतिसमीपे ॥ ॐखड्गायनमःखड्गमावा० ॥ ४१ ॥ वरुणान्तिके ॥ ॐपाशायनमःपाशमावा० ॥ ४२ ॥
वायुसमीपे ॥ ॐअङ्कुशायनमःअङ्कुशमावा० ॥ ४३ ॥ तद्ब्रह्मोत्तरे ॥ ॐगौतमायनमःगौतममा० ॥ ४४ ॥ ईशान्ये ॥
भरद्वाजायनमःभरद्वाजमावा० ॥ ४५ ॥ पूर्वे ॥ ॐविश्वामित्रायनमःविश्वामित्रमावा० ॥ ४६ ॥ आग्नेय्यां ॥ ॐकश्य-
पायनमःकश्यपमावा० ॥ ४७ ॥ दक्षिणे ॥ ॐजमदग्नेयनमःजमदग्निमावा० ॥ ४८ ॥ नैऋत्यां ॥ ॐवसिष्ठायनमः-
वसिष्ठमावा० ॥ ४९ ॥ पश्चिमे ॥ ॐअत्रयेनमःअत्रिमावा० ॥ ५० ॥ वायव्यां ॥ ॐअरुन्धत्येनमःअरुन्धतीमावा०
॥ ५१ ॥ तद्ब्रह्मपूर्वे ॥ ॐऐन्द्रेयनमःऐन्द्रीमावा० ॥ ५२ ॥ आग्नेय्यां ॥ ॐकौमार्येनमःकौमारीमावा० ॥ ५३ ॥ द-
क्षिणे ॥ ॐत्राह्येनमःत्राह्यीमा० ॥ ५४ ॥ नैऋत्यां ॥ ॐचाराह्येनमः चाराह्यीमावा० ॥ ५५ ॥ पश्चिमे ॥ ॐचामु-
ण्डायैनमःचामुण्डामावा० ॥ ५६ ॥ वायव्यां ॥ ॐवैष्णव्येनमःवैष्णवीमावा० ॥ ५७ ॥ उत्तरे ॥ ॐकौर्वेयैनमःकौ-
र्वेरीमावा० ॥ ५८ ॥ ईशान्यां ॥ ॐवैनायक्येनमः वैनायकीमावा० ॥ ५९ ॥ एवंसर्वतोभद्रेदेवताआवाह्यपूजनं बलि-
दानंचविधायप्रधानहोमान्तेतत्तन्मन्त्रैर्नाममन्त्रैर्वाप्रत्येकंदशदशतिळाहुतिभिरैकैकाज्याहुत्यावाहुयात् ॥

ब्रह्मयज्ञानं.	ब्रह्मणेनमः	आनोत्तिथु.	धोययेनमः	ऋतापाडृत.	गंधर्वाभसरो०	पितृभ्यः स्वधा.	स्वंधायै नमः
ध्रुवश्चतुर्भिः.	सोमाय नमः	सुगावो.	अष्टवसुभ्यो न	यदक्रन्दः प्र.	स्कन्दाय नमः	परमृत्यो.	मृत्युरोगेभ्यो न.
तमीशानं.	ईशानाय नमः	रुद्राः सु०	एकादशरुद्रेभ्यो	नदिनेनमः		गुणानीत्वा.	गुणपतये नमः
ज्ञातारुमिन्द्रं.	इन्द्राय नमः	यज्ञोद्वा	द्वादशादित्ये०	ईश्वराय नमः		शंनोदिवी.	अश्विनो नमः
त्वं नो अग्रे.	अग्रेय नमः	यायुं कशुा.	अश्विभ्यां नमः	शूलाय नमः		मरुतोयस्यु.	मरुद्भ्यो नमः
युमार्यत्वा.	यमाय नमः	ओमास.	विश्वेभ्यो देवे०	महाकालाय न.		स्योनापृथिवि.	पृथिव्ये नमः
अहुन्वन्तं.	निर्ऋतेय नमः	अभिसंदुवं.	संसयक्षेभ्यो न.	दक्षादिसप्तका०		पश्चन्नुष्टुः	गङ्गादि नदीभ्यो
तत्त्वायामि.	वरुणाय नमः	नमोऽस्तुत.	संपभ्यो नमः	अदितिर्घो.		दुर्ममेष्वरुण.	सैतसागरेभ्यो०
गेंदार्थे नमः	शेक्तये नमः	पौशाय नमः	भूतेभ्यो नमः	अंबुअंबिके०		विष्वक्पु.	मेरुयेनमः
त्रिशूलाय नमः.	देण्डाय नमः	अंकुशाय नमः	भैरवजाय नमः	इदं विष्णु.		विष्ण्वये नमः	विष्ण्वये नमः
धैत्राय नमः	सैद्धानाय नमः	गौतमाय नः	विश्वामित्राय०	जैमदस्ये नमः		वांराह्ये नमः	कौवेर्ये नमः
			कैस्यपाय नमः	अंत्रये नमः		चामुण्डायै नमः	वैनांययै नमः

अधलिङ्गतोभद्रदेवताः ॥ पूर्वलिङ्गेषु ॥ ॐवीरभद्रायनमःवीरभद्रमावा० ॥ १ ॥ ॐशंभवेनमः शंभुमावा० ॥ २ ॥
 ॐअजैकपदेनमःअजैरुपदमा० ॥ ३ ॥ दक्षिणलिङ्गेषु ॥ ॐअहिर्बुध्यायनमःअहिर्बुध्यामा० ॥ ४ ॥ ॐपिनाकिनेनमः
 पिनाकिनमा० ॥ ५ ॥ ॐशूलपाणयेनमःशूलपाणिमा० ॥ ६ ॥ पश्चिमलिङ्गेषु ॥ ॐभुवनाधीश्वरायनमःभुवनाधीश्व-
 रमा० ॥ ७ ॥ ॐकपालिनेनमःकपालिनमा० ॥ ८ ॥ ॐदिकपतयेनमःदिकपतिमावा० ॥ ९ ॥ उत्तरलिङ्गेषु ॥ ॐरु-
 द्रायनमःरुद्रमा० ॥ १० ॥ ॐशिष्यायनमःशिवमावा० ॥ ११ ॥ ॐमहेश्वरायनमःमहेश्वरमावा० ॥ १२ ॥ अष्टभैर-
 वदेवताःपूर्वादिक्रमेण ॥ ॐअसिताङ्गभैरवायनमःअसिताङ्गभैरवमा० ॥ १ ॥ ॐरुरुभैरवायनमःरुरुभैरवमावा० ॥ २ ॥
 ॐचण्डभैरवायनमः ॥ ३ ॥ ॐक्रोधभैरवायनमः ॥ ४ ॥ ॐउन्मत्तभैरवायनमः ॥ ५ ॥ ॐकपालभैरवायनमः ॥ ६ ॥
 ॐभीषणभैरवायनमः ॥ ७ ॥ ॐसंहारभैरवायनमः ॥ ८ ॥ पूर्वादिक्रमेणचतुर्विंशतिदेवताःस्थापनीयाः ॥ ॐभवाय-
 नमःभवं० ॥ १ ॥ ॐशर्वायनमःशर्व० ॥ २ ॥ ॐरुद्रायनमःरुद्र० ॥ ३ ॥ ॐपशुपतयेनमःपशुपति० ॥ ४ ॥ ॐम-
 हतेनमःमहान्तं० ॥ ५ ॥ ॐभीमायनमःभीमं० ॥ ६ ॥ ॐईशानायनमःईशानं० ॥ ७ ॥ ॐअनन्तायनमःअनन्तं०
 ॥ ८ ॥ ॐवासुकयेनमःवासुकिं० ॥ १० ॥ ॐकुलिशायनमःकुलिशं० ॥ ११ ॥ ॐकर्कोटकायनःकर्कोटकं० ॥ १२ ॥
 शङ्खपालायनमःशङ्खपालं० ॥ १३ ॥ ॐकम्बलायनमःकम्बलं० ॥ १४ ॥ ॐअथतरायनमःअथतरं० ॥ १५ ॥ ॐशू-
 लिनेनमःशूलिनं० ॥ १६ ॥ ॐचन्द्रमौलयेनमःचन्द्रमौलिं० ॥ १७ ॥ ॐचन्द्रमसेनमःचन्द्रमसं० ॥ १८ ॥ ॐच्युपस-

धजापनमःदृषमध्वजं ॥१९॥ ॐत्रिलोचनायनमःत्रिलोचनं ॥२०॥ ॐशक्तिधरायनमःशक्तिधरं ॥२१॥ ॐमहेध-
रायनमःमहेधरं ॥२२॥ ॐशूलधारिणेनमःशूलधारिणं ॥२३॥ ॐस्थाणवेनमःस्थाणुं ॥२४॥ इतिलिङ्गतोमद्रदेवताः ॥
अथलिङ्गतोमद्रदेवतास्थापने ॥ आचमनं । प्राणायामः । उक्तविशेषणवतिदेशकालेचअगुकप्रताङ्गभूतंचतुर्लिङ्गोद्भव-
लिङ्गतोमद्रदेवतास्थापनंपूजनंचाहंकरिष्ये ॥ मध्येकर्णिकार्या ॥ ब्रह्मजज्ञानमितिमन्त्रस्यप्रजापतिर्ऋषिःत्रिष्टुप्छन्दः आ-
दित्योदेवता ब्रह्मस्थापनेविनियोगः ॥ ॐब्रह्मजज्ञानं ॥ ब्रह्मणेनमः ब्रह्माणमावाहयामि ॥ एवंसर्वत्र ॥ उदीचीमा-
रभ्य वायुकोणपर्यंतं कुचरादीन्वायुपर्यंतानष्टौलोकपालान्स्थापयेत् ॥ तत्रादौ उत्तरलिङ्गस्याधः ॥ वयंॐसोमेत्यस्यवन्द्यु-
र्ऋषिःगायत्रीछन्दःसोमोदेवता सोमस्थापनेविं ॥ ॐव्युयंॐसोमं ॥ ईशान्यांखण्डेदौ ॥ तमी-
शानमितिमन्त्रस्यगोतमऋषिः जगतीछन्दः विश्वेदेवादेवता ईशानस्थां ॥ ॐतमीशानुं ॥ ईशानायं ॥ पूर्व-
लिङ्गस्याधः ॥ त्रातारमितिमन्त्रस्यगर्गऋषिःत्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवताइन्द्रस्थापनेविं ॥ ॐत्रातारुमिन्द्रं ॥ इन्द्रायनमः
इंद्रं ॥ आग्नेय्यांखण्डेन्दौ ॥ त्वन्नोअग्नेइत्यस्यआङ्गिरसहिरण्यस्तूपऋषिःजगतीछन्दः अग्निदेवता अग्निस्थां । ॐत्व-
न्नोअग्नें ॥ अग्नेयेनमःअग्निं ॥ दक्षिणलिङ्गस्याधः ॥ यमायत्येत्यस्यदध्यङ्काथर्वणऋषिःत्रीणियजुषि आद्यस्ययमनामा
यातोदेवता अन्स्योर्ध्वमिदेवता । यमस्यापनेविं ॥ ॐयुमायुर्वां ॥ यमायनमःयमं ॥ नैर्ऋत्यांखण्डेन्दौ ॥ असुन्व-
न्तमित्यथप्रजापतिर्ऋषिःत्रिष्टुप्छन्दःनिर्ऋतिदेवतानिर्ऋतिस्यापनें ॥ ॐअसुन्वन्तुं ॥ निर्ऋतयेनमःनिर्ऋतिं ॥ पृथि-

मल्लिकः ॥ तत्त्वायामीत्यस्यशुनःशेषः त्रिष्टुप्छन्दःवरुणोदेवतावरुणस्थापनेवि० । ॐ तत्त्वायामि० । वरुणायनमः
वरुणं ॥ वायव्यांखण्डेन्दौ ॥ आनोनिद्युद्धिरित्यस्यप्रजापतिर्ऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः वायुर्देवता वायुस्थापनेवि० ॥ ॐ आनो-
नियुद्धिः० । वायवेनमः वायुं० ॥ वायुसोममध्येभद्रे ॥ सुगावोदेवाइत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः देवादेवता वसु-
स्थापनेवि० ॥ ॐ सुगावोदेवाः० । वसुभ्योनमः वसूनावा० ॥ ॐ ध्रुवायनमः ध्रुवं० १ । ॐ अध्वरायनमः अध्वरं० २ ।
ॐ सोमायनमः सोमं० ३ । ॐ अश्विनोमः अप० ४ । ॐ अनिलायनमः अनिलं० ५ । ॐ अनलायनमः अनलं० ६ । ॐ प्रत्यूपायनमः प्र-
त्यूपं० ७ । ॐ प्रभासायनमः प्रभासं० ८ ॥ सोमेशानमध्येभद्रे ॥ ॐ रुद्राःसंस्तुज्येत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः रुद्रोदेव-
तारुद्रस्थापनेवि० ॥ ॐ रुद्राःसंस्तुज्ये० । रुद्रेभ्योनमः रुद्रान्० ॥ ॐ वीरभद्रायनमः वीरभद्रं० १ । ॐ शंभवेनमः शंसुं० २ ।
ॐ गिरिशायनमः गिरिशं० ३ । ॐ अजैकपादायनमः अजैकपादं० ४ । ॐ अहिर्बुध्यायनमः अहिर्बुध्न्यं० ५ । ॐ पिनाकिनेनमः पि-
नाकिनं० ६ । ॐ भुवनाधीश्वरायनमः भुवनाधीश्वरं० ७ । ॐ कपालिनेनमः कपालिनं० ८ । ॐ दिक्पतयेनमः दिक्पतिं० ९ । ॐ स्था-
णवेनमः स्थाणुं० १० । ॐ रुद्रायनमः रुद्रं० ११ । यज्ञोदेवानामित्यस्यकुत्सऋषिः यजुरन्तं त्रिष्टुप्छन्दः । आदित्योदेवता आदित्य-
स्थापनेवि० । ॐ युज्ञोदेवानां० । द्वादशादित्येभ्योनमः द्वादशादित्यान्० ॥ ॐ भगायनमः भगं० १ । ॐ वरुणायनमः वरुणं० २ ।
ॐ सूर्यायनमः सूर्यं० ३ । ॐ वेदाङ्गायनमः वेदाङ्गं० ४ । ॐ भानवेनमः भानुं० ५ । ॐ रवयेनमः रविं० ६ । ॐ गमस्तयेनमः-
गमस्ति० ७ । ॐ हिरण्यरेतसेनमः हिरण्यरेतसं० ८ । ॐ दिवाकरायनमः दिवाकरं० ९ । ॐ मित्रायनमः मित्रं० १० । ॐ आदित्या-

यनमःआदित्यं० ११ । ॐ विष्णवे नमः विष्णुं० १२ ॥ इन्द्राग्निमध्ये भद्रे ॥ यावां कथो लस्य मे धाति धिर्ऋषिः यजुर्गायत्री छन्दः-
अधिनौ देवता अधिस्थापने वि० । ॐ धावां कशा० । अधिभ्यां नमः अधिनौ जावा० ॥ अग्नियममध्ये भद्रे ॥ ओमासधर्षणी-
धुतइत्यस्य मधुच्छन्दाऋषिः गायत्री छन्दः विश्वे देवा देवता विश्वे देवस्थापने० ॥ ॐ ओमासधर्षणी० । विश्वेभ्यो देवेभ्यो-
नमः विश्वान्देवान्० ॥ यमनिर्ऋतिमध्ये भद्रे ॥ अभित्यं देवमित्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः अप्टिछन्दः सविता देवता सप्तयक्षस्थाप-
ने वि० । ॐ अमित्यं देव० । सप्तयक्षेभ्यो नमः सप्तयक्षान्० ॥ निर्ऋतिवरुणमध्ये भद्रे ॥ नमोस्तु सर्पेभ्य इत्यस्य प्रजापति-
र्ऋषिः अनुष्टुप् छन्दः सर्पादेवता सर्पस्थापने० । ॐ नमोस्तु सर्पेभ्यो० । तत्रैव ॐ भूतभ्यो नमः भू-
तानि० ॥ धरुणवायुमध्ये भद्रे ॥ ऋतापाडित्यस्य देवाऋषयः गन्धर्वाप्सरसो देवताः गन्धर्वाप्सरः स्थापने वि० । ॐ ऋतापा-
डित्० । गन्धर्वाप्सरोभ्यो नमः गन्धर्वाप्सरसः ॥ उत्तरलिङ्गस्याधः ॥ यदकन्दे त्यस्य जमदग्निदीर्घतमाष्टुपीत्रिष्टुप् छन्दः अ-
थो देवताऋकन्दस्थापने वि० । ॐ यदकन्दः प्रथमं० । स्कन्दाय नमः स्कन्दं० ॥ तत्रैव नाममत्रेण ॥ ॐ नन्दिने नमः नन्दिनं ।
ॐ ईश्वराय नमः ईश्वरं० । ॐ शूलाय नमः शूलं० । ॐ महाकालाय नमः महाकालं० ॥ ब्रह्मेशानमध्ये शृङ्खलासु ॥ अदितिर्द्यौ-
रित्यस्य गौतमऋषिः त्रिष्टुप् छन्दः विश्वे देवा देवता दक्षादिसप्तकस्थापने वि० । ॐ अदितिर्द्यौः० । दक्षादिसप्तकाय नमः दक्षादिस-
प्तकं० ॥ पूर्वलिङ्गस्याधः ॥ अम्बे अम्बिक इत्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप् छन्दः अथो देवता दुर्गास्थापने वि० । ॐ अम्बे अम्बि-
के० ॥ दुर्गायै नमः दुर्गां० ॥ तत्रैव ॥ इदं विष्णुरित्यस्य मे धाति धिर्ऋषिः गायत्री छन्दः विष्णुर्देवता चिष्णुस्थापने वि० । ॐ इदं-

विष्णु० । विष्णवेनम.विष्णुं० ॥ ब्रह्माग्निमध्येऽहलावच्छिपु ॥ पितृभ्यइत्यस्यप्रजापत्यथिसरस्वत्यऋषयः सप्तयजूपिपि-
 तरोदेवतास्रधास्थापनेवि० । ॐ पितृभ्यःस्रधायिभ्यः० । स्वधायैनमःस्रधां० ॥ दक्षिणलिङ्गस्याधः ॥ परंसृत्योइत्यस्य
 संक्युक्तपि.त्रिष्टुप्छन्दःमृत्युर्देवतामृत्युरोगस्थापनेवि० । ॐ परंसृत्योअनु० । मृत्युरोगेभ्योनमःमृत्युरोगान्० ॥ ब्रह्म-
 निकृतिमध्येऽहलावच्छिपु ॥ गणानांत्वेत्यस्यप्रजापतिकृपिःचत्वारियजूपिगणपतिर्देवतागणपतिस्थापनेवि० । ॐ गुणा-
 नात्वा० । गणपतयेनमःगणपतिं० ॥ पश्चिमलिङ्गस्याधः ॥ शन्नोदेवीरित्यस्यदध्यह्नार्धवर्णऋपिःगायत्रीछन्दः आपोदेवता-
 अपस्थापनेवि० । ॐ शन्नोदेवीरु० । अश्विनमःअपः ॥ ब्रह्मवायुमध्येऽहलावच्छिपु ॥ मरुतोयस्येत्थल्ललावच्छिपुः गा-
 यत्रीछन्दःमरुतोदेवतामरुत्स्थापनेवि० । ॐ मरुतोयस्युहि० । मरुद्भ्योनमःमरुतः ॥ पद्मस्यकर्णिकाधः ॥ स्योनापृथिवी-
 त्यस्यमेधातिथिर्ऋपिः गायत्रीछन्दःपृथ्वी देवतापृथ्वीस्थापनेवि० । ॐ स्योनापृथिवी० । पृथिव्यैनमःपृथिवी० । तत्रैव ॥
 पश्चिमइत्यस्यआदित्ययान्धत्व्याष्टपीअनुष्टुप्छन्दःसरस्वतीनदीदेवतागङ्गादिनदीस्थापनेवि० । ॐ पश्चिन्धुःस० । गङ्गा-
 दिनदीभ्योनमःगङ्गादिनदीः० ॥ तत्रैव ॥ इमंसइत्यस्यशुनःशेषऋपिःगायत्रीछन्दः वरुणोदेवतावरुणस्था० । ॐ हुंसंमेव-
 रुण० । सप्तसागरेभ्योनमःसप्तसागरान्० ॥ ततोनाम्नाकर्णिकोपरि ॥ ॐ मेरेवेनमःमेरुं० ॥ ततउदीच्यांलिङ्गे ॥ सद्यो-
 जातमित्यस्यसद्योजातऋपिःत्रिष्टुप्छन्दः.सद्योजातोदेवतासद्योजातस्थापनेवि० । ॐ सद्योजातो० । सद्योजातायनमःस-
 द्योजातमा० ॥ प्राच्यांलिङ्गे ॥ वामदेवायेत्यस्यवामदेवऋपिःजगतीछन्दःविष्णुर्देवतावामदेवस्थापनेवि० । ॐ वामदे-

वायु० । धामदेवायनमःवामदेवं ॥ दक्षिणस्यांलिङ्गे ॥ अघोरेभ्यइत्यस्यअघोरऋषिः अनुष्टुप्छन्दःरुद्रोदेवताअघोरस्थाप-
नेवि० । ॐअघोरेभ्योयु० । अघोरायनमः अघोरं० ॥ प्राच्यांलिङ्गे ॥ तत्पुरुषपाथेत्यस्यतत्पुरुषऋषिः गायत्रीछन्दः रुद्रो-
देवता तत्पुरुषस्थापनेवि० । ॐतत्पुरुषाय० । तत्पुरुषायनमः तत्पुरुषं० ॥ ततःकर्णिकायामेरूपरि ॥ ईशानइत्यस्यई-
शानऋषिः अनुष्टुप्छन्दः रुद्रोदेवता ईशानस्थापनेवि० ॥ ॐईशानःसर्व० । ईशानायनमःईशानं० ॥ ततःपरिधौ ॥
त्वयाहिनइत्यस्य शङ्खऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः पितरोदेवता परिधिस्थापनेवि० । ॐत्वयाहिनःपितरं० ॥ परिधयेनमः प-
रिधिं० ॥ ततोमेरोःपरिधिसंतात् लिङ्गानांस्कन्धेविंशतिकोष्टेषुचतुःपुर्यः ॥ ॐचतुःपुरीभ्योनमः चतुःपुरीः ॥ तत
आमेयकोणे शङ्खलाशिरसिपदत्रये ॥ अग्निमीळइत्यस्यमधुच्छन्दाऋषिःगायत्रीछन्दःअग्निर्देवताऋग्वेदस्थापनेवि० । ॐअ-
ग्निमीळे० । ऋग्वेदायनमः ऋग्वेदं० ॥ इपेत्वेत्यस्यपरमेष्ठीप्रजापतिर्ऋषिः दैव्यनुष्टुप्छन्दः शाखादेवता यजुर्वेदस्थापनेवि०
ॐइपेत्युर्जेत्वा० । यजुर्वेदायनमः यजुर्वेदं० ॥ नैर्ऋत्यकोणेशङ्खलाशिरसिपदत्रये ॥ अन्नआयाहीत्यस्य भरद्वाजऋषिःगाय-
त्रीछन्दः अग्निर्देवता सामवेदस्थापनेवि० । ॐअनुआर्थाहि० । सामवेदायनमः सामवेदं० ॥ वायुकोणेशङ्खलाशिरसिपद-
त्रये ॥ शनोदेवीरित्यस्यदध्यङ्गायवर्षणऋषिःगायत्रीछन्दः आपोदेवता अथर्ववेदस्थापनेवि० । ॐशंनोद्विधी० । अथर्ववेदाय
नमःअथर्ववेदं० ॥ ततउत्तरलिङ्गस्यदक्षिणवापीमारभ्यवामवापीपर्यन्तास्यष्टसुवापीषु भवादिमहदन्तानायाह्येत् ॥ ॐभ-
वायनमःभवं० । ॐशर्वायनमःशर्वं० । ॐपशुपतयेनमःपशुपतिं० । ईशानायनमःईशानं० । ॐउग्रायनमःउग्रं० ।

ॐ रुद्रायनमःरुद्रं० । ॐ भीमायनमःभीमं० । ॐ महतेनमःमहान्तंआ० ॥ तथैवतत्तद्वापीसमीपस्यैकैकरुपदेशु ॥ ॐ भ-
 वान्यैनमःभवानीं० । ॐ शर्वाण्यैनमःशर्वाणीं० । ॐ पशुपत्यैनमःपशुपतीं० । ॐ ईशान्यैईशानीं० । ॐ उग्रप्रायैनमः-
 उग्रां० । ॐ रुद्राण्यैनमःरुद्राणीं० । ॐ भीमायैनमःभीमां० । ॐ महत्यैनमःमहतीं० । ततोवाह्यपरिधौ । सोमसमीपे ।
 ॐ गदायैनमःगदां० । ईशानसमीपे ॐ त्रिशूलायनमः त्रिशूलं० । इन्द्रसमीपे ॐ वज्रायनमःवज्रं० । अग्निसमीपे ॐ श-
 क्त्यैनमःशक्तिं० । यमसमीपे ॐ दण्डायनमःदण्डं० । निर्ऋतिसमीपे ॐ खड्गायनमःखड्गं० । वरुणसमीपे ॐ पाशाय-
 नमःपाशं० । वायुसमीपे ॐ अङ्कुशायनमःअङ्कुशं० ॥ तद्बालो ॥ उत्तरे ॐ गोतमायनमः गोतमं० । ईशान्ये ॐ भरद्वाजा-
 यनमःभरद्वाजं० । पूर्वे । ॐ विश्वामित्रायनमःविश्वामित्रं० । आग्नेये ॐ कश्यपायनमःकश्यपं० । दक्षिणे ॐ जमदग्ने-
 नमःजमदग्निं० । नैऋत्ये ॐ वसिष्ठायनमःवसिष्ठं० । पश्चिमे ॐ अत्रयेनम अत्रिं० । वायव्ये ॐ अरुन्धत्यैनमः अरुन्धतीं० ॥
 तद्बालेपूर्वाद्यष्टदिक्षु ॥ ॐ ऐन्द्यैनमःऐन्द्रीं० । ॐ कौमार्यैनमः कौमारीं० ॥ ॐ ब्राह्म्यैनमःब्राह्मीं० । ॐ वाराह्यैनमःवा-
 राहीं० । ॐ चासुण्डायैनमःचासुण्डां० । ॐ वैष्णव्यैनमःवैष्णवीं० । ॐ कौर्व्यैनमःकौर्वीं० । ॐ वैनायक्यैनमः वैना-
 यकीं० ॥ नमोन्तचतुर्थ्यन्तनामभिस्तच्छिन्नोक्तवैदिकैर्यामत्रैरावाह्यसंपूज्य पायसचलिदत्वाहोमसमये तत्तन्मन्त्रैर्नामम-
 न्त्रैर्वाद्दशतिलादुतिभिरेकैकयाज्याहुत्यावाजुहुयात् ॥ ॐ ब्रह्मणेनमःपायसचलिसमर्पयामि एवं सर्वाभ्योवलिदान-
 कार्यं ॥ इतिलिङ्गतोभद्रदेवतास्थापनपूजनादि ॥

अथपीराणमंडलदेवताः ॥ मध्येकर्णिकायां ॥ त्र्यैचतुर्मुखोत्रहास्रगंलोकपितामहः ॥ आगच्छमंडलेचास्मिन्ममसर्वा-
 र्धसिद्धये ॥ १ ॥ भोत्रलन्नस्मिन्मंडलेइहागच्छइहतिष्ठपूजांयुहाणसुप्रसन्नोवरदोभव ब्रह्मणेनमः ब्रह्माणंआवा० ॥ उत्तरे-
 वाप्यां ॥ क्षीरोदारणवसंभुतंलक्ष्मीचंद्रुनिशाकरं ॥ मंडलेस्थापयाम्यत्रसोमंसर्वार्धसिद्धये ॥ २ ॥ भोसोमास्मिन्मंडले० ॥
 ईशान्यांखंडेदौ ॥ ईशानीपालकंश्रेष्ठसर्वलोकभयंकरं ॥ मंडलेस्थापयामीहईशान्यांसर्वसिद्धये ॥ ३ ॥ भोईशानास्मि० ॥
 पूर्ववाप्यां ॥ सर्वलोकधिपंश्रेष्ठेवर्षिणांचपालकं ॥ पूर्वदिक्पालकंदेवराजंस्थापयाम्यहं ॥ ४ ॥ भोईंद्रा० ॥ आग्नेय्यां-
 खंडेदौ ॥ त्रिपादंमेपवाहंचत्रिशिखंचत्रिलोचनं ॥ आग्नेय्यांस्थापयाम्यत्रअग्निपुरुपमुत्तमं ॥ ५ ॥ भोअग्नेजस्मि० ॥
 दक्षिणेवाप्यां ॥ अंतकःसर्वलोकानांधर्मराजइतिश्रुतः ॥ अतस्त्वांस्थापयाम्यत्रदक्षिणस्यांस्थिरोभव ॥ ६ ॥ भोयमास्मि ॥
 नैऋत्यांखंडेदौ ॥ नैऋत्यांसतिर्यस्यघोररूपीसदाह्रियः ॥ निऋतिंस्थापयाम्यत्रनैऋत्यांमंडलेयुगे ॥ ७ ॥ भोनिऋतेज० ॥
 पश्चिमेवाप्यां ॥ अपांपतिंपात्रधरंयादसांचपतिंशुभं ॥ वरुणंस्थापयाम्यत्रवारुण्यांमंडलेयुगे ॥ ८ ॥ भोवरुणास्मि० ॥
 वायव्यांखंडेदौ ॥ आश्रुगंसर्वयोधंचगंधवाहंसुशीतलं ॥ मंडलेस्थापयामीहवायव्यांवायुमुत्तमं ॥ ९ ॥ भोवायोज० ॥
 वायुसोममध्येभद्रे ॥ ध्रुवोच्चरध्वसोमध्वआश्रुगधानिलोनलः ॥ प्रत्यृथप्रभासध्वस्वष्टकमिहस्थिरं ॥ १० ॥ भोयसवज-
 सिन्मंडले इहागच्छतइहतिष्ठतपूजांयुक्तीतसुडासन्नावदाभवता ॥ अष्टवसुभ्योनमः ॥ अष्टवसूना० ॥ सोमोशानमध्ये-
 भद्रे ॥ त्रिनेत्ररुद्ररूपायत्रिजटायमहात्मने ॥ नमस्कृत्वास्थापयामिमंडलोपरिमध्यतः ॥ ११ ॥ भोएकादशरुद्राजस्मि० ॥

ईशानेन्द्रमध्येभद्रे ॥ आदित्यंभास्करं चैव प्रभाकरदिवाकरौ ॥ सूर्यग्रहपतिं ब्रह्मतेजोरूपधरं हरिं ॥ सप्ताश्वदेवमूर्तचित्रिदेव-
 क्रमेण च ॥ इत्यादिद्वादशादित्यान्मंडलेस्थापयाम्यहं ॥ १२ ॥ भोद्वादशादित्याअस्मि० ॥ इंद्रास्मिमध्येभद्रे ॥ १२ ॥
 अधिनोदेववैधौ च सर्गस्थित्यंतकारिणौ ॥ मंडलेस्थापयित्वा तौ पूजया तौ पूजयामि सुसिद्धये ॥ १३ ॥ भोजश्चिनोअस्मिन्मंडलेद्दहाग-
 च्छतं इहृत्तिष्ठतं पूजां गृहीतं सुप्रसन्नौ चरदौ भवतं ॥ अश्विभ्यां नमः अश्विनौ आवा० ॥ अश्वियमध्येभद्रे ॥ देवैकर्मणिपिड्ये
 च यौ सुख्यौ सर्वदा शुभौ ॥ मंडलेस्थापयामीह सुखानुष्ठानसिद्धये ॥ १४ ॥ भोः सपितृका विश्वे देवा अस्मि० सपितृचूचिध्या-
 न्देवाना० ॥ यमनैर्ऋत्यमध्येभद्रे यदृच्छया पर्यंतं तोयधराजामहीतले ॥ कौतुकं प्रेक्षितुं घोरा मंडले संतु सुस्थिराः ॥ १५ ॥
 भोससयधाअ० ससयक्षाना० ॥ नैर्ऋत्यवरुणमध्येभद्रे ॥ अवंती वासुकिश्चैव कालियो मणिभद्रकः ॥ शंखश्च शंखपालश्च-
 कालकोटिघनंजयौ ॥ धृतराष्ट्रश्च नागेशः स्त्रीकुर्वंतु ममार्चनं ॥ मंडले पूजयाम्यत्र सर्वा रिएप्रशांतये ॥ १६ ॥ भोसर्पाअ०-
 सर्पानावा० ॥ चरुणवायुमध्येभद्रे ॥ उर्वशी प्रमुखाः सर्वाः सर्वेशः शक्रपूजिताः ॥ गंधर्वैश्च सदायां तु मंडले सिन्धुशोभनाः
 ॥ १७ ॥ भोगंधर्वाप्सरसअ० गंधर्वाप्सरसआ० ॥ ब्रह्मसोभमध्ये वाप्या० ॥ पडाननं चतुर्हस्तं स्कंदं शैलसुतात्मजं ॥ इहे-
 यपूजयिष्यामि सर्वकामार्थसिद्धये ॥ १८ ॥ भोस्कंदास्मि० स्कंदया० ॥ तत्रैव ॥ शिवद्वारगतस्त्वंच शिववाहनसुत्तमं ॥
 पार्थव्याः प्रीतिकृत्स्नित्यमिहा गच्छस्त्रिभुव ॥ १९ ॥ नंदिने नमः नंदिनं आवा० ॥ तत्रैव त्र्यंबकं च त्रिपुरुपं नीलकण्ठं सदा-
 शिषं ॥ मंडलेस्थापयामीह सुखानुष्ठानसिद्धये ॥ २० ॥ ईश्वराय नमः ईश्वरं आ० ॥ तत्रैव नाममंत्रेण ॥ ॐ शूलाय नमः-

शूलं० ॥ ॐ महाकालाय नमः महाकालं० ॥ ब्रह्मेशानमध्येवलीषु ॥ दक्षोसि सर्वकार्येषु महान्यज्ञकरप्रियः ॥ ऋषी-
णां सर्वदा दक्षमंडलेस्मिन्स्थिरो भव ॥ २१ ॥ भो दक्षसि ० दक्षं० ॥ ब्रह्मैद्रमध्येवाप्यां ॥ तामग्निवर्णां ज्वलंतीं तपसा स-
र्वदाशुभां ॥ भक्तानां वरदानित्यं दुर्गमावाहयाम्यहं ॥ २२ ॥ भो दुर्गे अ० दुर्गां० ॥ तत्रैव ॥ कृष्णाय गोपिनाथाय च-
क्रिणे मुरैरिणे ॥ नमस्तुभ्यं जगद्धात्रे मंडलेस्मिन्स्थिरो भव ॥ २३ ॥ भो विष्णो अ० विष्णु आ० ॥ ब्रह्माग्निमध्येवलीषु ॥
त्वं स्वाहात्वं स्वधात्वं हि च पदकारस्वरात्मिका ॥ अतस्त्वां पूजयिष्यामि मंडलेस्मिन्स्थिरा भव ॥ २४ ॥ भो स्वधे अ० स्वधां० आ० ॥
ब्रह्मयममध्येवाप्यां ॥ मृत्युरोगानंतकस्य त्रेप्यव्यान् प्राणहरान्धणात् ॥ मंडलेस्थापयामी हृदपूजां र्थलोकनाशकान् ॥ २५ ॥
भो मृत्युरोग अ० मृत्युरोगान्० ॥ ब्रह्मैर्ऋतस्य मध्येवलीषु ॥ कुंकुमाभंसदानंदं भक्तसंकटनाशनं ॥ चतुर्भुजं त्रिनेत्रं च मंड-
लेस्थापयाम्यहं ॥ २६ ॥ भोगणपते अ० गणपति आ० ॥ ब्रह्मवरुणमध्येवाप्यां ॥ पावनाः सर्वलोकानां निमग्न्याः शुद्धि-
कारकाः ॥ सर्वपापहराः श्रेष्ठा मंडलेस्थापयाम्यहं ॥ २७ ॥ भो अपः० अप आ० ॥ ब्रह्मवायुमध्येवलीषु ॥ सुगंधिनश्च शै-
त्याढ्यामंदं दं वहाः सदा ॥ तानहं स्थापयामी ह मरुतो मंडले शुभे ॥ २८ ॥ भो मरुत अ० मरुत आ० ॥ ब्रह्मणः पादमूले क-
र्णिकाधः ॥ पृथिव्या धार्येते विधं दुर्वाहं सागरैर्नगैः ॥ अतस्त्वां स्थापयामी ह मंडले ब्रह्मणः पदे ॥ २९ ॥ भो पृथिवि अ० पृथ्वीं० ॥
तत्रैव ॥ गंगासिंधुसरस्वतीचयमुनागोदावरी नर्मदाकावेरी शरयूमहेन्द्रतनया चर्मण्वती वेदिका ॥ क्षिप्रवेत्रवती महासुरनदी-
ख्याता च या गंडकी पूर्णाः पूर्णजलैः समुद्रसहिता आयांतु मे मंडले ॥ ३० ॥ गंगादि नदीभ्यो नमः ॥ तत्रैव ॥ समुद्रः सर्वतो य-

पुश्रेष्ठोवैहरिवह्नभः ॥ मंडलेस्थापयामीहृतंनदीशंसुखासये ॥ ३१ ॥ सप्तसमुद्रेभ्यो ॥ ततोद्वारपालान्चतुर्दिक्षुस्थाप-
 येत् ॥ तदुपरिमेरुनाममन्त्रेणावाहयेत् ॥ (मेरवेनमः वाह्यपरिधौ ॥ सोमसमीपेगदायैनमःगदोआवाहया ० ईशानस-
 मीपेत्रिशूलायन ० त्रिशूलं ० इंद्रसमीपेवज्राय ० वज्रं ० अग्निसमीपेशक्तये ० शक्तिं ० यमसमीपेदंडाय ० दंडं ० नि-
 ऋतिसमीपेखड्गाय ० खड्गं ० वरुणसमीपेपाशाय ० पाशं ० वायुसमीपेअंकुशाय ० अंकुशं ॥ तद्वाह्ये ॥ उत्तरेगौतमाय ०
 ईशान्येभरद्वाजाय ० पूर्वेचिश्वामित्राय ० आग्नेव्यांकश्यपाय ० दक्षिणेजमदग्नेये ० नैऋत्यांवसिष्ठाय ० पश्चिमायांअत्रये ०
 वायव्यांअरुंधत्यै ॥ तद्वाह्येपूर्वादिदिक्षु ॥ पूर्वंपंड्यै ० आग्नेव्यांकौमार्यै ० दक्षिणेब्राह्म्यै ० नैऋत्यांवाराह्यै ० पश्चिमायां
 चासुंडायै ० वायव्यांवैष्णव्यै ० उत्तरेमाहेश्वर्यै ० ॥ असितांगभैरवायनमः ० रुरुभैरवाय ० चंडभैरवाय ०
 क्रोधभैरवाय ० उन्मत्तभैरवाय ० कपालभैरवाय ० भीषणभैरवाय ० संहारभैरवाय ० संहारभैरवमावाहयामि ॥ इत्या-
 वाह्य ॥ त्वं वैचतुर्मुखो ब्रह्मास्वर्गलोकपितामहः ॥ आगच्छमंडलेचास्मिन्ममसर्वार्थसिद्धये ॥ इति सर्वान्पोडशोपचारैः पू-
 जयेत् ॥ इति पौराणमंडलदेवताः ॥

अथशुक्लैकादशीव्रतोधापनम् ॥ (तत्रैकादशीनिर्णयः । निर्णयतत्त्वे—इनोद्गमांद्दीनसमुद्गमांत्वांवीनोद्गमांचाप्युपवा-
 सहेतोः । एकादशीद्वादशिकांतुयत्नारत्समार्ताःश्रयंतैकिलपारणायै ॥ १ ॥ रात्र्यंताब्धिघटीगतोदशमिकावेधस्तदोपोपणं
 द्वादश्यांयदिसोदयइत्यगतातत्रांतिमायांहितत् । शुद्धामप्यपहायशंकरतिथित्येकादशीवासरेभद्रायातियदालयंतदिहत्तद्भो-

ज्यं परैष्यन्वैः ॥ २ ॥ स्वैकादशीमेवमुपोष्यनित्यांस्मार्ताश्चैखानसदीक्षिताश्च । तत्पारणंद्वादशिकाद्यपादेऽतीतेवि-
दभ्युह्रियासराय्ये ॥ ३ ॥ इति ॥ उद्यापनंतु प्रवोधिन्यांमार्गशीर्षमीमतिथौमाघेवैशाखेवित्तसप्तद्वौ शुभतिथौ-
वाकुर्यादिति ॥) देशकालौसंकीर्त्यमजखिलपापक्षयपूर्वकंधर्मार्थकाममोक्षचतुर्विधपुरुषार्थसिद्धिद्वाराश्रीपरमे० अ-
ककामनयाचामयाचरितशुक्लैरुदशीप्रतोद्यापनंकरिष्ये ॥ तदंगविहितंगणेशपूजनाद्याचार्यवरणांतंकृत्वा ॥ आचार्यः-
पूर्वोक्तप्रकारेणसर्वतोभद्रे ब्रह्मादिदेवताआवाह्यसंपूज्य ॥ तदुपरिअक्षतपुंजेकेशवादिद्वादशनामांकितमक्षतपूर्णं ताम्र-
मयंतंडुलपूर्णंराजतपूर्णंपात्रसहितंकलशंप्रतिष्ठाप्य ॥ तन्नअष्टदलपद्मेचताआवाहयेत् ॥ तत्रकर्णिकायाम् ॥ भूःपुरुषं
आवाहयामि ॥ भुवःपुरुषंआ० ॥ स्वःपुरुषंआ० ॥ भूर्भुवःस्वःपुरुषंआवाहयामि ॥ ततःसुवर्णप्रतिमायां ॥ सहस्रशीर्षा ऋक्
१ ॥ लक्ष्मीयुतंपुरुषंगध्येआवाहयामिस्थापयामिपूजयामिनमः ॥ परितः अग्निं इंद्रं प्रजापतिं विश्वान्देवान् ब्रह्माणं
चसुदेवं रामं श्रियं नाममंत्रेण आवाह्य ॥ ततः पूर्वदक्षिणपथिमोत्तरदलाभ्यंतरेषु स्त्रीचतुःसहस्रसहितारुक्मिणीं १ स्त्रीचतुः-
सहस्रसहितांसत्यभार्गां २ स्त्रीचतुःसहस्रसहितांजांबवतीं ३ स्त्रीचतुःसहस्रसहितांकालिंदीं ४ चावाह्य ॥ ततआग्नेय्यादि-
कोणेषु ॥ शंखं चक्रं गदां पद्मं चावाह्य ॥ पुरतः ॥ सामध्वनिशरीरस्त्वंधाहनंपरमेष्ठिनः ॥ विषपापहरोनित्यमतःशां-
तिप्रयच्छमे ॥ इतिगुरुडमावाह्य ॥ परितःपूर्वादिक्रमेणइंद्राद्यष्टौलोकपालान्त्वत्तन्मन्त्रैर्नाममंत्रैर्वावाह्य मनोजूति० प्र-
तिष्ठा ॥ १ ॥ षपवैप्रभवति ॥ इतिप्रतिष्ठाप्य ॥ पूर्वोक्तप्रकारेणपूजयेत् ॥ पुष्पानंतरंबंगपूजांकुर्यात् ॥ दामोदरायनमः

पादौपूजयामि ॥ माघवाय० जानुनीपू० ॥ कामपतये० गुह्यंपू० ॥ वागनाय० कटिपू० ॥ पद्मनाभाय० नाभिपू० ॥
 विश्वमूर्तये० उदरंपू० ॥ ज्ञानगम्याय० हृदयंपू० ॥ श्रीकंठाय० कंठपू० ॥ सहस्रबाहवे० बाहूपू० ॥ योगिने० चक्षु-
 पीपू० ॥ उरगाय० ललाटं० ॥ नाकसुरेश्वराय० नासांपू० ॥ श्रवणेशाय० श्रवणेषू० ॥ सर्वकामदाय० शिखांपू० ॥
 सहस्रशीर्ष्णे० शिरःपू० ॥ सर्वरूपिणे० सर्वांगपूजयामि ॥ धूपं० दीपं० ॥ नैवेद्यांश्चतुर्विंशत्संख्यानदद्यादनुक्रमात् ॥
 भक्त्याचतुर्विंशतियुतिथिव्यपिपरंतप ॥ इच्छयाचतदादद्याद्यैद्वोद्यापनंभवेत् ॥ मोदकौल्लुहुकांश्चापिघृतपूरकमण्डकान् ॥
 सोद्योल्लिकादिकंसारसेचा सक्तुफलानिच ॥ वटकान्पायसंदुग्धं शालिदध्योदनंतथा ॥ इंडीरकाःपूरिकाश्च अपूपान्गुड-
 मोदकान् ॥ तिलपिष्टंखण्डपिष्टं लाजदुग्धंसशर्करं ॥ रंभाफलंचसघृतं सुद्रचूर्णंगुडोदनं ॥ एवंक्रमेणनैवेद्यं दद्याद्देवस्य
 तुष्टयेइति ॥ नमस्कारोत्तरंविशेषार्थ्यदद्यात् ॥ तैजसपात्रेजलं नारिकेरंवीजपूरंअक्षतांचदनं पुष्पफलं हिरण्यंनिक्षिप्य ॥ जा-
 नुभ्यां धरणींगत्वा ॥ नारायणजगन्नाथलक्ष्मीकांतदयानिधे ॥ गृहाणार्धमयादत्तं त्रसंपूर्तिहेतवइति ॥ वेदशास्त्रपुरा-
 णगीतश्रवणादिनाजागरपूर्वकचारार्त्रिनिनेत् ॥ ततःपरेहनिप्रातराचार्यआवाहितदेवताःसंपूज्य ॥ अग्निप्रतिष्ठाप्यान्याद-
 ध्यात् ॥ चक्षुपीआज्येनेत्येते ॥ अत्रप्रधानंपुरूपसूक्तेनप्रत्यूचंआज्येनअसुकादृत्तिसंख्यया अग्निंद्रंप्रजापतिंविधान्
 देवान्ब्रह्माणंआज्येनएकवारं ॥ बसुदेवंरामंश्रियंविष्णुंनामत्रेणघृताक्तपायसद्रव्येणएकवारं ॥ पुनःविष्णुंविष्णोर्मुक-
 मितिपणमंत्रैःप्रत्यूचंघृताक्तपायसद्रव्येण ॥ अग्निंवासुंसुधंप्रजापतिंचएकवारंघृताक्तपायसद्रव्येण ॥ केशवादिदामोदरांत-

द्वादशैर्यताः नाममन्त्रैः एव चारं पायसद्रव्येण ॥ स्त्रीचतुःसहस्रसहितारुक्मिर्णा स्त्रीचतुःसहस्रसहितांसत्यभामां स्त्रीचतुः-
सहस्रसहितां नाचयती स्त्रीचतुःसहस्रसहितां कालिंदी शंखचक्रंगदांपद्मंगरुडं इंद्राद्यष्टौ लोकपालान् ब्रह्मादिमंडलदेवताश्च
पुंकात्याज्याद्गुल्फायस्त्रे ॥ श्रेणस्त्रिष्टुतमित्यादिसत्त्वादिआज्यभागान्तं कृत्वा ॥ तत्र सक्षीरप्रणीताप्रणयनं ॥ पयसिचक्रं श्रप-
यित्वा । तस्मात्पायसात्सकाशात् ॥ अंपविभ्रंतं विततं ॥ इति मन्त्रेण किंचित्पृथग्शुद्धुलपात्रांतरं स्थापयेत् ॥ अस्यैवोद्धृतस्य-
पायसस्य प्रापणभित्तिनाम । तदुक्तं अत्र राजे । पायसाद्गुद्धृतं किंचित्प्रापणंतत्प्रकीर्तितमिति ॥ एतदेव प्रापणमग्रे देवायनि-
वेदयेत् ॥ प्रधानदेवताहोमं यत् ॥ ॐ सहस्रशीर्षां ० ऋक् १६ ॥ अग्नये ० इंद्राय ० प्रजापतये ० विश्वेभ्यो देवेभ्यः ० ब्रह्म-
णे इत्याज्येन ॥ अथ युताक्तपायसेन यमुदेवाय ० रामाय ० श्रियं ० विष्णवे ० विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियं प्रतद्विष्णुरिति तिसृ-
णां दीर्घतमान्निष्ठुपिष्णुः हवनं वि ॥ ॐ विष्णोर्नुकं ० तदस्य प्रियं ० प्रतद्विष्णु ॥ परोमात्रया विचक्रमे त्रिर्देव इति ति-
गुणां वसिष्ठिष्ठिष्णुः हवनं वि ॥ ॐ परोमात्रया ० विचक्रमे ० त्रिर्देवः ॥ ॐ भूः स्वाहा ॥ भुवः स्वाहा ॥ स्वः स्वाहा ॥
भुभुयः स्वाहा ॥ अथ केषु लपायसेन ॥ ॐ केशवाय नमः स्वाहा ॥ प्रणवः स्वाहाकारश्च सर्वत्र ॥ नारायणाय ॥ माध-
वाय ० गोविंदाय ० विष्णवे ० मधुसूदनाय ० त्रिचक्रमाय ० वामनाय ० श्रीधराय ० हृषीकेशाय ० पद्मनाभाय ० दामो-
दराय ॥ अथ केषु त्वाज्येन स्त्रीचतुःसहस्रसहितारुक्मिर्णये ० स्त्रीचतुःस ० सत्यभामायै ० स्त्रीचतुःस ० जांबवत्येन ० स्त्री-
चतुःसहस्रसहितारुक्मिर्णये ० शंखाय ० चक्राय ० गदाय ० पद्माय ० गरुडाय ० ॥ इंद्राय ० अग्नये ० यमाय ० निर्ऋतये ०

वरुणाय० चायवे० सोमाय० ईशानाय० तत्तन्मन्त्रैर्वाहुत्या ततोऽग्न्यादिमंडलदेवतास्तत्तन्मन्त्रैर्नाममन्त्रैर्वाकेवलाज्येनहोम-
 येत् ॥ ततःस्विष्टकृतं ॥ ततोयजमानोदेवायप्रापणंनिवेदयेत् ॥ त्वामेकमाद्यंपुरुंपुराणंनारायणंविश्वसृजंयजामः ॥ त्व-
 यैपभागोविदितोविधेयोऽष्टहाणहव्यंजगतामधीश ॥ इतिनिवेद्यतिष्ठेत् ॥ ततःअग्निंत्रिवारंचतुर्वारंवाप्रदक्षिणीकृत्यभिंधिवि-
 श्वाअपद्विपइतिधरण्यांजानुनीनिपात्यद्युवसूक्तंपुरुंपसूक्तंचजस्वाअष्टौपदानिप्रतिदिशंगच्छेत् एभिर्मन्त्रैः ॥ कृष्णायवासुदे-
 वायहरयेपरमात्मने ॥ शरणयायाप्रमेयायगोविंदायनमोनमः ॥ नमःस्थूलायसूक्ष्मायव्यापकाव्यापकायच ॥ अनंतायज-
 गद्धात्रेनल्लणेनंतमूर्तये ॥ अव्यक्तायाऽखिलेशायचिद्रूपायगुणात्मने ॥ नमोमूर्तायसिद्धायपरायपरमात्मने ॥ देवदेवायवं-
 द्यायपरायपरमेष्ठिने ॥ कर्त्रेविश्वस्यगोत्रेचतत्संहर्त्रेचतेनमः ॥ अथदेवायनिवेदितप्रापणमानीयमूर्ध्निकृत्वा ॥ कैवैष्णवाः
 कैवैष्णवाःकैवैष्णवाइतिउचैर्वेदेत् ॥ ततःसमानाःप्रतियेदुः ॥ वयंवैष्णवाः वयंवैष्णवाः इति त्रिः ॥ ततस्तेभ्यःसमाने
 भ्योहविर्दत्वास्वयं॥ॐनमोभगवतेवासुदेवायेतिमन्त्रेणइदममृतमहंप्राश्नाभिइतिप्राश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्ययजमानःआ-
 चार्योवा ॥ सिद्धयेस्वाहेतिअश्रौआज्यंजुहुयात् ॥ ततःयतइंद्रभयामहेइत्यनेनआत्मानमभिमन्त्रयेत् ॥ ततआचार्योनवा-
 हृत्यादिहोमशेषंसमापयेत् ॥ ततोयजमानःसांगतासिद्धार्थंआचार्यादीन्विभ्युक्तप्रकारेणसंपूज्यदक्षिणादिभिःप्रतोष्यआ-
 चार्यायश्वेतांसवत्सांसाळंकारांगंदद्यात् ॥ ततोयजमानःद्वादशसंख्याकान्ब्राह्मणान्केशवादिद्वादशदेवतांस्वरूपान्चि-
 भाव्य केशवादिद्वादशनामभिःयथाचिभवंसंपूज्यतेभ्यःपकान्नपुरितान्चखतांस्मूलदक्षिणादिसहितान्द्वादशकलशान् केश-

वादिद्वादशनामांकितान्दद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ पक्कान्नपूरितंढुंभंदक्षिणावस्त्रसंयुतं ॥ ददामिद्विजवर्यायदेवोनःप्रीयता-
मिति ॥ देवपदस्थानेकेशवादिनाम्नां कृद्वाकार्यः ॥ ततःपीठदानम् ॥ ततःआचार्यःपात्रांतरेउद्धृतकलशोदकेनसयलीकंय-
जमानसगुद्रज्येष्ठाइत्यादिविदिकैर्मन्त्रैःसुरास्त्वामित्यादिपौराणिकैर्मन्त्रैर्वैष्णवसूक्तैश्चाभिर्षिंचेत् ॥ ततःस्नातोयजमानःअग्नि-
संपूज्य यस्यस्तृत्या० मन्त्रहीनमितिक्षमाप्य उच्छिन्नब्रह्मणस्पते० यांतुदेवगणाःसर्वेइतिविसर्जयेत् ॥ कृतस्यकर्मणःसांग-
तासिद्धार्थसद्गोनेदक्षिणादिनात्रास्रणाचप्रतोप्यआशिपोय्हीत्यात्रतसंपूर्णतांवाचयेत् ॥ जपच्छिद्रंतपश्छिद्रंयच्छिद्रंभ्रतक-
र्माणि ॥ सर्वंभवतुनेऽच्छिद्रंभ्राह्मणानांप्रसादतः ॥ इतिसंप्रार्थ्य ॥ तेऽच्छिद्रंभवत्वितिबदेयुः ॥ ततस्नान्नमस्कृत्यइष्टजनैःसो-
त्सवोशुंजीत ॥ इतिशुक्लैकादशीप्रतोधापनम् ॥

अथकृष्णैकादश्युधापनम् ॥ यजमानःदेशकालौसंकीर्त्येवात्मनःपापक्षयपूर्वकंपृकविंशतिपुरुषानुद्धृतकामनयालक्ष्मी-
नारायणप्रीतयेचजाचरितस्य कृष्णैकादशीव्रतस्यसांगतासिद्धार्थकृष्णैकादशीव्रतोघ्रापनंकरिव्येइतिसंकल्प्य ॥ पूर्वोक्तप्र-
कारेणगणेशपूजामारभ्यआचार्यवरणांतं कर्मकुर्यात् ॥ ततःआचार्यःपूर्वोक्तप्रकारेणसर्वतोभद्रेत्रत्वादिदेवताआवाह्यसंपूज्य
तदुपरिसंकर्षणादिद्वादशनामांकितंतिलपूर्णराजतपूर्णपात्रयुतंकलशंप्रतिष्ठाप्यतत्रअष्टदलंविलिख्यकर्णिकायां ॥ मूःपुरुष-
मित्याद्यावाह्यमध्येसहस्रशीर्षेतिशौषणीलक्ष्मीनारायणप्रतिमामावाह्य ॥ ततःपूर्वादिदिक्षुप्रलेकलीचतुःसहस्रसहितारु-
क्मिर्णसित्यभामांजांबवतीकालिंदीचावाह्य ॥ ततःआभ्रयादिविदिक्षुगणपतिंदुर्गांशेब्राधिपतिंवास्तोष्पतिंचावाह्य ॥ पुनः

पूर्वादिद्युत्रहज्जानमितिब्रह्माणंविष्णोर्नुकमितिविष्णुंवलभद्रम् प्रद्युम्नं त्र्यंबकमितित्र्यंबकम् वसुदेवं रामं अनिरुद्धं चाम-
 भागे श्रियं पुरतः राजतंगरुडं ॥ पुनःआग्नेयादिकोणेषु शंखं चक्रं गर्दां पद्मं ॥ पुनःपूर्वादिक्रमेण चिनलां उत्कर्षिणीं
 ज्ञानां क्रियां योगां प्रह्लां सत्यां ईशानां पृष्टभागे अनुप्रह्लाम् ॥ पुनःपूर्वादिक्रमेण इंद्राद्यष्टौलोकपालान् तत्तन्मन्त्रैर्नाममन्त्रैर्वा
 आयाह्यपूर्वोक्तप्रकारेणपोडशोपचारैःसंपूज्य पुराणश्रवणादिनारात्रिंनिनयेत् ॥ प्रातःपुनःपीठदेवताःसंपूज्य पूर्वोक्तप्रका-
 रेणअग्निंप्रतिष्ठाप्यअन्वाद्ध्यत् ॥ अत्रप्रधानम् ॥ संकर्षणादिश्रीकृष्णांतद्वादशदेवताःधृताक्तपायसेनएकैकयाडुत्यापुरुपं
 विष्णुंअष्टोत्तरसहस्रसंख्याकधृताक्ततिलाडुतिभिःअष्टोत्तरशतसंख्याभिर्वा अभिं वायुं सूर्यं प्रजापतिं प्रत्येकंलीचतुःसह-
 स्रसहितांरुचिमर्णीसत्यभामांजांबवतींकालिंदींएकवारंपायसेन वसुदेवंरामंश्रियंविष्णुंविष्णोर्नुकमितियणमन्त्रैःप्रत्यृचंपाय-
 सेन गणपतिंदुर्गाक्षेत्राधिपतिंवास्तोष्पतिंब्रह्माणंवलभद्रंप्रद्युम्नंत्र्यंबकंअनिरुद्धंगरुडंशंखंचक्रंगदांपद्मंविमलाद्याअनुग्रहांतादे-
 वताःइंद्राद्यष्टौलोकपालान् ब्रह्मादिसंखंडदेवताश्चैकैकयाज्याडुत्यायस्ये ॥ शेषेणस्विष्टकृतमित्यादि आज्यभागांतंकृत्वाप्र-
 धानदेवताहोमयेत् ॥ ॐसंकर्षणायनमःस्वाहा वासुदेवाय० प्रद्युम्नाय० अनिरुद्धाय० पुरुषोत्तमाय० अधोक्षजाय० ना-
 रसिंहाय० अच्युताय० जनार्दनाय० उपेंद्राय० हरये० श्रीकृष्णाय० धृताक्तपायसेनएकवारं ॥ सहस्रशीर्षी० धृताक्त-
 तिलैः ॐभूःस्वाहा भुवःस्वाहा स्वःस्वाहा ॥ प्रत्येकंलीचतुःसहस्रसहितायैरुचिमण्यै० सत्यभामायै०
 जांबवतै० कालिंद्यै० वसुदेवाय० रामाय० श्रियै० विष्णोर्नुकं० तदस्वप्ति० प्रतद्विष्णु० परोभात्रया० विचक्रमे० त्रि-

र्देयः० केवलपायसेन० ॥ अधान्येन गणपतये० दुर्गायै० क्षेत्राधिपतये० वास्तोष्पतये० तत्तन्मंत्रैर्वा० ब्रह्मणे० बलम-
 द्राय० प्रद्युम्नाय० त्र्यंबकाय० अनिरुद्धाय० गरुडाय० शंखाय० चक्राय० गदायै० पद्माय० विमलायै० उत्कर्षिण्यै०
 ज्ञानायै० क्रियायै० योगायै० प्रह्वायै० सत्यायै० ईशानायै० अनुग्रहायै० इंद्रायैत्यादिलोकपालेभ्यः ब्रह्मादिमंडलेदेव-
 तान्यथदुत्वा ततःखिष्टकृतं दुत्वाप्रायश्चित्तहोमांतर्कमनिर्वर्त्य ॥ आचार्यायकृष्णांगादत्वाद्ब्राह्मणान्संकर्षणादिकृ-
 ष्णांतद्वादशनामभिःसंपूज्यतेभ्यः दक्षिणादियुतान्तिलपूर्यान्संकर्षणादिद्वादशनामांकितान्कलशान्दद्यात् पीठंदत्वासा-
 दनेनब्राह्मणान्यथाविभवंसंभोज्यद्रक्षिणादिभिःप्रतोष्यव्रतसंपूर्णतांवाचयित्वाजाशिपोयुहीत्वाइष्टजनैःसहसंजीत ॥ इति-
 कृष्णैकादशी ॥ इतिवैधायनसूत्रानुसारिशुक्लकृष्णैकादशीव्रतोद्यापनं ॥ पौराणतु । सर्वतोभद्रे ब्रह्मादिदेवतास्थापनपूर्वकं क-
 लशं प्रतिष्ठाप्य तत्राष्टदलपत्रे सौवर्णौलक्ष्मीनारायणप्रतिमां इदंविष्णुरित्तिप्रतिष्ठाप्यपुरतः राजतंगरुडं परितः अष्टौलो-
 कपालान् संस्थाप्य पुरुषसूक्तेन षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ पुराणपठनादिनारात्रिनिनेयेत् । प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्य ॥ इदंवि-
 ष्णुरितिमंत्रेणघृताक्तपायसेनघृताक्ततिलैश्चप्रत्येकमष्टोत्तरसहस्रंशतं वा हुत्वा ॥ कपिलांगादत्वा । चतुर्विंशतिब्राह्मणान्
 केशवादिनामभिः संपूज्य केशवादिनामांकितान् चतुर्विंशतिकलशान् पक्वान्नपूरितान् पक्वान्नपूरितान् वल्बदक्षिणाद्युतान्दद्यात् इतिप्र-
 कारांतरेणपुराणोक्तं शुक्लकृष्णैकादशीव्रतोद्यापनं ॥

अथहरितालिकाव्रतम् ॥ (सुहृत्तमात्रायामपिपरिद्धायां) भाद्रतृतीयायांतिथ्याद्युद्धिस्थयममपल्यासमस्तपापक्षयपू-

र्चकसप्तजन्मसौभाग्यादिविधविधभोगप्राप्तिद्वारा उमामहेश्वरप्रीत्यर्थं आचरितहृत्तालिकात्रतसंपूर्णफलादासयेत्तदुद्यापनं क-
 रिव्ये ॥ तदंगणपतिपूजननादिकृत्वाचार्यं दृणुयात् ॥ ततो दृताचार्यः उक्तविधिनालिंगतो भद्रेद्रोणपरिमितत्रीद्विस्थकल-
 शैरोप्यप्रतिमायां व्यंघकं यजामह इति शिवं सुवर्णप्रतिमायां अंबेऽं विक इति गौरीं पुरतश्चैरोप्यमथ्यां आशुः शिशान इति दृपभं सं-
 स्थाप्यपोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ मंदारमालाकुलितालकार्यैकपालमालां कित्तेशे खराय ॥ दिव्यां वराथै च दिगं च-
 राभनमः शिवायै च नमः शिवाय ॥ तत्तन्मन्त्रैर्वा ॥ ततः प्रार्थयेत् ॥ नमः शिवाय सांवाय पंचवक्त्राय शूलिने ॥ नंदिभृंगिमहा-
 कालगणयुक्ताय शंभवे ॥ शिवायै हरकांतायै प्रकृत्यै सृष्टिहेतवे ॥ नमस्ते नृक्षरूपिण्यै जगद्धात्र्यै नमो नमः ॥ येन कामेन देवि-
 त्वं पूजितासि महेश्वरि ॥ तं पूर्णं कुरु मे कामं सौभाग्यं च प्रयच्छ मे ॥ इति प्रार्थ्यं ॥ ततः सुवासिनीः संपूज्य ॥ रात्रिं निनयेत् ॥
 प्रातरावाहितदेवताः संपूज्याग्निप्रतिष्ठाप्यान्वाद्ध्ययात् ॥ अत्र प्रधानं उमां महेश्वरं चावाह नमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशत
 १०८ संख्याकाभिः तिल १ यवा २ ज्या ३ इति तिग्भिः नृक्षादिमंडले देवताः परिचारं देवताश्चैकैकया ज्याहुत्याय श्येशे योगे-
 ति आवाहनोक्तमंत्रैर्होमं तैस्त्रिष्टुक्कृदादिहोमशेषं समाप्य संपूजिताचार्याय गांदत्वा पोडशाष्टौ वायुग्मानियथाविभवं संपूज्य सौ-
 भाग्यद्रव्यवल्खदक्षिणायुतानि पोडशशूर्पवायनानि ॥ सौभाग्यारोग्यकामाहं सर्वसंपत्समुद्भये ॥ गौरीगिरीशतुष्ट्यर्थं वायनं
 तेदद्राम्यहं ॥ इति दत्त्वा द्विजान् संपूज्यते पामाशिपोद्यहीत्वा कर्मधरार्पणं कुर्यात् ॥ इति हृत्तालिकात्रतम् ॥

अथ परशुरामजयंती व्रतम् ॥ वैशाखशुक्लतृतीयायां निशाद्यथामन्यापिन्यां तिथ्यादिसंकीर्त्यं अखिलपापक्षयपूर्वकं चतुर्वि-

धपुरुपार्थमिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थनाचरितपरशुरामजयन्तीप्रतीघोषापनंकरिव्येदितिसंकल्प्य ॥ दृताचार्यःसर्वतोभद्रस्व-
कलसंघट्टमंपरशुरामंविष्णोर्नुंरुमितिमन्त्रेणसंपूज्यराश्रीजागरणंकृत्वा ॥ प्रातरभिप्रतिष्ठाप्यपरशुरामंघृताक्तपायसद्रव्येण-
अष्टोत्तरशतसंख्याकानुतिभिःत्रिंशद्विंशत्युत्थाप्यकैकयज्ञ्याहुत्यायक्ष्ये ॥ ततःपीठगांचदत्वानास्नानमोजयेत् ॥ इ-
तिपरशुरामजयन्ती ॥

अथसंस्कृतचतुर्थीव्रतम् ॥ (निर्णयतस्ये । संकटहर्त्रीकिलयाचतुर्थीसिंहदयस्थावदिचोभयत्र ॥ पूर्वापरावापितदावि-
धेयानंचेदशुयुग्मेषिपरतदैव ॥ १ ॥ चंद्रोदयज्ञानं । ज्योतिषे ॥ तिथियुणितंरजनीपरिमाणंयमरहितंसितयुग्मसमेतं ॥
चाणशशांकयिगजितलब्धं प्रतिदिवसंचंद्रोदयज्ञानं ॥ १ ॥ कृष्णपक्षेयमरहितं । यमौद्धी । सितेशुक्लपक्षे युग्मेनद्वाभ्यां
समेतं । षाणशशांकाः पंचदश ॥) मासपक्षाद्युच्छिस्वविद्याधनपुत्रारोगयमुक्तिसंकटनाशकामेनस्त्रीभर्त्रीदिकामनयाच-
रितसंकटीप्रतीघोषापनंकरिव्ये ॥ दृताचार्यःउक्तप्रकारेणसर्वतोभद्रस्वकलेशैहंगणेशंप्रतिष्ठाप्यपूजयेत् ॥ अयध्यानम् ॥
लंबोदरचतुर्बाहुत्रिनेत्ररक्षणकम् ॥ नानारत्नैःसुवेषाढ्यंप्रसन्नास्यंचिंचितये ॥ आयाहनंगणेशायआसनंविभ्रनाशिनै ॥ पा-
दंलंबोदरायैतिअर्घ्यंचंद्रार्धधारिणे ॥ विश्वप्रियायाचमनंस्नानंचनक्षचारिणे ॥ वस्त्रंचशूर्पकर्णायउपवीतंकुजायच ॥ चंदनं
रुद्रपुत्रायपुष्पंचगुणशाहिने ॥ विकटायैतिभूपंचदीपंरुद्रप्रियायच ॥ नैवेद्यंविभ्रनाशायतांबूलंसिद्धिदायच ॥ फलंसंकट-
नाशायफलदंतापदधिणाम ॥ नीराजनंचामनायप्रदधिणांहरसुनेचे ॥ पुष्पांजलिंरुमारारवनमोविद्याधरायच ॥ ततःशूर्प

पायससंपूर्णरक्तवस्त्रेणवेष्टितं गणेशायनिवेदयेत् ॥ ततश्चंद्रायार्घ्यं ॥ तदानींपंचम्यांवाहोमंकुर्यात् ॥ प्रधानंगणपतिगणा-
 नांत्वेतिमन्त्रेणतद्वायव्यावाहूर्वा १ रक्ताक्षत २ आज्य ३ मोदक ४ पायस ५ द्रव्यैः केवलमोदकैर्वा ॥ प्रतिद्रव्यंअष्टो-
 त्तरसहस्रमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिर्वातत्संख्याकाहुतिभिर्यक्ष्ये ॥ ब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्या एवंहोमंसमाप्य ॥ एक-
 विंशतिब्राह्मणानेकविंशतिनामभिःब्रह्मादिनासंपूज्यपकान्नैःसंतर्पयेत् ॥ गणंजयः गणपतिः हेरंबः धरणीधरः महागणपतिः
 यक्षेश्वरः क्षिप्रप्रसादनः अमोघसिद्धिः अमृतः मन्त्रः चिंतामणिः निधिः सुमंगलः बीजं आशापूरकः वरदः शिवः
 काश्यपः नंदनः वाचांसिद्धिः षोडशनायकः ॥ ततःआचार्यायशूर्पस्यैकविंशतिमोदकवायनंरक्तवस्त्रेवेष्टितंदद्यात् ॥ मन्त्रः ॥
 विप्रवर्यनमस्तुभ्यंमोदकान्धैददाम्यहं ॥ आपदुद्धरणार्थयिष्टहाणद्विजसत्तम ॥ गणेशंप्रार्थयेत् ॥ अबुद्धमतिरिक्तंवाद्रव्य-
 हीनंमयाकृतं ॥ तत्सर्वपूर्णतांयातुचिन्नराजनमोक्षुते ॥ ततोगांसोपस्करंपीठंचआचार्यायदत्त्वाआशिषोपृहीत्वाइष्टजनैः-
 सहसृंजीत ॥ इतिसंकष्टचतुर्थीत्रतम् ॥

अथ शुक्लचतुर्थ्यांविनायकत्रतम् ॥ (गणेशचतुर्थी । मध्याह्नमुलंघ्यतगाचतुर्थीपरान्दन्यथाप्राग्गणनाथतुष्टयेइति ॥) गण-
 पतिर्देवता ॥ सुवर्णप्रतिमा ॥ गणानांत्वेतिमन्त्रः ॥ ॐविनायकायनमः इतिनाममन्त्रोवा ॥ हूर्वाः १ पायसं २ लड्डुकाः ३
 हृवनद्रव्याणि ॥ होमातिष्कविंशतिब्राह्मणपूजनं ॥ इतिशुक्लचतुर्थ्यांविनायकत्रतविधिः ॥

अथऋषिपञ्चमीत्रतम् ॥ (भाद्रपदशुक्लपंचम्यांऋषिपंचमीत्रतम् ॥ मध्याह्नव्यापिन्यांदिनद्वयेतथासाधव्यासौवापूर्ववि-

द्वायांकार्यम् ॥) नद्यार्दाप्रातःदंतधावनपूर्वकं ब्राह्म्या ॥ ममज्ञानतोज्ञानतोथारजस्वलावस्थायांकृतसंपर्कजनितदुर्योगिनित्य-
 दोपपरिहारद्वाराशुभफलप्राप्त्यर्थं आचरितकृपिपंचमीत्रतोद्यापनं करिव्ये ॥ घृताचार्यःसर्वतोभद्रेसप्तकलशेषु एकस्मिन्वाहै-
 मीः अरुंधतीसहिताः सप्तर्षिप्रतिमाः पूजयेत् ॥ ॐ क्रमेणं त्रुक्तुंस्तोमैः कश्यपोहृर्धनुर्गिरः ॥ सोमं नमस्युराजानं योजुं जेवी-
 रुधां पतिरिद्रिं यं दोपरिक्षव ॥ कश्यपायनमः कश्यपं आवाहयामि ॥ ॐ अत्रिर्यद्वा मबुरोहृद्वृषीसुमजोहृद्वृषीन्नाधमानेवुयोपां ॥
 स्येनस्वचिज्वर्षसानृतनेनार्गच्छतमश्चिनुसंतमेन ॥ अत्रयेनमः अत्रिं आवाहयामि ॥ ॐ एवानुःस्पृधुःसर्मजासुमर्त्स्विद्रारं-
 धिर्भिपुतीरदेवीः ॥ विद्यामुचस्तोर्ध्वसागुणंतोभ्रद्वाजाजुततंद्रनुनं ॥ भरद्वाजायनमः भरद्वाजं आवाहयामि ॥ ॐ प्रस्तू-
 तोमुक्षर्मकरं चुराधपिस्तोमं च्युमंप्रधुमः सूरिरुन्वृजे । सुतेसुतेनुयद्यागं वुं प्राप्तिविधामित्रजमदग्नीदमे ॥ विश्वामित्रायनमः
 विश्वामित्रं आवाहयामि ॥ ॐ भुभित्यागोतमागिराजातधेदोविर्यपणे । धुमैरुभित्रणोनुमः ॥ गोतमायनमः गोतमं आ-
 वाहयामि ॥ ॐ गृणानाजुमर्दमिनुयोगोनुतस्वसीदतं । पातंसोमं घृताष्टधा ॥ जमदग्नेयनमः जमदग्निं आवाहयामि ॥
 ॐ वुतासिमैत्रावरुणोर्ध्वसिद्धोर्ध्वर्यात्रिबुन्मनुसोधिजातः । द्रुमंस्तुकुन्नं ब्रह्मणुदैव्यैनुविधेदेवाः पुष्करैस्त्वाद्दत्तं ॥ चसिष्टायनमः
 चसिष्टं आवाहयामि ॥ ॐ अर्धेयुधानुसुयास्याहृसिष्टस्याप्युरुधती । कौशिकस्युयुधासतीतुधात्यमपिभर्त्सरि ॥ अरुंधत्येनमः
 अरुंधतीं आवाहयामि ॥ मनोज्ञत्तिरितिप्रतिष्ठा ॥ आवाहनादिप्रत्युपचारं सप्तऋषयःप्रतिदिदिदेवो ॥ सुहस्तोमाःसुह-

चण्डस० इतिवा नाममन्त्रैर्वापूजयेत् ॥ ततःवायनंदत्वाक्षमापयेत् ॥ न्यूनातिरिक्तकर्माणिमयायानिकृतानिच ॥ क्षम-
 धंतानिसर्वाणिभूयंसर्वतपोधनाः ॥ ततःकथाश्रवणादिनारात्रिनिनयेत् ॥ प्रातःअग्निप्रतिष्ठाप्यअन्वादध्यात् ॥ प्रधानं
 अरुंधतीसहितकश्यपादिससर्षीन्पूजामन्त्रेण तिल १ व्रीहि २ यव ३ सर्षिर्द्रव्यैः ४ तिलपायसाभ्यांवाप्रतिद्रव्यमष्टोत्तर-
 शत १०८ मष्टाविंशतिर्वा २८ तत्संख्याकाहुतिभिः ब्रह्मादिदेवताश्चाष्टकैक्याज्याहुत्यायक्ष्ये शेषेणस्विष्टकृतं ॥ ततःपुनः-
 प्रतिमापूजांकृत्वासपत्नीकाचसप्तत्राक्षणान्ब्रह्मादिनासंपूज्यतेभ्यः क्रमेणदक्षिणाप्रतिमायुतकलशान्दद्यात् ॥ मन्त्रः ॥
 प्रतिगृहद्विजश्रेष्ठप्रतिमादिसमन्वितम् ॥ कलशंऋषिसंप्रीत्यैव्रतसंपूर्तिहेतवे ॥ यदैककुंभेसर्वप्रतिमापूजनंतदासर्वप्रतिमा-
 युतकलशमाचार्यायदद्यात् ॥ अन्येभ्यःदक्षिणावस्त्रयुतान्पक्वान्प्रूरितान्कलशान्दद्यात् ॥ ततःसप्तभ्यःसप्तगाजाचार्याय
 एकांगंदत्वाप्रार्थयेत् ॥ सप्तर्षयःशुभाःश्रेष्ठाःसर्वेषांचशुभप्रदाः ॥ सर्वेषांपंचमेष्टुज्ञानतोज्ञानतःकृतम् ॥ एतेसप्तर्षयः
 सर्वेभक्त्यासंपूजितामया ॥ यथोक्तफलदाःसंतुव्रतस्यफलदायकाः ॥ इति ॥ आशिषोऽगृहीत्वात्राक्षणान्संतर्प्यस्वयंभुं-
 जीत ॥ इतिऋषिपंचमीव्रतम् ॥ ॥

अधोपांगललिताव्रतम् ॥ (उपांगललिताव्रतेभवतिपंचमीपूर्विकेति ॥) प्रातःदंतधावनपूर्वकंनद्यादौह्वात्वाशुक्लंवासः
 परिधायमंडपिकादिकंकृत्वातिथ्यादिसंकर्त्य ॥ मयापुत्रपौत्रविद्यारोग्यसुखविजयपुष्ट्यादिकामेन स्त्रीतु अवैधव्यकाम-
 नयाउपांगललिताप्रीत्यर्थमष्टवर्षात्मकाचरितोपांगललिताव्रतोद्यापनंकरिष्येइतिसंकल्प्य ॥ इताचार्यैःएकलिंगोद्भवेक-

लशोपरिसौचणीं ललिताप्रतिमां पीराणमत्रैः श्रीसूक्तेन च पूजयेत् ॥ ध्यानम् ॥ नीलकौशेयवसनां हेमाभां कमलासनाम् ॥ भक्तानां चरदां निसंललितां चिंतयाम्यहं ॥ पुष्पांजल्यंते सा प्राअष्टचत्वारिंशत्परिमिता दूर्वाहलोनादाय ॥ बहुप्ररोहो हासत-
मसुताहरितालता ॥ यथेयं ललिते मातस्त्वथामेस्युर्मनोरथाः ॥ इति मंत्रेणाष्टाचत्वारिंशद्द्वारं समर्पयेत् ॥ ततः प्रदक्षिणान-
मस्कारः ॥ प्रातः पुनः संपूज्य देव्यै अष्टौ बटफान्समर्प्य अग्निप्रतिष्ठाप्य अन्यादध्यात् ॥ प्रधानं उपांगललितां अवेअं त्रिक इति-
मंत्रेण अष्टोत्तरशत १०८ दूर्वायुतिभिः नमो देव्यै महादेव्यै इति मंत्रेण अष्टोत्तरशततिल १ सर्पिः २ पंचखाद्ययुतपायसा ३
युतिभिर्यक्ष्ये ब्रह्मादिमंडले देवताथैकैकया ज्योत्सुयायक्ष्ये ॥ एवं होमं संपाद्य अष्टौ ब्राह्मणान् ब्रह्मादिभिः संपूज्य तेभ्यः पक्वान्न-
पूरितान् दक्षिणासहितान् दौकलशान् दद्यात् ॥ तत आचार्यैश्चालंकारादिभिः संपूज्य सदक्षिणं विंशतिवटकसहितं वायनं द-
द्यात् ॥ तत्र मन्त्रः ॥ पक्वान्नफलसंयुक्तं सधृतं दक्षिणान्वितम् ॥ उपांगललिता प्रीत्यै ब्राह्मणाय ददाम्यहम् ॥ ततः देवीं ॥ सवा-
हनाशक्तियुता यदादापृजिता मया ॥ मातमां गनुष्टब्धा धगम्यतां निजमंदिरम् ॥ इति विसुज्य सोपस्करं पीठ्यां च आचार्याय द-
त्वा ब्राह्मणान्सदत्तेन भोजयित्वा आशिषोष्टुहीत्वा स्वयं विंशतिवटकान्मुंजीत ॥ इति उपांगललिता व्रतम् ॥

अथ मुक्ताभरणसप्तमी व्रतम् ॥ देशकालौ संकीर्त्य मम सकलपापक्षयपूर्वकपुत्रपौत्रधनधान्यसौख्यातिशयप्रसिद्धाराश्रीस-
दाशिवप्रीत्यर्थं मुक्ताभरणसप्तमी व्रतं करिव्ये इति सकल्प्य पूजां समाप्य प्रार्थयेत् ॥ महादेव महाराज प्रीत्या पापाप्रणशान ॥ अ-
स्माकं कुरु यतां पूजां साधुवासाधुयोजितां ॥ ज्ञानतो ज्ञानतो वापि भवती विहिता च या ॥ संपूर्णयतु विश्वेशो विमलाकोमला-

स्तुर्मा ॥ ततः देवस्य पुरतः ॥ यावज्जीवं मया त्मा तु शिवस्य च निवेदितः ॥ इत्येवं समं कृत्वा सौवर्णं राजतंसौ त्रवा दोरकं देवा-
 ग्रतः संपूज्य मंत्रेण दोरकं गृह्णीयात् ॥ देवं देवजगन्नाथ सर्वसौभाग्यदायक ॥ गृह्णीयां दोरकरूपं त्वां पुत्रपौत्रप्रवर्धनम् ॥ ततः ह-
 स्ते वं धनमंत्रः ॥ सप्तसामोपगीतं त्वां धारया मिस्थिरो भव ॥ सूत्रग्रंथि स्थितं नित्यं धारया मिस्थिरो भव ॥ इत्यनेन मंत्रेण हस्तं बद्ध्वा त्रा-
 ततः ॥ ददृश सर्वाणि पापा निवृष्टिं कुरु दयानिधे ॥ प्रसन्नः सञ्चु माकांत दीर्घायुः पुत्रदो भव ॥ इति जीर्णदोरकोत्तारणं कृत्वा त्रा-
 क्षणाय एकदा दशतसंख्याकान्मंडकान् त्रतदक्षिणायुतान्कृत्वा वाचाय नंदत्या तदेव द्रव्यं स्वयं भुंजीत ॥ एवं प्रतिमासं शुक्लसप्तम्यां
 कार्यम् ॥ वर्षांते ह्यैर्माराजती वाशुद्रिकां ताप्रपात्रोपरि संस्थाप्य ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ॥ आचार्याय विशेषेण सौवर्णमंगुलीयकं
 पुष्पकुंजमतां चूलां जनसूत्रयुतं सदक्षिणां गांच दद्यात् ॥ ब्राह्मणान् भोजयित्वा स्वयं भुंजीत ॥ संतानवृद्धिं लब्ध्वा तु शिवलोके
 महीयते ॥ इति मुक्ताभरणसप्तमीव्रतम् ॥

अथ जन्माष्टमीव्रतम् (नौकायां) — निशीथकाले यद्विचारां निशायां दिवा पिचारां दिवा पिचारो हिणिका कलापि ॥ यदि स्पृशेदष्टमिकां तदा-
 नीं जन्माष्टमीसैव नभोऽसिते स्यात् ॥ १ ॥ यदा कचिद्रोहिणिका कलापिन हि स्पृशेदष्टमिकां तदा तु ॥ निशीथकाले किल वर्तमा-
 नां जन्माष्टमीतां मुनयो वदन्ति ॥ २ ॥ यत्रोभयेद्युर्दिनोभयेद्युर्निशीथयोगस्तु तदा परैव ॥ समांशयोगेऽपि पराष्टमी स्याद्वैप-
 म्ययोगेऽधिकता च यत्र ॥ ३ ॥ तत्पारणस्यात्तिभा वसाने दिवाथ निश्चयतरांतलाभे ॥ महानिशांतः प्रथमं ततश्चेदंतस्त-
 दातच परेऽहिकार्ये ॥ ४ ॥ पूर्वार्धे रात्रात्परपूर्वयामो यामार्धे केचाघटिका द्दयं वा ॥ महानिशास्यादशशक्त्यभावे त्वेकावसा-

नेपिदिवत्पिङ्गुर्यात् ॥ ५ ॥ इति ॥) प्रातःदंतधावनपूर्वकं स्नात्वा देवकालौ संकीर्त्य मम अखिलपापक्षयपूर्वकधर्मार्थकाममो-
 क्षचतुर्विधपुरुषार्थसिद्धिद्वारा अमुककामनया वा आचरितिजन्माष्टमीव्रतोद्यापनं करिष्ये ॥ वृताचार्यः वेद्यां सर्वतोभेद्रे प्रस्थति-
 लोपरिस्थकलशोपरिपूर्णपात्रौप्यमयेपथके सौवर्णो देवकीं तदुत्संगे वामस्तनपायिनिसौवर्णश्रीकृष्णं इदं चिञ्चुरिति चिञ्चो-
 नुक्त्वमिति वामत्रेण परितः वसुदेवं बलदेवं नंदं यशोदां सुभद्रां रोहिणीं चिधुं मत्स्यादिदशरूपाणि आदित्यादिनवग्रहान्
 अधिन्यादि सप्तविंशतिनक्षत्राणि देवान् नागान् यक्षान् विद्याधरान् यमुनां कालियं कंसं गाः योगनिद्रां सात्यकिं
 उद्धवं अक्रूरं उग्रसेनादियादवान् शंखं चक्रं गदां पद्मं श्रुतिं कालात्मानं अहोरात्रं मासं संवत्सरं सर्वात्मानं द्वारपा-
 लान् पुण्यशीलं सुशीलं जयं विजयं पुरतः गरुडं एवं गाममत्रैरावाह्यपुरुपट्टकेन पूजयेत् ॥ ध्यानं ॥ कृष्णं चतुर्भुजं देवं शं-
 खचक्रगदाधरम् ॥ पीतांबरयुगोपेतं लक्ष्मीयुक्तं विभूषितम् ॥ लसत्कौस्तुभशोभाढ्यं मेघश्यामं सुलोचनम् ॥ ध्यायायामि पुं-
 डरीकाक्षं जगदानंदकारकम् ॥ अंगपूजा ॥ कृष्णाय नमः पादौपू० संकर्षणाय गुल्फौ० विश्वकर्मणे जंघे का-
 लात्मने जानुनी विश्वनेत्राय कर्तिं परमात्मने हृदयं श्रीकंठाय कंठं सर्वाब्जधारिणे बाहू वाचस्प-
 तये सुखं केसवाय ललाटं सर्वात्मने शिरः ॥ पूजां समाप्य स्तोत्रं पठेत् ॥ अनघं वामनं शौरि वैकुण्ठं पुरुषोत्तमं ॥ वासुदेवं
 हृषीकेशं माधवं मधुसूदनं ॥ वराहं पुंडरीकाक्षं नृसिंहं दैत्यसूदनं ॥ दामोदरं पद्मनाभं केशवं गरुडध्वजं ॥ गोविंदं मच्युतं वि-
 ष्णुमं तम पराजितं ॥ अयोक्षं जगद्दीजं सृष्टिस्थित्यंतकारकं ॥ अनादिनिधनं कृष्णत्रैलोक्येशं जगद्गुरुं ॥ नारायणं चतु-

चांशुसंचक्रगदाधरं ॥ पीतांबरनिस्वयनमालाविराजितं ॥ श्रीवत्सांकजगद्धेतुंश्रीधरंश्रीपतिहरिं ॥ इतिस्तोत्रं ॥
 देवस्यजातकर्मपणीपूजादिदृष्ट्या ॥ पुरतःअभयाचचाशुंठीगुडूचीपिप्पलीशखाणिनिक्षिप्यार्घ्यंदद्यात् ॥ चंद्रोदये ॥ जातः
 कंसवधार्थीयभूभारोत्तारणायच ॥ कौरवाणांविनाशायदैत्यानांनिधनायच ॥ पांडवानांहितार्थीयधर्मसंस्थापनायच ॥
 गृह्णाणार्घ्यमयादत्तदेवक्यासहितोदरे ॥ इतिकृष्णार्घ्यं ॥ अंगणेश्वरमौराजतंचंद्रविंबसंपूज्यतस्यार्घ्यंजानुभ्यामवनींगत्वा ॥
 धीरोदार्यसंभूतलक्ष्मीचंधोनिशाकर ॥ गृह्णाणार्घ्यमयादत्तरोहिण्यासहितःशशिन् ॥ रोहिण्यर्घ्यं ॥ दक्षस्यदुहित्वा
 साध्वीरोहिणीनामनामतः ॥ सोमेनसहितेदेविगृह्णाणार्घ्यंनमोस्तुते ॥ ततःप्रार्थना ॥ द्वाहिमांसर्वगश्रीशहरेसंसारसा-
 गरात् ॥ द्वाहिमांसर्वपापघ्नःखशोकार्णवात्प्रभो ॥ यद्वात्येयचकौमारेयौवनेयचवार्धके ॥ तत्पुण्यंचृद्धिसासोतुपापंहर
 हलायुधेति ॥ ततोरानीजागरणंकुर्यात् ॥ प्रातःस्नात्वादेवंसंपूज्यअभिंप्रतिष्ठाप्यअन्वादध्यात् ॥ प्रधानंचिष्णुंइदंचिष्णु-
 रितिमन्त्रेण पायस १ तिल २ त्रिहि ३ यव ४ द्रव्यैःप्रतिद्रव्यंअष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिः पुनःपंचखाद्येन
 विष्णोर्नुकभित्तमन्त्रेणअष्टोत्तरशत १०८ संख्याया पुनःपुरुषसूक्तेनप्रत्युचंपैकैकयाज्याहुत्या महाव्याहृतिभिश्चअष्टाविंश-
 तिसंख्याज्याहुतिभिः परिवारेदेवतान्नाद्यादिदेवताधर्णकैकयाज्याहुत्या श्रेणेणस्विष्टकृतं ॥ ततआचार्यंसंपूज्यविभवेसति
 भृशव्यारोप्यवक्त्रकांचनादिदत्वापीठंचदद्यात् ॥ श्रीकृष्णःप्रतिगृह्णातिश्रीकृष्णोवैददात्तिच ॥ श्रीकृष्णस्तारकोभाभ्यां
 श्रीकृष्णायनमो नमः ॥ कृष्णायानंतरूपायदास्यामिप्रतिमामिमां ॥ द्रव्यंचिष्णुसमुद्भूतमतःशांतिंप्रयच्छमे ॥ इति ॥

अथरामनवमीव्रतम् ॥ (तत्ररामनवमीनिर्णयः । निर्णयतस्वे—रघुनाथजनुर्नवमीगदितादिनमध्यगतायदिसोभ-
यतः । नहिवोभयतोपियदाभयुतामपि च प्रथमापरा ॥ १ ॥ साचेन्सुहृत्त्रयगाधिकावातदैवतत्रैवलयेदशम्याः ॥ वै-
खानसैःसाससुपोपणीयास्मार्तैस्तुपूर्ववदंतिसंतः ॥ २ ॥ त्रिसुहृताष्टमीयत्नेनवमीयदिलीयते ॥ स्मार्तैश्चैष्णवैश्चैवतदा
विभ्रैरुपोष्यतइति ॥) तिथ्यादिसंकीर्त्यात्मनःअखिलपापक्षयपूर्वकचतुर्विधपुरुषार्थसिद्धिद्वाराममआचरितस्वरामनव-
मीव्रतस्सांगतासिद्धयेतदुद्यापनंकरिष्ये ॥ ततःपूर्ववत् वृताचार्यः सर्वतोभद्रस्थकलशेसाक्षतपूर्णपात्रेपद्कोणंपद्मंवलिल्य
तत्रमध्येहैमंरामंपडक्षरेणत्रयोदशाक्षरेणवामूलमंत्रेण ॥ मूलमंत्रस्तु श्रीरामायनमइतिपडक्षरमन्त्रः ॥ १ ॥ श्रीरामजयराम-
जयजयरामेतित्रयोदशाक्षरः ॥ २ ॥ अपरोवैदिकस्तु ॥ ॐभद्रोभुद्रयुसर्चमानुआगुत्स्वसारंजुरोऽभ्येतिपुधात् ॥ सु-
प्रकृतैर्दुर्भिरुभिवृत्तिघ्नैर्नरुशुद्धिर्वर्णरुभिराममंस्थात् ॥ इतिमंत्रेणरामंतद्दामतःहैमीसीतां ॥ ॐजनकात्मजायैनमःइतिनाम-
मंत्रेणचप्रतिष्ठाप्य ॥ परितःपद्कोणेपुष्करेणदशरथं कौसल्यां लक्ष्मणं भरतं शत्रुघ्नं मारुतिं च नाममन्त्रैः प्रतिष्ठाप्य पु-
रुषसूक्तेनपूजयेत् ॥ पुष्पोत्तरंअंगपूजा ॥ श्रीरामचंद्रायनमः पादौपूजयामि राजीवलोचनाय० गुल्फौ० रावणांतकाय०
जानुनी० विश्वामित्रप्रियाय० नाभिं० परमात्मने० हृदयं० श्रीकंठाय० कंठं० सर्वास्त्रधारिणे० वाहू० विश्वमूर्तये०
मुखं० पद्मनाभाय० जिह्वां० दामोदराय० दंतान्० सीतापतये० ललाटं० ज्ञानगम्याय० शिरः० सर्वात्मने० सर्वांगं० ॥

नमस्कारमन्त्रः ॥ नमोदेवाधिदेवायरघुनाथायशाङ्गिणे ॥ चिन्मयानंदरूपायसीतायाःपतयेनमइति ॥ अर्घ्यमन्त्रः ॥
दशाननवधार्थीयधर्मसंस्थापनायच ॥ राक्षसानांविनाशायदैत्यानांनिधनायच ॥ परित्राणायसाधूनांजातोरामःस्वयंहरिः ॥
मृद्धानांर्व्यमयादत्तमात्रादिसहितोनघ ॥ इति ॥ ततःपुराणपठनादिनारात्रिंनयेत् ॥ प्रातःअग्निप्रतिष्ठाप्यअन्वाद्यथात् ॥
अत्रप्रधानं रामंआज्य १ पायस २ द्रव्याभ्यां प्रत्येकं अष्टोत्तरशत १०८ संख्याहुतिभिःमूळमंत्रेण जानक्यादिसप्तदेवताः
उक्तद्रव्येणअष्टाविंशति २८ संख्याहुतिभिः ॥ ब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ एवंहोमसंपाद्य आचार्यसंपूज्य
प्रतिमांदथात् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांसमलंकृताम् ॥ श्रीरामप्रीतयेदास्येप्रीतोभवतुराघचइति ॥ ततः
त्रतपूतैयगांचदत्त्वासदत्तेनब्राह्मणानूसंतर्प्यैदधिणादिभिःप्रतोप्यआशिषोभ्राह्माः ॥ इतिरामनवमीव्रतम् ॥

अथरामनामलेखनव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यैआत्मनःअनेकपातकक्षयपूर्वकसकलमनोरथावासिद्वाराश्रीरामचंद्रप्रीत्य-
र्धमयालिखितंयत्कोटिलक्षामुकावधिकंरामनामतत्संपूर्णतासिद्धयेतदुद्यापनाख्यंकर्मकरिष्येइतिसंकल्प्य ॥ पूर्ववत्तद्वृता-
चार्यःसर्वतोभद्रस्थकलशेसाक्षतपूर्णपात्रेपौडशमापात्मकराजतसिंहासनेसुवर्णस्यपलेनतदर्धनवागनिर्मितंरामं वामतःसीतां
दक्षिणतः लक्ष्मणं पुरतः हनूमंतंचसौवर्णप्रतिमामुमूलमंत्रेणनाममंत्रेणचआधाद्य पुरुषसूक्तेनचपूजयेत् ॥ परितःसप्तधा-
न्योपरिवारिपूर्णानष्टौकलशान्पूर्वादिक्रमेणसंस्थाप्यतेपुलोकेशांस्तत्तन्मन्त्रैरावाह्यपूजयेत् ॥ प्रातःअग्निप्रतिष्ठाप्यान्वाद्य-
प्यात् ॥ अत्रलेखनदशांशेनशतांशेनबाहोमः ॥ अत्रप्रधानं रामंआज्यद्रव्येणलेखनदशांशेनशतांशेनवामूळमंत्रेण परिवार-

यक ॥ प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यअन्वावध्यात् ॥ प्रधानं गोपालं समित् १ तिल २ पायस ३ आज्य ४ यव ५ द्रव्यैः प्रति-
द्रव्यमष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिः ॥ ब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ ततःक्रमेणद्रव्याणांहोमेगन्त्राः ॥
ॐत्रीणिपुदा० अर्तद्विया० इदंविष्णु० चिष्णोर्नुकं० तत्संचितुर्व० ॥ ततोवायनंप्रतिवर्षंक्रमेणसहैववात्रयस्त्रिंशत्संख्या-
कद्रव्ययुतंदद्यात् ॥ प्रथमेपायसं द्वितीयेमंडकान् तृतीयेमापवटकान् चतुर्थेअपूपान् पंचमेलहुकान् ॥ वायनमत्रः ॥
वायनंतेद्विजश्रेष्ठदामिन्नतपूर्तये ॥ दक्षिणादिसमायुक्तंगोपालःप्रीयतामिति ॥ ततःपंचमिथुनानिवह्नादिनासंपूज्यआ-
चार्यायगांचदत्वा ॥ एवमेवलक्षगोपन्नग्रतं ॥ हवनेविशेषः तद्दशांशेनशतंशेनवापूर्वोक्तपंचद्रव्यैर्मिलित्वाकार्यम् ॥ वायनं-
चपूर्वोक्तमन्त्रेणैवदद्यात् ॥ अन्यत्समानं ॥ इतिगोपसन्नग्रतम् ॥

अथश्रवणद्वादशीग्रतम् ॥ (निर्णयतत्त्वे—श्रवःसंयुतैकादशीभाद्रशुक्लेविशुद्धापिचद्वादशीया ॥ जयंतीयशुक्ला-
द्वेर्वामनस्यविचेयासपर्योत्समध्याह्नकाले ॥ १ ॥) श्रातर्नद्यादौ—बरोवरेण्योवरदोवराहोधरणीधरः ॥ अपचित्रंपचित्रं
मांकरोतुभगवान्हरिः ॥ इत्यनेनतिलान्चिलिप्यस्नात्वानित्यकर्मनिर्वर्त्यसंकल्पयेत् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यआत्मनःअखिलपा-
पक्षयपूर्वकपिशाचादिदुर्योनिनिरसनद्वाराश्रीविष्णुलोकप्राप्त्यर्थंआचरितश्रवणद्वादशीव्रतोद्यापनंकरिव्येइतिसंकल्प्य ॥ इ-
ताचार्यःचतुर्द्वारोपशोभितमंडपांतर्वेदिकायांपीठदेवताःपूजयेत् ॥ आधारशक्त्यैनमः विमलायै० उत्कर्षिण्यै० ज्ञान-
शक्त्यै० क्रियाशक्त्यै० प्रह्लायै० सत्यायै० मायायै० मध्येपरमदेवतायै० परितंद्रादिलोकपालांस्तदुपरितत्पूर्णपात्रयुतेक-

लने गणपतिं० दुर्गां० क्षेत्रपालं० वालोष्पतिं० परितआदित्यादिनवग्रहदेवताश्चसंपूज्य ॥ तदुपरिसर्वतोभद्रंप्रसार्यतत्र
 गङ्गादिदेवताःसंपूज्य तदुपरिकुशकृष्णाजिन्नंप्रसार्य तत्रद्रोणपरिमिततिलपर्वतंकृत्वातदलाभेगोधूमाः तत्रतिलपूरितपूर्ण-
 पात्रयुतकलशेद्वादशासुतपत्रैहमंचामनंत्रीणिपदेतिमन्त्रेणसंपूज्यांगपूजांकुर्यात् ॥ मत्स्यायनमः पादौपू० कूर्मोप० जा-
 नुनी० वराहोप० सुसं० दृसिंहाय० नार्भि० वामनाय० उदरं० परशुरामाय० दक्षिणसुजं० दाशरथिरामाय० वाम-
 सुजं० कृष्णाय० सुखं० चौद्धाय० कर्णौ० कल्किने० शिरः० ॥ ॐ नमोभगवतेवासुदेवायसर्वांगपूज० दधिभक्तनेवेद्यं-
 दत्वाप्रार्थयेत् ॥ नमस्तेदितियुत्रायनमस्तेकश्यपात्मज ॥ त्रिक्रमायदेवायवामनायनमोनमः ॥ ततोन्वग्रोधंकहुद्रयेतिमं-
 ध्रेणसंपूज्य ॥ शिष्यदध्ययनेनयुतंजलपूरितंकरकंचसंपूजयेत् ॥ तत्रक्रमेणमन्त्री ॥ शिष्योसिदधिभक्तोसिद्धिचितोसिम-
 योपरि ॥ सूत्रेणैवाश्रितोसित्वंबामनःप्रीयतामिति ॥ करकंपूजयिष्यामिसरितांसंगमेजलैः ॥ पंचरत्नसमायुक्तंतेनतुष्यतु
 वामनः ॥ ततःसर्वान्प्रार्थयेत् ॥ पर्जन्योवरुणःसूर्यःकेशवःसलिलंशिवः ॥ त्वष्टायमोवैश्रवणःसदापापंहंरंतुमे ॥ कथा-
 श्रवणादिनारात्रिनयेत् ॥ प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यभन्वाद्दद्यात् ॥ अन्नप्रधानं वामनं पायस १ घृत २ समित् ३ तिलैः ४
 प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरदत्त १०८ संख्याकाहुतिभिःपीठेदेवताःब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्स्यायक्ष्ये ॥ होममन्त्राश्च इरावती-
 त्तिमन्त्रेणपायसं त्रीणिपदेत्साज्यं इदंविष्णुरितिसमित् विष्णोःकर्माणीतितिलाः ॥ ततोद्वादशसंख्याकान्विप्रान्चवह्लादि-
 नासंपूज्यदध्ययनोपवीतगोपीचंदनयुतान्मुग्धजलपूरितान्द्वादशकरकालेभ्योदद्यात्तत्रमन्त्रः ॥ सुगंधिजलसंपूर्णंदधिभक्त-

युतं द्विज ॥ करकंतेप्रदास्यामि वामनः प्रीयतामिति ॥ ततः—वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो वैददाति च ॥ वामनस्तारको भाभ्यां-
 वामनाय नमो नमः ॥ इत्यनेन सोपस्करपीठमाचार्याय दद्यात् ॥ अतः पूर्तये गांच दत्त्वा चिप्रा न भोजयेत् ॥ इति श्रवणद्वादशी ॥
 अथ प्रदोषप्रतप्तम् ॥ (पुरुषार्थचिंतामणी—उभयत्र प्रदोषव्यासौ अव्यासौ साम्बैकदेशव्यासौ पूर्वप्रदोषे अधि-
 कव्यासौ । उत्तरप्रदोषे न्यूनव्यासावपि उत्तरदिन एव प्रदोषव्रतानुष्ठानं । सर्वथा परदिने प्रदोषव्यास्य भावे पूर्ववैत्रेवेति ॥)
 तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनः अखिलपापक्षयशत्रुपराजयपूर्वकारुरोगैश्वर्यपुत्रपौत्राद्यभिवृद्धिद्वारा श्रीउमामातृहेश्वरप्रीत्यर्थं आ-
 चरितप्रदोषव्रतोद्यापनं करिष्ये ॥ इताचार्यः उक्तप्रकरणे लिंगतो भद्रस्थताम्रकलशे रौप्यपूर्णपात्रयुते सौवर्णसांवसदाशिवंपु-
 र्तो राजसंतुष्टपुमंतत्तन्मंत्रैः प्रत्तिष्ठाप्य ॥ परितः असितांगभैरवाय १ रुरुभैरवाय २ चंडभैरवाय ३ क्रोधभैरवाय ४ उन्म-
 त्तभैरवाय ५ भीषणभैरवाय ६ संहारभैरवाय ७ कपालभैरवाय ८ ॥ इति प्रत्तिष्ठाप्य पूजयेत् ॥ मूलमंत्रेण न्यासं कृत्वा पं-
 चब्रह्ममंत्रैः सद्योजातादिभिः पूजयेत् ॥ प्रकारांतरेण पूजनं विष्णुं ० १ ब्रह्माणं ० २ भास्करं ० ३ सोमं ० ४ पूर्वार्धिकमतः-
 प्रथमावरणे ॥ जयं १ चिजयं २ गणपतिं ३ दुर्गां ४ द्वितीये ॥ नंदीश्वरं १ क्षेत्रपालं २ वास्तोष्पतिं ३ वायुं ४ तु-
 तीये ॥ सप्तर्षीन् चतुर्थे ॥ भूतनाथं पंचमे ॥ इंद्रादीन् षष्ठे ॥ कपालिनं सप्तमे ॥ गंधर्वान् अष्टमे ॥ सद्योजातेत्यासनं वाम-
 देवायेति पाद्यं अयोरारयेत्यर्थं तत्पुरुषायेत्याचमनीयं ईशानायेति त्रिखंडं यज्ञोपवीतं उत्तरीयं च नमो हिर-
 ष्यवाहपइति गंधं नमः शंभवायेत्यक्षतान् इमारुद्रायेति पुष्पाणि नमो विलिमने इति विल्वदलानि मानस्तोके इति धूपं नमः

उष्णीषिणइतिदीपं नमोविसुजब्जइतिनैवेद्यं नमःपर्णायैतित्तांचूलं इमारुद्रायैतिदक्षिणाम् नमोह्रस्वायेतिमत्रुष्यम् नमोऽसु-
 रुद्रेभ्यइतित्रिभिर्नमस्कारः पुनर्नाममन्त्रेणअष्टौप्रदक्षिणानमस्कारांश्चकुर्यात् ॥ भवाय १ महादेवाय २ रुद्राय ३ नीलकं-
 ठाय ४ शक्तिमौलिने ५ उग्राय ६ भीमाय ७ ईशानाय ८ ॥ ततोर्ध्वैरजतादिपोत्रैर्क्षीरकुशशृतदधितंडुलसिद्धार्थगंधपु-
 ष्पादिश्चिन्त्वासजलंदद्यात् ॥ भयरोगादिदारिद्र्यपापपुष्ट्यसृत्ववः ॥ ऋणशोकमनस्तापानश्यंतुममसर्वदा ॥ ततःप्रार्थ-
 येत् ॥ प्रसीददेवदेशप्रसीदपरमेश्वर ॥ प्रसीदसोमसर्वज्ञप्रसीदकरुणाकर ॥ प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् ॥ प्रधानं
 उमामहेश्वरंपलाशसमिन् १ चिल्वपत्र २ पायस ३ आज्य ४ द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिः (पक्षे
 शिवंगौरींच त्र्यंबकंअंबेअंविकाइतिमन्त्राभ्यांप्रत्येकं पायसाज्याभ्यांवा) पीठदेवताःब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्या-
 यक्ष्ये ॥ ततःपीठगांचदत्त्वावाक्षणान्भोजयेत् ॥ भूयसीदक्षिणांदत्त्वान्निपोत्राह्वाः ॥ इतिप्रदोषव्रतम् ॥

अथानंतचतुर्दशीव्रतम् ॥ (निर्णयतत्त्वे—मध्याह्नगानंतचतुर्दशीस्यादन्यैर्निरुक्तात्रिसुहूर्तगापि ॥ सुहूर्तमात्राप्युद-
 येतदन्यैराद्यैवचेच्छुद्धयगामिनीयं ॥ १ ॥ अपिशब्दादटिकामात्रापि ॥) तिव्यादिसंकीर्त्यंआत्मनोनिखिलपापनिर्मुक्ति-
 पूर्वकोत्तमसिद्धिपुत्रपौत्रसहितविधिविधभोगधनधान्यपरमगतिप्राप्तिसिकामनयाचतुर्दशवर्षांचरितानंतव्रतोच्चापनंकरिष्ये इति-
 संकल्प्य नित्यवरत्नयंदेवंसंपूजयेत् ॥ ततोष्टुताचार्यैःसर्वतोभेद्रेब्रह्मादिदेवताजावाह्यतदुपरिकलशंप्रतिष्ठाप्यतत्रयमुनामा-
 याह्यश्रीसूक्तनाममन्त्रेणयासंपूज्य ॥ तदुपरिअक्षतपूरितपूर्णपात्रंनिधाय तत्राष्टदलंबिरच्य तत्रसुवर्णनिर्मितं चतु-

र्दशग्रंथियुतं अनंतं सहस्रशीर्षं तिमन्नेण स्थापयेत् ॥ तदुत्तरतः सप्तधान्योपरि विस्तृतशय्यायां स्वर्णनिर्मितं लक्ष्मीसहितं ह्ये महल-
 मुसलयुतं अनंतं देवं इदं विष्णुरिति मन्नेण स्थापयेत् ॥ स्वर्णदोरकप्रतिमयोः पुरुषसूक्तेन श्रीमदनंताय नम इति नाम मन्नेण वापू-
 जावार्षिकवत्कार्या ॥ अथ ग्रंथिदेवताः पूजयेत् क्रमेण ॥ विष्णुः १ अग्निः २ आदित्यः ३ सहस्राक्षः ४ पितामहः ५
 इंद्रः ६ पिनाकी ७ विघ्नेशः ८ स्कंदः ९ सोमः १० वरुणः ११ पवनः १२ पृथ्वी १३ वसवः १४ ॥ ततः शय्यायां प्र-
 तिमायाः परितः शंखं १ चक्रं २ गदां ३ पद्मं ४ ॥ तद्वह्निः नाम मन्नेण अनंतं १ कपिलं २ दक्षं ३ मनुं ४ प्रजापतिं ५
 संकर्षणं ६ कालं ७ वनमालिनं ८ त्रिविक्रमं ९ अहोरात्रं १० अर्धमासं ११ मासं १२ ऋतून् १३ अयने १४ संब-
 त्सरं १५ इन्द्रवत्सरं १६ अनुवत्सरं १७ वत्सरं १८ प्रजाप्यक्षं १९ अजितं २० सर्वभूतं २१ प्रद्युम्नं २२ अनिरुद्धं २३
 श्रीधरं २४ पुरुषोत्तमं २५ वामनं २६ पद्मनाभं २७ विश्वरूपम् २८ त्रिविक्रमम् २९ विष्णुम् ३० अच्युतम् ३१ ॥
 तद्वह्निः अष्टवसून् ८ ॥ तद्वह्निः एकादशरुद्रान् ११ तद्वह्निः द्वादशादित्यान् १२ तद्वह्निः नवग्रहान् ९ तद्वह्निः अष्टभैरवान् ८
 तद्वह्निः मेपादि द्वादशराशीन् १२ तद्वह्निः अश्विन्यादि नक्षत्राणि २८ तद्वह्निः ब्राह्म्यादिसप्तमातृः ७ तद्वह्निः चैत्रादि द्वादश-
 मासान् १२ तद्वह्निर्दीप्त्यादि शर्कीः तद्वह्निर्विष्कंभादियोगान् २७ आवाह्य ॥ पीठपरितः फलपक्वान्नपूरितान् चतुर्दशकुंभा-
 श्वतुर्दशनामाभिः स्थापयेत् पूजयेच्च ॥ तेचमन्त्राः अनंताय नमः १ संकर्षणाय २ कमलाय ३ शेषाय ४ वासुदेवाय ५ वि-
 श्वनाथाय ६ विश्वरूपाय ७ पद्मनाभाय ८ दामोदराय ९ जगन्नाथाय १० चतुर्भुजाय ११ श्रीकंठाय १२ केशवाय १३

सर्वात्मने १४ ॥ ततपुष्पपूजोत्तरंकलशस्थापनोक्तचतुर्दशनामभिः अंगपूजा ॥ अनंताय० पादौ० संकर्षणाथ० गुल्फौ० क-
मलाय० जंघेपू० शेपाय० जानुनी० चासुदेवाय० ऊरू० विश्वनाथाय० गुह्रं० विश्वरूपाय० कटिं० पद्मनाभाय०
नाभिं० दामोदराय० उदरं० जगन्नाथाय० वाहू० श्रीकंठाय० कंठं० केशवाय० ललाटं० सर्वा-
त्मनेशिरः० अनंताय० सर्वांगपूज० ॥ ततः ॥ नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेधरणीधर ॥ नमस्तेसर्वनागेंद्रअनंतायनमोनमः ॥ इति
इतिनमस्कारः । ततःप्रार्थना । अनंतकामान्मेदेहि सर्वकामफलप्रद ॥ अनंतायनमस्तुभ्यंपुत्रपौत्रान्प्रवर्द्धय ॥ व्रतेनानेन
संतुष्टोभवदेवसदामग ॥ ततःपुराणश्रवणादिनाराधिनिनयेत् ॥ प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यअन्वादेध्यात् ॥ अन्नप्रधानं श्रीम-
दंगंतमथत्थसमिन् १ तिल २ प्रीहि ३ यव ४ घृत ५ पायस ६ द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिः
पीठदेवताःआवरणदेवताधैकैकयाज्याहुत्यापायसाज्याहुत्यावा ब्रह्मादिदेवताधैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ स्थापनमत्रैर्होमः ॥
केचिच्चहिनएवहोममिच्छन्ति ॥ प्रातर्नाक्षणभोजनमात्रं ॥ दिवैवसर्वम् ॥ ततःपीठसंपूज्यवस्त्रादिनाआचार्यसंपूज्यपीठं
दद्यात् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ प्रतियुक्छ्रिजश्रेष्ठसमस्तफलदायक ॥ त्वत्प्रसादहंबिप्रमुख्येयंभवबंधनात् ॥ अनंतःप्रतियुक्छ्रिति
अनंतोवैददातिच ॥ अनंतस्तारकोमाभ्याननंतायनमोनमः ॥ ततःचतुर्दशनाक्षणाव्यहारादिनासंपूज्यस्थापितचतुर्दशकल-
शाप्यकान्नादिपूरितान्दधिणासहितान्तेभ्यःप्रतियुक्छ्रिजश्रेष्ठिमन्त्राभ्यांदद्यात् ॥ व्रतपूर्तयेगांचदद्यात् ॥ क्षमापयेत् ।
भक्तिदीनंक्रियाहीनंद्रव्यहीनंतथैवच ॥ मन्त्रहीनंकृतंयच्चपरिपूर्णतदस्तुमे ॥ १ ॥ पकान्नादिनाभोजयेत् ॥ इत्यनंतव्रतं ॥

अथर्वकुण्डचतुर्दशीव्रतम् ॥ (निशीथस्थिताचापिर्वैकुण्ठसंज्ञाचतुर्दश्यसौद्युद्धयेत्तरास्यात् ॥ इति ॥) तिथ्यादिसंकी-
र्त्यंआत्मनःसर्वपापक्षयपूर्वकशिवपदप्राप्तिसिकामनयाऽचरितर्वैकुण्ठचतुर्दशीव्रतोद्यापनंकरिष्ये ॥ दृताचार्यःलिङ्गतोभद्रस्थक-
लशङ्खंविधेश्वरंपूजयेत् ॥ प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यश्रुताक्ततिलैःअष्टोत्तरशतं ॐनमःशिवायेतिमन्त्रेणहुत्वाव्रतपूर्तयेगांपीठदा-
नंआचार्यपूजनंत्राक्षणेभ्योदक्षिणावायनादिदत्त्वासंभोज्याशियोग्युक्तीयात् ॥ इतिवैकुण्ठचतुर्दशीव्रतम् ॥

अथशिवरात्रिव्रतम् ॥ (नौकायां—विज्ञेयाशिवरात्रिरित्यसितगामाघेचतुर्दश्यसौयुक्तायाजययाऽस्तमानसमयात्पूर्व-
यदाद्युद्धये ॥ भूतःस्यात्सकलेनिशीथसमयेहेमाद्रिराधांजगांभ्यांमाधचरामकृष्णतनयौपूर्वेनिशीथेऽखिले ॥ १ ॥ स्वल्पः-
स्यात्परत्स्तदाद्यदिवसेकार्यायदाद्येनिशीथेभूतःपरतःप्रदोपसमयेपूर्वात्तदापिध्रुवं ॥ भूतःस्यात्परतोनिशीथसमयात्पूर्वैर्हिभू-
तोर्नहिस्यादन्त्येदिवसेनिशीथसमयेयोग्यापरास्यात्तदा ॥ २ ॥ प्रदोपगास्थान्नाह्निचहिनद्वयेचतुर्दशीसर्वमतेपुराशुभा ॥
प्रदोपगास्थाद्यदिचेद्दिनद्वयेनिशीथयोगेनयुतत्वतःपुरा ॥ ३ ॥ इति ॥ प्रतिमासभवांशिवरात्रिमथोचदुरात्रिगतांकुरुसाम्य-
गतां ॥ प्रथमामधवोदितवत्सकलंकमलाकरसूरिमंतंविमलं ॥ ४ ॥ उदितवत् महाशिवरात्रिनिर्णयोक्तवत् ॥) तिथ्या-
दिसंकीर्त्यंआत्मनःसर्वपापक्षयपूर्वकमक्षयमोक्षप्राप्त्यर्थंआचरितशिवरात्रिव्रतोद्यापनंकरिष्ये ॥ दृताचार्यःअन्यैर्द्वादशत्रा-
क्षणैःसहपूजाभारनेत् ॥ द्वादशलिंगोद्भवेपीठेउक्तविधिनान्नाद्यादिदेवताःसंपूज्य ॥ तत्रमध्यमकुंभेउत्तमानहेश्वरंत्र्यम्बकमि-
त्तिमन्त्रेणप्रतिष्ठाप्यपुरतोरजंतवृषभंचप्रतिष्ठापयेत् ॥ द्वादशब्राह्मणाःद्वादशलिंगस्थकलशेषुद्वादशप्रतिमाःपूजयेयुः ॥ तत्र-

शाच्यां महेशं अघोरं पशुपतिं ॥ दक्षिणस्यां पंचवक्रं उग्रं रुद्रं ॥ पश्चिमायां भवं शंभुं ॥ उत्तरस्यां शिवं भीमं भी-
मपरारुमं ॥ प्रतिकलशं परितोलोकपालान् ॥ अत्रप्रधानं ॥ उमामहेश्वरं पायस १ चिल्वपत्र २ तिल ३ दूर्वा ४ दृत ५
द्रव्यैः प्रत्येकं अष्टोत्तराशत १०८ संख्याकाहुतिभिः ॥ द्वादशकलशस्थदेवताः अष्टाष्टसंख्याकाहुतिभिः तैरेवद्रव्यैः ॥ परिव्या-
रदेवताः ब्रह्मादिदेवताधैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ एवंहोमसंपाद्यदेवतांपूजयेत् ॥ शंभोप्रसीददेवेशसर्वलोकेश्वरप्रभो ॥
तवरूपप्रदानेनमसंतुमनोरथाः ॥ अजैकपादहिर्बुभ्रोभवः शर्वउमापति. ॥ रुद्रः पशुपतिः शंभुर्वरदः
त्रिवेश्वरः ॥ महादेवो हरो भीमो नामान्ये चतुर्दश ॥ एतैर्होम. प्रकर्तव्यः कुंभदानेपितान्स्मरेत् ॥ (पक्षे उमायुक्तशिवो-
देवतात्रयम्ब्रह्मं अम्बेऽब्धम्बिकइति मन्त्रौ तिलत्रीहिपायसयवद्रव्याणि ॥ अजैकपादादिनामभिश्चतुर्दशाहुतिसंख्याकोविल्वप-
त्रैर्होम.) ॥ अन्यत्समानं ॥ इत्तिशिवरात्रिन्नतम् ॥

अथवटसावित्रीन्नतम् ॥ (निर्णयतरणे—भूतयुक्तैवसावित्रीन्नतेपंचदशीभवेत् ॥ पारणंपौर्णिमांतिस्वादिति ॥) ति-
ध्यादिसंहीत्यममर्तु. पुत्रादीनांच आयुरारोग्यैश्वर्यादिप्रासिपूर्वकमिहजन्मनिजन्मांतरेच आत्मनः अवैधव्यग्रासये आचरित-
वटसावित्रीन्नतोद्यापनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ दृताचार्यो वटमूले गृहे वा गृदावेदीविधाय तत्र सर्वतोभद्रं विरच्य तत्र ब्रह्मादिदेव-
ता. संपूज्य तत्र कलशद्वयं प्रतिष्ठाप्य तत्रैकस्मिन्कलशे हौमं नक्षत्रज्ञानमिति मन्त्रेण ब्रह्माणं गायत्री मन्त्रेण हौमीसावित्रीच प्रतिष्ठा-
प्य तदुत्तरतो द्वितीयकुंभे पलादधिकरजतस्य राजतपर्येकहौमी. सत्यवत्सावित्रीयमनारदप्रतिमाः नाममन्त्रैरावाह्य पुरतः-

काष्ठभारं कुठारं च हैमं राजतं वानि धाय पूजयेत् ॥ अशक्तवेकस्मिन्कलशे सर्वेषां पूजनं ॥ अर्घ्यं दद्यात् ॥ ॐ कारपूर्विकेदेवि वी-
 णापुस्तकधारिणि ॥ वेदमार्तनमस्तु भ्यमवैधव्यं प्रयच्छमे ॥ पतिव्रते महाभागे भर्तुश्च प्रियवादिनि ॥ अवैधव्यं च सौभाग्यं
 देहित्वं मम सुव्रते ॥ पुत्रपौत्रांश्च सील्यं च गृह्णाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ प्रातरग्निं प्रतिष्ठाप्य अन्वा दध्यात् ॥ सावित्रीं गायत्रीं मन्त्रे-
 ण पायस १ घृत २ दूर्वा ३ तिल ४ ग्रीहि ५ द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्याका इतिभिः ॥ ब्रह्माणं धर्मराजं नारदं च
 व्याहृतिमन्त्रेण तिल १ ग्रीहि २ यव ३ द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशत १०८ संख्याका इतिभिः ॥ ब्रह्मादिदेयताश्चैकैकया-
 ज्याहुत्वायक्ष्ये ॥ शूर्पवायनमन्त्रः ॥ सोपस्करं द्विजश्रेष्ठव्रतसंपूर्तिकारकम् ॥ वायनं ते प्रयच्छामि सावित्री प्रीयतामिति ॥
 रात्रावरुंधतीं दृष्ट्वा संपूज्यार्घ्यं दद्यात् ॥ अरुंधतिनमस्तु वसिष्ठस्य प्रिये शुभे ॥ पुत्रान् देहि सुखं देहि गृह्णाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ इ-
 ति दत्त्वाभुंजीत ॥ इति वटसावित्रीव्रतम् ॥

अथकोजागरव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनः खकुलस्य चाखंडलक्ष्मीप्राप्तिपूर्वकसुखादिप्राप्तये लक्ष्मीप्रीत्यर्थं कोजागर-
 व्रतं करिष्ये ॥ रात्रौ मंडले श्रीधेति मन्त्रेण लक्ष्मीं ० आतारमिति मन्त्रेण मत्सैरावनस्य मिद्रमाचाक्षपूजयेत् ॥ परितो दीपान् घृतेन
 तैलेन चालक्षंतदर्थं तदर्धं वायथाशक्तिवा दत्त्वा वीथीचतुष्पथे वा दत्त्वानारिकेलोदकमात्रं प्राश्याद्दौर्बल्यदृष्टत्स्येन रात्रिं निनयेत् ॥
 प्रातर्धृतशर्करापायसादिनाम्राक्षणान् संतर्ध्वं दक्षिणां दत्त्वा ऽशिपो गृहीत्वा इष्टजैः सह भुंजीत ॥ इतिकोजागरव्रतम् ॥

अथसोमयत्यमावास्याव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनः अवैधव्यपुत्रपौत्रप्राप्तिपूर्वकमगुलसौभाग्यसिद्धिद्वाराश्वत्थरू-

पीनारायणप्रीत्यर्थं आचरितस्यसोमवत्यमावास्याव्रतस्यसांगतासिद्धयेतदुद्यापनाख्यं कर्मकरिव्ये इतिसंकल्प्य द्युताचार्यः सर्वतोभद्रस्वकलशेरीप्यमयपीठेसौवर्णाश्रुताधोहैमं लक्ष्मीनारायणं इंद्रविष्णुरिति मन्त्रेण प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् ॥ मूलतोत्रब्रह्मरूपार्थेति पुरुषसूक्तेन वा पूजयेत् ॥ प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यान्वाद्ध्यात् ॥ अत्र प्रधानं ॥ लक्ष्मीनारायणमश्नत्थसमित् १ पायस २ तिल ३ द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिः ब्रह्मादिमंडले देवताश्चैकैक्या ज्याहुत्यायश्च्ये ॥ आचार्यपूजनं पीठदानं च यनदानं नाक्षणभोजनं कुर्यात् ॥ इति सोमवत्यमावास्याव्रतम् ॥

अथ षिठोरीव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनः स्वकुलस्य च संतत्य विच्छेदपूर्वकं पुत्रपौत्रलक्ष्मीसुखाद्यभिवृद्धये सप्तवर्षावध्याचरित षिठोरीव्रतस्य संपूर्णतासिद्धयर्थं चतुःषष्टियोगिनीस्वरूपासप्तमातृकाप्रीत्यर्थं तदुद्यापनाख्यं कर्मकरिव्ये ॥ द्युताचार्यः सर्वतोभद्रे सप्तकलशेषु ब्राह्म्यादिसप्तमातरः ॥ ॐ जुज्ञानं सप्तमातरो ब्रुधामंशासतश्चिये ॥ अयं भ्रुवो रयीणां चिकेतु यत् ॥ इत्यनेन आवाहापूजयेत् ॥ तदुत्तरकलशे चतुःषष्टियोगिनीरावाहयेत् -॥ प्रधानं ॥ सप्तमातृः अष्टोत्तरशतमाज्याहुतिभिः

१ चतुःषष्टियोगिनी १ महायोगिनी २ दिव्ययोगिनी ३ नटयोगिनी ४ शिखरयोगिनी ५ कालिका ६ काली ७ साहस्रारानी ८ निशाचरी ९ उग्रमारी १० धरत्रिताली ११ टंकारा १२ मूलकावरी १३ ऊर्ध्वकरी १४ विहवाली १५ दुष्वागी १६ नरभोजनी १७ गुराणी १८ वीरमद्रा १९ द्यूसाक्षी २० कल्हप्रिया २१ राक्षसी २२ शौरकाशी २३ निरुपा २४ मयकरी २५ नासुरी २६ रीद्रवेताली २७ श्रीर्णी २८ त्रिपुरातका २९ भैरवी ३० भवतनी ३१ कोविनी ३२ दुर्जोती ३३ प्रतकाहिनी ३४ बटकी ३५ नायकी ३६ यमदुर्गी ३७ कराळी ३८ खट्वाणी ३९ दीर्घबलोष्ठी ४० मातृनी ४१ मन्त्रयोगिनी ४२ कालामिहृदिणा ४३ चक्री ४४ कपाली ४५ भुवनेश्वरी ४६ स्फारश्री ४७ नासुरी ४८ लीनिकी ४९ काकटिष्ठ ५० मद्यणी ५१ अघोमुखी ५२ त्रेरणी ५३ व्याघ्री ५४ वक्त्रा ५५ त्रेतमक्षणी ५६ वीरलम्पारिका ५७ चक्रा ५८ नागश्री ५९ मुग्धारिणी ६० कामाक्षी ६१ उग्रणी ६२ काळवरा ६३ महालक्ष्मी ६४ ॥ इति ॥

योगिनीर्ब्रह्मादयश्चैकैकयाज्याहुत्या ॥ पीठदानमन्त्रः ॥ सोपस्करंचकलशंशुद्धाणद्विजसत्तम ॥ प्रीयंतांमातरोमहंलोकानांस्थितिहेतवः ॥ इतिपिठोरीत्रतम् ॥

अथसूर्यत्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यआत्मनोरोगक्षयपुत्रलाभादिप्रासिपूर्वकाभीष्टकामनासिद्धार्थवर्षात्मकसूर्यत्रतोद्यापनंकरिष्ये ॥ उक्तप्रकारेणघृताचार्योमध्याह्नेसर्वतोभद्रेकलशंप्रतिष्ठाप्यतदुपरिपूर्णपात्रंनिधायतत्रद्वादशारंकमलंरौप्यगयंरथं तदुपरिद्वैमंज्ञासहितंसहस्रकिरणंआकृष्णेनेतिमन्त्रेणप्रतिष्ठाप्य परितोद्वादशदलेषुद्वादशमासाधिपान्त्रक्रमेणपूजयेत् ॥ मित्रं १ विष्णुं २ वरुणं ३ सूर्यं ४ भातुं ५ तपनं ६ इंद्रं ७ रविं ८ गभस्ति ९ यमं १० हिरण्यरतसं ११ दिवाकरं १२ ॥ अर्घ्यमन्त्रः ॥ नमःसहस्रकिरणसर्वव्याधिविनाशन ॥ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसंज्ञयासद्वितोरवे ॥ अन्वाद्ध्यात् ॥ संज्ञासहितंसहस्रकिरणंपायसद्रव्येणाष्टोत्तरशतसंख्याकाहुतिभिःद्वादशपरिवारेदेवताःब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ ततोद्वादशब्राह्मणान्संतर्पयेत् ॥ इतिसूर्यत्रतम् ॥

अथाशादित्यत्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यआत्मनःसकलरोगनिरसनपूर्वकपुत्रपौत्रसकलाभीष्टसिद्धिद्वारासवितुप्रीत्यर्थंशादित्यत्रतंकरिष्ये ॥ तत्रमन्त्रः ॥ यथाशाचिमलाःसर्वास्तवभास्करभानुभिः ॥ तथाशाचिमलामहंक्षुरुनिलंममार्घ्यतः ॥ नमोस्तुतेपापविनाशनायविथात्मनेससतुरंगमाय ॥ सामर्ग्यस्तुर्धामनिधेविधात्रेभवाच्चिपोतायनमःसवित्रे ॥ अनेनमन्त्रेणमासाधिपनामन्त्रेणचपूजाकार्यं ॥ मासाधिपनामानि सूर्यः १ धाता २ वरुणः ३ माधवः ४ हरिः ५ रविः ६

रुद्रः ७ भर्गः ८ स्वर्णरेताः ९ अर्यमा १० भानुः ११ भास्करः १२ ॥ वृताचार्यःसर्वतोभद्रेरक्तवल्बवेष्टितंताम्रकलशं-
तत्रपूर्णपात्रेद्वादशारं कमलं चिरच्य तन्मध्येरौप्यरधेहैमंसवितारं आकृष्णेनेतिमन्त्रेणसंस्थाप्यपरितोद्वादशदलेषुपूर्वोक्तान्द्वा-
दशमासाधिपान्प्रतिष्ठाप्यउक्तप्रकारेणपूजयेत् ॥ ततोभिप्रतिष्ठाप्यहोमयेत् ॥ प्रधानंसवितारंपायस १ द्रव्येणाष्टोत्तर-
शत १०८ संख्याकाहुतिभिः ॥ मासाधिपद्वादशदेवताः ब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ अत्रपायसपूरितताम्र-
पात्रदानमुक्तं ॥ होमःकृताकृतः ॥ इत्याशादित्यत्रतम् ॥

अथसोमघारप्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यआत्मनःअशेषपापक्षयपूर्वकसत्पुत्रप्राप्तिधनधान्यैश्वर्यादिवृद्धिद्वाराऽऽमुक्तकामन-
यावाचरितसोमघारप्रतस्यसांगतासिद्धयेतदुद्यापनंकरिष्ये ॥ वृताचार्यःलिङ्गतोभद्रं विरच्यतत्रब्रह्मादिदेवताआवाह्य त-
दुपरिकलशपूर्णपात्रेहैमंशिवंज्यम्बकमितिमन्त्रेण हैमीगौरीचण्वेअं चिकइतिमन्त्रेणपुरतोर्राजतंबृपभंआशुःशिशानइतिमन्त्रे-
णप्रतिष्ठाप्य पुरतः पूर्वोदिकमेण अनंतं १ सूक्ष्मं २ शिवं ३ उत्तमं ४ त्रिमूर्ति ५ रुद्रं ६ श्रीकण्ठं ७ शिखंडिनं ८ ॥
पुनराभेयादिविदिक्षु गणेशं १ मातृः २ दुर्गां ३ क्षेत्रपालं ४ ॥ पुनःपूर्वादिदिक्षुलोकेशंसत्तन्मन्त्रैःप्रतिष्ठाप्यपूजयेत् ॥
प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् ॥ सोमंशिवंज्यम्बकमितिमन्त्रेणपलाशसमिद्धिः आप्यायस्वेतिमन्त्रेणपृषदाज्येन त्वंऽसो-
मासीतिमन्त्रेण यष १ व्रीहि २ पायस ३ तिल ४ आज्य ५ द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिः ॥ गौरीच-
त्रिमध्याक्तदूर्वाभिस्तावतीभिःपरिवारादेवतान्ब्रह्मादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ ततःपीठंत्रतपूर्तधेधवलंगंअचदद्यात् ॥

अथनक्तत्रतोद्यापनंस्कान्दोक्तम् ॥ लिंगतोभद्रगंडलेकलशोपरिसौवर्णीउमामहेश्चप्रतिमांपुरतोराजतंशुपमंचप्रतिष्ठा-
प्यपोडशोपचारैःपूजयेत् । सहस्रनामभिःसहस्रविल्वपत्रसमर्पणं सौवर्णविल्वपत्रार्पणंच । रात्रौजागरणं । प्रातरग्निंप्रति-
ष्ठाप्य ॐत्र्यम्बकंय० मृतातइतिमन्त्रेण तिल १ विल्वपत्र २ आज्य ३ अपूप ४ द्रव्यैःप्रतिद्रव्यंअष्टोत्तरशताहुतयः ।
सवत्सगोदानं । एकादशब्राह्मणभोजनंच ॥ इतिनक्तत्रतोद्यापनम् ॥

अथनक्तत्रतोद्यापनंचिष्णुधर्मोत्तरोक्तम् ॥ सर्वतोभद्रगंडलेकलशोपरिसौवर्णकेशवंप्रतिष्ठाप्यपुरुपसूक्तेनपोडशोपचारैः-
पूजयेत् ॥ अग्निंप्रतिष्ठाप्य ॐइदंविष्णुरितिमन्त्रेणआज्य १ पायस २ द्रव्याभ्यांप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशताहुतयः । कपिला-
गोदानं ॥ इदंत्रतंमयादेवाचरितंप्रीतयेतव ॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ इतिक्षमाप्यब्राह्मणान्भोजयेदिति ॥
निर्णयसिन्धोधर्मार्घ्यात्रतोद्यापनकौमुद्यांच नक्तेवख्युगंदेयमित्येवोक्तं । त्रतराजेतुगोदानमेवोक्तं । इतिनक्तत्रतोद्यापनम् ॥

अथशिवामुष्टित्तम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यमेहजन्मनिअखिलपापक्षयपूर्वकःदुःखदारिद्र्यनाशविपुलसुखसौभाग्यैश्वर्यपु-
त्रपौत्रादिप्राप्त्यर्थंश्रीशिवप्रीत्यर्थंपञ्चवर्षात्मकंपंचधान्येनशिवमुष्टित्तंकरिष्ये ॥ मंत्रपुष्पांतेधान्यंसमर्प्य ॥ हृताचार्यः एक-
लिंगोद्भवपीठेकलशंस्थाप्यराजसंपूर्णपात्रंनिधायतत्रहैमीउमेशप्रतिमांराजतंशुपमंसंस्थाप्यलोकेशानावाहपूर्ववत्पूजयेत् ॥
सुवर्णनिर्मितंधान्यंकृत्वापंचसंख्ययात्रीणिएकैकंसमर्पयेत् ॥ सुवर्णविल्वदलानिअधवारौप्यमयानिकृत्वाधान्यसंख्ययास-

१ मयमेधात्तदुलान् १ द्वितीयमवाग् ३ तृतीयमवाग् ४ चतुर्थमवाग् ५ पंचममुहूर्ता ६ एतैरुपचयप्रस्थवाप्राद्यअशक्तौमिच्छिक्वन्ननुन्यून ॥

मर्पयेत् ॥ अग्निप्रतिष्ठाप्यान्वाद्यात् ॥ अन्नप्रधानं ॥ उभेयांसमित् १ तिल २ आज्य ३ द्रव्यैःगायत्रीमन्त्रेणअष्टोत्तरशत-
संख्यादुतिभिःलोकपालान्नस्नादिदेवताश्चैककयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ ततःशिवायंपंचरत्नादिसमर्पयेत् ॥ इतिशिवायुष्टित्रतम् ॥
अथमङ्गलागौरीव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यआत्मनोऽवैधव्युत्रपौत्राद्यैहिकनानाविधभोगप्रसिपूर्वकगौरीलोकप्राप्त्यर्थे-
आचरितंयत्पंचवर्षात्मकंमंगलागौरीव्रतंतत्संपूर्णफलावासयेत्तदुद्यापनंकरिष्ये ॥ ह्युताचार्यःएकलिंशोद्धेवेन्नस्नादिदेवतास्था-
पनपूर्वकंष्टपुपरिकलशंप्रतिष्ठाप्यतत्रहैमीगौरींअम्बेअम्बिकेतिमन्त्रेणप्रतिष्ठाप्यपूजयेत् ॥ परितःपिष्टजान्दुर्गमर्वाकारान्
पोलशंतुवर्तियुतान्दीपान्प्रज्वालयेत् ॥ प्रातरग्निप्रतिष्ठाप्यान्वाद्यात् ॥ गौरीं द्युत १ तिल २ अक्षता ३ विल्वदल ४
द्रव्यैःप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिःब्रह्मादिदेवताश्चैककयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ दंपतीसंपूज्यसौभाग्यद्रव्यवस्त्रद-
क्षिणाफलतांधूलादिसहितंपकान्नपूरितंशपात्रं उपायनमिदंद्रव्यमितिमंत्रंपठंस्नहत्वाततआचार्यंसंपूज्यरोप्यपात्रेसुवर्णव-
तिसंयुतंदीपंकृत्वाचार्यायदत्त्वासोपस्करंपीठं व्रतपूर्तयेगांचदत्त्वा ताम्रपात्रंपक्वान्नपूरितंवस्त्रादियुतंमात्रेदत्त्वापरमांनेनभूदे-
वान्संतर्पयेत् ॥ इतिमङ्गलागौरीव्रतम् ॥

अथभौमचारव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य अभीष्टकागनासिद्धर्थेआचरितंयज्ञीमवासरत्रतंतत्सपूर्णफलाचासयेत्तदुद्यापनं-
करिष्येइतिसंकल्प्यवृताचार्यउक्तविधिनार्सर्वतोभेद्रकलशंप्रतिष्ठातंकृत्वा तत्रहैमंमङ्गलमुक्तपूजाविधिनार्संपूज्य (ह्रींश्रीमं-
गलायनमःअयंमूलमन्त्रः ॥ अंगारकायविभ्रह्मिभुत्रायधीमहि ॥ ततोभौमःप्रचोदयात् ॥ इयंगायत्री ॥ अग्निर्भूदिति वैदि-

कोमत्रः) सुवर्णपुष्पैर्विशेषपूजांकृत्वा ॥ मंगलोभूमिपुत्रध्वज्जणहर्ताघनप्रदः ॥ स्थिरासनोमहाकायःसर्वकर्माचरोधकः ॥
लोहितोलोहिताध्वश्चसामगानांकृपाकरः ॥ धरात्मजःकुजोभौमोभूतिदोभूमिनन्दनः ॥ अंगारकोयमध्वैवसर्वेरोगापहा-
रकः ॥ दृष्टिकर्तापहर्ताचसर्वकामफलप्रदः ॥ अत्रप्रधानं ॥ मंगलगुड्याज्यमिश्रिततिलद्रव्येणाष्टोत्तरसहस्रसंख्याकाहुति-
भिःमूलमंत्रेणगायत्र्यावावैदिकेनवाएकविंशतिपरिवारदेवताःतेनैवद्रव्येणाष्टाष्टसंख्याकाहुतिभिःब्रह्मादिदेवताध्वैकैक्याज्या-
हुत्यायक्ष्ये ॥ मंगलोभूमिपुत्रध्वेत्याद्याएकविंशतिदेवतास्त्रासानामंत्रेणहोमः ॥ मंगलःप्रतिष्टुत्वातिमंगलोवैददात्तिच ॥
मंगलस्तारकोभाभ्यामंगलायनमोनमः ॥ इतिभौमवारप्रतम् ॥

अथशनैश्वरव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनःअखिलदुःखदौर्भाग्यनिरसनपूर्वकंहृजन्मनिजन्मांतरेचअतुलसुखपुत्र-
पौत्रघनधान्याद्यभिवृद्ध्यर्थंशनैश्वरव्रतंकरिष्ये ॥ शनैश्वरंदीर्घदेहंदंडपाशधरंतथा ॥ पिंगाधुंस्थूलदेहंचध्यायाभिरविनंद-
नम् ॥ इतिध्यात्वा ॥ शन्नोदेवीरितिवैदिकेन शनैश्वरायनमइतिनामंत्रेणवापूजयेत् ॥ अत्रप्रधानंशनैश्वरंशमीसमित् १
तिल २ आज्य ३ द्रव्यैःप्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः ब्रह्मादिदेवताध्वैकैक्याज्याहुत्या ॥ ततोचित्रंसंपूज्यप्रस्थतिला-
नांवायनंसदधिणंदत्वादेवंविसृजेत् ॥ इतिशनैश्वरव्रतम् ॥

अथशिवलक्षपूजाव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य ममअनेकजन्मार्जितदुरितादिनिवृत्तिपूर्वकंपेहिकपुत्रपौत्रादिविधिसुख-
प्राप्त्यनंतरशिवलोकनिवासकामनयाकृतंयज्ञक्षपूजाविधानंतत्संपूर्णफलावाप्तयेतदुद्यापनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ ततोदृताचार्यैः

वेदिकालिगतो भद्रस्थकलशो धान्यपूरितपूर्णपात्रे मध्ये सौवर्णे महेशनमः संभवाद्यचमयो भवे चेति मन्त्रेण संस्थाप्य तद्दामभागे-
 सौवर्णीगौरीचण्डेजम्बिकेति मन्त्रेण संस्थाप्य पुरतो राजतं वृषभं आशुः शिशान इति मन्त्रेण संस्थाप्य परिवारदेवताः स्थापयेत् ॥
 पूर्वादिदिक्षु अधर्मं ० अवैराग्यं ० अनैश्वर्यं ० महेश्वरं ० ॥ तद्वहिः ऐशान्यां ईशानवक्राय ० पूर्वोत्तरपुरुषाय ० दक्षिणे अथोरवक्राय ०
 पश्चिमे सद्योजातवक्राय ० उत्तरे वामदेववक्राय ॥ पूर्वादिषु वामायै ० श्रेष्ठायै ० काल्यै ० उन्मन्यै ॥ पुनः पूर्वो मारभ्यै श्वा-
 नीपयंतं अजैकपदे ० अहिर्बुध्याय ० भवाय ० शर्वाय ० उमापतये ० रुद्राय ० पशुपतये ० शंभवे ० वरदाय ० शिनाय ० ई-
 श्वराय ० ॥ पुनः पूर्वं नंदिकाली ० दक्षिणे मृच्छिचंडी ० पश्चिमे वृषस्कन्दौ ० उत्तरे देशकाली ० तत इंद्रादिलोके शान् एवं सं-
 स्थाप्य पूजयेत् ॥ प्रधानम् ॥ सोमं महेशं तिलद्रव्येणानुत संख्याकाहुतिभिः सहस्रपरिमिताभिर्वा परिवारदेवतासंल-
 देवताधार्पकैक्या तिलाहुत्याज्याहुत्यावायस्ये ॥ शेषेणेत्यादिसमानं ॥ इति शिवलक्षत्रतम् ॥

अथ विष्णुलक्षपूजात्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य अश्विनानाविधपातकशमनपूर्वकमैहिकामुष्मिकनिरतिशयानंदप्राप्ति-
 कारालक्ष्मीनारायणप्रीत्यर्थं तुलस्यादिलक्षत्रतोद्यापनं करिव्ये ॥ धृताचार्यो विदिकायां सर्वतो भद्रे ब्रह्मादिदेवतास्थापनपूर्वकं
 कलसंप्रतिष्ठाप्य तत्र सौवर्णचतुर्भुजं लक्ष्म्यालिंगितवामांगं नारायणं सहस्रशीर्षं ति मन्त्रेण संस्थाप्य पुरतः सौवर्णराजतं चागरुडं ॥
 सामध्वनिगरीरस्तंवाहनं परमेष्ठिनः ॥ त्रिपापहरो नित्यमतः शान्तिप्रथच्छमे इति ॥ तत ईशान्यादिविदिक्षुशंखचक्रंगदां
 पभंच ॥ ततः परितोलोके शान्संस्थाप्य पूजयेत् ॥ प्रातरग्निंप्रतिष्ठाप्या न्यादध्यात् ॥ अत्र प्रधानं लक्ष्मीनारायणं ॐ न-

मोनारायणायेतिमंत्रेणमधुलाजमिश्रिततिल १ पायस २ घृत ३ चरु ४ द्रव्यचतुष्टयेनप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्राहुतिभि-
 रष्टोत्तरशताहुतिभिर्वातथाचतुष्टयेनअयुताहुतिभिःसहस्राहुतिभिर्वासहस्रनाममंत्रैर्धक्षेपरिवारदेवतामंडलदेवताश्चैकैकया-
 ज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ वायनमन्त्रः ॥ जलशायीब्रह्मपितायद्भूर्भुवःसचराचरं ॥ अनंतभोगशयनःश्रीयतांमेजनार्दनः ॥ इतिदत्त्वा
 गांपयस्विर्नीचदत्त्वाधिकफलप्राप्तयेसोपस्करांशथ्यांचदत्त्वांपंचाधिकान्द्विजान्सद्नेनभोजयेदिति ॥ एवमेवविधानेनगणे-
 शांचिकयोर्नृप ॥ तत्तन्मंत्रेणपूजातुतत्तन्नामसहस्रकैः ॥ गणेशोल्लुङ्गकैर्होमंपंचखाद्यैरथापिवा ॥ पायसेनतुदेव्याश्चित्तिलैर्वा-
 कैवलैरपि ॥ एवंकृत्वाविधानेनस्वर्गलोकेमहीयते ॥ इतिविष्णुलक्षपूजा ॥

अथलक्षप्रदक्षिणात्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनोऽखिलपापरोगपीडानिरसनपूर्वकाभीष्टसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरश्री-
 त्वर्धविष्णोरगुरुदेवस्येतिवाअमुककामनयाकृताःप्रदक्षिणास्तत्साहुण्यार्थतदुद्यापनंकरिव्यइतिसंकल्प्य ॥ दृताचार्यःसर्वतो-
 भद्रकलशोपरिहैमंकृतप्रदक्षिणं देवंतत्तन्मंत्रेणसंपूज्यसाष्टांगप्रणमेत् ॥ प्रधानं देवंविष्णुंविष्णुगायत्र्याष्टोत्तरशतसंख्ययाचर्वा
 १ ज्या २ हुतिभिःब्रह्मादिदेवताःएकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ इतिलक्षप्रदक्षिणाविधानं ॥ पिप्पलोद्दुश्चराजेन्द्रोद्धमिगर्भस्त्वमे
 वच ॥ प्रसुर्वनस्पतीनांचपूर्वजन्मनियत्कृतं ॥ अधौघंनाशयक्षिप्रंतवरूपप्रदानतः ॥ ततोद्विजं प्रार्थयेत् ॥ अमुंतरुंरुद्रहाणत्वं-
 विष्णुरूपं द्विजोत्तम ॥ स्वीकृत्यदुःकृतंघोरंक्षिप्रंशांतिंप्रयच्छमे ॥ त्रतपूर्तयेशुक्लांगांचदद्यादिति ॥ इत्यथत्यप्रदक्षिणा ॥

अथलक्षवर्तित्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यात्मनोरजःसंपर्कादिविचिधियागम्यगमनकोटिनाशविधिविधेहिकपुत्रपौत्रा-

दिसुखप्राप्तिपूर्वकविष्णुलोकप्राप्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरश्रीसर्वधर्माचरितयलक्षयतिव्रतंतत्संपूर्णफलावाप्तयेतदुद्यापनाख्यं कर्म करिष्ये इति संकल्प्य द्युताचार्यः सर्वतोभद्रकलशं प्रतिष्ठाप्य तन्मध्ये देवेशं विष्णुरिति मंत्रेण ह्रीं श्रिया सहितं विष्णुं तद्दक्षिणे सावि-
 त्र्या सहितं ब्रह्माणं ब्रह्मजन्मानमिति मंत्रेण विष्णोरुचरे उभा सहितं शंभुं नमः शंभवाय च मयो मवाय चेति मंत्रेण इति देवता त्रयं सं-
 स्थाप्य पुरतो राजतं गरुडं प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् ॥ प्रधानं लक्ष्मीसहितं विष्णुं घृता न्वितपायस १ पलाशसमित् २ घृत ३ द्रव्यैः
 सह स्रसंख्याकाहुतिभिः तथा ब्रह्मशंभू अष्टाविंशतिलाहुतिभिः मंडले देवताधैकैकया ज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ अत्र क्रमः अग्नेय-
 ऋचापायसं इदं विष्णुरिति मंत्रेण पलाशसमिधः विष्णुगायत्र्या घृतं च हुनेत् ॥ दीपदानं ॥ रौप्यपात्रस्थितं दीपं ह्यैसवति स-
 मन्वितं ॥ सांस्पपात्रेण सहितं ददागि व्रतपूर्तये ॥ इति मंत्रेण दत्त्वा आचार्यसंपूज्य यथाशक्ति दक्षिणां गांच दत्त्वा त्राहाणभोजनं
 संकल्पयेत् ॥ इत्येकसूत्रवर्तिमाणिक्यलक्षवर्तिव्रतं ॥

अथ रुद्रलक्षवर्तिव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य ममाखिलदुरितनाशाभीष्टसिद्धिपूर्वकशिवलोकप्राप्तिसांच सदाशिवप्रीत्यर्थं
 आचरितरुद्रलक्षवर्तिव्रतस्योद्यापनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ घृताचार्यः लिङ्गतोभद्रेताम्रकलशोपरि ह्रींसांबं रुद्रं च कभि मिति मं-
 त्रेण प्रतिष्ठाप्य पुरतो द्युपमंचसंपूज्य प्रधानं देवं सांबं च यन्म्वकभि मिति मंत्रेण ॥ ॐ नमः शिवाय इति मंत्रेण घृत १ पायस २ चिल्व
 ३ द्रव्यैः सह त्वाहुतिभिः मंडले देवताधैकैकया ज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ होमदशांशतः साधारणं तर्पणं कांस्पपात्रसहितं दीपदानं च ॥
 इति रुद्रचिल्वलक्षवर्तिव्रतोद्यापनम् ॥

अथकदलीव्रतोद्यापनम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यात्मनश्हजन्मनिजन्मांतरेवासौभाग्याराग्यपुत्रपात्रलक्ष्मीष्टाद्धसंबहुःखनाशनपूर्वकंउमामहेश्वरप्राप्तिकामःकदलीव्रतोद्यापनंकरिव्येइतिसंकल्प्य ॥ कदल्याआलवालंकृत्वाउपरिमंडपंचतुर्द्वारंकृत्वापूजयेत् ॥ इताचार्यःकदलीमूलेदेशेमुदावेदींविधायतत्रालिंगतोभद्रेउक्तविधिनात्रक्षादिदेवताआवाह्य तदुपरिकलशस्थपूर्णपात्रेहैमंशिवंत्र्यम्बकमितिमंत्रेणगौरीचाम्बेअम्बिकेइतिगायत्र्यावाप्यपुरतोदृपभंराजतंचपूजयेत् ॥ ततःकदलीं ॥ कदल्यैकामदायिन्यैमेघायैचनमोनमः ॥ रंभायैभूतसारायैसर्वसौख्यप्रदेनमः ॥ इत्यनेनपूजयेत् ॥ कदलीपरितोलोकपालानावाह्यततस्तैलहरिद्रादिनामङ्गलक्षणंकृत्वास्त्रीभूषणैर्भूषयित्वाऽवाहनाद्युपचारैःसंपूजयेत् ॥ अत्रप्रधानं शिवंगौरींकदलींचपलाशसभिः १ मधु २ सर्पिः ३ तिल ४ त्रीहि ५ द्रव्यैः तिलाज्याभ्यांवा प्रत्येकमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिवासंख्याकाद्युतिभिः त्रक्षादिदेवताश्चैकैकयाज्याहुत्या ॥ क्रमेणहोममन्त्राः त्र्यम्बकं० अम्बेअम्बिकेइति ॥ ॐआंहींहींकामिन्यैविद्महेत्रैलोक्यक्षोभिण्यैधीमहि ॥ तन्नःकदलीप्रचोदयात् ॥ उमेगौरिनमस्तुभ्यंनमस्तेविश्वधारिणि ॥ परमानंदरूपिण्यैकदल्यैतेनमोनमः ॥ धायनंदद्यात् ॥ ततआचार्यायंसंपूज्यपीठंकदलीचदद्यात् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ कदलींकामदात्रींचसर्वसौख्यप्रदायिनीम् ॥ गिरिजाहररूपंविभ्राक्षणायददाम्यहम् ॥ प्रतिगृह्णद्विजश्रेष्ठसमस्तफलदायक ॥ कदल्याश्चप्रदानेनपूर्णाःसंतुमनोरथाः ॥ कदलीप्रतिगृह्णातिकदलीवैददातिच ॥ कदलीतारकोभाभ्यांकदल्यैतेनमोनमः ॥ कदलीदानसांगतासिद्ध्यर्थैर्द्विरण्यदक्षिणां ॥ इतिकदलीव्रतोद्यापनम् ॥

वित्रीनक्षत्रसंप्रीत्युहाणद्विजसत्तम ॥ सौभाग्यद्रव्ययुतवायनानिउपायनभित्तिमन्त्रेणथथाशक्तिदद्यात् ॥ सतःपीठंत्रतपूतये
गांचदत्तयात्राक्षणान्संतर्पयेदिति ॥ इतिकृष्माडीव्रतम् ॥

अथकृष्मांडाष्टकफलदानम् ॥ भविष्ये ॥ ब्रह्महत्यादिपापघ्नंकृष्मांडशुभसीख्यदं ॥ कार्तिकेयसप्तम्यांदद्यात्पुण्यदि-
नेष्वपि ॥ अद्येत्यादि० ममब्रह्महननादिसमस्तपापक्षयपूर्वकवहुपुत्रपौत्रसौभाग्यादिसकलमनोरथावासिकृष्मांडवीजसम-
सद्व्रतसंख्याफाब्दब्रह्मलोकनिवासकामोहंकृष्मांडाष्टकफलदौनेकेवलैककृष्मांडदानंवाकरिव्ये ॥ गणपतिपूजनंकृष्मांडपूज-
नंत्राक्षणपूजनंचकरिव्ये ॥ ग्रथमितत्रीहिगोधूमराशुपरिकृष्मांडान्संस्थान्य ॥ ब्रह्मसावित्रीदेवत्यायरुद्रदेवत्यायवाकृ-
ष्मांडायनमइतिपोडशोपचारैःसंपूज्य ॥ दानमन्त्रः ॥ ब्रह्महत्यादिपापघ्नंत्राक्षणानिर्भितंपुरा ॥ कृष्मांडंबडुवीजाढ्यंपुत्र-
पौत्रादिवृद्धिदं ॥ श्रीहीक्षुदंबडुकादिधात्रीफलसमन्वितं ॥ फलतांबूलसंयुक्तंघृताकंदीपसंयुतं ॥ मुक्ताप्रवालहेमादि-
युक्तंदंतंपद्विज ॥ अनंतपुण्यफलदमतःशांतिप्रयच्छमे ॥ गोत्रायशर्मणेषुपूजिताय इदंकृष्मांडदानंघृताकंतिलसंसु-
क्ताप्रवालहेमरत्नफलतांबूलवल्बदीपाद्यन्यतमथथाशक्तिसोपस्करादियुतंस्वर्णदक्षिणादियुतंतुभ्यमहंसंप्रददेनममइतिद्विज-
हसोदद्यात् ॥ इतिकृष्मांडदानविधिः ॥

अथदशहराघतविधिः ॥ देशकालीसंकीर्णं ममैतज्जन्मजन्मांतरसमुद्भूतत्रिविधकायिकचतुर्विधवाचिकत्रिविधमानसे-
तिस्कांदोकदशविधपापनिरासत्रयाब्धिंशच्छतपिशुद्धारब्रह्मलोकावास्यादिकलप्राप्त्यर्थं ज्येष्ठमासादिदशयोगपर्यंणिअस्मांम-

अथ कर्कटीव्रतम् ॥ देशकालौ निर्दिश्य मम सकलसौभाग्यपुत्रपौत्रप्राप्त्यर्थं श्रीउमामहेश्वरप्रीत्यर्थं कर्कटीव्रतं करिष्ये ॥ वृ-
ताचार्यः लिङ्गतो भद्रं द्रव्यम्वकेमितिरुद्रं अम्बेजम्बिकेमितिरुद्रं अम्बेजम्बिकेमितिरुद्रं अम्बेजम्बिकेमितिरुद्रं ॥ ध्यानं ॥ सर्वकोटिप्रतीकाशं त्रिनेत्रं चंद्रभूषणम् ॥ पो-
शुल्यजगदाकुंभपाशांकुशधरं त्रिसुं ॥ वरदाभयपाणिचसर्वाभरणभूषितं ॥ उमालिङ्गितसर्वांगं शान्तं ध्यायेत्सदाशिवं ॥ पो-
खशीपचारैः संपूज्य ॥ कर्कटीवह्नीचसंपूज्य ॥ प्रार्थना ॥ कल्पवल्किमहाभागेसौभाग्यारोग्यदायिनि ॥ प्रार्थयामि व्रता-
दौत्वांभर्तुः श्रेयोऽभिवृद्धये ॥ अत्रप्रधानं उमां महेश्वरं च पायस १ आज्य २ तिल ३ द्रव्यैः आवाहनोक्तमन्त्रेण प्रत्येकं
प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिवा संख्याकाहुतिभिः ब्रह्मादिदेवता एकैकया हुत्वा षडंगं हुत्वा ॥ दानमन्त्रः ॥ कर्कटीनामयाव-
ह्नीविधात्रानिर्मितापुरा ॥ तस्याः फलप्रदानेन पूर्णाः संतुमनोरथाः ॥ गृह्णाणे मां महाबलं सफलं वल्लसंयुतां ॥ कल्पितं मे-
फलं चास्तु मे तेन मम शंकर ॥ पीठंगां चाचार्याय दद्यात् ॥ इति कर्कटीव्रतम् ॥

अथ कृष्मांडीव्रतम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनः सत्पुत्रप्राप्तिपूर्वकं अतुललक्ष्मीसुखाभिष्टुद्धिद्वारा ब्रह्मसावित्रीप्रीत्यर्थं कृ-
ष्मांडीव्रतोद्यापनं करिष्ये ॥ ततोद्यताचार्यः सर्वतोभद्रे हेमप्रतिमयोः ब्रह्मसावित्र्यौ ब्रह्मज्ञानंगा यत्री मन्त्राभ्यां प्रतिष्ठाप्य पू-
जयेत् ॥ कृष्मांडीपूजनमन्त्रः १ कृष्मांडीवैकामदायिन्यै ब्रह्माण्यै तेन मोनमः ॥ नमोस्तु सुखदात्र्यै च सावित्र्यै तेन मोनमः ॥
ब्रह्माणंसावित्रीं च घृत १ तिल २ द्रव्याभ्यां प्रत्येकमष्टोत्तरशत १०८ संख्याकाहुतिभिः ब्रह्मादिदेवता एकैकया हुत्वा
पश्ये ॥ कृष्मांडीदानमन्त्रः ॥ कृष्मांडीं च हुवीजाब्दां वल्लालं कारभूषितां ॥ दक्षिणाकलशोपेतां हि मकृष्मांडसंयुताम् ॥ सा-

वित्रीत्रक्षसंप्रीत्येष्टहाणद्विजसत्तम ॥ सौभाग्यद्रव्ययुतवायनानिउपायनभित्तिमत्रेणयथाशक्तिदद्यात् ॥ ततःपीठं व्रतपूर्तये
गांचदत्त्वात्राक्षणान्संतर्पयेदिति ॥ इतिकृष्माडीव्रतम् ॥

अथकृष्मांडाष्टकफलदानम् ॥ भविष्ये ॥ ब्रह्महत्यादिपापघ्नंकृष्मांडशुभसौख्यदं ॥ कार्तिकेखसप्तम्यांदद्यात्पुण्यदि-
नेष्वपि ॥ अथेत्यादि० ममब्रह्महननादिसप्तपापक्षयपूर्वकवहुत्रपौत्रसौभाग्यादिसकलमनोरथावासिकृष्मांडबीजसम-
सहस्रसंख्याकाब्दत्रल्लोकनिवासकामोहंकृष्मांडाष्टकफलदोनंकेवलैककृष्मांडदानंवाकरिष्ये ॥ गणपतिपूजनंकृष्मांडपूज-
नंत्राक्षणपूजनंचकरिष्ये ॥ प्रस्थगितत्रीहिगोधूमरान्युपरिकृष्मांडान्संस्थाप्य ॥ ब्रह्मसावित्रीदैवत्यायरुद्रदैवत्यायवाकू-
ष्मांडायनमइतियोडशोपचारैःसंपूज्य ॥ दानमन्नः ॥ ब्रह्महत्यादिपापघ्नं ब्रह्मणानिर्भितंपुरा ॥ कृष्मांडवहुबीजाढ्यंपुत्र-
पौत्रादिदृष्टिदं ॥ श्रीहीद्युदंड्युक्तादिधात्रीफलसमन्वितं ॥ फलतांबूलसंयुक्तंघृताकंदीपसंयुतं ॥ सुक्ताप्रवालहेमादि-
युक्तंदत्तंवद्विज ॥ अनंतपुण्यफलदमतःशांतिंप्रयच्छमे ॥ गोत्रायशर्मणेशुपूजिताय इदंकृष्मांडदानंघृताकंतिलसंमु-
क्ताप्रवालहेमरत्नफलतांबूलवस्त्रदीपाद्यन्यतमयथाशक्तिसोपस्करादियुतंसर्गदक्षिणादियुतंतुभ्यमहंसंप्रददेनममइतिद्विज-
हस्तेदद्यात् ॥ इतिकृष्मांडदानविधिः ॥

अथदशहराव्रतविधिः ॥ देशकालौसंकीर्त्य ममेतज्जन्मजन्मांतरसमुद्भूतत्रिविधकायिकचतुर्विधवाचिकत्रिविधमानसे-
तिस्कांदोक्तदशविधपापनिरासत्रयक्षिशच्छतपित्रुद्धारब्रह्मलोकावास्यादिफलप्राप्त्यर्थं ज्येष्ठमासादिदशयोगपर्वणिजस्थाम-

दानघांक्षानंतीर्थपूजनप्रतिमायांजाह्ववीपूजांतिलादिदानंमूलमत्रजपमाज्यहोमंचयथाशक्तिकरिष्ये ॥ यथाविधिक्षानंदश-
 पारंकृत्वा ॥ जलेस्थितोदशवारंसकृद्वायक्ष्यमाणंलोत्रंपठित्वावासःपरिधानादिपितृतर्पणांतंनित्यंविधाय तीर्थपूजांविधाय
 सर्षिर्मिथ्यान्द्दशप्रसृत्तिकृष्णतिलान्तीर्थैजलिनान्प्रक्षिप्यगुडमिश्रान्सकुपिंडान्द्दशप्रक्षिपेत् ॥ ततो गंगतटे ताम्रेमृन्मये-
 वास्यापितफलशेसौवर्णादिप्रतिमायांचतुर्भुजांगामावाहयेत् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारायण्यै-
 रेवलैशिवायैदक्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यैर्नदिन्यैतेनमोनमः ॥ द्विजमात्रविषयोविंशत्यक्षरोयथा ॥ ॐ नमःशिवायैनारा-
 यण्यैदशहरायैगंगायैस्वाहेति ॥ एवंगंगामावाह ॥ नारायणंरुद्रंब्रह्माणंसूर्यंभगीरधंहिमाचलंचनाममन्त्रेणतत्रैवावाह्य ॥
 उक्तमूलमत्रमुचार्यधीर्गंगायैनारायणरुद्रब्रह्मासूर्यभगीरधहिमवत्सहितायैआसनंसमर्पयामीत्येवमासनाद्युपचारैःपूजयेत् ॥
 दशविधपुष्पैःसंपूज्यदशांगंधूपयित्वादशविधनैवेद्यांतेतांबृलदक्षिणांदत्त्वादशफलान्यर्पयेत् ॥ दक्षदीपान्दत्त्वापूजांसमाप-
 येत् ॥ दशविप्रेभ्यःप्रत्येकंपोडशपोडशमुष्टितिलान्सदक्षिणान्दद्यात् ॥ ततोयथाशक्त्यलंकृतांगांदद्यात् ॥
 मत्स्यकच्छपमंइकान्त्सौवर्णान्त्राजतान्पिष्टमयान्वासंपूज्यतीर्थैक्षिपेत् ॥ एवंदीपान्प्रवाहयेत् ॥ जपहोमचिकीर्षायांपू-
 र्योक्तमूलमत्रस्यपंचसहस्रसंख्याजपदशांशहोमः ॥ यथाशक्तियाजपहोमौ ॥ तत्रदशहरात्रतांगत्येनहोमंकरिष्येइतिसं-
 कल्प्य स्वडिलेभिप्रतिष्ठाप्यअन्वाधानेचक्षुपीआज्येनेत्यंतेश्रीगंगाअमुकसंख्ययाआज्येन नारायणादिपद्देवताएकैकयाज्या-
 इत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रोक्षण्यादिपद्पात्राण्यासाद्यआज्यंसंस्कृत्यथान्वाधानंजुहुयात् ॥ दशब्राह्मणान्जुवासिनी-

श्वभोजयेत् ॥ प्रतिपदिनमारभ्यखानादिपूजांतोविधिःकार्यइतिकचिद् ॥ इतिदशहरात्रतोद्यापनविधिः ॥
 दशहरास्तोत्रंस्कांदे ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमःशिवायैगंगायैशिवदायैनमोनमः॥नमस्तेरुद्ररूपिण्यैशांकर्यैतेनमोनमः॥१॥ नम-
 स्तेविश्वरूपिण्यैब्रह्मभूत्यैनमोनमः ॥ सर्वदेवस्वरूपिण्यैनमोभेजमूर्तये ॥ २ ॥ सर्वस्वसर्वव्याधीनांभिपक्वश्रेष्ठयैनयोस्तुते ॥
 स्थाणुजंगमसंभृतविपहंभ्यैनमोनमः ॥ ३ ॥ भोगोपभोगदायिन्यैभोगवलैनमोनमः ॥ मंदाकिन्यैनमस्तेस्तुस्वर्गदायैनमो-
 नमः ॥ ४ ॥ नमस्त्रैलोक्यभूपायैजगद्धात्र्यैनमोनमः ॥ नमस्त्रिशुक्लसंस्थायैतेजोबलयैनमोनमः ॥ ५ ॥ नंदायैलिंगधारि-
 ण्यैनारायण्यैनमोनमः ॥ नमस्तेविश्वशुक्ल्यायैरेचल्यैतेनमोनमः ॥ ६ ॥ बृहल्यैतेनमस्तेस्तुलोकधात्र्यैनमोनमः ॥ नमस्ते-
 विश्वामित्रायैनंदिन्यैतेनमोनमः ॥ ७ ॥ पृथ्व्यैशिवासृतायैचसुवृषायैनमोनमः ॥ शांतायैचवसिष्ठायैवरदायैनमोनमः ॥ ८ ॥
 उलायैशिवदोग्र्यैचसंजीविन्यैनमोनमः ॥ ब्रह्मिष्ठायैब्रह्मदायैदुरित्तप्त्यैनमोनमः ॥ ९ ॥ प्रणतार्तिप्रभंजिन्यैजगन्मात्रे
 नमोस्तुते ॥ सर्वापत्यतिभक्षायैमंगलायैनमोनमः ॥ १० ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे ॥ सर्वस्यार्तिहरेदेविना-
 रायणिनमोस्तुते ॥ ११ ॥ निर्लपायैदुर्गहंभ्यैदक्षायैतेनमोनमः ॥ परात्परतरेतुभ्यंनमस्तेमोक्षदेसदा ॥ १२ ॥ गंगेममा-
 त्रतोभूयांगंगेमेदेविपृष्ठतः ॥ गंगेमेपार्श्वयोरेहित्वयिगंगेस्तुमेस्थितिः ॥ १३ ॥ आदीमध्येतथाचांतिसर्वतोगांगतेशिवे ॥
 त्वमेवमूलप्रकृतिस्त्वंहिनारायणःपरः ॥ १४ ॥ गंगेत्वंपरमात्माचशिवस्तुभ्यंनमःशिवे ॥ यइदंपठतेस्तोत्रंभक्तयानिलंन-
 रोपियः ॥ १५ ॥ शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तःकायवाक्चित्तसंभवैः ॥ दशघासंस्थितैर्दोषैःसर्वैरेवप्रमुच्यते ॥ १६ ॥ सर्वान्का-

मानधामोतिप्रेतत्रह्मणितीयते ॥ ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेदशमीहस्तसंयुता ॥ १७ ॥ तस्यां दशम्यामेतच्चस्तोत्रंगंगजले-
स्थितः ॥ यःपठेद्दशकृत्वस्तुदुर्द्विद्रोचापिचाक्षुसः ॥ १८ ॥ सोपित्तफलमाप्नोतिगंगासंपूजयत्नतः ॥ अदत्तानामुपादा-
नंहिसाचैवविधानतः ॥ १९ ॥ परदारोपसेवाचकारिकंत्रिचिधंस्मृतं ॥ पारुष्यमनृतंचैवपैश्वर्यंवापिसर्वशः ॥ २० ॥
असंबद्धप्रलापध्याब्जयंस्वाद्यनुर्विधं ॥ परद्रव्येष्वभिध्यानंमनसानिष्टचिंतनं ॥ २१ ॥ चित्ताभिनिवेशश्चमानसंत्रिचि-
धंस्मृतं ॥ एतानिदशपापापानिहरत्वंममजाह्वि ॥ दशपापहरायस्वात्तस्माद्दशहरास्थिता ॥ २२ ॥ त्रयस्त्रिंशच्छतान्पूर्वा-
न्पितृनथपितामहान् । उद्धरत्येवसंसारान्मन्त्रेणानेनपूजिता ॥ २३ ॥ नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारायण्यैरेवत्यै-
शिवायैदक्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यैनेदिन्यैतेनमोनमः ॥ सित्तमकरनिपणंशुभ्रवर्णीत्रिनेत्रांकरधृतकलशोद्यत्सोत्पलाम-
ल्यभीष्टां ॥ विषिहरिहरमौलौसेदुकुटीरजुष्टांकलितसितदुकूलांजाह्वयीतानमामि ॥ २४ ॥ आदावादिपितामहस्वनिग-
मन्यापारपात्रेजलंपश्चात्पन्नगशायिनोभगवतःपादोदकंपावनं ॥ भूयःशंभुजटाविभूषणमणिजहोर्महर्षेरियंकन्याकल्मपना-
शिनीभगवतीभागीरथीदृश्यते ॥ २५ ॥ गंगागंगेतियोत्रूयाद्योजनानांशतैरपि ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्योधिष्णुलोकंसगच्छति ॥
इतिलोत्रेणस्तुत्याहोमांतिप्रतिमोत्तरपूजांकृत्वाविसृज्यजाचार्यायमूलमन्त्रेणदद्यात् ॥ इतिदशहराविधिः ॥ . . . ।'

अथमलयासन्नम् ॥ देशकालौनिर्दिश्यमनसकलदुःखदारिद्र्यनाशुत्रयौत्रैथर्यधर्मार्थकाममोक्षप्राप्तिद्वाराश्रीजनार्दन-
प्रीत्यर्थकृतस्वाचरणीयस्वचमलमासत्रतस्वसांगतार्थमन्त्रतोद्यापनंकरिष्ये ॥ गण० स्वस्ति० ॥ हुताचार्यःसर्वतोभद्रोपरिपरि-

स्वपत्रैःशतत्रय ३०० परिमिताहुतिभिः ॥ ब्रह्मादिदेवताधैक्याज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ वायनंदद्यात् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ सोप-
स्करं द्विजश्रेष्ठवायनं व्रतपूर्तये ॥ दद्यामितेष्टहाणेदंकोकिलाप्रीयतामिति ॥ आचार्यायपीठव्रतपूर्तयेगंचदत्त्वाद्दक्षिणाभो-
जनादिभिक्षोपयेत् ॥ इतिकोकिलाव्रतम् ॥

अथार्धोदयव्रतम् ॥ अमार्कध्रुवणेपातेयुक्ताचेत्तपौपमाधयोः ॥ अर्धोदयःसविज्ञेयःकोटिसूर्यग्रहेःसमः (किंचिज्यूनं
महोदयः) ॥ दिवैवयोगःशस्तोयंगनुरात्रौकदाचन ॥ इति ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य आत्मनःअखिलपापक्षयपूर्वकधर्मार्थका-
ममोक्षचतुर्विधपुरुषार्थसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं (ब्रह्मविष्णुशिवप्रीत्यर्थं) अर्धोदयव्रतंकरिष्ये ॥ दर्शोस्तृतशुद्धसूक्तौ
शतत्रयद्रोणपरिमिततिलानांपर्वतंकृत्वायथाशक्तिवात्तत्रपलाधिकसुवर्णस्य ब्रह्मविष्णुशिवानांप्रतिमात्रयंकृत्वा ब्रह्मजज्ञानं
इदंविष्णुः त्र्यम्बकं इतिमन्त्रैःप्रतिष्ठाप्यपूजयेत् ॥ परितोलोकेशांस्तत्तन्मन्त्रैरावाहयेत् ॥ प्रार्थना ॥ नमोविश्वसृजेतुभ्यंस-
त्यायपरमात्मने ॥ देवायदेवपतयेयज्ञानांपतयेनमः ॥ नारायणजगन्नाथनमस्तेगुरुध्वज ॥ पीतांबरनमस्तुभ्यंजनार्दन
नमोस्तुते ॥ महेश्वरमहेशाननमस्तेत्रिपुरांतक ॥ जीमूतकेशायनमोनमस्तेष्टुपभञ्ज ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानाःकर्मणांफल-
देतवः ॥ भक्त्यामयाकृतांपूजांयुक्तीध्वंजदीश्वराः ॥ इतिसंप्रार्थ्यं वृताचार्योद्विप्रप्रतिष्ठाप्यान्वाद्भ्यात् ॥ ब्रह्मविष्णुमहे-
शान्दृताक्तिलद्रव्येणप्रतिदेवतं सहस्रमष्टौत्तरंवासंख्याकाहुतिभिः लोकपालानैकैक्याज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ एवंहुत्वातिल-
पर्वतंब्राह्मणायदद्यात् ॥ तिलपर्वतमध्यस्थाब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ददंतुपातकंसर्वयच्छंतुममसद्गतिम् ॥ ततोगोप्रदानं ॥

भविष्येतुन्नखणःपलाशसम्बिरुतिलाज्यानिविष्णोःअश्वत्थसमित्तिलपायसान् शंभोःचर्वाज्यत्रीद्वयः ॥ कांस्यपात्रदानंकेवलं
 द्रव्यद्वारावागोप्रदानं ॥ इत्यर्घोदयव्रतम् ॥

अथसमुद्रस्नानविधिः ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यममकाधिकवाचिकमानसिकज्ञातान्नातादिसकलपातक-
 निरासार्थंअधामुकपर्पनिमित्तंसमुद्रस्नानंकरिष्ये इतिसंकल्प्य पापाणंसिकतापिंडंवाहस्तेयहीत्वा ॥ पिप्पलादसमुत्पन्नकृत्वे-
 लोकभयंकरे ॥ पापाणस्तेमयादत्तआहारार्थंप्रकल्प्यतां ॥ इतिसमुद्रेप्रक्षिप्यप्रार्थयेत् ॥ विश्वाचीचष्टुताचीचविश्वयोनेवि-
 शांपते ॥ सांनिध्यंकुरुमेदेवसागरेलवणांभसि ॥ नमस्तेविश्वगुप्तायनमोविष्णोअपांपते ॥ नमोजलधिरूपायनदीनांपत-
 येनमः ॥ समस्तजगदाधारशंखचक्रगदाधर ॥ देवदेहिममानुज्ञांतवतीर्थनिपेवणे ॥ त्रितत्वात्मकमीशानंनमोविष्णुसुमा-
 पतिं ॥ सांनिध्यंकुरुदेवेशसमुद्रेलवणांभसि ॥ अग्निश्रयोनिरनिलश्चदेहोरेतोधाविष्णुरमृतसनाभिः ॥ एतद्ब्रुवन्पांडवसत्य-
 वाक्पंततोऽवगाहेतपतिंनदीनां ॥ इतिपठित्वानित्यस्नानविधिवत्स्नात्वाअचमर्पणस्नानांगतर्पणेकृत्वासमुद्रार्घ्यं ॥ सर्व-
 दोभगवान्श्रीमान्सर्वरत्नाकरोयतः ॥ सर्वैरत्नप्रधानस्त्वंगृहाणार्घ्यमहोदधेइत्यर्घ्यंदद्यात् ॥ ततस्तर्पणं ॥ यथा ॥ पिप्प-
 लादंतर्पयामि विकल्पं कृतांतं जीविकेधरं वसिष्ठं वामदेवं पराशरं उमापतिं वाल्मीकिं नारदं वाल्खिल्यान् नलं नीलं
 गवाक्षं गवयं गंधमादनं जांबवंतं हनूमंतं सुग्रीवं अंगदं मेदं द्विविदं वृषभं रामं लक्ष्मणं यशस्विनीं सीतां तर्पयामि ॥
 एवंजलमध्येतर्पणंकृत्वा ॥ आब्रह्मखंभपयंतयत्किंचित्सचाराचरं ॥ मयादत्तेनतोयेनतृप्तिमेवाभिगच्छतु ॥ इत्यंजलिदद्यात् ॥

अथपार्थिवलिंगोद्यापनम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्याऽमुककामनासुद्दिश्यकृतानांपार्थिवलिंगानांसंपूर्णफलावाप्तयेतदुद्यापनं करिव्येदृशित्संकल्प्य ॥ द्युताचार्यःसर्पपादिनाभूतान्युत्सार्थद्वारपूजांकुर्यात् ॥ सदाशिवमंडपायनमःप्राग्द्वारपार्थव्योः नंदिनेनमः महाफालायनमः चिच्छक्त्यै० मायाशक्त्यै० द्वारश्रियै० वास्तुगुरुपाय० ॥ दक्षिणपार्थव्योः गणेशाय० द्युपभाय० चिच्छक्त्यादिपूर्ववत् ॥ पश्चिमद्वारपार्थव्योः भृंगिणे० स्कंदायन० शक्त्यादिपूर्ववत् ॥ उत्तरद्वारपार्थव्योः रिदिने० चंडीश्वराय० शक्त्यादिपूर्ववत् ॥ ततः लिंगतोभद्रेत्रह्णादिदेवतास्थापनपूर्वकंकलशंप्रतिष्ठाप्यतदुपरिशिवंतत्पार्थवतःगौरीपण्मुखंगणेशंचाचाक्षापूजेयत् ॥ अत्रप्रधानंसोमंशिवंकृतलिंगद्वादशांशेनशतांशेनवा पायस १ मधु २ शर्करा ३ आज्य ४ तिल ५ अक्षत ६ बिल्वपत्र ७ शतपत्र ८ द्रव्याष्टकेन केवलपायसेनवा नमःशंभवायचेतिमन्त्रेण पंचाक्षरेणया तथागौरीपण्मुखंगणेशंचउक्तद्रव्यैःप्रतिद्रव्यंदशदशाहुतिभिःद्युपभंग्लोकेनान्त्रह्णादिदेवताश्चदशदशतिलाहुतिभिःद्वादरेवताधैकैकयाज्याहुत्यायक्ष्ये ॥ इतिशैवागमोरुंकार्थिवचलिङ्गव्रतोद्यापनम् ॥

प्रतोद्यापनानुक्तौविधिः ॥ नन्दीपुराणे—यत्रचोद्यापनंनोक्तंव्रतानुगुणतश्चरेत् ॥ विचानुसारतोदद्यादनुक्तोद्यापनेव्रते ॥ गां चैव काचनं दद्याद्गतस्य परिपूर्यते ॥ गौः प्रलक्षा । तन्मूल्यं वा सुवर्णं रौप्यं वेत्ति ॥ उक्तोद्यापने तु—जादौ मध्ये तथा चान्ते व्रतस्योद्यापनं भवेन्निति ॥ इतिव्रतोद्यापनानुक्तौविधिः ॥

अतभक्ते संपूर्णताविधिः ॥ किञ्चिद्भ्रमं प्रमादेन यद्गतं अतिगां स्थितम् । तत्संपूर्णं भवेत्सर्वं विधिनानेन पाण्डव ॥
 यस्य अतस्य यो देवस्तद्रूपं हेमनिर्मितम् ॥ द्विसुजं पङ्कजारूढं कार्यं प्रहसिताननम् ॥ देशकालौ स्मृत्वा ॥ प्रमादाप्र-
 मादसंजातभयुक्तभक्तगद्गदोपपरिहारपूर्वकतद्गतसंपूर्णतासिद्धिर्ध्वजमुक्तदेवत्रीत्यर्थं भविष्योत्तरविधिनातद्गतसंपूर्णताविधानं-
 करिष्ये ॥ गणेशपूजनं । स्वस्तिपुण्याहवाचनं ॥ देवप्रतिष्ठा । अष्टदलोपरिकलशस्थापनं । तदुपरिसंपूर्णपात्रउत्कलक्षणत-
 त्त्वात्स्थापनं । पोडशोपचारैः पूजनं । विशेषार्घ्यदानं ॥ तन्मन्त्रः । उपवासस्य दानस्य प्रायश्चित्तं कृतं मया । शरणं च
 प्रपन्नास्मान्कुरुष्व्याद्य दयां पुनः ॥ प्रसन्नोभवभीतस्यभिन्नचर्यत्रतस्यच । कुरुप्रसादंसंपूर्णत्रतंसंजायतां मम ॥ इति ॥ ततो-
 देवस्थसंस्तात् पूर्वदिदशदिक्षुदशदिक्पालेभ्यःपूज्यत्पूर्वकंसदीपबलिदानं ॥ ततोदेवस्थारूपूजा ॥ परादौ । जानुनी । कटिं ।
 शिरः । चक्षुः । कुक्षिं । हृदयं । पृष्ठं । पादं । चक्षुषी । शिखां । गंधाक्षतपुष्पैःसंपूजयामि ॥ क्षमापनं ॥ पूजि-
 तस्त्वंयथाशक्त्यानमस्तेस्तुसुरोत्तम । ऐहिकामुष्मिकीदेवकार्यसिद्धिर्ममप्रभो ॥ इति । विप्रंसंपूज्य तसैप्रतिमादानं ॥
 तत्रदाताउदशुखः । प्रतिग्रहीतापूर्णाभिमुखः ॥ दानमन्त्रः—इदंभ्रतंमयाखंडकृतमासीत्पुराद्विज । तत्सर्वंपूर्णमेवास्तुत
 वमूर्तिप्रदानतः ॥ प्रतिग्रहमन्त्रः—संपूर्णंस्यात्प्रसादेन देवदेवस्यशार्ङ्गिणः । आह्वणायत्प्रभापन्तेतन्मन्यन्तेदिवीकसः ॥
 सर्वदेवमयाचिप्राणतद्बचनमन्यथा । व्यासवाल्मीकयचनात्पराशरवसिष्ठयोः ॥ गर्गगीतगधौम्यात्रिवसिष्ठांगिरसांतथा ।
 वचनात्नारदादीनांपूर्णंभवतुतेत्रतमिति ॥ इतित्रतभक्तेसंपूर्णताविधानम् ॥

अथप्रयोधोत्सपतुलसीविवाहौ ॥ देशकालीसंकीर्त्यधीदामोदरप्रीत्यर्थप्रबोधोत्सवंसंधेपतस्तुलसीविवाहविधिचतंत्रे-
णकरिष्ये ॥ तदंगतयायुरूपसूक्तेनविधिनापोडशोपचारैस्त्रेण श्रीमहाविष्णुपूजांतुलसीपूजांचकरिष्ये ॥ न्यासादिवि-
धाय श्रीविष्णुंतुलसींचच्यात्वासहस्रशीर्षेतिश्रीमहाविष्णुंतुलसींचावाह्य पुरुषसूक्तेत्यादिभिःश्रीमहाविष्णवेदामोदराय-
श्रीदेव्येतुलसैचनमआसनमित्यादिस्नानांतंगलवाद्यैःसुगंधितैलहरिद्राभ्यांनागवल्लीदलशुद्धीताभ्यांकनिक्रददित्युष्णोद-
केनच मंगलस्नानंविष्णवेतुलसैचसुवासिनीभिःकारयित्वास्वयंवादत्वांपंचामृतस्नानंसमर्प्यशुद्धोदकेनाभिपिच्य चक्षयज्ञो-
पवीतचंदनंदत्वातुलसैहरिद्राकुंकुमकंठसूत्रमंगलालंकारान्दत्वामंत्रपुष्पांतपूजांसमाप्यघंटादिवाद्यघोषेणदेवंप्रबोधयेत् ॥
त्रमंत्राः ॥ इदंविष्णुर्वि० ॥ योजागारेतितुआचारप्राप्तः ॥ ब्रह्मद्रुद्राभिकुचेरसूर्यसोमादिभिर्विदितवंदनीय ॥ बुध्य-
स्वदेवेशजगन्निवासमंत्रप्रभाषेणसुखेनदेव ॥ इयंचद्वादशीदेवप्रबोधार्थंविनिर्मिता ॥ त्वयैवसर्वलोकानांहितार्थंशेषशा-
यिना ॥ उत्तिष्ठोच्चिष्ठगोविंदत्यजनिद्रांजगत्पते ॥ त्वयिसुप्तैजगत्सुप्तियुतेचोत्थितंजगत् ॥ एवमुत्थाप्य ॥ चरणं-
पवित्रं विततं पुराणं येनपूतस्तरति दुष्कृतानि । तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अतिपाप्मानमरातितरेम । लोकसद्धारमर्चि-
मत्पवित्रं । ज्योतिष्मद्भ्राजमानंमहस्वत् । अमृतसंधाराबहुधादोहमानं । शरणंनोलोकेसुधितांदधातु ॥ गतामेवावि-
यधैपनिर्मलंनिर्मलादिशः ॥ शारदानिचपुष्पाणिष्ठहाणममंकेशवेत्यादिसंत्राभ्यांपुष्पांजलिंदद्यात् ॥ अथाचारास्तुलसीसं-

दानं कुरुयात् ॥ देवीं कनकसंपन्नानकाभरणैर्युताम् ॥ दास्यामि विष्णवे तु भ्यं ब्रह्मलोकजिगीषया ॥ मया संवर्धितां यथाश-
 क्षयलं कृतामि मां तु लसी देवी दामोदराय श्रीधराय वराय तु भ्यमहं संप्रददे ॥ देवपुरतः साधतजलं क्षिपेत् ॥ श्रीमहाविष्णुः
 प्रीयतामित्युक्त्वा इमां देवीं प्रतिशृद्धा तु भवान् इति वदेत् ॥ ततो देवहस्तास्पर्शं तु लस्याः कृत्वा ॥ ॐ कोदादिति द्यौस्त्वा ददातु-
 पृथिवीत्वा प्रतिशृद्धा तु ॥ इति च भंत्रमन्येन वाचयेत् ॥ यजमानः ॥ त्वं देवि भद्रतो भूयास्तु लसी देवि पार्थिवः ॥ देवित्वं पृष्टतो भू-
 यास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् ॥ दानस्य प्रतिष्ठा सिद्ध्यर्थमिमां दक्षिणां संप्रददे ॥ देवपुरतो दक्षिणामर्पयेत् ॥ ततः स्वस्ति न इन्द्रो
 शं न इन्द्राग्नी इत्यादि स्वस्वशास्त्रोक्तानि शान्तिस्तुक्तानि विष्णुस्तुक्तानि च पठेद्युः ॥ तुलसीयुताय विष्णवे महानीराजनं कृत्वा भंत्रपुष्प
 दत्त्वा सपत्नीकः सगोत्रजः सामात्यो यजमानश्च तस्यः प्रदक्षिणाः कुर्यात् ॥ ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा यथागक्तिनाक्षणभोजनसं-
 कल्प्य कर्म चरार्पणं कुर्यात् ॥ इति संक्षेपतः प्रबोधोत्सवतुलसीविवाहौ ॥

अथ तुलसीविवाहः ॥ सचनधर्म्यादिदिनत्रये एकादस्यादिपूर्णिमांते यत्र कापि दिने कार्तिकशुक्लांतर्गतविवाहनक्षत्रेषु वा-
 विधेयः । अधवापारणाहे प्रबोधोत्सवकर्मणा सह तंत्रतथैव सर्वत्रैवानुष्ठीयमानत्वात् कार्तिकशुक्लादशंकार्यः । तत्रादौ तु ल-
 स्याथालनालपरितो विवाहसंडपबन्मंडपं कृत्वा विवाहवेदिवत् तुलसीपुरतो वेदिं च कुर्यात् ॥ अधप्रयोगः । तत्रादौ विनायक-
 शान्तिर्ग्रहयज्ञश्च कार्यः । विवाहपूर्वदिने श्रीराधादामोदरयोः सुगंधतैलहरिद्रालेपनादिसंगलज्ञानादिकं ॥ आचमनादि-
 देशकालसंकीर्तनाते । ममाश्लिष्विति विधेयत्वात् कश्चन पूर्वकाभीष्टसिद्धिद्वारा श्रीराधादामोदरदेवताप्रीत्यर्थं तुलसीविवाहं क-

रिव्ये । इतिसंकल्प्य । गणेशपूजंगंक्षस्तिपुण्याहयाचनंअचिन्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्धारापूजनंआयुर्व्यमंत्रजपं-
नांदीश्राद्धं चकृत्वा । आचार्यादीन्कृत्विजोद्यत्वातान्यथाविभंगंसंपूजयेत् । ततोवेद्यांसर्वतोभद्रेब्रह्मादीनावाह्य संपूज्य-
तत्रयथाविधिस्थापितकलशेषूर्णपात्रोपरिहैर्मोदामोदप्रतिमोरौप्यमयीतुलसीचअभ्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठापूर्वकंयथाविधिसं-
पूज्याधिवासयेत् ॥ ॥ ततोवाग्दान ॥ आचमनं । प्राणायामः ॥ दशकालोसंकीर्त्यं । तुलसीविवाहांगभूतंवाग्दानं-
करिव्ये । इतिसंकल्प्यगणपतिवरुणपूजनं । ततस्तुलसीकन्यांसंप्रदायागतमंत्रैःकुंकुमाक्षतवल्क्युग्मभूपणफलतांबूलादिभिः-
पूजयेत् । ततआचार्यपूजनं । ततोदाताहारिद्राखंडयुतपंचदहपूगफलानिगंधाक्षतसहितानिगृहीत्वा । व्याघ्रपदगोत्रो-
त्पन्नायवैय्याघ्रपद १ गार्ग्यं २ वासिष्ठे ३ त्तित्रिप्रवरायंदेवमीढवर्मणःप्रपौत्रायशूरसेनवर्मणःपौत्रायवसुदेववर्मणःपुत्राय
अनेककोटिब्रह्मांडनायकायदामोदरायश्रीधरायवराय । आलंवायनगोत्रांआलंवायनदैवलगतैतित्रिप्रवरांविश्वकर्मणः-
प्रपौत्रीप्रजापतेःपौत्रीईश्वरस्यपुत्रीतुलसीरुन्यांज्योतिर्विदादिष्टेमुहूर्तेदास्येइति वाचासंप्रददेइत्युक्त्वाऽभ्युदाचन्नितिमंत्रे-
णदेयवल्क्यप्रतिवन्नाम्रंधिचंदनेनार्चयेत् । ततो ॥ वाचाहंदाभयादत्ताआत्मार्थस्वीकृतात्वया ॥ हंदावलोकनविधौनिश्चित-
स्वसंमुखीभव । इतिप्रार्थयेत् ॥ ततोब्राह्मणाः । शिवाआपःसंतिवत्यादि० । शचीपूजनं । वाचनदानं । नीराजनं ।
ब्राह्मणानांगंधतांबूलादिभिःपूजनं । भूयसीदानं । आशीर्षहृणं । गणपतिवरुणविसर्जनं ॥ इतिवाग्दानं ॥ ॥
अथद्वादश्यादैवस्यप्रचोधोत्सवः ॥ सायंकालेऋत्विक्पुरंधीसहितोयजमानः मंगलगीतवाद्यचोपपुरःसरंदेवसमीपमागत्यदे-

बंपोडशोपचारैःसंपूज्य । शंखघंटाभेरीवीणासुदंगादिवाद्यधोपेणनृत्यगीतादिपुरःसरं वैदिकपौराणमंत्रैर्देवंप्रवोधयेत् ।
 तत्रमंत्राः ॥ ॐ इदंविष्णुः० ॐ उत्तिष्ठन्नखणस्पते० ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठशंखघ्नउत्तिष्ठांभोधितारक ॥ क्रूर्मरूपधरोत्तिष्ठत्रै-
 लोपयेमंगलंरुरु ॥ १ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठचाराहदंद्रोद्धृतवसुंधर ॥ हिरण्याक्षप्राणघातिन्नत्रैलो० ॥ २ ॥ हिरण्यकशिपुमत्तं
 प्रह्लादानंदकारक ॥ लक्ष्मीपतेसमुत्तिष्ठत्रैलो० ॥ ३ ॥ उत्तिष्ठबलिदर्पमदेवंपद्रपददायक ॥ उत्तिष्ठादितिपुत्रत्वंत्रैलो० ॥ ४ ॥
 उत्तिष्ठहैहयाधीशसमस्तकुलनाशन ॥ रेणुकामत्स्युत्तिष्ठत्रैलो० ॥ ५ ॥ उत्तिष्ठरक्षोदलनअयोध्यास्वर्गदायक ॥ समुद्रसे-
 नुकर्तात्वंत्रैलो० ॥ ६ ॥ उत्तिष्ठकंसहरणमदघूर्णितलोचन ॥ उत्तिष्ठहृलपाणेत्वंत्रैलो० ॥ ७ ॥ उत्तिष्ठत्वंगयावा-
 सिन्नशरुकीर्तिप्रवर्धक ॥ उत्तिष्ठपद्मासनगत्रैलो० ॥ ८ ॥ उत्तिष्ठम्लेच्छनिचहंसंहारकारकप्रभो ॥ अधवाहयुगांतत्वंत्रैलो०
 ॥ ९ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठगोविंदउत्तिष्ठगरुडध्वज ॥ उत्तिष्ठकमलाकांतत्रैलो० ॥ १० ॥ ब्रह्मेन्द्राग्निकुचेरसूर्यसोमादिभिर्बि-
 दितबंधनीय ॥ बुध्यस्वदेवेशजगन्निवासमंत्रप्रभाषेणसुखेनदेव ॥ ११ ॥ इयंतुद्वादशीदेवप्रवोधार्थेचिनिर्मिता ॥ त्वयै
 वसर्वलोकानांहितार्थशेषशायिना ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठगोविंदत्यजनिद्रांजगत्पते ॥ त्वयिसुसेजगत्सुसमुत्थितेचोत्थितंजगत्
 ॥ १३ ॥ एभिर्मंत्रैर्देवसुत्थाप्य ॥ गतामेघाधियैचनिर्मलंनिर्मलादिशः ॥ शारदानिचपुष्पाणियुहाणममकेशव ॥ १४ ॥
 इतिपुष्पांजलिदद्यात् ॥ इतिदेवस्यप्रवोधोत्सवः ॥ ततोदेवस्यसीमांतपूजांकृत्वा देवंवाहनारूढंकृत्वामंगलवाद्यधोफपुरः-
 सरंविवाहमंडपमानयेत् ॥ ॥ ततोमधुपर्कः ॥ आगतंदामोदरंश्रीधरंवरंमधुपर्कणाचैथिव्यइत्यादि ॐअलंकरणम०

दिभ्यूयादित्यंतं कृत्वा । विधाह्वेयांतुलसीविवाहांगभूतंपंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनं करिव्ये इति संकल्प्य । अग्निं प्रतिष्ठाप्य । गोधूलसमेवंतः पटं धृत्वा । मंगलाष्टकानि पठेयुः । मनोजूतिरिति प्रतिष्ठा । श्रीराधादामोदरश्रीधरयोरचिच्छिन्नाग्नीतिरस्तु ॥ अथ कुमार्यावासः परिधानादिकन्यादानसंकल्पः । मम जन्मप्रद्वत्युपाजितफाचिकवाचिकमानसिकत्रिविधपापक्षयपूर्वकसमस्तपितृणां निरतिशयानंदब्रह्मलोकामास्यादिकन्यादानफलपुत्रपौत्राद्यनवच्छिन्नसंततिलक्ष्मीप्राप्त्यादितुलाकल्पोक्तफलसिद्धिप्रकृतिशक्तिपुरुषोद्धरणवैकुण्ठभुवनगमनतत्रत्यविपुलभोगोपमुत्तयनंतरं विष्णुसायुज्यताप्राप्त्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीतये अनेककोटिब्रह्मांडनायकाय दामोदराय श्रीधराय वराय तुलसीकन्यादानमहं करिष्ये ॥ वरहस्ते शिवाभापः संत्वित्यादि० । वरस्य गोत्रोच्चारः । व्याघ्रपदगोत्रस्य वैद्याघ्रपद १ गार्ग्य २ वासिष्ठे ३ त्रिप्रवरस्य देवमीढवर्गणः प्रपौत्राय । व्याघ्रपदगो० शूरसेनवर्मणः पौत्राय । व्याघ्रप० वसुदेववर्मणः पुत्राय ॥ ॥ आलंवायनगोत्रस्य । आलंवायन १ देवल २ गौतमे ३ त्रिप्रवरस्य विश्वकर्मणः प्रपौत्री । आलंवा० प्रजापतेः पौत्री । आलंवा० र्दधरस्य पुत्री ॥ एवं त्रिरुच्यते । व्याघ्रपदगोत्राय वैद्याघ्रपदगार्ग्यवासिष्ठे त्रिप्रधराय अनेककोटिब्रह्मांडनायकाय दामोदराय श्रीधराय वराय । आलंवायनगोत्रां आलंवायनदेवलगौतमे त्रिप्रवरामयासंचर्द्धितांतुलसीनाम्नां इमां कन्यां यथाशक्ति सा लंकृतमिष्यादि० फलप्राप्तिकामः अनेककोटिब्रह्मांडनायकाय दामोदराश्रीधरावराय भार्यात्वेन तुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इत्युक्त्वा । सकुशजलंकन्यादक्षिणहस्तं वरदक्षिणहस्ते दद्यात् ॥ ॐ द्यौस्त्वाद् ० । कृतैतत्क० इमां दक्षिणांतुभ्य० ॥ ॐ कोदात्क-

स्मा० सयःकामयेत० जुहोति ॥ ॥ इंद्रेममाग्रतोभूयाइंद्रेमेदेविपार्श्वयोः ॥ इंद्रेमेष्टतोभूयास्त्वहानान्मोक्षमाशुयां ॥ इंद्रां-
 कनकसंपन्नंकनकाभरणैर्युतां ॥ दास्यामिधिष्णवेतुभ्यंभल्लोकजिगीषया ॥ पृथिव्या० इमांइंद्रांप्रदास्यामिपितृणांतारणा-
 यच ॥ ममशुद्धहेजातापालितावत्सरत्रयं । तुभ्यंकृष्णमयादत्ताधर्मज्ञानविवर्धिनी ॥ कंकणराणपतिपूजनं ॥ कंकणचंचनं ।
 शिष्टाचारप्रासंगौरीहरपूजनपूर्वकमाग्रसेचनं । ततोविवाहवेद्यांगत्वा । ब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागंते । ॐनमोभगवतेवासुदे-
 वायस्वाहा । इतिमंत्रेण । ॐनमोनारायणायस्वाहा । आज्येननवाहुतीजुहुयात् । ततोमहाव्याहृतयः ।
 सर्वप्रायश्चित्तं । राष्ट्रभृद्धोमः । जयाहोमः । अभ्यातानहोमः । ॐकेशवायनमःस्वाहा । इत्यादिचतुर्विंशतिनामभि-
 र्त्वाजहोमः । सर्वत्रयथालिंगंत्यागः । नाशमारोहणादि । सप्तपदीस्थानेयजमानेनशांतिकाध्यायंपठत्वा चत्तरस्त्रःप्रद-
 क्षिणाःकार्याः । प्राजापत्यहोमः । स्विष्टकृद्धोमः । पूर्णाहुतिः । संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतं । ततो गोदानादी-
 न्यनेकविधकौतुकदानानि । भूयसीदानं । ब्राह्मणभजोनम् । इतिविवाहहोमः ॥ ॥ शिष्टाचारपरिप्रासंपेरिणीप्रदानं-
 कृताकृतं । नचतुर्थीकर्म । देवकोत्थापनं । आचार्याप्यपीठदानं श्रीदामोदरसहिततुलसीदानंच । आचार्यः दामोदरतुलस्यौ
 सिद्धिकादिवाहनारूढकृत्वा ब्राह्मणपुरंथ्रीकृतं मंगलवाद्यचोपपुरःसरंस्वगृहेनेयेत् । ततःस्वगृहे नृत्यगीतवाद्यपुरःसरं
 यथाविभवंयथाविधिपोडशोपचारैःदामोदरसहितांतुलसीसंपूज्यब्राह्मणनृगंधादिभिःसंपूज्य यथाशक्त्याब्राह्मणान् संभोज्य
 जाशीर्ब्रह्मणंकुर्यात् ॥ इतितुलसीविवाहःसमाप्तः ॥ ॥

मंगलप्रतपूजाविधिः ॥ अरुणोदयेलायांसमुत्थायअपामागंगणमौनमुद्रयादंतथायनंविधायाचम्य ॥ ॐगजवक्रायस-
 र्वजनप्रियायस्तादा ॥ इतिमंत्रेणपादोपशालयेत् ॥ ततः ॥ आयुर्पलंयशोवर्चःप्रजाःपशुन्वसुनिच ॥ नलप्रज्ञांचमेधांचतवं
 नोदंद्द्विचनस्पते ॥ इत्यपामागंगसंप्राथ्व्यप्रादेशमात्रसाष्टंशुद्धीत्वा ॥ सुखदुर्गंधिनाशायदंतानांचपिशुद्धये ॥ छीवनायचगात्रा
 णांदुर्बंदंतथायनं ॥ इतिदंतान्धाचयेत् ॥ तत्र ॥ यक्षसेनाधिपतयेचंद्राधिपतयेचंद्राधिष्ठानकिलिकिलिममसर्वकार्याणि
 साधयस्तादा ॥ इतिमंत्रेणदंतान्धाचयेत् ॥ आचमनं ॥ ततस्त्रिभुजकल्केनचादीयुद्धेचाल्वात्वा धौतरंक्तवखंपरि-
 धायरत्नोत्तरीयंचथासयेत् ॥ प्रातःसंध्यांविधाय ॥ ततस्ताम्रपात्रेक्तंचंद्रनरक्ताक्षतपुष्पाणिसोदकानिनिधाय ॥ ॐअं-
 गारंक्षायविमदेभूमिपुत्रायधीमहि ॥ तन्नोभौमःप्रचोदयात् ॥ ॐधींजंगारकायशक्तिसहित्वायाप्यसमर्पयामि ॥ इत्येक-
 विंशतिःश्रयोवा ॥ ततःएरुचिंशतिगायत्रीजपः ॥ अनेनांगारकगायत्रीजपेनांगारकःप्रीयतां ॥ ततोयुहमागलयअभूमि-
 पतितनरकानदुहगोमयेनइतरेणद्यानोमूत्रसहितेनोदकयुतेनवायुदुष्टप्रदेशंसंलिप्यतन्मध्येवितस्त्रिद्वयमात्रंत्रिकोणमंडलमेक-
 विंशतिशोष्ठात्मकंकुर्यात् ॥ ताम्रपात्रेवालिखेत् ॥ अथवाताम्रमयंपत्रंकुर्यात् ॥ ततोयंत्रस्यप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ततो-
 प्रतसंकल्पः ॥ दक्षिणहस्तेरक्ताक्षतोदकंशुद्धीत्वा ॥ अथदेयसंतेभक्त्याकरिष्येव्रतमुत्तमं ॥ दुःखव्याधिचिनाशार्थमृण-
 नाशयभूमिज ॥ पुत्रसंतानहार्दास्त्रंशुल्लूषणांमनोरथान् ॥ इतिव्रतसंकल्पः ॥ आचम्यप्राणानायम्य देवकालीसंकीर्त्य
 ममभौमदोषभूषिततत्प्रतिबंधकनानादोषपरिहारपूर्वकचतुर्विधबंध्यात्वदोषनिवृत्तयेआयमप्यत्रकल्पितास्ति-----

भौमव्रतांगत्वेनविहितंभौमपूजनंकरिष्ये ॥ व्रतनिर्विघ्नतासिद्धिर्धनशपूजनंकुर्यात् ॥ पूजाद्रव्याणिदक्षिणभागेसंस्थाप्य
 स्नयामभागेत्रिकोणमंडलेअप्रोदककलशंसंस्थाप्यगंधपुष्पाणिप्रक्षिप्यआवाहनादिसुद्राःप्रदर्शयेत् ॥ तच्च ॥ आयाहितोभव
 स्यापितोभव सन्नहितोभव संनिरुंधितोभव अखणसंरक्षितोभव धेनुसुद्रयाअमृतीकृतोभवइति ॥
 ततस्तेनोदेकेनपुष्पाण्यात्मानंपूजोपकरणानिचप्रोक्षेत् ॥ ततोऽन्यासान्कुर्यात् ॥ ॐह्रांअंगुष्ठाभ्यांनमः ॐह्रींतर्जनीभ्यां०
 ॐह्रूंमध्यमाभ्यां० ॐह्रैंअनामिकाभ्यां० ॐह्रौंकनिष्ठिकाभ्यां० ॐह्रःकरतलकरपृष्ठाभ्यां० ॥ एवंहृदयादिन्यासः ॥
 अधनामन्यासः ॥ ॐमंगलायनमःशिखायां ॐभूमिपुत्राय० मूर्धनि ॐऋणहर्त्रे० ललाटे ॐधनप्रदाय० चक्षुषोः
 ॐस्थिरासनाय० कर्णयोः ॐमहाकाराय० नासिकायां ॐसर्वकर्मावरोधकाय० मुखे ॐ लोहिताय० हनौ ॐ लोहि-
 ताधाय० कंठे ॐसामगानांकृपाकाराय० स्कंधयोः ॐधरात्मजाय० सुजयोः ॐकुजाय० करयोः ॐभीमाय० हृदये
 ॐभृतिदाय० जठरे ॐभूम्यानंदनाय० नाभौ ॐअंगारकाय० कट्यां ॐयमाय० ऊर्ध्वोः सर्वरोगापहारकाय० जान्योः
 ॐवृष्टिकर्त्रे० जंघयोः वृष्टिहर्त्रे० गुल्फयोः ॐसर्वकामफलप्रदाय० पादयोः ॐशक्तिशूलगदाखड्गधनुर्वाणवराभयेभ्यो०
 दिग्विदिक्षु ॥ गणेशःपातुपातालेदुर्गामांपातुसर्वतः ॥ एवंन्यासविधिंकृत्वामंत्रीपूजांसमारभेत् ॥ मंगलाद्याइमेप्रोक्ताः
 प्रधानसदृशाःशुभाः ॥ इतिन्यासान्कृत्वा ॥ ततोऽगोमयलिप्तगंडलेकलशस्थापनं ॥ तच्चमहीद्यौरित्यादिपूर्णपात्रनिधानां-
 तंकृत्वायंत्रपूजांसमारभेत् ॥ तत्रादात्तद्युत्तारणपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ अधध्यानम् ॥ जसुजमरुणवर्णैरक्तमात्यां-

गराङ्कनककमलमालामौलिनंविश्वबंधं ॥ अतिललितकराभ्यांविभ्रतंशक्तिशुलौभजतधरणिमुनुंमङ्गलानां ॥ १ ॥
 भारद्वाजोभूमिपुत्रोमहातेजावियोनिरजः ॥ मेपारूढधनुर्बाहुःशुलशक्तिगदाधरः ॥ २ ॥ धरदध्यापरोहस्तःकृशानुरिवचापरः ॥
 इतिभ्यानं ॥ त्रिकोणेएकविंशतिकोऽष्टगतएकविंशतिनामांकिनेयंत्रेभौमावाहनंकुर्यात् ॥ एतेहिभगवन्भौमअंगारकम-
 हाप्रभो ॥ त्वयियातेसमायातंत्रैलोक्यंसचराचरं ॥ १ ॥ भौममावाहयिष्यामितेजोभूतदुरासदं ॥ रुद्ररूपमनिर्देश्यं-
 यक्रंचरुधिरप्रभं ॥ २ ॥ एवंसृत्वामंगलंतुस्केदंप्रियतदित्प्रभं ॥ एहित्वंभगवन्भौमयंत्रंस्त्रिखिन्संनिधोभव ॥ ३ ॥ भौम-
 मंगलउच्चधिन्यांसमुद्भूतपूर्वापाठानक्षत्रोत्पन्नदशम्यामुत्पन्नभारद्वाजगोत्रंद्वागच्छेहतिष्ठ ॥ अग्निर्मुधंतिमंत्रेणभौमगाय-
 त्र्याप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ॐअंगारकायविद्महेशक्तिहस्तायधीमहि ॥ तन्नोभौमःप्रचोदयात् ॥ ॐनमोभगवतेसुखसंतान-
 दात्रमंगलायनमःआवाहयामि ॥ मध्येत्रिकोणे ॐमंगलायनमःमंगलमावाहयामि १ ॥ भूमिपुत्राय० भूमिपुत्रं० २ ॥
 ऋणहर्त्रे० ऋणहर्तारं० ३ ॥ धनप्रदाय० धनप्रदं० ४ ॥ स्थिरासनाय० स्थिरासनं० ५ ॥ महाकायाय० महा-
 कायं० ६ ॥ सर्वकर्माविरोधकाय० सर्वकर्माविरोधकं० ७ ॥ लोहिताय० लोहितं० ८ ॥ लोहिताक्षाय० लोहिताक्षं०
 ९ ॥ सामगानांकृपाकराय० सामगानांकृपाकरं० १० ॥ धरात्मजाय० धरात्मजं० ११ ॥ कुजाय० कुजं० १२ ॥
 भौमाय० भौमं० १३ ॥ भृतिदाय० भृतिदं० १४ ॥ भूमिनंदनाय० भूमिनंदनं० १५ ॥ अंगारकाय० अंगारकं० १६ ॥
 यमाय० यमं० १७ ॥ सर्वरोगापहारकाय० सर्वरोगापहारकं० १८ ॥ वृष्टिकर्त्रे० वृष्टिकर्तारं० १९ ॥ वृष्टिहर्त्रे० वृष्टिहर्तारं०

२० ॥ सर्वकामप्रदाय० सर्वकामप्रदं० २१ ॥ ॐ हांहीं हूं हौं हः आसनसुद्रयाभूमिपुत्रायनमः आसनं० ॥ अंगारकग्रहाधी-
 शसुरदानवबंधित ॥ पाद्यं गृहाणमद्दत्तं मवांछितसिद्धये ॥ ऋणहर्त्रे० पाद्यं ॥ भूमिपुत्रमहाभागभक्तानां भूतिवर्धन ॥
 गृहाणाध्यमयादत्तं मशांतिप्रदो भव ॥ धनप्रदाय० अर्घ्यं० ॥ गंगाजलेन वैखानं कल्पितं ते महाग्रह ॥ तेन भेसर्वकामांश्च-
 ह्दति स्थान्परिपूरय ॥ स्थिरासनाय० स्नानं ॥ ग्रहवर्धमहावीर्यभक्तप्रियमहीसुत ॥ आहृतं ते मया सौम्यगृहाणमधुपर्ककं ॥
 महाकायाय० मधुपर्कं० ॥ पंचामृतस्नानं ॥ शुद्धोदकस्नानं ॥ गांगेयपयसादत्तं तु भ्यवैभक्तितः प्रभो ॥ सिद्धिकुरु ममा-
 शुत्वं गृहाणाचमनीयकं ॥ सर्वकर्मावरोधकाय० आचमनीयं० ॥ तसकांचनचर्णाभंपवित्रं मृदुलं शुचि ॥ वखं गृहाण भू-
 पुत्रमयादत्तं मनोहरं ॥ लोहिताय० वखं ॥ केयूरकटकाद्यानिहस्तसूत्रांगुलीयकं ॥ माणिक्योल्लाससुकुटंकुंडलेहारकी-
 लुभौ ॥ नाभिनामकरंभंचनूपुरेपादपद्मयोः ॥ अंगुलीसुद्रिकाश्चैव गृहाणाभरणानि च ॥ लोहिताक्षाय० आभरणानि० ॥
 महीपुत्रनमस्तोस्तु त्राहिमासृणसागरात् ॥ मयादत्तं ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण भो ॥ सामगानांकृपाकराय० यज्ञोपवीतं० ॥
 श्रीखंडचंदनं० ॥ धरात्मजाय० गंधं० ॥ अक्षताश्चसुर० कुजाय० अक्षतान्० ॥ रक्तोत्पलजपारक्तकवीराणिते प्रभो ॥
 मया हतानि पूजार्थं पुष्पाणि प्रतिगृह्यतां ॥ भौमाय० पुष्पाणि० ॥ वनस्पतिरसो० ॥ भूतिदाय० धूपं० ॥ भक्त्या दीपं० ॥
 भूमिदनाय० दीपं० ॥ घृतपक्कंहविष्यान्नं पायसंचसर्शकरं ॥ गुडौदनंचनेद्यं भौममेप्रतिगृह्यतां ॥ अंगारकाय नैवेद्यं० ॥
 मध्येपानीयं आचमनीयं उत्तरापोशनं-करोद्वर्तनं० ॥ प्रसीद हरवीजोत्थसद्यःफलविधायक ॥ ग्रहराजमयादत्तं फलं

... शरीरगंकनवतां ॥ यमाय० फलं० ॥ श्रीमत्पवित्रं त्रिगुणं शृंगारसुखवर्धनं ॥ सर्वप्रियकरं लोके तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ सर्व-
 भारहाजोरकाय० तांबूलं० ॥ यथाविभवसारेण दक्षिणां भोज्यपूर्विकां ॥ विप्रैश्चोविधिवद्दद्याद्भौमप्रीतिकरी तथा ॥ वृष्टि-
 इति च्युः दक्षिणां० ॥ एकविंशतिदीपैस्तु कुर्यादारार्तिकं शुभं ॥ ततः एकविंशतिताम्रमयघृतदीपैः पृथक्पृथक् नाममंत्रै-
 हाप्रभेनं कुर्यात् ॥ यथा ॥ आरार्तिकं प्रयच्छामि गृहाण क्षितिं नदन ॥ पुत्रान्देहि धनं देहि सौभाग्यं च प्रयच्छ मे ॥ मंगलाय नमः
 आरार्तिकं समर्पयामि १ भूमिपुत्राय० २ ऋणहर्त्रे० ३ धनप्रदाय० ४ स्थिरासनाय० ५ महाकायाय० ६ सर्वकर्माविरोध-
 काय० ७ लोहिताय० ८ लोहिताक्षाय० ९ सामगानां कृपाकराय० १० धरात्मजाय० ११ कुजाय० १२ भौमाय० १३
 भूतिदाय० १४ भूमिनं दनाय० १५ अंगारकाय० १६ यमाय० १७ सर्वरोगापहारकाय० १८ वृष्टिकर्त्रे० १९
 वृष्टिहर्त्रे० २० सर्वकामफलप्रदाय० २१ आरार्तिकं समर्पयामि ॥ ततः कर्पूरेण नीराजनं कार्थं ॥ अंगारकाय परमं कर्पू-
 रारार्तिकं शुभं ॥ नीराजनेन संतुष्टो भवत्येवमहीसुतः ॥ वृष्टिकर्त्रे० कर्पूरेण नीराजनं ॥ ततस्ताम्रमयार्थपात्रे रक्ताक्षत-
 रकचंदनरक्तपुष्पदूर्वा मिश्रोदकेन एकविंशतिनामभिर्यथाक्रममर्प्यान्दद्यात् ॥ तच्च जानुमंडलमवनीकृत्वा अर्घ्यपात्रं गृ-
 हीत्वा ॥ भूमिपुत्रमहातेजःस्वेदोद्भवपिनाकिनः ॥ पुत्रार्थीत्वांप्रपन्नोऽस्मि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ मंगलाय० अर्घ्यं० १ ॥
 भूमिपुत्रमहाभागभक्तानां भूतिवर्धन ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं मसिद्धिप्रदो भव ॥ भूमिपुत्राय० अर्घ्यं० २ ॥ धरणीगर्भ-
 संभूतविद्युत्तेजःसमप्रभ ॥ कुमारश्च किहस्तत्वं गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ ऋणहर्त्रे० अर्घ्यं० ३ ॥ लोहिताक्षनमस्तु अर्घ्यं नम-

स्तेलोहितांबर ॥ अहराजमहोपुत्रगृहाणाध्यनमोस्तुते ॥ धनप्रदाय ० अर्घ्य ० ४ ॥ जपापुष्पसमाभासमहोस्तुतमहा-
 त्मने ॥ रक्तांगायोप्रवीर्यायगृहाणा ० ॥ स्थिरासनाय ० अर्घ्य ० ५ ॥ ऋणहर्तःप्रहर्तस्त्वंदुःखदारिद्र्यनाशक ॥ सौभाग्यसु-
 खदोनिस्तं गृहाणा ० ॥ महाकायाय ० अर्घ्य ० ६ ॥ तप्तकांचनसंकाशतरुणांकिसमप्रभ ॥ सुखसौभाग्यधनदृग्गृहाणाध्य ० ॥
 सर्वकर्माचरोधकाय ० अर्घ्य ० ७ ॥ अहराजनमस्तेस्तुसर्वकल्याणकारक ॥ प्रसादं कुरु मे भौमगृहाणाध्य ० ॥ लोहि-
 ताय ० अर्घ्य ० ८ ॥ मेदिनीगर्भसंभूतकृपालोपरमेश्वर ॥ गृहाणाध्यमयादत्तं सर्वकामार्थसिद्धये ॥ लोहिताक्षाय ०
 अर्घ्य ० ९ ॥ दृष्टिकर्त्रेणमस्तुभ्यंनमस्तेदृष्टिहारक ॥ सुखसंतानधनदृग्गृहाणा ० ॥ सामगानांकृपाकराय ० अर्घ्य ० १० ॥
 महाधीशानमस्तेस्तुनमस्तेविधपालक ॥ मेयारूढनमस्तस्यैगृहाणा ० ॥ धरात्मजाय ० अर्घ्य ० ११ ॥ मेयारूढचतुर्वाहो-
 ग्लशक्तिगदाधर ॥ गृहाणाध्यमयादत्तं गंधपुष्पाधृतैः सह ॥ कुजाय ० अर्घ्य ० १२ ॥ अंगारकप्रहाधीशसुरदानववं-
 दित ॥ गृहाणाध्यमयादत्तं पुत्रसंतानहेतवे ॥ भौमाय ० अर्घ्य ० १३ ॥ ग्रहवर्यमहावीर्यभक्तिप्रियमहीसुत ॥ संपादितं
 मयासौम्यगृहाणाध्य ० ॥ भुक्तिदाय ० अर्घ्य ० १४ ॥ अंगारकवराधीशभगवन्भक्तवत्सल ॥ नमोस्तुते मेदृशानगृ-
 हाणा ० ॥ भुमिन्दनाय ० अर्घ्य ० १५ ॥ एहिभौममहाभागभक्तानां भूतिवर्धन ॥ अनुकंपय मां भक्त्या गृहाणाध्य ० ॥
 अंगारकाय ० १६ ॥ हरेर्ललाटसंभूतमेदिनीगर्भसंभव ॥ अंगारकमहावाहो गृहाणा ० ॥ यमाय ० अर्घ्य ० १७ ॥ भक्तसं-
 तानदाता त्वं भक्तवश्यप्रियंकर ॥ दुःखदौर्भाग्यहर्ती त्वं गृहाणाध्य ० ॥ सर्वरोगापहारकाय ० अर्घ्य ० १८ ॥ पराचरसुरप्री-

तसृष्टिसंहारकारक ॥ नमस्तुभ्यं कृपासिंधो गृहाणार्घ्यं ॥ दृष्टिकर्त्रे ० अर्घ्यं ० १९ ॥ उज्जयिन्यां समुद्रतटहराज-
चतुर्भुज ॥ वरदो मे परूढतं गृहाणा ० ॥ दृष्टिकर्त्रे ० अर्घ्यं ० २० ॥ पूर्वापादादशम्यां च उत्पन्नो सिमहाग्रह ॥ बन्धुत्व-
दोपहर्ता त्वं गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ सर्वकामफलप्रदाय ० अर्घ्यं ० २१ ॥ पुष्पाक्षतफलैस्तैस्तै प्रतिनामप्रदक्षिणाः ॥ एक-
विंशतिकाः कार्यः प्रणामैस्तु पृथक् पृथक् ॥ अंगारकाय विमहे भूमिपुत्राय धीमहि ॥ तन्नो भौमः प्रचोदयात् ॥ इति मंत्रे-
णेति नामभिर्वा प्रदक्षिणाः कुर्यात् ॥ ततो अग्निर्भूधेति भौमगायत्र्या च पुष्पांजलिः ॥ सर्वकामप्रदाय ० मंत्रपुष्पांज-
लिस ० ॥ अधजपः ॥ अस्य श्रीसंगलमंत्रस्य चिरूपाक्षऋषिः अनुष्टुप् गायत्री त्रिष्टुप् छंदांसि ऋणहर्ता धनप्रदो मंगलो देवता
दुर्गादिपतयः प्रस्यधि देवताः मंवीजं नमः शक्तिः ऋणापत्तुस्य धेसर्वोपद्रवशां त्यर्थसकलकामनापूरणार्थं श्रीमंगलप्रीतये मं-
गलमंत्रजपेचि ० ॥ ॐ ऐं ह्रीं श्रीं ह्रीं मं गलाय नमो मम ऋणापनोदं कुरु कुरु धनं देहि देहि सर्वान्मनोरथान्साधयसाधय ॐ ऐं-
ह्रीं ह्रीं श्रीं मंगलाय स्वाहा ॥ सहस्रमष्टोत्तरशतं वा जपं कुर्यात् ॥ अथवा भौमगायत्र्या अग्निर्भूधेत्स नयर्चावाजपः कार्यः ॥
जपांते ॥ गुह्यातिगुह्यगोसात्त्रं गृहाणा स्मृत्कृतं जपं ॥ सिद्धिर्भवेत्तु मे देवत्वत्प्रसादाद्हरासुत ॥ ततो जपदशांशेन वितस्ति-
मात्रे त्रिकोणे कुंडे स्थांडिले वा खादिरसमिद्धिस्तिलैराज्येन वा होमः कार्यः ॥ ततो मंडलदधिणतः खदिरांगारेण तिस्रोऋणरेखाः
कुर्यात् ॥ तासां नाम मंत्रेण पंचोपचारपूजां कृत्वा वा मपादां गुष्टे नरेखा मार्जनं ॥ तत्र मंत्रः ॥ रेखापरि मार्जनमंत्रस्य विथ-
रूपाक्षऋषिः त्रिष्टुप् छंदः मंगलो देवता रेखापमार्जने चि ० ॥ ॐ भूमिपुत्रमम ऋणं हरहर धनं देहि देहि पुत्रान् देहि देहि स्वाहा ॥

ततःपादप्रक्षालनं ॥ आचमनं ॥ ततोदोमदशंशेनदुग्धेनतर्पणं ॥ तद्दशंशेनदूर्वाभिर्मार्जनं ॥ ततोभौमस्तोत्रंजपेत् ॥
 अस्यश्रीभौमस्तोत्रमत्रस्यगर्गऋषिः अनुष्टुप्छंदः ऋणहर्ताधनप्रदोमंगलोदेवता सकलमनोरथसिद्धिर्धर्ममंगलस्तोत्रजपेवि० ॥
 मंगलोभूमिपुत्रध्वऋणहर्ताधनप्रदः ॥ स्थिरासनोमहाकायःसर्वकर्माविरोधकः ॥ १ ॥ लोहितोलोहिताध्वत्सामगानां
 कृपाकरः ॥ धरात्मजःकुजोभौमोभृतिदोभूमिभंदनः ॥ २ ॥ अंगारकोयमध्वैवसर्वेरोगापहारकः ॥ वृष्टिकर्तोऽपहर्ताचस-
 र्वकामफलप्रदः ॥ ३ ॥ एतानिकुजनामानिनिसंयःश्रद्धयापठेत् ॥ ऋणंनजायतेतस्यधनंक्षीघ्रमवानुयात् ॥ ४ ॥ धरणी-
 गर्भसंभूतंयिद्युत्तेजःसमग्रभं ॥ कुमारंशक्तिहस्तंचमंगलंप्रणमाम्यहं ॥ ५ ॥ स्तोत्रमंगारकस्यैतत्पठनीयंसदानुभिः ॥
 नतस्वभौमजापीडास्वल्पापिभवतिक्वचित् ॥ ५ ॥ अंगारकमहाभागभगवन्भक्तवत्सल ॥ त्वानंमामिममाशेषमृणमाशु-
 धिमोचय ॥ ७ ॥ ऋणरोगादिदारिद्र्यंचान्येपापमृत्यवः ॥ भयह्नेशमनस्तापानश्यंतुममसर्वदा ॥ ८ ॥ अतिचक्रदुरारा-
 ध्यभोगमुक्तजितात्मनः ॥ तुष्टोददासिसाम्राज्यंरुष्टोहरसिततक्षणात् ॥ ९ ॥ सर्वशक्तादिदेवानांमनुष्याणांतुकाकथा ॥
 तेनत्यंसर्वसत्येनग्रहराजोमहाचलः ॥ १० ॥ युत्रान्देहिधनंदेहित्वामहंशरणंगतः ॥ ऋणदारिद्र्यदुःखाच्चशत्रूणांचभया-
 द्विधे ॥ ११ ॥ पूभिर्द्वादशभिःश्लोकैर्यःस्तौतिधरणीसुतं ॥ महतींथ्रियमाप्तोतिल्लपरोधनदोयथा ॥ १२ ॥ इहशुक्त्वा-
 त्खिलान्भोगानंतैभौमपदंजनेत् ॥ १३ ॥ इतिश्रीस्कंदपुराणेभार्गवप्रोक्तंमंगलस्तोत्रंसंपूर्णं ॥ ॥ ततोवायनदानं ॥
 शुभमिश्रितगोधूमैर्वायनंचप्रदापयेत् ॥ खर्जुरादिफलैर्धुक्तंभौमप्रीत्यैद्विजायच ॥ तत्रमन्त्रः ॥ मंगलःप्रतिगृह्णातिमंग-

१ । ॐ सुवःस्वाहा इदंवायवे० २ । ॐ स्वःस्वाहा इदंसूर्यायनमम ३ । ॐ भूर्भुवःस्वःस्वाहा इदंप्रजापतयेनमम ४ ॥
 ॐ अम्रजार्थपिपयसुआसुवोर्जुमिर्पचनः । आरेवाधसदुच्छुनांस्वाहा । इदममेयेपवमानाय० ५ । ॐ अमिर्ऋपिःपर्वमा-
 नुःपार्चजन्यःपुरोहितः । तमीमहेमहागुयंस्वाहा । इदममेये० ६ । ॐ अमेपर्वस्वस्वपाञ्जसेवर्चःसुवीर्यं । दधन्नयिमयि
 पोपुंस्वाहा । इदममेयेपं० । ७ । ॐ ओपधयुःसंर्वदन्तुसोमेनसुहराज्ञा । यस्मैकृणोतित्राक्षुणस्त्वँरोजन्यारयामसिस्वाहा ।
 इदमथत्थाय० ॥ ८ ॥ ॐ ओपधीरितिमातरुस्तद्वोदेवीरुपञ्चुचे । सुनेयुमशुंगांवासआत्मानुंतवपूरुपुस्वाहा । इदमथ-
 त्थाय० ॥ ९ ॥ ॐ अथत्थेयोनिपदंनंपुणेवोवसुतिष्कृता । गोभ्राजुइत्कलासथयत्सुनर्वथुपूरुपुंस्वाहा । इदमथत्थाय०
 ॥ १० ॥ ॐ चर्नस्पतेशुतर्वल्शोयिरोहसुहस्त्रवल्शावियुयंरुहेम । तंत्यामयंस्वधित्तिस्तेजनायग्रणिनायमहुतेसोभंगायुस्वाहा ।
 इदमथत्थाय० ॥ ११ ॥ द्वासुपुर्णासुयुजासयायासमुगंधुक्षंपरिपस्वजाते । तयोरुन्यःपिप्पलंस्वाहस्यनश्नन्नन्योअभि-
 चाकरीतिस्वाहा । इदमथत्थाय० ॥ १२ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःस्वाहा । प्रजापतयइदं० ॥ १३ ॥ ततःस्विष्टकृदादिहोम-
 दोपंसमाप्य अथत्थेयोनिपदं० इतिमंत्रेणगन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलाद्यैःसंपूज्य अथत्थंस्पृष्ट्वाआचार्यसंपूज्यतसौ-
 गांसत्तसांदत्त्वा अन्येभ्योपिदक्षिणांदत्त्वा अथत्थवस्त्राद्याचार्यायदत्त्वा अष्टौत्राक्षुणान्भोजयित्वासुहृद्युतोर्गुंजीतेति ॥
 इतिकमलाकरभट्टविरचितमथत्थोपनयनम् ॥

अथचलाचलेवप्रतिष्ठाप्रयोगः ॥ ॥ जयराभेणविदुपाप्रणम्यरेणुकांस्विकां ॥ तन्यतेसर्वदेवानांप्रतिष्ठापनपद्धतिः ॥ १ ॥ सांयपुराणकल्पतरुहेमाद्रिवौधायनमयूखादिग्रन्थानुसारीमण्डपाद्यकरणेप्रतोधापनवत्बृहःसाध्यश्चलाचलेदेव-
 प्रतिष्ठाप्रयोगोवक्ष्यते ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यं ॥ अमुकगो-
 श्रोऽमुकशर्माहंदीर्घीयुर्वियुलपुत्रपोत्राद्यनवच्छिन्नसंततिद्विस्थिरलक्ष्मीकीर्तिलाभशत्रुपराजयसर्वपापनिरसनतत्तद्धोकावा-
 सिसकलसुखावासिधर्मार्थकाममोक्षप्राप्तिद्वाराश्रीपरमेश्वरश्रीत्वर्थसग्रहमखां—(प्रासादश्चेत्प्रासादप्रतिष्ठासद्धितां)अमुकदे-
 वप्रतिष्ठांकरिष्ये ॥ इतिसंकल्प्य ॥ गणेशपूजनादिनां दीश्राद्धांतं ॥ आचार्यादिऋत्विगवरणं ॥ मधुपर्केणपूजनं ॥ ऋत्वि-
 कप्रार्थना ॥ ॐ भद्रं कर्णेभिरिति ॥ वेद्यादिकंमंगलवाद्यधोपसद्धितंप्रदक्षिणीकृत्य ॥ दिग्भक्षणं ॥ पंचगव्यकरणं ॥ कर्मभू-
 मिप्रोक्षणं ॥ ॐ देवा आयांतु ॥ यातुधानाअपयांतु ॥ चिन्मोदेवयजनंरक्षस्व ॥ इतिकर्मभूमौप्रादेशंशुक्त्वा ॥ स्वस्तिन-
 इतिमन्त्रजपः ॥ भूमिपूजनं ॥ ततोदेवसजलाधिवासः ॥ अस्याःप्रतिमायाःअंगप्रत्यंगसंधिससुत्पन्नवास्याकुशलकंटका-
 न्यातपाभिनिरासार्थंअयुत्तारणंकरिष्ये ॥ मूर्तिघृतेनाभ्यज्य ॥ दुग्धधारांजलधारांवातदुपरिपातयन्अभिपदरहितंअ-
 अभिपदसहितंअममन्मूर्त्तमित्यनुवाकंपठेत् ॥ ततोदेवंपंचगव्यहिरण्ययवदूर्वाअथथपलाशपर्णैरापोहिष्ठेतिविसृभिःहिरण्य-
 वर्णाभित्तिचतसृभिःपुनंतुमेतिनयमिश्वाभिमिष्य ॥ व्याहृतिभिरिदंविष्णुरितिचफलयवदूर्वाःसमर्प्य ॥ ॐ रक्षोहणं० नमस्ते-
 रुद्रइत्यर्द्धेनचहस्तेकंकणवध्यावाससाआच्छाद्य ॥ ॐ वरुणस्योत्तंभनं० ॐ उदुत्तमं० इतिचजलेऽधिवासयेत् ॥ गंधाद्युप-

चारैःसंपूज्य ॥ प्रार्थयेत् ॥ सर्वसिद्धिप्रदंशुद्धं दिव्यंभवतुसर्वदा ॥ त्वदधिष्ठानसंयोग्यंत्वत्प्रसादात्सुरेश्वर ॥ इतिजलाधि-
 वासः ॥ कृताकृतोयं ॥ प्रासादध्वेचतुःपट्टिपदेवास्तुमंडलेयथोक्तंपास्तुपूजनं ॥ कुंडपक्षेमेखलायोनिदेवतापूजनं ॥ कुंडे-
 स्मंडिलेपांचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनं ॥ ततःसर्वतोभद्रमंडलदेवतास्थापनंपूजनं ॥ ईशान्यांम्रह-
 स्यापनंरुद्रकलशपूजनांतं ॥ ततोदक्षिणतोत्रक्षासनमास्तीर्थस्यादिचंद्रश्रपयित्वा आज्यभागान्तं ॥ द्रव्यत्यागः ॥ वास्तुहो-
 मोचलिदानान्तः ॥ ततोवास्तुनिक्षेपः ॥ सचेदथं ॥ राक्षोक्षपाचमानसूक्ताभ्यांत्रिसूत्र्याप्रासादमायेष्टव ॥ परितोजल-
 दुग्धयोःपृथगेवाच्छिन्नैश्चारेदत्त्वा ॥ पीठेपूर्वपूजितांवास्तुप्रतिमांदधिपूर्वाससधान्यशैवालगंधाक्षतपुष्पयुतेअपक्कसुद्धांडेसं-
 स्थाप्य ॥ तत्पिपायनचकुंभंजलपूर्णं गंधपुष्पाद्यर्चितंहस्ताद्वयेनादायजानुभ्यामवनिंगत्वा । ॐ नमोवरुणायेति । चतुः-
 पट्टिधाविभजितप्रासादादग्नेयकोणेआकाशपदेजानुमांत्रंगंतजलेनापूर्य ॥ गंधपुष्पाणिनिक्षिप्य ॥ यद्ग्रांडंतत्रनिधाय । गतं-
 तदेवमृदापूरयेत् ॥ मृदाधिक्येशुभं ॥ गतोपरिश्रुमिं गंधपुष्पादिभिरभ्यर्च्य ॥ प्रार्थयेत् ॥ मन्त्रः ॥ सशैलसागरांपृथ्वी-
 मथावहसिमूर्द्धनि ॥ तथामांचहृकल्याणसंपत्संततिभिःसह ॥ १ ॥ इतिवास्तुनिक्षेपः ॥ तत्रवास्तुहोमोनिक्षेपश्च-
 कृताकृतः ॥ म्रहहोमः ॥ ततोयजमानेनसहाचार्यः मंगलवाद्यचोपसद्धितंज्ञानशालायांदेवमानीय ॥ वेद्यांनिधाय ॥
 प्रक्षाल्यप्रार्थयेत् ॥ स्वागतंदेवदेवेशविश्वरूपनमोस्तुते ॥ शुद्धेपित्वदधिष्ठानेशुद्धिकुर्मःसहस्वतांदति ॥ देवंपंचगव्यैःपं-
 चायुतैधतचन्मन्त्रैःसंस्थाप्य ॥ ॐ रात्रोदेवीरिति संस्रवकलशेनचसंस्थाप्य ॥ उष्णोदकेनप्रक्षाल्य ॥

पुनश्चतुर्भिः कलशैः ॐ समुद्रायत्वा० इत्यादिमन्त्रैरभिविच्य ॥ देवप्रोक्ष्य ॥ तदुत्तरवेद्यां ॐ भद्रं कर्णेभिरितिसितवल्गा-
 न्नादितथीपर्णीपिण्डे संस्थाप्य ॥ वेदिपरितः अष्टौ कलशान्पूर्वादि क्रमेण स्थापयेत् ॥ सप्तमृदः १ पञ्चपलवान्
 २ ऊशान् ३ शांत्युदकं ४ प्रत्नवणोदकं ५ यवान् ६ पुष्पाणि ७ फलानि ८ च प्रक्षिपेत् ॥ अचलप्रतिष्ठायां तु यद्रपी-
 टात्पश्चिमेदशकलशा अन्ये उदरसंस्थाः स्थाप्याः ॥ ततो देवमूर्धिसर्वापर्धिसामकचूर्णं शुद्धमृदं च दद्यात् ॥ तत्र मन्मन्त्रः ॥
 त्वं मृदेवंदिता देवैः सकलेर्देवदानयैः ॥ तेन त्वं स्थापिता मूर्धिसर्वापर्धिसामकचूर्णं शुद्धमृदं च दद्यात् ॥ ततः पूर्वादि क्रमेणाष्टकलशैः स्थापयेत् ॥
 तत्र मन्त्राः सांचपुराणे ॥ देवास्त्वामभिविचिंतु नृणां विष्णुशिवादयः ॥ व्योमगंगं ब्रुवन् पूर्णन आधेन कलशेन तु ॥ १ ॥ मरुत-
 भ्याभिविचंतु भक्तिमंतो दिवस्पते ॥ मेघतोयसु पूर्णं न द्वितीयकलशेन तु ॥ २ ॥ सारस्वतेन तोयेन पूर्णं न सुरसत्तम ॥ देवाः स-
 र्वेभिविचंतु नृतीयकलशेन तु ॥ ३ ॥ विद्याप्राग्भिविचंतु लोकपालाः सवाहनाः ॥ स्याधरोदकपूर्णं न चतुर्थकलशेन तु ॥ ४ ॥
 वारिभिः परिपूर्णं न पञ्चरेणुसुगंधिभिः ॥ पञ्चमेनाभिविचंतु नागाश्चकलशेन तु ॥ ५ ॥ द्विमथद्वे मकूटाद्याभ्यभिविचंतु पर्वताः ॥
 निर्धरोदकपूर्णं न षष्ठं कलशेन तु ॥ ६ ॥ सर्वतीर्थो ब्रुवन् पूर्णं कलशेन दिवस्पते ॥ सप्तमेनाभिविचंतु ऋषयः ससंखेचराः ॥ ७ ॥
 अष्टमंगलयुक्तेन देवदेवनमोस्तुते ॥ षसपद्माभिविचंतु कलशेनाष्टमं वै ॥ ८ ॥ इति ॥ अचलप्रतिष्ठायां । पूर्वस्थापित-
 भद्रपीठपश्चिमभागस्यैर्दशकलशैः सह त्वच्छिद्रांतरितेन कलशेन तत्तद्देवमन्त्रैः पुरुषसूक्तेन च देवमभिविचेत् ॥ ततः क्षौद्राज्यदु-
 ग्धेर्नारिकेलं भसाइक्षुरसेन औषधीकाधेन च षष्ठकृतत्तन्मन्त्रैः संस्थाप्य ॥ शुद्धोदकेनापोद्विष्टेति स्थापयेत् ॥ देवं सं-

प्रोक्ष्य ॥ वाससीपरिधाप्य ॥ उपवीतादिपदार्थैर्मूलमन्त्रेणसंपूज्य ॥ अष्टभिर्दीपैर्निराजनंकुर्यात् ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐ
 हिरण्यगर्भः० १ उपयाम० सूर्यस्लेम० २ यःप्राणतो० ३ उपया० चंद्रमास्त० ४ युंजंतिव्रध० ५ युंजस्य० ६ यद्वातो०
 ७ घसव० ८ ॥ अथदेवस्यनेत्रोन्मीलनं ॥ सुवर्णशलाकांगृहीत्वादेवस्यात्रेभक्ष्यभोज्यादर्शव्यंजनच्छत्रचामरातपत्रादिसा-
 म्प्रतीसुवर्णगांचनिधाय ॥ यजमानादिभिःसर्वैर्देवपार्श्वेप्रादक्षिण्येनगत्वातिष्ठद्भिर्देवोभ्यातव्यः ॥ तदादेवपुरतोनकश्चि-
 त्तिष्ठेत् ॥ गुरुरपिदक्षिणपार्श्वेउदसुखस्तिष्ठन्सतूर्यघोषंचित्रंदेवानामित्यद्धर्चनप्रतिनेत्रमावर्तितेनेत्रोन्मीलनंकृत्वा फांस्य
 पात्रेताम्रपात्रेवामधुघृते मधुघ्राता० घृतंमिमिक्षे० इतिमन्त्राभ्यामेवाङ्कृत्वासाप्रयासुवर्णशलाकया ॐ अंजंतित्वा० अन-
 ज्मीस्यंतेनमन्त्रेणांजयित्वा ॐ देवसत्त्वेतिमन्त्रेणपुनस्तथैवखंडशर्करेत्यांजयेत् ॥ लिंगस्थापनायांनेत्रोन्मीलनेविशेषः ॥
 द्वादशाधिकशतांगुलपरिमितेनरक्तसूत्रेणलिंगमावेष्ट्य । लिंगत्रेधाचिभज्य । लिंगंत्रेधाचिभज्य । मध्यभागेगुखंकल्पयित्वा । नेत्रोन्मीलनं-
 कुर्यादिति विशेषः ॥ ततो गोद्रोहनकालात्तिक्रमंकृत्वाप्रादक्षिण्येनागतैःसर्वैर्देवैश्चद्रुमौपतितैःप्रार्थनाकार्या ॥ भगवन्देव-
 देवेशत्वंमातासर्वदेहिनां ॥ त्वयाव्यासमिदंसर्वजगत्स्थावरजंगमं ॥ त्वमिन्द्रःपावकश्चैवयमोनिर्ऋतिरेवच ॥ वरुणो-
 मारुतःसोमईशानःप्रसुरव्ययः ॥ येनरूपेणभगवन्त्वयाव्यासंचराचरं ॥ तेनरूपेणदेवेशअर्चायांसन्निधोभव ॥ इतिसं-
 प्रार्थ्यउत्थाय ॥ दर्भेव्यासीनोदर्भोन्धारयमाणः सामिधेनीकल्पवत्पुरुषसूक्तेनदेवमनुशंसेत् ॥ हिं३भृश्रुवःस्वरो३म् ॥
 सहस्र० गुलो३म् । त्रिः । पुरुष० हृतो३ मेतावा० दिवो३ त्रिपाद्० अभो३ ३ ततोबि० पुरो३ ३ तत्साद्य० श्वपो३

३ तस्माद्य० यतो ३ तस्माद्० ययो ३ तंयशं० श्वयो ३ यत्सुरु० ज्येतो ३ ब्राह्मणो० यतो ३ चंद्रमा० यतो ३
 नाभ्या० त्पयो ३ यत्सुरु० ह्रवो ३ ए० सप्ता० पशो ३ यज्ञेन० देवो ३ त्रिः ॥ इतिदेवंशंसयित्वा ॥
 ॐ धिधतद्यधुरितिमंत्रेणदेवंसंकलीकृत्य स्थाप्यदेवमंत्रेणाव्यं दद्यात् ॥ गायत्र्यभिमतत्रितेनचारिणापरितोमार्जनविधाय ।
 मूलमंत्रेणसंपूज्य । दशवारंमूलमंत्रंजपेत् ॥ अत्राचलप्रतिष्ठायांविशेषः । गुरुपसूक्तेनशंसनोत्तरं ॥ ॐ विश्वतश्च-
 छुरितिसंकलीकृत्य ॥ देवसमीपे । हिरण्यकलशंस्थाप्य । तस्मिन्कलशे । काशीकुशस्थलीमायावंत्ययोध्यामधोःपुरी ॥
 शालग्रामंसगोर्कणंनर्मदाचसरस्वती ॥ तीर्थान्येतानिकुंभेस्मिन्विशंतुब्रह्मशासनात् ॥ इतितीर्थान्यान्यावाह ॥ कुशान्दूर्वा-
 कुरांधगृहीत्वा ॥ नमस्तेभ्यसुरेशानिप्रकृतेविश्वकर्मणः ॥ प्रभावितशेषजगद्धात्रितुभ्यंनमोस्तुते ॥ त्वयिसंपूजयामीशना-
 रायणमनामयं ॥ हारिताशेषदोषैधऋद्धियुक्तासदाभय ॥ इतिमन्त्राभ्यांप्राथम्यं ॥ देवंतदुपरिनिधाय
 देवदक्षिणहस्तेयदाचभ्रान्तिमन्त्रेणरुर्णासूत्रंवधीयात्इतिविशेषः ॥ ततस्तृतीयवेद्यांदेवपुपवेश्य ततोगायत्र्याद्वादशपले-
 नगोमूत्रेण १ प्रसद्यभस्मनेतिमुष्टिसंमितभस्मोदकेन २ पयःपृथिव्यामितित्रिपलेनपञ्चगव्येन ३ आप्यायस्वेतिपोडशपले-
 नक्षीरेण ४ दधिक्राव्याइतिपलमितेनदध्ना ५ घृतंमिमिक्षइतिसप्तपलेनघृतेन ६ मधुवाताइतित्रिपलेनमधुना ७ आयं-
 गौरितित्रिपलयाशर्करया ८ देवस्येवेतिशुद्धोदकेन ९ च संस्त्राप्य ॥ सुगंधतेलेनाभ्यज्य द्रुपदादिवेतियवशालिगोधूम-
 मसुरविल्वचूर्णैरुद्धत्यंशुद्धोदकेनप्रक्षाल्य । यातेरुद्रशिवातनूरितियक्षकर्मनानुलिपेत् ॥ यक्षकर्मगस्तु । कस्तुरिकाया-

द्वौभागौद्वौभागौकुंकुमस्यच ॥ चंदनस्यत्रयोभागाशशिनस्त्वेकएवहि ॥ आगरुकस्यापिचैकोयक्षकर्मडच्यतइति ॥ पूर्व-
 स्थापितहिरण्यकलशोदकेनमंगलूर्व्यपोपसहितंतत्तन्मन्त्रैःशांतिसूक्तेनचदेवंस्थापयेत् ॥ ॐ यज्ञायज्ञायइतिदेवंसंप्रोक्ष्य ॥
 गंधाद्युपचारैःसंपूज्य ॥ मूलमन्त्रेणार्घ्यंदद्यात् ॥ ततोवंशपात्रेपंचवर्णांन्वितमंत्रंसंस्थाप्य ॥ देवंनीराज्यतत्तन्मूलमंत्रेण ॥
 ॐ शिवमगर्हितंकर्मास्तुस्वाहेतिचवर्त्तनिवेद्यतं ॥ गृह्याद्ब्रह्मिध्वतुष्पथेनिक्षिपेत् ॥ पाणिपादंप्रक्षल्य ॥ आचम्य ॥
 अथदेवस्यशय्याधिवासः ॥ सर्वतोभद्रमंडलदेवताःगंधादिपत्रोपचारैःसंपूज्य ॥ ॐ स्त्रीर्णवर्हिरितित्रकुशानास्तीर्य ॥
 स्थाप्यदेवंमूलमन्त्रेणावाह्य ॥ कर्णिकायांत्रह्यासनेदेवंप्रतिष्ठाप्य ॥ पौडशोपचारैःसंपूज्य ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते० इतिदेव-
 मुत्थाप्य ॥ ॐ रथेतिष्ठन्नितिमन्त्रेणरथेआरोप्य ॥ तदुत्तरतश्चतुरस्रायांभूमौ पौडशकोष्ठानिकृत्वा ईशानकोष्ठसंछमंपू-
 र्वस्यां ॥ आभ्येकोष्ठसंछमंदक्षिणस्यां । नैर्ऋत्यकोष्ठसंछमंप्रथिमायां । वायव्यकोष्ठसंछममुत्तरस्यां । तत्तत्कोष्ठेनमार्जयित्वा ।
 मार्जनक्रमेणसितपीतरक्तासितरंगैःपूरितेस्त्वस्तिकेस्थापितायांशय्यायांकनिऋदितिस्सूक्तंपठन्देवमारोप्य । पुरुषसूक्तो-
 चरनारायणाभ्यांन्वाक्षणैःसद्योपतिष्ठते ॥ ततःस्थाप्यदेवेन्यासंकुर्यात् ॥ ॐ पुरुषात्मनेनमः ॐ प्राणात्मनेनमः । इति
 सर्वशरीरेव्यापकंन्यसेत् ॥ ॐ प्रकृतितत्त्वाय० हृदये ॥ ॐ रसतत्त्वात्मने० वस्तौ ॥ ॐ गंधतत्त्वाय० पादयोः ॥ ॐ
 श्रोत्रतत्त्वाय० कर्णयोः ॥ ॐ त्वकृतत्त्वाय० सर्वशरीरे ॥ ॐ चक्षुस्तत्त्वाय० चक्षुषोः ॥ ॐ जिह्वातत्त्वाय० जिह्वायां ॥
 ॐ घ्राणतत्त्वाय० घ्राणे ॥ ॐ वाक्कृतत्त्वाय० वाचि ॥ ॐ पाणितत्त्वाय० पाणयोः ॥ ॐ पादतत्त्वाय० पादयोः ॥

ॐ पायुतत्वाय० पायी ॥ ॐ उपस्ततत्वाय० उपस्ये ॥ ॐ पृथ्वीतत्वाय० पादयोः ॥ ॐ अप्तत्वाय० वस्तौ ॥ ॐ
 तेजसत्वाय० हृदि ॥ ॐ यायुतत्वाय० प्राणे ॥ ॐ आकाशतत्वाय० शिरसि ॥ ॐ रजस्तत्वाय० ॥ ॐ तमस्त-
 त्वाय० ॥ ॐ सत्वतत्वाय० ॥ ॐ देहतत्वाय० नमः ॥ इतिदेहेच्यापकल्पसेत् ॥ ततःपुरुषसूक्तेनन्यासाः ॥
 पयंदेपेन्यासान्चिधाय । पुनर्मूलमंत्रेणसंपूज्य । हेदेव त्वंमुखशारीभव । इत्यधिवास्य । मंडलशय्ययोरंतरालेनगंतव्यमि-
 तिप्रेषंदद्यात् ॥ ततःसव्याग्रदेशेचरुशेषेणदिग्बलिदद्यात् । तत्रमंत्रः ॥ पूर्वदिग्वासिभ्योदिक्पतिदिग्भूलाधिपतिदिग्गुरु-
 दिग्प्रातृदिक्शेत्रपालेभ्योनमः । अमुयुपहारबलिंसमर्पयामीति । इत्येवंप्रतिदिशंचलिदत्वा । आचम्य । देवनीराज्यसा-
 द्दंगंप्रणमेत् । इतिसव्याधिवासः ॥ ततःप्रधानहोमः । स्याप्येदेयतालिंगकेनमंत्रेणघृतेनतिलैर्वाअष्टसहस्रमष्टशतंवा-
 द्रुत्वादेवस्वपादोस्पृशेत् । एषप्रथमःपर्यायः । द्वितीयेनाभि । चतुर्थेवक्षः । पंचमेश्वरः । प्रतिपर्यायंसं-
 पातोदेकेनदेवंरापयेयुः । आज्यहोमंचोत्तरतःस्थापितेरुल्लेशसंपातान्क्षिपेत् ॥ ततस्तत्तद्देवतानांपरिवारदेवताहोमः ॥
 इतिप्रधानहोमः ॥ ॥ आचार्यदीनसंपूज्य । इत्यप्यादिनासंभोज्य । स्वयमपितदेवभुक्त्या । वेदपुराणादिश्रवणेनजा-
 गरणं कुर्यात् ॥ इत्यधिवासनं ॥ ॥ एवंकूर्मशिलात्रह्मशिलापिंडिकानाह्नपरिवारदेवादीनपिवैदिकमंत्रैर्नाममंत्रैर्वासंपू-
 ज्यमुख्यप्रतिमायामपार्थेऽधिवासयेत् ॥ प्रासादधेनूतनस्तस्वाप्यधिवासनंकार्यं ॥ तद्येत्यं ॥ ॥ प्रासादात्प्रेअक्षेत्रे-
 फातीतिपदमंडलंरुत्वा । तेषुसप्तधान्यपुंजान्कृत्वा । जलपूर्णनिकाशीतिकुंभानाहृत्य । तत्रनवनवकानांमध्यममंध्यमं

एकेनमहाकलयेन ॥ ॐ देव्यायकर्मणंशुं० इतिमंत्रेणस्नापयित्वा देवरूपंप्रासादांचितयित्वा पताकादिभिःशोभयित्वा गंधपुष्पादिभिःपूजयित्वातस्यापस्ताद्देवंसंचित्समंत्रेणप्रासादमधिचासेत् ॥ मन्त्रस्तु ॥ ॐ ईसर्वदेवमयाचिंत्यसर्वरत्नो ज्वलाकृते ॥ याययंद्रधस्यधताषदत्रस्थिरोभव ॥ इत्यधिवास्य । बद्धिनिर्गम्य । प्रासादाभिमुखोभूत्वादेवरूपंध्यायेत् ॥ पादोपादशिलास्तस्यजंघापादोर्ध्वमुच्यते ॥ गर्भधैवोवरज्जेयंकटिध्वकटिमेखला ॥ स्तंभाध्ववाहवोज्ञेयाघंटाजिह्वाप्रकीर्तिता ॥ दीपःप्राणोस्यविज्ञेयोक्षपानोजलनिर्गमः ॥ ब्रह्मस्थानंयदेतच्चतन्नाभिःपरिकीर्तिता ॥ हृत्पद्मंषष्ठिकान्नेयाप्रतिगापुरुषःस्मृतः ॥ पादचारस्तमहंकारोज्योतिस्तथशुरुच्यते ॥ तदूर्ध्वप्रकृतिस्तस्यप्रतिमात्मास्मृतोबुधैः ॥ नलकुंभादधोद्वारंतस्यप्रज्वलनंस्मृतं ॥ शुक्रनासाभवेन्नासागवाक्षःकर्णउच्यते ॥ कापोतपालीस्कंधोस्यप्रीवाचामलसारिका ॥ कलशस्तुशिरोज्ञेयंमज्जातत्परसंहितं ॥ मेदध्वयसुधांविद्यात्प्रलेपोमांसमुच्यते ॥ अस्थीनिचशिलास्तस्यस्नायुःकीलादयःस्मृताः ॥ चक्षुर्पांशित्वरास्तस्यश्वजाःकेशाःप्रकीर्तिताः ॥ एवंपुरुपरूपंतंध्यात्वाचमनसासुधीः ॥ प्रासादंपूजयेत्पश्चात्गंधपुष्पध्वजादिभिः ॥ सूत्रेणवेष्टयेदेनंवासस्तत्परिकल्पयेत् ॥ प्रासादेभयमभ्यर्च्यवाहनंचाग्रमंडपे ॥ इतिध्यात्वाप्रासादोत्सर्गं कुर्यात् ॥ गंधपुष्पाक्षतोदरुकुरानादाय ॥ देशकालौस्मृत्या ॥ इमंशिलेष्टकादारवादिनिर्मितंचलभीजगतीप्राकारपरिवारगोपुरपरिवारदेयतालयसंत्युतंप्रासादंतत्तदेयतालोकप्राप्तिकामः कुलदयानुग्रहायअमुकदेयताप्रीत्ये अहस्तुसुजामीतिभूमायुर्दकंनिक्षिप्यप्रणमेदितिप्रासादाधिवासिनं ॥ ॥ प्रातराचार्यो ॐ उत्तिष्ठन्नमः ॥ इतिदेव-

मुत्थाप्य । पञ्चोपचारैःसंपूज्य । चरुणाआज्येनचमूलमंत्रेणाष्टोत्तरशतंहुत्वा । कूर्मशिलांब्रह्मशिलांपिंडिकांच ॐ त्रातारमि-
 न्द्रं० इतिमंत्रेणशृहीत्वापुष्पोदकेनास्त्रमंत्रेणप्रासादमभ्युक्ष्य । प्रासादसद्वारस्यचमच्याद्यवेनयवाद्धेनवाईशानीमुत्तरांवा-
 श्रित्यप्रणचेनपञ्चरूपरिनिधायतच्छुभ्रेसौवर्णेकूर्मद्वारसंमुखनिधायतदुपरिरत्नानिनिधायतदुपरिब्रह्मशिलांस्थापयेत् ॥ तत्र-
 मन्त्रः । ॐ नमोव्यापिनिस्थिरअचलेषुचे । ॐ श्रीलंसाहा ॥ गंधादिभिःसंपूज्य ॥ त्वमेवपरमाशक्तिस्त्वमेवासनधा-
 रिका ॥ शिवाज्ञयात्वयादेपिस्थातव्यमिहसर्वदा ॥ इतिप्रार्थयेत् ॥ तदुपरिसथभ्रांपिंडिकांपूर्वपश्चिमानेनेप्रासादेसौम्य-
 प्रणालीदक्षिणोत्तरानेनेपूर्वप्रणालींस्थापयेत् ॥ तत्रमन्त्रः । ॐ ध्रुवासिष्टु० ॥ देवपत्नीलिंगेकेनमंत्रेणपिंडिकाभिमन्त्रणं ॥
 यथाचिष्णुधेत् । ॐ श्रीधते० । शिवधेत् ॐ अंबेजम्बिके० । इत्यादि ॥ गंधादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ त्वांप्रतिष्ठापया-
 म्यथमंदिरेदेवनिर्मिते ॥ याचंचंद्रधसूर्यधयाचदेपावसुंधरा ॥ तावत्संदेवदेशिमंदिरेस्मिन्स्थिराभवेति ॥ तदुपरिथश्रे ।
 ॐ कारायनमः । तत्परितःपोडशखरेभ्योनमः । तत्परितोव्यंजनेभ्योनमः । इतिविन्यस्य । पञ्चरत्नादीनिविन्यसेत् ॥
 एष्वैप्रतिष्ठेतिपिंडिकांप्रतिष्ठापयेत् ॥ इतिपिंडिकांप्रतिष्ठापनं ॥ एवंपिंडिकांप्रतिष्ठाप्यदेवंप्रार्थयेत् ॥ प्रबुध्यस्वमहाभाग-
 देवदेवजगत्पते ॥ मेघश्यामगदापाणेप्रफुल्लकमलेक्षण ॥ प्रबुद्धभूधरानंतवासुदेवनमोस्तुते ॥ गंधपुष्पैःसंपूज्य । ॐ उत्तिष्ठ-
 ब्रह्म० इतिदेवमुत्थाप्य । रथेलपवेदश्याद्यघोषेणमंत्रघोषेणचप्रादक्षिणेनप्रासादाग्रेआनीथरथादवतार्य प्रासादद्वारसंमुखं
 कृत्वा अर्घ्यदत्त्वाप्रासादंप्रवेशयेत् ॥ ततोयजमानःसदेशिकोदेवंपिंडिकायांस्थापयेत् ॥ तद्यथा । सुलग्नेईश्वरंभावयन् ।

मानःसमृध्यतां ॥ संपालयसर्तारारुं सवांपद्रववर्जितं ॥ क्षेमेणवृद्धिमतुलांसुखमक्षय्यमश्रुतां ॥ ज्ञानतोज्ञानतोवापियावा-
 न्विधिप्लुष्टितः ॥ ससर्वस्त्वत्प्रसादेनसंपूर्णोभवतांमम ॥ इति । अथकर्तृनामयुतं देवस्यनामकुर्यात् ॥ ततःसर्वतोभद्र-
 मंडलाद्यंगदेवताहोमः ॥ राष्ट्रभृतइच्छन्जयाभ्यातानांश्चजुहुयात् ॥ शाल्यर्थंआज्येनतिलैर्वाअघोरमंत्रेणाष्टोत्तरशतं-
 जुहुयात् ॥ ततः । पूजास्विष्टंनयाहुत्योवलिःपूर्णाहुतिस्तथा ॥ श्रेयःसंपाद्यदानंचअभियेकोविसर्जनं ॥ आग्नीर्महणं ।
 ब्राह्मणभोजनंच ॥ ॥ इतित्रतोद्यापनचद्व्यहःसाध्यःसर्वदेवप्रतिष्ठाप्रयोगःसमाप्तः ॥ ॥

अथकलशारोपणविधिः ॥ ॥ कर्ताकृतज्ञानसंख्यादिनित्यक्रियःसपत्नीकःबह्वाच्छादितपीठेप्राशुखलपविश्यआचमनं ॥
 प्राणायामः ॥ पवित्रधारणं ॥ देशकालौसंकीर्त्यं ॥ अमुकदेवताप्रासादोपरिनूतनकलशारोपणार्थ्यकर्मकरिष्ये ॥ गणे-
 नपूजनादिनांदीध्याद्धांतं कृत्वा ॥ आचार्यःशुश्रुञ्जंतंस्थंडिलात्पुरतःहस्तगाम्रांवेदिंप्रकल्प्यवेदिकोणेपुचतुरःकलशान्पंचरत्नफ-
 लयवाद्युपेतान्संस्थाप्य आचार्यःसक्रत्विकूचतुःकलशोदकैःसंस्नाप्यकलशंश्रीसूक्तेनसंस्नाप्यदिग्बलीन्दत्वातैलेनाभ्यज्यगं-
 घाद्यैःसंपूज्यत्रिसूत्र्यावेष्ट्यरथमारोप्यसत्सूर्यघोषंस्नानसंडपमानीयभद्रपीठेउपवेश्य घृतवतीतिघृतेनाभ्यज्यदुपदादिवेत्तिय-
 चमसुराहरिद्रापिष्टेनोद्दत्त्वंपिण्डोदकेनप्रक्षाल्यमूर्धानंदिवइतिगंधोदकेन हिरण्यगर्भइतिपल्लवोदकेन याजोपधीरितिसर्वोप-
 धिभिः दृष्टुंसःशुचिपदितिअक्षतोदकेनलापयेत् ॥ अथवेदिकोणस्थैः मानस्तोके विष्णोरुराटं सोमंराजनं विश्वतश्चक्षु-
 रितिक्रमेणसंस्नाप्य समुद्रज्येष्ठाइतिप्रक्षाल्य देवमंत्रेणाबाधसंपूज्यबह्वैराच्छाद्य अभित्वाशूरनोनुमइतिस्तुत्वांसंडपमानीय

धेद्युपरिशुद्ध्यायांगंधार्घःसंपूज्य विधत्तधक्षुरित्यभिमंत्र्य ॥ ततःस्थंडिलेर्निप्रतिष्ठाप्यान्वाद्दध्यात् ॥ क्रियमाणेकलशारो-
पणहोमेदेवतापरिग्रहार्धान्वाघानंक० ॥ समिद्धयमादाय अस्मिन्नन्वाहितेन्नावित्यादिचक्षुष्यतेत्रप्रधानं रुद्रंशुतदधिक्षी-
रमधुभिः प्रतिद्रव्यं २८ सं० घृतादिनिलितद्रव्येणच २८ सं० त्र्यंबकमितिमन्त्रेणपुनःपलाशोदुंवराधत्थशम्यपामागस-
मिचरुतिलैः प्रतिद्रव्यं १०८ सं० त्र्यंबकमितिमन्त्रेणयक्ष्ये । शेषेणस्विष्टकृतमित्याद्युक्तहवेनसंपातकुंभेसंस्नवानानयेत् ॥
तेनकलशंस्नापयेत् ॥ पादनाभिहृद्दक्षःशिरांसिस्थुशेत् ॥ ततः यजमानःस्यापितकलशसंनिधिमागलयुरुपसूक्तेनकलशमभि-
मंत्र्यसंपूज्य प्रासादंगंधोदकेनप्रक्षाल्य कलशस्थापनदेशेपूर्वादिक्मतः वज्रमौक्तिकवैदूर्यं शंखंस्फटिकंपुष्परांगंड्रनी-
लंमहानीलंइतिरत्नन्यासंकृत्या त्र्यंबोपेणप्रासादेकलशमारोप्य देवमंत्रेणआकलशेष्विवितिसंस्थाप्य वज्रणाच्छाद्य ॐ
फलितिमंत्रेणाभिमंत्र्य तत्रशूलंचन्देवायुधंन्यसेत् ॥ ततःशिल्पिनास्थिरीकृत्य फलोदकेनाभिपिच्य गंधार्घैःसंपूज्यशुक्ल-
वस्त्राण्यन्योन्यवद्धानिकलशाग्नेवद्गाईशान्यांभूमौलंबयेत् ॥ ततःकर्मशेषंसमाप्य पूर्वादिदिग्बलीन्दत्वायजमानोभिपिक्तः
आचार्यादिभ्योदक्षिणांदत्वाचिप्रान्भोजयेत् आशिषोपेयहीत्वासुहृद्युतोभुंजीत ॥ इतिप्रतिष्ठासारदीपिकोक्तःकलशारो० ॥

अथसमाध्युत्सर्गः ॥ ॥ अथयतिदेहोपरिगुरुपादुकादिचिह्नस्थापनोत्सर्गविधिंन्याख्यास्यामः ॥ संन्यासिनःपरमहं-
सान्भूम्यादौगतेपूरयित्वातदुपरितदुद्देशेनपादुकाङ्गिगण्डावनण्डकाद्यायतनंसमाधिस्थानमित्युच्यते ॥ तत्स्थानकर्तुःप्रा-
प्तत्त्वचोपकंवाभ्यंप्रतिष्ठाहोमादौ—येपांतडागादिशुभाःप्रपाथ्यआरामकृपाःप्रतिमाश्रयाश्च ॥ अन्नप्रदानंमधुराचवाणी-

तेषामयंचैत्रपरध्रलोकः ॥ अस्मिन्नाच्येप्रतिश्रयोनामसमाधिः ॥ प्रतिश्रयःसमाधीयेइतिकोशात् ॥ उदगयनेमाधादि-
मासेपुशुक्लपक्षेचतुर्थीपद्यष्टमीचतुर्दशीव्यतिरिक्तार्थातिथौ कृष्णपक्षेदशम्याःप्रागन्यतमतिथौ गुरुशुक्रास्तादिवालयवार्ध-
व्यचिरुद्धेदक्षिणायनेपिपौषाषाढभाद्रपदादिकवर्ज्यं एकादश्यांरुद्रस्य दशम्यांद्वादश्यांवाविष्णोः ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥
देशकालौसंकीर्त्यं ममदशपूर्वान्दशापरान्मां चेत्येकविंशतिपुरुषान्पवित्रीकर्तुंश्रीपरमेश्वरप्रसादद्वारापष्टिसहस्रवर्षपर्यंतं ब्रह्म
लोकेमहितत्वकामःश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंपापाणादिवद्धगुरुपादुकादिचिह्नितस्थानस्य सत्रहमखमुत्सर्गाल्यंकर्मकरिष्ये ॥ गण
पतिपूजनादिनांदीश्राद्धान्तं ॥ आचार्याद्युतिवग्वरणं । दिग्भक्षणं । पंचगव्यकरणं । यज्ञसंभाराणांभ्रोक्षणं । भूमिपूजनं ॥
ततोवास्तुपूजनं ॥ शुभपुण्यतिथौ प्रारिप्सितस्यकर्मणःसंगतासिद्धर्थं वास्तुमंडलदेयतास्थापनंपूजनंचक० ॥ गण्डल-
स्याग्नेयादिकोणेषुशङ्खचतुष्टयंदद्यात् ॥ तत्रगंत्रः ॥ ॐ विशंतुभूतलेनागालोकपालाश्चसर्वतः ॥ अस्मिस्थलेऽवतिष्ठंतुआ-
युर्वलकराःसदा ॥ प्रतिरोपणंमन्त्राद्युतिः ॥ शंक्रुन्सूत्रेणयेष्टयेत् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ अग्निभ्योप्यथसर्पेभ्योयेचान्येतान्समा-
श्रिताः ॥ बलिंतेभ्यःप्रयच्छामिपुण्यमोदनमुत्तमं ॥ १ ॥ नैर्ऋत्यधिपतिश्चैवनेर्ऋत्यांयेचराक्षसाः । बलिंतेभ्यःप्रयच्छा-
मिपुण्यमो० ॥ २ ॥ नमोस्तुवायुरक्षोभ्योयेचान्येतान्समाश्रिताः ॥ बलिंतेभ्यःप्रयच्छंमिपुण्यमो० ॥ ३ ॥ रुद्रेभ्यश्चैव
सर्पेभ्योयेचान्येतान्समाश्रिताः ॥ बलिंतेभ्यःप्रयच्छामियुद्धंतुसततोत्सुकाः ॥ ४ ॥ ॐ कारादिनमोन्तेर्नामभिःपश्चा-
दारभ्यप्रागन्ताउदकसंस्थाद्वादशरेखाःकुर्यात् ॥ ॐ शान्त्यैनमः १ एवंग्रणवःसर्वत्र ॥ यशोवत्यै० २ काल्यै० ३ विश्वा-

लायै० ४ प्राणवाहिन्यै० ५ सत्यायै० ६ सुमनायै० ७ नंदायै० ८ सुभद्रायै० ९ सुरधायै० १० स्थिरायै० ११ विर-
 जायै० १२ ॥ दक्षिणारंभाउदगन्ताःप्राक्संस्थाद्वादशैस्त्राःकुर्यात् ॥ ॐ हिरण्यायै० १ सुप्रभायै० २ लक्ष्म्यै० ३ विभूत्यै०
 ४ चिमलायै० ५ त्रिपायै० ६ जयायै० ७ कालायै० ८ विशोक्यायै० ९ इन्द्रायै० १० विभवायै० ११ शिवायै० १२ ॥
 ततोरेखादेवताःसंपूज्य मध्येमण्डूकादिपीठेवताआधाहयेत् ॥ ॐ कारःसर्वत्र ॥ ॐ मण्डूकायनमः मूलप्रकृत्यै-
 नमः आधारशक्त्यैनमः कूर्मायनमः अनंताय० श्वेतद्वीपाय० कल्पवृक्षाय० रत्नमण्डपाय० सिंहासनाय० ॥ ततःप्रा-
 गादिदिक्षु ॥ धर्माय० ज्ञानाय० वैराग्याय० ऐश्वर्याय० ॥ आग्नेयादिचतुर्भुकोणेषु ॥ अधर्माय० अज्ञानाय० अचैरा-
 ग्याय० अनैश्वर्याय० ॥ मध्ये ॥ ॐ आत्मने० अन्तरात्मने० ज्ञानात्मने० परमात्मने० अग्निमण्डलाय० सोममण्ड-
 लाय० सूर्यमण्डलाय० संसत्वात्मने० रंजसे० तंतमसे० सर्वशक्तिकमलासनाय० ॥ मध्ये पञ्चविंशतिपदेदृश्ये ॐ ब्रह्म-
 णेनमः ब्रह्माणंसंगंसपरिवारं सायुधंसशक्तिकं सवाहनमावाहयामि ॥ तत्पुरतः द्वादशपदोऽर्यमा ॥ अर्यस्णेन० अर्य-
 मणमा० ॥ सवितादक्षिणेतद्वत् ॥ सचित्रेनमः सवितारमा० ॥ विवस्वान्पश्चिमेतद्वत् ॥ विवस्वतेनमः विवस्वंतमा० ॥
 उत्तरेद्वादशपदे ॥ विबुधाधिपतेनमः विबुधाधिपतिं० आग्नेयएकपदे ॥ मित्राय० मित्रमा० ॥ नैऋत्यएकपदे ॥ राज-
 यक्ष्मणे० राज्यक्ष्माणमा० ॥ वायव्यएकपदे ॥ पृथ्वीधरं ॥ पृथ्वीधराय० पृथ्वीधरं ॥ आपवत्साय० आपवत्सं० ॥
 आपवत्सादीशानएकपदे ॥ आपाय० आपं० ॥ मित्रादाग्नेयएकपदे ॥ सावित्राय० सावित्रं ॥ राजयक्ष्मणोनैऋत्य-

एकपदे ॥ जयाय० जयं० ॥ पृथ्वीघराद्वायव्यएकपदे ॥ रुद्राय० रुद्रं० ॥ ॐ कारादिनमोतैःसर्वत्र ॥ ततईशानको-
 णादारभ्यप्रदक्षिणक्रमेणशिख्यादिद्वात्रिंशद्देवताःस्थापयेत् ॥ ईशान्येत्रिपदे ॥ शिखिनेनमः शिखिनंभा० ॥ तदग्रतःपर्ज-
 न्यादयःसप्तएकपदे आकाशपर्यन्ताःपूर्वपंक्तौस्थाप्याः ॥ पर्जन्याय० पर्जन्यं० जयंताय० जयंतं० कुलिशाययुधाय० कुलि-
 शायुधं० सूर्याय० सूर्यं० भृशाय० भृशं० आकाशाय० आकाशं० ॥ आग्नेयेत्रिपदे ॥ वायवे० वायुंभा० ॥ पूषादयः
 सप्तएकपदाःदक्षिणपंक्तौस्थापनीयाः ॥ पूष्णे० पूषणं० वितथाय० वितथं० ग्रहक्षताय० ग्रहक्षतं० यमाय० यमं० गंध-
 र्वीय० गंधर्वं० भृंगराजाय० भृंगराजं० मृगाय० मृगं० ॥ नैऋत्येत्रिपदे ॥ पितृभ्यो० पितृन्० ॥ दौवारिकादयः
 पापपर्यन्ताःपश्चिमपंक्तौसप्तस्थापनीयाः ॥ दौवारिकाय० दौवारिकं० सुग्रीवाय० सुग्रीवं० पुष्पदंताय० पुष्पदंतं०
 वरुणाय० वरुणं० असुराय० असुरं० शोषाय० शोषं० आपाय० आपं० ॥ वायव्येत्रिपदे ॥ रोगाय० रोगं० ॥
 अह्लादयःसप्तएकपदादितिपर्यन्ताःउत्तरपंक्तौस्थापनीयाः ॥ अह्वये० अह्विं० सुख्याय० सुख्यं० भ्रष्टाटाय० भ्रष्टाटं०
 सोमाय० सोमं० सर्पाय० सर्पं० अदित्यै० अदितिं० दित्यै० दितिं० ॥ ततोमंडलाद्दहिरीशानकोणे ॥ चरक्यै०
 चरकीं० ॥ आग्नेये ॥ विदायै० विदारीं० ॥ नैऋत्ये ॥ पूतनायै० पूतनां० ॥ वायव्ये ॥ पापराक्षस्यै० पापराक्षसीं ॥
 पूर्वादिदिक्षु ॥ स्कंदाय० स्कंदं० अर्यम्णे० अर्यमणं० जुंभकाय० जुंभकं० पिलिपित्साय० पिलिपित्सं० ॥ ततःपूर्वा-
 दिदशदिक्षु ॥ इंद्राय० इंद्रं० अग्नेये० अग्निं० यमाय० यमं० निर्ऋतये० निर्ऋतिं० वरुणाय० वरुणं० वायवे० वायुं०

सोमाय० सोमं० ईशानाय० ईशानं० ब्रह्मणे० ब्रह्माणं० अनंताय० अनंतं० ॥ पूर्वं० ॥ उग्रसेनाय० उग्रसेनं० ॥
दक्षिणे० ॥ डामराय० डामरं० ॥ पश्चिमे० ॥ महाकालाय० महाकालं० ॥ उत्तरे० ॥ पिलिपित्साय० पिलिपित्सं० ॥
ततोवास्तुमण्डलस्येवतानांपोडशोपचारैःपूजनंकृत्वा पदेयुपायसचल्लिंदद्यात् ॥ ॐ ब्रह्मणेनमः पायसचल्लिसमर्पयामि० ॥
अर्यम्णे० सवित्रे० चिबलते० विबुधाधिपतये० मित्राय० राजयक्ष्मणे० पृथ्वीधराय० आपवत्साय० आपाय० सावि-
त्राय० जयाय० रुद्राय० शिखिने० पर्जन्याय० जयंताय० कुलिशायुधाय० सूर्याय० सत्याय० भृशाय० आकाशाय०
वायवे० पूष्ये० वितथाय० गृहक्षताय० यमाय० गंधर्वाय० भृंगराजाय० मृगाय० पितृभ्यो० दौवारिकाय० सुग्री-
वाय० पुण्यदंताय० वरुणाय० असुराय० शोपाय० पापाय० रोगाय० अहये० भह्माटाय० सुख्याय० सोमाय० सर्पा-
य० अदित्यै० दित्यै० चरक्यै० विदार्यै० पूतनायै० पापराक्षस्यै० स्कंदाय० अर्यम्णे० जृम्भकाय० पिलिपित्साय०
इन्द्राय० अग्नये० यमाय० निर्ऋतये० वरुणाय० वायवे० सोमाय० ईशानाय० ब्रह्मणे० अनंताय० उग्रसेनाय० डाम-
राय० महाकालाय० पिलिपित्सायनमः पायसचलिं० ॥ वास्तुमण्डलमध्येमहीधौरित्यादिविधिना प्रसन्नोभयसर्वदेत्यंतं-
कलशस्थापनं ॥ वास्तुधुचमूल्याःअशुत्तारणप्रतिष्ठापूर्वकंपोडशोपचारैःपूजनं ॥ इतिवास्तुपूजनं ॥ ॥ ततःकुंडेस्थंडि-
लेवापचमूंस्कारान्कृत्वा स्वयंबोक्तविधानेनाग्निप्रतिष्ठाप्य यूपप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ॥ अत्रयूपप्रतिष्ठा ॥ ततःप्रधानवेदेःपूर्वतः
मंडपक्षेमंडपाद्बहिःपूर्वेयूपार्थमवटंजानुमात्रंकृत्वा तत्रप्राग्गान्दर्मानास्तीर्थवद्भिरभ्युक्ष्यसलक्षणंपूंहरिद्रातैलाभ्यामभ्य-

ज्यतीर्षोदकेनस्त्रापयित्वा गौरसर्पपगोरोचनगुग्गुलुदूर्वानिवपत्रगर्भोपोटलिकां यदावभ्रत्रितिमत्रेणचच्चा युवासुवासा
 इत्तिचरेण्येष्टयेत् ॥ ततोर्गतंहरिद्राकुंकुमदध्योदनाक्षताचंदनदूर्वालाजांध्रप्रक्षिप्य ॐ ध्रुवोसिधु ॐ इत्तिमत्रेणतस्मिन्गते-
 प्रतिष्ठाप्य कुंकुमेनसमाह्लिप्य गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यादिनापूजयित्वा ॥ ॐ कर्ध्वऽकपुण ० इत्यभिमंड्य नमस्कुर्वीत् ॥
 इतियूपप्रतिष्ठा ॥ ॥ ततोवास्तुवेदेरुचरतःप्रधागर्धेदिकृत्वचेचाचारुणमण्डलं सर्वतोभद्रमंडलंवाविरच्यमंडलदेवताः
 स्थापयेत् ॥ ॥ प्रारिप्सितकर्मणोर्गत्येनवारुणमंडलेदेवतास्थापनंपूजनंचकरिष्ये ॥ दिक्षुविदिक्षुप्रागादिक्रमेण स्वस्य-
 नाममंत्रैरष्टोमहान्स्थापयेत् ॥ पूर्वपत्रे ॐ सूर्याय ० सूर्य ॥ आग्नेयपत्रे सोमाय ० सोमं ॥ दक्षिणपत्रे भौमाय ०
 भोगं ॥ नैऋत्यपत्रे धुधाय ० धुधं ॥ पश्चिमपत्रे बृहस्पतये ० बृहस्पतिं ॥ वायव्यपत्रे शुक्राय ० शुक्रं ॥ उत्तरपत्रे
 शनैधराय ० शनैधरं ॥ ईशानपत्रे राहवे ० राहुं ० केतुभ्यः ० केतुन् ॥ पुनःपूर्वादिक्रमेणअष्टौलोकपालानावाहयेत् ॥
 तत्रमन्त्राः ॥ ॐ व्रातारमिं ० इंद्राय ० इंद्रं ॥ आग्नेये ॐ त्वनोअग्ने ० अग्नेये ० अग्निं ॥ दक्षिणे ॐ यमायत्वा ०
 यमाय ० यमं ॥ नैऋत्यां ॐ असुन्वन्त ० निर्ऋतये ० निर्ऋतिं ॥ पश्चिमे ॐ तत्त्वायामि ० वरुणाय ० वरुणं ॥ वायव्ये
 ॐ जानोनियुद्धिः ० वायवे ० वायुं ॥ उत्तरे ॐ वयस्सोम ० सोमाय ० सोमं ॥ ईशान्यां ॐ तमीशानंज ० ईशानाय ०
 ईशानं ॥ वायुसोममध्येभारासु ॥ ॐ वसतोःपवित्र ० वसुभ्यो ० वसुन् ॥ सोमेशांतराले ॥ ॐ नमस्सेरुद्र ० रुद्रेभ्यो ०
 रुद्रान् ॥ ईशानंद्रांतराले ॐ आकृष्णेन ० आदित्येभ्यो ० आदित्यान् ॥ इंद्राभ्यंतराले ॐ अश्विनातेजसाच ० अश्वि-

भ्यां० अधिनी० ॥ अग्निप्रमांतराले ॐ विश्वेदेवासआगत० विश्वेभ्योदेवेभ्यो० विधान्देवान्० ॥ यमनैर्ऋत्यंतराले
ॐ अभित्यंदेवं० सप्तयक्षेभ्यो० सप्तयक्षान्० ॥ निऋतिवरुणांतराले ॐ आर्यगोः० भूतनागेभ्यो० भूतनागान्० ॥ वरु-
णवाय्वंतराले ॐ नदीस्य० पौत्रि० गंधर्वाप्सरसोभ्यो० गंधर्वाप्सरसःआ० ॥ सौम्याद्यष्टपत्रेषु ॐ यदऋतःप्र० स्कंदाय०
स्कंद० ॥ ॐ धाताराति० स० दक्षादिभ्यो० दक्षादीन्० ॥ ॐ श्रीश्वथेल० दुर्गायै० दुर्गा० ॥ तत्रैव० ॐ विष्णोरराट०
विष्णवे० विष्णुं० ॥ ॐ उदीरताम० स्वधाकाराय० स्वधाकारं० ॥ ॐ परमृत्योअ० मृत्युरोगेभ्यो० मृत्युरोगान् ॥
ॐ गणानांत्वा० गणपतये० गणपतिं० ॥ ॐ वरुणस्योत्तं० अन्न्यो० अपजा० ॥ मरुतोयस्य० मरुद्भ्यो० मरुतआ० ॥
अथकर्णिकायां मध्ये ॥ ॐ वरुणाय० वरुणं० ॥ द्वितीयकेसरमूलेषु उत्तरादित्त० ॥ ॐ ब्रह्मणे० ब्रह्माणं० ॥ चिष्णवे०
विष्णुं० ॥ रुद्राय० रुद्रं० ॥ लक्ष्म्यै० लक्ष्मीं० ॥ अंविक्त्यै० अंविक्तां ॥ सावित्र्यै० सावित्रीं० ॥ सरिद्भ्यो० सरितः ॥
समुद्रेभ्यो० समुद्रान् ॥ नक्षत्राण० पादमूले ॥ ॐ भूतग्रामाय० भूतग्रामामं० ॥ ततोनाम्नाकर्णिकोपरि ॥ ॐ मेरवे० मेरुं० ॥
चाक्षपरिधौसोमादिसमीपे ॥ ॐ गदायै० गदां० ॥ ईशानांतिके त्रिशूलाय० त्रिशूलं० ॥ इंद्रांतिके वज्राय० वज्रं० ॥
अग्निसमीपे शक्ये० शक्तिं० ॥ यमांतिके दद्याय० दंडं० ॥ निर्ऋतिसमीपे खड्गाय० खड्गं० ॥ वरुणांतिके पाशाय०
पाशं० ॥ वायुसमीपे अंकुशाय० अंकुशं० ॥ तद्वाह्योचरे गौतमाय० गौतमं० ॥ ईशान्ये० भरद्वाजाय० भरद्वाजं० ॥
पूर्वेविधामित्राय० विधामित्रं० ॥ आग्नेय्यां कश्यपाय० कश्यपं० ॥ दक्षिणे जमदग्नेये० जमदग्निं० ॥ नैऋत्यां वसि-

धाय० वसिष्ठं० ॥ पश्चिमे अत्रये० अत्रिं० ॥ वायव्ये अरुंधत्यै० अरुंधतीं० ॥ तद्वाह्यपूर्वे० ऐंद्रीं० ऐंद्रीं० ॥ आग्नेय्यां
 कौमार्यै० कौमारीं० ॥ दक्षिणे त्राह्यै० त्राह्यीं० ॥ नैर्ऋत्यां वाराह्यै० वाराहीं० ॥ पश्चिमे चामुंडायै० चामुंडां० ॥
 वायव्यां वैष्णव्यै० वैष्णवीं० ॥ उत्तरे कौबेर्यै० कौबेरीं० ॥ ईशान्ये वैनायक्यै० वैनायकीं० ॥ एवमाद्याह्य वारुणमं-
 डलदेवताःसंपूज्य पायसचलित्वा होमसमयेतत्तन्मन्त्रैर्नाममंत्रैर्वाद्दशशतिलाहुतीरैकैकामाज्याहुतिंवास्तुहुयात् ॥ ॐ
 सूर्यायनमः पायसवलित्स० सोमाय० भौमाय० बुधाय० बृहस्पतये० शुक्राय० शनैश्चराय० राह्वे० केतुभ्यो० इंद्राय०
 अम्रये० यमाय० निर्ऋतये० वरुणाय० वायवे० सोमाय० वसुभ्यो० रुद्रेभ्यो० आदित्येभ्यो० अश्विभ्यां०
 विधेभ्योदेवेभ्यो० सप्तयक्षेभ्यो० भूतनागेभ्यो० गंधर्वाप्सरोभ्यो० स्कंदाय० दक्षादिभ्यो० दुर्गायै० विष्णवे० स्वधा-
 काराय० मृत्युरोगेभ्यो० गणपतये० अश्व्यो० मरुभ्यो० वरुणाय० ब्रह्मणे० विष्णवे० रुद्राय० लक्ष्म्यै० अंघ्रिकायै०
 सावित्र्यै० सरिभ्यो० समुद्रेभ्यो० भूतग्रामाय० मेरवे० गदायै० त्रिशूलाय० वज्राय० शक्त्यै० दंडाय० खड्गाय०
 पाशाय० अंकुशाय० गीतमाय० भरद्वाजाय० विश्वामित्राय० कश्यपाय० जमदग्नये० वसिष्ठाय० अत्रये० अरुंधत्यै०
 ऐंद्री० कौमार्यै० त्राह्यै० वाराह्यै० चामुण्डायै० वैष्णव्यै० कौबेर्यै० वैनायक्यै० पायसवलित्स० ६९ ॥ इतिवलिः ॥
 ततोमंडलमध्येमहीचौरित्यादिप्रसन्नोभवसर्वदेस्यंतंकलशं प्रतिष्ठाप्य तदुपरिसौवर्णप्रतिमाचतुष्टयस्याभ्युत्तारणं प्राणप्रतिष्ठां
 चकृत्वा ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं प्र० ब्रह्मणे० विष्णवे० १ ॐ इदंविष्णुर्वि० विष्णवे० २ ॐ श्रीश्वतेल० श्रियै० श्रियं०

नृपेष्टधिव्याःसीद ॥ भासांतरिक्षमापुणज्योतिपादियसुत्तभानतेजसादिशउदं० ८ आबुहानःसुप्रतीकः० ९ तां०स-
 चित्तुर्वरेण्यस० १० विधेमते० ११ प्रेद्धोअग्नेदीदिहि० १२ अग्नेतमथा० १३ चित्तंजुहोमिम० १४ सप्ततेअग्ने० १५
 इतिजलैरभियिच्य ॥ ततःअग्निमूर्धेतिमन्त्रेणद्वादशवारंमृज्जलेनसंशोध्य ॥ यज्ञायज्ञावइतिकपायैः ॥ प्रसद्यभस्मनेति
 भस्मना ॥ इदंधिणुरितिहरिद्रयाउद्धर्त्य ॥ द्रुतंघृतपावानइतिघृतेनाभ्यज्य ॥ साओपंधीरितिसर्वोपंधीभिः ॥ यदूचंये-
 त्तिगंधोदकेन ॥ तत्सविद्युरितिगोमूत्रेण ॥ गंधद्वाराभितिगोमयेन ॥ आप्यायस्वेतिक्षीरेण ॥ दधिक्राव्णइतिदक्षा ॥
 तेजोसीत्याज्येन ॥ देवस्यत्वेतिकुशोदकेन ॥ उद्धर्तनेनोद्धर्त्य ॥ उष्णोदकेनप्रक्षाल्य ॥ गंधादिपूजांकृत्वा ॥ प्रतिश्रयसमंततः
 अष्टदिक्षुअष्टकलशान्स्थापयेत् ॥ तत्रवरुणमावाह्यपूजयेत् ॥ ततःस्थापितकलशैरापोहिष्ठादिमन्त्रैरभिविच्यमूलमन्त्रेणगंधा-
 दिभिःपूजयेत् ॥ तथैवाष्टौदीपान्त्रज्वाल्यमूलमन्त्रेणस्तुवीत ॥ कुंडेस्थंडिलेवासमीपमागलहोमंकुर्यात् ॥ आदौअहहोमः ॥
 ततोवास्तुहोमः ॥ प्रधानहोमः ॥ पुरुषसूक्तहोमः ॥ कूर्मांडहोमः ॥ सद्देवादेवहेडनमितित्रिभिःकूर्मांडमन्त्रैरकाल्या-
 हुतिंजुहुयात् ॥ वास्तुमंडलहोमः ॥ वारुणमंडलहोमः ॥ प्रायश्चित्तार्थंव्याहृतिहोमः ॥ ॥ एवंहोमंसंपाद्य ॥ पूजा-
 स्थिदंनवाडुलोचलिःपूर्णाहुतिस्तथा ॥ श्रेयःसंपाद्यदानंचअभियेकोचिसर्जनम् ॥ एवंवलिदानंकृत्वाप्रधानंदेवताबलि
 दद्यात् ॥ चरुतिलचूर्णसर्पिस्सुकुकरंभानेकत्रमिश्रीकृत्यप्रधानंदेवतापरितः प्रदक्षिणक्रमेणपूर्वोक्तब्रह्मादिद्वादशनामभिव-
 ल्लिदद्यात् ॥ ततःपूर्णाहुतिंहुत्वाप्रतिश्रयसमीपेगत्वा पुरुषसूक्तेनस्तुवीत ॥ संपातकलशोदकं अष्टकलशोदकंच एकस्मि-

न्यात्रेकृत्यातेनोदकेनजापोद्विष्टेतितिसुभिः हिरण्यगर्भेइतिचतसुभिः पुनंतुमेतिनवभिः समुद्रायत्वाइत्येकया इदमापः
 प्रवहतइतिगत्रैःसंज्ञाप्य प्राणप्रतिष्ठापूर्वकंपोडशोपचारैःपूजांकृत्वा ॥ ॐ नमोभगवतवासुदेवाय इतिमूलमन्त्रेणासनाया-
 हनपाठ्यार्थचमनीयपंचामृतैःसंज्ञाप्य शुद्धोदकेनशंखोदकेनवाममूलमन्त्रेणाष्टाविंशतिवारंसंज्ञाप्य ब्रह्मादिदक्षिणांतांपूजां
 प्रकल्प्य ॥ ततःपुरुपादारपर्यासंचह्वान्यंशंशरोपेतंपायसंज्ञानिवेद्य हिरण्यगर्भेइत्यष्टौमन्त्रान्जपेत् ॥ ॐ हिरण्यग ० १
 यथात्मदा ० २ यःप्राणतो ० ३ यस्मे ० ४ येनद्यौ ० ५ ॥ यंक्रंदसी ० ६ आपोहयद् ० ७ यथिदापो ० ८ मूलेनपडंगन्यासं
 कृत्वा ॥ उत्सर्गः ॥ कुशयवजलान्यादाय ॥ इदंगुरुपादुकाचिह्नितस्थानंप्रदक्षिणार्धपूजार्थं सर्वभ्योभूतेभ्योऽहमुत्सृज्ये ॥
 प्रासादधेत् ॥ इदंशिलेष्टकादार्वदिनिर्मितंवलभीजगतीप्राकारगोपुरपरिवारदेवतालयसंयुतगुरुपादुकादिचिह्नितस्थानं
 तत्तद्देवतालोककामः कुलह्वयानुग्रहायप्रदक्षिणार्धपूजार्थंचसर्वभ्योभूतेभ्यःअमुकदेवताप्रीतयेअहमुत्सृज्ये इतिकुशजल-
 यवान्निक्षिप्यदेवंनत्याप्रार्थयेत् ॥ स्वागतंदेवदेवेशमद्भाग्यात्त्वमिहागतः ॥ स्वारुदंस्त्वामदृष्ट्वालुवालवद्भक्तिवत्सल ॥
 धर्मार्थकामसिद्धिर्धैस्त्रिरोभवशुभमानः ॥ सान्निध्यंहिसदादेवस्वार्चायांपरिकल्पय ॥ यावच्चंद्रावनीसूर्यास्तिष्ठंत्यप्रतिपा-
 तिनः ॥ तावत्त्रयात्रदेवेशत्वंपितासर्वदेहिनां ॥ येनरूपेणभगवंस्त्वयाव्यासंचराचरं ॥ तेनरूपेणदेवेशस्वार्चायांसंनि-
 धोभव ॥ इतिसकलत्रःशरणंप्रपद्य ॥ त्वामेकमाद्यंपुरुंपुरातनंनारायणंविधुसृजांयजामहे ॥ त्वमेकज्ञोचिहितोविधेय-
 स्त्वमात्मनात्मन्प्रतिगृह्णहृष्यं ॥ इतिस्तुत्याश्रेयःसंपाद्यदानं । आचार्यपूजनं । सर्वकलशोदकेनाभिषेकः ॥ तत्रमन्त्राः ॥

आपाहं० ३ स्नाकानामं० आयात्विं० आनंद्रोदरा० । त्रातारमिं० इमंमे० तत्त्वायामि० त्वन्नो० सत्वन्नो० उदु-
 त्तमं० भगप्रणे० इदमापः० समुद्रायत्वा० पुनंतुमा० आप्यायस्व० पंचनद्यःस० शिरोमे० जिह्वामे० वाहमे० पृष्ठीमे०
 नाभिमे० जंघाभ्यां० देवसत्वा० ३ विश्वानिदे० धामध० त्वंअवि० अन्नप० पालाशंम० ५ सुरास्त्वा० ॥ एवमभि-
 पेकानंतरंसर्वोपधीभिरनुलिप्यशुद्धोदकेनत्वाशुक्लमाल्यांवरधरोयजमानःआचार्योयगांदद्यात् ॥ कृतस्वसत्रग्रहमखगुरु-
 पादुकाचिह्नितस्थानोत्सर्गास्त्यस्यकर्मणःसां० ऋत्विग्भ्योहोमकर्तृभ्यश्चदक्षिणादानं ॥ भूयसीदत्वा ब्राह्मणभोजनसं-
 कल्पः ॥ इदंमातृकापीठं वास्तुपीठं वारुणमंडलपीठं आचार्योयतु० ॥ इदंग्रहपीठंआमाचार्योयतु० ॥ विसर्जनं ॥ यांतु-
 देवग० ॥ यस्यस्यूत्येत्यादि कर्मभरार्पणंकुर्यात् ॥ इतिश्रीदीक्षितोपाभिधगोपालात्मजपद्मनाभविरचितेप्रयोगदर्पणे
 समाध्युत्सर्गप्रयोगः ॥ ॥

अथवास्तुशांतिः ॥ ॥ आचमनं । प्राणायामः । शान्तिसूक्तपठनं । देशकालोसंकीर्त्यममुत्रपौत्रादिसहितस्यआयु-
 रारोग्यधनधान्याद्यैश्वर्यपुत्रपौत्राद्यनवच्छिन्नसंतत्यभिवृद्धिपूर्वकं(सुवर्णरजतताम्रपुसीसकंखलोहपापाणाद्यष्टशल्यमे-
 दिनीदोष-आयव्ययाद्यन्यथाभवनदोषपरिहारार्थं)अस्मिन्नूतनष्टहेचिरकालनिवासार्थंश्री-
 परमेश्वरश्रीत्यर्थसत्रग्रहमखांवास्तुशांतिष्टत्रवेशाख्यंकर्मचाहंकरिव्ये । तदंगंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंवसोर्धारापूजनं
 आयुष्यमत्रजपंनादीश्राद्धंचाहंकरिव्ये । तत्रादौनिर्विगणपतिपूजनंक० ॥नांदीश्राद्धांतंकृत्वाऋत्विजोष्टौचतुरोवाहृत्वायथा

रूपचारैः समाहितः ॥ वास्तुमंडलस्याग्नेयादिकोणेषु शङ्खचतुष्टयंदद्यात् ॥ तत्र मन्त्रः ॥ ॐ विशंतु भूतले नागालोकपाला-
 ध्वसवंतः ॥ अस्मिन्ष्टहेवतिष्ठतु आयुर्वलकराः सदा ॥ इति मन्त्रेण रोपयेत् ॥ ततो द्विगुणसूत्रेण
 सर्वान्घेष्टयेत् ॥ तत आग्नेयादिशङ्खपाश्चैव पापभक्तचलीन्दद्यात् ३ तत्र मन्त्राः ॥ ॐ अग्निभ्योऽप्यथ सर्पेभ्यो ये चान्येतान्समा-
 ध्रिताः । बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम् ॥ १ ॥ नैऋत्यधिपतिश्चैव नैऋत्यां ये च राक्षसाः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छः
 भिपुण्यमोदनमुत्तमम् ॥ २ ॥ ओन्नमो वायुरक्षोभ्यो ये चान्येतान्समाध्रिताः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम् ॥
 ॥ ३ ॥ रुद्रेभ्यश्चैव सर्पेभ्यो ये चान्येतान्समाध्रिताः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि गृहं तु सततोत्सुकाः ॥ ४ ॥ इति ॥ ततो येद्यु-
 परिवलेकुंडुमादिनासुवर्णरजतादिशलाकया वा ॐ कारादिनमो न्तेनामभिः पश्चादा रभ्यप्रागंता उदक्संस्थाः समाङ्गुलद्वयां-
 तरादशरखाः कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ कार सर्वत्रादौ । ॐ शांत्सैनमः । यशोवत्सैनमः । कांत्सैनमः । विशालायैनमः ।
 प्राणवाहिन्यैनमः । सत्यायैनमः । सुमत्सैनमः । नंदायैनमः । भद्रायैनमः । सुरथायैनमः ॥ नामभिस्तथैव दक्षिणारं-
 मा उदरगताः प्राक्संस्थादशरखाः कुर्यात् ॥ यथा । ॐ हिरण्यायैनमः । सुप्रभायैनमः । लक्ष्म्यैनमः । विभूत्यैनमः ।
 धिमलायैनमः । त्रिपायैः । जयायैः । कालायैः । विशोक्यैः । इंद्राण्यैः । ततो रेखादेवतासंपूज्य मध्ये मंडूकादि-
 पीठदेवता आवाहयेत् ॥ यथा ॥ ॐ मंडूकाय नमः । आधारशक्त्यैः । कूर्मायः । अनंतायः । पृथि-
 न्यैः । धेतद्वीपायः । कल्पवृक्षायः । रत्नमंडपायः । सिंहासनायः । इति मध्ये ॥ ततः प्रागादिदिक्षु ॥ धर्मायः ॥

ज्ञानाय० । वैराग्याय० । ऐश्वर्याय० ॥ ततः आग्नेयादिकोणेषु ॥ अधर्माय० । अज्ञानाय० । अवैराग्याय० । अनैश्वर्याय० ॥ मध्ये ॥ आत्मने० । अंतरात्मने० । ज्ञानात्मने० । परमात्मने० । अग्निमंडलाय० । सोममंडलाय० । सूर्यमंडलाय० । संसत्त्वाय० । रंजसे० । तंतमसे० । सर्वशक्तिकमलासनाय० । मध्येनवपदेइदयेऋक्षगणसांगंसपरिवारं सशक्तिकंसबाहनं ॐ ब्रह्मणेनमः ब्रह्मणमावाहयामि ॥ तत्पुरतश्चिपदेऽर्धमा ॐ अर्यम्णेनमः अर्यमणं० । सचित्तादक्षिणतश्चिपदेतद्ब्रह्मत् सचित्रेनमः सचितारं० । विवस्वान्पश्चिमेत्रिपदे तथा विवस्वतेनमः विवस्वतंआ० । उत्तरेत्रिपदे चिबुधाधिपतये० चिबुधाधिपतिं० । आग्नेयेएकपदे मित्राय० मित्रं । नैऋतेएकपदे राजयक्ष्मणे० राजयक्ष्माणं । वायव्येएकपदे पृथ्वीधराय० पृथ्वीधरं० । ईशान्येएकपदे आपवत्साय० आपवत्सं० । ततः आपवत्सादीशानकोणेएकपदे आपाय० आपं० । ततः मित्रादाग्नेयएकपदे सावित्राय० सावित्रं० । राजयक्ष्मणोर्नैऋतेएकपदे जयाय० जयं० । पृथ्वीधराद्वायव्येएकपदे रुद्राय० रुद्रं० । नर्मोतैःसर्वत्र ॥ ततोवाहापरिधौईशानकोणादारभ्यप्रदक्षिणक्रमेणशिल्प्यादिद्वात्रिंशदेवताः स्थापयेत् ॥ तद्यथा ॥ ईशान्येएकपदे शिखिने० शिखिनंआ० । तदग्रतएकपदे पर्जन्याय० पर्जन्यं० । तदग्रतोऽज्यंतादयः पंचद्विपदाः जयंताय० जयंतं० । कुलिशायुधाय० कुलिशायुधं० । सूर्याय० सूर्यं । सत्याय० संत्यं० । भृशाय० भृशं० । एतंपंचद्विपदाः । तदग्रतः आकाशादयश्चयएकपदाः । आकाशाय० आकाशं० । पर्जन्यादयः सप्तआकारपर्यंताः पूर्वपंक्तौस्थापनीयाः । ततः आग्नेयकोणएकपदे वायवे० वायुं० । पूयादयससदक्षिणपंक्तौ ॥ दक्षिणे

एकपदे पूष्णेनमःपूषणं० । वितथादयःपंचद्विपदाः । वितथाय० वितथं० । गृहक्षताय० गृहक्षतं० । यमाय० यमं
 गंधर्वाय० गंधर्वं० । भृंगराजाय० भृंगराजं० । तद्भ्रतसृगादयस्त्रयएकपदाः । सृगाय० सृगं० । नैर्ऋत्येएकपदे ।
 पितृभ्योनमः पितृन्० । ततोदौवारिकादयःसप्तपश्चिमपंक्तौ । पश्चिमेएकपदे दौवारिकाय० दौवारिकं० । सुग्रीवादयः
 पंचद्विपदाः । सुग्रीवायनमःसुग्रीवं० । पुष्पदंताय० पुष्पदंतं० । वरुणाय० वरुणं० । असुराय० असुरं० । शोपाय० शोपं० ।
 पापादयस्त्रयएकपदाः । पापायनमः पापं० । वायव्यएकपदे रोगाय० रोगं० । अह्यादयःसप्तउत्तरपंक्तौ । उत्तरेएक
 पदे अह्येनमः अहिं० । मुख्यादयःपंचद्विपदाः । मुख्यायनमःमुख्यं० । भ्रष्टाटायनमः भ्रष्टाटं० । सोमायनमःसोमं० ।
 सर्पायनमःसर्पं० । अदित्येनमःअदितिं० । ततएकपदे । दित्येनमःदितिं० । ततोमंडलाद्बह्विरीशानकोणे चरक्येनमः
 चरकी० । आग्नेये विदार्येनमःविदारी० । नैर्ऋत्ये पूतनायैनमः पूतनां० । वायव्ये पापराक्षस्येनमः पापराक्षसीं० ।
 ततःपूर्वादिदिक्षु स्कंदायनमःस्कंदं० । दक्षिणे अर्यम्णेनमःअर्यमणं० । पश्चिमे जुंभकायनमः जुंभकं० । उत्तरेपिलिपि-
 त्सायनमः पिलिपित्सं० । ततःपूर्वादिदिक्षु इंद्रायनमः इंद्रं० । अग्नेयेनमः अग्निं० । यमायनमः यमं० । निर्ऋतयेनमः
 निर्ऋतिं० । वरुणायनमः वरुणं० । वायवेनमः वायुं० । सोमायनमः सोमं० । ईशानायनमः ईशानं० । पूर्वेशानयो-
 र्मध्ये ब्रह्मणेनमः ब्रह्माणं० । निर्ऋतिपश्चिमयोर्मध्ये अनंतायनमः अनंतं० । ततःपूर्वे उग्रसेनायनमः उग्रसेनं० । दक्षिणे
 डामरायनमः डामरं० । पश्चिमे महाकालायनमः महाकालं० । उत्तरेपिलिपित्सायनमः पिलिपित्सं० ॥ ततोवास्तु-

मंडलदेवतानांपोडशोपचारिःपूजनं ॥ ततोवास्तुमंडलसमध्येकशस्थापनं ॥ महीधौरित्यादिपूर्णपात्रनिधानांतंकृत्वा
ययोक्तप्रकारेणकलयंसंपूज्यतत्रतीर्थान्यायाहयेत् ॥ सर्वसमुद्राःस० प्रसन्नोभवसर्वदा ॥ ततःवास्तोपपत्तिष्टुचमूर्त्त्योःज-
म्युत्तारणंप्राणप्रतिष्ठाच । ॐ वास्तोष्पतेनमः ॥ वास्तोष्पति० ॥ ध्रुवासिंघ्रुवोयं० ॐ ध्रुवायनमः
ध्रुवं० ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ ॐ ह्रींनमोभगवतेवास्तुपुरुपायमहाबलपरामास्यसर्वदेवाधिधासाश्रितशरीरायब्रह्म-
पुत्रायसकलनखाडधारिणेभूमारापितमस्तकायपुरपट्टनप्रासादगृहवापीसरःकूपादिसंनिवेशसांनिच्यकरायसर्वसिद्धिप्रदाय
प्रसन्नवदनायविश्वंभरायपरमपुरुपायशक्रवरदायवास्तो नमस्तेनमस्ते ॥ एक्षेहिभगवन्वास्तोपज्ञेसिन्सर्वसिद्धये ॥ जातुनी-
कूर्पेरासक्तदिशिवातडुताशयोः ॥ इत्यावाह ॥ ततोवास्तोपपत्तिष्टुचमूर्त्त्योःपूजनंदक्षिणांतंकृत्वाचलिदानं ॥ एक्षेहिभगव-
न्वास्तोसपरिवारइमंमयोपनीतंवल्लिगृह्याणममगृहमच्छिद्रंरुक्कुरुकुरुसकलदुष्टेभ्योमांश्वरक्षस्वाहाइतिवलिः ॥ पुष्पांजलिः ॥
ततःप्रार्थना ॥ यथामेरुगिरेःशृंगंदेवानामालयःसदा ॥ तथान्नखादिदेवानाममगृहेस्थिरोभव ॥ इतिप्रार्थना ॥ ततःपदे-
पुवास्तुमंडलदेवतानांस्थापनक्रमेणवलीन्दद्यात् ॥ यथा ॥ ॐ कारःसर्वत्र ॥ ॐ ब्रह्मणेनमः बलिंसमर्पयामि ॥ अर्ध-
स्नेनमः बलि० । सवित्रे० बलि० । विवस्वते० बलि० । विबुधाधिपतये० बलि० । मित्राय० बलि० । राजवक्ष्मणे०
बलि० । वृद्धीधराय० बलि० । आपचत्साय० बलि० । सावित्राय० बलि० । जयाय० बलि० ।
रुद्राय० बलि० । शिखिने बलि० । पर्जन्याय० बलि० । जयंताय० बलि० । कुलिशायुधाय० बलि० । सूर्याय० बलि० ।

सत्याय० वलिं० । भृशाय० वलिं० । आकाशाय० वलिं० । वायवे० वलिं० । पूज्णे० वलिं० । वितथाय० वलिं० ।
गृहधत्ताय० वलिं० । यमाय० वलिं० । गंधर्वाय० वलिं० । भृंगराजाय० वलिं० । सृगाय० वलिं० । पितृभ्यो० वलिं० ।
दीवारिकाय० वलिं० । सुग्रीवाय० वलिं० । पुष्पदंताय० वलिं० । वरुणाय० वलिं० । असुराय० वलिं० । शोपाय०
वलिं० । पापाय० वलिं० । रोगाय० वलिं० । अहये० वलिं० । सुख्याय० वलिं० । भ्रष्टादाय० वलिं० । सोमाय०
वलिं० । सूर्याय० वलिं० । अदित्यै० वलिं० । चरक्यै० वलिं० । विदार्यै० वलिं० । प्रूतनायै०
वलिं० । पापराक्षस्यै० वलिं० । पूर्वदिदिक्षु स्कंदाय० वलिं० । अर्यम्णे० वलिं० । जुंभकाय० वलिं० । पिलि-
पितसाय० वलिं० । इंद्राय० वलिं० । अमये० वलिं० । यमाय० वलिं० । निर्ऋतये० वलिं० । वरुणाय० वलिं० ।
वायवे० वलिं० । सोमाय० वलिं० । ईशानाय० वलिं० । ब्रह्मणे० वलिं० । अंताय० वलिं० । उग्रसेनाय० वलिं० ।
डामराय० वलिं० । महाकालाय० वलिं० । पिलिपितसाय० वलिं० ॥ ततोग्रहवेद्यांग्रहस्थापनं ॥ आवाहनाद्युपचारैः
पूजनंतदीशान्यांग्रहकलशस्थापनंपूजनंच । ततोदक्षिणतोब्रह्मोपवेशनानंतरंउत्तरतउदपात्रस्थापनं ॥ तेनोदकेनगंधिरं-
प्रोक्षेत् ॥ ततःप्रणीताप्रणयनादि । स्थालीपाकंप्रपयित्वा । प्रोक्षण्युत्पवनांते । निष्क्रम्य । द्वारसमीपेस्थित्वा । ब्रह्मा-
णमामन्त्रयते । ब्रह्मन्प्रविशामीति । ॐ प्रविश ॥ इत्यनुवातःप्रविशति ॐ ऋचंप्रपद्येशिवंप्रपद्येइतिमन्त्रेण ॥ ततःउप-
यमनकुशानादाय । तिष्ठन्समिधोभ्याधाय । प्रोक्षण्युदकशेषेणसपवित्रहस्तेनाग्नेःपयुक्षणं । प्रवित्रयोःप्रणीतासुनिधानं ॥

दधिगंजान्याच्य इहरतिरितिपडाज्याहुतीजुहोति ॥ ॐ इहरतिरिहरमच्यमिहृदधृतिरिहृस्वयृतिःस्वाहा ॥ इदमग्रयेनमम ॥
 ॐ तुपुसृजंधुरुणीमात्रेधुरुणीमातंरुधयन् ॥ रायस्पोर्यमुस्मासुदीधरुत्स्वाहा ॥ इदमग्रयेनमम ॥ ॐ वास्तो
 ष्पतेप्रतिजानीहस्मान्स्वायंशोअनमीवोभवानः ॥ यत्वेमहेप्रतितन्नोऽपस्वरांनोद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा ॥ इदंवास्तोष्पतये
 नमम ॥ ॐ वास्तोष्पतेप्रतणोनएधिगयस्फानोगिभिरिदो ॥ अजरासस्तेसल्येस्यामपितेवपुत्रान्प्रतिनोऽपस्वयं-
 नोभवद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा ॥ इदंवास्तोष्पतये० ॥ ॐ वास्तोष्पतेशमयासदृसदातेसक्षीमद्विरण्वयागालुमत्या ॥
 पाद्विक्षेमउत्तयोगेवरन्नोयूयपातस्वस्त्रिभिःसदानःस्वाहा ॥ इदंवास्तोष्पतये० ॥ ॐ अभीवहावास्तोष्पतेविश्वारूपाण्या-
 विशन् ॥ सखासुशेवंएधिनःस्वाहा ॥ इदंवास्तोष्पतयेनमम ॥ ततःआधारायाज्यभागोहुत्या ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥
 इदंप्रजापतये० ॥ ॐ इंद्रायस्वाहा इदमिन्द्राय० ॥ ॐ अग्नयेस्वाहा इदमग्नये० ॥ ॐ सोमायस्वाहा इदंसोमाय० ॥
 ततश्चरुमभिषार्यस्नांलीपाकेनपडाहुतयः ॥ ॐ अग्निमिंद्रंवृहस्पतिविथांश्चदेवानुपह्वये ॥ सरस्वतींचवाजींचवास्तुमेदत्त-
 वाजिनःस्वाहा ॥ इदमग्रयंइन्द्रायवृहस्पतयेचिथेभ्योदेवेभ्यःसरस्वत्यैवाज्यैचनमम ॥ ॐ सर्पदेवजनान्सर्वांन्दिह्मवन्तद्
 सुदर्शनं ॥ वसंधरुद्रानादित्यानीशानंजगदैःसह ॥ एतान्सर्वांन्प्रपद्येहंवास्तुमेदत्तवाजिनःस्वाहा ॥ इदंसर्पदेवजनेभ्योहि-
 मयतेसुदर्शनायसुभ्योऽरेभ्यआदित्येभ्यईशानायजगदैःभ्यश्चनमम ॥ ॐ पूर्याह्ममपराह्मचोभौमर्च्यंदिनासह ॥ प्रदोप
 मर्षरात्रंचन्युष्टांदेवींमहापथां ॥ एतान्सर्वांन्प्रपद्येहंवास्तुमेदत्तवाजिनःस्वाहा ॥ इदंपूर्याह्वायापराह्वायमर्च्यंदिनायप्रदो-

पायार्धरात्रायव्युष्टायैदेव्यैमहापथायैचनमम ॥ ॐ कर्तारं च विकर्तारं विश्वकर्माणमोपधीं श्वनस्पतीन् ॥ एतान्सर्वान्प्र-
पचेहं चास्तु मे दत्तवाजिनः स्वाहा ॥ इदं कर्त्रे विकर्त्रे विश्वकर्माणोपधीभ्यो वनस्पतिभ्यश्च नमम ॥ ॐ धातारं च विधा-
तारं निधीनां च पतिं सुह ॥ एतान्सर्वान्प्रपचेहं चास्तु मे दत्तवाजिनः स्वाहा ॥ इदं धात्रे विधात्रे निधीनां पतये च नमम ॥
ॐ स्योनदृशिवमिदं चास्तु दत्तं ब्रह्म प्रजापती सर्वांश्च देवताः स्वाहा ॥ इदं ब्रह्मणे प्रजापतये सर्वाभ्यो देवताभ्यश्च नमम ॥ ततो-
द्रव्यत्यागः ॥ ग्रहहोमं संपाद्य वास्तोष्पतिं ॥ ॐ वास्तोष्पते प्रतिजा० देवाहा इत्यनेन सिद्धौ दनेन मधुना आज्येन य-
वैः कृष्णतिलैः औदुंबरादिक्षीरदृशसमिद्धिः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यया जुहोति ॥ अत्र समिध उदुंबरसमुख्यास्तदलाभे-
खदिरादीनामपि ॥ तिलाः कृष्णाएव ॥ ततश्चरुणा तिलैराज्येन च द्युवासीत्यनेन मन्त्रेण घृवं अष्टोत्तरशतं जुहुयात् ॥ तत
अघोरैणाथ मन्त्रेण घृतेनाष्टोत्तरं शतं ॥ जुहुयाद्वास्तुपुंसोपिसंधानार्थं तु मर्मणां ॥ इति गृह्यकारिकाकारोक्तेः अघोरेभ्य इति
मन्त्रेण आज्येनाष्टोत्तरशतसंख्यया जुहुयात् ॥ ततो ब्रह्मादिवास्तुमंडलदेवताः घृतेन ओदने तिलैः क्षीरसमिद्धिः प्रतिद्रव्यं
प्रत्येकं च अष्टसंख्यया जुहुयात् ॥ ब्रह्मादिदेवतानां अष्टसंख्यापक्षे च कयादिदेवतानां चतुःसंख्येति शिष्टाः ॥ अथ वासर्पान्
एकैकयाहुत्या जुहुयात् प्रणवादिस्वाहा तैर्नाममन्त्रैः ॥ तद्यथा ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वाहा । ॐ अर्यम्णे स्वाहा । ॐ सवित्रे स्वाहा ।
ॐ विवस्वते स्वाहा । ॐ विबुधाधिपतये स्वाहा । ॐ मित्राय स्वाहा । ॐ राजयक्ष्मणे स्वाहा । ॐ पृथ्वीधराय स्वाहा ।
ॐ आपपत्साय स्वाहा । ॐ आपाय स्वाहा । ॐ सवित्रे स्वाहा । ॐ जयाय स्वाहा । ॐ रुद्राय स्वाहा । ॐ शिखिने-

स्वाहा । ॐ पर्जन्यायस्वाहा । ॐ जयंतायस्वाहा । ॐ कुलिशायुधायस्वाहा । ॐ सूर्यायस्वाहा । ॐ सत्यायस्वाहा ।
 ॐ शंभ्रायस्वाहा । ॐ आकान्नायस्वाहा । ॐ वायवेस्वाहा । ॐ पूष्येस्वाहा । ॐ वितथायस्वाहा । ॐ शुक्रेक्षताय-
 स्वाहा । ॐ यमायस्वाहा । ॐ गंधर्वायस्वाहा । ॐ शृंगराजायस्वाहा । ॐ मृगायस्वाहा । ॐ यितृभ्यःस्वाहा ।
 ॐ दीवारिकायस्वाहा । ॐ सुग्रीवायस्वाहा । ॐ पुष्पदन्तायस्वाहा । ॐ वरुणायस्वाहा । ॐ असुरायस्वाहा ।
 ॐ शोषायस्वाहा । ॐ पापायस्वाहा । ॐ रोगायस्वाहा । ॐ अहयेस्वाहा । ॐ मुख्यायस्वाहा । ॐ भ्रष्टाटाय-
 स्वाहा । ॐ सोमायस्वाहा । ॐ सर्पायस्वाहा । ॐ अदित्यैस्वाहा । ॐ दित्यैस्वाहा । ॐ चरक्यैस्वाहा । ॐ विदार्यै-
 स्वाहा । ॐ पूतनायैस्वाहा । ॐ पापराक्षस्यैस्वाहा । ॐ स्कन्दायस्वाहा । ॐ अर्यम्णेस्वाहा । ॐ जुंभकायस्वाहा । ॐ
 पिलिपित्सायस्वाहा । ॐ इंद्रायस्वाहा । ॐ अन्नयेस्वाहा । ॐ यमायस्वाहा । ॐ निर्ऋतयेस्वाहा । ॐ वरुणाय-
 स्वाहा । ॐ वायवेस्वाहा । ॐ सोमायस्वाहा । ॐ ईशानायस्वाहा । ॐ ब्रह्मणेस्वाहा । ॐ अनंतायस्वाहा । ॐ उग्राय-
 स्वाहा । ॐ डामरायस्वाहा । ॐ महाकालायस्वाहा । ॐ पिलिपित्सायस्वाहा । तत्सिलैर्न्यूनान्तिरिक्तपरिपूरणार्थं
 सहस्रसंख्ययापैकैकांन्याहर्तिञ्जुह्यात् । यथाशक्त्याया । पूजासिद्धिंनवाहुत्सोचलिःपूर्णाहुतिस्वधा । प्रणीताविभोक्तंते-

१ सिद्धेन चरुणायास्तोष्यत इच्छनया च वा । अद्योत्तस्वतःकुलार्थं वमपुसर्पिषा । यथे कृष्णतिलैस्त्वद्भक्तमिदं क्षीरिणात्तथा । मधुश्रीरपृताकाभि वाष्टिर्वाभिर-
 भावत ॥ श्यामार्गमपीभिर्नावं पापीभिस्त्वद्भावत । पुलान्मयीभिरथवापित्वे यचिरेषया ॥ अथवाभिलष्यथीक्रेस्तुहुहोत्वष्टोचरं चत ॥ इति रेणुवीक्षिताः ।

वास्तुमण्डलात्पूवेतःशुचीदेशेगोमयेनोपलिप्य । गंधादिपूर्वकंसार्वभूतिकंवल्लिहरेत् ॥ सयथा ॥ त्रैलोक्येयानिमृत्तानि
 स्थावराणिचराणिच ॥ ब्रह्मविष्णुशिवैःसार्धैर्क्षांकुर्वतुतानिमे ॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ऋषयोमनवोगा-
 वोदेवमातरपृवच ॥ सर्वेममृहृहरक्षांप्रकुर्वतुमुदान्विताः ॥ ब्रह्माविष्णुश्वरुद्रश्वेक्षेत्रपालगणैःसह ॥ रक्षंतुसदनंसर्वघ्नतु
 रक्षांसिसर्वतः ॥ ॐ त्रैलोक्यस्येभ्यःस्थावरेभ्योभूतेभ्योनमःवल्लि० ॥ त्रैलोक्यस्येभ्यश्चरेभ्योभूतेभ्योनमःवल्लि० ॥ ॐ
 ब्रह्मणेनमःवल्लि० ॥ ॐ विष्णवेनमःवल्लि० ॥ ॐ शिवायनमः वल्लि० ॥ ॐ देवेभ्योनमःवल्लि० ॥ ॐ
 दानवेभ्योनमःवल्लि० ॥ ॐ गंधर्वेभ्योनमःवल्लि० । ॐ यक्षेभ्योनमःवल्लि० । ॐ राक्षसेभ्योनमःवल्लि० । ॐ
 पन्नगेभ्योनमःवल्लि० । ॐ ऋषिभ्योनमःवल्लि० । ॐ मनुष्येभ्योनमःवल्लि० । ॐ गोभ्योनमःवल्लि० । ॐ देवमातृ-
 भ्योनमःवल्लि० । ॐ भूतेभ्योनमःवल्लि० । ॐ प्रेतेभ्योनमःवल्लि० । ॐ पिशाचेभ्योनमःवल्लि० । ॐ मातृभ्योनमः
 वल्लि० । ॐ गणेभ्योनमःवल्लि० । ततःप्रार्थना ॥ वल्लिशुद्धिं देवेवाञ्छादित्यावसवस्तथा ॥ मरुतोथाश्विनौरुद्राःसुपर्णाः
 पन्नगब्रह्माः ॥ असुरायानुधानाश्चपिशाचोगराक्षसाः ॥ डाकिन्योयक्षायेतालायोगिन्यःपूतनाःश्रिवाः ॥ जृम्भकाःसि-
 ङ्गगंधर्वामालाविद्याधरानगाः । दिक्पालालोकपालाश्चयेचविघ्नविनायकाः ॥ जगतांशांतिकर्तारोन्नह्याद्याश्चमहर्षयः ॥
 नाविघ्नमाचमेपांपमांसुपरिपंथिनः ॥ सौम्याभवंतुतृसाश्चभूतप्रेताःसुखावहाः ॥ इतिवल्लिः ॥ ततोवास्तुमृत्तियथा-
 शास्त्रोक्तप्रकारेणलक्ष्मणानुपरिमितमवटंस्वात्वा । तंगोमयेनोपलिप्य । शुक्चंदनपुष्पाक्षतादिभिरलंकृत्य ।

शात्थादिसप्तर्षीजानिद्व्योदनंचप्रक्षिप्य ॥ ततोऽजलपूर्णकलशंगंधादिभिरभ्यर्चितंहस्तद्वयेनादायजानुभ्यामवनिंगत्या ॥
 ॐ नमोवरुणाय ॥ इतिगंतपूयेत् ॥ ततोऽमृत्रिभिर्गितपेटिकायांसप्तर्षीजानिदधिफलशैवालपुष्पाणिप्रक्षिप्य । वास्तुंगंधा-
 दिभिःसंपूज्य । तत्रपथोकलशेणअवटेमंगलद्रव्याणिप्रक्षिपेयुः ॥ ततईशानकोणेअधोमुखंगतेप्रच्छाद्येत् ॥ ततःप्रार्थ-
 येत् ॥ पूजितोसिमयावास्तोहोपाद्यैरचनैःशुभैः ॥ प्रसीदपाहिदेवेशदेहिमेयहजंसुखं ॥ सखैलसागरापृथ्वीयथावहसि-
 मूर्धनि ॥ तथामांयहफल्याणिसंपत्संततिभिःसह ॥ नमस्तेवास्तुपुरुषभृशव्यानिरतप्रभो ॥ मद्देहेधनधान्यादिसमृद्धि-
 कुरुसर्वदा ॥ यथामेरुगिरेःशृंगंदेवानामालयःसदा ॥ तथात्रह्यादिदेवानाममयेद्वैस्थिरोभव ॥ ग्रंथांतरे—विशद्भागंयहं
 कृत्वाद्वादशाष्टौधमध्यतः ॥ वास्तुकुक्षिविजानीयात्कृथितंगणकोत्समैः ॥ पुनर्वास्तुपंचोपचारैःसंपूज्यप्रणम्यप्रार्थयेत् ॥
 तत्रमन्त्रः ॥ नमस्तेवास्तुपुरुषभृशव्यानिरतप्रभो ॥ मद्देहेधनधान्यादिसमृद्धिकुरुसर्वदा ॥ एवंवास्तुपुरुषनिक्षेपः ॥ भाद्रत्र-
 येशिरःप्राच्यांभ्यांशिरःसहस्रये ॥ सदाःमार्गशीलः ॥ फाल्गुनत्रितयेपश्चाज्यैष्ठादित्रयउत्तरे ॥ शिरःखनेन्मातृपित्रोश्चहा-
 निः खनेचपृष्ठेभयरोगपीडा ॥ पुच्छेखनेद्भ्रातृसगोत्रहानिःस्त्रीपुत्रधान्यादिलभेतकुक्षौ ॥ प्राशनतिकालेऽस्येसंभारानोप्यौ-
 दुंबरपलांशानिससुराणिशांडूलगोमयंदधिमधुघृतंकुशान्यवांश्च । हरिद्रासर्पपान्गोरोचनंअन्यानिमंगलद्रव्याणिच । आंस-
 नोपैस्थानेषुप्रोक्षेत् ॥ ततःप्रागादिभित्यभिमर्शनं ॥ पूर्वसंधाचभिमृशतां ॥ ॐ श्रीश्रुत्यायशुश्रुष्वेसंधौगोपायेतां ॥

१ पत्तंशानि पत्राणि । २ यपुराणि सशरीरानि । सहसुरत्येत्परं । इतिकर्कः । ३ शादूलं शोबालं । शादूलं कृत्वा । ४ आसनानि अयंतीनागदन्तमपस्वयानि ।
 ५ उपस्थानानि देवतास्नानानि । तांस्त्रिपदांशुप्रक्षिप्येतांनि ॥

दक्षिणेसंधावभिमृशति ॥ ॐ यज्ञश्चत्वादक्षिणाचदक्षिणेसंधौगोपायेता ॥ पश्चिमेसंधावभिमृशति ॥ ॐ अन्नंचत्वात्रा
 ह्याणाश्चपश्चिमेसंधौगोपायेतां ॥ उत्तरेसंधावभिमृशति ॥ ॐ ऊर्कंचत्वासूनुताचोत्तरेसंधौगोपायेतां ॥ अथगृहाद्ग्रहि-
 निष्क्रम्यदिशउपतिष्ठतेप्रागादिऋगेण ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐ केताचमासुकुकेताचपुरस्ताद्गोपायेतामित्यग्निर्वेकेतादित्यःसुकु-
 तांतीप्रपद्येताभ्यांनमोस्तुतौमापुरस्ताद्गोपायेतां ॥ ॐ गोपायमानंचमारसमाणाचदक्षिणतोगोपाये-
 तामित्यहर्वैगोपायमानदृश्रीरक्षमाणान्तेप्रपद्येताभ्यांनमोस्तुतेमादक्षिणतोगोपायेतां ॥ अथपश्चात् ॥ ॐ दीदिविश्च
 माजागृविश्चपश्चाद्गोपायेतामित्यहर्वैदीदिविःप्राणोजागृविस्तौप्रपद्येताभ्यांनमोस्तुतौमापश्चाद्गोपायेतां ॥ अथोत्तरतः ॥
 ॐ अस्मन्नश्चमानवद्राणश्चोत्तरतोगोपायेतामित्तिचंद्रमाचाअस्मसोवायुरनवद्राणस्तौप्रपद्येताभ्यांनमोस्तुतौमोत्तरतोगोपाये-
 तां ॥ इतिदिगुपस्थानमन्त्राः ॥ ॥ अथगृहप्रवेशः ॥ कृत्वादीवास्तुपूजांजलभृतकलशंब्राह्मणांश्चाग्रतोर्कवामंकृत्वाथ-
 कार्योन्वतरभवनेतोरणाढ्येप्रवेशः ॥ ब्राह्मणैःकृतस्वस्त्यनोमंगलतूर्यगीतशांतिपाठेनसजलकलशःब्राह्मणपुरःसरःशुक्ल-
 माल्यानुलेपनःतादृशकलत्रपुत्रपौत्रादिसमेतः सशकुनःसूचिताभ्युदयःतोरणाढ्यांशालांद्द्वारेणप्रविशति ॥ तत्रमन्त्राः ॥
 ॐ धर्मस्थूणाराजंश्रीस्तूपमहोरात्रेद्वारफलेके ॥ इन्द्रस्यगृहावसुमंतोवरुथिनस्तानहंप्रपद्येसहप्रजयापयुभिःसह ॥ यन्मे-
 किञ्चिदस्त्युपहृतःसर्वगणसखायसाधुसंभृतः ॥ तांत्वाशालेऽरिष्टधीरागृहानःसंतुसर्वतइत्यनेनप्रविशेत् ॥ ततस्तंकलशं,
 गृहस्याग्नेव्यांदिशिस्थापयेत् ॥ ततोमंदिरंपीतवत्त्रेणसूत्रेणवावेष्टयेत् ॥ रक्षोहणमित्याद्यैःपाचमानैश्चप्रदक्षिणं गृहं त्रिसूत्रे-

णावेष्टेत् ॥ तत उच्येःशांतिपाठमंत्रेणपरितोजलधारांधीरधारांचदत्त्वा गृहंतोरणादिभिरलंकृत्य पुनरुचैःस्वरेणराक्षोभ्रं
पावमानंशांतिस्फुक्तेपठत् ॥ ततोब्राह्मणेःपुण्याहंवाचयित्वा अस्मिन्मृतनगृहेपुण्याहं० कल्याणं० इतिपठेत् ॥ ततःश्रेयः
संपाद्यदानं ॥ आचार्यसंपूज्यगोवत्त्रादिभिर्धयाशक्तिपरितोपयेत् ॥ ततःयजमानंसपत्नीकंपुत्रबंधुवर्गसहितंआच्छादिते
ऊर्णपटेउपवेश्यअभिषिचेत् ॥ ॐ पर्यःपृथिव्यां० ॥ अमृताभिपेकोस्तु ॥ कृतस्यशालाकर्मवास्तु० ॥ तथागृहप्रवेशं
यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिच्ये० कृतस्यक० ऋत्विग्भ्यःदक्षिणांदा० अन्येभ्योब्राह्मणेभ्यःयथाशक्तिभ्यु० ॥ ततोविसर्जनं ॥
यांतुदेवगणाःस० यांतुमातरःसर्वाःस० । गच्छगच्छसुरश्रेष्ठस्वस्थानेपरमेश्वर ॥ यन्न० ॥ ॐ यज्ञयुजंगच्छ० ॥ अद्य-
तिथौमयापरकृतंशालाकर्मवास्तुशांतिकर्मतथागृहप्रवेशाख्यंकर्मतत्कालहीनं० ब्राह्मणानांपचनात्श्रीयास्तुपुरुषप्रसादा-
त्सर्वपरिपूर्णमस्त्वितिभवंतोद्युवंतु ॥ ॐ अस्तुपरिपूर्णं ॥ ॥ इतिशालाकर्मसग्रहमखवास्तुशांतिगृहप्रवेशप्रयोगः ॥ ॥
अथगृहशुद्धिः ॥ पुराणांतरमत्स्योक्तिःसत्यव्रतंप्रति ॥ यदिकिंचित्प्रमादेनदूषितंचयुहंभवेत् ॥ वापीकूपतडा-
गानिदूषितानिभवंतिवै ॥ १ ॥ मलमूत्रविसर्गधस्त्रावस्तुरुधिरस्यच ॥ त्रिविधंतुभवेन्मेच्यंसुरादशविधाभवेत् ॥ २ ॥
सुरामेध्यविसर्गधजातस्तुयत्रैगृहे ॥ ब्राह्मणस्यहतिर्यत्रनानापशुवधस्तथा ॥ ३ ॥ महापशुवधोयत्रजायतेयदिसुव्रत ॥
तदशेषाविशुद्धिधकार्यचैवप्रयत्नतः ॥ ४ ॥ नायनंचात्रवालीक्यंनमासश्चाग्निकारणम् ॥ यदाजायेतवैचिन्नंतदहःशां
तिमाचरेत् ॥ ५ ॥ कालांतरेकृतायध्विशंतिगृहमेखला ॥ नृत्तंप्रतपिशाचाध्वकूमांडायेचवैप्रहाः ॥ ६ ॥ विशंतित-

तक्षणं चेश्मनश्चयतिसर्वतःशुभम् ॥ कृपात्समुद्धृत्यजलं खनित्वा चमृदस्ताथा ॥ ७ ॥ वापिकायास्तथैवास्तुतडागाज्जलमु-
 त्सृजेत् ॥ खनित्वा गृहभूमिं च प्रोत्सार्य गृहमंडनं ॥ ८ ॥ काष्ठानां तक्षणं कार्यं सर्वतः शुद्धिमाचरेत् ॥ पुनश्चभूमिं करणं गृह-
 मंडनं कारणं ॥ ९ ॥ गवांसंघस्तत्र विशोक्तं चित्कालं प्रयत्नतः ॥ गवांश्चुरविमर्दश्च जायेते यत्र वै गृहे ॥ १० ॥ पुरीपमूत्र-
 संसर्गान्छुद्धं भवति तद्गृहं ॥ नमस्ते रुद्र इत्याद्यानमोस्तुरुद्रचांततः ॥ ११ ॥ रुद्रसूक्तं च तत्रोक्तं सर्वदोषनिवारणम् ॥
 आशुःशिशान इत्याद्यामर्माणि तेतिचांततः ॥ १२ ॥ राधोमंसूक्तमेतत्तुरक्षसाचविघातकं ॥ पुनंतुमेतिनवकंचेदेवेति त्रि-
 कंतथा ॥ १३ ॥ आपोहिष्ठात्रिकंचैव इदमेति त्रिकंतथा ॥ इदमापश्चमापोमौहृपदाचसुमित्रिया ॥ १४ ॥ इत्येतत्प-
 ल्लवः प्रोक्तो व्याहृतीसमुदीरिता ॥ व्याहृतिहोमधूम्रस्तुयत्रयत्रविशेद्गृहे ॥ तत्रस्थलविशुद्धिः स्यात्कर्माहं चैव तद्गृहं ॥

अथवौघायनोक्ता गृहशांतिः ॥ ॥ वौघायनसूत्रे ॥ अथातो गृहदृष्टिं मिच्छन्मासिमास्युतादृष्टौ संवत्सरे वा पूर्यमाणप-
 क्षेपुण्येन क्षेत्रे गृहशांतिमारभेतापामार्गपलाशशमीशिरीषोदुंबरसदाभद्रमुस्तातृणवल्याचगृहसंमार्ष्टिमानो महान्तं मानस्तोक-
 इतिपंचगव्येन दर्भमुष्टिना वासंप्रोक्ष्य ॥ यत इंद्रभयामहे स्वस्तिदाविशस्पतिरिति द्वाभ्यां कृणुष्वपाज इत्येतेनाशुवाकेन सिद्धा-
 र्थान्संप्रकीर्य वास्तुमध्ये अग्निमुखान्कृत्वा पक्वान्शुद्धोतिवास्तोष्पतेवास्तोष्पत इति द्वाभ्यामथाज्याहुतीरुपजुहोतिवास्तोष्पते-
 ध्रुवास्थूणाभितिपङ्क्तिरनुच्छंदसंसाधिव्यासहस्रं जुहुयात्स्विष्टकृत्प्रभृति सिद्धमाधेनुवरप्रदानाद्ब्राह्मणानन्नेन परिविष्य पुण्याहं-
 स्वस्तिमृद्धिभितिवाचयित्वा एवं प्रशुंजानो महान्तं पोषं पुण्यतिवहवः पुत्राभयं तिनैववालाः प्रमीयंते नैवग्रहाव्याधयो गृहं तिन-

दंष्ट्रिणोपघातेयुर्नतस्करसर्पराक्षसपिशाचावाधते यदिग्रायःप्रतप्येरन्गर्धामध्येआहुतिसहस्रंजुहुयाद्रवांशान्तिरित्याचक्षते
 द्विपचतुष्पदांधितदेवव्याख्यातंवासोदक्षिणेत्याहभगवान्चोघायनः ॥ इतिशान्तिकमलाकरेबीधायनोक्ताष्टहशान्तिः ॥
 अथधैदिकमन्त्रैर्वास्तुमण्डलदेवतास्थापनं ॥ देशकालौसंकीर्त्य ॥ अस्मिन्कर्मणिवास्तुमंडलदेवतास्थापनंकरिष्ये ॥
 येनधपदेत्तदयेब्रह्माणं ॥ ब्रह्मज्ञानमित्यस्यप्रजापतिक्रपिः त्रिष्टुप्छंदः आदित्योदेवतान्ब्रह्मस्थापनेवि० ॥ ॐ ब्रह्मज-
 ञ्जानं० विवदः ॥ १ ॥ ब्रह्मणेनमः ब्रह्माणंआ० स्या० ॥ १ ॥ एवंसर्वत्र ॥ तत्पूर्वपदत्रयेअर्यमणं ॥ अर्यमणमित्य-
 ञ्ज्ञतापसःक्रपिःअनुष्टुप्छंदः अर्यमवृहस्पतींद्रयग्विष्णुसरस्वतीसवितारोदेवताअर्यमणआ० स्या० वि० ॥ ॐ अर्यमणं
 वृहस्पतिर्मिंद्रदानायचोदय ॥ घाचुम्बिष्णुं सरस्वतीं सवितारं च घाजिनुं स्वाहा ॥ २ ॥ अर्यम्णे० अर्यमाणं ॥ २ ॥
 तदक्षिणेपदत्रयेसवितारं ॥ सवितात्येत्यस्ययरुणः क्रपिः अतिजगतीछंदः यजमानोदेवतासवितुरावा० ॥ ॐ सविततात्वा-
 सयानां सुवतामुग्निर्गृह्यतीनां सोमो घनुस्पतीनाम् ॥ वृहस्पतिर्घोचऽइंद्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रः पृथुभ्यो मित्रः सुत्यो वरुणो धर्म-
 पत्नीनाम् ॥ ३ ॥ सवित्रे० सवितारं० ॥ ३ ॥ तत्पश्चिमेपदत्रयेविवसंतं ॥ विवस्वन्नित्यस्यप्रजापतिक्रपिः विवस्वन्नि-
 त्तियजुःश्रद्धस्मादितिजगतीछंदः आशीर्देवताविवस्वतआ० ॥ ॐ विवस्वन्नादित्येपतेसोमपीथस्तस्मिन्त्यस्व ॥ श्रद्धस्मै न-
 रोषचसेदधातनुयदाग्नीदीर्दंपतीघाममं क्षुतः ॥ पुमान्पुत्रो ज्योपतेपिं देतुवस्वघोषिश्चाहर्गुपऽपृधतेगृहे ॥ ४ ॥ विव-

स्वतः । वचस्त ० ॥ ४ ॥ तदुत्तरपदत्रयावबुधाधिपति ॥ उदुत्यमित्यस्यप्रस्कण्यऋषिः सौरीगायत्रीछंदः सचितादे-
 वताविबुधाधिपत्यावा ० ॥ ॐ उदुत्यंजुर्न्यम् ॥ ५ ॥ विबुधाधिपतये ० विबुधाधिपति ॥ ६ ॥ आग्नेयेएकपदेभिन्त्रं ॥
 नमोभिन्त्रस्येत्यस्यअभितपनः सूर्यऋषिः सौरीजगतीछंदः मित्रोदेवतामित्रावा ० ॥ ॐ नमोभिन्त्रस्यवर्णस्युचक्षसेमुहोदे-
 वायुतदुत्सर्पयत् ॥ दूरेदृशेदेवजातायकृतेर्वेदिवस्युत्रायुधर्यायशंस्त ॥ ६ ॥ मित्राय ० भिन्त्रं ॥ ६ ॥ नैर्ऋत्येएक-
 पदेराजयक्षमाणं ॥ साकंयक्षमेत्यस्यआथर्वणोभिपक्कऋषिः अनुष्टुप्छंदः ओपधिदेवताराजयक्षमणआ ० ॥ ॐ साकंयक्ष्मु-
 प्रपतुचार्पेणऋषिःकिदीविना ॥ साकंघातस्युप्राज्यासाकन्नश्यनिहाकया ॥ ७ ॥ राजयक्षमणे ० राजयक्षमाणं ॥ ७ ॥
 वायव्येएकपदेपृथ्वीधरं ॥ पृथिविदेवयजनीत्यस्यपरमेष्ठीप्राजापत्योऋषिः चत्वारियजूपिवेदिःपुरीपंवेदिःसचिताक्रमे-
 णदेवतापृथ्वीधरावा ० ॥ ॐ पृथिविदेवयजुन्योपध्यास्तेमृलंमाहिंःसिपंभृजंगच्छुगोष्ठानुंभर्षतुतेद्यौर्वेधानदेवसचितःपरुम-
 सांपृथिव्यांशुतेनुपाशौर्योऽसान्द्रेष्टियंच्छुयंष्टिन्मस्तमतोमामैक् ॥ ८ ॥ पृथ्वीधराय ० पृथ्वीधरं ॥ ८ ॥ ईशान्येएकपदे-
 आपवत्सं ॥ आपतयेतेत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःद्वेयजुपीवायुराज्यंक्रमेणदेवताआपवत्सावा ० ॥ ॐ आपतयेत्वपुपरिपतये-
 यच्छामितनूनृन्वेशाकुरायुशर्कनुऽओजिष्ठाच ॥ अनाष्टमस्यनाध्वन्यंदेवानामोजोर्नभिशस्त्यभिशस्तिपाऽअनभिशस्तेन्यमं-
 र्जसासुत्यमुर्गेपंस्त्वितेर्माधाः ॥ ९ ॥ आपवत्साय ० आपवत्सं ॥ ९ ॥ ततआपवत्सादीशानकोणेएकपदेअपः ॥

आपोअस्मानित्यस्यप्रजापतिकर्कपिःअसृष्टीछंदः आपोदेवताअपामावा० ॥ ॐ आपोऽअस्मान्मातरःशुंथयंतुघृतंननोघृत-
 प्लुःपुनंतु ॥ यिथुंछिरिप्रंशुवहंतितेद्वीरुद्विदाभ्युःशुचिरापूतऽर्षमि ॥ १० ॥ अन्धो० अपजा० ॥ १० ॥ मित्रादा-
 म्रयेएकपदेसाचित्रं ॥ चणमहानित्यस्यजगदग्निर्कपिः वृहतीछंदः सचितादेवतासावित्रावा० ॥ ॐ चणमुह्राईअसि० ॥
 ॥ ११ ॥ सावित्राय० सावित्रं० ॥ ११ ॥ राजयक्ष्मणोर्नैर्ऋतेएकपदेजयंतं ॥ गोत्रभिदमित्यस्यअप्रतिरधऋपिः त्रिष्टु-
 प्छंदः इंद्रोदेवताजयंतावा० ॥ ॐ गोत्रुभिर्दंगो० ॥ १२ ॥ जयंताय० जयंतं० ॥ १२ ॥ वृध्वीधराक्षायव्येएकपदे-
 रुद्रं ॥ यातेरुद्रेत्यस्यपरमेष्ठीऋपिः अनुष्टुप्छंदः एकरुद्रोदेवतारुद्रावा० ॥ ॐ यातेरुद्रश्रुि० ॥ १३ ॥ रुद्राय० रुद्रं० ॥
 ॥ १३ ॥ ततोवाह्यपरिघौईशानकोणादारभ्यप्रदक्षिणंद्वाग्निंशहेवताःस्थापयेत् ॥ ईशान्येएकपदेशिखिनं ॥ सनःपावक-
 इत्यस्यमेधातिथिर्ऋपिः गायत्रीछंदः अग्निदेवताशिखिनवावा० ॥ ॐ सनः पावक० श्वनः ॥ १४ ॥ शिखिने०
 शिखिनं० ॥ १४ ॥ तदग्रतएकपदेपर्जन्यं ॥ निकामेनिकामेत्यस्यप्रजापतिकर्कपिःउत्कृतिछंदः लिंगोक्तादेवतापर्जन्या-
 वाहने० ॥ ॐ निकामेनिकामे० ॥ १५ ॥ पर्जन्याय० पर्जन्यं० ॥ १५ ॥ तदग्रतो जयंतादयःपञ्चद्विपदाः ॥ पर्जन्या-
 मतःपदद्वयेजयंतं । गोत्रभिदमित्यस्याप्रतिरधऋपिः त्रिष्टुप्छंदः इंद्रोदेवताजयंतावा० ॥ ॐ गोत्रुभिर्दंगो०म् ॥ १६ ॥
 जयंताय० जयंतं० ॥ तदग्रतःपदद्वयेकन्त्रिशाकम् ॥ इंद्रहलस्यचिश्वामित्त्रऋपिः त्रिष्टुप्छंदः इंद्रोदेवताकुलिशा-

सुधाया० ॥ ॐ गुरुत्वाद्दंद्रहृत्पुभोरणायुषिवासोर्ममनुबुधम्मदीय ॥ आसिंचस्वजुष्टरेमध्वज्जम्भित्वाऽराजासिप्रतिप-
 त्सुतानाम् ॥ १७ ॥ कुलिशायुधाय० कुलिशायुधं० ॥ १७ ॥ तदग्रतःपदद्वयेसूर्यं ॥ आकृष्णेनेत्यस्वहिरण्यस्तूपक्रपिः
 त्रिष्टुप्छंदः सधितादेवतासूर्याया० ॥ ॐ आकृष्णेनुर०न् ॥ १८ ॥ सूर्याय० सूर्ये० ॥ १८ ॥ तदग्रतःपदद्वयेसत्यं ॥
 व्रतेनदीक्षेत्यस्वप्रजापतिर्ऋषिः अनुष्टुप्छंदः सुरासोमोदेवतासत्याया० ॥ ॐ व्रतेनदीक्षामासोतिदीक्षयासोत्तिदाक्षिणां ॥
 दक्षिणाश्रुद्रामासोतिश्रुद्रयासुत्यमाप्यते ॥ १९ ॥ सत्याय० सत्यं० ॥ १९ ॥ तदग्रतःपदद्वयेभृशं ॥ माथैदार्वाहाराभि-
 त्यसनारायणऋषिः त्रिष्टुप्छंदः नारायणोदेवताभृशाया० ॥ ॐ माथैदार्वाहाराश्रुद्रास्यष्टिष्टुर्पायाभिपुक्कारुंघ-
 पिष्ठायुनाकायपरियुष्टारंदेवलोकायपेशितारंमनुष्यलोकायप्रकरितारं०सर्वेभ्योलोकैर्भ्यऽउपसेक्तारुमर्वकृत्यैबुधायोपमंथि-
 तारुंभेधायघासःपत्सूर्लीप्रकुमार्यरजयित्रीम् ॥ २० ॥ भृशाय० भृशं० ॥ २० ॥ एतेपंचद्विपदाः ॥ तदग्रतःआकाशा-
 दयस्त्रयपकपदाः ॥ भृशाग्रतएकपदेआकाशं ॥ घृतंघृतपावानइत्यस्वप्रजापतिर्ऋषिः यजुःविश्वेदेवादेवताआकाशावा० ॥
 ॐ घृतंघृतपा० हां ॥ २१ ॥ आकाशाय० आकाशं ॥ २१ ॥ पर्जन्यादयआकाशपर्यताःसप्तपूर्वपंक्तौस्थापनीयाः ॥
 आकाशाग्रतआग्नेयेएकपदेवायुं ॥ वायोःपूतइत्यस्वआभूर्तिर्ऋषिः गायत्रीछंदः सोमोदेवतावाय्वावा० ॥ ॐ वायोः
 पूतःपुषिर्त्रेणप्रत्सइवसोमोअतिहुतः ॥ इंद्रस्वयुज्जुष्टसर्वा ॥ २२ ॥ वायवे० वायुं० ॥ २२ ॥ तदग्रतएकपदेपूपाणं ॥

पूषणंघनिष्ठुनाइत्यस्यप्रजापतिक्रपिः यजूंपिपूयज्ञादयोळिगोक्तादेवतापूष्णआवा० ॥ ॐ पूषणंघनिष्ठुनांधाहीनरूथूलगु-
 दयासुपर्णानुदाभिर्दिग्दुत्तंअत्रैरुपोबुस्थिनादृषणमुंडाभ्यांबाजिनुरेशेपेनप्रजाःरेतस्राचापापिपितेनप्रदुरान्पायुनाकुम्भांछं-
 कर्षुडैः ॥ २३ ॥ पूष्णे० पूषाणं० ॥ २३ ॥ वितथादयःपंचद्विपदाः ॥ पूष्णोअतःपदद्वयेवितथं ॥ विदद्यदीत्यस्यकु-
 शिककृपिःत्रिष्टुप्लंडः इंद्रोदेवतावितथावा० ॥ ॐ चिदद्यदीसुरमारुग्णमद्रेर्मेहिपार्धःपूष्यंॐसुअर्थकः ॥ अत्रैनयत्सुपद्य-
 धराणामधुर्यंप्रधुमार्जानुतीगात् ॥ २४ ॥ वितथाय० वितथं० ॥ २४ ॥ वितथाग्रतःपदद्वयेग्रहक्षतं ॥ गृहामाइत्य-
 स्वशंयुर्कृपिः त्रिष्टुप्विविराह्लंडः वासुदेवताग्रहक्षतावा० ॥ ॐ गृहामाविभीतुमावेपध्वमूर्जेविर्भ्रतुऽएर्मसि ॥ ऊर्जेवि-
 र्भ्रहःसुमनांसुमेधागुहाज्ञैमिमनसगोदेमानः ॥ २५ ॥ गृहक्षताय० गृहक्षतं० ॥ २५ ॥ तदग्रतःपदद्वयेयमं ॥ यमा-
 यत्येत्यस्यदध्यह्यार्धवर्षणकृपिः त्रीणियजूंपिआद्यस्ययमनामावातोदेवताअंत्ययोर्धर्मोदिवतायमावा० ॥ ॐ युमायुत्वांनि०
 पित्रे ॥ २६ ॥ यमाय० यमं० ॥ २६ ॥ तदग्रतःपदद्वयेगंधर्वं ॥ गंधर्वस्त्वेत्यस्यपरमेष्ठीकृपिः यजुःपरिधयोदेवतागं-
 धर्वावा० ॥ ॐ गंधर्वस्त्वार्ध्रिधार्धसुऽपरिदधातुविश्वस्यारिष्टेषुयजमानस्यपरिधिरस्यन्निरिडऽईडितः ॥ इंद्रसवाहुरसि-
 दक्षिणोविश्वस्या० ॥ सिन्नायकर्णौत्वोत्तरुतऽपरिघत्तांभ्रुवेणुषर्भेणाविश्वस्यारिष्टेषु० छितः ॥ २७ ॥ गंधर्वाय० गंधर्वं०
 ॥ २७ ॥ तदग्रतःपदद्वयेमृंगराजं ॥ सोमंॐराजानमित्यस्यतापसकृपिः अनुष्टुप्लंडः सोमाद्यथादित्यविष्णुसूर्यबृहस्पतयो

देवता भुंगराजावा० ॥ ॐ सोमुराजानुमर्वसिमुन्वारंभामहे ॥ आदित्यान्विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिं स्वाहा ॥ २८ ॥
 भुंगराजाय० भुंगराजं० ॥ २८ ॥ तदग्रतोसुगादयस्त्रयएकपदाः ॥ भुंगराजाग्रतएकपदेमृगं ॥ मृगोनभीमइत्यस्यजय-
 विःत्रिष्टुप्लंदः इंद्रोदेवतामृगावा० ॥ ॐ मृगोनभीमः कुचुरोगिरिष्ठाः पंरुवतऽआजंगंध्यापरंस्थाः ॥ सूकं सुं शार्यपु-
 विर्मिद्रतिग्मं विशर्नुताड्विष्टुधौतुदस ॥ २९ ॥ मृगाय० मृगं० ॥ २९ ॥ पूपादयोमृगांताः सप्तदक्षिणपंक्तौस्थाप्याः ॥
 तदग्रतोनेर्कतेएकपदेपितृन् ॥ पितृभ्यहस्यस्रजापतिर्ऋपिः सप्तयजूंपिपितरोदेवताः पित्रावा० ॥ ॐ पितृभ्यं-
 सधा० शुंधध्वम् ॥ ३० ॥ पितृभ्यो० पितृन् ॥ ३० ॥ पित्रग्रतएकपदेदौवारिकं ॥ द्वेधिरूपेतिमत्रस्यकुत्सऋपिः त्रि-
 ष्टुप्लंदः अभिर्देवतादौवारिकावा० ॥ ॐ द्वेधिरूपेचरतुः स्वैर्भुन्यान्याद्युत्समुर्पधापयेते ॥ हरिरुन्यसुं भवतिस्त्रुधावांछु-
 क्रोऽभुन्यसुं ददृशेसुचर्चाः ॥ ३१ ॥ दौरिकाय० दौवारिकं० ॥ ३१ ॥ सुग्रीवादयः पंचद्विपदाः ॥ दौवारिकाग्रतः
 पदद्वयेसुग्रीवं ॥ तन्नोघातमित्सस्यगौतमऋपिः जगतीछंदः विश्वेदेवदेवतासुग्रीवावा० ॥ तन्नोघातोमयो० वृषम् ॥
 ॥ ३२ ॥ सुग्रीवाय० सुग्रीवं० ॥ ३२ ॥ तदग्रतः पदद्वयेपुष्पदंतं ॥ नमः पार्थयित्सस्यपरमेष्ठीऋपिः यजूंपिचहवोरुद्रादे-
 वताः पुष्पदंतावा० ॥ ॐ नमः पार्थीय० ॥ ३३ ॥ पुष्पदंताय० पुष्पदंतं० ॥ ३३ ॥ तदग्रतः पदद्वयेवरुणं ॥ इमम्म-
 इत्सस्यशुनः शेषऋपिः गायत्रीछंदः वरुणोदेवतावरुणावा० ॥ ॐ इमम्मर्मेधरुण० के० ॥ ३४ ॥ वरुणाय० वरुणं० ॥ ३४ ॥

तदग्रतःपदद्वयेअसुरं ॥ येरूपाणीत्यस्यप्रजापतिक्रिपिःत्रिष्टुप्लंदःअग्निदेवताअसुरावा० ॥ ॐ येरूपाणिप्र० ॥ ३५ ॥
 असुराय० असुरं० ॥ ३५ ॥ तदग्रतःपदद्वयेद्योपं ॥ नमोस्तुसर्वेभ्यइत्यस्यप्रजापतिक्रिपिःअनुष्टुप्लंदः सर्पादेवताःस-
 र्पावा० ॥ ॐ नमोस्तुसर्वे० ॥ ३६ ॥ शोपाय० शोपं ॥ ३६ ॥ तदग्रतःपापादयस्त्रयएकपदाः ॥ शोपाग्रतएकपदे-
 पापं ॥ माग्नेर्गोइत्यस्यप्रजापतिक्रिपिःयजुःअर्द्धसौम्यंअर्द्धद्यावापृथिव्यंपापावा० ॥ ॐ माग्नेर्गोसंविक्थुऽऊर्ज्जघत्स्सु-
 धिर्धणेष्टीङ्घीसुतीचीड्येधामूर्जदधाधाम् ॥ पाप्माहुतोनसोमः ॥ ३७ ॥ पापाय० पापं० ॥ ३७ ॥ दौधारिकादयः
 पापांताःसप्तपथिमपंचौस्याप्याः ॥ तदग्रतोचायव्येएकपदेरोगं ॥ परंमृत्योइत्यस्वसंकसुकऋपिःत्रिष्टुप्लंदःमृत्युर्देवता
 रोगावा० ॥ ॐ परंमृत्योअनु० वीरान् ॥ ३८ ॥ रोगाय० रोगं० ॥ ३९ ॥ रोगाग्रतएकपदेअहिं ॥ अहिरिवभोगै-
 रित्यस्यप्रजापतिक्रिपिःत्रिष्टुप्लंदः हस्तग्नोदेवताअन्नावा० ॥ अहिरिवभोगैःप० वृथितः ॥ ३९ ॥ अह्ये० अहिं० ॥
 ॥ ३९ ॥ तदग्रतोमुख्यादयःपंचद्विपदाः ॥ अन्नग्रतःपदद्वयेमुख्यं ॥ मुखं सदस्यइत्यस्यप्रजापत्यश्चिसरस्वत्यऋषयःज-
 गतीलंदःअथिसरस्वतीद्रादेवताःमुख्यावा० ॥ ॐ मुखं सदस्यगिरुऽइत्सर्वेनजिह्वापृथिविर्मुश्चिनासन्सर्वस्वती ॥ चप्युं-
 नमपुमुंविपंगस्युषालोवृस्तिर्नद्येपोहरसातरुखी ॥ ४० ॥ मुख्याय० मुख्यं० ॥ ४० ॥ मुख्याग्रतःपदद्वयेमच्छाटं ॥ भद्रं
 कर्णेभिरित्यस्योत्तमऋपिःत्रिष्टुप्लंदः विधेदेवादेवतामच्छाटावा० ॥ ॐ मुद्रंकर्णेभिःशृ० यदास्यः ॥ ४१ ॥ भद्राष्टाय०

भद्रादं० ॥ ४१ ॥ भद्रादाग्रतःपद्द्वयेसोमं० ॥ द्ययसोमेत्यस्वबंधुर्ऋषिःगायत्रीछंदःसोमोदेवतासोमावा० ॥ ॐ
 द्ययसोमं० भद्रि ॥ ४२ ॥ सोमाय० सोमं० ॥ ४२ ॥ सोमाग्रतःपद्द्वयेसर्पं ॥ येवामीत्यस्वप्रजापतिर्ऋषिःअनुष्टुप्-
 छंदःसर्पादेवतासर्पावा० ॥ ॐ येवामीरोचुने० नर्मः ॥ ४३ ॥ सर्पाय० सर्पं० ॥ ४३ ॥ तदग्रतःपद्द्वयेअदितिं ॥
 अदितिर्द्यौरित्यस्वगोतमर्ऋषिःत्रिष्टुप्छंदःविश्वेदेवाधिदेवताअदितेरावा० ॥ ॐ अदितिर्द्यौरं० दित्वम् ॥ ४४ ॥ अदित्यै०
 अदितिं० ॥ ४४ ॥ अदित्यग्रतएकपदेदितिं ॥ कायस्वाहेत्यस्वप्रजापतिर्ऋषि औद्रभणसंज्ञानियंजूषिलिंगोक्तादेवतादि-
 स्वावा० ॥ ॐ कायस्वाहाकस्मैस्वाहाकतुमस्मैस्वाहास्वाहाधिमाधीतायुस्वाहामनःप्रजापतयेस्वाहाचिचिचिचितायादित्यै-
 स्वाहादित्यैमुहैस्वाहादित्यैसुमृडीकायैस्वाहासरस्वत्यैपायुकायैस्वाहासरस्वत्यैवृहृहृस्वाहा पूज्णेस्वाहापूज्णेप्रपु-
 थ्यायुस्वाहा पूज्णेनुरंधिपायुस्वाहात्त्वष्ट्रेस्वाहात्त्वष्ट्रेतुरीपायुस्वाहात्त्वष्ट्रेरुपायुस्वाहाविष्णवेस्वाहाविष्णवेभूयुपायुस्वाहा-
 विष्णवेशिपिविष्टायुस्वाहा ॥ ४५ ॥ दित्यै० दितिं० ॥ ४५ ॥ इतिब्रह्मादयोदित्यंताःपंचचत्वारिंशद्देवतामंडलेस्थाः ॥
 ततोमंडलाद्बहिः ॥ ईशानकोणेचरकीं ॥ चत्वारिंशंशतैस्वप्रजापतिर्ऋषिः त्रिष्टुप्छंदःयज्ञपुरुपोदेवताचरक्यावा० ॥ ॐ
 चत्वारिंशंगुत्रं० ॥ आविवेश ॥ १ ॥ चरक्यै० चरकीं० ॥ १ ॥ आश्वेयकोणेविदारीं ॥ ततोधिराडित्यस्वनारायण-
 ऋषिः अनुष्टुप्छंदः जगद्धीजंरुपोदेवताविदार्यावा० ॥ ॐ ततोधिराडं० पुरः ॥ २ ॥ विदार्यै० विदारीं० ॥ २ ॥

नक्त्यपूतना ॥ द्रुपदादेवेत्यस्यप्रजापत्यश्विसरस्वतीन्द्राक्रपयः अनुष्टुप्छंदःआपोदेवतापूतनावा० ॥ ॐ द्रुपदादिव० ॥
 पूतनाये० पूतनां० १। ३ ॥ वायव्यकोणेपापराक्षसीं ॥ रक्षसांभागोसीत्यस्यप्रजापतिक्रपिः सप्तयजूषिलिंगोक्तारक्षो-
 घाद्यापृथिवीवायुरमिर्वपाश्रपण्यौदेवतापापराक्षस्यावा० ॥ ॐ रक्षसांभागो० गच्छतम् ॥ ४ ॥ पापराक्षस्यै० पापराक्ष-
 सीं० ॥४॥ ततःपूर्वादितुदिक्षु ॥ पूर्वस्कंदं ॥ यदक्रंदेत्यस्यजमदग्निदीर्घतमाष्टपीत्रिष्टुप्छंदः अथोदेवतास्कंदावा० ॥
 ॐ यदक्रंदन्त्र० अर्षेन् ॥ १ ॥ स्कंदाय० स्कंदं० ॥ १ ॥ दक्षिणेअर्षमाणं ॥ अर्षमणमित्यस्यतापसक्रपिः अनुष्टुप्
 छंदः अर्षमष्टरूपतीन्द्रवारिचप्युत्तरस्वतीसवितारोदेवताअर्षमणआवाहने० ॥ ॐ अर्षुमणुंष्टु० हां ॥ २ ॥ अर्षम्णेन०
 अर्षमाणं० ॥ २ ॥ पश्चिमेजुंमकं ॥ येरूपाणीत्यस्यप्रजापतिक्रपिः त्रिष्टुप्छंदःअग्निदेवताजुंमकावा० ॥ ॐ येरूपाणिप्र०
 त् ॥ ३ ॥ जुंमकाय० जुंमकं० ॥ ३ ॥ उत्तरेपिलिपित्सं ॥ नतंविदाथइत्यस्यविश्वकर्माभौवनक्रपिःत्रिष्टुप्छंदःविश्वकर्मा
 देवतापिलिपित्सावा० ॥ ॐ नतंविदाथु० रंति ॥ ४ ॥ पिलिपित्साय० पिलिपित्सं० ॥ ४ ॥ ततःपूर्वादिदशदिक्षु ॥
 पूर्वं ॥ घातारमित्यस्यगर्गक्रपिःत्रिष्टुप्छंदः इंद्रोदेवताइंद्रावा० ॥ ॐ त्रातारुमिं० ॥१॥ इंद्राय० इंद्रं० ॥१॥ आग्नेये ॥
 त्वन्नोअथइत्यसंआगिरसहिरण्यस्त्पक्रपिःजगतीछंदः अग्निदेवताअग्नाया० ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्नेतर्व० ॥ २ ॥ अग्नये०
 अग्निं० ॥ २ ॥ दक्षिणेयमापत्येत्यस्यदध्यङ्गार्धवर्षणक्रपिःत्रीणियजूषि आद्यस्यमनामावातोदेवताअंस्ययोर्धमदेवता

यमावा० ॥ ॐ युमायुत्वां० ॥ ३ ॥ यमाय० यमं० ॥ ३ ॥ नैर्ऋत्ये ॥ असुन्वंतमित्यस्यप्रजापतिर्ऋपिः त्रिष्टुप्छंदः नि-
 र्ऋतिर्देवतानिर्ऋत्यावा० ॥ ॐ असुन्वंतुम० ॥ ४ ॥ निर्ऋतये० निर्ऋतिं० ॥ ४ ॥ पश्चिमे ॥ तत्वायामीत्यस्यशुनःशे-
 पऋपिः त्रिष्टुप्छंदःवरुणोदेवतावरुणावा० ॥ ॐ तत्वायामि० ॥ ५ ॥ वरुणाय० वरुणं० ॥ ५ ॥ वायव्ये ॥ आनो-
 नियुक्तिरित्यस्यसिष्ठऋपिः त्रिष्टुप्छंदः वायुर्देवतावाय्वावा० ॥ ॐ आनोिनियुक्तिःशु० ॥ ६ ॥ वायवे० वायुं० ॥ ६ ॥
 धय० सोमेत्यस्यबंधुर्ऋपिः गायत्रीछंदः सोमोदेवतासोमावा० ॥ ॐ धय० सोमं० ॥ ७ ॥ सोमाय० सोमं० ॥ ७ ॥
 तमीशानमित्यस्यगोतमऋपिः जगतीछंदः ईशानोदेवताईशानावा० ॥ ॐ तमीशानुं० ॥ ८ ॥ ईशानाय० ईशानं० ॥ ८ ॥
 असेरुद्राइत्यस्यप्रगाथऋपिः त्रिष्टुप्छंदः ब्रह्मादेवताब्रह्मावाह० ॥ ॐ असेरुद्रामे० ॥ ९ ॥ ब्रह्मणे० ब्रह्माणं० ॥ ९ ॥
 स्योनापृथिवीत्यस्यमेधातिथिर्ऋपिः गायत्रीछंदः पृथिवीदेवताअनंतावा० ॥ ॐ स्योनापृ० ॥ १० ॥ अनंताय० अनंतं ॥
 ॥ १० ॥ ततःपूर्वादिचतुर्दिक्षु ॥ ॐ उग्रसेनं ॥ १ ॥ उग्रसेनाय० उग्रसेनं० ॥ १ ॥ दक्षिणेडामरं ॥ अवेष्टादंदंशुकाइत्यस्यवरुणऋपिः पंचयजूंषि-
 ॐ उग्रलोहितेन० ॥ १ ॥ उग्रसेनाय० उग्रसेनं० ॥ १ ॥ दक्षिणेडामरं ॥ अवेष्टादंदंशुकाऽप्राचीमारोहगायत्रीत्वाथतुर० सामत्रिष्टुप्छंदः सुब्रह्मद्रविणं
 ॥ २ ॥ डामराय० डामरं० ॥ २ ॥ पश्चिमेमहाकालं ॥ सोमस्यत्विषिरित्यस्यवरुणऋपिः द्वादशयजूंषिलिंगोक्तादेव-

तामहाकालावा० ॥ ॐ सोमस्युत्विपरिस्रितधेमेत्विभिर्भूयात् ॥ अग्नयेस्वाहासोमायुस्वाहासवित्रेस्वाहाहुसरस्वत्यैस्वाहा-
पूष्णेस्वाहाद्बृहस्पतयेस्वाहोद्राद्युस्वाहा७श्लोकायुस्वाहा७श्रायुस्वाहा७भगोयुस्वाहा७र्युग्णेस्वाहा ॥ ३ ॥ महा-
कालाय० महाकालं० ॥ उत्तरेपिल्लिपित्सं ॥ नतंविदाथेत्यस्वविश्वकर्मासौवनऋषिःत्रिष्टुप्लंडः विश्वकर्मादेवतापिल्लिपि-
त्सायाह० ॥ ॐ नतंविदायु० ॥ ४ ॥ पिल्लिपित्साय० पिल्लिपित्सं० ॥ ततःपोडशोपचारैःपूजनं ॥ ॥ इतिवैदिक-
मंत्रैर्वास्तुमंडलदेवतास्थापनं ॥ ॥

पौराणवास्तुमण्डलदेवतास्थापनं ॥ मध्येनवपदेद्ददयेन्नक्ष्माणं ॥ सर्वदेवप्रधानंचसर्वकामफलप्रदं ॥ अग्रतःसर्व-
संपूज्यंप्रारंभेयज्ञकर्मणि ॥ ब्रह्म० ब्र० आ० स्था० ॥ एवंसर्वत्र ॥ तत्पूर्वपदत्रयेअर्थमाणं ॥ अहमावाहयिष्यामिअर्थमाणं-
त्रिलोचनं ॥ वनस्पतिसमाकारंनीलवर्णमहाप्रभुं ॥ अर्थमाणंस्था० ॥ तद्दक्षिणेपदत्रयेसवितारं ॥ आवाहयाम्यहंदेवंस-
वितारंदियाकरं ॥ सप्ताश्वरथसंयुक्तंगोवृन्दनिवारणं ॥ सवित्रे० सवितारं० ॥ तत्पश्चिमपदत्रयेचिवस्वन्तं ॥ अहमा-
वाहयिष्यामिचिवस्वन्तंमहाबलं ॥ रत्नेत्रंविशालाक्षंयज्ञमूर्तिसुरेश्वरं ॥ चिवस्वन्तं० चिवस्वन्तं० ॥ तदुत्तरपदत्रयेचिबुधा-
धिपतिं ॥ अहमावाहयिष्यामिचिबुधाधिपतिंप्रभुं ॥ नाकाधिपंसहस्राक्षंखट्वाखेटकधारिणं ॥ चिबुधाधिपतेयं० चिबुधा-
धिपतिं० ॥ आग्नेयएकपदेमित्रं० ॥ अहमावाहयिष्यामिमित्रंचारुणसंनिभं ॥ वज्रहस्तंसुरश्रेष्ठंयज्ञकर्तृवरप्रदं ॥ मित्राय०
मित्रं० ॥ नैऋत्यएकपदेराजयक्षमाणं ॥ आवाहयामितंदेवंद्विभुजंराजयक्षमाणं ॥ धनुर्वीणसमायुक्तंयज्ञकर्मवधप्रदं ॥

राजयक्ष्मणे० ॥ राजयक्ष्माणं० ॥ चायव्यएकपदेपृथ्वीधरं ॥ पृथ्वीधरंमहत्तेजःस्फटिकच्छिवीश्वरं ॥ श्रूतनाथंमहाकायं
 देवमावाहयाम्यहं ॥ पृथ्वीधराय० पृथ्वीधरं० ॥ ईशान्येएकपदेआपवत्सं ॥ अहमावाहयिव्यामिआपवत्संमहाप्रभुं ॥
 कर्पूरसदशंसीम्यक्षीरोदपरिपूरितं ॥ आपवत्साय० आपवत्सं० ॥ ततआपवत्सादीशानकोणएकपदेअपः ॥ अहमावा-
 हयिव्यामिआपोयाःस्फटिकप्रभाः ॥ कर्पूरसदृशाःसौम्याःक्षीरोदकपरिप्लुताः ॥ अन्धो नमःअपः० ॥ मित्रादांभेयएक-
 पदेसावित्रं ॥ सावित्रंस्वर्धुनीलोकेधिमलंचगजाननं ॥ एकाक्षरंशिवंसौरिसचितारंमहेश्वरं ॥ साधित्राय० सावित्रं० ॥
 राजयक्ष्मणो नैर्ऋते एकपदे जयंतं ॥ आवाहयाम्यहं देवं जयं देवं द्रवूजितं ॥ विद्युद्भवानाभयं भीमजयं हि विजयप्रभुं ॥ जयं-
 ताय० जयंतं० ॥ पृथ्वीधराद्वायव्यएकपदेरुद्रं ॥ आवाहयाम्यहं देवं रुद्रं च जगतः प्रभुं ॥ चतुर्भुजं पारुडं सर्वलोकनम-
 स्कृतं ॥ रुद्राय० रुद्रं० ॥ ततोच्चाह्यपरिधौ ईशान्ये एकपदे शिखिनं ॥ आवाहयाम्यहं देवं हेमवर्णं सुशोभनं ॥ शिखिनं ज्वल-
 नप्रस्थं नागहारविभूषितं ॥ शिखिने० शिखिनं० ॥ तदग्रत एकपदे पर्जन्यं ॥ आवाहयाम्यहं देवं पर्जन्यं हेमवर्णकं ॥ चतुर्व-
 क्रमदौजस्कंचतुर्बाहुविभूषितं ॥ पर्जन्याय० पर्जन्यं० ॥ तदग्रतो जयन्तादयः पंचद्विपदाः ॥ पर्जन्याग्नेजयंतं ॥ आवाहया-
 म्यहं देवं जयंतं भुवनेश्वरं ॥ रुद्रवर्णं मर्दांतं च खड्गखेटकधारिणं ॥ जयंतं० ॥ तदग्रतः कुलिशायुधं ॥ आवाहया-
 म्यहं देवं गहेंद्रं च महाप्रभुं ॥ पीतवर्णं महाघोरं वज्रपाणिं सुरेश्वरं ॥ कुलिशायुधाय० कुलिशायुधं० ॥ तदग्रतः सूर्यं ॥ आवा-
 हयाम्यहं देवमादित्यं दिव्यतेजसं ॥ द्विगुजंचसहस्रांशुं पद्महस्तं वरप्रदं ॥ सूर्याय० सूर्यं० ॥ तदग्रतः सत्यं ॥ आवाहया-

म्यहंदेवंसत्यंसत्यैकदेवतं ॥ शुक्लामंडुकुवर्णं च शुक्लमालाविभूषितं ॥ सत्याय० सत्यं० ॥ तदग्रतोभृशं ॥ आवाहयाम्यहं
देवंभृशं च परमेश्वरं ॥ भस्मांगनीलकण्ठं च चतुर्बाहुंसुरेश्वरं ॥ भृशाय० भृशं० ॥ एतेपंचद्विपदाः ॥ तदग्रतजाकाशादय-
स्त्रयएकपदाः ॥ भृशग्रतएकपदेआकाशं ॥ आवाहयाम्यहंदेवमाकाशं च महाबलं ॥ शब्दब्रह्मपरदेवैहं च हिमसंनिभं ॥
आकाशाय० आकाशं० ॥ तदग्रतएकपदेवायुं ॥ आवाहयाम्यहंदेवदेवदेवं महाबलं ॥ जगद्रूपं जगध्यासं स्थितिं संहार-
कारकं ॥ वायवे० वायुं० ॥ पूषादयः सप्तदक्षिणपंतौ ॥ तदग्रतएकपदेपूषाणं ॥ आवाहयाम्यहंदेवं पूषाणं महासांपदं ॥
जगच्चतुर्माहांतं च स्थितिं संहारकारकं ॥ पूष्णेनमः पूषाणं० ॥ वितथादयः पञ्चद्विपदाः ॥ पूष्णोऽग्रतो वितथं ॥ आवाहया-
म्यहंदेवं वितथं दिव्यतेजसं ॥ ब्रह्मरूपं जगन्नाथं चतुर्वक्त्रं प्रजापतिं ॥ वितथाय० वितथं० ॥ तदग्रतो गृहक्षतं ॥ आवाह-
याम्यहंदेवं कृष्णवर्णं गृहक्षतं ॥ कमलाक्षं चतुर्बाहुं त्रैलोक्याधिपतिं प्रभुं ॥ गृहक्षताय० गृहक्षतं० ॥ तदग्रतोयमं ॥
अहमावाहयिष्यामि यमं महिषवाहनं ॥ ऊर्ध्वकेशं विरूपाक्षं भैरवं रक्तलोचनं ॥ यमाय० यमं० ॥ तदग्रतो गंधर्वं ॥ अह-
मावाहयिष्यामि गंधर्वं गणशोभितं ॥ गीतनृत्यसमायुक्तं सुगंधकुसुमान्वितं ॥ गंधर्वाय० गंधर्वं० ॥ तदग्रतोभृङ्गराजं ॥
आवाहयाम्यहंदेवं भृङ्गं च परमेश्वरं ॥ भस्मांगनीलकण्ठं च चतुर्बाहुं महादश्रुतिं ॥ भृङ्गराजाय० भृङ्गराजं० ॥ तदग्रतोऽसुगादय-
स्त्रयएकपदाः ॥ गुह्यराजाप्रतोसुगं ॥ अहमावाहयिष्यामि सुगं च परमेश्वरं ॥ सुवर्णाभं नीलकण्ठं चतुर्बाहुं सुशोभनं ॥ सुगाय०
सुगं० ॥ तदग्रतोऽनैऋतएकपदेपितृन् ॥ अहमावाहयिष्यामि पितरं च सुधाकृतिं ॥ उदीप्य लोके कतिष्ठंतं च द्राक् सद्रशश्रुतिं ॥

पितृभ्यो० पितृन्० ॥ ततोदौवारिकादयःसप्तपथिमपंक्तौ ॥ पित्रग्रतएकपदेदौवारिकं ॥ आवाहयाम्यहंदेवंविभुंदौवारि-
 कंतथा ॥ जीवरूपंत्वयैकेनयदिदंधार्यतेजगत् ॥ दौवारिकाय० दौवारिकं ॥ सुग्रीवादयःपंचद्विपदाः ॥ दौवारिकाग्र-
 तःसुग्रीवं ॥ अहमावाहयिव्यामिसुग्रीवरक्तवर्णकं ॥ पिंगनेत्रंमहास्थूलंभैरवतीक्ष्णदंष्ट्रकं ॥ सुग्रीवाय० सुग्रीवं ॥ तदग्र-
 तःपुष्पदंतं ॥ अहमावाहयिव्यामिपुष्पदंतंसुशोभनं ॥ शुक्लामंशुक्लवर्णंचशुक्लमालाविभूषितं ॥ पुष्पदन्ताय० पुष्पदन्तं० ॥
 तदग्रतोचरुणं ॥ आवाहयाम्यहंदेवंवरुणंकमलेक्षणं ॥ रक्तांबरधरंदेवंरक्तमालाविभूषितं ॥ वरुणाय० वरुणं० ॥ तदग्र-
 तोऽसुरं ॥ आवाहयाम्यहंदेवमसुरंचमरुत्प्रियं ॥ धूम्रवर्णंमहारौद्रमसुरंदैत्यमंगलं ॥ असुराय० असुरं० ॥ तदग्रतःशोषं ॥
 अहमावाहयिव्यामिशोषंचथेतवर्णकं ॥ रक्तांबरविशालाक्षंयज्ञमूर्तिसुरेश्वरं ॥ शोषाय० शोषं० ॥ पापादयस्त्रयएक-
 पादाः ॥ तदग्रतःपापं ॥ अहमावाहयिव्यामिपापंयक्ष्माणमेवच ॥ पापरूपंकृष्णवर्णपापकर्मरतंसदा ॥ पापाय० पापं० ॥
 तदग्रतोरोगं ॥ अहमावाहयिव्यामिरोगंरोगेणसंनिभं ॥ धूम्राक्षंधूम्रवर्णंचकृष्णमालाविभूषितं ॥ रोगाय० रोगं० ॥
 ततएकपदेअर्हिं ॥ अहमावाहयिव्यामिअनंतंचासुकितथा ॥ कालंकर्कोटकंचैवकुंडलीकृष्णापिंगलं० ॥ अहये० अर्हिं० ॥
 सुख्यादयःपंचद्विपदाः ॥ अक्षयतोसुख्यं ॥ अहमावाहयिव्यामिसुख्यंदेवंमहाबलं ॥ अरुणश्मश्रुकेशांतंत्रिनेत्रंचैवपद्भुजं ॥
 सुख्याय० सुख्यं० ॥ तदग्रतोभ्रष्टाटं ॥ अहमावाहयिव्यामिभ्रष्टाटंधूम्रलोचनं ॥ धूम्रवर्णंचिशालाक्षंयज्ञकतुर्वरप्रदं ॥ भ्रष्टा-
 टाय० भ्रष्टाटं० ॥ तदग्रतःसोमं ॥ अहमावाहयिव्यामिसोमंचसौम्यदैवतं ॥ अमृतस्त्राविणंदेवंसर्वलोकोपकारकं ॥ सोमाय०

सोमं० ॥ तद्ग्रतःसर्पं ॥ आवाहयाम्यहं देवपुरांगरुलभृपितं ॥ सर्पाय० सर्पं० ॥ तद्ग्रतोऽदितिं ॥ अहमावाहयिव्या-
मिअदितिंचसुरेश्वरीं ॥ मातरंसर्वदेवानां प्रीतवर्णासुशोभनां ॥ अदित्यै० अदितिं ॥ ततएकपदेदितिं ॥ अहमावाह-
यिव्यामिदितिंचैवसुरेश्वरीं ॥ रक्तवर्णामहाकायांसर्वदानवमातरं ॥ दिल्यै० दितिं० ॥ ४५ ॥ ततोमंडलाद्ग्रहिः ॥
ईशान्येचरकीं० ॥ आग्नेयेचिदारीं ॥ नैर्ऋत्येपूतनां० ॥ वायव्येपापराध्वसीं० ॥ पूर्वस्कंदं० ॥ दक्षिणेअर्यमणं० ॥
पश्चिमेजुंभकं० ॥ उत्तरेपिल्लिपित्सं० ॥ पूर्वादिपु इंद्रं० अग्निं० यमं० निर्ऋतिं० वरुणं० धातुं० सोमं० ईशानं ॥ ईशान-
पूर्वमध्येत्रल्लाणं ॥ नैर्ऋत्यवरुणमध्येअनंतं ॥ ततःपूर्वं उग्रसेनाय० उग्रसेनं० ॥ दक्षिणे डामराय० डामरं० ॥ पश्चिमे
महाकालाय० महाकालं० ॥ उत्तरेपिल्लिपित्साय० पिल्लिपित्सं० ॥ ततोवास्तुमण्डलेदेवतानां षोडशोपचारैः पूजनं ॥
इतिपौराणमण्डलेदेवतास्थापनं ॥ ॥

अथवापीकूपोत्सर्गविधिः ॥ ॥ अथातोवापीकूपतडागारासदेवतायतनानां प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामः ॥ तत्रादौ-
तडागस्य प्राच्यां वाप्यादीनां पश्चिमदिग्भागे तदलाभे पूर्वशानोत्तरान्यतमे देशेनातिदूरेनातिसमीपे षोडशहस्तं द्वादशहस्तं दशह-
स्तं वा चतुरलं चतुर्द्वारं मंडपं कृत्वा तन्मध्ये पञ्चहस्तां चतुर्हस्तां वाहस्तोच्छ्रितां कूर्मपृष्ठोन्नतं वेदिकृत्वा तस्याश्चतुर्दिक्षु त्रयोदशां-
गुलांतरं सत्त्वा कुंडानिकण्ठयुक्त्वा निसर्वतो हस्तमात्राणि चतुरस्रानि कुंडानि चतुर्दिक्षु बंगुलविक्षारत्रिमेखलानि वि-
तस्तिमात्राय तसतांगुलविल्लुतयो नियुतानि पञ्चमेवं चिंधेद्या ईशानभागे आचार्यकुंडं तस्येशानभागे हस्तमात्रांग्रहवेदिं ने-

क्रतुवास्तुमण्डलं ग्रहमखोक्तं च संभारं विधाय ॥ तत्र उक्तकालेषु हेतुहृत्तयजमानः गृहे पूर्वाह्निं श्रीपर्ण्यादिपीठे पत्न्या सह प्राशु-
 ख उपविश्य आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ॥ मम एकविंशतिपुरुषानुद्धृतुसाधारणसर्वलोकानां आत्मनश्च दानपा-
 नाय ग्राहणार्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सग्रहमखं कूपप्रतिष्ठापनं करिष्ये ॥ इति संकल्पः ॥ एवमन्यत्र तत्तत्पदोहः कार्यः ॥ गणेश-
 पूजनादिनां दीश्राद्धांतं कृत्वा ॥ ततो ब्रह्माचार्याद्युत्तिग्वरणं ॥ षोडशऋत्विजो अष्टौ द्वारपालानष्टौ चतुरो वा जापकानपिष्टु-
 णुयात् ॥ मधुपर्कविधिनान्ब्रह्मसुखान्पूजयित्वा सौवर्णकुंडलेकेथूरकटकांगुलीयकवस्त्रौ च तोषयेत् ॥ ततो वेदधोपेणतूर्यमं-
 गलशब्देन च सपेयजमानान्विताऋत्विजो यजनदेशं गत्वा सभामण्डपे उपकरणजातं संस्थाप्योपविशेयुः ॥ अथ साचार्यः सप-
 तीको यजमानः जलपूर्णकलशं फलपुष्पादियुतं गंधाद्यर्चितं गृहीत्वा मद्रं कर्णेभिरित्यादिशाकुनमन्त्रान्पठन् गंडपं प्रदक्षिणीकृत्य-
 पूर्वद्वारेण मंडपं प्रविशेत् ॥ दक्षिणद्वारेण पत्नी ॥ ततः सर्पपचिकिरणादिपञ्चगव्यं कृत्वा पूजोपकरणादियागभूमिं संप्रोक्ष्य ॥
 यथोक्तप्रकारेण मंडपपूजां विधाय पश्चिमद्वारेण प्रविश्य वेद्याः प्रादक्षिण्येन दक्षिणतो गत्वा तत्रोपविश्य प्राणानायम्य नैर्ऋत्यां वा-
 स्तुषु परिमंडले वा स्तुं पूजयेत् ॥ ॥ यथा ॥ अथ पूर्वोऽतिथौ प्रारिप्सितस्य कर्मणः सांगतासिद्धयर्थं वा स्तुमंडलदेवतास्था-
 पनं पूजनं च करिष्ये ॥ कारिकायां ॥ ब्रह्माणमादितः कृत्वा शिखिनं वा क्रमेण तु ॥ प्रणवाद्यैर्नाममन्त्रैर्नमोतैः पूजयेदिमाः ॥
 आवाहनादिभिः सर्वैरुपचारैः समाहितः ॥ वास्तुमण्डलस्य आग्नेयादिकोणे पुशंकुचतुष्टयं दद्यात् ॥ तत्र मन्त्रः ॥ विशंतु भू-
 तलेनागालोकपालाश्च सर्वतः ॥ अस्मिन्ह्येव तिष्ठंतु आयुर्वलकराः सदा ॥ एवं नैर्ऋत्ये वायव्ये ईशाने च ॥ प्रतिरोपणं मन्त्रा-

द्युतिः ॥ ततोद्विगुणसूत्रेणसर्वंपांचेनकुर्व्यात् ॥ आमेयादिशंकुपाश्वेरोपणक्रमेणमापक्तवलीन्दद्यात् ॥ तत्रमन्त्राः ॥
 अग्निभ्योव्यधसर्पेभ्योयेचान्येतान्समाश्रिताः ॥ बलिंतेभ्यःप्रयच्छामिपुण्यमोदनसुत्तमं ॥ १ ॥ नैर्ऋत्यधिपतिश्चैवनेत्रै-
 त्यांवेचराक्षसाः ॥ बलिंतेभ्यःप्रयच्छामिपुण्यमोदनसुत्तमं ॥ २ ॥ इंद्रमसोवायुरध्वोभ्योयेचान्येतान्समाश्रिताः ॥ बलिं-
 तेभ्यःप्रयच्छामिपुण्यमोदनसुत्तमं ॥ ३ ॥ रुद्रेभ्यश्चैवसर्पेभ्योयेचान्येतान्समाश्रिताः ॥ बलिंतेभ्यःप्रयच्छामिगृह्णंतुसत-
 तोत्सुकाः ॥ ४ ॥ ततोवेद्युपरिवक्त्रेकुंकुमादिनासुवर्णरजतादिशलाकयावा ॥ इंद्रादिनमोतैर्नामभिःपश्चादारभ्यप्रा-
 गंताउदक्संस्थाःसमाङ्गुलद्वयांतराद्वादशरेखाःकृत्वातासुदेवताभावाद्द्वयेत् ॥ यथा ॥ ॐ शान्त्यैनमःशान्तिमावा-
 द्यामि १ ॥ ॐ यशोवत्यैनमःयशोवतीमा २ ॥ ॐ कांत्यैनमःकांतिमावा ३ ॥ ॐ विशालायैनमःविशालामा ४ ॥
 ॐ प्राणवाहिन्यैनमःप्राणवाहिनीमा ५ ॥ ॐ सत्यायैनमःसत्यामा ६ ॥ ॐ सुमत्यैनमःसुमर्ति ७ ॥ ॐ नंदायै-
 नमःनंदामा ८ ॥ ॐ सुभद्रायैनमःसुभद्रामा ९ ॥ ॐ सुरधायैनमःसुरधामा १० ॥ ॐ स्थिरायैनमःस्थिरामा ११ ॥
 ॐ विरजायैनमःविरजामा १२ ॥ नामभिल्लयैवदक्षिणारंभाउदगंताःप्राक्संस्थाःसमाःजंगुलद्वयांतराद्वादशरेखाः
 कृत्वावाहयेत् ॥ यथा ॥ ॐ हिरण्ययैनमःहिरण्यामा १ ॥ ॐ सुप्रभायैनमःसुप्रभामा २ ॥ ॐ लक्ष्म्यैनमःल-
 क्ष्मीमा ३ ॥ ॐ विभूत्यैनमःविभूतिमा ४ ॥ ॐ चिमलायैनमःचिमलामा ५ ॥ ॐ प्रियायैनमःप्रियामा ६ ॥
 ॐ जययैनमःजयामा ७ ॥ ॐ कालायैनमःकालामा ८ ॥ ॐ शोकायैनमःशोकामा ९ ॥ ॐ इंद्राण्यैनमःइंद्रा-

णीमा० १० ॥ ॐ विमर्शयनमःविभयामा० ११ ॥ ॐ शिवायनमःशिवामा० १२ ॥ ततःरेखादेवताःसंपूज्यमध्ये-
 मंडूकादिपीठदेवताआवाहयेत् ॥ ॐ मंडूकायनमः १ ॥ ॐ मूलप्रकृत्येनमः २ ॥ ॐ आधारशक्त्येनमः ३ ॥ ॐ कूर्मा-
 यनमः ४ ॥ ॐ अनंतायनमः ५ ॥ ॐ पृथिव्येनमः ६ ॥ ॐ श्वेतद्वीपायनमः ७ ॥ ॐ कल्पवृक्षायनमः ८ ॥ ॐ
 रत्नमंडपायनमः ९ ॥ ॐ सिंहासनायनमः १० ॥ इतिमध्ये ॥ ततःप्रागादिचतुर्दिक्षु ॥ ॐ धर्मायनमः १ ॥ ॐ ज्ञाना-
 यनमः २ ॥ ॐ वैराग्यायनमः ३ ॥ ॐ ऐश्वर्यायनमः ४ ॥ ततआग्नेयादिपुचतुर्पुकोणेषु ॥ ॐ अधर्मायनमः १ ॥ ॐ
 ॐ अज्ञानायनमः २ ॥ ॐ अवैराग्यायनमः ३ ॥ ॐ अनैश्वर्यायनमः ४ ॥ ततःमध्ये ॥ ॐ आत्मनेनमः १ ॥ ॐ
 अंतरात्मनेनमः २ ॥ ॐ ज्ञानात्मनेनमः ३ ॥ ॐ परमात्मनेनमः ४ ॥ ॐ अग्निमंडलायनमः ५ ॥ ॐ सोममंडलाय०
 ६ ॥ ॐ सूर्यमंडलायनमः ७ ॥ ॐ संसत्त्वायनमः ८ ॥ ॐ रंजसेनमः ९ ॥ ॐ तंतमसेनमः १० ॥ ॐ सर्वशक्तिक-
 लासनायनमः ११ ॥ मध्येपंचविंशतिपदेवास्तोर्द्वये ॥ ॐ ब्रह्मणेनमःब्रह्माणमावाहयामि ॥ ॥ तत्पुरतःद्वादशपदो-
 यमा ॥ ॐ अर्यम्णेनमःअर्यमाणमा० ॥ सवितादक्षिणेतद्वत् ॥ ॐ सवित्रेनमःसवितारमा० ॥ विवस्वान्पश्चिमेतथा ॥
 ॐ विवस्वतेनमःविवस्वतमा० ॥ उत्तरेद्वादशपदे ॥ ॐ विद्युधाधिपतयेनमःविद्युधाधिपति० ॥ आग्नेयएकपदे ॐ मित्रा-
 यनमःमित्रमा० ॥ नैर्ऋत्यएकपदे ॥ ॐ राजयक्ष्मणेनमःराजयक्ष्माणं० ॥ चायव्यएकदे० ॐ पृथ्वीघरायनमःपृथ्वीघ-
 रमा० ॥ ईशान्यएकपदे ॐ आपवत्सायनमःआपवत्संमा० ॥ आपवत्सादीशानकोणएकपदे ॐ आपायनमःआपमा० ॥

मित्रादाग्नेयएकपदेसावित्रायनमःसावित्रमा० ॥ राजयक्ष्मणोनैर्ऋत्यएकपदे ॐ जवायनमःजवमा० ॥ पृथ्वीधराद्वायव्य-
एकपदे ॐ रुद्रायनमःरुद्रमा० ॥ नर्मोतैःसर्वत्र ॥ ततोबाह्यपरिधौईशानकोणादारभ्यप्रदक्षिणक्रमेणशिव्यादिद्वात्रिंशद्दे-
वताआवाहयेत् ॥ तद्यथा ॥ ईशान्येत्रिपदेशिखिनेनमःशिखिनमावाहयामि ॥ तदग्रतःपर्जन्यादिसप्तएकपदे ॥ ॐ
पर्जन्यायनमःपर्जन्यं० ॥ ॐ जयंतायनमःजयंतं० ॥ ॐ कुलिशायुधायनमःकुलिशायुधं० ॥ ॐ सूर्यायनमःसूर्यं० ॥
ॐ सत्यायनमःसत्यं० ॥ ॐ शृग्रायनमःशृशं० ॥ ॐ आकाशायनमःआकाशं० ॥ पर्जन्यादिसप्तअंतरिक्षपर्यंताःस्थापनी-
याःपूर्वपंक्तौ ॥ ततआग्नेयेत्रिपदे ॥ ॐ वायवेनमःवायुमावाहयामि ॥ पूषादिसप्तएकपदास्थानीयादधिष्णपंक्तौ ॥ यथा ॥
ॐ पूष्णेनमःपूषणं० ॥ ॐ वितथायनमःवितथं० ॥ ॐ गृहक्षतायनमःगृहक्षतं० ॥ ॐ यमायनमःयमं० ॥ ॐ गंधर्वा-
यनमःगंधर्वं० ॥ ॐ शृंगराजायनमःशृंगराजं० ॥ ॐ सृगायनमःसृगं० ॥ ॐ नैर्ऋत्येत्रिपदे ॥ ॐ पितृभ्योनमःपितृन्आ० ॥
दौवारिकादिसप्तथापर्यंताःस्थापनीयाःपश्चिमपंक्तौ ॥ ॐ दीवारिकायनमःदौवारिकंआवा० ॥ सुर्यावायनमःसुरीवं-
आवा० ॥ ॐ पुष्पदन्तायनमःपुष्पदन्तंआ० ॥ ॐ वरुणायनमःवरुणं० ॥ ॐ असुरायनमःअसुरंआ० ॥ ॐ शोषाय-
नमःशोषं० ॥ ॐ पाषायनमःपापं० ॥ वायव्येत्रिपदे ॥ ॐ रोगायनमःरोगमा० ॥ अह्नादिसप्तएकपदाःदक्षिणपर्यंताः
स्थापनीयाःउत्तरपंक्तौ ॥ ॐ अह्येनमःअहिंआ० ॥ ॐ सुख्यायनमःसुख्यं० ॥ ॐ भ्रष्टायनमःभ्रष्टांटं० ॥ ॐ सोमा-
यनमःसोमं० ॥ ॐ सर्पायनमःसर्पं० ॥ ॐ अदित्येनमःअदितिं० ॥ ॐ दित्येनमःदितिं० ॥

कोणे० ॥ ॐ चरक्येनमःचरकींआ० ॥ आग्नेये ॥ ॐ विदार्येनमःविदारीं० ॥ नैऋत्ये ॥ ॐ पूतनायेनमःपूतनां० ॥
 वायव्ये ॥ ॐ पापराक्षस्येनमःपापराक्षसीं० ॥ पूर्वदिदिक्षु ॥ ॐ स्कंदायनमःस्कंदंआ० ॥ दक्षिणे ॥ ॐ अर्यम्णेनमः
 अर्यमणं० ॥ पश्चिमे ॥ ॐ जुंभकायनमःजुंभकं० ॥ उत्तरे ॥ ॐ पिल्लिपित्सायनमःपिल्लिपित्सं० ॥ ततः पूर्वोदि-
 दिक्षु ॥ ॐ इंद्रायनमःइंद्रं० ॥ ॐ अग्नेयेनमःअग्निं० ॥ ॐ यमायनमःयमं० ॥ ॐ निऋतयेनमःनिऋतिं० ॥ ॐ
 वरुणायनमःवरुणं० ॥ ॐ वायवेनमःवायुं० ॥ ॐ सोमायनमःसोमं० ॥ ॐ ईशानायनमःईशानं० ॥ पूर्वशानयोर्मध्ये ॥
 ॐ ब्रह्मणेनमःब्रह्माणं० ॥ निऋतिपश्चिमयोर्मध्ये ॥ ॐ अनंतायनमःअनंतं० ॥ ततःपूर्वे० ॥ ॐ उग्रसेनायनमःउग्र-
 सेनं० ॥ दक्षिणे ॥ ॐ डामरायनमः डामरं० ॥ पश्चिमे ॥ ॐ महाकालायनमःमहाकालं० ॥ उत्तरे ॥ ॐ पिल्लिपि-
 त्सायनमःपिल्लिपित्संआवाहयामि ॥ ततःवास्तुमंडलस्थपूर्वोक्तदेवतानांयथोक्तप्रकारेणयोडशोपचारैःपूजनंकृत्वापदेपुपा-
 यसभक्तवलीन्दद्यात् ॥ यथा ॥ ॐ ब्रह्मणेनमःपायसचलिंसमर्पयामि १ अर्यम्णेनमःपा० २ सवित्रेनमःपा० ३ त्रिविस्व-
 तेनमःपा० ४ विबुधाधिपायनमःपा० ५ मित्रायनमःपा० ६ राजशम्भणेनमःपा० ७ पृथ्वीधरायनमःपा० ८ आपव-
 त्सायनमःपा० ९ आपायनमःपा० १० साचित्रायनमःपा० ११ जयायनमःपा० १२ रुद्रायनमःपा० १३ शिखिनेनमः
 पा० १४ पर्जन्यायनमःपा० १५ जयंतायनमःपा० १६ कुलिशाशुभायनमःपा० १७ सूर्यायनमःपा० १८ सत्यायनमः
 पा० १९ शशायनमःपा० २० आकाशाशयनमःपा० २१ वायवेनमःपा० २२ पूणेनमःपा० २३ वितथायनमःपा० २४

गृहक्षतायनमःपा० २५ यमायनमःपा० २६ गंधर्वायनमःपा० २७ शृंगराजायनमःपा० २८ सृगायनमःपा० २९
 पितृभ्योनमःपा० ३० दौवारिकायनमःपा० ३१ सुग्रीवायनमःपा० ३२ पुष्पदन्तायनमःपा० ३३ वरुणायनमःपा० ३४
 अतुरायनमःपा० ३५ शोषायनमःपा० ३६ पापायनमःपा० ३७ रोगायनमःपा० ३८ अह्येनमःपा० ३९ सुख्याय
 नमःपायस० ४० भ्रष्टादायनमःपा० ४१ सोमायनमःपा० ४२ सर्पायनमःपा० ४३ अदित्येनमःपा० ४४ दित्येनमः
 पा० ४५ चरक्येनमःपा० ४६ चिदायैनमःपा० ४७ पूतनायैनमःपा० ४८ पापराक्षस्येनमःपा० ४९ स्कंदायनमःपा०
 ५० अर्यम्णेनमःपा० ५१ जुंभकायनमःपा० ५२ पिलिपित्सायनमःपा० ५३ इंद्रायनमःपा० ५४ अग्नयेनमःपा० ५५
 यमायनमःपा० ५६ निर्ऋतयेनमःपा० ५७ वरुणायनमःपा० ५८ वायवेनमःपा० ५९ सोमायनमःपा० ६० ईशा-
 नायनमःपा० ६१ ब्रह्मणेनमःपा० ६२ अनंतायनमःपा० ६३ उग्रसेनायनमःपा० ६४ डामरायनमःपा० ६५ महाका-
 लायनमःपा० ६६ पिलिपित्सायनमःपायसचलिसमर्पयामि ६७ ॥ इतिवास्तुपूजांकृत्वामंडपश्चेत्तमंडपपूजांकुर्यात् ॥
 अधाचार्यःस्वकुंडेकृतसंस्कारेऽग्निप्रतिष्ठाप्यकुण्डस्यपूर्वादिचतुर्दिक्षुक्षीरोदकदधुदककुशोदकगन्धोदकसंज्ञकान्कुंभान्स्था-
 पेयेत् ॥ कुंडाभावपधेतुस्यंडिलस्यचतुर्दिक्षुकलशान्स्थापयेत् ॥ ततोऽन्येऋत्विज आचार्यकुंडादग्निमुद्दत्स्यचतुर्षुकुण्डेषुकु-
 त्तसंस्कारेष्वग्निसंस्थाप्यप्रतिकुंडंशांतिकलशाख्यसेतुः ॥ ॥ अधयूपप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ यथा ॥ कादंबोवैकंकतःपालाशोवि-
 ल्वजोवाशिरःसंमितोयूपोत्राखणस्य ॥ नैयग्रोधःखादिरःकाश्मर्यमयोवाकंठसंमितोराजन्यस्य ॥ औदुंबरःमायुकःआर्जुनः

शुद्धमयोवाहृदयसंमितोवैद्यस्य ॥ विभीतकौटुंबरशाल्मलिसारदारुमयोनाभिप्रमाणःशुद्रस्य ॥ सर्वेषामविशेषेणत्रिररलि-
 मात्रोयजमानसंमितोवायूपोमवति ॥ अथप्रधानवेदिकोपर्युत्तरदेशेगतेकृत्वाआपोद्विष्टेत्यद्भिरभ्युक्ष्य ॥ ॐ ऊर्ध्वऊपुण-
 ऊत्तय० इतितस्मिन्तर्तयंप्रतिष्ठाप्यकुंकुमेनसमालिप्यपुष्पैर्धूपैःसंपूज्ययुवासुवासाइतिवह्यगुगेनाच्छाद्यनैवेद्यादिनापू-
 जयित्वा ऊर्ध्वऊपुण० इत्यभिमन्त्र्य ॥ तस्यदक्षिणभागेवेषुपरिमध्येचक्राब्जविधिनावारुणमंडलंविरच्य तदुपरिसूर्यादिवारु-
 णमंडलदेवताः(अत्रेवक्ष्यमाणाःसर्वाः)प्रणवादिनमोतचतुर्थ्यतनामभिस्तत्तल्लिङ्गोक्तवैदिकैर्यामत्रैरावाह्यसंपूज्यपायसवलि-
 दत्वाहोमसमयेतत्तन्मन्त्रैर्नाममन्त्रैर्वादिशदशतिलाहुतीर्जुहुयात् ॥ ततोमंडलमध्येमहीद्यौरित्यादिपूर्णपात्रनिधानां
 तंफलशंसंस्थाप्यतत्त्वायामीतिवरुणमावाह्यपोडशोपचारैःसंपूज्यतदुपरिसुवर्णनिर्भितांवरुणमूर्तिंइमंमेइतिमन्त्रेणपूजयेत् ॥
 ततोजलचरणयधिवासयेत् ॥ तानिच ॥ सौवर्णःकूर्मः ॥ ताम्रमयोमकरःसीवर्णोवा ॥ राजतौमत्स्यदुंडुभौ ॥ सीसकमयोदुं-
 दुभोवा ॥ कुलीरमंजूकौताम्रमयी ॥ मंजूकखपुमयोवा ॥ जलकाशिशुमारौराजतौआयसौवा ॥ हंसादयोयेशुह्काजलचरा-
 स्त्रराजताः ॥ चक्रवाकादयोयेपीतास्त्रैसौवर्णाः ॥ येरक्तास्त्रैताम्रमयाः ॥ येकृष्णास्त्रैसैसकाः ॥ पद्मानिमरकत्तपद्मरागा-
 दिनिर्मितानि ॥ रोप्यंनागाएकंअन्यजलचरजातंच ॥ तदेतत्सर्वंशपात्रेनिधायप्रक्षाल्यगंधैरनुलिप्यसंपूज्यताम्रपात्र्यां-
 मनोजृत्तिरितिवेषुपरिस्थापयित्वा तत्पार्श्वफलानिउशीरसर्पिःक्षीरसहृदेवीकाकजंघांपंचरत्नगंधोदकंपंकजाध्वोदकंपंचग-
 न्यकुसुतीर्थादंकुंभचस्थापयेत् ॥ वापीकूपयोःप्रतिष्ठापनेऽसिन्नवसेतीर्थोदकपूर्णान्तरत्नगर्भान्श्वेतवह्यगुगमाल्यचंदन-

विभूषितान्पद्मपत्रयोपेतान्कलशान्वाप्याः कूपस्त्रवाचतुर्षुकोणेपुकृतसप्तधान्यजुषुआजिघ्रकलशमित्तिस्थापयेत् ॥ ततः
 आचार्यः पञ्चकुंडीपक्षेपूर्वकुंडेचहृचौनियोज्य दक्षिणेत्यजुर्वेदिनौ पश्चिमेसामगौ उत्तरेअथर्ववेदिनौउपवेशयेत् ॥ ततोवेद्यां-
 दधिणतोयजमानउपविश्य ह्योतृनृत्तिलजोयजध्वमिति जापकान्जपध्वमिति द्वारपालांश्चपठध्वमितिप्रैपदद्यात् ॥ अथ-
 जापकजप्यान्नुच्यंते । मयूखे—रात्रिसूक्तं चरींद्रं चपावमानं सुमंगलं ॥ जपेयुः पौरुषसूक्तं पूर्वतो वहुचाः पृथक् ॥ शांकरैर्द्रं-
 चसौम्यं चकौष्माण्डं जातयेदसं ॥ सौरसूक्तं जपेरस्लेदक्षिणेन यजुर्विदः ॥ वैराजं पौरुषसूक्तं सौवर्णं रुद्रसंहितां ॥ शैशवं पंच-
 निधनं गायत्रं ज्येष्ठसामच ॥ यामेदेव्यं बृहत्सौम्यं रौवंसरथंतरम् ॥ गवांश्रतं विकर्णं चरक्षोभं च यथाक्रमं ॥ गायंति सामगा-
 राजन्पथिमद्वारमाश्रिताः ॥ आथर्वणाद्योत्तरतः शांतिकं पौष्टिकं तथा ॥ जपेयुर्मनसा देवमाश्रिता चरुणं मनुं ॥ चारुणानि च-
 सूक्तानि जपेयुः सर्वप्यवते ॥ अथ द्वारपालजप्यान्नुच्यंते ॥ मयूखे—श्रीसूक्तं पावमानं च सोमसूक्तं सुमंगलं ॥ शाल्यध्या-
 यं चैद्रसूक्तं राक्षोभं चेति नहुचौ ॥ १ ॥ दक्षिणे द्वारपालौ तु रुद्रान्पुरुषसूक्तं ॥ श्लोकाध्यायं शुक्रियं च मंडलाध्यायमेव च ॥
 ॥ २ ॥ यामेदेव्यं बृहत्सामज्येष्ठसामरथंतरं ॥ तथा पुरुषसूक्तं च रुद्रसूक्तमतः परं ॥ ३ ॥ आज्यदोहानिसामानि शांतिकाध्याय-
 मेव च ॥ भारुंडानि च सामानि पश्चिमे द्वारपालकौ ॥ ४ ॥ अथर्वो गिरसं नीलरुद्रं चैवापराजितं ॥ देवीचमयुस्तुक्तं च रोधसं

१ मयूखे ॥ एवमेवपुराणेषु तद्गमविधिकृत्यते । चरुवापीपुत्रं चानुत्थापुष्करिणीपुत्र ॥ एष एवमिदिति दृष्ट प्रतिष्ठापुत्रं च ॥ सर्वानुबहुं लचतुरस्रास्त्रिपु । मनतश्च-
 विदेष स्यात्सासादोयानभूमिषु ॥ प्रसांश्चास्त्रउत्तर । अयानेव नरपतिर्देवता । तत्सन्मनसो विदोपदस्यर्थं ॥ इति ॥

शांतिकाह्वयं ॥ आर्धवर्णाद्वारपालौपठेतामुत्तराश्रितौ ॥ ५ ॥ ततोऽग्नेरीशान्यांग्रहवेद्यांग्रहस्थापनं ॥ ततोऽग्नेर्दक्षिणतो-
 ब्रह्मासनास्तरणादि । चरुणदैवत्यंयवमयंचरुंश्रपयित्वाज्यभागविद्वाज्याहुतीर्जुहोति ॥ ॐ त्वंनोअग्नेर्धरुणस्य० स्रत्स्वाहा
 ॥ १० ॥ यथादयंस्वागः ॥ ॐ सत्वंनोअग्ने० चिखाहा ॥ २ ॥ ॐ इमंगेवरुण० केखाहा ॥ ३ ॥ ॐ तत्त्वायाभि०
 पीःखाहा ॥ ४ ॥ ॐ येतेशतं० कौःखाहा ॥ ५ ॥ ॐ अयाधामे० जंखाहा ॥ ६ ॥ ॐ उदुत्तमं० मखाहा ॥ ७ ॥
 ॐ उरुं० हिराजा० धित्खाहा ॥ ८ ॥ ॐ वरुणस्योत्तमनमसि० सीदखाहा इदंवरुणाय० ॥ ९ ॥ ॐ अग्नेरनीकमप०
 पयखाहा ॥ इदममयेनीकयतेनमम ॥ १० ॥ इतिदशचै० हुत्वा ॥ ततश्चरुमभिघार्य ॥ सुवेणाचदाय ॥ स्थालीपा-
 फस्यजुहोति ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐ अग्नयेखाहा ॥ १ ॥ ॐ सोमायखाहा ॥ इदंसीमायनमम ॥ २ ॥
 ॐ वरुणायखाहा ॥ इदंवरुणायनमम ॥ ३ ॥ ॐ यज्ञायखाहा ॥ इदंयज्ञायनमम ॥ ४ ॥ ॐ भीमायखाहा ॥ इदंभी-
 मायनमम ॥ ५ ॥ ॐ उग्रायखाहा ॥ इदमुग्रायनमम ॥ ६ ॥ ॐ शतक्रतवेखाहा ॥ इदंशतक्रतवेनमम ॥ ७ ॥ ॐ व्युष्टै-
 स्वाहा ॥ इदंव्युष्टैयनमम ॥ ८ ॥ ॐ स्वर्गायखाहा ॥ इदंस्वर्गायनमम ॥ ९ ॥ ततोग्रहयज्ञविधिनान्ग्रहहोमंकृत्वा ॥
 ततःवारुणीभिःशमीसमिद्धिरोदुंचरीभिर्चादधिमधुघृताक्ताभिःप्रतिकुंडंप्रत्येकंअष्टोत्तरशतं प्रतिमंत्रंद्वाविंशत्याष्टत्याहोमं-
 कुरुः ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐ इमंगेवरुण० २२ ॐ तत्त्वायामि० २२ ॐ त्वंनोअग्ने० २२ ॐ सत्वंनोअग्ने० २२
 ॐ उदुत्तं० २२ ॥ आज्येनलाजैधमण्डलदेवतानांक्रमेणस्वस्वनामंभिर्मंत्रैस्त्रिलैर्दशदशाहुतीर्जुह्यात् ॥ ततोवास्तुमंडल-

देवतानां दशशतिलाहुतीरैकैकया ज्याहुत्याहोमं कृत्वा अघोरैणाष्टोत्तरशतं तिलैः शाल्यर्थं जुहुयात् ॥ ततः खिष्टकृदादिपूणा-
 हुत्यंतं कर्मशेषसमापनं ॥ इत्यधिवासनं ॥ रात्रौ जागरणं गीतवाद्यादिना कुर्यात् ॥ ततः प्रभाते स्नात्वा चार्घ्यं ऋत्विग्युतो-
 मंडलपूजां कृत्वा ज्योतिःशालोक्त्युभे लभे श्रेष्ठवस्त्रं कृतोष्णीपोजलचरपात्रीसोपस्करामादाय महानदीजलपूष्णकलशं गृहीत्वा
 सयजमानो वेदमंगलधोपैर्जलाशयंगत्वा जलाशयआरामं देवतायतनं वा त्रिभुतासुत्रेण वा ससाचवेष्टयेत् ॥ देवतायतने ध्वजं
 चारोपयेत् ॥ वरुणमांवाहयेत् ॥ यथा ॥ नमस्ते विश्वशुसायनमो विष्णो ह्यपांपते ॥ सांनिध्यं कुरु देवेश सुद्रेय द्वादत्रवे ॥
 वापीकूपयोर्मंत्रांतरंच ॥ मित्रमित्रोसिभूतानां धनदोधनकांक्षिणां ॥ वैद्यो रोगाभिभूतानां शरणं शरणार्थिनां ॥ ततो नैवेद्यांतं-
 पूजयित्वा पुरुषप्रमाणजले मकरगत्स्वादीन् परुणे प्रवाहयेत् औपध्यादिकंच ॥ ततस्तत्र पूर्वोदिक्रमेणाधतैरावाहयेत् ॥ ॐ अनं-
 तायनमः अनंतमावाहयामि १ ॥ ॐ महापद्मायनः महापद्मं ० २ ॐ तक्षकायनमः तक्षकं ० ३ ॐ कुलिकायनमः कुलिकं ० ४
 शैपायनमः शैपं ० ५ ॐ वासुकयेनमः वासुकिं ० ६ ॐ पद्मायनमः पद्मं ० ७ ॐ कर्कोटकायनमः कर्कोटकं आवाहयामि ८ ॥ इत्ये-
 तान्यं पादिनां संपूज्य निधिपेत् ॥ ततः पंचब्राह्मणैर्दध्युदादिकलशान्नदीजलकलशं गृहीत्वा आपोद्दिष्टे तिसृभिर्जलयज्यैश्चि-
 पेत् ॥ अथ वीरतरोः शालवंशादिजांघृतांदोपरहितान् प्रतिष्ठाप्य लपनविधिना स्थापयित्वा गन्धैरालिप्य श्वेतरक्तपीतवर्णकैश्चर्च-
 पित्वा पुष्पाद्यैः समर्च्य च्वजत्वैर्विनादं गंगलनिस्स्रैः पुष्करिण्यास्तलागस्य वामज्येष्ठिकां निधिपेत् अनेन मंत्रेण सिद्धस्त्रं भोज-
 दापविभात्स्थिताय हुंफट् अन्तनागाधिपते येन मइति ॥ नमोस्तु सर्वंभ्य इतितामभिमंत्र्य अखमंत्रेणाभ्युक्ष्य मनोजूतिरिति-

प्रतिष्ठापयेत् ॥ अथयजमानःतडागस्थपुष्करिण्याबादक्षिणतउदशुब्धःकनकालंकृतांसितवस्त्रवेष्टितांसखजंगांपूजयित्वात-
 स्थाःपुच्छमादायोत्तरति ॥ ततःछंदोगःसामगायेत् ॥ अथोत्तीर्थकर्तातांगांसदधिणांसामगायदत्वा ॥ आथर्वणेयसा-
 स्नापुनरापोहिष्ठेतिस्त्रिभिःपुत्रकलत्रज्ञातियुक्तोवगाहनंकुर्यात् ॥ तत्रवापीकूपयोगोरुत्तरणनास्ति ॥ अथजलाभिसुखो-
 यजमानस्तजलोत्सर्गंकुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ अंजलिनाकुशतिलोदकंपृथीत्वा ॥ एतत्पुष्करिण्यादिस्थंजलंकाश्यपगोत्रोदे-
 वदत्तप्रपौत्रोयज्ञदत्तपौत्रोचिन्धुदत्तपुत्रोअमुकशर्माअशेषपापक्षयकामोगोधकामोवास्वपितृणांस्वर्गादिकामोवा नानाभूते-
 भ्यःसाधारणलोकानांधर्माधिकामगोक्षाणांसाधनंस्यादहर्निशमितितोयमध्येनिक्षिपेत् ॥ ततोजलमात्रभ्योनमःइतिजल-
 मातृकाःपूजयित्वा ॥ तद्यथा ॥ मत्सीकूर्माचवाराहीमांडूकीमकरीतथा ॥ ग्राहकीक्रौंचिकीचैवसप्तैताजलमातरः ॥
 इतिजलंपूजयित्वामंडपमागच्छेत् ॥ ततआचार्यःशांतिकलशोदकेनयजमानमभियिचेत् ॥ अथयजमानःकुंडलादिना-
 आचार्यपूजयित्वात्सैगोसहस्रंतदर्धतदर्धद्वादशपदत्रिस्तदभावेसोपस्करांपङ्कांगांसवत्सांसहिरण्यांदद्यात् ॥ ततःऋत्वि-
 रभ्योजापकेभ्योऽन्यभ्योनानागोत्रेभ्योनानाशर्मभ्योत्राक्षणेभ्यधयथाशक्तिदक्षिणांदत्वाशिल्पिनःकर्मकरांश्चपूजयित्वाक्ष-
 मापयेत् ॥ अथयजमानोदिनचतुष्टयमनिवारितमन्नंप्रयच्छेत् विप्रान्सहस्रंभोजयेत्शतंवायथाशक्तिवेति ॥ इति-
 वापीकूपतडागारामदेवतायतनप्रतिष्ठापनप्रयोगःसमाप्तः ॥

अथधारणमंडलदेवतास्थापनं ॥ आचम्य देशकालीस्सृत्वाअमुककर्मगत्येनवारुणमंडलदेवतास्थापनपूजनमहंकरिष्ये ॥

दिक्षुचिदिक्षुआरासुपूर्वादिक्रमेणअष्टौमहाहान्स्थापयेत् ॥ पूर्वआरायां । आकृष्णेनेत्यस्यहिरण्यस्तूपआंगिरसऋषिःत्रिष्टु-
 छंदःसपितादयतास्यस्थापनेविनियोगः ॥ ॐ आकृष्णेनुरजसाधर्तमानोनिवेद्ययंनुमृतंमर्त्यं ॥ हिरण्ययेनसवितारथेना-
 देवोयार्त्तिसुर्वनानिपश्यन् ॥ सूर्यायनमः सूर्यमावाहयामिस्थापयामि ॥ १ ॥ आग्नेयेआरायां ॥ इमंदेवाइत्यस्यचरणऋ-
 षिःअत्यष्टिछंदःयजमानोदेवतासोमस्थापने० ॥ ॐ इमंदेवाअसपुल्लसुर्वध्वंमहुतेक्षत्रायमहुतेज्यैध्यायमहुतेजानंराज्यायै-
 र्द्रस्येष्टियाय ॥ इममुग्व्यंपुत्रमुग्व्यंपुत्रमुस्यैष्टिशऽष्टुपवामीराजासोमोऽस्माकंवाङ्मणानाहुःराजा ॥ सोमाय० सोमं० ॥२॥
 दधिणेआरायां ॥ अग्निर्मूर्धाइत्यस्यचिरूपऋषिःगायत्रीछंदःअग्निर्देवताभौमस्थापने० ॥ ॐ अग्निर्मूर्धाद्विचऽकुक्कुत्पतिः-
 पृथिव्याअयं ॥ अवाहूरेताहृसिजिन्वति ॥ भौमाय० भौमं० ॥ ३ ॥ नैर्ऋत्येआरायां ॥ उद्दुध्यस्वाग्नेइत्यस्यपरमेष्ठीऋषिःत्रिष्टु-
 पछंदःअग्निर्देवताघुषस्थापने० ॥ ॐ उद्दुध्यस्वाग्नेप्रतिजायहिह्रित्वभिष्टापूतेसहसृजेधामयंच ॥ अस्मिन्सुधस्थेऽअध्युत्तरस्मि-
 न्यर्धेदेवायजमानध्वसीदत ॥ युधाय० युधं० ॥ ४ ॥ पश्चिमेआरायां ॥ बृहस्पतेइत्यस्यएत्समदऋषिःत्रिष्टुपछंदःब्रह्म-
 देवताबृहस्पतिस्थापनेयि० ॥ ॐ बृहस्पतेअतियद्व्योजहीह्रियुमद्भिभातिऋतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयुच्छर्वसऽऋतप्रजातुतदुसा-
 सुद्रविणंधेहिचित्रं ॥ बृहस्पतये० बृहस्पतिं० ॥ ५ ॥ वायव्येआरायां ॥ अन्नात्परिसुतइत्यस्यअश्विसरस्वतीद्राऋषयः
 अतिजगतीछंदःमहादेवताशुक्रस्थापने० ॥ ॐ अन्नात्परिसुतोरसंनक्षणाव्युषिवत्क्षत्रंपयुःसोमंप्रजार्थतिः ॥ ऋतेनसुत्य-
 म्भिद्रियंविपानंशुक्रमंपेषुऽइंद्रस्येष्ट्रियमिदंपयोमृतंमघु ॥ शुक्राय० शुक्रं० ॥ ६ ॥ उत्तरेआरायां ॥ शन्नोदेवीरित्यस्यद-

ध्यङ्गाधर्षणऋपिः गायत्रीछंदः आपो देवताशनिस्था० ॥ ॐ शन्नो देवीरुभिष्टयुजापो भवंतुपीतये ॥ शंयोरुभिर्हवंतुनः ॥ शनै-
 धराय० शनैर्धरं० ॥७॥ ऐशाने आरायां ॥ कयानधिप्रइत्यस्यवामदेवऋपिगायत्रीछंदः इंद्रो देवताराहुस्थापने० ॥ ॐ कर्वा-
 नधिप्रजाशुभदृतीसुदारुघुःसखा ॥ कयुशचिष्टयाधृता ॥ राहवे० राहुं० ॥ ८ ॥ तत्रैव ॥ केतुकृण्वन्नित्यस्यमधुच्छंदा-
 ऋपिः गायत्रीछंदः अग्निदेवताकेतुस्था० ॥ ॐ केतुकृण्वन्नकेतुवेषशोमर्या अपुशसे ॥ समुपङ्गिरजायथाः ॥ केतुभ्यो०
 केतुनू० ॥ ९ ॥ ॥ पुनस्तास्वेवारासुपूर्वादिक्रमेण अष्टौ लोकपालानावाहयेत् ॥ पूर्वआरायां सूर्यस्याग्रे ॥ त्रातारमित्य-
 स्यगर्गऋपिः त्रिष्टुप्छंदः इंद्रो देवता इंद्रस्था० ॥ ॐ त्रातारुभिर्द्रमवितारुभिर्द्रुह्वेह्वेह्वेसुह्वुह्वुशुरुभिर्द्र ॥ ह्वर्यामिशुकंपुरुहृत-
 भिर्द्रुह्वस्तिनोमुषर्वाधात्विर्द्रः ॥ इंद्राय० इंद्रं० ॥ १० ॥ आग्नेये आरायां सोमस्याग्रे ॥ त्वन्नो अन्नइत्यस्य आंगिरसहि-
 रण्यस्त्वपऋपिः जगतीछंदः अग्निदेवता अग्निस्थापने० ॥ ॐ त्वन्नो अन्नेतवदेवपायुभिर्मुधोनोरक्षतुचुश्चवंध ॥ त्रातातोकस्यु
 तन्येगर्वामुस्वनिर्मेमुंरुधंमाणस्तर्वन्नते ॥ अग्ने० अग्निं० ॥ ११ ॥ दक्षिणे आरायां भौमस्याग्रे ॥ यमायत्वेत्यस्य दध्यङ्गा-
 धर्षणऋपिः त्रीणियजूंषि आचस्यमनामावातो देवता अन्वयोर्धमे दिवतायमस्था० ॥ ॐ यमायुत्वांगिरस्वतेपितृमतेस्वाहा ॥
 स्वाहा घुर्गायुस्वाहा पुर्मःपित्रे ॥ यमाय० यमं० ॥ १२ ॥ नैर्ऋत्ये आरायां बुधस्याग्रे ॥ असुन्यंतमित्यस्य प्रजापतिक्रपिः
 त्रिष्टुप्छंदः निर्ऋतिदेवतानिर्ऋतिस्था० ॥ ॐ असुन्यंतुमर्यजमानमिच्छेनस्ते त्नामन्विधितस्करस्य ॥ अन्यमुस्मदिच्छसा-

तद्दुत्सानमोदिविनिर्कृतेतुभ्यमस्तु ॥ निर्कृतये० निर्कृति० ॥ १३ ॥ पश्चिमेआरायांबृहस्पतेरग्रे ॥ तत्त्वायामीत्यस्यशुनः-
शेषऋपिःत्रिष्टुप्छंदःवरुणोदेवतावरुणस्यापने० ॥ ॐ तत्त्वायामिन्द्रहोणुबंधमानुस्तदाशास्तेयजमानोहुविधिः ॥ अहेडमा-
नोघरणेहोत्रोच्युरेचदुसुमनुआयुःप्रसोधीः ॥ वरुणाय० वरुणं० ॥ १४ ॥ वायव्येआरायांशुकस्याग्रे ॥ आनोनियुद्धि-
रित्यस्यसिष्ठऋपिःत्रिष्टुप्छंदःवायुर्देवतावायुस्था० ॥ ॐ आनोनियुद्धिःश्रुतिर्नीभिरच्युरदुसहुस्त्रिणीभिरुपयाहियुजं ॥
पायोऽअस्मिन्सर्वनेमादयस्वयंपतस्त्युस्तिभिःसदानः ॥ वायवे० वायुं० ॥ १५ ॥ उत्तरेआरायांशनेरग्रे ॥ वयदुसोभे-
त्यस्यंधुर्ऋपिःगायत्रीछंदःसोगोदेवतासोगस्था० ॥ ॐ वयदुसोमत्रतेतवुमनस्तुनूपुचिअतः ॥ प्रजावतःसचेमहि ॥
सोमाय० सोमं० ॥ १६ ॥ पेशानेआरायांराहुकेत्वोरग्रे ॥ तमीशानमित्यस्यगोतमऋपिःजगतीछंदःविश्वेदेवादेवता
ईशानस्था० ॥ तमीशानंजगतस्त्युपुस्पर्तिधियंज्जिन्वमर्वसेहमेहेवुयम् ॥ पूयानोयथाव्वेदसामसंहृधेरक्षितापुयुरदब्धःस्व-
स्तये ॥ ईशानाय० ईशानं० ॥ १७ ॥ अथवायुसोमांतरालमारभ्यगंतरालारासुयथाक्रमं ॥ वायुसोममध्येआरायां ॥
सुगावोदेवाइत्यस्यप्रजापतिक्रपिःत्रिष्टुप्छंदःदेवादेवताःवसुस्था० ॥ ॐ सुगावोदेवाःसदनाअकर्भुयऽअजुग्मेददुसर्वनंजु-
पाणाः ॥ भरमाणाषडहमानाहुवीष्टुस्मेधत्तषस्योवसूनि ॥ वसुभ्यो० वसून्० ॥ १८ ॥ सोमेशानांतरालेआरायां ॥ रुद्राः
सदस्येत्यस्यप्रजापतिक्रपिःअनुष्टुप्छंदःरुद्रादेवतारुद्रस्था० ॥ ॐ रुद्राःसुष्टुसुब्धपृथिवींबृहज्योतिःसमीधिरे ॥ तेषांमा-

नुरजंशुइच्छुक्रोदुवेपुरोचते ॥ रुद्रेभ्यो० रुद्रान्० ॥ १९ ॥ ईशानेंद्रान्तरालेआरायां ॥ यज्ञोदेवानामित्यस्यकुत्सऋषिः
 यञ्चरंतंत्रिष्टुपूछंदःआदित्यादेवताआदित्यस्था० ॥ ॐ यज्ञोदेवानांप्रत्येतिमुन्नमादित्यासोभवतामहुयंतः ॥ आयोर्वाची-
 खुमुतिर्वहत्यादुहोश्चिद्यार्थरिवोचिन्नरासदादिलेभ्यस्त्या ॥ आदित्येभ्यो०आदित्यान्० ॥ २० ॥ इंद्राभ्यंतरालेआरायां ॥
 यावांकशेलस्यमेधातिथिक्रपिःयञ्चरंतंगायत्रीछंदः अश्विनौदेवताअश्विस्थापनेचि० ॥ ॐ यावांकशामधुमुस्यश्विनासृत्ता-
 तारवती ॥ तयायुञ्जंभिमिक्षतं ॥ अश्विभ्यां० अश्विनौजा० ॥ २१ ॥ अश्विमांतरालेआरायां ॥ ओमासध्वर्षणीधृतइ-
 लस्यगधुछंदःआक्रपिःगायत्रीछंदःविश्वेदेवादेवताविश्वेदेवस्था० ॥ ॐ ओमासध्वर्षणीधृतोविश्वेदेवासुजागत ॥ द्वाश्चादृसो-
 द्वाशुर्षेःसुतं ॥ विश्वेभ्योदेवेभ्योनमःविश्वान्देवान्० ॥ २२ ॥ तत्रैव ॥ उदीरतामित्यस्यशंखऋषिःत्रिष्टुपूछंदःपितरोदे-
 तापितृस्था० ॥ ॐ उदीरतामर्चरुऽउत्परासुडन्मध्युमाःपितरंऽसोम्यासः ॥ असुयईयुरवृकाऽऋतुज्ञास्तेनोचंतुपितरोह-
 रेषु ॥ पितृभ्योन० पिहन्० ॥ २३ ॥ यमनैर्ऋत्यांतरालेआरायां ॥ अभित्यंदेवमित्यस्यप्रजापतिक्रपिःअष्टिछंदःसधिता-
 देवतायक्षस्था० ॥ ॐ अभित्यंदेवदृसञ्चितारंमोण्योऽकुचिक्रतुमर्चामिसुत्यसंचदूरब्रुधामुभिस्रियंसुतिकुचिं ॥ कुध्वर्वायस्याम-
 तिर्माअदिद्युतत्सर्षीमनिहिरंण्यपाणिरमिमीत्सुऋतुःकृपासर्वः ॥ प्रजाभ्यंस्त्वाप्रजास्त्वानुप्राणंतुप्रजास्त्वमनुप्राणिहि ॥
 यक्षेभ्यो० यक्षान्० ॥ २४ ॥ निकर्कतिवरुणांतरालेआरायां ॥ आयंगौरितिमत्रद्वयस्यप्रजापतिक्रपिःगायत्रीछंदःलिंगो-

कादेवताभूतनागस्या० ॥ ॐ आथंगौःशृश्विक्रमीदसदन्मातरपुरः ॥ पितरंचप्रयन्त्स्वः ॥ अंतर्श्वरतिरोचुनास्यग्राणाद-
 पानुती ॥ न्यल्यन्महिषोदिवं ॥ भूतनागेभ्यो० भूतनागाम् ॥ २५ ॥ वरुणवाञ्छंतरालेआरायां ॥ ऋतापाडित्यस्व-
 देवाऋपयःयजुषिगंधर्वाप्सरोदेवताःगन्धर्वाप्सरःस्थापनं ॥ ॐ ऋतापाडुतधामुग्निर्गंधर्वस्तस्योपधयोप्सरसोमुदोनाम ॥
 सनइदमक्षधुत्रंपातुतस्मैस्वाहावादताभ्यः ॥ गंधर्वाप्सरोभ्यो० गंधर्वाप्सरसआ० ॥ २६ ॥ अथसौम्याघष्टान्जपत्रेषु ॥
 उचरदले ॥ यदक्रंदेत्यस्यजमदग्निदीर्घतमाष्टपीत्रिष्टुप्लंदःअथोदेवतास्कंदस्था० ॥ ॐ यदक्रंदःप्रथुमंजायमानऽउद्यन्त्स-
 मुद्रादुतयुपुरीपात् ॥ श्येनस्यपुक्षाहंरिणस्यबुद्धंरुपुस्तुल्यंमहिजातैर्बर्बन् ॥ स्कंदाय० स्कंदं० ॥ २७ ॥ ईशानदले ॥
 अदितिर्द्यौरित्यस्वगतमऋपिःत्रिष्टुप्लंदःविश्वेदेवादेवतादक्षस्था० ॥ ॐ अदितिर्द्यौरदितिरिक्षुमदितिर्मातासपिता-
 सपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिःपंरुजनाऽअदितिर्जातमदितिर्जनित्वं ॥ दक्षाय० दक्षं० ॥ २८ ॥ पूर्वदले ॥ अवेअविक-
 इत्यस्यप्रजापतिक्रपिःअनुष्टुप्लंदःअथोदेवतादुर्गास्था० ॥ ॐ अवेअविकेर्वालिकेनर्मानयतिकश्चुन ॥ ससस्यशुकःसुभद्रि-
 कांकांपीलयासिनीम् ॥ दुर्गायै० दुर्गां० ॥ २९ ॥ तत्रैव ॥ इदंविष्णुरित्यस्यमेधातिथिर्ऋपिःगायत्रीछंदःविष्णुर्देवतावि-
 ष्णुस्था० ॥ ॐ इदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधातिर्दधेष्टुदं ॥ समृद्धमस्यपादसुरे ॥ विष्णवे० विष्णुं० ॥ ३० ॥ आग्नेयदले ॥ पितृ-
 भ्यइत्यस्यप्रजापत्यधिसरस्वत्यरुपयः ससयजुषिपितरोदेवतास्वधास्था० ॥ ॐ पितृभ्यःस्वधायिभ्यःस्वधानमःपिताम-

हेऽर्भ्यःस्वध्यायिभ्यःस्वधानमुःप्रपितामहेऽर्भ्यःस्वध्यायिभ्यःस्वधानमः ॥ अर्धन्वितरोमीमदंतपितरोतींलृपंतपितरुःपि-
 तरुःशुंर्धध्वं ॥ स्वधायै० स्वधां० ॥ ३१ ॥ दक्षिणदले ॥ परंमृत्योइत्यस्यसंक्षुक्तऋषिःत्रिष्टुप्छंदःष्टुर्देवतामृत्यु-
 स्था० ॥ ॐ परंमृत्योअनुपरेद्विपंशुंयस्तेऽअन्यइतरोदेवयानात् ॥ चक्षुन्मतेऽणवृतेतेनवीमिमानंऽशुजाट्टरीरियोभोतवीरान् ॥
 मृत्यवे० मृत्युं० ॥ ३२ ॥ नैर्कृत्यदले ॥ गणानांत्वेत्यस्यप्रजापतिक्रपिःचत्वारियजूंष्टुपिगणपतिर्देवतागणपतिस्था० ॥
 ॐ गुणानीत्यागुणपतिर्दृहवामहेप्रियाणांत्वाप्रियपतिर्दृहवामहेनिधीनांत्वानिधिपतिर्दृहवामहेऽसोमम ॥ आहमजा
 निगर्भमात्वमजासिगर्भुधं ॥ गणपतये० गणपतिं० ॥ ३३ ॥ पश्चिमदले ॥ शन्नोदेवीरित्यस्यदध्यङ्घाथर्वणऋ-
 षिःगायत्रीछंदःआपोदेवताअपांस्था० ॥ ॐ शन्नोद्विवीरुभिर्द्युऽआपोभवंतुपीतये ॥ शंयोरुभिर्त्नवंतुनः ॥ अश्वीनमः-
 अपःस्था० ॥ ३४ ॥ वायव्यदले ॥ मरुतोयस्येत्यस्यगोतमऋषिःगायत्रीछंदःमरुतोदेवतामरुत्स्था० ॥ ॐ मरुतो-
 यस्तुहिक्षेयेपाधाद्विचोविमहसः ॥ सधुगोपार्तमोजनः ॥ मरुत्स्थो० मरुतःस्था० ॥ ३५ ॥ अथकर्णिकायां ॥
 मध्ये ॥ तत्त्वायामीत्यस्यशुनशेषऋषिःत्रिष्टुप्छंदःवरुणोदेवतावरुणस्था० ॥ ॐ तत्त्वायामिन्नर्हणार्धंदमानुस्तदाशा-
 स्तेयजमानोहुचिर्भिः ॥ अहेडमानोवरुणेहृद्योध्युर्युऽसुमानुऽआयुःप्रमोपीः ॥ चारुणाय० चरुणं० ॥ ३६ ॥ उत्त-
 रादितःकेसरमूलेषु ॥ उत्तरेकेसरमूले ॥ ब्रह्मजज्ञानमित्यस्यप्रजापतिक्रपिःत्रिष्टुप्छंदःआदित्योदेवताब्रह्मस्थापने० ॥

ॐ ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वितीमुतः सुरुचो द्विनर्वाचः ॥ सवुभ्यालुपुमाअस्यद्विष्ठाः सुतश्चयोनिमसतश्चदिवः ॥ ब्रह्मणे०
 ब्रह्माणं० ॥ ३७ ॥ ईशान्येकेसरमूले ॥ विष्णोरराटमित्यस्यप्रजापतिर्ऋषिः यजुः विष्णुर्देवताविष्णुस्था० ॥ ॐ विष्णोर्-
 राटमसिधिष्णोः शत्रुस्योधिष्णोः स्यूरसिधिष्णोर्भ्रुवोसि ॥ वैष्णवर्मसिधिष्णवेत्या ॥ विष्णवे० विष्णुं० ॥ ३८ ॥ पूर्वके-
 सरमूले ॥ मानसलोकइत्यस्यकुत्सऋषिः जगतीछंदः एकहरोदेवतारुद्रस्था० ॥ ॐ मानसलोकेतनयेमानुआयुषिमानुगोपु-
 मानोअर्थपुरीरिपः ॥ मानोब्रूराद्बुद्रभामिनोबधीर्हृविर्मंतुः सदुमित्याहवामहे ॥ रुद्राय० रुद्रं० ॥ ३९ ॥ आग्नेयेकेस-
 रमूले ॥ श्रीधतइत्यस्यनारायणऋषिः त्रिष्टुप्छंदः लक्ष्मीर्देवतालक्ष्मीस्था० ॥ ॐ श्रीधतेलक्ष्मीश्चपत्याबहोरुत्रेपुार्थनर्ध-
 त्राणिरूपमुश्विनीव्यात्तम् ॥ इष्णोर्निपाणायुर्मइपाणसर्वलोकंमइपाण ॥ लक्ष्म्यै० लक्ष्मीं० ॥ ४० ॥ दक्षिणेकेसरमूले ॥
 अंबेअंविकेइत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिः त्रिष्टुप्छंदः अथोदेवताअंविकास्थापनेचि० ॥ ॐ अंबेअंविके० ॥ अंविकायै० अंविकां ॥
 ॥ ४१ ॥ नैर्ऋत्येकेसरमूले ॥ तत्सवितुरित्यस्यविश्वामित्रऋषिः गायत्रीछंदः सवितादेवतासावित्रीस्था० ॥ ॐ तत्सवि-
 तुर्व० ॥ सावित्र्यै० सावित्रीं० ॥ ४२ ॥ पश्चिमेकेसरमूले ॥ पञ्चनद्यइत्यस्यजादित्ययान्नवत्व्यायुषीअनुष्टुप्छंदः सरस्व-
 तीनदीदेवतासरिस्था० ॥ ॐ पंचनद्यः सरस्वतीमर्षियंतिसलोत्सः ॥ सरस्वतीतुर्पंचधासोद्देशेभवत्सुरित् ॥ गंगादिन-
 दीभ्यो० गंगादिनदीः० ॥ ४३ ॥ वायव्येकेसरमूले ॥ इर्ममइत्यस्यशुनःशेषऋषिः गायत्रीछंदः बरुणोदेवताससागरस्था० ॥

ॐ हुग्मन्मेघरुणश्रुधीहृषभघाचसृडय ॥ त्वामव्युस्युराचके ॥ सप्तसागरेभ्यो० सप्तसागरान् ॥ ४४ ॥ ब्रह्मणःपादमूले ॥
 ॐ भूतग्रामाय० भूतग्रामं० ॥ ४५ ॥ सतोनाम्नाकर्णिकोपरि ॥ ॐ मेरवेन० मेरुं० ॥ ४६ ॥ बाह्यपरिधौसोमादि-
 समीपे ॥ ॐ गदायै० गदां० १ ॥ ईशानांतिके ॐ त्रिशूलाय० त्रिशूलं० २ ॥ इंद्रांतिके वज्राय० वज्रं० ३ ॥ अग्नि-
 समीपे शक्तये० शक्तिं० ४ ॥ यमांतिके दंडाय० दंडं० ५ ॥ निर्ऋतिसमीपे खड्गाय० खड्गं० ६ ॥ वरुणांतिके पाशाय०
 पाशं० ७ ॥ वायुसमीपे अंकुशाय० अंकुशं० ८ ॥ तद्ब्राह्मोत्तरे गौतमाय० गौतमं० ९ ॥ ईशान्यां० भरद्वाजाय०
 भरद्वाजं० १० ॥ पूर्वे विश्वामित्राय० विश्वामित्रं० ११ ॥ आग्नेये कश्यपाय० कश्यपं० १२ ॥ दक्षिणे जमदग्नेये०
 जमदग्निं० १३ ॥ निर्ऋत्यां वसिष्ठाय० वसिष्ठं० १४ ॥ पश्चिमे अत्रये० अत्रिं० १५ ॥ वायव्यां अरुंधत्यू० अरुंधतीं०
 १६ ॥ तद्ब्राह्मे पूर्वे ऐंश्रौ० ऐंश्रौं० १७ ॥ आग्नेव्यां कौमार्यै० कौमारीं० १८ ॥ दक्षिणे ब्राह्म्यै० ब्राह्मीं० १९ ॥ निर्ऋत्यां
 चाराल्यै० चारालीं० २० ॥ पश्चिमे चासुंडायै० चासुंडां २१ ॥ वायव्यां वैष्णव्यै० वैष्णवीं २२ ॥ उत्तरेकौवेर्यै० कौवे-
 रीं० २३ ॥ ईशान्यांविनायक्यै० विनायकीं० २४ ॥ इतिवारुणमंडलेग्रणवादिनमोत्तैश्चतुर्थ्यैतर्नाममंत्रैस्तत्तल्लिङ्गोक्तवैदि-
 कर्मत्रैर्वावाहासंपूज्यपायसवलीनदत्त्वाहोमसमयेयथोक्तसंख्यतिलाहुतीराज्याहुतीर्वाजुहुयात् ॥ इतिवारुणमण्ड० ॥
 नामपक्षे १ ॐ सूर्यायनमःपायसवलिंसमर्पयामि २ सोमायनमः ३ भौमायनमः ४ बुधायनमः ५ बृहस्पतयेनमः
 ६ शुक्रायनमः ७ शनैश्चरायनमः ८ राहवेनमः ९ केतवेनमः १० इंद्रायनमः ११ अग्नेयनमः १२ यमायनमः १३ निर्ऋ-

तयेनमः १४ वरुणायनमः १५ वायेनेनमः १६ कुवेरायनमः १७ ईशानायनमः १८ अष्टवसुभ्योनमः १९ एकादश-
 रुद्रभ्ये० २० द्वादशादित्येभ्यो० २१ अधिभ्यांनमः २२ विश्वेभ्योदेवेभ्योनमः २३ पितृभ्योनमः २४ यक्षेभ्योनमः
 २५ भूतनागेभ्योनमः २६ गन्धर्वाप्सरोभ्योनमः २७ स्कंदायनमः २८ दक्षायनमः २९ दुर्गायैनमः ३० विष्णवेनमः
 ३१ स्वधायैनमः ३२ मृत्युवेनमः ३३ गणपतयेनमः ३४ अश्विनमः ३५ वरुणायनमः ३७ ब्रह्मणे-
 नमः ३८ विष्णवेनमः ३९ रुद्रायनमः ४० लक्ष्म्यैनमः ४१ अंभिकायैनमः ४३ गंगादिनदीभ्यो०
 ४४ सप्तसागरेभ्यो० ४५ भूतप्रामायायनमः ४६ मेरेवेनमः ४७ गदायैनमः ४८ त्रिशुलायनमः ४९ वज्रायनमः
 ५० शक्तयेनमः ५१ दण्डायनमः ५२ खड्गायनमः ५३ पाशायनमः ५४ अंकुशायनमः ५५ गीतमायनमः ५६ भरुडाजा-
 यनमः ५७ विश्वामित्रायनमः ५८ कश्यपायनमः ५९ जमदग्नेयनमः ६० वसिष्ठायनमः ६१ अत्रयेनमः ६२ अरुंधत्यै-
 नमः ६३ ऐश्वर्येनमः ६४ कौमार्येनमः ६५ ब्राह्म्येनमः ६६ वाराह्येनमः ६७ चासुण्डायैनमः ६८ वैष्णव्येनमः
 ६९ कौर्येनमः ७० वैनायक्येनमः ॥ नाममन्त्रपद्येऽयंसौकर्यार्थकःसंग्रहइतिज्ञेयम् ॥

वारुणमण्डलम् ॥ ॥ दानचंद्रिकायां—तत्राचार्यविद्यामध्येत्रिहस्तव्यासंचतुरस्रं प्रसाध्य प्रागपरदक्षिणोत्तरनवनव-
 रेखाभिधतुप्पष्टिकोष्टं कुर्यात् ॥ तत्रकोष्ठानिप्रत्येकंनवनवांगुलानिसंपद्यंते ॥ ततोवहिरंत्यपंक्तिपुचतुर्दिक्षुमध्यकोष्ठानि
 चत्वारिचत्वारिमाज्यित्वा तदुपर्युपांस्वपंक्तिपुपार्थयोस्तत्रयंलकत्वा प्रतिदिशंमध्येकोष्ठद्वयमार्जेनेनचतुर्दिक्षुपदपदकोष्ठा-

निचत्वारिद्वाराणिसिद्ध्यन्ति ॥ ततोमध्यस्थितपोडशकोष्ठाणिमाजयेत् ॥ तथाचमध्यचतुरस्रपीठपादाःसिद्धन्ति ॥ ततोम-
 ध्याचत्वारिदृत्तानिक्ुर्यात् ॥ तत्राद्येचत्वार्यगुलानिव्यासः । द्वितीयेष्टौ । चतुर्थेचतुर्विंशतिः । तृतीयेचतुर्विंशतिरिति ॥
 तयतुरंगुलंष्ट्रचर्णिकारूपंपीतेनरजसापूरयित्वा कर्णिकावधिरेखांसितेनरजसानिर्माय तद्वहिरष्टांगुलात्मकेष्टृत्तेपीतरक्त-
 सितरजोभिःसंपादितमूलमध्याग्राणिपोडशकेसराणिसंपाद्य तत्केसरावधिरेखांसितेनैचरजसांगुलोन्नतांसंपाद्य चतुर्विंश-
 गुलात्मकेतद्वहिरष्टेसितेनरजसाष्टदिक्ष्वष्टौपत्राणिरक्ताग्राणिकुर्यात् ॥ ततोदलांतररेखांसितेनरजसाविधाय दलांतराणि
 कृष्णेनरजसापूरयित्वा तद्वहिरैकांगुलातरावहिरष्टेरेखांसितेनरजसासंपाद्य दृत्तद्वयांतरंपरितोष्टदलाग्रतन्मध्यचिह्नैःपो-
 डशधाविमज्य प्रतिभागंयवाकारान्पोडशरान् श्यामपीतारुणश्चेतरजोभिःकल्पयित्वा तदन्तरायथायोगंरजोभिःपूर-
 यित्वा ॥ तद्वहिःसितपीतारुणश्यामहरिताःपञ्चरेखालिखेत् ॥ तद्वह्निःपीठक्षेत्रंचतुरस्रखंयथाशोभंरजोभिरलंकृत्य पीठाव-
 धिरेखांसितेनरजसाचतुरस्रारचयेत् ॥ द्वारक्षेत्राणिपूर्वादितःपीतश्यामसितहरितरजोभिःपूरयेत् ॥ आग्नेयादिकोष्ठचतु-
 ष्यंलोहितहरितश्यामधवलैरजोभिःपूरयेत् ॥ आग्नेयादिपीठपादचतुष्टयंपञ्चकोष्ठात्मकंतुक्रमात्सितरक्तपीतकृष्णरजोभिः
 पूरयेत् ॥ ततःसितेनरजसांगुलोन्नतेनवहिरष्टतुरस्ररेखांकुर्यादितिमदनरत्नादयः ॥ ठक्करमतेतुचतुरस्रंचतुर्दसं ॥ तत्रप्रत्ये-
 कंद्वादशांगुलानिनवकोष्ठानि । दृत्तानितुपञ्च । तत्राद्यष्टेचत्वार्यगुलव्यासः । द्वितीयेष्टौ । तृतीयेविंशतिः । चतुर्थेच-
 तुर्विंशतिः । पञ्चमंतश्चतुरस्रवहिरुत्तनेऽष्टत्रिंशदिति पञ्चकोष्ठात्मकंपीठपादचतुष्टयं ॥ आग्नेयादिक्रमेणरक्तहरितश्यामसि-

तैःरजोभिःपूरणीयं ॥ कोणकोष्ठचतुष्टयप्रत्येकं त्रिभिस्त्रिभिर्वर्णैरिति विशेपः ॥ इदमेव वारुणमण्डलं जलाशयोत्सर्गादौ ज्ञे-
यम् ॥ पुनस्तत्रैव—यत्र प्रागुत्तरे भागे आग्नेय्यांशक्तिमुञ्चत् ॥ आलिखेदक्षिणे दंडं नैऋत्यांश्च इमालिखेत् ॥ पाशंतु वारुणे-
च्छेद्यं च जंवे वा युगोचरे ॥ कौवेर्यां तु गदाले व्याईशान्यां शूलमालिखेत् ॥ शूलस्य वामदेशे तु चक्रं पञ्चदक्षिणे ॥ ततो महा-
वेद्युपरि पश्चवर्णफलपुष्पोपशोभितं चित्तानं कूटमंटपेव भीयादिति द्वाकारविरचितायां दानचंद्रिकायां वारुणमण्डलम् ॥ ॥
अथास्य कारिकाः संयुतं ते—त्रिहस्तायामकं कार्यचतुरस्रं समन्ततः ॥ चतुःपट्टिः सुकोष्ठानितसिन्संपादयेद्बुधः ॥ १ ॥
षास्त्रपंतौ चतुर्दिक्षु मध्ये कोष्ठचतुष्टयं ॥ तदधः पंक्तिमध्यस्थं कोष्ठद्वितयमेव च ॥ २ ॥ एकीकृत्य च त्वारिद्धारणि समक-
ल्पयेत् ॥ कोणेष्वेकैककोष्ठं तु द्वापञ्चभिरेव च ॥ ३ ॥ कोष्ठैः पादाः प्रकर्तव्याः संलभैर्मंडलस्य तु ॥ मध्ये षोडशकोष्ठानि
मार्जयित्वा लिखेत् क्रमात् ॥ ४ ॥ चतुर्गुलकं च त्र्यधमं द्विगुणं परं ॥ चतुर्विंशान् गुलं तत्र तृतीयं परिकल्पयेत् ॥ ५ ॥ पट्टिश-
संगुलं तद्वचतुर्थमुपकल्पयेत् ॥ कर्णिकोके सरस्थानं पञ्चस्थानमभूदिति ॥ ६ ॥ नामानि कथितान्ये च कुर्वाद्धारुणमण्डलं ॥
कर्णिकां पीतरजसापूरयेच्छुभ्रवर्णकैः ॥ ७ ॥ केसरस्थानकं तत्र लिखेत् षोडशतानितु ॥ पीतरक्तसितैर्वर्णैर्मूलमध्याग्रकेषु च
॥ ८ ॥ पद्मस्थानं सितेनैव पूर्यपद्माष्टकं लिखेत् ॥ रक्ताग्रकं पत्रसंधिपूरयेत् कृष्णवर्णकैः ॥ ९ ॥ पद्माद्वहिः सितेनैव रजसां गु-
लमानतः ॥ परिध्याचेष्टितं कार्ष्णपद्माष्टकमथोदितं ॥ १० ॥ तद्वहिः शिष्टभागे तु षोडशारान्द्रकल्पयेत् ॥ इयामपीतारुण-
श्वेतरजोभिर्बुद्धिमत्तमः ॥ ११ ॥ अंतरालं यथाशोभं तद्वहिः पञ्चरेखकं ॥ श्वेतपीतारुणश्यामहरिर्द्विवर्णकैः क्रमात् ॥

॥ १२ ॥ पीठक्षेत्रं यथासोभं रजोभिः पूरयेद्बुधः ॥ द्वाराणि पूवंतः पीतश्यामश्चेत् हरिर्द्वयैः ॥ १३ ॥ आग्नेयादिदेशां को-
 णान् रक्तनीलसितोज्ज्वलैः ॥ पीठपादचतुर्भुजश्चेत् रक्तसुपीतकैः ॥ १४ ॥ कृष्णेन रजसा चैव पूरयेत्फलभागभवेत् ॥ आग्नेया-
 दिहरिर्द्विधश्च पीठपादक्रमः स्मृतः ॥ १५ ॥ ततः सितेनैव समस्तपीठाद्द्विद्विरेखारचयेत्समाप्तौ ॥ दिवाकरेणाशुविलेखना-
 यप्रकारउक्तो विदुषांमुदेच ॥ १६ ॥ तथा ॥ ब्रह्मप्रागुत्तरे भागे आग्नेय्यांशकिमुज्ज्वलां ॥ आलिखेद्दक्षिणे दण्डनैर्ऋत्यांस्वङ्ग-
 मालिखेत् ॥ १७ ॥ पाशंतुवारुणेलेख्यं ध्वजं चायव्यगोचरे ॥ कौवेर्योत्तुगदालेख्यां शूलमालिखेत् ॥ १८ ॥
 शूलस्य वामदेशे तु चक्रं पशंतुदक्षिणे ॥ १९ ॥ ॥ इति वारुणमण्डलकारिकाः ॥

एकवस्त्रस्तानप्रयोगः ॥ ॥ देशकालौसंकीर्त्यं शुभपुण्यतिथौ ममसभार्थस्य इह जन्मनि जन्मांतरे वा ब्रह्महत्यादिनायज्जनि-
 तं चतुर्विधं ध्यातं तद्विनाशनाशं धेतथा च संततिप्रतिबन्धकदोषनिवृत्त्यर्थं आयुष्मात्सु पुत्रादिसंततिप्राप्तिद्वारा श्रीमहारुद्रश्री-
 स्वर्धूपकवस्त्रस्तानमहंकरिव्ये ॥ तदंगतया गणपतिपूजनं स्वस्तिपूजनं हवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारां नां दीश्राद्धं चक ॥ गणे-
 शपूजनादिदृष्टिश्चाद्धांतं विधायाचार्यं दृशुयात् ॥ अस्मिन्नेकवस्त्रस्तानकर्मणि आचार्यं त्वां दृशे ॥ आचार्यं स्तु ॥ ब्रह्मवरणं ॥
 यथा चतुर्मुखो ॥ आचार्यं प्रार्थना ॥ कर्मसाक्षी जगन्नाथ न्यायापूर्वकर्मणा ॥ पंचधापत्यदुःखाख्यं दौर्भाग्यमतुलं महत् ॥
 प्राप्तं तस्य विनाशाय विधित्सुर्विधिमुत्तमं ॥ सहपत्न्या जगन्नाथ तत्र सिद्धिं प्रयच्छमे ॥ तत आचार्यः देशकालीसंकीर्त्यं अस्मि-
 न्नेकवस्त्रस्तानकर्मणि यजमानेन दृतो हं आचार्यं कर्मकरिव्ये इति संकल्प्य दिव्यक्षणादिकर्म भूमिप्रोक्षणांतं कुर्यात् ॥ ततो युवा-

सुवासाइति नञ्जेणदंपत्सोरहृत्तमेकवस्रंपरिधापयेत् ॥ ॐ युवांसुवासाः० ॥ शिवोनामेतिमञ्जेणताबुपवेशयेत् ॥ शिवोना-
मसि० शीः ॥ ततःस्थंडिलस्यपूर्वतःतंडुलैरष्टदलंकृत्वा तन्मध्येउक्तलक्षणंस्वर्णमयींशिवमूर्तिंअशुत्तारणपूर्वकंशिवोनामे-
तिमञ्जेणस्थापयेत् ॥ तत्राग्नेयादिदलेपुइंद्रादिदेवताःक्रमेणायाहयेत् ॥ यथा ॥ इंद्रुविर्था० पतिं ॥ आग्नेयदलेइंद्रायनमः
इंद्रमायाहयामि ॥ येचुहृषितरो० पत्स ॥ दक्षिणदले ॥ ॐ दिव्यपूर्वजेभ्योनमःदिव्यपूर्वजानावाहयामि ॥ ॐ येदेवा-
सोद्विब्येका० पध्वं ॥ नैऋत्यदलेसप्तकादिभ्योनमः सप्तकादीनांवा० ॥ ॐ चरुणःप्रारुि० धसः ॥ पश्चिमदलेवरुणाय-
नमःवरुणमा० ॥ ॐ गुणानीत्वा० धम् ॥ वायव्यदलेगणपतयेनमः गणप्रतिमा० ॥ ॐ अभिगुत्रा० यत्सु ॥ उत्तर-
दले गर्भभानृभ्योनमः गर्भभानृराचा० ॥ ततईशानदले सर्वान्द्रहान्स्वस्वमंत्रैःस्थापयेत् ॥ ॐ आकुण्ठेनु० सूर्याय०
सूर्ये० ॥ इमंदेवा० सोमाय० सोमं० ॥ अग्निर्मूर्धा० भौमाय० भौमं० ॥ उहृच्यध्वं० बुधाय० बुधं० ॥ बृहस्पते०
बृहस्पतये० बृहस्पतिं० ॥ अग्नात्परि० शुक्राय० शुक्रं० ॥ शनौदुर्वी० शनैश्चराय० शनैश्चरं० ॥ कर्यानश्चित्र० राहवे०
राहुं० ॥ केतुंकृण्व० केतुभ्यो० केतून्० ॥ ऋतर्वःस्यऋ० माणाः ॥ पूर्वदलेस्वरायनमः सारं आ० ॥ तत्रैवमहीद्यौरि-
त्यादिपूर्णपात्रनिधानांतंकलशस्थापनंकृत्वातत्समीपेनारिकेलंनिधायायाद्वितदेवतानांस्थापनक्रमेणपूजनंदंपतीभ्यांसहैव-
कर्तव्यं ॥ ततोऽजलप्रार्थना ॥ आपस्त्वमसिसर्वंपादेवानामग्रणीःप्रभो ॥ जीवनंसर्वजंतूनांगर्भेहिममप्रभो ॥ १ ॥
त्वयैवाधिष्ठिताःसर्वेनदीनदजलाशयाः ॥ पुनंतुपापिनंसर्वेगर्भधेहि० ॥ २ ॥ यानिकाचिचपापापनिधेचेकेचिज्जलाशयाः ॥

त्वयैवपावितास्तस्माद्रभेधेहि० ॥ ३ ॥ त्वमावाभ्यांअपन्नाभ्यांशरणंदुःखशांतये ॥ आर्धितःपरमेशानगर्भेधेहि० ॥ ४ ॥
 आशास्मेमहाभागसंततिलोकपावनी ॥ प्रसन्नाद्भवतःस्वामिन्गर्भेधेहि० ॥ ५ ॥ यानिकानिचपापानिह्वनपत्यकराणिच ॥
 हृत्वातान्यखिलानीशगर्भेधेहि० ॥ ६ ॥ भूतप्रेतपिशाचाद्यायेनौसंततिघातकाः ॥ पाशेनायम्यतान्सर्वान्गर्भेधेहि० ॥ ७ ॥
 प्रत्यगाशापतेराजन्जलानामधिप्रभो ॥ नष्टानष्टप्रसृष्टात्वंगर्भेधेहि० ॥ ८ ॥ नदीनदतडागादिकूपाद्यायेजलाशयाः ॥
 त्वयाचिनानशोभतेगर्भेधेहिजलेधर ॥ ९ ॥ पूर्वजन्मनियत्पापंकुसंसर्गात्स्वयंकृतं ॥ इहापिसलिलेस्थित्वागर्भेधेहिप्रसीदमे
 ॥ १० ॥ अष्टपटिसुतीर्थानानदीनामधिपोभवान् ॥ सप्तानामपिचाग्धीनामीशगर्भेददस्वमे ॥ ११ ॥ त्वमेवपाशपाणि-
 थत्वमेवब्रह्मभसांपतिः ॥ आपस्तुश्राणिनांजीवोगर्भेधेहिदयापर ॥ १२ ॥ भूतप्रेतादिदोषाणारोगाणामपितस्यच ॥ अंतरा-
 यंप्रमोच्छित्त्वागर्भेधेहिदयंकुरु ॥ १३ ॥ इतिजलप्रार्थना ॥ सर्वेषांजगतोभानांअह्राणामधिपस्तथा ॥
 तवस्वामीसदासोमोगर्भेधेहिममौपधे ॥ इत्योपधिप्रार्थना ॥ अथाचार्यःयजमानहस्तेदूर्वाक्षतानारिकेलंदत्वात्तैवपत्नी-
 हस्तौऔदुंबरौफलवतीशाखांसमर्प्योपवेशयेत् ॥ चरुणोपासनंकुर्यात्स्तुतिपाठपरायणः ॥ तत्रमन्त्राः ॥ इमम्मे० तत्त्वा-
 यामि० त्वन्नोअग्ने० सत्वन्नोअग्ने० मापोमौपधी० उदुत्तमं० चरुणस्योत्तं० चरुणःप्राविता० येतेशुतंवरुणयेसुहस्रंयु-
 ज्जियाः पाशुपिततामुहांतः ॥ तेभिर्ज्ञोअथसंयुितोतविष्णुर्विश्वेभ्युधन्तुमुरुतःसुर्काः ॥ ॥ इतिवरुणोपासनं० ॥ ॥
 अथस्वप्रार्थना ॥ ॥ ब्रह्माधिष्णुश्चसोमश्चकंदर्पोदृष्टपवाहनः ॥ पार्वतीसुभगाभद्रासावित्रीवल्लदेवता ॥ एहोहिवस-

नेशुभ्रेमंगलं कुरुदेवते ॥ सर्वभूतकरदेविगर्भमेदेहियांलितं ॥ इतिबल्लप्रार्थना ॥ ततजाचार्यः वंशपात्रमादायतन्मध्येगुह्र-
तंडुलगोधूमयमकंगुसुशालिराजमापादिससधान्यंप्रथुतत्रदीपं धिन्यस्यनारिकेलनारिंगदाडिमजंवीरउततीपूगफलमदनफ-
लातिनिघायसर्वापधीधनिधिष्यप्रार्थयेत् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ कूर्मपृष्ठनिमंष्ट्रेक्षीरनीरप्रतीरितं ॥ त्रिनेत्रंशंमुदैचत्यंनारिकेलंसु-
तप्रदं ॥ १ ॥ वृत्तंकनकनर्णाभंसुवीजंचमनोहरं ॥ तुहिनेनसमंथेतंनारंगंभदंसम ॥ २ ॥ चंद्रविंवसमानंतुवहुवीजसु-
पूरितं ॥ सुरंगंसोमदैबत्यंगर्भदंवीजपूरकं ॥ ३ ॥ उद्यदकंसंपुष्पंकलंसिंदूरसंनिभं ॥ वीजंचरलवचस्यगर्भदंदाडिमंमम
॥४॥ फलंतच्छकैदवलंगोमृत्रसदृशोपमं ॥ ज्ञानयोगप्रपूर्णतुदेहित्वंगर्भमुत्तमं ॥ ५ ॥ पूगश्चसूयैवत्योलाक्षारससमप्रभः ॥
आर्द्रः फलानांप्रयोगर्भदद्यात्सदामम ॥ ६ ॥ उत्सवेयुचसर्वयुगर्भदंसर्वदैवतं ॥ गोरोचनसमाभासंगर्भदंसदनंसम ॥ ७ ॥
बद्धांवरधराबाचएलचीवचकंतथा ॥ धान्यंनिश्चाचहुफलासर्वापध्यइमाःस्मृताः ॥ ८ ॥ ततः ॥ धानावंतेतिसन्नेण
धान्यैःस्नानंतुकारयेत् ॥ ॐ धानार्घतं० स्वनः ॥ याःफलिनीरितिमन्त्रेणफलेःस्नानंतुकारयेत् ॥ याःफुलिनी० ह्रसः ॥
याओपधीरितिमन्त्रेणसर्वापध्यभिपेचनं ॥ याओपधीः० सुसर्च ॥ ततःवंशपात्रंदंपत्योःशिरसिनिघायवारुणमन्त्रैःस्नापयेत् ॥
तत्रमन्त्राः ॥ ॐ तत्त्वायामि० वरुणःप्राविता० वरुणस्योत्तं० येतेशुतं० इमम्वेरुण० इदमापुः० पुनंतुमापितरं०
शितेमेध्रीयं० जिह्वामेभुद्रं० बुहमेवलुं० पृष्ठीमेराट्टुं० नाभिमेचिचं० घृतवर्तीसुर्वनाना० पुनंतुमादेवजुनाः० पुवित्रेण-
पुनीहिमा० यत्तेपुवित्रं० पर्वमानः० जुभाभ्यदेव० वैश्वेदेवी० चित्पतिमो० पावुकानुःसरस्वती० शन्नोदेवी० ॥ ततोऽस्त्रा-

प्यायेनक्षपनं ॥ नमस्तेइत्यध्यायः ॥ वाजश्चमइतित्रिंशद्वचः ॥ इतिखपनविधिः ॥ अथस्वयल्लोक्तविधिनास्थंडिले-
 मिंप्रतिष्ठाप्यतत्रनखासनादिपायसचंद्रंश्रपयित्वाघारावाज्यभागौहुत्वाज्याहुतीजुहुयात् ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐ अयांपृष्टं०
 इदमन्वो० १ इदमग्नये० २ वसुरुद्रादित्येभ्यो० ३ अग्नये० ४ वाजाय० ५ अग्नये० ६ इदमग्नये० ७ इदमश्विसरस्वती-
 द्रेभ्यो० ८ अग्नये० ९ अदित्यै० १० । अग्नये० १ निहोताहोतृपदने० २ पुनस्त्वादित्या० ३ समितं संकल्पे० ४ वाजः-
 पुरस्तात्० ५ अग्नेत्वन्नो० ६ आदित्यं गर्भे० ७ सरस्वतीयोन्यां० ८ तंपत्नीभिः० ९ अदित्यैरास्त्रासि० १० येन ऋषय-
 क्षपसा० ११ गर्भोअस्योपधीनां १२ ॥ ततःपायसचरुमभिघार्यपूर्वोक्तैरेवमन्त्रैःप्रत्येकमवदानधर्मेणजुहुयात् ॥ ततोमं-
 डलेस्थापितेदेवतानाममंत्रेणाज्येनचरुणाप्रत्येकमेकैकामाहुतिंजुहुयात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ शिवायस्वाहा ॥ यथादेवतं-
 त्यागः ॥ इंद्राय० दिव्यपूर्वजेभ्यः० सनकादिभ्यः० वरुणाय० गणपतये० गर्भमातृभ्यः० सूर्याय० सोमाय० भौमाय०
 बुधाय० बृहस्पतये० शुक्राय० शनैश्चराय० राहवे० केतुभ्यो० साराय० ॐ अग्नयेस्विष्टकृते० ॥ ततोभूताद्यानवाहुतयः ॥
 संखवप्राशनादिदक्षिणादानांतं ॥ कृतस्यैकवत्खानकर्मणःसांगतासिद्धर्थे इमंऋषभंदातुमहमुत्सृज्ये ॥ आचार्योयधेनुं
 दद्यात् ॥ अन्येभ्योत्राहाणेभ्योभूयसीं ॥ ततोमंडलेस्थापितकलशोदकेनसुरास्त्वामित्यादिमन्त्रैः पवित्रैर्वाखणैरभिषेकः
 कार्यः ॥ ततःकामदेर्मन्त्रैराशिपःफलससंकण्टीयात् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ ॐ मयीदमिंद्रियं० इंद्रियं० ॥ ततःसदीपयंशपात्रं-
 शिवालेनीत्वाशिवस्यपुरतोनिघायप्रणम्यप्रार्थयेत् ॥ देवदेवजगन्नाथगौरीनाथमहेश्वर ॥ भवेजानमहादेवनमस्तोसुत-

दोभव ॥ १ ॥ अष्टौदोपाश्वयेस्त्रीणांनवम.पुरुषस्यच ॥ तत्तद्वोपधिनाश्रायसस्त्रीकःस्नानमाचरे ॥२॥ अथवल्गुत्वागमत्रः ॥
विष्टतंयथमेदेहेसंतानपरिपीडन ॥ तत्सर्वबलमायातुनिर्दोपास्यात्सुत्रिणी ॥ १ ॥ वरुणत्यंचभूतानामुब्व्यसंकारकः
प्रभुः ॥ तवतीर्थप्रभाषणसंतानेदृष्टिमेवडु ॥ २ ॥ ततोऽहृतशेषं चक्रप्राशयेत् ॥ तत्रमन्त्राः ॥ ॐ आघत्तपितरोगर्भं०
सद्य ॥ ॐ आयंतुन.पितर.० त्वस्मान् ॥ गर्भेदेहिगर्भेदेहिभाग्यंदेहिसरस्वति ॥ पुत्रान्देहिधनंदेहिसर्वान्कामांश्चेदहिमे ॥
ततोनाह्वणमोजनं ॥ यांतुदेवगणाइतिचिसर्जनं ॥ ॥ इतिवीरसिंहालोकेरुद्रयामलोकमेकवस्त्रस्नानम् ॥ ॥ ॥

अथदृपोत्सर्गः ॥ ॥ तत्रकाल.पारस्करयुगे—अथदृपोत्सर्गोयोगेनव्याख्यातःकार्तिक्यांपौर्णमास्यां१२रेवत्यांवाश्व-
युजस्येति ॥ तथाचमत्स्यपुराणे—कार्तिक्यामर्धशाल्यांफाल्गुन्यामष्टकासुच ॥ आश्वयुज्यामथापाढ्यांमाघ्यांचैत्र्याम-
थापिवा १ ॥ अयनेविपुर्वेचैवग्रहणेसूर्यचंद्रयोः ॥ वैधृतौचव्यतीपातेमन्यादियुगुगादिषु २ ॥ दिनच्छिद्रेचसंक्रांतौति-
थिसाम्येतथैवच ॥ मातृपित्रो.धयाहेचविशेषेणप्रशस्यते ३ ॥ यदाचित्तंचविचंचतीर्थपात्रंतथैवच ॥ तदेवदानकालः
स्यान्नान्यत्किंचिद्विचारयेत् ४ ॥ सचगोष्ठेगवांमज्येनदीतीरेशोभनवनेशिवालयेस्वयुहेवाकार्यः ॥ ॥ अथनीलोत्सर्गप-
द्धतिलिख्यते ॥ ततो नित्यवैधेवंनिर्णजनांतं कृत्वा तत्रश्रीपण्योदिपीठेप्राशुखडपविश्य ॥ आचम्यप्राणानाम्यदेशका-
लौस्मृत्या ॥ आत्मनोदेहदुष्टार्थदृपोत्सर्गंऽधिकारसिद्धार्थेप्यमुद्रास्नायत्वेनएकंप्राजापत्यमाचरिष्ये ॥ तेनपापापहम-
हाविष्णु.प्रीयतां ॥ आत्मनःदेहदुष्टार्थदृपोत्सर्गोधिकारसिद्धार्थेविष्णुपूजनंकरिष्ये इतिसंकल्पययौढशोपचारैर्यथाविधि-

विष्णुपूजयेत् ॥ ततोदेशकालीस्तृत्वाहस्तोक्तुशजलमादायमसमस्तपितृणांसैकोद्दिष्टानां उद्धरणार्थं श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफ-
 लप्राप्त्यर्थं शाश्वतब्रह्मलोकफायासयेगयाश्राद्धादिसमस्तफलप्राप्त्यर्थं पुत्रादिसंततिप्राप्त्यर्थं सुकलकामनासिद्ध्यर्थं सर्वपांगोत्रिणां
 ध्येयार्थं श्रीमहारुद्रप्रीत्यर्थं वासग्रहमखंडुपोत्सर्गाल्यं कर्माहंकरिव्ये ॥ गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसो-
 धारापूजनं आयुष्यमन्नजपनां दीश्राद्धं च कृत्वा ब्रह्माचार्यं ऋत्विग्वरणं कुर्यात् ॥ दियक्षणं ॥ पंचगव्यकरणं ॥ आपोहिष्टे-
 त्तित्रिभिर्मन्त्रैः कर्मभूमिप्रोक्ष्य यज्ञसंभारं श्वसंप्रोक्ष्य ॥ ततः एकं ग्रहहोमार्थं मपरं चृपोत्सर्गार्थं शुद्धमृदास्थंडिलद्वयं विधाय ॥ भू-
 मिपूजनं ॥ दक्षिणस्थंडिले ग्रहहोमार्थं पञ्चभूसंस्कारान्कृत्वा अभिस्थापनं कुर्यात् ॥ स्थंडिलस्थेशानभागे ग्रहवेद्यां ग्रहान् स्वस्व-
 मन्त्रैः संपूज्य ईशान्यां रुद्रकलशं सस्याप्यपूर्णपात्रनिधानं तं कृत्वा पौडशोपचारैः पूजयेत् ॥ ततो ब्रह्मोपवेशनादिचरुं श्रपयित्वा-
 आज्योद्धारसनाधाज्यभागान्तं कृत्वा द्रव्यत्यागं कुर्यात् ॥ ग्रहदेवताप्रीत्यर्थं पूर्वोक्तहोमद्रव्यैः अष्टोत्तरसहस्रमष्टोत्तरशतमष्टा-
 विंशतिं चाशुशुयात् ॥ होमांतं ग्रहाणां उत्तरपूजनाद्यभिविषसर्जनांतं समानं ॥ पूजासिद्धं नवाहुत्योवलिः पूर्णाहुतिस्तथा ॥
 धेयः संपाद्यदानं च अभिषेको विसर्जनं ॥ कृतस्य चृपोत्सर्गं ग्रहहोमस्य सांगतासिद्ध्यर्थं ब्राह्मणेभ्यो हिरण्ययादिदक्षिणां दातु-
 महसुत्सुज्ये ॥ तेन श्रीग्रहदेवताः प्रीयतां ॥ ॥ ततो चृपोत्सर्गः ॥ उदकस्थंडिले पञ्चभूसंस्कारपूर्वकं अग्निप्रतिष्ठापनं ॥
 ततो चृपंतसत्तरीं च यथाठाभंगलिककलानादिकारयित्वा वस्त्रादिभिर्भूषयेत् ॥ अभिस्थापनदेशादीशान्यां पञ्चगोमातरः पी-
 टे वस्त्रोपरि पूज्याः ॥ ॐ नंदायै नमः नंदां आवाहयामि ॥ ॐ सुमनसायै नमः सुमनसां आ० ॥ ॐ सुभद्रायै० सुभद्रां० ॥

ॐ सुशीलाय० सुशीलां० ॥ ॐ सुरभ्य० सुरभीं० इत्यावाहपूजयेत् ॥ तदग्रतोदक्षिणोत्तरायतंकलशचतुष्टयस्थापनं ॥ तदुपरिमलविष्णुरुद्रतत्पुरुषाणांप्रतिमासुपूजनं ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं० विवः ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःब्रह्मणेनमः ब्रह्माणंआवा० ॥ ॐ इदंविष्णु० सुरे ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःविष्णवेनमःविष्णुं० ॥ ॐ त्र्यंबकंयजा० तात् ॥ ॐ सूर्भुवःस्वःरुद्रायनमःरुद्रं० ॥ ॐ तत्पुरुषाय० यात् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःतत्पुरुषायनमः तत्पुरुषं० ॥ मनोजूर्तिरितिप्रतिष्ठापूर्वकंपोडशोपचारैःसंपूज्य ॥ तासांभ्रमपूर्वस्वादिग्निधान्योपरिनवंअन्नणंकलशंगवह्वयेष्टितंपञ्चपल्लवह्विरण्यादियुतं आजिब्रकलशेत्यादिविधिनासंस्थाप्य ॥ पूरणपात्रनिधानांतं कृत्यावरुणमायाहपूजयेत् ॥ तदुपरिताम्रपात्रेवंशादिमयभाजनेवायथाशक्तिसुवर्णप्रतिमायांअश्रयुत्तारणं प्राणप्रतिष्ठांचकृत्वा । ॐ नमस्करेद्रेतिरुद्रमावाहपोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ तस्मिन्कलशेशांगरुद्रजपः । तदर्धब्राह्मणवरुणं ॥ ततो यदावभृत्तिमन्त्रेण ह्यपस्वकंकणवन्दनं ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादिप्रोक्षणयुत्पवनांतं ॥ तत्रविशेषः ॥ सध्वीरप्रणीताप्रणयनं ॥ संडुलासादनानंतरंसिद्धस्यपौष्णस्यपिष्टचरोरासादनं ॥ द्योतुदक्षिणाधेनुर्वह्ययुग्मंवा सुवर्णकांस्यपात्रं चोपकल्पयेत् ॥ प्रोक्षण्याःप्रत्युत्पवनांतंब्रह्मादिकलशचतुष्टयेचत्वारऋत्विजःसूक्तानिपठेयुः ॥ ब्रह्मकलशेतैजोसीत्यध्यायः १ ॥ विष्णुकलशेयुरुरुपसूक्तं २ ॥ रुद्रकलशेरुद्राध्यायः ३ ॥ तत्पुरुषकलशेविश्राडिल्यनुवाकोमण्डलब्राह्मणंच ॥ ततोयत्सतरीसहितंष्टपंशुद्धोदकेनाभिर्पिंचेत् ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ आपोद्विष्टा० १ ॥ योयःशिवत० २ ॥ तस्माअंग० ३ ॥ कयानधि० ४ ॥ कस्त्यास० ५ ॥ जभीपुणः० ६ ॥ यज्ञायज्ञायो० ७ ॥ पाद्विनोऽअमएरुया० ८ ॥ कर्जनिपात० ९ ॥

संवत्सरोसि० १० ॥ त्रातारभिद्र० ११ ॥ बरुणस्योत्त० १२ ॥ यद्देवादेव० १३ ॥ यद्विदिवां० १४ ॥ यद्विजाग्रद्यदि०
१५ ॥ पुनंतुमेतिनव ९ ॥ शंनोदेवी० १ ॥ आप्यायस्व० २ ॥ पंचनद्यः० ३ ॥ शंनोभवंतुवाजि० ४ ॥ देवस्यत्वा०
भ्यां । सरस्व० त्रियेदधाम्यसौ ५ ॥ देवस्य० भ्यां । सरस्व० त्रेणामेः० पिंचामि ६ ॥ देवस्यत्वां० अशिनो० भिपिं-
चामि ७ ॥ ततोवखगंधाक्षतमाल्यैरलंकृत्य ॥ ततस्त्रीभिर्विवाहवत्कृतमंगलं दृपंप्रादक्षिण्येनवेदेरुत्तरतोनीत्वाप्राञ्चुखंदृपं-
स्वयमुदञ्चुखोमधुपर्केणपूजयेत् ॥ उत्सर्गार्थमागतंदृपमधुपर्केणार्चयिष्ये ॥ ॐ साधुमवानास्तामर्चयिष्यामोभवंतं ॥
ॐ अर्चयइत्यादि ॥ ॐ उत्सृजतृणान्यत्त्विष्यंतं ॥ ततोदृपवत्सतयोःपोडशोपचारैःपूजनंकार्यं ॥ देशकालौस्मृत्वा-
श्रीमहारुद्रप्रीत्यर्थंपोत्सर्गोयभृतंदृपवत्सतरीपूजनमहंकरिष्ये ॥ नमस्तेरुद्रेत्यावाहनं ॥ ॐ नमस्तेरुद्रमन्यव० नमः ॥
दृपवत्सतरीभ्यांनमःदृपवत्सतयोःआवाहयामि ॥ चतुःस्रक्तिरित्यासनं ॥ ॐ चतुःस्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य० सश्रिम १ ॥ दृप०
आसनं० ॥ हिरण्यशृंगइतिपाद्यं० । ॐ हिरण्यशृंगोयोअस्यपादामनोजवाऽअवरऽइंद्रऽआसीत् ॥ देवाइदस्यहृदि-
रघमायन्योऽअर्चंतंप्रथमोऽअध्यतिष्ठत् ॥ दृप० पाद्यं० ॥ आपोद्विष्टेतिस्मिभिरर्घ्यं ॥ ॐ आपोद्विष्टा० चनः ३ ॥ दृप०
अर्घ्यं० ॥ अध्यवोचदित्याचमनीयं ॥ ॐ अध्यवोच० सुव ॥ दृप० आचमनीयं० ॥ इदमापःप्रवहतेतित्थानं ॥ ॐ इद-
मापः० गुंचतु ॥ दृप० स्नानं० ॥ ततःपञ्चामृतस्नानं ॥ शन्नोदेवीरितिशुद्धोदेकेनस्नानं ॥ आचमनीयं ॥ युवासुवासाइति-
वस्त्रयुग्मं ॥ मन्त्रवचनोपवीतं ॥ रथेतिष्ठन्नित्यनुलेपनं ॥ ॐ रथेतिष्ठन्नयतिचाजिनःपुरीयत्रयत्रकामयतेसुपारधिः ॥ अभी-

शूर्वाभिर्हिमानसनायतमनःपदमनुयच्छंतिरश्मयः ॥ ४५० ॥ हरिद्रानुलेपनं ॥ ॐ नमःशुभ्यइतिगंधान् ॥ ॐ नमःशुभ्यःशुभ्यःशुभ्यः
 वंटायचनमः ॥ ४५१ ॥ गंधान्सु ॥ ओपधीःप्रतिमोदधमितिकुंभं ॥ ॐ ओपधीःप्रति ० पारविष्णवः ॥ ४५२ ॥ कुंभं ॥
 अक्षतमीशुदंतेलक्षताः ॥ ॐ अक्षतमीशु ० हरि ॥ ४५३ ॥ अक्षु ॥ नमः पायायैतिपुष्पाणिपुष्पमालाश्च ॥ ॐ नमः पायायं ० ॥
 ४५४ ॥ पुष्पा ॥ ॐ नमःरूपदिने ० स्वाय ॥ ४५५ ॥ धूपं ० ॥ ब्राह्मणोस्वेतिदीपं ॥ ॐ ब्राह्मणोस्व ० ॥ ४५६ ॥
 दीपं ॥ ४५७ ॥ हिरण्यगर्भंतिनैवेद्यं ॥ ॐ हिरण्य ० घेम ॥ ४५८ ॥ नैवेद्यं ॥ ॐ स्वस्तिनइतिसुवर्णतिलकं ॥ ॐ स्वस्तिन ० धातु ॥ ४५९ ॥
 सुवर्णं ॥ ४६० ॥ हिरण्यशृंगइतिशृंगाणि ॥ ॐ हिरण्यशृंगोयोअस्यपादामनोजवाअवरइंद्रआसीत् ॥ देवाइदसहविरधमायन्योऽ-
 अयंतंप्रथमोअध्यतिष्ठत् ॥ ४६१ ॥ शृंगव ० शृंगाणिस ० ॥ पुरुदसेतिरीप्यशुरान् ॥ ॐ पुरुदसोवि ० स्वाहा ॥ ४६२ ॥ शृंगव ० शृंगव ० ॥
 इमारुद्रायेतिश्रियलंदक्षिणे ॥ ॐ इमारुद्रा ० तुरं ॥ युंजतेइत्यनुवाकैनायामेचक्रं ॥ ॐ युंजतेमनउत ० तितःस्वाहा ॥ १ ॥
 इदंविष्णुर्वि ० रेस्वाहा ॥ २ ॥ इरावतीषेनु ० मयूहैःस्वाहा ॥ ३ ॥ देवश्रुतादेवेग्नाघोप ० पृथिव्याःस्वाहा ॥ ४ ॥
 विष्णोर्नुकं ० चेत्यास्वाहा ॥ ५ ॥ दिवोवाविष्णु ० चेत्या ० ॥ ६ ॥ प्रतद्विष्णु ० निविधास्वाहा ॥ ७ ॥ विष्णोरराटमसि ०
 चेत्या ॥ ८ ॥ श्रीधतेइतिमन्त्रेणगनुलेपनंवत्सरीणां ॥ ॐ श्रीधतेल ० ४५९ ० अनुलेपनं ॥ हरिद्राकुंभमादिनाअलंकृत्यअ-
 सिन्काटेऽपसंगंकरार्थंचिह्नंकार्यं ॥ अथशुभसमंत्रन्यासाः ॥ अधिनातेजसेतिजीवन्यासः ॥ ॐ अधिनातेजसाचक्षुःप्राणे-
 नसरसतीवीर्यं ॥ यांचंद्रोचलेजंद्रायदशुर्विद्रियं ॥ १ ॥ अचोरेतिमन्त्रेणशिरसि ॥ ॐ अचोरेभ्योऽध ० रूपेभ्यः ॥ यातेरुद्रेति

स्कन्धे ॥ ॐ यातेरुद्र० शीघ्रि ॥ नमःशंभवेतिपृष्ठे ॥ ॐ नमःशंभ० यच ॥ नमोहिरण्यवाहवइतिवाहोः ॥ ॐ नमो-
 हिरण्य० नमोनमः ॥ परितेधन्वनइतिपुच्छे ॥ ॐ परितेध० हितं ॥ ॐ त्र्यंबकमित्तिखुरेसु ॥ ॐ त्र्यंबकंय० तात् ॥ इमा-
 रुद्रायेतिनाभौ ॥ ॐ इमारुद्राय० तुरं ॥ नमोवन्यायेतिकुक्ष्योः ॥ ॐ नमोवन्या० नमः ॥ प्रसुंचधन्वेत्तिशृंगयोः ॥ ॐ प्रसुंच-
 धन्व० यप ॥ तमीशानमितिग्रीवायां ॥ ॐ तमीशानं० स्वये ॥ नमःशंभवायेतिसर्वांगेसु ॥ ॐ नमःशंभवा० यच ॥
 ततोचिशेषन्यासः ॥ इपेत्वेतिमूर्ध्नि ॥ ॐ इपेत्वोर्जे० यि ॥ इमारुद्रायेतित्रिशूलके ॥ ॐ इमारुद्रा० तुरं ॥ नमस्त्वइति-
 यक्रे ॥ ॐ नमस्ते० नमः ॥ गोमदुपुणाललाटे ॥ ॐ गोमदुपुणासत्याश्वाघातमश्विना ॥ वर्त्तिरुद्रानृपाज्यं ॥ विभ्रा-
 छित्यनुवाकेनत्र्यंबकमितिवानेत्रयोः ॥ ॐ त्र्यंबकं० तात् ॥ प्राणंमेपाह्यपानमितिनासायां ॥ प्राणंमेपाह्य० मेरय ॥ अवत-
 त्येतिमुखे ॥ ॐ अवतत्य० मय ॥ नीलश्रीवाइतिद्वौकंठे ॥ ॐ नीलश्री० मसि ॥ मर्माणितेइतिवाहोः ॥ ॐ मर्माणि०
 दंतु ॥ समिधाधिमितिबाहुमध्यतः ॥ ॐ समिधाधिं० तन ॥ नमोवःकिरिकेभ्यइतिहृदये ॥ ॐ नमोवः० तेभ्यः ॥
 नाभिर्मेइतिनाभौ ॥ ॐ नाभिर्मेचिचं० पसः ॥ पञ्चनद्यइतिकुक्ष्योः ॥ ॐ पञ्चनद्यः० त्सरित् ॥ कोसिकतमोसिकट्योः ॥
 ॐ कोसिकतमोसि० पाम ॥ रक्षोहृणमितिगुदे ॥ ॐ रक्षोहृणं० रामि ॥ परितेधन्वनइत्यूर्वोः ॥ ॐ परिते० हितं ॥
 उद्वयमित्तिजानुनोः ॥ ॐ उद्वयंतम० मम् ॥ उदुत्यमितिजंघयोः ॥ ॐ उदुत्यं० र्यं ॥ परितेदूडमइतिखुरेसु ॥ ॐ परिते-
 दूडभोः० शुपः ॥ इयंमेवरुणइतिपृष्ठे ॥ ॐ इयंमे० चके ॥ यथेमांवाचमितिलांगूले ॥ ॐ यथेमां० तु ॥ शुंजतइत्यनु-

वाकेनसर्वांगानिस्पृशेत् ॥ ॥ एवंन्यासविधिं कृत्वा रुद्ररूपो वृषो हिसः ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वास्तस्य पुच्छेयसंति हि ॥ ततो च-
 त्सतरीणां च ख्यातं करणं ॥ वत्सतरीणां शरीरेन्यासाः ॥ शिरसि ब्रह्मणो नमः ॥ पार्श्वयोः पृथिव्यै नमः ॥ उरसि स्कन्दाय नमः ॥
 ललाटे रुद्राय नमः ॥ कर्णयोर्द्विभ्यो नमः ॥ कर्णमध्ये देवेभ्यो नमः ॥ चक्षुषोः शशिभास्कराभ्यां नमः ॥ जिह्वायां सरस्व-
 ल्यै नमः ॥ शृंगयोर्महामन्दराभ्यां नमः ॥ अपाने सर्वतीर्थेभ्यो नमः ॥ प्रलावे जाह्नव्यै नमः ॥ रोमकूपेषु क्रुपिभ्यो नमः ॥
 गृष्टे यमाय नमः ॥ दक्षिणकुक्षौ धनदाय नमः ॥ वामकुक्षौ वरुणाय नमः ॥ सुरमध्ये गंधर्बेभ्यो नमः ॥ सुराग्नेपद्मणेभ्यो नमः ॥
 पधिमपादयोः अग्नये नमः ॥ हुंकारे चतुर्वेदेभ्यो नमः ॥ स्तनेषु ससुद्रेभ्यो नमः ॥ शरीरे पार्वत्यै नमः ॥
 तत्रैव कालिंदी नमः ॥ कोट्यै नमः ॥ विश्वधारिण्यै नमः ॥ गंगायै नमः ॥ जातवेदस इति मन्त्रेण सर्वांगा-
 नि स्पृशेत् ॥ एवं न्यासविधिं कृत्वा पार्वत्या हि स माचसा ॥ एवं न्यासान्कृत्वा आग्नेः पश्चिमभागे वेद्यां समानीय स्वगृहोक्तवि-
 धिना सर्वविवाहं कुर्यात् ॥ ॥ तत्र प्रयोगः ॥ देशकालौ स्मृत्या मम सर्वेषां पूर्वजानां निरतिशयानंदं ब्रह्मलोकं कावात्या-
 दिअमुककामनासिद्धयर्थं श्री रुद्रस्वरूपिणे वृषवराय वत्सतरीकन्यादानं गृहं करिष्ये ॥ शिवा आपः संतु ॥ ॐ संतु शिवा-
 आपः ॥ सौमं न नस्यं ॥ अक्षतं चारिष्टं ० एंच ॥ यत्पापं रोगं मत्तु ॥ सर्वं वृषभुरेकार्यं ॥ ततः रुद्रस्वरूपाय वृषा-
 य गौरीस्वरूपां इमां यथाशक्त्यलं कृतां वत्सतरीं तुभ्यमहं संप्रददे ॥ अनेन वत्सतरीदानेन भगवान् वृषरूपी श्री रुद्रः प्रीयतां ॥
 असनी लोहाहस्यप्रतिष्ठासिद्धयर्थं इदं यथाशक्ति हिरण्यं दक्षिणात्वेन तुभ्यमहं संप्रददे ॥ एवं कन्यादानं यथाशक्तं कार्यम् ॥ उपय-

मनकुशानादाय तिष्ठन्समिधोभ्याधाय प्रोधण्युदकशेयेणसपवित्रहस्तेनाग्नेःप्रदक्षिणंपर्युक्षणं ॥ पवित्रयोःप्रणीतासुनि-
धानं ॥ पर्युक्षणांतेहोमः ॥ ॐ इहरतिःस्वाहा ॥ इदमग्नेनमम ॥ अयमेवपणामाहुतीर्नात्स्यागः ॥ ॐ इहरमध्वंस्वाहा ॥
इदमग्ने ॥ ॐ इहधृतिःस्वाहा ॥ इदमम ॥ ॐ इहस्वधृतिःस्वाहा ॥ इदमम ॥ ॐ उपसृजंधरुणंमात्रेधरुणेमातरं-
धयन्स्वाहा ॥ इदमम ॥ ॐ रायस्योपमस्मासुदीधरन्स्वाहा ॥ इदमम ॥ ॐ ब्रह्मन्वारधआधारावाज्यभागौ ॥ मनसा ॥
ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ इदंप्रजापतये ॥ ॐ इंद्रायस्वाहा ॥ इदमिंद्राय ॥ ॐ अमयेस्वाहा ॥ इदममये ॥ ॐ सोमाय-
स्वाहा ॥ इदंसोमाय ॥ ततःपायसचरुमभिघार्यक्षुवेणाचदायशूलगवदेवताभ्योजुहुयात् ॥ ॐ अमयेस्वाहा ॥ इद-
ममये ॥ ॐ रुद्रायस्वाहा ॥ इदंरुद्राय ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ ॐ शर्वायस्वाहा ॥ इदंशर्वाय ॥ ॐ पशुपतयेस्वाहा ॥ इद-
इदंपशुपतये ॥ ॐ उग्रायस्वाहा ॥ इदसुग्राय ॥ ॐ अशनयेस्वाहा ॥ इदमशनये ॥ ॐ भवायस्वाहा ॥ इदंभवाय ॥
ॐ महादेवायस्वाहा ॥ इदंमहादेवाय ॥ ॐ ईशानायस्वाहा ॥ इदमीशानाय ॥ ततःपिष्टचरुमभिघार्यक्षुवेणाचदा-
यपृष्णेजुहुयात् ॥ ॐ पूषागाअन्वेतुनःपूपारक्षत्वर्वतः ॥ पूषावाजान्तसनीतुनःस्वाहा ॥ इदंपृष्णे ० पायसपौष्णचरुभ्यांस्वि-
ष्टक्यागः ॥ ॐ अमयेस्विष्टकृतेस्वाहा ॥ इदममयेस्विष्टकृते ॥ ततोमहान्व्याहृतिहोमः ॥ सर्वप्रायश्चित्तहोमः ॥ अथ-
राष्ट्रभृद्धोमः ॥ ततोजयाहोमः ॥ ततोऽभ्यातानहोमः ॥ वरुणपटंवृष्णीं ॥ परंसृत्योअनुप ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ लाजा-
हुतौतिलमिश्रान्मूलाजान्जुहुयात् ॥ इतिनारदपद्धतौ ॥ प्रथमेरुद्रायस्वाहा ॥ इदंरुद्राय ० १ ॥ द्वितीयेविष्णवेस्वाहा ॥

इदंविष्णवे० २ ॥ तृतीयेब्रह्मणेस्वाहा ॥ इदंब्रह्मणे० ३ ॥ चतुर्थसर्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहा ॥ इदंसर्वेभ्योदेवेभ्यः० ४ ॥
 ॐ आरोहेयमद्मान० ॥ ॥ अधपरिक्रामणे देवस्यत्वेतिमन्त्रेणभ्रामयेन्निः ॥ ततःप्राजापत्यहोमः ॥ ॐ प्रजापतये-
 स्वाहा ॥ इदंप्रजापतये० ॥ ततोनीलग्रीवाइतिमन्त्रेणाष्टविधंपदंष्ट्रकण्ठेबध्वा ॥ ततःसप्तपदानिक्रामयति ॥ ॐ एक-
 मिपेविष्णुस्त्वानयतु ॥ द्वेऽर्जे० ॥ त्रीणिरायस्पोपाय० ॥ चत्वारिमायोभ० ॥ पंचपशुभ्यो० ॥ षड्भुभ्यो० ॥ सखे-
 सरापदा० नयतु ॥ उदकेनप्रोक्षणं ॥ ॐ आपःशिवः० पञ्जं ॥ आपोहिष्टेतिच ॥ द्रुपवत्सतयोस्तच्चक्षुरितिस्त्रयाविक्षणं ॥
 ॐ तबहुर्देव०न्तात् ॥ ततःसंखवप्राशनं ॥ पवित्राभ्यांमार्जनं ॥ अग्नौपवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणेपूर्णपात्रदानं ॥
 असनीलोद्गाहाह्यस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्धब्रह्मन् इदंपूर्णपात्रंप्रतिगृह्यतां ॥ प्रतिगृह्णामि ॥ ब्रह्मा ॐ कोऽदादित्यादि-
 पठेत् ॥ प्रणीताविमोकः ॥ आपःशिवः० पञ्जं ॥ ॥ ततःप्राथस्थापितरुद्रकलशेषूर्ध्वद्यतोत्राह्वणःसांगरुद्रजपंकुर्यात् ॥
 तदनन्तरंपुरुषसूक्तकृष्मांडीजपोष्युक्तोविष्णुधर्मोत्तरे ॥ तत्ररुद्रंजपित्वातुस्थापयेद्भुद्रदेवताः ॥ तथैवपौरुषसूक्तंकृष्मांडानि-
 तथैवच ॥ ततोधान्यपुंजोपरिअकालमूलानटीकलयान्निर्मलोदकपूर्णोच्चूतपल्लवाच्छादितमुखान्स्थापयेत् ॥ गृहीधौरि-
 त्यादिपूर्णपात्रनिधानांतथापनंपूजनंच ॥ ततःकलशचतुष्टयोदकेनवत्सतरीमध्यस्थितदृपस्ववक्ष्यमाणमन्त्रैःक्षपनंकुर्यात् ॥
 तथैवत्सतरीणांकलशचतुष्टयोदकेनक्षपनं कार्यं ॥ रुद्रकलशोदकेनच ॥ तंत्रमंत्राः ॥ ॐ आपोहिष्टा० ३ समुद्रज्येष्ठा०
 ४ इमंमेगं० १ कयानधिब्रजा० १ कस्त्वासत्सो० २ जमीपुणः० २ आनोभद्राहस्यनुचोकेन ॥ आनोभद्राः०

१ दवानामद्रा० २ तान्पूर्व्या० ३ तन्नोवातो० ४ तमीशानं० ५ स्वस्तिनइंद्रो० ६ प्रपदथा० ७ भद्रंकर्णं० ८ शतमिबु०
 ९ अदितिर्द्यौं० १० ॥ याओपधीरित्यनुवाकेन ॥ याओपधीः० १ शतंवी० २ ओपधीः० ३ अंधत्वेवो० ४ यत्रौपधीः०
 ५ अथावती० ६ उच्छ्रुत्मा० ७ इच्छुक्तिर्ना० ८ अतिविथा० ९ यदिसा० १० यस्यौपधीः० ११ साकंयक्ष्म०
 १२ अन्यावो० १३ याःफलिनी० १४ मुंचन्तुमा० १५ अवपतंती० १६ याओपधीःसोमराज्ञीर्बहीः० १७ याओपधीः
 सोमराज्ञीर्विष्टिताः० १८ याश्चेदसुप० १९ माचोरिपत्० २० ओपधयःसमवदं० २१ नाशयित्री० २२ त्वांगंधर्वा० २३
 सहस्रमे० २४ दीर्घायुत्वा० २५ त्वमुत्तमास्यो० २६ ॥ सहस्राधंशतधारसृपिभिःपाचनंस्मृतं ॥ तेनत्वामभिविचामि-
 ग्यंसीमंतेयचमूर्धनि ॥ भगंतेवरुणोराराजाभंगंसूर्योवृहस्पतिः ॥ भगमिंद्रश्चवायुध्वमंगंससर्पयोददुः २ ॥ यत्तेकेशेषुदोर्भा-
 तुसर्वकामार्थसिद्धये ॥ इत्यंतं ॥ एवमभिविच्यष्टपकर्मन्त्रान्जपेत् ॥ सुरास्त्वामभिविचंतु ॥ इत्यादि ॥ एतेत्वामभिविचं-
 रधिष्ठानमतःपाहिसनातन १ ॥ तीक्ष्णशृंगायविभहेचेदपादायधीमहि ॥ तन्नोद्युयःप्रचोदयात् ॥ इतिष्टुपगायत्र्याप्रार्थ-
 येत् धर्मस्त्वंष्टुपइतिच ॥ ततोगवांप्रार्थना ॥ ॐ गावोमेअग्रतःसंतुगावोमेसंतुष्टुष्टतः ॥ गावामेहृदयेसंतुगवांमध्येवसा-
 म्यहं १ ॥ पंचगावःसमुत्पन्नामध्यमानेमहोदधौ ॥ तासांमध्येतुयानंदातसैधेन्वैनमोनमः २ ॥ यालक्ष्मीःसर्वदेवानां-

याचंदेवेष्ववस्थिता ॥ धेनुरूपेणसादेवीममपापंव्यपोहतु ३ ॥ अयंभोहिसयादत्तःसर्वासांपतिरुत्तमः ॥ तुभ्यंचै-
 तामयादत्ता.पत्न्य.सर्वामनोरमाः ४ ॥ ततोद्येःपूर्वतःउदञ्चुखंपृकृत्याताम्रपात्रेदृपपुच्छंनसतरीपुच्छान्धेकीकृत्यसकुशयव-
 तिलजलेनप्राञ्जुलेनष्टपुच्छेसर्वपातर्पणकार्यं ॥ तद्यथा ॥ देवर्षिपितृणांदुर्गतिगतानांचतुस्रयेआत्मनःआकल्पसन्ताना-
 चिच्छेदार्थंष्टयपुच्छेत्तर्पणमहकरिव्ये ॥ ततःप्राचीनावीतिनादक्षिणाभिमुखःपित्रादित्रयीमात्रादि-
 त्रयीमातामहादित्रयीइत्यादिसर्वीस्तरपयेत् ॥ यावंतश्चस्र्यैतेतांश्चसर्वास्तरपयेत् ॥ ततःपुराणश्लोकैस्तरपणं ॥ तद्यथा ॥
 ब्रह्माद्यादेवताःसर्वीकपयोमुनयस्तथा ॥ असुरायतुधानाश्चमातरश्चंडिकास्तथा ॥ दिक्पालालोकपालाश्चग्रहदेवाधिदे-
 यताः ॥ तेसर्वंतृप्तिमायांतुनीलपुच्छेसुतर्पिताः ॥ १ ॥ विश्वेदेवास्तथादित्याःसाध्याश्चैवमरुद्गणाः ॥ क्षेत्रपीठोपपीठा-
 धनदानद्यधसागराः ॥ तेसर्वे ॥ २ ॥ पातालेनागपत्न्यधनागाश्चैवसर्पवृताः ॥ पिशाचागुह्यकाःप्रेतागंधर्वागणरा-
 क्षसाः ॥ तेसर्वे ॥ ३ ॥ पृथिव्यापथ्यतेजधवायुराकाशमेवच ॥ दिचिमुव्यंतरिक्षेचयेचपातालवासिनः ॥ तेसर्वे ॥ ४ ॥
 शिव.शिवातथाविष्णुःसिद्धिर्लक्ष्मीःसारस्वती ॥ तपोधनाश्चभगवानव्यक्तःपरमेश्वरः ॥ तेसर्वे ॥ ५ ॥ क्षेत्रौपधिलतावृ-
 क्षावनस्पत्यधिदेवताः ॥ कपिलःशेषनागश्चतक्षकोनंतएवच ॥ तेसर्वे ॥ ६ ॥ अन्येजलचराजीवावसंत्यातास्त्वनेकशः ॥

१ पुरुषाव चतयासहस्रैःसर्पैः—अथदिवेसमादत्त इत्येवमिदं ॥ तुभ्यंचैवमयादत्ताम्रीसर्वमनोरमा ॥ इत्युक्तम् ।

चतुर्दशमाश्विन्वेयान्येयमर्किकराः ॥ तेसर्वे ० ॥ ७ ॥ येसर्वेयक्षराजानःपक्षिणःपशवस्तथा ॥ खेदजोत्रिज्जजीवाश्चअंल-
 जाश्चजरायुजाः ॥ तेसर्वे ० ॥ ८ ॥ अन्येपिवनजीवायेदिवानिशिविहारिणः ॥ तेसर्वे ० ॥ ९ ॥ अजगोमद्विपीरूपाये-
 चान्येपशवस्तथा ॥ श्रांतिदाःशुभदायेस्तुनीलपुच्छेसुतर्पिताः ॥ तेसर्वे ० ॥ १० ॥ अपसव्येनयद्दत्तंपितृणांनामगोत्रतः ॥
 पितापितामहश्चैवतथैवप्रपितामहः ॥ ११ ॥ मातापितामहीचैवतथैवप्रपितामही ॥ मातामहाःपितृव्याश्चमातुलाभ्रा-
 तरस्तथा ॥ १२ ॥ पितृमात्रात्मस्वसारःशशुरांताश्चवांधवाः ॥ गुरवोगुरुपत्यश्चशिष्याआसाश्चसर्वशः ॥ तेसर्वे ० ॥ १३ ॥
 आत्रहस्तंचपर्यंतंयेचान्येगोत्रिणस्तथा ॥ सर्पव्याघ्रहतायेचशृंगिर्दंष्ट्रिजलाग्निभिः ॥ तेसर्वे ० ॥ १४ ॥ अपुत्राअक्रियाये-
 चअदाराधर्मवर्जिताः ॥ आगगर्भानृतायेचशस्त्रघातमृताश्चये ॥ संस्काररहितायेचरौरवादिपुगाग्निनः ॥ तेसर्वे ० ॥ १५ ॥
 आत्रहस्तंचपर्यंतंदेवर्षिपितृमानवाः ॥ तृप्यंतुपितरःसर्वेमातृमातामहादयः ॥ १६ ॥ अतीतकुलकोटीनांससद्वीपनिवा-
 सिनां ॥ आत्रहसुवनालोकादिदमस्तुतिलोकं ॥ १७ ॥ पितृवंशेशृतायेचमातृवंशेश्चैवच ॥ गुरुश्चशुरवन्धूनांयेचान्ये-
 वांधवामृताः ॥ १८ ॥ येमेकुलेस्तुसर्पिषाःपुत्रदारचिचर्जिताः ॥ क्रियालोपगताश्चैवजालंधाःपंगवस्तथा ॥ १९ ॥ विरूपा-
 वांधवाः ॥ तेसर्वेवृत्सिमायांतुष्टपुच्छतिलोदकात् ॥ २० ॥ येऽवांधवावांधवावायेऽन्यजन्मनि-
 रासुजातीपुषिविधासुच ॥ नरकेपुचधोरंपुपतितायेस्वकर्मणा ॥ देवत्वमानुपत्ववार्तिर्यक्त्रेतपिशाचताम् ॥ तेसर्वे ० ॥ २२ ॥

कृमिक्रीटपतंगत्वंगतायेचस्वकर्मभिः ॥ अंडयोनिपुयेजातावांधवाःपापजंतवः ॥ २३ ॥ तिर्यग्योनिगतायेचआमगर्भ-
 पतंतिथे ॥ ममदत्तेनतोयेनगच्छंतुगतिमुत्तमां ॥ २४ ॥ आसुरीयोनिमापन्नाःपिशाचत्वंचयेगताः ॥ जलजंतुत्वमापन्नाः
 संघयोनियुरोपिताः ॥ तेसर्वे ॥ २५ ॥ तामिलनरकेजाताअंधकत्वंसमागताः ॥ शीरेवनरकेजाताअन्नपानविचर्जिताः ॥
 तेसर्वे ॥ २६ ॥ सजीवीनरकेयोवैजायतेन्नियतेपुनः ॥ मद्यापधेचनरकेपच्यतेतैलपक्ववत् ॥ २७ ॥ असिपत्रपवनेघोरेअ-
 सिवच्छिद्यतेभृशं ॥ पचनेनामनरकेतपंतोमिमयेभृशं ॥ महापातकजान्घोरान्नरकाभृशदाारुणान् ॥ तेसर्वे ॥ २८ ॥
 आसुरीयोनिमापन्नांलेच्छयोनियुयेगताः ॥ अधिलोकेपुजाताधविष्णुलोकेचयेगताः ॥ २९ ॥ पाखंडेनमुत्ता-
 येचयभ्राद्याःपापधोनयः ॥ तेसर्वे ॥ ३० ॥ रविमण्डलसंस्थायेचस्वादिपुचयेगताः ॥ तेसर्वे ॥ ३१ ॥ प्रकृतेविकृते-
 चैवजायंतेसुधिमानवाः ॥ तेसर्वे ॥ ३२ ॥ काकोलकेचसंजीवेलोहकंटकसंकुले ॥ तेसर्वे ॥ ३३ ॥ भूतप्रेतपिशाच-
 त्वेसंभृतायेकुलेमम ॥ तेसर्वे ॥ ३४ ॥ आम्रहस्तंबपर्यंतजगत्सृष्ट्वित्तिश्रुवन् ॥ यत्पर्ययतिधर्मात्मासोऽध्वर्यांविदत्ते-
 गतिं ॥ ३५ ॥ ॥ तर्पणतिपुत्रकामध्वजमानस्तर्हिपत्न्यासहउपविश्य सुपुत्रावात्यर्धदृष्टपत्तसरीरुच्छेहानमहंकरिव्ये
 इतिसंरूपयेत् ॥ ऋत्विजः ससधान्यफलान्वितवंशपात्रेषुच्छान्येकीकृत्यतदुपर्युदकदानेनवारुणमन्त्रैः अभिर्षिंचेयुः ॥
 वंशपात्रगततिलोदकेनतदधस्तादुपविष्टौदंपतीहानंरुतः ॥ तत्रमंत्राः ॥ इमंमेगंगे १ तत्त्वायामि २ त्वंनोअग्ने ३
 ३ सत्वंनो ४ मापोमौपधी ५ उदुत्तमं ६ सुंचंतुमा ७ अथसृथनि ८ पुनंतुमा ९ ॥ इतिनव ॥ श्रीसूक्तं ॥

पाषमानसूक्त ॥ अन्यत्नानमन्त्राः आपोहृष्टादयः ॥ ततोवस्त्राणिपरित्यज्य वस्त्रांतराणिपरिधाय ॥ ततःपिण्ड-
 दानं ॥ अग्नेःपश्चिमदिग्भागेऽपवेशनं ॥ अपसव्यं ॥ नीवीबंधनं । संकल्पः । समस्तपूर्वजानांसिकोद्दिष्टानामुद्धरणार्थ-
 गयाश्राद्धफलप्राप्त्यर्थं वृषपुरे पिण्डदानमहंकरिष्ये ॥ आचारात्तिलोदकं ॥ पाकप्रोक्षणं ॥ अपहृतेतिरेखाकरणं ॥
 अर्चनेजनं ॥ कुशास्तरणं पिण्डदानं सर्वेषां ॥ अत्रमात्रादित्रयं मातामहादित्रयंचपृथग्दद्यात् ॥ पिंडान्नेहोमचरुशेष-
 प्रक्षेपः ॥ ॥ पौराणश्लोकाः ॥ पितृवंशेऽमृतानुवंशेऽथैवच ॥ गुरुश्चशुरवन्धूनां चैवान्येषां धवाः स्मृताः ॥ येमेकुले-
 लुप्तपिंडाः पुत्रदारविवर्जिताः ॥ क्रियालोपगताश्चैवजात्यंधाः पंगवस्तथा ॥ यिरूपाआमगर्भाश्चज्ञाताज्ञाताः कुलेमम ॥
 सुरदत्तेनतोयेननृसायां तु परांगतिं ॥ १ ॥ बृक्षयोनिगताये च तिर्यग्योनिगताश्चये ॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं ॥ २ ॥
 पगुत्वं च गतायैवैयचमूरुत्वमागताः ॥ तेषामुद्ध० ॥ ३ ॥ आत्रक्षणीये पितृवंशजातामातुस्तथावंशभवामदीयाः ॥ वंशद्वये-
 खिन्ममदासभूताधृत्यास्तथैवाश्रितसेवकाश्च ॥ मित्राणिसख्यः पशवश्चष्टुष्टाष्टुष्टाश्चकृतोपकाराः ॥ जन्मांतरेयेममसं-
 गताश्चैतेभ्यः स्वधापिंडमहंददामि ॥ ४ ॥ अजातदन्तायेकेचिद्येचगर्भेऽप्रीडिताः ॥ तेषामुद्ध० ॥ ५ ॥ वंधुवर्गाश्चयेके-
 चिन्नामगोत्रविवर्जिताः ॥ स्वगोत्रेपरगोत्रेवातेभ्यः पिंडं ददाम्यहं ॥ ६ ॥ उद्धंघनमृतायेचविपशखहताश्चये ॥ शृंगि-
 भिर्दंष्ट्रिभिर्वर्षापितेभ्यः पिंडं ददाम्यहं ॥ ७ ॥ अग्निदाहेऽमृतायेचसिंहव्याम्रहताश्चये ॥ आत्मोपघातिनोयेचतेभ्यः पिंडं-
 ददाम्यहं ॥ ८ ॥ अग्निदग्धाश्चयेकेचिन्नाग्निदग्धास्तथापरं ॥ विद्युचोरहतायेचतेभ्यः पिंडं ददाम्यहं ॥ ९ ॥ रौरवेचां-

घतामिलेकालसूत्रेचयगताः ॥ तेपासु० ॥ १० ॥ पथुत्वाविर्गतायेचपक्षिकीटसरीसृपाः ॥ अधवावृक्षयोनित्थास्तेभ्यः-
 पिंडंददाम्यहं ॥ ११ ॥ अन्यैर्दुर्मरणैश्चैवधुधयाचतृपासृताः ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्चेतेभ्यःपिंडंददाम्यहं ॥ १२ ॥ दिव्यं-
 तरिक्षभूमिस्थाःपितरोर्वाधवादयः ॥ तेसर्वेत्सिमायांतुपिंडदानेनसर्वदा ॥ १३ ॥ जात्यंतरसहस्राणिभ्रमंतःस्वेनकर्मणा ॥
 मानुपंडुर्लभंयेपतिभ्यःपिंडंददाम्यहं ॥ १४ ॥ असंख्ययातनासंस्थायनीतायमर्किकरैः ॥ तेपासु० ॥ १५ ॥ येकेचित्प्रे-
 तरूपेणवततेपितरोमम ॥ तेसर्वेत्सिमायांतुपिंडेनानेनसर्वदा ॥ १६ ॥ एवंपिंडदानं कृत्वा ॥ उत्तरतःश्रासधारणंइत्या-
 दियत्तद्ब्रह्मतिपिंडोपरिसूत्रदानांतं ॥ पिंडपूजनं ॥ इपवत्सतरारोगैःप्रदक्षिणमानीयअग्नेःपूर्वतःस्थाप्य ॥ दृपसंअंक-
 यइतिलोहकारंप्रतिगृयात् ॥ श्राद्धतितसलोहेननिर्देहचंमहादृपं ॥ त्रिशूलंदक्षिणेकुर्याद्द्वामेचक्रांकनंतथा ॥ अद्येत्यादि०
 ममसमस्तपितृणांसकोदृष्टानामुद्धरणार्थंआकल्पत्रहलोकनिवासप्रासयेसंतानाधिच्छेदायचदृपमहयुत्सृजामि ॥ प्रांचसु-
 त्सृजेत् ॥ एतंयुवानमितियान्नवलक्यऋषिःत्रिष्टुप्छंदःगावोदेवतादृपोत्सर्गविनियोगः ॥ वामहस्तेनदृपभस्यपुच्छमादाय-
 दक्षिणेनसकुशंतिलोदकंचादाय ॥ एतंयुवानंपतिवोददामितेनक्रीडंतीश्वरधप्रियेण ॥ मानःसासजनुपासुभागाराय-
 स्पोपेणसमिपामदेम ॥ इतिमन्त्रेणोदकंभूमौक्षिपेत् ॥ ततःपंचपदानिर्दशानदिसंप्रतिचालनं ॥ सर्वतोत्रजस्व ॥ ॥
 अधस्तुतिमन्त्राः ॥ धर्मस्त्वंदृपरूपेणविधात्रानिर्मितःपुरा ॥ दृपोत्सर्गोत्प्रसन्नस्त्वंमासुद्धरभवार्णयात् ॥ १ ॥ नमोस्तु-

विष्णुरूपाय रुद्ररूपाय ते नमः ॥ विधनाथ नमस्तेऽस्तु धर्मभृतो जगद्भ्ये ॥ २ ॥ ईमाः सुररूपाः पत्न्यश्च तस्वस्तव गोपते ॥
 कल्पिताः क्रीडनार्थाय त्वया साद्ब्रजं त्विमाः ॥ ३ ॥ नमो ब्रह्मण्य देवेश भूतर्षिपितृपोपक ॥ त्वयि युक्तेऽक्षया लोका मम सं-
 तु निरामयाः ॥ ४ ॥ गावो मे अग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहम् ॥ ५ ॥ बालक्ष्मीः
 सर्वभूतेषु याचदेवेष्वन्यथा ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोह तु ॥ ६ ॥ पञ्चगावः समुत्पन्ना मस्थ्यमाने महोदधौ ॥ तासां-
 मध्ये तु यानन्दा तस्यै धेनूचै नमो नमः ॥ ७ ॥ अदितिं देवमाता त्वं वेदमाता च धीश्ररी ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम कामदुःखास्तु सा ॥ ८ ॥
 वृषो हि भगवान् धर्मो मुक्तयो च त्ति सा का इमाः ॥ सारूप्यं चैव सा युज्यं सान्निध्यं च सलोकतां ॥ ९ ॥ वृषो हि भगवान् धर्मश्च तुष्पादः-
 प्रकीर्तितः ॥ वृणो मितमहं भक्त्या समं रक्षतु सर्वतः ॥ १० ॥ धर्मतस्तव संभूतिः स्वाहा त्वं च विभावसौ ॥ वृषरूपेण सा देवी
 सर्वकामप्रदा भव ॥ ११ ॥ धर्मदेहि यशो देहि पुत्रान् देहि सुसंपदं ॥ एको चरशतं चैव कुलानां तारय स्वमे ॥ १२ ॥ रुद्रमाता-
 मया दत्ता पत्न्यस्त्वा ववृषोत्तम ॥ पितृणां तारणार्थाय पर्यटस्व महीमिमां ॥ १३ ॥ खुराग्रक्षेपणैः सर्वमम पापं व्यपोह तु ॥
 पितरस्त्वृत्सिमायां तु खुराग्रजलसेचने ॥ १४ ॥ येत्वां हि संति पाप्मानो नरके यां तु ते क्षयं ॥ येत्वां रक्षंति धर्मिणाः स्वर्गं ते नियसन्तु वै
 ॥ १५ ॥ तव द्रुपकृतो चाटैर्नदीकूलविशीरणैः ॥ अक्षयाः सन्तु भेलोकाः पौरजानां तु सौरभ ॥ १६ ॥ धनसन्तानमारोग्यं वां-
 धवानां विशेषतः ॥ सुखैर्वैरोचनो देवो नासि काश्रे श्विनोत्तथा ॥ १७ ॥ पादेषु संस्थितो ब्रह्माललाटे वृषभध्वजः ॥ पुच्छे नारायणो

१ एष वत्सतरीपक्षे । इयं सुररूपापत्नी च एकैर्भित्तव गोपते ॥ करिपत्तांकीडनार्थाय त्वया साद्ब्रजं त्विमां ॥ १ ॥ इत्युक्त्वा । २ सुकिंभं वरित्कादयं ॥

देवोयस्यत्तिष्ठत्तिसर्वदा ॥ १८ ॥ सर्वरोमास्त्रिशुयनंपृष्ठवासुनिगणाःस्मृताः ॥ आत्मानं वैश्वदेवो वासैत्रो भूतेष्वमानुषः ॥ १९ ॥
 धर्मस्त्वं हि प्रसन्नानां तेन सिद्धिप्रदो भव ॥ गवांष्टपसहस्रेषु क्रीडां कुरु यथासुखं ॥ २० ॥ ततो वत्सतरीमध्यगतं द्रुपसंशो-
 न्युर्मयो भूरित्यनुवाकश्रेण्याभिसन्नेयेत् ॥ ॐ १ शंभूर्मयो भू ० २ यास्ते अग्नेस्सुखं रुचो ० ३ याचो देवाः ० ४ रुचं नो धेहि स्वा ०
 ५ तत्त्वायाभि ० ६ स्वर्णपर्मः स्वाहा ० ७ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य द्रुपमभियादयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ धारणाद्धर्ममित्याहुर्धर्मेण
 विष्टुताः प्रजाः ॥ चरत्यंधर्मरूपेण द्रुपवत्सतरीयुतः ॥ धर्मस्त्वं द्रुप रूपेण ब्रह्मणानि निर्मितः पुरा ॥ तवोत्सर्गप्रभायेण मासुद्धर
 भवार्णवात् ॥ नमस्कृत्य मन्त्रघोषेण सीमान्तं नीत्वा दक्षिणस्कन्धेन प्रेरयन् विस्ृजेत् ॥ नवाचाहोसौ न चक्षीरं पातव्यं केन विव-
 द्दामीति वचनात् ॥ तत आगत्य ॥ पादप्रक्षालनं आचमनं ॥ पूर्ववत्पुण्याह्वयाचनं कार्यं ॥ ततः स्थापितदेवतानासुत्तरपूजनं ॥
 विसर्जनं ॥ सर्वदेवताप्रतिमाद्याचार्याय दद्यात् ॥ द्रुपोत्सर्गपरिपूर्णतासिद्धयंशतब्राह्मणान्मूयथासंपन्नेनान्नेन भोजयिष्ये ॥
 अशक्तौ तदर्घ्यथायि भवं वा ॥ आचार्यपूजनं ॥ चत्वारंशं करणेपयस्विनीं धेनुं दद्यात् ॥ तिलपात्रद्वयतपात्रे ॥ दशदानानि ॥
 गजाश्वरथदासीथहेमभूमिर्दंतिष्ठाः ॥ कन्याचकपिलाधेनुर्ग्रहदानानि वैदश ॥ अष्टौ महादानानि ॥ अष्टांगपदं ॥ शय्या ॥
 आज्यपात्रदानमन्त्रः ॥ आज्यं तेजः समुद्भूतमाज्यं पापहरं परं ॥ आज्यं सुराणामाहार आज्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ आशिपः ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ स्वयंभुं जीतवंशुभिः ॥ एवं यथोक्तविधिनायस्तुनीलं समुत्सृजेत् ॥ सयाति परमं स्थानं यावदाभूत-
 संस्रवं ॥ ॥ इति द्रुपोत्सर्गपद्धतिः समाप्ता ॥

अथत्रिपिंडीश्राद्धम् ॥ ॥ गारुडे—आद्योयवमयःपिंडोद्वितीयोत्रीहिसंभवः ॥ तृतीयधतिलैःकार्यएवंपिंडत्रयंस्वग
 ॥ १ ॥ इति ॥ पिशाचमोचनतीर्थस्नात्वा ॥ तत्रनित्यक्रियांविधाय ॥ स्थलंप्रक्षाल्य ॥ तत्रप्रथमंक्रमणतंडुलमुद्गतिलधा-
 न्योपरिनिहितेषुवस्त्रसहितेषुकलशत्रयेषुब्रह्मविष्णुरुद्राणांस्थापनं ॥ ब्राह्मणत्रयमाह्वय ॥ देशकालौसंकीर्त्य ॥ अपसव्यं ॥
 त्रिविधानांदिविस्थानांअंतरिक्षस्थानांभूमिस्थानांअज्ञातनामगोत्राणांसात्विकराजसतामसानांप्रितानांमोक्षार्थममशरीरपी-
 डापरिहारपूर्वकंआरोग्यार्थंसंतानप्रतिबंधकनिवृत्त्यर्थंएकोद्दिष्टविधिनत्रिपिंडीश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्प्य ॥ सव्यं ॥
 ब्राह्मणानांप्रदक्षिणात्रयंकृत्वा ॥ समस्तसंपत् ० संपाद्यंमेप्रसीदत ॥ अपसव्यं ॥ ब्राह्मणात्रिमंत्र्य ॥ दिविस्थानांसा-
 त्विकानांअज्ञातनामगोत्राणांप्रितानांत्रिपिंडीश्राद्धेभोजनार्थंनिमत्रिताभवंतः १ ॥ अंतरिक्षस्थानांराजसानांअज्ञातनाम-
 गोत्राणांप्रितानांत्रिपिंडीश्राद्धेभोजनार्थंनिमत्रिताभवंतः २ ॥ भूमिस्थानांतामसानांअज्ञातनामगोत्राणांप्रितानांत्रिपिंडी-
 श्राद्धेभोजनार्थंनिमत्रिताभवंतः ३ ॥ सव्यं ॥ अचउक्तविशेषणवतिदेशकालेचत्रिपिंडीश्राद्धाधिकारसिद्ध्यर्थंविष्णुपूजनपू-
 र्वकंतर्पणंकरिष्ये ॥ पुरुषसूक्तन्यासान् पडंगन्यासांश्चकृत्वा ॥ आवाहनादिनमस्कारांतंपूजनंकृत्वा ॥ विष्णुतर्प-
 णंकार्यं ॥ ॐ सहस्रशीर्षो १६ युजते १ इदंविष्णु ० २ इरावती ० ३ देवश्रुतौ ० ४ विष्णोर्नुकं ० ५

१ वासुदेवउक्त काशीउपदे—कार्तिकेभास्वणेमासिमार्गशीर्षेतिथिच ॥ माघफाल्गुनवैशाखेद्युष्णपक्षेतिथिच ॥ बहुरंदश्याविशेषेणपष्मासा कालञ्च्यते ॥ एतेका-
 ष्ठा प्रसस्यतेपिशाचस्यविनोचने ॥ त्रिपिंडीश्राद्धमभ्यासेमुत्तमकालप्रचक्षते ॥ इति ॥

द्विपौषा० ६ प्रतद्विष्णु० ७ त्रिष्णोरा० ८ अपोद्रे० ९ विचिविष्णुव्य० १० रक्षोदृगंध० ११ रक्षोदृगंधोवो० १२ अग्ने-
 सानू० १३ विष्णोःकर्मा० १४ तद्विष्णोः० १५ तद्विष्णोः० १६ त्रिष्णोः० १७ उपयामगृहीतोस्याग्रय० १८ ॥
 विष्णूद्देशेनपोडशनाक्षणभोजनसंकल्पः ॥ अनादिनिधनोदेवःशंखचक्रगदाधरः ॥ अक्षय्यःपुंडरीकाक्षप्रेतमोक्षप्रदोभव ॥ १ ॥
 अतसीपुष्पसंस्कारादीनाससमन्वृतं ॥ येनमस्यतिगोपिंदन्तेपांविद्यतेभयं ॥ २ ॥ कृष्णकृष्णकृपालोत्वमगतीनांगतिर्भव ॥
 संसारार्णवमयानांप्रसीदपुरुषोत्तम ॥ ३ ॥ नारायणमुरश्रेष्ठलक्ष्मीकांतवरप्रद ॥ अनेनतूर्पणेनाद्यप्रेतमोक्षप्रदोभव ॥ ४ ॥
 पुनःदुग्धतिलपयोगृहीत्वा ॥ यःकृधिदृज्जलोभेनमृत्युंप्राप्तोनराधमः ॥ समेप्रीतःसुखंदद्यात्तस्मैदद्यात्तिलोदकं ॥ १ ॥
 धनलोभान्मृतायेचसर्वयोन्यिवस्थिताः ॥ तेमेप्रीताःसुखंददुल्लेपांदन्नित्रिलोदकं ॥ २ ॥ यःकृधिदृज्जलोभेनमृत्युकाले
 कृतेनच ॥ समेप्रीतःसुखंदद्यात्तस्मैदद्यात्तिलोदकं ॥ ३ ॥ इतिविष्णुतर्पणं ॥ ॥ आचम्यप्राणानायम्य मधुवातानृचं
 जस्वापूजोपहारान्वोक्षेत् ॥ पिशाचमोचनतीर्थत्रिपिंडीश्राद्धंकर्तुंममाधिकारसंपदस्त्वितिभवन्तोद्युवंतु ॥
 अस्तुत्रिपिंडीधात्ताधिकारसंपत् ॥ कालोयंसुख्यःकालोस्त्वितिभंतोद्युवंतु ॥ अयंसुख्यःकालोस्तु ॥ पाकपदार्था-
 नांदिविर्योग्यतास्त्वितिभयंतोद्युवंतु ॥ द्रवियोग्यतास्तु ॥ दिविस्थानांअंतरिक्षस्थानांभूमिस्थानांअज्ञातनामगोत्राणां-
 प्रेतानांश्राद्धंएकौद्विष्टविधिनाद्यकरिष्ये ॥ तत्र ॥ दिविस्थानांसात्विकानांअज्ञातनामगोत्राणांप्रितानांआह्वानार्थंधुणं-
 दत्वाभयद्विःप्रसादःकर्तव्यः ॥ अंतरिक्षस्थानांराजसानांअज्ञातनामगोत्राणांप्रितानांआह्वा० ॥ भूमिस्थानांतामसानां-

ब्यं ॥ दिव्यंतरिक्षभूमिस्थाअज्ञातनामगोत्राःसात्विकराजसतामसाःप्रेताःइदंवःपाद्यं ॥ सुपाद्यं ॥ शंनोदेवी० नः ॥
 दिव्यंतरिक्षभूमिस्थाअज्ञातनामगोत्राःसात्विकराजसतामसाःप्रेताःअमीयोगंधाः ॥ सुगंधाः ॥ अक्षताः ॥ स्वक्षताः ॥
 पुष्पाणि ॥ सुपुष्पाणि ॥ अर्चनविधेःस्वार्चितमस्तु ॥ दिव्यंतरिक्षभूमिस्थाअज्ञातनामगोत्राः सात्विकराजसतामसाः
 प्रेताःसमाध्वं ॥ सुसमास्महे ॥ सर्वप्राचीनाधीतिना ॥ तूष्णींतिष्ठोदककरणं ॥ गन्धपुष्पप्रक्षेपः ॥ तूष्णींनीवीबंधनं ॥
 संकल्पः ॥ पिशाचमोचनतीर्थैर्एकोद्दिष्टविधिनात्रिपिंडीश्राद्धंकरिष्ये ॥ कुरुष्वेत्यनुज्ञातः ॥ अग्निष्वात्ताः पितृगणाः
 प्राचीर० ॥ यद्देवादेवेतिपाकप्रोक्षणं ॥ दिविस्थानांसात्विकानांअज्ञातनामगोत्राणांप्रेतानांभूर्भुवःस्वःइदमासनं ॥
 हस्तप्रथा० ॥ अंतरिक्षस्थानांराजसानां अज्ञातनामगोत्राणांप्रेतानांभूर्भुवःस्वःइदमासनं ॥ भूमिस्थानांतामसानांअज्ञात-
 नामगोत्राणांप्रेतानांभूर्भु० सनं० ॥ नात्रावाहनं ॥ अर्घ्यपात्रमासाद्य ॥ एकोर्घ्येकंपवित्रं पवंपात्रत्रयंनिधाय ॥
 शंनोदेवीरित्यादिपुष्पाणीत्यंतं ॥ यादिव्याआपःपयसासं० वंतु ॥ दिविस्थाःसात्विकाःआज्ञातनामगोत्राःप्रेताः
 इदंवोअर्घ्यं १ ॥ यादिव्या० अंतरिक्षस्थाराजसाअज्ञातनामगो० इदंवोअर्घ्यं २ ॥ यादिव्या० ॥ भूमिस्थास्तामसाअज्ञा-
 तना० इदंवोअर्घ्यं ३ ॥ आपःसर्वत्र ॥ पात्रन्युञ्जीकरणंनस्ति ॥ दिव्यंतरिक्षभूमिस्थेभ्यः सात्विकराजसतामसे-
 भ्यअज्ञातनामगोत्रेभ्यःप्रेतेभ्यः अत्रगन्धाद्याच्छादनांताःसर्वेउपचाराःसंपूर्णाः ॥ युष्मदनुज्ञयापात्रासादनंकरिष्ये ॥

गुरुच्य ॥ पूर्णाभिखननामण्डलत्रयं कृत्वा ॥ अग्नीकरणामावः ॥ मूर्धानं दिव इति पात्राभिघारणं ॥
 आज्यमधुपायसमापात्रात् सरानानिपरिविच्य ॥ मध्वादियुक्तं वषिष्टं प्रथमपात्रे, मध्वादियुक्तं तु लपिष्टं द्वितीयपात्रे,
 मन्वादियुक्तं तिलपिष्टं तृतीयपात्रे दत्त्वा ॥ गायत्र्याभ्युक्षणं ॥ इदं विष्णुः ॥ एवं प्रतिपात्रमालंभः ॥
 दिविस्येभ्यः सात्विकेभ्यः अज्ञातनामगोत्रेभ्यः प्रेतेभ्यः इदं मधुपायसाद्यन्नं सोपस्करं तत्सतिपशाचमोचनतीर्थे दत्तमक्षय्य-
 मस्तु ॥ अंतरिक्षेभ्यो राजसेभ्यः अज्ञातनामगोत्रेभ्यः प्रेतेभ्यः इदं मधुपायसाद्यन्नं सोपस्करं तत्सतिपशाचमोचनतीर्थे दत्तं ॥
 भूमिस्येभ्यः स्वामसेभ्यः अज्ञातनामगोत्रेभ्यः प्रेतेभ्यः इदं मधुपायसाद्यन्नं सोपस्करं तत्सतिपशाचमो ॥ दत्तमक्षय्यमस्तु ॥ ये चेहृषि-
 त्तरो ० साधालुपस्य ॥ सन्वं ॥ ब्रह्मार्पणं ॥ अपसव्यं ॥ आपोदानंदत्वा ॥ एकोविष्णुः ॥ अनेन ब्राह्मणभोजनेन दिव्यं-
 तरिक्षभूमिस्थसात्विकराजसतामसं अज्ञातनामगोत्रं प्रेतमोक्षदोमह्वाचिष्णुः प्रीयतां न मे मतिभूमौ सकुशतिलजलं प्रक्षिपेत् ॥
 ईरानविष्णुः ॥ दिव्यंतरिक्षभूमिस्थाः सात्विकराजसतामसां अज्ञातनामगोत्राः प्रेताः तत्सतिपशाचमोचनतीर्थे अमृतं क्षुपध्वं ॥
 सन्वं ॥ सहस्रिर्वो गायत्रीजपः ॥ अपसव्यं ॥ तृप्तान् ज्ञात्वा अन्नं प्रकीर्य ॥ चिकिराभायः ॥ उत्तरापोदानंदत्वा ॥ मधुवाता-
 दस्तिवृंचं जप्त्वा ॥ दिव्यंतरिक्षभूमिस्थाः सात्विकराजसतामसां अज्ञातनामगोत्राः प्रेताः तृप्तास्व इति यजमानो व्रूयात् ॥ तृप्ताः-
 स्मदतिनाम्नजाः ॥ यर्कृता मधुसर्पिरिति मधुरत्रयमिध्रितं यवक्रीदितिलपिष्टपिण्डत्रयं कृत्वा ॥ त्रिविधानां ० निवृत्त्यर्थं-
 पिण्डदानं करिष्ये ॥ दधिणाभिधुद्यः सन्वं ज्ञान्वाच्य ॥ अपहृते तिरिस्वाग्रयमुच्छ्रित्य तत्र कुशानास्तीर्थे तिलोदकमादाय ॥ अस्म-

त्कुलसृताय च गार्तयं पानं वदते ॥ आवाहयिव्येतान्सर्वान्दुष्टे तिलोदकैः १ ॥ मातामहकुले ये च गतिर्येषां न विद्यते ॥
 आवाहयिव्येतान्सर्वान्दुष्टे तिलोदकैः २ ॥ बन्धुवर्गसृता ये च गतिर्येषां न विद्यते ॥ तिलोदकं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ३ ॥
 इति श्लोकत्रयेण रेखात्रयोपरि तिलोदकं दत्त्वा ॥ ततः यवपिंडं स्पृष्ट्वा मधुवाता इति तृचंजस्वापिण्डमादाय ॥ पितृवंशे मृताये
 कुले मम ॥ धर्मपिण्डो मया दत्तो ब्रह्मक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ एवं श्लोकत्रयं पठित्वा ॥ इमं यवमयं पिण्डं मधुरत्रयसंयुतं ॥ ददामितस्मै-
 प्रेताय यः पीडा कुरुते मम १ ॥ ये केचित्प्रतरूपेण वर्तते पितरो मम ॥ यवपिण्डप्रदानेन तृसिंगच्छंतु शाश्वतीं २ ॥ ये केचिद्विचि-
 तिष्ठंति प्रेताः सात्विकरूपिणः ॥ सात्विकाः पिण्डदानेन तृसिंगच्छंतु तेऽक्षयां ३ ॥ दिविस्थाः सात्विका अज्ञातनामगोत्राः-
 प्रेता एवः पिण्डोक्षय्यमुपतिष्ठतु इति यवमयं पिंडं दद्यात् ॥ ततो व्रीहिमयं पिंडं स्पृष्ट्वा मधुवाता इति तृचंजस्वापिण्डमादाय ॥
 पितृवंशे इत्यादि श्लोकत्रयं उक्त्वा ॥ इमं व्रीहिमयं पिण्डं मधुरत्रयसंयुतं ॥ तन्मुक्तये प्रदास्यामि पीडां यः कुरुते मम १ ॥ ये केचि-
 द्वायुरूपेण वर्तते पितरो मम ॥ तंडुलैः पिंडदानेन प्रजंतु गतिमुत्तमां २ ॥ अंतरिक्षे ये केचिद्राजसावायुरूपिणः ॥ तेषं वि-
 ण्डदानेन संतृप्यंतु मुदान्विताः ३ ॥ अंतरिक्षस्थाराजसा अज्ञातनामगोत्राः प्रेताः एष व्रीहिमयः पिण्डोक्षय्यमुपतिष्ठतु इति व्रीहि-
 मयं पिंडं दद्यात् ॥ ततस्तृतीयं तिलमयं पिंडं स्पृष्ट्वा मधुवाता इति तृचंजस्वापिण्डमादाय ॥ पितृवंशे इत्यादि श्लोकत्रयं पठित्वा ॥
 इमं तिलमयं पिंडं सर्पिणामधुना युतं ॥ तेभ्यो ददाभिधे पीडां मत्कुले कुर्वते सदा १ ॥ ये केचित्तामसाः प्रेता भूमौ तिष्ठन्ति-
 सर्वदा ॥ तिलपिण्डप्रदानेन गतिं गच्छंतु ते शुभं २ ॥ तमोरूपाश्च ये केचिद्द्वर्तते पितरो मम ॥ पिण्याकपिण्डदानेन ते तु प्य-

स्तुष्टुघादिताः ३ ॥ भूमिस्थास्तामसाअज्ञातनामगोत्राःप्रेताःएपतिलमयःपिंडोक्षय्यमुपतिष्ठतुइतितिलमयंपिंडं दद्यात् ॥
अत्रपितरइतिजपः ॥ उदङ्कास्तव्यातमनात् ॥ विष्टस्य ॥ अमीमदंतेतिलपः ॥ पितृवंशइतिश्लोत्रेणत्रिपुपिंडेषुप्रत्येकं
तिलोदकंदत्वा ॥ पितृवंशेषु० कुलेमम ॥ तिलोदकंमयादत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ इतितिलोदकंदत्वा ॥ नीवीविसंसनं ॥
नमोवःपितरोरसायैत्तिपडंजलिकरणं ॥ त्रिपुपिंडेषुएतद्दःपितरोवासाइतिमन्त्राद्युत्थासुत्रंदद्यात् ॥ सव्यं ॥ कुलाभिदृष्ट्यर्थं
पिंडपूजनंकरिष्ये ॥ कुरुष्व ॥ दिव्यंतरिक्षभूमिस्थेभ्यःसात्विकराजसतामसेभ्यः अज्ञातनामगोत्रेभ्यःप्रेतेभ्यः अत्रगच्छ-
पुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलदक्षिणांतंपूजनंकृत्वा ॥ अर्घ्यदानंकुर्यात् ॥ ततोदृष्टपात्रेगन्धोदकतुलसीपुष्पाणिप्रक्षिप्य
तन्मध्येमातुलिङ्गफलत्रयंस्थापयित्वा ॥ उपवीती ॥ अर्घ्यपात्रमादाय ॥ दिविस्थाःसात्विकाअज्ञातनामगोत्राःप्रेताइद-
मर्घ्यंसमर्पयामिइतियत्रपिण्डोपरिदद्यात् ॥ पुनरर्घ्यपात्रमादायतन्मध्येजंवीरफलत्रयंनिधायअर्घ्यंदद्यात् ॥ अंतरिक्षस्था-
राजसाअज्ञातनामगोत्राःप्रेताःइदमर्घ्यं० मि इतित्रीह्रिपिंडोपरिदद्यात् ॥ पुनरर्घ्यपात्रेखर्जूरफलत्रयंरुहीत्वा ॥ भूमिस्था-
स्तामसाअज्ञातनामगोत्राःप्रेताःइदमर्घ्यं० मि इतितिलपिंडोपरिदद्यात् ॥ अपसव्यं ॥ ब्राह्मणहस्तेशिवाआपःसंत्वि-
त्सादि ॥ दिव्यंतरिक्षभूमिस्थेभ्यःसात्विकराजसतामसेभ्यःअज्ञातनामगोत्रेभ्यःप्रेतेभ्यःयद्दत्तत्रिपिण्डीश्राद्धीयमन्नमुदकं-
तदक्षय्यमस्तु ॥ सव्यं ॥ अस्मद्वोत्रंवर्धतामितियजमानः ॥ गोत्रंवोवर्धतामितिब्राह्मणाः ॥ अपसव्यं ॥ ऊर्जवहंतीत्तिपि-

षड्गुल्लडकनिर्पेकः ॥ उपविष्टेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः दिविस्थेभ्यः सात्विकेभ्यः अज्ञातनामगोत्रेभ्यः प्रेतेभ्यः इदं वृद्धं दक्षिणापातु ॥
 अंतरिक्षस्थेभ्यो राजसेभ्यः अज्ञातनामगोत्रेभ्यः प्रेतेभ्यः अयं कम्बुलुर्दक्षिणापातु ॥ भूमिस्थेभ्यस्तामसेभ्यः अज्ञातनामगो-
 त्रेभ्यः प्रेतेभ्यः इमौ उपानहौ दक्षिणापातु ॥ सव्यं ॥ पिंडेषु नमस्कारः ॥ अथ यदेव प्रजामिच्छेत् ॥ गोत्रस्याभिवृद्धिर-
 स्त्विति ब्राह्मणाव्युः ॥ अपसव्यं ॥ अयोध्याम ॥ ॐ तद्विष्णोः परमं पदमिति मन्त्रेण पिंडान्स्थाल्यामवधाय ॥
 अवघ्राणं भवति ॥ सव्यं ॥ पादौ प्रक्षाल्य आचम्य ब्राह्मणप्रार्थना ॥ दिव्यं तरिक्षभूमिस्थाः सात्विकाराजसास्तथा ॥
 प्रेतावैतामसायेन्ये शांतिं यच्छंतु तर्पिताः ॥ इति प्रार्थना ॥ यजमानायाशीर्वादो देयः ॥ स्वादुपलंसदः ॥ मया यत्कृतं दि-
 व्यं तरिक्षभूमिस्थेभ्यः सात्विकराजसतामसेभ्यः अज्ञातनामगोत्रेभ्यः प्रेतेभ्यः पिशाचमोचनतीर्थे त्रिपिंडीश्राद्धं कालहीनं द-
 क्षिणाहीनं ब्राह्मणानां वचनात् श्रीमहाविष्णोः प्रसादात् तत्सर्वपरिपूर्णं ॥ अस्तु परिपूर्णं ॥ इति त्रिपिंडीश्राद्धप्रयोगः ॥
 अथ त्रिपिंडीश्राद्धांगदानानि ॥ गोप्रदानं ॥ तत्प्रयोगो न्यत्रज्ञेयः ॥ तिलपात्रदानं ॥ मन्त्रः ॥ तिलाः पुण्याः पवित्राश्च
 तिलाः सर्वकराः स्मृताः ॥ शुक्लावायदिवाकृष्णाः ऋषिगोत्रसमुद्भवाः ॥ यानि कानि च पापापानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ तिलपा-
 त्रप्रदानेन नश्यंतु सकलान्यपि ॥ इति ॥ घृतपात्रदानं ॥ ततः स्थापितकलशो देकेन यजमानाभिपेकः ॥ पयःपृ० ॥ ततः
 सर्वौषधीरमुलिप्यसचैलंघात्वा स्थापिते देवतानां विसर्जनं ॥ ब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ भूयसीं दद्यात् ॥ इति त्रिपिंडीश्राद्धं ॥

अत्रमिश्रकरणेनिवेशनीयाःसन्तियद्यपिचहचोविषयाभावश्चकाल्पथापिअंधविस्तरभियास्थलसंकोचेनास्मिन्नावर्तनेन-
संश्रुतीतास्मान्मृथक्परिशिष्टरूपेणप्रकाशयामः श्रीशकृपयास्वाऽऽरात्पुनःसंस्कारावसरलाभेऽत्रापिसंश्रुतीमहत्तिचिदाकुर्व-
न्तुइददर्शिनोविद्वांस इतिशम् ॥

॥ इति शुभ्यजुःशास्त्रीयकर्मकाण्डमदीपेवतोव्यापनप्रतिष्ठादिमिश्रप्रकरणम् ॥

ज्ञांप्रथच्छथ ॥ पूज्यैःकृतःपवित्रांऽहंभवेयंद्विजसत्तमैः ॥ एवंप्रार्थयेत् ॥ एवंप्रार्थयेत् ॥ एवंप्रार्थयेत् ॥ एवंप्रार्थयेत् ॥ एवंप्रार्थयेत् ॥
वन्तइतिप्रणमेत् ॥ पुत्रादिश्वेतप्रायश्चित्तकर्तातदासच्छब्दस्थानेतत्रागनिर्दिशेत् ॥ ममदेहस्येत्यस्थानेअस्यदेहस्येति
प्रयोगः ॥ मयाकृतमित्यत्रअनेनकृतमितिप्रयोगः ॥ ततस्तेतमुत्सार्थं तस्यशरीरद्रव्यादिशक्तिमुत्तममध्यमादिपक्षांश्चवि-
चार्य अस्मिन्पक्षेऽयंशक्तइतिनिश्चित्य पुस्तकवाचनपूर्वकंकथयेयुः ॥ अनुवादकस्याप्रत्याज्ञायांश्चशक्त्याकल्पयेयुः ॥
अस्मिन्कालेप्रायश्चित्तीचंदनपुष्पादिभिः पुस्तकपूजांसंभ्यानुवादकपूजांचविधायनिबन्धपूजांत्वेनचकिंचिद्यथाशक्तिद्रव्यं
निधायकृतांजलिपुटोनन्नस्तिष्ठेत् ॥ अनुवादकायचस्वपापानुसारेणश्चत्तिरूपांदक्षिणांदद्यात् ॥ ततोऽनुवादकःपूर्वोक्त-
विशेषणविशिष्टानांपूर्वोक्तानांमहापातकव्यतिरिक्तानांपातकाचांक्षयःपर्यटुपदिष्टेनसर्वप्रायश्चित्तेनामुक्तप्रत्याज्ञायद्वाराप्रा-
च्योदीच्यंगसहितेनाचीर्णेनभविष्यति तेनत्वंकृतार्थोभवव्यसीत्युपदिशेत्त्रिः ॥ ततोऽनुवादकोक्ततत्सर्वप्रायश्चित्तं-
शक्त्यनुसारेणपडब्दत्र्यंबदंसाधौध्दमन्यद्वापर्यदोऽनुमतं ॥ प्रत्याज्ञायाश्च—गायत्र्ययुतजपे तिलहोमसहस्रे द्वादश-
ब्राह्मणभोजने. तीर्थयोजनयात्रायां एकगोदाने सुवर्णरौप्यनिष्कतदर्धतर्धानांगोमूल्यानांशक्त्यादाने शुष्ककेशवद्वादश-
क्षानेपुद्बिरुणद्वादशामान्नदानादौचैकंप्राजापत्यमिति ॥ तत्रशक्तस्यामात्रंद्विगुणं—द्रव्यंचतुर्गुणमित्यादियोज्यं ॥ ॥
अथनिष्कलक्षणं ॥ अष्टरक्तिकोमापः । मापदशकंसुवर्णः । सुवर्णंचतुष्टयंनिष्कः । एवंचगणनायांक्रियमाणायामंविंशद-
धिकशतत्रयंरक्तिकाभवंतीतिलोके ॥ शाखेतुपंचरक्तिकर्मापः । मापदशकंसुवर्णः । सुवर्णंचतुष्टयंनिष्कः ॥ अत्रापिचिंशत्य-

धिकंशतत्रयंरक्तिकाभवन्ति । लोकाशाखयोरेकवाक्यतायामापाः ४० । अशक्तौतदर्धं २० । तदर्धवा १० । तत्रमुख्यं
 स्वर्णं । तदशक्तौरजतंमालं ॥ ततोनिचेदितंप्रायश्चित्तं भवदनुग्रहः इत्यंगीकृत्यसंमानपूर्वकंप्रणम्यपर्यदं विसर्जयेत् ॥
 अस्मिन्नहनिशक्तेनोपवासःकार्यः । इतरेणहविष्याशनं ॥ मुख्यपक्षस्तु ॥ इयंहंप्रातरुयहंसार्यंत्र्यहमथादयाचितं ॥ इयंहं
 परंतुनाश्रीयात्प्राजापत्योयमुच्यते ॥ तदशक्तौ—एकभक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच ॥ उपवासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृतः ॥
 त्रिरभ्यासेप्राजापत्यः ॥ ॥ ततःकस्यांचिद्रिक्तायांतिथौअथवातसिन्नेवदिनेकृतमाच्याह्निकःसायाह्नेगंगादीदेशकालौ
 संकीर्त्य अमुकशर्मणोममजन्मप्रभृतिअधयावत्ज्ञानाज्ञानकामसकृत्कृतकायिकवाचिकमानसिकसांसर्गि-
 कज्ञानाज्ञातस्पृष्टामुक्तामुक्तपीतापीतसकलपातकतिपातकोपपातकलघुपातकसंकीर्णमलिनीकरणपात्रीकरजा-
 तिश्रंशकरप्रकीर्णकपातकानांमध्येसंभावितानांपापानांनिरासेन[शुद्धार्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंचअमुकप्रायश्चित्तंचंज-
 मुकप्रत्यान्नायेनप्राच्योदीच्यांगसहितंकरिष्येइतिसंकल्प्य ॥ ततः । स्मरणार्तिकल्विपंहंतीत्यादिगोदावर्षादितीर्थप्रार्थना-
 दर्शनंसाष्टांगप्रणामश्च ॥ ततोब्रह्माद्रिशिखरोत्पन्नेइत्याथर्षपंचकं ॥ ततोचपनंकार्षं ॥ देशकालौसंकीर्त्यप्रायश्चित्तां-
 गत्वेनधौरंकरिष्ये ॥ यानिकानिचपापात्रिब्रह्माहत्यासमानिच ॥ केशानाश्रित्यतिष्ठन्तस्मार्केशान्यपाम्यहं ॥ इति-
 मन्त्रेणश्रित्ताकक्षोपस्थपर्जनखरोमादिवापयित्वा ॥ प्राञ्चुसोक्षादशांगुलंदंतकाष्ठंक्षुर्यात् ॥ आयुर्वलयशोवर्चःप्रजापशुबसू-
 निच ॥ ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वंनोदेहिवनस्पते ॥ इतिमन्त्रेणदन्तकाष्ठंशुद्धीत्यादन्तान्धावयेत् ॥ तत्रमन्त्रः ॥ ॐ अन्नाह्ना-

यव्यूहच्युत्सोमोराजायमागमत् ॥ समेमुखंप्रमाक्षर्येत्यशसाचभगेनच ॥ द्वादशगंहूपास्स्यक्त्वा ततस्तुष्णीलात्वा ॥ ॥
मन्नत-भस्यादिदशखानानिखुर्यात् ॥ तत्रादौभस्वस्तानं १ ॥ हस्तेभस्मगृहीत्वा । ईशानायनमइतिशिरसि । तत्पुरु-
पायनमइतिमुखे । अथोरायनमइतिहृदये । चामदेवायनमइतिगुह्ये । सद्योजातायनमइतिपादयोः । प्रणवेनस-
र्वांगे ॥ ॥ अथगोमयखानं० २ ॥ गन्धद्वारां० ॥ अग्रमंत्रचरंतीनामोपधीनांवेनेने ॥ तासासृपभपलीनांपवित्रंकाय-
शोधने ॥ तन्मेरोगांधशोकांधपापंचहरगोमय ॥ इतिगोमयखानं ॥ ॥ अथसृत्तिकखानं ३ ॥ भूरसीतिभूमिंप्राधर्यं ।
माचोरिपत्स्वनितेतिखनित्वा । गायत्र्याकुशोदेकेनाभ्युक्ष्य । स्योनापृथिवीतिमृदमादाय । त्रातारमिंद्रमितिपूर्वस्यांदि-
शिक्षिषेत् । यमायत्वेतिदक्षिणतः । तत्त्वायामीतिपश्चात् । वयंसोमेत्युत्तरतः । तत्सूर्यस्येत्युपरिधात् । इंद्रविष्णु-
रित्यधस्तात् ॥ ततोऽंगे ॥ सहस्रशीर्षेतिशिरसि । मुखंसदस्यसिरइतिमुखे । नीलश्रीवाइतिकंठे । आंत्राणिस्थालीति-
हृदये । नाभिर्मेइतिनाभौ । वाहूमेवलमित्वाहोः । सोमानंस्वरणमितिकुक्षयोः । पृष्ठीर्मेइत्यूर्वोः । चक्षुर्नापितेति-
पृष्ठदेशे । पुन-पृष्ठीर्मेइतिजानुनोः । एतावानस्येतिपादयोः । पुरुपसूक्तेनसर्वांगे ॥ एतावत्सशक्तौ ॥ अथक्रांतेरथक्रांते
विष्णुक्रांतेवसुंधरे ॥ शिरसाधारयिष्याभिरक्षस्वमांपदेपदे ॥ भूमिर्धेनुधधरणीधरित्रीलोकधारिणी ॥ उद्धृतासिबराह-
णकृप्येनशतबाहुना ॥ सृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुकृतंकृतं ॥ सृत्तिकेब्रह्मदत्तासिकाश्येनाभिमन्त्रिता ॥ सृत्तिकेदेहिमेपु-
ष्टित्वयिसर्वप्रतिष्ठितं ॥ सृत्तिकेयदधंसर्वतन्मेनिष्ठुदसृत्तिके ॥ त्वयाहृतेनपापेनगच्छामिपरस्मांगतिं ॥ इतिमन्त्रैरंगोहृत-

नमात्रं ॥ ॥ आपोहिष्ठेतिशुद्धोदकस्नानं ४ ॥ अथपंचगव्यस्नानं ॥ गायत्रीमन्त्रेणगोमूत्रस्नानं ५ ॥ गन्धद्वाराभि-
 त्तियोगयस्नानं ६ ॥ आप्यायस्वेतिक्षीरस्नानं ७ ॥ दधिकाण्डाण्यइतिदधिलानं ८ ॥ घृतंमिमिक्षेइतिघृतस्नानं ९ ॥ देवस्यत्वे-
 त्तिकुशोदकं १० ॥ एवंदशस्नानानिप्रिधायस्वसूत्रोक्तविधिनामत्रस्नानं कुर्यात् ॥ ॥ (अथस्त्रीशुद्धाणांस्नानविधिर्लिख्यते ॥
 स्त्रीशुद्धाणाममत्रकानिस्नानानिपौराणमत्रैर्वा । तत्रत्रास्नानैर्मन्त्राःपाठनीयाःनख्यं ॥ तथाचोक्तंभविष्ये ॥ श्रोतव्यमेव-
 श्चैरेणनाध्येतव्यंकदाचनेति ॥ तत्रादौभस्नानं ॥ ईशानायनमःशिरसि ॥ तत्पुरुपायनमःमुखे ॥ अघोरायनमःहृदये ॥
 वामदेवायनमःगुह्ये ॥ अग्रमंत्रं चरन्तीनामितिमन्त्रेणगोमयस्नानं ॥ ॥ अथमृत्तिकास्नानं ॥ मृत्तिकां हस्तेऽग्रहीत्वा इंद्राय-
 नमइतिपूर्वस्वांश्चिपेत् ॥ यमायनमइतिदक्षिणतः ॥ वरुणायनमइतिपश्चिमतः ॥ सोमायनमइत्युत्तरतः ॥ सूर्यायनम
 इत्युपरिष्ठात् ॥ ततोंगेषु ॥ अथक्रांतेइतिमन्त्रेणसृदंसर्वांगेलेपयेत् ॥ ॥ शुद्धोदकस्नानं ॥ गंगेचयमुनेचैवगोदाव्ररिसर-
 स्वति ॥ नर्मदेसिंधुकायेरिस्नानेस्थिन्संनिधाभव ॥ अथपंचगव्यस्नानं ॥ गंगायै नमः ॥ यमुनायै नमः ॥ गोमय-
 स्नानं ॥ सरस्वत्यै नमः ॥ क्षीरस्नानं ॥ नर्मदायै नमः ॥ दधिलानं ॥ बह्वये नमइतिघृतस्नानं ॥ विरिचिनासहोत्पन्नसर्वकर्मप्रसा-
 धक ॥ नुदपापानिसर्वाणिदर्भस्वस्तिकरोभव ॥ इतिकुशोदकस्नानं) ॥ एवंदशस्नानानिकृत्वा ॥ स्नानांगतर्पणंकुर्यात् ॥ ॥
 ततोऽथैतेवाससीपरिधाय ॥ अस्मनात्रिपुंड्रं कृत्वा ॥ द्विराचम्य ॥ मध्याह्नसंध्योपासनादिविधाय ॥ षोडशोपचारै-
 र्विष्णुपूजनंकार्यं ॥ विष्णुद्देशेनत्रिभ्योधिकान्ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ अशक्तश्चेदामात्रं हिरण्यं वा दद्यात् ॥ कृतैतत्प्राय-

धित्तांगविष्णुश्चाद्रप्रत्याम्नायभूतं यथाशक्तिरिण्यंदातुमहसुत्सुज्ये । तेनश्रीपापापहायहाविष्णुःश्रीयतांनमम ॥ ॥
 ततो गोप्रदानकार्यं ॥ तद्यगोरभावेनिष्क्यद्वाराकुर्यात् ॥ ततःस्वयुद्धोक्तविधिनाअग्निस्थापनाद्याज्यभागांतंविधाय-
 आज्येनमहाव्याहतीरष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिवाद्युषेणजुहुयात् ॥ ॥ अथपञ्चगव्यविधिः ॥ सुवर्णादिपात्रेपद्मादि-
 पत्रपुटेवारक्तायागोर्गायत्र्याप्रणवेनवात्रिपलंगोमूत्रमादायांगुष्टपरिभितंश्वेतायागन्धद्वारेतिगोमयंचादाय एवंकपिलायाः-
 सप्तपलमाप्यायस्वेतिक्षीरमादाय ततोनीलायाःसप्तपलमेवदधिक्राव्णइतिदध्यादाय ततःकृष्णायाएकपलंशृतंतेजोसी-
 त्यादाय एकंपलंकुशोदकमापोहिष्टेत्यादाय प्रणयेनालोढ्यप्रणवेनैवयज्ञियकाष्ठेननिर्मध्य प्रणवेनैवाभिमड्यहरितैःसप्तपत्रै-
 रच्छिन्नाग्रैःकुशैःशुक्लस्थानभूतैःपंचगव्याहुतींजुहुयात्त्वक्ष्यमाणमन्त्रैः ॥ ॐ इरावतीधेनुमतीहिभृतंशुसूयचुसिनीमनवेद-
 शस्या ॥ व्यसन्नारोदसीयिष्णुवेतेद्वाघर्थपृथिवीमुभितोसुयूखैःस्वाहा इदंपृथिव्यैनमम ॥ ॐ इदंपृथिव्युर्वि० सुरेस्वाहा
 इदंपिष्णवे० ॥ ॐ मानस्तोके० महेस्वाहा इदंरुद्राय० ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं० विनुःस्वाहा इदंब्रह्मणे० ॥
 ॐ अग्नयेस्वाहा इदमग्नये० ॥ ॐ सोमायस्वाहा इदंसोमाय० ॥ ॐ तत्सवितु० दधात्स्वाहा इदंसवित्रेनमम ॥ ततःप्र-
 णवेन ॥ ॐ स्वाहा इदंप्रजापतये० ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःस्वाहा इदंप्रजापतये० ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा इदमग्नयेस्विष्ट-
 कृतेनमम ॥ एवंदशाहुतीर्हुत्वा ॥ ततो नवाहुत्यादिप्रणीताविमोकांतं ॥ अतग्रहणंकरिष्येइतिब्राह्मणान्पृष्ठाकुरुष्वेतितै-
 रजुशतःप्रणवेनसर्वेष्वेत् ॥ पानंपलाशमध्यपर्णेनपत्रेणसुवर्णपात्रेणब्रह्मतीर्थेनवाकुर्यात् ॥ एतच्चग्रामाद्ब्रह्मिने-

घालीरेनधुत्रदर्शनेकार्यं ॥ अशक्तौतु गोमूत्रादिसत्त्वंग्राह्यं सर्वस्वपेयत्वात् ॥ सवकापिलमेवेतिल्लेगे ॥ अस्मिन्विने-
 उपवासः । अशक्तस्यहविष्याशनं ॥ पराशरः—स्त्रीशुद्धयविशुद्धयप्राजापत्यं समाचरेत् ॥ पञ्चगव्यंचकुर्वीतत्वात्वापी-
 त्वाशुचिर्भवेत् इति ॥ आरंभेसर्वकृच्छ्राणांसमासीचविशेषतः ॥ आज्येनैवहिशालाम्रीजुदुधाद्याहृतीः पृथक् ॥ श्राद्धकुयो-
 दुतातेयगोहिरण्यादिदक्षिणां ॥ स्त्रीणांहोमोनकर्तव्यः पञ्चगव्यंतथैवेतिवचनात्स्त्रीशुद्राणांपञ्चगव्यहोमप्राशनयोर्वि-
 फल्पः ॥ होमकरणपक्षेऽप्येकैकौत्राक्षणद्वाराकार्यः ॥ प्रायश्चित्तंप्रदातव्यंजपहोमविवर्जितमितिवचनाच्छूद्रस्यब्राह्मण-
 द्वारापिहोमोनभयत्वेव ॥ तंतोऽहमागत्य विष्णुंस्मरन्मौनीनिशामतिवाह्यक्रांतंप्रायश्चित्तंसंकल्पानुसारेणप्रत्यस्त्रायद्वारा-
 कृत्योत्तरांगानिकुर्यात् ॥ अग्निस्थापनादिव्याहृतिभिराज्यहोमंचपूर्ववत्कृत्वाविष्णुश्राद्धमुत्तरगोदानंचपूर्ववच्चरेत् ॥ ॥

अथगोदानप्रयोगः ॥ ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालीसृष्ट्वाकुशतिलसहितंजलंलहस्तेऽहृत्वात्वाआत्मनासहैकवि-
 शतियुरुपतारणाधसर्वपापक्षयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ब्राह्मणायगोप्रदानंकरिष्ये । तदंगत्वेन ब्राह्मणवरणंगोपूजनंचक-
 रिष्ये ॥ अमुकगोत्रः अमुकप्रवरः अमुकशर्मा अहं । अमुकगोत्रं अमुकप्रवरान्वितं अमुकशर्माणं ब्राह्मणंगोप्रतियहृत्तार-
 त्यामहं वृणे ॥ वृतोस्मीतितेनवाच्यं ॥ ततोयथाविभवं ब्राह्मणंपूजयित्वा गांपूजयेत् ॥ गवामंगेषु तिष्ठंति भुवनानि च-

१ पूर्वोत्तरांगहोमएकस्मिन्नेवार्थकार्यः । यद्यदुपूर्वांगहोमममीकृत्वाप्रायश्चित्तं यत्राप्रत्याग्रायिनस्वयमेवकरोति तदाभाम्यंतरेऽत्तरांगहोमः कार्यः । पूर्वांगेभिरकालधा-
 रणासंभवत् ।

थिवीत्याप्रतिष्ठात्वितिप्रतिष्ठीतायदेत् ॥ कृतैतद्गोदानसांगतासिद्धिर्धैव्याशक्तिरिष्टं तुभ्यमहंसंप्रददे । तेनश्रीपापा-
 पटमहाविष्णुःप्रीयतां ॥ ततःप्रार्थना ॥ घृतक्षीरप्रदागावोघृतयोन्योघृतोद्भवाः ॥ घृतनद्योघृतायतीस्तामेसंतुसदागृहे ॥
 घृतंमेहृदयेनित्यंघृतंनान्यांप्रतिष्ठितं ॥ घृतंमेसर्वतथैवघृतंमनसिचैघृतं ॥ गावोममाग्रतो नित्यं गावःशुद्धतएवच ॥ गावो-
 मेसर्वतथैवगवांमध्येवसाम्यहं ॥ इतिपठित्वा ॥ ब्राह्मणसंहितांगामनुग्रज्यगोमतींजपेत् ॥ गावोमासुपतिष्ठंतुहेमशृंग्यः
 पयोमुचः ॥ गावःसुरभयो नित्यं गावो गुग्गुलुसंनिभाः ॥ गावःपापविनाशिन्यो गावःस्वस्त्ययनंमहत् ॥ अन्नमेवपरंगावो
 देवानां हृद्विरुत्तमं ॥ पावनं सर्वभूतानां रक्षंति च वहंति च ॥ हविषामन्नपूतेन तु व्यंति त्रिदशादिधि ॥ ऋषीणामपि होतृणां
 गावो होमेप्रतिष्ठिताः ॥ सर्वेषामपि होतृणां गावःशरणमुत्तमं ॥ गावःसर्वस्वलो कस्य गावो घन्याः सवाहनाः ॥ नमोगोभ्यः
 श्रीमतीभ्यःसौरभेयिभ्यएवच ॥ नमो ब्रह्मसुताभ्यश्चपवित्राभ्योनमीनमः ॥ ब्राह्मणाथैवगावश्चकुलमेकं द्विधाकृतं ॥ एक-
 न्नमत्रास्तिष्ठंति हृद्विरेकत्रतिष्ठति ॥ इतिजपित्वाभूयसींदक्षिणां दत्त्वाकर्मेधरार्पणं कुर्यात् ॥ ॥ इतिगोदानविधिः ॥ ॥

एवं प्रायश्चित्तं कृत्वा चैतरणीं दद्यात् ॥ देशकालौ स्तृत्वाममसमसपापक्षयार्थं यमद्वारस्थितवैतरण्याख्यनद्युत्तारणार्थं वैत-
 रणीधेनुदानं क० ॥ तदंगत्वेन ब्राह्मणपूजनंगोः पूजनंचक० ॥ गोत्रोच्चारपूर्वकं ब्राह्मणं दृत्वा यथाचिभवं पूजयित्वा प्रार्थयेत् ॥
 विष्णुरूपद्विजश्रेष्ठभूदेवंपंक्तिपावन ॥ तर्तुकामः प्रदास्यामितुभ्यं वैतरणीं तु गामिति ॥ देहीति प्रतियचनं ॥ पुत्रः कर्ता चे-
 त्तुंमस्येतिप्रयोगः ॥ ततो धेनुंसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व धमद्वारे महापथि ॥ उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्येन मोक्षुते ॥

पुत्रादौ कर्तारि उचितीपुरयमिति पठेत् ॥ ततस्त्रिलकुशजलमादाय तस्याः पुच्छं हस्ते धृत्वा मंत्रं पठेत् ॥ यमद्वारपथे घोरे कृष्णा-
 वैतरणी नदी ॥ तर्तुकामः प्रदास्यामि तुभ्यं वैतरणी तुगां ॥ इभां वैतरणी संज्ञिकां गांसवत्सां विष्णुदैवतां सुवर्णशृंगीरौष्यदुरां
 तां प्रपृष्टां कांसिदोहनां कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नांससधान्यसहितां पट्टवस्त्रवद्धेक्षुमयोद्धुपोपरिस्थितां च त्रौपानहकांस्यपटोपवीतसं-
 क्तां कार्पासद्रोणस्यताम्रभाजनोपरिस्थितलोहदंडहस्तमहिपारुहयमसहितां गन्धाद्यर्चितां अमुकशर्मणे ग्राह्येणायसंप्रददेते न-
 श्रीपापापहमहाविष्णुः प्रीयतां न मे त्व्युक्त्वा विप्रहस्ते जलं क्षिपेत् ॥ दानसांगतासिद्धयर्थथाशक्ति सुवर्णवस्त्रयुगं वा दक्षिणां
 संप्रददे ॥ प्रार्थना ॥ विष्णुरूपद्विजश्रेष्ठ भूदेवपंक्तिपावन ॥ सदक्षिणामया दत्ता तुभ्यं वैतरणी तुगौः ॥ धेनुके त्वंप्रतीक्षस्व
 यावदागमनं मम ॥ पुत्रे कर्तारि आगमनं भवेदित्यूहः ॥ वैतरणी नदी चोरां पुच्छलमस्तराम्यहमिति ॥ पुत्रादिः लग्नस्तरोत्व-
 यमित्यूहः ॥ धेनुप्रार्थना ॥ यालक्ष्मीः सर्वभूतानां याचदेहेव्यधस्थिता ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोह तु ॥ इति संप्रा-
 र्थ्यं विसर्जयेत् ॥ महाविष्णुः प्रीयतां ॥ स्वयं दानाशकौ पुत्रेण दत्त्वा तस्यै श्रेयो दद्यात् ॥ कृष्णाया अभावेऽन्यवर्णापि देया ॥
 गोरयावेद्रव्यंदेयं ॥ इति वैतरणी दानं ॥

अथ दशदानानि ॥ ॥ गोभूति लहिरण्याज्यवासो धान्यगुडानि च ॥ रौप्यं लवणमित्याहुर्दशदानान्यनुकमात् ॥ इत्यु-
 क्तानि ॥ देशकालौ स्तुत्वामजन्मप्रभृतिमरणांतं यावदनेकपापक्षयार्थं दशदानानि करिव्ये ॥ ॥ गोप्रदानं १ ॥ प्रति-
 दानं ग्राह्येण पुजनं गोपूजनं ॥ गवामंशेषु तिष्ठंतीत्यनेन ॥ यज्ञसाधनभूताया विश्वस्याघप्रणाशिनी ॥ विश्वरूपधरो देवः

प्रीयतामनयागवा ॥ दशदानांतर्गतामिमांशोरुद्रदेवतांगोत्रिक्यद्रव्यंवातुभ्यमहंसंप्रददे ॥ सांगतासिद्धार्थदक्षिणां ॥
 भूदानं २ ॥ सर्वभूताश्रयाभूमिर्वरादेणससुद्धता ॥ अनंतसस्यफलदाअतःशांतिंप्रयच्छमे ॥ दशदानांतर्गतामिमांशुभि
 विष्णुदेवतांनिष्कयंवा० संप्रददे ॥ दक्षिणां० ॥ तिलदानं ३ ॥ महर्षेर्गोत्रसंभूताःकाश्यपस्यतिलाःस्मृताः ॥ तस्मादेपां-
 प्रदानेनममपापंव्यपोहतु ॥ दशदानांतर्गंतिलदानंसोमदेवतं० दक्षिणां० ॥ ॥ हिरण्यदानं ४ ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्यं
 हेमवीजंविभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतःशांतिंप्रयच्छमे ॥ दशदानांतर्गंतहिरण्यमग्निदेवतं० दक्षिणां ॥ ॥ आज्यदानं
 ५ ॥ कामधेनुभ्यःसंभूतंसर्वकतुपुसंस्थितं ॥ देवानामाज्यमह्यारमतःशांतिं० ॥ दशदानांतर्गतमाज्यंविष्णुदेवतं० दक्षिणां० ॥
 वस्त्रदानं ६ ॥ शरणंसर्वलोकानांलजायारक्षणंपरं ॥ सुवेपधारिवस्त्रत्वमतःशांतिं० ॥ दशदानांतर्गतंवल्लदानंवृहस्पतिदे-
 वतंदक्षिणां० ॥ ॥ धान्यदानं ७ ॥ सर्वदेवमयंधान्यंसर्वोत्पत्तिकरंमहत् ॥ प्राणिनांजीवनोपायमतःशांतिं० ॥ दशदानां-
 तर्गतंधान्यंप्रजापतिदेवतं० ॥ दक्षिणां ॥ ॥ गुडदानं ८ ॥ यथादेवेयुविश्वात्माप्रवरश्चजनार्दनः ॥ सामधेदस्तुवेदानां-
 महादेवश्चयोगिनां ॥ व्रणवःसर्वमन्त्राणांनारीणांपार्वतीयथा ॥ तथारसानांसर्वेषांगुडःश्रेष्ठतमोमतः ॥ ममतस्मात्परां-
 लक्ष्मीददस्तुगुडसर्वदा ॥ गुडस्यसंप्रदानेनममपापंव्यपोहतु ॥ दशदानांतर्गतंगुडदानंविष्णुदेवतं० ॥ दक्षिणां० ॥ ॥
 रोप्यदानं ९ ॥ प्रीतिर्यतःपितृणांचविष्णुशंकरयोःसदा ॥ शिवेनत्रोद्भवरोप्यमतःशांतिं० ॥ दशदानांतर्गतरौप्यंरुद्रदेवतं० ॥
 दक्षिणां० ॥ ॥ लघणदानं १० ॥ यस्मादन्नरसाःसर्वेनोत्कृष्टालवर्णविना ॥ शंभोःप्रीतिकरंनित्यमतःशांतिंप्रयच्छमे ॥